T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI

XVIII. YÜZYIL SEFARETNAMELERİNDE TÜRETME VE İŞLETME EKLERİ

(DOKTORA TEZİ)

Mustafa ULUOCAK

Danışman

Doç. Dr. Hatice ŞAHİN

BURSA 2007

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı'nda U2003798 numaralı Mustafa Uluocak'ın hazırladığı " XVIII. Yüzyıl Sefaretnamelerinde Türetme ve İşletme Ekleri" konulu (Doktora tezi) ile ilgili tez savunma sınavı, 22/11/ 2007 günü 14:00 -16:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Doç. Dr. Hatice Şahin
Uludağ Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. Coşkun Ak
Uludağ Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. Gürer Gülsevin
Ege Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Doç. Dr. Alev Sınar Uğurlu
Uludağ Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Yard. Doç. Dr. Sadettin Eğri
Uludağ Üniversitesi

22/11/ 2007

ÖZET

Yazar	: Mustafa Uluocak
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı	: Türk Dili ve Edebiyatı
Bilim Dalı	: Türk Dili
Tezin Niteliği	: Doktora Tezi
Sayfa Sayısı	: XI+ 668
Mezuniyet Tarihi	: .... /.... /
Tez Danışman(lar)ı	: Doç. Dr. Hatice Şahin

XVIII. Yüzyıl Sefaretnamelerinde Türetme ve İşletme Ekleri

Türkçenin yapısal özelliklerinin başında eklemeli bir dil oluşu gelmektedir. Türkçede farklı işlevler üstlenmiş olan ekler, dilin işleyişini yürütürler. Dil canlı bir varlık olduğu için Türkçenin yapısal özelliklerinde de birtakım değişme ve gelişmelerin olması doğaldır. Türkçenin bugünkü durumunun doğru biçimde değerlendirilmesi için yazı dilinin ilk ürünlerinden günümüze gelinceye kadar üretilmiş olan eserlerden hareketle yapısal gelişim seyrinin takip edilmesi gerekir. Şimdiye kadar bu doğrultuda yapılan çalışmalara katkıda bulunması amacıyla bu çalışmada "XVIII. Yüzyıl Sefaretnamelerinde Türetme ve İşletme Ekleri" konusu ele alınmıştır. Çalışmanın temel amacı, Sefaretname metinleri doğrultusunda, XVIII. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde kullanılan bütün ekleri tespit etmek ve işlevlerini ortaya koymaktır. Bunun için XVIII. Yüzyıl Sefaretnameleri arasından seçilen dokuz eserde geçen bütün ekler işlevlerine göre incelenmiş ve Eski Anadolu Türkçesi ile Türkiye Türkçesindeki eklerle de karşılaştırılmıştır. Çalışmanın giriş bölümünde Sefaretnamelerin özellikleri, XVIII. Yüzyılın imlâsı ve eklerin sınıflandırılması ile ilgili bilgiler verilmiştir. Dört bölümden oluşan inceleme kısmında da Sefaretnamelerde geçen ekler, "türetme ekleri", "tür değiştirici ekler", "işletme ekleri" ve "kategori ekleri" şeklinde sınıflandırılarak işlevlerine göre incelenmiştir. Sonuç bölümünde genel bir değerlendirme yapılmış, Sefaretnamelerin çeviriyazı metinleri beşinci bölüm olarak çalışmaya dahil edilmiştir.

Anahtar Sözcükler

Türetme ekleri, işletme ekleri, Osmanlı Türkçesi, Sefaretnameler, XVIII. Yüzyıl

ABSTRACT

Yazar	: Mustafa Uluocak
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı	: Türk Dili ve Edebiyatı
Bilim Dalı	: Türk Dili
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: XI + 668
Mezuniyet Tarihi	: ... /.../
Tez Danışman(lar)ı	: Doç. Dr. Hatice Şahin

Derivational and Inflectional Affixes in the 18th Century Sefaretname (The Letters of An Embasy)

One of the pre-eminent features of Turkish language structure is that it is classified as an aglutinative language. The affixes showing different functions are responsible for the formation process of language. As language is accepted as a living concept it is quite possible to encounter such changes and developments in structual features of Turkish language. In order to evaluate the position of Turkish language exactly, the structural development process should be followed by analysing the works which have been created from the beginning of written language up today. Aiming at contributing the works to have been produced on this field recently, "Derivational and Inflectional Affixes in the 18th Century Sefaretname (The Letters of An Embasy) is dealt with in this study. The main purpose of the study is to find all affixes used in the 18th Century Ottoman Turkish and to clarify their functions. Therefor all the affixes used in the nine works chosen randomly from among the 18th Century Sefaretname are analysed considering their functions and made comparison among the Old Anatolian Turkish and the Turkish spoken in Turkey. In the introduction section, the common features of the Sefaretname, 18th century spelling characteristics and the classification of the affixes are given. In the analysis section including four sub-sections, the affixes used in the Sefaretname are classified as " derivational suffixes changing affixes", "class-changing affixes", "inflectional affixes" and "category affixes" and examined according to the their functions. In the conclusion, an overall evaluation of the study cold be seen, the transcriptied texts of the Sefaretname are given in the fifth part of the study.

Key Words

Derivational affixes	**inflectional affixes**	**Ottoman Turkish**	**The Sefaretname (The Letters of Embassy)**
18th Century			

ÖNSÖZ

Türkçeyi diğer dillerden ayıran özelliklerin başında eklemeli bir dil oluşu gelmektedir. Türkçede kelime kökleri sabittir ve birbirinden farklı görevleri bulunan ekler, bu köklere eklenir. Kökler ve ekler, belirli kurallar çerçevesinde yan yana gelerek binlerce yeni kelime meydana getirirler ve dilin söz varlığını oluştururlar. Ayrıca kelimeler arasındaki söz dizimi bağlantıları da farklı ekler yardımıyla yapılmaktadır. Bundan dolayı yapı bilgisi, Türkçenin biçimden anlama ve söz dizimine uzanan önemli bir boyutu ve dilin işleyiş kurallarını ortaya koyan temel dil bilgisi kolu olmaktadır.

Dil durağan bir yapı olmadığından, dilimizin bugünkü yapısal özelliklerinin kökenini, onun binlerce yıl öncesine dayanan tarihî devirlerinden gelen yansımaları oluşturmaktadır. Dolayısıyla, Türkçenin yapısal özelliklerini incelerken en eski kaynaklardan günümüze kadar gelen bütün dil yadigârları incelenmeli, böylece yapısal gelişim kuralları ortaya konmalıdır. Bu da ancak art zamanlı bir inceleme sayesinde mümkün olabilecektir. Eğer bu incelemeler yapılmayacak veya eksik bırakılacak olursa dilimizin bugünkü gelişim çizgisini sağlıklı bir biçimde değerlendirebilmemiz güçleşecektir. Şimdiye kadar bu doğrultuda yapılan çalışmalara katkıda bulunması amacıyla bu çalışmada "XVIII. Yüzyıl Sefaretnamelerinde Türetme ve İşletme Ekleri" konusu ele alınmıştır. Çalışmanın temel amacı, Sefaretname metinleri doğrultusunda, XVIII. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde kullanılan bütün ekleri tespit etmek ve işlevlerini ortaya koymaktır. Bunun için XVIII. Yüzyıl Sefaretnameleri arasından seçilen dokuz eserde geçen bütün ekler işlevlerine göre incelenmiş ve Eski Anadolu Türkçesi ile Türkiye Türkçesindeki eklerle de karşılaştırılmıştır. Çalışmanın giriş bölümünde Sefaretnamelerin özellikleri, XVIII. Yüzyılın imlâsı ve eklerin sınıflandırılması ile ilgili bilgiler verilmiştir. Dört bölümden oluşan inceleme kısmında da Sefaretnamelerde geçen ekler, "türetme ekleri", "tür değiştirici ekler", "işletme ekleri" ve "kategori ekleri" şeklinde sınıflandırılarak işlevlerine göre incelenmiştir. Sonuç bölümünde genel bir değerlendirme yapılmış, Sefaretnamelerin çeviriyazı metinleri beşinci bölüm olarak çalışmaya dahil edilmiştir.

Çalışmamın başından sonuna kadar karşılaştığım çeşitli güçlükleri aşmamda yol gösterici olan ve benden yardımlarını esirgemeyen değerli danışman hocam Doç. Dr. Hatice Şahin'e çok teşekkür ederim.

Bursa 2007 Mustafa ULUOCAK

İÇİNDEKİLER

Özet iii

Abstract iv

Önsöz v

İçindekiler viii

Kısaltmalar xi

Giriş 1

Sefaretnamelerin Özellikleri 7

XVIII. Yüzyıl Türkçesinini İmlâ Özellikleri 14

Eklerin Sınıflandırılması 26

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRETME EKLERİ 39

A. İsimden İsim Türeten Ekler 39

B. İsimden Fiil Türeten Ekler 67

C. Fiilden İsim Türeten Ekler 85

D. Fiilden Fiil Türeten Ekler 110

İKİNCİ BÖLÜM

TÜR DEĞİŞTİRİCİ EKLER 114

I. Fiillere Eklenenler 114

A. Fiilimsiler 114

1.İsim-fiil (Mastar) Ekleri 114

2. Sıfat-fiil Ekleri 125

3. Zarf-fiil Ekleri 146

II. İsimlere Eklenenler 179

1. +ki Aitlik Eki 179

2. +sIz Yokluk Eki 181

3. +II Varlık Eki 184

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İŞLETME EKLERİ 189

I. Ögeleri Belirleyiciler 189

A. İsimlerde 189

1. İsim Durumu Ekleri 189

a. Yalın Durum 189
b. Belirtme Durumu 204
c. Yönelme Durumu 213
d. Bulunma Durumu 229
e. Çıkma Durumu 243
f. Vasıta Durumu 261
g. Eşitlik Durumu 272
h. Yön Durumu 279
B. Fiillerde 285
1. Çatı Ekleri 285
a. Geçişlilik/Ettirgenlik Ekleri 288
b. Meçhul/Edilgenlik Ekleri 294
c. İşteş/karşılıklılık Ekleri 296
d. Dönüşlülük Ekleri 27
e. Çatı Eklerinin Üst Üste Kullanılması 299
2. Kişi Ekleri 303
3. Zaman Ekleri 310
A. Duyulan Geçmiş Zaman 311
B. Görülen Geçmiş Zaman 322
C. Geniş Zaman 328
D. Şimdiki Zaman 341
E. Gelecek Zaman 345
4. Kip Ekleri 352
A. İstek Kipi 353
B. Gereklilik Kipi 364
C. Emir Kipi 369
5. Bildirme Ekleri 375
II. Bağlantı Kurucu Ekler 379
A. İyelik Ekleri 379
B. Tamlayan Eki 387

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KATEGORİ EKLERİ 396

I. Çokluk Kategorisi 396

II. Küçültme/Sevimlilik Kategorisi 405

III. Sıralama Sayı Kategorisi 410

IV. Üleştirme Sayı Kategorisi 411

V. Nitelik Derecelendirme Kategorisi 412

VI. Olumsuzluk Kategorisi 415

VII. Soru Kategorisi 417

SONUÇ 424

BEŞİNCİ BÖLÜM

(SEFARETNAMELERİN ÇEVİRİ YAZI METİNLERİ) 445

I. Ahmed Dürrî Efendi, İran Sefaretnamesi 445

II. Azmî Efendi, Prusya Sefaretnamesi 465

III. Derviş Mehmed Efendi, Rusya Sefaretnamesi 491

IV. Emin Necatî Efendi, Rusya Sefaretnamesi 495

V. Mehmed Emin Paşa, Hindistan Seyahatnamesi 558

VI. Moralı Ali Efendi, Fransa Sefaretnamesi 569

VIII. Mustafa Efendi, Nemçe Sefaretnamesi. 613

VIII. Nazif Mustafa Efendi, Nemçe Sefaretnamesi 634

IX. Vasıf Efendi, İspanya Sefaretnamesi 659

KAYNAKÇA 660

ÖZGEÇMİŞ 661

KISALTMALAR

a. g. e. : Adı geçen eser

a. g. m. : Adı geçen makale

a. g. y. : Adı geçen yer

bkz. : Bakınız

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

EAT : Eski Anadolu Türkçesi

ET : Eski Türkçe

Haz. : Hazırlayan

h. : Hicrî

m. : Milâdî

r. : Rûmî

s. : Sayfa

ss. : Sayfa sayısı

S. : Sayı

TDAY : Türk Dili Araştırmaları Yıllığı

TDK : Türk Dil Kurumu

TT : Türkiye Türkçesi

TTK : Türk Tarih Kurumu

Yay. :Yayınları

( ) : Parantez içindeki sesin şarta bağlı olarak kullanıldığını gösterir.

(°) : Herhangi bir harf veya harekeyle gösterilmeyen sesi ifade eder.

- : Fiille bağlanmayı gösterir.

+ : İsimle bağlanmayı gösterir.

A : a, e

I : ı, i, u, ü,

U : u, ü (Ekin sadece yuvarlak ünlülerle kullanımında)

< : Aslına gider

> : Aslından gelir.

Tezde eklerin gösterilişinde kullanılan büyük harf, ekin ünsüzünün tonlu ve tonsuz olarak iki şekilde değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder. Örneğin +CA: +ca / +ça

SEFARETNAME METİNLERİNİN KISALTMASI

Aİ	**:Ahmet Dürri Efendi, İran Sefaretnamesi,**
AP	**:Azmi Efendi, Prusya Sefaretnamesi,**
DR	**:Derviş Mehmet Efendi, Rusya Sefaretnamesi,**
ER	**:Emin Necati Efendi, Rusya Sefaretnamesi,**
MH	**:Mehmet Emin Paşa, Hindistan Seyahatnamesi,**
MF	**:Moralı Ali Efendi, Fransa Sefaretnamesi,**
MN	**:Mustafa Efendi, Nemçe Sefaretnamesi,**
Nİ	**:Nazif Mustafa Efendi, İran Sefaretnamesi,**
Vİ	**:Vasıf Efendi, İspanya Sefaretnamesi,**

GİRİŞ

Batı Türkçesinin bir kolunu oluşturan Türkiye Türkçesi, tarihi devreler açısından genel olarak Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi ve Çağdaş Türkiye Türkçesi şeklinde değerlendirilmektedir. Osmanlı Türkçesinin XVI. yüzyıldan başlatılan ve XIX. yüzyılın ortalarına kadar devam ettiği kabul edilen dönemine Klâsik Osmanlıca dönemi adı verilmektedir. Osmanlı Türkçesine ilişkin ses bilgisi, cümle bilgisi ve imlâ ile ilgili birtakım çalışmalar yapılmış olmakla birlikte, bu dönemin yapısal özelliklerini ortaya koyan incelemelerin pek fazla olduğu söylenemez. Daha çok edebiyatçıların ve edebiyat tarihçilerinin ilgi alanı olmuş bu dönemin eserleri sanat ve estetik açısından değerlendirilmektedir. Dilcilerin bu döneme yoğunlaşmamasında Osmanlı Türkçesinin Arapça, Farsça ağırlıklı, halktan kopuk suni bir dil olduğu düşüncesi etken olmuş, Osmanlı Türkçesi adeta yabancı bir dilmiş gibi algılanmıştır, denilebilir. Osmanlı Türkçesi dönemiyle ilgili yapılan çalışmalara bir katkı olması amacıyla bu çalışmada, XVIII. yüzyıl Osmanlı Türkçesinin yapısal özelliklerinin ortaya konulması amacıyla o devirde kullanılan bütün ekler, seçilen Sefaretname metinlerine dayanılarak tespit edilmiş, işlevlerine göre incelenmiş, Eski Anadolu Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kullanılan eklerle karşılaştırılmıştır. XVIII. yüzyıl Eski Anadolu Türkçesiyle, Türkiye Türkçesi arasında bir geçiş devresi olma özelliği taşıdığından bu çalışma, dilimizin bu dönemlerinin yapısal olarak karşılaştırılmasına olanak sağlamış olacaktır.

Sefaretnamelerin kaynak metin olarak seçilmesinde öncelikle metin sınırlamasına gitme zorunluluğu rol oynamıştır. İkinci olarak da Sefaretnamelerin bize yeterli dil malzemesi verip vermeyeceği üzerinde durulmuş, eserlerin yazılış amaçları da düşünülerek çalışmamız için uygun metinler olduklarına karar verilmiştir. Bilindiği gibi "Sefaretnemeler" diploması tarihimizin önemli kaynakları olarak kabul edilirler. Elçilik sıfatıyla komşu devletlere gönderilen elçiler, iki devlet arasındaki diplomatik ilişkileri düzenlemekle kalmaz, Osmanlı Devletinin farklı kültürleri tanıması ve çağının teknolojik gelişmelerinden haberdar olmasında da kilit rol üstlenirler. Bu görevleri esnasında yaşadıklarını genel olarak Sefaretname adıyla kaleme alan elçilerin öncelikli düşüncesi, elçilik göreviyle gönderildiği devlet hakkında çeşitli bilgiler vermek olduğundan bu tür eserlerde, sanat yapma kaygısı geri plâna itilmiştir. Bu da

Sefaretnamelerin, diğer edebî türlerle kıyaslandığında -yazarın üslûbunu bir kenara bırakacak olursak- nispeten biraz daha sade dille yazılmış olmaları sonucunu doğurmuştur. Bu durum, tezdeki metin örneklerinde Türkçe unsurlara, dolayısıyla daha fazla örnek malzemeye ulaşma olanağını da ortaya çıkarmıştır.

Tezde örnek çeşitliliği olması amacıyla farklı yazarların XVIII. yüzyılda yazmış olduğu dokuz eser seçilmiştir. Bu eserlerin seçiminde de daha önce çeviri yazısı yapılmamış ve farklı elçiler tarafından kaleme alınmış olan Avusturya, Fransa, Hindistan, İran, İspanya, Prusya, Rusya gibi farklı ülkeleri anlatan Sefaretnameler tercih edilerek o devrin tarihsel durumuna da bir nebze olsun ışık tutup katkıda bulunmak amaçlanmış ve metinler, çeviri yazı olarak tezin sonuna eklenmiştir.

Tezde kaynak olarak yararlanılan Sefaretname metinleri şunlardır:

1. Ahmet Dürri Efendi, İran Sefaretnamesi,

İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Bölümü, Tarih 820 numarada kayıtlıdır. 47 sayfa 15 satırdır. Rık'a hatla yazılan eserin 1. sayfasında üstte "Dürrî Ahmed Efendi" altta "İran Sefiri Muhammed Dürri Efendi Sefaretnamesidir" başlığı yer almaktadır. Tarihi: m. 1721-1722 / h. 1134[1]

Baş satır: Taḳrīr-i ilçi müşārun ileyh

Son satır: ḫarc-ı rāh virdigi elli üç kīsedür

2. Azmi Efendi, Prusya Sefaretnamesi,

İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Bölümü, Tarih 825 numarada kayıtlıdır. 46 sayfa 23 satırdır. Talik hatla yazılan eserin 1. sayfasında "Azmi Efendinin Prusya Sefaretnamesi" başlığı yer almaktadır. Tarihi: m. 1791-1792 / h. 1206

Baş satır: Bismillāhirraḥmānirraḥīm

Son satır: دکررحمی دیده جورازدور

نیشت این نامه راتاریخ شد غور 1206

[1] Sefaretname metinlerinin yazılış tarihleri yer almışsa belirtilmiş, tarihsiz olanlarda ise tarih olarak elçinin görevlendirildiği ülkeye gittiği tarih verilmiştir.

3. Derviş Mehmet Efendi, Rusya Sefaretnamesi,

İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Bölümü, Tarih 829 numarada kayıtlıdır. 10 sayfa 16-18 satırdır. Rık'a hatla yazılan eserin 1. sayfasında "Derviş Mehmed Efendi'nin Sefaret Takriri" başlığı yer almaktadır. Tarihi: m. 1754-1755 / h.1168

Baş satır: Efendi-i mūmā ileyh altmış sekiz senesi Rebīʿ u ʾl-āḫiriniñ ġurresinde

Son satır: ilçi-i mūmā ileyh taḳrīr ve ifāde eyledi

4. Emin Necati Efendi, Rusya Sefaretnamesi,

İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Bölümü, Tarih 831 numarada kayıtlıdır. 124 sayfa 17 satırdır. Rık'a hatla yazılan eserin 1. sayfasında "Emin Necati Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi" başlığı yer almaktadır. Tarihi: m. 1784-1785 / h. 1199

Baş satır: Ḫażret-i ḫüdāvend-i ḥay ü ḳadīr ve cenāb-ı perverdigār ġālib ü naṣīr ki küşā-bende-i

Son satır: üzre bulduñ kāʾinātı temmet tārīḫ-i Ḳırım bi-ʿināyeti Rabbi Raḥīm (24 ẕilḳaʿde) 1199.

5. Mehmet Emin Paşa, Hindistan Seyahatnamesi,

İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Bölümü, Tarih 884 numarada kayıtlıdır. 11 sayfa 26 satırdır. Müellif hattı olan eser eksiktir. m. 1784-1785/ h. 1199 tarihli talik hatla yazılan eserin 1. sayfasında "Sadr-ı esbak "El-hac Mehmet Emin Paşa'nın Hindistan Seyahatnamesi" noksandır yazdığı miktar bundan ibarettir." İfadesi yer almaktadır.

Baş satır: Ṣadr-ı esbaḳ el-ḥac Meḥmed Emīn Pāşā merḥūm pederi maʿiyyetiile cānib-i Hinde revāne

Son satır: merḥūmuñ ḫaṭṭıile olan taḳrīr bālāda işāret olındıġı üzere bu maḥalde ḳalmaġla işāret olınur

6. Moralı Ali Efendi, Fransa Sefaretnamesi,

İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Bölümü, Tarih 837 numarada kayıtlıdır. Matbu olan eser 61 sayfa 25 satırdır. İlk sayfada "Moralı Esseyyid Ali Efendi Sefaretnamesi, Tarih-i Osmanī Encümeni Mecmuasından müstahrecdir." İfadesi yer almaktadır, m. 1913-1914 / r. 1329 tarihinde İstanbul Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Şirketi tarafından basılmıştır.

Baş satır: Bismillāhirraḥmānirraḥīm el-ḥamdü lillāhi Rabbi 'l-'ālemīn ve 'ṣ-ṣalātü ve 's-selāmü 'alā

Son satır: mü 'ebbed ve tevfīḳāt-ı Rabbāniyesiyle mü 'eyyed eyleye āmīn.

7. Mustafa Efendi, Nemçe Sefaretnamesi,

İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Bölümü, Tarih 844 numarada kayıtlıdır. 60 sayfa 13 satırdır. Nesih hatla yazılan eserin 1. sayfasında "Nemçe Sefaretnamesi" ifadesi yer almaktadır. Tarihi: m. 1777-1778/ h.1191.

Baş satır: Bismillāhirraḥmānirrāḥīm

Son satır: ve elfün sene-i Hicret min lehü 'l-'iz ve 'ş-şeref

8. Nazif Mustafa Efendi, İran Sefaretnamesi,

İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Bölümü, Tarih 824 numarada kayıtlıdır. 31 sayfa 15 satırdır. Rık'a hatla yazılan eserin 1. sayfasında "İran Devletine ait Nazif Mustafa Efendi Sefaretnamesidir" ifadesi yer almaktadır. Tarihi: m. 1746-1747 / h. 1159

Baş satır: Rehberī-i tevfīḳāt-ı ḫayriyet ġāyāt-ı Cenāb-ı perverdigārī ve meded-kārī teveccühāt-ı

Son satır: ahālī ve ra'iyyeti hemīşe ḳarīn-i sürūr ve behcet eyle āmīn be-cāh-ı seyyidi 'l-emīn

9. Vasıf Efendi, İspanya Sefaretnamesi,

İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Bölümü, Tarih 818 numarada kayıtlıdır. 26 sayfa 16 satırdır. Rık'a hatla yazılan eserin 1. sayfasında "Vasıf Efendi İspanya Sefaretnamesidir" ifadesi yer almaktadır. Tarihi: m. 1787-1788 / h. 1202.

Baş satır: Biñ iki yüz senesi māh-ı Ramażānü'l- mübārekiñ on beşinci yevmü'l-eḥad tārīḫinde

Son satır: biz gözümüz ile gördük

Seçilen Sefaretname metinlerinin okunması aşamasında da birtakım zorluklar yaşanmıştır. Bu zorlukların başında yabancı özel isimler ve yer isimlerinin okunması gelmektedir. Yapılan bütün araştırmalara rağmen bulunamayan birkaç yabancı kelime, devrin imlâ özelliklerine dayanarak okunmaya çalışılmıştır.

Eski Anadolu Türkçesi döneminde harekeli olarak kaleme alınan bazı eserler, bizlere o dönem eserlerini okuma konusunda ip uçları vermektedir. Ancak XVI. yüzyıldan itibaren yazılan Osmanlıca eserlerde imlâ klâsikleştiği için özellikle ünlülerin nasıl okunması gerektiğini gösteren her hangi bir işaret (harf, hareke) bulunmamaktadır. XVIII. yüzyıl metinlerini Eski Anadolu Türkçesi döneminin imlâ özelliklerine göre mi okumamız gerekir, yoksa imlâ değişmiş midir? Bu konuda da yaptığımız araştırmaların bulgularını giriş bölümünde değerlendirdik. Sefaretname metinlerinde yer alan bir ses, harf veya harekeyle gösterilmişse o işarete uyulmuştur. Ancak bir kelimede okunuşu belli eden bir işaret kullanılmamışsa o kelime günümüz imlâsına uygun şekilde okunmuştur. Örneğin: İlgi durum eki, iyelik ekler, fiil çekim ekleri, -dır bildirme eki, -dIk sıfat-fiil eki, okunuşu gösteren bir işaret yoksa günümüzdeki okunuşuyla gösterilmiştir.

Günümüzde eklerin sınıflandırılması konusunda da farklı görüşler mevcuttur. Tezimizde bu konuyla ilgili tartışmalar üzerinde durulmuş ve böylece Gürer Gülsevin'in yapmış olduğu işlevsel ek sınıflandırmasına dayanarak Sefaretnamelerde incelenen eklerinin sınıflandırılması şu şekilde düzenlenmiştir:

1. TÜRETME EKLERİ
    1.1. İsimden İsim Türeten Ekler
    1.2. İsimden Fiil Türeten Ekler
    1.3. Fiilden İsim Türeten Ekler
    1.4. Fiilden Fiil Türeten Ekler
2. TÜR DEĞİŞTİRİCİ EKLER.
    2.1. Fiillere Eklenenler
    2.1.1 Fiilimsiler
    2.1.1.1. Mastar ekleri
    2.1.1.2. Sıfat-fiil ekleri
    2.1.1.3. Zarf-fiil ekleri
    2.2. İsimlere Eklenenler
    2.2.1. +ki ilgi eki
    2.2.2. +sIz yokluk eki
    2.2.3. +lI varlık eki
3. İŞLETME EKLERİ
    3.1. Ögeleri Belirleyiciler
    3.1.1. İsimlerde
    3.1.1.1. Ad Durumu Ekleri
    3.1.1.1.1. Yalın durum
    3.1.1.1.2. Belirtme durumu

3.1.1.1.3. Yönelme durumu
3.1.1.1.4. Bulunma durumu
3.1.1.1.5. Çıkma durumu
3.1.1.1.6. Vasıta durumu
3.1.1.1.7. Eşitlik durumu
3.1.1.1.8. Yön durumu
3.1.2. Fiillerde
3.1.2.1. Çatı ekleri
3.1.2.1.1. Geçişli/Ettirgenlik ekleri
3.1.2.1.2. Meçhul/Edilgenlik ekleri
3.1.2.1.3. İşteş/Karşılıklılık ekleri
3.1.2.1.4. Dönüşlülük ekleri
3.1.3. Kişi ekleri
3.1.4. Zaman ekleri (Bildirme Kipleri)
3.1.5. Kip ekleri (Tasarlama Kipleri)
3.1.6. Bildirme ekleri
3.2.Bağlantı Kurucu Ekler
3.2.1. İyelik ekleri
3.2.2. Tamlayan eki
4. KATEGORİ EKLERİ
4.1. Çokluk kategorisi
4.2. Küçültme/Sevimlilik kategorisi
4.3. Sıralama sayı kategorisi
4.4. Üleştirme sayı kategorisi
4.5. Nitelik derecelendirme kategorisi
4.6. Olumsuzluk kategorisi
4.7. Soru kategorisi

Sefaretname metinlerinde yer alan bütün ekler fişlendikten sonra yukarıdaki belirtildiği şekilde sınıflandırıldırılmış ve işlevleri tespit edilmiştir. Tespit edilen bu işlevler ekin EAT dönemindeki ve TT'deki işlevleriyle karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Bu karşılaştırmalar neticesinde ortaya çıkan bulgular her bölümün sonunda değerlendirilmiştir. Tezin sonuç bölümünde de Sefaretnamelerde geçen eklerle ilgili genel bir değerlendirme yapılarak yargıya varılmaya çalışılmıştır.

SEFARETNAMELERİN ÖZELLİKLERİ

Osmanlı Devletinin kuruluş döneminden itibaren çeşitli yabancı ülkelere birçok kez elçiler gönderilmiş olduğunu görmekteyiz. "Elçilerin veya maiyyetlerinin yolculuklarını, gözlemlerini ve faaliyetlerine dair bilgileri, başta sultan olmak üzere sadrazam ve reisülküttaba bildirmek amacıyla yazdıkları namelere, risalelere, takrirlere, seyahatnamelere ve havadisnamelere genelde sefaretname"[2] adı verilmektedir.

Tarihte uygulanan ilk diplomasi yöntemi tek yanlı ve geçici diplomasi yöntemidir. Diplomasi temsilcilerinin, belirli bir amacı ya da görevi gerçekleştirmek amacıyla, geçici bir süreyle yurt dışına gönderilmesi ve bu görevi yerine getirdikten sonra ülkelerine geri dönmeleri şeklinde gerçekleşen diplomasi yöntemi, geçici diplomasi olarak ifade edilmektedir Geçici diplomasi yöntemini en geç terk eden devletlerden biri Osmanlı Devleti olmuştur.[3]

Osmanlı Devleti kuruluş yıllarından itibaren yabancı ülkelere elçiler göndermiş olsa da ilk zamanlarda, bu ilişkilerini daimi elçiler yoluyla sürdürme gereği duymamıştır. Osmanlı dış siyaset geleneğinde Hristiyan devletlerinden uzak durma anlayışı, Hristiyan ülkelerinde Müslümanların ikâmetinin doğru olmadığı inancı ve Osmanlının üstünlük duygusu sebebiyle yabancı bir memlekette sürekli temsil edilmesinin küçük düşürücü bir durum olarak görülmesi[4] buna sebep olarak gösterilebilir.

Osmanlı Devleti, Batı'ya karşı güçlü olduğu sürece Avrupa devletlerinin desteğini sağlama ya da onların görüş ve politikalarını öğrenme gibi kaygılar da taşımamıştır. Bu yüzden bilgi birikiminin, tecrübenin ve bir dış politika geleneğinin oluşmaması, devlet yönetiminde ve siyasetinde büyük bir eksikliğin doğmasına yol açmıştır. Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinden bilgi almak istediğinde İstanbul'daki Avrupa elçiliklerinden faydalanmıştır. Ayrıca Avrupa Devletlerinin elçilerinden bilgi almak isteyen Osmanlı hükümeti, Rumları, Ermenileri ve Levantenleri kullanmış, bu da çeşitli diplomatik entrikalara, casusluk ve rüşvet olaylarına yol açmıştır. Bunların hepsi doğru bir dış siyasetin belirlenememesine sebep

---

[2] Yalçınkaya, Mehmet Alaaddin, "*Osmanlı Zihniyetindeki Değişimin Göstergesi Olarak Sefaretnamelerin Kaynak Defteri*", OTAM (Osmanlı Tarih Araştırmaları Merkezi Dergisi), Ankara, 1996, S. 7, s. 325.

[3] Tuncer, Hadiye,-Tuncer, Hüner, **Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler**, Ankara, 1998, 2.baskı. Ümit Yayın evi, s. 11.

[4] Bilim, Cahit, "*Mustafa Rasih Paşan'ın Rusya Sefaretnamesi*,"OTAM (Osmanlı Tarih Araştırmaları Merkezi Dergisi), Ankara. 1996, S. 7 s. 32.

olmuştur.[5] Hâlbuki, Avrupalılar buna mukabil, Türkiye'de daimi elçiler bulundurmuşlar, ülkelerinin çıkarlarını onlar vasıtasıyla korumuşlardır. Fransızların 1544 yılından itibaren Osmanlı başkentinde elçi bulundurmuş olmaları, buna örnek olarak gösterilebilir.[6] Buna karşılık, ilk Osmanlı elçiliği 1793'te Londra'da kurulmuş, bunu sırasıyla Paris, Viyana ve Berlin elçilikleri izlemiştir.[7]

Osmanlı Devleti'nin çeşitli tarihlerde yabancı devletlere elçiler, göndermesinin sebeplerini gözden geçirdiğimiz zaman başlıca şu özellikler göze çarpmaktadır:

Osmanlı hükümdarlarının yazdıkları mektuplarla, yabancı devlet hükümdarlarına cülûslarını tebliğ etmesi, imparatorlarının taç giyme törenlerinde Osmanlı elçisinin de hazır bulunması, bir devletle yapılan antlaşmanın tasdikli metninin tevdi edilmesi, yapılan bir antlaşmadan sonra dostluk ilişkilerinin yeniden kurulması, yabancı devletlere yapılan nezaket ziyareti, yabancı devletlerle olan ihtilâflı sınır sorunlarının görüşülüp uzlaşma imkânının aranması, bir devletle yapılan savaşın barışla neticelenmesini teklif etmek ve müzakereye girişmek, bir kralın göndermiş olduğu mektuba yazılan cevap mektubunun ve hediyelerin gönderilmesi veya sadrazamın mektubunun o devletin başbakanına gönderilmesi, İstanbul'da hakaret görmüş bir elçinin gönlünü alıp özür dilemek, bir devletin yolladığı bir elçiye karşılık olarak bir elçi göndermek, devlet alacağını istemek ve ödeme şartlarını görüşmek, iki devlet arasındaki ilişkileri kuvvetlendirmek, yabancı devletin talebi üzerine elçi göndermek, Batının ilim ve fende gelişmişlik derecesini araştırmak,[8] Osmanlıların kazandığı bir utkuyu bildirmek, Avrupa krallarını sünnet düğünlerine çağırmak, vergi istemek,[9] elçiler vasıtasıyla yabancı ülkelerdeki Türk tebaa ve tüccarlarının haklarını himaye ve müdafaa etmek.[10]

Sefaretname türündeki bilinen ilk belge, Nemçe Devletine gönderilen Hacı Zaganos'un raporudur ki, Fatih Devrinin ilk on yılına tesadüf etmektedir. Sefaretnamelerin sonuncusu ise

---

[5] İyigünler, Uğur, **Mustafa Rasih Efendinin Rusya Sefareti ve Sefaretnamesi**, Kırıkkale 1998, s. VI (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi),

[6] Pakalın, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri**, III. cilt, MEB Yayınları, İstanbul, 1993, s. 138-139.

[7] Bilim, Cahit, a.g.m. , s.32.

[8] Unat, Faik Reşit, **Osmanlı Sefirleri ve Seyahatnameleri**, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara,1992, TTK Yayınları, s. 17-19

[9] Tuncer, Hadiye,-Tuncer, Hüner, a.g.e. , s. 12.

[10] Tanpınar , A. Hamdi, **19. Asır. Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul**, 1997, 8. baskı, Çağlayan Kitabevi, s. 55.

İran'da 1872-77 yılları arasında elçilik yapan Mehmet Tahir Münif Paşa'nın risalesidir. Fakat bunlara bakarak daha önceki ve sonraki tarihlerde bu türde yazılmış eserlerin bulunmadığına kanaat getirmek doğru olmaz. Arşivlerdeki ve münferit şahısların ellerindeki eserlerin tasnif ve incelemeleri ilerledikçe bu alanda birçok eserin ortaya çıkacağı tahmin edilebilir.[11] Ayrıca, Osmanlı kültür mirasını tespit çalışmalarının henüz tamamlanmamış olması göz önünde bulundurulacak olursa, bu sefaret takrirlerinin sayısının artması gayet mümkün görünmektedir; fakat büyük bir ihtimalle bunların belirli bir kısmının da herhangi bir sebepten yok olduğu kabul edilebilir.[12] Bugün için tespit edilmiş, Avrupa Asya ve Afrika ülkeleriyle ilgili sefaretnamelerin toplam sayısı 48'dir.[13]

Osmanlı elçilerinin seçiminde, genellikle, büyük bir titizlik gösterilmiştir. Elçilerin, iki ülke arasında barış ve sükûnu gerçekleştirecek ya da sürdürecek nitelikte bir kişi olmasına önem verilmiştir.

Elçilik göreviyle dış ülkelere gönderilenlerin belirli bir sınıfa mensup bulunmadığı ve zaman zaman işin icabına göre çeşitli mesleklerden mevki ve şöhret sahibi kimselerin elçilikle görevlendirilmiş oldukları görülmektedir. Elçi seçiminde kişiliğe büyük bir önem verildiği görülmekle beraber, çok defa elçilerin yabancı dil bilenlerden seçildikleri ve hiç olmazsa karşılıklı konuşma kurallarını bilen ve yabancıların oyun ve hilelerini tanıyabilen kimselerin arandıkları anlaşılmaktadır. Hatta dil bilme sorunu, XVI. yüzyılda, çok def'a Alman asıllı veya Lehli olan bir kısım kimselerin de bu millî temsil görevinde yer almalarını zorunlu kılacak kadar etkin olmuştur.[14]

Osmanlı Devletinin ilk devirlerinde yabancı devletlere yolladığı elçilerin sınıf ve derecelere ayrıldığı hakkında açık bir bilgiye rastlanmamaktadır. Yalnız XVI. yüzyıldan itibaren, hizmetin türüne göre büyük elçi ve orta elçi olmak üzere iki sınıfa ayrıldıkları ve nispeten basit bir memuriyetle veya özellikle bir mektup götürme göreviyle yollanılanlara nameres denildiği bilinmektedir. İkinci derecede hizmetler için de zaman zaman çavuş adı

---

[11] Yalçınkaya, Mehmet Alaaddin , a.g.m. , s. 325.
[12] **Mustafa Hatti Efendi Viyana Sefaretnamesi**, (Haz. İbrahim. Savaş), TTK, Ankara. 1999, s. XIII.
[13] Yalçınkaya, Mehmet Alaaddin , a.g.m. , s, 333.
[14] Unat, Faik Reşit, a.g.e. , s. 18.

altında yurt dışına memurlar gönderilmiştir.[15] XVIII. yüzyıldan sonra bazı elçilerin reisülküttaplık yapmış veya bu hizmete aday ve ehliyetli kimseler arasından seçilmesine başlandığı dış siyaset tarihimiz bakımından kaydedilmeye değer bir noktadır. Seçilen elçilere üstlendikleri görevin önemine göre geçici rütbeler ve dönüşlerinde geri alınmak üzere, kıymetli eşyalar verildiği göze çarpmaktadır. Orta elçilere defterdarlık, nişancılık, Mekke payesi; büyük elçilere Rumeli veya Anadolu beylerbeyliği; İran'a gönderilen ve ulema sınıfından olanlara da Anadolu kazaskerliği verilmektedir. Ayrıca devletin büyüklüğünü temin etmeleri için devletçe kendilerine büyük maddî fadakârlıklar yapılmasından çekinilmemiş ve Topkapı Sarayı Hazine Dairesinden bir bölüm tahsis edilmiş ve buna Elçi Hazinesi adı verilmiştir.[16]

Elçilerin maiyyetlerinin kaç kişiden oluştuğu hakkında bir sayı söylenemez. 1791'de ikamet elçilikleri oluşturuluncaya kadar sınıfı ne olursa olsun elçilerin kalabalık bir maiyyetle elçiliğe gittikleri görülmektedir.[17] Elçilerin yanlarında bazen bin kişilik bir maiyyet bile olurdu. Elçi ve yanındakilerin yabancı ülkelere girişleri, o ülke halkına unutulmaz bir gün yaşatırdı.[18]

Sefaretnameleri, yazarlarının memur oldukları hizmet ve görevlerin türü ve özelliklerine göre özel ve genel sefaretnameler olmak üzere iki sınıfa ayırmak mümkündür. Özel olanları, elçilerin esas memuriyetlerinin ne suretle yapıldığına ait takrirlerdir. Bunlar yalnız verilen görevin nasıl yapıldığı ve neticesi kaydedilen, tamamıyla siyasî belgelerdir.[19] Sadece elçilik kafilesinden, yolculuktan ve elçilerin görevlerinden söz eden sefaretnameler, formal sefaretnamelerdir,[20]

Genel olanları ise, elçilerin gezip gördükleri yerlerin idarî ve toplumsal hayatı, askerî durumu, kültürü, eğitim sistemi ve sanayii ve genellikle medeniyet seviyesi hakkında öğrendikleri hususları tespit edenlerdir.[21] Bu bağlamda bunlar da izlenimci sefaretnamelerdir.[22] Bununla beraber, her iki özelliği içeren bir kısım sefaretnameler de görülmektedir.

---

[15] Unat, Faik Reşit, a.g.e. , s. 19.
[16] Unat, Faik Reşit, a.g.e. , s. 24.
[17] Unat, Faik Reşit, a.g.e. , s. 30.
[18] Tuncer, Hadiye,-Tuncer, Hüner, a.g.e. , s. 14.
[19] Unat, Faik Reşit, a.g.e. , s. 45.
[20] Bilim, Cahit, a.g.m. , s. 33.
[21] Unat, Faik Reşit, a.g.e. ve a.g.y.
[22] Bilim, Cahit, a.g.m. ve a.g.y.

Sefaretnameler, diğer Osmanlı belgelerinde olduğu gibi standart bir metotla yazılmamışlardır. Bununla birlikte birçok sefaretnamede benzer unsurlar çoktur. Sefaretnamelerin bazıları Allah ve Peygamber gibi kutsal ögelere övgü ile yolculuk esnasında ilahi kudret sahibinden korunmalarını isteyerek başlarlar ve kendilerinin korunmasından dolayı da teşekkür ve minnettarlık duası ile biterler. Aynı zamanda metin içinde Kur'an'dan küçük sureler ile hadis-i şerifler de vardır. Sefaretnameler genelde elçinin atanmasından görevini tamamlamasına kadar olan olayların tasviri niteliğini taşır ve sıklıkla birbirini takip eden benzeri olayları tasvir eder. Sefaretnamelerin hazırlanması sırasında genel olarak takip edilen usul şunlardır:

Başlangıçta, sefaretnameleri kaleme alanlar, dua ile başlayarak sultan ve onun ülkesi hakkında methiyeler düzerler. Sonra da elçi tayinine yol açan sebeplerin kısa bir izahı verilir. Genellikle bu kısmın bir özelliği de, İstanbul'da elçi için yapılan teşrifat ve törenin tasviridir. Kuşkusuz, sefaretnamelerin en önemli bölümlerinden biri de yolculuk ile şayet var ise karantina yapılan yerlerden bahsetmesidir. Sefaretnamelerin büyük bir bölümü elçilikle görevli olunan ülkenin başkentine yapılan yolculuğu, şehre girişleri ve kalışları ve oradaki ilk izlenimler hakkında çok teferruatlı bilgi verir. Kral, kraliçe, kraliyet ailesinin diğer mensupları ve o ülkenin diğer devlet erkânı ile yapılan tanışma merasimlerini ve buluşmalarını kesinlikle belirtmeden geçmezler. Gidilen ülkenin kültürü ile ilgili anlatımda, özellikle de askerî, malî, teknik, politik ve sosyo-kültürel kurum ve sistemleri çok önemli bir yer tutar. Bazen bulundukları ülkenin ileri gelen resmî makamları ve o ülkede bulunan başka devletlerin elçilikleriyle yapılan temaslardan da bahsedilir. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa ülkeleri arasındaki olaylar ve gelişmeler hakkındaki bilgilere de sıkça rastlanmaktadır. Zamanla birçok sefaretname bu özellikte yazılmıştır. Elçilik heyetinin İstanbul'a dönüşü ise genel olarak sefaretnamelerin son kısmını oluşturur. Bazıları da dua ile kapanırlar.[23]

Elçilerin atanmaları, kendilerine unvan verilmesi, yetkilileri ziyaretleri, kendilerine gösterişli giysiler ve eşyalar verilmesi, götürecekleri mektuplar ve hediyeleri almaları, padişah huzuruna kabul edilmeleri v.s. gibi olaylara tüm sefaretnamelerde önemle yer verilir. Bunun yanında yine hemen bütün sefaretnamelerde yolculuk çok ayrıntılı bir şekilde anlatılır. Ancak

---

[23] Yalçınkaya, Mehmet Alaaddin , a.g.m. , s. 337-338.

bu ayrıntılar, genellikle uğranılan ve konaklanılan köy, kasaba ve kentlerin, dağların, nehirlerin adlarını sıralayarak bazı yüzeysel bilgiler vermek şeklindedir. Yani izlenimden çok seyirdir.

Törenlerde ve karşı tarafın elçisiyle buluşmalarda Osmanlı Devletinin büyüklüğüne yakışır şekilde davranıldığı, gerektiğinde protokole çok önem verildiği görülmektedir.[24]

Sefaretnameler, Osmanlı diplomasisinin özgün bir kurumunu oluşturur. Bu raporlarda elçilerin, gönderildikleri ülkelerde girişmiş oldukları siyasal etkinliklerden hemen hemen hiç söz etmedikleri dikkat çeker; çünkü Osmanlı elçileri, bu tür etkinlikleri devlet sırrı saymışlar ve sefaretnamelerinde daha çok protokol yöntem ve kuralları üzerinde durmuşlardır.

Sefaretnameler, o dönemde Batı'yı hiç tanımayan Osmanlı Devleti ve toplumu açısından, Batılı uluslara, bunların yaşayış biçimleri, âdet ve görenekleri ile uygarlık düzeylerine ilişkin en doğru bilgi kaynaklarını oluşturmuştur. Osmanlı elçilerinin sefaretnamelerinde yer alan bilgiler, Osmanlıların yabancı ülkelere ve uluslara ilişkin görüş ve düşüncelerini önemli ölçüde etkilemiş ve elçiler, Batıda gördükleri yenilikleri Osmanlı ülkesine de getirmeye çalışmışlardır.[25]

Özellikle, Osmanlı Devletinin içine düştüğü çok yönlü çözülüş ve buhranın bertaraf edilebilmesi için yönetici kadronun, özellikle askerî ve malî alanda sürekli ıslahatlara giriştikleri bilinmektedir. Bu bakımdan XVII, XVIII ve XIX. yüzyılların birer "reform çağı" olduğu söylenebilir. Bilhassa Avrupa devletlerinin göz kamaştırıcı biçimde gelişmesi, Osmanlı yönetiminin model arayışı aşamasında, bu devletlerin yöntem ve zihniyetine ilgi duyulmasına yol açmıştır. Kulaktan dolma bilgilerle Avrupa'yı tanıyan Bab-ı Âlî, titiz, dikkatli ve zeki elçilerce hazırlanan sefaretnameleri okudukça Batı'dan daha fazla etkilenmeye başlamıştır. Bu etki sayesinde önce Lâle Devri döneminin, sonra da daha köklü ve kalıcı şekilde Nizam-ı Cedit ve ardından Tanzimat Devri reformlarının arka planı hazırlanmıştır. Böyle etkili bir idarî, siyasî ve toplumsal gelişmenin uzun yıllara dayalı hazırlık safhasının olması zaten kaçınılmazdır. Nitekim bu gerçeği XVIII. ve XIX. yüzyıllardaki sefaretnamelerin satır aralarında görmek mümkündür. Bilim çevrelerinde yeterli düzeyde bilinmese de, sefaretnamelerin bu niteliğini görmezlikten gelmek mümkün değildir.[26]

---

[24] Bilim, Cahit, a.g.m. ve a.g.y.
[25] Tuncer, Hadiye,-Tuncer, Hüner, a.g.e. , s. 47-48
[26] Yalçınkaya, Mehmet Alaaddin , a.g.m. , s. 319.

Osmanlı elçilerinin diplomatik görevlerini tamamladıktan sonra sultana takdim ettikleri sefaret takrirleri, içeriklerinin, siyasî, coğrafî ve kültürel açıdan zengin ve ayrıntılı olmaları sebebiyle Osmanlı diplomasi tarihi hakkında son derece önemli tarihî kaynaklar arasındadır. Elçiler vasıtasıyla kurulan karşılıklı diplomatik ilişkiler, Osmanlı elçilerine olduğu gibi, Avrupa devletleri elçilerine de kültürel ve sosyal bağlamda, devletlerin birbirlerini daha iyi anlamaları fırsatını vermiştir. Barışçı münasebetlerin kurulmasında da önemli rol oynayan sefaret takrirleri, daha ziyade, Karlofça Barış Antlaşması'ndan sonra (1699), Osmanlıların kültürel ve sosyal yaşantısını büyük ölçüde etkilemiştir. Yirmisekiz Çelebi Mehmet'in Paris Sefaret Takririnin Osmanlı Devletinde matbaanın kurulmasına ve Ebubekir Ratip Efendi'nin Viyana Sefaret Takririnin de Osmanlı devlet ve askerî teşkilâtının Sultan III. Selim zamanında yeniden düzenlenmesine ve Batılı standartlara uydurulmasına büyük katkıları olduğu bilinmektedir. Ahmet Hamdi Tanpınar da bu bağlamda şunları dile getirmektedir:

"Hiçbir kitap Batılışma tarihimizde Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin Sefaretnamesi kadar önemli bir yer tutmaz. Okuyucu üzerinde "Bin bir Gece"ye iklim ve mahiyet değiştirmiş hissini bırakan bu kitabın hemen her satırında gizli bir mukayese fikrinin beraberce yürüdüğü görülür. Gerçekten bu sefaretnamede bütün bir program gizlidir." [27]

Sefaretnamelerin Avrupa'nın durumuna dair içerdiği bilgiler, elçiler tarafından dönüşte sözlü olarak yapılan açıklamalar, memlekette önemli hareketler uyandırmış, Avrupalıları taklit hevesini doğurmuştur. Yirmisekiz Çelebi namıyla tanınan Mehmet Efendi'nin Paris Sefaretnamesi bu konuda örnek gösterilebilir. Mehmet Efendi'nin Paris ve genellikle Fransa hakkında verdiği bilgiler, III. Ahmet'in pek ziyade nazarıdikkatini çekmiş, Versay Sarayını takliden saray yaptırmaya kalkışmasına sebep olmuştur.

Osmanlı ülkesinde böyle etkiler yapan elçiler ve sefaretnameler, Avrupa'da da yazı konusu olmuşlardır. Mösyö Lönuvar İstanbul'a dair yayımladığı bir esere Mehmet Efendi'nin takrir tercümesini eklediği gibi, aynı Sefaretname ilk önce Fiyen, sonra Jülyen Galan tarafından Fransızcaya tercüme edilmiştir.

Sefaretnamelerden yabancı dillere çevrilen sefaretname yalnız Yirmisekiz Çelebi Sefaretnamesi değildir. Ahmet Azmi, Ebubekir Ratip, Mustafa Rasih, Moralı Ali, Vahit, Ahmet

---

[27] Tanpınar , A. Hamdi, a.g.e. , s. 43-44.

Muhip, Dürrî, Elhac Ali Ağa'nın Sefaretnameleri de Avrupalılar tarafından Fransızca ve Almancaya çevrilmiş ve bu suretle faydaları genele yayılmıştır.[28]

İçerikleri yönünden birbirinden ayrılan seyahat ve sefaret takrirleri, kültür tarihi açısından da büyük anlam ifade etmelerine rağmen, bugüne kadar yeterince üzerinde çalışılmamıştır.[29] Sefaretnamelerle ilgili bazı çalışmalar yapılmasına rağmen bu konuda genelde sadeleştirme düzeyinde kalındığı veya sefaretname sahibi olan elçilerden bahsedilirken sefaretnamelerden de bahsedildiği görülmektedir. Bununla birlikte son zamanlarda sefaretnamelerin önemi daha iyi anlaşılmıştır.[30]

Sefaretnamelerin dil çalışmaları açısından da önemli oldukları incelememizde görülmüştür. Nitekim eserlerin birçoğunda kullanılan dilin, eserlerin yazılış amacıyla bağlantılı olarak düşünüldüğünde ilk planda sanat kaygısı gütmeden oluşturulduğu görülmektedir. Diğer edebi eserlerdeki gibi zincirleme tamlamalar yoğun olarak görülmez. Bu da nispeten sade dille yazıldıkları izlemini uyandırmaktadır. Ayrıca inceleme konumuzla ilgili aradığımız malzemeleri belli bir düzeyde bulduğumuzu belirtebiliriz.

XVIII. YÜZYIL TÜRKÇESİNİN İMLÂ ÖZELLİKLERİ

Osmanlı Türkçesi tabiri, bilim çevrelerinde esas olarak Osmanlı Devleti'nin hakimiyet sınırları içinde kullanılan ve 1928 yılına kadar Arap harfleri temelli bir alfabe ile yazıya geçirilen Türkçeyi ifade etmekte kullanılmaktadır.[31] Arap alfabesi, IX. yüzyıldan itibaren Türklerin İslâm'a girmeye başlamasıyla birlikte kullanım sahası bulmuş ve bin yıldan fazla bir süre Türk dilinin yazımı için kullanılan bir alfabe olmuştur.

Bilindiği gibi, Arap alfabesi ünsüz esasına dayanan bir alfabedir. Buna karşılık Türkçe, ünlüleri bol ve çeşitli olan bir dildir. Ayrıca Türkçede ünlüler arasında da çeşitli açılardan uyum söz konusudur. Türkçenin ünlülerini Arap alfabesiyle gösterme konusunda bazı sıkıntılar ortaya çıkmıştır.

---

[28] Pakalın, Mehmet Zeki, a.g.e. ve a.g.y.
[29] Mustafa Hatti Efendi Viyana Sefaretnamesi, a.g.e. ve a.g.y.
[30] Yalçınkaya, Mehmet Alaaddin , a.g.m. , s. 320.
[31] Develi, Hayati, "*Osmanlı Türkçesi*", Osmanlı Ans. 9. cilt, Yeni Türkiye Yay. Ankara, 1999.

Standart yazı dilinin gelişmesinde başlarda imlâ, iki ayrı yazı geleneğinin izlerini taşımaktadır: Uygur yazı geleneği ve Arap-Fars yazı geleneği. Bu geleneklerin imlâya yansıyan önemli özelliğini, Uygur yazı geleneğinde ünlülerin yazıda gösterilmesi, Arap-Fars yazı geleneğinde ise ünlülerin yazıda gösterilmemesi oluşturmaktadır.[32] XIII-XV. yüzyılda, yani Eski Anadolu Türkçesi döneminde, Türkçe yazılan eserlerde Arap-Fars imlâ geleneği ile birlikte Uygur imlâ geleneği de devam ettirilmiştir. Bu dönemde Türkçe eserlerin bazıları Arap harfleriyle harekeli olarak yazıldığı için konuşma dili, tam olarak yazıya geçirilemese de yazı diliyle konuşma dili arasında bir paralellik söz konusu olmuştur. [33] Ayrıca EAT döneminde imlâda ünlüleri göstermek için çeşitli harf ve harekelerin kullanılması, o dönemin imlâ özelliklerinin tespitini ve yazılan eserlerin okunmasını da kolaylaştırmıştır. Ancak, XVI. yüzyıldan itibaren imlâ, gelenekselleşmeye başlamış ve hareke sistemi terk edilerek, yavaş yavaş Arap-Fars imlâ geleneğine geçilmiştir. Bu yazım geleneğinde "*ünlülerin gösterilmesinde kelime başındaki /a/ ve /e/ ler elifle gösterilirken kelime içinde /e/ lerin yazılmaması, kelime sonunda ise /a/ sesi için güzel he'nin kullanılması yerleşmiştir. Kelime başındaki /ı/, /i/ ünlüleri elif+ye ile yazılırken /o/, /ö/, /u/, /ü/ ünlüleri elif+vav ile yazılmıştır; birinci hecede de bu ünlülerin yaygın olarak ye ve vav ile gösterilmeleri yerleşmiştir. İmlâda başlangıçta kelime sonundaki dar ünlüler yazılmayıp hareke ile gösterilebilirken, sonradan bunların mutlaka vav veya ye ile yazılması standartlaşmıştır.*

Birçok ekin yazılışı da, istisnasına az rastlanacak bir yaygınlıkla standartlaşmıştır. Bunlar arasında ismin hâl eklerini, iyelik eklerini, kimi yapım eklerini, bildirme ve zaman eklerini sayabiliriz. Hatta bu eklerin yazılışları, alfabenin değiştirilmesine kadar aslında söylenişleri farklı olsa da korunmuştur.[34] Bu durum XVI. yüzyıldan itibaren Arap harfleriyle yazılan metinlerin imlâ gelişiminin -en azından ünlüler açısından-takip edilmesini zorlaştırmıştır.

Tezimiz için seçtiğimiz metinlerin Klâsik Osmanlıca Dönemi diye adlandırılan XVIII. yüzyıla ait olması ve dokuz farklı metin üzerinde çalışılmış olması, metinlerimizin okunmasında

---

[32] Demir, Nurettin, "*Osmanlı Türkçesi*" Türkler Ansiklopedisi. II. cilt, Ank., 2002.

[33] Gümüşkılıç, Mehmet, ,"*Osmanlı Türkçesinin Yeni Harflere Çevrilmesinde Karşılaşılan Problemler ve Çözüm Yolları*", Akademik Araştırmalar Dergisi, 2000, sayı 4-5, s. 405-435.

[34] Develi, Hayati, a.g.e.

daha çok ünlüler açısından bir takım sıkıntıların yaşanmasına sebep olmuştur. Çünkü, EAT dönemi metinlerinin çoğunda ünlüler, harf ve harekeyle gösterilirken Sefaretname metinlerinde birçok ekin ünlüsü gösterilmemektedir. Bu durumu daha iyi ortaya koymak için örneklerle karşılaştırabiliriz.

Hatice Şahin, EAT döneminde ünlülerin durumlarını şu şekilde ortaya koymuştur:

"Eski Anadolu Türkçesinde damak uyumu aşağı yukarı tamdır. Dudak uyumu ise bugünkü duruma göre epeyce bozuktur. Ünlülerdeki genel yuvarlaklaşma eğilimi ve bazı eklerin devamlı düz veya yuvarlak ünlü ile kalıplaşması uyumu bozan asıl etkenlerdir. Dudak uyumunu bozan bu sebepler tabanlarda ve eklerde olmak üzere iki başlık altında incelenebilir.

Tabanlarda

A. Yuvarlaklık ve Yuvarlaklaşma

a. Eski Türkçeden beri devam eden ikinci hece yuvarlaklığı: eksük, eyü, getür-, içerü, ilerü, karşu, yağmur.

b. Eski Anadolu Türkçesinde meydana gelmiş yuvarlaklaşmalar: Eski Türkçedeki G sesinin erimesi sonucu ortaya çıkan ve kapıg>kapu, tapıg>tapu gibi kelimelerle örneklenen yuvarlaklaşma ile yabız>yavuz, kirpük>kirpik gibi kelimelerle örneklenen ve dudak ünsüzlerinin yanındaki ünlüyü yuvarlaklaştırması sebebiyle oluşan yuvarlaklaşma şeklinde ikiye ayrılır.

B. Düzlük ve Düzleşme

a. Eski Türkçeden beri devam eden ikinci hece düzlüğü: yüri-, okı-, togrı. Bu kelimelerden bazıları düz ve yuvarlak ünlülü olmak üzere iki şekilde görülebilmektedir.

Ekleşmede

Eklerin kullanımlarında görülen sürekli düzlük ve yuvarlaklık dudak uyumunu bozan en önemli etkenlerdendir.

a. Devamlı yuvarlak ünlü bulunduran ekler:

+**AcUk** İsimden isim türetme eki

+**cUgAz** İsimden isim türetme eki

+**cUk** İsimden isim türetme eki

-**dUk** Fiilden isim türetme eki

-dUm Fiil çekim eki+kişi eki

-dUñ Fiil çekim eki+kişi eki

-dUr Bildirme eki

+dü İsimden isim türetme eki

+AgU İsim türetme eki

-gUn Fiilden isim türetme eki

-GUr Fiilden fiil türetme eki

-gü Fiilden isim türetme eki

+lU İsimden isim türetme eki

-mur Fiilden isim türetme eki

-(n)Uñ İlgi durum eki

-sUn Fiil çekim eki

+sUz İsimden isim türetme eki

-(U)k Fiilden isim türetme eki

-(U)r Fiilden fiil türetme eki

-Ur Fiilden fiil türetme eki

-Uz Kişi eki

-VUz Kişi eki

-(y)AlUm Kişi eki

-(y)Up Ulaç eki

b. Devamlı düz ünlü bulunduran ekler:

+CI İsimden isim türetme eki

-dI Fiil işletme eki

+dIn İşletme eki

-GIl Fiil işletme eki

+(I)lA İsim işletme eki

-It Fiilden fiil türetme eki

+(I)ncı İsimden isim türetme eki

+kI İsimden isim türetme eki

-mIş Fiil işletme eki

+(s)I(n) İsim işletme eki

-sIn Kişi eki

-sIz Kişi eki

+(y)I İsim işletme eki

-(y)IcAk Ulaç eki

-(y)IncA Ulaç eki

-(y)IcI Fiilden isim türetme eki

c. Hem düz hem yuvarlak ünlü ile gelebilmekle birlikte bazı örneklerde uyum dışı kalan ekler:

-Il Fiilden fiil türetme eki

-Im Fiilden isim türetme eki

-In Fiilden isim türetme eki

-(I)n Fiilden fiil türetme eki

+lIk İsimden isim türetme eki"[35]

Sefaretnamelerin imlâ özelliklerini de ünlüler açısından şöyle değerlendirebiliriz:

-U zarf fiil eki: deyü MN 24b-2, d(°)yü Aİ 3-5[36];

-d(°)k, *-dUk, -dIk sıfat-fiil eki*: ald(°)ḳda Aİ 3-5, baḳd(°)ḳda Aİ 6-6, ḳoşd(°)ḳlarından AP 2b-9, girdigim(°)z AP 3b-9, itd(°)kleri DR 4-9, vird(°)kleri ER 3b-5, vardığımızda Vİ 7-3, gördigi Aİ 5-5, görd(°)klerinde MF 12-15, virmed(°)kleri MN 22a-1, eyled(°)kden Nİ 19-15.

-d(°)r, -dUr, -dIr, -(°)r, -Ur ettirgenlik ekleri: barışd(°)r Aİ 10-3, ḳond(°)rup Aİ 4-2, ḳarışdırup Aİ 21-5,

---

[35] Şahin, Hatice, **Eski Anadolu Türkçesi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s.38. Ayrıca bu konu için bkz. Karadoğan, Ahmet, "*Eski Anadolu Türkçesinde Yuvarlaklaşan Ekler*", TDAY, Belleten, 2001/I-II, Ank. 2003, s.171-179, Timurtaş, Faruk Kadri, **Eski Türkiye Türkçesi**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994, s.36-40.

[36] (°) Ünlü sesin harf veya harekeyle gösterilmediğini ifade eder.

çald(°)rmaḳ AP 4b-18, ṣatd(°)rmaḳ AP 18a-20, *yakd(°)rmazlar* MH 2b-2, *ḳaç(°)rmasın* MH 3-a 18, *düşirmeyes(°)z...* ER 32-a 6, yardırup Vİ 16-12, buldırup ER 54b-3, ṭoldırup Aİ 43-8, ulaşdırup AP 2b-17, ḳırdırup AP 18a-15, getürüp MN 4a-11, ḳaç(°)rmasın MH 3-a 18,

aşurd(°)ḳlarını Vİ 18-11, bitürdükden Aİ 12-13, geçürürler Aİ 18-15,

-gU*, *-gI fiilden isim yapma eki: içki MH 4-a 4, burġus(°)nı MF 16-10, görgi Nİ 8-11.

-Ur*, *-Ir -(°)r, geniş zaman eki: eglenürler... Aİ 21-11, ṣalıvirir(°)z... AP 6-b 20, ḳalur... ER 12-a 15,16, bilürler... MH 2-a 14,15, vir(°)rler Vİ 4-8

-sUn, -sIn teklik 3.kişi emir eki: görsün AP 12-b 22, gelsün ER 11b-8, virsün ER 35-a 13, olsun ER 53-a 3, ḳaç(°)rmasın MH 3-a 18,

-(I)k*, *-(°)k fiilden isim yapma eki: bölük AP 20-a 23, ḳatuḳ ER 23-b 2 eks(°)kd(°)r... ER 59-a 16 art(°)ḳ ER 6-a 2, ḳay(°)ġ(°)yla AP 2-b 3, ḳıl(°)ḳ ER 12-b 9, ḳar(°)ş(°)ḳ MH 3a-15

+lI*, *+lU Sıfat yapan ek: raḫtlu Aİ 16-6, tekellüflü Aİ 25-10, çamurlu AP 2-b 20, ocaḳlu ER 3-b 9

ḫayırlud(°)r ER 22-b 1, ḳaṭrānlı ER 53-a 1,

Düz ünlülü örnekler: ʿOṣmānlı ER 17b-3, ṭatlı MH 2b-23, Baṣralı MH 5b-23, ormanlı MF 6-20, baġlı MF 13-21, elmāslı Nİ 10-3.

+sUz*, *+s(°)z sıfat yapma eki: çamaşurs(°)z MH 3-b 16, lüzūms(°)z AP 15-a 20, ḳay(°)ḳs(°)z DR 7-12, ṭāḳatsüz Vİ 12-14, meraḳs(°)z MF 14-13, ṣus(°)z MH 5-a 22,

+c(°)k isimden isim yapma eki: ufac(°)ḳ MH 6-b 2, cumhūrc(°)ḳ MN 5-a 12, yüksec(°)k Aİ 39-9

-U*, *-I fiilden isim yapma eki: ḳoḳusı ER 56a-10, yazı MF 14-6, ölüyi MH 5-a 26, ER 57a-2.

-G(°)n, -GUn fiilden isim yapma eki: darġ(°)nlıḳ Aİ 2-10, düzgün AP 17-a 22, sürgün Vİ 16-11,

yorġunluḳ MF 13-9

-Up zarf-fiil eki: çıḳup Vİ 3-12, gelüp Aİ 2-6, virilüp ER 33b-12.

İyelik Ekleri:

-(I)m 1. teklik kişi: ḫaber(°)m Aİ 32-7, birāder(°)m Aİ 9-13

-(I)ñ 2. teklik kişi: *ḳarındaş(°)ñ* ER 35-a 9, *meclis(°)ñe* Aİ 9-2

-(I)mIz 1. çokluk kişi: efendim(°)z Aİ 38-14, ḳraliçem(°)z MN 16b-13, ādemlerim(°)z AP 2a-18, enfiyem(°)zden MH 10-13;

-(I)ñIz 2. çokluk kişi: birbiriñ(°)zi Aİ 23-8, *orduñ(°)zı* ER 8-a 5, *ḳul(°)ñ(°)z* MF 12-16

İlgi durum eki: *-(°)ñ, -n(°)ñ, -(°)m*: ben(°)m Aİ 9-8, sen(°)ñ MN 19-b 11, an(°)ñ Aİ 28-8, menziller(°)ñ AP 4-a 16, yollar(°)ñ AP 6-b 11, banyanlar(°)ñ MH 3-b 14.

-vUz, -Uz çokluk 1. kişi eki: *olav(°)z* Aİ 5-12, *gelm(°)ṣ(°)z* Aİ 8-9, *idemiyoruz* Vİ 26-1.

-d(°), -dU görülen geçmiş zaman eki: *iṣitmed(°)im* Aİ 20-8, *vird(°)m* Aİ 13-9, *bilmed(°)m* ER 36-b 8-9, *geld(°)ñ* Aİ 5-7, *getürd(°)ñ* Aİ 13-12, *aldıñ(°)z* ER 7-a 10, *buyurd(ı)ñ(°)z* Aİ 21-13, *geld(°)k ṭutuld(°)ḳ*... ER 8-a 6, *ıtd(°)k* Aİ 10-1.

-AlUm çokluk 1. kişi emir kipi: alal(°)m ER 10-a 7, görişel(°)m ER 25-b 5, idelüm MN 19b-13.

-d(°)r bildirme eki: vard(°)r Vİ 2-11, aḥmaḳd(°)r Aİ 7-10, zimmet(°)m(°)zd(°)r ER 15b-1,

bizimd(°)r ER 22b-10, bī-ḥisābd(°)r MH 3b-4.

-I belirtme durum eki: mektūbı Aİ 6-12, zeḫā'iri ER 4a-13

3. teklik kişi iyelik eki: eyāleti ER 4b-3, ṭarafı MF 36-15, niġamātı MN 9b-10.

-dI görülen geçmiş zaman 3. kişi eki: ḳaldı Aİ 7-3, oldı ER 50b-10, var(°)ldı Nİ 26-5

-mI soru eki: lāyıḳ mı Aİ 8-6, böyle mi Nİ 13-15, begendiñ(°)z mi Vİ 16-4.

-sI teklik 3. kişi iyelik eki: bahāsı Vİ 19-4, ordusı ER 7b-11, da'vetçisi AP 10a-22.

-cI isimden isim yapma eki: seyirci AP 21a-9, yolcı AP 17a-17, ṭopcı ER 55b-7.

-(I)n- dönüşlülük eki: sürinür MH 6-b 18, ṭakınmışdur MF 12-16.

-(I)l-, -(°)l, -(U)l edilgenlik eki: ṭutuld(°)ḳ... ER 8-a 6, bozılup ER 5a-15, boz(°)lmadı mı Aİ 24-15 bul(°)naraḳ MF 55-25, ḳur(°)lmağla AP 9b-4, ṭutuld(°)ḳ... ER 8-a 6, var(°)ld(°)ḳda MF 10-19.

-m(°)ṣ duyulan geçmiş zaman eki: *ṭoḳ(°)nm(°)ṣd(°)r* Aİ 21-7, ṭolm(°)ṣ ER 61b-3, ol(°)nm(°)ṣd(°)r... ER 45-b 10

-sIn, -s(°)n 2. teklik kişi eki: meḳs ides(°)n ER 36a-11, gelürs(°)n ER 18a-16, söylers(°)n Aİ 29-9, gelmelüsin Nİ 25-11.

-s(°)n bildirme 2. teklik kişi eki: ser-ʿaskers(°)n ER 14b-8, sens(°)n ER 19b-8.

-s(°)z 2. çokluk kişi eki: söylers(°)z Nİ 16-2, b(°)yur(°)rs(°)z Aİ 23-9, göres(°)z ER 13b-16.

-s(°)z bildirme 2. çokluk kişi eki: bendelerim(°)zs(°)z Aİ 34-2.

-l(°)k isimden isim yapma eki: sāʿatl(°)k MH 6a-11, günl(°)k ER 9b-14, ḳuşl(°)ḳ Aİ 19-1

-IcI fiilden isim yapma eki: sürici AP 17-b 11, dilenci AP 16-a 14, intiḫāb idici MN 2b-11.

-(°)ncA zarf-fiil eki: ṣor(°)nca Aİ 18-15, ol(°)nca ER 6-a 5, var(°)nca Vİ 23-16.

Sefaretname metinlerinden aldığımız örneklerde de görüldüğü gibi XVIII. yüzyıl metinleriyle, EAT dönemi metinleri arasında ünlülerin gösterilmesinde bazı ufak tefek şekil farklılıkları göze çarpmaktadır. Ünlülerin yazılışları bazı örneklerde EAT dönemiyle paralellik gösterirken bazen aynı örnek EAT döneminden farklı yazılmakta bazen de ünlünün nasıl okunacağı konusunda herhangi bir işaret görülmemektedir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, bu dönemde imlâda bir standartlaşma meydana gelmiştir. Bu standartlaşmaya rağmen Sefaretname metinleri arasında, yazarların standart imlâdan farklı bazı uygulamalara gittiği de görülebilmektedir. Örneğin normal imlâ kurallarına göre kelime başı veya kelime ortasında gösterilmesi gereken ünlülerin gösterilmediği, bazen bir kelimenin aynı metinde dahi farklı yazıldığına rastlanabilmektedir. Bu durum özellikle yabancı kelimelerin ve ilk defa karşılaşılan ve sözlüklerde bulunamayan kelimelerin okunmasını daha da güçleştirmektedir.

Bu durum bize şu soruları düşündürmektedir. Acaba Sefaretnamelerde herhangi bir şekilde okunuşu gösterilmeyen ünlüler, acaba EAT dönemindeki gibi mi gösterilecek? XVIII. yüzyıla gelinceye kadar imlâda değişiklik oldu mu? Sorduğumuz soruların cevaplarını alabileceğimiz bazı araştırmalar yapılmıştır.

16. yüzyıldan sonra yazılan Türkçe eserlerde dilimizin imlâ özelliklerini bir ölçüde aksettiren harekeli metinlere tek tük rastlanmaktadır. Arap alfabesiyle yazılmış olan Türkçe eserlerden 17. yüzyılın sonlarına doğru yazılmış olan "Evliya Çelebi Seyahatnamesi"ni[37], 18.

---

[37] Develi, Hayati, **Evliya Çelebi Seyahatnamesine göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar**, TDK Yay. Ank. 1995. Duman, Musa, **Evliya Çelebi Seyahatnamesine göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri**, TDK Yay. Ank. 1995.

yüzyılda te'lif veya istinsah edilmiş eserlerden "Saatname", "Risale-i Garibe", "Nasihatname-i Dildâde" gibi eserleri saymak mümkündür.[38] Ayrıca Türkçenin o devir fonetik özelliklerini yansıtan diğer eserlere örnek olarak da "transkripsiyon metinleri" adı verilen ve özellikle misyonerler, seyyahlar ve diplomatlar tarafından yazılmış ve çoğunlukla Latin harfleri kullanılarak üretilmiş olan Türkçe gramer ve sözlükleri de belirtmemiz gerekir.[39]. Transkripsiyon metinlerinde kelimenin standart bir yazılışı olsa bile yazar kullandığı işaretlerle o kelimeyi devrin söylenişine uygun olarak gösterebilmiştir. Osmanlı sahasında yazılmış Arap harfli Türkçe metinlerdeki Türkçe kelimelerin imlâsı, klişeleşmiş imlâ özelliklerinin tespiti ve tarihî süreç içinde imlânın gelişimini etkileyen faktörler de XVI, XVII ve XVIII. yüzyıllardan seçilmiş eserlere dayandırılarak bir doktora teziyle incelenmiştir.[40]

Hayati Develi, hem Latin harfli metinlerin, hem de Arap harfleriyle yazılmış Türkçe metinlerin malzemesinden yola çıkarak, XVIII. yüzyılı önceki dönemlerden ayıran fonolojik özelliklerin şöyle tespit edildiğini ifade etmektedir: Dudak uyumları sürecinin tamamlanmış olması, EAT'deki kelime başı /i/ fonemlerinin /e/'ye dönüşmesi ve bazı eklerde görülen, ancak henüz tamamlanmamış olan /ñ/ > /n/ gelişmesi.[41]

Develi, üç başlıkta topladığı XVIII. yüzyılın fonetik özelliklerini, konu ile ilgili olarak incelediği eserlerden hareketle şöyle örneklendirmektedir:

Dudak uyumlarıyla ilgili olarak:

Çeşitli yapım ekleri: +lIk (eylik, delilik, günlükdür, doğruluk), +lI (adlı, atlı, yürekli, gözlü, sulu), +sIz (anasız, güneşsiz, kolsuz, gölsüz), +cI (ekmekci, yolcu), +cIk (ayacık, devecik, koyuncuk, kuyucuk);

Durum ekleri, +(n)Iñ (eliñ, ayağıñ, bunuñ, dördümüzüñ), +(y)I (bunu, burnu, kuyuyu, sözünü);

---

[38] Develi Hayati "*18. Yüzyıl Türkçesi Üzerine*", Doğu Akdeniz Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 1998, sayı 1, 27-36.

[39] Bu eserler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Gümüşkılıç, Mehmet., a.g.m, Pala, İskender. "*Osmanlı Harfleri Döneminde Türk Dilinin Latin Harfleri ile İmlâsı ve Kullanımı*", Uluslar arası Türk Dili Kongresi 1992, Ank.,TDK Yay,1996.

[40] Gökçe, Aziz,"**Osmanlı Türkçesi Metinlerinde Dil ve İmlâ (XVI, XVII.ve XVIII. Yüzyıl)**,"Ankara 2002 (Yayınlanmamış doktora tezi).

[41] Develi, Hayati, a.g.m.

İyelik ekleri (ayağım, elimden, koyunuña, yürüdügüñ, birisi, borcu, oğlu, elimiz, kuşumuz, dördümüz, ayağıñız, evleriñiz, vb.);

Zaman ekleri (aldım, istedim, vardıñ, yürüdüñ, gördü, kovdu, başladık, yazdık, sevmiş, dögmüş, duruyor, görüyor, çağırır, gezinir, ögredir, veriñ, seviñ, görüñ, geçiñiz, veriñiz, sevilelim, vuralım);

Çatı ekleri (yatırmak, doyurdur, yedirmek, doldurur, buluşurum, görüşürüm bilinmek, gezinir, açılır, bozulurum, örtülür, vb.);

Kişi ekleri (alırım, düşürürüm , açarsın, alırsın, etmeyorsun, okumuşsun, vurursun, eririz, okuruz, oluyoruz, okurmuşuz, erirsiñiz, görseñiz, görmüşsüñüz);

Bildirme ekleri (böyledir, degildir, nerededir, budur, yokdur)

/i/ fonemlerinin standart dilde /e/'ye dönüşmüş olmasıyla ilgili örnekler: beş, dedi, deyü, deyi, deye, deyelim; eder, ederken, etmeyüp, etmişler; yedügi, yedüreler, yedürüp, yemek.

Geniz ünsüzü /ñ/ nin diş ünsüzü /n/'ye dönüşmeye başlaması: mürşidin (< mürşidiñ), sabrın (< sabruñ), şeyhin (< şeyhiñ)

XVIII. yüzyılın imlâ özelliklerini yansıtan bir diğer eser Bozoklu Osman Şakir tarafından m.1811 tarihinde kaleme alınan Yasinci-zade Abdülvahhab Efendi'nin Musavver İran Sefaretnamesidir. Eser, İstanbul Millet Kütüphanesinde Ali Emirî, Tarih bölümü 822 numarada kayıtlıdır.

Bozoklu Osman Şakir, Yasinci-zade'nin Farsça tercümanı olarak İran'a giderken yol izlenimlerini anlatmak için eserini yazdığını, sefaretnamenin tarih, coğrafya, nesir ve imlâyı kapsadığını belirtmiştir. Yazar, eserini güzel bir nesih hat ile harekeli olarak kaleme almış olması ve eserin imlâsına vurgu yapması, bu eserin okuduğumuz metinlerin imlâsı için önemli bir kaynak olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşündürmektedir.

Tezimiz için seçtiğimiz Sefaretname metinlerinde yer almayan ancak devrin imlâ özelliklerini yansıtacağına inandığımız için ayrıca incelediğimiz eserde görülen bazı imlâ özellikleri şunlardır:

1. EAT döneminde devamlı yuvarlak olarak görülen +sUz, +cUk gibi ekler düz ünlü ile

gösterilmiştir: ʿOṣmāncıḳ 35a-7, Ḳalʿacik 38a-7, ḫayırsız 14b-10, menfaʿatsiz 39b-3.

2. EAT döneminde yuvarlak olarak görülen çatı ekleri düz ünlü ile gösterilmiştir: itdirmede 16a-3, yürütmege 41a-10, çaḳdırup 36a-8, ḳaldırup 16a-6,

3. İyelik ekleri: Sonu ünsüzle biten kelimelere eklenen 1. teklik kişi iyelik ekinin yardımcı ünlüsü daima düz yazılmaktadır: muʿtādıma 5a-9, eyledigim 15a-12, ḫāṭırıma 23b-1.

Yuvarlak ünlü ile başlayan ve sonu ünsüzle biten köklere eklendiğinde ünlü uyumlarına uymuş olan 3. teklik kişi iyelik eki, yuvarlak ünlü olarak gösterilmiş ve ötre ile yazılmıştır: Göl-ü-nden 14b-7, yüzündeki 6a-6, sözündeki 6a-7,

1. çokluk kişi iyelik ekinin ünlüsü damima düz ünlü ile gösterilmiştir: bār-ı girānımız 8a-1, reh-berimiz 8a-4, aḥvāl-i māżiyemizden 11a-6.

4. İlgi durum eki: Ekin ünlüsü daima düz-dar ünlü ile yazılmıştır. Ünsüzle biten kelimelerden sonra da daima düz olarak -niñ şeklindedir: şerīʿat-ıñ 3a-2, anlar-ıñ, a-nıñ, ḳubbe-niñ, ḳarye-niñ 25a-12, ṭaşı dikeniñ 23a-10.

5. -dIk sıfat-fiil eki: -dIk sıfat-fiil eki ünlü uyumlarına uygun olarak yazılmıştır: istimāʿeyledigim 5b-2, itdirdigi 20a-12, gitdigin 33b-12, ḳaldıḳda 11a-4, ve süfte ḳıldıḳlarına 19b-11, güẕeşte olduḳda 23b-6, binā buyurduḳları 39b-10, olunduḳdan ṣoñra 7b-6, giçdikde 9a-6,

6. Bildirme eki: Bir örnekte düz ünlü ile gösterilmiştir: ḫāyındır 26a-5. Diğer örneklerde ise yuvarlaktır.

Hayati Develi'nin yukarıdaki tespitlerinin hepsine uymasa da Musavver İran Sefaretnamesindeki bazı imlâ özelliklerinin XVIII. yüzyıl imlâsının EAT döneminden farklı bazı özellikler gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Muharrem Ergin'in "Türk Dil Bilgisi" adlı eserinde eklerin fonetik gelişimiyle ile ilgili bilgiler verildiği görülür. Örneğin +cIk ekiyle ilgili olarak, "*Eski Anadolu Türkçesinde ekin yalnız yuvarlak şekilleri vardı. Yani o devrede görülen yuvarlaklaşma temayülüne bağlı kalarak bir çok ekler gibi bu ek de yalnız yuvarlak vokalli şekilleri ile kullanılmıştır: gice-çük, kara-çuk misallerinde olduğu gibi. Ekin düzlük yuvarlaklık uyumuna girerek yuvarlak şekillerinin yanında düz şekillerinin de ortaya çıkması Osmanlıca içinde olmuş, Osmalıcanın son devirleri*

ile Türkiye Türkçesinde ek, vokal bakımından çok şekilli olarak kullanılagelmiştir."[42] açıklamasını yapmaktadır. Eserde başka örnekler de incelendiğinde, genellikle eklerin Osmanlıcanın son devirlerinde ses uyumuna girdiklerinin belirtildiği görülür. Bu da bize Muharrem Ergin'in Osmanlıcanın son devirleri olarak nitelendirdiği dönemin içine XVIII. yüzyılın da dahil edilebileceğini rahatlıkla göstermektedir.

XVIII. yüzyılda dilimizin ses özelliklerinin günümüze yaklaştığını gösteren başka çalışmalar da mevcuttur. Aziz Gökçe hazırladığı doktora tezinde, Muharrem Ergin'in yukarıda verdiği örnekteki gibi incelediği bir ekin geçtiği metinlerdeki imlâ özelliklerini örnekleriyle verdikten sonra ekin XVIII. yüzyıl metinlerinde ünlü uyumlarına uyumlu olduğunu dile getirmektedir.[43]

Tezimizde XVIII. yüzyılda yazılmış Sefaretnameleri referans metni olarak seçtiğimiz için dönemin imlâ özelliklerine de değinme gereği duyduk. Çünkü Klâsik Osmanlıca dönemi metinlerinin bir çok araştırmada EAT dönemi ses özellikleriyle okunduğu görülmektedir. Halbuki o dönemin ses özelliklerinin farklılaşmış olduğunu ancak imlânın standartlaşmış olması sebebiyle bu farklılıkların yazıda gösterilmediğini yukarıdaki açıklamalar bize göstermektedir. Sefaretname metinlerinde de bazı kelimelerin yazılışları standart imlâdan uzaklaşıldığını ve günümüzdeki kullanımlarıyla eşdeğer olduğunu bize gösterse de bu örnekler çok sınırlıdır. Bu bölümde belirttiğimiz kaynaklar incelendiğinde Sefaretnamelerin nasıl okunması gerektiği konusunda belirli ip uçlarına ulaşılır düşüncesindeyiz.

Sonuç olarak Sefaretname metinlerinin okunmasında şöyle bir ölçü belirlenmiştir. Metinlerde bir kelimede herhangi bir işaretle (harf, hareke) okunuş gösterilmişse kelimeler değiştirilmeden aynen o şekilde gösterilmiştir. Örneğin bazı örneklerde bir ekin hem düz hem yuvarlak ünlü ile gösterildiği görülür: tatlı, tatlu. Ancak bir kelimenin okunuşu herhangi bir şekilde gösterilmemişse günümüzdeki okunuşuna göre yazılmıştır. Bunlar arasında +sIz, +cIk gibi bazı ekler, çatı ekleri, fiil çekim ekleri, kişi ekleri, tamlayan eki, iyelik ekleri, -dir bildirme eki, -dIk sıfat-fiil eki, ünsüzle biten kelimeye eklenen bazı eklerin yardımcı ünlüleri sayılabilir.

---

[42] Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul, 1989, s. 156.

[43] Ayrıntılı açıklamalar için bkz. Gökçe, Aziz, ,"**Osmanlı Türkçesi Metinlerinde Dil ve İmlâ (XVI,XVII.ve XVIII. Yüzyıl),** "Ankara 2002, (Yayınlanmamış doktora tezi).

EKLERİN SINIFLANDIRILMASI

Türkçenin dünya dilleri arasındaki ayırıcı niteliğini yapısal yönden eklemeli bir dil oluşu ortaya koymaktadır. Dilimiz, varlıkları ve hareketleri karşılamak üzere kök+ek birleşmesi olanağından yararlanmaktadır. Ekler, gerek kelime yapımında gerek kelimeleri kullanım alanına çıkararak dilin işleyişini düzenlemede, çok geniş ve önemli işlevler gerçekleştirmektedirler. Eklerin tek başlarına anlamları yoktur. Ancak eklendikleri kök ve gövdelere çeşitli anlamlar yükleyen ve kelimeler arasındaki ilişkileri düzenleyen görevli unsurlardır. Türkçedeki bütün değişme ve gelişmeler ve dilin işleyiş özellikleri Türkçenin bu yapısal özelliklerine bağlı olduğuna göre, "*Türkçenin yapısını incelemek demek aşağı yukarı onun çok zengin olan ekler sistemini incelemek demektir.*[44]

Türkiye Türkçesi, gramer öğretim ve araştırmalarında yapı ve işleyiş açısından bir hayli yol almıştır. Ancak daha araştırılıp çözüm bulunması gereken birtakım sorunlarının olduğu da muhakkaktır.[45] Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, çözümlenmesi gerekli sorunları maddeler halinde sıralamıştır.[46] Türkçenin sorunlarının çözümünde önerdiği birkaç özellik önemlidir:

"Gramer terimlerinde, Arap ve Avrupa gramerlerinin kalıplarına bağlı bazı adlandırmaların bırakılarak dilin kendi yapısına uygun adlandırmaların benimsenmesi ve bu konuda bir birlik sağlanması; gramer konularının yöntem ve sınıflandırma açılarından hâlâ süregelen eski geleneksel yanlışlarından arındırılarak, dilin yapı ve işleyişine uygun bir yöntem ve sınıflandırma sistemine bağlanması...;"

Bugün Türkçedeki eklerin sınıflandırılmasıyla ilgili var olan çeşitli sorunların halledilmesi bir bakıma yukarıdaki önerilerin uygulanmasıyla mümkün olabilecek gibi gözükmektedir.

Türkçede kullanılan çok sayıda ek bulunmaktadır. Bu ekleri tanımak, tanıtmak ve daha önemlisi, doğru tanımlayabilmek bilimsel sınıflandırmanın yapılmasına bağlıdır. Dil bilgisi kitaplarında Türkçenin ekleri genellikle aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır:

---

[44] Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul 1998, s. 109.

[45] Bu konuyla ilgili yapılan değerlendirmeler, "Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı" (22-23 Ekim 1993), TDK Yayınları, Ankara, 1995. ; Türk Gramerinin Sorunları II, TDK Yayınları, Ankara 1999, adlı eserlerde bazı yönleriyle ele alınmıştır. Ayrıca bkz: Zeynep Korkmaz, "*Gramer Konularıyla ilgili Bazı Sorunlar*", Türk Dili, (Temmuz 1996) S. 355, s. 3-18.

[46] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. CXVI.

I. Yapım Ekleri

A. İsimden isim yapan ekler

B. İsimden fiil yapan ekler

C. Fiilden isim yapan ekler

D. Fiilden fiil yapan ekler

II. Çekim (İşletme) Ekleri

A. İsim Çekimi

1. Çokluk eki

2. İyelik ekleri

3. Durum ekleri

4. Bildirme eki

B. Fiil Çekimi

1. Zaman ekleri

2. Kip ekleri

3. Kişi kişi ekleri

Eklerin bu şekilde sınıflandırılmasına son zamanlarda çeşitli eleştiriler getirilmekte ve ekler bazı bilim adamlarınca farklı yöntemlerle sınıflandırılmaktadır. Son zamanlarda eklerin tasnifiyle ilgili yapılan çalışmalardan tespit edebildiklerimiz şunlardır:

I. *Victor Grigoriyeviç Guzev.*[47]

Osman Fikri Sertkaya, Viktor Grigoriyeviç Guzev'in yazmış olduğu [Türk Dilinde Kelime Çekimlenmesi Teorisi Üzerine Görüşler: İsim], [Türk Dilinde Kelime Çekimlenmesi Teorisi Üzerine Görüşler: Fiil] [48] adlı iki eseri tanıttığı incelemesinde, öncelikle eserlerin yazılış amacı olarak Guzev'in Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden alınan örneklerle Türk kelime çekimlenmesine dair düşüncelerini fonksiyonel-semantik bir yaklaşımla somut dil malzemesi olan isim ve fiil kategorilerini tahlil ederek ortaya koymayı amaçladığını belirtmektedir.

---

[47] Guzev, Viktor Grigoriyeviç, **Oçerki po teorii Tyurkskogo slovoizmeneniya: İmya (Na matariale staroanatoliysko-tyurskogo yazıka)**, Leningradskogo Universita, 1987, 144 s.; Guzev, Viktor Grigoriyeviç, **Oçerki po teorii Tyurkskogo slovoizmeneniya: Global İmya (Na matariale staroanatoliysko-tyurskogo yazıka)**, Leningradskogo Universita, 1990, 165 s.

[48] Sertkaya, Osman Fikri, " *Türkçede Kelime Çekimlenmesi Üzerine İki Eser*", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten 1994, TDK Yayınları, Ankara, 1996, s. 307-310.

Guzev; dili, esas görevi haberleşme olan fonksiyonel bir sistem olarak incelemektedir. Dilin yapısal özelliklerini belirleyen faktör, gramer şekilleri arasındaki ilişkilerdir. Türkçenin bu bakımdan incelenmesi, onun yapısal özelliklerinin daha ayrıntılı olarak anlaşılmasını sağlamaktadır.

"Adlık" isimli ilk kitabında Guzev, isim, sıfat, zarf, sayı, zamir, predikadif (var, yok, gerek) olmak üzere adlıkların çekimlenme kategorilerini incelemektedir:

1. Çokluk kategorisi: (-lar / -ler) Tek ögeden ibarettir. Fonksiyonu nesnenin bir adetten fazla olduğunu ifade etmektir.

2. İyelik kategorisi: Her birinin ifade ettiği gramer şahsı farklı olmak üzere, iki nesne arasındaki sahiplik ilişkilerini ifade eden karışık bir semantiğe sahiptir.

3. Hal kategorisi: Bir nesne ile diğer nesneler, hareketler ve olaylar arasındaki ilişkilerin özelliklerini ifade eden gramatik şekiller grubudur.

4. Subjektiv (öznel) değerlendirme kategorisi: Nesnelerin niteliklerinin derecelendirilmesini ifade eden isim, sıfat, zarf ve zamir şekillerinden oluşan kategoridir.(göl-cük, yalın-cak, dolu dolu)

5. Karşılaştırma derecesi kategorisi: Karşılaştırılan nesnelerin bir özelliğinin çeşitli zamanlarda farklı derecelendirilmesini ifade eder. (datlu-rak, yeg-rek, ilerü-rek)

6. İkincil tanıtma kategorisi: Bir nesnenin başka bir nesneye (mülkiyet olarak) ait olduğunu nitelik veya nesne olarak gösteren kategoridir. (elüñde-ki kadeh)

7. Nicelik ilişkisi kategorisi: Nesnelerin birbirleriyle nicelik açısından ilişkilerini - sıralama ve üleştirme- şeklinde ifade eden kategoridir. (iki-nci, iki-şer)

8. Adlıkların yüklemlik kategorisi: Adlıkların yüklem fonksiyonunu yerine getiren bildirme (tanrı-van, müslüman-dur), şart (var-sa, gözlü iseñ) ve rivayet (var imiş, gözü yaş ımış) kategorisidir.

Guzev, ikinci kitabında fiil çekimlenme kategorilerini tahlil etmektedir:

1. Çatı kategorisi: Hareket ve nesneler arasındaki ilişkilerin bir çeşidini ifade eden işteşlik, ettirgenlik, edilgenlik ve dönüşlülük şeklinde dört çatıdan oluşan kategoridir.

2. Statü kategorisi: Olumsuzluk, olanaklılık-olanaksızlık şekillerinden oluşur. (-mA-, -(y)Ama-, -(y)Abil-)

3. Fiilin yüklemlik kategorisi: Bildirme, emir, dilek, şart.

4. Aspekt kategorisi: Hareketin kendisine özgü olmayan fakat konuşanın hareketi temsil ve tasvir edebildiği imge tipleri olan görünümler ifade eden birleşik yapılardan ibarettir. (gitmiş olmak, benzer olmak, görmez olmak, dona kalmak, edivermek).

II. Doç. Dr. Zikri Turan[49]

Zikri Turan, eklerin sınıflandırılmasında karşılaşılan problemlerin iki sebepten kaynaklandığını belirterek yazısına başlamaktadır. Eklerin sınıflandırılma sorunları:

1. Bir ekin fonksiyonunun tespitinde o ekin umumiyetle hangi fonksiyonda kullanılmış olduğuna bakılarak karar verilmesi.

2. Eklerin fonksiyonlarıyla yapıları arasındaki ilişkinin sağlıklı olarak kurulamamış olması.

Tespit edilen bu sorunların ana sebebi olarak da eklerin yapım eki ve çekim eki olarak iki başlık altında toplanması gösterilmektedir. Yazara göre, Türkçenin ekleri gerek fonksiyon gerek yapı bakımından ikiden fazla eşit ana kategoriye dayalı bir sınıflamayı mümkün kılmaktadır. Ancak bu sınıflamanın sağlıklı yapılabilmesi için takip edilecek yöntemin isabetli kanunlara bağlanması gerekir. Bu kanunlar:

1. Eklerin belirlenmesinde geçici durumları gösteren ekler değil, kategoriyi belirleyen ve asıl durumları temsil eden fonksiyonlar esas alınmalıdır.

2. Fonksiyonlar belirlenip izah edilirken "bu ek diğer ek türlerinin yapamadığı neyi yapmaktadır" sorusuna cevap aranmalıdır.

3. Bir ek türünün fonksiyonunun doğru tayininde o fonksiyonun nasıl ve hangi şartlarda oluştuğuna bakılmalıdır. Bunun için de eklerin fonksiyonuyla söz dizimi içinde bulundukları yapı arasındaki ilişkilerin tespit edilmesi gerekir.

Yazar, tespit ettiği bu kanunların ışığında, Türkçenin söz diziminde yer alan ve her biri eş değer bir kategoriyi temsil eden ekleri şöyle sınıflandırmıştır:

---

[49]Turan, Zikri "*Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeninde Yer Alan Eklerin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır?*", 4. Uluslarası Türk Dil Kurultayı, 25-29 Eylül 2000, Çeşme-İzmir.

1. Yapım Ekleri: Bir ekin yapım eki olmasının ölçüsü, eklendiği kelimenin anlam, kavram ve şekilce farklı olması ve yeni oluşan kelimenin söz dizimi teşkilinden bağımsız olarak varlığını sürdürebilmesi, sözlükte madde başı olması: imambayıl-DI, Dön-DÜ, tuz-LUK.

2. Çekim Ekleri: Cümlenin oluşmasında görev üstlenen ve kelime grupları arasında gramer ilişkisi kuran ekler: İsmin durum ekleri, iyelik ekleri; fiil çekiminin zaman ve kişi ekleri.

3. Fiilimsiler: Fiilleri anlamca koruyup şekilce kullanış müddeti boyunca isim kalıbına aktaran eklerdir. Bunlar mastarlar, sıfat-fiiller ve zarf-fiillerdir.

4. Çatı Ekleri: Yapım eki veya çekim eki olarak kabul edilemeyecek olan çatı ekleri, diğer bütün eklerden farklı olarak eş değer bir üst kategoriye sahip ekler olarak sınıflandırmada yerlerini almalıdır.

5. Olumluluk-Olumsuzluk Ekleri: -mA- olumsuzluk eki, ne bir cümle ne de tamlama seviyesinde söz kuran bir ek olmadığı için çekim eki olarak kabul edilemeyeceği gibi, fiilin karşıladığı hareketin vasfında değişiklik yapmadığı için yapım eki olarak da kabul edilemez. Olumsuzluk eki fiilin icra edilmesi ile ilgili bir görev üstlenmediğinden çatı ekleri kategorisine dahil edilmemelidir. Fiil kategorisinde değişiklik yapmadıkları için fiilimsi de değildirler. Bütün bu özellikleri nedeniyle bu ekler bir üst kategoriye alınmalıdır.

6. Teklik-Çokluk Ekleri: İsim kategorilerinin bir ya da daha fazla olması, onların anlam açısından farklı olduklarını göstermez. Çokluk eki, bir tamlama ya da cümle de kurmaz. Ayrıca isim ve fiil kategorileri arasında bir rol üstlenmediği için fiilimsi olmadıkları gibi, fiil kategorilerine eklenen eklerden olmadıkları için çatı ve olumluluk-olumsuzluk kategorilerinin dışında kalır. Bu nedenle ayrı bir üst kategoride değerlendirilmelidir.

7. Soru Eki: Soru ekini diğer eklerden ayıran özellik, diğer eklerin söz dizimi yapısında kendilerine ayrılan belirli yerlere eklenebildikleri halde, soru ekinin, cümlenin hangi unsuru soru haline muhatap ise o unsura eklenmesidir. Soru ekinin kullanılması, mutlaka cümle kuruluşuna muhtaç olduğu halde, cümle kuruluşu soru ekini gerekli kılmaz. Yani soru eki, cümle ve tamlama kurmayan soru eki, cümlede hükme bağlanan unsurların eksikliğini muhatabına bildiren ve ondan bunu talep eden yani muhatabın davranışlarını yönlendiren bir cümle unsurudur. O nedenle soru eki üst kategori eki olma özelliğine sahiptir.

III. Yrd. Doç. Dr. İbrahim Delice[50]

İbrahim Delice, ekleri işlevsel özellikleri açısından yeni bir bakış açısıyla sınıflandırmayı amaçladığını belirterek eklerin dil bilgisi kitaplarında ve dil bilgisi terimleri sözlüklerinde yapım eki ve çekim eki olmak üzere iki grupta toplandığını ne var ki bu başlık altında yapılan sınıflandırmaların konunun öğretimi ve ana dili edinimi açısından güçlük doğurduğunu, bu tarz yaklaşımların geneli kapsamayan net bir sınıflandırmadan uzak olduğunu ifade etmektedir.

Bazı dil bilgisi kitapları ve dil bilgisi terimleri sözlüklerinden yola çıkarak çekim eki ve yapım eki kavramlarını açıklayarak incelemesine başlayan yazar, değerlendirme ve tasnif başlığıyla bilimsel tasnif yapmanın önemini vurgulamış, dilimizdeki eklerin söz dizimi içinde işlevlerine bağlı olarak farklı kategorilerde karşımıza çıktığını; bu nedenle eklerin yapılarına göre değil de kategorilerine göre ayrı ayrı sınıflandırılmasının ana dili edinimine büyük katkı sağlayacağını vurgulamaktadır. İbrahim Delice'nin ek tasnifi şöyle özetlenebilir.

1. Genişletme Ekleri

Genişletme ekleri sözlükte madde başı olan kelimeleri çeşitli kavram ilgisi kurarak genişleten eklerdir. Kelimelerin ne anlamında ne de türünde değişiklik yaparlar, sadece eklendiği kelimelere anlam genişliği katarlar. Yani ekin işlevi doğrultusunda gramer kategorilerini oluştururlar. İsmi, fiili ve hem ismi hem fiili genişleten ekler olmak üzere üçe ayrılırlar:

1.1. İsmi genişletenler: +CIK, +CAğIz, gIl, +lAr, -ç (ana-Ç)

1.2. Fiili genişleten ekler:

1.2.1. Olumsuzluk eki

1.2.2. Şahıs ekleri

1.2.3. Kip ekleri

1.2.4. Çatı ekleri

1.3. Hem ismi hem fiili genişleten ekler: mI soru eki.

2. Durum Ekleri

---

[50] Delice, İbrahim, "*Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi Denemesi*", Türklük Bilimi Araştırmaları, IX-2000, s. 135-150.

Kelimeyi anlam ve tür olarak değiştirmeyen ancak söz dizimsel bir değer katıp tümleç birimine dönüştüren eklerdir.

2.1. Dolaylı tümleç durumu ekleri: -[Y]I, -[Y]A, -DA, -DAn.

2.2. Yüklem durumu ekleri: -DIr, -ImIş.

3. Kurucu Ekler

İki kelimeyi birbirine bağlayan ve kelime öbeği oluşturan ekler. Bunların kullanımı, görevleri anlamsal değil, öncelikle yapısaldır:

...-[N]In /...-([I]m, -[I]n, -I, -mIz, -nIz, -lArI= kalem-İN reng-İ

...Ø / ... -([I]m, -[I]n, -[I]n, -I, -mIz, -nIz, -lArI= masa / örtü-SÜ

-([I]m, -[I]n, -I, -mIz, -nIz, -lArI / yalın isim= can-IM kazak, saç-I uzun

...-[N]In / yalın isim= Veli Dayı'-NIN oğlu.

...-I / yalın isim= okul-U teftiş.

...-DA / yalın isim= ara-DA / bir.

...-DAn / yalın isim= göz-DAn / ırak.

...-An= Sıfat-fiil öbeği: insanı ayrı ayrı / sar-AN.

...-AsI= kör ol-AsI [hain adam]

...-mAz= gözleri / gör-MEZ

...-mIş= kötü gün / geçir-MİŞ [adam]

...-DIk= tanı-DIk [bir kişi

...-AcAk= dokunsan ağla-YACAK

...-mAk= isim-fiil öbeği: hüngür hüngür ağla-MAK

...-mA= doğru olanı / araştır-MA [güzeldir]

...-[I]ş= içli içli / ağla-YIŞ-[ı vardı]

...-[I]p= bir / göz at-IP [oradan uzaklaştı]

-ArAk, -mAdAn, -DI...-AlI, ..-r...-mAz, -ken, -AlI, ...-A...-A, -lI...lI, -DAn.. -A.

4. Dönüştürü Ekler

Bu ekler de eklendiği kök kelimenin anlamına etki etmeksizin sadece türünü değiştiren eklerdir.

4.1. Sıfata dönüştürücü ekler

-lI, -sIz, -ki, -sI, -DA, -DAn, -CI, -[I]mtrak,-şIn, -IcI, -[I]msI, -[I]mtrak,-şIn, -mA, -[Y]An-, -DIK, mIş, AcAk, -AsI- mAz,- gAn.

4.2. Zarfa dönüştürücü ekler

-Arı, -Arak, -cA, -In, IncA, -ken, -mAdAn, -[I]p, -[Y]Alı, -[Y]lA.

4.3. İsme dönüştürücü ekler

-mAk, -mA, -Iş

4.4. Fiile dönüştürücü ekler

-A-: boşAmak, -Ar: evERmek, -Al-: azALmak, -DA-: gürülDEmek, -l-: ağ(ı)rImak, -kIr-: fışKIRmak, -msA-: azIMSAmak, -sA- suSAmak, -[I]k-: birİKmek.

5. Yapım Ekleri

Bu ekler, eklendiği kelimenin anlam alanı ekseni etrafında ancak ondan çok farklı kavramı ve nesneyi karşılayan yeni kelimeler meydana getirmektedir. İbrahim Delice yapım eklerini ikiye ayırmaktadır; fiilden isim yapım ekleri, isimden isim yapım ekleri.

5.1. Fiilden İsim Yapım Ekleri: -A: oy-A, -AC: gül-EÇ, -ArI: uç-ARI, -sI: tüt-SÜ vb.

5.2. İsimden İsim Yapım Ekleri: -Aç: top-AÇ, -Ak: baş-AK, -sAl: kum-SAL vb.

6. Bütünleşik Ekler

Çeşitli anlam ilgisi kurmak için çekim ekleriyle edatların kaynaşmasıyla oluşan ekler: -DAn önce, -DAn beri, -IN için.

6.1. Çekim edatlarıyla bütünleşenler: -A göre, -DAn beri,-A kadar,

7.1. Fiil öbeklerinde yardımcı fiille bütünleşenler: -A + bilmek, durmak, kalmak, yazmak; -I vermek; -Ip durmak; -DAn sevmek.

7. Temsil Ekleri

Bu tür ekler, çekim edatlarının yerine kullanılır ya da dizgeden eksiltilmiş olan unsuru temsil eder: Bu kitabı Ali'YE aldım.-YE= için; Gel-AN gid-EN-i aratır. -EN= kişi.

IV. Ali Özel[51]

Ali Özel tezinin giriş bölümünde eski dil çalışmalarında genellikle kelimelerin ölçü olarak alındığını, kelimedeki kök ve eklerin cümle içinde birlikte kullanılan diğer unsurlarlardan ayrı, bağımsız olarak değerlendirilerek tek başlarına incelendiğini ve böylece köken bilgisinin

[51] Özel, Ali, **Türkçede Eklerin Tasnifi**, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2003, 186 s. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). 186 s.

ön plana çıkarıldığını belirtmiştir.[52] Oysa yeni dil bilim ve dil bilgisi çalışmalarında dilin bir dizge olduğu, dildeki birimlerin bu dizge içindeki yerleriyle değerlendirilmesi gerektiği görüşünün ağırlık kazandığını ve bu nedenle kendisinin de bu görüş açısıyla biçim birim incelemesi yapmaya çalıştığını ifade ederek eklerin tasnifinde uyguladığı yöntemi ortaya koymuştur. Yazarın hazırlamış olduğu tezinde yukarıda incelemeye çalıştığımız İbrahim Delice'nin yaptığı ek sınıflandırmasına paralel bir çalışma ortaya koyduğu görülmektedir. Ali Özel ekleri şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Genişletme ekleri

1.1. İsim genişletme ekleri: +lAr, +CA, +CAk, +cAğIz, +CIk, +k (bebeK), +msI, +mtrak, +şın (sarıŞIN),

1.2. Fiil genişletme ekleri: Olumsuzluk eki -mA-, kip ekleri, (bildirme kipleri: -yor, -DI, mIş, -AcAk, -r, -Ar-); tasarlama kipleri -A, -sA, -mAlI, emir; şahıs ekleri; çatı ekleri, hareketin niteliğini değiştiren ekler, (-A-: tıkA-, -AlA: eşELE-, -dAr: dönDER-, -I-: kazI-; hem fiili hem ismi genişletme eki: mI soru eki

2. Çekim ekleri: Yükleme hali -I, yönelme hali -A, bulunma hali -DA, ayrılma hali -DAn,

3. Kurucu ekler: İsim tamlaması öbeği oluşturan: +ilgi eki...+iyelik eki; isim-fiil öbeği oluşturan: -mA, -mAk, -(I)ş; sıfat-fiil öbeği oluşturan: -AcAk+, -An+, -DIk+ vb; zarf-fiil öbeği oluşturan: -AlI+, -ArAk+, IncA+, -Ip+, -ken+, -mAdAn+; kısaltma öbeği oluşturan: iyelik öbeği, belirtme öbeği, yaklaşma, bulunma, uzaklaşma, ...-a / ...-a: gülE gülE, ... +lI ...+lI, +DAn ...+A

4. Dönüştürücü ekler: İsmi sıfata dönüştüren ekler: -CI, -DA, -DAn, +ki, -ImsI, +lI, +sAl, +sI, +sIz, İsmi zarfa dönüştüren ekler: -CA, -ArI, -AdAk, -lAmA; ismi zamire dönüştüren ekler, Fiili isme dönüştüren ekler: (-Iş, -mA-, mAk); fiili sıfata dönüştüren ekler: AcAk+, -An+, -DIk+ vb; fiili zarfa dönüştüren ekler: -AlI+, -ArAk+, IncA+, -Ip+

5. Yapım ekleri: İsimden isim yapan ekler, isimden fiil yapan ekler, fiilden isim yapan ekler

6. Temsil ekleri: Gel-EN, senin+ki+

---

[52] Özel, Ali, a. g. e., s.3.

7. **Bütünleşik ekler**: Son çekim edatıyla bütünleşenler, yardımcı fiil ile bütünleşenler: -Abilmek.

V. Prof. Dr. Gürer Gülsevin[53]

Gürer Gülsevin önce konuyla ilgili sorunu ortaya koymuş ve Türkçedeki eklerin çekim ekleri ve yapım ekleri şeklinde sınıflandırıldığını ve bunların diziliş sırasının;

"kök / taban + yapım eki + çekim eki

Örnek:	Göz	+lük	+ten	
	Göz	+lük+çü	+ler+e	
	Sev-	-gi	+miz	
	Sev-	-gi+li	+ler+de	
	İsim	+Çokluk eki	+iyelik eki	+hal eki
	Ev	+ler	+imiz	+den

şeklinde gösterildiğini ancak Türkçede kullanılan bazı örneklerdeki eklerin gramerlerimizde verilen tanımlarına ve diziliş kurallarına uymadığını ifade edilmektedir.

Örnek:	anne	+ler	+im	(isim+çokluk+iyelik)
	anne	+m	+ler	(isim+iyelik+çokluk)
	anne	+m	+siz	
	sen	+siz		

Yukarıdaki örneklerin kural dışı istisnalar mı yoksa eklerin tasniflerinden kaynaklanan eksiklikler mi olduğu sorularak değerlendirmeye geçilmektedir: Yazara göre örnekler kural dışı değil, dilin normal kullanım özelliğinin bir sonucudur. Sorun eklerin gramerlerdeki sınıflandırılma ve tanımlanmalarındaki genel yanlışlıklardadır.

İki bölümden oluşan araştırmasının ilk bölümünde genel kurallara ters düşen, "sıra dışı" gibi gözüken yapılar üzerinde durulmuş ikinci bölümde ise son yıllarda eklerin tasnifi üzerinde yapılan çalışmalar değerlendirilerek yeni bir tasnif önerisi sunulmuştur.

---

[53] Gülsevin, Gürer, "*Türkçede 'Sıra Dışı Ekler' ve Eklerin Tasnif-Tanımlanma Sorunu Üzerine*", V. Uluslarası Türk Dil Kurultayı II, 20-26 Eylül 2004, s.1267-1285.

Gürer Gülsevin'in tasnif önerisi şöyledir:

1. TÜRETME EKLERİ

1.1. İsimden İsim Türeten Ekler

1.2. İsimden Fiil Türeten Ekler

1.3. Fiilden İsim Türeten Ekler

1.4. Fiilden Fiil Türeten Ekler

2. TÜR / GÖREV DEĞİŞTİRİCİ EKLER

2.1. Fiillere Eklenenler

2.1.1 Fiilimsiler

2.1.1.1. Mastar ekleri

2.1.1.2. Sıfat-fiil ekleri

2.1.1.3. Zarf-fiil ekleri.

2.2. İsimlere Eklenenler

2.2.1. +ki ilgi eki

2.2.2. +sIz yokluk eki

2.2.3. +lI varlık eki

3. İŞLETME EKLERİ

3.1. Ögeleri Belirleyiciler

3.1.1. İsimlerde

3.1.1.1. Ad Durumu Ekleri

3.1.1.1.1. Yalın durum

3.1.1.1.2. Belirtme durumu

3.1.1.1.3. Yönelme durumu.

3.1.1.1.4. Bulunma durumu

3.1.1.1.5. Çıkma durumu

3.1.1.1.6. Araç durumu

3.1.1.1.7. Eşitlik durumu

3.1.1.1.8. Yön durumu

3.1.2. Fiillerde

3.1.2.1. Çatı ekleri

3.1.2.1.1. Geçişli/Ettirgenlik ekleri

3.1.2.1.2. Meçhul/Edilgenlik ekleri

3.1.2.1.3. İşteş/Karşılıklılık ekleri

3.1.2.1.4. Dönüşlülük ekleri

3.1.3. Kişi ekleri

3.1.4. Zaman ekleri

3.1.5. Kip ekleri

3.1.6. Bildirme ekleri

3.2. Bağlantı Kurucu Ekler

3.2.1. İyelik ekleri

3.2.2. Tamlayan eki

4. KATEGORİ EKLERİ

4.1. Çokluk kategorisi

4.2. Grup/Aile kategorisi

4.3. Küçültme/Sevimlilik kategorisi

4.4. Sıralama sayı kategorisi

4.5. Üleştirme sayı kategorisi

4.6. Nitelik derecelendirme kategorisi

4.7. Olumsuzluk kategorisi

Gürer Gülsevin, gramer kitaplarında yapım ekleri olarak gösterilen bazı eklerin bu grupta gösterilmesinin yanlışlığı üzerinde durmaktadır. Ona göre eklerin bu gruba dahil edilebilmesinin ayırıcı niteliğini, "kalıcı sözlüksel kelime türetmek" yani türetilen kelimenin sözlükte yer alması belirlemektedir. Bu nedenle isimden isim yapan +CIk (kedi+cik) eki, +IncI (dokuz+uncu) eki; fiilden fiil yapan -DIr (kır-dır-) eki bu gruba alınmamalıdır.

Tür / Görev değiştirici ekler, eklendikleri kelimeleri kalıcı sözlüksel yeni bir kelime haline getirmezler ama onların türünü ve görevini değiştirirler. Örneğin, zarf-fiil ekleri neredeyse her fiili geçici olarak zarf yapabilmektedir. Bu grup içindekiler fiillere ve isimlere

gelenler şeklinde sınıflandırılmıştır: İsimleri sıfatlaştıran +ki aitlik eki de ismin türünü değiştirme fonksiyonuyla ele alınmıştır.

Üçüncü grubu oluşturan ekler, işletme ekleri olarak gösterilmiştir. Bu ekler sözlüksel bir malzeme türetmezler, kelimelerin türünü de değiştirmezler sadece kelimeler arasındaki ilişkileri düzenlerler. Ögeleri belirleyenler ve bağlantı kuranlar şeklinde iki alt gruba ayrılmışlardır.

Dördüncü grupta sınıflandırılan ekler de "kategori ekleri"ni oluşturmaktadır: Çokluk, grup/aile, küçültme/sevimlilik, sıralama sayı, üleştirme sayı, nitelik derecelendirme ve olumsuzluk kategorileri şeklinde sıralanmıştır.

Gürer Gülsevin, ekleri gerçek görevlerine ve söz dizimi temeline dayanan fonksiyonlarına göre sınıflandırdığını, bazı eklerin fonksiyon genişlemesiyle başka bir grup içinde de değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Gülsevin'in ortaya koyduğu bu ek tasnifi denemesi yazmış olduğu "*Eski Anadolu Türkçesi*"[54] adlı eserinde de kullanılmıştır.

Şimdiye kadar dil bilgisi kitaplarında yapılan klâsik ek tasnifinin çeşitli yönlerden yetersiz olduğu bu konuda yapılmış olan araştırmalardan da anlaşılmaktadır. Artık eklerin farklı şekilde sınıflandırılması gerektiği bilim adamlarınca kabul edilmektedir. Bu yüzden bu tez çalışmasında, ekler üzerinde yapılan yeni tasnif denemelerinden biri uygulanarak bu konuda bir deneme yapmak amaçlanmıştır. Tezde eklerin tasnifi, yukarıda açıklanmış olan Gürer Gülsevin'in önerdiği doğrultuda sınıflandırılmıştır.

---

[54] Gülsevin, Gürer, Boz, Erdoğan, **Eski Anadolu Türkçesi**, Gazi Kitabevi, Ankara 2004, s.103-160.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRETME EKLERİ

A. İSİMDEN İSİM TÜRETEN EKLER

+Aç

ET'de küçültme ve kuvvetlendirme eki olarak +Aç ekiyle az sayıda isim ve sıfat türetilmiştir: beg-eç, ekeç, ataç.[1] Zeynep Korkmaz, +Aç ekini EAT dönemi metinlerinde seyrek kullanılan ekler içinde gösterir ve **boz-aç** (boza bakan renk) örneğini vererek benzerlik işlevini belirtir.[2] Gürer Gülsevin[3] ve Hatice Şahin,[4] +Aç ekiyle ilgili olarak yine **boz-aç** örneğini vererek ekin, renk adlarından o sıfata yakınlık bildiren isimler yaptığını ifade etmektedirler.

TT'de +Aç ekinin anlam genişlemesine uğradığı görülmektedir. +Aç ekiyle, eklendiği kelimelere büyültme, küçültme,[5] benzetme ve ilgi[6] işlevleriyle bakraç, küpeç, ataç, düzeç gibi araç gereç isimleri; kıraç, anaç, babaç gibi niteleme isimleri; göleç[7], alnaç, yeleç, gibi yerle ilgili isimler; kakaç,[8] gibi yiyecek ismi türetilmiştir.

Sefaretnamelerde altı yerde ve iki örnekte karşımıza çıkan +Aç ekinin **topaç** kelimesinde benzetme işlevinde olduğu görülmektedir. Ancak **kulaç** kelimesindeki işlevi tam olarak hissedilememektedir. Metinlerimizde bir ölçü birimi anlamıyla kullanılan kulaç kelimesi, kol boyuyla bağlantılı olarak ilgi anlamıyla veya kol boyu kadar anlamıyla karşılaştırma işleviyle kullanılmıştır denilebilir. Besim Atalay, kulaç kelimesinin kol ve aç kelimelerinden yoğrulmuş olduğunu ve bunun Divan-ı Lügati 't-Türk'te söylendiğini belirtmektedir.[9]

---

[1] Banguoğlu Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, 528, Ankara. 1998, s. 171.
[2] Korkmaz Zeynep, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar, I. cilt**, TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 559.
[3] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 114.
[4] Şahin Hatice, **Eski Anadolu Türkçesi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s. 50.
[5] Korkmaz Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 34.
[6] Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul,1989, s. 165.
[7] Zülfikar, **Hamza, Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları**, TDK Yayınları. Ankara, 1991, s.51.
[8] Hatiboğlu, Vecihe, **Türkçenin Ekleri**, TDK Yayınları, Ankara. 1974, s. 41.
[9] Atalay, Besim, **Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme**, TDK Yayınları, İstanbul, 1941, s.21.

...ve maʿden-i cedīd ***topaç*** miṣillü ṭaşdır işlerler... ER 47a-4; ...ʿumḳı yigirmi otuz ***ḳulaç*** deriñdir... ER 41b-17; ...isḳandil aṭarlar elli ***ḳulac*** gelür ġayrı deñiz eksilür... MH 2b-14.

+Ak

ET'deki canlı bir ek olan +GAk küçültme[10] ve kuvvetlendirme ekiyle ilişkisi olan bu ek, genellikle tek heceli kelimelere eklenerek benzetme ve küçültme işleviyle az sayıda isimler türetmiştir: başak, benek, damak vb.

EAT'de **bögrek, yanak** gibi organ isimlerinde görülen bir ektir.[11] Cahit Başdaş, organ isimlerinin sonunda yer alan +k ekinin çokluk eki olup olmadığını araştırdığı makalesinde incelediği organ isimlerinin sonunda bulunan +k ünsüzünün bazı örneklerde +Ak ve +Ik şekliyle kullanılmış bir yapım eki görünümünde olduğunu ancak bu ekin sanıldığı gibi, çokluk ya da ikilik eki değil, "küçültme ve sevgi" ifadesi taşıyan bir ek olduğunu öne sürmektedir.[12]

TT'de, "bir yerde, bir noktada yoğunlaşma, toplanma, anlam ilgisiyle başak, topak, odak vb. kelimelerde; "darlık, küçüklük" işleviyle yolak, oğlak, kısrak, köşek, malak, ipek vb. kelimelerde kullanılmaktadır.

Sefaretnamelerde 4 yerde geçen +Ak eki, benzetme işleviyle 3 örnekte kullanılmıştır. ***Topak*** kelimesi benzetme, ***benek*** kelimesi küçültme ve ***solak*** kelimesi ise kuvvetlendirme işlevi yüklenen bir kelime olmasına rağmen bu örnekte askerî bir terim olarak koruma görevindeki asker anlamıyla kullanılmıştır.

...başında muraṣṣaʿ otāġa ve gerdeninde ***ṭopaḳ*** mervārīd ve miyānında mücevher seyf ile taḫmīnen pānzde ve şānzde yaşında... Nİ 10-9; ...ve ṭoġrı ḳrala maḫṣūṣ olan ***benek*** ṭaşına dek getürüp andan nüzūl... MF 40-12; ...pāsbānlar ṣovuḳ teymür dögüp ***ṣolaġına*** ṭabl çalagördiler... ER 62a-4.

ET'de +GAk ekiyle, genellikle tek heceli kelimelere gelerek küçültme ve kuvvetlendirme işleviyle az sayıda kelime türeten ek, EAT'de organ isimlerinde kullanılmıştır.

Sefaretnamelerde ekle yeni kelimeler türetilmemiş, küçültme, benzetme ve kuvvetlendirme işlevleriyle önceki dönemlerde türetilen kelimeler kullanılmıştır. TT'de de işlek

---

[10] Banguoğlu Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, Ankara. 1998, s. 173.
[11] Şahin Hatice, **Eski Anadolu Türkçesi**, Akçağ Yayınları, s. 50.; Ayrıca G. Gülsevin, a.g.e. ve a.g.y.
[12] Başdaş, Cahit, "*Türkçe Organ Adlarında Kelime Sonu -k Ünsüzü ve Çokluk*", İlmî Araştırmalar 21, Bahar / 2006, s. 45-57.

olmayan +Ak eki "bir yerde toplanma, yoğunlaşma ve küçültme işleviyle sınırlı sayıda isimde kullanılmıştır. Ayrıca od-ak < od "ateş" (mihrak) kelimesi, Türkçeleştirme çalışmalarında +Ak ekiyle türetilen bir örnektir.[13]

+An

ET'de bağlılık, güçlendirme ve çokluk[14] görevindeki ek, EAT'de de çokluk[15] işleviyle kullanılmıştır. +An ekini, Muharrem Ergin eklendiği köklerin genel anlamını belirginleştiren bir ek,[16] Tahsin Banguoğlu da verdiği örneklerden hareketle eski bir küçültme eki olarak değerlendirmektedir.[17]

TT'de, "ait olma, kökün özelliklerini genelleştirme"[18] ve "küçültme"[19] işlevleriyle bugün bazı kelimeler türettiği görülmektedir: eren, kızan, bayan, belen (alçak yer, geçit), çiten (bahçe çiti), özen, köken, köşen (tavşan), bozan (sürülmemiş tarla), kıran (çıplak düzlük).

Sefaretnamelerde ***oġlan*** kelimesinde 3 yerde geçen ekin artık kalıplaşmış olduğu görülmektedir. "***Oğlan***" kelimesinde çokluk anlamı da kaybolmuştur; çünkü kendisinden sonra çokluk eki ile kullanılmaktadır. Bu yüzden XVIII. yüzyılda +An ekinin TT'ne iyice yaklaşmış olduğunu söyleyebiliriz.

...bir ḳız bir ***oġlan*** meydāna gelüp birer birer fenlerini icrā... MF 43-11; [20] ...ve ḳraluñ iç ***oġlanları*** ve bir miḳdār süvārī ʿaskerile istikbāl... AP 9b-19; ...kāġıd oynamaġa başladıḳda ḳızlar ve ***oġlanlar*** oynarlar... ER 33a-14.

+CA

Aslında eşitlik durum ekidir. ET'de küçültme ve kuvvetlendirme bildiren bir ek olarak kullanılmıştır: ança (biraz, o kadar), azrakça (çok az), barça (bütün, hep). Aynı zamanda edat olarak da kullanılmıştır.[21]

---

[13] Zülfikar, Hamza, **Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları**, TDK Yayınları, Ankara, 1991, s.54.
[14] Korkmaz,Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 35.
[15] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yay: 673, Ankara, 1997, s. 115.
[16] Ergin, **Muharrem, Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1989, s. 165.
[17] Banguoğlu, Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, Ankara, 1998, s. 174.
[18] Zülfikar, a.g.e., s. 59.
[19] Hatiboğlu, a.g.e., s. 29.
[20] "Oğlan" kelimesi, Eski Türkçede oğul +an çocuklar biçiminde kullanılmıştır. Zaman içinde kelimede görülen anlam değişikliği +An ekinin çokluk işlevini yitirmesine neden olmuştur.
[21] Gabain, A. Von, **Eski Türkçenin Grameri,** (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 43.

EAT döneminde ***devece, depeçe, kuşça, çöpçe*** gibi asıl isimlere eklenerek sıkça kullanılmışken bugün daha çok sıfat, zamir ve zarf türü kelimelere eklenmektedir. İşlekliği oldukça azalmış olan ekin görevini bugün "gibi, göre, kadar" gibi edatlar karşılamaktadır.[22] Eşitlik ekinin şekil ve işlevlerini Türk dilinin tarihi seyri içinde ele alıp geniş bir biçimde inceleyen Zeynep Korkmaz, [23] ekin kalıplaşma yoluyla sınıf değiştirmiş ve zamanla yapım eki haline gelmiş olduğunu belirtmektedir[24].

EAT'de +CA ekinin kalıplaşarak **Türkçe, Arapça** dil isimleri; **karaca** hayvan ismi; **delüce** bitki ismi; **düzce, yenice** gibi yer isimleri **kızılca** hastalık ismi, **eğrice**, hayvan ismi türettiği görülmektedir.[25]

+CA eki Sefaretnamelerde sıkça kullanılan işlek bir ek görünümündedir. 206 yerde geçen eşitlik ekinin 18 yerde kalıplaşarak aşağıda belirtildiği şekliyle yapım eki işleviyle kullanıldığı görülmektedir:

Çeşitli nesne ve eşya isimleri:

...şehir ḳapusından içerü her ne girer ise bāc nāmıyla ḫaylice ***aḳça*** alındıġından başḳa... AP 19b-17; ...ve baʿżı ḳuṭnī ve ***alaca*** ve germsüt bender ṣūretde çıḳar... MH 3a-26.

Mekân isimleri:

...bir şehr-i muʿaẓẓam olup içinde laṭīf ***ılıcaları*** vardır... AP 6a-2; ...ve ikinci fırḳası ***Ṭolca*** Ḳalʿası ḳurbunda Ḳaradeñize Selüta Boġazında maḫlūṭ olur... ER 43a-8;

Renk ismi:

...ve ***alaca*** ḳuşlar var ṣıġırcıḳ ḳuşı gibi dāʾim geminiñ eṭrāfında çoḳ görinür... MH 2b-3; ...ve ḥanā çiçegi bunlar envāʿ dürlü olur beyāż ala göz mor ṣarı ***alaca*** ve yapraḳları daḫi kezālik ***alaca*** olur... MH 6a-4; ...ve başı açuḳ belinde bir ***alaca*** beştemāl ve başına bir ***alaca*** beştemāl örtmiş... MH 4b-19,20.

---

[22] Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1989, s. 228.

[23] bkz. Korkmaz, Zeynep," *Türk Dilinde +çA Eki ve Bu Ek ile Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme"*,TDAY-Belleten (1953), s. 197-205.; Ayrıca, Korkmaz, Zeynep, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, I.C. , TDK Yayınları, Ankara,1995, s. 12-84. (Aynı başlıkla);

[24] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara. 2003, s. 36; Ayrıca bkz. Korkmaz, Zeynep,*Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması ve Ek Kalıplaşması Olayları*, TDK Yayınları, Ankara 1994, s.42.

[25] Korkmaz, Zeynep, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, I.C. , TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 54-63.

Dil isimleri:

...yeñiçeri ***Rusyaca*** [26] ġaranger ve cebeciye muşkater ve ṭopçıya fetro... ER 51-a 4; ...vezīr-i aʿẓama ***Fārisīce*** benim ismimi suʾāl eyledi Aİ 13-9; ...maʿlūmdur ki ***Rūmca*** tārīḫī ḳalʿada meẕkūrdur... ER 29a-5; ...***Fransızca*** ve ***Türkīce*** [27]olmaḳ üzre meʾmūriyet ve rütbemiz ḳayd olındı... MF 60-21; ...buña şāmber-i obüskör dirler ***İtalyanca*** ḳamera... MF 37-22.

Sefaretnamelerde dil isimlerinde kullanılan +ī nispet ekinin TT'de artık bu göreviyle kullanılmadığını görmekteyiz.

Hayvan ismi:

... gice gündüz çārşūda ***ḳarınca*** gibi devr iderler... MH 4b-20.

TT'de +CA ekinin kalıplaşarak Türkçe, Arapça gibi dil isimleri; Ağcaköy, Gökçeahmet gibi yer isimleri; akarca, boğmaca gibi hastalık isimleri; delice, ballıca gibi bitki isimleri; karaca, yakarca, kokarca gibi hayvan isimleri türetmiştir.[28]

+CA ekinin EAT'en TT'e uzanan gelişim seyri içinde kalıplaşarak yapım eki işleviyle kullanıldığı görülmektedir.

+cAk

ET'de bıçaḳ, ḳolıçaḳ gibi kelimlerde görülen +çAk eki, küçültme göreviyle kullanılmaktadır.[29] EAT'de de isimlere gelerek sıfat ve zarf fonksiyonunda kelimeler türetmeye yarar.[30] Sıfat fonksiyonunda: arucaḳ, gökçek, ısıcaḳ; zarf olarak: tīzcek, yalıncaḳ, yeynicek.[31]

Sefaretnamelerde ***büyücek*** kelimesi 7 yerde sıfat olarak geçmektedir. Ancak tezde +CAk eki, bu işleviyle türetme ekleri içinde değil de kategori eklerinden "***nitelik derecelendirici ekler***" içinde değerlendirilmektedir. Çünkü ek, kelimenin anlamında kalıcı bir değişiklik yapmamakta, sadece sıfatın nitelik bakımından derecesini göstermektedir. +CAk ekinin türetme ekleri bölümde ele alınması metinlerimizde 2 örnekte kalıcı isim türetmiş olması sebebiyledir. Bu örneklerin birinde soyut isim, ikinci örnekte de hayvan ismi türetmiştir:

---

[26] Türkçede dil isimleri millet ifade eden kelimelere +CA eki getirilerek yapılır. Bu örnekte eşitlik eki ülke ismine getirilerek dil adı yapmıştır.
[27] Türkî kelimesi zaten Türkçe anlamındadır. Eşitlik eki, Türkîce şeklinde tekrar kullanılmıştır. Aynı özellik Farisî kelimesinde de görülmektedir.
[28] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara. 2003, s. 38.
[29] A. Von Gabain, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 43.
[30] Şahin Hatice, **Eski Anadolu Türkçesi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s. 50.
[31] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 115.

...bu zamāne ḫalḳı pāzār aşına beñzer ḳoḫūsı ***gökcek*** illā dadı eksikdir ... ER 59a-16; ...ve ***böceklerüñ*** daḫi depeleyüp boġazına ḳorlar... ER 45a-10. Böcek kelimesine eklenen **+cAk** küçültme eki, **+cUk** şekliyle de Sefaretnemelerde kullanılmaktadır.[32]

Zeynep Korkmaz, **+CA** ekinin **+ok** pekiştirme ekiyle kaynaşmasından oluşmuş bulunan bir ek olarak küçültme, sevgi ve tahsis işleviyle sıfat, zarf ve isimler türettiğini belirterek **büyücek, ılıcak, hemencek demincek, doncak, çocucak, yavrucak** gibi örnekleri vermektedir. Ayrıca Z. Korkmaz, **+CAk** ekinin isimlerden böcek (bögü+cek), boyuncak (gerdanlık), bürümcek, elcek (el tutacağı), ayakçak (merdiven) kolcak (kolluk) gibi farklı nitelikteki bazı tahsis isimleri yaptığını da dile getirmiştir.[33] Tahsin Banguoğlu, **+CAk** ekinin isimlerde ve sıfatlarda sınırlı yerlerde küçültme eki olarak kullanıldığını ifade ederek bu ekle türetilen Kuyucak, Bulancak, Göynücek gibi yer isimlerini örnek vermektedir.[34] Ayrıca **+CAk** eki, **demincek, çabu(k)cak, sağlı(k)cak, yalıncak** gibi örneklerde zarf işleviyle de kullanılmaktadır.

+CI

ET'de çok kullanılan ekler arasında gösterilen **+çi** ekinin meslek ismi türetme ve yapanı ifade etme görevini yüklendiği görülür: keyikçi (avcı), ölütçi (cellat).[35] Ayrıca Gabain, +çi eki ET'de ölümçi tınlıġ (ölümlü, ölecek canlı) örneğinde gelecek zaman anlamı ifade ettiğini belirtmektedir.[36]

EAT döneminde de genellikle bir mesleği temsil eden kişilerin isimlerini yapan ve bazen bir işi alışkanlık haline getiren kimseyi göstermede kullanılan bir ek görünümündedir: okçı, yolcı, yağmacı, kullukçı, yalancı vb.[37]

Sefaretnamelerde 217 yerde geçmektedir. Türkçe ve yabancı kelimelere eklenerek farklı işlevlerde kullanılan işlek bir ek görünümündedir. Başlıca işlevleri şunlardır:

Eklendiği kökle ilgili görev ismi türetir:

...Tuḥfe ḳulı Beg nāmında bir büyük ***ḳapucıbaşı*** bir şāh-ı cem-cāh ṭarafından yüz ḳadar atlu ile gelüp... Aİ 3-11; ...eyā bizüm ***ilçilik*** ile ol ṭarafa varmamızdan bunlar ʿaẓīm ḫavf ü

---

[32] bkz. +cIk eki
[33] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)** TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 40.
[34] Banguoğlu, Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, Ankara, 1998, s. 161.
[35] Tekin, Şinasi, "*Eski Türkçe*", Türk Dünyası El Kitabı, II. Cilt, Ankara, 2002, s.80.
[36] Gabain, A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 42.
[37] Timurtaş, F. Kadri, **Eski Türkiye Türkçesi**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994, s.77.

ḫaşyete düşüp... Aİ 5-8; ...irtesi gün ḥareket itmek üzere iken büyük ***gümrükçiler*** ḫānemize gelüp... AP 7a-6; ...Olmaç-nām ḳalʿa semtine sevk-i semend-i taḫt-revān itmek üzere iken ***ostaryacı*** çıḳagelüp... AP 7b-9; ...getürdiler çārīk sāʿat miḳdārı ārāmdan ṣoñra ***teşrīfātçı*** nāmında bir ādem gelüp kraluñ oldıġı oṭanuñ ḳapusını güşād... AP 11a-13; ...ve regmendlerinüñ cenerallerinden beher Praḳda vāḳıʿ ***başḳaraḳollıḳçı*** meşābesinde ḳrallara varınca yüz yigirmiden ziyāde żābiṭān oldıġına ḳanāʿat itmeyüp... MN 9a-11; ...şehre taḳarrub olınduḳda ***istiḳbālciler*** ve ḳoplimentalar āşinālıḳları der-kār ise daḫi ahālīleri bī-ʿār olup... MF 17-5; ...bir muʿteber biñbaşı beş on nefer ***nesāḳçı*** taʿbīr olunur ādemleriyle bizleri ol maḥalde istiḳbāl... Nİ 2-9; ...māh-ı merḳūmuñ sekizinci cumʿa güni yigirmi otuz nefer ***çārçı*** ve şāh ḳulları ile mihmāndārımız gelüp... Nİ 8-9;...ceneral 2. ḥükm idüp ḳral ṭarafından reʿāyetiñize meʾmūruz ***atçılarıñızı*** irsāl itdük ʿādetiñizce size ṭaʿām ḥāżır eylesünler ki żiyāfetimiz vardır didi... Vİ 5-2; ...***teşrīfātçıları*** ve tercemānları gelüp ḳraluñ hinṭovını getürdiler... Vİ 5-13; ...ceneral-i mersūmdan maḫṣūṣ ***daʿvetçi*** ve hinṭo gelüp...AP 6a-9; ...ve gicelerde dāʾiremiz muḥāfaẓasıçün daḫi ellişer nefer ***keşkçi*** taḥṣīṣ ve taʿyīn eyledükden ṣoñra ertesi sebt güni maḥal-i mezbūrdan ḳalḳılup... Nİ 3-15;

Meslek mensuplarını bildiren isimler türetir:

...ve nıṣf-ı nehārdan ṣoñra bir şedīd rūzgār ẓuhūr eylediginden ***ʿarabacılarımız*** ṭoñmaḳ derecesine resīde olmaġla... AP 2b-12; ...***menzilciye*** bārgīr virdir meyüp üç dört sāʿat yolımızdan taʿvīḳ eylediler... AP 8a-16; ...müdīrān ṭarafından gelen hinṭolaruñ ***hinṭocılarına*** ve ālāy tertīb iden ādeme ḫaber virdükleri üzre baḫşişleri virildi... MF 28-18; ...ṭaʿāmları yine ***aşçıya*** teslīm olınur... ER 36b-16; ...üç senede bir defʿa beş altı biñ ʿamele ***maʿdenci*** gönderirler... Vİ 22-16; ...ve umūr-ı baḥre vāḳıf ve āşinā ***ḳalyoncı*** neferātınuñ muʿallem ve münaḳḳaḥ olaraḳ ṣayfen ve şitāʾen mevcūd ve āmāde itdirilmesi... AP 23a-6; ...ve ***sāʿatçi*** kārḫānelerinde olan muṣannaʿ sāʿatlere nihāyet olmamaḳla... MF 37-23; ...ve meʿkūlāt Marsiyadan celb olınur ahālīsi ***gemici*** ve lüṣūṣ ḳabīlinden olmaġla... Vİ 19-16; ...ve kimini ***ʿarabacı*** idüp ücret ile nāsuñ yüklerüñ ṭaşırlar... ER 48a-14; ...***ḳomedyacılar*** ve bāġçe ṣāḥibleri tamām ḫalḳdan aḳça ḳazanacak vaḳit bulmalarıyla şefīʿmücebbirler tedārik... MF 29-14; ...sarāyuñ bināsı ve taḫtında nice ālāt-ı çarḫ ve ***ḫidmetçileri*** vardur... ER 46b-1

İlgi anlamıyla yeni kelimeler kurar:

...nıṣfından ziyādesi yerlü ve ḳuṣūrı ***yabancı*** ve yüz otuz biñi miḳdārı piyāde... AP 20a-20; ...***yolcılaruñ*** yüklerinden gümrük alagelmeleriyle bizden daḫi gümrük muṭālebe... AP 6b-15.

Eklendiği kelimeyle ilgili bir sınıfı belirten kelimeler yapar:

...ve on iki biñi ***ṭopçı*** ʿaskeri olup āsūde vaḳtlerde yerlüden olan ʿaskeri üç bölük idüp... AP 20a-21; ...ve ʿasker-i vāfire ve ṭopçı ve ***ḫumbaracı*** ve ***laġımcı***... ER 11a-3; ...ve ***bostāncıya*** ʿavaradya ve ***ḫumbaracıya*** yulbender ve ***laġımcıya*** ʿanter ve terti orta dimek... ER 51a-5,6; ...ve belvi ***çorfacı*** ve forpoṣ dal ḳılıç dimek... ER 51a-8; ...Rusyaca ġaranger ve ***cebeciye*** muşkater ve ṭopçıya fetro... ER 51a-4; ...ehl-i İslām ḳaraġolı küffāruñ ***çarḫacısına*** müṣādife idüp ʿaẓīm muḥārebe eyledükleri ḫaberleri orduya gelüp... ER 24b-15; ...ve eger ḳaṣaba ve ḳurālarında tüccār çoḳ ve ***ekinci*** rencberi ḳıllet üzere oldıġından arpa ve buġdāy ve meʾkūlāt kısmı muʿteber olup bizüm diyārlarımıza göre ikişer ḳat bahā ile ancaḳ iştirā olınur... Aİ 41-3.

Eklendiği kelimeyle ilgili satan veya imal eden kişiyi gösteren kelimeler türetir.

...ve ʿaṭṭār ve ***fincāncı*** ve ***ḫūrdacı*** bu güne ḳumaş ṣatılan dükkānları azdur... MH 5b-30; ...baḳḳāl ve ***sebzeci*** ve buġday ve ḍāru ve pirinç keṣrī ve odun ve tütün ve etmek ve laḥm ṣatan ekṣerī bānyān ve bānyān ʿavratlarıdur... MH 3b-27; ...ve Hindistānda ṣarrāf ve bāzirgān ve ***cevāhirci*** ve her dürlü ṣanʿata ḳarışan Bānyāndur... MH 5b-6; ...ġılẓet geldükde ***lüleciler*** gibi ṣāf ve beyāż mermerler üzerinde mürekkeb balığı döker gibi bir müddet iʿmāl... MF 22-23; ...anlar daḫi ***çömlekçiler*** miṣillü kāse ve bardaḳ ve sāʾir iʿmāl idüp... MF 23-1; ...muʿtedil hevālarda şehrüñ pīş-gāhında olan deryāda bir ḳaç yüz ***balıḳçı*** ḳayığı müctemiʿ olmaġla...MF 10-9.

Eklendiği kelime ile ilgili "yapan kişi" anlamında kullanılır:

...ben anlaruñ ***duʿācısıyum***... Aİ 30-4; ...maḥal-i lezarte eṭrāfı şaranpo ile muḥāṭ olup ***seyirciler*** eṭrāfdan gelüp uzakdan merḥabā iderler idi... Vİ 4-2;

Kişilerin karakter ve huy özelliklerini bildiren kelimeler kurar:

...ve Noġay ve ṭāʾife-i sāʾirenüñ keyfiyyetleri ***seyyiʿeci*** taḥrīr ve tavṣīf olunur ki ḳabāʾil-i Tātār yek-pāre dāʾire-i iṭāʿatdan ḫurūc eylemişler... ER 3a-6.

TT'de de oldukça işlek bir ek görünümündedir. Hamza Zülfikar, +CI ekinin getirildiği isim ve sıfatlara genellikle bir işle uğraşma, bir işi meslek olarak yapma anlamı kattığını ve bu

nedenle "meslek eki" diye adlandırıldığını ifade ederek ekin, 13 işlevde kullanıldığını tespit etmiştir:

"Bir işi kendine meslek veya sanat edinmiş kimse işleviyle kullanılır: **demirci çiftçi**. İhtiyaç maddelerini satmayı kendine meslek edinmiş kimseyi gösterir: **sütçü, sucu, simitçi**. Bir maddeyi üretip satmayı meslek edinmiş kimse anlamıyla kullanılır: **doğramacı, turşucu, köfteci**: Yaptığı işi bir araca bağlı olarak yürüten kimseyi gösterir: **dümenci, makasçı**. Bir inanışı, görüşü benimsemiş olma işleviyle kullanılır: **halkçı, gelenekçi, milliyetçi**. Bir işi uzmanlık derecesinde yapan kimseyi temsil eder: **plâncı, yer bilimci**. Bir işi kendine uğraşı yapmış kimse anlamına gelir: **yorumcu, türkücü**. Bir kelimeye sahiplik kavramı katar: **davacı, mirasçı yatırımcı**. Düşkünlük, tutkunluk, sevme işleviyle kullanılır: **şarapçı, uykucu**. Alışkanlığı, bir işi davranış biçimi haline getirmeyi ifade eder: **alaycı, dalgacı, maceracı, inatçı**. İsmin bildirdiği durumla ilgili bulunmayı ifade eder: **yolcu, aracı, yabancı**. Meslek ve uğraşı ifade eden kelimelerde semt, mahalle gibi yer isimleri türetir: **Cebeci, Ayrancı, Avcılar**." [38]

+CI eki her dönemde işlek bir ek görünümündedir. Ekin genel işlevi ismin bildirdiği işi yapanı ve o işi alışkanlık haline getireni göstermektir. ET'de ve EAT'de bu işleviyle kullanılan ek Sefaretnamelerde de aynı işlevlerde kullanılmıştır.

+cIK

ET'de ekin çAk biçimi vardır. +cIk eki, EAT döneminde küçültme işleviyle kullanılan bir ektir. Gürer Gülsevin, **+cIk** ekini türetme ekleri arasında değil, küçültme ve sevimlilik kategorisi içinde değerlendirmiş ve ekle ilgili olarak **oğlancuk, karıncuk, uvacuk** vb. örnekler vermiştir. Bu dönemde birkaç örnekte araç adı türettiği de görülmektedir.[39]

+cIK eki, dil bilgisi kitaplarında isimden isim yapan ekler grubunda ele alınmaktadır. Ancak bu ek, eklendiği kelimelerin anlamlarında bir değişiklik yapmayıp genellikle küçültme, sevimlilik, acıma anlamında kullanıldığından biz de türetme eki olarak değil, kategori eki olarak değerlendirdik. Ancak Sefaretnamelerdeki bazı örneklerde, kalıplaşarak yukarıda ifade edilen anlam fonksiyonlarından sıyrıldığı ve kalıcı isimler türettiği için de türetme ekleri içinde değerlendirdik.

---

[38] Zülfikar, Hamza, **Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları**, TDK Yayınları, Ankara, 1991, s.66-68.
[39] Gülsevin, Gürer, Boz, Erdoğan, **Eski Anadolu Türkçesi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2004, s. 144.

Sefaretnamelerde küçültme anlamında kullanılırken kalıplaşak 7 yerde türetme eki görünümü kazanmıştır. +CIk eki, eklendiği kelimelerde küçültme anlamıyla kalıplaşarak şu işlevlerde kullanılmıştır:

Yer isimleri türetir:

...ve ***Ruscuġa*** tā Budine gidince nice biñ şayḳa ve ṭarāste gemileri gidüp gelürler... ER 43a-7

Nesne isimleri türetir:

...siyāh ***bürüncükden (< bürümcük)*** birer yemeni āvīze itmişler idi... MF 42-13;

Hayvan isimleri türetir:

...ve alaca ḳuşlar var ***ṣıġırcıḳ*** ḳuşı gibi dā'im geminüñ eṭrāfında çoḳ görinür... MH 2b-4; ...ve ṭa'āmları balıḳ ve laḥm-ı baḳar ve canavār ve ayu eti ve sā'ir ***böcüklerdir (bögü+cük)*** ... ER 37a-3;

Hastalık isimleri türetir:

...ve ṣadef ve ***yılancıḳ*** ṭaşı ve şāblar ve sā'ir buña miṣāl ḳabuḳları zeyn itmişlerdir ... ER 46a-14.

Günümüzde **+cIk** eki, birçok örnekte küçültme, sevgi, acıma işlevini aşarak kalıplaşmış ve çeşitli anlamlarda kelimeler türetmiştir: **kızılcık**, meyve ismi; **yılancık**, hastalık ismi; **maymuncuk**, alet ismi; **tatarcık**, hayvan ismi;[40] **alacık**, (küçük çadır) nesne ismi; **Gölcük, Ovacık** yer ismi [41]vb. TT'de **+cIk** ekinin önemli bir özelliği de terim yapmada oldukça işlek bir ek olmasıdır: çekirdekçik, odacık, karıncık, kulakçık, kabarcık, kızamıkçık, bademcik, vb.[42] Ayrıca ekin, günümüzde buracık < bu ara+cık, şuracık, oracık gibi kelimelere gelerek yer, yöre anlamıyla; kimsecik, kimsecikler kelimelerine gelerek de hiçlik, yokluk anlamıyla kullanıldığını ve anlam genişlemesine uğradığını görmekteyiz.

EAT döneminde, küçültme işleviyle ve sınırlı sayıdaki örneklerde kalıplaşan bir ek görünümünde olan **+cIk** ekin Sefaretnamelerde de kalıplaşarak yukarıda belirtilen işlevlerde kelime türetmiştir. Günümüzde de ekin, özellikle çeşitli dallarda terim türetmede oldukça işlek olarak kullanıldığı söylenebilir.

---

[40] Korkmaz, Zeynep,**Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması ve Ek Kalıplaşması Olayları**, TDK Yayınları, Ankara 1994, s.42.
[41] Hatiboğlu, Vecihe, **Türkçenin Ekleri**, TDK Yayınları, Ankara, 1974, s.40.
[42] Zülfikar, Hamza, **Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları**, TDK Yayınları, Ankara, 1991, s.68.

+dAş

ET'de beraberlik, ortaklık bildiren bir ek olarak işlev görmüştür: kadaş (akraba), karındaş.[43] EAT'de de aynı işlevlerde kullanılmaktadır: dindeş, sözdeş, koldaş, yoldaş.[44]

Sefaretnamelerde 28 yerde ve 2 örnekte geçen +dAş eki aynı şekilde beraberlik, ortaklık işleviyle kullanılmıştır.

...ve kendüsi gelmeyüp ***ḳarındaşını*** üç yüz miḳdārı ḳızılbaş ile istiḳbāle göndermiş...Aİ 2-9; ...ittifāḳan biri ġā'ib olsa ṭabl ve borusınuñ ṣadāsından gelüp ***yoldaşlarını*** bulur... MN 10a-1; ...ḫāyin ve cebān ***yoldaş*** bize lāzım degildir ... Vİ 24-10.

Günümüzde Türkçeleştirme çalışmalarından sonra eke daha çok işleklik kazandırılmıştır: boydaş, çağdaş, ırktaş, işteş, özdeş, sesteş, soydaş, vb.[45] Üstelik +dAş eki, yalnızca isim değil, sıfat görevinde de kullanılmaktadır: işteş (çatı), yöndeş (açılar), sırdaş (hesap) vb. Sıfat görevinde kullanılan biçimler gerektiğinde +lIk ekiyle genişletilerek isimleştirilebilmektedir: çağdaşlık, özdeşlik, soydaşlık vb. Bu da bize +dAş ekinin işlek bir ek olmaya oldukça elverişli olduğunu göstermektedir.

ET ve EAT dönemlerinde beraberlik, ortaklık bildiren bir ek olan +dAş, Sefaretnameler de aynı işlevde kullanılmıştır.

+dI

EAT'de yansıma kelimelere gelerek isimler türeten bir ek olarak görülen +di eki, Sefaretnamelerde de ses yansımalı köklerden +Il, +Ir ekleriyle genişletilen ikincil biçimlere gelerek yeni isimler türeten bir ek olarak görülmektedir. Yalnızca bir örneği vardır ve benzetme işleviyle kullanılmıştır.

...ve sekenesi āteşüñ şiddet ve ***gürüldisine*** me'nūs ve me'lūf olup... MF 7-18.

Hamza Zülfikar, kökteki ünlünün a, e olması halinde yansıtılan sesin yoğun, kökteki ünlünün ı, i olması halinde ise yansıtılan seslerin zayıf olduğunu ifade etmektedir.[46]

Günümüzde +di ekinin oldukça işlek olduğu görülmektedir. Bu ekle türetilmiş kelimeler hem oldukça fazlalaşmış hem de sadece isim olarak değil, +lI, +sIz ve +CI gibi eklerle anlam

---

[43] Gabain, A. Von, **Eski Türkçenin Grameri,** (Çev: Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 46.
[44] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 116.
[45] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara 2003, s. 46.
[46] Zülfikar, Hamza, **Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları**, TDK Yayınları, Ankara, 1991, s.145.

açısından genişleyerek sıfat ve zarf türünden kelimelerin türetilmesinde görev üstlenmiştir: **gürültülü, gürültücü, cızırtılı** vb.

+dIz

Zeynep Korkmaz, ET'de işlek olmayan ve işlevi tam olarak bilinmeyen bir ek olarak nitelendirdiği **+dIz** ekinin ET'den daha eski bir döneme ait bir ek olabileceğini öne sürmüş ve ekle ilgili olarak ***yitiz*** (yüksek), ***kunduz***, örneklerini vermiştir. [47]

EAT döneminde de işlek olmayan bir ek olarak gösterilen **+dIz** eki, zaman zarfı türeten ***gündüz*** kelimesiyle örneklendirilmektedir.[48] Vecihe Hatiboğlu **+di** ekini, genellikle ışık, parlaklık kavramı veren bir ek olarak değerlendirmektedir.[49]

Sefaretnamelerde de zaman zarfı olarak 2 kelimede geçen ekle türetilen **gündüz** kelimesi 16 kez kullanılmıştır.

...bunlar şuya da ṭaparlar gice ve ***gündüz*** önden āteşi eksük eylemezler... MH 6a-8;

+ez

EAT'de işlek olmayan bir ek görünümünde olan ve geñez, gögez gibi birkaç kelimede görülen **+ez** eki, Sefaretname metinlerinde de bir örnekte ve iki yerde geçmektedir.[50] Renk ismi türeten ek, benzetme işleviyle kullanılmıştır. Göğez 1 yerde güvez 2 yerde geçmektedir.

...kebīr ṣandalye ki ḳraliçe içündür ve üzerinde ***gögez*** ḳaṭīfe... ER 47a-12; ...bir miḳdār ***güvez*** ḳaṭīfe görülmüşdür... MF 60-15.

Zeynep Korkmaz **+ez** eki için isimden küçültme işlevinde isimler türeten, işlek olmayan ve eklendiği kökle kaynaşıp kalıplaşan bir ek olarak bahsetmektedir. Korkmaz'ın ekle ilgili olarak verdiği örnekler, **ayaz, çerez, çöpez (çör çöp), genez (kolay), kepez (sorguç), üvez (böcek)** ve **yalazdır**. Sefaretnamelerde ekin küçültme işleviyle kullanıldığı gösteren bir örnek bulunmamaktadır.

---

[47] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003,s. 47.
[48] Şahin Hatice, **Eski Anadolu Türkçesi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s. 50.
[49] Hatiboğlu, Vecihe, **Türkçenin Ekleri**, TDK Yayınları, Ankara, 1974, s.62.
[50] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 115.

+(I)l

ET'de yaşıl, kızıl gibi örneklerde görülen ve çoğunlukla sıfat türeten bir ek [51] olan +Il eki, EAT'de de genellikle renk isimlerine gelen ve "o renge yakın" anlamı vererek benzetme işlevi yüklenen bir ek görünümündedir.

Sefaretnamelerde 12 kelimede ve 3 örnekte karşımıza çıkan ek yansıma kelimeye gelerek zarf türetmede ve renk adları kurmada kullanılmıştır.

Yansıma kelimelere gelerek zarf türetir.

...aralıḳda nizāʿ daḫi olup ḥarīf ***ḥarıl ḥarıl*** söyler iken... MF 39-19;

Renk isimleri türetir:

Yeşil kelimesi 8, kızıl kelimesi 3 yerde geçmektedir.

...ve işleme dülbent ṣarınur ve ***yeşil*** dülbent ṣarınur... MH 5b-13; ...ve çekirdeksüz ***ḳızıl*** üzüm mīveleri...vardur... MH 1b-13; ...ger ḳara ṭaşı ***ḳızıl*** ḳan ile rengīn itseñ ṭabʿı taġyīr olur... ER 25b-9.

Günümüzde benzerlik işlevi gösteren ve isimlerden ad ve sıfat türeten ölü bir ek[52] diye nitelendirilen +(I)l ekinin kökeni tartışmalıdır. Muharrem Ergin,[53] ekin, eski bir -sıl, -sil ekinden geldiğini, Tahsin Banguoğlu[54] da -gil ekinden geldiğini belirtmektedir. Her ne kadar ölü bir ek olarak kabul edilse de bugün +(I)l ekinden yeni kelimeler ve terimler türetmede faydalanılmaktadır: tekil, çoğul, birincil, bağıl, öznel, özgül, yabanıl, dördül vb.

+(I)k

Muharrem Ergin, +(I)k ekini benzerlik işleviyle kullanılan ve işlek olmayan bir ek olarak nitelendirmektedir.[55] M. Ergin'in ekle ilgili olarak verdiği topuk, kovuk (<kovı-k), balak, bebek, kabuk gibi örneklerden Sefaretnamelerde sadece ***kabuk*** kelimesi 3 yerde geçmektedir. Ekin benzetme işlevi bu örnekte sezilememektedir.

---

[51] A. Von Gabain, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 47.
[52] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara 2003, s. 49.
[53] Ergin Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul, 1989, s.168.
[54] Banguoğlu Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yay: 528, Ankara, 1998, s. 173.
[55] Ergin Muharrem, a.g.e., s.167.

...Baḥr-i Muḥīṭda çıḳan böcüklerüñ ***ḳabuḳları*** ki istiridye ve ṣadef ve yılancuḳ ṭaşı ve şāblar ve sā'ir buña miṣāl ***ḳabuḳları*** zeyn itmişlerdir ...ER 46a-14,15; ...ḳahvenüñ ***ḳabuġın*** kaynadup anı içerler... MH 1b-24.

+KA

A. Von Gabaın'in,[56] ET'de ***başka***, ***ürkü*** (daima, uzun müddet) örnekleriyle verdiği ve işlevi hakkında herhangi bir bilgi vermediği +*kA* ekini, Necmettin Hacıeminoğlu, EAT'de ve Osmanlıcada özge kelimesiyle yan yana kullanılmış bir edat olarak belirtmekte ve kökeni hakkında bir hüküm vermenin henüz imkânsız olduğuna değinmektedir.[57] Muharrem Ergin ise işlek olmayan ekin, eskiden beri donmuş olarak *özge*, ***başka*** gibi bir iki kelimede bulunduğuna işaret ederek "kökün dışındakini ifade etme" işlevini belirtmektedir.

Sefaretnamelerde 32 yerde **+dAn** durum ekiyle kalıplaşıp edat olarak kullanılmaktadır.

...ve ilçi-i mersūm ***taḥrīrden başḳa*** kendüsi daḫi mülāḳāt ve Françа cumhūrıyla söyleşüp... MF 50-5;

10 örnekte sıfat olarak kullanıldığı görülen +KA eki, sıfat olarak ikileme de kurmaktadır:

...ve mīrāḫūrumuz bir ***başḳa*** müzeyyen ata süvār olındı... Vİ 8-3;

Ayrıca +KA eki, ikileme şeklinde 8 örnekte sıfat ve 1 örnekte zarf görevi üstlenmiştir:

...ve mühimmāt-dārlara ***başḳa başḳa*** hedāyā tertīb ve ṭarafımızdan i'ṭā olındı... Vİ 14-4; ...küre-i āsmān ve küre-i zemīni ***başḳa başḳa*** inşā itmişler... MF 35-12

1 örnekte de +CA eşitlik ekiyle genişleyerek sıfat olmuştur:

...Milan ve Manṭova vilāyetlerini müte'allikātlarıyla żabṭ ve ***başḳaca*** cumhūr iḫtirā'... itmişler iken... MF 44-4.

---

[56] A. Von Gabain, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 43.

[57] Hacıeminoğlu, Necmettin, **Türk Dilinde Edatlar**, MEB Yayınları, İstanbul, 1992, s.12.

+kek

ET döneminde küçültme ve kuvvetlendirme bildiren bir ektir: erkek, tozġak (çiçek tozu), eşgek (eşek).[58] EAT döneminde ise kalıplaşmış olarak sadece erkek kelimesinde görülmektedir.[59]

Adlara gelerek anlamı pekiştirir.[60] Sefaretnamelerde de ***erkek*** kelimesiyle örneklenmektedir.

...ve yüzlerine ġalaṭa çehreleri ḳoyup ***erkek*** ʿavrat şeklinde ʿavrat ***erkek*** şeklinde ve ṣırtlarına elvān ṣandāl giyüp birbirlerini temāşā iderler... ER 36b-2.

+lA (<+lA-g)

İsimden fiil türeten *+lA-* eki ile fiilden isim türeten Eski Türkçedeki -g ekinin kaynaşmasıyla oluşmuş birleşik bir ektir. -g ekinin zamanla kaybolmasıyla +lA şeklinde kullanılan ve yer ismi yapan bu ekin kullanımı sınırlıdır.[61] ET döneminde, bu ekle yapılan ***başlaġ*** (başlangıç), ***kışlaġ*** (kışla), ***yaylaġ*** örneklerini görmekteyiz.[62]

EAT'de ***kışla, yayla, sînle*** kelimelerinde görüldüğü gibi yer isimleri türetme görevi üstlenmiştir.

Sefaretnamelerde de 5 örnekte görülen ***kışla*** kelimesinde yer işleviyle karşımıza çıkmaktadır:

...ordu-yı hümāyūn ve gerek Ḳırım ordusıyla dört sene muḥāfaẓa ve muḥārebe ve ***ḳışlasında*** bulınup... ER 55b-3;

Kışla kelimesi bir örnekte de birleşik fiilin isim unsurunu oluşturmuştur.

...gemiler baġlanur ve ***ḳışla*** iderler lākin yükli çoḳ çıḳamazlar... ER 43a-12

Günümüzde +lA eki ***yayla, kışla, kumla, tuzla*** gibi kelimelerde yaşamaktadır.

---

[58] A. Von Gabain, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 45.
[59] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 117.
[60] Hatiboğlu,Vecihe, **Türkçenin Ekleri**, TDK Yayınları, 1974, s. 82.
[61] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 49.
[62] A. Von Gabain, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 44.

+lAk

ET +lAG ekinin Doğu Türk lehçelerinde aldığı şekildir. Bazı örnekler ödünçleme yoluyla Anadolu'daki Türkçeye de girmiştir. Bu ekin EAT'deki kurallı şekli +lA'dır: ***Kışlak, otlak***.[63]

Sefaretnamelerde 6 yerde geçen +lAk eki çeşitli işlevlerde kullanılmıştır.

Bu ek eklendiği kelimenin köküyle ilgili yer ismi kurar:

...Macar ve Erdelde ***ḳışlaḳ*** bahānesiyle ol ḥavālīyi muḥāfaẓa eyleyen ʿaskerlerinüñ İtalya ḥudūdlarına irsāl... MN 23b-4;

Çeşitli eşya ve alet ismi yapar:

...ve senede şapḳa ve çorap ve ***gömlegine*** (göñlek) varınca iki ṭaḳım melbuṣātı olmaġla... AP 20b-21; ...bir ḳaç gün durduḳdan ṣoñra bir ***çömlege*** vażʿ ve baʿdehū fıruna taʿbiye ve ṭabaḫ iderler... MF 23-2;

İnsanların niteliklerini belirten aşağılamayla ilgili sıfatlar kurar:

...ve ekṣer ʿaskerleri ***çıplaḳ*** bedevī ʿArabdur... MH 2a-6.

+lAk ekinin, Sefaretnamelerde görülen işlevlerinden farklı olarak günümüzde şu işlevleri de vardır:

Kökteki ismin bildirdiği nesnenin çokça bulunduğu, yoğun olduğunu bildiren kelimeler türetir: ***tuzlak, sulak, kumlak, avlak***. Ayrıca halk ağızlarında +lAk ekiyle hayvan isimleri ***taylak*** (yeni doğmuş tay), ***bağırtlak*** (kuş türü); yön ismi ***aşağılak*** (aşağıya doğru) türetilmiştir.[64]

+lAk ekinin aşağılama ile ilgili olarak türettiği sıfatların yansıma kelimelerle kurulduğu da görülmektedir: ***hortlak, zırlak, zırtlak*** vb.

+lAmA (< +lA+mA)

İsimden fiil türeten +lA- ekiyle fiilden isim türeten -mA ekinin kaynaşmasından oluşmuş birleşik bir ektir. **-mA** eki kaynaşma sırasında fiilden hareket yapma özelliğini kaybederek **-lAmA** biçimiyle yeni bir ek niteliği kazanmıştır. TT'de **-mA** ekinin hareket bildirme özelliğini kolayca yitirmesi sebebiyle pek çok isim türeten bir ek konumuna geçmiştir.

---

[63] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 117.
[64] Zülfikar, Hamza, **Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları**, TDK Yayınları, Ankara, 1991, s.102.

+lAmA ekiyle çeşitli yemek ve yiyecek isimleri türetilmiştir: buğulama, çiğleme, haşlama, közleme, yağlama vb. +lAmA ekinden yabancı kelimelere Türkçe karşılıklar bulmada da yararlanılmıştır: algılama, ayaklanma, bütünleme, doğrulama, dölleme, salgılama, özümleme vb. Ayrıca bu ekle tarz zarfları olarak kullanılan çok sayıda kelime türetilmiştir: balıklama (atla-), kurbağalama (yüz-), tepeleme (doldur-) vb.

Zarf olarak kullanılan +lAmA eki, 3. teklik kişi iyelik eki ve +lAmA + sı + n +A şeklinde yönelme eki getirilerek genişletilmiş ve daha belirgin anlamlı zarflar türetilmiştir: balıklamasına (atla-), çaprazlamasına (tak-).[65]

Sefaretnamelerde de +lAmA ekiyle kurulmuş kelimeler mevcuttur.

...ve falān gün revī yaʿnī ***yoḳlama*** olacaġı cümleye iʿlān birle dāḫil-i şehirde olanlar daḫi üç gün ṭaşra çıḳup eṭrāfdan gelenlere mülḥaḳ ve ***yoklamaya*** maḫṣūṣ ṣaḥrāda cengde ṭurur gibi her recmendüñ ṭopları öñinde olaraḳ ṣaf baġlayup... AP 21a-2,4; ...ve imparaṭoriçenüñ ḫʿāb-gāhını seyr itdükden ṣoñra baʿżı ***şekerleme*** ve eṭʿime ile ārāste bir oṭaya idḫāl ve çay ve ḳahve ve mā-ḥażar tenāvülile ikrām ḳaydına iştiġāl eylediler... DR 8-15; ...ve bu Bānyān ḳısmı başlarına beyāż ṣarınur ve alaca ṣarınur ve başma yemeni ṣarınur ve ***işleme*** dülbent ṣarınur... MH 5b-12.

+lI

ET'de +lIġ şeklinde kullanılan +lI eki, bir şeyle teçhiz edilmiş olmayı bildirmektedir. Çoğunlukla sıfat olarak kullanılmaktadır: ilig (hükümdar), tınlıġ (canlı), ḳullıġ (esirli, esir sahibi). Şinasi Tekin ekin sıfat, isim bazen de tamlayan olarak kullanıldığını belirtmiş, "N" ağzında ekin ünlüsünün a olduğunu dile getirmiştir: atlag < atlıg (meşhur).[66]

EAT döneminde isimlerden sıfat yapan en işlek ek görünümündedir. Ekin ünlüsü kurallı olarak yuvarlaktır: adlu, ayaklu, boylu, yaşlu, uslu, yüzlü vb.[67] Erdoğan Boz, +lU ekini EAT dönemi metinlerine dayanarak tasnif denemesinde bulunmuş, eki vasıf ismi, sıfat ve zarf olarak üç ayrı bölümde tasnif etmiştir. Bu üst başlıkları ekin çekim eki ve yapım eki karakteri gösteren iki vasfından dolayı "görev yükleme" ve " kelime yapma" alt başlıklarıyla ayırmıştır.

---

[65] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri** (Şekil Bilgisi), TDK Yayınları, Ankara, 2003, s.50-51.
[66] Tekin, Şinasi, "*Eski Türkçe*", **Türk Dünyası El Kitabı**, II. C. , Ankara, 2002, s.80.
[67] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 118.

Ayrıca EAT'de bildirme eki, hâl ekleri, çokluk eki, iyelik ekleri i- (ek-fiil) gibi çekim eklerinin, +lU ekinin üstüne gelen ekler olduğunu tespit etmiş ve +lU ekinin sıfat tamlamasında yer aldığını ve ikilemeler kurduğunu da eklemiştir. Erdoğan Boz, EAT'de +lU ekinin eklendiği kelimelere kattığı anlamları "**sahiplik** (özellik, nitelik), **bulundurma, bir yere ait olma, mensup olma** ve **sayı adlarında grup anlamı** olarak değerlendirmiş ve ekin geçici kelime yapma sayı ve oranlarının o dönemde yüksek olduğu ve bu yönüyle daha çok kullanıldığını ortaya koymuştur.[68]

Zeynep Korkmaz, +lI ekinin TT'de her isme gelebilen ve isimden isim ve sıfat türeten en işlek eklerden biri olduğunu, ekin birbirine yakın veya birbirinden farklı bir işlev genişliği olduğunu belirterek başlıca işlevlerini sıralamıştır. Bu işlevleri, "isimlerden bazen de sıfatlardan sahip olma, üzerinde bulundurma, o özelliği taşıma, ilgili olma yetkili olma anlamlarında sıfatlar türetmek: (acıklı, benekli, çocuklu, değerli, esaslı, hesaplı, görevli, meraklı, sarıklı, tatlı, tutarlı verimli vb.); isimlerden mensup olma, bağlantılı olma anlamında sıfatlar türetmek: (Aksaraylı, Osmanlı, partili, taşralı, üniversiteli vb); sayı isimlerine gelerek sayıya gruplanma, bir arada olma anlamı katmak (ikili, üçlü, binerli vb.), anlamı pekiştirilmiş ikileme sıfatları oluşturmak (allı pullu, hesaplı kitaplı, içli dışlı vb.) dilimize Arapça ve Farsçadan girmiş birtakım sözlerin Türkçeleştirilmesinde kullanılmak" şeklinde izah etmiştir.[69]

Türkçede işlek bir ek olan +lI eki, Sefaretnamelerde 501 örnekte yer almaktadır. Tezimizde "tür değiştiren ekler" grubuna aldığımız ve eklendiği kelimeye "var olma, bulunma" anlamı katan ve cümlede sıfat göreviyle kullanılan +lI varlık ekinin bu genel işlevinin dışında, müstakil kelimeler kuran ve türetme eki olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşündüğümüz örnekler de mevcuttur.

Sefaretnamelerde geçen +lI ekinin türetme eki olarak işlevleri şunlardır:

Eklendiği kelimeye "unvan" anlamı katar:

...Ḳazvīn şehrine vāṣıl ve üç ***ṭuġlı*** pāyesinde olan ḥākimi Ṭahmās Ḫān...bizi istiḳbāl... Aİ 4-6; ...***şevketlü ʿaẓametlü celādetlü*** pādişāh-ı ʿālem-penāh ḥażretleri şāh-ı cem-cāh ṭarafına göndermişdir ...Aİ 6-9; ...biz daḫi ***devletlü*** ṣadr-ı ʿālī ḥażretlerinüñ mektūb-ı merġūbların maʿan

---

[68] Boz, Erdoğan, "*Eski Anadolu Türkçesinde +lU Eki Üzerine*", TDAY Belleten 2001 / I-II, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 35-43.

[69] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları,, Ankara, 2003, s.53-55.

alup... Aİ 15-7; ...ve cemāzi'l-ūlānuñ yedinci güni Benderden ma'iyyetine ***beşlü*** ağasını terfīḳ idüp ṣavb-ı me'mūriyete revān olmışidi... DR 2-7; ...ve beynlerinde falān beş ***yemīnlü*** falān ve filān on ***yemīnlüdir*** diyü ṣāḥib-i i'tibār... MN 10b-5;

Yiyecek türünü ifade eden kelimeler türetir:

...***ṭatlu*** ve kahve şekerlemeler taḳdīmiyle iẓhār-ı meveddet ve iḳbāl eyledi... AP 6a-13;

Eklendiği kelimeyle ilgili olarak "kullanan" anlamında kelimeler türetir:

...bir ḳaç ***atluları*** ḳoşaraḳ ḫān-ı mezbūre varup aḥvālümi söyleyüp 'acele ile ata bindirüp... Aİ 3-5; ...küffāruñ ***atlusı*** üç buçuḳ sā'at yerde gizlenmiş... ER 7b-10;

Eklendiği kökle ilgili olarak "mensubiyet" anlamında kullanılır:

+lI ekinin eklendiği kelimeye kattığı mensubiyet ilgisinin çeşitli yönleri bulunmaktadır. Örneklerimizde bir ülkeye mensup olma, bir millete mensup olma, bir yere mensup olma, bir kuruma veya bir topluluğa mensup olma, bir alileye mensup olma gibi anlam ilgileri kurmaktadır.

...Prusya cānibine mürūr irādesinde oldıġımız ***Nemçelü*** ṭarafından on nefer ādem ile ḳalafātda muḳīm Macar ḳapudānına iş'ār olınmaġın...AP 2a-15; ...sarāy-ı meẕkūruñ bināsına mübāşeret idüp ***Prusyalu*** sefīrleri taḳrībiyle... AP 6a-19; ...devlet-i 'aliyye-i ebed-peyvend ile muṣālaḥa üzere olan ***Mosḳovlu*** şerā'it-i ṣulḥ ü ṣalāḥa ri'āyet itmeyüp... ER 2a-4; ...sulṭān ḥażretlerine meẕkūrān cevāblarında bize ***'Oṣmānlu*** 'askerinüñ henüz iḳtiżāsı yoḳdur... ER 3-a 16; ...olup ***köylülere*** cüz'ī baḫşiş virilür... AP 17b-15; ...nıṣfından ziyādesi ***yerlü*** ve ḳuṣūrı yabancı ve yüz otuz biñi miḳdārı piyāde AP 20a-20 ...köylerde yarar ve tüvānā ***köylü*** bārgīrleri olmaġla... AP 17b-8; ...cümle ***şehirlü*** ibrāmiyle bir maḥalde metris aldılar ki ne İslāma fā'idesi var ne de küffāra ziyānı var idi... ER 19a-15; ...cümle ***ocaḳlu*** ve aġa-yān ve sipāhiyān eyālet-i Erżurūm ve Ṭrabzon ve 'asker-i Mıṣır ve cümlesi meşveret içün ser-'asker-i ġayūr ḥażretleri da'vet... ER 3b-9; ...ḳalfa-i sulṭān ṭarafından bir miḳdār 'araba pāşā ordusına ve bir miḳdār yeñiçeri ve ***Mıṣırlı*** ordularına irsāl... ER 4b-12; ...ve Hindistānda Rūm 'askeri ġāyet maḳbūldür anda ***Bāġdādlı*** ve ***Muṣullı*** ve ***Kerkükli*** ve ***Baṣralı*** çoḳdur...MH 5b-22,23; ...ve āl-i ***Ḳoyunlı*** ve āl-i Selçuḳıyān ile ibtidā Rūmuñ bu deryālarına ḳadem baṣup... ER 23a-2.

+lI ekinin türetme eki olarak EAT'deki ve TT'deki işlevlerini yansıtan örneklerin Sefaretname metinlerinde de kullanılmış olduğu görülmektedir.

+lIK

+lIk eki ET'de somut ve soyut isimler ve sıfatlar türeten bir ektir: ağılık (ambar, hazine), **adğırlık** (hara), **yimişlik**, **kınlık** (hapishane), **suwluk** (su kabı).[70]

EAT'de ekin isimler ve sıfatlardan soyut isimler, "**açlık, beglik, kulluk, sağlık, tanukluk** vb. ; isimlerden zaman bildiren sıfatlar, "**kuşluk, yıllık**; belirli bir devreyi gösteren isimler, "**kocalık, loḫusalık yigitlik**"; meslek ve meslek haline getirilmiş uğraşları gösteren isimler, "**oğrulık, münkirlik**"; bir maddenin ne için uygun olduğunu gösteren sıfatlar, "**kefenlik**"; alet ismi ,"**tuzluk**"; bitki isimleri "**şovukluk**" türettiği görülmektedir.[71]

Sefaretnamelerde de hem Türkçe hem de yabancı kökenli adlara gelen +lIk eki, 231 yerde kullanılmıştır.

Sefaretnamelerde geçen +lIk ekinin işlevleri şunlardır:

Görev ismi yapar:

...ḫān-ı mezbūr ṭarafından ***mühimmāt-dārlık*** ḫidmetiyle bir ʿAcem ağası gelüp bizi istiḳbāl... Aİ 2-5; ...bizüm ***ilçilik*** ile ol ṭarafa varmamızdan bunlar ʿaẓīm ḫavf ü ḫaşyete düşüp... Aİ 5-8; ...şevketlü pādişāhımız ***şehzādeliginde*** taḥṣīl-i maʿārife ġāyet saʿy idüp... Aİ 17-10; ... ve baña ḫān ḥażretleri daḫi ***yārlık*** virmişdir ki ister iseñ ḳalʿa-i cedīde git ister iseñ Kefede otur... ER 16a-2; ...maḥal-i meʾmūre varduḳda baʿdehū devletde kendüye ***cenerallık*** pāyesi virilür... ER 29b-14; ...ve ***reh-güşālık*** içün ḳırḳ elli nefer eli ḳılıçlı atlı seletātlar gücle menʿ ve reh-rāstı güşād iderler... MF 26-9; ...ve ***başḳonsolosluğuñ*** dāʾire-i nüfūẓını tevsīʿ... MF 55-9; ...dört ʿadet ehl-i ḥarb hersekūñ birini ***çāsārlıġa*** intiḫāb idici dimek ola... MN 3a-1; ...Praḳda vāḳıʿ baş ***ḳaraḳollıḳçı*** meṣābesinde ḳrallara varınca yüz yigirmiden ziyāde żābiṭān oldıġına ḳanāʿat itmeyüp... MN 9a-12; ...ʿAbdülbāḳī Ḫān ***ketḫüdālıġı*** ve ***beglik*** nāmıyla bir iki defʿa Āsitāne-i ʿAliyyeye gelmişidi... Nİ 4-4; ...bizüm egerçi orta ***ilçilik*** ʿunvānımız vardır... Vİ 7-2

Belli amaçlarla kullanılan çeşitli maddelerin isimlerini yapar:

...beşinci gün Kirmān şāha varılmaḳ üzere ***yimeklik*** alınup... Aİ 2-7, ... māh-ı Rebīʿ uʾl-āḫirüñ...ġurresi çehār-şenbe güni açıḳlar ile ***ağırlıḳlarımız*** imrār... AP 2b-3; ...bārgīr beslemege daḫi ḥācet yoḳdur aḥyānen külliyetlü ***ağırlık*** ile bir ilçi yāḫud bāzirgān ẓuhūr idüp menzil ile

---

[70] Gabain, A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 44

[71] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 119.

gitmek murād ider ise... AP 17b-3; ...bu bendenüñ obasında kendi ṭaraflarından destūrları üzre *yemeklik* tertībine ṣarf ü saʿy ü mecāl eyleyüp... Nİ 3-12;

İnsanların çeşitli davranışlarını anlatan soyut isimler kurar:

...bunuñ ***küstāḫlıġını*** şāh-ı cem-cāh cānibine ʿarż iderüm diyü elüme devāt ü ḳalem alduḳda... Aİ 3-4; ...sizüñ bu perīşānlıġıñuzda sü'-i ḳaṣd ile ***zebūn-başanlıḳ*** itmek şān-ı şecāʿatlerine lāyıḳ mı... Aİ 8-6; ...varduḳda ***ġarīb-nüvāzlıḳ*** ile dostluḳ ḥaḳḳını yerine getüresüz diyü tavṣiye eyledi... Aİ 39-2; ...Lezgi ṭā'ifesi cingāneleri cā-be-cā ***edebsizlige*** başlayup baʿżı mertebe ile memleketümizi taḫrīb ve taʿaddī ṣadedinde olup... Aİ 33-14; ...ve ***reʿāyā-perverligi***...bi'l-cümle maʿlūmumuzdur... Aİ 35-1; ...ricāl-i devletī maḳāmında olanları söyletseñ ***fużūllıġı*** elden ḳomayup... Aİ 47-2; ...rü'esā-yı şehr ve nuẓẓār neẓāret-i mülāḳāta gelüp uzakdan merḥabā ve ***āşinālıḳ*** ve vaḳtü ḥāle göre ṣoḥbetler olındı... MF 10-3; ...França cumhūrı ḥaḳḳında ***bī-ṭaraflıḳ*** meslegini iḫtiyār iden devletlerüñ... sefīnelerinüñ red ve teslīmini müdīrān-ı ḫamse her ne ḳader murād... MF 40-3; ...Nemçeye bu ḳadar dostluḳ eylemişken bī-vech naḳṣ-ı ʿahd ve ***bī-vefālıḳ*** eylediginden nāmesine iʿtimād... MN 21b-3;

Yer isimleri türetir:

a. Eylemin gerçekleştirildiği yeri ifade eder:

...tā ***yemeklige*** gelüp bize ʿaẓīm iʿtiẓār ve maʿa Kirmān-şāha nüzūl... Aİ 3-7; ...ordularına bir sāʿat mesāfe maḥalde vażʿ olınan ***yemeklik*** çādırlarına īṣāl idüp... Nİ 5-11; ...Romliç-nām ***çiftlige*** varılduḳda sābıḳā der-i ʿaliyyede ilçi olan Mosirinç yedi sekiz hinṭo ve ḳraluñ iç oġlanları ve bir miḳdār süvārī ʿaskerile istikbāl... AP 9b-17; ...gemide ṭaʿām ***ocaḳlıḳdan*** ġayri bir yerde bişmez... MH 2b-1; ... fī-mā baʿd bīgāneligi yegānelik ṣūretine ifrāġ itmek üzre iki ***aralıġa*** pīş ādemler girüp baʿżı ḥarekāt-ı nā-şāyeste ẓuhūr eyledi... Nİ 14-11;

b. Eklendiği kelimenin çok olduğu, kaplı veya örtülü olduğu yer anlamı kurar:

...çesbān bir ḫalī yer bulunduḳda ***ormanlıḳlarını*** ḳırdırup tarla tedārik ile... AP 18a-15; ...ḳalʿadan ṭaşra kūhistāna beñzer yeşil çemen ***aġaçlıḳ*** bu gūnedir ... MH 6b-8; ...Gerend-nām ḫarābe ḳarye civārında vāḳiʿ ***çayırlıḳda*** ḳurılan çādırlarımıza bizleri īṣāl... Nİ 3-11; ...maḥal-i mezbūruñ iki ṭarafı ḥendeḳdir yaban yerleri ***baṭaḳlıḳdır***... ER 49b-10; ...ve āyīn-i bāṭıle-i kefere üzre ke'enne ***mezārlıḳ*** hāletine tanẓīr itmiş olmalarıyla meclis-i merḳūma daʿvetlerine mebnī taʿlīm-ḫāne dā'iresine varıldı... MF 42-1;

c. Yerle ilgili uygunluk ifade eder:

...ṭavā'if-i mellāḥīnüñ büyük fırtına ta'bīriyle ta'rīf ve hirāsān oldukları *limanlık* ḥālātı rūnümā... MF 4-5; ...evleri laṭīfdir *açıklıkdır*... MH 4a-9;

d. Özel isim olarak kullanılmıştır:

...tekye ṭaraflarında vāki' Ḥavżlar nām-ı diger *Selvilik*-nām maḥalde żarurī iḫtiyār-ı firār... MF 4-12;

Zaman kavramıyla ilgili çeşitli anlamda kelimeler türetir:

a. Belirli bir zamandan beri var olma, bulunma anlamında sıfatlar kurar:

...ben iki *aylık* vezīrüm lisān-ı devleti bir ḫoş bilmem kerem eyle bizi barışdur... Aİ 10-2; ...yüz *yıllık* ve yüz on *yıllık* gemiler var... MH 2b-10; ...ve biñ üç yüz *yıllık* bir kiliselerini seyre terġīb ile nāzikāne bizi ahālīye seyr itdirmek teklīfine ibtidār itmeleriyle... MF 21-19

b. Belli bir zaman aralığında verilen karşılık anlamında isim ve sıfatlar türetir: (nicelik)

...ḫademe maḳūlesi daḫi aldıkları *aylıkları* ile maṣārif-i yevmiyelerini idāre *yıllıkları* ile ḳabaca çuḳadan libās kesdirüp giyerler... AP 15b-14; ...ve sā'ir vücūh-ı beldeden olanlaruñ daḫi ḥāllerine göre üçer beşer *aylıklı* ve *yıllıklı* ādemleri olup bī-lüzūm-ı ziyāde ādem ḳullanmazlar... AP 15b-7; ...ḫademe maḳūlesi daḫi aldıkları *aylıkları* ile maṣārif-i yevmiyelerini idāre *yıllıkları* ile ḳabaca çuḳadan libās kesdirüp giyerler... AP 15b-14,15;

c. Belli bir zaman sürme anlamında sıfatlar türetir: (mesafe)

...Baḥr-i Muḥīṭ kenārında vāki' ṭaġlardan ṭulū' idüp yedi *aylık* yol ile cānib-i şarḳa cereyān idüp... ER 42a-2; ...üç *sā'atlik* yerde bir köy var... MH 6a-11; ...ṣaġa ve ṣola ṣaparaḳ yigirmi *günlük* yolı gücle ḳırḳ günde ḳaṭ' idüp mesken-i şāhān-ı selef olan Ḳazvīn şehrine vāṣıl... Aİ 4-4,

d. Belli bir zaman için yeterli olma anlamında sıfatlar kurar: (miktar)

...ve ḫuṣūṣan Cezāyir ve Tunus cāniblerinden bir ḳaç *aylık* zaḫīre celbine muḥtācdır ... MF 58-8; ...pāşā ḥażretleri daḫi çār-nā-çārsıñuz on *günlük* zaḫīre ile iki biñ altun tedārik idüp virdi... ER 9b-15; ...üzerlerine ser-'asker olan vezīre evvelā ol maḥalle eḳallī bir *senelik* zād ve zaḫīre...teslīm... ER 58b-11; ...pāşā ḥażretleri daḫi çār-nā-çārsıñuz on *günlük* zaḫīre ile iki biñ altun tedārik idüp virdi... ER 9b-15;

e. Uygun ve elverişli zaman, fırsat:

...o ***aralıḳda*** imparaṭoriçe ilçisinüñ yanına gelüp refʿ -i niḳāb ve yola dā'ir baʿżı güft-gū ile defʿ -i vaḥşet... DR 8-11; ...ve bu ***aralıḳda*** müdīrān-ı ḫamse ve vükelā ve süferā ile ḥavlīde müceddiden inşā olunan dīvān-ḫāne-i merḳūmeye āheste-reftār ile teveccüh... MF 26-17;

f. Zamanın belli bir bölümünü gösteren isimler türetir:

...cumʿa güni mü'minler bayramıdır abdest alup ***ḳuşluḳ*** vaḳti cāmiʿa varup... Aİ 19-1;

g. Yapılan işin çoğu zaman, sık sık gerçekleştiğini ifade eder:

...ve herkesüñ ziyy ü kifāyetinden rütbe ve derecesi ve ne şanʿatda oldıġı maʿlūm olmaġla ***çoḳluḳ*** başıboş ve bī-kārları olmayup... AP 16a-7; ... ***çoḳluḳ*** eglendirmeyüp aralıḳ aralıḳ olduḳları muḥāfaẓadan diger muḥāfaẓaya nakl ve taḥvīl ile dā'imā ʿaskerī ṭā'ifesini taḥrīkden ḫālī olmaduḳlarına binā'en... AP 21b-15, 16;

h. Yapılan işin geçici bir süre için yapıldığını belirtir:

...***şimdilik*** bunda mevcūd olan ʿaskerimüz ile Kefenüñ yerlüsinden metrislere ʿasker tertīb olınup... ER 21b-10

i. Yapılan işin belli zaman dilimlerinde tekrarlanmasını ikilemeler yoluyla gösterir:

...ve ***aralıḳ aralıḳ*** opera ve ḳomedya ve bāġçe seyirlerine ʿazīmet olınur oldı... MF 29-17; ...köşkler īcād idüp ***aralıḳ aralıḳ*** ẕevḳe ʿazīmet... MF 34-3

j. Eklendiği kelimeye sıfat olarak belli bir zaman için kullanılma anlamı katar:

...Berline gelüp cümlesi tekmīl olduḳda ***yazlıḳ*** libāsları iʿṭā... AP 21a-1;

Soyut ve somut nicelik ismi yapar:

...ve yevmiye iki yüz elli ***ġuruşlıḳ*** ẕaḫīre virilmek üzere fermān getürüp... Aİ 3-13; ...bize bir miḳdār zaḫīre ve ***ḫarçlıḳ*** iḳtiżā eyledi... ER 9b-13; ...ve her iki yüz aḳçaya gümüşden ruble taʿbīr olınur iki yüz aḳça ve yüz ***aḳçalıġı*** ve yigirmi beş ***aḳçalıġı*** daḫi vardur... ER 38a-16,17; ...lākin bu baḳır aḳçanuñ yüz ***ġuruşlıġı*** bir ʿaraba ancaḳ götürür... ER 38b-1; ...Baḥr-i Muḥīṭ kenārında vāḳiʿ ṭaġlardan ṭulūʿ idüp yedi ***aylıḳ*** yol ile cānib-i şarḳa cereyān idüp... ER 42a-2; ...ʿāṣī ve fācirüñ rızḳı ve ***dünyālıġı*** çoḳ olup... ER 56b-11; ...Provansa eyāleti taʿbīr olınan vilāyetler ki 6. baḥr-i sefīd ṭaraflarına düşenlerdir bunlaruñ ***çoḳluġundan***... MF 58-6; ...Cezā'ir ḥākimine beş yüz ***kīselik*** mücevherāt ve emtiʿa-i sā'ire ihdā eyledikden ṣoñra... Vİ 24-2

Ortaklaşa yapılan gösteri, olay vb. isimleri kurar:

...ve küçük ṭoplar ***şenlikleri*** ile bizi istiḳbāl ve bir vesīʿ sarāya ḳondurup... Aİ 4-8; ...üç yüz miḳdārı süvārī tertīb ile derūn ve bīrūn-ı şehirde tüfeng ***şenligi*** ve sūrna ve sāz çaldurmaḳ miṣillü āhenk itmeleriyle... AP 4-b 18;

Sosyal ilişkilerle ilgili durumları belirten soyut isimler yapar:

...bu ḳulları hemān bī-iḫtiyār ***dargınlıḳ*** ṣūretini gösterüp...Aİ 2-10; ...ben anuñ ***hem-civārlıġından*** rāżı ve ḫoşnudum... Aİ 14-12; ...varduḳda ġarīb-nüvāzlıḳ ile ***dostluḳ*** ḥaḳḳını yerine getüresüz diyü tavṣiye eyledi... Aİ 39-3;

Kişilerin çeşitli hünerleriyle ilgili nitelik isimleri kurar:

...beş yüz seneden berū şecāʿat ile şöhret-şiʿār olan āl-i ʿOṯmān evlād-ı emcādlarıdır ve ***tīġ-zenlik*** ile ʿālemiyāndur... Aİ 8-5; ...ve kendüleri daḫi bir miḳdār ***tīr-endāzluḳ*** ve ***tüfeng-bāzlıḳ*** idüp nişānı uranlara baḫşiş ihsān iderler... Aİ 19-10; ...baʿde ʾẓ-ẓuhr silāḥşörler meydāna çıḳup ***cirīd-bāzlıḳ*** ve ***nīze-endāzlıḳ*** idüp anı seyriderler... Aİ 19-12; ...ve lākin ***kemān-dārlıḳ*** ve ***tüfeng-endāzlıḳ*** fenninde māhirlerdir ... Aİ 42-2; ...beş yüz seneden berū şecāʿat ile şöhret-şiʿār olan āl-i ʿOṯmān evlād-ı emcādlarıdır ve ***tīġ-zenlik*** ile ʿālemiyāndur... Aİ 8-5; ...tā-be-ṣabāḥ oyun bāzlar ***oyun-bāzlıḳlar*** idüp masḫara olurlar... ER 36a-17;

Durum bildiren soyut isimler yapar:

...memleketümize ***perīşānlıḳ*** ṭārī olup ḥālā gice ve gündüz ḫʷāb ü rāḥatı terk idüp ıslāḥ ve niẓāmına saʿy ve ihtimām itmedeyüm... Aİ 34-10; ...İstanbulda ***ḫastelik*** olmadığınna bināʾen ziyāde ḳavrintine bekletmek iḳtiżā itmedigini 13. ḥāvī... AP 3b-1; ...ve zerʿ ve ḥarṣe çesbān bir ḫalī yer bulınduḳda o ***ziyānlıḳlarını*** ḳırdırup tarla tedārik ile zerrāʿve ḥarrāṣı bir şeyʾe muḥtāc itmemek... AP 18a-15; ...memālikinden birinde ḥarb ve ***ḳıtlıḳ*** olmaḳ lāzım gelse... AP 20a-11; ... beyʿ idüp ***bolluḳ*** oldığı sene yine rāyic oldığı minvāl üzere tekrār iştirā... AP 20a-13; ...Mosḳov māverāsında ***ḳaranlıḳ*** dünyāya varınca Ḳumuḳ Tātārı başḳa Tātārdan on iki ṭāyesi ve şāhları vardur... ER 23a-13; ...Devlet-i ʿAliyye-i ebed-ḳarāruñ elṭāf ve iḥsānından teşekkür ve ***minnet-dārlıḳ*** muḳaddimesiyle... MF 7-6; ...ve ***yorġunluḳ*** bahānesiyle defʿ-i ziḥām olındı... MF 13-9; ...başvekīlüñ ʿaẓīmetini murād eyledükde ***iḫtiyārlıḳ*** bahānesiyle iʿtiẓār eyledigine bināʾen... MN 22a-12; ...fī-mā baʿd ***bīgāneligi yegānelik*** ṣūretine ifrāġ itmek üzre iki aralıġa pīş ādemler girüp baʿżı ḥarekāt-ı nā-şāyeste ẓuhūr eyledi... Nİ 14-10; ...ve vaḳtüñ

teng ü *ṭarlıġından* ne maḳūle kütübdür temāşāsına vaḳit ve fırṣat bulınmadı... MF 35-19; ...ve ceneral Suvarov *ser-gerdelikle* İtalya ṭarafına başḳa ʿaskerler irsāl idüp... MF 53-9; ...ve vaḳtüñ teng ü *ṭarlıġından* ne maḳūle kütübdür temāşāsına vaḳit ve fırṣat bulınmadı... MF 35-19; ...ve üç gün mekṣden ṣoñra andan daḫi fek-i lenger-ārām ve semt-i Morada teveccüh olunup deryā- *limanlıḳ* ve cüzʾī meşy... MF 5-3.

Yönetim şeklini ifade eden isim yapar:

...Macar İmparaṭoriçesi olan Mariya Tereza bundan muḳaddemce Nemçe İmparaṭorı iken hālik olan Yosefos-nām oġlına Macar *ḳrallıġını* ḳaṣr-ı yed... AP 6a-17; ...sarāyuñ ḥavālīsinde Sevre nāmında olan *beylik* faġfūr kār-ḫānesini seyre ʿazīmet... MF 34-21; ...Roma *İmparaṭorlıġı* taʿbīr olınan Nemçe Devleti fiʾl-aṣl ülke ve sikke ṣāḥibi yedi hersek ve bir ḳaç düḳa ve cumhūrdan ʿibāret olup... MN 2a-11; ...bunlardan māʿadā Salsburḳ ve Veytinberk ve Hanover ve Leçenburḳ ve Renginişburḳ ve Pasavor *düḳalıḳları* daḫi olup... MN 3a-7; ...Nirinberk *cumhūrlıġı* daḫi imparaṭora tābiʿ olup... MN 3a-11; ...anlardan başḳa aṣlī düḳalıḳ ve *firştlik* iken çāsār silsilesi o ḫānedānlardan tezevvüc... MN 4a-8; ...Nemçe çāsārınuñ imperyo dāḫilinde mutaṣarrıf oldıġı *düḳalıḳ* ve *markizlik* ve *ġarūflıḳları* īrādı... MN 8a-11

Meslek ve sanatla ilgili isimler yapar:

...ve hem bir kimse aḳçasuz ḳalmayup taʿayyüşe muḳtedir olmaġla *ḫırsızlıḳ* itmeyüp memleket āsūde-ḥāl... AP 18b-6; ...ve eskice libāslarıyla *ḥammāllıḳ* ve sāʾir maḳdūrları olan işi işleyüp... AP 20b-14; ...*ser-ʿaskerlige* ḥasret olan Abaza Meḥmed Pāşā eger ben ser-ʿasker olaydum sizleri bu ḥālde bıraġup gitmez idim didükde... AP 20b-14; ...ve kimi *ırġadlıḳ* iderler... ER 48a-15; ...bu ḥaḳīre *ḫ̔āce-gānlıḳ* iḥsān-ı hümāyūn olmaġla lākin yine defter-ḫāne-i ʿāmireye müdāvemet emr olınup... ER 55a-11; ...ve *ḳāḍīlik* erāẕil ile ḥāli böyle olduḳda ol zamān ehline dünyāyı sevdirüp āḫiret maḥabbetinden menʿ itsem gerekdir ... ER 56b-12; ...bir faṣıl mūsiḳī ve bir ṭaḳım *āteş-bāzlıḳ* ṣanʿatını güzelce icrā iderek iki sāʿat ḳadar uzadurlar... MF 29-22;

Yön bildiren isim yapar:

...ve Tātār ordusı İslām ordusınuñ girüsinde iken ḳalḳup bir buçuḳ sāʿat ilerü ordumuzuñ *ṭoġrulıġına* ḳonup ḳarār itmekle... AP 7b-13;

Bu örnekteki doğruluk kelimesi ön taraf anlamında kullanılmıştır. Bu şekliyle bugün kullanılmamaktadır.

Bir maddenin ne için uygun olduğunu gösterir.

...baʿzı duḫterāna ***füstānlıḳ*** dülbend daḫi virildi... MF 43-20;

Giyecekle ilgili kelimeler yapar:

...ve bedeni ḳuşaḳ yerine gelince ṣıkma bedenine göre aşağısı ***eteklik*** gibi... MH 5b-18;

Hastalık ismi yapar:

...beñzi ***ṣarılıḳ*** düşmiş ādem gibi ṣararmış... MH 6a-26

Akrabalık bildiren isimler yapar:

...İtalya vilāyetleri kendüye temlīk olmaḳ şartıyla mesfūr Ḍon Ḳarloyı ***dāmātlıġa*** ḳabūl... MN 22b-7; ...Lavrine düḳasınuñ oġlı çasar -ı mesfūruñ ***oġıllıġı*** meṣābesinde terbiyesinde iken babası hālik... MN 27b-12;

Makam bildiren isimler yapar:

...ve ḳral-ı sābıḳ-ı merḳūm ***ḳrallıḳ*** iskemlesine ḳuʿūd eylediginde... AP 18b-19;

+lIk eki TT'de çok kapsamlı çok işlek bir ek görünümündedir. Ekin günümüzdeki işlevleri: " Tahsis işleviyle bir şey için anlamına gelen isim ve sıfat türetir. "**akşamlık, gömleklik, ömürlük, bayramlık elbise**, vb. Yine tahsis işleviyle bir şeyin toplu olarak konulduğu yeri gösterir: "**çöplük, fidanlık, kitaplık** vb. Ülke, ilçe, köy, vb. **yer isimleri** (Ayvalık), **alet isimleri** (tuzluk), **inanış, düşünüş bildiren isimler** (Bektaşîlik, ilericilik), **makam isimleri** (genel müdürlük), **isim ve sıfatlardan soyut isimler**, ikileme sıfatlarından ikilemeli isimler (azlık çokluk, bağlık bahçelik), sayı isim ve sıfatlarından bir arada olmayı gösteren isimler (binlik, onarlık), ölçü bildiren kelimeler (kiloluk), zaman gösteren kelimelere gelerek "o zaman süresi için giren" anlamında isim ve sıfatlar (günlük, haftalık dergi), +lI ve +sIz ekleri üstüne gelerek soyut isimler türetir.[72]

+lIk ekinden yabancı kelimeleri Türkçeleştirme çalışmaları sırasında çok yararlanılmıştır. Arapça "-iyet" ve "-î nispet" ekinin yerini +lIk eki almıştır.[73]

---

[72] Korkmaz, Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), TDK Yayınları, Ankara, 2003, s.55-58

[73] Zülfikar, Hamza, **Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları**, TDK Yayınları, Ankara, 1991, s.110.

+ndi

EAT 'de sayı isminin üzerine gelerek zaman ismi türeten **+ndi** eki aynı işlevle Sefaretnamelerde de 2 yerde kullanılmıştır.

...her gün ***ikindiden*** şoñra gümrük öñinde bir büyük bāzār ḳurılur... MH 4a-1

+sAk

+sAk isimden istek bildiren fiil yapma ekiyle, fiilden isim ve sıfat türeten **-k** ekinin kaynaşmasıyla oluşmuş birleşik bir ektir.[74] ET'de de örnekleri vardır: **kek+se-k** (kindar, kinli).[75] İşlek olmayan ekin metinlerimizde 4 yerde ve 3 örnekte kullanıldığı görülmektedir. **+sAk** eki, bir örnekte sıfat, bir örnekte bitki ismi ve bir örnekte de organ ismi türetmiştir. Bu örnekler TT'de de kullanılan örneklerdir.

...gümrük emīni olan ādem bir ***yüksek*** yerde ḳapu dibinde oturur... MH 3b-1 ...eger ***ṣarımsaḳ*** ḳoḳusı mıḳnāṭīsa irişse ḫaṣiyyet-i mıḳnāṭīs bāṭıl olur... ER 56a-10;

...kimi inās ḳarnında iken inās ***barṣaḳlarını*** (<bağırsak) ḳavramış anası ve kendüsi helāk olmış... ER 44a-15;

+(I)z

ET'de ikilik bildiren ektir: "kögüz, köz, biz, müyüz.[76] Adlarda ve sayı adlarında topluluk veya ikilik gösteren bir çokluk eki niteliğinde olan ek, kalıplaşmıştır. Sayı isimlerinden oluşturulan üçüz, dördüz, beşiz kelimelerinde "birlikte doğma, bir arada olma, birbirleriyle ilgili olma anlamı veren topluluk anlamı vardır. **+lI** sıfat ekiyle genişletilerek de kullanılır: üçüzlü, beşizli vb. [77] Organ ismi olarak Sefaretnamelerde bir örnekte geçmektedir.

... öküzlerinüñ ***boynuzları*** ġāyet uzun... MH 4b-7

Değerlendirme

Sefaretnamlerde yer alan isimden isim türetme eklerini EAT döneminde kullanılan aynı tür eklerle karşılaştıracak olursak, EAT döneminde kullanılan aşağıdaki eklerin Sefaretnamelerde kullanılmamış olduğu görülür:

---

[74] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları, Ankara, 2003, s.61.
[75] Gabain, A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 50.
[76] Gabain, A. Von, a. g. e. , s. 46.
[77] a.g.e. s.66

+CIl eki: tavşancıl, balıkçıl; +**dIn** eki: aydın; +**duruk** eki: burunduruk; +**egü** eki: belirsizlik zamiri yapar, biregü; +**gü** eki: Alet ismi türetir: **gözgü**; +lAy**In** eki: sabahleyin; +**sul** eki: Sıfat türetir, **yoḫsul**.

TT'de isimden isim türeten ekler arasında yer alan ve Sefaretnamelerde kullanılmamış olan ekler de şunlardır.

+A eki: ilke, töre; +**AdAk** eki: gümbedek; +**Ağı**: buzağı, dumağı; +**Ay**: kuzey, güney; +**CAğIz** eki: adamcağız. Küçültme eki olarak Sefaretnamelerde +**CAk** eki kullanılmıştır. +CIl eki: EAT'de de kullanılan ekin TT'de işlevleri artmıştır. +**CIn** eki: bıldırcın, çamurcun; +**DAm**: erdem, yöntem; +**dIrIk eki**: EAT'de de kullanılmıştır. +**gil**, +**giller** eki: teyzemgil, Kemalgil; +lAz eki: kertlez; +**mAn** eki: kocaman; +(I)**msI** eki: beyazımsı; +**sAl** eki: kumsal; +**sI** eki: buğdaysı; +**şIn** eki: gökşin; +(I)t eki: boyut, eşit.

Sefaretnamelerde kullanılmamış olan eklerin, bugün de fazla işlek olmayan ve işlevleri sınırlı ekler olduğu görülmektedir. Buna karşılık EAT'de ve günümüzde işlevleri çeşitli ve işlek olan +**lI**, +**lIk**, +**CI** vb. eklerin Sefaretnamelerde de sıkça kullanıldığı ve farklı işlevlerle kullanıldığı görülmektedir. Günümüzde kullanılıp da Sefaretnamelerde kullanılmamış olan eklere baktığımız zaman bu eklerin de günümüzde az kullanılan ve bir iki örnekte geçen donmuş ekler olduğu görülmektedir. Yine günümüzde kullanılan ancak Sefaretnamelerde geçmeyen +(I)**msI**, +**sI**, +**şIn** gibi eklerin benzetme işleviyle ve sıfat olarak isimlerin niteliklerini derecelendirmede kullanılan ekler oldukları görülür. Sefaretnamelerde bu eklerin işlevini +CA eşitlik eki üstlenmiştir. Sefaretnamelerde +CA eki genellikle sıfat olarak nitelediği isimlerin niteliklerini derecelendirmektedir. Ya da gibi anlamıyla benzetme ve kadar işleviyle karşılaştırma yaparak yukarıda belirtilen ve Sefaretnamelerde geçmeyen eklerin işlevine yaklaşmış olmaktadır. Bu durum bize bir dönemde kullanılmamış ya da az kullanılmış bir ekin işlevinin başka ekler vasıtasıyla karşılandığını göstermektedir.

Sefaretnamelerde örnekleri az da olsa +lA-**mA** ekinin kalıplaşarak isimden isim türeten yeni bir ek görevini üstlendiğini de görmekteyiz. Günümüzde bu ek, **bütünleme, doğrulama, dölleme, salgılama, özümleme** gibi örneklerde hem yeni kelime ve terim türeten işlek bir ek konumuna gelmiş hem de 3. teklik kişi iyelik eki ve +lA-mA+sI +**n** +A yönelme ekiyle kalıplaşarak **balıklamasına (atla-)** örneğindeki gibi işlev genişlemesiyle daha belirgin anlamlı

zarf tarzında kullanılır olmuştur. Sefaretnamelerde ekin yoklama, şekerleme gibi isim olarak kullanılan örneklerine rastlanmıştır ancak zarf işleviyle kullanılan örneklerine rastlanmamıştır.

Sefaretnamelerde isimden isim yapan ekler arasında günümüzden farklı kullanılan bir bir iki örneği de hatırlatmakta yarar vardır. +CA eşitlik ekinin yapım eki işleviyle dil isimleri türettiği EAT döneminden beri görülmektedir. Ancak dil ismi oluşurken genellikle millet isimlerine +CA eki getirilerek yapılmaktadır. Sefaretnamelerde dil ismi türeten +CA eki, millet ismine değil de **Rusyaca** şeklinde ülke ismine getirilerek farklı bir örnek oluşturmaktadır. Ayrıca millet ismine nispet eki getirilerek de dil isimleri karşılanır. Türkî Türkçe, Farisî Farsçayı karşılarken Sefaretnamelerde nispet ekinin üstüne bir de Türkîce, Farisîce örneklerindeki gibi +CA ekinin getirilmiş olduğu görülmüştür.

B. İSİMDEN FİİL TÜRETEN EKLER

+A-

Gabain, ET'de +A- ekiyle türetilen **küçe-** (çabalamak, zorlamak), **ata-** (çağırmak, seslenmek) gibi kelimeleri örnek vermiş ancak ekin işlevi konusunda herhangi bir bilgi vermemiştir.[78] N. Hacıeminoğlu, isimlerden hem geçişli hem geçişsiz fiiller türeten bir ek olarak bahsettiği *+A-* ekiyle ilgili olarak 17 örnek vermekle birlikte "fazla işlek olmayan bir ektir", görüşünü ifade etmiştir. Hacıeminoğlu'nun verdiği birkaç örnek şunlardır: **buluna-** (esir etmek), **başa-** (üstün gelmek), **yarlıka-** (affetmek), **yola-** (yola çıkmak), **alpa-** (cesur olmak), **üne-** (musiki aleti çalmak), **tile-** (istemek) **tüke-** (yetmek, tükenmek), **karta-** (yaşlanmak) vb. Şinasi Tekin,[79] çok kullanılan ekler bölümünde gösterdiği +A- ekinin geçişsiz fiiller türettiğini belirtmiştir. Örneklerden de anlaşılacağı gibi ET döneminde +A- eki, genellikle tek ve iki heceli köklere gelen bir ektir. Eklendiği kelimenin anlamına bağlı olarak "yapma ve olma" bildiren kelimeler türettiği görülmektedir.

+A- ekinin EAT döneminde kullanımıyla ilgili olarak F. Kadri Timurtaş[80] **göz-e-t-** ve **uğur-a-** örneklerini vermekle yetinmiş, Gürer Gülsevin[81] hem geçişli hem geçişsiz fiiler türetebildiğini kaydederek örnekleri sıralamıştır: **beñ(i)z-e-, kan-a-, oy(u)n-a- uz-a-, yaş-a-,**

---

[78] Gabain, A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 48.
[79] Tekin, Şinasi, "*Eski Türkçe*", Türk Dünyası El Kitabı, II. Cilt, Ankara, 2002, s. 81.
[80] Timurtaş, F. Kadri, **Eski Türkiye Türkçesi**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994, s.112.

boş-a-n-, dil-e-.

EAT döneminde +A- ekiyle türetilen kelimelerin yine genelde tek heceli köklere gelmekle beraber, bazı örneklerde **-t-**, ve **-n-** çatı ekleriyle genişleyerek kullanıldığı görülmektedir.

Muharrem Ergin, +A- ekini, işlek olmayan eklerden sayar ve başlangıçtan beri var olmuş ve hiç değişmemiş olan ekin ET'de daha işlek iken sonradan örneklerinin gittikçe azaldığını belirtmiştir.[82] Tahsin Banguoğlu, bunun sebebini +A- ekinin Müslümanlıkla birlikte dilimize bol bol giren yabancı kelimelere pek nadir gelmesine bağlamaktadır.[83] Günümüzde bu ekle kurulmuş fiiller esas alınarak ***boş-a-nma***, ***kap-a-kçık***, ***tür-e-tme*** gibi bazı terimler de türetilmiştir.[84]

Sefaretnamelerde +A- eki, 111 yerde ve 12 örnekte karşımıza çıkmaktadır. 8 örnekte tek heceli isim köklerine gelen +A- eki 4 örnekte iki heceli köklere gelmiş ve kelimelerdeki ikinci hecenin ünlüsü düşmüştür. Sefaretnamelerde de EAT dönemindeki gibi +A- ekini alan kelimelerin çatı ekleriyle genişleyerek kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca bazı örneklerde +A- ekinin **tüke-**, **dona-** gibi kelime kökleriyle adeta kaynaştığı ve kökün anlamının unutulduğunu ifade edebiliriz.

+A- ekinin Sefaretnamelerdeki işlevleri:

Eklendikleri kökün anlamına bağlı olarak "yapma" bildiren geçişli fiil türetir:

...***dil-e-dükleri*** maʿrifet ve fenni taḥṣīl iderler... Aİ 37-13; ...derūn-i şehirde serserī 14. ve cerrār ve ***dil-e-nci*** maḳūlesi pek nādirdür ... AP 16a-14; ...burnın ve ḳulaġın ***ḳap-a-yup*** on iki kerre şuya dalup çıḳar... MH 5a-2; ...ve gümrük ***ḳap-a-nduḳda*** üzerine mühürleyüp öyle giderler... MH 3b-15; ...hediye-i hümāyun olan raḫtlar ile müzeyyen olunup mücevher ve sāde ***don-a-dıldı***... Vİ 8-1; ...ḳoyun baġarşuġuna şu ṭoldırup bellerine ḳuşaḳ yerine ***ḳuş-a-nurlar*** imiş... Aİ 43-9; ...bir miḳdār ʿaṭiyye virüp ṭaʿām ***döş-e-nüp*** şerbet ve ḳahveden şoñra ḳonaġımıza gelüp... Aİ 32-14; ...ve müddeḫarı olan akçe ***tük-e-nüp*** ḫüṣemāsı müflis oldı dimemek içün...Potesṭām-nām şehir ḫāricinde bir ʿālī sarāy inşā...itdigi baʿżı erbāb-ı vuḳūfdan taṣḥīḥ olınmışdur... AP 19a-13;

---

[81] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 119.
[82] Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları,İstanbul, 1989, s. 165.
[83] Banguoğlu Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yay: 528, Ankara, 1998, s. 205.
[84] Zülfikar, Hamza, **Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları**, TDK Yayınları, Ankara, 1991, s.48.

Eklendiklere kökün anlamına bağlı olarak "olma" bildiren geçişsiz fiiller türetir:

...Tātār atlusı ordu üzerine ***uġ(u)r-a-yup*** ne meded diyü ordunuñ nıṣfı firār... ER 8a-11; ...devletlerini dağdağaya ***uġ(u)r-a-tmazlar***... AP 15a-21; ...bu zamāne ḫalḳı pāzār aşına ***beñ(i)z-e-r*** ḳoḫūsı gökcek illā dadı eksikdir ... ER 59a-15; ...Nīl miṣāli ol ṣuyuñ üzerinden varup gümrüge ḳayıḳ ***yan-a-şur***... MH 2b-24; ...ol meclise gelüp şāha ḳarīb olmayup ***ır-a-ḳdan*** zemīn-būs idüp kāġıdların ellerine virüp yolladılar... Aİ 26-8; ...ḳızlar ve oġlanlar ***oy(u)n-a-rlar***... ER 33a-14; ... ben bu kelimātı söylerken ***uz-a-dup*** almaḳ istedi... Aİ 12-11.

+A- ekinin bütün devirlerde işlek olmayan bir ek olduğu ve isimlerden hem geçişli hem geçişsiz fiiller türettiği görülmektedir. ET'den sonra çatı ekleriyle genişleyerek kullanılan ekin örneklerinin ET'den sonra azalmış ve bazı örneklerde kökle kaynaşmış olduğu da görülür. Sefaretnamelerde de EAT ve TT'deki örneklerinden farklı örneklerde kullanılmamış olan ekin günümüzde birkaç örnekte terim olarak yeni kelimeler türettiği de görülmektedir.

+Al- (<+A-l-)

+A- ekiyle *-l-* edilgenlik ekinin kaynaşmasından oluşan birleşik bir ektir. Şinasi Tekin *+Al-* ekini geçişsiz fiil türeten bir ek olarak ***ong-al-*** (düzelmek) kelimesiyle örneklendirmiştir.[85] ET dönemiyle ilgili bilgi veren diğer eserlerden "Eski Türkçenin Grameri"nde *+Al-* eki müstakil bir ek olarak değil, *+l-* eki olarak gösterilmiştir.[86]

EAT döneminde sıfatlardan geçişsiz fiiller türeten bir ek görünümündedir: ***çoġal-, buñal-***.[87]

Vahit Türk "-al- / -el / -l- ve -ar / -er- ; -r-" eklerinin dil bilgisi kitaplarında genellikle birer başlıkta toplandığını dile getirerek bunların üzerlerine geldikleri isimlere kattıkları anlamlar dikkate alınarak özellikle oluş-yapış bildirme ile geçişsizlik-geçişlilik görünüşleri göz önünde tutularak değerlendirilmeleri ve bu durumlarına göre ayrı başlıklar altında incelenmeleri gerektiğini dile getirmektedir. Vahit Türk **al- / -el ; -l-** eki ile ilgili olarak da iki farklı yapının tesadüfen aynı seslerle oluşmasıyla birbirine karıştırıldığını ifade etmektedir. Ona göre, bunlardan birincisi, önce -a-, -e- ile isimden fiil türetilmiş daha sonra edilgenlik eki -l- ile fiilden

---

[85] Tekin, Şinasi, "*Eski Türkçe*", Türk Dünyası El Kitabı, II. Cilt, Ankara, 2002, s.82.
[86] A. Von Gabain, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 49.
[87] Şahin Hatice, **Eski Anadolu Türkçesi**, Akçağ Yayınları,s. 71.

fiil yapılmıştır. Bir kısmı ise ol- ana yardımcı fiilinin er- fiiline benzer bir biçimde ekleşmesi sonucunda oluşmuştur.[88]

+Al- eki, her dönemde genellikle sıfatlara gelerek geçişsiz fiiller kuran bir ek görünümündedir. Tek heceli veya iki heceli kelime köklerine gelebilmektedir. Zeynep Korkmaz, ekin işlevini "oluş" gösterme genel özelliği dışında, ismin gösterdiği anlamı, üzerinde nitelik olarak taşıyan fiiler türetmek şeklinde açıklamıştır.[89] Ayrıca günümüzde bu ekle kurulmuş fiiller esas alınarak çeşitli terimler de türetilmiştir: **yön-el-tme** (matematik), **çoḳ-al-an, az-al-an** aritmetik dizi.[90]

Sefaretnamelerde 6 yerde ve 2 örnekte görülen *+Al-* eki, tek heceli sıfatlara gelerek geçişsiz fiiller türetmiştir. Ayrıca, ***boş-al-*** kelimesi 2 yerde *-t-* ettirgenlik ekiyle genişleyip geçişli fiil olarak kullanılmıştır.

...ehl-i ʿarż maḳūlesi bī-rāḥat olacaġından ġayri başıboş ***çoġ-al-up*** reʿāyā üzerine musallaṭ olmaġla... AP 18b-13; ...tüfegi ve ṭabancaları ararlar ve eger ṭolu ise ***boş-al-durlar***... MH 3-a 4;

Her dönemde genellikle sıfatlara gelerek geçişsiz fiiller türeten bir görünümünde olan +Al- (<+A-l-) eki, EAT'de buñ-al- ve yön-el- gibi örneklerde isimlerden de geçişsiz fiiller türetmiştir. Sefaretnamelerde iki örneğinden birisi -t- ettirgenlik ekiyle genişlemiştir. TT'de de aynı şekilde kullanılan ekle bazı terimlerin de türetilmiş olduğu görülmektedir.

+Ar- (<+A-r-), (er-)

Zeynep Korkmaz, isimden fiil türeten *+r-* ekinin kökenini incelerken, "Göktürk ve Uygur metinlerinde *+r-* ekinin *er-* fiilinin ekleşmesinden oluştuğunu gösteren kesin delillerin bulunmadığını ancak Divan-ı Lügati't-Türk'te, *+r ve +Ar-* ekleriyle türetilmiş, özellikle sıfatlardan "olma, bulunma" veya "bir hâlden bir hâle dönüşme" anlamlarıyla kullanılan geçişsiz fiillerin bulunduğunu ifade etmektedir. Örneğin, ***tüz+er-*** (düzelmek), ***küz+er-*** (güzleşmek, güz mevsimi olmak). Ayrıca Zeynep Korkmaz, konuyla ilgili olarak "ET'de *er-* fiilinin "olmak, bulunmak" anlamında yardımcı fiil görevini sürdürürken bir yandan da birleştiği sıfatlarla

---

[88] Türk, Vahit, "*İsimden Fiil Yapan -al- / -el ; -l- ve -ar / -er- ; -r- Eklerinin Kökeni*", İlmî Araştırmalar, S. 21, 2006, s. 183-191.
[89] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri** (Şekil Bilgisi), TDK Yayınları, Ankara, 2003, s.111.
[90] Zülfikar, Hamza, **Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları**, TDK Yayınları, Ankara, 1991, s.55.

kaynaşarak bir hâlden bir hâle geçişi, dönüşmeyi gösteren geçişsiz fiil türetme eki hâline geldiğini ancak Göktürkçede tam olarak ekleşmeyip henüz bir geçiş devresinde olduğunu belirtmektedir.[91]

Muharrem Ergin, *+Ar-* ekinin renk isimlerinden yalnız "*olma*", diğer isimlerdense bazen "*olma*" bazen de "*yapma*" ifade eden fiiller türettiğini belirterek *ağar-, bozar-, kızar-, suvar-* vb. örnekler vermiştir. Ayrıca Muharrem Ergin, *+Ar-* ekinin yanında ET'de bir de *+ġar-, +ger-* eki bulunduğunu ve Batı Türkçesinde -ġ ve -g'nin düşerek ekin *+Ar-* haline geçmiş olacağı için asıl *+Ar-* ekiyle karışmış olabileceğini belirterek *suvar- suvġar-* şeklinde bu iki ekin ET'de yan yana kullanıldığını ifade etmiştir.[92] Nitekim, Şinasi Tekin de *+Ar-* ekiyle ilgili verdiği örneklerde hem *+Ar-* ekine hem *+ġAr-* ekine yer vermektedir: *sarġar-* (sararmak), *alar-* (gözü kızarmak)

EAT'de hem geçişli hem geçişsiz fiil türeten *+Ar-* eki, *ağar-, suvar-, göger-, ḳayur-, ever-,* vb. örneklerde görülmektedir.[93]

Sefaretnamelerde 3 örnekte karşımıza çıkan *+Ar-* eki hem geçişli hem de geçişsiz fiiller türetmiştir.

...aḳar şu içinde būstān *ṣuv-ar-ır*... ER 61-a 6; ...ve gözleri daḫi *ṣar-ar-mışdur*... MH 6a-27; ...helāk idüp murdār olduḳdan ṣoñra *ḳız-ar-dup*... ER 37b-5.

Günümüzde de *+Ar-* ekinin işlevleri değişmemiştir. *Baş-ar-, on-ar-, ev-er-* vb. kelimelerde geçişli fiiller türetmekte ve renk isimlerine gelerek "o renge dönüşme" anlamıyla *karar-, sarar-* gibi geçişsiz fiiller türetmektedir. Bu tip fiilleri geçişli yapmak için de ettirgenlik eklerinden yararlanılmaktadır: *karart-, yeşert-* vb.

ET'de genellikle sıfatlara gelerek bir halden bir hale geçme bildiren ve geçişsiz fiillere gelen bir ek görünümünde olan Ar- (<+A-r-), (er-) ekiyle, EAT döneminde geçişli ve geçişsiz fiiller türetilmiştir. Sefaretnamelerde günümüzde aynı işlevdedir. Günümüzde aynı geçişli ve geçişsiz fiiller türetmekte kullanılan ek, -t- ettirgenlik ekleriyle genişleyerek geçişli fiiller türetmektedir.

+DA-

---

[91] Korkmaz, Zeynep, "*Göktürkçede İsimden Fiil Türeten Ekler Ve Köken Yapıları Üzerine*" TDAY-Belleten, 1990, Ankara 1994, s. 143.
[92] Ergin Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul, 1989, s.167.
[93] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 120.

ET dönemiyle ilgili olarak; Gabain, *+DA-* ekini "taban ismini vasıta haline getiren bir ek" diye nitelendirmekte ve ***üntä-*** (seslenmek), ***istä-***, ***alta-*** (aldatmak) örneklerini vermektedir.[94] Şinasi Tekin, ekin işlevini "sonuna geldiği isme benzemek veya bir şey yaptırmak" şeklinde dile getirir.[95] Necmettin Hacıeminoğlu, *+DA-* ekinin seyrek kullanılmış olduğunu ve isimden geçişli fiil türettiğini ifade etmektedir. N. Hacıeminoğlu'nun eserinde verdiği ***küde-*** (gürültü etmek), ***yinde-*** (aramak), ***irde-*** (aramak, takip etmek), ***tılda-*** (mani olmak) kelimeleri *+DA-* ekinin ET döneminde kullanılan farklı örneklerini göstermektedir.[96]

+DA- eki EAT döneminde seyrek kullanılan bir ek görünümündedir. Yansıma kelimelere gelerek geçişsiz fiiller türetir: ***güvülde-*** ; diğer isimlerden geçişli fiiller türetir: ***alda-, izde-, iste-.***[97]

Sefaretnamelerde *+DA-* eki 2 örnekte görülmektedir. Yansıma kelimeye gelerek geçişsiz fiil, ***iste-*** kelimesine gelerek de geçişli fiil türetmiştir.

...NoġayTātārı Ḳırım Tātārınuñ dilini kesdi Ḳırım Tātārı şimdi ***vızır+da-maġa*** başladılar... ER 18b-8; ...ben bu kelimātı söylerken uzadup almaḳ ***is+te-di*** ben mültefit olmadım... Aİ 12-11;

ET'de *+DA-* isimden fiil türetme eki, günümüzde is+te-, bağ+da-ş gibi birkaç örnekte kullanılmaya devam etmektedir. Ancak bu örneklerde de kelimelerin +DA- ekiyle türetildiği unutulmuş adeta kök kelimeler haline gelmiştir. Buna karşılık +DA- eki, günümüzde olma bildiren yansıma kelimeler türetmede oldukça işlek biçimde kullanılmaya devam etmektedir: ***gürül-, şırılda- vızırda- vb.***

Her dönemde seyrek kullanılan bir ek görünümünde olan +DA- ekiyle hem geçişli fiiller, hem de yansıma kelimelerden geçişsiz fiiller türetilmiştir. EAT'de yansıma kelimeler dışında **iste-, izde- alda-** gibi bir iki örnekte görülen +DA- eki, Sefaretnamelerde de **is+te-** ve **vızır+da-** fiilleriyle örneklenmektedir. Yalnız günümüzde ekin yansıma kelimelerde işlek bir ek olarak kullanılmaya devam edildiği söylenebilir.

---

[94] Gabain, A. Von, **Eski Türkçenin Grameri,** (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 50.
[95] Tekin, Şinasi, "*Eski Türkçe*", **Türk Dünyası El Kitabı**", II. Cilt, Ankara, 2002, s.80.
[96] Hacıeminoğlu, Necmettin, **Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.176.
[97] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 120.

+I-

+I- eki, ET döneminde isimlerden geçişli ve geçişsiz fiil türeten eklerdendir: atak+ı- (meşhur olmak), bay+ı- (zengin olmak), id+i- (toplamak), ud+ı (uyumak),[98] öl+i- (ıslanmak), boşu- (kurtarmak),[99] bod+ı- (yapışmak, bağlanmak).[100] Zeynep Korkmaz, +I- ekini ET'de işlek bir ek olarak nitelendirmekte ve eklendiği kökün yalın durumunun çoğu kez, bu kökün başka türevleri aracılığıyla ortaya konabildiğinden, ekin ET'den çok daha eski dönemlere ait olma izlenimi uyandırdığını ifade etmektedir.[101]

+I- eki, EAT'de de geçişsiz fiiller türetmektedir: bay+ı-, ḳak+ı- ışı- (*yaş+u-)[102]

Sefaretnamelerde 8 yerde geçen ek, geçişli ve geçişsiz fiiler kurmuştur. Sefaretnamelerde *+I-* ekinin -n- ve -l- çatı ekleriyle genişlediği görülmektedir.

...ḳażāyı pek ***ṣaḳ-ı-nsa*** yine ol olacaḳ olsa gerek... ER 17-a 4; ...ve kimini ʿarabacı idüp ücret ile nāsuñ yüklerüñ ***ṭaş-ı-rlar***... ER 48-a 15; ...insān ve ḥayvāna zaḥmet virüp taʿẓīb-i ḥayvān bilā-fāʾide imiş diyü tesfīh ve taʿyīb idüp ***ṭaġ-ı-ldılar***... ER 61a-16; ...zāc aġacı böyle bir aġacdır ki ***çür-ü-mek***[103] bilmez... MH 2b-9.

+I- eki TT'de bazı eski türetmelerle kullanıldığı için eklendiği kelimelerle kaynaşmış ölü bir ek görünümündedir. Bu nedenle yeni türetmeler için elverişli değildir.

ET'de isimlerden geçişli ve geçişsiz fiiller türeten işlek bir görünümünde olan +I- eki, zamanla işlekliğini kaybemiştir. EAT'de geçişsiz fiiller türetmiş olan ek, Sefaretnamelerde kökle kaynaşmış durumdadır geçişli ve geçişsiz fiiller türetmiş ve çatı ekleriyle genişlemiştir. TT'de +I- ekinin getirildiği köklerin yalın durumu ancak başka türevleriyle anlaşılabilecek tarzda klişeleşmiştir. Günümüzde bir iki örnekte görülen ölü bir ek görünümündedir ve yeni kelimeler türetmeye uygun değildir.

+(I)k-

---

[98] Hacıeminoğlu, Necmettin, **Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller,** Kültür Bakanlığı/1348, Ankara, 1992, s.176.
[99] A. Von Gabain, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 48.
[100] Tekin, Şinasi, "*Eski Türkçe*", Türk Dünyası El Kitabı", II. Cilt, Ankara, 2002, s.80.
[101] Korkmaz Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yay:827, Ankara, 2003, s. 114.
[102] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 120.
[103] Banguoğlu, Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, Ankara, 1998, s. 211.

+(I)k- eki ET'de işlek bir ektir ve isimlerden geçişsiz fiiller türetmiştir: **and+ı-k-** (yemin etmek), **tar+ı-k-** (sıkılmak), **taş+ı-k-** (dışarı çıkmak) vb. [104] Sadettin Özçelik, ET'de bir de fiilden fiil türeten bir **-(I)k-** ekinin var olduğunu **alkal-ık-**: bitirmek, sona erdirmek, **bas-ık-**: sokmak, bastırmak) ve fiilden geçişli fiiller türettiğini ifade etmektedir. S. Özçelik, başlangıçtan beri yazılı metinlerde, ekin isimden fiil türeten örneklerinin daha çok ve sık kullanıldığını ve bu örneklerin hepsinde **+(I)k** -ekinin, fiili dönüşlü hale getirdiğini örnekleriyle ortaya koymuştur. İşte **+(I)k-** ekinin bu "geçişsizlik" fonksiyonunun fiilden fiil türeten **-(I)k-** ekine de hakim olarak Orta Türkçe Döneminden itibaren fiilden geçişli fiil türeten örneklerde de "geçişsizlik" fonksiyonuyla kullanılır hâle getirdiğini dile getirmektedir.[105]

EAT döneminde ise işlekliğini yitirmiş, sınırlı örneklerde görülen bir ektir.[106] Bu dönemde de geçişsiz fiiller türeten ***+(I)k-*** ekiyle türetilmiş bazı örnekler şunlardır: ***bir+(i)-k-, göz+(ü)-k-, aç+(ı)-k- (acıkmak).***

+(I)k- eki, Sefaretnamelerde de 1 örnekte görülmektedir ve geçişsiz fiil türetmiştir.

...Bahādır Feyżullāha beş on atlu ile var şu kāfirlere ***göz-ük*** (göz+(ü)k-) diyü emr idüp... ER 19a-7.

Günümüzde de ***+(I)k-*** eki, isim kökünden, kök anlamı pekiştiren dönüşlü fiil gövdesi kuran bir ek görünümündedir. ***ac-ı-k-, bir-i-k-, gec-i-k-, göz-ü-k.*** [107]

ET'de geçişsiz fiil türeten işlek bir ek konumundayken zamanla işlekliğini yitirmiştir. EAT'de de geçişsiz fiiller türeten +(I)k- ekinin Sefaretnamelerde bir örneğine rastlanılmıştır. TT'de işlek olmadığı için altı yedi örnekle sınırlanan ekin kullanılış alanı canlı ve geniştir: **acık-, birik-, gecik-, gözük-** vb.

+l-

+l- eki ET'de işlek olmayan eklerdendir: ***tusu+l-*** (faydalanmak).[108] EAT döneminde de genellikle sıfatlara gelerek "olma" bildiren geçişsiz fiiller türetmiştir: ***egril-, incel-, kısal-, yücel, dincel-*** vb.

---

[104] Hacıeminoğlu, a.g.e., s.177.
[105] Özçelik, Sadettin, "*Türkçede İsimden Fiil ve Fiilden Fiil Yapım Eki Olarak (I)k*" Zeynep Korkmaz Armağanı, TDK Yayınları, Ankara, 2004, s.290-295.
[106] Timurtaş, F. Kadri, **Eski Türkiye Türkçesi**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994, s.113.
[107] Hatiboğlu, Vecihe, **Türkçenin Ekleri**, TDK Yayınları, Ankara, 1974, s.82.

+l- eki, Sefaretnamelerde 1 örnekte kullanılmış ve geçişsiz fiil türetmiştir.

...iskandil atarlar elli kulac gelür gayri deñiz ***eksilür***... MH 2b-14;

TT'de ekin işlevi değişmemiştir. Ünlü ile biten sıfatlardan sonra, "olma" bildiren fiiller türetmiştir. Sonu -k ile biten sıfatlarda -k sesi erimiştir: ***eksil-, küçül-, ufal-, büyül-, yüksel-, alçal-*** vb. Bu yüzden Muharrem Ergin, bazı örneklerde ekin fiilden fiil yapan *-l-* ekiyle karıştığını ifade etmiş ve ***alça-l-, küçü-l-*** gibi örneklerde kökün fiil kökü mü ***alçak, küçük*** isimleri mi olduğunun belli olmadığını dile getirmiştir.[109]

+lA-

Türkçenin her döneminde ve her sahasında isimden fiil türeten ekler içerisinde en işlek olanı +lA- ekidir. ET döneminde isim kökleri ve gövdelerinden bu ekle türetilmiş pek çok fiilde bulunmaktadır: ***abla-*** (avlamak), ***ille-*** (devlet kurmak), ***kelinle-*** (evlenmek), ***kuşla-*** (kuş avlamak), ***münle-*** (çorba içmek), süle- (asker sevk etmek). ET'de sıfatlardan da bu ekle fiiller türetilmiştir: ***ayıgla-*** (kötülemek), ***bedükle-*** (büyümek), ***ekkile-*** (ikilemek).[110] ET döneminde +lA ekinin genellikle hareket bildiren geçişli fiiller türettiği görülmektedir: ***agırla-*** (hürmet etmek), ***ançula-*** (sunmak, arz etmek), ***bekle-*** (sağlamlaştırmak, kilitlemek).[111]

Hatice Şahin, +lA- ekinin dil tarihimizde tespit edilen işlevleriyle günümüzdeki işlevlerini karşılaştırdığı makalesinde Divan-ı Lügati't- Türk'teki fonksiyonlarını tespit etmiştir:

-Fiile "adı söylenen şey cümlesinden saymak" anlamını katar: ***Türkle-*** (Türk saymak), ***Oğuzla-*** (Oğuz saymak), ***saranla-*** (pinti saymak);

-Söylenen vücüt parçası üzerine vurmak anlamı katar: ***karınla-*** (karnına vurmak), ***böğürle-*** (böğrüne vurmak), ***töşle-*** (döşüne vurmak);

-Failin, söylenen bir aygıtla bir işi mefulde yapması anlamındadır: ***kılıçla-*** (kılıçla vurmak), ***çıbıkla-*** (çubukla vurmak):

-Söylenen şeyi kendi cinsinden ayırmak: ***pamuk urugla-*** (pamuğu çekirdeğinden ayırmak). ***talula-*** (nesneyi seçmek).

---

[108] A. Von Gabain, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 49.

[109] Ergin Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul, 1989, s.171.

[110] Akalın, Şükrü Halûk, *"+lA- Ekinin Çatı Ekleriyle Kullanılış Konusundaki Görüşler Ve Ekin Yabancı Kaynaklı Kelimelere Getirilişi Üzerine"*, Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı (22-23 ekim 1993), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s.92.

[111] Hacıeminoğlu, Necmettin, **Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller**, Kültür Bakanlığı/1348, Ankara, 1992, s.179.

-Yukarıdaki anlamlardan farklı kullanımlar: ***bağışla-, ağırla-***.[112]

+lA- ekinin EAT döneminde de isimlerden hem geçişli hem de geçişsiz fiiller türeten işlek bir ek görünümünde olduğu görülmektedir. Geçişsiz fiiller: ***arukla-, gicele-, tañla-, başla-, işle-; geçişli fiiller: adımla-, avla-, bağla-, gizle-, günüle-, karşula-, ulula-, ağırla-, āzārla-, bañla-, gözle-, izzetle-, suçla-***. Ayrıca EAT döneminde +lA- ekinin ***-n-*** çatı ekiyle genişletilmiş örneklerine de rastlanmaktadır. Bunlar geçişsiz fiiller türetir: ***ġussalan-, nūrlan-, yapraklan-, kuvvetlen-, öglen-***.[113]

ET ve EAT döneminde işlek bir biçimde kullanılan ***+lA-*** eki Sefaretnamelerde 175 yerde geçmektedir. ***+lA-*** ekinin Sefaretnamelerde tespit edilen başlıca işlevleri şunlardır:

Eklendiği ismin gösterdiği nesne veya niteliği başka bir nesneye yönelten veya o nesneden etkilenen ve genellikle hareket bildiren geçişli ve geçişsiz fiiller türetir:

...üç gün üç gice bize żiyāfet ve ***ağırlayup***... Aİ 5-2; ...göñüller şāh-rāhını kimesne ***bağlamak*** ḳādir degildir ... Aİ 23-8; ...idüp kāġıdların ellerine virüp ***yolladılar*** Aİ 26-9; ...şāh daḫi günāhlarını ***bağışlar***... Aİ 47-4; ...hedāyā-yı hümāyūndan gümrük almaḳ ḫülyā-yı ḫāmıyle ṣandūḳlarımızı ***yoḳlamaḳ*** ḫuṣūṣını teklīf itdüklerinde... AP 7a-9; ...ve ḳalʿaları muḥāfaẓasına ḫalel gelecek iş ***işlemeyüp***... AP 17a-11; ...yol ***nişānlamaḳ*** içün buraya geldük... ER 8-a 6;...ve ketḫüdāmız oṭadan ḫāric maḥalde ***ḳarşulayup***... MF 25-15; ...ve dāʾimā ʿamele ***işlemekde*** olup ḳuvve-i ḳurbiyyeye getürmişler... Vİ 18-14; ...ḳarġaʾi ***bes(i)le*** ki gözin oymaġa lāzım olur dirler... MH 6a-21; ...ve hedāyā-yı hümāyūn ṣandūḳlarını ***mühürledüp*** ol ḥāl ile Birin şehrine varıldı... AP 6b-22; ...ve laḥm ḳısmın ve ḥayvānāt ḳısmın yemezler ve öldürüp ***boġazlamazlar***... MH 4b-24; ...ṭaʿām gelüp yinmege ***başlayup***... Aİ 9-9;

İsmin gösterdiği nesneyi araç olarak kullanma yoluyla o nesne ile yapılan işi gösteren geçişli fiiller türetir:

...ve hedāyā-yı hümāyūn ṣandūḳlarını ***mühürledüp*** ol ḥāl ile Birin şehrine varıldı... AP 6b-22; ...ve yigirmi otuz yıl olduḳda altına bir ḳat taḫta daḫi ***mıḫlarlar***... MH 2b-12; ...melʿūn mürd olsa anı yuyup ***kefenleyüp*** mezāra götürürler... MH 6a-12;

---

[112] Şahin, Hatice, *"+lA Türetme Ekinin İşlevlerine Dair Bazı Gözlemler"*, Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.8, C.8, Yıl:6, 2005/1, s.85-93.
[113] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 120-121.

Zaman ifade eden kelimelere eklenerek o zamanı içine alan ve zaman geçirmeyi ifade eden fiiller türetir:

...bizlerüñ taʿyīnātı güzişte mā'ideleri virülmedükçe ḳalʿada ***ḳışlamayuz***... ER 13-a 12; ...firār idenler ḳalʿa ḳapusında ***ṣabāḥlayup*** ḳalʿada olan ʿaskere ḫalecān virmişler idi... ER 8a-15;

+lA- eki bazı isim ve ve sıfatlara gelerek bir niteliği veya özelliği üzerinde bulunduran geçişli veya geçişsiz fiiller türetir.

...şehzādeler taḫta cülūs itmezden muḳaddem ***evlenüp*** te'ehhül itmek yaḫud cāriye ṭutmaḳ ḳānūn mıdır didim... Aİ 24-10; ...hem anbārlarda mevcūd zeḫāyir ***tāzelenüp***... AP 20a-16; ...çeküc ile urup yoḳlarlar ki arasında taḫtanuñ altun ***ṣaḳlanmış*** olmasun... MH 3b-9; .ne ḳadar beg-zādeleri var ise Madridden getürdüp mülāḳāt gününe ***ḥāżırlatdı***... Vİ 7-12; ...ve imparaṭoriçe ṭarafından ber-vech-i muʿtād tehiyye ḳılınan ***şekerlemeden*** baʿde't-tenāvül ʿavdet eyledi... DR 7-2;

Yansıma kelimelere gelerek geçişsiz fiil türetir;

...bundan ġayri envāʿ-ı reng-i aḥcārdan iʿmāl olınmış bir ***çaġlayan*** görildi... MF 34-13; ...ʿalimallāhü Teʿālā bizim baġrımız ḫūn olup bī-iḫtiyār bangır bangır ***aġlaşdıḳ***... Aİ 45-14;

Organ isimlerine gelerek çeşitli anlam ilgisi kurmuştur.

Hatice Şahin, +lA- ekinin organ isimleriyle türettiği kelimelerin Divan-ı Lügatiʿt-Türkte'ki kullanılışlarını Türkiye Türkçesindeki kullanışlarıyla karşılaştırmış ve TT'de +lA- ekinin organ isimleriyle farklı işlevlerde kullanıldığını tespit etmiştir. Divan-ı Lügatiʿt-Türk'te organ isimlerine eklenen +lA- eki, söylenen organ üzerine vurmak anlamında kullanılırken TT'de ekin bu anlamıyla kullanılmadığını ortaya koymuştur. Örneğin, Divan-ı Lügatiʿt-Türk'te ***karınla-*** (karnına vurmak), ***böğürle-*** (böğrüne vurmak) vb. Hatice Şahin, TT'de organ isimlerine eklenen +lA- ekinin, sıklıkla görülen "failin bir aygıtla işi edilgenlikte yapması" (kılıçla-: kılıçla vurmak, çubukla- çubukla vurmak), işlevinden etkilenerek bu işleviyle kullanılmakta olduğunu ifade etmiştir.[114]

---

[114] Şahin, Hatice, *"+lA Türetme Ekinin İşlevlerine Dair Bazı Gözlemler"*, Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:8, Cilt:8, Yıl:6, 2005/1, s.83.

Sefaretnamelerde +lA- eki 2 örnekte organ isimlerine gelmiştir. ***Boğazlan-*** kelimesinde, *+lA-* ekinin birinci işlevi olarak gösterdiğimiz ismin gösterdiği niteliği başka bir nesneye yöneltip o nesneden etkilenme anlamında geçişli fiil türetmiş; ***kulaklaş-*** örneğinde ise ekin gösterdiği organın araç olarak kullanılmasıyla meydana gelmiş ortak bir eylemi ifade eden geçişsiz bir fiil türetmiştir.

...ḳuzı zamānı ḳuzılar ***boġazlanup*** içini çıḳarup derileriyle buzḫānelere aṣarlar... ER 45a-8; ...münşī'-i memāliki yanına çaġırup biraz ***ḳulaḳlaşup*** ba'dehū fermānlaruñ yeri terḳīn ve girü döndürmeleriçün ādemler ta'yīn olınmaġıçün tenbīh eylediler... Aİ 32-8.

+lA- eki dönüşlülük, işteşlik ve ettirgenlik çatı ekleriyle genişleyerek geçişli ve geçişsiz fiiller türetmiştir.

...şehzādeler taḫta cülūs itmezden muḳaddem ***evlenüp*** te'ehhül itmek yaḫud cāriye ṭutmaḳ ḳānūn mıdır didim... Aİ 24-10; ...meger küffāruñ atlusı üç buçuḳ sā'at yerde ***gizlenmiş***... ER 7-b 11; ...hem anbārlarda mevcūd zeḫāyir ***tāzelenüp***... AP 20a-16; ...çeküc ile urup yoḳlarlar ki arasında taḫtanuñ altun ***ṣaḳlanmış*** olmasun... MH 3b-9; ...ol vilāyet ḫalḳı ḳuyu ayaġından mezāri'ine aḳıdup ***fā'idelendiler***... ER 60b-9; ...'alimallāhü Te'ālā bizim baġrımız ḫūn olup bī-iḫtiyār banġır banġır ***aġlaşdıḳ***... Aİ 45-14; ...ve metrīslere girüp küffār ile ***ṭoplaşur*** iken... ER 24-b 17; ...ne ḳadar beg-zādeleri var ise Madridden getürdüp mülāḳāt gününe ***ḥāżırlatdı***... Vİ 7-12; ...size göre kavrintine ***bekletmek*** iḳtiżā itmez idi... AP 3b-16; ...kār-ḫānelere īvā ve iskān ile iş ***işletdirüp*** ol vechile ta'ayyüş itdir mek... AP 18a-23;...yine yerine varup kāġıd oynamaġa başladuḳda... ER 33-a 13; ...ve köslerin file ***yükledirler***... MH 5b-24; ...ḫünkār ḥażretleri şimdi maḳar-ı salṭanatlarında eglenürler... Aİ 17-4;

Çatı ekleriyle genişleyerek kullanılan *+lA-* eki almış fiil kökleri, ***evlen-*** ve ***fā'idelen-*** kelimeleri hariç yalın olarak da kullanılmaktadır. Anlam olarak bakıldığında bütün örneklerde dönüşlülük, işteşlik ve ettirgenlik anlamları açıkça sezilmektedir.

+lA- ekine çatı ekleri getirilerek genişleyen *+lA-n-, +lA-ş, +lA-t-* eklerinin müstakil ek kabul edilip edilmemesi konusu dil bilgisi kitaplarında farklı şekilde işlenmiştir. Ayrıca, bu konu, Türk Dil Kurumunda gerçekleştirilen "Türk Gramerinin Sorunları" toplantısında tartışılmıştır.

Gürer Gülsevin, +lAn- ekinin EAT'de kullanılışını madde başı olarak göstermiş ve bu ekle yapılan fiillerin +lA'lı şekillerinin kullanılmadığını ifade etmiştir: **ġussalan-, nūrlan-, yapraklan-, ḳuvvetlen-, öglen-**.[115] Hatice Şahin de konuya [116]aynı şekilde yaklaşmıştır. Örnekleri: **evlen-, gussalan-, ululan-, yapraklan-**.

Tahsin Banguoğlu, **-len-** fiilleri başlığıyla incelediği konuyla ilgili olarak, -len- fiilleri ile aynı kökte -le- fiileri çoğu zaman bulunmaz, yahut bırakılmış olabilir diyerek -len- fiillerine donatım fiilleri adını vermiştir: **uslan-, ayaklan-, karıncalan-** vb.

Tahir Nejat Gencan, **-len-** ve **-leş-** ekiyle türemiş eylemler başlıkları altında **evlenmek, kirlenmiş, öfkelenmiş** vb.; **şözleşmek, dertleşmek, sertleşti** vb. örneklerini sıralayarak fiillerin türeyişiyle ilgili olarak da bunların doğrudan doğruya -leş- ekiyle türediğini ve -le- ekiyle türemişlerinin genel dilde kullanılmadığını ifade etmiştir.[117]

Nurettin Koç, isim ve isim soylu kelimelerden eylem türeten ekler başlığı altında **-lan-** (-len-) maddesinde, **bulut-lan-mak, sinir-len-mek, duygu-lan-mak** vb. örneklerini; **-laş-** (-leş-) maddesinde **başka-laş-mak, Türk-leş-mek, aptal-laş-mak** vb. örneklerini; **-lat** (-let-) maddesinde de **kir-let-mek, kör-let-mek** vb. örneklerini vermiştir. Koç, konuyla ilgili dipnotta da, **-lan-** ve **-leş** eklerinin **-la-n** ve **-la-ş-** biçimleriyle düşünülmemesi gerektiğini çünkü **bulutla-, duygula-huysuzla-** eylemleri olmadığından bunlardan **bulutlan-, duygulan-** eylemlerinin de türetilememeyeceğini ifade etmiştir.[118]

Zeynep Korkmaz, +lAn- <+lA-n- ekiyle ilgili olarak **evlen-, ayaklan-, dillen-** vb. fiillerini örnek göstererek bunlar, **evle-, ayakla-, dille-** vb. biçimlerinde yalın olarak kullanılmadığı için +lA eki, kökten ayrılıp -n- ekiyle kaynaştığından ister istemez +lAn- biçiminde addan fiil türeten bir birleşik ek ortaya çıkmıştır ifadesini kullanmıştır.[119]

Vecihe Hatiboğlu, "Türkçenin Ekleri" adlı eserinde +lA- ekinin çoğu defa, dönüşlü çatı eki *-n-* ile ve bazen dönüşlü çatı görevinde kullanılan *-ş-* ekiyle birleşerek *+lan- / +len-*; *+laş- / +leş-* biçimini aldığını ve kalıplaşmış gövdeler kurduğunu ifade etmiştir.[120]

---

[115] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 121.
[116] Şahin Hatice, *Eski Anadolu Türkçesi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003 s.71.
[117] Gencan, Tahir Nejat, **Dilbilgisi**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2001, s. 334.
[118] Koç, Nurettin, **Yeni Dilbilgisi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 131.
[119] Korkmaz Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 119.
[120] Hatiboğlu, Vecihe, "**Türkçenin Ekleri**, TDK Yayınları, Ankara, 1974, s.

Yukarıdaki görüşlere karşı çıkan dilciler de vardır. Muharrem Ergin, ***kederle-n-, hastala-n-, evle-n-*** gibi misallerin dönüşlü fiiller olduğunun unutulmaması gerektiğini ifade ederek ***-lan-, -len-*** gibi bir isimden fiil yapma eki bulunduğu zannedilmemelidir, görüşünü dile getirmiştir.[121] Oya Adalı, +lA- ekiyle ilgili olarak verdiği örneklerde +lA- ekiyle kullanılmayan kelimelerdeki çatı eklerini +lA-' dan ayırmıştır. Adalı, "*Türkçe gibi anlatım olanaklarının büyük ağırlığını ardılların yüklendiği bir dilde bu tür birleştirmelere gitmek dilin gelişme olanaklarını kısmak olacaktır.*" görüşündedir.[122]

+lA eki almış bazı fiillerin yalın şekilleri kullanıştan düşmüştür.

...ḳapudānı ***dīñlemeyerek*** zūr-bāzū ile ḳapuda olan seleṭāṭları def' ve dil-ḫ'āhları üzere yanımıza gelüp giderler idi... AP 13a-15; ...vücūh-ı beldeden ba'żı söz ***añlar*** kimesneler yanımızda ḳalup... AP 5a-23; ...ve kāseye yigirmi Macar altunı bahā ***söylediler***... MF 35-3; ...şāhdan ġayri kimesne yaşduk ***ḳullanmaġa*** kādir degildir ... Aİ 39-11; ...ṭop-ḫānede ancaḳ ḳundaḳ ve ***tekerlek*** işlerler... MF 16-1; ...ve Aḥmed-ābāda tefārīḳ ḳumaş ve ber-veche daḫi keẕālik şey'ler ***ışmarlarlar***... MH 3a-25; ...Vedine ***yaḳlaşdıġımızda*** ḳırk elli mikdārı Enderūn aġālarıyla...ḳonaġa īṣāl eylediler... AP 2a-7; ... Ḳırayovada beş on gün lazart ***beklemek*** lāzım geldigi münderic oldıġından... AP 3-b 6; ...ol memleketleri İspanya ṭarafına teslīm ***eyle***... MN 19-b 13.

Zeynep Korkmaz TT'de *+lA* ekinin işlevlerini örnekleriyle ortaya koymuştur:

+lA- eki eklendiği adın gösterdiği nesne veya niteliği başka bir nesneye yönelten, o nesneden etkilenen geçişli fiiller türetir: ağırla-, arala-, arzula-, bağla-, bağışla-, tekrarla-, gözle-, sula-, temizle- vb.

Adın karşıladığı nesnenin ortaya çıkmasını, oluşmasını sağlayan ve yapma bildiren geçişli fiiller türetir: buzağıla-, ciltle-, denkle-, vb.

+lA- eki adın gösterdiği nesneyi araç olarak kullanma yoluyla o nesne ile yapılan işi gösteren geçişli fiiller türetir: adımla-, aşıla-, avuçla-, tokatla- vb.

+lA- eki, adın gösterdiği nesneyi veya niteliği bir şeye kazandırmayı, katmayı, eklemeyi gösteren geçişli fiiller türetir: aşağıla-, buğula-, boyala-, demle-, kötüle-, vb.

---

[121] Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi,** Bayrak Yayınları,İstanbul, 1989, s. 192.
[122] Adalı, Oya, **Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler**, TDK Yayınları, Ankara, 1979, s.31-32.

+lA- eki zaman gösteren adlardan, o zamanı içine alan ve zaman geçirmeyi bildiren fiiler türetir: akşamla-, gecele-, güzle-, kışla-, yazla- vb.

Sıfatlara ve yön gösteren bazı adlara gelen +lA- eki, genellikle niteliği üzerinde bulunduran ve "olma" bildiren geçişsiz fiiller türetir. İçlerinde geçişli olanları da vardır: başla-, derinle-, eğrile-, genişle-, semizle-, solla-, zayıfla- vb.

+lA- eki fiil kökerinden -Ak, -Ik / -Uk ekleriyle kurulmuş adlardan sonra geldiğinde bir şeyin "ara ara" veya sürekli olarak yapıldığını gösteren fiiller türetir: ayıkla-, durakla-, dürtükle-, itekle-, uyukla-, sürükle- vb.[123]

Sefaretnamelerde sıkça kullanılan *+lA-* ekinin TT'deki işlevleriyle birçok yönden paralel bir kullanımda olduğu görülmektedir. Ancak, *+lA-* ekinin günümüzdeki gibi *-Ak, -Ik / -Uk* ekleriyle kurulmuş isimlerden sonra gelerek eylemin "ara ara" veya sürekli olarak yapıldığını gösteren fiillerin türetilmesiyle ilgili olarak Sefaretnamelerde bir örneğe rastlanmamıştır.

+lA- ekinin Cumhuriyet Devrinde dilin millileşmesine de önemli katkılar yaptığı görülmektedir. +lA- eki özellikle Arapça kelimelerin Türkçeleştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Arapça isim ve sıfatlardan ***et-, eyle-, ol- ver-*** gibi yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiiller, +lA- ekinin "yapmak, etmek, olmak" bildirme işlevinin genişliği sebebiyle Türkçe karşılıklarıyla kullanılır olmuştur: tebellür et- (billurlaş-), tahfif et- (hafiflet-), idrak et- (algıla-), ittihat et- (birleş-), tekzip et- (yalanla-), tekabül et- (karşıla-) vb.[124] Ayrıca, günümüzde *+lA-* ekinin kullanım alanı oldukça genişlemiştir. Batı kökenli birçok kelimeye getirilerek yeni fiiller türetilmiştir: **ambalaj-la-, arşiv-le-, dosya-la, bant-la-, katalog-la-, plan-la-** vb.[125]

+lA- ekinin ***-n-, -ş-, -t-*** çatı ekleriyle ve -mA- mastar ekiyle kalıplaşarak da birçok bilim dallarıyla ilgili terimlerin türetilmesinde önemli bir işlev üstlendiği görülmektedir: gözlem, antlaşma, toplam, yoğunlaşma, başkalaşma, algılama, kutuplanma, fosilleşme vb.[126]

ET'de daha çok geçişli fiiller türeten işlek bir ek görünümünde olan +lA- eki, EAT 'de hem geçişli hem geçişsiz fiiller türetmiş ve -n- çatı ekiyle genişlemiştir. Ayrıca bu dönemde

---

[123] Korkmaz,Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yay:827, Ankara, 2003, s. 116-117.

[124] Banguoğlu, Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, Ankara, 1998, s. 216.

[125] Farklı örnekler için bkz. Akalın, Şükrü Halûk, a.g.m., s.96-98.

[126] Farklı örnekler için bkz. Zülfikar, Hamza, Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları, TDK Yayınları, Ankara, 1991, s.101-103.

ekin kökle kalıplaşmış örneklerinin de kullanıldığı görülür. Sefaretnamelerde de işlek bir ek görünümünde olan +lA- ekiyle, geçişli ve geçişsiz fiiller türetilmiştir. Ayrıca Sefaretnamelerde ekin *n-, -ş-, -t-* çatı ekleriyle genişlemiş örneklerine de rastlanmaktadır. Sefaretnamelerde organ isimleriyle de kullanılan +lA eki, "**kulaklaş-**" kelimesinde günümüz yazı dilinden farklı bir örnekte görülmektedir. TT'de +lA- ekinin işlekliği oldukça artmış hemen hemen her kelimeden kolayca fiil türeten bir ek hâline gelmiştir.

+(I)r-

Gabain, +(I)r- ekiyle ilgili olarak ***bälgür-*** (belirmek) ve ***yaŋırtı*** (yeniden) örneklerini vermiştir.[127] Şinasi Tekin ise *+r-* ekini belirmek kelimesiyle birlikte *eskir-* (eskimek) kelimesiyle örneklendirmiş ve *+r-* ekinin yardımcı ünlüsünün durumu hakkında örnek yetersizliğinden bir şey söylenemeyeceğini ifade etmiştir. Ancak ekin geçişsiz fiil türetme işlevini dile getirmiştir.[128] Necmettin Hacıeminoğlu da az kullanılan, oluş bildiren ve geçişsiz fiil türeten bir ek olarak nitelendirdiği *+r-* ekiyle ilgili ***çaşır-*** (lekelemek, iftira etmek), ve ***köpir-*** <köp-i-r- (çoğaltmak) gibi farklı örnekleri göstermiştir.[129]

F. Kadri Timurtaş, +(I)r- ekinin EAT'de kullanılışına bir tek ***delür-*** kelimesiyle işaret etmiş ve örneğinin çok az olduğunu dile getirmiştir.[130] F. K. Timurtaş, ekin işlevi konusunda herhangi bir bilgi bilgi vermemiş olsa da +(I)r- ekinin bu dönemde de geçişsiz fiil türettiği görülmektedir.

Sefaretnamelerde bir örneğine rastladığımız +(I)r- eki, yansıma bir kelimeye eklenerek geçişli fiil türetmiştir.

...Şahin Girāyı başvekīl Yani ***çağırup*** gelen taḥrīrātı ifāde...idüp... ER 35a-9.

Günümüzde +(I)r- eki tamamen yansıma kelimeler türeten bir ek görünümündedir. ET ve EAT dönemlerinde belli bazı kelimeler türetmiş olduğu görülen *+(I)r-* eki bugün genellikle yansıma kelimelere gelerek olma bildiren geçişsiz fiil türetmektedir: **aksır-, añır-, böğür-, köpür-** vb.

---

[127] A. Von Gabain, Eski Türkçenin Grameri, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 50.
[128] Tekin, Şinasi, "Eski Türkçe", Türk Dünyası El Kitabı, II. Cilt, Ankara, 2002, s.82.
[129] Hacıeminoğlu, Necmettin, *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s..179
[130] Timurtaş, F. Kadri, Eski Türkiye Türkçesi, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994, s.115.

Tietze, *çağır-* (bağırmak), ET < *çakır-* fiilini *-kır-* ekiyle yapılmış ses taklidi kelimelerden saymaktadır.[131] Sefaretnamelerde de yansıma kelimede yer almaktadır.

+irge-

ET'de yaygın olmayan ek bir çeşit benzerlik anlamı taşıyan fiiller türetmiştir. "Gibi saymak, gibi davranmak" anlamını taşıyan **alp-ırka-n,** (sebatla çalış-, kendine yiğit süsü ver-), **öz-irke-n** (kendine dön-) **es-irge-** (fenalıktan korumak, merhamet et-) gibi kelimeler türetmiştir.[132]

EAT'de seyrek kullanılan bir ek, esirgemek kelimesinde geçişli fiil türetmiştir.[133]

+irge- eki Sefaretnamelerde de esirge- örneğiyle kullanılmıştır: ...şāhıñız birāder ve birāder-zāde ve ʿamca-zāde ve evlādlarına ne içün birer cāriye virüp tecvīz itdirdi didim şāhımızıñ merḥameti ġālibdir anları ***es-irge-yüp*** merḥamet idüp virdi.. Aİ 24-14.

TT'de **+(I)msA-** ekine koşut bir ek olarak "gibi saymak, öyle saymak" anlamında esirge- ve yadırga- gibi bir iki kelimede görülmektedir.

+sA-

ET'de "istek fiilleri" olarak kullanılan canlı bir ektir. "Susa-, ökse-, tütünse-, erse- vb."[134] EAT'de "bir şeye ihtiyacı olmak, istemek anlamlarında geçişsiz fiiller türetmiştir. "sense-, susa-"[135]

Sefaretnamelerde +sA ekiyle ilgili bir örnek mevcuttur: ...***şuşadukca*** ucını çözüp içerler yine bellerine bağlarlar... Aİ 43-9;

+sA- ekinin TT'de iki işlevi vardır: 1. Eklendiği isimden istek ve ihtiyaç bildiren fiiller türetir: susa-: su istemek, duraksa-: durmak istemek vb. 2. Eklendiği isim ve sıfatlardan" gibi görmek, gibi saymak" anlamında fiiller türetir: çirkinse-: çirkin saymak, çoksa-: çok bulmak, garipse-: garip bulmak vb. TT'de bir de +sA- ekinin daha sonraki bir gelişmesinin ürünü olan aynı işlevde **+(I)msA-** eki bulunmaktadır. [136]

---

[131] Tietze, Andreas, **Tarihî Ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı,** citl 1, A-E, İstabul-Wien, 2002., s. 463.
[132] Hacıeminoğlu, Necmettin, **Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.178.
[133] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 120.
[134] Banguoğlu Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, Ankara. 1998, s. 222.
[135] Gülsevin, Gürer, a. g. e., s. 121.
[136] Korkmaz Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 121.

ET'de canlı olan +sA- ekinin diğer dönemlerde örnekleri sınırlı kalmıştır. TT'de onun yerine +(I)msA- eki daha fazla kullanılmaktadır. Sefaretnamelerde +(I)msA- eki yle ilgili bir örnek bulunmamaktadır.

Değerlendirme

Sefaretnamelerde EAT'de kullanılmış olan eklerin hemen hemen hepsinin yer aldığı görülmektedir. EAT'de olup da Sefaretnamelerde kullanılmamış olan ekler +et- (göz+et-) eki ve +rA (çıñ+ra-) ekidir. Bu ekler de o devirde bir iki örneği görülen ve sık kullanılmayan eklerdir. Bunun yanında TT'de kullanılan ve Sefaretnamelerde bulunmayan ekler de +An- (dad+an-), +kIr (fış+kır), +(I)msA- (benimse-), +rA- (kükre-), +sI- (boğası-) ekleridir. Bu eklerin örnekleri az olan kalıplaşmış ekler ve yansıma kelimeler türeten ekler olduğu görülür. Tarihi devrelerde sık kullanılan işlek eklerin Sefaretnamelerde de aynı şekilde bol örnek vermiş farklı işlevler yüklenmiş ekler oldukları görülmektedir. +lA- eki bu özelliğe uygun bir ektir. Tabii bunda +lA ekinin yabancı kelimelere rahatlıkla eklenen bir ek olmasının da payı vardır. Bu ek haricinde Sefaretnamelerdeki isimden fiil türeten eklere ait örnekler çok sınırlıdır ve bir ikiyi geçmemektedir. Bu eklerin de kullanım sıklığı en yoğun olan ve her devirde kullanılan kelimelerde bulunduğu söylenebilir. Sefaretname metinlerinin söz varlığının Arapça, Farsça kelimeler açısından yoğun olması bu durumu açıklamaktadır. Sefaretname metinleri fiiller yönünden biraz kısırdır. Çünkü bu dönemde yeni fiiller türetilmektense, Arapça, Farsça kelimelere yardımcı fiiller getirilerek bu ihtiyaç karşılanmıştır. Söz varlığımız, Türkçe kelimeler lehine gelişebilseydi, birçok ekin kendinden önceki devreye göre olumlu yönde gelişme göstermesi beklenebilirdi. +lA eki bu açıdan güzel bir örnektir. Sefaretnamelerde 175 yerde geçen ek, EAT devrindeki özellikleri alarak gelişmiş ve günümüzdeki kullanımına yaklaşan işlevler göstermiştir.

C. FİİLDEN İSİM TÜRETEN EKLER

-A

ET döneminde zarf fiil eki olarak görülen *-A-* eki, ***ög-ä*** (şöhret, unvan), ***kutad-a*** (kadın ismi) gibi kelimeler türetmiştir.[137] EAT'de kalıplaşarak edat olarak kullanılmıştır: ***gör-e, öt-e.*** Ayrıca, ET'deki *-GA'*nın devamı olarak, geçişli fiile gelip sıfat yapmıştır: ***kıs-a.***[138]

Sefaretnamelerde 49 yerde ve 6 örnekte görülen *-A* ekinin, tek heceli, geçişli ve geçişsiz fiillere gelerek isim ve sıfat türünden kelimeler türettiği görülmektedir. Ekin Sefaretnamelerdeki işlevleri şunlardır:

Eklendiği geçişli ve geçişsiz fiil köklerinden yer ifade eden kelimeler türetmiştir.

...ve yedekleri ile Peterburġa vüṣūl ve nehr-i şehrüñ öte ***giç-e-sinde*** ḥāżır eyledükleri ḳonaġa nüzūl eyledi... DR 5-14; ...ketḫüdā beg ol maḥalde vāḳiʿ olan köpriden ***öt-e*** yaḳaya ʿasker geçürüp... ER 38a-10; ...iki ḳubbenüñ ***ar-a-sı*** bir nişīmen ṭarzında yapılup... MF 39-3; ...ḳralları ve gerek ricāli öteden berü meʾlūf oldukları libāsı giyüp... AP 15a-23; ...Kefe Ḳalʿası Anaṭolı ***yaḳ-a-sında*** Sinop-nām maḥalle ḳarşudur... ER 26b-14; ...ve şehre bir sāʿat mesāfe ***ḳal-a*** maḥalde yemeklik tertīb itdirmekle nüzūl... Nİ 4-8.

-A ekiyle ilgili birinci örnekte "geçe" kelimesi bugün yazı dilinde kullanılmamaktadır. Türkçe Sözlük'te bu şekliyle halk kullanılışı olarak yer almıştır.[139] ***"Kala"*** kelimesi de bugün zaman zarfı olarak kullanılırken Sefaretnamelerde yer alan bu örnekte sıfat olarak kullanılmıştır.

Eklendiği geçişli fiilden zaman ifade eden kelime türetmiştir.

TT'de gece kelimesi, çokluk ekiyle birlikte zaman zarfı olarak kullanıldığında 3. teklik kişi iyelik eki almaktadır. Ancak Sefaretnamelerde farklı şekilde kullanılmaktadır. Gece kelimesinin 4 farklı metinde ve 10 yerde bulunma durum eki aldığı görülmektedir.

...kāfirler ***gic-e*** firār itmişler... ER 8b-1; ...küffāruñ ordu yiri olan maḥalle varılup sekiz gün ārām ve ***gic-e-lerde*** ḳaraġollar taʿyīn olınup... ER 7b-7.

---

[137] Gabain A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 51.
[138] Gülsevin, Gürer, Boz, Erdoğan, **Eski Anadolu Türkçesi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2004, s. 159.
[139] **Türkçe Sözlük**, TDK Yayınları, 10. Baskı, Ankara, 2005.

-A eki eylemin sonucunda ortaya çıkan ürün , durum anlamında kelime türetir.

...bir acır mı bulınur *yar-a-larumdan* ġayrı...ER 26a-10.

ET döneminde tek heceli geçişli ve geçişsiz fiil köklerinden farklı anlamda isimler türeten *-A* eki, EAT döneminde yine tek heceli geçişli ve geçişsiz fiillere gelerek edatlar ve geçişli tek heceli kelimeden sıfat türetmiştir.

-A eki, günümüzde, "*çev(i)r-e, doğ-a, kes-e (kestirme yol), öt-e, sap-a"* gibi yer isimleri; "*çal-a, gör-e, ortaklaş-a, geç-e, kal-a"* durum ve nicelik kavramıyla zarf; "*gec-e, sür-e"* gibi zaman ifade eden isimler ve "*diz-e, oy-a, gel-e, yay-a, yar-a"* gibi, zamanlanmış bir işin tarzına bağlı olarak ortaya çıkmış olan ürün anlamında isimler türetmiştir.[140]

Sefaretnamlerde de geçişli ve geçişsiz tek heceli fiillerde kalıplaşarak yer ismi, zaman zarfı, ve eylemin sonucunu ifade eden isim türetmiştir. Yer isimlerinde ve zaman ifade eden örneklerde günümüzden farklı kullanımlarına örnekler göze çarpmaktadır.

-AcAk

Zeynep Korkmaz, -AcAk ekinin yapısını *-ga (gelecek zaman eki) > -a + cak < ça (eşitlik durum eki) +ok (te'kid edatı)* şeklinde tahlil etmiştir. *-ga > a* ekinde, EAT döneminde geniş zaman, gelecek zaman, emir gereklilik ve dilek kipleri arasında sıkı bir geçiş olduğu görülmektedir. Bu geçiş, gittikçe ekin gereklilik-dilek ifadesini kuvvetlendirecek ve birçok yerde geniş zamanla karışmakta olan gelecek zaman kavramını zayıflatacak bir nitelik göstermiştir. *-a* ekinin bünyesinde meydana gelen bu aşınma yahut karışma neticesinde ondaki gelecek zaman fonksiyonu, -cAk ekinde yeniden canlanmıştır.

-AcAk eki, EAT döneminde "kendisinde tahsis ve izafe" fonksiyonunun da bulunduğu bir sıfat-fiil ekidir. Bu dönemde **-AcAk** ekiyle yapılan sıfat-fiiller, "ol- yardımcı fiili ve ek fiille birlikte yüklem olarak kullanılmaktadır. **-AcAk** sıfat-fiil ekinin kişi ekleri alarak çekimli fiiller yapmaya başlaması, EAT döneminin geç dönemlerine doğrudur.[141]

Tezimizde *-AcAk* sıfat-fiil eki, tür değiştirici ekler sınıfında değerlendirildiği için bu bölümde ekin Sefaretname metinlerinde kalıplaşarak kalıcı isim türetmesi üzerinde durulmuştur.

---

[140] Zülfikar, Hamza, **Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları**, TDK Yayınları, Ankara, 1991, s.51.

[141] Korkmaz Zeynep, "*Türkçe'de -acak / -ecek Gelecek Zaman (Futurum) Ekinin Yapısı Üzerine*" Türk Dili Üzerine Araştırmalar, I. C., TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 3-11.

...cümlemiz maḥbūs olmaḳdan başḳa *yi-yecek* ve *yaḳ-acak* ve şu daḫi virmediler... Sefaretnamelerde -AcAk eki, 2 örnekte geçişli ve tek heceli fiillere gelerek madde ismi türetmiştir.

Zeynep Korkmaz, -AcAk ekiyle kalıplaşmış isimlerin "bir şey için" anlamında tahsis adları olarak kullanıldığını ifade ederek ekin kalıplaşma eğiliminde olduğunu dile getirmektedir.[142]

Türkçe Sözlük'te yer alan -AcAk ekiyle kalıplaşmış isimlerden bazı örnekler şunlardır:

açacak: anahtar; kutu ve şişeleri açmaya yarayan alet; ***alacak***: talep edilen şey; ***çalacak***:yoğurt mayası; ***çekecek***: ayakkabıyı kolay giymeye yarayan alet; ***çıkacak***: hamamlarda dışarıya çıkıp giyinme yerine giderken kurulanmak üzere verilen havlu; ***çizecek***: ağacı çizmeye yarayan ucu sivri alet; ***delecek***: zımba; ***emecek***: meme; ***gelecek***: istikbal; ***giyecek***, ***içecek***, ***kıracak***: nalbantların atın tırnağını kesmek için kullandıkları keskin demir alet; ***koyacak*** : içine öte beri koymaya yarayan şey; ***oturacak***: sandalye, tabure; ***salacak***: ölünün yıkandığı kerevet, teneşir; ***sıkacak***: bir nesneyi iki ağırlık arasında sıkıştırmaya yarayan araç, meyve sıkma aleti; ***silecek***, ***tutacak***: sıcak mutfak araçlarını tutmaya yarayan bez; ***verecek***: borç; ***yakacak***: yakıt; ***yiyecek*** vb.[143]

Örneklerden de anlaşılacağı gibi günümüzde -AcAk eki ağırlıklı olarak araç-gereç isimleri türetmektedir.

-(A)k

-Ak eki ET döneminde *-gAk* şeklindedir ve "daima yapan" anlamında kelimeler türetmiştir: ***iç-käk*** (vampir), ***yul-ġaḳ*** (aydınlık), ***arḳa-ġ*** (mekik ipeği, atkı),[144] Zeynep Korkmaz, ET'deki ***kaçgak > kaçak, kurgak > kurak, kergek > gerek, orgak > orak, yaprak < yapurgak*** vb. örneklerinin -gAk ekiyle ilişkili olduğunu ancak bunun *-Ak* eki almış bütün sözler için geçerli olup olmayacağının düşünülmesi gerektiğini ifade etmektedir.[145]

Konuyla ilgili olarak Türk dilinin fonetik gelişmelerinden dolayı bazı eklerin zamanla aynı şekli aldığını ifade eden Gürer Gülsevin, eskiden -(y)UK, -(A)K ve -GAK şeklinde olan üç

---

[142] Korkmaz,Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara. 2003, s. 68.
[143] **Türkçe Sözlük**, TDK Yayınları, 10. Baskı, Ankara, 2005.
[144] Gabain, A. Von A. Von, Eski Türkçenin Grameri, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 52.
[145] Korkmaz, Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi) TDK Yayınları., Ankara, 2003, s. 70.

ayrı ekin günümüzde sadece ortak ses "k"nin korunması ile devam ettiğini, ünsüzle biten fiillerde -(y)UK eki -IK şeklinde (yatık gibi), diğer iki ekin ise -AK (yatak) şeklinde görüldüğü için bunları ayırmanın nispeten mümkün olduğunu belitmiştir. G. Gülsevin ayrıca, ünlü ile bitenleri ayırmanın biraz daha zor olduğunu; bunda ünlü ile biten bazı fiillerde "y" sesinin kaynaşması sonucu kökle ekin birbirinden ayrılmaz hale gelmiş olmasının hatta -(I)G ekinin -I haline gelmesi gerekirken bazen "K"li şekillerde de görülebilmesinin (acık < acı-g) ve eklerin fonksiyonlarının bazı noktalarda birbirine benzemesinin de rolü olabileceğini dile getirmiştir.[146]

EAT döneminde ET'deki -GAK ekinin -(A)k eki şekilleriyle karıştığını ifade eden Gürer Gülsevin, -(A)k ekinin işlevlerini, geçişli fiillere gelerek ***dile-k, (soyut isim) dud-ak, (organ ismi), ṭanu-ḳ, (işi yapan) döşe-k, sancak <sanç-ak, ṭaya-ḳ***; (nesne) vb. kelimeler; geçişsiz fiillere gelerek ***ṭur-aḳ, (yer ismi) yat-aḳ*** (nesne); ***yumuşa-k*** (sıfat) vb. kelimeler türetme şeklinde ifade etmektedir.[147]

-(A)k eki Sefaretnamlerde 72 yerde geçmektedir. Başlıca işlevleri şunlardır:

Eklendiği fiil köküyle ilgili yer ve mekân ifade eden kelimeler kurar:

...şerbetler içilüp binüp ***ḳon-aḳ-uma*** geldigimde irtesi gün tezkere taḥrīr... Aİ 9-11; ...Peterburġuñ ʿan-aṣl yeri ***baṭ-aḳ*** ve orman olup... DR 7-3; 19; ...Noġay ve ***buc-aḳ*** Tātārları pāy-māl oldılar... ER 9b-11; ...başvekīlüñ ḳonaġına varup ***bin-ek*** ṭaşından ser-kātibi istiḳbāl... DR 5-16; ...evleri laṭīfdür açıḳlıḳdır ve ***ṣoḳ-aḳ-ları*** çamurdur... MH 4a-9.[148]

Alet, araç-gereç ve nesne isimleri türetir:

...ḳarşu ḳarşıya iki ṣıra çanaḳ ve ṭabaḳ ve birer ḳaşuk ve birer ***bıç-aḳ*** ve şişler ve bir dilim ekmek... ER 37-a 8; ...beş ***otur-aḳ-lı*** çete ḳayığıyla ḳarşuya güzār olındı... AP 2b-3; ...ṭaşra çıḳup anda beş gün ***otur-aḳ*** iderler MH 1b-11; ...ve bi'l-cümle ṣıbyān ve nisvān ve ahālīleri ***sanc-aḳ-lar*** ile ḳarşu gelüp... Aİ 45-6; ... her regmendüñ ceneralinden seltatına varınca cümle libāsları bir ve başḳa nevʿ ve ***bayraḳları*** < ***badır-aḳ*** birer güne... MN 9b-7; ...ve evlerinüñ ***dir-***

---

[146] Gülsevin, Gürer, Gülsevin, Selma, (Kamûs-ı Türkî'ye Göre) Türkçede Yapım Ekleri ve Kullanılışları I. Fiilden İsim Yapan Ekler, Malatya, 1993, s.52.

[147] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 134.

[148] Sokak kelimesi, sokmak isim-fiil ekindeki -m- sesinin düşmesiyle oluştuğu ve sokmak şekliyle sokak anlamında çeşitli lehçelerçe kullanıldığı görüşü vardır. bkz. Özkan, Fatma,"*Mak, -Mek Ekiyle Yapılan Kalıcı İsimler*", V. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II, TDK Yayınları, Ankara, 2004, s.2282.

ek-leri < *tir-ge-k* [149] ve taḫtaları zāc aġacındandur... MH 4a-13; ...kebīr ṣandalye ki ḳraliçe içündür ve üzerinde gögez ḳaṭīfe saḳf eṭrāfı *saç-aḳ-lı* şerīt ve billur üzeredür... ER 47a-12;

Oturak ve *saçak* kelimeleri alet ve nesne ismi iken *+lI* ekiyle genişleyerek sıfat olarak kullanılmıştır. Sancak, bayrak, direk gibi kelimeler günümüzde kök kelimeler gibi kullanılmaktadır.

Eklendiği fiilden etkilenme ifade eden kelimeler türetir:

...ve öñince *yed-ek-ler* ve ʿaḳabinde biz ve etbāʿımız tertīb ile yürüyerek... Aİ 11-3

Eklendiği köklerle kaynaşmış olan organ isimleri türetir:

...Frenkler *ayaḳ* < *ad-aḳ* üzerinde ḳarılaruñ iʿṭā eyledükleri ṭaʿām ve meyve ile müntedār olurlar... MF 47-4; ...pan dirler bir yeşil *yapraḳ* < *yapur-gak* [150] yirler ṣarmısaḳ *yapraġına* beñzer... MH 4a-28.

Soyut isim türetir:

...eṭrāfdan gelen cevāblar ḫaylīce *ṭoḳu-n-aḳ-lı* ve rengīn... MF 55-16.

"Oturak etmek" tabiri günümüzde kullanılmamaktadır.

-(A)k ekinin ET döneminde ismi fail işleviyle kullanılması yanında, soyut isim ve eşya ismi türettiği görülmektedir. EAT döneminde de geçişli fiillerden soyut isim, organ ismi, eylemi yapan, eşya ve nesne isimleri; geçişsiz fiillerden yer ismi ve sıfat türetmiştir.

TT'de, tek veya çok heceli fiil köklerinden ve gövdelerinden sıfat ve isim türeten **-(A)k** eki işlek bir ektir ve birbirinden farklı türetmeler yapmıştır.

-(A)k ekiyle bir alışkanlığı, bir duyguyu ve fiilin gösterdiği işi çokça yapanı gösteren *atak, dönek, korkak, kurak, parlak, pişek, sarsak sulak* vb. sıfatlar; bir işin yapıldığı yeri gösteren *barınak, batak, çatak, bucak, konak, korunak, tapınak* vb. isimler; *bıçak, elek, kapak, saçak, sancak, tarak, yatak* vb. gibi araç-gereç isimleri; *dudak, yutak* vb. organ isimleri, *erek, dokunak(lı), dilek* vb. soyut isimler türetilmiştir.[151] Ayrıca ekin *kaydırak* örneğinde *-dIr-*, *barınak, sığınak, ödenek, tapınak* vb. örneklerde *-n-* çatı ekleri üzerine getirildiği görülmektedir.

---

[149] Direk kelimesinin kökeni için bkz. Sertkaya, O. Fikri, "*Direk Kelimesinin Kökeni Üzerine Düşünceler*", Türk Dili, Sayı:662, 2 / 2007, s.113.
[150] Yaprak kelimesinin kökeni için bkz. Sağol, Gülden, "*Köken Bilgisi Araştırmalarına Katkılar*", V. Uluslarası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II, TDK Yayınları, Ankara, 2004, s. 2512-2527.
[151] Korkmaz Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 70.

Sefaretnameler de günümüzdeki benzer işlevlere sahip olduğu görülen -(A)k ekiyle tek veya çok heceli geçişli, geçişsiz fiil köklerinden yer isimleri, araç-gereç isimleri, soyut isimler türetilmiştir. 2 örnekte +lI ekiyle genişleyerek sıfat türeten -(A)k eki, bir örnekte -n- çatı ekiyle genişleyerek kullanılmıştır. Ayrıca ***"oturak etmek"*** tabiriyle günümüzden farklı şekilde kullanılmıştır.

-Al / -l

Şinasi Tekin ET'de fail ismi kurma işleviyle ele aldığı -l ekiyle ilgili olarak ***ına-l*** (mutemet), ***kısı-l*** (vadi), ***tüke-l*** (bütün) gibi kelimeleri örnek vermiş ve örneklerin kıtlığı sebebiyle ekin yardımcı ünlü durumunun bilinmediğini dile getirmiştir.[152] ET döneminde çeşitli anlamlarda isim ve sıfat türetmiş olan -Al ekiyle ilgili diğer örnekler şunlardır: ***osa-l*** (ihmalkâr),[153] ***adı-l*** (ayrı), ***ıdıl*** (yağma, yolculuk), ***ötül*** (öksürük), ***yıval*** (övgü).[154]

Necmettin Hacıeminoğlu, "*Eski Türkçenin Gramer Yapısı ve Örnek Olarak Fiilden İsim Yapan -l Eki*" adlı makalesinde, dilcilerin "al, dil, yol" gibi tek heceden ibaret isimleri kök sandığını ifade ederek bunların aslında fiilden isim yapan *-l* ekiyle türemiş kelimeler olduğunu ifade etmektedir. N. Hacıeminoğlu, makalesinde *-l* ekinin çok işlek bir ek olduğunu ve bugün kökmüş gibi görülen tek heceli kelimelerin fiilden isimden yapan *-l* ekiyle türemiş kelimeler olduğunu ispat etmeye çalışmıştır. Yazarın 34 tek heceli kelime üzerinde tespit ettiği bazı örnekler: ***al*** *< a-l* "aldatmaktan" hile, ***il*** *< i-l* "tanzim etmekten" devlet, ***til*** *<ti-l* "demekten" söz, ***yol*** *< yo-l* "yorı-maktan" fiilin gerçekleşmesini sağlayan vasıta vb.[155]

EAT'de -Al ekiyle geçişsiz fiillerden sıfat ve zarf türetilmiştir: **düke-l**[156]

Sefaretnamelerde 14 yerde geçen ve 3 örnekte görülen *-Al / -l* eki nesne ve nitelik isimleri türetmiştir.

...Noġay ʿaskerini alup Ḳırıma ***çapul*** virüp niẓāmı olur... ER 36a-9; ...meẕkūr nehr-i Ṭuna ṭuġyānında ve ṭuġyānsuz zamānda Rusçuḳ öñinde ve Silistre ve Abaḳça öñlerinde olan ana

---

[152] Tekin, Şinasi, "Eski Türkçe", Türk Dünyası El Kitabı, II. Cilt, Ankara, 2002, s.85.
[153] Gabain, A. Von , **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 53.
[154] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara 2003, s.71.
[155] Hacıeminoğlu, Necmettin, "*Eski Türkçenin Gramer Yapısı ve Örnek Olarak Fiilden İsim Yapan -l Eki*" TDAY- Belleten 1990, TDK Yayınları, Ankara, 1994, s. 65-80.
[156] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 136.

Tuna ve *çatal* degildir ... ER 42b-15; ...İstanbul *güzel* *<göz+e-l* şehir midir diyü şordı... Aİ 22-9.

-(y)An

Geniş zaman sıfat-fiil ekidir. Zeynep Korkmaz, genel olarak Güney-batı lehçelerine mahsus olan bir isim-fiil eki olarak nitelendirdiği -(y)An ekinin hareket ve iş gösteren aksiyon isimleri de yaptığından kalıplaşmasının kolay olduğunu ifade etmiş böylece herhangi bir hareket işi yapma özelliği bulunan birçok somut isimler meydana getirdiğini ifade etmiştir. Z. Korkmaz, bu eki taşıyan isimlerin bir kısmının eski -ġan / -gen eki ile türetilmiş olduklarını ve ekin başında bulunan ġ- / g- sesinin düşmesi ile sonradan -An'lı şekle girmiş olabileceğini dile getirmiştir.[157]

Kemal Eraslan -(y)An ekini, ET döneminde pek yaygın olmayan bir ek olarak değerlendirmiştir.[158] Bu dönemde -(y)An ekinin kalıplaşarak türettiği kalıcı isimlere ***baz-ġan*** (bas-, çekiç)[159], ***tabış-gan*** (tavşan), ***kap-gan*** (fatih, unvan ismi), ***sıç-gan*** (sıçan), ***u-gan*** (muktedir, Tanrı kelimesinin yerini tutmuştur.)[160]

-ĠAn eki, EAT döneminde ET'den kalıplaşarak kalan ***bıçıl-gan***[161] (hayvanların ayaklarında oluşan çatlak), kelimesinden başka ***isteme-gen, eyle-gen, yetür-gen, ay-ġan, yarat-ġan***[162] gibi örneklerde -(y)An ekiyle yan yana kullanılmıştır. EAT'de, işlek bir sıfat-fiil eki olarak karşımıza çıkan[163]-(y)An eki, ***yarad-an*** kelimesinde de kalıplaşarak kullanılmıştır.[164]

Sefaretnamelerde -(y)An eki 3 örnekte kalıplaşarak kalıcı isim türetmiştir. Bunlar birer örnekle yer ismi, araç-gereç ismi ve soyut isimdir. "*Zebūn-basan*" kelimesi *-lIk* ekiyle genişletilmiş ve davranış biçimini ifade eden soyut isim kurmuştur.

---

[157] Korkmaz, Zeynep, **Türkçede Eklerin Kullanış Şekilleri Ve Ek Kalıplaşması Olayları**, TTK Yayınları, Ankara, 1994, s. 49. Ayrıca -An ekinin kökeni için bkz. Bayraktar, Nesrin, **Türkçede Fiilimsiler,** TDK Yayınları, Ankara, 2004, s. 74-75; Akar, Ali, "*-Ġan Eki*", V. uluslarası türk dili kurultayı bildirileri I, TDK, Yayınları, Ankara, 2004, s. 85.
[158] Eraslan, Kemal, **Eski Türkçede İsim-Fiiller**, İstanbul, 1980, s. 27.
[159] Gabain, A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 53.
[160] Akar, Ali, "*-Ġan Eki*", V. Uluslarası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I, TDK Yayınları, Ankara, 2004, s. 86.
[161] Akar, a.g.e. ve a.g.y.
[162] Bayraktar, Nesrin, **Türkçede Fiilimsiler**, TDK Yayınları, Ankara, 2004, s. 80.
[163] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 124.
[164] Korkmaz, Zeynep, **Türkçede Eklerin Kullanış Şekilleri Ve Ek Kalıplaşması Olayları**, TDK Yayınları, Ankara, 1994, s.

...gergedān derisin Hindistānda *ḳalḳ-an* iderler... MH 2a-3; ...bundan ġayri envāʿ-ı reng-i aḥcārdan iʿmāl olınmış bir *çaġla-y-an* görildi... MF 34-13; ...sizüñ bu perīşānlıġıñızda sūʾ-i ḳaṣd ile *zebūn-baş-an-lıḳ* itmek şān-ı şecāʿ atlerine lāyıḳ mı... Aİ 8-6.

-(y)An eki, TT'de de geçişli ve geçişsiz fiillere eklenerek çeşitli işlevlerde isimler türetmiştir.

Alet ve eşya isimleri: *alaybozan* (bir çeşit tüfek), *demirkapan* (mıknatıs), *döven* (harmanda kullanılan araç) vb.

Hayvan isimleri: *ağaçkakan, aldatan* (alaca bir kuş), *baldırsokan* (bir sinek türü), *doğan* (yırtıcı bir kuş), *karakaçan* (eşek) vb.

Bitki isimleri: *domalan* (yer mantarı), *günebakan* (ay çiçeği), *itboğan* (acı badem), *küpdüşen* (armut türü), *yediveren* (çiçek), *yeryaran* (mantar) vb.

Hastalık isimleri: *etyaran* (dolama), *kıran* (telef edici hastalık), *malkıran* (sığır vebası), *saçkıran* (saçları ve kılları düşüren bir hastalık) vb.

Coğrafya ve tabiatla ilgili isimler: *atılan* (şelâle), *çağlayan, düden* (yer altına akan suların oluşturduğu derin kuyu), *kayan* (dağdan hızla inen su), *naldöken* (taşlıklı çakıllı yol) vb.

Çeşitli terimler: *bakan* (vekil), *benzeşen* (dil bilgisi terimi), *bölen, çarpan* (matematik terimi), [165]*ağartan* (kimya terimi).[166]

-AnAk

EAT'de seyrek kullanılan ek ile degenek, yıganaḳ kelimeleri türetilmiştir. TT'de ekin "eskiden beri süregelme, yer yöre bildirme, bir özelliği üzerinde taşıma" gibi işlevleri vardır. Soyut ve somut isimler türeten -AnAk eki işlek bir ek değildir. Günümüzde bu ekle düzenek (mekanizma), geçenek (koridor), kesenek (aidat), olanak (imkân), seçenek (alternatif), tutanak (zabıt) gibi birtakım kelimeler türetilmiştir.[167]

---

[165] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 949.
[166] Zülfikar, Hamza, **Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları**, TDK Yayınları, Ankara, 1991, s.58.
[167] Korkmaz, a. g. e., s. 74.

Sefaretnamelerde bir örnekte görülen ek araç ismi türetmiştir.

...ṭaşra çıḳınca yüz elli kerre dögüş ve biñ elli kerre ġavġa sögüşme ve ***deg(e)nek*** yeme bī-ḥad bī-hisābdur... MH 3b-4;

-CA

Tahsin Banguoğlu *-CA* ekinin oluşumu hakkında bir tahmin yürütülemediğini belirterek kullanılıştaki şekline göre bunun *-ince* eki diye anılabileceğini ifade etmiştir. Bu ekle türetilen kelimeleri aslında "yalın kılış adları" olarak değerlendiren Banguoğlu, fiilden yalın adlar yapma kabiliyeti gösteren ekin, *-iç x -inç* adlarında olduğu gibi fiil tabanlarına gelerek kılışın ürünü anlamıyla çok verimli olabileceğini dile getirmiştir.[168]

Andreas Tıetze "***çekince***" maddesinde ele aldığı *-CA* ekinin, hareket ismi yaptığını belirterek kökeniyle ilgili olarak da "*nasıl oluştuğu belli olmayan -ınca eki nomina actionis (hareket ismi) yapar. Bazen kılışın ürününü de belirtebilir: çekince, dokanca, düşünce, eğlence. Ekin oluşumu kesin olmamakla beraber, ET'de aynı kullanılıştaki -(ı)nç (< *-(ı)n-ış) ekini andırıyor. Fakat -(ı)nç ekinin, bir taraftan bugünkü standart TT'de kullanılmaya devam etmesi, (kazanç, sevinç gibi), öbür taraftan bazı kelimelerde neden -a / -e ünlüsüyle genişlediği anlaşılmıyor.*" ifadesini kullanmıştır.[169]

ET ve EAT döneminde fiilden isim türeten -CA ekine rastlanmamaktadır.

Sefaretnamlerde 2 örneği vardır ve 5 yerde kullanılmıştır: Örneklerden birisi, -n- dönüşlülük ekine gelerek hareketin sonucunu gösteren soyut isim türetmiş, diğer örnekte ise tek heceli geçişli fiil üzerine gelerek eşya ismi olarak kullanılmıştır.

...ya evḳātlerini ne ile güẕerān iderler ***egle-n-ce-leri*** nedir diyü su'āl eyledükde... Aİ 18-8; ...Berşilon ceneraline bir mükemmel ***boġ-ça*** virilmiş idi... Vİ 5-5.

TT'de -CA ekiyle dönüşlü fiillerden bir hareketin sonucu olan soyut isimler türetilmiştir: ***düşünce, eğlence, dinlence, övünce, beğence, söylence, izlence, dönence, güvence, çekince*** vb. Ayrıca *-CA* ekinin, ***eğlencelik*** ve ***öğrencelik*** gibi birkaç örnekte *+lIk* ekiyle ve ***sürün-ceme*** örneğinde de *+mA* ekiyle genişleyerek kullanıldığı görülmektedir.

-(I)ç

---

[168] Banguoğlu, Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, Ankara, 1998, s. 225.

[169] Tıetze, Andreas, **Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı, Cilt 1 A-E**, Simurg, İstanbul-Wien, 2002, s. 490.

Tahsin Banguoğlu, -(I)ç ekinin, ET'de *-geç* ekinin değişiği bir *-güç* ekinden (kesgüç, bıçguç) geldiğini ileri sürerek -(I)ç ekiyle ilgili *çekiç x çöküç, eğiç, döğüç, kakıç, tıkaç* vb. örneklerini vermiştir.[170] Gürer Gülsevin de geçişli fiillerden özellikle alet ismi yapan *-(I)ç* ekinin, *gül-eç* örneğindeki sıfat yapan *-eç* ekiyle karıştırılarak *-Aç* şeklinde düşünülmüş ve yanlış türetmelerde kullanılmış olduğunu ifade etmektedir. G. Gülsevin, *-(I)ç* ekinin *-GIç* ekiyle paralellik gösterdiğini, fonetik bakımdan da *-GIç* ekinin "g"sinin yutulması ile meydana gelmiş olabileceğini, çoğunlukla "g" ve "k" ile biten fiillerden sonra görülmesinin de bu fikri desteklediğini ifade etmektedir.[171] Zeynep Korkmaz ise -yukarıda verdiğimiz örneklerinden hareketle- Tahsin Banguoğlu'nun *-Iç / -Uç* ekini değişik bir ek olarak gösterdiğini ileri sürerek bu ekin *-Aç* ekiyle aynı olduğu görüşünü dile getirmiştir.[172] "Eski Türkçenin Grameri"nde çoğunlukla alet ismi yapan bir ek olarak *-ġaç, -gäç; -ḳaç, -käç* ekinin varlığını *aç-ḳaç*, (anahtar) ve *ḳıs-ḳaç* (kıskaç,kerpeten, küçük boyunduruk) gibi örneklerle görmekteyiz.

EAT döneminde alet ismi yapan fiilden isim türeten ekler arasında, *-aç* ekini (ḳısaç), *-geç* ekini (yüzgeç) ve *-guç* ekini (çatlağuç) görmekteyiz.[173]

Sefaretnamelerde *-(I)ç* ekinin 1 örneği mevcuttur ve ve alet ismi türetmiştir.

...ve ṣanduḳ ve ṣaḥāre boşalduḳda *çek-üc* ile urup yoḳlarlar ki arasında taḫtanuñ altun ṣaḳlanmış olmasun... MH 3b-8

Genellikle eklendiği fiilin anlamını nitelik olarak üzerinde taşıyan sıfat veya hareketi gerçekleştiren ad türeten *-(I)ç* ekini Vecihe Hatiboğlu *-ç* maddesinde göstererek ekin ünlüsünü (-aç, -eç, -ıç, -iç, -uç, -üç) olarak 4 şekilli göstermektedir. Ayrıca V. Hatiboğlu çekiç kelimesinin "çekeç" biçiminin de olduğunu dile getirmiştir.[174]

-dI, / -(I)ndI, / -(I)ldI

Muharrem Ergin, -tI / -tU ekini, eskiden beri kullanılan fiilden isim yapma eklerinden biri olarak değerlendirerek ekin *-n-*'li fiil gövdelerine getirildiğini belirtmiş ve bu ekle oluşturulan isimlerin "yapan, olan veya yapılan" çeşitli nesneleri karşıladığını ifade etmiştir.

---

[170] Banguoğlu Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yay: 528, Ankara, 1998, s. 247.
[171] Gülsevin, Gürer, Gülsevin, Sema, (**Kamûs-ı Türkî'ye Göre) Türkçede Yapım Ekleri ve Kullanılışları I. Fiilden İsim Yapan Ekler**, Malatya, 1993, s.24.
[172] Korkmaz,Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yay:827, Ankara, 2003, s. 69. (59. dip not)
[173] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yay: 673, Ankara, 1997, s. 134.
[174] Hatiboğlu, Vecihe, **Türkçenin Ekleri**, TDK Yayınları, Ankara, 1974, s.42.

Ayrıca M. Ergin, bu ekin getirildiği bazı -n'li fiil gövdelerinden bazılarının kullanılmadığı için "n" sesinin ekin bünyesinde gösterilmesine karşı çıkarak "n" sesinin ekin bünyesinde bulunan bir ses değil, fiilden fiil yapma eki olan -n-'den başka bir şey değildir diyerek esas itibariyle -tI / -tU ekinin az da olsa "karar-tı, ürper-ti vb." örneklerindeki gibi başka fiil gövdelerine de getirilebildiğini dile getirmiştir.[175] Bunun yanında, M. Ergin'in "şıpsev-di, külbas-tı, beğen-di" örneklerindeki **-dI / -tI** eklerini partisip ekleri içinde değerlendirdiğini hatırlamak gerekir.

Zeynep Korkmaz da "külbas-tı, imambayıl-dı, gecekon-du" gibi kelimelerde bulunan **-dI / -tI** eklerinin görülen geçmiş zaman ekinin kalıplaşması olarak göstermiş ancak Orta Türkçe döneminde ve çeşitli lehçelerde görülen fiilden isim yapan **-dI** ekiyle ilgili olması ihtimalinin de hatırdan çıkarılmaması gerektiğini belirtmiştir.[176] Yine Z. Korkmaz, "Türkiye Türkçesi Grameri'nde" **-tI, / -tU -(I)ntI, / -(U)ntU (< -(I)n- + -tI / -(U)n- + -tU)** maddesinde ele aldığı ekin yapısı ve dilcilerce farklı biçimlerde değerlendirilişi üzerinde durmuş ve kendisi de ***tI, / -tU*** ekiyle **-(I)ntI, / -(U)ntU** eki arasında yapı ve işlev bakımından bir fark olmadığını dile getirmiştir.[177]

-du eki, EAT'de geçişsiz fiillere gelerek alet ismi türetmiştir: ***dög-dü, sın-du***[178]

Sefaretnamelerde 4 örnekte görülen **-dI, / -(I)ndI, / -(I)ldI** ekiyle farklı işlevlerde isimler türetilmiştir:

Fiilin gösterdiği işi yapanı ifade eden kelime türetmiştir.

...bu vech üzre yaya ve atlu ve ***serdengeç-di*** ve sipāh ve pāşā-yı müşārun ileyhüñ ḳapusı ḫalḳı...Rabaṭ Ḳalʿası üzerine vardıḳlarında... ER 21b-13.

"Serdengeçti" kelimesinin aynı zamanda askerî bir terim olarak kullanıldığı görülmektedir.

Fiilin gösterdiği işin "sürekli yapıldığını" ifade eden isimler türetir.

...ancaḳ ***aḳın-dı-sı*** ceẕr ü med ile yigirmi dört sāʿatde dört defʿa tebeddül... MF 6-6.

Bir işin sonucu olarak ortaya çıkan "kalıntı, ürün" ifade eden isim türetir.

---

[175] Ergin Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınevi, 18. Baskı, İstanbul, 1989, s.183-184.
[176] Korkmaz, Zeynep, **Türkçede Eklerin Kullanış Şekilleri Ve Ek Kalıplaşması Olayları**, TTK Yayınları, Ankara, 1994, s. 54.
[177] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 102.
[178] Gülsevin, Gürer, Boz, Erdoğan, **Eski Anadolu Türkçesi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2004, s. 156.

...ve aralıḳda ***dökin-di-leri*** olmaḳ sebebiyle āmed-şüd iden sefāyin aṣḥābı mübtelā-yı meşāḳ... MF 6-7; ...ser-ʿasker-i vezīr-i ʿālī-şān ṭarafından mektūb ve ümerāʾ-i Ḳırıma ***buyurul-dı*** taḥrīr ve irsāl olınduḳda... ER 3a-13.

-dIk

Geçmiş zaman sıfat-fiil ekidir. Kalıplaşarak kalıcı isimler de türetmiştir. A. Von Gabain, -DIK ekinin sıfat olarak sık kullanıldığını belirterek "fiilden isim yapan ekler" bölümünde ***um-duḳ*** (ümit), ***ḳon-duḳ*** (yerleşme) ve ***küsä-dük*** (istemek) örneklerini vermektedir.[179] Zeynep Korkmaz, isim-fiil olarak Türkçenin her devrinde ve her lehçesinde işlek olan bu ekin, somut ve soyut anlamlı bazı isimler de türettiğini ifade ederek EAT döneminden ***yastuḳ*** kelimesini örnek vermektedir.

Sefaretnamelerde -dIk ekinin kalıcı isim olarak kullanılan 2 örneği bulunmaktadır:

...ṣabāḥ ḳalkduḳda öküz ***si-düg-i*** ile ağzın ve yüzin yur... MH 4b-26; ...şāhdan ġayri kimesne ***yaş-duk*** ḳullanmaġa kādir degildir ... Aİ 39-11.

Zeynep Korkmaz -dIk sıfat-fiil ekinin TT'de kalıplaşmış örneklerinin az olduğunu belirterek ***tanı-dık, doğur-duk*** (gayri meşru çocuk), ***güven-dik*** (güvenilen kimse), ***sün-dük*** (miskinleşmiş kişi) vb. örneklerini vermiştir.

-gA

ET döneminde ***bil-gä, ḳıs-ġa*** [180] gibi sınırlı sayıda isim türeten *-gA* ekiyle EAT döneminde hem isim (***dal-ḳa***) hem de sıfat (***bil-ge, yor-ġa***) türünden kelimeler türetilmiştir.[181]

Tarihi devirlerde bu ekle kurulmuş olan bazı kelimeler Oğuz Lehçesinin bir özelliği olarak "yutulmaya" uğramış ve -gA eki *-A* şekline gelmiştir: kıs-a < kıs-ga < kıs-ka gibi. -gA

---

[179] Gabain A. Von, **Eski Türkçenin Grameri,** (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara. 1995, s. 51.
[180] Gabain A. Von, a.g.e. ve a.g.y.
[181] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 134.

eki, fiilin ifade ettiği hareketleri icra edeni, bu hareketten etkileni veya bu hareket neticesinde meydana gelen nesneleri karşılama işleviyle kullanılan kelimeler türetmektir.[182]

Sefaretnamelerde *-gA* ekinin 2 örneği bulunmaktadır. Bu örnekler, kökleri kalıplaşmış kelimelerdir ve fiilin gösterdiği işten etkilenme işleviyle kullanılmışlardır.

...***gölgede (<köli-ge)*** bir ḳaç gün durduḳdan ṣoñra bir çömlege vaż' MF 23-2; ...ve ṣaḳalların tırāş idüp bıyıḳların daḫi ḳırḳup ***ince (< inçge / inçke)*** ḫilāl gibi ider... MH 5b-15;

TT'de *-gA* ekiyle türetilmiş gölge ve ince kelimelerinden başka, ***yonga, soyka*** (ölünün üzerinden çıkan giysi), ***yufka*** < yuvka gibi kelimeler bulunduğu gibi, -(I)r- / -(U)r'lu ettirgen fiil gövdelerinden kurulmuş bazı alet, organ, bitki ve hayvan isimleri de yer almaktadır: ***acırga*** (yaban turpu) ***çekirge, çevirge*** (modem), ***kaburga, kasırga, omurga*** < ***oñurga, sakırga*** (kene), ***süpürge*** vb.

-gA eki, Cumhuriyetten sonra yeni kavramları karşılamak amacıyla da kullanılmış ve -gA ekiyle ***dizge, bölge, belge, önerge, gösterge, sömürge, yetke*** (otorite), ***belirtke*** (amblem), ***değişke*** (her canlıda ortaya çıkabilen kalıtımla ilgisi olmayan değişiklik), ***bileşke*** vb. kelimeleri türetilmiştir.

-GI

ET'de *-ġu, -gü; -ḳu, -kü* şekilleriye fail ismi, soyut isimler ve alet isimleri türetme gibi işlevler yüklenen *-GI* ekiyle ***urun-gu*** (savaşçı), ***bıç-ġu, yilpi-gü*** (yelpaze), ***altı aṭḳan-ġular*** (hisleri bağlayan altı bağ) gibi kelimeler türetilmiştir.[183]

EAT metinlerinde de -GI ekiyle türetilmiş ***kaygu <kad-gu, yan-ku, sev-gü, yar-gu*** gibi soyut isimlere rastlanmaktadır.[184]

Sefaretnamelerde 11 yerde geçen ek, 3 örnekte kullanılmıştır. Örneklerin hepsinde tek heceli ve geçişli fiillere gelen *-GI* eki, eklendiği fiille ilgili ortaya çıkan bir özellik ya da durum, nesne, araç-gereç ismi türetmiştir.

---

[182] Biray, Himmet, **Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim**, TDK Yayınları, Ankara, 1999, s. 136.
[183] A. Von Gabain, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 46.
[184] Gülsevin, Gürer, Boz, Erdoğan, **Eski Anadolu Türkçesi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2004, s. 158.

...ḳarye mutaṣarrıflarına daḫi haftada üç gün ḫidmet idüp ***vir-gü-yi*** virdükden ṣoñra... AP 19b-9; ...ve ***iç-ki*** içme ve sā'ir her ne fesād isterlerse... MH 4a-4; ...çarḫ-ı meẕkūruñ ***bur-ġu-sını*** iḫrāc... MF 16-10.

-GI eki günümüzde en işlek eklerden biri görünümündedir. Genellikle tek heceli fiil köklerine getirilebildiği gibi birden çok heceli ve çatı ekleri almış kelimeler üzerine de getirilmektedir. -GI ekinin işlevleri:

Kullanılacak olan araç-gereç isimleri türetir: *atkı, burgu, keski, sargı, bıçkı, çalgı, sürgü, iletki, delgi, açkı vb.*

Fiilin bildirdiği yoğun bir işin sonunda yapılmış olanı, sonucu bildiren isimler türetir: *bilgi, algı, görgü, sezgi, sevgi, yetki, övgü, ilişki, olgu, sorgu, tepki, yazgı, vurgu, yergi* vb.

Fiilin bildirdiği işin ürünü anlamında kelimeler türetir: *bitki, örgü, biçki, çizgi, sergi, salgı, dergi, içki* vb.[185]

-GIn

ET döneminde "fiilin gösterdiği işi yapan" anlamında kelimeler türeten ***-GIn*** ekiyle bu dönemde ***täz-gin*** (tez- "kaçmak"tan) mülteci, ***tir-gin*** (tir- "toplamak"tan) kalabalık, dernek[186] gibi kelimeler türetilmiştir. Bu ek, EAT'de hem geçişli hem geçişsiz fiilere gelebilen ve "edilgen çatıda" -mIş anlamı taşıyan kelimeler türeten işlek bir ektir: Bu dönemde **-GIn** ekiyle geçişsiz fiillerden kurulan ***azġun, kızġun, çapḳun, yanġun***; geçişli fiillerden kurulan ***arġun, basġun, ḳırġun dutġun*** gibi isim ve sıfatlar görülmektedir.[187]

Sefaretnamelerde 4 örnekte karşımıza çıkan **-GIn** eki, tek heceli geçişli ve geçişsiz fiiller üzerine getirilerek "**fiilin gösterdiği hareketi aşırı olarak üzerinde bulundurma**" anlamına gelebilecek kelimeler türetmiştir. **-GIn** eki işlek olarak sıfat türeten bir ek görünümündedir. Ekin Sefaretnamelerdeki kullanılışına baktığımızda 2 örnekte "kişilerin ruh halini ve davranış biçimini, karakterini yansıtan **dargın, yorgun** kelimelerine getirildiği görülmektedir. Ayrıca bu iki örnekte **-GIn** eki üzerine **+lIk** eki getirilerek kelimelerin işlevinin genişletildiği ve durum bildiren soyut isim olarak kullanıldığı görülür. Sefaretnamelerdeki diğer iki örnek olan **düzgün**

---

[185] Zülfikar, Hamza, **Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları**, TDK Yayınları, Ankara, 1991, s.87.
[186] Gabain, a. g. e., s. 52.
[187] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 134.

ve **sürgün** kelimelerinde ekin "fiilin gösterdiği hareketi aşırı olarak üzerinde bulundurma" işleviyle kullanıldığı görülmektedir.

...bu ḳulları hemān bī-iḫtiyār ***dar-ġın-lıḳ*** ṣūretini gösterüp... Aİ 2-10; ...ve ***yor-ġun-luḳ*** bahānesiyle def'-i ziḥām olındı... MF 13-9; ...ve yolları yapılmış ve ***düz-gün*** olmaḳ ḥasebiyle... AP 17a-22; ...'aẓīm ***sür-gün*** avı itdiler... Vİ 16-11.

-GIn eki günümüzde fiilden isim ve sıfat türeten işlek eklerden birisidir. Muharrem Ergin, **-GIn** ekinin, eklendiği kelimelere kattığı büyültme, aşırılık anlamına dikkat çekmektedir.[188] Zeynep Korkmaz da ekin geldiği bazı tek heceli fiillerin bugün yalın olarak kullanılmadıkları hâlde, varlıkları **-GIn** ekiyle sürdürdüklerini dile getirmiştir. Örnekleri: ***argın*** ***(<ar- "yorulmak), baygın, bıçkın, çapkın, çılgın, dargın, erişkin, tedirgin, yetişkin*** vb. Ayrıca Z. Korkmaz ekteki anlam aşırılığının ekin **-mIş** isim-fiil ekine denk bir kullanıma sahip olmasına bağlamıştır.

Hamza Zülfikar, -GIn ekinin günümüzde üstlendiği farklı işlevleri şöyle tespit etmiştir:

-GIn eki, "kişilerin ruh halini, davranış biçimini, karakterini" yansıtan sıfatlar türetir: ***suskun, bezgin, yorgun, dalgın, aygın, çılgın, küskün*** vb.

Eklendiği kelimeye "olgunluk, yetkinlik" kavramı katar: ***bilgin, seçkin,***vb.

Eklendiği kelimeye "olmuş, gerçekleşmiş bitmiş olay, durum" kavramı katar: ***taşkın, baskın, bozgun, vurgun*** vb.

Eklendiği kelimeye " yaklaşmış olma, benzerlik" anlamı katar: ***ölgün, geçkin, solgun, coşkun*** vb.

Eklendiği kelimeye "bulundurma" kavramı katar: ***yangın.***

Eklendiği kelimeye "yapabilirlik, olabilirlik" kavramı katar: ***keskin, etkin, esgin*** vb.[189]

-GIn ekiyle Arapça kökenli birçok kelime de Türkçeleştirilmiştir. üzgün (müteessir), yaygın (şayi'), kızgın (mütehevvir), uygun (muvafık), gergin (mütevettir), seçkin (mümtaz), düşkün (müptelâ), alışkın (me'luf), taşkın (seylâp) vb.

-I

---

[188] Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1989, s. 179.
[189] Zülfikar, Hamza, **Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları**, TDK Yayınları, Ankara, 1991, s.90.

Geçişli ve geçişsiz fiillere gelerek isim türeten *-I / -U* eki, şekil yapısı bakımından aslında bir bağlantı ünlüsüdür. ET'de fiilden isim türeten *-(I)g / -(U)g* eki, Güney-Batı Türk lehçelerinde eriyip kaybolunca *-I / -U* bağlantı ünlüleri *-g* ekinin yerini almış ve böylece fiilden isim türeten bir ek niteliği kazanmıştır.[190]

ET'de *-(I)g / -(U)g* eki, "yapılan işin sonucunu ortaya koyan" isimler türetmede kullanılmıştır: tap-ıġ "hürmet, hizmet"(tap-: tapmak), öt-üg "ibadet, rica (öt-: rica etmek, ibadet etmek), ayıġ "söz" (ay- : söylemek), sür-üg "sürü (sür- : sürmek, birlikte götürmek), bil-ig "bilgi, malumat (bil-: bilmek), ö-g "akıl (ö- düşünmek).[191]

"ET'nin fiilden isim türeten -g eki ünlü ile biten fiillere bir bağlantı ünlüsü almadan doğrudan doğruya eklendiğinden, -g'nin erimesinden sonra fiil kökleri ad durumuna geçmiş; böylece hem fiil kökleri hem de bunlardan kurulan adlar aynı ses yapısına girmiştir. acı- / acı-g > acı, ağrı- /ağrı-g > ağrı gibi."[192]

EAT döneminde de *-I / -U* ekiyle geçişli ve geçişsiz fiiller türetilmiştir: ***ḳok-u, öl-ü, ṭol-u, ḳorḳ-u, ṭap-u, ay(ı)r-u, ört-ü, yaḳ-u, yar-u, ṣaç-u*** vb.[193]

Sefaretnamelerde 10 örnekte kullanılan . *-I / -U* eki geçişli ve geçişsiz fiilere eklenerek "fiilin gösterdiği işin sonucu gösterme" gösterme işleviyle soyut ve somut isimler türetmiştir.

...eger ṣarmısaḳ ***ḳoḳ-u-sı*** mıḳnāṭīsa irişse ḫaṣiyyet-i mıḳnāṭīs bāṭıl olur... ER 56a-10; ...ve porṭa ḳapusınuñ bālāsında celī ***yaz-ı*** (yaz-ı-g > yaz-ı) ile bu ḳonaḳ Devlet-i ʿAliyye ilçisinüñ ḳonaġıdır diyü taḥrīr... MF 14-6; ... māl-i ġanīmete ḫıyānet ẓuhūr eylese ḳalblerine Tañrı Teʿālā ḫavf ve ***ḳorḳ-u*** bıraġup miḥnet olur... ER 57-a 2; ...odun ḥāżır idüp ***öl-ü-yi*** ṣu kenārına götürüp yuyup... MH 5a-26; ...şehr-i Petreburḳda iki sene yaz ve ḳış gün ***aş-ur-ı*** ḥarīḳ ẓuhūr ider idi... ER 50b-8; ... şāhuñ ṣaġ ṭarafında ḳızlar aġāsı ve beyāż ***ḳap-u*** (***kap-ı-g > kapu***) aġāsı maḳāmında olan ṭavāşīler... Aİ 40-2; ...ve ḳurā ahālīsi ***ṣat-u*** bāzār içün gelür iken şehre yaḳīn yerde ʿarabasına bir iki ṭaş alup... ER 50a-11; ...bütün yelkenler ***ṭol-u***... MH 2a-21; ...ve ḳanṭara aġaçları var ḳanṭara didikleri emrud gibi ***ḳat-ı*** bir şeyʾdir ... MH 6b-1; ...ve żiyāfetden ṣoñra yine ḥareket ***ṭoġrı (ṭoġ(u)r-u)*** yollarında çendān ābādānlıḳ olmamaġla... Aİ 4-3;

---

[190] Korkmaz Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 82.
[191] Gabain A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 51.
[192] Korkmaz Zeynep, a.g.e. s.82.
[193] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 137.

Cumhuriyet döneminde -I ekinden kelime ve terim türetmek amacıyla çokça yararlanılmıştır: ***artı, çarpı, açı, duyu, doğu, batı, konu, abartı, veri, gömü, dizi, yeti, eleştiri, beğeni vb.***[194]

-(y)ICI

Fiilden isim türeten *-(y)ICI* eki, ET'de mecburiyet ve gaye bildiren daha sonraki dönemlerde gelecek zaman ve gereklilik anlamıyla kullanılan *-gu / -gü* sıfat-fiil ekiyle, *+çı / -çi* isimden isim yapma ekinin birleşmesinden oluşan *-guçi / -güçi* ekinden gelmektedir. *-guçi / -güçi* eki ET'den Batı Türkçesine geçerken *-ġ / -ḡ*'lerin düşmesiyle önce *-uçı / -üçi* sonra *-ucı / -üci*, daha sonra da *-IcI / -UcU* şeklini almıştır.[195]

ET'döneminde "işi yapanı gösterme" işleviyle kullanılan ***guçi / -güçi*** ekiyle ***öl-ür-güçi "cani, kâtil (ölür-: öldürmek), ḳol-ġuçı "dilenci" (ḳol-: istemek, rica etmek), ḳına-ġuçı " eziyet eden, (ḳına-: eziyet etmek)*** [196] gibi fiiller türetilmiştir.

EAT döneminde, -(y)ICI ekiyle "bir işi maharetle ve itiyat halinde yapanı göstermek üzere"[197] geçişli ve geçişsiz fiillerden kelimeler türetilmiştir: ***gül-ici, ḳorḳ-ucı, vir-ici, bil-ici, çek-ici, ḳopar-ıcı, yarlıga-y-ıcı vb.***

Sefaretnamelerde -(y)IcI ekinin iki işlevde kullanıldığı görülmektedir.

Bir meslek ya da uğraşı sürekli olarak yapanı gösteren isimler türetmiştir.

...derūn-i şehirde serserī ve cerrār ve ***dilen-(i)ci*** maḳūlesi pek nādirdir ... AP 16a-14; ...eṣvāb çıḳarmaġa gelen ādem içerüden bir parça şey ***ara-y-ıcı-nuñ*** öñine götürüp baḳdırup... MH 3b-2;

Fiilin gösterdiği işi bir özellik olarak üzerinde taşıyan sıfatlar türetmiştir.

...ve Laṭīn lisānında elekṭor olup maʿnāsı intiḫāb ***id-ici*** ve intiḫāb olınmış dimek imiş... M 2b-11;

-(y)ICI eki, TT'de her türlü fiil kök ve gövdelerinden isim ve sıfat türeten çok işlek bir ek görünümündedir. Ekin başlıca işlevleri şunlardır:

---

[194] Zülfikar, Hamza, **Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları**, TDK Yayınları, Ankara, 1991, s.91.
[195] -(y)ICI ekinin kökeni üzerinde farklı görüşler ve ekin farklı işlevlerde kullanımı için, bkz. Özmen, Mehmet, "*-Icı / -Ucu Ekinin Gelecek Zaman Eki Olarak Kullanılması Üzerine*", 'Bir' Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, (9-10), 1998, s. 546-556.
[196] Gabain A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 53.
[197] Timurtaş, F. Kadri, **Eski Türkiye Türkçesi**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994, s.81.

Fiilin gösterdiği işi "meslek uğraşı " ya da "sürekli" olarak yapanı gösteren isimler türetir: ***araştırıcı, dağıtıcı, dinleyici, dilenci, okuyucu, tüketici, satıcı*** vb.

-An sıfat-fiil ekinin zaman bildirme işlevinden sıyrılarak "bir işi yapan ya da yapma etkisi gösteren sıfatlar türetir: ***açıcı, atıcı, bayıltıcı, ezici, karıştırıcı, uyarıcı, zorlayıcı, kemirici*** vb.

Fiilin gösterdiği işi bir özellik olarak üzerinde taşıyan sıfatlar türetir: ***aydınlatıcı, bağlayıcı, öldürücü, ötücü, patlayıcı, yırtıcı, şaşırtıcı, uçucu, çarpıcı*** vb.

Fiilin gösterdiği işi yapan veya yapma özelliği gösteren araç-gereç isimleri türetir: ***alıcı, arıtıcı, boşaltıcı, çekici, ısıtıcı, dondurucu, taşıyıcı, susturucu, yansıtıcı*** vb.[198]

Arapça kurallara göre kurulmuş birçok sıfat, -(y)ICI ekiyle Türkçe köklere dayanılarak karşılanmıştır: ***müessif (üzücü), münekkit (eleştirici), murakıp (denetleyici), musahhih (düzeltici), müteahhit (yüklenici), muhafazakâr (tutucu), müessis (kurucu)*** vb.[199]

-(y)Iş

İsim-fiil eki olan ***-Iş*** eki, çalışmamızda tür değiştirici ekler içinde değerlendirilmiştir. Ancak bazı örneklerde kalıcı isimler kurma işlevi yüklendiği için bu tür örnekleri de türetme ekleri bölümünde incelemeye çalıştık.

-(y)Iş ekinin Orhon Türkçesinden itibaren kullanımı görülür. İ- dışında bütün fiillere getirilebilen ekin Orhon Türkçesinden itibaren çok sayıda kalıcı isim de yapmıştır. Ancak bu dönemde isim-fiil eki değil, fiilden isim türeten bir ek görünümündedir ve ünlü ile ile biten kelimelere -ş, ünsüzle biren kelimelere fiil tabanındaki ünlüye göre ***-ış / -iş, -uş / -üş*** biçimlerinde eklendiği görülmektedir.

"Oğuzuğ ***ük-üş*** ölürti", "sü ***teg-iş-inte*** yitinç erig ḳılıçladı", "ulug ***süñ-üş*** süñüşmiş"[200]

EAT'ye ait eserlerde ekin, ünsüz ile biten fiillere -Iş, / -Uş biçimlerinden biriyle eklendiği, ünlü ile biten fiillere ise kalıcı isimler yapma göreviyle kullanılıyorsa -ş, fiilin hareket ismini yapma göreviyle kullanılıyorsa -(y)Iş / -(y)Uş biçimlerinden biriyle eklendiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde her iki işleviyle kullanılan ekin, -ş biçimleriyle kullanımlarının

---

[198] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 83-84.
[199] Zülfikar, Hamza, Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları, TDK Yayınları, Ankara, 1991, s.93.
[200] Bayraktar, Nesrin, **Türkçede Fiilimsiler**, TDK Yayınları, Ankara, 2004, s.32.

kalıplaşmış arkaik biçimler olduğunu söylemek mümkündür. *in-iş, yañ(ı)l-ış, gid-iş, bil-iş, ḳurtıl-ış, meñze-ş* vb.[201]

Sefaretnamelerde 3 örnekte kalıcı isim türetme işleviyle kullanılan *-(y)Iş* eki, tek heceli ve çok heceli, geçişli ve geçişsiz fiillere gelerek somut ve soyut isimler türetmiştir. Türetilen bu isimlerden Sefaretnamede geçen örneklerin

...ḫarābesi ḳatı azdır ʿıyāẕen biʾllāh *göster-iş-de* gūyā ki devletleri inḳırāża ḳarīb olmışdur... Aİ 46-10; ...senede iki üç defʿa panāyırı ḳurulmaġla ḳatı vāfir *al-ış vir-iş* eyledüklerinden... AP 9b-4; ...pāşālarına pādişāhlarına varınca üzerine *bin-iş* giymezler... MH 5b-20.

TT'de *bağış, barış, deyiş, giriş, kurtuluş, tanış, yağış, yan(ı)lış, yarış,* vb. kelimelerin kalıplaşarak isim-fiil olarak değil türemiş isim olarak kullanıldığı söylenebilir.

Dilimizde kullandığımız birçok Arapça ve Farsça kılış isimlerinin Türkçeleşmesinde -(y)Iş ekinden yararlanılmıştır: gidiş = azimet, dönüş = avdet, kalkış = hareket vb. [202]

- (y) Ik, -k

A. Von Gabain, hem fiilden isim türeten ekler hem de fiilden sıfat türeten ekler kısmında gösterdiği - (y) Ik, - (y) Uk, -k[203] ekinin işlevini "bazen edilgenlik, bazen de yapılan işin sonucunu bildirmek" olarak ifade etmiştir. Gabain, ekin sıfat olarak daha çok kullanıldığını, mana bakımından *-°g* ile yapılanlardan farkını kesin olarak tespit etmenin mümkün olmadığını da görüşlerine eklemiştir. Gabain'in ekle ilgili verdiği örnekler: *an-uk* "hazırlık" (anun-: hazırlanmak), *közün-ük* "pencere (közün-: görünmek), *bar-k* "mal, mülk" (*bar-: var olmak); sıfat olarak gösterilen örnekler: *süz-ük* "temiz, arı" (süz-: temizlemek), *täg(i)l-ük* "kör" (täg-il-: dokunulmak), *ıd-uk* "mukaddes" (ıd-: göndermek).

EAT döneminde -(U)k biçimiyle görülen ekin, hem geçişli hem de geçişsiz fiillere getirilerek her durumda edilgen çatıda "-mIş" ekinin işlevinde isim ve sıfat türeten bir ek görünümündedir.

---

[201] a.g.e. s. 37.
[202] Banguoğlu Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, Ankara. 1998, s. 262.
[203] Ekin biçim özellikleri için bkz. **-(A)k** eki.

-(U)k eki EAT döneminde geçişsiz fiillerden ***esrü-k, kon-uk, kat-uk, yaz-uḳ*** vb. isimler ve ***öksür-ük*** örneğinde hastalık ismi; ***büyü-k, ṣovu-k, danış-uḳ, uyan-uḳ*** vb. sıfatlar türetmiştir. Geçişli fiillerden de ***böl-ük, buç-uk*** gibi isimler ve ***aç-uḳ, ay(ı)r-uḳ*** gibi sıfatlar türetmiştir.

-(y) Ik, -k eki, Sefaretnamelerde de 148 yerde ve 27 örnekte karşımıza çıkmaktadır. Sefaretnamelerde görülen başlıca işlevleri şunlardır:

Fiilin gösterdiği anlamı "nitelik olarak üzerinde taşıyan," kelimeler türetir. Örneklerin bazıları -mIş ekiyle karşılanabilen sıfatlardır.

...Tuḥfe ḳulı Beg nāmında bir ***büyü-k*** ḳapucıbaşı şāh-ı cem-cāh ṭarafından yüz ḳadar atlu ile gelüp... Aİ 3-11; ...sekiz yüzden ***art-ıḳ*** olana ceyş dirler... ER 6a-2; ...iʿtiḳādı gibi ***çürü-k*** çıḳdı... ER 19a-10; ...ḳoḫūsı gökcek illā dadı ***eksi-k-dir***... ER 59a-16; ...ṭaşra çıḳınca hevālar ***ṣovu-ḳ*** olur... MH 2a-11; ...baḳarlar ki bir ġayri dürlü aḳça içinde ***ḳarış-ıḳ*** olmasun diyü andan yine kīseye doldurup... MH 3a-15; ...āsūde vaḳtlerde yerlüden olan ʿaskeri üç ***böl-ük*** idüp... AP 20a-23; ...māh-ı Rebīʿ u ʾl-āḫiriñ ġurresi çehār-şenbe güni ***aç-ıḳ-lar*** ile ağırlıḳlarımız imrār... AP 2b-1;

Fiilin gösterdiği hareketin sonucunu gösteren kelimeler türetir.

...sekiz yüzden ***art-ıḳ*** olana ceyş dirler... ER 6a-2; ...her bir rūbiyye üç buçuḳ dirhem bir ***buç-uḳ*** çekirdekdür... MH 3a-24; ...Maṣīr Ḫānuñ nāẓırı ve ***iste-k*** ağası ile mihmān-dārımız gelüp ḫānlarınuñ daʿvet ve intiẓārını ifāde... Nİ 7-1; ...ser-ʿasker pāşā ordusına geldükde başḳa ***ḳıl-uḳ*** ile gelüp... ER 12b-9; ...bu ʿaẕāb ile ***ṣoġu-ḳ-dan*** bir ḳaç kimesne helāk olup... ER 30a-12; ...bir ***del-ik*** ẓāhir olup birine āyīnleri üzre sofra ṭaʿāmları çıḳar... ER 46-b 7; ...ve beride bu ***ḳat-uḳ*** çoḳdur... ER 23b-2;

Araç-gereç ve eşya anlamında kelimeler türetir.

...ḳoyun bağarṣuğuna ṣu ṭoldırup bellerine ***ḳuşa-ḳ*** yerine ḳuşanurlar imiş... Aİ 43-9; ...beş oturaḳlı çete ***ḳay-ıḳ-ıyla*** ḳarşuya güẕār olındı... AP 2b-3; ...bağlu bir ḥalḳayı çekerler bir çan ṣadāsı ḥāṣıl olur ol sofra iner bir yana ***ḳapa-ḳ*** gelür... ER 46-b 13; ...altun ḳaçırmasın diyü ve ***ṣar-ıḳ-ın*** ve ceplerin ... ararlar ... MH 3-a 2; ...ve yaṣdıḳ ve yorġan ve ***döşe-k*** cümlesini ḫamīr yoġurur gibi ellerinde ovalıyup... MH 3b-6; ...***küre-k-li*** bir ḳayıġuñ baş ṭarafına eli gönderli bir ādem ṭurup... MF15-1; ...derūn-ı kār-ḫānede ***emz-ik-li*** fāḥişeler sākine olup... ER 50a-17; ...ve ṭabaḳ ve çanaḳ ve ***ḳaşıḳları*** (ka-ş-ı-k) degişdirirler... ER 37a-13;

Aşağılama bildiren sıfat türetir.

...ḫamr içmek ḥarāmdır ve içenler ***alça-ḳ-dur***... MH 6a-25;

Yer bildiren kelimeler türetir

...ol meclise gelüp şāha ḳarīb olmayup ***ıra-ḳ-dan*** zemīn-būs idüp kāġıdların ellerine virüp yolladılar... Aİ 26-8; ...***uza-ḳ*** yire gidince dört ādem götürür... MH 4b-11;

Fiilin gösterdiği işin abartılı yapıldığını gösteren kelimeler türetir.

...İspanyada ḳıllet-i bārgīrden hinṭolara ḳatır ḳoşmaḳ żarūriyyātdan olup ḳatırları ***yürü-k*** ve ḳuvvetlidir ler ... Vİ 15-14;

Eylemi yapanı ifade eden isimler türetir.

...ve umūr-ı mühimme ile āme-şüd iden ***ula-ḳ-lar*** içün her bir menzil-ḫānede on altı ve baʿżen yigirmi ve yigirmi dört bārgīr... AP 19; ...ve ġartalaya ***yama-ḳ*** dimek... ER 51a-7;

TT'de (y)-Ik, -k ekinin işlevleri Sefaretnamelerdeki işlevlere benzer özellikler taşımaktadır.

Eklendiği kelimeye "kökün bildirdiği anlama uğramış sonuç" kavramı katar: ***ada-k, dola-k, dile-k, daya-k, iste-k*** vb.

Eklendiği kelimeye "niteliği, özelliği bulundurma" kavramı katar: ***boz-uk, aksa-k, kes-ik, sök-ük, parla-k, titre-k*** vb.

Eklendiği kelimeye "huy, tabiat" kavramı katar: ***uyuş-uk, don-uk, kaç-ık, yılış-ık*** vb.

Eklendiği kelimeye "araç-gereç" kavramı katar: **küre-k, ele-k, tara-k** vb.[204]

Cumhuriyet döneminde bu ekle yabancı kökenli kelimelere Türkçe karşılıklar bulunmuştur: san-ık (maznun), damıt-ık (mukattar), yenik (mağlup), dönük (müteveccih), dene-k (kobay, zooloji bilimi).

-(I)m

ET döneminde -(I)m eki fiilin neticesini bildiren kelimeler türetmekte kullanılmaktadır: ***ked-im*** "elbise" (ked-: giymek), ***toġ-um*** "doğum" (toġ-: doğmak)[205], ***tal-ım*** "yağma" (talı-: yağmalamak), ***istä-m*** "istek, arzu" (istä-: aramak, istemek).[206]

---

[204] Zülfikar, Hamza, **Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları**, TDK Yayınları, Ankara, 1991, s.98.
[205] Tekin, Şinasi, "Eski Türkçe", **Türk Dünyası El Kitabı**, II. Cilt, Ankara, 2002, s.84.
[206] Gabain, A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 53.

EAT'de *-(I)m* ekinin" genellikle, bir defada veya bir hamlede yapılan işleri gösteren kelimeler türettiği görülmektedir. geçişli ve geçişsiz fiillere gelebilen ekin kullanıldığı bazı örnekler: ***öl-üm, ad-ım, iç-im, toy-um, tad-ım, baḳ-ım, kes-im.***[207]

Sefaretnamelerde de -(I)m eki geçişli ve geçişsiz fiillere gelerek fiilin gösterdiği hareketin sonucunu ifade eden isimler türetmiştir. Örneklerden birinde -(I)m ekinin -DIr- ettirgenlik ekiyle genişlemiş olan fiile getirildiği görülmektedir.

...ḳaṣabası Moraviye eyāletiniñ re's ḥudūdunda vāḳi' olmaḳ mülābesesiyle bir ***ṭaḳ-ım*** gümrükçiler anda iḳāmet idüp... AP 6b-15; ... iderler 'asākir-i meẕkūre neferātınuñ yevmiye dört pāre 'ulūfe ve ***yar-ım-şar*** vuḳḳıye nān... AP 20b-19; ...ve bārgīrlerine iḳtiżā iden ***koş-um***... AP 22a-20; ...yüz elli ***ad-ım*** miḳdārı yerde ön ḳat selṭātları ṣaf-beste olup... Vİ 9-3; ...tüfeng ve hind-kārī beş ṭāḳa zerli ve çiçekli ve iki destār ve bir ***ṭul-um***... Vİ 13-15; ...ve birer bıçaḳ ve şişler ve bir ***dil-im*** ekmek ve sofranuñ ortasına meẕkūr ma'den tencereyi ḳoyup... ER 37a-8; ...iki ṭarafı yaya ***ḳaldır-ım-ı*** gibi taḫtalardır altında şu aḳar... ER 45-b 2. Bu örnekte geçen "yaya kaldırımı" tabiri bu günkü kullanıma koşut ve ilginç bir örnektir.

Sefaretnamelerde bir örnekte ***kıv(ı)r-ım*** kelimesinin -ñ- ile kullanılan bir örneği bulunmaktadır. ...cāme didükleri ***ḳıvrıñlı*** ve bedeni ḳuşaḳ yerine gelince ṣıkma bedenine göre aşağısı eteklik gibi... MH 5b-17;

-mA

-mA eki -mAk eki gibi bir hareketi canlandırmaz. Bu yüzden fiilin gösterdiği oluş ve kılış ve durumları iş adına dönüştürme özelliğine sahiptir.

ET'de de sık olmamakla birlikte yapım eki olarak sıfat türetmiştir: **kesme** aş: (kıyma), barma yıl (geçen yıl)[208] EAT'de kalıcı isimler türetmiştir: **ısıtma, içme, yime.**[209]

Sefaretnamelerde -mA ekinin, hareket bildirme özelliği kaybolunca kalıcı bazı isimler ve sıfalar türetmiştir.

...ve ferrāş maḳūlesi ve ***döşemeleri*** hep kendü metā'larıdur... Aİ 41-11; ...telāṭum-ı nehr iḥtimāliyle iki ḳıṭ'a ***çekdirme*** resminde ḳalyon iḥżār... DR 9-3; ...***donanma***-yı hümāyūndan

---

[207]Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 135; Timurtaş, F. Kadri, **Eski Türkiye Türkçesi**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994, s.

[208] Gabain, A. Von, **Eski Türkçenin Grameri,** (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 57.

[209] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 136.

bir ḫaber ẓuhūr eyledi... ER 13a-1; ...ʿālī-şān ḥażretleri der-ʿaḳab yedüklerini bozup raḫşların ve *kesmelerin* ve kendi parmağında olan cevāhir ḫātemi... ER 13a-13; ...bizleri *yağma* idecekler idi... ER 20a-14; ...Kefeniñ şol cānibi Ḳaradeñizdir ḳıyı şırasıyla Geyik *atlaması* taʿbīr olınur maḥal... ER 28b-5; ...rublesi biri iki yüz aḳçaya olmaḳ üzere kāġıd *başma* ḳraliçe ṣūreti vardur... ER 38b-4; ...kebīr bir bāġçedir ki eṭrāfı teymür tel *örme* ve üsti kārgīr ḳubbe... ER 45b-15; ...Bānyān ḳısmı başlarına beyāż şarınur ve alaca şarınur ve *başma* yemeni şarınur ve *işleme* dülbent şarınur... MH 5b-12; ...ve ḫarīṭalarda *çizme* şekline şebīh ve meşīl olan Kalabarba eyāleti... MF 5-7; ...andan māʿadā ancaḳ devletlerinden *düşme* baʿżı kimesneye virilmek içün MN 7a-1; ...*başma* esāmīʿ-i kütüb risālesi taḥṣīl olındı... Vİ 17-6; ...velākin evvelden anda sākin *olma* Rūmlılar vardur... MH 5b-21;

-mAk

-mAk mastar eki aşağıdaki örneklerde yapım eki işleviyle kalıcı isimler türetmiştir.

ET'de -mAk ekiyle soyut ve somut isimler türetilmiştir: uḳmaḳ (akıl, fikir), tüzülmek (sükûnet), tutmaḳ (sap).[210] EAT metinlerinde de -mAk eki kalıcı isimler türetmiştir.

"...Üç gün perhīz eyleye laṭīf ġıdā yiye *itmek* yimeye..." [211]

Sefaretnamelerde de bir iki örnekte görülmektedir. TT'de **-mAk** mastar eki kalıplaşarak bazı yiyecek-içecek, araç-gereç isimleri yapmıştır.[212]

...Kirmān şāha varılmaḳ üzere *yimeklik* alınup... Aİ 2-7; ...yaḳīn olınan ḳaraġollar niḥānīce *etmek* ve şu ve mum pārelerimiz ile getürürler... ER 31b-14; ...ḳarşu ḳarşıya iki şıra çanaḳ ve ṭabaḳ ve birer ḳaşuk ve birer bıçaḳ ve şişler ve bir dilim *ekmek*... ER 37a-8; ...ve *ḳaymak* ve tāze peynir çoḳdur... MH 4a-18;

-mAz

Geniş zaman sıfat-fiilinin olumsuzudur. ET'de EAT'de kalıcı isim ve sıfat olarak kullanılmıştır. Sefaretnamelerde de iki örnekte kalıcı isim ve zarf göreviyle kullanılmıştır.

...Tātār bu ḥāli görince ġayrı *açmaz* ḳoyup çekildiler... ER 6a-10; ...Firʿavn aytdı *yaramaz* itdüñ bu mālı anlardan alduñ... ER 60b-10.

---

[210] Gabain, A. Von, **Eski Türkçenin Grameri,** (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 53.

[211] Şahin, Hatice, **Müntehib**, (Dil Özellikleri-Metin-Dizin-Tıpkı Basım), Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 2007, s. 40.

[212] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 96.

-mIş

Aslında sıfat-fiil eki olan **-mIş** eki, ET'den beri zaman gösterme işlevini yitirerek kalıcı isimler türetmiştir. Sefaretnamelerde bu işleviyle ilgili örnekler bulunmaktadır.

...Ḥaḳ Teʿālā kerem idüp mīve-dār eşcārı ***ye-miş*** virmemişdir ... ER 46-a 4; ...ibtidā yigirmi ferde ***ye-miş*** ḳahvesini münāsib nesneler ile ʿarabalara taḥmīl idüp gönderildi... Vİ 7-15.

-mur

ET'de seyrek kullanılan bir ektir. Geçişli ve geçişsiz fiillerden isim türetmiştir: yaġ-mur, köy-mür > kömür, al-mır (hırs, tamah).[213] EAT'de ve Sefaretnamelerde yağmur örneği bulunmaktadır.

...***yaġmurdan*** ve ḳardan cümle zaḫīre çüriyüp bu ḥāle girmişdir ... 14a-6.

-(I)n

ET'de seyrek kullanılan bir ek olarak isim ve sıfat türetmiştir: **tüt-ün, tir-in** (kalabalık), **yal-ın.**[214] EAT'de geçişli ve geçişsiz fiillerden isim türetmiştir: aḳın, dütün, düğün, ṣatun, ekin.[215]

Sefaretnamelerde genellikle tek heceli geçişli ve geçişsiz fiillere eklenerek "fiilin gösterdiği işin sonucunda meydana gelen ürünü ifade etme" işlevi yüklenmiştir. TT'deki işleve benzer bir işleve sahiptir.

...Kirmān ve Meşhed ḥavālīlerine ***aḳ-ın*** itmededir... Aİ 43-4; ...ve pāşādan ġayrı esīrleri ṣoyup ʿuryān idüp ol āteşden geçirüp ol ***tüt-ün*** vücūdlara teʾṯīr itmekle ḫastelik olmaz imiş ER 30a-11; ...eṣnā-yı rāhda bir ***yıġ-ın*** yeşil aġaç dalı yıġup... MF 42-6; ...der-kār olan meveddetden nāşī ḳurbiyyet ḥāṣıl oldı taʿbīri ***ḳal-ın*** ḳalem ile yazıldığı görilmişdir ... AP 8b-22; ... iş bu şeyleri gerek ***ṣat-un*** ve gerek rehin ḳoyup aḳça tedārik idüp... ER 13b-15; ...bir Malda alacası ***bütü-n*** ṭopıyla ṣararlar... MH 2a-5; ...nıṣf-ı leyle ḳadar ḳonaġımız ***düg-ün*** evi gibi ziḥām-ı nās ile meşḥūn olmışdı... MF 18-11; ...ve eger ḳaṣaba ve ḳurālarında tüccār çoḳ ve ***ek-in-ci*** rencberi ḳıllet üzere oldığından arpa ve buġdāy ve meʾkūlāt kısmı muʿteber olup bizüm diyārlarımıza göre ikişer ḳat bahā ile ancaḳ iştirā olınur... Aİ 41-3.

---

[213] Gabain, A. Von, **Eski Türkçenin Grameri,** (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 53.
[214] Gabain, a. g. e., s.54.
[215] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 135.

-sI

ET'de -sIk ve -sIg biçimlerinde sıfat ve isim türeten ek sıfat olarak "geleceğe yönelmiş ihtiyaç, gereklilik" bildirir. Günümüzde yalnız üç kelimede bulunmaktadır. yatsı < yat-sıg: yatacak zaman, yatma zamanı, tüt-sük ve yassı < yaz- (yay-).[216] Sefaretnamelerde iki örneği geçmektedir.

...*tüt-si* virmek ʿādet degildir ... MH 4b-2; ...ḥattā *yatsu* geçene degin çārşūda ve oyun-bāzlar da anda durur... MH 4a-3.

-(I)t

Çok eski bir isim-fiil eki olan -(I)t ekinin görülen geçmiş zaman kipini kurduğu düşünülmektedir (geç-it-im > geçtim). ET'den beri yalın isimler, yer yer araç isimleri türettiği görülmektedir. EAT'de canlı bir ek iken günümüzde pek verimli bir ek değildir: binit, içit, yüklet.[217] TT'de eke canlılık kazandırılarak dikit, konut, somut, kesit, ölçüt vb. kelimeler türetilmiştir. [218]

Sefaretnamelerde yer ismi ve yiyecek ismi türetmiştir.

...bu ḥaḳīr meẕkūr İsmāʿil *geç-id-i* nām maḥalden ḳayıḳ ile Ṭulcaya... ER 54b-8; ...ve süt *yoġur-d* çoḳdur... MH 4a-18;

-(A)z

ET'de kullanılan bir ektir: u-z (u- muktedir ol-), sö-z (söy-), semi-z.[219] Aynı örneklere EAT metinlerinde de rastlamaktayız. Sefaretnamelerde -(A)z ekiyle türetilmiş dört örnek yer almaktadır.TT'de de bu örneklerden hariç pek fazla örnekle de karşımıza çıkmayan ekin varlığını ancak ET ile yapılan karşılaştırmalar neticesinde çıkarabiliyoruz. Ekin işlevi de "fiilin gösterdiği işi yapan ya da o işten etkilenen" anlamında isim ve sıfat türünden kelimeler türetmektir.[220]

...Siyobin ṭaġlarından ve Erdel *Boġ-az-ından* mürur... AP 14a-24; ...ve atlarınuñ *boġ-az-ına* deve çānı gibi bir çān aṣarlar... MH 2a-6; ...Şeh-zāde Sulṭān Süleymān efendimiz seḥer

---

[216] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 106
[217] Banguoğlu, Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, Ankara 1998, s. 263.
[218] Korkmaz, a. g. e., 108.
[219] Gabain, A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 55.
[220] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 109.

yıldızı (*yultrı-z) gibi berrāḳ ve pertev-endāzdur... Aİ 38-14; ...irādet-i İlāhiyyeye *sö-z* (sö-) yoḳ... MN 29a-5; ...ve ġāyet iri ve *semizdir* (<*semiri-z) aṣlā kemükleri görünmez... MH 4b-8.

Değerlendirme

Sefaretnamelerde fiilden isim türeten 28 ek kullanılmıştır. Bunlar içinde örnekleri bir iki taneyi geçmeyen ekler olduğu gibi her dönemde işlek olan ekler de yer almıştır. Fiilden isim türeten ekler içinde EAT'de kullanılan ve Sefaretnamelerde yer almayanlar şunlardır. -Aç eki (ḳısaç), -(y)AġAn eki (olaġan), -Am eki (tutam), -çek eki (emçek), -gAn eki (dalaşġan), -geç eki (yüzgeç), -Inç eki (ḳorḳunç), -mal eki (saġmal), -ş eki (oynaş).

TT'de yer alan ekler içinde Sefaretname metinlerinde geçmeyen ekler daha çok kalıplaşan eklerdir. Bu ekler: -AlAk eki (asalak), -AmAç eki (dönemeç), -AmAk eki (basamak), -mAcA eki (koşmaca). Sefaretnamelerde yer alan fiilden isim türeten ekler içinde EAT ve TT'den farklı işlevde kullanılan ekler bulunmamaktadır. Ancak, EAT'de bulunmayan -CA eki, (eğlence) -Iş (biniş) eki, -Im (kaldırım) eki, -dI (buyurultu) eki ilgi fiilden isim türeten eklerle türetilmiş ilgi çekici eklerdir.

D. FİİLDEN FİİL TÜRETEN EKLER

Fiilden fiil türeten ekler nitelikleri bakımından iki grupta değerlendirilebilir. Birinci gruptaki ekler, fiilin çatısını etkilemeyen öteki türetme ekleri gibi eklendiği fiilde köklü bir anlam değişikliği meydana getirerek farklı anlamda yeni fiiller türeten eklerdir. İkinci gruptaki yer alan fiilden fiil türeten ekler ise eklendikleri fiillerin anlamlarında köklü bir değişiklik yapmayan onların cümlede özne ve nesneyle bağlantısında biçim ve durum değişikliği yapan çatı ekleridir. Çatı ekleri içerisinde de zamanla anlam kaymasına uğrayarak fiilin anlamında köklü değişiklik meydana getiren ekler de bulunabilmektedir.

Sefaretnamelerde fiilden fiil türeten ekler incelenirken çatı ekleri türetme ekleri içerinde değil fiil işletme ekleri içerisinde değerlendirilmiştir. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi bu ekler fiilde köklü anlam değişikliği meydana getirmeyip cümlenin ögeleri üzerinde çeşitli değişiklikler yaptığından türetme eki olarak değerlendirilmemiştir.

Fiilden fiil türeten eklerin sayısı diğer türetme eklerine göre daha azdır. Bir de Sefaretnamelerde yer alan çatı ekleri fiil türetme ekleri içinde değerlendirilmediğinden fiilden

fiil türeten eklerin bir iki örnekle sınırlı kaldığı söylenebilir. Zaten metinlerimizde fiil olarak geçen kelimeler daha çok fiilimsilerde yer almaktadır. Çekimli fiillerin sayısı azdır. Çünkü Sefaretnamelerde daha çok et-, eyle- fiiliyle kurulan birleşik fiiller kullanılmıştır. İncelediğimiz metinlerde bu fiillerle kurulan birleşik fiillerin sayısı 1216'dır.

Sefaretnamelerde fiilden fiil türeten ekler arasında sayabileceğimiz ekler şunlardır:

-A-

Eklendiği fiilden pekiştirme fiilleri türeten -A- eki, zamanla kökle kaynaşıp pekiştirme görevini kaybetmiştir.[221] Kaç-a-mak, ol-a-ğan gibi kelimelerindeki -AmAk, -AgAn gibi bazı birleşik eklerin bünyesinde varlığını sürdüregelmiştir.[222] Sefaretnamelerde birkaç örnekte görülmektedir.

...anlar daḫi ol meclise gelüp şāha ḳarīb olmayup *ır-a-ḳdan* zemīn-būs idüp kāğıdların ellerine virüp yolladılar... Aİ 26-8; ...gelen gemiler boşalduḳdan şoñra gümrügin deñiz ḳapusın *ḳap-a-yup* ḳara ṭarafında olan kapuyı açarlar... MH 3a-9;

-AlA-

Zeynep Korkmaz -AlA- eki ekin yapısıyla ilgili görüşleri verdikten sonra kendi görüşünü şöyle açıklamaktadır: "*it-eg-le > itele- biçiminde fiilden isim türeten -g ekini düşmesi ve geride kalan bağlantı ünlüsünün +lA ekiyle birleşip kaynaşmasından oluşmalıdır." [223] EAT'de de depele- örneğiyle kullanılan Sefaretnamelerde iki örnekte görülmektedir. Bu eki almış fiillere edeleme fiilleri adını verenTahsin Banguoğlu dilimizde ekin örneklerinin sayılı olmasına karşın edeleme fiillerinin canlı ve gelişmeye müsait bir görünümde saymaktadır.[224] Gürer Gülsevin, "bir fiili belli aralıklarla sık sık yapmayı bildirir" diyerek ekin işlevini dile getirmiştir.[225]

---

[221] Hacıeminoğlu, Necmettin, **Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller**, TDK Yayınları, Ankara, 1992, s. 105.
[222] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 124.
[223] Korkmaz, Zeynep, a. g. e. s.125.
[224] Banguoğlu Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, Ankara, 1998, s. 275.
[225] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları Ankara, 1997, s. 142.

...ve böceklerüñ daḫi *dep-ele-yüp* boġazına ḳorlar... ER 45a-10; ...ve yorġan ve döşek cümlesini ḫamīr yoġurur gibi ellerinde *ov-alı-yup* içinde altun ṣaḳlı olmasun diyü ve ṣanduḳ ve ṣaḥāre boşalduḳda çeküc ile urup yoḳlarlar... MH 3b-7.

-(I)k-

-(I)k- eki ET'de kuvvetlendirme eki olarak kullanılan bir ektir ve "alk- (bitir-), ök- (düşün-), könük- (tamamıyla yan-) örneklerinde bulunmaktadır.[226] EAT'de seyrek kullanılan ek, duruḳ- ve ḳayıḳ- kelimelerinde yer almıştır. TT'de tek heceli fiil köklerinden anlamı pekiştirilmiş fiiller türeten ek, r, l gibi akıcı ünsüzlerle biten bazı fiil köklerine bağlantı ünsüzü almadan gelmektedir. Ekle kaynaşmış gibi görünen ekte dönüşlülük işlevi de görülmektedir.

Sefaretnamelerde kuvvetlendirme işleviyle yer alan -(I)k- ekiyle ilgili bir örnek yer almaktadır:

...ve ṣaḳalların tıraş idüp bıyıḳların daḫi *ḳırḳup* ince ḫilāl gibi ider ve ḳulaḳları yanında iki zülf ḳoyuvirürler... MH 5b-15.

-y-

Fiilden fiil türeten ekler arasında yine pekiştirme işleviyle kullanılanlardan birisi de ET'deki ḳod- (koy-), tod- (doy-) yod-(mahvol-)[227] kelimelerinde bulunan -d- ekidir. Sonradan -y- şekline dönüşmüştür.

EAT'de de -y- ekini aynı örneklerde görmekteyiz: ḳoy-, ṭoy- yoy-[228]

Sefaretnamelerde ḳoy- fiili hem ḳo- hem ḳoy- şekliyle yer almaktadır.

...Amāgū Ḳalʿasını söyledim eṣnā-yı ṣulḥde hedm olınup ṭarafeynden ābād olmamaḳ üzere Ġāzī Sulṭān Murād Ḫān ʿaleyhi'r-raḥmeti ve'l-ġufrān ḥażretlerinüñ ṣulḥ-nāmesinde muṣarraḥ ve mestūr iken Mīrāvisek ẓuhūrı eṣnālarında niçün maʿmūr ve ābād idüp içine ʿasker *ḳodıñuz*... Aİ 31-8; ...ḥāżır şāhuñ öñine beş yüz biñ miḳdārī

---

[226] Gabain, A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**", (Çev: Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s.59.

[227] Gabain, A. Von, a. g. e., s. 58.
[228] Gülsevin, Gürer, a. g. e., s. 142.

meskūk altun *ḳorlar*... Aİ 21-5; ...temāşā idenlerüñ yedlerinde iẕin teẕkeresi olmadıḳca içerüye *ḳomazlar*... ER 44b-16;

...ve kehle ve pire daḫi öldürmezler ve öldürmege daḫi *ḳoymazlar*... MH 4b-25; biz daḫi nāme-i hümāyūnı ġāyet taʿẓīm ile ketḫüdamız elinden aldıḳ üç kere telsīm ile baş üzere *ḳoyduḳdan* ṣoñra başımızdan yuḳaru ṭutaraḳ teneccüz ve nerm-reftār ile ḳrala ṭoġrı ʿazīmet eyledik... Vİ 9-15.

-Ir-

EAT metinlerinde ve TT'de kullanılan seğir- kelimesindeki -Ir- geçişlilik/ ettirgenlik eki Sefaretnamelerdeki bir örnekte farklı anlamda kelime türetmiştir.

...öküzlerinüñ boynuzları ġāyet uzun... ve ġāyet çoḳ *seg-ir-dürler*... MH 4b-9.

Değerlendirme

Sefaretnamelerde fiilden fiil türeten ekler incelenirken çatı ekleri türetme ekleri içerinde değil fiil işletme ekleri içerisinde değerlendirilmiştir. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi bu ekler fiilde köklü anlam değişikliği meydana getirmeyip cümlenin ögeleri üzerinde çeşitli değişiklikler yaptığından türetme eki olarak değerlendirilmemiştir. Bu nedenle fiilden fiil türeten ekler sayı olarak diğer türetme eklerine göre azdır. Türetme eki olarak incelenen örnekler de EAT'de ve TT'de kullanılan örneklerdir. Sefaretnamelerde fiilden fiil türeten ekler işlevleri açısından EAT ve TT dönemleriyle farklılık göstermemektedir. Yalnız pekiştirme eki olarak kullanılan -y- ekinin geçtiği **ko-** fiili -y- pekiştirme ekini almadan da birçok örnekte kullanılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜR DEĞİŞTİRİCİ EKLER

I. FİİLLERE EKLENENLER

A. FİİLİMSİLER

1. İSİM-FİİL (MASTAR) EKLERİ (-mAk, -mA, -(y)Iş)

Mastarlar, fiillerin karşıladıkları hareketleri kişi ve zamana bağlı olmadan gösteren fiil isimleridir. İsim-fiil, fiil ismi veya eylemlik gibi terimlerle isimlendirilen mastarların çeşitli tanımlarını veren Ahad Üstüner, görevleri ve özellikleri hakkında şunları belirtmektedir:

Mastarlar hareket isimleridir, zaman kavramı taşımazlar, çekimli fiiller gibi kişi ekleri almazlar, isim oldukları için iyelik ekleri de dahil, bütün isim çekim eklerini alabilir, cümlede özne, nesne, tümleç ve ek fiille yüklem olabilirler. Diğer fiilimsiler gibi yan cümlede yüklem olarak, özne, nesne, tümleç alabilirler. Zaman kavramı taşımaksızın bir ismi hareket vasfıyla nitelendirebilirler. Bazen kalıplaşma yoluyla yeni kelimeler oluşturdukları için yapım ekleriyle benzerlik gösterebilirler.[1]

A. -mAk

Fiil kök ve gövdelerinin karşıladıkları mücerret hareketleri hiçbir şeye bağlamadan ifade etmek için kullanılan fiil isimleridir. Fonksiyonu fiillerin hareket isimlerini yapmaktır.[2] -mAk eki, her fiile gelebilen bir yaygınlıktadır.

İlk olarak Uygur Türkçesiyle yazılmış metinlerde bugünkü görev ve işleviyle karşımıza çıkar. Orhon Türkçesinde yalnızca bir örnekte görülen bu ek, mastar ya da isim-fiil tanımına uyacak biçimde kullanılmamıştır. Kalıcı isimler yapan fiilden isim yapma eki olarak görülmektedir.

"Tabğaç bodun...***armakçısin*** üçün...illedük ilin ıçgunı ıdmış." Başka bir örneğin bulunmayışı Türkçenin ilerleyen dönemlerinde sıklıkla karşımıza çıkan isim-fiil ekinin henüz kullanılmadığını, yerine başka bir ekin kullanıldığını akla getirmektedir. Uygur Türkçesine ait

---

[1] Üstüner, Ahad, **Anadolu Ağızlarında Sıfat-fiil Ekleri**, TDK Yayınları, Ankara, 2000, s. 11.
[2] Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları. İstanbul, 1989, s. 175.

eserlerdeki kullanımlarından fiillerin hareket isimlerini yapma görevinin yanında fiillerden kalıcı isimler yapma göreviyle de kullanıldığı anlaşılmaktadır.[3] ET'de ek yığılması olarak -mAklIG ve -mAksIz ekiyle kalıplaşmış kelimelerde bulunmaktadır.

"sadu *timeklig saw.*" (aferin denecek kadar isabetli söz), "ilenmeksiz" (serbest, bağımsız.)[4]

EAT döneminde en işlek mastar ekidir. Fiil ismi yapma göreviyle sıklıkla kullanılmıştır. Ayrıca ismin durum ekleri, iyelik ekleri gibi bir ismin alabileceği her türlü eki aldığı gibi, kalıcı isimler de türetmiştir.[5]

EAT'de -mAk ekiyle aynı fonksiyonda kullanılan ve ikinci derecede işlek -mAklIk eki de bulunmaktadır. " baña ʿ ārdur sende *olmaḳlıḳ* muḳīm." Ayrıca EAT'de -dUk sıfat-fiil ekinin nadiren -mAk mastar eki fonksiyonunda kullanılmıştır. [6]

-mAk eki, EAT'den TT'ne uzanan gelişme sürecinde bir daralmaya uğrayarak bazı işlevlerde yerini *-mA* isim-fiiline bırakmıştır. Bu yüzden bugün EAT'ye aykırı olarak ilgi durum eki, iyelik ve çokluk ekini almamaktadır.[7] Örneğin EAT döneminde "*ağlamağum* benüm ol iy muḥteşem.", "şişleri *delmegüñ* ve *yarmağuñ* tarikasın bildürür."[8] cümlelerindeki "*ağlamağum, gelmegüñ*" kelimelerine eklenen iyelik ve ilgi durum eki, TT'de -mA isim-fiil ekiyle karşılanmaktadır.

-mAk ekinin, TT'deki işlevleri şunlardır:

Durum ekleri ve edatlarla bir araya gelerek çeşitli anlam ilişkisi içinde bulunabilir.

Kendinden önce gelen isim niteliğindeki kelimelerle birleşerek *akıl almak, ders vermek, doğru söylemek* vb. birleşik fiil oluşturabilmektedir.

Yalın durumdaki -mAk'lı hareket ismi başka isimlerle birleşerek belirtisiz isim tamlamasında tamlayan göreviyle kullanılabilmektedir: "...Emrinde bir sürü adam *çalıştırmak* yeteneği yoktu."

-mAk+tA eki -(I)yor şimdiki zaman kipinin yerini tutar.

---

[3] Bayraktar, Nesrin, **Türkçede Fiilimsiler**, TDK Yayınları, Ankara 2004, s.10-11.
[4] Gabain A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 57.
[5] Bayraktar, a.g.e., s. 15
[6] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 122.
[7] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 868.
[8] Bayraktar, a. g. e., s.16-17.

-mAk eki yokluk gösteren +sIz sıfat eki ve +In vasıta durum ekiyle kaynaşarak +sIzIn zarf ekiyle kullanılır: "Durmaksızın karşılık verir." Ayrıca -mAk eki kalıplaşma yoluyla hareket bildirme özelliğini kaybederek birtakım nesne isimleri yapmaktadır. [9]

-mAk Ekinin Sefaretnamelerde Kullanılışı ve İşlevleri

Zaman ifadesi olmadan fiil ismi olarak kullanılmaktadır:

...ve gemilerde olan kimesneler taşra ***çıkmak*** olur ise kapudānlarından tezkere ile taşra çıkarlar... ER 48a-1; ...ve ordusından krallarına birer menzilleri gider gelür ġayrı kimesne ***gitmek*** ve ***gelmek*** kābil olmaz... ER 49b-17; ...ṣıbyānlar beşer altışar yaşında oldukda papaslar ta'yīn olunup ***yazmak*** ve ***okumak*** ve oyun-bāzlık ta'līm iderler... ER 50b-3; ...bir rivāyetde bir kimesne yalñız bir nice kāfire karşu ***varmak*** ve muḳātele ***itmek*** cā'izdür... ER 57b-2

Kalıcı isimler yapmaktadır.

...ve anda mīve vardur koyun ve keçi ve ***etmek*** ve tavuk ve kahve ve çekirdeksiz kızıl üzüm mīveleri... MH 1b-12; ...ve üç günde üç kaba çavdar ***etmegi*** olmak üzre kal'a żābiti virür... ER 48b-15; ...beşinci gün Kirmānşāha varılmak üzere ***yimeklik*** alınup... Aİ 2-7;

Durum eklerini alabilmektedir.

-mAk mastar eki, EAT döneminde belirtme durum eki ve yönelme durum eki alabilmektedir. Sefaretnamelerde de görülen bu durum günümüz TT'de artık yerini ***-mA*** ekine bırakmış durumdadır.

Belirtme durum ekiyle kullanılmıştır.

...França kralı ile daḫi ḫuṣūmet üzre ***olmaġı*** münāsib görmeyüp... MN 19b-2; ...efendiñ āşinānıñ eline ***düşmegi*** saña ni'met 'ad eyle... ER 62b-3;

Yönelme durum ekiyle kullanılmıştır.

...ve ol gün gümrükden taşra bir kat çamāşur ***çıkarmaġa*** daḫi izin virmezler... MH 3a-7; ...karġa'i besle ki gözin ***oymaġa*** lāzım olur dirler... MH 6a-21; ...ve sefīnede mevcūd olan şu tekmīl olup şu ***almaġa*** iḥtiyāc mes itmegin... MF 5-9; ...ziyāde bārgīr ***beslemege*** daḫi ḥācet yokdur... AP 17b-2; ...silāḥını şatmak degil kirli paslı ***tutmaġa*** daḫi bir nefes kādir degildür... AP 22b-10; ...kayıklar gemiye ***gelmege*** izin virür... MH 2b-20; ...ve kehle ve pire daḫi öldürmezler ve öldürmege daḫi koymazlar... MH 4b-25;

---

[9] Korkmaz Zeynep **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 864-881.

Bulunma durum ekiyle kullanılmıştır.

...ḫāndan yine taḥrīrāt gelüp Ḳaraşuya ***varmaḳda*** ʿusret vardur lākin Rabaṭ Ḳalʿasına küffār gelmiş diyü ḫaber alduḳ... ER19b-15; ...baʿdehū maḥal-i maḳṣūda ***varmaḳda*** bāʿiṣ-i teʿḫīr ve meşaḳḳat olmışdur... MF 8-7; ...menzil yolundan ***gitmekde*** daḫi ziyāde suhūlet oldıġını ofecyāl-i mersūma ifāde... AP 8a-1;

Çıkma durum ekiyle kullanılmıştır.

...ve bataḳlar üzerlerine ṭaş ve aġaçdan metīn köpriler inşāsıyla niẓām virüp dāʾimā taʿmīr ***olmaḳdan*** ḫālī degildür... MF 58-1; ...ve ḳaṣabāt sükkānı daḫi bu vechile ḫafīce virgüye dāḫil olup virgü ***virmekden*** vāreste olmazlar... AP 19b-22;

+lA vasıta durum ekiyle kullanılmıştır:

...beş yüz vükelāsından baʿżıları ḳorsanlara şerīk ***olmaḳla*** bir vechle ḳabūl-i ilzām ve iskāt olmayaraḳ ḳaṭʿīce 8. red... MF 40-7; ...vekīl-i mūmā ileyh libās-ı resmiyyesiyle ziyāretimize gelüp maḫṣūṣ żiyāfete daḫi daʿvet ***itmekle*** icābet olunup... MF 60-8.

İsim tamlamasında tamlayan kelimede bulunmaktadır.

...Eflāḳ ḥudūdı İrşovada müntehī ***olmaḳ mülābesesiyle***...mālzeme tedārikiçün Ḳırayovada bir gün daḫi iḳāmet... AP 3b-19; ...ṣandūḳlarımızı ***yoḳlamaḳ ḫuṣūṣını*** teklīf itdiklerinde... AP 7a-9; ...ve nev-rūz-ı sulṭānda Kefe ṣaḥrāsında mevcūd ***olmaḳ şarṭıyla*** yedlerine buyurıldı... ER 11a-14; ...ḫān-ı ʿālī-şān nām ü şān ***almaḳ ġayretinde*** iken der-ʿaḳab ḳarārı firāra tebdīl idüp... ER 18a-4; ...bir şedīd rūzgār ẓuhūr eylediginden ʿarabacılarımız ***ṭoñmaḳ derecesine*** resīde olmaġla... AP 2b-12;

Edatlarla birlikte kullanılmıştır.

...baḳıyye māllarınıñ ġaṣbına vesīle ***olmaḳ içün*** ṭavāʾif-i mezbūreniñ Loṭran ve Ḳalvin ve Aryevisler yine meẕheblerinden rücūʿ ve Ḳatolik ***olmaḳ üzre*** teklīf... MN 27b-3,5; ...ve ʿammāl ve ḥükkāmı taʿcīz ***itmek gibi*** ḥāletleri mefḳūd oldıġından... AP 15b-20; ...aña bināʾen ḫilāf ***söylemek ile*** meşhūrdur... ER 51a-3; ...ve bīrūn-ı şehirde tüfeng şenligi ve sūrna ve sāz ***çaldurmaḳ miṣillü*** āheng itmeleriyle... AP 4b-18;

Olumsuzluk ekiyle birleşmektedir.

...yolcı zaḥmet *çekmemek* ve menzil bārgīrleri telef *olmamaḳ* içün her dört sāʿatde bir menzil-ḫāne yapılmış... AP 17a-17,18; ...ve Afriḳadan gelenleri bilā-lezart mürūr *itdirmemek* üzre ʿaẓīm tenbihleri vardur... Vİ 2-12.

Ek fiille yüklem olmaktadır.

...ol ādemün murādı bu daḳīḳayı *dimek idi*... MF 20-11; ...ve Laṭin lügatında elekṭor olup maʿnāsı intiḫāb idici ve intiḫāb olunmış *dimek imiş*... MN 2b-11; ...ben ādāb-ı münāẓara ne *dimekdür* bilmem diyü cevāb virdikde... Aİ 8-15; ...māruñ bundan murādı benī ādem üzerine musallaṭ *olmaḳdur*... ER 18a-13;

Bazı eklerle kalıplaşarak zarf olarak kullanılmaktadır.

-mAk eki bir örnekte -mAk+sIz +In, diğer örneklerde -mAk+In şeklinde kalıplaşarak zarf göreviyle kullanılmıştır.

...bir ḫoş ṣoḥbete şürūʿ *olunmaḳsızın* mektūb ṭaleb eyledi... Aİ 6-1; ...Versalyanıñ şehr-i Parise iki sāʿat mesāfesi *olmaġın* erkence hinṭova süvār... MF 32-24; ...sen ol memleketleri İspanya ṭarafına teslīm eyle biz daḫi idelim diyü cevāb *virmegin* beynlerinde bürūdet düşüp... MN 20a-1; ...ve ʿale'l-ḫuṣūṣ sizünle ḳadīmī muʿārefeti *olmaġın* ilçilük ile siz taʿyīn buyurıldıġıñızdan fevḳa'l-ġāye maḥẓūẓ olup... AP 8b-13.

Bulunma durum ekiyle birlikte kalıplaşarak şimdiki zaman eki olmaktadır.

...ben anlara ḫilʿat ve ādem göndermem diyü taʿvīḳ ve *teʿḫīr itmekdedür* ki kendüleri gelüp rikāblarına yüz sürüp cerāyim-güẕeştelerin istiʿfā ideler... Aİ 34-5; ...ẕikr olunan maʿādin ve nebātāt ve eşcāra dā'ir ʿilm-i felāḥat ve mücerrebātı taʿlīm içün maḫṣūṣ mektebler ve üstādlar müretteb olup küll-i yevm fenn-i meẕkūr erbābına taʿlīm *itdirilmekdedür*... MF 36-24;

Sefaretnamelerde "*-mAk gerek* " yapısı gereklilik, tahmin ve zorunluluk işlevleriyle kullanılmıştır. Bu kullanım EAT'de de vardır.

...eger mıḳnāṭīs görseñ ki demür ḳapmaz dimeyesin ki mıḳnāṭīs demür ḳapmaz belki teftīş idüp *görmek gerek* tā maʿlūm ola... ER 56a-13; ...ve ḥammāma giden ādem nevbet ile *yunmaḳ gerek*... MH 4a-21; ...ġālibā şimdiye dek ḫaberleri *gelmek gerekdür* didim... Aİ 36-8

B. -mA İsim Fiil Eki

Bütün fiil kök ve gövdelerini içine alan bir ektir. Fonksiyonu fiilin gösterdiği oluş ve kılışı yalın birer iş ismi olarak anlatmaktır. -mAk ekinin sonundaki -k'nin iki ünlü arasında yumuşayıp kaybolmasından oluşmuştur.[10]

Orhon Türkçesinde -mA eki yapım eki görevinde kullanılmıştır. Uygur Türkçesinde de fiilden sıfat yapma görevinde kullanıldığı görülmektedir.

"yelme kargu edgüti urgıl."

EAT'de -mA ekinin isim-fiil olarak kullanıldığı, fiilden sıfat türettiği ve kalıcı isimler türetme görevinde kullanılarak iyelik ekleri ve ismin durum eklerini aldığı da tespit edilmiştir.[11] EAT'de -mA eki, çok işlek olarak kullanılmayan bir ektir.

-mA'lı isim-fiil, TT'de -mAk isim-fiil ekinde olduğu gibi herhangi bir sınırlamaya girmemekte ve çok daha geniş kullanım imkânlara sahiptir. Bu durum, onun herhangi bir isimden farksız olarak bir iş, bir kılış ismi olma özelliğinden kaynaklanmaktadır. Böylelikle isimlerin yüklenebildiği her işlevi yüklenebilmektedir. TT'de -mA isim-fiil ekinin başlıca işlevleri şunlardır:

Belirtisiz isim tamlamasında tamlayan öge, belirtili isim tamlamasında tamlanan ögede yer alarak isim tamlamaları oluşturur. İsimleri niteleyerek sıfat görevi yüklenir. Belirtme, yönelme ve bulunma durum ekini alarak cümlede çeşitli anlamlar yüklenir. +DA bulunma durum ekiyle -(I)yor şimdiki zaman ekinin anlamına koşut bir işlev yüklenerek-(I)yor şimdiki zaman ekinden daha güçlü bir olarak hâlen sürmekte olan bir işi gösterir. -dIr bildirme eki ve i-ek fiille çekime girebilmektedir. Edatlarla kullanılarak çeşitli anlam ilişkisi kurabilir. +CA, +CI, +CIk, +lI, +lIk, +sInA ve -cAsInA ekleriyle birleşerek isim, sıfat ve zarflar oluşturmuştur. Kalıplaşma yoluyla kalıcı isimler türetebilmektedir.[12] Osmanlıca kılış isimlerinin Türkçeleştirilmesinde ve terimlerin türetilmesinde en çok -mA eki kullanılmıştır.[13]

-mA isim-fiil Ekinin Sefaretnamelerdeki Kullanılışı ve İşlevleri

Kalıcı isimler kurar.

---

[10] Banguoğlu Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, Ankara, 1998, s. 264.
[11] Bayraktar, Nesrin, **Türkçede Fiilimsiler**, TDK Yayınları, Ankara 2004, s.27.
[12] Korkmaz Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s.884-898 .
[13] Zülfikar, Hamza, **Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları**, TDK Yayınları. Ankara, 1991, s116.

Sefaretnamelerde *-mA* ekinin *-mAk* ekine göre kalıcı isim türetmede daha fazla kullanılmış olduğu görülmektedir.

...ve ferrāş maḳūlesi ve ***döşemeleri*** hep kendü metāʿlarıdur Aİ 41-11; ...veʿidād eyledikleri ***şekerleme*** ve fevākihi tenāvülden ṣoñra... AP 5b-12; ...ne ʿasker ve mühimmāt ve ne ***donanma***yı hümāyūndan bir ḫaber ẓuhūr eyledi... ER 13a-1; ...zīrā bizleri ***yağma*** idecekler idi diyü ʿasker daḫi nefret-i küllī itdiler... ER 20a-14; ...ẕikr olunan ***yoḳlamada***ʿalīl ve cengeʿadīmü'l-iḳtidārı var ise ʿilletini beyān iderek ḳrala ʿarżuḥāl idüp... AP 21a-15; ...telāṭum-ı nehr iḥtimāliyle iki ḳıṭʿa ***çekdirme*** resminde ḳalyon iḥżār... DR 9-3; ...sarāy-ı mesfūr fevḳānī kebīr bir bāġçedür ki eṭrāfı teymür tel ***örme*** ve üsti kārgīr ḳubbe... ER 45b-15; ...Kefeniñ ṣol cānibi Ḳaradeñizdür ḳıyı ṣırasıyla Geyik ***atlaması*** taʿbīr olunur maḥal... ER 28b-5;

Sıfat göreviyle kullanılarak isimleri nitelendirmektedir.

...ve gümrüginde on yıldan on beş yıldan berü ***ḳalma*** eşyālar var çürimiş ṣāḥibi bıraḳup vaz gelmiş... MH 3b-21; ...ve bu Bānyān ḳısmı başlarına beyāż ṣarınur ve alaca ṣarınur ve ***başma*** yemeni ṣarınur ve ***işleme*** dülbent ṣarınur... MH 5b-12; ...şimdi mevcūd olan beş biñ cilde ḳarīb olmaġla ***başma*** esāmīʿ-i kütüb risālesi taḥṣīl olundı... Vİ 17-6;

İyelik ekleri almaktadır:

...bizi menzil yolundan iḫrāc ve köyden köye ***götürmesi*** ḫuṣūṣı Budim cenerali ṭarafından maʿiyyetimize taʿyīn ofecyāle te'kīd... AP 7b-20; ...meydānda olan nişānlarda piyāde ve süvārī müsābaḳaları ve hinṭov bārgīrleri ***ḳoşdırılması*** miṣillü bāzīçeler icrā olundı... MF 41-15; ...ol ṭarafa ***varmamızdan*** bunlar ʿaẓīm ḫavf ü ḫaşyete düşüp... Aİ 5-9; ...ḳonaġımızda mekṣ ve iḳāmet ***eylememiz*** ṣūretlerine ḳarār virilmiş iken... AP 3b-9; ...yāḫud ʿaskeri ***ṣalıvirmeñiz*** şöyle olsa böyle olsa diyü fermān olunduḳda ser-ʿaskeriñ re'y ü tedbīri ne fā'ide ider... ER 59b-14; ...bīmār-ḫāneye ***gelmeleri*** küllü ānin ṭabībleriñ mevcūd bulunduḳlarına binā'endür... MF 19-4;

Durum ekleri almaktadırlar.

Belirtme durum eki:

...ve küffār ***donanmayı*** göricek ṭoplar ve ḫumbaraları yaġmur miṣāl yaġdırup... ER 23b-16;

Yönelme durum eki:

...istedigi şeyleri ***giymeye*** ruḫṣat virilmediginden maḫdūmlarından alduḳları aḳça maṣraf ve libāslarına kifāyet itmekle... AP 15b-17; ...ve ***yoklamaya*** maḫṣūṣ ṣaḥrāda cengde ṭurur gibi her recmendiñ ṭopları öñinde olaraḳ ṣaf 6. baġlayup... AP 21a-6; ...ahālī-i Kefe gicelerde kimi Ḳırım içine firār ve kimi gemilere ***gitmeye*** başladılar... ER 20a-16; ...ḫān beni istiḳbāl ***itmeye*** vallāhü 'l-ʿaẓīm tā buraya gelmedikce bir ḳadem ilerü varmam... Aİ 3-3;

Bulunma durum eki:

...şarābdur keyif gelür diyü ol ḳırmızı ṣudan ***içmede*** keẕālik bu hengām arasında ḫayli kāfir mürd olmışdur... ER 38a-5; ...bir ġuruşı iki ġuruşa alur lākin akça ***virmede*** nizāʿ iderler... ER 51b-1;

Çıkma durum eki:

... bu ***yoḳlamadan*** başḳa güz faṣlında daḫi Berlinde ve Berline yigirmi otuz sāʿat mesāfe olan maḥallerde sākin bi 'l-cümle piyāde ve süvārī ʿasākir ḳralıñ teferrüc-gāhı olan Potesṭam-nām şehre cemʿ olduḳdan ṣoñra... AP 21a-20; ...ber-vech-i muʿtād tehyi 'e ḳılınan ***şekerlemeden*** baʿde 't-tenāvül ʿavdet 3. eyledi... DR 7-2;

Vasıta durum eki

...Maṣīr Ḫānıñ istek aġası birḳaç ḫ̆ānçe mīve ve ***şekerleme ile*** gelüp... Nİ 6-4

Olumsuzluk ekiyle kullanılmaktadır:

...ben ve başvekīlim ve baş re 'īsim olan kimesneden ġayrı bir ferd ***bilmemekle*** ṭarafımızdan ifṣāsı muḥāl... MN 20b-12; ...ḳrallara ilçi gönderildikde kendülerden māʿadā bir şey ***virilmemek*** devletimiziñ ḳavāʿidinden oldıġı cümleniñ maʿlūmıdur... Vİ 12-9; ...fuḳarā-yı raʿiyyetiñ rencīde ve remīde ***olunmamalarını*** āmir sene-i sebʿa ve sebʿīne ve elf tārīḫiyle müverraḫ... AP 5b-15;

İsim tamlamasında tamlayan ve tamlanan kelimede yer almaktadır:

...bu ḳadar akçe ***istemeniñ*** sebeb ü ḥikmeti su 'āl olunduḳda... AP 7b-11; ...şimdi ***çıḳmanıñ*** ne fā 'idesi vardur... ER 21a-7; ...bir cesīm dā 'ireye varılup müferriḥce āteş ***donanması*** temāşāsıyla imrār-ı vaḳt olundı... MF 20-21; ...küffār-ı Mosḳova saʿādetlü ḳalfā-yı sulṭān ile çāpūl ***virilmesi*** bu esnāda münāsib midür diyü su 'āl olunduḳda... ER 3b-13.

Ek fiille çekime girmiştir.

Sefaretnamelerde ek fiile gelen -mA ekinin genellikle kalıcı isimler üzerine geldiği görülmektedir.

...ve esvāḳ-ı mezbūre ṭaş ***döşemedür***... ER 45b-13; ...evleri kārgīr üzeri kiremid ***örtmedür***... MH 4a-9; ...ve içerüsi ṭaş döşeme degildür ṭapṭap ***yapmadur***... MH 4a-22; ...ʿaskere iẓin birle firengī borılar çalınup ʿasker bir anda ***yağma*** idüp lākin beher yüz nefere beşer dirhem laḥm-i mezbūrdan naṣīb olmamışdur... ER 38a-2.

-mA eki, +DA bulunma durum ekiyle birlikte kalıplaşarak -(I)yor şimdiki zaman ekine koşut bir kullanım göstermektedir.

...İspanya ḳralı ile üzerimize sefer eylemege ʿazīmetiñiz istimāʿ ***olunmadadır*** bu ḫuṣūṣuñ mükālemesiçün ṭarafiñıza ilçi irsāl olunması gerekdür... MN 20b-8; ...gice ve gündüz ḫʿāb ü rāḥatı terk idüp ıṣlāḥ ve niẓāmına saʿy ve ihtimām ***itmedeyim*** eger emegiñizde bir taḳṣīrātımız vāḳiʿ oldıysa ʿafv ile muʿāmele buyurursuz... Aİ 34-11.

-(y)Iş

-(y)Iş eki de -mA isim-fiil eki gibi fiildeki oluş ve kılışın anlamını değiştirmeden, bunları isim kalıbına sokan bir ek görünümündedir. -mA isim-fiilden farkı, daha çok kılışın tarzını gösterir. Yani fiil kök ve gövdelerini "tarz gösterme" işleviyle isim kalıbına sokar.[14] İşleklik sahası diğer isim-fiil ekleri gibi bütün fiil kök ve gövdelerini kapsamaktadır. -(y)Iş eki, klişeleşme yoluyla bazen nesne ismi yapsa da asıl işlevi hareket ve iş isimleri yapmaktır. Eklendikleri kelimelerin anlamında büyük bir değişiklik yapmazlar, o manayı aşağı yukarı bir isim kalıbına sokarlar.[15]

ET döneminde isim-fiil eki olarak değil fiilden isim türeten bir ek görevindedir. Ünlü ile biten kelimelere *-ş*, ünsüzle bitenlere ise *-Iş* şeklinde eklenmiştir.

EAT'ye ait eserlerde ekin, ünsüz ile biten fiillere -Iş, biçimlerinden biriyle eklendiği, ünlü ile biten fiillere ise kalıcı isimler yapma göreviyle kullanılıyorsa -ş, fiilin hareket ismini yapma göreviyle kullanılıyorsa -(y)Iş biçimlerinden biriyle eklendiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde her iki işleviyle kullanılan ekin, -ş biçimleriyle kullanımlarının kalıplaşmış arkaik

---

[14] Korkmaz Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 899.
[15] Ergin Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınevi, İstanbul, 1989, s.177.

biçimler olduğunu söylemek mümkündür. ***in-iş, yañ(ı)l-ış, gid-iş, bil-iş, ḳurtıl-ış, meñze-ş*** vb.[16] EAT'de işlek bir ek değildir ve ***+(y)IşlIk*** biçiminde genişletilmiş şekli de görülmektedir. "küfr işlerken tañrıdan yāddur ***bilişligi*** yoḳdur."[17]

-(y)Iş eki, TT'de bütün isimler gibi belirtili ve belirtisiz isim tamlamalarında tamlayan ve tamlanan ögelerde bulunabilirler. Sıfat tamlamalarında (sert bakış, acele gülümseyiş) bulunabilir, iyelik eki aldıklarında kendisinden sonra bir sıfatla birleşerek isnat grubu (anlatışı düzgün, bakışı keskin) oluşturabilir. İyelik, çokluk ve bildirme eklerini alabilir, ek-fiille ve isim çekim ekleriyle çekime girebilir. Belirtme, yönelme, bulunma, çıkma ve vasıta durum eklerini alarak cümlede çeşitli anlam ilişkisi içinde bulunabilir ve edatlarla birlikte kullanılabilir. Ayrıca kalıplaşma yoluyla eylemin tarzını gösterme işlevinden sıyrılarak çeşitli soyut kavramların ve nesnelerin isimlerini karşılayarak kalıcı isimlere dönüşebilir.[18]

-(y)Iş İsim-Fiil Ekinin Sefaretnamelerde Kullanılışı ve İşlevleri

-(y)Iş eki Sefaretnameler diğer isim-fiil eklerine göre daha az kullanılmıştır. Ekin başlıca işlevleri şunlardır:

Fiillerin hareket isimlerini gösterir.

...ṭaşra çıḳınca yüz elli kerre ***dögüş*** ve biñ elli kerre ġavġa sögüşme ve degnek yeme bī-ḥad bī-hisābdur... MH 3b-; ...bundan ġayri envāʿ-ı reng-i aḥcārdan iʿmāl olunmış bir çaġlayan görüldi ***inişde*** vāḳiʿ olmaġla ṣu cereyān eyledikde yek-pāre bir āyīne gibi görinür ġāyet güzeldür... MF 34-14; ...iş bu taʿṭīlde ***gösteriş*** içün serb-esīt ʿalāʾimi eṭrāfına aḫṣābībir dāʾire binā... MF 40-23 3; ...ve ḫaṣımları daḫi ***yürüyişe*** āmāde bulunmaları ile merdāne cenge āheng eyler... MN 14b-6;

Kalıcı isimler oluşturmuştur.

...senede iki üç defʿa panāyırı ḳurulmaġla ḳatı vāfir ***alış viriş*** eylediklerinden... AP 9b-4; ...pāşālarına pādişāhlarına varınca üzerine ***biniş*** giymezler... MH 5b-20; ...ḫarābesi ḳatı azdur ʿıyāẕen biʾllāh ***gösterişde*** gūyā ki devletleri inḳırāża ḳarīb olmışdur... Aİ 46-10; ...bir Fransa ve bir İngiliz biri Flemenk gemileri gelüp gider çoḳ ***alış veriş*** olur... MH 1b-18; ...***alış viriş*** içün

---

[16] Bayraktar, Nesrin, **Türkçede Fiilimsiler**, TDK Yayınları, Ankara, 2004, s.37.
[17] Gülsevin, Gürer, Eski Anadolu Türkçesinde Ekler, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s.122.
[18] Korkmaz,Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 899-909.

ta' yīn olunan bāzīrgānlar gelüp Şahin Girāydan vāfir akçe ṭaleb itmeleriyle mezbūr Şahin Girāy bu aḳçayı ḳral virür diyü nizā'... ER 35a-14;

Durum ekleriyle kullanılmıştır.

Yönelme durum ekiyle:

...ve ḫaşımları daḫi ***yürüyişe*** āmāde bulunmaları ile merdāne cenge āheng eyler... MN 14b-6;

Bulunma durum ekiyle:

...ḫarābesi ḳatı azdur 'ıyāẕen bi'llāh ***gösterişde*** gūyā ki devletleri inḳırāża ḳarīb olmışdur... Aİ 46-10;

Edatlarla kullanılmıştır.

...***alış viriş içün*** ta' yīn olunan bāzīrgānlar gelüp Şahin Girāydan vāfir akçe ṭaleb itmeleriyle mezbūr Şahin Girāy bu aḳçayı ḳral virür diyü nizā'... ER 35a-14.

Birleşik fiilin isim unsurunu oluşturmuştur.

...senede iki üç def' a panāyırı ḳurulmaġla ḳatı vāfir ***alış viriş*** eylediklerinden... AP 9b-4;

DEĞERLENDİRME

-mAk isim-fil eki, Sefaretnamelerde EAT'de ve TT'de olduğu gibi zaman ifadesi olmadan fiillerin isimlerini göstermekte, kalıcı isimler yapmakta, durum eklerini alabilmektedir. İsim tamlamasında tamlayan kelimede bulunmaktadır. Günümüzden farklı olarak EAT'deki gibi iyelik eki alabilmektedir. Ayrıca ek-fiille yüklem olmaktadır. Bulunma durum ekiyle birlikte **(-mAk+dA)** kalıplaşarak şimdiki zamanı karşılamaktadır. Sefaretnamelerde "**-mAk gerek** " yapısı gereklilik, tahmin ve zorunluluk işlevleriyle kullanılmıştır. **-mAksIzIn** şeklinde günümüzdeki gibi yokluk eki ve vasıta ekiyle birlikte zarf göreviyle kullanılmıştır. Sefaretnamelerde **-mAklA ve -mAGIn** şekliyle de zarf olarak birçok örnekte yer almıştır.

-mA isim-fiil eki ise Kalıcı isimler kurar. Sıfat göreviyle kullanılarak isimleri nitelendirmektedir. İyelik ekleri almaktadır Durum ekleri almaktadırlar. İsim tamlamasında tamlayan ve tamlanan kelimede yer almaktadır. Ek fiille çekime girmiştir. -mA eki, +DA bulunma durum ekiyle birlikte kalıplaşarak **-(I)yor** şimdiki zaman ekine koşut bir kullanım göstermektedir.

-(y)Iş eki Sefaretnamelerde diğer isim-fiil eklerine göre daha az kullanılmıştır. Fiillerin hareket isimlerini karşılayarak tarz bildirme işlevi yanında, kalıcı isimler de oluşturmuştur. Durum ekleriyle ve edatlarla kullanıldığı gibi edatlarla birleşerek çeşitli anlam örgüsü içinde bulunmuştur. Ayrıca Sefraretnamelerde birleşik fiilin isim unsurunu oluşturmuştur.

2. SIFAT-FİİL EKLERİ

Sıfat-fiiller, sıfat gibi kullanılan fiil şekilleridir. Bu ekler, bir yanlarıyla sıfat, bir yanlarıyla fiildirler. Fiil özellikleri dolayısıyla, kendilerinde var olan hareket ve zaman kavramlarını, isim oldukları sıfata aktararak varlıkları ve nesneleri hareket ve zaman gösterme özellikleri ile geçici olarak vasıflandırırlar. Sıfat-fiiller aynı zamanda isimlerle ortaklaşırlar. Onlar gibi iyelik, çokluk ve isim çekim eklerini alabilirler. Edatlarla da birleşebilirler. Sıfat-fiiller kalıcı sıfat ve isimler değil, fiildeki zaman ve hareket kavramını bir nesneye, bir varlığa geçici olarak bağlayan sıfat ve isimlerdir.

Sıfat-fiillerin yapılarında zaman kavramının bulunması onları çekimli fiillere, yapılarında hareket ögesi bulunması da zarf-fiillere yaklaştırır. Ayrıca sıfat-fiillere kişi ekleri gelebilir. Bu kişi ekleri iyelik türünden olduğu için hareketin yapıcısı değil, sahibi durumundadır.[19]

Sıfat-fiiller, geçici hareket ifadesi, zaman ifadesi, şahıs ifadesi, isim ifadesi, fail ismi ifadesi, aktiflik ve pasiflik ifadesi taşırlar. Ayrıca sıfat-fiiller, isim gibi çekimlenebilir, sıfat gibi kullanılabilirler. Kalıcı isim hâline gelebilen sıfat-fiiller yüklem olabilme kabiliyetine de sahiptirler.[20]

Sıfat-fiiller, belirgin bir özellik olarak zaman kavramı taşıdıklarından dil bilgisi kitaplarında genellikle zamana bağlı bir sınıflandırmayla geçmiş zaman, geniş zaman ve gelecek zaman sıfat-fiilleri şeklinde sınıflandırılmıştır.

Geçmiş Zaman Bildiren Sıfat-fiiller

Geçmiş zaman sıfat-fiilleri, **-dIk** ve **-mIş** ekleriyle kurulur.

---

[19] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları., Ankara, 2003, s. 909-910.

[20] Eraslan, Kemal, "*Türkçede İsim-fiiller*", Türk Gramerinin Sorunları, TDK Yayınları, Ankara,1999, s.119-125.

-dIk

-dIk sıfat-fiil eki, ET'de çoğunlukla görülen geçmiş zaman anlamı verir. Bu ek sıfat, isim ve nadiren yüklem ismi kurar. İşi yapan sık sık iyelik ekleriyle ifade edilmiştir.[21] Bu dönemde -dUk ve -tUk şeklinde kullanılmıştır. Üçün edatıyla birlikte kullanılarak sebep cümleleri yapar. Sıfat olarak kullanıldığında ekin üzerine iyelik eki almadığı görülür. Olumsuzluk eki, iyelik eki ve ismin hâl eklerini almış örnekleri de tespit edilmiştir.[22]

EAT döneminde çok işlek olarak kullanılan bir ek olan -dUk sıfat-fiil eki, kendisinden sonra iyelik ekleriyle kullanılmıştır ve olumsuz taban üzerine geldiğinde -mIş anlamına gelmektedir: "günāhından tevbe ḳılsa ol günāhı ***işlemedik*** gibi olur."[23]

TT'de sıfat olarak yalın ve olumlu biçimleri pek seyrektir. Bu şekilde kullanılanlar da adlaşmıştır. Ekin yalın ve olumsuz biçimi oldukça fazladır. Dilimizde olumlu biçimiyle, isimlerin önünde kullanılışı hep iyelik ekleriyledir.

-dIk sıfat-fiil eki, yan cümlelerde yüklem göreviyle sıkça kullanılır. Devamlı iyelik eki alması, ismin durum ekleriyle kalıplaşarak çeşitli zarf-fiil ekleri oluşturması, olumsuzluk ekiyle iyelik eki almadan geçici sıfatlar türetmesi, çeşitli edatlara bağlanarak cümlede sebep, miktar ve zaman zarfı olarak kullanılması diğer sıfat-fiil eklerinde tümüyle görülmeyen özelliklerdendir.[24]

-dIk Sıfat-fiilin Sefaretnamelerdeki Kullanılışı ve İşlevleri

-dIk sıfat-fiil eki, sıfat göreviyle ismi nitelendirmektedir.

Sefaretnamelerde ismi nitelendiren **-dIk** sıfat-fiil 1085 örnekte karşımıza çıkmaktadır ve hep iyelik ekleriyle kullanılmaktadır. Sıfat tamlamasının iyelik eki almış sıfat-fiil ögesi kendisindeki zaman ve hareket anlamını, bağlandığı isme daha önce edinilmiş bir nitelik olarak kazandırır. Sıfat-fiildeki zaman gösterme özelliğinde de geçmişten geleceğe kadar uzanan bir genişlik sezilir.[25]

1. teklik kişi iyelik ekiyle kullanılması:

---

[21] Gabain, A. Von A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 56-83.
[22] Bayraktar, Nesrin, **Türkçede Fiilimsiler**, TDK Yayınları, Ankara 2004, s.48.
[23] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 123.
[24] Üstüner, Ahad, **Anadolu Ağızlarında Sıfat-fiil Ekleri**, TDK Yayınları, Ankara, 2000, s. 97.
[25] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları., Ankara, 2003, s. 909-910.

...*oturdıġım* yerden vedāʿ idüp ve binüp ḫānemize gelüp bir haftadan ṣoñra vezīr-i aʿẓamı tekrār bizi daʿvet idüp... Aİ 15-5; ...ve mūcibince memleketlerine taḥrīr eyledikleri fermānlarını taḳrīrden ṣoñra muḳaddemā *oturdıġım* maḳāmda oturup... Aİ 16; ...bu çāker-i kemīne daḫi meʾmūr *oldıġım* devleti ḥarekātına dāʾir reʿyeʾl-ʿayn müşāhede ve simāʿan taḥṣīl-i vuḳūf *itdigim* mevāddı ḳaleme alup... AP 14a-15,16; ...ve aḫṣāmīsi müdīrān-ı ḫamse ṭaʿāmına olaraḳ gelen daʿvetlerine aṣlā iʿtibār olunmayup *oldıġım* ḫānede ʿuzlet iḫtiyār... MF 49-18;

2. teklik kişi eki iyelik ekiyle kullanılması:

...yāḫud *aldıġıñ* eşyāyı girüye vir diyü isterler... ER 35b-6;

3. teklik kişi iyelik ekiyle kullanılması:

...tā şāhıñ *oturdıġı* bāġçe sarāyıñ ḫānesine dek varup... Aİ 11-4; ...ya bizim vezīrimiz ḫünkār ḥażretleriyle tenhāda mükāleme *eyledigi* esrāra nice vāḳıf olup size yazdı... Aİ 7-7; ...ve *yazdıġı* nāmesi māḥiyyet-i nefsinden ḫaber virse gerekdür... ER 55a-9; ...eger acından geberse ve ṣusuzluḳdan cān-ı ḥabīsi cehenneme gitse Müslümānıñ eli *degdigi* şeyi yiyüp içmezler... MH 5a-23;

1. çokluk kişi iyelik ekiyle kullanılması:

...ve beş altı günden ṣoñra ki *vardıġımız* günüñ on beşincisidür... Aİ 10-5; ...ricāl ve nisvānı *oldıġımız* maḥalle birden hücūm idüp... AP 13a-11; ...ve *gitdigimiz* ālāy ile ḳonaġımıza ʿavdet... MF 28-16; ...zīrā bizim muḳaddemā *gönderdigimiz* Rüstem Ḫān ile olan nāmemiziñ cevābını siz Meḥmed Pāşā merḥūm ile gönderüp... Aİ 24-5;

2. çokluk kişi iyelik ekiyle kullanılması:

...sizler ki ḥabs *oldıġıñız* cezīrede Ḥaḳ Teʿālāya nice niyāz ve ricā eylediñiz... ER 7a-12; ...meʾmūr *oldıġıñız* ḳalʿa-i cedīde buyurasız... ER 16b-11; ...bu defʿa da ʿaḳd ve temhīd *eyledigiñiz* emr-i muṣālaḥa o pādişāh-ı felek-cāh ḥażretleriniñ nezd-i hümāyūnlarında daḫi maḳbūl... Nİ 24-15.

3. çokluk kişi iyelik ekiyle kullanılması:

...ve iki gün daḫi ḥālā müceddidā binā ve iḥyā *buyurduḳları* kütüb-ḫāneye teşrīf... Aİ 18-11; ...ve muḳaddemce āmāde *eyledikleri* ḫāneye nüzūl olundı... Vİ 15-13; ...anlar daḫi ḥāżır *itdikleri* ḳonaġıñ kirāsını muṭālebe ile menzilciye bārgīr virdürmeyüp... AP 8a--15; ...ḫademe

maḳūlesi daḫi ***aldıḳları*** aylıḳları ile maṣārif-i yevmiyelerini idāre yıllıḳları ile ḳabaca çuḳadan libās kesdirüp giyerler... AP 15b-14;

Sefaretnamelerde bir örnekte **-dIk** sıfat-fiil eki fiile olumsuzluk ekiyle bağlanarak sıfat göreviyle kullanılmıştır.

...Or ṣaḥrāsında ḳalmaḳ lāzım geleydi erbaʿīne dek ʿaskerden helāḳ ***olmadıḳ*** kimesne ḳalmazdı... ER 4a-12;

-dIk eki isim olarak kullanılmaktadır:

İsim gibi kullanılan sıfat-fiil eki Sefaretnamelerde 105 örnekte yer almaktadır ve yine daima iyelik ekleriyle kullanılmaktadır. Sıfat fiilin isim hâline gelmesi, ifade ettiği harekete, geçmiş zamana ve iyelik ilişkisi dolayısıyla kişiye bağlı bir isimleşmedir. İsimleşmenin göstergesi iyelik ekleriyle sağlanmaktadır.

Ahad Üstüner, isim olarak kullanılan bu şekilleri mastar eklerine yakın bir fonksiyon üstlenen şekiller olarak vermektedir. Mastarlarla aralarındaki farkı da iş ve hareketin daha önceki zamanlarda geçmiş olması şeklinde açıklamaktadır.[26]

...ser-ḥad ḫuṣūṣını söyle ***didigiñiz*** ne içün idi didigimde cevāb itdi... Aİ 31-2; ...ve ḫiṭāb itdi bu ***gördigiñ*** bizim reʿāyāmız maḳūlesidür... Aİ 26-10; ...ve maḫṣūṣ ilçi gönderüp nāme-i hümāyūn ile ḫāṭır-ı şerīfiñizi taṭayyüb ***eyledikleri*** maʿlūm-ı saʿādetiñizde degil midir didigimde... Aİ 29-8; ...sefīr-i mihmān-dāra devlet-i ʿaliyye ilçileri elli gün ḳadar bu maḥalde iḳāmet ***idegeldikleri*** maʿlūm olup... DR 7-16.

İyelik ekleri ve durum ekleriyle kullanılmaktadır.

-dIk sıfat-fiili, iyelik ekleri ve durum ekleriyle birlikte kullanıldığında isimlerin cümlede yüklendiği görevleri yüklenmektedir.

Belirtme durumu ekiyle:

İyelik ekleriyle adlaşan sıfat-fiil belirtme durum eki aldığında cümlede nesne işlevi yüklenmektedir.

...ve ʿarabalar ḥāżır ***oldıġın*** iḫbār... AP 3b-14; ...ve memleketleri o maḳūle tuḥfeden ʿārī olmaġla beş biñ kīse aḳça taḥmīn ***eyledikleri*** taṣḥīḥ eyledik... Vİ 8-7; ...tenbīh-

---

[26] Üstüner, **Anadolu Ağızlarında Sıfat-fiil Ekleri**, TDK Yayınları, Ankara, 2000, s. 110.

nāmelerden biriniñ ṣūreti ṭarafımıza vārid olmış ***oldıġını*** ifāde ve ṣūret-i meẕkūre irā'e olundıḳda... AP 3a-20.

Bulunma durum ekiyle:

Bulunma durum ekiyle kullanıldığında zaman zarfı görevindedir.

...siziñle mükāleme idelim ***didigimde*** ben ādāb-ı münāẓara ne dimekdür bilmem diyü cevāb virdikde... Aİ 8-15; ...āḫir şerbetler içilüp binüp ḳonaġıma ***geldigimde*** irtesi gün teẕkere taḥrīr... Aİ 9-12; ...ḳapudan içerü ***girdigimizde*** meger ḳarşuda oturur imiş... Aİ 11-6; ...ḥālā İstanbul sarāyında mı otururlar ***didiklerinde*** belī şāhım... Aİ 13-6;...Varadin ma'rekesinde şehīd oldı ḳaldı ***didiginde*** ben daḫi ḫānım bunı size kim söyledi... Aİ 7-3; ...ve red ile cevāb ***virdigimizde*** gümrük almadıḳca sizi ilerüye ṣalıvirmeyiz... AP 6b-17;

İyelik eki almadan yalnız bulunma durum ekiyle de zaman kavramı gösterir.

...yoḫsa beşer onar ḳonaḳ ba'żı şehirlere geşt ü güẕār iderler mi ***didikde*** ben daḫi geşt ü güẕār diyü buyurdıñız ne ma'nāyadır didikde... Aİ 21-12; ...bir ādem Hindistāna gitmek murād ***eyledikde*** Ciddede gemilere girer... MH 1b-6; ...Bebe Süleymān ki anıñ küstāḫlıġını miş'ar bir iki def'a nāme-i nāmī ve ilçileriñiz ***geldikde***... Aİ 29-4; ...ġayri yol tedārikimize şürū' ***eyledikde*** tekrār vezīri bizi da'vet idüp... Aİ 30-14;

Çıkma durum ekiyle:

Çıkma durum ekiyle kullanıldığında "***-dığı için***" anlamıyla sebep ifade eder.

...ḫünkār ḥażretleri beni çoḳ ***sevdiklerinden*** seni baña göndermişler siziñ geldigiñizden ġāyet maḥẓūẓ oldum... Aİ 20- 6; ...şāh gizlü 6. bir yerde oturup bizi vezīr ile söyleş-dig-imizi işidür imiş... Aİ 33-6; ...lāġar ve arpasız bārgīrler ***ḳoşduḳlarından*** aḫşama ḳadar ḳonaḳ yerine ulaşılmayup... AP 2b-9; ...ilçilik ile siz ta'yīn buyurıldıġıñızdan fevḳa'l-ġāye maḥẓūẓ olup Berline vuṣūlüñüze muntaẓırdır diyerek... AP 8b-14;...ve müddetü'l-'ömrde devletimiziñ ādemini ve libāsını ***görmediklerinden*** 'aẓīm istiġrāb iderler idi... Vİ 4-3;

Eşitlik durum ekiyle:

Sefaretnamelerde olumlu ve olumsuz fiillerde eşitlik ekiyle bir araya gelerek zarf görevinde kullanılmıştır.

...bellerine ḳuşaḳ yerine ḳuşanurlar imiş ***ṣuṣadıḳca*** ucını çözüp içerler... Aİ 43-9; ...ve sefer ***oldıḳca*** yüz re'āyādan iḳtiżāsına göre iki üç re'āyā virilür... ER 48b-9; ...ve şehre gitmek

lāzım gelse żābiṭlerinden teẕkere ***olmadıḳca*** gidemezler... ER 50a-9; iẕin teẕkeresi ***olmadıḳça*** içerüye ḳomazlar... ER 44b-16.

İyelik ve durum ekleri alan -dIk sıfat-fiili çeşitli edatlarla da bir araya gelebilmektedir:

Eklendikleri edatlarla birlikte cümlede çeşitli anlam ilişkisi kurarak zarf görevi üstlenirler.

...cānib-i meẕkūre me'mūr ***ḳılındıġıma binā 'en***... AP 1b-14; ...sözümi ***bitürdükden ṣoñra*** şāhıñ üçünci def'a meylinde nāme-i hümāyūnı iki def'a taḳbīl ve başım üzerine ḳoyup şāha ṣunduḳda... Aİ 12-13; ...***didigim gibi*** hay ilçi efendi ḫoş geldiñ ṣafā getürdiñ... Aİ 13-10; ...ṭa'ām gelüp ***yindikden ṣoñra*** şāh beni ḥużūrına da'vet ve ḫiṭāb itdi... Aİ 26-9; ...müdīrān ṭarafından gelen hinṭolarıñ hinṭocılarına ve ālāy tertīb iden ādeme ḫaber ***virdikleri üzre*** baḫşişleri virildi... MF 28-19;

Ek-fiil -dIk ekiyle normal fiil gibi ol- anlamıyla çekime girerek kullanılmıştır:

...Prusya 'askeriniñ ceng ṣan'atında cümleden ziyāde mahāretleri der-kār ***idigi*** beyne 'd-düvel-i Müslim olmaḳdan nāşī... AP 21b-8; ...bu bābda bilmeyerek ıṣrār olundıġı iṣābet olmış ***idigi*** ma'lūm oladüşdi... MF 11-7; ... bizi vilāyetlülerine seyr itdürmek fikriyle ***idigi*** ma'lūm ise daḫi... MF 18-15; ...ḫāne-i merḳūmuñ cihet-i idāresi su'āl olunduḳda üç nev' īrād ile ***idigini*** īrād idüp... MF 19-6; ... vaḳt-i ma'mūriyetde ra'nā ***idigi*** nümā-dārdır... MF 22-7; ...Nemçe memleketi derūnından 'ubūra muḥtāc ***idigin*** Becde muḳīm Prusya ilçisi tafaṭṭun idüp...AP 3a-3; ...bu çarḫ yaḳında īcād olunup āḫaruhū irā'e muḥāl ***idigini*** iftiḫār itdiler... MF 16-12; ...Vedine düḫūlümüz muṣammim ***idigi*** Vedin muḥāfıẓı bulunan sa'ādetlü 'Ali Pāşā Ḫażretlerine iş'ār olunmaġın... AP 2a-6;

Sefaretnamelerde bir örnekte kalıplaşarak kalıcı isim oluşturmuştur:

...ve her gün ṣabāḥ ḳalkdıḳda öküz ***sidügi*** ile aġzın ve yüzin yur... MH 4b-26.

-mIş

ET'de -mIş biçiminde görülen sıfat-fiil ekinin, sıfat yapma görevinin yanında nitelediği ismin düşmesiyle isim gibi kullanılan örneklerinin olduğu, ismin hâl eklerini ve iyelik eklerini alarak kullanıldığı görülmektedir.[27]

---

[27] Bayraktar, Nesrin, **Türkçede Fiilimsiler**, TDK Yayınları, Ankara, 2004, s. 54.

EAT'de de çok işlek olan ekin,[28] olumsuzluk eki, iyelik ekleri ve ismin hâl ekleriyle kullanıldığı görülür. Ayrıca nitelediği ismin düşmesi sonucu isim eklerini de alarak isim gibi kullanıldığı gösteren örnekler de bulunmaktadır.[29]

TT'de -mIş ekiyle kurulan geçmiş zaman sıfat-fiili, sıfat, geçici ve kalıcı isim ve zarf işlevlerini yüklenmiştir. Zaman olarak duyulan geçmiş zaman değil, yalnızca geçmiş zaman bildirir. Sıfat olarak kullanıldığında geçişli ve geçişsiz fiillere gelebilen ekin daha çok geçişsiz dönüşlü ve edilgen fiillerle kullanımı daha yaygındır. Cümlenin herhangi bir ögesine sıfat olabilen bu sıfat-fiil, isim tamlamasının tamlayan ögesinde yer alabilir. **-mIş** ekiyle kurulmuş geçici isimlerin zamanla kalıcı isim hâline gelmesi sebebiyle bu ekle yapılan geçici isimler kaybolma aşamasına gelmiştir. Bu isimlerin edatlarla birleşmesi belirli bir iki edatla sınırlıdır. **-mIş'li** sıfat-fiillerin çekimli fiillerin zarfı olarak kullanıldığı ve ol-, bulun- yardımcı fiilleriyle karmaşık fiiller kurmada görev üstlenmiştir. -mIş sıfat-fiil eki, ayrıca çeşitli eklerle kalıplaşıp **(+cAsInA)** zarf olarak kullanılan kelimeler içinde deyer almaktadır.[30]

-mIş Sıfat-fiil Ekinin Sefaretnamelerdeki İşlevleri

Eklendiği fiilleri sıfatlaştıran -mIş eki kedisinden sonra gelen isimleri nitelemektedir:

Sefaretnamelerde en fazla bu göreviyle kullanılmıştır. Geçişli ve geçişsiz fiillere geldiği görülen -mIş eki, daha çok dönüşlü ve edilgen fiillere getirilmektedir.

...bize bir ***donanmış*** altun raḫtlu at pīşkeş idüp... Aİ 16-6; ...metānet ve reṣānetine iʿtinā ***olunmuş*** bir ḳalʿa-i müṣtesnā idigi meşhūd olmışdur... AP 9a-22; ...ṭuġla ile binā ***olunmuş*** büyücek bir ḳalʿadur... DR 5-1; ...cihānı ***ṭutmuş*** bir ālāy ḳavimlerdür... ER 23a-15; ...ḳalʿaya girdikleri ḳapuya tesmiye ***olunmuş*** bu depe daḫi ḥālā Pāşādepesi taʿbīr olunur... ER 27b-6; ...ben bir esīr ***olmuş*** ādemim... ER 29b-4; ...ve ol kefce ile laḥan ṭurşusıyla ṭabḫ ***olmuş*** laḥanadan alup çanaḳlarına birer kefce ḳorlar... ER 37a-11; ...dizilmişdür şarāb diyü bu ***yanmış*** ṣuya ol kāfirler daḫi ḥāżır olmış intiẓārda iken... ER 37b-13; ...içine bir mikdār ***doġranmış*** nevfel ve ḳaranfil ve ḳaḳula ve cüzʾ-yi kireç daḫı ḳoyup anı yirler... MH 4a-29; ...esrārı şerbet idüp içerler içenleriñ beñzi ṣarılıḳ ***düşmüş*** ādem gibi ṣararmış... MH 6a-26; ...***görülmemiş*** keçi derisi giyerler... ER 37b-5; ...bizim İstanbul Cenāb-ı Bārīniñ tecellīsine maẓhar ***olmış*** ẕübde-i

---

[28] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 127.
[29] Bayraktar, a.g.e., s. 59.
[30] Korkmaz,Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 923-939.

pāy-taḫt-ı mülūk-i ʿālemdür... Aİ 22-1; ...Geyveniñ birbirine muḳābil laġm ve ḫandeḳ ile intiẓām *virilmiş* iki ḳalʿası olup muḥāfaẓasına muʿteber bir ceneral taʿyīn... DR 3-5; ...ṭuġla ile binā *olunmuş* büyücek bir ḳalʿadur öñinden bir nehr cārī olup... DR 5-1; ...ve bir miḳdār daḫi öküz sidügi ile *ezilmiş* gül sürer alnına... MH 5a-11; ...ve baʿdehū deryā kenārına varılup Yunānīden *ḳalmış* ḳayıḳ oyunını oynadılar...MF 14-24; ...ve altı nefer çuḳadār ve sāʾir ḫademe ile bir reʾs *donanmış* mışrī esbe süvār... MF 26-4; ...bundan ġayri envāʿ-ı reng-i aḥcārdan iʿmāl *olunmuş* bir çaġlayan görildi... MF 34-13; ...ben bir esīr *olmuş* ādemim her ne yerde meks olunur ise meks iderim... ER 29b-4; ...Kūh-Ebrūz yolu yaḳīnda *açılmış* bir ṣarp yoldur... ER 39b-2; ...ḥīne tevellüdde mevtā dünyāya *gelmiş* maʿṣūmları ol mezbūr şīşelere ʿaraḳ içine vażʿ eyleyüp... ER 44a-14; ; ...ve ebedī vuḳūʿı mesmūʿ *olmamış* vechle iḫtiyār-ı kiẕb ve dürūġ-ı bī-fürūġ birle memālik-i maḥrūsa-i Mışriyyeye hücūm ile ḫıyānet ve mefsedetlerin iẓhār eylediler... MF 53-3

-mIş sıfat-fiil eki kalıcı isim yapmaktadır:

...mīve-dār eşcārı *yemiş* virmemişdür... ER 46a-4; ...ibtidā yigirmi ferde *yemiş* ḳahvesini münāsib nesneler ile ʿarabalara taḥmīl idüp gönderildi... Vİ 7-15;

Geçici isim olarak kullanılmıştır:

Sefaretnamelerde iki örnekte geçici isim olarak kullanılmıştır. Örneklerin birisinde 3. teklik kişi iyelik ekini almış, diğer örnekte ise yalın olarak kullanılmıştır:

...ancaḳ hīç memnūn *olmuşı* iḥsās olunmadı... MF 43-22; ...ve Laṭīn lügatında elekṭor olup maʿnāsı intiḫāb idici ve intiḫāb *olunmuş* dimek imiş... MN 2b-11.

Edatlarla kullanılmıştır:

İki örnekte de gibi edatıyla benzerlik işleviyle kullanılmıştır.

...ve oyunlarından ḫaẓ eylese kemāl-i seḫāvetinden baḫşīş yerine ellerini birbirine urup ricāl ve nisvānları daḫi keẕālik yaʿni altun *virmiş gibi* olurlar... ER 34a-1; ...ve şīşede olan ʿaraḳları senede bir tecdīd iderler ki vażʿ olunan keyfiyetler henüz *ḳonmuş gibi* görinür... ER 44b-5.

-Ol- ve bulun- yardımcı fiilleriyle birlikte kullanılarak karmaşık fiilleri oluşturmuştur:

Sefaretnamelerde -mIş zarf-fiil ekinin ol- fiiliyle birlikte kullanıldığı görülmektedir.[31]

[31] Bu yapının anlam özellikleri için çalışmamızın zaman ekleri bölümüne bakılabilir.

...üç gün Liyonda iḳāmet üç gün Liyonda iḳāmet olunmaḳ tertīb ***olunmuş olmaġla*** ferdāsı prezident ve ceneral mülāḳāta gelüp... MF 18-13; ...ve Meḥmed Efendi merḥūmuñ taḥrīrinde tafṣīl ***olunmuş olmaġla*** terki evlā görüldi... MF 37-2; ...fi 'la-ṣl menzilleri ḳal'a-i mezbūre derūnında iken ba'żı 'ilele mebnī İrşavaya naḳl ***olunmuş bulunmaġın*** ḳal'a-i merḳūmeye taḳarrub eyledigimizde muḥāfaẓasına me 'mūr ceneral ṭarafından bir mayor gelüp... AP 4a-4.

Gelecek Zaman Sıfat-Fiili

Sefaretnamelerde gelecek zaman sıfat-fiili -AcAk ekiyle kurulmaktadır. EAT döneminde ikinci derecede işlek gelecek zaman sıfat-fiil eki -(y)AsI ve ET'de işlek olmasında rağmen sonraki dönemlerde körelmiş olan -dAçI eki Sefaretnamelerde kullanılmamıştır.

-AcAk

Birleşik bir ek yapısında olan **-AcAk** eki,[32] başlangıçta kip ekinden çok sıfat-fiil eki göreviyle kullanılmıştır. EAT'de kullanılan -AsI gelecek zaman ekine göre belirsiz bir zamanı karşılar. **-AcAk** ekinin ifade ettiği zaman kavramı, sınırsız geniş bir zaman dilimidir.[33] -AcAk eki, EAT döneminde "kendisinde tahsis ve izafe" fonksiyonunun da bulunduğu bir sıfat-fiil ekidir. Bu dönemde **-AcAk** ekiyle yapılan sıfat-fiiller, "ol- yardımcı fiili ve ek-fiille birlikte yüklem olarak kullanılmaktadır. **-AcAk** sıfat-fiil ekinin kişi ekleri alarak çekimli fiiller yapmaya başlaması, EAT döneminin geç dönemlerine doğrudur.[34] Bu dönemde ekin *yiyecek, içecek, basacak* gibi kalıcı isimler yapma görevinde kullanıldığı tespit edilmiştir.[35]

TT'de her türlü fiil kök ve gövdesine gelebilen **-AcAk** sıfat-fiil eki, gerçekleşmesi gelecek zamana yönelmiş geçici sıfatlar ve geçici hareket isimleri yaparlar. İyelik ekleri alabilir, kurduğu sıfat tamlamasının tamlayan veya tamlanan ögesine sıfatlık yapabilir. -AcAk eki, gelecek zamana yönelmiş hareket gösteren geçici isimler kurar. Bu geçici isimler yalın olarak seyrek görülür. Daha çok iyelik ve çokluk ekleriyle kurulan sıfat-fiiller, durum eklerini alarak

---

[32] Ekin yapısı için bkz. Korkmaz Zeynep, "*Türkçe'de -acaḳ / -ecek Gelecek Zaman (Futurum) Ekinin Yapısı Üzerine*" Türk Dili Üzerine Araştırmalar, I. C., TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 3-11.
[33] Üstüner, Ahat, **Anadolu Ağızlarında Sıfat-Fiil Ekleri**, TDK Yayınları, Ankara, 2000, s.32.
[34] Korkmaz Zeynep, "*Türkçe'de -acaḳ / -ecek Gelecek Zaman (Futurum) Ekinin Yapısı Üzerine*" Türk Dili Üzerine Araştırmalar, I. C., TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 3-11.
[35] Bayraktar, Nesrin, **Türkçede Fiilimsiler**, TDK Yayınları, Ankara, 2004, s. 133.

cümlede çeşitli anlam ilişkisi içinde yer alır. Edatlarla birleşerek edat grubu oluşturabilir, bildirme ekleri veya ek fiille çekimlenerek yüklem olarak kullanılır. Kalıplaşma yoluyla hareket ve zaman gösterme özelliğini kaybederek kalıcı isimlere dönüşmüşlerdir.[36]

-AcAk Sıfat-fiil Ekinin Sefaretnamelerdeki İşlevleri

Sıfat göreviyle kullanılır:

Sefaretnamelerde **-AcAk** sıfat-fiil eki, daha çok bu özelliğiyle görülmektedir ve kendisinden sonra gelen ismi nitelemektedir. Ek, sıfat yapma göreviyle olumlu, olumsuz, etken, edilgen, geçişli, geçişsiz fiillere gelebilmektedir. Ayrıca yalın olarak da iyelik ve durum eklerini alarak da sıfat görevini üstlenmiştir.

...Becde muḳīm Prusya ilçisi tafaṭṭun idüp muḳaddemce bi'ṭ-taḳrīr Roma imparaṭorundan ruḫṣat-nāme ṭaleb itmiş oldığına mebnī eṣnā-yı rāhda kendümize ve etbāʿ ve aġırlıḳlarımıza vefā ***idecek*** miḳdārı aḳçemiz ile ʿaraba ve bārgīr virüp... AP 3a-7; ...deryā ṭarafından ***gelecek*** ʿaskerimiz vardur... ER 21b-9; ...eṣnā-yı rāhda ***bulunmayacaḳ*** birinc ve sā'ir mālzeme tedārikiçün Ḳırayovada bir gün daḫi iḳāmet ... AP 3b-20;...çıḳup ḫalāṣ olduḳda dış çıḳarurlar dış diyü ***döşiyecek*** ve ***giyecek*** eṣvāb gibi ve zaḫīre gibi anı çıḳarurlar... MH 3a-28; ...dā'imā üç orduya vefā ***idecek*** miḳdārı mühimmātları mevcūd... AP 22a-18; ...benim mīrīde yetmiş kīse ***alacaḳ*** aḳçam var idi aña binā'en aldım... ER 13b-13; ...***gidecegimiz*** gün hinṭova süvār... MF 40-11; ...nāmeniñ cevābı her ḳaçan ki ***varacaġıñız*** cezīre ḫarāb olur ol zamān cevāb-nāme ḥāṣıl olur... ER 6b-12; ...ve ***gidecegi*** vaḳtde sefīr-i mūmā ileyhi daʿvet idüp... DR 4-11;

Örneklerin bazısında **-AcAk** sıfat-fiil eki, **-(y)An** sıfat-fiil ekine eşdeğer bir kullanımdadır. Bu özellik cümlede **-AcAk** ekinin tasarlama veya gelecek bildirme işlevinin anlamı etkilemediği durumlar için geçerlidir.

...ḳaṣabaya ***girilecek (girilen)*** ḳapu ile nüzūl ***olunacaḳ (olunan)*** ḳonaġıñ ḳapusı eṭrāfı yeşil... AP 8b-17,18; ...ve evlerin ṣıġır necesi ile ṣıvarlar ***oturacaḳ*** (oturulan) ve ***gezecek (gezilen)*** yerlerin... MH 5b-5;

---

[36] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları., Ankara, 2003, s. 966-978.

Geçici isim göreviyle kullanılır:

-AcAk sıfat-fiilinin nitelediği isim cümlede yer almadığında iyelik eklerini ve durum eklerini alarak isim gibi kullanılmaktadır. Bazı örneklerde yalın halde de bulunabilmektedir. -AcAk ekini almış kelime isim olarak kullanıldığında sadece bir hareket ifade etmemekte, zaman ve kişi kavramlarını üzerine almaktadır. -AcAk ekiyle isim hâline gelen kelimelerde gelecek zaman kavramının önemi ortaya çıkmaktadır. Sıfat-fiilin karşıladığı zaman kavramında tasarlanmış belirli bir gelecek zaman ifadesi bulunmaktadır. Bu yönüyle hareket bildiren mastarlardan ayrılmaktadırlar.

...siziñ vürūd ***idecegiñiz*** devletimiz ṭarafından henüz bize iḫbār olunmadı... Vİ 3-1; ...mülūk-i Frenk birbirine ***düşecegi*** maʿlūm olmaġla... MN 27b-10; ...bundan ṣoñra ne gūne ***olacaġın*** Allāh bilür... ER 34b-13; ...aḫşama ḳadar ***varılmayacaġı*** taḥḳīḳ olunmaḳdan nāşī... AP 8b-3; ...żābiṭān istiḳbāle ***geleceklerini*** beyān ile ẕikr olunan şehr ḳapusında hinṭodan nüzūl... MF 10-20; ...veẓāret ḳapusında ḥāżır olan hinṭoya süvār ***olacaġımızı*** ve şehriñ ḳapusına varıldıḳda vükelā ve żābiṭān istiḳbāle ***geleceklerini*** beyān ile... MF 10-19,20; ...Ḳırayovaya bir günde ***varılmayacaġı*** muḥaḳḳaḳ olmaḳdan nāşī... AP 2b-22; ...ber-vech-i muḥarrer tenbīh-nāme ṣudūrı ḫaberi henüz ceneral-i merḳūma vāṣıl olmadıġından ne gūne ḥareket ***ideceginde*** mütereddid iken... AP 3b-1; ...ser-ʿasker ḥaẓretleri ***gelecek*** var ise gelsün Allāhü Teʿālā Ḥażretleri kerīmdür... ER 18b-15; ...benim etbāʿımdan ***ḳalacaḳ*** yoḳdur... ER 29a-14. Son iki örnekte niteledikleri isimlerin zaman ifadesini hissettirdikleri görülmektedir.

Edatlarla kullanılır:

Bir örnekte kadar edatıyla birlikte niteleme görevinde kullanıldığı ve karşılaştırma işlevi yüklendiği görülür:

... ẕikr olunan deryāçeniñ bir ḳalyon mürūr ***idecek ḳadar*** boġazı olup ol maḥalde bir ʿaded ḳapu vażʿ olunmışdur... MF 15-23;

Birleşik fiilin isim unsuru olan kelimede bulunmaktadır:

-AcAk eki alan sıfat-fiil ol- fiiline bağlanarak birleşik fiilin isim unsuru olarak kullanılmaktadır:

...ve Varadinden ṣoñra bizim üzerimize ***gelecek oldılar***... Aİ 7-2.

Çıkma durum ekiyle birleşerek zarf olarak görev yapmaktadır:

...ṣaferu 'l-ḫayrıñ üçünci güni hafta başına teṣādüf ***ideceginden*** yevm-i merḳūmda ḥāmil oldıġım nāme-i hümāyūn-ı şevket-maḳrūnuñ īṣāl ve teslīmini vekīl-i mūmā ileyh resmen taḥrīr... MF 24-8; ...her görilen nesne ḳaleme alınmaḳ lāzım gelse ṭūl ü dırāz bir maḳāle ***olacaġından*** terk olundı... MF 38-2;

Kalıcı isimler yapar:

Birkaç örnekte yapım eki gibi kullanılmakta ve kalıcı isimler oluşturmaktadır. Örneklerin bazılarında -AcAk ekinin karşıladığı zaman kavramının tamamıyla ortadan kalktığı ve oluşan kelimelerin nesne ismi olarak kullanıldığı görülür. Buna karşılık, bazı örneklerde zaman kavramı kaybolmamıştır.

...ṭoḳsan gün cümlemiz maḥbūs olmaḳdan başḳa ***yiyecek*** ve ***yaḳacak*** ve şu daḫi virmediler... ER 31b-12.

Geniş Zaman Bildiren Sıfat-Fiiller

-(y)An

-(y)An eki ET'de -GAn şeklinde iken ön sesteki "G" sesinin düşmesiyle -An şekline dönüşmüştür. -GAn eki olarak ET metinlerde birkaç kalıcı isim türeten ek, sıfat-fiil olarak da fazla görülmemektedir.[37]

EAT döneminde birkaç örnek dışında -(y)An şeklinde görülen ekin yalın kullanımlarının yanında, çokluk eki, iyelik ekleri, ismin hâl ekleri ve +çA eşitlik ekiyle kullanımları vardır.[38]

TT'de geçişli, geçişsiz her türlü fiillere gelebilen -(y)An eki, sıfat olarak kullanıldığında sıfat tamlamasının tamlayanı olabildiği gibi, cümlede özne, nesne, yer tümleci ve zarf görevini üstlenebilmektedir. Geniş zamanı karşılama özelliği dolayısıyla, bu ekle kurulmuş sıfatlar bağlı bulunduğu ismi, geçmiş zamanda yapılmış, halen yapılmakta olan ya da sınırlı bir zamanda değil de her zaman yapılabilen hareketle vasıflandırır. Ayrıca -(y)An sıfat-fiil eki geniş zamana

---

[37] Akar, Ali, "*-GAn Eki*", V. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I, TDK Yayınları, Ankara, 2004, s.86.

[38] Bayraktar, Nesrin, **Türkçede Fiilimsiler**, TDK Yayınları, Ankara, 2004, s. 47-48.

bağlı hareket gösteren geçici isimler de meydan getirir ve bu durumda iyelik ekleri, çokluk eki, durum ekleriyle ve edatlarla birleşebilir.[39]

-(y)An eki kalıcı isim türetmeye de oldukça müsaittir. Kalıplaşarak farklı türlerde kelimeler türeten -(y)An ekiyle Cumhuriyet döneminde farklı bilim dallarına ait terimler de türetilmiştir.[40]

-(y)An Sıfat-fiil Ekinin Sefaretnamelerde Kullanılışı ve İşlevleri

-(y)An sıfat-fiili kendisinden sonra gelen isimleri niteleyerek sıfat göreviyle kullanılır.

Sefaretnamelerde -(y)An ekli sıfat-fiil incelendiğinde, karşıladığı zaman bakımından farklı kullanışlar göstermektedir:

Kendisinden sonraki isimleri, zaman bakımından tamamlanmış, gerçekleşmiş bir zaman açısında nitelendirir. Bu örneklerde "***-mIş, -mIş olan***" anlamıyla kullanılır.

...Ḳoryar ile ***ẕikr olunan tenbīh-nāmelerden*** biriniñ ṣūreti ilçi-i mūmā ileyhiñ mektūbına melfūfen ṭarafımıza vāṣıl olmışidi... AP 3a-12; ...ve iş bu ***vuḳū' bulan Nemçe muḥārebesinde*** devlet-i 'aliyye üzerine ḥareketimiz żarūrī ve ḳasrī olup... AP 5a-4; ...Macar İmparaṭoriçesi olan Mariya Tereza bundan muḳaddemce Nemçe İmparaṭorı iken ***hālik olan Yosefos-nām*** oğlına Macar ḳrallığını ḳaṣr-ı yed... AP 6a-16; ...siziñ içün i'dād ***olunan bārgīrleriñ*** ücretini isteriz... AP 8a-7; ...vech-i mu'tād tehyi'e ***ḳılınan şekerlemeden*** ba'de't-tenāvül 'avdet eyledi... DR 7-2; ...ḳānūn üzere ḫarçlıḳları olanlar meşṭāda ***ḳalan sipāhīlere*** ḫarçlıḳ getürmek içün eyālet begleri 'arżı mūcibince iẕin ve nev-rūz-ı sulṭānda Kefe ṣaḥrāsında mevcūd olmaḳ şarṭıyla yedlerine buyurıldı virilüp... ER 11a-13; ...andan ṣoñra vezīr-i a'ẓamdan saña ***olan mektūbı*** viririm ... Aİ 6-12; ...ser-'asker-i 'ālī-şān Or ḳal'asına iḳtiżāsına göre 'asker ḳoyup ***bāḳī ḳalan*** 'asker ile küffārıñ ordu yiri olan maḥalle varılup... ER 7a-6;

-(y)An'lı sıfat-fiil, şimdiki zamanda gerçekleşen bir hareketle isimleri vasıflandırır.

...kapucılar ketḫüdāsı buyuruñ diyü beni kaldırup şāhıñ muḳābilesinde ***oturan vüzerānıñ*** yanına getürüp... Aİ 13-2; ...Cenāb-ı sa'ādet-me'ābıñ eṣnā-yı cülūsında şehr-i zūr ḥavālīsinde ẓuhūr ve memleketiñizde ta'addī ve tecāvüz ***üzere olan Bebe Süleymān*** ki anıñ küstāḫlıġını miş'ar... Aİ 29-3; ... ḳapudān āmed-şüd 14. idenleri münāvebe ṭarīḳıyla yanımıza getürmege

---

[39] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları., Ankara, 2003, s. 939-943.

[40] Zülfikar, Hamza, **Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları**, TDK Yayınları, Ankara, 1991, s.57.

ḳarār virmiş iken ḳapudānı diñlemeyerek zūrb-āzū ile ***ḳapuda olan selṭāṭları*** def' ve dil-ḫ^vāhları üzere yanımıza gelüp giderler idi... AP 13a-15; ...eṣnā-yı rāhda ḳaraġol gezenler kāġıd ile ***giden re'āyāları*** aḫẕ idüp ser-'askere getürüp... ER 23b-5; ...ricāl ḳızları ve sā'irleri ve erkekleri el ele virüp ḫora dirler ve bu oyunlar eṣnāsında müşārun ileyhimāyı ve yanlarında ***bulunan kimesneler*** ile ḳraliçeye ḳarşu ***dīvān ṭuran ceneralleriñ*** berāberinde dīvān ṭurup bir sā'at miḳdārı pāşālara ḳraliçeye naẓar itmeyüp... ER 33a-3,4.

-(y)An ekli sıfat-fiil, geniş bir zaman diliminde "her zaman" yapılan bir hareket vasfıyla kendisinden sonra gelen isimleri nitelendirir.

...Ṭamaşvardan Budine varınca ḫalāl-i rāhda ***olan menzilleriñ*** ba'żısında beytūtet idecek maḥal olmadığından... AP 4a-17; ...ve ḳralıñ bir maḥalle 'azīmetinde pīş ü pesinde revān ***olan ādemler*** ve yedekleri ile Peterburġa vüṣūl... DR 5-13; ...nehr-i mezkūr baḥr-i Balṭıḳa munṣab olup mücāvir ***bulunan devletleriñ*** sefāyini āmed-şüdden ḫālī olmaz... DR 7-10; ...ḳalfā-yı sulṭān ḥażretleriniñ ḫāṣları ***olan*** derūn-ı ḳadīmde Ḳaraşu-nām ***maḥalde*** iḳāmet... ER 4a-9; ...ve Kefede ***mevcūd olan*** ocaḳlu ve Mıṣır 'askerine bir sā'at evvel Or Ḳal'ası pīş-gāhında bulunmaḳ üzere buyuruldı taḥrīr ve irsāl olundı...ER 4b-10; ...ve evlerde ***olan çirk-āb*** Anaṭolu gibi ḳış güni ṣoḳaġa aḳıdurlar... MH 4a-11; ...ve şehriñ ḫāricinde ***olan ḫāneler*** ve bāġçeleriñ temāşāsıyla imrār-ı vaḳt olundı... MF 10-6; ...ve ḥālā ḳral ***olan mesfūr Filibo Ġuntoyı*** muḳaddemce İspanyol ṭarafına irsāl... MN 12b-7; ...ḳarşuya ***gönderilen ādemlerimiz*** Ḳalafāta varmazdan muḳaddem... AP 2a-18; ...ve ḥālā yine Nemçeye 'avdet ***eyleyen nidirlundı*** ve kendü taṣarruflarında ḳalan āḫar nidirlundı ba'de'la-ḫẕ... MN 13a-5;

Nitelediği isim düşmüş olan sıfat-fiil geçici isim olarak kullanılmıştır.

Bu özelliğiyle sıfat-fiil, nitelediği isim düşmüş olduğundan bir kimseyi, bir nesneyi ya da soyut bir kavramı temsil eder ve onun yerini tutar.

Cümlede yalın halde ya da çokluk ekiyle isimleşen sıfat-fiil cümlede ismin yüklendiği görevleri yerine getirir. Bu biçimde kullanılanlar cümlenin öznesidir.

...ve odun ve tütün ve etmek ve laḥm ***ṣatan*** ekserī bānyān ve bānyān 'avratlarıdur... MH 3b-28; ...bu maḳūle ḫalṭyāna i'timād idüp vücūd ***viren*** daḫi aḥmakdur... Aİ 7-10; ...ṭaşradan memleket içine giren emti'a az olup ***çıḳan*** çoḳ olmaġla... AP 18-a 8; ...ḳırḳ ġuruş virmege 'adīmü'l-iḳtidār ***olanlar*** ḥāl ve taḥammülüne göre kimi yigirmişer ve kimi onar ġuruş virdikden

şoñra... AP 19b-2; ...imdi bize lāzım *olan* bir sā'at evvel meştāda bulunan 'askeri Or Ḳal'asına göndermekdür... ER 15-a 15; ...ḳal'a ḫāricinde *olanlar* firār idüp... ER 19a-1; ...Abaza Meḥmed Pāşāyı *görenler* bir dürlü żabṭ olmayup... ER 20b-4; ...bir ḳaç ṭopçılar iḥrāḳ ve bu ḥāli görüp bāḳī *ḳalanlar* daḫi firār... ER 25a-6; ...cevri göñlümdür *çeken* gözdür *gören*... ER 26a-11; ...ser-nüvişt-i sa'īde ṭālib *olan* ḳuṣūr eyler... ER 41-b 11; ...başa ezelden *yazılan* ol vech taḳdīrī ey dil... ER 62-a 8; ...ve ḳal'a öñinde ikindiden şoñra dolab ḳurılup ve ḥoḳḳab-āz ve sāz *çalan* ve 'avratlar... MH 4a-3; ...ve etmek ekşeri evlerde yaparlar çārşūda *şatılan* noḫūd unındandur... MH 4a-19; .. ...bu maḳūle ḫalṭyāne i'timād idüp vücūd *viren* daḫi aḥmakdur... Aİ 7-10; ...pādişāhlara lāzım *olan* kendü ser-ḥadlerini memālik-i maḥrūsasından ziyāde ḥıfẓ ile mābeyninde mün'aḳid olan ṣulḥ ü ṣalāḥ ve dostluġı mürā'āt itmekdür didim... Aİ 29-12; ...senede bir iki kerre Roma İmparaṭorı *bulunanlar* teferrüc ṭarīḳıyla Hüveliçe gelüp ṣayd ü şikār eyledikleri ahālīsinden mervī... AP 6b-9; ...andan şu ve zaḫīre ve lāzım *olan* alur... MH 1b-12; ...ve etmek ekşerī evlerde yaparlar çārşūda *şatılan* noḫūd unındandur... MH 4a-19; ...başda *ṭuranlar* ellerinde olan gönderleriyle yekdigeri ṭa'n ve ḍarb iderler... MF 15-3; ...faḳaṭ bir şāl-i Keşmīr ve bir daḫi Fransızıñ ḳaba çuḳası anları daḫi isti'māl *iden* nādirdür... Aİ 41-10;

-(y)An'lı sıfat-fiil, çokluk eki ve ilgi durum ekiyle birlikte isim tamlamasının tamlayan ögesini oluşturmaktadır.

...*içenleriñ beñzi* şarılıḳ düşmüş ādem gibi şararmış ve gözleri daḫi şararmışdur... MH 6a-26; ...ve Ḳatolik olmaḳ üzre teklīf ve muḫālefet *eyleyenleriñ mālların* aḫẕ ile anları daḫi tenfīr... MN 27b-5; ...Berlin şehrinde *olanlarıñ* günde birer *recmendi* nevbetle ṣabāḥ vaḳti ceneral ve sā'ir żābiṭānıyla ma'an ṣayfen ve şitā'en ta'līm meydānına çıḳup... AP 20b-9; ...her sene 'askeri nāḳış olan recmendiñ ofiçyalleri kendü recmendlerine maḫṣūṣ olan livāya çıḳup re'āyādan üç nefer evlādı *olanlarıñ birini* alaraḳ ḳaç nefer iḳtiżā ider ise ol vechle re'āyādan taḥrīr... AP 22a-4; ...iskān itmek isterler lākin 'ulemāmız cevāz virmeyüp eger gitmek lāzım ise *fevt olanlarıñ namāzları* ḳılınmaz diyü cevāb virildikde... ER 11b-5; ...ḫāricden bir şey getürtmeyüp gelse daḫi 'alenen getürenlerden yüzde otuz gümrük aḫẕ ve sırran *getürenleriñ māli* ele girer ise cānib-i mīrīden żabṭ olunmak... AP 16a-3.

-(y)An'lı sıfat-fiil, çokluk eki ve çıkma durum ekiyle birlikte bir isim tamlaması kurar ve tamlayan ögede bulunur ve çokluğun sayı adı ile belirtilen kadarını gösterir.

...ʿAcem şāhları tīz tīz ḳuvvet olurlar imiş ol eṣnāda şāh ***olanlardan biri*** devlet ricāllerini ve ʿulemā ve ġayrılarını daʿvet idüp... ER 6a-16; ...ve baʿżen daḫi henüz maḥall-i merḳūmdan nüzūl itmezden muḳaddem aña ***muḫālif olanlardan birisi*** gelüp ṣuʿūd ve muḫālefet ve mübāyeneti beyān ider... MF 39-20.

-(y)An'lı sıfat-fiil, yönelme durum ekini alarak cümlenin asıl fiiliyle yönelme ilişkisi kurar.

...ve kendüleri daḫi bir miḳdār tīr-endāzlıḳ ve tüfengb-āzlıḳ idüp nişānı ***uranlara*** baḫşiş ihsān iderler... Aİ 19-10; ...imparaṭor-ı mesfūrdan lāzım ***gelenlere*** tenbīh-nāmeler ṣādır ve vārid olmaġla... AP 3a-9; ...eṣnā-yı rāhda bir yığın yeşil aġaç dalı yığup ***her gelene*** birer dal virürler idi.. MF 42-6; ...hemān pādişāhlara umūr-ı ehem budur ki hemīşe ḥablü'l-metīn şerīf-i seyyidi'l-mürselīn ʿaleyhi's-selāma muḥkem yapışup manāṣıbı ehl ***olana*** vireler... ER 5b-6; ...sekiz yüzden artıḳ ***olana*** ceyş dirler... ER 6a-2;

-(y)An'lı sıfat-fiil, çokluk ekiyle birlikte cümlede çıkma ilişkisi kurar.

...ve taʿmīr-i ṭarīḳ meṣārifi yoldan ***geçenlerden*** cāb-e-cā alınan geçid virgüsinden ḥāṣıl olur... MF 58-18; ...ve Parisde zuʿmlarınca maʿrifet ve dānişden ḥiṣṣedār ***olanlardan*** biraz eşḫāṣ intiḫābına dā'ir ḥarekāt-ı ġarībe rū-nümā... MF 49-4; ...yollarıñ taʿmīriçün āmed-şüd ***idenlerden*** bārgīr başına üç pāre almak muʿtād olmaġla... AP 6b-11; ...ḫāricden bir şey getürtmeyüp gelse daḫi ʿalenen ***getürenlerden*** yüzde otuz gümrük aḫz... AP 16b-2.

-(y)An'lı sıfat-fiil, +lA vasıta ekiyle cümlede beraberlik ifade eder.

...ve kendü oṭasına īṣāl ve dostluġa müteʿallik 22. ba'żı ṣoḥbet īrād ile īfā-yı levāzım-ı üns ve ülfetden ṣoñra 23. ṣanādīd-i ḳavminden ***medʿūv olanlar ile*** maʿan tehyi'e ve iʿdād eyledigi sofraya getürüp... AP 10b-23; ...Der-saʿādete gelen ilçiler mādāmki resmen taḳdīm-nāme idecekdür bir kimesneye mülāḳāta ḥācet olmayup refāḳati ***muʿtād olanlar ile*** ṭoġru bār-gāh-ı salṭanat-ı seniyye olan dīvān-ı reṣīṣü'lb-ünyān ḥażret-i mülūkāneye varmaḳ ḳāʿide-i müstaḥseneden oldıġına binā'en... MF 24-20; ...her uġradıġımız şehriñ kenārında nuzūl ve istiḳbāle ***gelenler ile*** māşiyen şehre duḫūle mecbūr olacaġımızdan ġāyet ṣaḳīl bir şey olacaġından ġayri Parisde daḫi merāsim-i lāzimeniñ te'diyesine küllī sekteʿ ārıż olacaġidi... MF 11-9.

-(y)An'lı sıfat-fiil, çokluk ve çıkma durum ekiyle yüklem göreviyle kullanılmıştır.

...ve biri daḫi Liyon ve aña tābiʿ olan memālikden iʿānet ṣūretiyle ***virilendendür*** ... MF 19-9;

-(y)An'lı sıfat-fiil, edatlarla birleşerek cümlede zarf görevi yüklenmektedir.

..ḥattā yatsu ***geçene*** degin çārşūda ve oyunb-āzlar da anda durur aṣlā anlar içün menʿ yoḳdur... MH 4a-3; ...ve bir vechle taʿayyüşe ʿadīmü'l-iktidār ***olanlar içün*** maḫṣūṣ yerleri olmaġla anları ẕikr olunan yerlerde iskān.. AP 16a-11; ...ve meclis-i mezbūrı ***seyre gelenler içün*** bālāda bir ḳat müşelleṣ maḥal inşā idüp iḳʿād itdirirler... MF 39-8;

-(y)An sıfat-fiil eki bulunma durum ekiyle birlikte zaman zarfı oluşturmaktadır.

...bu vech üzere ceng ***olanda*** ḳalʿa içine ḫumbara ve ṭop güllesi girince ahālīsi bir dürlü ṭāḳat getüremeyüp... ER 27b-3;

Kalıcı kelimeler türetir.

...gergedān derisin Hindistānda ***ḳalḳan*** iderler... MH 2a-3; ...iş işden geçdi ***yalan*** deryāsı ṭaşdı... ER 18a-2; ...deñiz üzerinde ***yılanlar*** görinür... MH 2b-13; ...āḫar ḥavżda bu ḥālet görilmemişdir bundan ġayri envāʿ-ı reng-i aḥcārdan iʿmāl olunmış bir ***çağlayan*** görildi... MF 34-13;

-Ar / -Ir / -r

ET'de daha çok sıfat olarak kullanılır, aynı zamanda geniş zamanın yüklem ismi işleviyle kullanılır.[41] Orhon Yazıtlarında -Ar, -Ir, -Ur biçimleriyle kullanımları tespit edilmiştir ve bir örnekte ekin üzerine -çA eşitlik eki gelmiştir. EAT'de -Ar, -Ir, -Ur, -r biçimlerinde yalın hâlde kullanımlarının yanında ismin hâl ekleri ve iyelik ekleriyle birlikte kullanımları da vardır.[42] EAT'de işlek bir ektir[43]

Geniş zaman sıfat-fiili olarak çok fazla kullanılmaz. Onun yerine daha çok -(y)An sıfat-fiil eki işleviyle kullanılır.[44] Ahad Üstüner bunun sebebini ekin şekil ve zaman eki olarak

---

[41] Gabain A. Von, Eski Türkçenin Grameri, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 58.
[42] Bayraktar, Nesrin, Türkçede Fiilimsiler, TDK Yayınları, Ankara 2004, s. 63-66.
[43] Gülsevin, Gürer, Eski Anadolu Türkçesinde Ekler, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 126.
Gülsevin, Gürer, Eski Anadolu Türkçesinde Ekler, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 124.
[44] Ergin, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları. İstanbul, 1989, s. 316.

çok sık kullanılmasına ve sıfat-fiil eki olarak -(y)An ekiyle aralarında önemli bir işlev farkının bulunmaması sebebiyle -(y)An ekinin tercih edilmesine bağlamaktadır.[45]

-(y)An sıfat-fiiline göre daha çok süreklilik gösteren -Ar / -Ir / -r sıfat-fiil eklerinin zaman kapsamı şimdiki zamandan gelecek zamana uzanan bir genişliktedir. TT'de isimleri süreklilik ifadesiyle vasıflandırarak sıfat tamlaması kurar, cümlede özne, nesne, görevi üstlenmektedir. Yalın şekliyle geçici hareket ismi olarak hiç kullanılmayan -Ar / -Ir / -r sıfat-fiil eklerinin, iyelik, çokluk ve bazı isim çekim ekleri alarak nadiren geçici isim olarak kullanıldığı görülür. -Ar / -Ir / -r sıfat-fiil ekleri, geçişli ve geçişsiz fiillerle kolayca kalıplaşarak zaman gösterme özelliğini kaybetmiş kalıcı isimler oluşturur. Ayrıca -Ar / -Ir / -r ekleriyle oluşan geçici veya kalıcı isimlerin üstüne seyrek olarak +lI (geçerli), +sIz (değersiz), +cAsInA (taparcasına), +lIk (duyarlık), +lA (uyarlama) gibi ekler getirilerek sıfat, zarf, isim ve fiiller türettiği görülür.[46]

Cumhuriyet döneminde ekle kalıplaşarak yeni kelimeler türetilmiştir. Bunlar, çeşitli nitelik ve özellik bildiren isimler (benzer, döner, yatır) ve sıfatlar (güvenilir, geçer, çalar), kişi isimleri (Sezer, Güler, Yeter), araç-gereç isimleri (keser, ısıölçer, uçaksavar), işi yapan (göçer, yazar).[47]

-Ar / -Ir / -r eklerini alan sıfat-fiilin Sefaretnamelerdeki İşlevleri

Sıfat olarak kendisinden sonra gelen isimleri nitelendirir:

Sefaretnamelerde Ar / -Ir / -r ekleriyle kurulan geniş zaman sıfat-fiili, daha çok kendisinden sonraki kelimeleri nitelendirme göreviyle kullanılmaktadır. Geçişli ve geçişsi fiillere eklenerek yalın olarak isimleri niteleyan sıfat-fiilin yüklendiği zaman kavramı da geçmişten geleceğe uzanan bir genişliktedir. Ancak bu zaman kavramında cümlenin anlamına bağlı olarak farklılıklar sezilebilmektedir.

Bazı örneklerde hareketin geçmişten geleceğe uzanan çok geniş bir zaman dilimini kapsadığı söylenebilir:

...bir gün evvel Ostariya taʿbīr ***olunur*** ḫān miṣillü bir ḫāna taḫliye... AP 7a-4; ...Yalñızağaç taʿbīr ***olunur*** nām ṣaḥrāda ordu ile ḳarār itmekle... ER 3b-8; ...beş on nefer

[45] Üstüner, Ahad, Anadolu Ağızlarında Sıfat-fiil Ekleri, TDK Yayınları, Ankara, 2000, s.164.
[46] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi,** TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 36;
[47] Zülfikar, Hamza, **Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları**, TDK Yayınları, Ankara, 1991, s.135-136.

nesāḳçı ta'bīr *olunur* ādemleriyle bizleri ol maḥalde istiḳbāl... Nİ 2-10; ...beş ḳażā ta'bīr *olunur* Ḳara Eflāḳ başşehri olan Ḳırayovaya varınca ücret ile iḳtiżā iden 'araba ve bārgīrleri tehyi'e ve i'dād idüp... AP 2a-19; ...iki ṣu beyninde yigirmi dört sā'at *çeker* bir yol vardur... ER 28a-5;

Bazı örneklerde şimdiki zamanda gerçekleşen bir hareket söz konusudur:

...köylerde *yarar* ve tüvānā köylü bārgīrleri olmaġla... AP 17b-8; ...ve ḳaṣabada beher āteş *yanar* ṣobalardan senede iki yüz aḳça mīrī alınur... ER 48b-7; ...vücūh-ı beldeden ba'żı söz *aṅlar* kimesneler yanımızda ḳalup AP 5a-23; ...ādem beli ḳadar hevāya ṣu'ūd *ider* fıskiyeler ve ṣan'at-ı āb ile uṣūle muṭābıḳ ḫodb-e-ḫod *çalınur* sāzlar ve müte'addid ḥavżlar seyrimizden başḳa... DR 9-13, 14; ...ve şehir ve ḳaṣabada beher āteş *yanar* ṣobalardan senede iki yüz aḳça mīrī alınur... ER 48b-7;

Bazı örneklerde gelecek zamanda gerçekleşecek bir hareket söz konusudur:

...vezīr müşārun ileyh āsitāneye *gider* menzil ḳayıġı buldurup bu faḳīri taḥrīrāt ile Āsitāneye irsāl idüp... ER 54-b 3; ...ve metrise duḫūl *eyler* 'askeri oldıġından īrād eylerler... MN 8b-5;...ve teslīm olundıġı ma'lūm olmaḳ üzere sened virüp *alur* kimesne olmayup... ER 54a-5;

-Ar / -Ir / -r eklerini kurulan sıfat-fiil, kendisinden sonra gelen ismin düşmesiyle geçici hareket isimleri oluşturur.

Sefaretnamelerdeki örnekler incelendiğinde bir örnekte iyelik eki alarak diğer örneklerde ise yalın şekliyle geçici isimler oluşturan sıfat-fiil, daha çok **-(y)An** sıfat-fiilinin işlevini yüklenerek geçmişten geleceğe uzanan bir zamanı karşılamaktadır:

...bir *yanarım* yoḳ benimçün cigerimden ġayrı bir *acır* mı bulunur yaralarımdan ġayrı... ER 26a-10; ...żābiṭāna daḫi ḫidmet iden 'askerī ṭā'ifesidür āḫar *gelür gider* olmaz... ER 50a-5; ...çubuḳ *içer* azdur içenler daḫi aṣlı Rūmlıdur... MH 6b-11; ...içki ile ṣafā ve ẕevḳ iderler anlar içün mānī' *olur* yoḳdur... MH 6b-9.

Bir örnekte gelecek zamanı karşılar: ...bize 'araba ve zaḫīre virilmedikce Or Ḳal'asına *gider* yoḳdur diyü cevāb virdiklerinde... ER 17a-9.

Edatlarla birleşerek zarf işleviyle kullanılır.

Sefaretnamelerde birkaç örnekte gibi edatıyla kullanılarak birleşen sıfat-fiil, benzetme ilgisi kurmuş ve zarf işlevi yüklenmiştir.

...ve gemi ḳatı yaydan oḳ çıḳup ***gider gibi*** gider... MH 2a-21; ...ṣaḥrāda cengde ***ṭurur*** gibi her recmendiñ ṭopları öñinde olaraḳ ṣaf baġlayup... AP 21a-5; ...bir yerde olaraḳ sünbül ve benefşe ve gül ve sā'ir şükūfeyi kāġıddan ***oyar gibi*** oyup fi' le getürmişlerdür... MF 33-16; ...ve döşek cümlesini ḫamīr ***yoġurur gibi*** ellerinde ovalıyup... MH 3b-7;

İken / -ken ekiyle zarf görevi yüklenir.

...ben bu kelimātı ***söylerken*** uzadup almaḳ istedi... Aİ 12-11; ...kendüsi ricāl ve nisvānlar ile ***gider iken*** baş egüp geçer ***gelür iken*** baş egüp geçer... ER 47b-1; ...yolda ***giderken*** her ne ṭarafda güneş görürse aña temennā iderler... MH 4b-28;

Geniş zaman sıfat-fiil ekiyle ol- fiilinin geçmiş zaman kipi birleşerek eskiden olmayan fakat yeni başlamış olan bir alışkanlığı ifade etmektedir:

...nehriñ kenārında bir küçük tersāne yapup ḳrala ve sāyire ḳayıḳlar inşā ***ider oldılar***... DR 7-9; ...ve aralıḳ aralıḳ opera ve ḳomedya ve bāġçe seyirlerine ***'azīmet olunur oldı***... MF 29-17.

-mAz

ET'de sık sık sıfatın ve yüklem isminin olumsuzu olarak kullanılmıştır. "ermez iş, bilig bilmez kişi."[48] Eski metinlerde kalıplaşmış bazı isimler de türetmiştir. "tiler" (bir cins çekirge), toġar (doğu), batar (batı).[49]

EAT'de de olumsuz geniş zaman sıfat-fiil ekidir. "kimse gösterse ***yaramaz*** iş saña"[50]

TT'de -mAz sıfat-fiil eki, birleştiği fiilde süreklilik gösterir. Bu süreklilik şimdiki zamanı ve gelecek zamanı kaplar niteliktedir. İsim olarak kullanılışı çok seyrektir. Sıfat tamlaması oluşturur, cümlede özne, nesne, yer tamlayıcısı, ve zarf görevinde kullanılır. Kendisi

---

[48] Gabain A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 57.

[49] Korkmaz, Zeynep, **Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri Ve Ek Kalıplaşması Olayları**, TDK Yayınları, Ankara, 1994, s. 52.

[50] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler,** TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 125.

de bir isim tamlamasının tamlayanı olabilir.[51] +lIk ekiyle soyut isim de olur: yaramazlık, ölmezlik[52]

Sefaretnamelerde diğer sıfat-fiillerden daha az kullanılmıştır. Başlıca işlevleri şunlardır:

İsimleri nitelemektedir:

Sıfat-fiilin taşıdığı zaman kavramı birinci örnekte geçmişten geleceğe uzanan bir genişliktedir. İkinci örnekte ise şimdiki zamanı kaplamaktadır.

...bu āferīn ne ***tükenmez*** ḫazīnedür... ER 34a-3; ...bizler yol ***bilmez*** misāfiriz... AP 8a-9.

İsim tamlamasında tamlayan ögede yer almaktadır:

...ancaḳ leṭāfet ve ṣafveti inkār olunmaz ve Avrupada böylesi ***bulunmaz*** maḳūlesidür... MF 36-6; ...ḫuṣūṣā bir daḫi ***buluşulmaz*** taʿbīrine tehevvür itmiş... Vİ 13-7.

Zarf olarak kullanılmaktadır:

...Firʿavun aytdı ***yaramaz*** itdiñ bu mālı anlardan aldıñ... ER 60a-10;

Çıkma durum ekiyle birlikte zaman zarfı olmaktadır:

...ḳarşuya gönderilen ādemlerimiz Ḳalafāta ***varmazdan*** muḳaddem... AP 2a-19; ...henüz maḥal-i merḳūmdan nüzūl ***itmezden*** muḳaddem aña muḫālif olanlardan birisi gelüp... MF 39-20;

İsim cümlesinde değil edatıyla yüklem olmuştur.

...bizler siziñ ḳudretiñizi ***bilmez*** degiliz...Aİ 34-13.

Geniş zaman sıfat-fiil ekinin ol- fiilinin geçmiş zaman kipiyle kullanılışı:

Geniş zamanın sıfat-fiili ve görülen geçmiş zaman kipi birleşerek eskiden olmayan fakat yeni başlamış olan bir alışkanlığı ifade etmektedir:

...meẕkūr sekenesi serbest ve edebden ḫālī olduḳlarından sery ü temāşā içün bir ān rāḥat ***virmez oldılar***... MF 16-23.

Değerlendirme

Sefaretnamelerde sıfat-fiiller zaman gösterme özellikleriyle geçmiş zaman, gelecek zaman ve geniş zaman sıfat- fiilleri olarak incelenmiştir. Sefaretnamelerde geçmiş zaman sıfat-fiilleri **-dIk** ve **-mIş**; gelecek zaman sıfat-fiili **-AcAk**; geçiş zaman sıfat-fiil fiilleri de -

---

[51] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 959.
[52] Gencan, T. Nejat, **Dilbilgisi**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2001, s. 259,

(y)An, -Ar, -Ar / -Ir / -r ve -mAz ekleriyle karşılanmıştır. EAT döneminde kullanılan gelecek zaman sıfat-fiil ekleri -(y)AsI ve -dAçI Sefaretnamelerde kullanılmamıştır.

Sıfat-fiiller, sıfat gibi kullanılan fiil şekilleridir. Bu ekler, bir yanlarıyla sıfat, bir yanlarıyla fiildirler. Fiil özellikleri dolayısıyla, kendilerinde var olan hareket ve zaman kavramlarını, isim oldukları sıfata aktararak varlıkları ve nesneleri hareket ve zaman gösterme özellikleri ile geçici olarak vasıflandırırlar. Sıfat-fiiller aynı zamanda isimlerle ortaklaşırlar. Onlar gibi iyelik, çokluk ve isim çekim eklerini alabilirler. Edatlarla da birleşebilirler. Sıfat-fiiller kalıcı sıfat ve isimler değil, fiildeki zaman ve hareket kavramını bir nesneye, bir varlığa geçici olarak bağlayan sıfat ve isimlerdir. Bunun yanında zaman ve hareket kavramından sıyrılarak kalıcı isimler de türetebilirler. Bu özelliklerin örneklerine Sefaretname metinlerinde rastlanmıştır. Ayrıca, Sıfat-fiil ekleri ol-, bulun- fiilleriyle birlikte karmaşık fiilleri oluşturarak çeşitli anlam ilişkisi kurmuşlardır. İsim tamlamasında tamlayan ögede yer almışlarıdır. Durum ekleriyle ve edatlarla birleşerek zarf göreviyle kullanılmışlardır. Değil edatıyla cümlede yüklem görevi yüklenmişlerdir.

Sefaretnamelerde yeterli sayıda sıfat-fiil eki örneğine ulaşılmış ve bu eklerin işlevleri değerlendirilmiştir. Sıfat-fiil ekleri içinde şekil ve işlev olarak EAT dönemiyle ortaklık gösterenleri bulunduğu gibi, birçok yönden TT'ne yaklaşan özellikleri metinlerimizden hareketle tespit edilmiştir.

3. ZARF-FİİL EKLERİ

Zarf-fiiller bir yanıyla fiil bir yanıyla zarf özelliği gösterirler. Fiil yönleriyle zaman ve hareket kavramını karşılarlar, zarf yönleriyle de bir oluş ve kılışın durum ve tarzını bildirirler. Her türlü fiil kök ve gövdelerine belirli eklerin getirilmesiyle oluşturulan zarf-fiillerde fiildeki asıl anlam değişmez, bu yönüyle isim soylu zarflardan ayrılırlar. Zarf-fiiller, sıfat-fiiller gibi iyelik ve çokluk ekleriyle genişletilmezler.[53] İsimler gibi isim işletme eklerini almazlar. Bu yüzden zarf-fiiller çekimlenemeyen fiil şekilleri olarak tanımlanmışlardır. Hüküm taşıyan bitimli bir hareket değil, hüküm taşıyan çekimli fiillerin hareketine yardımcı bir hareket ifade ederler.[54] Zarf-fiiller cümle içinde devamlılık, zaman, sebep anlamı yüklenirler.

---

[53] Korkmaz Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 983..
[54] Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları. İstanbul. 1989, s. 32.

Tezimizde zarf-fiiller yüklendikleri işlevlere göre zaman zarf-fiilleri, durum zarf-fiilleri, bağlama zarf-fiilleri şeklinde sınıflandırılarak incelenmiştir.

Zaman Zarf-Fiilleri

Müstakil Eklerle Kurulanlar

Asıl Zarf-Fiil Eki Olanlar

-(y)IcAk

-(y)IcAk zarf-fiil eki Batı Türkçesinin ilk devirlerinde uzun zaman kullanıldıktan sonradan unutulmuş bir zarf-fiil ekidir. EAT'de geniş ölçüde kullanılan ek, Osmanlıcada bir müddet kullanılmıştır. Sonradan yerini -IncA ekine bırakmıştır.[55] EAT 'de -ICAk, -ICAḫ ve -ucaḳ biçimleri de tespit edilmiştir.[56]

Gürer Gülsevin EAT dönemi metinleri üzerinde ekin işlevlerini tespit etmiştir.

Bir fiilin yapılmasının zarf-fiil eki almış fiilin bitiminden sonra olacağını ifade eder. Yani ikinci fiili şarta bağlar. Bugünkü **-DIktAn sonra** zarfı gibi çevrilebilirler: "ben ***ölicek*** bu toprağı balçıḳ idesiz.", **-IncA** zarfı gibi çevrilebilirler: "***susayıcaḳ*** gelürler alnıñdaki zülāle".

Bir fiilin yapılmasının, zarf-fiil eki almış fiilin yapılacağı ana rastladığı zamanlarda kullanılır ve bugün **-(V)rken** ile çevrilebilir: "yiri gögi ***yaradıcaḳ*** ol kadīm / faḫrı bir ḫoş ḳuş yaratmış ol kerīm".

Bir fiilin yapılmasının , zarf-fiil eki almış fiilin cereyan ettiği anda olduğunu gösterir ve bugünkü **-DIĞIndA** ekiyle çevrilebilir: "ammā anı ***göricek*** göñlüm ürker."

-(I)rsa + kişi ekiyle aktarılabilecek şekilde zamanı şarta bağlar: "ve seniñ raḥmetiñ ***b'olucaḳ*** kimden raḥmet umavuz sen bizi kapuñdan süricek kimüñ ḳapusına varavuz."[57]

Sefaretnamelerde 7 yerde geçen -(y)IcAk eki, EAT döneminde kullanıldığı gibi, esas fiilin, zarf-fiilin bitiminden sonra gerçekleşeceğini bildirmektedir. **-(y)IncA** ve **-DIktAn sonra** işlevi yüklenmiştir.

...intiẓārı ḥaddi tecāvüz ***idicek*** ṭop atup yine ol kimse gelmedi... Vİ 2-7; ...muḳaddemā Pasavor düḳalıḳ degil iken Zird ***gelicek*** França ma'rekesinde Ḳoca Ḳral merḳūm ḳal'ayı muḥāṣara... MN 3a-8; ...ve küffār donanmayı ***göricek*** ṭoplar ve ḫumbaraları yaġmur miṣāl

---

[55] Ergin, a.g.e., s. 325.
[56] Bayraktar, Nesrin, **Türkçede Fiilimsiler**, TDK Yayınları, Ankara 2004, s. 211.
[57] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 126.

yağdırup... ER 23b-15; ...nihāyet hedāyā sarāya *varıcak* kemāl-i inbisāṭlarından ḳral ve oğulları seyr içün sāḥa-i sarāya indikleri ḫaber alındı... Vİ 8-8; ...bu keyfiyeti kefere ve żābiṭānı *göricek* perākende ve perīşān olan ricāl ve nisvāna ve ṣabīlere cevāblar idüp... ER 54a-10; ...Fir'avn ṣordu ki bunca māl ḳanda ḥāṣıl oldı ḫaber virdiler ki ol vilāyet ḫalḳı ḳuyu ayağından mezāri'ine aḳıdup fā'idelendiler anıñ muḳābilesindedür ki bu māl *diyicek* Fir'avn aytdı yaramaz itdiñ bu mālı anlardan aldıñ... ER 60b-9.

Bir örnekte de **-(I)rsa +kişi** anlamında zamanı şarta bağlamaktadır.

...bi-ḥamdi'llāhi Te'ālā nāgāh 'asker-i İslāmı gördüklerinde tedbīrleri bozılup ḥālbuki düşmen ṭaşrada olsa çāre ḳābildür lākin ḫā'in içerüde *olucak* ḥāl müşkildür... ER 5a-16;

-(y)IncA

-(y)IncA zarf-fiil eki, ET'de kullanılan **-gInçA** zarf-fiil ekindeki g- sesinin düşmesiyle **-(y)IncA** şekline girmiştir.[58] Bu zarf-fiili, ET'de "**-IncA, -dIgI müddetçe, -IncAyA kadar** " anlamına gelen cümle belirleyicisi olarak görev yapmıştır.[59] Uygur Türkçesine ait eserlerde yalın halde kullanımına ek olarak *+GA* yönelme durum ekiyle ve *tegi* edatıyla birlikte kullanılmıştır.[60]

EAT döneminde **-(y)IncAyA kadar** görevini üstlenmiştir. Olumsuz tabanlar üzerinde kullanılıdığında "**-mAdIktAn sonra**" anlamını taşımaktadır.[61]

TT'de, **-(y)IncA** zarf-fiil ekinin işlevi cümledeki asıl fiilin gerçekleşme zamanını, kendisindeki gerçekleşme zamanına bağlamaktır. Böylece esas fiil, zaman bakımından zarf-fiili izlemekte ve ona tabi olmaktadır. "Bu sokağa *girince* hızlanır." Bazen zarf-fiil eki, **-dIkdA, -dIğI zaman, -dIğIndA** gibi işlev yapabilir: "İki gönül bir olunca samanlık seyran olur." Bazen "**-dIkdAn sonra**" anlamı veren bir işlev yüklenir ve asıl fiilde kendisine bağlı olumsuz bir sonuç ortaya çıkar: "Sen böyle ters işler yapınca ötekilere ne söylenebilir?"

-(y)IncA zarf-fiil eki, esas fiilin gösterdiği hareket arasında bazen şarta bağlı bir ilişki ortaya koyar: "Siz el atmayınca bu iş bitmez." -mA-olumsuzluk ekiyle kullanıldığında "**-dığı için**" anlamıyla sebep bildiren bir işlev yüklenir: "Kendilerini tanımayınca karar vermekte

---

[58] Korkmaz Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 1004.
[59] Gabain, A. Von, **Eski Türkçenin Grameri, (Çev. Mehmet Akalın)**, TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 87.
[60] Bayraktar, Nesrin, **Türkçede Fiilimsiler**, TDK Yayınları, Ankara 2004, s. 182.
[61] Gülsevin, Gürer, a.g.e., s. 126.

zorlanmışlar." Hem asıl fiil hem de zarf-fiil -mA-olumsuzluk eki aldığında ise zarf-fiildeki hareket gerçekleşmeyince asıl fiilin gerçekleşmeyeceğini ifade eden "**-madan, -madan önce, -madığı sürece**" anlamlarına gelen bir işlevde kullanılır: "Parayı ödemeyince malı teslim etmezler." Kendinden önce yönelme durum eki almış bir kelimeyle birlikte kullanılan "**gelince** " zarf-fiili "**konusunda, ...söz konusu olunca, ...ise**" anlamına gelir: "Bunlar, iş ***çalışmaya gelince*** kaytarma yollarını ararlar."

EAT döneminde **-(y)IncA** zarf-fiil ekinin "bir zamana kadar" sınırlama işlevi TT'de kaybolmuştur. **-(y)IncA** zarf-fiil eki, bugün bu işlevi "**dek ve kadar**" edatlarıyla birlikte karşılamaktadır.[62]

-(y)IncA Zarf-fiil Ekinin Sefaretnamelerde Kullanılışı ve İşlevleri

-(y)IncA, -dIğI zaman anlamında kullanılarak zaman bildiren bir işlev yüklenmiştir.

...yā ḳuṣūr günleri ne ile geçürürler diyü ***ṣorınca*** ben daḫi ṣāhım cumʿa güni mü'minler bayramıdır... Aİ 18-15; ...küffār-ı mesfūruñ yine vāfir atlusı girü ḳalʿa-yı mezbūre üzerine geldi ve ḳalfā-yı sulṭānı başdı diyü ḫaber ḫaber üzerine gelüp ol sāʿat ser-ʿasker-i ʿālī-şān atlu ʿasker taʿyīn ve üzerlerine Mışır begini başbuġ ḳalfā beg imdādına irsāl olunduḳda küffāra yaḳīn ***ḳalınca*** ḳalfā-yı sulṭān ʿasker-i İslāma iẓin virmeyüp bu arada mekṣ idin ki bezm Tātār ʿaskeri ile dolmışdur ve küffārıñ Ḳalpaḳ ʿaskerinden farḳ olunmazlar ṣoñra bir nizāʿ olur münāsib degildür diyü mekṣ murād itmekle... ER 8b-7; ...Cezā'ire ***varınca*** mürd olan esīrleriñ muḳarrer olan bahāsını tamāmen aldılar... Vİ 23-16; ...ṭoḳuz yüz tārīḫine ***gelince*** bi'l-cümle diyār-ı Endülüs yed-i küffāra giriftār oldı... Vİ 21-13; ...Köpingden Berline ***varınca*** yollarıñ iki ṭarafı seyirciler ile māl-ā-māl oldığından başḳa derūn-ı şehirde güẓer-gāhımız olan zoḳaḳlarda ve ḫāneler pencerelerinde bir derece ziḥām var idi... AP 10a-1.

Bazı örneklerde zaman anlamının yanında **-(y)IncA** zarf-fiil ekinin şart işlevinde kullanıldığı da görülmektedir:

...münāsibi gitmekdür zīrā ḫānım maʿlūm-ı devletiñdür Ḳırımlıdan bu sırrı çoġı bilmez ve ehl-i ḳurā ve ḳaṣabāt daḫi bilmezler başḳa ḫān gelse gerekdir ṣoñra Ḳırım iki ṭaraf ***olunca*** cevāb virmek müşkil olur... ER 10a-16

---

[62] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 1004-1008.

-(y)IncAyA kadar anlamıyla EAT'deki gibi kullanılmış ve zaman sınırlaması işleviyle kullanılmıştır.

...ve Prens Okinos maʿiyyetinde olan ser-ʿaskerine emr-i āḫar ***varmayınca*** Françalu ile bir dürlü muḥārebeye taṣaddī eylemeyesin diyü muḥkem tenbīh-nāme irsāl eyler... MN 16b-9; ...Yemen iskelesi Maḫāya ***varınca*** yol üzerinde aşlā bir yerde demür atmaz... MH 1b-7; ...şāhlarınıñ ibtidā-yı cülūsından bu aña ***gelince*** vāḳiʿ olan ḥālāt ve keyfiyyātıñ ve baʿżı nā-münāsib mevāddıñ tesvīd-i meẕkūre derc olunması murād-ı şāhī oldıġını ifāde... Nİ 22-8;

Bazı örneklerde bu işlev soyut zaman sınırı şeklinde değil de zaman ifadesi olmadan somut bir sınırlandırma şeklinde de kullanılmıştır:

...ḥāṣılı yedi yüzden mütecāviz cezīreler ve Sebte Boġazına ***varınca*** Tunus ve Ṭrablus ve Cezāʾir ve Varhān ve bunuñ emṣāli ne ḳadar deryāda ve ḳarada bilād ve ḳaṣabāt var ise... taʿmīr... Aİ 35-15; ...anlardan māʿadā ḳapudāndan ḳrala ***varınca*** her żābiṭ kendü bayrāġına ḫuṣūṣan müteḥakkim eyler... MN 9b-4;

-mA-olumsuzluk ekiyle kullanıldığında günümüzdeki kullanıma benzer şekilde **"-dIk + iyelik eki + için"** işleviyle sebep bildirir.

...şāh baña oturuñ diyü emreyledi ben ise teʾeddüb idüp oturmadım tekrār emreyledi yine ***oturmayınca*** ḳapucılar ketḫüdāsı ḳolumdan ṭutup zūr ile ḳuʿūd itdürdi... Aİ 13-3;

Karşılaştırma işleviyle kullanılmıştır:

...ve dört biñden artuḳ olana ḥacfel dirler ḳatı büyük ʿasker ***olunca*** ḫamīs dirler... ER 6a-3.

Yönelme durum eki ve "dek, degin" edatlarıyla birleşerek zaman sınırlaması işleviyle kullanılmıştır. Bir örnekte de yönelme durum eki almadan "degin" edatına bağlanmıştır:

...ve Ḳırıma gitmek içün iẕin ṭaleb iderler eger izin olmaz ise helāk ***oluncaya*** degin muḥārebe der-kārdur... ER 35a-2; ...Ḳaraḳalpaḳ ve Ḳumuḳ ve sāʾir maḥallerde sene-i mezbūreye ***gelince degin*** ḳırḳ elli biñ ʿasker ile gelüp... ER 39b-10; ...Şāh ʿAbbāsıñ devrine ***gelinceye dek*** Tatar gibi dāʾimā bunlarıñ memleketini çayup aḳın idüp kenārda olan ḳurā ve ḳaṣabaların yaġma ve vāfir māl ve esīr getürürler imiş.. Aİ 27-1; ...ve Ḳırıma gitmek içün iẕin ṭaleb iderler eger izin olmaz ise helāk ***oluncaya degin*** muḥārebe der-kārdur diyü baş veḳīle teẕkere irsāl olunduḳda... ER 35a-2.

-(y)AlI

-(y)AlI zarf-fiil eki ET'de **-gAlI** şeklinde iken Batı Türkçesinde ön sesindeki g-sesinin düşmesiyle -AlI şekline geçmiştir. ET'de "**-mAk için**" anlamıyla sebep gösteren bir durum zarfı işlevi gösterirken Batı Türkçesinde "**-den beri**" anlamıyla kullanılarak bir devamlılık ifade etmektedir.[63] Nesrin Bayraktar, ekin Orhon Yazıtlarındaki örneklerinin farklı anlamlar verdiğini kaydederek "**-mAk için**" anlamıyla kullanımının yanında "**-dığından beri**" anlamıyla ilgili örnekler de vermiştir.

Nesrin Bayraktar, ekin EAT dönemindeki durumunu da "EAT'de **-AlI** biçimine geçen ekin yalın biçimde kullanımının yanında XIV. yüzyıldan itibaren yazılan eserlerde **+DAn** çıkma durum ekiyle birlikte kullanımından doğan **-AldAn** kalıplaşmış biçimleri ve "**berü**" edatıyla birlikte kullanımları da vardır. Ancak "-AlI **berü**" kullanımı yoktur" şeklinde açıklamıştır .[64] Gürer Gülsevin de EAT'de seyrek kullanılan bir ek olarak verdiği -(y)AlI ekinin **+DAn** ile genişletilmiş şekillerinin bulunduğunu bugüne -(y)AlI, -(y)AlIdAn **beri** veya **-DIktAn sonra** şeklinde aktarılabileceğini ifade etmiştir.[65]

TT'de, başlangıcı geçmişe dayanan ve devamı asıl fiille bütünleştiği için "bir zamandan beri" anlamıyla zamanda süreklilik gösteren -(y)AlI zarf-fiil eki, olumlu ve olumsuz biçimlere de girebilmektedir. Ekin işlevce güçlendirilmesi kendisinden önce gelen ve kişi ekleri de alabilen görülen geçmiş zaman kipiyle yapılır ve bu kullanımı da yaygındır: "Amcanız ***bildim bileli*** Bebek'te oturur."

Tahsin Banguoğlu, "başlangıç zarf-filleri" adıyla değerlendirdiği -(y)AlI ekini, baş cümle için zaman başlangıcı gösterme işleviyle değerlendirmiştir: "Ağam sen **gideli** yedi yıl oldu.", "**Görmeyeli** çok şişmanlamışsınız."[66]

Sefaretnamelerde bir örnekte geçen -(y)AlI eki "**-dAn beri**" anlamıyla günümüzdeki kullanılışına paralel bir işlev yüklenmiştir.

---

[63] Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1989, s. 323.
[64] Bayraktar, Nesrin, **Türkçede Fiilimsiler**, TDK Yayınları, Ankara 2004, s. 203-206.
[65] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 127.
[66] Banguoğlu Tahsin, Türkçenin Grameri, TDK Yayınları, Ankara, 1998, s. 434.

...ḳapucılar ketḫüdāsı koltuġuma girüp ḳaldırup ḥużūrına getürdi ayaḳ üzerinde İstanbuldan ***çıḳalı*** ne ḳadar müddetdür Baġdāda ḳaç ayda geldiñ ne miḳdār meks eylediñ Baġdāddan ***çıḳalı*** çoḳ zamān oldı mı... Aİ 14-9,10.

-mAdın, -mAdAn

ET ve EAT'de görülen **-mAdIn** zarf-fiil ekindeki ses değişikliğiyle oluşmuş **-mAdAn** zarf-fiil eki, **-(y)Ip ve -(y)ArAk** zarf-fiil eklerinin olumsuz biçimi için kullanılan bir ektir. Zeynep Korkmaz, ekin yapısını **-ma-ḍ-ın > -madın > -madan** biçiminde, **-mA** olumsuzluk eki, -d- koruyucu ünsüz ve **-In** zarf-fiil eki şeklinde açıklamıştır.[67]

Orhon Yazıtlarında ekin **-matı ve -matın** biçimleri tespit edilen **-mAdAn** zarf-fiil eki, "yüklemi oluşturan fiil meydana geldiğinde **-mAdAn** ekinin eklendiği fiilin henüz meydana gelmediği anlamında kullanılır." "İdgmiş ḳaġanınıñ sabin almatın yir sayu bardıġ."[68]

EAT döneminde **-mAdIn** biçimiyle kullanılan ek, esas fiile öncelik verir: "şuyı şovutmadın içerler."[69]

TT'de de esas fiile öncelik verme işleviyle kullanılan ekin diğer işlevlerinden birisi, **-mAksIzIn** anlamıyla kullanılmasıdır. Bu durumda asıl fiildeki hareketin zarf-fiilin gösterdiği harekete bağlı olmadan gerçekleşmesi söz konusudur. "Yusuf elleri cebinde ne diyeceğini **bilmeden** sağa sola bakındı." Ekin diğer işlevi "durmadan" kelimesinde kalıplaşmaya uğrayarak "hep, sürekli" anlamıyla güçlendirilmiş bir işlevle esas fiile bağlanmaktır. "Yağmur ***durmadan*** yağıyordu."[70] **-mAdAn** ekini, esas fiilin zaman olarak önceliğini anlatan bir zarf-fiil olarak değerlendiren Tahsin Banguoğlu, bu eke "öncelik zarf-fiilleri" demiştir.[71]

Sefaretnamelerde 2 örnekte karşımıza çıkan **-mAdAn** zarf-fiil eki, **-mAdIn** ve **-mAdAn** şekillerinde görülmektedir. İşlev olarak tarihî devirlerle ve günümüzdeki kullanımıyla koşut bir işlevdedir. Esas fiilin zaman olarak zarf-fiilden önce gerçekleştiğini anlatmaktadır.

---

[67] Korkmaz, Zeynep, *"Türkiye Türkçesindeki -madan / -meden < -maḍın < -meḍin Zarf-fiil (Gerundium) Ekinin Yapısı Üzerine"*, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, I. Cilt, TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 15-159.
[68] Bayraktar, Nesrin, Türkçede Fiilimsiler, TDK Yayınları, Ankara 2004, s. 190.
[69] Gülsevin, Gürer, Eski Anadolu Türkçesinde Ekler, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 127.
[70] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 1012-1013.
[71] Banguoğlu Tahsin, **Türkçenin Grameri,** TDK Yayınları, Ankara, 1998, s. 436.

...bir devlet bir devlete ġalebe ile bir miḳdār yerini alsa daḫi çoḳ ***geçmedin*** aldığı yerleri girüye red... AP 16-b 23; ...ve bir kimse āgāh ***olmadan*** menzil bārgīrlerini tedārik itdirüp... AP 13-b 9;

-sA

ET'deki *-sAr* ekinden gelişmiş olan -sA eki, şart kipini oluşturan bir ektir. Bu ek, kendi başına yargı bildirmediği ve asıl fiildeki hareketin gerçekleşmesini şarta bağladığı için işlev bakımından zarf-fiil görevindedir.

Zeynep Korkmaz *-sA* ekinin zarf-fiil işlevinin ET dahil bütün Türk lehçeleri için geçerli olduğunu konuyla ilgili verdiği dipnotta Gabain'e ve Yüce'ye atıfta bulunarak ifade etmektedir. "Hastalık korkusu ***olmasa*** kıyamet koparırdı." [72]

Gürer Gülsevin de *-sA* ekini cümledeki başka unsurlar yardımıyla asıl fiili, eklendiği fiile şart anlamı ile bağlayan bir zarf-fiili olarak EAT dönemindeki kullanımlarından örnekler vermiştir. O dönemdeki örneklerde kişi eklerini alabilen ***-sA eki,*** **'-(y)IncA, -DIĞ+kişi eki+dA'** ekleri gibi çevrilebilen bir fonksiyonla kullanıldığını belirtmiş, ekin işlevini de "asıl fiilin yapılması, "*-sA + kişi eki*'nin geldiği fiilin yapılmasından sonra olmak üzere sınırlandırmak" şeklinde açıklamıştır.[73]

"beni namāz vaḳti ***gelse*** namāzdan yıġmayasın.", " ne cevāb eyleyevüz ***ḳılsañ*** suʿāl."

Sefaretnamelerde de -sA eki kendi başına yargı bildirmediği örneklerde üzerine kişi eklerini de alarak **-(y)IncA, -DIGIndA** anlamlarıyla zarf-fiil olarak kullanılmıştır.

...ve mūm ḳandīl ***yaḳsalar*** anı söyindirmezler ḥattā kendü kendüye söner varup kendüsinden āteş ṭaleb ***eyleseñ*** āteşden ʿözr dileyüp andan virür... MH 6a-9; ...ve ḳara ḳarġaya dā'im ikrām iderler sebebi budur ki bir dāne melʿūn mürd ***olsa*** anı yuyup kefenleyüp mezāra götürürler... MH 6a-12; ...ve neferāt birbirlerini bilüp ittifāḳan biri ***ġā'ib olsa*** ṭabl ve borusunuñ ṣadāsından gelüp yoldaşlarını bulur... MN 9b-13; ...ḳaçan ʿasker-i İslām on iki biñ ***olsa*** ʿalā-külli hāl ṣabr ü ṣebāt vācibdür... ER 57b-5; ...ḳaçan bir bölük düşmene mülāḳī ***olsañız*** ṣābit oluñ... ER 57a-9; ...ve mūm ḳandīl ***yaḳsalar*** anı söyindirmezler ḥattā kendü kendüye söner... MH 6a-8; ...ve düşmenle ceng ve metrīslere ve ḳaraġol içün ʿasker taʿyīn ***olsa*** kimesne gitmez...

---

[72] Korkmaz, Zeynep, a. g. e., s. 1004-1008.
[73] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s.127.

ER 59a-4; ...bir devlet bir devlete ġalebe ile bir miḳdār yerini ***alsa*** daḫi çoḳ geçmedin aldıġı yerleri girüye red ile ḥālet-i ūlāsına rücūʿ idüp... AP 16b-23; ...reʿ āyādan biriniñ öküzi hālik ve zaḫīresi bir āfete ***uġrasa*** öküz ve toḫumluk zaḫīre virüp işsiz ḳoymamaḳ... AP 18a-11; ...eger sikke ***ursalar*** iki yüz akçe ider penik taʿ bīr olunur ki baḳırdır... ER 38a-14.

Muharrem Ergin şart şeklinin en tipik tasarlama kipi olduğunu, bu kipte fiilin şarta bağlandığı için hiçbir hüküm ifade etmediğini, hiçbir dilek, istek, temennî ve zorlama anlatmadığını, yalnız isteksiz, dileksiz mücerret bir tasarlama ifade ettiğini belirtmektedir. Ayrıca Muharrem Ergin, bütün fiil çekimlerinin müstakil cümle yapabildikleri hâlde, şart kipinin hükümlü müstakil cümle değil, ancak hüküm taşımayan bağlı cümle kurabildiğini de kaydetmektedir.[74]

Kaya Bilgegil, istek, gereklilik ve emir ifade eden fiillerin dilek kiplerini oluşturduğunu kaydederek "**-se, -sa**" eklerinden birini getirmek suretiyle elde edilen şekli dilek-şart kipi diye adlandırıldıktan sonra doğrudan doğruya dilek kiplerine dahil edilmesinin hatalı olduğunu bu kipin bir temenniyi ifade ettiği takdirde dilek kiplerinden bir şartı ifade ettiği takdirde de haber kiplerinden sayılması gerektiğini belirtir.[75]

Zeynep Korkmaz, dilek-şart kipi adıyla ele aldığı **-sA** ekinin, şart görevi yüklendiğinde bir yargı bildirmediği hâlde dilek görevi ile kullanıldığında tam bir yargı bildirdiğini ifade ederek bunun sebebini **-sA** ekinin köken olarak farklılığına bağlamaktadır.[76]

Yine Z. Korkmaz, şart ekinin ET'deki şart bildiren *-sAr* ekinin sonundaki -r 'nin XI. yüzyıldan başlayarak erimesiyle *-sA* şekline dönüştüğünü ifade eder. *-sA* ekinin yapı olarak da istek görevinde fiiller türeten *+sA* ekiyle *-r* geniş zaman sıfat-fiil ekinin kaynaşmasından oluştuğunu, dilek bildiren *-sA* ekinin de şart ekinin yapısındaki aynı *+sA* eki ve *-k* sıfat-fiil ekinin birleşmesinden oluştuğunu dile getirmektedir.[77]

Gürer Gülsevin, Türkçe gramerlerde **-sA** ekiyle oluşturulan şekillerin "fiil kipleri" bahsinin "dilek-şart" bölümünde verilegeldiğini, **-sA** ekinin aslında kiplerden daha çok gerundium ekiyle fonksiyon benzerliğinden dolayı gramerlerin "gerundium" bölümünde yer

---

[74] Ergin Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, 18. baskı, Ankara 1989, s.292.
[75] Bilgegil, Kaya, **Türkçe Dilbilgisi**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1984, s.263.
[76] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 678.
[77] Korkmaz, Zeynep, "*-sa / -se Dilek-Şart Kipi Eklerinde Bir Yapı Birliği Var mıdır?*", Türk Dili Üzerine Araştırmalar, I.Cilt, TDK Yayınları, Ankara, 1995, s.160-167.

alması gerektiğini belirtmiş buna neden olarak da -sA veya (-VrsA) ekini alan fiillerin dilek anlamı taşıyan sınırlı birkaç kullanılışı dışında asla cümlenin yüklemi olamayacağını fonksiyon olarak yüklemin zarfı durumunda bulunduğunu dile getirmektedir.[78]

Leylâ Karahan da Gürer Gülsevin'le aynı doğrultuda, -sa / -se "şart, dilek-şart" ekinin diğer şekil ve zaman ekleri gibi fiillere getirilmesine rağmen bitmiş bir yargıyı ifade etmediği, "şart, zaman, sebep" fonksiyonlarında kullanılan zarf-fiil eki olduğu ve ancak istek ifade ettiği zaman kip eki olduğu için zarf-fiil ekleri grubunda yer alması gerektiğini belirtmektedir.[79]

Hayati Develi, {sA} morfemiyle kurulmuş yardımcı cümlelerin ana cümleye hangi tamlayıcı işleyişiyle katıldığını tespit etmenin, klâsik gramer anlayışıyla güç olduğunu, zira bu tip cümlelerin gramer tahlili yapılırken {sA} morfemli yardımcı cümlelerin dikkate alınmadığını veya şartlı birleşik cümlenin şart unsurunu (veya zarfını) oluşturduğunun söylenip geçildiğini dile getirmiş, bu yardımcı cümleler içinde, tarihî şivelerde olduğu gibi çağdaş şivelerde de cümleye hiç şart anlamı katmayanları olduğu gibi, zarf olarak isimlendirilemeyecek olanların bulunduğunu ve cümleye faillik, nesnelik, zaman tamlayıcılığı vs. gibi işleyişlerle de katılanları bulunduğununu ve söz konusu morfemin çok zengin mana nüanslarını ifade etmek üzere çok çeşitli yapıların teşkilinde kullanıldığı belirtmiştir. Hayati Develi, bu yapı zenginliğinin fonksiyon zenginliğini de beraberinde getirdiğini ve dolayısıyla {sA} morfemiyle teşkil edilen yardımcı cümleleri en yaygın ifade hususiyetlerinden yola çıkarak "şart cümleleri" olarak isimlendirmenin yeterli olmayacağını dile getirmektedir.[80]

Kemal Eraslan, "*-sar / ser İsim-Fiil Ekinin Yapısı ve Fonksiyonları*" adlı makalesinde -sAr ekinin yapısı, fonksiyonları ve kullanılışı ile ilgili görüş ve araştırmaları özetledikten sonra ekle ilgili kendi görüşlerini ortaya koymuştur. Kemal Eraslan, -sAr ekini, -sAr <+sA-r ; +sA- isimden fiil yapma eki ile -r geniş zaman isim-fiil (sıfat-fiil) ekinin birleşmesinden oluşan birleşik bir olarak değerlendirir ve ET'deki kullanışlarını şöyle değerlendirir:

"-sAr ekiyle çekime girmiş fiillerin kurdukları yardımcı cümlelerin yaygın olarak isim gibi kullanılmaktadır. Bu durumda -sAr ekli yardımcı cümle esas fiilin faili veya öznesi olur.

---

[78] Gülsevin, Gürer, " *Türkçe'de -sA Şart Gerundiumu Üzerine*", Türk Dili, S. 467, Kasım 1990, s. 276-279.

[79] Karahan, Leylâ, *"-sa / -se Eki Hakkında"*, Türk Dili S. 516, Aralık 1994, s. 471-474.

[80] Develi, Hayati, *"{sA} Morfemli Yardımcı Cümleler Ve Bunlarla Kurulan Birleşik Cümleler Üzerinde Bir İnceleme"*, TDAY-Belleten, 1995, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 115-152.

Ayrıca, -sAr ekli yardımcı cümleler zarf tamlayıcısı olarak esas cümleyi **zaman, yer, hâl, sebep, benzerlik, hedef, karşılaştırma, müsaade** gibi çeşitli yönlerden tamamlar. İsim-fiiller, hareket ifadesini koruduklarından dolayı, **-sAr** eki, şekil ve zaman eki olarak da kullanılmıştır. Şekil ve zaman eki olarak kullanıldığında da gerçek ve gerçek olmayan "şart" ve "istek" ifade etmektedir.[81]

Gürer Gülsevin, **-sA** ekinin EAT'deki kullanımıyla ilgili olarak eki iki farklı bölümde incelemiştir. Şart bildirdiği sürece esas cümlenin yüklemi olamayan ve bu yüzden kip özelliği taşımayan **-sA** ekini zarf-fiil eki olarak kabul etmiş ve zarf-fiiller bölümünde incelemiştir. Gürer Gülsevin, **-sA** ekini dilek-istek bildirdiği örneklerde cümlenin yüklemi olduğu için kip eklerinden saymış "istek" kipleri içinde ekin işlevlerini ortaya koymuştur. Buna göre **-sA** eki, dilek-istek ve gereklilik bildirmektedir. [82]

Hatice Şahin de EAT'de şart cümlelerinin durumunu incelediği araştırmasında, "şart cümlelerinin EAT devresinde çok sık karşımıza çıkan bir cümle çeşidi olduğu, bu cümlelerin anlam açısından temel olarak iki çeşitmiş gibi görülse de bir çok değişik fonksiyon yüklendiğini, kuruluş bakımından şart ekiyle kurulan şart cümlelerinin yanında bulunan bazı cümle başı edatları ve belirsizlik zamirleri aracılığıyla kuruluş formlarının çeşitlendirilmiş ve anlam bakımından şartın pekiştirilmiş olduğunu, zaman zaman da bu yardımcı kelimeler, şart cümlelerinin kuruluşu için yeterli görüldüğünden yan cümlenin yüklemine **-sA** ekinin getirilmemiş olduğunu ortaya koymuştur.[83]

-sA şart ekinin TT'de görülen işlevlerini Fatma Türkyılmaz, "*şart, istek, dilek, kuvvetli istek, arzu, tahmin, faraziye, kuvvetli tahmin, endişe, tereddüt, kararsızlık, korku, şartsızlık, emir, ısrarlı bir dilek, rica, şaşkınlık, beklenmezlik, tehdit, önemsememe, umursamama, yemin etme, ahdetme, kabullenme, meydan okuma, sebep-sonuç, kararlılık, sabırsızlık*" olarak tespit etmiştir.[84]

---

[81] Eraslan Kemal, "*-sar / ser İsim-Fiil Ekinin Yapısı ve Fonksiyonları*", Hasan Eren Armağanı, TDK Yayınları, Ankara, 2000, s. 116-120. -sAr ekinin ET'de kullanımı için bkz. Tekin, Şinasi, "*Eski Türkçe*", Türk Dünyası El Kitabı, II. Cilt, Ankara, 2002, s. 102-112.
[82] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler,** TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 110.
[83] Şahin, Hatice, "*Eski Anadolu Türkçesi'nde Şart Cümlelerinin Durumuna Bir Bakış*", IX. Millî Türkoloji Kongresi, (15-19 Eylül 1997) Bildirileri,?
[84] Türkyılmaz, Fatma, **Tasarlama Kiplerinin İşlevleri**, TDK Yayınları, Ankara, 1999, s. 79-93.

Zeynep Korkmaz da -sA şart ekinin bir yargı bildirmediğini ve temel cümledeki yargının gerçekleşmesini şarta bağladığını dile getirerek cümle içindeki kullanılış şekilleri ve işlev kaymalarıyla birlikte yine şarta bağlı olarak bazı görev ayrılıklarına uğradığını belirterek bunları örnekleriyle sıralamıştır. Şart ekinin bu işlevleri, "*şart, zıtlaşma, kararsızlık, tahmin, tercih, şüphe, şaşkınlık, beklenmedik bir sonuç, tehdit, -IncA, -dIğI zaman zarfları, güçlendirme, ilâve, açıklama, sorma, teklif, üsteleme, boş verme, yaklaşma* vb. Z. Korkmaz, bir de *-sA* ekinin dilek kipinde şarttan isteğe yönelmiş "niyet ve "tasarlama" hâlinde "istek, dilek" görevinden söz etmektedir.[85]

-sA Şart Ekinin Sefaretnamelerde Kullanılışı ve İşlevleri

Sefaretnamelerde -sA şart eki, tek başına yargı bildirmemektedir ve temel cümledeki yargıyı şarta bağlamaktadır. Ancak -sA ekinin **gerek** kelimesiyle birlikte kullanıldığı *(-sA gerek)* durumlarda tek başına yargı bildirmektedir. Bu durumda gereklilik, ihtimal, mecburiyet, gelecek zaman vb. işlevleriyle kullanılmıştır.[86]

Şart İşleviyle Kullanılan Diğer Ekler ve Yapılar

Sefaretnamelerde şart ifadesi sadece -sA şart ekiyle sağlanmamaktadır. İstek eki -(y)A da şart işleviyle kullanılabilmektedir.

...benim ümmetimden on biñ ʿasker maġlūb olmaz illā mekr-i meşūr itmeyüp iḫtilāf ve nizāʿ üzre ***olalar*** zīrā kim ʿadem-i meşveret ve ʿadem-i ittifāḳ ve nizāʿ sebeb-i inhizāmdır... ER 57b-12; ...ve her ḳavim ki içinde zinā çok ***ola*** anlarıñ arasında mevt çoḳ ola... ER 57a-3; ...her ḳavim ki kileleriñ ve mīzānlarıñ eksik ***eyleyeler*** Ḥaḳ Teʿālā anlardan rızḳı keser... ER 57a-4; ...anlar daḫi sizi severler eger ***sevmeyeler idi*** beni size göndermezler idi... Aİ 23-10; ...Abaza Meḥmed Pāşā *eger* ben ser-ʿasker ***olaydım*** sizleri bu ḥālde bıraġup gitmez idim didikde... ER 19b-6; ...ḳralımıza vardıḳda her ne ki ***buyurasız*** ḳabūl olur... ER 29b-16.

Sefaretnamelerde -sA şart ekinin tespit edebildiğimiz işlevleri şunlardır:

Şart ifade eder:

Şart cümleleri anlam bakımından iki çeşittir.

---

[85] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 683-693.

[86] Örnekler için bkz. "Gereklilik kipi"

Şartın yerine gelmesiyle asıl yapılacak işin gerçekleşeceğini gösteren şart cümleleri. Yani işin gerçekleşmesi, şartın yerine getirilmesiyle ilgilidir.

...ve Parfa dükası bilā-veled hālik ***olursa*** taḫtı olan Fiyorinsa tevābiʿi ile mesfūr Filibo Ġıvantoniñ ikinci oğluna tefvīż olunup... MN 17b-1; ...Naẓīf Efendiniñ ḥicābı ve ādābı her şeyʾi ifādeye şāyed ***mānīʿ olsa*** baʿżı ḫuṣūṣları saña söylesün sen daḫi monlabaşı ve Maṣīr Ḫāna ifāde eyle... Nİ 17-11; ...ʿOsmānlu ʿaskeri siziñ üzerleriñize ***gelür ise*** bizler cevāb virüp defʿ ideriz diyü iʿtimād virdiler...ER 22a-5; ...biz anları büyük bilürüz eger büyük ***bilmez isek*** şerʿi ve peyġamberi bilmemiş oluruz... Nİ 14-5; ...bu bir meseldir ki biz bu mālı ***alsak*** ol ādeme beñzer ki eviniñ temeli ṭopraḳla ve ṭamınıñ üsti çamur ile şübhesiz ol temel żaʿīf olur... ER 60b-17; ...biʾl-cümle ṣandūḳlarıñızı temhīre rıżā-dāde ***olursañız*** ṣalıvirirz dimeleriyle yolumızdan ḳalmamak içün maṭbaḫ ṭaḳımından māʿadā eşyāmızı ve hedāyā-yı hümāyūn ṣandūḳlarını mühürledüp ol ḥāl ile Birin şehrine varıldı... AP 6b-20; ...Fas ḥākimine ***yazarsañız*** siziñ ḫāṭırıñız içün iṭlāḳ ideriz diyü maḫṣūṣ kāġıd irsāl eylediler... Vİ 24-13; ...eger ṣarmısaḳ ḳoḳusı mıḳnāṭīsa ***irişse*** ḫāṣiyyet-i mıḳnāṭīs bāṭıl olur ve çün sirke ile ***yusalar*** ḫāṣiyyeti girü ʿavdet ḳılur... ER 55a-11; ...biʾl-cümle ṣandūḳlarıñızı temhīre rıżā-dāde ***olursañız*** ṣalıvirirz...AP 6b-20; ...Abaza Meḥmed Pāşā daḫi cevāb idüp muḳaddemā maṭlūb olan ḳırḳ esb ve ḳırḳ kīse akçe ve zaḫīre ve ḫayme ve ġayri mühimmāt-ı sāʾire ***virilür ise*** çıḫarım yoḫsa çıḳmam... ER 21a-2;

Şartın yerine gelmemesi sebebiyle yapılması tasarlanan işin gerçekleşmediğini ya da gerçekleşmeyeceğini gösteren şart cümleleri.

...ve muʿallem ʿaskerleri eger ḥudūdlar ***mesdūd olmasa*** taşfiyet üzre firār idüp bilād-ı İslāmiyānda ḳarār idecekleri meşhūddur... MN 8b-11; ...eger ol İdil nehri Ten nehrine maḫlūṭ ***olsa*** İslāmboldan gemiler ile cümle ʿasker-i İslām cebe-ḫāne ve mühimmātlarıyla...maḥalleri bīb-āk ü bī-pervā żabṭ mümkindir... ER 42a-17; ...vesāʾir aġaçları ancaḳ yabānī eşcārdır lākin ol ḳadar iʿtibār iderler ki ***mīve-dār olsa*** mişli olmaz lākin Ḥaḳ Teʿālā kerem idüp mīve-dār olan eşcārı yemiş virmemişdir... ER 46a-2;

Kuvvetli tahmin bildirir:

...ben ***varsam*** benim ile teşrīf buyururlar didim... ER 32a-5; ...ricāl-i devletī maḳāmında olanları ***söyletseñ*** fużūlluġı elden ḳomayup Mīr Üveys oġlı bizim reʿāyāmızdandır ancaḳ şāhımız ile nāz ü niyāzı vardır elbette yaḳında gelür şāha ser-fürū ider şāh daḫi günāhlarını

bağışlar yine ra'iyyeti ḳabūl ider olur dirler ama ḥaḳīḳatde öyle degildir... Aİ 47-2; ...Nemçe ṭā'ifesi bu vech üzre İspanyaya dāḫi ***dest-res bulursa*** cümleye teġallüb ve taḥakküm eylemesi muḳarrerdir... MN 12a-8; ...bu bir meṣeldir ki biz bu mālı ***alsaḳ*** ol ādeme beñzer ki eviniñ temeli ṭopraḳla ve ṭamınıñ üsti çamur ile şübhesiz ol temel ża'īf olur... ER 60b-17; ...vāḳī'a Noġay 'ulemāsına müşkildir zīrā kitāb ile kefere ṭarafına ***gitseler*** kefere i'timād itmez... ER 12b-1; ...Beç şehri derūnında ***ḳarār olunsa*** keşret-i ziḥāmdan bir dürlü rāḥat olunmayacaġı tayaḳḳunıyla derūn-ı şehre girmeyüp... AP 13b-18; ...bu māddeye Devlet-i 'Aliyye cānibinden müsā'ade ***buyurulsa***...az vaḳtiñ içinde maṣlaḥat-ı mülkiye politiḳadan ṭolayı ḳatı çoḳ fā'ideleri bürūz ü ẓuhūr idecegine şübhe yoḳdur...MF 59-9; ...ve ḫuṣūṣā Romaya tābi' olan Ḳatolik ṭā'ifesi müşāhede idüp 'ādet-i ḳadīmeleri üzre ṭavā'if miṣillü ***ḳalsalar*** mecmū'-ı bilādı destbürd-i İslāmiyān olacaġın teyḳīn eylediklerinde... MN 4b-11;

İstek, dilek bildirir:

...imdi eger mıḳnāṭīs ***görseñ*** ki demür ḳapmaz dimeyesün ki mıḳnāṭīs demür ḳapmaz belki teftīş idüp görmek gerek... ER 56a-13; ...ey göñül ***'āḳıl iseñ*** temāşā ārzūsıyla hengāme-i ḳıyāmet nişānında bulunma... ER 62a-13; ...Muṣṭafā Efendi Ḫüdāyı ***seversen*** şevketlü mehābetlü pādişāh-ı ḫūrşīd-tāc ḥażretleri bu bende-i İlāh ḥaḳḳında şimdi lisānen böyle mi buyurdılar didi... Nİ 13-14;

Bir düşünceyi bir inancı kuvvetlendirme işleviyle kullanılır:

...her kimiñ ***olsa*** ẕerrece küfri ıṣṭılāḥāt-ı 'ulūm ile müslümān olmaz ger ḳara ṭaşı ḳızıl ḳan ile rengīn ***itseñ*** ṭab'ı taġyīr olur ammā la'l-i Bedeḫşān olmaz..ER 25b-8, 9; ...ṭūṭiye ***eyleseñ*** edā-yı ta'līm-i kelimāt sözi insān olur ammā özi insān olmaz... ER 25b-11; ...ḳudretlü 'aẓametlü pādişāh bir ayda belki bir üsbū'da anıñ senevī me'ḫūẕın muḥtāc ve ġayr-i muḥtāca beẕl ***buyursalar*** ne ḫazīne-i 'aliyyelerine ḳuṣūr ve ne dest-i kerem-peyvestelerine fütūr ḥāṣıl olur... MN 7b-10; ...kenārıñ dilberi nāzük de ***olsa*** nāzenīn olmaz... Aİ 40-7; ...ḥükm-i sulṭān ***olmasa*** gelmez ḫaṭā celāddan... ER 3a-5; ...idemez def' ṣıġınmaġla kimesne ḳażāyı pek ***ṣaḳınsa*** yine ol olacaḳ olsa gerek... ER 17a-4;

-IncA, -dIğI zaman işleviyle kullanılır:

...ve mūm ḳandīl ***yaḳsalar*** anı söyindirmezler ḥattā kendü kendüye söner varup kendüsinden āteş ṭaleb ***eyleseñ*** āteşden 'öẕr dileyüp andan virür... MH 6a-9; ...ve ḳara ḳarġaya

dā'im ikrām iderler sebebi budur ki bir dāne mel'ūn mürd *olsa* anı yuyup kefenleyüp mezāra götürürler... MH 6a-12; ...ve neferāt birbirlerini bilüp ittifāḳan biri ***ġā'ib olsa*** ṭabl ve borusunıñ ṣadāsından gelüp yoldaşlarını bulur... MN 9b-13; ...ḳaçan 'asker-i İslām on iki biñ ***olsa*** 'alā-külli hāl ṣabr ü ṣebāt vācibdir... ER 57b-5; ...ḳaçan bir bölük düşmene ***mülāḳī olsañız*** ṣābit oluñ... ER 57a-9; ...ve mūm ḳandīl ***yaḳsalar*** anı söyindirmezler ḥattā kendü kendüye söner... MH 6a-8; ...ḳaçan 'asker-i İslām on iki biñ ***olsa*** 'alā-külli hāl ṣabr ü ṣebāt vācibdir... ER 57b-5; ...ve düşmenle ceng ve metrīslere ve ḳaraġol içün 'asker ta'yīn ***olsa*** kimesne gitmez... ER 59a-4; ...bir devlet bir devlete ġalebe ile bir miḳdār yerini ***alsa*** daḫi çoḳ geçmedin aldığı yerleri girüye red ile ḥālet-i ūlāsına rücū'idüp... AP 16b-23; ...re'āyādan biriniñ öküzi hālik ve zaḫīresi bir āfete ***uġrasa*** öküz ve toḫumluk zaḫīre virüp işsiz ḳoymamaḳ... AP 18a-11; ...eger sikke ***ursalar*** iki yüz akçe ider penik ta'bīr olunur ki baḳırdır... ER 38a-14;

Tercih Bildirir.

...ister ***iseñ*** ḳal'a-i cedīde git ister ***iseñ*** Kefede otur yāḫud ser-'asker-i 'alī-şān ile Or Ḳal'asında bulun... ER 16a-3; ...ḳanḳı gün irāde ***iderler ise*** ḳarşuya mürūr eylesünler... AP 2a-22; ...anlar içün bir yerde ḳorḫu yoḳdur her ne maḥalle ***isterler ise*** giderler... MH 6b-14;
...anlar içün bir yerde ḳorḫu yoḳdur her ne maḥalle *isterler ise* giderler... MH 6b-14;

Sebep-Sonuç bildirir:

...eger imperyo ḥudūdına āḫarlardan ta'arruż ***vāḳi'*** ***olursa*** bir regimend 'asker virmek üzre tertīb olunmuşdur... MN 3b-2; ...memālikinden birinde ḥarb ve ḳıtlıḳ olmaḳ ***lāzım gelse*** ol vaḳtiñ rāyici ne güne ise rāyic-i meẕkūr üzre müddeḫar olan zaḫīreniñ bir miḳdārını lāzım olanlara bey'idüp... AP 20a-11;

Vaat bildirir:

...Beşinci Filiboyı size ḳral eylemek mümkin ***olursa*** şu güne bu güne lüṭuflar müşāhede eylersiz diyü va'd... MN 12a-13; ...Ḥaḳ Te'ālā taḫt-ı 'ālīb-aḫt-ı 'Oṣmānīye cülūs itmegi baña müyesser ***iderse*** ḳaṭ'an ṣayd ü şikār hevesinde olmayup re'āyā ve ahālīniñ ta'mīr-i ḳulūb ve terakḳī-i aḥvālleri ile olayım... Aİ 18-2;

Kararlılık bildirir.

...imparaṭorımız ***geçse*** daḫi eşyāsına baḳup gümrük almaḳ ḳāʿidemizdendir elbette bi'l-cümle eşyāñızı açup taḫmīn itmege muḥtācız... AP 7a-16; ...eger beş gün daḫi iẓin kāġıdı ***gelmese*** öylece ḳayıḳda oturup beklerler iẓin olup ṭaşra ***çıḳsa*** doġrı gümrüge götürürler... MH 2b-26; ...fi'la-ṣl memleketim olan Ḫorasanı bir çuḳadāra vir diyü baña ***yazsa*** dirīġ itmezem... Nİ 17-6; ...eger acından ***geberse*** ve ṣusuzluḳdan cān-ı ḥabīṣi cehenneme *gitse* Müslümānıñ eli degdügi şeyi yiyüp içmezler... MH 5a-23; ...ve dellālar Bānyāndır bütün gün sögüp ve ***dögsen*** aġzın açup bir cevāb virmezler... MH 5b-9; ...ḳarābet-i ʿumūmetlerine binā'en hālik olduḳdan ṣoñra İspanya ḳrallığı Nipoltıñ bir oġlı daḫi ***olur ise*** aña tefvīż olunmaḳ üzre vaṣıyyet-nāme taḥrīr... MN 12a-2;

Tehdit bildirir

...ben Ḳazanı aldıḳda sizleri diyār-ı İslāma çıḳarup ḫalāṣ iderim ve eger ʿasker *virirseñiz* ṣoñra sizleri helāk iderim diyü taḥrīrāt gelüp... ER 40b-8; ...ve gümrük almaḳ ḫuṣūṣında beġāyet ʿinād ve ıṣrār itmeleriyle...kemā-kān daʿvāñızda ***ıṣrār iderseñiz*** birḳaç gün ben bunda iḳāmet ve keyfiyeti imparaṭor cenābına taḥrīr iderim... AP 7b-1;

Meydan okuma bildirir.

...bir Tātār gelüp ḫaber virdi ki bir gice ser-ʿasker ordusını Tātārlar şikār ideceklerdir maʿlūm ola deyüp gitdi ser-ʿasker ḥaẕretleri gelecek ***var ise*** gelsün Allāhü Teʿālā Ḥażretleri kerīmdir... ER 18a-16

Açıklama bildirir

...meger kim maġlūb olmadan ḫavf ***olsa*** yā silāḥdan noḳṣān ***olsa*** yāḫud işiñizde żaʿf ***olsa*** firār mubāḥ olur... ER 57a-12,13; ...ammā ʿasker-i İslāmıñ iki miḳdārından kāfir ʿaskeri nāḳıṣ ***olsa*** ḳaçan kimesne ḥīnde maḳtūl ***olsa*** āṯim olur şehīd olmaz... ER 57a-15; ...beş kişiden dört yüze varınca ḳaç kişi ***olursa*** olsun seriyye dirler... ER 5b-17; ...velākin on ġuruşı bir ādemde bir gün ***dursa*** fā'iz alurlar işleri böyledir... MH 5b-11;

Emir bildirme işleviyle kullanılmaktadır:

...hemān metrīs alınup iḳtiżāsına göre muḥārebe oluna ki ʿaskeriñ gözleri büyümeye ve içlerinde cāsūs olmaya her on nefere bir baş ***olsa*** ki herkes neferi ***bile*** ve firār ve ḳarār iderse ḫaber ***vire*** on neferiñ ism ü resm ve defteri başdan kimesneden su'āl ve cevāb ola... ER 58a-1415;

Rica bildirir:

...bir takṣīrātımız vāḳiʿ ***oldıysa*** ʿafv ile muʿāmele buyurursuz... Aİ 34-12;

Önemsememe, umursamama anlam ilgilisiyle kullanılır:

...eger bu sene-i mübārekede ücretle ʿaraba virülmek içün fermān-ı ʿālī-şān ṣādır ***oldıysa*** bize fermān gelmedi ve ***gelse*** daḫi bizde ve defter-dārda ḫazīne yoḳdur ki virile... ER 15b-3; ...bizler yol bilmez misāfiriz ḳanḳı yoldan ***sevḳ iderler ise*** ol yoldan gideriz bārgīrleri kim ***ışmarladı ise*** ücretini andan muṭālebe idiñ cevābın virüp yolumıza ʿazīmet eyledik... AP 8a-10; ...pāşā ḥażretleri taḥrīr ile ben bir esīr olmuş ādemim her ne yerde meḳṣ ***olunur ise*** meḳṣ iderim lākin etbāʿımdan kimesne girü ḳalmaḳ olmaz zīrā seniñ devletiniñ ve ḳralınıñ baña luzūmı yoḳdur ve görmek daḫi lāzım degildir... ER 29b-5;

Şüphe ve tereddüt bildirir:

...bir ordunıñ umūrı āḫar orduda yāḫud Āsitāne-i ʿAliyyede ***olsa*** orduya ne fāʾide ḥāṣıl olur ki düşmeniñ bir sāʿati bir sāʿate uymaz... ER 59b-6;

Uyarı bildirir:

...ve Nemçe Devletine vardıġıñda keyfiyyet ne ḳālıba ***ifrāġ olursa*** ḫufyeten França ḳralını āgāh eylemede taḳṣīr eylemeyesin... MN 19b-5;

Endişe bildirir:

...Mosḳovlu Leh vilāyetlerine duḫūl itmek taḳrībiyle ẓuhūr eyleyen ḫasāreti bu aña dek taʿmīr mümkin olmayup bu defʿa yine mürūrları ***vāḳiʿ olursa*** bir dürlü taḥammül olunmaḳ ḳābil olmaz... MN 24a-9;

Sebep bildirir:

...ẓāhir göz ile baḳmak mümkin ***degil ise*** göñüller şāh-rāhını kimesne bağlamaḳ ḳādir degildir... Aİ 23-7; ...imparaṭor sizden gümrük ***ister ise*** baʿdehū virmek üzere yedimize bir kāġıd virürsüñüz gümrük muṭālebesinden kef-i yed ideriz dimeleriyle... AP 7b-4

Zorunluluk bildirir:

...bizler yol bilmez misāfiriz ḳanḳı yoldan ***sevḳ iderler ise*** ol yoldan gideriz bārgīrleri kim ışmarladı ise ücretini andan muṭālebe idiñ cevābın virüp yolumıza ʿazīmet eyledik... AP 8a-10; ...ṭaleb-kār olan kimesne...ḳaç nefer istiḫdām ***murād ider*** ise ḥıfẓen liʾn-niẓām senevī nefer

başına cānib-i mīrī şu ḳadar ġuruş virmedikce me'ẕūn olmadıġı ba'żı erbāb-ı vuḳūfdan mervīdir... AP 15b-11;

Gereklilik bildirir:

...'askeriñ daḫi lüzūmı ***yoġise*** cümleñiz 'arż-ı maḥż idesiz ki devletlü Ḳırım Ḫānı Devlet Girāy Ḥażretlerine ve devlet-i 'aliyyeye irsāl idelim... ER 3b-2; ...eger size re'āyā ***lāzım ise*** bir sā'at evvel gelüp ve falān maḥalden gelesiz ve orduda 'asker daḫi ḳatı azdır diyü taḥrīr itmişler... ER 23b-8; ...siz bu yedi yüzbaşıyla gitmeyüp bunda ve ġayrı maḥalde ḳalmaḳ lāzım gelür ise bu da ġadr-ı küllī olur... ER 29b-12; ...'Oṣmānlu ile ṣulḥ ü ṣalāḥ olmaḳ ***lāzım gelür ise*** yine devlet-i Rusyaya cümle ehl-i Ḳırım tābi' olmaḳ üzre ta'ahhüd olunmuşdur... ER 34b-6; ...ve şehre gitmek ***lāzım gelse*** żābiṭlerinden teẕkere olmadıḳca gidemezler... ER 50a-8;

Karşılaştırma bildirir:

...cümlemiz 'Oṣmānluya fermānb-er olmaḳdan ***ise*** bu zamānda siziñ gibi bizlere ḫayr-h'āh devlete ḳul olmaḳ yegdir... ER 9a-16; ...Mosḳov Ḳralı Deli Petro yigirmi iki tārīḫinde Şor Ḳralını yenince 'Oṣmānlu ṭopraġına sürüp ***çıḳardı ise*** inşā'allāhü Te'ālā ben daḫi bu ḳraliçeyi öyle iderim murādım Devlet-i 'Aliyyeye bir ḫidmetdir... ER 40b-3; ...irsāl olunan 'asker ***ne miḳdār ise*** aña göre ta'yīnāt ve mühimmāt tertīb ve ol maḥalde ḥıfẓ ola... ER 60a-11; ...lākin bir maṣlaḥat her ne ḳadar ḳolay ḥuṣūle ***gelse*** işiñ eyüsi altı ayda biter... MF 39-23;

Zıtlık bildirir.

...Beç şehrinde daḫi ba'żı seyr ü temāşāya şāyeste maḥaller oldıġını īrād birle bir müddet meks ve iḳāmetimizi iltimās idüp ancaḳ beş sene sekiz aydan berü imtidād-ı ġayret her ne ḳadar bu iltimāsıñ ḳabūlüne māni'-i ḳavī ṣūretinde ***ise*** bile hevāda şiddet-i ḥarāret der-kār olmaḳ sebebiyle beş altı gün iḳāmete niyyet olundıġı cevābıyla 'avdet olunmuş idi... MF 60-5; ...ba'żı kimesneye virilmek içün beher māh otuz biñ zolta veẓā'if-i mürettebeden ġayrı her ne miḳdār tevsī'-i dā'ire īrād daḫi ***eylerse*** bir akça ziyādiye taṣarruf idinmedigi ma'rūf... MN 7a-3; ...cümle Nemçe devleti Françaya raġbet olmaḳ üzre iḳtiżā hele bir ***ḫud'a ise*** daḫi lisāna alınmaḳ nice muḫāṭarayı müstelzemdir diyü cümle hersekler ve ministirler yek-zebān olup men'ine iḳdām eylediler... MN 23a-1; ...ve Parma māddesinde papayı küllī tekdīri fīmāb-a'd beynlerinde muṣāfāta māni' olup ṣūretā muṣālaḥa daḫi ***eylerlerse*** yine derūnları āteş-gīn ile meşḥūn ve vaḳtiyle aḫẓ-i intiḳāma muntaẓırlardır... MN 26a-4;

Teklif ifade eder.

...eger bundan bir ġaraż ve murādıñız *var ise* ādāb-ı münāẓara ḳā'idesi üzere siziñle mükāleme idelim... Aİ 8-14.

Değerlendirme

Gürer Gülsevin, -sA ekinin EAT'deki kullanımıyla ilgili olarak eki iki farklı bölümde incelemiştir. Şart bildirdiği sürece esas cümlenin yüklemi olamayan ve bu yüzden kip özelliği taşımayan -sA ekini zarf-fiil eki olarak kabul etmiş ve zarf-fiiller bölümünde incelemiştir. -sA ekini dilek-istek bildirdiği örneklerde cümlenin yüklemi olduğu için kip eklerinden saymış "istek" kipleri içinde ekin işlevlerini ortaya koymuştur. Buna göre -sA eki, dilek-istek ve gereklilik bildirmektedir.

Sefaretnamelerde -sA şart eki, tek başına yargı bildirmemektedir ve temel cümledeki yargıyı şarta bağlamaktadır. Ancak -sA ekinin **gerek** kelimesiyle birlikte kullanıldığı *(-sA gerek)* durumlarda tek başına yargı bildirmektedir. Bu durumda gereklilik, ihtimal, mecburiyet, gelecek zaman vb. işlevleriyle kullanılmıştır. Sefaretnamelerde şart eki bağlı bulunduğu temel cümleyle birlikte "*şart, kuvvetli ihtimal, istek-dilek, kuvvetli inanç, -IncA, -dIğI zaman işlevi, tercih, sebep-sonuç, vaat, kararlılık, tehdit, meydan okuma, açıklama, emir, rica, önemsememe, şüphe, uyarı, endişe, sebep, zorunluluk, gereklilik, karşılaştırma, zıtlık, teklif*" gibi farklı işlevlerde kullanılmıştır. Bu işlevler ekin TT'deki işlevleriyle paralel bir kullanım sergilediğini göstermektedir.

Sıfat-fiillerden türetilen Zarf-fiil Ekleri

-dIkdA, -dIk+İyelik eki+dA

-dIk sıfat-fiil ekiyle +dA bulunma durum ekinin birleşmesinden oluşmuştur.

Orhon Türkçesi ve Uygur Türkçesi metinlerinde -dIk ekiyle +DA eki arasına iyelik eki almış örnekler bulunmaktadır.[87]

EAT'de olumlu fiil tabanlarına gelerek esas fiil ile zarf-fiil ekli fiilin eş zamanda yapıldığını bildirir. Olumsuz tabanlara gelince esas fiili, zarf-fiil ekli fiilin yapılmış olması

[87] Bayraktar, Nesrin, **Türkçede Fiilimsiler**, TDK Yayınları, Ankara 2004, s. 233-237;

şartına bağlar. "Nitekim su ***bulunmadıḳda*** teyemmüm abdest yirine geçer." Ayrıca EAT'de **-dUk + iyelik + dA** şeklinde de kullanılmıştır. Zaman ifade eden diğer zarf-fiil şekillerinden **-dIsA** yapısı, bugün **-(y)IncA** ekiyle tercüme edilebilir, **-mAzdAn öñ(din)** şekli de **-mAdIn** ekinin fonksiyonuyla kullanılır.[88]

TT'de **-DIktA** biçimi kullanımdan düşmüş, yerini -dIk ekiyle +DA eki arasına iyelik eki almış şekillerine bırakmıştır. Bu şekliyle zarf-fiil şahsa bağlı bir zaman bildirme özelliği kazanmıştır.[89] Erdoğan Boz, "iyeliksiz yapıların **(-DIK + DA)** asıl zarf-fiillerden gizli bir zaman ifadesi ile iyelikli yapıların (-DIK + In +DA) ise hem zaman hem de şahıs ifadesi ile ayrıldığını belirterek TT'de iyelikli zarf-fiil yapılarının daha çok kullanılmasını, bizim bu gizli zaman ifadesi yanında şahıs ifadesini önemsememize bağlamaktadır.[90]

Sefaretnamelerde **-dIkdA** zarf-fiil eki **-(y)IncA** anlamında bir görev üstlenmiştir.

...elime devāt ü ḳalem ***aldıḳda*** bir ḳaç atluları ḳoşaraḳ ḫān-ı mezbūre varup aḥvālimi söyleyüp... Aİ 3-5; ...Berline gelüp cümlesi tekmīl ***olduḳda*** yazlıḳ libāsları iʿṭā... AP 21a-1; ...ḳalʿa öñinden Özi ṣuyı cārī olup Özi Ḳalʿasına ***vardıḳda*** Baḥr-i Siyāh munṣab olacaġı ṣāyiʿdür... DR 3-9; ...varup kāġıd oynamaġa ***başladıḳda*** ḳızlar ve oġlanlar oynarlar... ER 33a-14; ...benim maʿiyyetime meʾmūr olmaḳ üzere fermān var mıdur ***didikde*** ḫayır yoḳdur... ER 16a-7; ...ve şerbetler içilüp ***ḳalḳıldıḳda*** bize bir donanmış altun raḫtlu at pīşkeş idüp... Aİ 16-5; ...muṣāḥabete ***başlandıḳda*** memleketleri aḥvāline dāʾir biraz mükāleme ve selefi muʿtemedüʾd-devlelerinden şikāyet yüzin gösterüp... Aİ 33- 10;

-dIk+İyelik eki+dA

Sefaretnamelerde -dIkdA ekinin zaman bildirme işlevinde iyelikli şekillerle de kullanılmış olduğu görülmektedir.

...siziñle mükāleme idelim ***didigimde*** ben ādāb-ı münāẓara ne dimekdür bilmem diyü cevāb virdikde... Aİ 8-15; ...ḳapudan içerü ***girdigimizde*** meger ḳarşuda oturur imiş... Aİ 11-6; ...yā ḳuṣūr iki gün ne ile eglenürler ***didiginde*** ben daḫi şāhım cumʿa irtesi vezīr-i aʿẓamı daʿvet idüp umūra müteʿllıḳ ne ḳadar meṣāliḥ ve ḥal ü ʿaḳd-i memleket var ise ḥużūr-ı hümāyūnına ʿarż ve müẓākere olunup... Aİ 19-4; ...siziñ geldigiñizden ġāyet maḥẓūẓ oldum... Aİ 20-7;

---

[88] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s.127-128.
[89] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s.1032.
[90] Boz Erdoğan, "*Bir Birleşik Zarf-fiil Yapısı Üzerine*", Türk Dili, S. 642, Haziran 2005, s. 528.

...Perakpan-nām maḥalle ***geldigimizde*** ḳatı vāfiri firāra müteheyyi'olduḳları ru'esāsınıñ ma'lūmları olmaġla... MN 8b-12.

-dIkdAn, -dIk + iyelik +dAn

-DIk sıfat-fiil ekine +DAn çıkma durum ekinin eklenmesiyle oluşmuştur.

EAT'de **-dUKdAn** şeklindeki kullanımlarının yanı sıra, ***girü*** ve ***sonra*** zaman zarflarıyla da kullanımları vardır. İşlevi **"-dığından dolayı"** anlamıyla asıl fiildeki hareketin sebebini bildirmektdir. Zaman bildirme işleviyle kullanıldığında da tek başına değil de zaman bildiren edatlarla kaynaşmış biçimde kullanılır. İyelikli kullanımları da aynı işlevdedir.[91]

TT'de zaman bildirme işlevinde tek başına kullanılmayıp zaman bildiren edatlarla kaynaşmış biçimde kullanılır ve **-dIktan sonra** yapısında asıl fiilin zaman olarak sonralığını ifade eder. Bu yapının bir de farklı bir işlevi vardır. Tahsin Banguoğlu'nun "izleme zarf-fiili" dediği işlevde asıl fiil çoğu zaman soru şeklini alır.[92] Böylece asıl fiildeki hareketin gerçekleşmesine yol açan bir hareket de ifade eder. Asıl fiildeki hareket zarf-fiilin gösterdiği hareketin tabiî bir sonucu olur. **"-e göre"** anlamıyla çevrilebilir. "...siz bu makamı bana lâyık ***gördükten sonra*** benim kabul etmemem mümkün müdür? **-dIkdAn sonra** yapısının asıl fiille olan zamansal ilişkisini Ayfer Aktaş incelemiştir.[93]

-dIkdAn zarf-fiili **-mA** olumsuzluk ekiyle de kullanılabilmektedir. Zarf-fiildeki olumsuzluk sebebiyle asıl fiildeki hareket de olumsuz olur. "Bu konulara ilgi duymadıktan sonra ne diye boşuna emek verelim? [94]

Sefaretnamelerde **-dIkdAn** zarf-fiili **"-dığından dolayı, -dığı için"** anlamlarında sebep bildirmektedir.

...eger şehristān ve eger ḳaṣaba ve ḳurālarında tüccār çoḳ ve ekinci rencberi ḳıllet üzere ***oldıġından*** arpa ve buġdāy ve me'kūlāt kısmı mu'teber olup... Aİ 41-4; ...Ḳırayovada beş on gün lazart beklemek lāzım geldigi münderic ***oldıġından*** geldigimiz günden sekiz güne ḳadar muḫālaṭa-i nāsdan inḳıṭā' ile ḳonaġımızda mekṣ ve iḳāmet eylememiz ṣūretlerine ḳarār virilmiş iken... AP 3b-7; ...Berlinde iḳāmet idecegimiz ḳonaḳ āmāde ***olmadıġından*** Köpingde bir ḳaç

---

[91] Bayraktar, Nesrin, **Türkçede Fiilimsiler**, TDK Yayınları, Ankara 2004, s. 239-241.
[92] Banguoğlu Tahsin, **Türkçenin Grameri,** TDK Yayınları, Ankara, 1998, s. 436.
[93] Aktaş, Ayfer, "*-DIktAn / -DUktAn sonra Zarf-fiili Üzerine Bir Araştırma*", Türk Dili, S. 597, Eylül 2001, s.257-264.
[94] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları, Ankara, 2003, s.1030.

gün baʿde'l-iḳāme māh-ı cemādi'l-uḫrānıñ on üçünci güni Berline düḫūl ṣūretine ḳarār virildi... AP 9a-9; ...otuz seneden berü ṭaraf-ı salṭanat-ı seniyyeden Berline ilçi ***varmadıġından*** ahālīsi Berline vüsūlimize ṣabr idemeyüp ḳış ve ḳara baḳmayaraḳ ricāl ve nisvānı hinṭo ve bārgīrlere süvār ve gelüp seyr ü temāşā... AP 9b-12;

Sefaretnamelerde zaman bildiren "**-dIkdAn**" zarf-fiili daima "**sonra**" zaman edatıyla kullanılarak asıl fiilin zaman olarak sonralığını ifade etme işlevi yüklenmiştir.

...Ṭamaşvara vāṣıl oldıġımız sāʿatde maḫṣūṣ ādem irsāliyle istifsār-ı ḫāṭır ***eyledikden ṣoñra*** ḳonaġına daʿvet ve itmām-ı merāsim-i mihmān-tırāzī ve dil-sāzī eyledi... AP 4a-14; ...ve birini refīḳım mūmā ileyhe ilbās ***eyledikden ṣoñra*** ṣāh ḥażretleriniñ ḳanşarına buyuruñ didiler... Nİ 9-11; ...ser-ʿasker pāşā ḥażretleri sipāhīleri metris ***aldırdıḳdan ṣoñra*** Rabaṭ Ḳalʿasına 10. ʿasker tertīb olunup... ER 20a-9.

-(y)AndA

-(y)AndA eki **-(y)An** sıfat-fiil eki ile bulunma durum ekinin birleşmesiden oluşmuştur. Muharrem Ergin ekin Azeri sahasında zarf-fiil durumuna geçtiğini ve "**-IncA**" anlamında kullanıldığını ifade etmektedir. Sefaretnamelerde bir örnekte karşımıza çıkan **-(y)AndA** eki, cümleye "***-dığı zaman, -dığında***" zaman anlamı katmıştır.

...bu vech üzere ceng ***olanda*** ḳalʿa içine ḫumbara ve ṭop güllesi girince ahālīsi bir dürlü ṭāḳat getüremeyüp... ER 27b-3.

Durum Zarf-fiilleri

-(y)ArAk

Oğuz lehçeleri grubuna özgü bir zarf-fiil ekidir. Türkçenin 13-15. yüzyıl eserlerinde birkaç örneğine rastlanan bu ek, asıl Osmanlı Türkçesi döneminde gelişmiştir ve TT'de sık kullanılır.[95]

EAT'de bu ekin -(y)Irak şekilleri de vardır. Fazla işlek bir ek değildir. "öperek hem ḳuçaraḳ ***oynayıraḳ*** / luṭf ile ẕevḳ it biraz andan bıraḳ" [96]

---

[95] Korkmaz Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s.993. Ekin yapısı için bkz. Korkmaz Zeynep, "*-arak / -erek Ekinin Yapısı Üzerine*",Türk Dili Üzerine Araştırmalar, I. C., TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 128-132.

[96] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 131.

-(y)ArAk eki, asıl fiilin gösterdiği hareketle aynı zamanda yapılan bir hareketi bildirir ve esas fiilin yapılış tarzını gösteren bir işlev yüklenir. Ekin bu işlevi genelleşmiştir.

"...dikkatli dikkatli ***bakarak*** konuştu.", "Yan yana ***konuşarak*** geleceğiz."

Asıl fiilden biraz önce yapılan bir hareketi bildirir. Böylece iki hareket art arda ve birbirine bağlı olarak gerçekleşmiş olur: Ellerini toprağa bastırarak usul usul kalktı".[97]

Mustafa Uğurlu, zarf-fiilin belirttiği hareketin temel cümleninkiyle "aynı zamanda" ya da "ondan daha önce" meydana gelmesi yorumlanırken, zarf-fiil ekinin getirildiği asıl fiilin sınır vurgulayış yönünün etkili olduğu düşünülebilir diyerek zarf-fiille kurulan parçanın belirttiği hareket ile temel parçanın hareketinin "zaman ilişkisi", sınır vurgulamayanlarda (Gülerek anlattı.) "aynı zamanda"; sınır vurgulayanlarda (gelerek masaya oturdu.) ise temel parçanın gösterdiği hareketten "daha önce" gerçekleştiğini ifade etmektedir.[98]

-(y)ArAk eki, cümlenin esas fiiline "**-mak suretiyle**" anlamında tarz bildirme ilişkisi, "-den dolayı" anlamında sebep ilişkisi, "**-madan, -meksizin**" zarf-fiillerin yerini tutan bir olumsuzluk ilişkisi içinde bağlanabilir.[99]

-(y)ArAk Ekinin Sefaretnamelerdeki İşlevleri

-(y)ArAk zarf-fiil eki bağlandığı esas fiilin yapılış tarzını gösterir:

...mātem mūsiḳīsi ile ḫırāşende-i cān ***olaraḳ*** gider iken... MF 42-5; ...temāşā idenleriñ gözleri ḫīre ***olaraḳ*** girildi... Vİ 8-6; ...bir ḳaç atluları ḳoşaraḳ ḫān-ı mezbūre varup... Aİ 3-5; ...ve biz bunı ʿibādet ʿadd ve anıñla tefāḫur ideriz diyü ***ağlaşaraḳ*** niyāz eylediklerinde... Aİ 45-12; ...ve ellerini ***çırparaḳ*** ḫoş-āmedīlikler iẓhār eylediler... MF 12-9; ...biz ve etbāʿımız tertīb ile ***yürüyerek*** tā şāhıñ oturdığı bāġçe sarāyıñ ḫānesine dek varup... Aİ 11-3; ... ālāy ile ***çıḳaraḳ*** ve maḥal-i lezarte şehre çār-ı yek sāʿat iken izdiḥām-i nāsdan ḳonaġımıza beş sāʿatde ancaḳ varıldı... Vİ 4-6; ...bir ṭarafımızda ceneral ve bir ṭarafımızda prezident ***olaraḳ*** iki sāʿat miḳdārı vaḳit sofrada iḳāmet... MF 20-16; ..köyden köye ***olaraḳ*** tertīb eyledikleri yolu bıraġub... AP 8a-3; ...ẕikr olunan ṣaḥrāda ʿaskerī ve seyirci ***olaraḳ*** yüz biñden ziyāde ḫalḳ cemʿ olmışiken... AP 21a-9; ...biz daḫi hemān ʿavdetimiz esbābını ***görerek*** diyüp cevāb virdik... 13-2; ...bu kebīrce sefīneleri biz idāre idemiyoruz size lāzımdur ***diyerek*** digerinden ziyāde bahā ile akçasını

---

[97] Korkmaz, Zeynep, a. g. e., s.994-998.

[98] Uğurlu, Mustafa, "*-AraK ve -p ile Kurulan Zarf-fiilli Parçalarda Sınır Vurgulayışın Rolü*", 3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996, TDK Yayınları, Ankara, 1999, s.1181-1187.

[99] Korkmaz Zeynep, a.g.e. ve a.g.y.

aldılar... Vİ 26-2; ...ertesi sebt güni maḥal-i mezbūrdan ḳalḳılup siyāḳ-ı muḥarrer üzre ḳaṣabāt ve ḳurā civārlarında ***ḳonularaḳ*** Kirmān-şāhān-nām maḥalle taḳrībimizde... Nİ 4-3;

Tarz bildirmeden *-dığında* anlamıyla asıl fiilin zamanını göstermektedir:

...şehre bir menzil-ḫāne ***ḳalaraḳ*** hinṭovuñ bir ʿużvı şikest oldığından... MF 17-9; ...şān-ı devlet-i aliyye üzre ālāy ile ***çıḳaraḳ*** ve maḥal-i lezarte şehre çār-ı yek sāʿat iken izdiḥām-i nāsdan ḳonaġımıza beş sāʿatde ancaḳ varıldı... Vİ 4-6;

Zaman gösterme işlevini bir isme sıfat olarak ve süre bildirerek gerçekleştirmektedir.

...ve Liyon şehrine bir sāʿat ***ḳalaraḳ*** maḥalde baş ofecyal bir ṭaḳım süvārī neferāt ile istiḳbāl... MF 17-16; ...şehre yarım sāʿat ***ḳalaraḳ*** bir maḥalde rehberlik itmegin... MF 23-9;

-(y)ArAk eki, tarz gösterme işlevini ismin niteliğini gösterek de yerine getirmektdir.

...ḳalʿa-i merḳūme daḫi bu ṣūretde yādigār-ı ḳudemā mecmaʿı ***olaraḳ*** bir şeydür... MF 60-17;

Esas fiile, "-den dolayı" anlamında sebep ilişkisiyle bağlanmıştır.

ve aḫşāmīsi müdīrān-ı ḫamse ṭaʿāmına ***olaraḳ*** gelen daʿvetlerine aṣlā iʿtibār olunmayup... MF 49-18;

Esas fiile "-madan, -meksizin" zarf-fiillerin yerini tutan bir olumsuzluk ilişkisi içinde bağlanabilir.

.... ḳış ve ḳara ***baḳmayaraḳ*** ricāl ve nisvānı hinṭo ve bārgīrlere süvār... AP 9b-13; ...ve enfiye ḳuṭusuna ***yapışmayaraḳ*** enfiyemizden çekdiler... MF 10-13; ... naḳb olunan maḥalli çarḫla bir ādem beş daḳīḳada güşād ve her ṭarafı hem-vār olmaġla āḫarıñ daḫī tanẓīmine muḥtāc ***olmayaraḳ*** teymür-ḫāneye naḳl... MF 16-4; ...bir ferdiñ ḳonaġına ***uġramayaraḳ*** ṭoġrı ol devletiñ dārü ʾs-salṭanatına varup... MF 24-17;

Sefaretnamelerde geçen bir örnekte EAT'deki şekliyle -(y)Iraḳ biçimiyle kullanılmıştır.

...ve mürūr-ı eyyāmla nesebleri munḳaṭıʿ ***oluraḳ*** istiḳlāl üzre ḥavza-i taṣarrufa getürüp... MN 4a-10.

-dIkCA

-dIk sıfat-fiil ekiyle *+CA* eşitlik ekinin birleşmesinde oluşmuş bir ektir. EAT döneminde -dIkçA, ve -dIḫça şekillerine rastlanan bu ek, "**-dığı zaman**" ve **-dığı kadar** anlamında kullanılmaktadır.[100]

TT'de *-dIkCA* ekinin işlevi "asıl fiildeki hareketin süresini kendisindeki hareketin süresiyle denkleştiren ve **-dığı sürece**" anlamıyla zamanda devamlılık ve sık sık oluş gösteren zarf-fiildir oluşturmaktır. Bazen aralıklı, kesintili tekrara dayanan bir süre bildirir. +çA eşitlik durum ekinden önce 3. kişi iyelik ekleri alarak -DIğIncA biçimiyle kullanıldığında zamandan çok, "**-dığı kadar,**" "**-dığı oranda**" anlamını veren ve derece bildiren bir tarz görevi yüklenmiştir. -mA- olumsuzluk ekiyle birleştiğinde "**-madığı sürece, -madığı takdirde**" anlamında asıl fiildeki hareketin kendindeki hareket gerçekleşmeden önce gerçekleşmeyeceğini bildiren şarta bağlı bir süre bildirir.[101] Bilal Yücel, ekin işlevlerini "nispet, devamlılık, sık sık oluş, harekette dereceli artış, zaman ve tarz" bildirmek şeklinde açıklamıştır.[102]

-dIkCA ekinin Sefaretnamelerde İşlevleri

"-dığı sürece" anlamıyla zamanda devamlılık ve sık sık oluş bildirmektedir:

...bellerine ḳuşaḳ yerine ḳuşanurlar imiş ***ṣuṣadıḳca*** ucını çözüp içerler... Aİ 43-9; ...ve sefer ***oldukca*** yüz reʿāyādan iḳtiżāsına göre iki üç reʿāyā virilür... ER 48b-9;

Olumsuzluk ekiyle kullanılarak -madığı takdirde" anlamında asıl fiildeki hareketin zarf-fiildeki hareket gerçekleşmeden önce gerçekleşmeyeceğini bildiren şarta bağlı bir süre ifade etmektedir:

...ve şehre gitmek lâzım gelse żābiṭlerinden teẕkere ***olmadıḳca*** gidemezler... ER 50a-9; iẕin teẕkeresi ***olmadıḳça*** içerüye ḳomazlar... ER 44b-16;...ḳral ile buluşmadıḳça varılmaz didik... Vİ 6-7; ...bizden daḫi gümrük muṭālebe ve red ile cevāb virdigimizde gümrük ***almadıḳca*** sizi ilerüye ṣalıvirmeyiz... AP 6b-17, ...iki defʿa daḫi şāh kendileri biʾn-nefs almaġa meyl idüp amma bu ḳavilleri taḳrīrimi tamām ***itmedikçe*** ḳaṭʿā bir ṭarafa baḳmadım... Aİ 12-13;

---

[100] Bayraktar, Nesrin, **Türkçede Fiilimsiler**, TDK Yayınları, Ankara 2004, s. 229.
[101] Korkmaz Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 1023-1026.
[102] Yücel, Bilal, "*Türkiye Türkçesinde Zarf-fiil Eklerinin Yapı Bakımından Sınıflandırılması Üzerine*", Türklük Bilimi Araştırmaları, 9. sayı, Sivas, 2002, s.91.

...başvekīl ile evvel görüşmek mu'tāddur didi biz daḫi tebdīlen varılur yoḫsa ḳral ile ***buluşmadıḳça*** varılmaz didik... Vİ 6-7;

-ken / iken

İ- fiilin zarf-fiil ekidir. İ- fiilinin de i-kenden başka zarf-fiil şekli yoktur. Sıfatların, sıfat-fiillerin, isimlerin, edatların, zarfların arkasından gelerek onlara "**-dığı zaman**", "**-dığında**" anlamı katarak yüklemi zaman bakımından niteleyen zarf-fiil eklerinden birisidir.

Orhon Türkçesinde bu zarf-fiil "**erkli**" kelimesiyle sağlanmıştır. Sıfatların ve sıfat-fiillerin arkasından gelen bu kelime "**iken**" anlamını vermektedir. Uygur Türkçesine ait eserlerde geniş zaman sıfat-fiil eklerinden ve isimlerden sonra "erken veya -ken" biçimleriyle eklenerek "**-dığı zaman**", "**-dığında**" anlamı katmıştır. EAT'de sıfat-fiil eki almış kelimeler ve isim soylu kelimeler üzerine gelerek kullanılmıştır.[103] Gürer Gülsevin EAT'de **-ken** zarf-fiil ekini hâl zarf-fiilleri olarak göstermiştir.[104]

TT'de -ken zarf-fiil eki zaman gösteren zarf-fiillerdendir. Zarf-fiilin gösterdiği hareketle asıl fiilin hareketi aynı zamanda gerçekleşir. "Biz evden içeri girerken çocuk, etrafımızda ağır ağır atları gezdiriyordu." Ayrıca bu zarf-fiil eki "**-dıkça, -dığı sürece, -makta iken**" anlamlarıyla zamanda süreklilik gösterebilir. **-mIş** duyulan geçmiş zaman ekiyle kullanıldığında "**gerçekleşmemiş hareket**" anlamına gelebilir. "Okumuşken öğretmen gibi okuyacaksın." -AcAk ekiyle kullanıldığında ise zarf-fiil genellikle aynı zaman sürecinde esas fiildeki hareketin engellendiği niyet halindeki hareketi karşılar. "Tam dışarı çıkacakken İsmail Efendi seslendi." -ken zarf-fiili bazen asıl fiille zıtlaşan ve -dığı hâlde, rağmen anlamlarını veren bir tarz işlevi yüklenir.[105]

-ken / İken Zarf-fiil Ekinin Sefaretnamelerdeki İşlevleri

-AcAk ve -mIş ekleriyle birlikte kullanıldığında gerçekleşmemiş niyet ifade etmektedir.

...Kirmān-şāh ḫānı etbā'ıyla istiḳbāle ***gelecek iken*** benim mānī'am vardur diyü i'tiẕār... Aİ 2-8; ...neẓāreti daḫi görmek ***murād itmişiken*** 'ādetlerine muḫālif oldıġını īrād ve ıṣrār ile

---

[103] Bayraktar, Nesrin, **Türkçede Fiilimsiler**, TDK Yayınları, Ankara 2004, s. 215-218.
[104] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 130.
[105] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 1014-1020. -ken zarf-fiilin işlevleri için bkz. **Ediskun, Haydar**, Türk Dilbilgisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 256.

def' eyledikleri mervīdür... MF 9-20; ...Cürüvi-nām ḳaryeye on sā'atde varılmaḳ üzere ***ḳarār virilmiş*** iken maḫṣūṣ menzil bārgīrleri olmayup eṭrāf köylerden cem'eyledikleri lāġar ve arpasız bārgīrler ḳoşduḳlarından aḫşama ḳadar ḳonaḳ yerine ulaşılmayup... AP 2b-7; ...falān gün cem'iyyetimiz olup yetmiş seksen ġuruş ***kār idecek iken*** siziñ sebebiñize ol akçeden maḥrum oldıġımız içün meblaġ-ı meẕkūr sizden taẓmīn iḳtiżā ider... AP 7b-15

Geniş zaman ekiyle kullanıldığında "-dığı zaman", "-dığında" anlamında kullanılır ve asıl fiildeki ve zarf-fiildeki hareket aynı anda gerçekleşir.

...ben bu kelimātı ***söylerken*** uzadup almaḳ istedi... Aİ 12-11; ...kendüsi ricāl ve nisvānlar ile ***gider iken*** baş egüp geçer ***gelür iken*** baş egüp geçer... ER 47b-1; ...yolda ***giderken*** her ne ṭarafda güneş görürse aña temennā iderler... MH 4b-28; ...bir gün tevārīḫ mütāla'a ***iderken*** bir maḥalle gelmişler ki; Aİ 17-12; ...vezīr-i a'ẓamı ṣaġ ṭarafımda ṭururdı ben bu kelimātı ***söylerken*** uzadup almaḳ istedi... Aİ 12-11;

-ken zarf-fiili üzere edatıyla ve bulunma durum ekiyle kullanıldığında da aynı işlevdedir: ...ḥareket üzere ***iken*** hemān şe'n-i evvel defter-dārı ve re'īsi yanıma gelüp... Aİ 9- 4; ...Barşelonada ***iken*** Cenevizlünüñ iki gemisini gözümüz öñünde aldılar ḫüdāya ḥamd eyledik... Vİ 25-5;

-(i)ken zarf-fiili asıl fiille zıtlaşan ve "-dığı hâlde, rağmen" anlamlarını veren bir tarz işlevi yüklenir:

...ama vezīr kemāl-i infi'āllerinden ***surḫ-ser iken*** surḫ-rū olup çendān muṣāḥabata taṣaddī idemeyüp...Aİ 9-10; ...ḫalḳ cem' ***olmışiken*** sergerdeleriñ 'asker taḥrīkine dā'ir olan ṣadālarından ġayri bir ṣadā işidilmeyüp... AP 21a-10; ...ve leṭāfet-i āb ü hevāsı maḥsūd-ı 'ālem ve ġıbṭa-i benī ***ādem iken*** anları bıraġup āḫar diyāra gitmek ta'ẕīb-i ḥayvān bilā-fā'ide degil midür... Aİ 22-8; ...Ġāzī Sulṭān Murād Ḫān 'aleyhi'r-raḥmeti ve'l-ġufrān ḥażretleriniñ ṣulḥ-nāmesinde muṣarraḥ ve ***mestūr iken*** Mīrāvisek ẓuhūrı eṣnālarında niçün ma'mūr ve ābād idüp içine 'asker ḳodıñız... Aİ 31-7; ...muḳaddemā tehyi'e eyledikleri Ferḳatona süvār olduḳ muvāfıḳ ***hevā iken*** muḫālif olup Malṭa cezīresine uġradıḳ... Vİ 20-2; ...Mariya Tereza bundan muḳaddemce Nemçe ***İmparaṭorı iken*** hālik olan Yosefos-nām oġlına Macar ḳrallıġını ḳaṣr-ı yed... AP 6a-16; ...gümrükçi ve ostaryacı ġā'ileleri ber-ṭaraf ve müsterīḥü'lb-āl olduḳ ***ḫayālinde iken*** bālāda meẕkūr Ḳıran ḳaṣabasından bizi menzil yolundan iḫrāc... AP 7b-19.

-mAklA, -mAgIn

-mAklA eki, isim-fiil eki olan -mAk ve vasıta durum ekinin birleşmesiyle oluşmuş bir zarf-fiil biçimidir.

Zeynep Korkmaz, ekte sebep ve zaman bildirme özelliğinin olmadığını, yalnızca "**-mak suretiyle**" anlamında tarz bildirme işlevinin olduğunu ifade etmiştir.[106] Haydar Ediskun ekin pek seyrek olarak kendisinden sonraki fiilin sebebi olduğunu belirterek ekin diğer işlevini kendisinden sonra gelen "***birlikte*** " kelimesiyle kullanıldığında "**her ne kadar, ...ise de**" anlamlarında kullanılarak kendisinden sonraki fiille uymazlık ifade ettiğini dile getirmiştir. H. Ediskun ayrıca, eke ET'de rastlanmadığını, EAT' ise "**-meğin, -mek sebebiyle, -mek hasebiyle, -dığı cihetle, -mesinden nāşî**" gibi biçimlerle kullanıldığını ifade etmiştir.[107] Tahsin Banguoğlu da "sebep zarf-fiileri içinde gösterdiği **-mAklA** eki için, vasıtalık, dolayılık anlamını muhafaza ederek yüklemi olduğu iç cümleyi başfiilin gerçekleşmesi için sebep kıldığını belirterek Osmanlı yazı dilinde, "***-mekle ve -megin***" şekillerinin bugün yerini "***-diğinden***" zarf-fiiline bıraktığını kaydetmiştir.[108]

-mAklA Ekinin Sefaretnamelerdeki İşlevleri

-mAklA eki eklendiği asıl fiilin sebebini bildirir:

...küffār bozılup münhezimen firār ***itmekle*** ʿasker-i İslām dönüp geldiler... ER 9a-3; ...bu ḥaḳīr daḫi tebessüm ***itmekle*** ḳāḍī efendi ve dīvān kātibi efendi ḥaḳīre suʾāl ve ibrām idüp ḥaḳīr daḫi ḫāṭıra bir şey geldi aña bināʾen gülerim didim... ER 12a-6; ...zuḳāḳdan mürūr ve ʿubūr idenleriñ ʿaynları ẕikr olunan tepsi üzerinden mürūr ***idedüşmekle*** taʿaccüb olunduḳda... MF 37-17; ...ol eṣnāda müneccimb-aşı mülāḳāta gelüp bir taḳvīm-i efrengī ihdā ve bizden bir taḳvīm iltimās ***itmekle*** iʿṭā olundı... MF 47-6; ...aḫşam taḳarrub ***itmekle*** ḳonaġa ʿavdet olunup... MF 16-12; ...süvārī neferāt ve kerenāy ve sāʾir tecemmülāt ile istiḳbālimiz içün sevḳ ve tesyīr ve şehre bir sāʿat mesāfe ḳala maḥalde yemeklik tertīb ***itdirmekle*** nüzūl ve baʿdeʾṭ-ṭaʿām... Nİ 4-9; ...bizim seniñle bir dürlü teklīfimiz yoḳdur daḫi berü gel ***dimekle*** çāḳ taḫtınıñ öñine varıldı... Nİ 13-13; ...ve oġlı mülāḳātımıza ṭālib olup ḫaberler ***göndermekle*** altı yedi gün iḳāmetden ṣoñra ḳral muḳīm oldığı maḥale ʿazīmet olundı... Vİ 4-12; defʿü redde mesāġ

---

[106] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları, Ankara, 2003, s.1023.
[107] Ediskun, Haydar, **Türk Dilbilgisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 270.
[108] Banguoğlu, Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, Ankara, 1998, s. 437

olmamaḳla nā-çār daʿvetlerine icābet... MF 29-16; ...ḥareket ṭoġrı yollarında çendān ābādānlıḳ ***olmamaġla*** ṣaġa ve ṣola ṣaparaḳ yigirmi günlük yolu gücle ḳırḳ günde ḳaṭʿ... Aİ 4-3; ...ve ferdāsı İrşova cānibine ʿazīmet ***olunmaġla*** İrşovaya āminen irsālimiz içün bir ḳapudān ile beş altı nefer-i atlu taʿyīn olundı... AP 3b-22; ...ve ḳalemi bu beyān olunan ḫuṣūṣa cümleden aḳdem idrā itmekle işārete cesāret olundı... MN 8a-9;

-mAgIn zarf-fiil eki de Sefaretnamelerde sebep bildirmektedir:

...ʿale'l-ḫuṣūṣ sizünle ḳadīmī muʿārefeti ***olmaġın*** ilçilik ile siz taʿyīn buyurıldıġıñızdan ve fevḳa'l-ġāye maḥẓūẓ olup... AP 8b-13; ...ülfet içün ṣanādīd-i ḳavimlerinden çend neferi daʿvet ***olunmaġın*** ḳonaġımıza geldigimizde... AP 11b-21; ...donanma sefāyini ḥiẓāsına varıldıḳda amiraline uzakdan āşinālıḳ ***olmaġın*** mersūm daḫi süvār oldıġı ḳalyonuñ bütünce ṭoplarını endāḫt ile āşinālıġa cevāb virdi... MF 14-15; ..defter-ḫānesi başḳaca bir dā'irede olup defātir ile meşḥūn ***olmaġın*** her kim gelen ve giden bīmārdan su'āl eylese binā ve iḥdāṣı tārīḫinden bu vaḳte ḳadar her kim gelmiş ise tārīḫi ve ismi ve şöhreti ve ʿilletini ḫaber virürler... MF 18-20; ...Versalyanıñ şehr-i Parise iki sāʿat mesāfesi ***olmaġın*** erkence hinṭova süvār... MF 32-24.

"Her ne kadar...ise de" anlamında kullanılarak asıl fiildeki harekete zıt düşen bir hareketi ifade eder.

...ben ve başvekīlim ve başre'īsim olan kimesneden ġayrı bir ferd ***bilmemekle*** ṭarafımızdan ifşāsı muḥāl... MN 20b-12; ...ilçi-i mesfūr baʿde'l-vuṣūl mevād-ı meẕkūreyi bilā-mülāḥaẓa cānına minnet ***bilmekle*** derḥāl İngiliz ḳralına ādem gönderüp muḳaddemā Cebraltayı İspanyadan bī-vech ġaṣb itmişdiñiz yine ṣāḥibine red eyleyesiz... MN 19b-8; ...ve sāʿatçi kār-ḫānelerinde olan muṣannaʿ sāʿatlere nihāyet ***olmamaḳla*** her görilen nesne ḳaleme alınmaḳ lāzım gelse ṭūl ü dırāz bir maḳāle olacaġından terk olundı... MF 38-1; ...senevī herkesiñ ḥāl ü şān ve manṣıbına göre ḫazīneden maʿāşı ***olmaġla*** bir kimseden rüşvet ve ʿubūdiyet nāmı ve vech-i āḫar ile aḳça alamazlar... AP 15-a 6;

Tarz bildirir.

...yerlüsinden Kefe ḳāḍısı Ḳarababa oġlı ***dimekle*** meşhūr ser-fesād... ER 25b-8; ...Özi ṣuyı ***dimekle*** maʿrūf nehir budur... ER 53b-1; ...ve ehl-i İslām vaḳti cennet şehri ***dimekle*** meşhūr imiş... Vİ 4-9;

-mAksIzIn

Şekil olarak "-mAk isim fiil, +sIz yokluk eki ve +In vasıta durum eki"nin kaynaşmasından oluşan **-mAksIzIn** zarf-fiil eki, [109] Uygur Türkçesi ve EAT dönemlerinde tespit edilen örneklerde sıfat-fiil eki olarak kullanılmıştır. TT'de **+In** ekiyle genişleyen ek, bu biçimiyle **-mAdAn ve -mAyArAk** zarf-fiillerinin yerini tutar.[110] Ekin işlevi, "cümlenin asıl fiilindeki hareketin kendisindeki harekete bağlı olmadan gerçekleştiğini bildirmektir.[111] Bu ekin bir işlevi de "kendinden sonraki olumsuz fiilin şartını" oluşturmaktır. "İnsan ***çalışmaksızın*** para kazanamaz." [112]

Sefaretmamelerde bir örnekte geçen -mAksIzIn eki -mAdAn anlamıyla kullanılmış ve tarz ve nitelik bildirme görevini yüklenmiştir.

...māddeye vāḳıf olmaġıçün ʿacele ile vezīri bizi daʿvet ve bir ḫoş ṣoḥbete şürūʿ ***olunmaḳsızın*** mektūb ṭaleb eyledi... Aİ 6-1.

Bağlama Zarf-fiilleri

-(y)Up

ET'de ünlü ile biten tabanlara **-p** ünsüzle bitenlere çoğunlukla **-Ip**, son hecesi yuvarlak ünlü olanlardan sonra **-Up** şeklinde kullanılan **-(y)Ip** zarf-fiil eki, "iş ve hareketin kendisinden sonra gelen fiilden önce olup bittiğini gösterir.[113]

EAT'de görülen işlevi iki fiili birbirine bağlamaktır. İlk fiilin yapılmasından hemen sonra ikinci fiilin yapıldığını veya yapılacağını anlatır.[114]

Zeynep Korkmaz, ekin TT'deki işlevlerini şu şekilde izah etmiştir:

-(y)Ip zarf-fiil eki, bağlı bulunduğu esas fiildeki hareketten biraz önce gerçekleşmiş bir hareketi karşılar. Bu kullanılış ile arka arkaya gelen aynı fiil kiplerinin tekrarını önlemek üzere bir önceki fiilin çekim eki atılmış ve yerine **-(y)Ip** zarf-fiil eki getirilmiştir. "Yol ***açıp*** yargıçla savcıyı selâmladılar."

---

[109] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 1021.
[110] Bayraktar, Nesrin, **Türkçede Fiilimsiler**, TDK Yayınları, Ankara 2004, s. 263.
[111] Korkmaz, a.g.y.
[112] Ediskun, Haydar, **Türk Dilbilgisi,** Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 258.
[113] Gabain, A. Von, **Eski Türkçenin Grameri, (Çev. Mehmet Akalın),** TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 84.
[114] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 133..

-(y)Ip eki, esas fiille aynı zamanda yapılan bir hareketi karşılayarak -(y)ArAk ekine eşdeğer bir işlev görür: "Yere yayık yırtık, kaba hasırın kenarlarına hepsi boyunlarını ***büküp***, diz çökmüşlerdi."

-(y)Ip zarf-fiil eki, başka bir zarf-fiil ile yan yana olunca kendinden sonra gelen zarf-fiilin işlevini yüklenir: "Aylarca durup dinlenmeden çalışmış ve büyük başarı göstermiştir."[115]

-(y)Up zarf-fiil ekinin Sefaretnamelerdeki İşlevleri

Zarf-fiilin esas fiilden biraz önce yapıldığını ifade eder:

Yukarıda açıklandığı gibi TT'de görülen bu işlevin Sefaretnamelerindeki paralel kullanımını gösteren örneklerde şekilce esas fiilin yerini dolduran bir "ikame" özelliğinden dolayı arka arkaya aynı şekil yapısındaki kiplerin tekrarını önlemek üzere bir önceki fiilin çekim eki atılmış ve yerine -(y)Up eki getirilmiştir.

...āḫir şerbetler ***içilüp binüp*** ḳonaġıma geldigimde irtesi gün tezkere taḥrīr... Aİ 9-11; ***ḳalḳup*** nāme-i hümāyūnı elimden ***alup*** ve ***öpüp*** başı üzerine ***koyup*** elinde ṭutdı... Aİ 13-1; ...biz ve etbāʿımız tertīb ile yürüyerek tā şāhıñ oturdıġı bāġçe sarāyıñ ḫānesine dek ***varup*** üçünci kapuda ***inüp*** ve nāme-i hümāyūnı başımız berāberī elimizde ***ṭutup*** ḳapudan içerü girdigimizde meger ḳarşuda oturur imiş... Aİ 11-4,6; ...ḳoyun baġarşuġuna şu ***ṭoldırup*** bellerine ḳuşaḳ yerine ḳuşanurlar imiş... Aİ 43-8; ...on sekiz reʾs bārgīr ***ulaşdırup*** bu vechle gice sāʿat üçde ḳonaḳ yerine varıldı... AP 2b-17; ...hemān şeʾn-i evvel defter-dārı ve reʾīsi yanıma ***gelüp*** beni ***ṭutup*** luṭf idiñ kerem idiñ murādları o degildür sehv eyledi maʿẕūr buyuruñ diyerek bizi ***alıḳoyup*** ḫ̆ānende ve sāzende ***gelüp*** mūsiḳī faṣlına ***başlayup*** ara yerde āfāḳī ve şiʿr ṣoḥbetleri ***olup*** ama benim ṭabīʿatım çendān ***açılmayup*** ṭavʿan ve kerhen suʾāllerine cevāb virdik... Aİ 9-5,8; ...şāh baña oturuñ diyü emreyledi ben ise teʾeddüb ***idüp*** oturmadım... Aİ 13-2; ...ve tekrār yine beni karşusına ṭaleb eyledi ḳapucılar ketḫüdāsı koltuġuma ***girüp*** ***ḳaldırup*** ḥużūrına getürdi... Aİ 14-8; ...abdest alup ḳuşluḳ vaḳti cāmiʿa ***varup*** işrāḳ ve ḍuḥāyı ***kılup*** cumʿayı cemāʿat ile edādan ṣoñra...yine maḳar-i saʿādetlerine gelürler... Aİ 19-1; ...tefāvütlice birer at ***çekilüp*** çādırlarımıza varıldı... Nİ 26-5.

---

[115] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 999-1007.

-(y)Up eki almış zarf-fiil esas fiille aynı zamanda yapılan bir hareketi karşılar. Bu durumda -(y)Up eki, -(y)ArAk ekine eşdeğer bir işlevde kullanılmaktadır:

...izin kāğıdı gelmese öylece ḳayıḳda ***oturup*** beklerler... MH 2b-26; ...sāzendeleri daḫi uṣūl-i maʿlūmeleri üzre ***çalup*** çağırdılar... DR 8-9; ...ve herkes birer iskemle ile sofranıñ eṭrāfın ***alup*** otururlar... ER 37a-10; ...burnın ve ḳulağın ***ḳapayup*** on iki kerre ṣuya ***dalup*** çıḳar... MH 5a-2; ...ve kehle ve pire daḫi öldürmezler ve öldürmege daḫi ḳoymazlar öldürürken görürse elinden ***alup*** götürür... MH 4b-25; ; ...elli ʿaded ṭuġrālu altun ile bir çuḳa ve bir ḳumaş kendüye ve yüz ʿaded altun daḫi etbāʿına ***virüp*** gönderdim... Aİ 10-11; ...falān cezīreye ādem ḳoşun ol maḥbūsları olduḳları yerden ***alup*** getürsünler... ER 7a-7; ...İspanyalunuñ iki ḳalyonunı aldılar her ne ḳadar feryād eylediler mümkin olmadı bi'l-āḫare ḳırḳ biñ riyāl ***virüp*** taḫlīṣ eylediler... Vİ 25-5; ...ve bir ḳaç deve ḳuşı hediyesi gelüp ḥattā İspanyaluya iḥānet ḳaṣdıyla maḫṣūṣ ādemle göndermeyüp Cezā'irde muḳīm İspanya ḳonsolosına virüp göndermişdir... Vİ 24-7; ...ve hedāyā-yı hümāyūnuñ ʿadem-i ḳabūlüni serd ü beyān eylediler biz daḫi hemān ʿavdetimiz esbābını görerek ***diyüp*** cevāb virdik... Vİ 13-2; ... selṭatları ṣafb-este olup cāb-e-cā żābiṭleri ***gelüp*** serīr-i zemīn iderler idi... Vİ 9-4.

-(y)Up eki almış zarf-fiille esas fiil arasındaki hareket ve zaman yakınlığı, bunlara bazı örneklerde -(y)A'lı tasvir fiillerinde olduğu gibi eylemce kaynaşmış bir tasvir fiili niteliği kazandırır:

...Mışır ʿaskeriyle ocaḳlu gelüp ḥāl ve keyfiyetleri maʿlūmları olmaġla ḫayr-endām beste ***olup ḳaldılar***... ER 6a-14; ...ʿasker ***ṭaġılup gitdi*** bir iki seneden ṣoñra üzerine ʿaẓīm bāġī geldi... ER 62a-2; ...ve gemi ḳatı yaydan oḳ ***çıḳup*** gider gibi gider... MH 2a-21; ...bir iki sāʿate dek cevāb irsāl olunur diyü ***ḳalḳup gitdiler***... Vİ 13-3; ...bu taḳdīrce ḳānūn bozulmadı mı didigimde ġayri bir cevāb bulamayup bırağup gitdiler... Aİ 25-1; ...şāhıñ ḥużūrında ʿaynī ile kefere ṭā'ifesi puta secde ider gibi ḥāṣā şāha secde idüp hediyelerin ***bırağup gitdiler***... Aİ 26-6; ...biz daḫi ādāb üzere vedāʿ ***idüp gitdik***... Aİ 30-10; ...Tātārı ki Or ḳalʿası muḥārebesinde nicesi helāk ve bāḳīsi firār ***idüp gitdiler***... ER 9b-1; ...ve ḳahve ve şerbetler ***içilüp ḳalḳıldıḳda*** bize bir donanmış altun raḫtlu at pīşkeş idüp... Aİ 16-5; ...hemān İdrīs ḳalḳup gitdi... ER 12b-3; ...ve bu cengden iki gün ṣoñra Mışır ʿaskeriyle ocaḳlu gelüp ḥāl ve keyfiyetleri maʿlūmları olmaġla ḫayr-endām beste olup ḳaldılar... ER 6a-14.

-(y)Up zarf-fiilin anlamını kuvvetlendirmek için aynı zarf-fiilin tekrar edildiği veya zarf-fiilden sonra çeşitli bağlaçların getirildiği görülmektedir:

bunları gören Tātār mīrzāları cümlesi küffārıñ eṭrāfın alup hemān ***ṭutup ṭutup*** getürürler... ER 8b-17; ...ve sā'ir ġanāyim ***alup*** hemān ***yıḳup*** ve ***yıḳup*** ve a'dāya ḫavf virerek cānib-i ḳadīme 'avdet... ER 4a-2; ...defter-dār efendiyi bağlayup ordudan ***alup bile*** getürüp... ER 4a-14; ...ḳorḳdum ki şāhıñ ṭabī'atına keder virecek bir mādde ***olup da*** şāh bize 'ıtāb eyleye anıñ içün men' eyledim... Aİ 31-3;

-(y)Up zarf-fiil eki Sefaretnamelerdeki bazı örneklerde duyulan geçmiş zaman eki işleviyle kullanılmıştır.

...ve beni mu'temedü'd-devlesine medḥ idüp döndi baña didi ki ilçi efendi seniñ gibi ilçi bu diyāra kim ***gelüpdür*** ne benim günümde ne babam gününde hīç ***gelmeyüpdür***... Aİ 19-15; ...seni ḫünkār ḥażretleri intiḫāb idüp ***gönderüpdür***... Aİ 20-1.

Değerlendirme

İncelememizde zarf-fiiller yüklendikleri işlevlere göre zaman zarf-fiilleri, durum zarf-fiilleri, bağlama zarf-fiilleri şeklinde sınıflandırılarak incelenmiştir. Sefaretnamelerde zaman zarf-fiil ekleri -(y)IcAk, -(y)IncA, -(y)AlI, -mAdın, -mAdAn, -sA, -dIkdA, -dIk+İyelik eki+dA, -dIkdAn, -dIk + iyelik +dAn, -(y)AndA; durum zarf-fiil ekleri -(y)ArAk, -dIkCA, -ken / iken, -mAklA, -mAgIn,

-mAksIzIn; bağlama zarf-fiil eki -(y)Up ekiyle karşılanmıştır.

EAT'de kullanılan zaman zarf-fiil eklerinden -(y)IcAGAz, -(y)IncAK, bağlama zarf-fiillerinden -(y)UbAn, -(y)UbAnIn şekilleri Sefaretnamelerde kullanılmamıştır.

Sefaretnamelerde geçen -mAdın, -(y)AndA, -mAgIn, dIkdA zarf-fiil ekleri TT yazı dilinde kullanılmamaktadır.

II. İSİMLERE EKLENENLER

1. +ki Aitlik Eki

+ki eki, dilbilgisi eserlerinde farklı terimlerle karşılanan bir ek görünümündedir. "+ki Eki Üzerine" isimli makelede +ki ekinin on beş değişik isim altında incelendiği belirtilmektedir: Bunlar "aitlik eki, aitlik sıfatı, aitlik zamiri, ilgi adılı, ilgi eki, ilgi zamiri, isimden isim yapan ek, isimlerde aitlik, karmaşık ek, mülkiyet zamiri, sahiplik zamiri, sıfat-fiil -ki, vasfiyet zamiri, zamir-i temellük, zamirlik ek. Aynı eserde, araştırmacılarca ekle ilgili ortaya çıkan ortak görüşler de belirtilmiştir: Konuyla ilgili yapılan tespit, +ki ekinin, "içinde bulunma, aitlik ve bağlılık bildirmesi, isim, sıfat, zamir, türetmesi, standart TT'de ünlü uyumunu bozması, isimler, zarflar ve zamirlerle kullanılması, belirli isim tamlamalarında tamlanan unsurun yerini tutması, bazı isim ve zamirlere doğrudan, bazılarına ise ilgi hâli ve bulunma hâlinden sonra gelmesi" şeklinde ortaya konulmuştur.[116]

Arzu Sema Ertane Baydar, +ki ekinin yapım eki mi çekim ekimi olduğu konusunda araştırmacıların tam bir mutabakata varamadıklarını dile getirerek bu konuda kendi görüşünü şöyle dile getirmektedir: "+ki eki isimlere, zamirlere ve zarflara gelerek o kelimelerden sıfat olarak kullanılabilecek yeni kelimeler türetmektedir (sabahki). Ancak sabah ile sabahki arasındaki küçük anlam nüansı dışında simit ile simit+çi'de olduğu gibi büyük bir anlam farkının da olmayışı ortadadır. Bize göre, ek, yapım eki ile çekim arasında bir yerdedir. Yani sıfat-fiil ekleri, çatı ekleri vb.nin yeri neresiyse bu ekin yeri de orasıdır. Türkçede ekler konusunda üçüncü bir kategoriye ihtiyaç duyulduğu bu konuyla ortaya çıkmaktadır."[117]

Zeynep Korkmaz +ki aitlik eki ile ilgili olarak "hem yalın durumdaki isim kök ve gövdelerine gelerek eklendiği sözü sıfat ve zamire çeviren bir yapım eki özelliği taşıması, hem de ilgi durumu ve bulunma durumu gibi isim çekimi eklerinden sonra gelebilmesi, onu edatlarla ortaklaştırmakta ve aslında bir edattan ekleşmiş olabileceğini düşündürmektedir" diyerek ekin sınıflandırmadaki yeriyle ve kökeniyle ilgili düşüncelerini belirtmiştir.[118]

---

[116] Ertane Baydar, Arzu Sema Baydar Turgut, *"+ki Eki Üzerine"*, TDAY Belleten, 2004 / II, TDK Yayınları, Ankara, 2006, s. 40-42.
[117] Ertane Baydar, Arzu Sema Baydar Turgut, a. g. e., s.44.
[118] Korkmaz Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 264.

Tezimizde +ki aitlik eki, yukarıdaki görüşlerle bağlantılı olarak ayrı bir kategoride -"tür değiştirici ekler"- değerlendirilmiştir.

+ki eki, Gabain'in isimden sıfat yapan ekler bölümünde bildirdiği şekliyle ET'de, +ki, +ḳı şekliyle aitlik ve içinde bulunma bildirerek isim, çoğunlukla da sıfat yaptığı, bulunma durumundan sonra da sıklıkla kullanıldığı görülmektedir: ayḳı (her ay), söki (eskiden), içreki (içeriki), yirdeki, suw üzeki (su üzerindeki).[119]

F. Kadri Timurtaş, EAT'de +ki ekini zamirler içinde değerlendirerek daha çok bulunma durum eki almış kelimelerle ve zaman bildiren kelimelerle kullanıldığını ve ek durumundaki zamirin kökün ünlüsüne uyduğunu ifade etmiştir. Örnekler: sendeki, içindeki, dünki, boyundaġı gül, öñindeki hacerden vb.[120] Gürer Gülsevin +ki ekini "tür / görev değiştirici ekler kısmında ilgi eki olarak incelemiş, ünlü uyumlarına giren örneklerinin az olduğunu ve ötümlüleşmiş örneklerinin de bulunduğunu belirtmiştir.[121]

+Ki Aitlik Ekinin Sefaretnamelerde Kullanılışı ve İşlevleri

İyelik eki ve bulunma durum eki almış isimlere eklenerek "bulunma" anlam ilgisiyle kendisinden sonra gelen isimleri sıfat göreviyle nitelendirmektedir.

...şāh kendü ***öñündeki*** maḫṣūṣ şekerden ikrāmen biraz şeker daḫi gönderdi... Aİ 15-1; ...ve içinde olan büyücek bāzirgān ***ibtidādaki*** ḳayık ile bender ṣūret ṭarafına teveccüh iderler... MH 2b-22; ...papazlarınıñ yanına varup ***belindeki*** peştemālin çıḳarup eṣvābın giyer... MH 5a-9; ...Bānyān ṭā'ifesiniñ her biriniñ ***alnındaki*** nişānı bir günedür... MH 5a-24; ...***başlarındaki*** ṣaçlar yerde bir zirā'mikdārı sürinür ve ḳulaḳlarına büyük ḥalḳalar daḳarlar... MH 6b-18; ...şāh-ı müşārun ileyhiñ ***başındaki*** ḳalpaġıñ üzerinde bir elmāslı istefān... Nİ 10- 2; ...ve yeñi ***dünyādaki*** ma'denlerine i'tibār itmişlerdi üç senede bir def'a beş altı biñ 'amele ma'denci gönderirler... Vİ 22-15;

Zaman ifade eden isimlere gelerek sıfat göreviyle kullanılmıştır.

...ilçi efendiyi ***dünki*** gün rencīde itdik... Aİ 10-1; ...bu daḫi ***şimdiki*** ḥālde imkāndan ḫāric bir ma'nā olmış... MN 28a-8; ...zīrā bu ṣulḥ çoḳ sürerse üç sene sürer yine ***evvelki*** kesb bāḳīdür

---

[119] Gabain A. Von, **Eski Türkçenin Grameri, (Çev. Mehmet Akalın),** TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 47.

[120] Timurtaş, F. Kadri, **Eski Türkiye Türkçesi,** Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994, s.89. Gülsevin, Gürer, Boz, Erdoğan, **Eski Anadolu Türkçesi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2004, s. 144.

[121] Gülsevin, Gürer, Boz, Erdoğan, **Eski Anadolu Türkçesi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2004, s. 152.

şimdi ise iki üç sene içün bu ḳadar māl cem' olundı hīç żararımız yoḳdur didiler... Vİ 25-13; ...ve her bir ayıñ *evvelki* heftesiniñ onıncı güninde müdīrān-ı ḫamse ḳonaġında süferā ile bilā-teşbīh dīvān olmaḳ üzre niẓāma isbāġ oldıġına binā'en... MF 24-4; ...Françа ḳralı daḫi *şimdiki* ḳral Ladüviḳiñ babası... MN 14a-10

Sefaretnamlerde +ki ekinin nitelediği isim düştüğünden zamir olarak o ismin yerine kullanıldığını gösteren hiçbir örnek bulunmamaktadır. Bütün örneklerde sıfat görevindedir. Daha çok bulunma durum eki almış kelimelere eklenen +ki eki, bulunma durum ekinin etkisiyle anlam olarak bulunma ifade etmektedir.

2. +sIz YOKLUK EKİ

+sIz eki, dil bilgisi kitaplarında farklı şekillerde isimlendirilmiş ve işlenmiştir.

Muharrem Ergin, isimlerden hem sıfat hem isim olarak vasıf isimleri yapan ek olarak yapım ekleri içinde gösterdiği +sIz ekini, +lI eki getirilen vasıf isimlerinin olumsuzunu ifade eden bir ek olarak değerlendirmiştir.[122] Tahsin Banguoğlu, +sIz ekini "-siz sıfatları" başlığında incelemiş, ET'den beri her isme gelebildiğini belirtmiştir. T. Banguoğlu "adlarda çekim" konusunda da yer verdiği +sIz ekini isimlerin kimsiz (yokluk) hâli olarak nitelendirmiştir.[123] Tahir Nejat Gencan, +sIz ekini "-sIz ekiyle türemiş sıfatlar" başlığı altında incelemiş, işlevlerini varlık, çokluk bildiren -li ekinin ve ile ilgecinin olumsuzu olarak belirtmiştir.[124] +sIz ekini çok işlek bir ek olarak değerlendiren Haydar Ediskun da aynı şekilde +li ekinin olumsuzu ve yoksunluk sıfatları türeten bir yapım eki olarak değerlendirmiştir.[125]

Zeynep Korkmaz, +sIz ekinin "yokluk, eksiklik" bildiren olumsuz sıfatlar türeten çok işlek bir ek olarak "sahip olma, kendinde bulundurma" görevinde sıfat türeten +lI ekinin karşıtı olduğunu bildirerek ekin sıfatlardan yokluk sıfatı, eş anlamlı ikileme sıfatları ve anlam kayması yoluyla kalıplaşmış bazı sıfat ve zarflar kurma görevleri sıralamıştır. Ayrıca Z. Korkmaz, +sIz ekiyle anlam kaymasına uğramış kelimelerin var olduğunu (amansız, arsız, aynasız, bacaksız, kalpsiz, midesiz, yüreksiz vb) ve yabancı kelimelere karşılıklar bulma ve terim yapma konusunda +sIz ekinden yararlanıldığını dile getirmiştir.[126]

---

[122] Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları. İstanbul. 1989, s. 175.
[123] Tahsin Banguoğlu, **Türkçenin Grameri,** TDK Yay: 528, Ankara, 1998, s. 201-331.
[124] Gencan, Tahir, **Dilbilgisi**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2001, s.225.
[125] Ediskun, Haydar, **Türk Dilbilgisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s.149.
[126] Korkmaz,Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 64.

+sIz eki ET döneminden itibaren görülen bir ektir. Gabain yokluk eki olarak nitelendirdiği ekle ilgili verdiği "yazuksuz" (günahsız), "ağısız" (değersiz), örneklerinden başka ekin iyelik ekinden sonra gelen bir örneğine (ilk+i+siz) de değinmiştir.[127] Talat Tekin ise yokluk sıfatları türeten, isimlere ve sıfatlara eklenen bir ek olarak belirttiği +sIz ekiyle ilgili "aşsız" (yiyeceksiz), "idisiz" (sahipsiz), "kalısız" (tümüyle) vb. örneklerini vermiştir.[128]

+sIz ekini, tür / görev değiştirici ekler bölümünde inceleyen Gürer Gülsevin, ekin EAT döneminde yuvarlak ünlü ile (+sUz) kullanıldığını, yokluk bildiren sıfatlar yaptığını, bu ekle türetilen isimlerin cümlede zarf görevi üstelendiğini ve yeni isimler türetildiğini ifade etmiştir.[129] +sIz ekinin EAT metinlerinde iyelik ekleri üzerine de geldiği görülmektedir: **"başınsuz, yardımıñsuz, gicesinsüz, ḥāletinsüz"** vb.[130]

Ali Cin, **+sIz** ekinin Türkçenin tarihi ve modern dönemlerinde kullanımlarını incelediği makalesinde işlevleri hakkında şu tespitlerde bulunmuştur: **+sIz** eki, "olumsuz anlam taşıyan isimlere gelerek onların olumsuz anlamlarını olumluya çevirir (Günahsız köpeğe vurma), isimlere gelerek miktar bakımından belirsiz çokluk (uçsuz bucaksız) ifade eder. En yaygın işlevlerinde birisi isimlerden olumsuz sıfatlar yapmaktır. Bu şekliyle her ne kadar +lI ekinin karşıtı gibi kullanılsa da bu karşıtlığın sağlanamadığı durumlar da vardır.[131] **+sIz** eki alan isimlerin tekrarıyla ikilemeler kurar, iyelik yapılı kelimeler üzerine gelir, fiillerle birlikte kalıplaşarak birleşik yapılar oluşturur, kişi zamirlerini olumsuz yapar, -mAk isim-fiil ekiyle birlikte zarf kurar. +lIk ekiyle birleşerek soyut anlamlı kalıplaşmış kelimeler oluşturur.[132]

+sIz ekinin Sefaretnamelede Kullanılışı ve İşlevleri

Eklendiği isimleri "yokluk, eksiklik" anlamlarıyla niteleyerek sıfat göreviyle kullanılır.

...ve ḳalʿalardan beş yüz ṭoḳsan altı ḳıṭʿa ṭop endāḫt eylediklerini ***meraḳsız*** ḫadememizden biri tesbīḥ ile taʿdād eyledi... MF 1413; ...köylerden cemʿ eyledikleri lāġar ve

---

[127] Gabain, A. Von, **Eski Türkçenin Grameri,** (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 48.
[128] Tekin, Talat, **Orhon Türkçesi Grameri**, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9, Ankara, 2000, s. 86.
[129] Gülsevin, Gürer, Boz, Erdoğan, **Eski Anadolu Türkçesi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2004, s. 152.
[130] Cin, Ali, "*Türkçede +sIz / +sUz Eki Üzerine*", TDAY Belleten 2004 / I, TDK Yayınları, Ankara, 2006, s. 30.
[131] Bu konuda Kerime Üstünova'nın da bir çalışması vardır. Karşılaştırmak için bkz. Üstünova, Kerime, "*{-sİz}, {-lİ} Ekinin Olumsuzu mu?*", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2001, S. 1, s. 119-140.
[132] Cin, Ali, a. g. e., s. 26-36.

arpasız bārgīrler ḳoşduḳlarından... AP 2b 9; ...ve ***çekirdeksiz*** ḳızıl üzüm mīveleri...vardur... MH 1b-13; ...ve ***dadsız*** kavun vardur... MH 1b-14; ...meẕkūr nehr-i Ṭuna ṭuġyānında ve ***ṭuġyānsız*** zamānda Rusçuḳ öñinde ve Silistre ve Abaḳça öñlerinde olan ana Ṭuna ve çatal degildür... ER 42b-15; ...derūn-ı memleketde ***iş̱siz*** ādem bulunmamaḳ... AP 18a-3;

+sIz eki cümlede isim olarak kullanılmıştır.

...ve sulṭān ve mīrzā ve şebrīnleri ***reʿāyāsız*** diyü evrāḳ ḳabūl itmezler... ER 27a-3;

Sefaretnamelerde geçen bazı örneklerde +lIk ekiyle birlikte isim olarak da kullanıldığı görülür:

...Lezgi ṭāʾifesi cingāneleri cāb-e-cā ***edebsizlige*** başlayup...Aİ 33-14; ... ve ābādān ve hem bir kimse akçesiz ḳalmayup taʿayyüşe muḳtedir olmaġla ***ḫırsızlıḳ*** itmeyüp memleket āsūde-ḥāl ve zaḫīre ve metāʿ bereket ve keṯret bulup... AP 18b-7; ...eger acından geberse ve ***ṣusuzluḳdan*** cān-ı ḥabīṯi cehenneme gitse Müslümānıñ eli degdügi şeyi yiyüp içmezler... MH 5a-22.

Bir örnekte de kök anlamı unutulmuş kelimede yer almaktadır:

...bir devlet ve cumhūruñ degil bir dükānıñ ḳabūl itmedigi ṣūret ile irtikāb-ı kiẕb ü dürūġ ve ***ḫırsız*** gibi memālik-i muḳaddese-i Mıṣriyyeye baġteten hücūm ile ḥareket-i ġarībeleri ẓuhūr eyledi... MF 49-9.

+sIz eki getirilen isimler cümlede zarf göreviyle kullanılmıştır.

...baʿżı ādemiñ bir ay bir buçuḳ iki ay dışı çıḳmayup öylece ***çāmaşursız*** ve ***donsuz*** zaḥmet çeker... MH 3b-16; ...hem bir kimse ***aḳçasız*** ḳalmayup taʿayyüşe muḳtedir olmaġla... AP 18b7; ...ḳaçan ḳarnı aç olur ve ***ṣusuz*** olur varup evinde yiyüp içer... MH 5a-22; ...ve baʿżen cümūd sebebi ile ***ḳayıḳsız*** geçilüp... DR 7-12; ...ʿaraba tedārik olur lākin ***ücretsiz*** olmaz... ER 15a-9; ... nice nice ***ṭāḳatsiz*** ṭaʿn ve taʿyīb olundı... Vİ 12-14; ...vezīr ol aç ve ***ʿulūfesiz*** olan ʿaskere nice ser-ʿasker olup... ER 59a-11; ...reʿāyādan biriniñ öküzi hālik ve zaḫīresi bir āfete uġrasa öküz ve toḫumluk zaḫīre virüp ***iş̱siz*** ḳoymamaḳ... AP 18a-12; ...on yedi gün aç ve ***ṣusuz*** maḥbūs iken... ER 26a-

Bir örnekte +sIz ekini alan kelime kendisinden sonra gelen isimle birleşerek zarf görevini üstlenmiştir.

...muḳteżā olmadıḳça *lüzūmsuz yere* ricālini tekṣīr ile ma'āşları emrinde devletlerini daġdaġaya uġratmazlar... AP 15a-20;

Sefaretnamelerdeki bir örnekte +sIz ekini alan kelime cümlenin yüklemi olarak kullanılmıştır.

...eyā ḫidīv-i cihānb-ān-ı mülk-i 'Oṣmānī seni yegāne-i derhr itdi Ḫāliḳ-ı bī-çūn bir 'acemī köledir dergehiñde şāh-ı 'Acem tenāsübi *yaḳışıḳsız* libāsı nā-mevzūn... Aİ 40-13;

3. +lI Varlık Eki [133]

+lI eki, ET döneminden günüze kadar üstlenmiş olduğu çeşitli işlevlerin başında sıfat göreviyle eklendiği isimleri "var olma, sahip olma, üzerinde bulundurma, ilgili olma" gibi anlam ilgisiyle nitelendirmesi gelmektedir. +lI varlık eki tezimizde tür /görev değiştiren ekler sınıfına dahil edilmiştir.

Sefaretnamelerde +lI eki, isimleri var olma, sahip olma, üzerinde bulundurma anlamıyla sıfat olarak nitelendirmektedir:

...elli 'aded *ṭuġrālu* altun ile bir çuḳa ve bir ḳumaş kendüye ve yüz 'aded altun daḫi etbā'ına virüp... Aİ 10-10; ...ve ne güzel *edebli* ve *ma'rifetli* ilçidür diyü söyleşdiklerini ḥis ve tırāş itdim... Aİ 14-6; ...bize bir donanmış altun *raḫtlu* at pīşkeş idüp... Aİ 16-6;
...sā'ir meclislerinden *tekellüflü* bir meclis-i 'ālī tertīb eylemişler... Aİ 25-10; ...bir ḫayli *germiyetlü* meclis olup ol eṣnāda bir şā'ir daḫi vezīre bir ḳaṣīde ṣunup... Aİ 32-12; ...şāh *gizlü* bir yerde oturup bizi vezīr ile söyleşdigimizi işidür imiş... Aİ 33-5; ...merḥameti daḫi ġālib olmaġla bir *külliyetlü* 'asker tertīb idüp gönderüp cezāların virdürmege daḫi rıżāları yoḳdur... Aİ 34-7; ... ama benim ile söyleşür iken taḥarrī iderek cevāb virüp ve ḳulaġı *ḳafesli* pencerede idi... Aİ 36-9;...beş *oturaḳlı* çete ḳayığıyla ḳarşuya güẕār olundı... AP 2b-3; ...yollar ziyāde *balḳanlu* ve *çamurlu* oldıġından ġayri 'araba bārgīrleri bī-ṭāḳāt olmalarıyla Ḳırayovaya bir günde varılmayacaġı muḥaḳḳaḳ olmaḳdan nāşī... AP 2b-20; ...bir ḳaç *dürlü* ṭa'ām tedārikiyle żiyāfet-ḫānelerine 11. varılup... AP 5a-10; ...Berline vuṣūlüñüze muntaẓırdur diyerek ḥāẓır eyledigi sekiz *bārgīrli* hinṭova bindirüp... AP 8b-15; ...Alba nehri üzerinde mümeyyed on altı *kemerli* ve eṭrāfı teymūr bir muḳalḳalī ṭaş köpri Avrupada nedretle meşhūrdur... AP 12b-2;

---

[133] +lI ekinin tarihi gelişimi ve işlevleri hakkında isimden isim türeten ekler bölümünde bilgi verilmiştir.

...Berlinde ersinal taʿbīr olunur iki *ṭabaḳalı* cebe-ḫāneleri olup... AP 22a-10; ...iki ṭarafda sīm *ġaddāreli* çuḳa-dārlar... DR 5-11; ...cümle *şehirlü* ibrāmiyle bir maḥalde metris aldılar ki ne İslāma fāʾidesi var ne de küffāra ziyānı var idi... ER 19a-15;

...ol *nişānlı* teẕkereyi ḳapularda olan pāsbānlara ibrāz... ER 33b-13; ... Petreḫof dirler on beş yigirmi *oṭalı* bir binā ki eṭrāf-ı erbaʿası bāġçe ve ḥavżlar... ER 46-a 5; ... yoḳdur meẕkūr oṭanıñ dīvārları parça kehrb-ār-ı āteşīndür *kehrb-ārlı* oṭa diyü taʿbīr olunur... ER 46-a 11; ... iş bu meẕkūr çāriḫ-i sarāyda bir köşk şeklinde dört *sütūnlı* çarḫlar üzere bir sofa... ER 46-a 16; ...sütūnuñ birinde resen *baġlu* bir ḥalḳayı çekerler... ER 46b-12; ...içündür ve üzerinde gögez ḳaṭīfe saḳf eṭrāfı saçaḳlı şerīt ve 13.billur üzeredür... 47-a 12; ...ve milleriñ bālāsına *baġlu ḳaṭrānlı* meşʿale ṭopları vażʿ olunup ve birer ḳaraġol bekler... ER 53-a 1,2; ...ve *ʿulūfeli* ʿaskeriñ ʿulūfeleri ser-ʿasker olana teslīm... ER 58b-11;...ve *ḳanadlı* ḳuş gibi serçe ḳadar balıḳlar görinür... MH 2b-5; ...on dirhem büber daḫi bir yerde *baġlu* olsa anı daḫi açup içine baḳar... MH 3b-5; ...eger eyü *ʿamelli* ādem ise rūḥı Allāhıñ yanına gidüp ẕevḳ ü ṣafāda olur... MH 5b-2; ...iki gün ve iki gice *şiddetlü* fırtına ile güẕārende-i evḳāt... MF 15-15;

...sefīneniñ *lüzūmlı* bir āleti şikest... MF 4-22; ...nāgehān *şiddetli* hevālar vezān olup muḫālif olmaġla güşāyiş-i hevāya ḳadar żarūrī iḳāmete niyet olundı... MF 5-10; ...derūn-ı cezīrede *maʿādinli* ṭaġlar... MF 5-13; ...ḥavālī-i meẕkūrda *āteşli* ṭaġlar sebebiyle fırtına ve yaġmur ve raʿd ve berḳ ve zelzele eksik degildür... MF 6-8; ...şehr-i meẕkūr *ormanlı* tepeler içinde binā olunmış oldıġından... MF 6-20; ...ve beş altı maḥalde şādrevān ve *ḥavżlı* çeşmeler ile müretteb cesīm bir şeydür... MF 9-14; ...bizim içün müceddiden inşā olunan köşk *yollu* maḥalle varıldıḳda... MF 13-14; ...*kürekli* bir ḳayıġıñ baş ṭarafına eli gönderli bir ādem ṭurup... MF 15-1; ...ol semte ḳarīb olan kütüb-ḫāneye daḫi varılup ṭūlī iki *cenāḥlı* rūşen bir maḥal olup... MF 19-14; ...ve tercemesi maʿlūm-ı ʿācizānem olduḳda böyle *eṭrāflı* mażmūn tedārikine diḳḳati pesend olundıġı ifāde olundı... MF 20-4; ...nāme-i şāhāne bir ḳıṭʿa *ṣırmalı* mükellef şāl ve boġçaya pīçīde... MF 25-23; ...reʾs-i esb-i yedek daḫi tanẓīm olunup çākerleri ḳafası destār ve bol *yüñli* ṣūf... MF 26-3; ...ve reh-güşālıḳ içün ḳırḳ elli nefer eli *ḳılıçlı atlı* seletātlar gücle menʿ... MF 26-10; ...bu miṡillü *fāʾidelü* ārzūnuñ maḫṣūṣiyetini taṣdīḳ itmekde hīç unutmayacaġı muḥaḳḳaḳdur... MF 27-23; ...ḳomedya dimek müferriḥ oyun dimek olup trajedya *miḥnetli* olan menāḳıb miṡālleridür... MF 30-2;...ez-cümle orman içinde orṭası *fevvāreli* bir ḥavż

olup... MF 34-11; ...her biriniñ cesāmeti iki *ḳurnalı* ḥammām miḳdārıdur... MF 35-13; ...ve merḳūmuñ müvācehesi ḳurbında iki ṭarafı *nerdübānlı* bir maḥal daḫi īcād olunup... MF 39-5; ...çākerleri çün tekellüfī ṣandālyeler ile *perdeli* bir maḥal taḥṣīṣ... MF 39-9; ...*mātemli* bir faṣl-ı mūsiḳī icrā... MF 42-11; ...*muḫāṭaralı* ṭarīḳdan Helucya ṭaġlarını ya'ni Elmas cibālini 'ubūr... MF 55-25;

+lI eki, almış kelimeler zarf göreviyle kullanılmaktadır.

...silāḥını ṣatmaḳ degil *kirli paslı* tutmaġa daḫi bir nefes ḳādir degildür... AP 22b-10; ...*gizlüce* bu faḳīre ve pāşā ḥażretlerine gelürler idi... ER 42a-14; ...ve 'aẓīm gemiler baġlanur ve ḳışla iderler lākin *yükli* çoḳ çıḳamazlar... ER 43a-12; ...çarḫlar ile īcād olunan ālāt vesīlesiyle *suhūletlü* iş görirler... MF 16-2; bārgīrleri tüvānā ve *ḳuvvetlü* olduḳlarından ol gün dört menzil-ḫāne ḳaṭ'... AP 5a-17; ...*ṭatlı* aḳar büyük ṣudur... MH 2b-23; ...ve āmed-şüd iden tüccārıñ ṣiyānetlerine *diḳḳatlice* himmet olunmaġa menūṭdur... MF 59-8; ...iş bu bāġçeleriñ içinde olan ormanlarıñ aġaçları at kestānesi olup mevsim-i bahārda bir mertebe *revnaḳlı* olayor ki ta'bīr olunmaz... MF 34-19; ...ve sekenesi mu'tedil ve *edebli* olmaġla ṣiḳlet çekmeyerek anda daḫi bir gice beytūtet... MF 17-7.

İkilemeler kurar.

...şehr-i meẕkūruñ *içli dışlı* iki kal'ası ve müte'addid varoşları olup... AP 6b-23; ...herkes kendü hevā ve heves ve icrā-yı ḳaṣdile *dürlü dürlü* fesādāta sa'y ile ehl-i 'arż maḳūlesi bī-rāḥat olacaġından ġayri başı boş çoġalup re'āyā üzerine musallaṭ olmaġla... AP 18b-11; ...'askerlere emniyet gelüp *yerlü yerinde* ḳarār idüp... ER 8a-14; ...*giceli gündüzli* ḳaç cām yürüdügin andan alur... MH 2a-18;

i- fiiliyle kullanılarak zarf göreviyle kullanılmaktadır.

...ve ḫāneleri altı yedi *ṭabaḳalı iken* keṡret-i nāsı tefrīḳ... MF 26-9; ...ve kāseye yigirmi Macar altunı bahā söylediler sā'iri daḫi böylece *bahālı* ise daḫi ahālīsi alup ve isti'māl iderler... MF 35-4;

i- fiiliyle ve bildirme ekiyle yüklem olmaktadır.

...ḳanġı ṣayd ü şikār leẕīẕ ve *fā'idelidir*... Aİ 17-13; ...sizler daḫi girü gidüp Kefeye varmaḳ *ḫayırlıdır*... ER 22b-1; ...'arabaları ba'żı iki *tekerlekli* ba'żı dört *tekerlekli*... MH 4b-5.

Değerlendirme

+ki eki, çalışmamızda tür değiştirici ekler sınıfında incelenmiştir. Ekin işlevleri "içinde bulunma, aitlik ve bağlılık bildirmesi, isim, sıfat, zamir, türetmesi, standart TT'de ünlü uyumunu bozması, isimler, zarflar ve zamirlerle kullanılması, belirli isim tamlamalarında tamlanan unsurun yerini tutması, bazı isim ve zamirlere doğrudan, bazılarına ise ilgi hâli ve bulunma hâlinden sonra gelmesi" şeklinde özetlenebilir. ET'de, +ki, +kı şekliyle aitlik ve içinde bulunma bildirerek isim, çoğunlukla da sıfat yaptığı, bulunma durumundan sonra da sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. EAT'de daha çok daha bulunma durum eki almış kelimelerle ve zaman bildiren kelimelerle kullanılmış ünlü uyumlarına giren örneklerinin az olmakla birlikte ve ötümlüleşmiş örnekleri de kullanılmıştır. Sefaretnamelerde sıfat olarak iyelik eki ve bulunma durum ekleriyle kullanıldığı, zaman ifade eden kelimelere eklendiği görülür. Ayrıca Sefaretnamelerde Sefaretnamlerde +ki ekinin nitelediği isim düştüğünden zamir olarak o ismin yerine kullanıldığını gösteren hiçbir örnek bulunmamaktadır ve bütün örneklerde sıfat görevinde kullanılmıştır. Daha çok bulunma durum eki almış kelimelere eklenen +ki eki, bulunma durum ekinin etkisiyle anlam olarak bulunma ifade etmektedir.

+sIz eki, "yokluk, eksiklik" bildiren olumsuz sıfatlar türeten çok işlek bir ek olarak "sahip olma, kendinde bulundurma" görevinde sıfat türeten +lI ekinin karşıtıdır. Ekin sıfatlardan yokluk sıfatı, eş anlamlı ikileme sıfatları ve anlam kayması yoluyla kalıplaşmış bazı sıfat ve zarflar kurma görevleri bulunmaktadır.

+sIz eki, ET döneminden itibaren görülen bir ektir. EAT döneminde yuvarlak ünlü ile (+sUz) kullanılmış olan ek, yokluk bildiren sıfatlara gelmiştir. Bu eki alan isimlerin cümlede zarf görevi üstelenmiştir. Ayrıca +sIz ekinin EAT metinlerinde iyelik ekleri üzerine de geldiği görülmektedir.

Sefaretnamelerde eklendiği isimleri "yokluk, eksiklik" anlamlarıyla niteleyerek sıfat göreviyle kullanıldığı görülür. Sefaretnamelerde geçen bazı örneklerde +lIk ekiyle birlikte isim olarak da kullanılmıştır. Sefaretnamelerde +sIz eki, zarf işleviyle birçok örnekte kullanıldığı gibi, cümlenin yüklemi olarak bir örnekte de yer almaktadır.

Sefaretnamelerde tür değiştirici ekler sınıfında değerlendirilen +lI ekinin, isimleri "var olma, sahip olma, üzerinde bulundurma" anlamıyla sıfat olarak nitelendirdiği görülmektedir.

Ayrıca +II ekini almış kelimelerin zarf olarak kullanıldığı, ikilemeler kurduğu ve cümlede yüklem olarak görev yaptığı tespit edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İŞLETME EKLERİ

I. ÖGELERİ BELİRLEYİCİLER

A. İSİMLERDE

1. DURUM EKLERİ

a.YALIN DURUM (+)Ø

Yalın durum, "ismin karşıladığı nesne ve kendisine tabi olan isim dışında hiçbir münasebet ifade etmeyen hâlidir. İsimlerin başka bir unsura bağlı olmayan normal teklik, çokluk ve iyelik şekilleri yalın hâlde bulunurlar."[1] Tahsin Banguoğlu, "kim hali" olarak adlandırdığı yalın durum için, "adın çekimce yalın hali (nominatif), eksiz halidir, demektedir. Zeynep Korkmaz da yalın durumu, "adın cümlede anlam ilişkisi yönünden başka bir kelimeye bağlı olmayan durumudur. Bu durumdaki bir isim, yalnız çokluk ve iyelik eklerini alabilir."[2] şeklinde ifade etmiştir.

Yalnın durumun tanımındaki benzer açıklamalara rağmen işlevleri konusunda farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Örneğin Tahsin Banguoğlu, yalın durumun işlevlerini, "söz içinde bir şey yapanı ve olanı göstermesi, yani cümlenin kimsesi olması, bir kimseyi, ismi, ünvanı veya vasfı çağırmada kullanılması, belirsiz isim takımlarında belirten ve cümlede belirsiz nesne olarak kullanılması şeklinde açıklamıştır.[3] Zeynep Korkmaz, yalın durum cümlede, bir işi yapanı veya olan işi gösterir; bir kimseyi çağırmaya yarar; belirtisiz isim tamlamalarında "tamlayan", sıfat tamlamalarında niteleyen görevi yapar; bağlama, unvan, ünlem ve birleşik fiil gibi öteki bazı kelime gruplarında da yer alabilir" açıklamasında bulunmuştur.[4] Ahmet Buran'a göre, yalın durum, cümlenin öznesi, belirtisiz nesnesi, zaman zarfı, isim tamlamalarında tamlayan ve sıfat tamlaması durumundadır. Ünlem bildirir, ikilemeler ve kökteş fiiller kurar. Ayrıca edatlarla ve diğer çekim ekleri yerine de kullanılır.[5] Gürer Gülsevin, Ahmet Buran'ın değerlendirmesine ilave olarak inleme bildirme ve tekrarlarla superlative yapma işlevlerini dile

---

[1] Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları. İstanbul, 1989, s. 216.
[2] Banguoğlu,Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, 528, Ankara, 1998, s. 327.
[3] Banguoğlu, a.g.e., a.g.y.
[4] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s.267-268.
[5] Buran, Ahmet, **Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri**, TDK Yayınları, Ankara, 1996, s.37-56

getirmektedir.[6] Ahmet Topaloğlu, yalın durumu, "cümlede isim soylu bir kelimenin hâl eki almayan ve asıl biçimi sayılan durumu" olarak tanımlamış ve cümlede yalın hâlde sadece öznenin bulunabileceğini ifade etmiştir."[7] Uğur Kalkan, yalın durumun işlevlerini şu şekilde ortaya koymuştur: Cümle içinde özne olur, zarf tümleci olarak miktar, kezlik, zaman, süre, soru, tarz bildirir, yüklem olur; kelime grubu olarak, belirtisiz isim tamlaması, sıfat tamlaması, unvan grubu, kişi isim grubu, ikilemeler, isnat grubu, birleşik fiiller, edat grubu, bağlama grubu oluşturur.[8] Ahmet Buran yalın durumun diğer isim çekim ekleri yerine de kullanılabileceğini ve bunların iyelikli şekiller, şart, eksiz tamlama hâli, eksiz belirtme hâli yönelme, bulunma ve çıkma hâli olduğunu dile getirmektedir.[9]

Gürer Gülsevin de EAT'de yalın durumun diğer isim durumu eklerinin fonksiyonunda kullanılışını, tamlama hâli yerine, belirtme hâli yerine, yönelme hâli yerine, bulunma hâli yerine, ayrılma hâli yerine, vasıta hâli yerine kullanılışı başlıklarıyla incelemiş ayrıca yalın durumun eşitlik hâli ile alternans olarak kullanıldığı tespit etmiştir.[10]

Yalın durumun cümledeki işlevleri, kaynaklarda farklı şekilde işlenmektedir. Bu durum, bazı araştırıcılar tarafından değerlendirilmiştir. Hüseyin Durgut, "*Türkçede Yalın Hâl Kavramı Üzerine*" isimli makalesinde yalın hâl konusunda yazılanları topluca değerlendirdikten sonra, yazarların büyük kısmının Türkçede yalın durumun eksiz olmasından dolayı, cümlede eksiz olarak görülen bütün isimlerin yalın durumda olduğu sonucuna ulaştıklarını dile getirmektedir. H. Durgut, Türkçede yalın durumun tanımı, kapsamı ve fonksiyonları ile ilgili problemlerin yalın durumun adlandırılmasından kaynaklandığını belirterek Türkçede yalın durum için birbirinden farklı terimlerin kullanılığını ancak bunların içinde "yalın hâl" teriminin yaygınlık kazandığını, terimde geçen "yalın" kelimesinin bütün eksiz gramer unsurlarını çağrıştırdığını ve morfolojide "*sıfır ek*" ile yalınlığı bir birine eşit hâle getirdiğini ifade etmiştir. Durgut'a göre, isimler ek almadan da kullanım sahasına çıkabilmektedirler. Eksiz ya da sıfır ekle kullanıma çıkan bu isimler görünüşte eksiz olmalarına rağmen yalın durumda değildir.

---

[6] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 19-21.
[7] Topaloğlu, Ahmet, **Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1989, s.156.
[8] Kalkan, Uğur, **Türkiye Türkçesinde Hâl (Durum) Kavramı Ve Hâl (Durum) Eklerinin İşlevleri**, Afyonkarahisar, 2006, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.34-40.
[9] Buran, a.g.e., 57-60.
[10] Gülsevin, a. g. e., s. 23-25.

Cümlede yalın durumda sadece özne bulunabilir. Bu yüzden, yalın durumun fonksiyonları incelenirken "cümlenin nesnesi durumunda bulunması, zaman zarfı olması, ünlem bildirmesi, ikilemeler kurması, kökteş fiiller kurması, isim tamlamasında tamlayan olması, sıfat tamlaması durumunda olması" gibi ifadelerden kaçınmak gerekir. Ayrıca yalın durumda sadece özne bulunabileceğinden " yalın durumun diğer çekim eklerinin yerine kullanılması" da mümkün değildir.[11]

Tahir Kahraman da yalın durumun dilcilerce çelişkili biçimlerde tanımlanıp açıklandığını ve ek almamış bütün kelimelerin yalın durumda kabul edildiğini öne sürerek yalın durumun, her şeyden önce "Ø ekli bir çekim biçimi" olduğundan çekimsiz birer öge olan zaman zarflarının, sıfatların, hitaplar dışında kalan ünlemlerin ve hiçbir anlatım görevinde kullanılmayan isim türünden eksiz kelimelerin yalın durumda gösterilmemesi gerektiğini dile getirmiştir. T. Kahraman'a göre yalın durumdaki isimler cümlenin öznesi olurlar ya da edat öbeklerinde isim ögesini oluştururlar.[12]

Gülsel Sev, TT'de yalın hâlin eksiz olduğunu bundan dolayı yalın olarak görülen her ismin yalın hâl olarak değerlendirildiğini oysa isimlerin ekli olarak kullanılabildikleri gibi eksiz olarak da kullanılabileceklerini belirterek her eksiz ismi yalın hâl olarak görmenin doğru olmadığını belirterek yalın hâlin cümlede özne ve zarf olmak üzere iki fonksiyonunun olduğunu belirtmektedir.[13]

ET'de bir ismin eksiz tabanı, hem yalın hâl hem de belirsiz hâl olarak vazife görmektedir.[14]

ET'de yalın durum özne olarak kök ve tabanlarda, çokluk eki ve iyelik eki almış kelimelerde özne işleviyle değerlendirilmektedir:

"***Kül Tigin*** bir ḳırḳ yıl yaşayur erti." "...biş yüz ***eren*** kelti." "***Yağımız*** tegre oçuḳ teg erti." ET'de yalın durum zarf işleviyle de değerlendirilmektedir:

"***Tün*** udımatı, ***küntüz*** olurmatı."[15]

---

[11] Durgut, Hüseyin, "*Türkçede Yalın Hâl Kavramı Üzerine*", TDAY, Belleten 2004/II, Ankara, 2006, s.71-78.

[12] Kahraman, Tahir,"*Çağdaş Türkiye Türkçesinde Ad Çekimi Eklerinin Kullanım Özellikleri Ve İşlevleri*" Türk Gramerinin Sorunları II, TDK Yayınları, Ankara, 1999, s.285-286.

[13] Sev, Gülsel, **Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s. 45,111.

[14] Gabain A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 63.

EAT döneminde yalın durum eksiz biçimde kullanılmaktadır. İsim kök ve gövdelerinin yanında iyelik eki almış isimler de yalın hâlde bulunabilirler. Yalın durumdaki bir isim belirtme, tamlayan, yönelme, uzaklaşma, bulunma fonksiyonlarında kullanılabilir[16] Gürer Gülsevin, bir hâl ekinin belli bir devirde, belli morfolojik şartlarda özel birtakım kullanışlar gösterebileceğini dile getirerek EAT döneminde yalın hâlin, diğer hâl ekleri yerine kullanılışını örneklerde ortaya koymuştur.

"*çûn sahabeler bu **hadîs** işitdiler*" (belirtme hâli yerine); "*ey pâzişâh, seniñ **tâli'iñ** bakdum, gördüm, gâyet nuhûste görindi*" (yönelme hâli yerine); "*kamuya rızkın virür **yıl** on iki ay*" (bulunma hâli yerine); "*ʿazîz-i men ölüm **cân** ayrılmak degül, ölüm rahmetden durur.*" (ayrılma hâli yerine); "*güneş gibi yüzün togar, kamu ʿâlem **nûrıñ** toldı*" (vasıta hâli olarak).

Yalın durumun Sefaretnamelerde kullanılışları:

İsim Kök ve Gövdelerinde:

...Ṭahrān-nām ***ḳaṣaba*** ki ol vaḳtde şāh-ı cem-cāhıñ maḳarrı idi... Aİ 4-10; ...bize bir donanmış ***altun raḫtlu at*** pīşkeş idüp... Aİ 16-6; ...***cumʿa*** güni mü'minler bayramıdır... Aİ 18-15; ...şāhıñ ṭabīʿatına ***keder*** virecek bir mādde olup da şāh bize ʿıtāb eyleye anıñ içün menʿ eyledim... Aİ 31-3; ...der-ʿaḳab ***yazıcı*** ve bir ḳaç nefer rüʿesāsı gelüp... MF 8-3.

Çokluk Eki Almış Kelimelerde:

...Fārisīce ***cevāblar*** virdim... Aİ 13-14; ...baʿde'ẓ-ẓuhr ***silāḥşörler*** meydāna çıḳup cirīd-bāzlıḳ ve nīze-endāzlıḳ idüp anı seyriderler... Aİ 19-11; ...elbette ***pādişāhlar*** boş ṭurmaz... Aİ 35-7.

İyelik Eki almış Kelimelerde:

1. Teklik Kişi İyelik Eki:

...benim ***ṭabīʿatım*** çendān açılmayup ṭavʿan ve kerhen su'āllerine cevāb virdik... Aİ 9-8; ...benim ***ḫazīnem*** ve ***zaḫīrem*** ve ***etbāʿım*** yoḳdur... ER 16b-13; ...benim bundan ʿilm ü ***ḫaberim*** yoḳdur... Aİ 32-7; ...henüz benim ***ʿaskerim*** ordudadır... ER 39a-4.

2. Teklik Kişi İyelik Eki:

---

[15] Gülsel, Sev, **Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s. 112,114.
[16] Şahin, Hatice, **Eski Anadolu Türkçesi,** Akçağ Yayınları, Ankara 2003, s. 47.

...ben ki seniñ *zevciñ* ḳral Petroyum... ER 41- a 1; ...seniñ daḫi Nidirlund ve İtalya ve tevābiʿī memleketlerini *taṣarrufiñ* ġaṣb ve ġadr olmuş olur... MN 19b-12; ...sen ki ḳulum Naẓīf sen *maʿlūmıñ* olsun ki... Nİ 13-4; ...her ṭavrıñdan *ṣadāḳatiñ* āşikār olmaġla... Nİ 17-8.

3. Teklik Kişi İyelik Eki:

...anıñ daḫi sizlere *taḥrīrātı* gelür imiş ER 43b-3; ...etbāʿımız içün āḫar hinṭolar ile *daʿvetçisi* gelüp... AP 10a-22; ...cümle orman içinde orṭası fevvāreli bir ḥavż olup *ṣuyı* feverān eyledikde... MF 34-11.

1. Çokluk Kişi İyelik Eki:

...şāh ḳulları ile *mihmān-dārumız* gelüp... Nİ 8-8; ... ḥāżır olan yol ʿarabalarına *eşyāmız* taḥmīl...olunacaġına mebnī... MF 10-15; ...zīrā memleket ve *ḳaryelerimiz* ḫarābdır... ER 3a-17.

2. Çokluk Kişi İyelik Eki:

...ocaḳlu *ḳuluñuz* ricā ve niyāz iderler... ER 21a-5; ...siziñ *şāhıñız* birāder ve birāder-zāde ve ʿamca-zāde ve evlādlarına ne içün birer cāriye virüp tecvīz itdirdi... Aİ 24-12; ... āsitāne-i saʿādetden 17. bir senediñiz var mıdır... AP 3a-17;.

3. Çokluk Kişi İyelik Eki:

...bir şehr-i muʿaẓẓam olup içinde laṭīf *ılıcaları* vardır... AP 6-a 2; ...vaḳt ü zamānıyla ḫıyānetleri daḫi melḥūẓ olur... MN 8b- 9; ... Mışır ve Āsitāne ve Afriḳadan gelenleri bilā-lezarte mürūr 12. itdirmemek üzre ʿaẓīm tenbihleri vardır... Vİ 2-1.

Zamirlerde:

Kişi Zamirlerinde

1. Teklik Kişi Zamiri:

...*ben* seniñle mükāleme itmem... Aİ 9-1; ...*ben* bunuñ didigini bilürüm... ER 18b-5; ...*ben* eski taḫt-gāhum olan Rusyada sākin olurum... ER 41a-7.

2. Teklik Kişi Zamiri:

...*sen* ol memleketleri İspanya ṭarafına teslīm eyle... MN 19b-13; ...*sen* ser-ʿaskersin taʿyīnātımızı ve ʿulūfemizi vir... ER 59a-4; ...sen nice bilürsin... Aİ 23-4.

3. Teklik Kişi Zamiri:

..*o* daḫi muḳaddemā ʿAcemiñ elinde olup... Aİ 43-11; ...*o* daḫi bir ḫayli bilādın żabṭ... Aİ 44-15; ...*ol* daḫi yüz seksen üç ġuruş ḫān kirāsı muṭālebesinde olduḳda... AP 7b- 9.

1. Çokluk Kişi Zamiri:

...işte *biz* de geldik... ER 9b- 2; ...*biz* anları büyük biliriz... Nİ 14-4; ...*biz* daḫi dostluġa lāyıḳ muʿāmeleler eyledik... Vİ 16-11.

2. Çokluk Kişi Zamiri:

...*siz* gelüp bu memleketi alasız didi... 24-4; ...*siz* bu devletiñ vezīr-i aʿẓamı bulundıñız... Aİ 8-10; ...*siz* bu yedi yüzbaşıyla 12. gitmeyüp... ER 29b-11.

3. Çokluk Kişi Zamiri:

...*anlar* daḫi çömlekçiler miṣillü kāse ve bardaḳ ve sāʾir 2. iʿmāl idüp... MF 23-1; ....*anlar* eẕān oḳuduḳda... MH 1b-15; ...*anlar* gemi aḥvāline aṣlā ḳarışmazlar... MH 2b-7.

İşaret Zamirlerinde:

Bu:

...*bu* Ḥasan Pāşānıñ mektūblarıdır... Aİ 6-6; ...*bu* eyü maʿnā ve ʿalāmet degildir... ER 10b-6; ...*bu* meẕheb-i Koperniḳus-nām coġrafīniñ meẕhebidir... MF 46-8.

O,Ol:

...*o* bize biz aña otuz ikişer biñ ʿasker virmek üzre olmaġla... MN 23b- 12; ...bu kere temel żaʿīf ve ṭam aġır olsa *ol* tīz ḫarāb olur... ER 61a-3; ...bir küçük ḳum sāʿat var anı atdıḳda sāʿati çevirür ol dükenince *ol* ip ne ḳadar gider ise nişānı var andan bilür... MH 2a-17.

Bunlar:

...*bunlar* bir günde taḥṣīl idebilürler... Aİ 38-1; ...*bunlar* ol ṭāʾife imiş ki bu meclise meṣārif oldılar... Aİ 27-8; ...*bunlar* Tatar maḳūlesi bir ṭāʾife imiş... Aİ 26-15.

Şunlar:

Sefaretnamelerde yalın durumda geçmemektedir.

Onlar (Anlar):

...*anlar* daḫi bizi severler mi... Aİ 23-3; ...*anlar* içün bir yerde ḳorḫu yoḳdır... MH 6b-13; ...Lezgi ṭāʿifesi vardır ki *anlar* daḫi ehl-i sünnet veʿl-cemāʿatdandırlar... Aİ 44-5.

Dönüşlülük Zamirleri:

Kendi, Kendü:

...ve *kendü* ricāl-i Ḳırım ile Kefeye gelüp... ER 15a-12; ...*kendüsi* ṭaşrada beyʿ ü şirā ider... MH 6a-1; ... içerü *kendüleri* daḫi hinṭov ile düḫūl itmezler... MF 38-20.

Belirsizlik Zamirleri:

Kimse:

...ostaryamıza ***kimse*** ḳonmasun... AP 7b-12; ...ve bir ***kimse*** āgāh olmadan menzil bārgīrlerini tedārik itdirüp... AP 13b-8; ... ḳande oldıġın ***kimse*** bilmez... MH 2b-4.

Herkes:

...geldiklerinde yine ***herkes*** emlākini żabṭ ide... ER 22b- 8;

Kimi:

...***kimi*** büyük ***kimi*** küçük mürd olan kāfiri oraya götürüp ḥaddine göre oturdurlar... MH 6a-14; ...***kimi*** yigirmi beş ve ***kimi*** otuz ve kimi otuz beş senedir... Aİ 27-12; ...***kimi*** Ḳaraṣuda ve ***kimi*** Kefede ve sā'ir maḥaldedir... ER 5-a 8.

Baʿżısı:

...ve yedi hersekiñ ***baʿżısı*** bi'ẕ-ẕāt ve baʿżısınıñ vükelāsı cemʿ olup... MN 6-a 9;

Biri:

...reʿāyādan ***her biri*** haftada üç gün sākin oldıġı ḳaryede vāḳiʿ ʿarāżī-i mīriyyeye ya ḫidmet ider... AP 19b-3; ...***her biri*** birer diyāra istīlā idüp...ER 23a-3; ...ʿarżda Cenāb-ı Bārī iki ḳavmi bī-ḥisāb ḫalḳ itmişdir ***biri*** Mışır cezīresinde... ER 23b-1.

Falan, Filan:

...ve beynlerinde falān beş yemīnlü ***falān*** ve ***filān*** on yemīnlüdür... MN 10b-4-5;

Şey:

...kendülerden māʿadā ***bir şey*** virilmemek devletimiziñ ḳavāʿidinden oldıġı cümleniñ maʿlūmıdır... Vİ 12-9; ...ḫazīneden bir miḳdār ***şey*** virilmek ʿādet olmaġla... AP 15b-23; ...size bir ***şey*** yoḳdur... ER 10b-1.

Soru Zamirleri:

Kim:

...***kim*** ḳalur ve ***kim*** gider maʿlūm ola... ER 48a-3; ...bunı size kim söyledi... Aİ 7-4; ...ṣāḥib-kelām ***her kim*** ise andan teẕkere alınur... ER 44b-17;

Ne:

...bir ādem şehirlerine vürūd eyledikde ***ne*** maḥalde iḳāmet idecekdir... AP 12b-18; ...ol sefīr daḫi ***ne*** kāġıd gönderür... MF 29-10.

Yalın Durumu Fonksiyonunda Kullanılan Diğer Ekler

Bulunma durmu eki +dA:

Zaman bildiren bazı kelimeler Eski Anadolu Türkçesi döneminde genellikle *+dA* bulunma durum ekini alarak cümlenin zarfı kullanılabilmektedir.[17] Sefaretnamelerde de bu özelliği gösteren örneklere rastlanmaktadır:

...ʿavn-i Ḥaḳ ile cemīʿ ***zamānda*** düşmenlerine ġālib olacaġı keʾş-şems fī- vasaṭiʾn-nehār hüveydā ve āşikārdur... AP 23a-10.

Örnek cümlede görülen ***zaman+da*** yapısı Türkiye Türkçesinde ***zaman+Ø*** şeklinde gösterilmektedir. Diğer örnekler şöyledir: ...ve gidecegi ***vaḳtde*** sefīr-i mūmā ileyhi daʿvet idüp sūʾi-miʿdeden şikāyet ile... DR 4-11; ...beyt "gerçi bāṭıl ***her vaḳitde*** bāṭıl-ı bī-ḥūdedir ṣūret-i ḥaḳdan ẓuhūr ide velī müşkil budur"... ER 3a-7; ...devlet-i meẕkūre hiçbir ***vaḳtde*** zaḥmet çekmeyecegi muḥarrer... AP 18b-19.

Çıkma Durum Eki *+dAn*

+dAn eki, Sefaretnamelerde iki örnek istisna olmak kaydıyla, zaman bildiren kelimelere eklenerek, soñra edatıyla birlikte kullanılmaktadır. EAT'de de bu durum görülmektedir.[18]

...altun ve gümüş ṭakımlarıyla üç gün üç gice bize żiyāfet ve aġırlayup ***üç günden ṣoñra*** ʿamele ve ālātını gönderüp... Aİ 5-2; ...ve ***beş altı günden*** ṣoñra ki vardıġımız günüñ on beşincisidir şāh ṭarafından bize maṣraf bahāsı olmaḳ üzere beş yüz tuman akçe gönderdiler... Aİ 10-5; ...ve ***bir ḳaç günden ṣoñra*** şāh yine bizi meclisine daʿvet idüp... Aİ 16-13; ...bir iki günden ṣoñra iʿtimādüʾd-devlesi ḫaber göndermiş... Aİ 24-1; ...çehār-şenbe güni açıḳlar ile aġırlıḳlarımız imrār ve ***bir ḳaç sāʿatden*** ṣoñra Vedin muḥāfiẓlarına maḫṣūṣ beş oturaḳlı çete ḳayıġıyla ḳarşuya güẕār olundı... AP 2b-2; ...Āsitāneden ḥareket ve ***otuz günden ṣoñra*** Bender ḳurbına vüṣūlini muḥāfiẓı ʿAbdullāh Pāşāya taḥrīr... DR 2-2; ...baʿdehū ***sekiz on günden ṣoñra*** ḫān-ı mezbūr Bāġçesarāya gidüp... ER 9b-17; ...ve Bender-i Maḫādan ***beş günden ṣoñra*** gemi ḳalkup Hindistān ṭarafına teveccüh ider... MH 2a-8; ...ferdāsı ḳral daḫi maḥal-i mezbura geldi ***iki günden*** ṣoñra bizi daʿvet itdi... Vİ 16-3; ...***bir haftadan ṣoñra*** vezīr-i aʿẓamı tekrār bizi daʿvet idüp... Aİ 15-6; ...ḳarındaşı ḥükūmet ricālinden olmamaġla ḫalʿ olunup ***altı aydan ṣoñra*** Mīr

---

[17] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, Ankara, 1997, TDK Yayınları, s.18.
[18] Gülsevin, a.g. e., a.g.y.

Üveysiñ oġlı Mīr Maḥmūd ḥükūmet-i mezbūre ile ser-efrāz... Aİ 42-15; ...*bir ḳaç giceden ṣoñra* hey'et-i mütenekkire ile ʿāşıḳ maʿşūḳıyla buluşmaḳ ve aġyār vāḳıf olmayaraḳ... DR 8-2; ...ʿasker ṭaġılup gitdi *bir iki seneden ṣoñra* üzerine ʿaẓīm bāġī geldi yine ṭaġlar başlarında āteşler yaḳdılar... ER 62a-2;

Yalın Durumun Sefaretnamelerdeki İşlevleri

Yalın durumdaki kelimeler cümlede özne olabilir:

İsimlerde:

Kök ve Tabanlarda:

...bu vech üzere beş on senede vāfir *çocuḳ* ḥāṣıl olur... ER 50b-6; ...bir yeşil *aġaç* var... MH 5a-17; ...isterlerse anlardan *ādem* gelsün diyü devr-i şenīd ile cevāb virildikde... MF 8-2; ...*ḳırlanġıç* ḳanden gelürsün didi... ER 18a-16; ...eger mıḳnāṭīs görseñ ki demür ḳapmaz dimeyesün ki *mıḳnāṭīs* demür ḳapmaz... ER 56a-12.

Çokluk Eki Almış Kelimelerde:

...*kāfirler* içerü girüp... ER 17b- 16; ...*gemiler* daḫi ṣandāllarını ḳıyılara gönderüp... ER 24-a 7; ...*ḳrallar* bu maḥalde sākin olurlar imiş... ER 30a-15.

İyelik Eki Almış Kelimelerde:

...benim ḫazīnem ve *zaḫīrem* ve *etbāʿım* yoḳdur... ER 16b-13; ...bir ʿAcem *aġası* gelüp bizi istiḳbāl ü iʿzāz-ı tām ile götürüp... Aİ 2-5; ...ve nehre gelen *gemileri* bu nehre girüp... ER 42-a 5; ...ve ḥattā üzümünüñ *ḳışrı* ġalīẓdir... Vİ 18-15; ...ṣāḥib-i devlet mektūbını *ol* bile getürmeyüp... Aİ 6-4.

Zamirlerde:

...*ben* şimdi saña vezīr-i aʿẓam mektūblarını virmem... Aİ 6-8; ...*sen* nice bilürsin... Aİ 23-4; ...*ol* daḫi yüz seksen üç ġuruş ḫān kirāsı muṭālebesinde olduḳda... AP 7b- 9; ...*biz* ibtidā geldikde altmış yetmiş biñ miḳdār küffār idik... ER 7b- 16; ...*siz* de bize şu miḳdār imdād viresiz... ER 39a-3; ...*anlar* gemi aḥvāline aṣlā ḳarışmazlar... MH 2b-8; ...geldiklerinde yine *herkes* emlākini żabṭ ide... ER 22b- 8; ...*kimi* ırġadlıḳ iderler... ER 48-a 1.

Yalın durumdaki kelimeler cümlede zarf görevinde bulunabilir.

Yüklemin tarzını bildirir:

...eviniñ temeli ṭopraḳla ve ṭamınıñ üsti çamur ile şübhesiz ol temel *żaʿīf* olur... ER 61a-2; ...*ḫoş* geldiñ... Aİ 5-7; ...baʿżınıñ mesīresi *eyü* olur... Aİ 21-14; ... şāh-rāhumı maḥallesi ile īrād eyledigimden ġāyet maḥẓūẓ olup ne *güzel* īhām eyledi... Aİ 23-14; ...bizim ilçimiz Rüstem Ḫān daḫi *tehī* gelmişdir... Aİ 24-6; ...belī *ṣaḥīḥ* söylersin... Aİ 29-9; ...ve Tañrı emāneti olsun *şöyle* dirsin... Aİ 30-2; ...ṭavanları kireçden ve teşeyyüb ve firārdan ʿārī düz ve *müstevī* yapılmış... DR 10-7; ...cevāb virmek *müşkil* olur... ER 10a-17; ... mezbūr İdrīsi ʿaskerine *pāre pāre* itdirdi... ER 13a-15; ...ḳalʿalar bu āna degin *boş* ḳalmışdır... ER 16a-12;

Miktar bildirir:

...ḫünkār ḥażretlerini ben *çoḳ* severim... Aİ 23-1; ...ḳatı çoḳ ehl-i İslām vardır ve her ḳaṣaba ve şehirlerinde *vāfir* bulunur... Aİ 44-14; ...ve anda ḳahve *az* içerler... MH 4a-18; ...ve ḳaṭife çiçegi gāyet çoḳ bulunur MH 6b-7; ...ve sekiz sāʿatden *ziyāde* gidildigi ṣūretde şitā ḥasebiyle yollarda zaḥmet çekilecegin ifāde... AP 4a-20; ...tā buraya gelmedikce bir ḳadem ilerü varmam... Aİ 3-4;

Zaman bildirir: Yüklemin gerçekleştiği zamanı bildirir:

...Or Ḳalʿasına *bir sāʿat evvel* gidelim... ER 15b-8; ...işte *şimdi* üzerimize geldiler... ER 22a-6; ...İbrāhīm Pāşā Ḥażretleri bizler *ġayrı* gidelim diyü Emīn Pāşāya söyledi... ER 33-a 15; ... İdil nehrine żındıḳlar varmaġa bir sāʿat yer ḳalmışdır... ER 42b-4; ... vażʿ olunan keyfiyetler *henüz* ḳonmuş gibi görinür... ER 44b-5; ...ve her gün *ṣabāḥ* ḳalkdıḳda öküz sidügi ile aġzın ve yüzin yur... MH 4b-26;

Kezlik bildirir: Eylemin tekrar ediliş sıklığını bildirir:

...kāfirler gice firār itmişler ġayri çāre yoḳ *yine* geldiler... ER 8b-1; ...muḳadderāt-ı İlāhī gelür *hep* ẓuhūr eyler... ER 4b-; ...beglik nāmıyla bir iki defʿa Āsitāne-i ʿAliyyeye gelmişidi... Nİ 4-5; ...*iki defʿa* daḫi şāh kendileri biʾn-nefs almaġa meyl idüp... Aİ 12-11; ...senede *bir iki kerre* Roma İmparaṭorı bulunanlar teferrüc ṭarīḳıyla Hüveliçe gelüp... AP 6b-9; ...anlar daḫi *her sene* rikābımıza gelüp ser-fürū idüp... Aİ 26-13; ...*her gün* bāzirgānlarından alış viriş itse bir ġuruşı iki ġuruşa alur... ER 51a-17;

Süre bildirir: Cümlede eylemin ne kadar devam ettiğini gösterir:

...dāḫil-i şehirde olanlar daḫi ***üç gün*** ṭaşra çıḳup eṭrāfdan gelenlere mülḥaḳ... AP 21a-3; ...ḳral-ı sābıḳ yetmiş bir tārīḫinde bir ḳaç devlet ile ***yedi sene*** mütevāliyeten ceng itmiş 13. iken... AP 19-a 12; ...anda ***beş gün*** oturaḳ iderler... MH 1b-11; ...Yegindurfda daḫi ***bir gice*** ḳalup... AP 8b-3;

Ünlem olur:

...ben daḫi ***şāhum*** varmazlar didim... Aİ 21-15; ...***ümmet-i Muḥammed*** herkes çādırlarına girsünler diyü tenbīh iderek otağına geldi... ER 8a-12; ...bir pīr-i fānī gelüp ***begim*** ḫoş geldiñ didikde... ER 61a-10.

Yalın Durumdaki İsimlerin Sıfat Oluşturması:

Yalın durumdaki kelime nitelediği ismin neden yapıldığını ifade eder:

...***altun*** akçe iḳtiżā iderse ṭaraf-ı mīrīden yüzer ruble...ṣarf olunur... ER 38b-5; ...mevcūd olan eşyāyı gerek ***gümüş*** ṭaḳım ve gerek ***ṭombaḳ*** ṭaḳım ve sā'ir her ne ki var ise ḥisābı üzere edā... ER 36a-1; ...girüye ḳaç vuḳḳıye ḳalmışdır ***ḳurşun*** ḳalem ile taḥrīr ider... ER 37a-2; ...ve derūnında ***teymür*** çenberle fuçılar içinde eşcār-ı mīve-dār... ER 45b-15; ...ṭarīḳ-i cāddeniñ ba'żı yerleri ***ağaç*** döşemedir... ER 49b-11; ...on altı kemerli ve eṭrāfı teymūr bir muḳalḳalī ***ṭaş*** köpri Avrupada nedretle meşhūrdur... AP 12b-3; ...bu ***baḳır*** akçeniñ yüz ġuruşlığı bir 'araba ancaḳ götürür... ER 38b-1; ...köşküñ ortasında üç arşun ṭūlī bir buçuḳ arżī ***taḫta*** anbar ḳapağı miṡāl 'āriyet... ER 46b-6.

Yalın Durumdaki isim kendisinden sonra gelen ismin niteliğini belirtir:

...'amelü eyü degül ise bir ***kötü*** ḥayvān olur... MH 5b-1; ...ve eger ne eyü ne kötü ise rūḥ bir ***eyü*** ḥayvāna girüp dünyāya gelür... MH 5b-2; ...İstanbul ***güzel*** şehir midir diyü ṣordı... Aİ 22-9; ...menzil-ḫāne ḳarşusında vāḳi' ***büyük*** meydān māl-ā-māl ricāl ve nisvān... AP 13b-5; ...meẕkūr İdilden ***küçük*** bir nehirdir... ER 42b-6; ...ve bāġçe içün geşt ü güẕār içün yere yaḳīn ***uzun*** kerāste 'arabaları gibidir... ER 46a-6; ...bā-ḫuṣūṣ imparaṭoruñ bir ***'atīḳ*** sarāy bāġçesinde kendü muḫtera'ı olan ḳal'a temāşā olundı... MF 60-10

Yalın Durumdaki isim kendisinden sonra gelen ismi ölçü, miktar ve süre olarak nitelendirir:

...iki yüz elli ***ġuruşluḳ*** ẓaḫīre virilmek üzere fermān getürüp... Aİ 3-13; ...ve öñüme ***bir ḳaç ṭabaḳ*** şekerler ḳoyup... Aİ 14-3; ...Ḳalpaḳ atlusından ***çoḳ*** ādemlerimiz helāk ve zaḫīremiz ḳıllet üzere olmaġla... ER 8a-2; ...***az*** vaḳtiñ içinde maṣlaḥat-ı mülkiye politiḳadan ṭolayı ḳatı çoḳ fā'ideleri bürūz ü ẓuhūr idecegine şübhe yoḳdur şübhe yoḳdur... MF 59-11;

Yalın Durumdaki isim kendisinden sonra gelen ismi renk yönüyle nitelendirir:

...dört yüz sene muḳaddem i'māl olunmuş maḳ'ad şeklinde bir miḳdār ***güvez*** ḳaṭīfe görülmüşdür... MF 60-15; ...ba'żı dört tekerlekli üzeri ḥazārından örme ḳubbe ve eṭrāfı daḫi keẕālik ***beyāż*** öküz çeker... MH 4b-6; ...bize bir donanmış altun raḫtlu at pīşkeş idüp ama rikābı ***ḳara*** teymür... Aİ 16-7; ... zāc aġacı siyāh ḳoz aġacına beñzer... MH 2b-11; ...çekirdeksiz ***ḳızıl*** üzüm mīveleri...vardır... MH 1b-13; ...pan dirler bir ***yeşil*** yapraḳ yirler... MH 4a-28.

Yalın Durumdaki isim kendisinden sonra gelen ismi işaret yoluyla nitelendirir:

...***bu*** ṣulḥ çoḳ sürerse üç sene sürer... Vİ 25-12; ...***bu*** ṭarafa gidelim ***şu*** ṭarafa gidelim... ER 7b-9; ...yine ***ol*** kimse gelmedi... Vİ 2-7

Yalın Durumdaki isim kendisinden sonra gelen ismi yer ve yön olarak nitelendirir:

...***orṭa*** kuşaḳ taḫtınıñ üzerinde oturmışlar... Nİ 10-7; ...vezīr-i a'ẓamı ***ṣaġ*** ṭarafımda ṭururdı... Aİ 12-10; ...***ṣol*** ṭarafında bir kebīr ṭaġ vardır ki... ER 27a-8; ...'asker ittifāḳ ile bu bāġlara ***yaḳīn*** yerde binā idüp... ER 27a-17; ...uzaḳ yire gidince dört 12. ādem götürür... MH 4b-11; ...vezīriñ ***alt*** yanında yer gösterüp... Aİ 14-2; ...yüz elli adım miḳdārı yerde ***ön*** ḳat selṭātları ṣafb-este olup... Vİ 9-3;

Yalın Durumdaki isim kendisinden sonra gelen ismi belirsizlik yönüyle nitelendirir:

...devlet-i meẕkūre ***hiçbir*** vaḳtde zaḥmet çekmeyecegi muḥarrer... AP 18b-19; ...***her hangi*** ḳralıñ 'askeri māhir ise ḳral-ı meẕkūr ekṣer aḥyānda ḫuṣamāsına ġālib... AP 21b-6; ...beşer onar ḳonaḳ ***ba'żı*** şehirlere geşt ü güẕār iderler mi didikde... Aİ 21-12; ...geldik ***birḳaç*** günden ṣoñra şāh ṭarafından ḫil'at-i fāḫire gelüp... Aİ 25-8.

Yalın Durumdaki İsimler Zarf Öbeği Olarak Kullanılır:

...Muḥammed Efendi merḥūmıñ ***eñ büyük*** āyīneden su'ālinde... MF 35-24; ...müşārun ileyh daḫi redd-i cevāb idüp ***pek eyü*** olur didikde... ER 31b- 9; ...***çoḳ atīḳ*** baḳır sikkeleri irā'e

eylediler... MF 35-17; ... ʿArabī ve Fārisī ve Türkī lisānlarıyla *ḳatı çoḳ* kütüb cemʿ idüp maḫṣūṣca ḥıfẓ itmişlerdir... MF 35-18; ...hemān *biraz ziyāde* şamāta idince baş kötek iderler... MH 3b-20; ...ve maḫṣūṣ seyisleri vardır bir ḳaç kerre tımār iderler ve *ġāyet* çoḳ segirdirler... MH 4b-9; ...Şāhruḫ Mīrzā ve ṣol cānibinde ḫayli aşaġıca Maṣīr Ḫān ve Monla 12. başı durmışlar... Nİ 10-11.

Unvan Öbeği Olarak Kullanılır:

... *ʿAli Ḫān* biʾn-nefs kendüsi altı yüz atlu ve piyāde ile üç sāʿat mikdārı istiḳbāl... Aİ 3-15; ...*Sulṭān Aḥmed Ḫān* Ġāzī eʿazzallāhü enṣārahū ḥażretleriniñ Sulṭān Süleymān Ḫān nāmında bir şehzāde-i vālā-nijād-ı Felāṭūn- istiʿdādları vardır... Aİ 38-2; ...başbuġlarına İbrāhīm Sulṭān ve *Ḥacı Dāvūd Beg* dirler... Aİ 44-8; ...*İdris Efendi* nāmında bir kimesne gelüp... ER 11b-11; ...ve ser-ʿasker ketḫüdāsı *İbrāhīm Aġa* daḫi mezbūrı ordu aġası gördi... ER 12b-7; ...ol vezīr-i ġayūr ḥażretleri daḫi ḫazīne-dārı olan *Bahādır Feyżullāha* beş on atlu ile var şu kāfirlere gözük diyü emr idüp... ER 19a-6; ...İskenderiyye ṭarafında 10. olan *Ceneral Bonaparte* ʿavdet... MF 54-9; ...*Deli Petro* yigirmi iki tārīḫinde Şor Ḳralını yenince 3. ʿOsmānlu ṭoprāġına sürüp çıḳardı... ER 40b-2.

Yalın durumdaki isimler ikilemer kurar:

...*gice gündüz* ẕevḳ ü şevk ile aʿlā ve ednā ẕükūr ve inās 2. ve nisvān ve ṣıbyānı sürūr ve şād-mānī iderler... Aİ 21-1; ... şāh-ı cem-cāh ḥażretleriniñ ḥużūr-ı saʿādetlerine *çoḳ çoḳ* selām ihdā... Aİ 12-8; ...şehr-i meẕkūrıñ *içli dışlı* iki kalʿası ve müteʿaddid varoşları olup... AP 7a-1; ...silāḥını ṣatmaḳ degil *kirli paslı* tutmaġa daḫi bir nefes ḳādir degildir... AP 22b-10; ...*giceli gündüzli* ḳaç cām yürüdügin andan alur... MH 2a-18; ... ṭaşradan gelenleri içerü bir bir istediklerin ḳoyuvirür... MH 3a-12; ... bir ḳız bir oġlan meydāna gelüp *birer birer* fenlerini icrā... MF 43-12; ... ekserī *ikişer üçer* neferi bir deveye binerler... Aİ 43-7; ... ḳaṣab-ḫānelerde *birer ikişer* buzḫāneleri vardır... ER 45-a 7; ...yegān yegān temāşā ve mevcūd olan faġfūr evānīleri seyr olundı... MF 35-1; ...ḳanı vezīr-i aʿẓam ḥażretleriniñ mektūbları diyü tīz tīz suʾāl eyledikde... Aİ-6-8; ... iki üç sāʿat taʿlīm-i ceng itdikden ṣoñra *bölük bölük* ḳolluḳlara ve baʿżı lāzımü ʾl-muḥāfaẓa olan yerlere gönderilüp... Ap 20b-11; ...*aralıḳ aralıḳ* oldukları muḥāfaẓadan diger muḥāfaẓaya nakl... AP 21b-16

İsnat grubu olarak kullanılabilir:

...ehl-i ʿarż maḳūlesi bī-rāḥat olacaġından ġayri ***başı boş*** çoġalup reʿāyā üzerine musallaṭ olmaġla reʿāyā 14. bī-ṭāḳat... AP 18b-13; ...kürekli bir ḳayıġıñ baş ṭarafına ***eli gönderli*** bir ādem ṭurup... MF 15-1; ...keṣret-i nāsı tefrīḳ ve reh-güşālıḳ içün ḳırḳ elli nefer ***eli ḳılıçlı*** atlı seltatlar gücle menʿ... MF 26-10; ...Şahin ***gözi baġlu*** ḳalʿalı elinde ṣulḥa degin ḳalmış idi... ER 36a-12;

Yalın Durumun Diğer İsim Çekim Ekleri İşlevinde Kullanılması

Belirtme Durum Eki Yerine

...sene-i mezbūrede Çıldır vālisi Nuʿmān Pāşā ***ketḫüdāsı*** ʿaskere başbuġ idüp Gürci üzerine irsāl idüp... ER 39a-8; ...baḳıyye ḳalan Ḳolonya ve Mantes ve Tiryir hersekleri silsile ile ḥareket eyler papas ve ehl-i ḳalemdirler meṣelā Ḳolonya hersegi hālike olunsa Mantes ***hersegi*** Ḳolonyaya ve Tiryir ***hersegi*** Mantese naḳl idüp papaslık ṭarīḳında olan küçük düḳalardan ***biri*** Tiryire naḳl eyler... MN 2b-7,8; ...***Faṣaltiye ṣuyı*** boṭ taʿbīr olunur ḳayıḳ ile güẕār ve Segedin-nām ḳalʿaya ḥaṭ-ı riḥāl ḳarār olundı... AP 4b-3; ...***fīl dişi*** ve ***gergedān derisi*** Maḫāya getürürler andan alup Hindistāna götürürler... MH 2a-2; ...başda ṭuranlar ellerinde olan gönderleriyle ***yekdigeri*** ṭaʿn ve ḍarb iderler... MF 15-4; ...***akça*** olduġı maḥalle götürdükde dellālar gelüp ***akça*** ṣarrāf yediyle ḍarb-ḫāneye virürler... MH 3a-19; ...bendeñiz ise anlarıñ bu müşāvere ve ḫavf ü ḫaşyet ve ***mütezelzil olduḳları*** muḳaddem defeʿāt ile ḫaber alup her ḫuṣūṣlarına geregi gibi vuḳūf-ı taḥṣīl itmişdim... Aİ 6-3; ...çünki Cenāb-ı ***saʿādetiñiz*** bu mertebe seversiz anlar daḫi sizi severler eger sevmeyeler idi beni size göndermezler idi... Aİ 23-9; ...ʿaskerlerini ġāyet taḥteʾl-ḳahr ve ʿabd-i memlūkdan erzel istimāʿ idüp ednā cerīme ile her neferi kendü ***żābiṭi*** ḳatl itmekle żarūrī iṭāʿatden pāy-dār olmuşlar... MN 9a-5.

Yönelme Durum Eki Yerine

...ordu-yı hümāyūnuñ ḥāli maʿlūmdur ***sizler*** daḫi girü gidüp Kefeye varmaḳ ḫayırlıdır... ER 22a-17; ...lobudların ***ḳarşu ḳarşu*** dayarlar... MH 3a-12; ...zaʿm-ı bāṭıllarınca ol ṣūfīleridir eḳalli iki kerre ***ṣu*** girerler... ER 5a-17; ...***bizler*** kimiñ içün ceng idersiñiz... diyü ḫatm-i kelām idüp... ER 22a-14; ...ve bir veled ẓuhūrından muḳaddem ***ḳralımız*** bir ḥāl olursa mülūk-ı eṭrāfıñ hücūm eylemeleri muḳarrerdir... MN 18b-5; ...ḳalʿa öñinden Özi ṣuyı cārī olup Özi Ḳalʿasına vardıḳda ***Baḥr-i Siyāh*** munṣab olacaġı şāyiʿdir... DR 3-9;

Bulunma Durum eki yerine

...***evvel zamān*** ol yerde Fir'avnıñ ve maḥbūsı iki kāfiriñ teferrüc-gāhları idi... ER 60b-2; ...İstanbulda ḫastelik olmadıġına binā'en ziyāde ***ḳavrintine*** bekletmek iḳtiżā itmediġini ḥāvī tekrār Bükreşden kāġıd geldiġin...iḫbār... AP 3b-12; ...***teẕkere bizler*** kimiñ içün ceng idersiñiz eger Ḳırım içün ise biz cümlemiz Ḳırımıñ ḳal'alarını Mosḳova virdik ve barışdıḳ bize memleket lāzımdır... diyü ḫatm-i kelām idüp... ER 22a-14

Çıkma Durum Eki Yerine

...meẕkūr 'askerimiz yigirmi ***biñ*** daḫi mütecāviz olur idi ... ER 57b-6;

Vasıta Durum Eki Yerine

...ḫān ve ser-dār olan ***ẕātlar*** meşveret eylemek lāzım gelse ḫān kendi merāmı üzre olsun dir... ER 59b-1; ...İdrīs ḳalḳup gitdi ve ba'de zamān re'āyā ***ḳıyāfet*** gelüp... ER 12b-3; ...ḥāṣıl-ı kelām 13 Safer 1189 tārīḫiyle ***ṣıḥḥat ü selāmet*** Āsitāne-i 'Aliyyeye dāḫil olundı...ER 55a-2; ...bu kāġıda i'tibār itmediklerinden nāṣī ol maḥallere ***baḳır aḳça*** gitmek ḳābil olmayup... ER 38b-10; ...eger zaḫīre iḳtiżā ider ise Ḳaş Ḳal'asında zaḫīre vardır irsāl olunan baş muḥāsebe defteri mūcibince alasın diyü ***fermān-ı 'ālī*** ādemler irsāl olundı... ER 14b-15

Değerlendirme

EAT döneminde yalın durumdaki isimlerin, eksiz kullanıldığı, isim kök ve gövdelerinin ve iyelik eki almış isimlerin de yalın hâlde bulunduğu görülmektedir. Ayrıca EAT döneminde yalın durumdaki isimler, cümlede özne ve zarf olarak ve sıfat tamlamasında tamlayan öge olarak yer almış, ayrıca diğer durum ekleri yerine sıkça kullanılmıştır. Sefaretnamelerde de EAT'de olduğu gibi yalın durumdaki isimler cümlede özne ve zarf olarak ve sıfat tamlamasında tamlayan öge olarak yer almıştır. Ayrıca Sefaretnamelerde yalın durumdaki isimlerin EAT'de olduğu gibi "belirtme, yönelme, bulunma, çıkma ve vasıta durumu ekleri" yerine kullanılmış olduğunu gösteren örneklere de rastlanmaktadır. TT'de yalın durumdaki isimlerin diğer durum ekleri yerine kullanılması ağızlarda görülen bir özelliktir.

b. BELİRTME DURUMU +(y)I

Geçişli bir fiil taşıyan cümlede fiilin doğrudan doğruya etkilediği yani fiildeki işlevin etki bakımından üzerine yüklendiği ismin içinde bulunduğu durum,[19] belirtme durumu ya da yükleme durumu olarak tanımlanmaktadır.

Muharrem Ergin, belirtme hâlinin, ismi yapma ifade eden fiilin etkisi altında bıraktığını, bu hâlin bazen eksiz, çok defa da ismi fiile bağlayan akkuzatif ekleriyle gerçekleştiğini belirterek akkuzatif eklerinin ismi fiile bağlayan ekler olduğunu ifade etmiştir.[20] Leylâ Karahan ise belirtme durum ekinin, cümle örgüsünü kuran *+A, +DA* ve *+DAn* eklerinden ayrı değerlendirilmesi gerektiğini, ekin, bağlantı sağlayan bir ek olarak değil, doğrudan kelimenin kendisiyle ilgili bir ek olarak düşünülmesi gerektiğini ileri sürmektedir. L. Karahana göre, belirtme durum eki, sadece belirtme görevi yapmakta, belirtme durum eki olmadan da bağlantı sağlanabilmektedir.[21] Ayrıca L. Karahan belirtme durum ekinin "ismin kendi dışındaki kelimelerle münasebetini ifade eden bir gramer kategorisi" şeklinde tanımlanan "hâl" kavramına uygun düşmediğini ve bu ekin hâl kategorisi içinde değil de başka bir kategori içinde işlenmesi gerektiğini düşünmektedir. Çünkü, belirtme hâli vardır ancak bu hâl eksizdir ve belirtme durum eki yükleme hâlindeki nesnenin belirticisidir. [22]

Zeynep Korkmaz da belirtme durumunun fiille bağlatısını "isimden fiile doğru değil, fiilden isme doğru bir etki, bir yükleme ve bir bağlantı"[23] şeklinde değerlendirmektedir.

Belirtme durum eki, ET döneminde +(I)G, +nI biçimlerinde kullanılmıştır.

"Kül Tigin, ögsüz, aḳın binip, toḳuz eren saçdı, *orduġ* birmedi.", "İlgerü Ḳadırḳan *yışıġ* aşa bodunuġ ança ḳondurtumuz." "On Oḳ oğlıña tatıña tegi *bunı* körü biliñ." "*Buşusumuzını* köñültin sözletiler aytılar"[24]

EAT'de asıl belirtme durum eki *+(y)I* ekidir.

---

[19] Korkmaz, Zeynep, **Gramer Terimleri Sözlüğü,** TDK, Yayınları, Ankara, 1992, s. 175.
[20] Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi,** Bayrak Yayınları, İstanbul, 1989, s. 216.
[21] Karahan, Leylâ, **Türk Gramerinin Sorunları II**, TDK Yayınları, Ankara 1999, s. 304.
[22] Karahan, Leylâ, *"Yükleme (Accusative) Ve İlgi (Gentive) Hâli Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler"*, 3 Uluslarası Türk Dil Kurultayı 1996, TDK Yayınları, Ankara, 1999, s.610.
[23] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 277.
[24] Sev, Gülsel, **Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s. 191.

"evvel barmağı birle işaret ḳılup ***ayı*** yarduġı gece durur.", " yine maʿrifet ***tañrıyı*** bilmek bolur.", "ılġun yemişi, ṣovuḳdur, ḳurudur, baġırṣuḳdaġı ***başları*** oñuldur", "şad olsun göñli anıñ ***göñlümi*** şād eyledi", "***beni*** maḳṣūduma irgirdi ḫānum"[25]

+(y)I belirtme durum ekinin ET'deki *+(I)G* ekinin bir devamı olduğu ve *+G* sesinin düşümüyle geliştiği bazı dilbilgisi kitaplarında yer almaktadır.[26] Ancak Mustafa Canpolat bu konuda farklı bir görüş ortaya koymuştur. M. Canpolat'a göre, eğer, bir *+G* düşmesi meydana gelseydi ekin +I değil, *+U* olması gerekirdi. Ekin 3. teklik kişi iyelik ekine örnekseme yoluyla *+I* biçimini alabileceği akla gelmiş olsa bile, metinlerde yuvarlak biçimlerinin seyrek de olsa bulunması gerekirdi.[27] Nitekim, Mecdut Mansuroğlu, Anadolu Türkçesinde görülen *+I* ekinin ET'de isim çekimlerinde görülen -ġ / -g ekinden değil, zamir çekimlerinde görülen -nı / -ni ekinden türemiş olması gerektiğini dile getirerek ünsüz ile temasta ekteki -n'nin eriyerek bunun zamanla Anadolu Türkçesinde genelleştiğini ifade etmektedir.[28]

EAT 'nin ilk eserlerinde belirtme durum eki olarak *+nI* ekinin kullanıldığı da görülmektedir ancak bu şekil karakteristik değildir.

"altun ***kümişni*** ḫarcaġıl ḥaḳ yolunda", "aydur fidā ḳıldum Hüseyin içün ***canumnı***", "bunı oḳısa, ***bizni*** duʿādan unıtmasa".[29]

ET ve EAT'de *+Ø* şeklinde gösterebileceğimiz eksiz bir kullanım söz konusudur. İyelik ekleri üzerine belirtme durum eki getirilmeden oluşturulan bu kullanımda, belirtme durum eki fonksiyonu yüklenmiş bir belirlilik ifadesi söz konusudur.

ET'de, 1. teklik kişi iyelik ekiyle örneklenen bu eksiz kullanım, EAT'de oldukça yaygındır. Ayrıca Sefaretnamelerde de sıkça görülmektedir.

ET'de "Kızıl ***ḳanım*** töküti, ḳara ***terim*** yügürti"[30] örneği görülmektedir. EAT'de iyelik eki almış isimlerin *+(y)I* ve *+nI* eklerini almaksızın belirli nesne olarak kullanıldığı ve *+Ø* belirtme ekinin söz konusu olduğu örneklerden bazıları şunlardır.

---

[25] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler,** TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 31-32.
[26] bkz. Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1989, s. 220; Ediskun, Haydar, **Türk Dilbilgisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, s. 111.
[27] Canpolat, Mustafa, *" Eski Anadolu Türkçesinde Belirtme Durumu (accusativus) Ekinin Kökeni Üzerine"*, Türkoloji Dergisi, Ankara, 1992, C. 10, S. 1, s. 9-11.
[28] Mansuroğlu, Mecdut, *"Türkçede Zamir Çekimi"* TDED, C. III, s. 501-518.
[29] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler,** TDK Yayınları, Ankara, 1997, s.33.
[30] Sev, Gülsel, Tarihî **Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri,** Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s. 188.

"*Etegüm* dut kesilme binden sen", "*gözüñ* aç ġaflet içre yatma e dost", "çun şeyḫ *başın* ṣuya baturdı", "*cāmumuz* bizim oda yanmaġa mu'tād eyledi", "ol kerīmdir *suçıñuz* bağışlaya", "hīç ḥālde *yardımların* senden kesmeyeler".[31]

Gürer Gülsevin, 3. teklik kişi iyelik ekinden sonra gelen *+n* ekinin, koruyucu veya bağlayıcı ünsüz olmadığı ayrıca belirtme durum eki olarak da değerlendirilmesinin yanlış olduğu görüşündedir. G. Gülsevine göre, 3. teklik kişi iyelik eki *+(s)I*'nın hâl ekine normalde *"y"* ile bağlanması beklenirken *"n"* ile bağlanması (*kapı+sı+na*) *"n"* nin koruyucu veya bağlayıcı ünsüz olmadığını gösterir. Yalnızca ünlü ile değil, ünsüz ile başlayan durum ekleriyle dahi *n'* nin kullanılması dikkat çekicidir: *ev+i+den* değil, *ev+inden; kapı+sı+dan* değil, *kapısı+ndan.*

Gürer Gülsevin'e göre, "Eski Anadolu (Türkiye) Türkçesinde, belirtme ekinin 3. kişi iyelik eki üzerinde kullanılışında da düzeltilmesi gereken noktalar vardır. Bu dönem için, belirtme eki, isimlerde ve 1.,2. kişi iyelik ekleri üzerinde +(y)I, 3. kişi üzerinde +n olarak gösterilmektedir. Ev+i, ev+üm+i, ev+ün+i ev+i+η gibi. Oysa son kullanılışın gösterilişi gramatikal olarak yanlıştır. Şöyleki:

1. Kişi	*eteg+üm+ ø dut-*	:(~ *ad+um+ı okı-*)
2. Kişi	*eteg+üñ+ ø dut-*	:(~ *'akl+ıñ+ı der-*)
3. Kişi	*eteg+in+ ø dut-*	:(~ *yol+ın+ ı aç-*)

"n" ekinin, belirtme anlamında kullanılmadan 3. teklik kişi iyelik ekinden sonra da geldiği EAT metinlerinden yer almaktadır. " *ve musâyı karındaşuη kıldı ve 'İsâyı resülün muştıcı-sın kıldı."* Örnekteki 3. teklik kişi iyelik eki, *+sın* şeklindedir.[32]

Yukarıdaki örneklerde de görülebileceği gibi, 1. kişi + um, 2. kişi +ıñ eki gibi, 3. kişide de +ın eki vardır; ve tıpkı +um, +ıñ eklerinden sonra nasıl kullanılmamış bir accuzative fonksiyonu bulunuyorsa, 3. kişi +ın eki üzerinde de kullanılmamış bir accuzative vardır. İşte söz konusu bu ek, +Ø yükleme ekidir."[33]

---

[31] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 34.
[32] Gülsevin, Gürer. "*Eski Anadolu (Türkiye) Türkçesinde 3. Kişi İyelik Ekinin Özel Kullanılışı*",Türk Dili, S. 466, Ankara, 1990, s.187-190. Ayrıca "n" eki için bkz. Alyılmaz, Cengiz, "*Zamir N'si Eski Bir İyelik Ekinin Kalıntısı Olabilir mi*?" **Türk Gramerinin Sorunları II**, TDK Yayınları, Ankara, 1999, s.403-415; Tekin Şinasi, "*Eski Türkçe*", Türk Dünyası El Kitabı, II. Cilt, Ankara, 2002, s.90.
[33] Gülsevin, Gürer, a. g. e.s.14-15.

Sefaretnamelerde belirtme durum ekinin kullanılışı şöyledir:

İsim kök ve tabanlarda:

...andan şoñra vezīr-i aʿẓamdan saña olan ***mektūbı*** viririm didigimde...Aİ 6-12; ...Ḳırımlıdan ***bu sırrı*** çoġı bilmez... ER 10a-15; ...***ḳalʿa-i merḳūmeyi*** Moskov İsveç ḳralı yedinden bi'l-muḥārebe nezʿ idüp... DR 4-16

Çokluk eki almış kelimelerde:

...Ḳarṭacana iskelesinde ***gemileri*** biz gözümüz ile gördük... Vİ 26-3; ...mezbur ***mektūbları*** virdim... Aİ 6-6; ...ve ḳalfā-yı sulṭān ḥażretleri daḫi kendi ʿaskeriyle ẕikr olunan ***bayraḳları*** alup yigirmi yedi gün ẓarfında çāpūl idüp... ER 3b-16

İyelik eki almış kelimelerde:

...bir ḳaç atluları ḳoşaraḳ ḫān-ı mezbūre varup ***aḥvālimi*** söyleyüp... Aİ 3-6; ...sen ***öziñi*** ferāġa çekme... Nİ 17-10; ...nāme-i hümāyūnuñ ***cevābını*** aña yazup viririz... Aİ 24-3; ...ve şāh kendü ālāt-ı maṭbaḫı ve ***ʿamelesini*** gönderüp... Aİ 4-15; ...şehrimizde bir ḳaç gün ḳalup ***şehrimizi*** ve lāzımü's-seyr olan yerleri görsün... AP 12b-21; ...siz bizim ḳadīmī bendelerimizsiz ***cürmüñüzi*** ʿafv eyledim... Aİ 34-2; ...ol ḥavālīde olan ceneraller yoḳlayup anlarıñ daḫi ṣayfiye ***libāslarını*** virürler... AP 21a-15

Zamirlerde:

...***beni*** sefāret ile Françа Devleti cumhūrına taʿyīn buyurmuşlardır... MF 27-11; ...***seni*** ḫünkār ḥażretleri intiḫāb idüp gönderüpdür... Aİ 19-15; ...ve boruları daḫi var altı ʿarşun ḳadar uzundur ***anı*** çalarlar... MH 5b-29;...***bizi*** oṭaya idḫāl eylediler... Vİ 9-11; ...anlar daḫi ***sizi*** severler eger sevmeyeler idi beni size göndermezler idi... Aİ 23-10; ...gümrük almadıḳca ***sizi*** ilerüye şalıvirmeyüz... AP 6b-17; ...***anları*** başḳa başḳa ḳalʿaya irsāl eyledi... ER 26a-17; ...ve Hindistānıñ aʿlāsı ve ednāsı ***bunı*** giyerler... MH 5b-20; ...bir ḳaç kāfir ṭutup getürürler Ḳırım içinde ṣanalar pāşā ḥażretleri ***bunları*** görüp çevirdi... ER 8b-15; ...fermān idüp var ***şunları*** metrīslerine getür... ER 26a-4; ...sen daḫi oġlumı ḳral idüp bir kilisede sākin olasın vallāhi ***kendini*** helāk bilesin... ER 41a-8; ...***kimini*** bāġçe ve kimini ḫānesinde şu ve ḥaṭab ve bārgīr ḫidmetleri içün ve ***kimini*** ʿarabacı idüp ücret ile nāsıñ yükleriñ ṭaşırlar... ER 48a-14,15; ...bir ***kimesneyi*** irsāl idelim ki cemīʿ lüḥūmıñ leẓẓetini görsün... ER 18a-13; ...ol birleri ne et yer ve ne Müslümānıñ yapduġı ***şeyi*** yer... MH 5a-21

Eksiz Kullanılması +Ø

ET ve EAT dönemlerinde olduğu gibi Sefaretname metinlerinde de iyelik eklerinden sonra kullanılmamış bir belirtme eki söz konusudur.

2. teklik kişi iyelik ekiyle:

...ey dil bī-gāneler derdiñ görüp şād olma ***düşmeniñ*** belāda görüp maġrūr olma bugün baña yarın saña mażmūnıñ unutma... ER 62a-9;

3. teklik kişi iyelik ekiyle:

...ve ***canavarıñ*** ve ***böceklerini***[34] daḫi depeleyüp boġazına ḳorlar... ER 45a-9,10; ...ve kimini ʿarabacı idüp ücret ile nāsıñ ***yükleriñ*** ṭaşırlar... ER 48a-15; ...her ḳavim ki ***kīleleriñ*** ve ***mīzānlarıñ*** eksik eyleyeler Ḥaḳ Teʿālā anlardan rızḳı keser... ER 57a-3; ...bu ***ʿaskeriñ*** daḫi gördükleri yoḳ... ER 38a-9; ...***cezāların*** virdirmege daḫi rıżāları yoḳdur... Aİ 34-7; ...Ḥaḳ Teʿālā cümlesiniñ ʿömr ü ***devletlerin*** dāʾim ve ḳāʾim eyleye... Aİ 38-15; ...bārgīrleri kim ışmarladı ise ücretini andan muṭālebe idiñ ***cevābın*** virüp yolumıza ʿazīmet eyledik... AP 8a-12; ...***ṭonların*** çıḳarup ṭonsuz cāmiʿa varup namāz ḳılarlar... MH 1b-16; ... kenārda olan ḳurā ve ***ḳaṣabaların*** yaġma ve vāfir māl ve esīr getürürler imiş... Aİ 27-2; ...gemiler boşaldıḳdan şoñra gümrügin deñiz ***ḳapusın*** ḳapayup ḳara ṭarafında olan kapuyı açarlar... MH 3a-9.

3. çokluk kişi eki iyelik ekiyle:

...birāderim ***ḳulların*** bizden istīẓān ile daʿvet idüp... Aİ 9-13; ...biz daḫi devletlü ṣadr-ı ʿālī ḥażretleriniñ ***mektūb-ı merġūbların*** maʿan alup... Aİ 15-7; ...ve cāmiʿa vardıḳda ***ṭonların*** çıḳarup ṭonsuz cāmiʿa varup namāz ḳılarlar... MH 1b-16; ...ve ***evlerin*** ṣıġır necesi ile ṣıvarlar oturacaḳ ve gezecek ***yerlerin***... MH 5b-5,6; ...ve rüʾesā-yı ʿasākirüñ nıṣf-i ***mevāciblerin*** virmediklerine bināʾen anlarda daḫi ʿalāʾim-i faḳr āşikāre oldıġı bālāda ṣebt olundı... MN 27b-7.

Belirtme Durum Eki Yerine Kullanılan Ekler

Yalın durum +Ø

...***aḳça*** oldıġı maḥalle götürdükde dellālar gelüp ***aḳça*** ṣarrāf yediyle ḍarb-ḫāneye virürler... MH 3a-19; ...anlarıñ bu müşāvere ve ḫavf ü ḫaşyet ve mütezelzil ***olduḳları*** muḳaddem defeʿāt ile ḫaber alup her ḫuşūşlarına geregi gibi vuḳūf-ı taḥṣīl itmişdim... Aİ 6-3;

[34] Sefaretnamelerde bazı örneklerde 3. kişi iyelik ekinden sonra gelen zamir n'sinin "ñ" harfiyle yazılmış olduğu görülmektedir.

...Çıldır vālīsi Nuʿmān Pāşā ***ketḫüdāsı*** ʿaskere başbuġ idüp Gürci üzerine irsāl idüp... ER 39a-8; ...baḳıyye ḳalan Ḳolonya ve Mantes ve Tiryir hersekleri silsile ile ḥareket eyler papas ve ehl-i ḳalemdirler meşelā Ḳolonya hersegi hālike olunsa Mantes ***hersegi*** Ḳolonyaya ve Tiryir ***hersegi*** Mantese naḳl idüp papaslık ṭarīḳında olan küçük düḳalardan ***biri*** Tiryire naḳl eyler... MN 2b-7,8,9; ...Budim eyāleti beynini ***Faşaltiye şuyı*** boṭ taʿbīr olunur ḳayıḳ ile güẕār... AP 4b-3; ...***fil dişi*** ve ***gergedān derisi*** Maḫāya getürürler andan alup Hindistāna götürürler... MH 2a-2.

Belirtme Durum Ekinin İşlevleri

Belirtme durumundaki isim yüklemin bildirdiği ve öznenin yaptığı işten etkilendiği için cümlede nesne görevindedir. Dolayısıyla bir belirtme işlevi yüklenmiştir.[35] Belirtme durum ekinin ilk ve temel fonksiyonu, geldiği kelimenin karşıladığı nesneyi diğerlerinden ayırarak onu belirli bir hâle getirmektir. [36] ET ve EAT'de bu işleviyle kullanılmıştır.

ET döneminden örnekler: "Bu ***süg*** ilt tidi", " bu ***savlarıġ*** eşitip ol törüte yıġılmış ḳamaġ kişiler adıntılar mıñadtılar", "köñülteki ***sabımın*** urturtum", "Türk bodun atı küsi yoḳ bolmazun tiyin ***özümün*** ol teñri ḳaġan olurtdı erinç".[37]

EAT döneminden örnekler: "Gerek kim her baḳışıñ biñ ***Yūsufi*** ḳul ala", "suç ḳıluruz, suçumuzı baġışlar", "eyitdi: ḳardaş ben ***seni*** bir ṭaġ gibi gördümidi".

EAT'de belirtme durumunun, diğer durum ekleri işleviyle de kullanıldığı görülmektedir.

Yalın durum yerine kullanılışı: "dost oldur kim seni anıñ gibi ***sözi*** söylemege ḳomaya".

Tamlayan eki yerine kullanılışı: "ve ʿāḳil oldur kim bu günlik ***ʿömrüñi*** beḳāsı böyle olucaḳ ol mülk-i cāvidān elden çıḳarmaya".

Yönelme durumu yerine kullanılışı: "gitdi begler mürveti, binmişler birer ***atı***". Bulunma durumu yerine kullanılışı: "iki geyik bir ***yeri*** otlar gezer". [38]

TT'de belirtme durumu, ya eksiz olarak karşılanır ya da yalın, çokluk veya iyelik ekleriyle genişletilmiş isimlere *+(y)I* eki getirilerek kurulur.

Eksiz Belirtme Durumunun İşlevleri

---

[35] Korkmaz Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 277.
[36] Buran, Ahmet, **Anadolu ağızlarında isim çekim (Hâl) ekleri**, TDK Yayınları, Ankara, 1996, s.128.
[37] Sev, Gülsel, **Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s. 248.
[38] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 36.

Eksiz belirtme durumundaki isim belirli bir nesneyi veya kimseyi belirtmediği için belirtisiz nesne konumundadır."*Aş* pişirdik, kazan kazan; *türküler, maniler* söyledik.[39]

Eksiz belirtme durumundaki isim belli bir nesneyi göstermekten çok, genelleme yapmaya yarar. "Herkes, *çocuk* sever.", "Herkes *su* içer.", "Her genç evlenip ev bark kurmak ister."[40]

Cümlede etkileneni ve amaçlananı gösterir. "Bana *yıldırım telgraf* çekmiş.", "Çocukken *balon* alırdım.", "Cebinden *sigara* çıkardı.", "Niçin *doktor* çağırmadınız?"

Yer, mekân bildirir. "*Dağlar* aşıp *denizler* geçerek memleketine ulaşmış.", "Bakan birkaç *fabrika* açıp Ankara'ya döndü." [41]

+(y)I Belirtme Durum Ekinin İşlevleri

Cümlede etkileneni ve amaçlananı gösterir. "Fakat *bu yemini* uzun müddet tutmak nasip olmadı.", "*Görevi* başarıyla bitirdi."

Konu bildirir. "Biraz öncekiler bana *tımarhanede gördüğüm delileri* hatırlattı.", "Arkadaş toplantısında *eski günleri* andılar.".

Yer, mekân bildirir. "*Buzlu merdivenleri* çıktık.", "*Evi* temizledim.", "*Ankara'yı* gezmek istiyordu."[42]

Eylemin yapılışını gerçekleştiren aracı karşılar. "*Yumruğunu* masaya vurdu.", "*Ağzını* açmıyor."

Eylemin yapılışında kullanılan malzeme-gereç bildirir. "*Ununu* elemiş, eleğini duvara asmış.", "*Suyu* içeceğim." [43]

Zaman ile ilgili kelimelere gelerek zaman bildirir. "*Akşamı* orada geçirmişler."

İkilemeler kurar. "Ver muradımı *yeri göğü* Yaradan."[44]

Kalıplaşarak deyimler kurar. "*işi* oluruna bırakmak", "*ipi* koparmak", "*kalbini* açmak" vb.[45]

---

[39] Korkmaz, a. g. e., s. 278.
[40] Koç, Nurettin, **Yeni Dilbilgisi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 72.
[41] Kalkan, Uğur, **Türkiye Türkçesinde Hal (Durum) Kavramı Ve Hal (Durum) Eklerinin İşlevleri**, Afyonkarahisar, 2006, s.59. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
[42] Kalkan, a. g. e., s. 58.
[43] Kahraman, Tahir, "Çağdaş *Türkiye Türkçesinde Ad Çekim Eklerinin Kullanım Özellikleri Ve İşlevleri*" **Türk Gramerinin Sorunları II**, TDK Yayınları, Ankara, 1999, s. 286.
[44] Buran, Ahmet, "*Türkçede İsim Çekimi Ekleri*", Türk Gramerinin Sorunları II, TDK Yayınları, Ankara, 1999, s. 271.

Belirtme Durum Ekinin Sefaretnamelerdeki İşlevleri

Fiilin gösterdiği işten etkilenen ögeyi gösterir:

...bir ʿAcem ağası gelüp ***bizi*** istiḳbāl ü iʿzāz-ı tām ile götürüp... Aİ 1-6; ...ḳırda āteş yaḳup ***ardıc ağacını*** içine atarlar... ER 30a-10; ...digerinden ziyāde bahā ile ***aḳçasını*** aldılar... Vİ 26-2; ...dest-mālini çıḳarup ***ḳanını*** sildi... Vİ 16-13; ...***ḳullarını*** Şāhruḫ Mīrzānıñ ḫaymesine getürdiler... Nİ 18-1; ...***Françа ḳralını*** āgāh eylemede taḳṣīr eylemeyesin... MN 19b-6; ...mesfūr daḫi ***başını*** aşağı taḥrīk ile āşināliḳ... MF 44-20; ...ve ***ṭop ḫarṭuclarını*** ağaçdan inşā iderler... MF 16-16; ...***tüfegi ve ṭabancaları*** ararlar... MH 3a-4; ...Ḥaḳ Teʿālā anlardan ***rızḳı*** keser.. ER 57a-4; ...***ilçi efendiyi*** dünki gün rencīde itdik bize ḫāṭır-mānde oldılar...Aİ 10-1; ...ey sen ḥāżır ol ḳarındaşına git Ḳırıma niẓām virsün yoḫsa ***cümlesini*** ḳılıçdan geçiririz... ER 34b-13

Konu bildirir.

...bir ḳaç atluları ḳoşaraḳ ḫān-ı mezbūre varup ***aḥvāli*** söyleyüp ʿacele ile ata bindirüp... Aİ 3-6; ...ve ***hedāyā-yı hümāyūnuñ ʿadem-i ḳabūlüni*** serd ü beyān eylediler... Vİ 13-1; ... eylerler Françа ḳralı bu ***ḥavādiṣ-i şenīʿayı*** istimāʿ itdikde... MN 15a-11; ...ve żımnında Françа ʿadūlarından aḫẕ-i ṣār ve ***intiḳām mülāḳātını*** īrād ve beyān eyledi... MF 42-17; ... ol maḥalle varıldığını muʿallimler bilür... MH 2a-13; ... Ḥasan Pāşā Ḥażretleri ***bizim ol ṭarafa meʾmuriyetimizi*** şāh-ı cem-cāh cānibine ve sınūra ḳarīb olan Kirmānşāh cānibine taḥrīr eylemekle... Aİ 1-3; ...bir ḳaç atluları ḳoşaraḳ ḫān-ı mezbūre varup ***aḥvāli*** söyleyüp ʿacele ile ata bindirüp... Aİ 3-6; ...***umur-ı memlekete dāʾir söyleşdigini*** Revān ḫānı bilür mi... Aİ 7-6; ...***ne didügini*** kimesne bilmez idi... ER 18b-5; ...Şahin Girāy...***ḥāl keyfiyeti*** ḳraliçe ṭarafına taḥrīr... ER 36a-6;

Eylemin yapılışını gerçekleştiren araçları bildirir:

...hemān iki ***ellerini*** dizine urup... Aİ 6-12; ...sivrisinek ***dilini*** çıḳardı... ER 18b-3; ...ḳraliçe çengīleriñ muḥāverelerinden ve oyunlarından ḥaẓ eylese kemāl-i seḫāvetinden baḫşīş yerine ***ellerini*** birbirine urup... ER 33b-17;

Eylemin yapılışında kullanılan malzeme ve gereçleri bildirir:

---

[45] Koç, Nurettin, **Yeni Dilbilgisi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 72.

... żābiṭān-ı ḳal'a daḫi ikrāmen bütün *ṭoplarını* endāḫt eylediler... MF 14-19; ve Devlet-i 'Aliyyeniñ *sancāġını* küşād itmiş olmaġla... MF 14-7; ...ve Müslümānları daḫi ekşerī *esrārı* şerbet idüp içerler... MH 6a-26; ...ve *mūm ḳandīl* yaḳsalar anı söyindirmezler... MH 5a-8; ... ve Hindistānıñ a'lāsı ve ednāsı *bunı* giyerler... MH 5b-20; ...ḳahve yerine ḳahveniñ *ḳabuġın* kaynadup anı içerler... MH 1b-24; ...biri İngiliz ve biri Nemçe bunlar ile *otuz bir kāġıdı* oynar idi... ER 33a-7; ...Şahin Girāy gelüp... yedinde olan *tezkereyi* ibrāz itmekle... ER 22a-14; ... ve *tezkereleri* mezbūrlara virüp soñra girerler... ER 33b-13; ...nice nice ḳabā'iller vardır ki *görülmemiş keçi derisi* giyerler... ER 39b-5; ...ve ehl-i Yemen ḳahve yerine ḳahveniñ *ḳabuġın* kaynadup anı içerler... MH 1b-24;

Yer bildirir:

...memleketim olan *Ḫorasanı* bir çuḳadāra vir diyü baña yazsa dirīġ itmezem... Nİ 17-6; ...muḳaddemā *Cebraltayı* İspanyadan bī-vech ġaṣb itmişdiñiz... MN 19b-9; ...sāḥil-i baḥrde vāḳi' *Preslonya Ḳal'asını* aḫz... MN 16a-2; ...Ġaruga refāḳatiyle *deñiz ḥavżını* ve *tersāneniñ sā'ir yerlerini* seyre varılup... MF 15-9; ...ḳalup *şehrimizi* ve *lāzımü's-seyr olan yerleri* görsün... AP 12b-21,22; ...ve sizlerden ḫoşnūd idik zīrā sizler bir iki seneden mütecāvizdir ki *memleketimizi* ḥıfẓ ve ḥırāset... ER 10b-9; ...Vehbī merḥūmıñ dülgeri *yalısını* ta'mīr ider iken yalı saḳfından dülger ḳalfāsı Saḳar-nām kāfir deryāya düşdi... ER 38a-6;

Kalıplaşmış ve deyimleşmiş ifadelerin kurulmasında görev yüklenir:

...biz daḫi var *ḳuvveti bāzūya getürüp* nāmūs-ı devlet-i 'aliyyeye lāyıḳ ta'ẓīm ve ikrām ve vech-i müstaḥsen olmaḳ üzere taḫt-revānı tezyīn... Aİ 10-13; ...vezīr ḳolumı şıḳup luṭf eyle söyleme diyü işāret eylediginde *sözi çevirüp*...didim... Aİ 29-12; ...iki nihāyet üç ādem ile gidüp *işini gördükden* soñra... AP 16a-2; ...Ḥasan Pāşā Ḥażretleri *ġayret kuşaġını bend idüp*... ER 24b-17; ...*kendini helāk bilesin*... ER 42a-8; ...ḍarb-ı meşeldir *ḳarġa'ı* besle ki gözin oymaġa lāzım olur dirler... MH 6a-21; ...İtalya ahālīleri *furṣatı ġanīmet bilüp* perākende ve perīşān olan Françalu 'askerini ḳatl ü i'dām iderek... MF 52-1; ...ve *eṭrāfını* müzeyyen çuḳa-dārlar *almış* idi... Vİ 8-12; ...ve bāḳī ḳalan akçeniñ temessüki alınup *ḳanadın* ve *ḳuyruġın* yolup yol virdiler... ER 36a-2; ...biraz mükāleme ve selefi mu'temedü'd-devlelerinden *şikāyet yüzin gösterüp*... Aİ 33-11;

Belirtme Durum Ekinin Diğer Durum Ekleri İşleviyle Kullanılması

Yönelme durum eki yerine kullanılışı

...maḥall-i mezbūrede iḳāmetden ṣoñra eṭıbbāsı gelüp ferden ferdā ***ādemlerimizi*** baḳup ba'dehū şān-ı devlet-i 'aliyye üzere ālāy ile çıḳaraḳ... Vİ 4-5

Vasıta durum eki yerine kullanılışı

...mülāzimlerden fen-i ḥarbi ta'līm itmiş ol ***miḳdārını*** recmendiñ noḳṣānını tekmīl iderler... AP 22a-6.

Değerlendirme

EAT 'nin ilk eserlerinde belirtme durum eki olarak kullanılan (karakteristik değildir)***+nI*** eki Sefaretnamelerde görülmez. Ayrıca ET ve EAT'de **+Ø** şeklinde gösterebileceğimiz eksiz bir kullanım söz konusudur. İyelik ekleri üzerine belirtme durum eki getirilmeden oluşturulan bu kullanımda, bir belirlilik ifadesi söz konusudur. Sefaretnamelerde de 2. teklik kişi iyelik ekleri ve 3. teklik ve çokluk kişi iyelik eklerinden sonra belirtme durumu eki getirilmeden kullanılan **+Ø** ekli belirtme durumuyla ilgili örneklere rastlanmaktadır.

Sefaretnamelerde belirtme durum eki, EAT ve TT'de olduğu gibi cümlede nesne göreviyle kullanılmıştır. Yine EAT'deki gibi diğer durum ekleri yerine de kullanılmıştır. Ayrıca cümlede yüklendiği nesne görevi haricinde "konu bildirmesi, eylemin yapılışını gerçekleştiren araçları bildirmesi, eylemin yapılışında kullanılan malzeme ve gereçleri bildirmesi, yer bildirmesi ve kalıplaşarak deyimleşmiş ifadelerin kurulmasında görev yüklenmesi yönüyle TT'ne paralel bir kullanım göstermektedir.

c. YÖNELME DURUMU (+(y)A)

Yönelme durumu, "*yaklaşma, yönelme bakımlarından ismin karşıladığı nesneyi fiile bağlayan hâl.* "dir.[46]

Muharrem Ergin'in de konu ile ilgili, "*kelime gruplarında ve cümlede fiilin kendisine doğru yaklaştığını, yöneldiğini ifade etmek için isim datif hâline sokulur. Fiilin istikametini gösteren ve yaklaşma ifade eden datif hâli daima ekle yapılır.*" şeklinde bir açıklama getirmiştir.[47]

---

[46] Korkmaz, Zeynep, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara 1992, s. 175.
[47] Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul,1989, s.221.

Tahsin Banguoğlu yönelme durumunu, iç çekim hâlleri başlığı altında "kime hâli" adıyla ele almış, bulunma ve çıkma durumlarıyla birlikte değerlendirerek "adın zaman ve mekân içinde yer ve yön gösterme hâlleri" olarak izah etmiştir.[48]

Zeynep Korkmaz da "Türkiye Türkçesi Grameri"nde, yönelme durumunu "*kelime gruplarında ve cümlelerde fiildeki hareketin yöneldiği adın içinde bulunduğu durumdur. Bir başka anlatımla, adı yönelme yaklaşma işlevi ile fiile bağlayan durumdur. Dolayısıyla, fiildeki hareket yönelme durumundaki ada doğrudur.*" şeklinde değerlendirmektedir.

ET'de yönelme durumu, *+KA,* nadiren *+A* ve ünlülerden sonra *+yA* ekiyle karşılanmıştır.[49] EAT'de asıl yönelme durum eki olarak *+(y)A* görülür. Oğuzca'nın ilk edebî ürünlerinde geçen birkaç *+GA*'lı şekil bu dönem için karakteristik değildir.[50]

Gürer Gülsevin, EAT'de yönelme durumu fonksiyonuyla kullanılan ekleri tespit etmiştir.

Yalın hâl +Ø: "*iki* böldüm ortasından arslanı", "bu dem senüñ *ṭāli'üñ* baḳdum".

Tamlama eki +(n)Iñ: "Yezid süsi it kibi *anıñ* dapa akışdı".

Belirtme durum eki +(y)I: "yıl on iki ay ağlayup yalvara sen *teñriyi"*, "Ḳazan biginñ şahbāz *atlarını* biz binmişiz", "līkin biñ gözile *sini* ağlamak gerek"

Bulunma durum eki +dA: "*medīnede* varuban", "şeyh turdı, öyle ıssısında şāhıñ sarāy *ḳapusında* vardı",

Çıkma durum eki +dAn: "ve bu ülü aşlı üçden böle", sizden ileriki ümmetlerden farż olundıdı", "paşam güneş *yüzüñden* ḳarşu ben ayı gördüm / her laḥẓa secde ḳılur alnıñdaki ḥilāle"

Sefaretnamelerde de +(y)A ekiyle gösterilen yönelme durum ekinin kullanılış şekilleri şunlardır:

İsim kök ve gövdelerinde

...virdiler ol gün on ḳadar etbā' ile kendimiz çıḳup mücerreden yapılan köpriden 'ubūr ve maḥal-i *iḳāmete* düḫūl müyesser oldı... Vİ 3-12; ...fī-mā ba'd bīgāneligi yegānelik ṣūretine ifrāġ itmek üzre iki *aralıġa* pīş ādemler girüp ba'żı ḥarekāt-ı nā-şāyeste ẓuhūr eyledi... Nİ 14-11;

---

[48] Banguoğlu Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, 528, Ankara, 1998, s. 328.
[49] Gabain, A. Von, **Eski Türkçenin Grameri,** (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 63.
[50] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 38-39.

...ilçiyi nihānīce da'vet ve Nemçe Devletine vardıġıñda keyfiyyet ne ***ḳālıba*** ifrāġ olursa ḫufyeten França ḳralını āgāh eylemede taḳṣīr eylemeyesin diyü muḥkem tenbīh eyler... MN 19b-5; ...bizim içün müheyyā olan ***ḳomedyaya*** varılup opera ve sā'ir ḳomedyalarda olan ġulām ve ḳızları cem' ve balo ta'bīr olunur raḳṣı iki sā'at temāşā ve 'avdet olundı... MF 29-2; ...ve ḳaradan ***Mekke-i Mükerremeye*** ḳırk ḳırḳ beş ḳonaḳdır... MH 1b-22

Çokluk eki almış kelimelerde

... küffār-ı mesfūr ol ***cāniblere*** 'asker tertīb itmişdir diyü aña daḫi buyurıldı... ER 16b-12; ...bizim iḳāmetimiz o ***derecelere*** vāṣıl oldı didigimizi imparaṭoriçeye ismā'... DR 7-17; ...Berline vürūd iden ***ilçilere*** ḳral ṭarafından maḫṣūṣ żiyāfet olunmaḳ 'ādetlerinden degil iken... AP 11b-17; ...yeñi dünyāda ḥükm itdikleri ***memleketlere*** 'adīl belki daha ezyed oldugın rivāyet iderler... Vİ 22-7; ...gerek Müslümān gerek kāfir üstelerine cāme giyerler... MH 5b-17

İyelik eki almış kelimelerde

...ba'de'l-yevm ***memleketime*** çuḳa ve emti'a-i sā'ire maḳūlesi nesne getürmesünler ... MN 20a-2; ... cevāb vir ki ***devletime*** taḥrīr ideyim didikde...ER 29b-3; ...seniñle mükāleme itmem ve ***meclisiñe*** gelmem Aİ 9-2; ...şevketlü ḫünkār ḥażretleri seniñle Baġdād ***vālisine*** nevāziş-nāmeler gönderdi mi... Aİ 14-11; ...ve kelāmdan ṣoñra ***ḫānesine*** gitdiler... AP 11b-23; ...ḳalḳup yine ***konaġımıza*** geldik... Aİ 25-11; ...Ḳırım ahālīsi kefīl olup ancaḳ ***'askerimize*** dehşet virmek içün ḳavl olmuş idi... ER 22b-7; ...sizler yine ***ḳonaġıñıza*** teşrīf buyurıñ... ER 32b-4; ... küffār kendi ***sözlerine*** geçmişdir diyü ḳā'ime taḥrīr buyurmuşlar idi... ER 8a-7; ...ve bā'dehū França ve İspanya ***vilāyetlerine*** hücūm eylerler... MN 15a-11

Zamirlerde

Kişi zamirlerinde

... yüz kīse ***baña*** teslīmdir lākin yigirmi kīsesini ṣarf eyledim... ER 13b-12 ; ...ve ***saña*** taḫṣīṣe ṣarf-ı ḳudret eyledigimden mā'adā ṭoḳuz milyon zolta daḫi vireyim... MN 19a-6; ...Liyon ve ***aña*** tābi' olan memālikden i'ānet ṣūretiyle virilendendir diyü tafṣīller eylediler... MF 19-8; ...***bize*** müta'alliḳ ba'żı eṭ'ime iṭ'āmıyla tekmīl-i merāsim-i nevāziş ve ikrām idüp... AP 11a-1; ...beşinci Filiboyı ***size*** ḳral eylemek mümkin olursa şu gūne bu gūne lüṭuflar müşāhede eylersiz... MN 12b-13; ...şāh ḥażretleri ***sizlere*** pālāpūş iḥsān eyledi... Nİ 9-9; ...lākin 'arabaları ***anlara*** maḫṣūṣ kebīr 'arabadır... Vİ 14-9

İşaret zamirlerinde

...***buña*** şāmber-i obüskör dirler... MF 37-21; ...ġayrısın ***buña*** ḳıyās eyle MH 3b-22; ...ibtidā varup ***aña*** emānetleri 11. olan nāme-i hümāyūn-ı şevket-maḳarrını teslīm iderim... Aİ 6-10; ...ḳalʿayı ḥıfẓ ideler diyü küffār-ı Mosḳova taḳviyet virmişler ***aña*** bināʾen ol kāfirler 11. daḫi cesāret idüp yürimek üzere imişler... ER 5-a 10; ...başveḳīle tezkere irsāl olunduḳda ***bunlara*** ʿaraba ve izin virilüp gitdiler... ER 35-a 3; ...Ḥaḳ Teʿālā ***anlara*** ve bize çoḳ yıllar ʿömürler virsün... Aİ 30-2; ...bu güne ve buña göre bir ṭāʾife daḫi var ***anlara*** Fāris diyü taʿbīr iderler... MH 6a-5.

Dönüşlülük zamirlerinde

...bu aralıḳda müdīrān-ı ḫamse ***kendülere*** maḫṣūṣ ʿasker ve biʾl-cümle cenerālān ve vükelā ile...bīmār-ḫāneye varup... MF41-3; ...hem her devletiñ ḳāʿidesi ***kendüye*** maḫṣūṣdur...Vİ 7-5; ...ḫ˘āb ü rāḥatı ***kendülere*** ḥarām eyledikleri reʾyüʾl-ʿayn müşāhede olundı... MN 9a-2; ...ve varılacaḳ güniniñ ***kendüye*** ifāde olunmasını iltimās itmişdi... MF 38-17.

Soru zamirlerinde

...ser-ʿaskerimiz firār itmekle ʿarż ü maḥżarı ***kime*** idelim didiklerinde ser-ʿaskerlige ḥasret olan Abaza Meḥmed Pāşā eger ben ser-ʿasker olaydum sizleri bu ḥālde bıraġup gitmez idim... ER 19b-5; ... ve meyl-i ṭabīʿī ***neye*** ise ḳaṭʿā mānīʿ ve mezāḥim yoḳ... Aİ 37-13;

Belirsizlik zamirlerinde

...bir gün Madridde bir muʿteber Cezāʾirli ***kimesneye*** didik siziñ intifāʿıñız bunlardan iken ṣulḥa sebeb ne oldı diyü... MH 3b-19; ...ve germiyet-i hevā ve keṣret-i ġubār rāḥat-ı ruba sebebiyle ***herkese*** meşaḳḳat olacaġı vāżıḥuʾẓ-ẓuhūr olmaġın... MF 23-7; ...eṭrāfı ḳalʿadır üç buçuḳ sāʿat çeker yayan ***ādeme***... MH 4a-24; ...her biri bir ***şeyʾe*** yapışup dögüşe dögüşe getürüp aradup ṭaşra çıḳarur... MH 3b-17;

Edatlarla Kullanılışı

Ait

...fażlası ḳral ***ḫazīnesine ʿāʾid*** olup cānib-i mīrīden ve ahālī-i ḳażā ṭaraflarından menzilciye bir aḳça ve bir ḥabbe virilmez... AP 17b- 20; ...Zöhre nāmında bir duḫter-i raʿnāsı emīr-i Ḳudüs olan Emīr Meḥmed ḥiṣṣesine ʿāʾid olup emīr-i merḳūm duḫter-i mersūmeniñ ʿaşḳına giriftār... MF 30-21; ...ve ʿaḳāretleri ***cānib-i cumhūra ʿāʾid*** ve rāciʿ olmaġla bir miḳdār

ādem müşterek olaraḳ kimini cumhūrdan ve kimini bir taḳrīb-i temellük idenlerden istīcār... MF 32-15.

Dair

... fıḳıḥ ve kelām ve ***eḫādīṣe dā'ir*** kütüb bī-ḥad idi... Vİ 17-9; ... ẕikr olunan ma'ādin ve nebātāt ve ***eşcāra dā'ir*** 'ilm-i felāḥat ve mücerrebātı ta'līm içün maḫṣūṣ mektebler ve üstādlar müretteb olup... MF 36-22; ...ve ***yola dā'ir*** ba'żı güft-gū ile def'-i vaḥşet ve ḥicāb 'aḳabinde ilçi efendi oṭalarımızı temāşā itsün diyü ādemlerine ḫiṭāb... DR 8-12.

Dek

...ve tüfeng-endāzlar cem' olup ***vaḳt-i ẓuhra dek*** anları seyr ve kendüleri daḫi bir miḳdār tīr-endāzlıḳ ve tüfengb-āzlıḳ idüp nişānı uranlara baḫşiş ihsān iderler... Aİ 19-9; ...***ḫāric-i şehre dek*** çıḳup icrā-yı merāsim teşyī' eylediler... AP 5b-16; ...her ne ḥāl ise bi'ż-żarūr ***bahāra dek*** bilā-ta'yīnāt meşṭāda iḳāmet olundı... ER 4b- 2.

Değin

... ḳuşlıḳdan ***aḫşama degin*** üç beş yüz kāfir aldılar... ER 9-a ; ...eger iẕin olmaz ise ***helāk oluncaya degin*** muḥārebe der-kārdır diyü başveḳīle teẕkere irsāl olunduḳda bunlara 'araba ve iẕin virilüp gitdiler... ER 35-a 2; ...***bu āna degin*** ṭaraf-ı devlet-i 'aliyyeden Saḳsonyaya kimse varmadıġı cihetden... AP 13-a10.

Doğru

...başvekīlden daḫi cevāb-nāme alup ***Āsitāne-i sa'ādete ṭoġrı*** 'azīmet eyledi... DR 10-12; ...ve nerm-reftār ile ***ḳrala ṭoġrı*** 'azīmet eyledik... Vİ 9-16; ...bisāṭ-ı Īrānī ile birer at çekilüp ***şehre ṭoġrı*** 'aṭf-ı zimām ve iki gün anda istirāḥat ve ārām olundı... Nİ 4-11

Göre

...bizim diyārlarımıza göre ikişer ḳat bahā ile ancaḳ iştirā olunur... Aİ 41-5; ...senevī herkesiñ ḥāl ü şān ve ***manṣıbına göre*** ḫazīneden ma'āşı olmaġla... AP 15a-5; ... ammā ***meẕkūrlara göre*** Seyḥun ve Ceyḥun küçük nehirlerdir... ER 42b- 13; ... buña göre bir ṭā'ife daḫi var anlara Fāris diyü ta'bīr iderler... MH 6a-5; ...***iḳtiżāsına göre*** niẓām virilmek içün bi'l-cümle ṣandūḳlarıñızı temhīre rıżā-dāde olursañız ṣalıviririz AP 6b-19

Kadar

...ve arpasız bārgīrler ḳoşduḳlarından ***aḫşama ḳadar*** ḳonaḳ yerine ulaşılmayup... AP 2b-10; ... ve ferdāsı ḥareket muşammim iken nāgehān şiddetli hevālar vezān olup muḫālif olmaġla ***güşāyiş-i hevāya ḳadar*** żarūrī iḳāmete niyet olundı... MF 5-11; ... züvvār ve seyirciniñ keṡreti vaṣf ü taʿrīfden ḫāric olup ***nıṣf-ı leyle ḳadar*** ḳonaġımız dügünevi gibi ziḥām-ı nās ile meşḥūn olmuşdı... MF 18-11.

Nazaran

...her biri daʿvete ibtidār ve ***vaḳt ü ḥāle naẓaran*** defʿ ü redde mesāġ olmaḳla nā-çār daʿvetlerine icābet... MF 29-16; ...cezīre-i merḳūme yedi yüz mīl devr ile meşhūr ve ***ṭūl ü ʿarżına naẓaran*** sevāḥilden maʿdūd iken... MF 5-13.

Yönelme Durumu Fonksiyonunda Kullanılan Diğer Ekler

Yalın Durum +Ø

...zaʿm-ı bāṭıllarınca ol ṣūfileridir eḳalli iki kerre ***ṣu*** girerler ve ṣudan çıḳup bir yeşil aġaç var aña ṭaparlar... MH 5a-17; ...***bizler*** kimiñ içün ceng idersiñiz... diyü ḫatm-i kelām idüp... ER 22a-14; ...***sizler*** daḫi girü gidüp Kefeye varmaḳ ḫayırlıdur... ER 22a-17; ...***bizler*** kimiñ içün ceng idersiñiz eger Ḳırım içün ise biz cümlemiz Ḳırımıñ ḳalʿalarını Mosḳova virdik ve barışdıḳ bize memleket lāzımdur... diyü ḫatm-i kelām idüp... ER 22a-14; ...ve bir veled ẓuhūrından muḳaddem ***ḳralımız*** bir ḥāl olursa mülūk-ı eṭrāfıñ hücūm eylemeleri muḳarrerdir... MN 18b-5; ...ḳalʿa öñinden Özi ṣuyı cārī olup Özi Ḳalʿasına vardıḳda ***Baḥr-i Siyāh*** munṣab olacaġı şāyiʿdir... DR 3-9;

Belirtme durumu eki +(y)I

... maḥall-i mezbūrede iḳāmetde ṣoñra eṭıbbāsı gelüp ferden ferdā ***ādemlerimizi baḳup*** baʿdehū şān-ı devlet-i aliyye üzere ālāy ile çıḳaraḳ... Vİ 4-5.

Bulunma durum eki +dA

...sen ol memleketleri İspanya ṭarafına teslīm eyle biz daḫi idelim diyü cevāb virmegin ***beynlerinde*** bürūdet düşüp İngiliz tüccārı baʿdeʾl-yevm memleketime çuḳa ve emtiʿa-i sāʾire maḳūlesi nesne getürmesünler... MN 20a-1.

Çıkma durum eki +dAn

...Devlet-i ʿAliyye-i ebed-ḳarārıñ elṭāf ve ***iḥsānından*** teşekkür ve minnet-dārlıḳ muḳaddimesiyle... MF 7-6; ...büyük ṣudur Nīl miṣāli ol ṣuyıñ üzerinden varup gümrüge ḳayıḳ yanaşur ***ṭaşradan*** çıḳarmazlar ḥākimden iẓin kāġıdı olmayınca eger beş gün daḫi iẓin kāġıdı gelmese öylece ḳayıḳda oturup beklerler... MH 1b-24.

Yönelme Durum Ekinin İşlevleri

Yönelme durum ekinin ET'deki işlevleri şunlardır:

Yönelme durum eki almış kelime "içine, üstüne, üzerine, altına" vb. anlamlar kazanarak eklendiği kelimeyi yer ilgisiyle yükleme bağlar: "***Ögüzke*** (nehrin içine) tüşdi.", "Tünerig ***tamuḳa*** (cehennemin içine) tüşmeki bar."

Hareket iş ve nesnenin yönünü gösterir: "Anı ***subḳa*** bardımız.", "***Kaġanıma*** ötünüp sü iltdim."

Zaman bildiren kelimelere eklenerek zarf görevi yapar: "Bir ***yılḳa*** biş yolu süñüşdümüz.", "Ol ***tünke*** yantaḳı tuġ ebirü bardımız."

Miktar ve süre sınırını belirtir: Bu işlevi çeşitli edatlarla birlikte gerçekleştirmektedir. "Temir ***Ḳapıġḳa tegi*** ḳondurmış.", "Kögmen aşa Ḳırḳız ***yiriñe tegi*** süledimiz."

Sebep, maksat bildirir: "***Türküme bodunuma*** yigin ançe ḳazġanu birtim.", "Taşġaru ***ilinçüke*** atlanturdı."[51]

Yönelme durum ekinin EAT'deki işlevleri şunlardır:

Fiilin istikametini gösterir: "İşaret eyler ***aya*** ay yarılur.", "***Evlere*** baḳan nūrı iki görür.", "Sünneti daḫı terk itmeñ ve ***beglerüñüze*** daḫı ṭābiʿ oluñ."

'....için' anlamını verir: "***ṭanuḳluġa*** varursın ḥaḳ evine", "bir şīşede birez gizlemişem, sizüñ gibi ***dostlara*** bulına diyü", "bir gün ṭurdı pāzişāh haẕretlerine ***varmaġa.***", seni ***görmeklige*** biñ cān bahādur yā resūla ʾllāh"

'.... **+(y)A karşı'** görevinde kullanılır: "ve ne baylıḳ ve mallulıḳ sebebiyle azalar ve ***pādişāha*** ʿāṣī olalar.", "Ol oḫıñ ***zaḫmına*** kimsene durmaz."

"bir şey üzerinde, bir şey üzerine" anlamında kullanılır: "ḥaḳ seni ṣultan ḳılısar ḳamuya."

---

[51] Sev, Gülsel, **Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s. 318-327

EAT'de yönelme durum ekinin diğer durum eklerinin fonksiyonunda kullanıldığı da görülmektedir:

Tamlama hâli yerine kullanılışı: "bir er ölse, bir oğlı ḳalsa mālı dükel ol ***oġula*** bolur", "niçe erenler geldi geçdi növbet şimdi ***bize*** durur."

Belirtme durum eki yerine kullanılışı: "ḳamu tedbīr itdiler öldürmege / imdi dilerler alıben ***gitmege***", "bir söz ile beni ***öldürmege*** umarsın."sen hazret-i resūlüñ ***mi'rācına*** inkār idesin."

Bulunma durumu yerine kullanılışı: "Belā bususın açup beni ***zaḥmete*** bıraġalar", "bu benüm avum yiridür ve bunu ***almaġa*** ben ḥaḳuvan", "Teñri bir yılduzı bir yılduz ***ṣūretine*** yaratmadı."

Ayrılma durumu yerine kullanılışı: "ḫūrdegīrlik ***itmege*** utandılar.", "ḳatıña getürdi, ṣordı kim ***yerüñe*** ḫoşnūd musın.", "turup ***yirine*** pīr ḳatına varup faḳrdan şikāyet eyledi."

Vasıta durumu olarak kullanılışı: " ***Yaraġa*** meşġūl ol sen i müslümān.", "anı imāret ***ḳılmaġa*** meşġūl ola.", "Şafaḳ ***ḳanıña*** el boyar her aḳşam." "Pes bir gün av ***ḳasdına*** çıḳdı.

Eşitlik yerine kullanılışı: "Tavşan eyitdi, ṣu ḳuyusına bıraḳdum kim ḳārūn genci bigi ***topraġa*** yuduldı.", "Biz varavuz Yūsuf'ıñ ***bilesine*** / ḳurt mu gelür Yūsuf'ıñ yöresine." [52]

Yönelme durum ekinin TT'deki işlevleri çeşitli kaynaklarda şu şekilde ortaya konmuştur:

Muharrem Ergin, yönelme durum ekinin geniş manasıyla "*yönelme*" ana fonksiyonuyla beraber, kullanıldığı fiilin anlamına uygun olarak "*yaklaşma, istikamet, yer, zaman, karşılaştırma, sebep, verme, bildirme, kuvvetlendirme, gaye, hedef, fiyat, bedel, leh, aleyh, ilgi, kabul, gereklilik, uygunluk, konu, aitlik, vasıf, tarz, görüş, ayrılma, değişme, başkalaşma, yaptırma, tercih* vs." işlevlerinin bulunduğunu örnek vermeden dile getirmektedir. M. Ergin'e göre bu işlevler datifin yaklaşma ve istikamet ana fonksiyonu etrafında toplanan, kesin olarak sınırladırılmaları mümkün olmayan, gramer bakımında tam bir kaide ve ölçü değeri taşımayan ve yanındaki fiile bağlı çok özel fonksiyonlarıdır.[53]

Haydar Ediskun, yönelme durumunun anlam sınırının oldukça geniş olduğunu ve genellikle fiilin yönünü gösterdiğini ifade ederek yönelme durum ekinin ismi fiile "***amaç***

---

[52] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler,** TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 44-47.
[53] Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1989, s. 222.

(Çocuğa iskarpin yaptırdım); ***fiyat ve bedel***, (Beş liraya aldım.); ***zaman*** (Toplantı ***pazara*** kaldı); ***yer*** (Süprüntüleri ***şuraya buraya*** dökme); ***mecaz*** (Bu sözler ***kaleme*** gelmez) ilgisiyle bağladığını ifade etmektedir.[54]

Zeynep Korkmaz, Yönelme durum ekinin asıl işlevinin "adı yönelme, yaklaşma işleviyle fiile bağlamak olduğunu dile getirerek başlıca işlevlerini yer ve yön gösteren isimlere gelerek onları *yönelme* (Bayram anlatırken *Ahmet'e* bir tuhaf utanma geldi.), *zaman* ve *süre* ; *amaç ve maksat* (*Dinlenmeye* geldiniz herhalde.); *fiyat miktar, oran*; "*-den dolayı*", "*-dığı için*", *sebep* (*Kazançlı olup olmamasına* hiç aldırmıyordu.) işlevleriyle fiile bağlamak; fiildeki hareketin yönünü belirlemek, (Gözlerini taa *karşılara* dikmişti); tekrarlar ve ikilemelerle zarf görevi yüklenmek (Bunları *baş başa* bırakmalı), (Sesi *domuzuna domuzuna* donuktu); çeşitli edatlarla zarf görevinde edat grupları oluşturmak; (aç karnına, bir bakıma, boş yere) gibi kalıplaşmış zarflar oluşturmak; (*açığa vur-, ardına düş-*, kafasına koy- vb.) bir fiille birleşerek anlamca kalıplamış veya deyimleşmiş birleşik fiiller oluşturmak şeklinde dile getirmiştir." [55]

Tahir Kahraman da "bir eylemin yöneldiği, yaklaştığı varlık ya da kavramın adının, cümlede +E ekiyle çekimlenerek ilgili eylemin karşılığı olan fiile bağlandığını belirtmektedir. T. Kahraman'a göre, eylemlerin yöneldiği varlık ya da kavramları göstermek üzere adlara *beri, öte, doğru, karşı, geri, ileri* gibi çekim adatları da ulanabilir ancak edatlarla çekimlenmiş adlara bağlanan fiillerin bildirdikleri eylemler, yalnızca ilgili varlığa -kavrama-yönelirler. Yaklaşma ve varma amacını taşımayan bu yönelme, +E ekinin verdiği yönelme anlamına göre daha soyut kalır. Ayrıca T. Kahraman, yönelme durum ekinin iki işlevinin daha bulunduğunu tespit etmiştir. Bu işlevler ilkinde geçişli ettirgen fiillerin yüklem olduğu cümlelerde, bu fiillerin köklerinin bildirdiği eylemlerin yapıcıları, söz konusu fiillere +E ekiyle bağlanırlar: "***Hastaya suyu içiriniz", "Öğrenciye çalışmayı sevdirelim"***. İç- ve sev- kökleri ettirgenlik eklerini aldıkları zaman, bildirdikleri eylemlerin niteliğinde bir değişiklik olmamış, yalnızca bağlandıkları kişi kavramı değişmiştir. Bunun için,"içiriniz", "sevdirelim" yüklemlerinin bildirdikleri temel eylemlerin mantıkça yapıcıları, +E'li tamlayıcı biçiminde cümlede yer alan *hasta* ve *öğrenci*'dir.

---

[54] Ediskun, Haydar, **Türk Dilbilgisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s.111.
[55] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s.280-289.

İkinci işlevde de Türkçedeki "az çaba ile çok anlam bildirme" ilkesine uygun olarak +E'li adların bağlandıkları sıfat-fiiller söylenmeyince, +E söylenmeyen bu sıfat-fiilin görevini yüklenerek sıfat yapım ekine dönüşmektedir: ***ateş pahasına satılan ekmek*** > ***ateş pahasına ekmek, boşa giden emek*** > ***boşa emek.***[56]

Yönelme Durum Ekinin Sefaretnamelerdeki İşlevleri

Yönelme durum eki, eklendiği kelimeyi "*yönelme*" anlamıyla yükleme bağlar:

...ḳral yetmiş beş yaşında bir pīr-i raʿşe-dār olmaġla nāme-i ***hümāyūna*** el uzatdıḳda mehābet-nāme daḫi ʿilāve olunup iki daḳīḳa miḳdārı almaġa saʿy itmiş iken muḳtedir olamadı... Vİ 10-9; ...her biri bir ***şey'e*** yapışup dögüşe dögüşe getürüp aradup ṭaşra çıḳarur... MH 3b-17; ...Nīl miṣāli ol ṣuyıñ üzerinden varup ***gümrüge*** ḳayıḳ yanaşur... MH 2b-24, ...Köpingden ***Berline*** varınca yollarıñ iki ṭarafı seyirciler ile māl-ā-māl oldıġından başḳa derūn-ı şehrde güzergāhımız olan zoḳaḳlarda ve ḫāneler pencerelerinde bir derece ziḥām var idi... AP 10a-1; ..bir ṭarīḳ ile ***ḳrala*** māddeyi ismāʿ münāsibdir dimeleriyle baʿżı vesā'iṭ ile ḳrala ismāʿ eyledik...Vİ 13-5, ...pādişāhları bir ***ḥākime*** ikrām riʿāyet eylerse fīl gönderürler... MH 5b-26; ...***menzilciye*** bārgīr virdirmeyüp üç dört sāʿat yolumızdan taʿvīḳ eylediler... AP 8a-6; ...bir ādem ***Hindistāna*** gitmek murād eyledikde Ciddede gemilere girer... MH 1b-6, ...maḥal-i lezarte şehre çār-ı yek sāʿat iken izdiḥām-i nāsdan ***ḳonaġımıza*** beş sāʿatde ancaḳ varıldı... Vİ 4-7, ...ḳonaġ-ı ***mezbūra*** anıñla geldik...Vİ 5-14, ... ḳaçan filūḳa ***bendere*** varup vāṣıl olduḳda ṣūret ḥākimine ḫaber iderler... MH 2b-19, ...ḳral oġullarım size pek müştāḳdır dimekle yol üzerinde olduḳlarından üç nefer ***oġullarına*** ve ***ḳızlarına*** uġradıḳ...Vİ 11-6; ...bu ṭā'ife ***öküze*** ve ***aġaca*** ve ***ṣuya*** ṭaparlar... MH 4b-23, ...her ne ṭarafda güneş görürse ***aña*** temennā iderler... MH 4b-28, ...bizim Āl-i ʿOsmān ***pādişāhına*** muḫliṣ oldıġımız cāy-ı iştibāh degildir... Vİ 10-15; ...ṭaraf-ı salṭanat-ı seniyyeden Berline ilçi varmadıġından ahālīsi Berline ***vüsūlimize*** ṣabr idemeyüp ḳış ve ḳara baḳmayaraḳ ricāl ve nisvānı hinṭo ve bārgīrlere süvār ve gelüp seyr ü temāşā... AP 9b-12; ...eger

---

[56] Kahraman, Tahir,"*Çağdaş Türkiye Türkçesinde Ad Çekimi Eklerinin Kullanım Özellikleri Ve İşlevleri*" **Türk Gramerinin Sorunları II**, TDK Yayınları, Ankara, 1999, s.286-287.
Yönelme durum ekinin işlevlerini konu alan diğer kaynaklar için bkz. Buran, Ahmet, "*Türkçede İsim Çekimi Ekleri*", Türk Gramerinin Sorunları II, TDK Yayınları, Ankara, 1999, s. 271-272.; Hatiboğlu, Vecihe, **Türkçenin Ekleri**, TDK Yayınları, Ankara, 1974, s.13-16.; Sinanoğlu, Samim, "*Yöneliş Düşümlü Ad*" Türk Dili, S. 103, Nisan 1960, s. 337-339; Baba, M. Okan, "*E Durumu Eki Üzerine Bir Deneme*" Türk Dili Dergisi, C. 15, s. 880, Ocak-Şubat 2002, s. 26-29.; Kalkan, Uğur, **Türkiye Türkçesinde Hal (Durum) Kavramı Ve Hal (Durum) Eklerinin İşlevleri**, Afyonkarahisar, 2006, s. 46-51, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

beş gün daḫi iẓin kāġıdı gelmese öylece ḳayıḳda oturup beklerler iẓin olup ṭaşra çıḳsa doġrı ***gümrüge*** götürürler... MH 3a-1, ...ṣoyunup eṣvābın yanında bıraġup ***ṣuya*** gider... MH 5a -1; ...şāh ***baña*** oturıñ diyü emr eyledi... Aİ 13-2, ... *vezīr-i a'ẓama* Fārisīce benim ismimi su'āl eyledi... Aİ 13-9, ...Belġrād ṣaḥrāsında muḥarrer Budim ***muḥāfiẓına*** ḫiṭāben bir ḳıṭ'a emr-i 'ālīyi ibrāz... AP 5b-16, ...Hindistānda ṣarrāf ve bāzirgān ve cevāhirci ve her dürlü ***ṣan'ata*** ḳarışan bānyāndır... MH 5b-6; ... ***bunlara*** kimse bir şey söylemez... MH 4b-19; ...bizim vezīrimiz ḫünkār ḫażretleriyle tenhāda mükāleme eyledigi ***esrāra*** nice vāḳıf olup size yazdı... Aİ 7-8; ...ḳānūna müte'allik ḫuṣūsa muḫālefet idemeyüp resm-i ***ḳadīmlerine*** rucū' eyler... MN 5a-10.

Yaklaşma kavramı katar

...sā'ir vilāyet ẓābitleri cümlesi deryā ***kenārına*** ḳarīb gelüp i'tiẓār-ḥāl itdiler ve āşinālıḳ eylediler... Vİ 3-15; ... ***Maḫāya*** gelince yol üzerinde cezīreler vardır... MH 1b-8, ...vallāhü'l-'aẓīm tā ***buraya*** gelmedikce bir ḳadem ilerü varmam... Aİ 3-3; ...bunda ki muḳāveleden ṣoñra aḳça ***Cezā'ire*** varınca mürd olan esīrleriñ muḳarrer olan bahāsını tamāmen aldılar... Vİ 23-16; ...Ṭārık bin Ziyād ve Mūsā bin Nuṣayr 'asker ile Septe boġazından ***Endülüs cezīresine*** geçdiler... Vİ 21-6; ...ve sāḥile ḳarīb ***Karṭacana İskelesine*** 'azīmet olundı... Vİ 19-1; ...ve Eskürya-nām maḥalden Berdav-nām ***mesīreye*** ḳral ḥareket üzere... Vİ 17-10; ...Ṭolundan ḥareket Aḳs-nām ***şehre*** taḥrīk-i gerdūne-i 'azīmet olunup... MF 16-18.

Yönelme durum eki, eklendiği kelimeyi "*yer*" ilgisiyle yükleme bağlar:

Yönelme durum ekinin bildirdiği yer kavramı farklı boyutlarda düşünülebilir.

...ehl-i Yemen ekşeri ***başlarına*** mor ḳavuḳ mişāli bir şey giyüp üzerine bir or nişānı ve yāḫud bir ḫāṣṣa ve yāḫud bir Malda alacası bütün ṭopıyla ṣararlar... MH 2a-4; ...teşrīfātçıları gelüp ālāy vesā'ir 'ādetlerini bir ***kāġıda*** yazmış bize 'arż itmek ṣadedinde oldı... Vİ 6-3; ...'acele ile ***ata*** bindirüp tā yemeklige gelüp bize 'aẓīm i'tiẓār... Aİ 3-6; örneklerinde "*üzerinde bulunma*" anlamıyla kurulan bir ilgiden bahsedilebilir.

...yedi sekiz ḫademe ile çādır ḳapusına ḳarīb ***maḥalle*** geldikde... Nİ 18-15; ...ḳoyun baġarşuġuna şu ṭoldırup ***bellerine ḳuşaḳ yerine*** ḳuşanurlar imiş... Aİ 43-9; ...atlarınıñ ***boġazına*** deve çānı gibi bir çān aşarlar... MH 2a-6; , ...taḫta'i bir ***ipe*** baġlamış deñize aṭarlar... MH 1b-16. Bu örneklerde yönelme durum eki almış kelimenin yükleme "*belirli bir noktada olma*" anlamıyla yer ilgisi kurduğu düşünülebilir.

...taḫta 'i bir ipe bağlamış *deñize* aṭarlar... MH 1b-16; ...mel'ūnı getürüp *mezāra* bırağup geldikde anda ḳarġalar ziyāfet iderler... MH 6a-18; ...ibtidā yigirmi ferde yemiş ḳahvesini münāsib nesneler ile *'arabalara* taḥmīl idüp gönderildi... Vİ 7-15; ...*eline* yeşil ot alup ḳırḳ kerre *ṣuya* ṣoḳup çıḳarur... MH 5a-4; Bu cümlelerde de yer ilgisinin, "*içinde olma içine girme* " anlamıyla kurulduğu görülmektedir.

...ve yigirmi otuz yıl olduḳda *altına* bir ḳat taḫta daḫi mıḫlarlar... MH 2b-12. Yönelme eki "*altında bulunma*" anlamıyla yüklem ilgisi kurmuştur.

...mektūb-ı şerīfi ta'ẓīm ve tekrīm ile öpüp yedine virüp ol daḫi alup öpüp başı *ucına* kodı... Aİ 15-12; ...bizi *yanına* alup ḫoş geldiñ beş gitdiñden ṣoñra ṣāḥib-i devlet efendim ḥażretleriniñ mektūblarını ṭaleb eyledi... Aİ 5-6;. Bu örnekte de "*yakınında olma*" anlamında kullanılmıştır.

Yön bildirir:

...iki eli ile *güneşe* işāret idüp ṣuya dalup çıḳup behmenleriniñ papazlarınıñ yanına varup belindeki peştemālin çıḳarup eṣvābın giyer... MH 5a-8; ... naẓarı benden *yaña* olup ve vezīri ile beni söyleşdiler... Aİ 14-4; ... bender-i Maḫādan beş günden ṣoñra gemi ḳalkup Hindistān *ṭarafına* teveccüh ider... MH 2a-9, ...*ṣaġa ve ṣola* ṣaparaḳ yigirmi günlük yolu gücle ḳırḳ günde ḳaṭ' idüp mesken-i şāhān-ı selef olan Ḳazvīn şehrine vāṣıl... Aİ 4-4, ...Ḥasan Pāşā Ḥażretleri bizim ol ṭarafa me'muriyetimizi şāh-ı cem-cāh *cānibine* ve sınūra ḳarīb olan Kirmānşāh *cānibine* taḥrīr eylemekle... Aİ 2-4; ... berü gel dimekle çāḳ-ı taḫtınıñ *öñüne* varıldı... Nİ 13-13; ...mihmān-dār beg gelüp cum'a güni *ḥużūr-ı şāhīye* da'vetimiz muṣammem oldıġını 11. iş'ārdan ṣoñra... Nİ 6-10; ...ve Hemedān ve Ḳazvin üzerlerinden *ordu-yı şāhīye* 'azīmet olunmaġla... Nİ 4-13; ... ve Leh ve Mosḳov ṭavā'ifi ṭaraf ṭaraf *Memālik-i 'Aliyyeye* hücūm idüp... MN 2b-8; ... França ve İspanya *vilāyetlerine* hücūm eylerler... MN 15a-11;

Yönelme durum eki, eklendiği kelimeyi "*sebep -dığı için, -den dolayı*" ilgisiyle yükleme bağlar:

...gūyā ki biz bunlardan sınūra ḳarīb bir ḳaç sancāḳ *ṭalebine* gelmiş olavüz... Aİ 5-11; ...Şāh 'Abbās bunlara *merḥamete* her bir ḳabīleye senevī birer miḳdār ma'āş ta'yīn eylemiş... 26-12; ...ḳral muḳaddemā küçük İspanyol ḳralı iken Devlet-i 'Aliyye ile aḳd-i muṣālaḥa idüp bu muṣālaḥa daḫi kendi ma'rifetiyle *oldığına* teşekkürler idüp bükā eyledigi meşhūd-ı ḥużżār

oldı... Vİ 10-13; ...siziñ *sebebiñize* ol akçadan maḥrum oldığımız içün meblaġ-ı meẕkūr sizden taẓmīn iḳtiżā ider... AP 7b-14, ...ve yeñi dünyānıñ ekser ḫalḳı maʿden ḫidmetine taʿyīn olundığından... Vİ 23-4;

Yönelme durum eki, amaç bildirir:

...ḳral...iki daḳīḳa miḳdārı *almaġa* saʿy itmiş iken muḳtedir olamadı... Vİ 10-10, ... eṣvāb *çıḳarmaġa* gelen ādem içerüden bir parça şey arayıcınıñ öñine götürüp baḳdırup... MH 3b-2, ...ḳarġaʾi besle ki gözin *oymaġa* lāzım olur... MH 6a-21 ...kehle ve pire daḫi öldürmezler ve *öldürmege* daḫi ḳoymazlar...MH 4b-25, ... ḳarındaşını üç yüz miḳdārı ḳızılbaş ile *istiḳbāle* göndermiş... Aİ 2-9, ...Ralu-nām ceneral sāʾir vücūh-ı belde ile *ziyāretimize* gelüp meʾmūriyetimizden iẓhār-ı sürūr ve şādmānī eylediler... AP 9a-2; ...ḳral ve oġlı *mülāḳātımıza* ṭālib olup ḫaberler göndermekle altı yedi gün iḳāmetden ṣoñra ḳral muḳīm oldığı maḥale ʿazīmet olundı... Vİ 4-12; ...kendi ṭaraflarından destūrları üzere yemeklik *tertībine* ṣarf ü saʿy ü mecāl eyleyüp... Nİ 3-12;

Yönelme durum eki, eklendiği kelimeyi *"için"* anlam ilgisiyle yükleme bağlar:

...Meḥemmed Ḫān Ḥażretleriniñ ḫaşmetlü menziletlü İspanya Ḳralı *Cenāblarına* nāme-i hümāyıñ-ı ʿināyet-meşḥūnlarıdır... Vİ 10-4; ...şān-ı devlet içün bir mükemmel boġça daḫi *aña* virildi... Vİ 5-7, ...bu diyārlarda ḥāḳim olan fīle binerler ve köslerin fīle yükledirler ve her *ḥākime* yedi sekiz fīl olur... MH 5b-24, ...ben şimdi *saña* vezīr-i aʿẓam mektūblarını virmem... Aİ 6-8; ...müceddiden *muṣāfāta* meʾmūruz... Vİ 7-3, ...Mosḳov ilçisi bizim ʿādetimiz ʿOṣmānlı ilçilerine ḫuṣūnet eylediklerinde cebrile sözümüzi icrā itdiririz *ibrāma* ṭāḳātleri yoḳdur dimekle bizi orta ilçi pāyesine tenzīl murād eylediler.. Vİ 6-15; ...ol gün gümrükden ṭaşra bir ḳat çamāşur *çıḳarmaġa* daḫi iẕin virmezler... MH 3a-7; ...Prusyaludan Ḳonselya nāmında bir ādem ḳarşu gelüp mihmān-dārıñız Leʾüpşiç-nām ḳaṣabada *size* muntaẓırdır diyü ḫaber virmekle ferdāsı şehr-i meẕkūrdan ḥareket... AP 8a-22; ...işāret eylediginde sözi çevirüp *pādişāhlara* lāzım olan kendü ser-ḥadlerini memālik-i maḥrūsasından ziyāde ḥıfẓ ile mābeyninde münʿaḳid olan ṣulḥ ü ṣalāḥ ve dostluġı mürāʿāt itmekdir didim... Aİ 29-12; ...Budim *ḥüküm-dārlarına* maḳar ve mesken taʿyīn olundı... Aİ 5b-22; ...biz Madridde iken Cezāʾir beginiñ *ḳrala* üç reʾs ve iki arslan ve bir ḳaç deve ḳuşı hediyesi gelüp...Vİ 24-5; ...ve ilçi *tercemānlarına* devlet-i ʿaliyye yevmiye onar ġuruş virmek muʿtād iken *tercemānımıza* bir ḥisbe virmediler... Vİ 19-6;

...ʿarabaları ***anlara*** maḫṣūṣ kebīr ʿarabadır...Vİ 14-10; ...hiçbir ***kimseye*** ziyān idüp çārşūda ġavġā ādem dövme öldürme şeyʾi çalınma böyle şey olmaz... MH 4a-7; ...devlet-i ʿaliyyeniñ ***ilçilere*** kürek ve at iḥsānı devletimizde resm degildir...Vİ19-3;

Yönelme durum eki, eklendiği kelimeyi "*zaman sınırı*" ilgisiyle yükleme bağlar:

...gicelerde uşaḳlar sāʿat ***dörde*** varınca fetek şenligi iderler... MH 4b-16,

Yönelme durum eki, eklendiği kelimeyi "*fiyat, miktar oranı*" anlam ilgisiyle yükleme bağlar:

...incir ufacıḳ olur iki dānesi bir bīseyedir yaʿnī bu ***pāreye***... MH 6b-2, ...her bir nārgile-dār yüz ***rūbiyyeye*** ve daḫi *ziyādeye* çubuḳ içer... MH 6b-10; ...İspanyanıñ biñ iki yüz elli esīri Cezāʾirde bulunmaġla her birini biñ ***riyāle*** fürūḫat eylediler... Vİ 23-15; ...ve bir ṭavuḳ ḳırḳ ***pāreye***... Vİ 14-10; ...Françа ḳralı daḫi...Nidirlund memleketleriniñ ***ṣülüṣüne*** ḳanāʿat... MN 17a-12;

Yönelme durum eki, eklendiği kelimeyi "*karşılaştırma benzetme*" ilgisiyle yükleme bağlar:

Sanʿa...ḳaradan ***Mekke-i Mükerremeye*** ḳırk ḳırḳ beş ḳonaḳdır... MH 1b-22; ...bu şehir deryā nehri kenārında olup ***deryāya*** üç mīl ve bāġ bāġçeli bir yerdir...Vİ 5-9; ... zāc aġacı siyāh ḳoz ***aġacına*** beñzer... MH 2b-11; ...bundan ġayri dürlü mīveleri vardır Rūm ***mīvesine*** beñzemez... MH 4a-17; ...pān dirler bir yeşil yapraḳ yirler ṣarmışaḳ ***yapraġına*** beñzer... MH4a-28; ...pān dirler bir yeşil yapraḳ yirler ṣarmışaḳ ***yapraġına*** beñzer ***beyāża*** meyllidir... MH4a-28; ...eṭrāfı ḳalʿadır üç buçuḳ sāʿat çeker yayan ***ādeme***... MH 4a-24

Yönelme durum eki, eklendiği kelimeyi "*yerine koyma, karşılık*" ilgisiyle yükleme bağlar:

... ẕikr olunan yollarıñ taʿmīriçün āmed-şüd idenlerden bārgīr ***başına*** üç pāre almak muʿtād olmaġla... AP 6b-12, ...size kürek ve donanmış esb bahāsı irsāl itdiler diyü üç biñ beş yüz riyāl getürmiş idi şimdi anı taʿyīnāt ***bahāmıza*** maḥsūb eylediler... Vİ 19-5, ...ehl-i Yemen ḳahve ***yerine*** ḳahveniñ ḳabuġın kaynadup anı içerler... MH 1b-23, ... Hindistānda pāre ***yerine*** ḳızıl minḳar geçer... MH 3b-23, ...ʿameli dünyāda eyü ise ***yerine*** bir ulu manṣıb ṣāḥibi devletlü kişi olup bir daḫi dünyāya gelür... MH 5a-30; ...ve eger ḳoynunda sāʿati var ise ***aña*** bir kıymet kesüp ʿöşr alurlar... MH 3a-6; ...***ḥāllerine*** münāsib hediyeler virilüp şān-ı devlet tekmīl olundı...

Vİ 19-12; ...bir ālāy mübtedī ʿ*askerine* işe yarar Mosḳov çasarı ile muṣālaḥamız şurūṭınıñ biri ḥīn-i iḳtiżāda o bize biz aña otuz ikişer biñ ʿasker virmek üzere olmaġla... MN 23b-11

Yönelme durum eki, eklendiği kelimeyi "*açıklama*" ilgisiyle yükleme bağlar:

...Yemen pādişāhınıñ *taḫtına* Sanʿa diyü taʿbīr iderler... MH 1b-21, ...muʿallim diyü gemilerde yol bilen baş *reʿīse* dirler... MH 2a-14, ...gemide ḳapudānlar ki *anlara* nūḫūde dirler... MH 2b-8, ...yüz otuz beş *dirheme* sirkeçe dirler... MH 4a-16; ...milyon diyü biñ kere biñ *riyāle* iṭlāḳ olunur... Vİ 22-12; ... şehr-i meẕkūrıñ iki cānibinden iki nehir mürūr ider *birine* Ṣaune ve ol *birine* Rune taʿbīr iderler... MF 18-9;

Konu Bildirir

...Barşelonada *lezarteye* ḳarār virildi... Vİ 3-9; ... Raḳoviçi oġlını baʿde'l-iḫrāc yigirmi dört mādde *üzerine* ṣulḥ ve taṭmīn eylemişken... MN 27a-12; ...zevcesiniñ ru'yetine daḫi āşikāre *muḫālefete* ḳudreti olmadıġından gidecek ilçiyi nihānīce daʿvet... MN 19b-3

-e karşı anlamında kullanılır

... ve ol ulu ve ʿazīz ḳarındaşım *ḥażretlerine* bir dürlü ḫuṣūmetim yoḳdur... Nİ 14-7; ...Devlet-i ʿAliyyeniñ şimdiye dek *kendülere* müsāʿade-gūne muʿāmeleleri ve bu defʿa daḫi emr-i muṣālaḥa ḳarār-gīr olmadıġı ḥālde... Nİ 7-7;

Tarz Bildirir

...yalḳı dirler bir şey' var aña binerler iki ḳulları öñünde ve ardında bir ve içinde bir ādem *boy boya* yatur... MH 4b-10;

Fiillerle kalıplaşarak deyimleşmiş şekilde kullanılabilmektedir

...Kürdistān beglerinden teşekkī ṣūretin żımnen iş' ār idüp velākin *lisāna getürmedi*... Aİ 28-7; ...ve tekrār yine beni karşusına ṭaleb eyledi ḳapucılar ketḫüdāsı *koltıġuma girüp* ḳaldırup ḥużūrına getürdi... Aİ 14-8; ...ve bir *ḳalıba ifrāġ idemeyüp* biraz hedāyā ile bir ilçi göndermek taṣmīm eylemişler... Aİ 5-13; ...ehl-i sünnet *yüzine ḥasret olduḳlarından* bizim mülāḳātımızı niʿmet-i ʿuẓmā ʿadd idüp üç gün üç gice ikrām ve żiyāfetler ile teşyīʿ idüp gönderdiler... Aİ 45-15; ...ḳoyun eti yiyen ādem *ishāle uġrar*... MH 4-a 14, ...derūnlarına iḫtilāl girüp ümerā-yı İslām *birbirlerine düşdiler*... Vİ 21-12; ...egerçi cümlesi *fiʿle gelemedi* lākin mehābetleri maʿlūm oldı... Vİ 15-6; ...*öñüne düşüp* āheste reftār ile ḳral sarāyına ʿazīmet...Vİ 8-3;

Yönelme Durum Ekinin Diğer Durum Eklerinin Fonksiyonunda Kullanılışı

Belirtme durum eki yerine kullanılmıştır:

...biñ sene muḳaddem ʿālem-i cāhiliyyetde Roma ṭarafında ẓuhūr iden ***Yūnānīlere*** taḳlīd ve ḥattā elbise-i ʿacībe-i resmīleri daḫi anlara maḫṣūṣ olan ḥāletdedir... MF 42-24; ...ve ṭavāʾif miṣillü mülūk elinde ḳalan İspanyol ve İtalya ve İngiliz ve Flemenk ***vilāyetlerine*** istīlā idüp... MN 11b-6; ...Īrān idi ḥālā anı alup ***Genceye*** istīlā eylediler... Aİ 44-12; ...ḳuvve-i māliyesi olanlara maḫṣūṣ dāʾireler olmaġla müstaḳilce bir dāʾireye varup ***ʿilletine*** tedāvī ider... MF 19-3; ...hemān İstanbulda mı eglenürler yoḫsa beşer onar ḳonaḳ baʿżı ***şehirlere*** geşt ü güẕār iderler mi... Aİ 21-12;

Bulunma durum eki yerine kullanılışı

...Anaṭolu ve Rūm ili ʿasākiri meʾmūr olduḳları Ḫotin ve Bender ve Özi ve Ḳırım ve sāʾir ***muḥāfaẓalara*** mevcūd olmalarıyla Āsitāne-i ʿaliyye ṭarafından her ordu-yı hümāyūn ḥareket idüp... ER 2b-3.

Vasıta durum eki yerine kullanılışı

...ṭālib olanları muʿallimleri ***taʿlīme*** meşġūl idi... Vİ 15-3; ...ve bizi gördüklerinde ziyāde maḥẓūẓ ve memnūniyet ile lisānlarınca Devlet-i ʿAliyye beḳāsıçun ***duʿāya*** iştiġāl... MF 12-8; ...Der-saʿādete gelen ilçiler mādāmki resmen taḳdīm-nāme idecekdir bir ***kimesneye*** mülāḳāta ḥācet olmayup... MF 24-19; ...Françalu Ṭolonda külliyetlü donanma ***tedārikine*** iştiġāl... MF 49-3; ...Françalu Ṭolonda külliyetlü donanma ***tedārikine*** iştiġāl... MF 49-3.

Değerlendirme

ET'de yönelme durumu, *+KA,* nadiren *+A* ve ünlülerden sonra *+yA* ekiyle karşılanmıştır. EAT'de asıl yönelme durum eki olarak *+(y)A* görülür. Oğuzca'nın ilk edebî ürünlerinde geçen birkaç +GA'lı şekil bu dönem için karakteristik değildir. Sefaretnamelerde de yönelme durum eki +(y)A ekiyle karşılanmıştır. EAT'de (yalın durum) +**Ø,** +(n)Iñ tamlama eki, +(y)I belirtme durum eki, +dA bulunma durum eki, +dAn çıkma durum eki yönelme durum eki fonksiyonuyla kullanılmıştır. Yine EAT metinlerinde yönelme durum eki de tamlayan eki, belirtme, bulunma, çıkma, vasıta, eşitlik durum eki yerine kullanılmıştır.

Sefaretnamelerde de yalın durum +Ø, belirtme durumu eki +(y)I, bulunma durum eki +dA ve çıkma durum eki +dAn 'in yönelme durum eki fonksiyonuyla kullanıldığı

görülmektedir. Ayrıca Sefaretnamelerde yönelme durum eki, belirtme, bulunma ve vasıta durum ekleri yerine kullanılmıştır.

Sefaretnamelerde yönelme durum eki EAT'deki gibi, +(y)A dek, +(y)A degin, +(y)A göre, +(y)A karşu edatları yanında +(y)A ait, +(y)A dair, +(y)A doğru, +(y)A ḳadar edatlarıyla da kullanılmıştır.

Yönelme durum ekinin EAT'de görülen yönelme, amaç, +(y)A karşı işlevleri ve TT'de görülen yönelme yaklaşma, amaç, zaman, fiyat, oran, miktar, sebep, yer, yön, zarf ve edat tümleci kurma işlevlerinin Sefaretnamelerde de kullanıldığı görülmektedir.

d. BULUNMA DURUMU (+dA)

Bulunma durumu, "fiilin gösterdiği oluş ve kılışın yerini ve zamanını bildiren isim hâlidir."[57] ET'de +tA /+dA eki, bulunma ve çıkma durumunu karşılamaktadır.[58] EAT'de +dA ekiyle kurulan bulunma durum eki isim kök ve tabanlarında, iyelik eki, çokluk eki almış kelimelerde ve zamirlerde kullanılmıştır.

"Uzun ***yolda*** saña budur ḳılavuz.", "***Aġaçlarda*** bir aġaç bar, anıñ yapraġı dökilmes.", "Gül ***yüzüñde*** ḫaṭ belürse gözlerüm giryān olur.", "Şol nesne ya ki sen ḳoyup gidesin ol ***bunda*** ḳala."

EAT'de, bulunma durum eki +dA şeklindedir ve bu dönem metinlerinde çeşitli eklerin de bulunma durum eki fonksiyonunda kullanıldığı görülmektedir.

+Ø (eksiz): "neçe veled ḫalḳ içün, bir ḳaç ʿāṣī içün / ***Yıl*** on iki ay aġlayup yalvara sen teñriyi"

+(y)I: "İki geyik bir yeri otlar gezer.", "Şaʿbān ***ayını*** oruç dutsa bunuñ gibi ṣevāb bula."

+(y)A: "Bu benüm avum yiridür ve bunı ***almaġa*** ben ḥaḳluvan.", "Bir bunuñ ***şekline*** kimse görmedüm."

+dAn: "Atdan indiler, cümle yayaḳ olup ***ıraḳdan*** turdılar, yüz yüze virdiler.", "İy ʿazīz eger bizim ***aramızdan*** ilerüden bilişlik ve ḥaḳ-ı ṣoḥbet yoġısa ve senüñ üzerine hīç ḥaḳḳum ṣābit degülse dagı."

---

[57] Korkmaz, Zeynep, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara, 1992, s. 29.
[58] Gabain A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 64.

+(I)n (Vasıta eki): "Ey şāh ḫizmetkārlarıñızdan ṣorıñ bize inanmazsañız uz henüz daḫı *ayağın* ṭururlar hīç ḳımıldanmadılar."

+ÇA (eşitlik eki): "Ben daḫı anıñla güleş dutup ʿināyet-i ḥaḳ ile başduġum *taḳdīrce* şāyet ki yorulmış idüm, diyü."

Sefaretnamelerde bulunma durumu, +dA ekiyle gösterilmiştir ve kullanılış şekilleri şunlardır:

İsim Kök ve Gövdelerinde

...şehre bir sāʿat *maḥalde* şehr-i minḳārda ḥavżlar yapup... Vİ 18-10; ...vezīrimiz ḫünkār ḫażretleriyle *tenhāda* mükāleme eyledigi esrāra nice vāḳıf olup size yazdı... Aİ 7-7; ...ve *açıḳda* olup rūzgāra müteraḳḳib olan sefāyinden ve ḳalʿalardan beş yüz ṭoḳsan altı ḳıṭʿa ṭop endāḫt eylediklerini meraḳsız ḫadememizden biri tesbīḥ ile taʿdād eyledi... MF 14-12;

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

...ḳomedyaya varılup opera ve sāʾir *ḳomedyalarda* olan ġulām ve ḳızları cemʿ... MF 29-2; ...bu güne ḥareketleri oldıġı çārşū ve *pāzārlarda* ve ḳraliçe sarāyında şāyiʿ olmaġla... ER 40b-16; ...o maḳūleleri inşā ve īcād eyledikleri *ḳār-ḫānelerde* ḫafīfce yevmiye ile istiḫdām idüp... AP 16a-8.

İyelik Eki Almış Kelimelerde

...ve *elimde* nāme-i hümāyūn āheste āheste yürüyerek şāhıñ oturdıġı ṣofanıñ tā öñine varup... Aİ 11-11; ...benim *ḥużūrumda* cezāları budur... ER 56b-16; ... benim şāh-ı vālā-cāh ḥażretlerine *derūnumda* aṣlā buġż ü ʿadāvetim... olmadıġına bināʾen... Nİ 13-4; ...bir ʿacemī köledir *dergehiñde* şāh-ı ʿAcem... Aİ 40-12; ...ve çārsūsında gicelerde uşaḳlar sāʿat dörde varınca fetek şenligi iderler... MH 4b-16; ...ve lākin kemān-dārlıḳ ve tüfeng-endāzlıḳ *fenninde* māhirlerdir... Aİ 42-2; ...ve *ḥaḳḳımızda* öyle taʿẓīm eylediler ki sāʾir ilçilere böyle olmamış idi... Vİ 7-7; ... kemā-kān *daʿvāñızda* ıṣrār iderseñiz birḳaç gün ben bunda iḳāmet ve keyfiyeti imparaṭor cenābına taḥrīr iderim... AP 7b-1; ...derūn-ı şehirde güẕer-gāhımız olan zoḳaḳlarda ve ḫāneler *pencerelerinde* bir derece ziḥām var idi... AP 10a-3.

Zamirlerde Kullanılışı

...ve bir karyeye gelüp o gice *anda* kār-sāz-ı rāḥat-ı ḫᵛāb oldılar... DR 9-7; ...*anlarda* daḫi ʿalāʾim-i faḳr āşikāre oldıġı bālāda ṣebt olundı... MN 27b-8; ...ben *bunda* iḳāmet ve

keyfiyeti imparaṭor cenābına taḥrīr iderim... AP 7b-2; ...İslām ʿaskeri yine silāḥ ve bārgīr ve eşyāsını beyʿ idüp ekl iderler lākin ***bunlarda*** bu daḫi bozılmaz... ER 49b-5; ...bunca māl ***ḳanda*** ḥāṣıl oldı... ER 60b-7.

Bulunma durum eki sıfat göreviyle kullanılır:

...şimdi ol ***ʿahde vefā*** ile dāʾimā niyet-i ṣādıḳaları celb-i ḳulūb-ı reʿāyā ve ahālīdir... Aİ 18-5; ...beyt "ḳaldım ayaḳda diyü ġam yime dünyā budur / manṣıb ü cāh hemān ***elde hüner*** ṣaġ olsun"... ER 2b-15; ...***bahāda aġır*** ve ***götürmekde ḫafīf*** olan eşyādan māʿadā pāyb-end-i esīr ve sāʾir ġanāyim alup... ER 4-a 1; ...bu çarḫ-ı felegiñ iḳbāl ü idbārına iʿtibār itme ki ne ***saʿdında vefā ve ne taḫtında beḳā*** zinhār bir dürlü ḥāline ṭayanma... ER 62a-11; ...gümrükde iki yüz üç yüz ʿaskerī ***ellerinde ḳılıç*** ve ***boġazında ḳalkan*** hemān biraz ziyāde şamāta idince 21. baş kötek iderler... MH 3b-20;

Zarf Olarak Kullanılır:

...hemān birlikde olup ricā ve niyāz üzere olalum diyü ***niyāzda iken*** nāgāh bir ḥareket-i ʿarż miṣillü ḥāl ẓuhūr idüp... ER 7a-1; ...ḫāneleri yerlü reʿāyā ile ***yaġmada iken*** bu eṣnāda ser-ʿaskeriñ yanında ancaḳ on iki etbāʿı ḳalup... ER 25a-10; ... bu vechile gümrükçi ve ostaryacı ġāʾileleri ber-ṭaraf ve müsterīḥü ʾlb-āl olduḳ ***ḫayālinde iken*** bālāda meẕkūr Ḳaran ḳaṣabasından bizi menzil yolundan iḫrāc... AP 7b-19; ...ve Tātār ordusı İslām ordusunıñ ***girüsinde iken*** ḳalḳup bir buçuḳ sāʿat ilerü ordumuzuñ ṭoġruluġına ḳonup... ER 7b-12;

Sefaretnamelerde Bulunma Durum Eki İşlevinde Kullanılan Diğer Ekler

Yalın Durum Ø:

...bu ḳalʿaya Çelebi Sulṭān Meḥmed Ḫān Ġāzī Ḥażretleri ʿasker ile gelmişdir zīrā ***cevānib-i erbaʿası*** ehl-i İslām metrīsleri maʿlūmdur ki Rūmca tārīḫī ḳalʿada meẕkūrdur... ER 29a-; ...bizi iki üç sāʿat miḳdārı ***mesāfe*** istiḳbāl... Aİ 45-5; ...ẕikr olunan Pāşādepesi metrīsden ***içerü*** ḳalmaġla... ER 27b-11; ...leb-i deryāda başḳa başḳa ***palanḳa şekli*** ḳalʿalar ve tepelerde daḫi burc ve ḳuleler ile maḥrūs olup... MF 6-21; ...mefhūm ***teẕkere*** bizler kimiñ içün ceng idersiñiz eger Ḳırım içün ise biz cümlemiz Ḳırımıñ ḳalʿalarını Mosḳova virdik ve barışdıḳ bize memleket lāzımdır... diyü ḫatm-i kelām idüp... ER 22a-14

Yönelme durum eki +(y)A:

...ve İspanya Ḳrallıġı daḫi França ḳralınıñ oġlı Filibo *Ġıvantora* ḳarār ve Parfa dükası bilā-veled hālik... MN 17a-13; ...Anaṭolu ve Rūm ili ʿasākiri meʾmūr olduḳları Ḫotin ve Bender ve Özi ve Ḳırım ve sāʾir *muḥāfaẓalara* mevcūd olmalarıyla Āsitāne-i ʿaliyye ṭarafından her ordu-yı hümāyūn ḥareket idüp... ER 2b-3.

Araç durum eki +(y)lA:

...ḥāṣıl-ı kelām 13 Safer 1189 *tārīḫiyle* ṣıḥḥat ü selāmet Āsitāne-i ʿAliyyeye dāḫil olundı...ER 55a-2; ...bizi vilāyetlülerine seyr itdirmek *fikriyle* idigi maʿlūm ise daḫi mümāşāt olunup ẕikr olunan bīmār-ḫāneye varıldı... MF 18-15;

Bulunma Durum Ekinin İşlevleri

Bulunma durum eki, ET'de başlıca şu işlevlerde kullanılmıştır:

Cümlede yer tamlayıcısı göreviyle kullanılır: "Türk Ḳaġan Ötüken yış olursar ilte bıñ yoḳ", "Türk Sir bodun *yirinte* bod ḳalmadı.", "Ol at *anta* ölti.".

Cümlede zarf görevinde kullanılır: "Eçim Ḳaġan *olurtuḳda* özüm Tarduş bodun üze şad ertim.", "Yana teñri ḳutında üçünç *yılta* ḳop esen tükel körüşmiş.", "İlig devleti boldı *künde* örü." [59]

EAT'de bulunma hâli bir yerde uzunca veya bir müddet kalmayı, beklemeyi gösterir.

Fiilin ilgilendirdiği yeri gösterir: "Gül budaġı gibi *gülşende* salınsın nāz ile.", "Gāh *odında* vü gāh *suda* idi.", "Yüzüm sürem senüñ görklü evüñe / Yürüyem ıssı *ḳumlarda* sevüne.", "Sag *yanumda* bir canavar gürledi.", "Ol yigiti düş *içinde* gördüm."

Zaman bildiren kelimelere gelerek zaman zarfı yapar: "ve *günde* biş namāz oldı.", "Hanlar hanı han bayındur *yılda* bir kerre toy idüp oġuz biglerini ḳonuḳlar idi." "Bu *yaḳında* īmāna gelmiş idi."

Sıfat-fiil ekleri üzerine gelerek '...-(y)Inca, ...-dIGI zaman' manalarını verir: "Mengü uçmaḳ içinde mengü oldı ol yigit ġılmān, vildān hūrüʾl-ʿayn ol *keldükde* sevnişdi.", "Salḳum salḳum tañ yilleri esdüginde / Saḳallu bozaç turġay *ṣayraduḳda* / Bedevī atlar issin görüp *oḳraduḳda* / Saḳalı uzun at eri *bañladuḳda*."

"Bir şey hakkında, bir şey bakımından; bir şey konusunda" manalarında kullanılır:

---

[59] Sev, Gülsel, **Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s. 380-385.

"Kemerleri direk üzre durupdur / *Sağışta* bu direkler biş yüz ondur.", Pes bir dīv ki ḥīle *mekkārlıkda* naẓīri yoġıdı.", "Ḳuşūrum gerçi çoḳdur *ḫizmetüñde*." , "Bunı pāzişāha *bildürmekde* assı olmaya, belki ziyān ola diridi."

"Bir şeyin biri, bir şeyden biri" tarzındaki kesir sayılarında kullanılır:

"Eger bir er ölse, ata birle oġul oġlı kalsa, ataya *altıda* bir vireler.", "*Biñde* birinüñ adı bellü degillerdür."

'...içinde' manasında kullanılır: "Resūlullāhı yuñ *ṭonda* yalıñcaḳ eylemen didi."

EAT'de bulunma durum ekinin diğer durum ekleri fonksiyonunda kullanıldığı da görülmektedir:

Yalın hâl yerine kullanılışı: "Medīne yolunı tutup giderler / Ḥaḳa ol *demde* çok şükür iderler."

Yönelme hâli yerine kullanılışı: "*Medīnede* varuban...", "Gice anı başum *altında* ḳomayınca diñlenmezsin.", "Şeyh ṭurdı, öyle ıssısında şāhıñ sarāy ḳapusında vardı.", "Gelür iken sizin ile *bunda* ben.", " Süheyl *anda* vardı ḳapu ḳaḳdı çok."

Ayrılma hâli yerine kullanılışı: "*Ağaçlarda* bir aġaç bar anıñ yapraḳı dökilmes.", Ḳapıñda itme maḥrūm sāyilem oş.", "Ḳara polat öz ḳılıcıñ virgi maña / *Ṣadağıñda* seksen oḳıñ virgil maña."

Vasıta hâli yerine kullanılışı: "ve yüz yigirmi biñ ʿālem salṭanat ve ʿıyş u *ʿişretde* ʿömür sürmüş idi.", "*Ḳışda yazda* ḳarı buzı erimeyen ḳażılıḳ ṭağına geldi.", "Bu gice sizüñ ṣoḥbetüñüzde müşerref ve muġtenem oldum.",

Eşitlik eki yerine kullanılışı: "Oñulur oḳ u ḳılıç zaḫmi *tīzde*.", "Abū Yūsuf ve Muḥammed *ḳavlinde* irkekden egsükirek dişiden artuḳıraḳ biresin."[60]

Muharrem Ergin, "bulunma durum ekinin, geniş anlamıyla bulunma fonksiyonunda kullanıldığını, fiilin anlamına uygun olarak çeşitli özel ifadeler içinde görüldüğünü ifade ederek örnek vermeden bulunma durum ekinin yüklenmiş olduğu " *bulunma, yer, zaman, iş, devamlılık, müddet, tarz, şekil, durum, karşılaştırma, kesir, konu, vasıta, gaye, sebep, vasıf, miktar, belirtme, vasıta, kısım, parça, aitlik* vb." işlevlerini sıralamıştır. M. Ergin'e göre, bulunma durum ekinin yüklendiği bu işlevler, bulunma ana fonksiyonu etrafında toplanmıştır.

---

[60] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 50-55.

Bunların kesin olarak sınırlandırılmaları mümkün değildir ve bunlar, gramer bakımından tam bir kural ve ölçü değeri taşımadıkları gibi, kullanıldığı fiile bağlı olarak ortaya çıkan çok özel işlevlerdir.[61]

Zeynep Korkmaz "+DA eki ile karşılanan bulunma durumunun, fiildeki oluş ve kılışın yerini bildirdiğini, buradaki yer kavramının yalnızca somut bir yer kavramı olmadığını her türlü somut ve soyut kavramları karşılayan adların bulunma durumuna girebildiğini dile getirmektedir. Z. Korkmaz, bulunma durumunun bulunma ve yer gösterme kavramlarıyla birlikte, "zaman, iş, süreklilik, içinde olma, tarz bildirme, karşılaştırma, gösterme, vasıta, amaç, hedef vb. ifadeleri de içine alabileceğini belirterek bulunma durum ekinin başlıca işlevlerini örnekleriyle sıralamaktadır. Zeynep Korkmaz'ın tespit ettiği bulunma durum ekinin işlevleri şunlardır:

Yer bildirir: ("Birkaç gün ***dağda*** kalacaklarını söylediler). **Oluş ve kılışın zamanını bildirir**: (Arada sırada bizi ***görmeye*** geliryordu). **Çeşitli işlev nicelikleriyle zarf tümleci kurar**: (Uyku ile uyanıklık ***arasında*** geçti birkaç saat). **Adı fiile "içinde olma, içinde bulunma" anlatımıyla bağlar**: (Adnan namusunun ***tehlikede*** olduğunu söylüyordu). **Adı fiile vasıta işleviyle bağlar**: (Artık Garadaş köyü, ***sayende*** sudan uslu oldu). **Adı "miktar, derece, sebep, yüzünden, bakımından, için, bildirme vb." ifadelerle fiile bağlar**: (Herşey ***kararında*** olmalı... Zelzelede yıkılmış evini bahçesinde bir taş üzerinde oturmuş. ***Nefes alıp vermekte*** zorlanıyor. İşte yaptığınız çalışmalar ***ortada***). **-mAk ve -mA'lı ad-fiillerle şimdiki zamanı karşılar**: (Şu bizim halkı uyandırmadadır varsa felâh). -Iş / -Uş ad-fiil ekleriyle **"-dığı zaman, -ınca, -ken"** gibi işlevlerle zarf-fiillerin yerini tutar: (Kar ***yağışında*** insanlar hızlı hızlı yürüyorlar). Sıfat ve ad tamlamalarının tamlayan ve tamlanan ögelerinde yer alarak sıfat görevi yüklenir: (***Emzikte*** çocukları vardı. Hülâsa ***bukalemun fırtınasında*** züppelerin / Elinde maskara olduk...). Bildirme eki alarak ya da ek-fiille çekime girerek yüklem olabilir: (Aklımız ***başımızda*** bizim. Ben de aynı ***fikirdeyim.***) Anlamca kaynaşmış birleşik fiiller oluşturur: (***açıkta kal-, elde kal- v.b***)[62]

Uğur Kalkan, bulunma durum ekinin işlevlerini, "*yer, konu*: (***Kaynak taramada*** onun üstüne yoktur.), *durum*: (Selim ***uykuda*** konuşur.), *bakış* : (Bu tablonun ***güzellikte*** eşi yoktur.),

---

[61] Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1989, s. 223.
[62] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri** (Şekil Bilgisi), TDK Yayınları, Ankara, 2003, s.289-301.

Araç: (Toprak ***saksıda*** yemek yedirmiş.), *zaman, dönem*: (***Çocukluğumda***, bir Arabistan şehrinde bir kadın tanımıştık.), *süre, tarz*: (***Başı önünde*** düşünüyordu.), *fiyat, oran* ve *yüklem* şeklinde tespit etmiştir.[63]

Tahir Kahraman, "*+DE* ekinin öncelikli işlevinin yer bildirmek olduğunu ancak zaman bildirme işlevinin de ona yakın bir önem taşıdığını belirterek birçok dil bilgisinde bulunma durumunun "zaman-yer" ya da "yer-zaman" durumu olarak adlandırıldığını dile getirmiştir. T. Kahraman, bulunma durum ekinin işlevlerini *yer, durum, zaman, birliktelik, içindelik, konu, bildirme, zarf, kesir sayı* şeklinde sıralamış ve bulunma durum ekinin yapım eki göreviyle kullanıldığını da ortaya koymuştur. T. Kahraman'a göre, "olan, bulunan" gibi sıfat-fiiller söylenmeyince +DE eki, sıfat-fiilin yerini turarak yapım eki işlevi görmektedir: *İki metre boyunda olan erkek > İki metre boyunda erkek.*

Bir de *+DE* li adla sıfat yapım eki *+ki'*yi alarak sıfatlaşabilmektedir. Kimi zaman *+ki* ekinin düşmesiyle de +DE eki yapım eki özelliği kazanabilmektedir: *Bu konudaki düşüncelerini açıkladı > Bu konuda düşüncelerini açıkladı.* +DE'li kelimeler donmuş olarak bağımsız ad görevinde de kullanılabilmektedir: *Gözdesini yitirdi, yüzdesini bul...*[64]

Bulunma Durum Ekinin Sefaretnamelerdeki İşlevleri

Bulunma durum eki, fiilin yapıldığı yeri gösterir: Bulunma durum ekiyle karşılanan yer kavramı her zaman somut bir yer olmayabilir, soyut anlamda bir yer olarak da karşımıza çıkabilir.

...Varadin ***ma'rekesinde*** şehīd oldı ḳaldı... Aİ 7-3; ... Minorḳa ***cezīresinde*** ḫastelik ẓuhūr itdi... Vİ 2-9; ...umūr-ı salṭanatı ***miyānelerinde*** müẕākere idüp düşmānlarına ḥīle fikrin iderler... Vİ 20-19; ...Nemçe Devleti fi'la-ṣl ülke ve sikke ṣāḥibi yedi hersek ve bir ḳaç düḳa ve cumhūrdan 'ibāret olup ***beynlerinde*** mu'teber ve lā-teşbīh Ḳuds-ī Şerīf müşābehesinde olan

---

[63] Kalkan, Uğur, Türkiye **Türkçesinde Hal (Durum) Kavramı Ve Hal (Durum) Eklerinin İşlevleri**, Afyonkarahisar, 2006, s.64-70, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

[64] Kahraman, Tahir,"*Çağdaş Türkiye Türkçesinde Ad Çekimi Eklerinin Kullanım Özellikleri Ve İşlevleri*" **Türk Gramerinin Sorunları II**, TDK Yayınları, Ankara, 1999, s.287-288. Bulunma durum ekinin işlevlerini ele alan diğer bazı kaynaklar için bkz. . Buran, Ahmet, "*Türkçede İsim Çekimi Ekleri*", **Türk Gramerinin Sorunları II**, TDK Yayınları, Ankara, 1999, s. 272-273.; Ediskun, Haydar, **Türk Dilbilgisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s.112.
Koç, Nurettin, **Yeni Dilbilgisi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 74-76.; Hatiboğlu, Vecihe, **Türkçenin Ekleri**, TDK Yayınları, Ankara, 1974, s. 150-153.; Gencan, T. Nejat, **Dilbilgisi**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2001, s. 126-128.

Romanıñ ḫizmet ve muḥāfaẓa ve neẓāretine taʿyīn olunmuş bir cemʾiyyetdir... MN 2a-13; ...ṭoġrı *yollarında* çendān ābādānlıḳ olmamaġla ṣaġa ve ṣola ṣaparaḳ yigirmi günlük yolu gücle ḳırḳ günde ḳaṭʿ.. Aİ 4-3; ...şāh ile *tenhāda* esrāra müteʿallıḳ umur-ı memlekete dāʾir söyleşdigini Revān ḫānı bilür mi... Aİ 7-5; ...ḥālā İstanbul *sarāyında* mı otururlar... Aİ 13-6; ...imparaṭoriçeniñ sarāyına gelüp *misāfir oṭasında* celse-i ḫafīfeden ṣoñra... DR 6-9; ...ol pādişāh *dünyāda* rāḥat ve selāmet mi bulur... Er 7a-11; ...Tātār ordusı Or *ṭaşrasında* ḳalup... ER 8b-3;

Bulunma durum eki eklendiği kelimeye zaman anlamı katar:

Zaman kavramı soyut ve çok geniş bir kavramdır. Bu nedenle bulunma durum ekinin zaman kavramı belirtmesi farklı şekillerde olmaktadır. Bu farklılık cümledeki farklı kelimelerden kaynaklandığı gibi, bulunma durum ekinin getirildiği farklı kelimelerden de kaynaklanabilir.

a. Bulunma durum eki, sıfat-fiil ekleriyle kalıplaşarak zaman kavramı ifade edebilmektedir:

...eyü misin ḫoş mısın ḳonaġıñdan maḥẓūẓ mısın *didikde* belī şāhum her vechle maḥẓūẓum... Aİ 17-2; ...nāmelerin teslīm itmeleriyle ʿādet üzre serā-perdeden ṭaşra çıḳılup on beş ḫaṭve miḳdārı *gidildikde* Naẓar ʿAli Ḫān gelüp nāme-i şāhīyi bir ādemiñüze teslīm idiñ sizi yalñızca şāh ḥażretleri ister dimekle... Nİ 25-6; ...ḳaçan meẕkūr cezīre-i Saḳṭara öñine *geldikde* iki üç gün ṭaġlar gibi mevcler gelüp gemiye çarpar... MH 2a-20; ...ḳapudan içerü *girdigimizde* meger ḳarşuda oturur imiş... Aİ 11-6; ...bu keyfiyeti pādişāh-i Hinden suʾāl olunsa ḫoş olur *didiklerinde* şāh daḫi münāsib görüp bir ilçi ve bir ḳaç ʿulemādan kimesne ile hediye ve nāme irsāl... ER 6b- 5; ...andan ṣoñra vezīr-i aʿẓamdan saña olan mektūbı viririm *didigimde* hemān iki ellerini dizine urup... Aİ 6-12; ...bizleri kendü sarāyına daʿvet idüp *vardıġımızda* bizi gördigi gibi ḳıyām... Aİ 5-5; ...bu vech üzere ceng *olanda* ḳalʿa içine ḫumbara ve ṭop güllesi girince ahālīsi bir dürlü ṭāḳat getüremeyüp... ER 27b-3;

b. İş, oluş ve hareketinin oluştuğu zamanı bildirir:

...biñ iki yüz senesi māh-ı Ramażānü'l- mübārekiñ on beşinci yevmü'l-eḥad *tārīḫinde* Ṭop-ḫāne öñünde fek-i lenger iḳāmet olunup...Vİ 2-1; ...ne benim *günümde* ne babam *gününde* hīç gelmeyüpdür Aİ 19-15; ...ve *gidecegi vaḳtde* sefīr-i mūmā ileyhi daʿvet idüp sūʾi-miʿdeden şikāyet ile... DR 4-11; ...*yaḳınlarda* ḫurūc idüp iki üç seneden berü Ḳızılbaşıñ ḳurā ve

ḳaṣabaların tāḫt ü tārac ve emvāl ve eşyāların alup... Aİ 44-9; ...*tārīḫ-i mezbūrda* sarāy-ı meẕkūrıñ bināsına mübāşeret idüp... AP 6a-18; ...o *aralıḳda* imparaṭoriçe ilçisiniñ yanına gelüp... DR 8-11; ...bu vech üzere *ṭoḫuz ḳırımında* ya'ni küffārıñ sene başı dimekdir aña binā'en sened alup sened virüp... ER 9b-3; ...ve eger ṣabr ider ise *ṭoḳuz ay tāmāmında* aḳçasın alur... MH 3a-22;

c. Belirsiz bir zaman bildirir:

...beyt "gerçi bāṭıl *her vaḳitde* bāṭıl-ı bī-ḥūdedir ṣūret-i ḥaḳdan ẓuhūr ide velī müşkil budur"... ER 3a-7; ...ḥudūd sınūrında taḳrīben altmış biñ piyāde ve ḳırḳ biñ süvārī ve yigirmi biñ daḫi ẕü'l-ḥareketeyn ya'ni fi'a-ṣl süvārī olup *vaḳt-i ḥācetde* nüzūl ve metrise duhūl eyler... MN 8b-5; ...*ḳanġı ayda* vāḳi' olsa ol ayıñ nihāyetine dek bir işe el urmayup... Aİ 20-14;

ç. Fiilin belli bir zaman içinde belli bir sürede yapıldığını ifade eder:

...sā'ir ṭalebeniñ bir *haftada* taḥṣīl ideceklerini be-tevfīḳillāḥi Te'ālā bunlar *bir günde* taḥṣīl idebilürler... Aİ 37-15; ...*ḳırḳ elli günde* daḫi Vana çıḳup ḥāṣılı altı buçuḳ ayda bize mecmū'ī yevmiye ve gelürken ḫarc-ı rāh virdigi elli üç kīsedir... Aİ 47-12; ... maḥal-i lezarte şehre çār-ı yek sā'at iken izdiḥām-i nāsdan ḳonaġımıza *beş sā'atde* ancaḳ varıldı...Vİ 4-7; ...Baġdāda *ḳaç ayda* geldiñ... Aİ 14-9;

d. Fiilin gösterdiği işin geniş bir zaman dilimine yayıldığını gösterir:

...seyirciler eṭrāfdan gelüp uzakdan merḥabā iderler idi ve *müddetü'l-'ömrde* devletimiziñ ādemini ve libāsını görmediklerinden 'aẓīm istiġrāb iderler idi... Vİ 4-3;

e. Fiilin belli bir zaman diliminde tekrarlandığını gösterir:

...bunlar ḫarac-ı Sünnī diyü şāh ṭarafına *senede* vāfir aḳça virürler...Aİ 46-6; ...ḳral pīr-i köhne-sāl iken *senede* üç günden mā'adā her gün ṣayd ü şikār ile evḳāt-güẕār olup umūrını vükelāya tefvīz eylemiş... Vİ 16-5; ...üç *senede* bir def'a beş altı biñ 'amele ma'denci gönderirler... Vİ 22-16; ...ben daḫi şāhum *haftada iki gün* ḳubbe-i 'ālī dīvānı vardur... Aİ 18-9

f. İki fiilin, zaman olarak birbirinin hemen ardından gerçekleştiğini ifade eder:

...yola dā'ir ba'żı güft-gū ile def'-i vaḥşet ve ḥicāb *'aḳabinde* ilçi efendi oṭalarımızı temāşā itsün diyü ādemlerine ḫiṭāb... DR 8-13;

g. Fiilin başlama zamanını ifade eder:

...baştercemānları ***evvel emirde*** konağımıza gelüp Devlet-i ʿAliyye ṭarafından olmaḳ üzre üç oġullarına ve ʿavratlarına ve başvekīle ve Ḥind-i ġarbī vekīline ve ḳançalarlarına ve sāʾir ricāline ʿalā merātibihim hediye virilmek ḫuṣūṣını derb-eyān eylediler... Vİ 12-3

h. -mAk ekine eklenerek ol- yardımcı fiiliyle birlikte yer aldığında süreklilik ifade eder:

...ḫalaṭ-ḫāneye varıldıḳda ber-vech-i suhūlet ḫalaṭ iʿmāliçün īcād olunan envāʿ-ı ṣanāyiʿ ve ednā ʿamel ile külliyetlü iş ***görmekde olan*** diḳḳat ve ihtimāmlarına kelām olmaz ... MF 13-24; ...Lizbona-nām şehre dek bu vechle sefīnelerini ṭatlı ṣudan geçürüp baḥr-i oḳyanusa yol bulmak fikrindedirler ve dāʾimā ʿamele ***işlemekde olup*** ḳurbiyyeye getürmişler... Vİ 18-14

Konu bildirir:

...bundan böyle Françalu ile ***ʿadāvetde*** yek-dil olalum... MN 18a-10; ...İslāmiyāna ḳurb-i civārī olan Nemçeyi üzerlerine taḳdīm ve imdād ve ***iʿānetde*** bir miḳdār şurūṭ ve ḳuyūd ile ḳıyām eylemelerin tertīb idüp fiʾl-cümle defʿ-i ġavāʾil eylemişler... MN 4b-13; ...yedi hersekiñ baʿżısı biʾẕ-ẕāt ve baʿżısınıñ vükelāsı cemʿ olup cümle muvācehesinde imperyo ***muḥāfaẓasında*** ihmāl ve müsāmaḥa eylemeyüp... MN 6a-10; ...Françа ḳralını āgāh ***eylemede*** taḳṣīr eylemeyesin diyü muḥkem tenbīh eyler... MN 19b-6; ...ben daḫi ***cevābımda*** didim ki... Aİ 35-8; ...ve ber-vech-i meşrūḥ günde sekizer sāʿatden on günde Budime gidilmek ***ḫūṣūṣında*** ḳarār virilmekle... AP 4a-23; ...ṣafvet ve ***dostluḳda*** ṣebāt ve metānetlerinden müntedār oldıġın... AP 11b-8; ...Prusya ʿaskeriniñ ***ceng ṣanʿatında*** cümleden ziyāde mahāretleri der-kār idügi... AP 21b-8; ...Françа ḳralını āgāh ***eylemede*** taḳṣīr eylemeyesin diyü muḥkem tenbīh eyler... MN 19b-6; ...iki millete bu miṣillü fāʾidelü ārzūnıñ maḫṣūṣiyetini taṣdīḳ ***itmekde*** hīç unutmayacaġı muḥaḳḳaḳdır... MF 27-23.

Bulunma durum eki ismi durum ifadesiyle fiile bağlar:

...ḳaṭʿan ṣayd ü şikār ***hevesinde*** olmayup reʿāyā ve ahālīniñ taʿmīr-i ḳulūb ve terakḳī-i aḥvālleri ile olayum... Aİ 18-3; ...ider şāh daḫi günāhlarını baġışlar yine raʿiyyeti ḳabūl ider olur dirler ama ***ḥaḳīḳatde*** öyle degildir... Aİ 47-5; ...Ḳızılabaşıñ mecmūʿ-ı memleketi şen ve ābādān ve maʿmūrdur ḫarābesi ḳatı azdır ʿıyāẕen biʾllāh ***gösterişde*** gūyā ki devletleri inḳırāża ḳarīb olmuşdur... Aİ 46-10; ...ser-ḥadde olan Kürdistān beglerimiz biʾl-cümle ribḳa-i iṭāʿat ve ***inḳıyādda*** olup... Aİ 28-12; ...şāh ise ʿinādında ıṣrār itmişdir... Aİ 34-4; ...ve bunlarıñ memleketi ***aṣlında*** altmış ḳonaḳ ṭūlī...olup... Aİ 40-14; ...ol daḫi yüz seksen üç ġuruş ḫān kirāsı

muṭālebesinde olduḳda bu ḳadar akçe istemeniñ sebeb ü ḥikmeti su'āl olunduḳda... AP 7b-10; ...esliḥa nişānlı ve ʿalāmetli ve maʿlūm olup ʿaskerīden birisi fürūḫt veyā tebdīl itmek ***sevdāsında*** olsa daḫi kimse elinden alamadıġından 7. başḳa... AP 22b-6; ...düşmeniñ ***belāda*** görüp maġrūr olma... ER 52a-9; ...bu ***hevāda*** gemi giceli gündüzli on sekiz on ṭoḳuz cām yürür... MH 2a-23; ... eyü ʿamelli ādem ise rūḥı Allāhıñ yanına gidüp ***ẕevḳ ü ṣafāda*** olur... MH 5b-3; ...Baḥr-i Sefīd cezīrelerinden Andre ve Aġrıboz ḥiẓālarına resīde ve ***rūzgārda*** şiddet berter ve baġteten sefīneniñ lüzūmlı bir āleti... MF 4-21; ...***muʿtedil hevālarda*** şehriñ pīş-gāhında olan deryāda bir ḳaç yüz balıḳçı ḳayıġı müctemiʿ olmaġla... MF 10-8;

Bulunma durum eki ismi yön anlamıyla fiile bağlar:

...beni kaldırup şāhıñ ***muḳābilesinde*** oturan vüzerānıñ yanına getürüp... Aİ 14-1; ...mecmeʿu'lb-aḥreyniñ iki ***cānibinde*** olan sāḥilini...bıraġup āḫar diyāra gitmek taʿẕīb-i ḥayvān bilā-fā'ide degil midir... Aİ 22-5; ...şark ile şimāl ***beyninde*** vāḳiʿ Ṭaġıstān ahālīsi Müslümān ve kefere ṭoḳsan dört ḳabīle olmaġla... Aİ 25-13; ...ḳralıñ bir maḥalle ʿazīmetinde ***pīş ü pesinde*** revān olan ādemler ve yedekleri ile Petreburġa vüṣūl... DR 5-12; ...ḳapudan içerü girdigimizde meger ***ḳarşuda*** oturur imiş... Aİ 11-6; ...yemīn ve ***yesārında*** üç biñ ḳadar surḫ-serān mükemmel silāḥlar ile ḳıyām üzere...olup 11-7; ...murabbaʿu'ş-şekl bir ṣofa üzerine mevżūʿ iskemlesi ***pīşgāhında*** ḳā'im olmaġla ẕikr olunan ṣuffeniñ öñine varup... AP 11a-17; ...benim ***ṭaşrada*** işim yoḳdur... ER 21a-8; ...ammā Ḳumuḳ Tātārı ve Çīn ve faġfūr ve Ḫıtā ve Ḫuten ve Mosḳov ***māverāsında*** ḳaranlıḳ dünyāya varınca... ER 23a-12;

Tarz ifade eder:

...Devlet-i ʿAliyyeniñ imdād ***ṣūretinde*** ʿasker irsāli vaʿdi kıyāmete dek ferāmūş olunmaz idi... Vİ 11-1... şāh-ı cem-cāh ḥażretleriniñ ḥuẕūr-ı saʿādetlerine çoḳ çoḳ selām ihdā ve ḫāṭır-ı şerāmetlerini su'āl iderler diyü eẕān ***perdesinde*** bülend-āvāz ile söyledim... Aİ 2-8; ...biz daḫi Devlet-i ʿAliyye mürüvvetli bir devletdir diyü iḳtiżā ideni söyledikden ṣoñra nāme-i hümāyūn ile ***vedāʿ şeklinde*** evżāʿ ile ʿavdet-i ḫānemize revān olur iken... Vİ 11-4; ...memleket derūnında ḥirfet ṣāḥibi ve ***bir ṭarīḳda*** ʿalāḳası olmayup eli ayaġı saġ olan şaḥḥāṣ ve dilenci maḳūlelerini inşā olunan kār-ḫānelere īvā ve iskān ile iş işletdirüp... AP 18a-21; ...her recmendiñ ***ṭopları öñinde*** olaraḳ ṣaf baġlayup bir miḳdār ṭop ve tüfeng tʿalīmi itdikden ṣoñra... AP 21a-5; ...ḳaldım ***ayaḳda*** diyü ġam yime dünyā budur... ER 2b-14; ...Ḥaḳ sübḥānehū ve

Teʿālā faẓl ü keremiyle cümlemizi ***ḥıfẓ-ı emānında*** eyleye āmīn... ER 11a-6; ...ol ser-ʿaskerden kerem meʾmūl iderler eger keremi olmaz ise ʿaskeri ve ***ḫalḳı yanında*** nice kelāmı nüfūẕ bulur... ER 55-15; ...ve iki ādem ***omzında*** götürür uzaḳ yire gidince dört ādem götürür... MH 4b-11; ...ve keẕālik gicelerde āteş ve baʿżen iñildi ***bir veznde*** bir sāʿat ve bir daḳīḳada vuḳūʿ buldıġını tecrübe itmişlerdir... MF 6-3;

Bulunma durum eki adı bulunma, içinde olma anlamıyla fiile bağlar:

...nāme-i hümāyūnı başımız berāberi ***elimizde*** ṭutup ḳapudan içerü girdigimizde meger ḳarşuda oturur imiş... Aİ 11-5; ...Nemçe çāsārı ṭarafına mebʿūṣ olmuş idim çend rūz ***müsāferetde*** ṭavāʾif-i merḳūmeniñ āyīn ü ḥarekātından baʿdeʾt-teftīş veʾt-tefaḫḫuṣ vāḳıf oldıġım baʾżı ḫuṣūṣlarıñ luzūmı mertebesini taḥrīr... MN 2a-7; ...ve Avrupa ʿādetleri bizim ***devletimizde*** cārī degildir didik... Vİ 6-5; ...bizim ***Devlet-i ʿAliyyede*** ẕāten de ḳadrimiz vardır... Vİ 7-4; ...bu taḳrīb ***memleketlerinde*** izdiḥām-ı nās yokdur... Vİ 23-2; ...iş bu ***dünyā-yı fānīde*** İskender miṣillü bir nīgū-nām bıraḳmaları emr-i muḳarrerdir... MN 30b-7; ...çehār-şenbe güni ʿaleʾṣ-ṣabāḥ edā-yı ṣalāt ve evrāddan soñra ***rikāb-ı hümāyūnlarında*** olan tīr-endāz ve tüfeng-endāzlar cemʿ olup... Aİ 19-8; ...hem ***anbārlarda*** mevcūd zeḫāyir tāzelenüp cānib-i mīrīye daḫi olduḳca fāʾide-i zāʾide-i ʿāʾide olur... AP 20a-15; ...ve kendi ***parmaġında*** olan cevāhir ḫātemi ve mücevher-i sāʾirlerini defter-dār ve nezl emīni yedlerine teslīm... ER 13a-14; ...ḥīn-i iḳtiżāda ***bayraġı altında*** kimesne bulunmayup... ER 58b-5;

Derece, Ölçü, Miktar, Mesafe Anlamı İfade Eder:

...oturur ḳarşu ṣofada ***vezāret pāyesinde*** olan ser-ʿaskerleri oturur... Aİ 39-14; ...ücretleri iʿtimād gelmeyecek ***derecede*** bahā-menddir... Vİ 15-15; ... kütüb-ḫānesi var memleket-i Endülüse Frenk müstevlī olduḳda kütüb-i ehl-i İslāmı cemʿ ve manastırda iki maḥalle vażʿ itmişler biri muḥterik olmuş ki on iki biñ ***cilde*** ḳarīb imiş...Vİ 17-5; ...devlet-i ʿaliyye ne ***rütbede*** devlet olup dīn-i mübīn daḫi ne güne āyīn oldıġı bilinmişdir... MN 8a-5; ...Ġaranḳadan Eskürya sekiz sāʿat ***mesāfede*** olmaġla üç yerde ḫānelerimizi degişdirdiler... Vİ 15-16; ...Prusya reʿāyāsı āsūde-ḥāl olup ***her sāʿat başında*** maʿmūr üçer beşer ḳaryeleri olmaġla... AP 17a-17; ... ve menzil bārgīrleri telef olmamaḳ içün her ***dört sāʿatde bir*** menzil-ḫāne...oldıġından... AP 17a-19; ...ve sūḳāḳlarda üç ʿaraba yan yana geçer ve iki ṭarafında ***ḳırḳ ādem yerde*** birer sütūn vażʿ olunmuş... ER 45b-6; ...

Amaç bildirir:

...yine teşrīfātçıları gelüp ālāy vesā'ir 'ādetlerini bir kāġıda yazmış bize 'arż itmek ***ṣadedinde*** oldı... Vİ 6-4; ... ḳral ḥareket üzre bizi Madride irsāl ***ṣadedinde*** oldıġını ifāde itmeleriyle ḳraldan bir gün evvel varılup ol maḥalde bir sarāya nüzūl olundı... Vİ 17-11;

Karşılaştırma ve Benzetme İlgisi Kurar:

...Nemçe Devleti fi'la-ṣl ülke ve sikke ṣāḥibi yedi hersek ve bir ḳaç düḳa ve cumhūrdan 'ibāret olup beynlerinde mu'teber ve lā-teşbīh Ḳuds-ī Şerīf ***müşābehesinde*** olan Romanıñ ḫizmet ve muḥāfaẓa ve neẓāretine ta'yīn olunmuş bir cem'iyyetdir... MN 2b-1; ...ve süvārīleriniñ isti'māl eyledigi boru ve tırnaponıñ āhengi bir āḫar ***regmende*** müşābih olmaḳ ḫilāf-ı ḳānūnlarıdır... MN 9b- 11; ...ve nāme-i hümāyūnı ḥāmili olam da bu ***'ayārda*** bir ḫān beni istiḳbāl itmeye... Aİ 3-3; ...herkesiñ ziyy ü kifāyetinden rütbe ve derecesi ve ***ne ṣan'atda*** oldıġı ma'lūm olmaġla... AP 16a-6

Eklendiği kelimeye mahsus olma, özgü olma anlamı katar:

...maṣārifi ḫazīne-i çāsāriyeden virilmek üzre eger 'asker ṭaleb eyler ise virmek yalñız ***herseklerde*** degil cümle Naṣārā mülūki beyninde ḳā'ide-i ḳadīmedir... MN 3b-11.

-E Göre anlamına gelir:

...***benim ḥużūrumda*** cezāları budur... ER 56b-16.

Bulunma Durum Ekinin Diğer Durum Eklerinin İşleviyle Kullanılışı

Yönelme durum eki yerine kullanılışı:

...zīrā yerlünüñ ***emlāklerinde*** Ḳırım ahālīsi kefīl olup... ER 22b-6; ...ve Ṭolon limanınıñ boġazını muḥāfaẓa iden ḳal'aya revāne ve lede'l-vuṣūl burc ve ***barularında*** iki yüz ṭop vaż'ıyle... MF 14-18; ...sen ol memleketleri İspanya ṭarafına teslīm eyle biz daḫi idelim diyü cevāb virmegin ***beynlerinde*** bürūdet düşüp İngiliz tüccārı ba'de'l-yevm memleketime çuḳa ve emti'a-i sā'ire maḳūlesi nesne getürmesünler... MN 20a-11; ...ve her eṣnāfıñ nişāneleri dükkān ***ḳapularında*** yāḫud ***dīvārlarında*** resm olmuşdır... ER 45a-17; ...mürūr ve 'ubūr idenleri ru'yet içün ve sūḳāḳlarıñ ***aġızlarında*** birer sütūn vaż' itmişlerdir... ER 45b-9;

Çıkma durum eki yerine kullanılışı:

...beş 'araba yan yana küncīde olan ṭarīḳa bir mertebe istī'āb itmişler idi ki at ile ***miyānelerinde*** güç ile geçilürdi... Vİ 9-8; ...ve Baḥr-i Muḥīṭ kenārında olan ***ḳal'alarında*** Narve

Ḳalʿası ve Robel ve Ribġa Ḳalʿası ve sāʾir dört beş ḳalʿayı żabṭ...ER 30b-1; ...Ṭuna...Alaman ***ṭağlarında*** ṭulūʿ idüp cānib-i ġarbe cereyān... ER 43a-1; ...***Baḥr-i Muḥīṭda*** çıḳan böcükleriñ ḳabuḳları ki istiridye ve ṣadef ve yılancuḳ ṭaşı ve şāblar ve sāʾir buña miṡāl ḳabuḳları zeyn itmişlerdir... ER 46a-13.

Vasıta durum eki yerine

...Nemçe çāsārı ẕikr olunan bilād nisbet ile herseklerden bir hersek olup neẓāret ve riyāsetden māʿadā ***ʿaskerinde*** ve ***ḫazīnesinde*** çendān ʿalāḳası olmadığı ifāde ve beyāndır... MN 5b-9.

Değerlendirme

ET'de çıkma durum ekini de karşılayan bulunma durum eki **+DA**, EAT'de ve Sefaretnamelerde **+dA** şeklinde kullanılmıştır. EAT'de olduğu gibi Sefaretnamelerde de isim kök ve tabanlarında, iyelik ekleri ve çokluk eki almış kelimelerde ve zamirlerde kullanılmıştır. EAT'de yalın durum **+Ø**, belirtme, yönelme, çıkma, vasıta ve eşitlik durum eklerinin, bulunma durum eki fonksiyonunda kullanıldığı görülür. Ayrıca bulunma durum eki de bu dönemde yalın durum, yönelme, çıkma, vasıta, eşitlik durumları yerine kullanılmıştır. Sefaretnamelerde de aynı şekilde yalın durum**+Ø**, yönelme ve araç durum ekleri bulunma durum eki fonksiyonuyla kullanıldığı gibi, bulunma durum eki de yönelme, çıkma ve vasıta durumu yerine kullanılmıştır.

Bulunma durum ekinin EAT'de görülen yer, zaman ve konu bildirme, içinde olma ifadesini karşılama gibi işlevleri Sefaretnamelerde de yer almaktadır. Bu işlevlere ilave olarak Sefaretnamelerde bulunma durum ekinin işlevlerinin daha da çeşitlendiği ve TT'de görülen işlevlere yaklaştığı söylenebilir. Bulunma durum ekinin günümüzde yüklendiği yer, zaman, vasıta, derece, miktar, ölçü, durum, tarz, sebep, içinde olma vb. işlevlerin Sefaretnamelerde örnekleri mevcuttur. Ayrıca, EAT'de görülen -dIk sıfat-fiil eki ve bulunma durum ekinin birleşmesiyle oluşan -dUkdA yapısının zaman zarfı işlevi ve TT'de görülen bulunma durum ekinin isim-fiil ekleriyle birleşmiş şekli olan **-mAktA** ve **-mAdA** eklerinin şimdiki zamanı belirtme işlevi Sefaretnamelerde de görülmektedir.

e. ÇIKMA DURUMU (+dAn)

Çıkma durumu, "ismin kendisinden uzaklaşma ifade eden fiillerle münasebetini gösteren hâlidir." [65] Fiilin hareketi çıkma durumundaki isimden dışarıya doğrudur. Bu, çıkma durumunun temel fonksiyonudur.

Çıkma Durum Ekinin Kullanılışı

ET'de bulunma durum eki, aynı zamanda çıkma durumunu da karşılamaktadır. Bu nedenle, ET'de çıkma durum ekini, *+tA, +dA, +tIn, +dIn,* n ağzında *+dAn* şeklinde kullanılmıştır.[66]

EAT'de asıl çıkma durum eki, *+dAn* şeklindedir. Ayrıca EAT'de bir de çıkma durum eki olarak karakteristik olmayan ve seyrek görülen *+dIn* şekli de bulunmaktadır. Bu şeklin geçtiği örnekler genellikle *öñ* kelimesiyle ve bazı edatlarla kullanılmıştır.

EAT'de çıkma durumu fonksiyonunda kullanılan diğer ekler de şunlardır:

+Ø (eksiz): "ʿazīz-i men ölüm *cān* ayrılmaḳ degül, ölüm raḥmetden ayrılmaḳ durur.", "Eger sen şāhıñ bir ziyānıñ bilüp şāhı āgāh eylemezseñ vallāhi ḫāyin ve ḥaḳḳı *yitürmişler* olursıñ."

+(y)A Eki:: "ḫurdegīrlik *itmege* utandılar.", "Ḳatıña getürdi, sordı kim yerüñe ḫoşnūd mısın."

+dA Eki : Köktürkçede, hem bulunma hem çıkma hâli için kullanılan*+DA* şeklinin, EAT'de de kullanıldığı görülmektedir: "Ḳulaḳ dut diñlegil sen uşbu sözi / çevirmegil bu *sözde* ısra yüzi.", "*Aġaçlarda* bir aġaç bar, anıñ yapraḳı dökilmes." "Suçı ve günāhı yoġıken oḳıla *gögsinde* urup *arḳasında* çıḳardı."

+ÇA Eki: "Geçer iken *yolca* bunlar bī-günāh / Borudan sögmişler aña yoḳ sipāh." [67]

Sefaretnamelerde +dAn şeklinde gösterilen çıkma durum ekinin kullanılışı şu şekildedir.

---

[65] Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1989, s. 217.
[66] Gabain A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın) TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 64; Çıkma durum ekinin kökeni için bkz. Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s.267-268; Sev, Gülsel, **Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s. 388. Eraslan, Kemal, "*Çıkma Hâli (Ablativ) Ekinin Oluşumu*", 3. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı 1996, Ankara, 1999, s. 381-385.; Hatiboğlu, Vecihe, "*Türkçede Eklerin Kökeni*", Türk Dili, S. 268, 1974, s. 331-339.
[67] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 55-58.

Sefaretnamelerde Çıkma Durum Ekinin Kullanılışı

Sefaretnamelerde çıkma durum eki, *+dAn* şeklindedir. Ancak 1 örneklte *+dIn* şeklinde gösterilmiştir.

...bir devlet bir devlete ġalebe ile bir miḳdār yerini alsa daḫi çoḳ ***geçmedin*** aldıġı yerleri girüye red ile ḥālet-i ūlāsına rücūʿ idüp... AP 16b-23;

İsim Kök Ve Tabanlarında

...andan ṣoñra ***vezīr-i aʿẓamdan*** saña olan mektūbı viririm... Aİ 6-11; ... irtesi gün ***ceneral-i mersūmdan*** maḫṣūṣ daʿvetçi ve hinṭo gelüp...ceneraliñ ḳalʿa derūnında vāḳiʿ 11. ḳonaġına getürdi... AP 6a-9; ... ***Kefeden*** Ḳaş ḳalʿasına iki ayda gemi varup gelmez... ER 14b-10.

Çokluk Eki Almış İsimlerde

...mevcūd ***esīrlerden*** dört yüz miḳdārı esīr bulup içlerinde mesāʾil bilür beş altı kimesneleri ayırıp sizleri bu aradan ḫalāṣ iderim... ER 40a-14; ... ḳrallara maḫṣūṣ olan ***oṭalardan*** ġayri muṣālaḥa ve ceng ü muḥārebe ve dīvān-ḫāneleri görülmüşdür... MF 33-9; ...eger imperyo ḥudūdına ***āḫarlardan*** taʿarruż vāḳiʿ olursa bir regimend ʿasker virmek üzre tertīb olunmuşdur... MN 3b-2.

İyelik Eki Almış İsimlerde

...nāme-i hümāyūnı ***elimden*** alup ve öpüp başı üzerine koyup elinde ṭutdı... Aİ 13-1; ...her ***ṭavrıñdan*** ṣadāḳatiñ āşikār olmaġla be-minne Teʿālā bu işde daḫi ḥarekāt-ı muʿtedile ve merżiyye ẓāhir ve bedīdār olur... Nİ 17-8; ...ve ḳralıñ ***aḳrabāsından*** altı nefer beg-zādegān ve bir miḳdār süvārī ve piyāde öñünce yürüyüp kendülere maḫṣūṣ olan ṭabl ve sūrnalarını çalarlar idi... Vİ 8-15; ...ve baştercemānlarına ve mühimmāt-dārlara başḳa başḳa hedāyā tertīb ve ***ṭarafımızdan*** iʿṭā olundı...Vİ 14-5; ...baʿdehū müdīrān-ı ḫamse ve vükelā ve süferā ***ḳuluñuzdan*** ġayri cümlesi mesfūrıñ ṣūreti olan maḥalle varup... MF 42-20; ...biz daḫi ḫilʿatlerin giyüp vardıġımızda sāʾir ***meclislerinden*** tekellüflü bir meclis-i ʿālī tertīb eylemişler... Aİ 25-10.

Zamirlerde Kullanılışı

...buña cevābıñız nedir didigimde ʿalimallāhü Teʿālā ***benden*** başını aşaġı ṣalup bir heyʾete girdi... Aİ 32-4; ...ve ben ***senden*** rāżıyım diyüp yine yerine varup kāġıd oynamaġa başladıḳda... ER 33a-13; ...bārgīrleri kim ışmarladı ise ücretini ***andan*** muṭālebe idiñ... AP 8a-11;

...bārgīr başına üç pāre almak mu'tād olmağla ***bizden*** daḫi yüz yigirmi pāre aldıḳları mer'īdir... AP 6b-12; ...nāme-i hümāyūnuñ cevābı olmaḳ üzere size icmāl üzere bir nāme ve ***sizden*** ṣoñra göndereceğimiz ilçimiz ile tafṣīlen yazarız diyü cevāb eylediler... Aİ 25-6; ...lisān-ı Türk-i ḳadīm Tātārdır anlarıñ daḫi on iki lisān-ı gūn-ā-gūnları vardır bu Türkmānlar ***anlardan*** müteferriḳdir... ER 23a-6; ...***bundan*** aşağı ẕikr olunacaḳ ḳurā ve ḳaṣaba ve ḳal'a Rusyanıñdır... ER 52a-4; ...naḳden mevācib virilür ***andan*** mā'adā eyālet ve manṣıb ve sā'ir maḥalden bir aḳça iktisābına ruḫsat virilmezler... MN 10a-5; ...biz ***bunlardan*** sınūra ḳarīb bir 12. ḳaç sancāḳ ṭalebine gelmiş olavüz diyü... Aİ 5-11; ...bunı size kim söyledi ve ***kimden*** işitdiñiz didim... Aİ 7-4; ...bir ***kimseden*** rüşvet ve 'ubūdiyet nāmı ve vech-i āḫar ile akçe alamazlar... AP 15a-6.

Çeşitli edatlarla kullanılmıştır:

...cebel-i meẕkūruñ ***ẕirvesinden ġayri*** maḥāl ve mevāżi'i berfle māl-ā-māl... MF 5-16; ...***bizden ṣoñra*** anlar daḫi tebliġ-i sefāret eylediler... MF 28-1; ... cümlemiz maḥbūs ***olmaḳdan başḳa*** yiyecek ve yaḳacak ve şu daḫi virmediler... ER 31b-12; ...naḳden mevācib virilür ***andan mā'adā*** eyālet ve manṣıb ve sā'ir maḥalden bir aḳça iktisābına ruḫsat virilmezler... MN 10a-5;

Çıkma Durum Eki İşleviyle Kullanılan Diğer Ekler

Yalın durum Ø:

...meẕkūr 'askerimiz yigirmi ***biñ*** daḫi mütecāviz olur idi ... ER 57b-6.

Bulunma durum eki:

...beş 'araba yan yana küncīde olan ṭarīḳa bir mertebe istī'āb itmişler idi ki at ile ***miyānelerinde*** güç ile geçilürdi... Vİ 9-8; ...ve Baḥr-i Muḥīṭ kenārında olan ***ḳal'alarında*** Narve Ḳal'ası ve Robel ve Ribġa Ḳal'ası ve sā'ir dört beş ḳal'ayı żabṭ...ER 30b-1; ...Ṭuna...Alaman ***ṭaġlarında*** ṭulū' idüp cānib-i ġarbe cereyān... ER 43a-1; ...***Baḥr-i Muḥīṭda*** çıḳan böcükleriñ ḳabuḳları ki istiridye ve ṣadef ve yılancuḳ ṭaşı ve şāblar ve sā'ir buña miṡāl ḳabuḳları zeyn itmişlerdir... ER 46a-13.

Çıkma Durum Ekinin İşlevleri

ET'de çıkma durum ekinin işlevleri şunlardır:

Çıkma durumundaki kelime kendisinden sonra gelen sıfatla birlikte karşılaştırma ifade etmektedir: "***Ötüken yışda yig*** idi yoḳ ermiş.", "Iġar illigde ıġar ***ḳaġanlıġda yig*** ḳıldım."

İş hareket ve nesnenin başlangıcını, çıkış noktasını gösterir: "*Közde* yaş kelseler tılda köñülte sığıt kelser yanduru saḳındım."

Yer ve yön bildiren kelimelere eklenerek hareket ve işin yer ve yönünü belirtir: "*Öndiñ* ḳaġanġaru sü yorılım timiş."

İş ve hareketin sebebini bildirir: "bo bilip öçmek bo *tıltağtın* toġmaz."

Zaman bildiren kelimelere eklenerek zaman zarfları oluşturur: "*Anta kisre* ḳara Türgiş bodun yağı bolmış."[68]

EAT'de çıkma durum ekinin işlevleri şunlardır:

Hareketin yerini ve bitiriliş noktasını gösterir: "Ḳorḳulu *köprüden* geñez geçüre.", "Bir ḫayāl geçdi içümden ey uya / Şāhıñ *gözlerinden* yaşlar revāne oldı.", "töküle *bizden* günāh ne kim varı."

Hisse dayanan davranışları bildiren bazı fiillerde, fiile sebep olan şey veya kişiyi bildirir: "Nefimüzi *aşdan ṣudan* yıġarduḳ.", "ve otuzı anı dünyā *belāsından* bekleyeler ve onı anı şayṭān *şerrinden* bekleyeler."

"Bir şey sebebiyle, bir şey yüzünden anlamında kullanılır: "Gün yavlaḳ issi durur, *issiden* çalışa varmañ dediler.", *Nūrıñdan* gice gündüz ziyādur yā resūlallāh."

"Bir şey hakkında" görevinde kullanılır: "Ṭurup yirine pīr ḳatına varup *faḳrdan* şikāyet eyledi.", "Nete sen deyüp *ḥālinden* sormadıñ."

Bir şeye karşı manasını verir: "Aña su'āl eyleyem çūn kim *su'ālümden* ʿāciz ḳala cehlin ḫalḳa bildürem."

Bütünden bir parçayı gösterir: "Ol *pendnāmeden* biri yādumdadur.", "Ol yüz *firiştelerden* otuzı ol ḳula uçmaḳ muştılaya.", "Bir ṭamla *sudan* ol yaratdı ḳul öziñi."

Çıkma durum eki almış kelime isimlerle ve fiillerle ilgi kurarak "kelimenin türediği nesneyi ve kaynağını" gösterir: "Yine *altundan* elli ḳandil aṣlu", "Bir ulu şehirdür *daşdan kireçden*", "ve oġul ḳızı durur, *gendüden* doġan ḳız birle ve ata bir ḳız ḳarındaş durur."

Çıkma durum eki almış kelimeden sonra sıfat gelirse, karşılaştırma ilgisi kurar: "Ol maña ḳızıl *deveden* sevgülürek erdi.", "Erenler üstine ʿavratdan *żararlu* fitnelü ḳavim olmaya."

Çıkma durum eki alan kelimeler zarf olarak kullanılır: "Bir yingeç anı *ıraḳdan* gördi."

---

[68] Sev, Gülsel, **Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s. 439-467.

Aynı isme bir ayrılma ve bir yönelme eki getirilerek tekrarlanınca da zarf olur: "*Günden güne* ulaldıñ, levḥ ü ḳaleme döndüñ.[69]

EAT'de çıkma durum ekinin diğer durum ekleri fonksiyonunda kullanıldığı da görülmektedir.

Yalın durum yerine kullanılışı: Bu özellik daha çok çıkma durum ekiyle sonra edatının birleşiminde görülür: "oġıl toġdı bir ḳaç *günden ṣoñra* ayaġı aġrıdı.", "Bir *zamāndan ṣoñra* bir şehr ḳatına irdi.", "Eger sen böyleyidügin bilsem bir *gezden* gelüridüm."

Tamlayan durumu yerine kullanılışı: "Pes şāh eyitdi: ey oġul, ol su'āl itdügün *nesneden* girü cevābın sen buyur, işidelüm didi."

Belirtme durumu yerine kullanılışı: "Günāhlarum benim *ḥadden* aşupdur.", "Bizim *ḥālimüzden* bilen kimdür."

Yönelme durumu yerine kullanılışı: "Gönilüp yüz uram ḳutlu *ḳapundan*.", "Paşam güneş *yüzünden* ḳarşu ben ayı gördüm.

Bulunma durumu yerine kullanılışı: "Atdan indiler, cümle yayaḳ olup *ıraḳdan* turdılar, yüz yire urdılar."

Vasıta durumu yerine kullanılışı: "Mevlānā gibi cihānda olmadı / Ançılayın kimse *ḥaḳdan* tolmadı.", "Benüm göñlüm gözüm *'ışḳdan* ṭoludur.", "Bu gez *añsuzdan* güler Yūsuf Nebi."

Eşitlik durumu yerine kullanılışı: 'Öñ' kelimesiyle kalıplaşmış olarak; "Öñdin gelen ḫūblar senüñ ṣūretüñi görse idi.", "Benden öñdin ol oġrılar ṭurmuşıdı."[70]

Muharrem Ergin çıkma durum ekinin genel anlamıyla uzaklaşma ana fonksiyonuyla beraber, kullanıldığı fiilin anlamına uygun olarak çeşitli özel ifadeler için de kullanıldığını belirterek ekin işlevlerini örneklere yer vermeden,"*uzaklaşma, çıkma, yer, ayrılma, menşe, cins, terkip, başlama, mahrumiyet, yokluk, vasıta, zaman, sebep, tarz, ölçü, değer, kıymet, bedel, parça, kısım, karşılaştırma, koruku, ürküntü, hoşlanma, vaz geçme, aitlik, çeşit, vasıf, tercih, görüş, nokainazar vs.*" şeklinde açıklamıştır. M. Ergin'e göre, bu ifadeler, çıkma durumunun "uzaklaşma" ana fonksiyonu etrafında toplanan, kesin olarak sınırlandırılması mümkün

---

[69] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 58-63.
[70] Gülsevin, s. 64.

olmayan, gramer bakımından tam bir kural ve ölçü değeri taşımayan ve yanındaki fiile bağlı çok özel fonksiyonlardır.[71]

Çıkma durum ekinin işlevlerini örnekleriyle ortaya koyan Ahmet Buran'a göre, çıkma durum eki; "Yer tamlayıcısı olarak iş, hareket ve nesnenin başlangıcını, çıkış noktasını bildirir. Ayrıca, *zaman, fiyat, miktar ve süre sınırı, sebep, yer, yön* bildirir, ikilemeler kurar ve çeşitli edatlarla birlikte değişik işlevlerde kullanılır.[72]

Zeynep Korkmaz da çıkma durum ekinin genellikle yer tamlayıcısı oluşturarak ya da zarf görevi yüklenerek adı fiile bağladığını, bazen adı ada bağlayarak çıkma grubu oluşturduğunu ifade etmektedir. Z. Korkmaz, seçtiği örneklere dayanarak çıkma durum ekinin işlevlerini şu şekilde ortaya koymaktadır:

Bir oluş ve kılışın çıkış noktasını, hareketin nereden başladığını bildirir: "***Ağzından*** bir kelime almak mümkün olamıyordu.", "Elbet ***dağdan*** odun taşıdın."

Eklendiği adı, fiile "-den dolayı, -dığı için ifadesi ve sebep-sonuç ilişkisi ile bağlar: "Şimdiye kadar Değirmenoluk köyünde acından ölen olmadı."Kör ***beslemekten*** bezdi, usandı.", "Bu sofrayı birileriyle ***paylaşmaktan*** memnun."

Zaman gösteren adlarda oluş ve kılışın zamanını bildirir: "Bizimkiler yarın sabah ***erkenden*** yola çıkacaklar.", " ***Yarından*** başlayarak artık konu üzerine eğilebiliriz."

Bir nesnenin hangi maddeden yapıldığını gösterir: "Tren düdüğü bu seslerin üzerine ***ateşten bir çizgi*** çekiyordu.", "Evlerin damlarında ***buzdan*** saçaklar oluştu."

Bir bütünün parçasını veya o bütünden gelme ifade eder: "***Çorbadan*** bir kaşık bile içmeyecektim.", "Arka sokaktaki ***dükkânlardan*** birinde bıçak yapıyor.",

Bir bütünü bildirir: "Hükûmet bu yıl ***herkesten*** sabır ve fedakârlık bekliyor."

Fiildeki oluş ve kılışın yer ve yönünü bildirir: "Yaşlı bir kadın dutların ***altından*** koşarak geldi.", "Etrafını ova ***tarafından*** ince bir dere kuşatmış."

Kendisinden sonra gelen sıfatla birlikte karşılaştırma bildirir: "Duvarlar yerden bizim ***boyumuzdan*** daha alçak bir yükseltideydi."

---

[71] Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1989, s. 224.
[72] Buran, Ahmet, "*Türkçede İsim Çekimi Ekleri*", **Türk Gramerinin Sorunları II,** TDK Yayınları, Ankara, 1999, s. 271-272.

Eklendiği adı fiile zarf ilişkisiyle bağlar: "O ***bakımdan*** pek talihliydi Orhan'ım deyivermişti.", "Bulamaz ***kendiliğinden*** yolu asla efrat."

Bazı fiillerle "hakkında, üzerinde" anlamında kullanılır: "O durmadan bana olan ***hayranlığından*** söz ediyor.

Eklendiği adı, fiile "ile, vasıtası ile" anlamını veren vasıta ilişkisiyle bağlar: "Biz bu olayları basın ***ropörtajlarından*** öğrenecektik.", "Değirmen ***suyundan*** kolayca sulanabilirdi."

Eklendiği adı, fiile veya başka bir ada "...mensup olma, ait olma, ...yerden gelme" anlamıyla bağlar: "Fakat üzerinde ***İbiş'ten*** hâlâ bir şey var gibiydi."***İlmiyeden*** olan babası onu kendisine bir hayrülhalef yapmak istiyordu." [73]

Tahir Kahraman çıkma durum ekinin Çağdaş Türkiye Türkçesinde öteki durum eklerine göre daha geniş bir kullanım alanına sahip olduğunu belirterek ekin, "başlama, çıkma, ayrılma, uzaklaşma" işlevlerinin genel bir çerçeve oluşturduğunu ifade etmektedir.

T. Kahraman bu işlevler haricinde çıkma durum ekinin bazı kelimelerle kalıplaşarak (*dünden, eskiden, erkenden, sonradan...*) gibi zaman zarfları; (*birden, bu yüzden, gerçekten, hepten,yeniden...*) gibi durum zarfları; *neden* gibi soru zarfı oluşturma işlevini dile getirmektedir.

T. Kahraman'a göre, çıkma durum eki yapım eki olarak da kullanılmaktadır. Ekin, yapım eki işlevi kazanması iki biçimde gerçekleşir: Birincisi, çıkma durum ekinin bağlandığı sıfat-fiiller düşürülünce ek, sıfat-fiilin görevini yüklenerek sıfat yapım eki olur: "İçten sevgi, keçeden aba, mermerden saray, toptan satış..." İkincisi, *+DAn* ekinin gerçek bir yapım eki gibi kullanılmasıyla türetilmiş birkaç kelimenin de dilde kullanıldığı görülmektedir: neden (sebep), içten (samimi), içtenlik (samimiyet), özden eylem (cevher fiil)...

T. Kahraman çıkma durum ekinin, "belirtme, yönelme, bulunma ve vasıta durum eklerinin görev sınırlarına girebilecek işlevler yüklendiğini, ayrıca bazı örneklerde +lI ekinin yerini tuttuğunu da belirtmektedir.[74]

Uğur Kalkan da çıkma durum ekinin işlevlerini "yer, yön, konu (*hayat **pahalılığından** herkes şikâyet ediyor*), karşılaştırma (*Gramofon **radyodan** tamamen ayrılır.*), malzeme (*Bazı*

---

[73] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 301.
[74] Kahraman, Tahir,"*Çağdaş Türkiye Türkçesinde Ad Çekimi Eklerinin Kullanım Özellikleri Ve İşlevleri*" **Türk Gramerinin Sorunları II**, TDK Yayınları., Ankara, 1999, s.289.

*çürük gürgen **direklerinden** karkas yapılmış.*), zaman, sebep, araç, tarz (*Yağmur **hafiften** yağıyor.*), fiyat, nesne (*Köpek çocuğun **elinden** ısırdı.*), yüklem şeklinde belirtmiştir.[75]

Çıkma Durum Ekinin Sefaretnamelerdeki İşlevleri

Fiilden ayrılma ve uzaklaşma ifade eder:

Ayrılma ve uzaklaşma ifadesi çıkma durum ekinin temel işlevidir. Ayrılma ve uzaklaşma kavramı somut veya soyut bir uzaklaşmayı ifade edebilmektedir.

...Bi-ʿināyeti ʾllāhi Teʿālā ve tevfīḳıḥī ġurre-i muḥarremde ***Baġdāddan*** ḥareket ve onuncı erbaʿa güni ibtidā-i sunur-ı ʿAceme dāḫil olundı... Aİ 2-1; ...kendimiz çıḳup mücerreden yapılan ***köpriden*** ʿubūr ve maḥal-i iḳāmete düḫūl müyesser oldı... Vİ 3-12; ...mezbūr Mīr-i Üveys biñ yüz on ʿasker senesinde Ḳandehār ***ḥavālīsinden*** ḫurūc idüp ve Ḳandehārı Gürci ʿAbdullāh Ḫānıñ yedinden bir taḳrīb ile nezʿ ü aḫẕ ve ġaṣb... Aİ 42-4; ...***Āsitāneden*** ḥareketimiziñ yedinci güni Edrineye vāṣıl olup baʿżı levāzım-ı ṭarīḳī tekmīl içün Edrinede bir gün iḳāmet ü ḳarār... AP 1b-18; ...İspanya devletiniñ büyük ilçisi ṣol ṭarafda olan ***ṣandālyeden*** ḳalḳup yanımıza gelüp... MF 28-10; ...ʿalimallāhü Teʿālā ***benden*** başını aşağı ṣalup bir heyʾete girdi... Aİ 32-4; ...ḍarb-ḫāne ***meṣārifinden*** ḳurtulmaḳ içün ṭarafeyni āyet naḳş olunmuş sikkesini İspanya ḳralınıñ ḍarb-ḫānesine gönderüp... Vİ 23-8; ...her ḳanġısı ṣuya yaʿnī deryāya düşerse muʿayyen olan ***baḫşişden*** maḥrūm olur... MF 15-5; ...yedi sekiz ḳıṭʿa ḳayıḳ ile ẕikr olunan oyunı oynadılar ancaḳ ***ẕevḳden*** bī-naṣīb ise daḫi her ṭarafdan suʾāl idenlere gūyā ḥaẕ olundı vādīsiyle muʿāmele olundıġından ziyāde maḥẓūẓ olurlardı... MF 15-6; ...çarḫ devr itdirildikde ẕikr olunan ḫarṭuç ḳālibini ***birbirinden*** tefrīḳ ider... MF 16-11; ...şehr-i meẕkūr sekenesi serbest ve ***edebden*** ḫālī olduḳlarından sery ü temāşā içün bir ān rāḥat virmez oldılar... MF 16-22; ...bu maḳūle mīrī esliḥa nişānlı ve ʿalāmetli ve maʿlūm olup ʿaskerīden birisi füruḫt veyā tebdīl itmek sevdāsında olsa daḫi kimse ***elinden*** alamadıġından... AP 22b-6;

---

[75]Kalkan, Uğur, **Türkiye Türkçesinde Hal (Durum) Kavramı ve Hal (Durum) Eklerinin İşlevleri**, Afyonkarahisar, 2006, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.77. Çıkma durum ekinin işlevlerini konu alan başka kaynaklar için bkz. Ediskun, Haydar, **Türk Dilbilgisi,** Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s.112.; Koç, Nurettin, **Yeni Dilbilgisi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1996, s.77; Gencan, T. Nejat, **Dilbilgisi**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2001, s. 128.; Hatiboğlu, Vecihe, **Türkçenin Ekleri**, TDK Yayınları, Ankara, 1974, s.154.; Acarlar, Kevser, "*Çıkma Durumunda ("den halinde) Sözcüklerin Tümcede Türlü Kullanışları*", Türk Dili, S. 297, Nisan 1971, s.34-37.; Gökşen, Enver Naci, "*Çıkma Durumu (-den) ve Kapsamı*", Türk Dili, C. 30, S. 279, s. 973-978.; Bolulu, Osman, "*Türkçede Eklerin Önemi ve -den Eki*", Türk Dili Dergisi, C. 4, S. 23, s.41.; Dilaçar, Agop, "*Gramer*", TDAY Belleten 1971, Ankara, 1989, s. 83-145.

Fiilin sebebini belirtir:

Çıkma durum ekinin bu işlevinde "*-dığı için", "-den dolayı*" gibi anlam özellikleri görülmektedir.

...ol ṭarafa ***varmamızdan*** bunlar ʿaẓīm ḫavf ü ḫaşyete düşüp... Aİ 5-9; ...vezīr kemāl-i ***infiʿāllerinden*** surḫ-ser iken surḫ-rū olup çendān muṣāḥabata taṣaddī idemeyüp... Aİ 9-10; ...dāʾimā niyet-i ṣādıḳaları celb-i ḳulūb-ı reʿāyā ve ahālīdir ol ***cihetden*** ṣayd ü şikāre çendān meyl ü raġbetleri yokdur... Aİ 18-6; ... hünkār ḥażretleri beni çoḳ ***sevdiklerinden*** seni baña göndermişler... Aİ 20-6; ...süvārī ʿaskeriniñ baş cenerali olan Ralu-nām ceneral sāʾir vücūh-ı belde ile ziyāretimize gelüp ***meʾmūriyetimizden*** iẓhār-ı sürūr ve şādmānī eylediler... AP 9a-3; ... müddetü'l- ʿömrde devletimiziñ ādemini ve libāsını ***görmediklerinden*** ʿaẓīm istiġrāb iderler... Vİ 4-3; ...ḳral ***ṭarafından*** reʿāyetiñize meʾmūruz atçılarıñızı irsāl itdik ʿādetiñizce size ṭaʿām ḥāżır eylesünler ki żiyāfetimiz vardır didi... Vİ 5-2; ...İspanyada bulunan sāʾir düvel ilçileri meşʾemet oldılar ve ***nār-ı ḥasedden*** sūzān oldılar... Vİ 7-9; ...İspanyada ḳıllet-i ***bārgīrden*** hinṭolara ḳatır ḳoşmaḳ ***żarūriyyātdan*** olup ḳatırları yürük ve ḳuvvetlidirler... Vİ 15-14; ...ve müddet-i iḳāmet tamām olunca ***seyircilerden*** teneffüse mecāl muḥāl idi... Vİ 17-14; ... maḥal-i lezarte şehre çār-ı yek sāʿat iken ***izdiḥām-i nāsdan*** ḳonaġımıza beş sāʿatde ancaḳ varıldı... Vİ 4-7; ...her ṭarafdan suʾāl idenlere gūyā ḥaẓ olundı vādīsiyle muʿāmele ***olundıġından*** ziyāde maḥẓūẓ olurlardı... MF 15-6; ... beni söyleşdiler ama ne didiklerini işitmedim ancaḳ ***vażʿlarından*** (konum) ne maʿḳūl ve ne güzel 6. edebli ve maʿrifetli ilçidir diyü söyleşdiklerini ḥis ü tirāş itdim... Aİ 10-5; ...rencberi ḳıllet üzere ***oldıġından*** arpa ve buġdāy ve meʾkūlāt kısmı muʿteber olup... Aİ 41-4; ...ʿAcemde Sünnī meẕhebinden ḳatı çoḳ ehl-i İslām vardır ve her ḳaṣaba ve şehirlerinde vāfir bulunur ve lākin ***ḫavflarından*** iẓhār idemezler... Aİ 44-14; ...lāġar ve arpasız bārgīrler ***ḳoşduḳlarından*** aḫşama ḳadar ḳonaḳ yerine ulaşılmayup... AP 2b-9; ...Berlinde iḳāmet idecegimiz ḳonaḳ āmāde ***olmadıġından*** Köpingde bir ḳaç gün baʿdeʾl-iḳāme māh-ı cemādiʾl-uḫrānıñ on üçünci güni Berline düḫūl ṣūretine ḳarār virildi... AP 9b-9; ...otuz seneden berü ṭaraf-ı salṭanat-ı seniyyeden Berline ilçi ***varmadıġından*** ahālīsi Berline vüsūlimize ṣabr idemeyüp... AP 9b-12; ...bāġ ve bāġçesi çoḳ bir şehr-i laṭīf ***oldıġından*** Avrupada pek nādirdir... AP 13a-20; ...ḥikmet-i Ḫüdā bir keṣret-i bārān oldı ki ***çamurdan*** bir dürlü ḥareket ḳabīl olmadı... ER 6a-11; ...***yaġmurdan*** ve ***ḳardan*** cümle zaḫīre çüriyüp bu ḥāle

girmişdir... ER 14a-6; ...ʿalā-ḳavl-i küffār bu ʿaẕāb ile *ṣoġuḳdan* bir ḳaç kimesne helāk olup... ER 30b-12; ...her şey ehil olana sipāriş *olmadıġından* bu ḥāller ẓuhūr ider... ER 56b-7; ...ve vaḳtiñ teng ü *ṭarlıġından* ne maḳūle kütübdür temāşāsına vaḳit ve fırṣat bulunmadı... MF 35-19; ...sefīr-i mūmā ileyhi daʿvet idüp *sū'i-miʿdeden* şikāyet ile indifāʿı mümkin olmayup bāri sādece teşrīf idiñ diyü ricā... DR 4-12; ...eger *acından* geberse ve *ṣusuzluḳdan* cān-ı ḥabīsi cehenneme gitse Müslümānıñ eli degdügi şeyi yiyüp içmezler... MH 5a-22; ...şehir ve ḳurādan ictimāʿ iden *seyirciden* ḳat-ender ḳat ḳonaġımız muḥāṭ idi... Vİ 4-15;

Fiilin yönünü ifade eder:

Çıkma durum ekinin yön bildirme özelliği yer bildirme özelliğiyle birlikte düşünülebilir. *+dAn* eki, bazen yön ifade eden kelimelere doğrudan getirilerek yön kavramını karşılamakta bazen de diğer kelimelere getirilmek suretiyle bu işlevini gerçekleştirmektedir.

...memleketleriniñ niẓāmı perīşān ve bir ḳaç *ṭarafdan* hücūm-ı aʿdā ile aḥvālleri yemān olmaġla... Aİ 5-10; ...şāhıñ dā'imā teveccüh ve naẓarı *benden* yaña olup ve vezīri ile beni söyleşdiler... Aİ 14-4; ...biz bunlarıñ *ortasından* ḫırāmānī-reftār ile başda ḳafesī destār ve arḳada samūr erkān kürki ve elimde nāme-i hümāyūn āheste āheste yürüyerek... Aİ 11-10; ...ve ālāy ile Berlin şehriniñ *ortasından* güẕār itdirerek iʿdād eyledikleri ḳonaġa īṣāl eyledi... AP 9b-22; ...Bohemya eyāletiniñ *derūnından* güẕār iderek on iki günde Roma imparaṭorınıñ maḳarrı olan Bec Ḳalʿasına vüṣūle ibtidār olundı... AP 13b-11; ...*ṭaşradan* memleket içine giren emtiʿa az olup çıḳan çoḳ olmaġla... AP 18a-7; ...tīz ādemler irsāl idüp ol ṣadā deryā *ṭarafından* mıdır ḫaber gelsün diyü fermān idüp varup su'āl olunduḳda ṣadā *deryādan* gelür diyü ḫaber geldikde... ER 6b-5,6; ...Ḳorsiḳa cezīrelerini *uzaḳdan* temāşā ile mürūr üzere iken... MF 7-21; ...ve *girüden* tekrār imdād içün küffārıñ ʿaskeri gelüp Ḳırımıñ her ṭarafını sed ü bend itmekle... ER 26b-12; ...bunlar ṣuya da ṭaparlar gice ve gündüz *önden* āteşi eksük eylemezler... MH 6a-8; ...ve teşvīḳa bāʿiṣ olan rūzgār semt-i *bī-vefāyīden* cilve-künān-ı vezān... MF 4-11; ...ve ḳara *ṭarafından* Kefeniñ ṣol cānibi Ḳaradeñizdir... ER 28b-4.

Bir bütünün parçasını veya bir topluluğun bireylerini ifade eder:

Çıkma durum eki bu işlevini bazen kendisinden sonra gelen ve "bir bütünün parçasını ifade eden" kelimelerle birlikte bazen tek başına yerine getirmektedir.

...şāh kendü öñündeki maḫṣūṣ ***şekerden*** ikrāmen biraz şeker daḫi gönderdi... Aİ 15-1; ...ol meclisde vāfir şūʿarā ve erbāb-ı ***maʿārifden*** kimesneler var idi... Aİ 16-1; ...maʿiyyetimize taʿyīn olunan ***süvārīlerden*** biri ilerüye gönderilüp beş on dinç bārgīr irsāli iltimās olunmaġla... AP 2b-14; ...İstanbulun baʿżı ***tuḥafından*** ʿalā muḳteżiʾl-imkān ṭatyīb ve ceẓlān itmek bāʿiṣ-i memnūniyetim olur didigini ḫaber virmeleriyle... Vİ 13-10; ...ḳralıñ ***aḳrabāsından*** altı nefer beg-zādegān ve bir miḳdār süvārī ve piyāde öñünce yürüyüp kendülere maḫṣūṣ olan ṭabl ve sūrnalarını çalarlar idi... Vİ 8-15; ...māruʾẕ-ẕikr neẓāret tersāne gözleri miṣillü maḫāzin-i ʿadīde ve ṭaḳım ṭaḳım ***dāʾirelerden*** ʿibāret ve cevānib-i erbaʿası iki ḳat kārgīr dīvār ile muḥāṭ olup bayaġıca bir ḳalʿa gibidir... MF 9-12; ... ***vükelā-yı şehrden*** baʾżıları yanımıza gelüp yarın şehre ʿazīmet içün veẓāret ḳapusında ḥāżır olan hinṭoya süvār olacaġımızı ve şehriñ ḳapusına varıldıḳda vükelā ve żābiṭān istiḳbāle geleceklerini beyān ile... MF 10-18; ...ol meclisde kendü ***ḫānlarından*** birḳaç ḫāna manṣıb tevcīh ve ḫilʿat giydirdiler... Aİ 25-12; ...ḳapudan ve ofiçyal ve seleṭāṭları iḳāmet itmek içün kirā ile sākin oldığımız ḫānıñ ***oṭalarından*** bir ḳaçını taḫliye... AP 13a-6; ...ve imparaṭoriç ṭarafından ber-vech-i muʿtād tehyiʾe ḳılınan ***şekerlemeden*** baʿdeʾt-tenāvül ʿavdet eyledi... DR 7-2; ...ve ol kefce ile laḥan ṭurşusıyla ṭabḫ olmuş ***laḥanadan*** alup çanaḳlarına birer kefce ḳorlar yerler... ER 37a-11; ...***yerlüden*** ve ***ʿaskerīden*** bir kimesne ḳomayasın diyü buyuruldı... ER 20b-2; ...şu ***enārlardan bir enārıñ*** ṣuyını bir kāseye ṣıḳ içem... ER 60a-12;

Fiilin kaynağını ifade eder:

Çıkma durum eki fiilin gerçekleştirildiği, oluştuğu kaynağı ifade etmektedir. Ayrıca bu bölüme aldığımız örneklerin bir kısmında +*dAn* eki, fiilin "bir vasıtayla" gerçekleştiğini ifade etmektedir.

...ben daḫi ḫānım bunı size kim söyledi ve ***kimden*** işitdiñiz didim... Aİ 7-4; ...pādişāh-ı āl-i ʿOsmān ḥażretleriniñ rikāb-ı ***hümāyunlarından*** münbaʿiṣ olan ilçileriyüz... Aİ 8-8; ...şāh kendü öñündeki maḫṣūṣ ***şekerden*** ikrāmen biraz şeker daḫi gönderdi... Aİ 15-1; ...lākin ḳarındaşı ḥükūmet ***ricālinden*** olmamaġla ḫalʿ olunup... Aİ 42-15; ...eṭrāf ***köylerden*** cemʿeyledikleri lāġar ve arpasız bārgīrler ḳoşduḳlarından aḫşama ḳadar ḳonaḳ yerine ulaşılmayup... AP 2b-8; ...ḳalʿa-i merḳūme ***ṭuġladan*** maṣnūʿ ve ṭob ve cebe-ḫāneden ʿārī iʿtibārdan sāḳıṭ muḫtaṣarca bir ḳalʿa olup... AP 4b-5; ...biz daḫi nāme-i hümāyūnı ġāyet taʿẓīm

ile ***ketḫüdamız elinden*** aldık...Vİ 9-14; ...Saḳorya ʿatīḳ maḥal olmaġla ***mülūk-i İslāmdan*** ve sāʾirden ḳalma ʿacāʾib āṡārlar müṡāhede olundı... Vİ 15-7; anı daḫi yine mezbūr o ḫān ***ṭāʾifesinden*** Bahādırlu-nām bir ʿaṡīretiñ begi nezʿ ü aḫẕ idüp... Aİ 43-13; ...Nemçe memleketinden mürūruñuz ruḫṡatını müteżammın āsitāne-i ***saʿādetden*** bir senediñiz var mıdır... AP 3a-16; ...***düṡmen-i dīnden*** aḫẕ-i intiḳām ve iṡ bu dünyā-yı fānīde İskender miṡillü bir nīgū-nām bıraḳmaları emr-i muḳarrerdir... MN 30b-7; ...***Endülüsden*** daḫi nice memālik feṭḥ eyledikden ṡoñra derūnlarına iḫtilāl girüp ümerā-yı İslām birbirlerine düṡdiler... Vİ 21-10; ...***vezīr-i aʿẓamdan*** saña olan mektūbı viririm... Aİ 6-11; ...ṡāh ***ṭarafından*** bize maṡraf bahāsı olmaḳ üzere beṡ yüz tuman akçe gönderdiler... Aİ 10-6; ... ṡu ḳadar ġuruṡ virmedikce meʿẕūn olmadığı baʿżı ***erbāb-ı vuḳūfdan*** mervīdir... AP 15b-13; ...idāre yıllıḳları ile ḳabaca ***çuḳadan*** libās kesdirüp giyerler... AP 15b-15; ...ḳalʿada ve sāyir maḥalde olan ṭopları teymür ve ***ṭunçdan*** olup ḳılletini taḫḳīḳ ve ḳral sarāyları ***aḫṡābdan*** mebnī... DR 10-2,3; ...ḳahve Yemen ***ṭaġlarından*** çıḳar... MH 2b-22; ...gemileri otuz otuz beṡ arṡundur zāc ***aġacından*** yapılmıṡdır... MH 2b-9; ...ṭop ḫarṭuclarını ***aġaçdan*** inṡā iderler... MF 16-16;

Fiilin yerini ifade eder:

Çıkma durum ekinin bu iṡlevi, yukarıda örnekleri verilen ayrılma, uzaklaṡma iṡleviyle birlikte düṡünülebilir.

...Bi-ʿināyeti ʾllāhi Teʿālā ve tevfīḳıḥī ġurre-i muḥarremde ***Baġdāddan*** ḥareket ve onuncı erbaʿa güni ibtidā-i sunur-ı ʿAceme dāḫil olundı... Aİ 2-1; ...ṡoñra tekrār bize maḫṡūṡ ḳahve gelüp içilüp andan ṡoñra ḳalḳılup oturdığım ***yerden*** vedāʿ idüp ve binüp ḫānemize gelüp... Aİ 15-5; ...beni gördigi gibi ***yerinden*** kıyām ve oṭanıñ nıṡfına dek istiḳbāl idüp bize kendü yanında yer gösterüp... Aİ 15-9; ...ikinci baṡvekīl Hercberk bir żiyāfet tertīb ve ḫānesine daʿvet idüp icābet birle ḳonaġına vardığımızda ***dīvān-ḫāneden*** istiḳbāl ve kendü oṭasına īṡāl... AP 10b-20; ...itdiler ḳral bir geyik burñunı yardırup ***içinden*** diṡ gibi bir kemik çıḳardı... Vİ 16-12; ...***ceybinden*** bir parça kāġıd çıḳarup ṡarup ḥaḳīra virdi... Vİ 16-13; ...seyirciler ***eṭrāfdan*** gelüp uzakdan merḥabā iderler idi... Vİ 4-2; ...ḳapucılar ketḫüdāsı ***ḳolumdan*** ṭutup zūr ile ḳuʿūd itdirdi... Aİ 13-4; ...ḳaṡaba-i merḳūmede daḫi bir gice beytūtetden ṡoñra Orkin ve Ṡuruḳṡār-nām ***ḳaṡabalardan*** güẕār olunaraḳ üç günde Budim ṡehrine varıldı... AP 5b-20; ...ve Budim ve Temeṡvar ***Ḳalʿalarından*** ve ṡaʿbü ʾl-mürūr olan Siyobin ***ṭaġlarından*** ve Erdel ***Boġazından*** mürur

ve ʿabūr iderek...AP 13b-23,24; ... ahālīniñ meʿkūlātına daʾir şehir ***ḳapusından*** içerü her ne girer ise bāc nāmıyla ḫaylice akçe alındığından başḳa... AP 19b-16; ...ḥavżlar fevvāreler ve selsebilleri var lākin ṣuyın ***ḳuyudan*** çeküp aḳıdurlar... MH 6b-5;

Karşılaştırma bildirir:

...Nuşirevān-ı ʿādil Buzucimhir-i ḥakīme suʿāl eylemiş ki ṣayd ü şikār ***maḳūlesinden*** ḳanġı ṣayd ü şikār leẕīẕ ve fāʾidelidir... Aİ 17-13; ...biz daḫi ḫilʿatlerin giyüp vardığımızda sāʾir ***meclislerinden*** tekellüflü bir meclis-i ʿālī tertīb eylemişler... Aİ 25-10; ...***Ḥindden*** ve ***Özbekden*** ziyāde biz anları sever ve duʿāların ideriz... Aİ 35-4; ...ber-vech-i meşrūḥ günde sekizer ***sāʿatden*** on günde Budime gidilmek ḫūṣūṣında ḳarār virilmekle... AP 4a-22; ...***Hüviliçden*** dört sāʿat buʿdī olan Körin ḳaṣabasına varınca... AP 6b-5; ...ḳalʿa-i merḳūme Nemçe ḥudūdına ḳarīb olan ***serḥadlerden*** ġāyet metīn ve varoşı güzel bir ḳalʿa olup... AP 9a-6; ...piyādesi ***süvārīden*** yeg olup ekserīsi ecnebī āḫar diyār ḫalḳıdır... Vİ 20-13; ...sefīneleri biz idāre idemiyoruz size lāzımdır diyerek ***digerinden*** ziyāde bahā ile akçasını aldılar... Vİ 26-2 ...ʿālī ve cüzʾī iḥtişām gördüklerinde taʿaccübleri ***ḥadden*** efzūn idi...MF 12-15; ...maʿlūmum degildir velākin ***yigirmiden*** ziyāde olmaḳ iḥtimāli vardır... Aİ 37-7; ...ve sekiz ***sāʿatden ziyāde*** gidildigi ṣūretde şitā ḥasebiyle yollarda zaḥmet çekilecegin ifāde... AP 4a-20; ...Büzūcimihr dimiş ki reʿāyā ve ahālīniñ ḳulūbını ṣayd itmek cümle ***ṣaydlardan*** leẕīẕdir... Aİ 17-14; ...anlar nevrūza ġāyet iʿtibār ve ʿīd-i ekberdir diyü tesmiye idüp ʿīd-i ramażān ve ***ʿīd-i aḍḥādan*** ḥāṣā mükerrem ve eşref olmaḳ üzere iʿtibār iderler imiş... Aİ 20-7; ...***lüḥūmlardan*** leẕīẕ olan ḳanġısı ise baña naṣīb olsun... ER 18a-8; ...***aḳrabādan*** bī-gāne baña yegdir dime... ER 61A-16; ...Ḫorasān kireç kül ile ḳum ile ṣıvanmışdır ***ṭaşdan*** berk olur dīvārları daḫi öylecedir... MH 4a-23; ...***Ḥindden ve Özbekden*** ziyāde biz anları sever ve duʿāların ideriz... Aİ 35-4;

Zaman ifade eder:

...ve nāme-i hümāyūnda dostluḳ ʿarż idüp bu ḳadar ***zamāndan*** mektūbuñuz gelmedi aḥvāliñizden ḫabīr olamadıḳ diyü yazmazlar idi... Aİ 23-12; ...ḥattā ***ḳadīmden*** reʿāyāmız olan Mīr Üveys ʿaşīretleri ve berü ṭarafda Lezgi ṭāʾifesi cingāneleri cāb-e-cā edebsizlige başlayup... Aİ 33-13; ...ben daḫi ol eṣnāda bu ṭarafa meʾmūr oldum ḥālā bir ***seneden*** ziyādedir ġālibā şimdiye dek ḫaberleri gelmek gerekdir... Aİ 36-7; ... Herāt şehri ***ḳadīmden*** Sulṭān Ḥüseyin Bayḳaranıñ pāy-taḫtı idi ... Aİ 43-11; ...***bundan aḳdem*** der-i ʿaliyyeden Berline gidüp Ḳalafāta

mürūrımız güni ʿavdet iden Ḳoryar ile ẕikr olunan tenbīh-nāmelerden biriniñ ṣūreti ilçi-i mūmā ileyhiñ mektūbına melfūfen ṭarafımıza vāṣıl olmuşidi... AP 3a-10; ...ḳral daḫi maḥal-i mezbura geldi iki ***günden*** ṣoñra bizi daʿvet itdi... Vİ 16-3; ...***ḳuşluḳdan*** aḫşama degin üç beş yüz kāfir aldılar... ER 9a-1; ...geçen ***bahārdan*** bāḳī ḳalan defter-dār ve nezl-emīni maʿrifetiyle falān maḥalde on sekiz biñ kīle zaḫīre vażʿ olundı... ER 14a-4; ...bir ḳaç gün mürūrında ***aḫşamdan*** mesfūra bir teẕkere taḥrīr ve iḫbār olunduḳda... MF 38-18; ...baʿdehū deryā kenārına varılup ***Yunānīden*** ḳalmış ḳayıḳ oyunını oynadılar... MF 14-24; ...***ʿavdetimizden*** bir sāʿat geçdikde daʿvetçi gelmekle ḳalḳup başvekīle gidildi... Vİ 11-11; ...***ibtidā-i ʿazīmetden*** şehr-i meẕkūra vürūd idinceye dek güẕerān iden elli iki gün müddetde evḳātımız ekṣer sefīnede geçüp... MF 8-18; ...Ġāzī Sulṭān Murād Ḥażretleriniñ ʿahd-nāme-i ***hümāyūnından bu āna*** tamām seksen beş senedir ve ḥālā 13. yedinci pādişāh-ı ʿaẓīmü ʾş-şāndır... Aİ 7-12;

Durum bildirir:

...***aḥvāliñizden*** ḫabīr olamadıḳ diyü yazmazlar idi... Aİ 23-12; ...ḳalʿa-i merḳūme ṭuġladan maṣnūʿ ve ṭob ve ***cebe-ḫāneden*** ʿārī ***iʿtibārdan*** sāḳıṭ muḫtaṣarca bir ḳalʿa olup... AP 4b- 6; ...bu bābda ḫāṭıra riʿāyet ber-ṭaraf oldıġından bir daḳīḳa evvel neẕārete naḳl olunmaḳ ***fāʾideden ḫālī*** olmamaġla ṣūret-i ikrāmda bir gūne ḥabs ve ṣiḳlet ise daḫi nā-çār iḫtiyār olunup MF 9-4; ...şehr-i meẕkūr sekenesi serbest ve ***edebden*** ḫālī olduḳlarından sery ü temāşā içün bir ān rāḥat virmez oldılar... MF 16-22; ...Devlet-i ʿAliyye ṭarafından imparaṭorlara ve sāʾir Ḳrallara ilçi gönderildikde kendülerden māʿadā bir şey virilmemek devletimiziñ ***ḳavāʿidinden*** oldıġı cümleniñ maʿlūmıdır... Vİ 12-9; ...üç senede bir defʿa beş altı biñ ʿamele maʿdenci gönderirler ***umūr-ı żarūriyye-i devletlerinden*** olmuşdur zīrā yeñi dünyā hevāsıyla ekṣerī ülfet idemeyüp mürd olurlar... Vİ 23-1; ...ve bir kimse ***āgāh olmadan*** menzil bārgīrlerini tedārik itdirüp... AP 13b-9; ...ve taḫrīb-i ḳurā ve reʿāyādan ġayrı eline bir nesne girmedigi biʾt-tecrübe maʿlūm olan ***keyfiyyātdan*** olmaġla... AP 17a-3; ...ve żābiṭānıñ ***vürūdumuzdan*** ḫaberleri olmadıġından liman-ı mezbūrıñ bekçisi der-ʿaḳab maḫṣūṣ ḳayıḳ ile vürūdumuzı żābiṭāna iḫbār... MF 8-11;

Bir sınıfa mensup olma anlamını ifade eder:

...ve bu memālik-i ʿAcemde Sünnī ***meẕhebinden*** ḳatı çoḳ ehl-i İslām vardır... Aİ 44-13; ...ḳaṣaba-i mezbūre ***sākinlerinden*** eʿizze-i evliyāʾullāhdan Şeyḫ Kitābullāh ki meşhūr-ı

āfāḳdır... Aİ 46-2; ...bir daḫi bendeñiz āḫar kimesneyi ***bizden*** ve ***kendülerinden*** içerü ḳomayup ḫalvet idüp şeker getürüp muṣāḥabete başlandıḳda... Aİ 33-9; ...bu şehir deryā nehri kenārında olup deryāya üç mīl ve bāġ bāġçeli bir yerdir Ṣaṭıba ve ḥıṣn-ı mekrān ve ḥıṣn-ı bīrān bu memleket ***aʿmālinden*** ʿadd olunur... Vİ 5-11; ...ḫān-ı mezbūr ***ṭarafından*** mühimmāt-dārlıḳ ḫidmetiyle bir ʿAcem ağası gelüp bizi istiḳbāl ü iʿzāz-ı tām ile götürüp... Aİ 2-5;
... levāzimāt ve meʿkūlāt Marsiyadan celb olunur ahālīsi ***gemici ve lüṣūṣ ḳabīlinden*** olmağla şehrde ahālī leylen geşt ü güẕār itmezler... Vİ 19-16; ...ḳaṣaba-i mezbūre sākinlerinden eʿizze-i ***evliyāʾullāhdan*** Şeyḫ Kitābullāh ki meşhūr-ı āfāḳdır... Aİ 46-2; ... bizim reʿāyāmız maḳūlesidir ġāyet faḳīruʾl-ḥāl olmalarıyla ***ecdādımızdan*** şāh ʿAbbās bunlara merḥamete her bir ḳabīleye senevī birer miḳdār maʿāş 13. taʿyīn eylemiş... Aİ 26-11; ...bundan ṣoñra Şamda Ekrād-ı Eyyūbiye ***şuʿbesinden*** Yūsuf Ṣalāḥuʾd-dīn-i merḥūm ẓuhūr... MF 30-15;

Bütünü ifade eder:

Bu işlevde bütünü oluşturan parçaların tek tek bütünün içinde yer alması anlamı vardır. Bazı örneklerde de anlamca bir genellik ifade edilmektedir.

...yollarıñ taʿmīriçün ***āmed-şüd idenlerden*** bārgīr başına üç pāre almak muʿtād olmağla... AP 6b-11; ...büyük gümrükçiler ḫānemize gelüp melbusātımızdan māʿadā yanımızda her ne var ise ***cümlesinden*** ve ʿaleʾl-ḫuṣūṣ ḥāmil oldığımız hedāyā-yı hümāyūndan gümrük almaḳ ḫülyā-yı ḫāmıyle ṣandūḳlarımızı yoḳlamaḳ ḫuṣūṣını teklīf itdiklerinde...
AP 7a-7; ...bunlarıñ aṣlā ***birinden*** ṣulḥ ve ṣalāḥa muġāyir üzeriñize gelmek üzere sūʾi-ḳaṣd olmayup... Aİ 7-13; ...ahālīniñ ṣıġar ve ***kibārından*** ẓāhirde virgü nāmıyla bir şey alınmayup... AP 19b-14; ... vefā resmin bilen ***erbāb-ı kāmilden*** cefā gelmez aṣl ezmez mücerred 14. ***merd-i kāmilden*** ḫaṭā gelmez... ER 26a-13,14;

...-e dair, konusunda anlam ilgisi kurar:

...ve yetmiş altı senesinde kendüsiyle olan muʿārefe-i ḳadīmeniñ teceddüdünden ve ilçilik ile bizim ***meʾmūriyetimizden*** iẓhār-ı maḥẓūẓiyetine dāʾir bir miḳdār ṣoḥbetden ṣoñra geldigimiz üslūb üzere ḳonağımıza ʿavdet eyleyüp... AP10b-16; ...***merāsim-i şān ü devletden*** henüz bī-ḫaber olduḳlarından sāʾir Avrupa ilçileri gibi bize muʿāmele murād eylediler... Vİ 11-16; ...eyü misin ḫoş mısın ***ḳonağıñdan*** maḥẓūẓ mısın didikde... Aİ 17-2; ...benim ***bundan*** ʿilm ü ḫaberim yoḳdur... 32-7; ... ve ʿulemā ve ġayrılarını daʿvet idüp bu ***keyfiyetden*** suʾāl olunup

cümlesi cevāb idüp... ER 6a-17; ...ʿasker ve aʿyān bāġī geldi ṣanup eṭrāfdan sürʿatle gelüp cemʿ oldılar kim ***düşmenden*** ḫaber yoḳdur... ER 61b-14;

Tarz bildirir:

...henüz görişildi ḥāl ü ḫāṭır ṣorılup bir miḳdār āfāḳī muṣāḥabet olmaksızın ***muʾāḫaẓe*** (azarlama) ***yolundan*** bu münāḳaşa meclis-i evveliñ sözi midir... Aİ 8-13; ...ve sāʾir ʿulemā cemʿ olup tefsīr-i şerīf ve eḥādīṯ-i Nebevī müẓākere olunup kendüleri ḳafes ***ardından*** istimāʿ... Aİ 18-13; ...ol meclise gelüp şāha ḳarīb olmayup ***ıraḳdan*** zemīnb-ūs idüp kāġıdların ellerine virüp yolladılar... Aİ 16-8; ...ve nezl-emīni didikleri ümmüʾl-ḥabāʾiṯ daḫi ***ṣūret-i ḥaḳdan*** gelüp Ḳaraṣu meştāsında ḳalup... ER 4a-16; ...emr-i pādişāhī üzere ***ḳaradan*** meʾmūr oldıġıñ ḳalʿaları ḥıfẓ ve muḥāfaẓa... ER 16a-9; ...her ḳaçan ḳraliçe çengīleriñ ***muḥāverelerinden*** ve ***oyunlarından*** ḥaẓ eylese kemāl-i seḫāvetinden baḫşīş yerine ellerini birbirine urup... ER 33b-16; ...ve ***bir aġızdan*** mātem ve merṣiye-güne şarḳılar ile demsāz ve ledeʾt-tekmīl müdīrān-ı ḫamseniñ prezidenti ḳıyām idüp... MF 42-14; ...biri ġāʾib olsa ṭabl ve ***borusuniñ ṣadāsından*** gelüp yoldaşlarını bulur... MN 10a-1; ...ricāl ve nisvānı oldıġımız maḥalle ***birden*** hücūm idüp ġāyetüʾl-ġāye ṣiḳlet virmeleriyle... AP 13a-11; ...baʿżı çoḳ riyāżet iderler on iki sene kendüyi ***ellerinden*** aġaca aṣup ḳoyuvirmez.... MH 6b-15; ...ṣoñra tekrār bize maḫṣūṣ ḳahve gelüp içilüp andan ṣoñra ḳalḳılup ***oturdığım yerden*** vedāʿ idüp ve binüp ḫānemize gelüp... Aİ 15-5;

Bazı kalıplaşmış ifadelerde kullanılır:

Deyimlerde kalıplaşarak kullanılmaktadır:

...sefīne filikesi ***tīz elden*** tenzīl olamayacaġı ve anlar ḥarbī ve apiḳo olmalarıyla isterlerse anlardan ādem gelsün diyü devr-i şenīd ile cevāb virildikde... MF 8-1; ...ricāl-i devletī maḳāmında olanları söyletseñ fużūllıġı ***elden ḳomayup*** Mīr Üveys oġlı bizim reʿāyāmızdandır... Aİ 47-2; ...luṭf itsün şehrimizde bir ḳaç gün ḳalup şehrimizi ve lāzımüʾs-seyr olan yerleri görsün diyerek ebnā-yı sebīli ***yolundan iderler***... AP 12b-23; ...ey sen ḥāżır ol ḳarındaşına git Ḳırıma niẓām virsün yoḫsa cümlesini ***ḳılıçdan geçiririz*** diyü taḥrīrāt virüp... ER 35-a 13; ...ḫünkār ḥażretlerini ben çoḳ severim yaʿni şol mertebe ki maḥabbetleri ***ḳalbimden çıḳmaz***... Aİ 23-2; ...ve cümlesi sehpālar üzerinde gūyā bugün üstādlar ***ellerinden çıḳmış*** pāk ve muṣayḳal istif 15. olmuş olmaġla... AP 22a-14; ...Şahin Girāy daḫi ben bu ṭarafda ḳarındaşım Ḳırımda ***elimden ne***

gelür diyince... ER 35a-11; ...ve illā Ḳırım *elden gider* diyü taḥrīrāt ḳraliçeye geldikde... ER 36a-10;

+Den eki almış adların bağlandıkları sıfat-fiiller düşürülünce çıkma durum eki sıfat-fiilin görevini yüklenerek sıfat yapım eki gibi kullanılabilmektedir

...ve bāhir olmaġla *ḳıṣṣadan ḥisse* olunmaḳ mülāḥaẓası ḫāṭır-ı fātiri tehyīc birle... AP 14b-4; ...on neferiñ ism ü resm ü defteri *başdan kimesneden* su'āl ve cevāb ola... ER 58a-15; ...ser-ʿasker daḫi kirbāslar iştirā ve çādır ve gerek ḳırbā ve maṣlaḳ yerine fuçılar ve *kīçeden maṭbaḫ çādırı* ve taʿyīnāt olduḳca kīsesinden alınup virilür... ER 60a-4;

Çıkma durum eki yönelme durum ekiyle birlikte ikilemeler kurar:

...ve *köyden köye* götürmesi ḫuṣūṣı Budim cenerali ṭarafından maʿiyyetimize taʿyīn ofecyāle te'kīd... AP 7b-20; ...ve ricāl ve nisvānları birbirleriyle el ele virüp *oṭadan oṭaya* gezerler... ER 36b-1; ...sekiz ay buz ṭutar nehr-i mezbūrıñ üzerinde *ḳarşudan ḳarşuya* geçerler... ER 45a-1; ...bir ḳalʿanıñ ʿaskeri bir ḳalʿaya naḳl ve bu vech üzere naḳl olaraḳ zād ü zaḫīresiyle *rencden rence* maḥal-i maṭlūblarına vāṣıl olur... ER 49a-13; ...mü'ekked yemīn virdikden ṣoñra deftere ḳayd ve baʿdehū *mertebeden mertebeye* tenaḳḳul... MN 10b-2; ... şāhım elbette *ḳalbden ḳalbe* yol vardır... Aİ 23-5;

Çıkma Durum Ekinin Diğer Durum Ekleri Yerine Kullanılışı

Yalın durum yerine kullanılışı:

+dAn eki, Sefaretnamelerde iki örnek istisna olmak kaydıyla, zaman bildiren kelimelere eklenerek, soñra edatıyla birlikte kullanılmaktadır.

...altun ve gümüş ṭakımlarıyla üç gün üç gice bize żiyāfet ve ağırlayup *üç günden ṣoñra* ʿamele ve ālātını gönderüp... Aİ 5-2; ...ve *beş altı günden* ṣoñra ki vardığımız günüñ on beşincisidir şāh ṭarafından bize maṣraf bahāsı olmaḳ üzere beş yüz tuman akçe gönderdiler... Aİ 10-5; ...ve *bir ḳaç günden ṣoñra* şāh yine bizi meclisine daʿvet idüp... Aİ 16-13; ... bir iki günden ṣoñra iʿtimādü'd-devlesi ḫaber göndermiş... Aİ 24-1; ...çehār-şenbe güni açıḳlar ile ağırlıḳlarımız imrār ve *bir ḳaç sāʿatden* ṣoñra Vedin muḥāfıẓlarına maḫṣūṣ beş oturaḳlı çete ḳayığıyla ḳarşuya güẕār olundı... AP 2b-2; ...Āsitāneden ḥareket ve *otuz günden ṣoñra* Bender ḳurbına vüṣūlini muḥāfıẓı ʿAbdullāh Pāşāya taḥrīr... DR 2-2; ...baʿdehū *sekiz on günden ṣoñra* ḫān-ı mezbūr Bāġçesarāya gidüp... ER 9b-17; ...ve Bender-i Maḫādan *beş günden ṣoñra* gemi

ḳalkup Hindistān ṭarafına teveccüh ider... MH 2a-8; ...ferdāsı ḳral daḫi maḥal-i mezbura geldi ***iki günden*** ṣoñra bizi daʿvet itdi... Vİ 16-3; ...***bir haftadan ṣoñra*** vezīr-i aʿẓamı tekrār bizi daʿvet idüp... Aİ 15-6; ...ḳarındaşı ḥükūmet ricālinden olmamaġla ḫalʿ olunup ***altı aydan ṣoñra*** Mīr Üveysiñ oġlı Mīr Maḥmūd ḥükūmet-i mezbūre ile ser-efrāz... Aİ 42-15; ...***bir ḳaç giceden ṣoñra*** heyʾet-i mütenekkire ile ʿāşıḳ maʿşūḳıyla buluşmaḳ ve aġyār vāḳıf olmayaraḳ... DR 8-2; ...ʿasker ṭaġılup gitdi ***bir iki seneden ṣoñra*** üzerine ʿaẓīm bāġī geldi yine ṭaġlar başlarında āteşler yaḳdılar... ER 62a-2;

Tamlayan eki yerine kullanılışı:

...França cumhūrı...ṭāʾife-i naṣārānıñ ***mīlāddan*** bedʾile istiʿmāl eyledikleri tārīḫi daḫi ibṭāl ve tebdīl... MF 40-17.

Yönelme durum eki yerine kullanılışı:

...Devlet-i ʿAliyye-i ebed-ḳarārıñ elṭāf ve ***iḥsānından*** teşekkür ve minnet-dārlıḳ muḳaddimesiyle... MF 7-6; ...hezār ḳīl ü ḳāl güẕār itdikden ṣoñra Becde muḳīm Prusya ***ilçisinden***... eger kemā-kān daʿvāñızda ışrār iderseñiz birḳaç gün ben bunda iḳāmet ve keyfiyeti imparaṭor cenābına taḥrīr iderim didigimde... AP 7a-22;

Bulunma durum eki yerine kullanılışı:

...ḳonaġ-ı mezbūra anıñla geldik bir muʿteber kimesne mihmān-dār idi nerdübān ***başından*** ḳarşuladı ve ḳral ṭarafından istifsār-ı ḫāṭır itdi... Vİ 5-15; ...büyük ṣudur Nīl miṣāli ol ṣuyıñ üzerinden varup gümrüge ḳayıḳ yanaşur ***ṭaşradan*** çıḳarmazlar ḥākimden iẕin kāġıdı olmayınca eger beş gün daḫi iẕin kāġıdı gelmese öylece ḳayıḳda oturup beklerler... MH 1b-24.

Değerlendirme

ET *+DA, , +DIn,* n ağzında *+dAn* şeklinde kullanılan çıkma durum eki, EAT'de +dAn ve seyrek olarak +dIn şeklinde kullanılmıştır. EAT'de (yalın durum),+*Ø,* yönelme, bulunma ve eşitlik durum ekleri çıkma durum eki fonksiyonuyla kullanılmıştır. Ayrıca çıkma durum eki, yalın durum tamlayan durumu, belirtme durumu, yönelme durumu, bulunma durumu, vasıta durumu ve eşitlik durumu yerine de kullanılmıştır.

Sefaretnamelerde çıkma durum eki, *+dAn* şeklindedir. Ancak 1 örneklte *+dIn* şeklinde gösterilmiştir. Yine Sefaretnamelerde yalın durum ve bulunma durumu çıkma durum eki

işleviyle kullanılmış, çıkma durum eki de yalın durum, tamlayan durumu, yönelme durumu ve bulunma durumu yerine kullanışmıştır.

Çıkma durum ekinin EAT döneminde görülen hareketin yeri ve bitiş noktasını bildirme, sebep, konu, bütünün parçasını bildirme, fiilin kaynağını gösterme, karşılaştırma, çeşitli zarflar teşkil etme, edatla kullanılma gibi işlevleri ve bu işlevlere ilave olarak TT'de görülen vasıta, mensup olma ve aitlik, yer, yön, tarz bildirme vb. işlevleri Sefaretnamelerde de bulunmaktadır. Ayrıca çıkma durum ekinin yapım eki olarak kullanılması, deyimlerle kalıplaşması ve ikilemeler kurmasıyla ilgili örnekler de Sefaretnamelerde görülmektedir.

f. VASITA DURUMU (+n, +lA)

Vasıta durumu, "kelime gruplarında ve cümlelerde fiilin kendisi vasıtası ile, kendisinin iştiraki ile veya kendisinin ifade ettiği zamanda yapıldığını göstermek için ismin bulunduğu durumdur."[76] İsimler, "fiilin ne ile, kim ile, ne zaman ve nasıl yapıldığını ifade etmek için vasıta ekini alır."[77]

Kullanılış Şekilleri

ET'de vasıta durum eki, *+n, +In, n* ağzında bazen *+An* ve yuvarlak ünlülerden sonra yer yer *+Un* şeklindedir.[78]

"ET döneminden beri, *-lA* eki, zarf yapma göreviyle kullanılmıştır. *-lA* ve *-n* vasıta hâli eki ile türetilen zarflara en çok XIV. ve XV. yüzyıl Anadolu metinlerinde rastlanmaktadır. Bu yüzyıllardan sonra gittikçe daha az kullanılan bu tür kelimeler XVII. yüzyıldan sonra hemen hiç görülmez. Ancak "**yazın, kışın**" gibi kalıplaşmış kelimelerde ve bir de günümüzde sıkça kullanılan "**ansızın, ilkin, yayan, öğlen** vb." zarflarla *-n* vasıta hâli ekinin kullanımının devam ettiği görülüyor.

-lA ekinin de kullanılmakta olduğu bir gerçektir. Ancak "ile" kelimesinin kendisinden önceki kelimelerle birleşerek ekleşmesi sonucu ortaya çıkan *-lA, -(y)lIA* ekleriyle eski zarf yapma eki olan *-lA* eki, görev benzerliğinin de yaptığı etki ile birbirlerine karışmışlardır. EAT

---

[76] Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1989, s. 225.
[77] Buran Ahmet, **Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri**, TDK Yayınları, Ankara 1996, s.235.
[78] Gabain A. Von, **Eski Türkçenin Grameri, (Çev. Mehmet Akalın)**, TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 64.

metinlerinde "ile" kelimesinin -lA biçimine girişi büyük ihtimalle vezin gereğinden ortaya çıkmıştır." [79]

EAT'de vasıta durum eki, *+(I)n, +lA* [80], *birle, +(I)lA* (ile edatının ekleşmiş şekli) şekillerinde karşımıza çıkmaktadır.

"*Ayaḳın* örü dursañ namāza", "Bu ġarībnāme *anın* geldi dile." Ḳudret ile ṭaġ ṭaġıldı *ansuzın*." "ʿışḳ bize *yiñile* degdi henüz daḫı ṭurvandadur.", "Anı *ḥamla* yiseler maʿdeye aġır gelür.", *bir+le* (edat olarak kullanılır.) "Ḥurre adlı bir yigit düşmān *birle* utuşdı", "Miskin Yūnus ölicek, sini *nūrla* dolucak.", "ve yapraġını zeyd *yaġıla* ovup merhem bigi eyleyeler."

EAT'de vasıta hâli fonksiyonuyla kullanılan diğer ekler şunlardır:

+Ø (eksiz): "Güneş gibi yüzüñ ṭoġar, ḳamu ʿālem *nūrıñ* ṭolar.",

+(y)I: "Çün gözi açıldı *ṣabāḥı* vardı, ılanı isteyü gitdi"

+(y)A: "Eyregi ġāfil ve *uyḳuya* meşġūl ola.", "Firāḳ *odına* yandıḳda gözümden özge kimsem yoḳ."

+dA: "*Ḳışda yazda* ḳarı buzı erimeyen ḳazılıḳ ṭaġına geldi çıḳdı.", "Bu gice sizüñ *ṣoḥbetüñizde* müşerref ve muġtenem oldum."

+dAn: "Siz *andan* hem ṭoyar siz, hem açar siz." [81]

TT'de vasıta durum eki *-n* bugün, "*yazın, kışın, güzün, yayan, ansızın, düşünmeksizin, gündüzün, için için, gerisin* (geriye)" gibi örneklerde kalıplaşmıştır. Bu ek işlekliğini kaybederken bunun görevini ile edatı almıştır. İle edatı zamanla +lA şeklinde ekleşme yoluna girdiği için yeni vasıta eki durumuna geçmiştir.[82]

Vasıta Durum Ekinin Sefaretnamelerde Kullanılışı

İsim kök ve tabanlarında:

+(I)n

Vasıta eki kalıplaşmış olarak "**yayan**" kelimesine görülmektedir:

---

[79] Önler, Zafer, "*Türkçede -lA Zarf Eki*", Uluslar arası Türk Dili Kongresi 1992, Ankara, 1996, s.15.
[80] +lA vasıta ekinin gelişimiyle ilgili ayrıntılar için bkz. Önler, Zafer, "*Türkçede -lA Zarf Eki*", Uluslar arası Türk Dili Kongrsi 1992, Ankara, 1996, s. 9-15; Tulum, Mertol, "*-la / -le Ekine Dair*" İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, İstanbul, 1993, s. 157-164; Korkmaz, Zeynep, **Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları**, TDK Yayınları, Ankara, 1994, s. 31; Öner Mustafa, "*Türkçede Edatlı (Sentaktik) İsim Çekimi,* Türk Dili, S. 565, Ocak 1999, s.10-17.
[81] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 38-39.
[82] Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1989, s. 226.

...ve pāşā ḥażretleri daḫi ordu içinde ***yayan*** ṭaraf ṭaraf gezüp bir şey yoḳdur ümmet-i Muḥammed herkes çādırlarına girsünler diyü tenbīh iderek... ER 8a-13; ... ol miḳdār ʿasker maḥal-i meʾmūresine gerek ʿaraba ve gerek at ile ve gerek ***yayan*** olsun iḳtiżāsına göre imḥāl iderler... ER 49a-11.

Sefaretnamelerde geçen birkaç örnekte vasıta eki +(I)n şeklinde kullanılmıştır:

...ʿaskere meʾmūr mīr-i mīrān olanlara dāʾirelerine göre taʿyīnāt virilmeyüp ve irsāl olan ḫazīne daḫi kendi menāṣıblarından ola ol vezīr-i ʿālī-şānları ki ḳapuları ḫalāyıḳına mı virsün yoḫsa bulundıġı ordu ***ʿaskerin*** ḥīn-i iḳtiżāda ol ser-ʿaskerden kerem meʾmūl iderler... ER 55b-14; ...biz daḫi devletlü ṣadr-ı ʿālī ḥażretleriniñ mektūb-ı ***merġūbların*** maʿan alup yine ādāb-ı küllī ve niẓām-ı ʿOṯmānī üzere varup meclislerine düḫūlümde... Aİ 15-7; ...iş bu ḥareketiñiz gāyetüʾl-gāye ġarīb ve bāriddir didigimizde...imparaṭorumuz geçse daḫi eşyāsına baḳup gümrük almaḳ ḳāʿidemizdendir elbette biʾl-cümle eşyāñızı açup taḫmīn itmege muḥtācız ***kelāmların*** iʿāde ve tekrār ve gümrük almaḳ ḫuṣūṣında be-ġāyet ʿinād ve ıṣrār itmeleriyle... AP 7a-18; ...ve teslīm buyurılan ruḫṣat-nāme-i mehābet-i ʿallāmeniñ rüʿyetine (görme) ṭaleb ve ***ḫ ʿāhişlerin*** (istemeleriyle) ve işāʿat (duyurma) itmeleriyle cānib-i çākerīden daḫi ruḫṣat-nāme-i hümāyūnuñ iḥżārıçün ḫademe ḳullarına işāret olunmaġın... Nİ 18-11;

-mAk+(I)n, -mAk+sIz+(I)n, ...dek+in yapısında kalıplaşarak kullanılmıştır.

...şehre naḳl iḳtiżā ***itmegin*** cumhūr ṭarafından ḥāżır olan yol ʿarabalarına eşyāmız taḥmīl... MF 10-15; ...sizünle ḳadīmī muʿārefeti ***olmaġın*** ilçilik ile siz taʿyīn 14. buyurıldıġıñızdan... AP 8b-13; ... ḳalʿa-i mezbūre derūnında iken baʿżı ʿilele mebnī İrşavaya naḳl olunmuş ***bulunmaġın*** ḳalʿa-i merḳūmeye taḳarrub eyledigimizde... AP 4a-3; ...ve ḫoş ṣoḥbete şürūʿ olunmaḳsızın mektūb ṭaleb eyledi... Aİ 6-1; ...ḥāl ü ḫāṭır ṣorılup bir miḳdār āfāḳī muṣāḥabet 13. ***olmaksızın*** muʾāḫaẕe yolundan bu münāḳaşa meclis-i evveliñ sözi midir... Aİ 8-13; ...bu āna ***degin*** ṭaraf-ı devlet- iʿaliyyeden Saḳsonyaya kimse varmadıġı cihetden... AP 13a-10;

+lA

...ṣaġa ve ṣola ṣaparaḳ yigirmi günlük yolu ***gücle*** ḳırḳ günde ḳaṭʿ idüp... Aİ 4-4; ... ve ***ṣıdḳla*** ḳaçan yigitlerdendir... ER 57b-9;

birle

...Hercberk bir żiyāfet tertīb ve ḫānesine daʿvet idüp ***icābet birle*** ḳonaġına vardıġımızda dīvān-ḫāneden istiḳbāl... AP 10b-20; ...istiḳbāl ṣūretini iẓhārdan ṣoñra başvekīle ***işāret birle*** elimizden aḫẕ ü iʿdād eyledikleri mürtefiʿ iskemle üzerine vażʿ eylediler... AP 11b-3; ...meydān-ı mezbūrda olan ʿaskere iẓin ***birle*** firengī borılar çalınup ʿasker bir anda yaġma idüp... ER 38a-2; ...ve kimi daḫi sāʾir ālāt-ı vālidesi helāk idecek maḥallere vażʿ-ı yed ***birle*** helāk olmuşlar... ER 44a-17;

+(I)lA, +yIlA

...ḥaḳīḳat-i ḥāl ***żıddıyla*** münkeşif olup... MN 8-a 2; ...ve bir ḳaç seneden berü ḥāṣılātından ġaṣb olunan meblaġ aṣḥāblarına red ü teslīm 8. olunmak üzere teklīf ve çasar-ı mesfūr daḫi biñ ***cānile*** rāżı olmaġla bu minvāl üzere ʿaḳd-ı ṣulḥ eylemişler... MN 17b-8; ...ḳapudan āmed-şüd idenleri münāvebe ***ṭarīḳıyla*** yanımıza getürmege ḳarār virmiş iken... AP 13a-14.

Zamirlerde

...bizim ***seniñile*** bir dürlü teklīfimiz yoḳdur daḫi berü gel... Nİ 13-12; ...ḳonaġ-ı mezbūra ***anıñla*** geldik... Vİ 5-14; ...ādāb-ı münāẓara ḳāʿidesi üzere ***siziñle*** mükāleme idelim didigimde ben ādāb-ı münāẓara ne dimekdir... Aİ 8-15; ... Becde baʿżı müteʿayyin ***kimesnelerle*** kerrāren Devlet-i ʿAliyyeniñ vüsʿati ve ʿaẓamet-i şānı müẓākere olunup... MN 29a-7.

Sefaretnamelerde Vasıta Durum Eki İşlevinde Kullanılan Ekler

Yalın durum +Ø:

...ḫān ve ser-dār olan ***ẕātlar*** meşveret eylemek lāzım gelse ḫān kendi merāmı üzre olsun dir... ER 59b-1; ...İdrīs ḳalḳup gitdi ve baʿde zamān reʿāyā ***ḳıyāfet*** gelüp... ER 12b-3; ...ḥāṣıl-ı kelām 13 Safer 1189 tārīḫiyle ***ṣıḥḥat ü selāmet*** Āsitāne-i ʿAliyyeye dāḫil olundı...ER 55a-2; ...bu kāġıda iʿtibār itmediklerinden nāşī ol maḥallere ***baḳır aḳça*** gitmek ḳābil olmayup... ER 38b-10; ...hediye-i hümāyun olan raḫtlar ile müzeyyen olunup ***mücevher*** ve sāde donadıldı... Vİ 8-1

Belirtme durum eki +(y)I:

...mülāzimlerden fen-i ḥarbi ta'līm itmiş ol ***miḳdārını*** recmendiñ noḳṣānını tekmīl iderler... AP 22a-6.

Yönelme durum eki +(y)A:

...Françalu Ṭolonda külliyetlü donanma ***tedārikine*** iştiġāl... MF 49-3; ...Françalu Ṭolonda külliyetlü donanma ***tedārikine*** iştiġāl... MF 49-3; ...Der-sa'ādete gelen ilçiler mādāmki resmen taḳdīm-nāme idecekdir bir ***kimesneye*** mülāḳāta ḥācet olmayup... MF 24-19.

Bulunma durum eki +dA:

...Nemçe çāsārı ẕikr olunan bilād nisbet ile herseklerden bir hersek olup neẓāret ve riyāsetden mā'adā ***'askerinde*** ve ***ḫazīnesinde*** çendān 'alāḳası olmadığı ifāde ve beyāndur... MN 5b-9.

Vasıta Durum Ekinin İşlevleri

ET'de vasıta durum eki, yapılan iş, hareket ve oluşta kullanılan vasıtayı bildirir. Bu vasıta genellikle canlı ve cansız nesnelerdir.

"Bir erig ***oḳun*** (okla) urtı.", "Bilmez biligin ***biltükümün ödükümün*** (bildiklerim ve hatırladıklarımla) bunça bitig bititdim."

Birliktelik bildirir. Fiilin ne ile kim ile yapıldığını bildirmek için isim vasıta durum ekini alır: "***Üçegün*** (her üçüyle) ḳabışıp süledim, idi yoḳ, ḳıldımız.", "***Anın*** (onunla) barmış."

Zaman bildiren kelimelere eklenerek zaman zarfı kurar: "***yayın*** (yazın) süledim." ,

Durum zarfları kurar: "***Suḳun*** (ihtirasla)...oġlın yotuzın anda altım."

"Kop, terk, türlüg vb. kelimelerle kuvvetlendirme işlevi görür: "Anda ötrü Oġuz ***ḳopun*** (hepsi, tam olarak) yanalım."

...Olarak anlamında kullanılır:

"Kül Tigin ***yadaġın*** (yaya olarak) oplayu tegdi."[83]

EAT'de vasıta durum ekinin başlıca işlevleri şunlardır:

Fiilin gerçekleştirilmesinde kullanılan vasıtayı karşılar: "İki ***gözin*** oġlanıñ boġazın gözlerdi loḳman bıçaġı oġlanıñ boġazına ḳodı." , "Ḳuş ***südiyle*** besledüm."

---

[83] Sev, Gülsel, **Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s. 497-504.

İşin karşılıklı yapıldığını gösterir: "ve ***düşmenlerile*** daḫı dost dirligin dirilüñ ki dost arta.", "***Bunlarıñla*** meşveret idüp eyitdi kim..."

Birliktelik bildirir: "Çūn şāh ***anlarıñla*** şehre vardı."

Sebep bildirir: "***Anın*** olmaz ḫalḳıñ aña minneti."

+(I)n vasıta eki almış kelimenin tekrarıyla '+Ar...+Ar' anlamına gelir: "Gökden göge ***birin birin*** geçürdiler."

Çeşitli zarfların kuruluşunda kullanılır, '...iken' , '...olarak ve '...vakit anlamında kullanılır.

EAT'de vasıta halinin diğer durum eklerinin fonksiyonunda kullanıldığı da görülmektdir.

Yalın durum ile alternans olarak kullanılır: "Yüzleri ādem oġlanı yüzi ***gibin***."

Bulunma durumu yerine kullanılışı: "Henüz ***ayaġın*** ṭururlar, hīç ḳımıldanmadılar."[84]

Zeynep Korkmaz, vasıta durum ekinin TT'deki işlevlerini şöyle tespit etmiştir:

Fiildeki oluş ve kılışın hangi vasıtayla yapıldığını bildirir: "***Asma bir merdivenle*** küçük avluya inilirdi."

Adı fiile "birliktelik, beraberlik" ilişkisiyle bağlar: "Üç buçuk saat ***bizimle*** kaldı.", "***Nüzhetle beraber*** büyüdük."

İki çeşit ögeyi birbirine bağlama görevi yüklenir, "ve" bağlacının yerini tutar: "Ev ***yapanla*** evlenenin Tanrı yardımcısıdır.

Çeşitli zarfların oluşumunda görev yüklenir: "Servet Beyle karısı ***hayretle*** birbirinin yüzüne baktılar.", "Tüccar ***telâşla*** bağırıyor." [85]

Uğur Kalkan, yukarıda sayılan işlevlerlerden farklı olarak vasıta durum ekinin sebep ve zaman işleviyle kullanıldığını ifade etmektedir. "Havaların soğumasıyla işlerimiz azaldı.", "Şafakla, Afyon siperlerinde savaş başlamıştı."[86]

Tahir Kahraman da vasıta durum ekinin temel işlevinin araç-gereç, birliktelik bildirmek olduğunu dile getirerek daha özele indirgenmiş işlevlerini örnek vermeden, "bağlılık-ilgi, durum (nasıllık, biçim, davranış), sebep, zaman, nicelik, karşılık, varlık-bolluk (+lI işlevi)... şeklinde

---

[84] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s.71-74.
[85] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 318.
[86] Kalkan, Uğur, **Türkiye Türkçesinde Hal (Durum) Kavramı Ve Hal (Durum) Eklerinin İşlevleri**, Afyonkarahisar, 2006, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.96.

değerlendirmiştir.[87] Ayrıca, Mehmet Vefa Nalbant, vasıta durum ekinin kuvvetlendirme işleviyle kullanılışını tarihi süreç içerindeki gelişimiyle birlikte incelemiştir.[88]

Vasıta durum ekinin Sefaretnamelerdeki işlevleri şunlardır:

Vasıta ifade eder:

...ve şāh kendü ālāt-ı maṭbaḫı ve ʿamelesini gönderüp altun ve gümüş ***ṭakımlarıyla*** üç gün üç gice bize żiyāfet... Aİ 5-1; ...ṣaġ ***elimle*** nāme-i hümāyūnı bālā ṭutup ṣol elimle deʾb-i meclis-i mülūkāne üzere temennā iderek... Aİ 11-13; ...şevketlü ḫünkār ḥażretleri ***seniñle*** Baġdād vālisine nevāziş-nāmeler gönderdi mi... Aİ 14-11; ...Vedin muḥāfıẓlarına maḫṣūṣ beş oturaḳlı çete ***ḳayıġıyla*** ḳarşuya güẕār olundı... AP 2b-3; ...biʾl-cümle rüʾesā ve sergerdeleri ***hinṭolarıyla*** ḳonaġımıza gelüp... AP 5a-2; ...Hüviliç-nām ḳaṣabaya varıldı...ḳaṣaba ve imparaṭor ḫāṣı olup eṭrāfı ḳral bāġçesi ve ***sarāylarıyla*** ārāste oldıġından māʿadā... AP 6b-5; ...ve bir yere gitse nārgile ***ḫidmet-kārıyla*** götürür... MH 6b-11;

Birliktelik, beraberlik ifade eder:

...Kirmān-şāh ḫānı ***etbāʿıyla*** istiḳbāle gelecek iken benim mānīʿam vardı diyü iʿtiẕār... Aİ 2-7; ...Ġāzī Sulṭān Muṣṭafā Ḫān ʿaleyhiʾr-raḥmeti veʾl-ġufrān Ḥażretleri Cenāb-ı saʿādet-meʾābāñızıñ ḫāṭır-ı şerīflerini ṣıyānete mezbūrı ***evlādlarıyla*** kahr ü ḳamʿ ve sancāklarını āḫara iḥsān... ai 29-6; ...ve ḳapusı ***ḫalḳıyla*** Ḳaraşudan ḳalḳup üç ḳonaġı bir idüp... ER 5a-1; ...siz bu ***yedi yüzbaşıyla*** gitmeyüp bunda ve ġayrı maḥalde ḳalmaḳ lāzım gelür...ER 29b-11;

Bir işin karşılıklı yapıldığını gösterir:

...ve murādıñız var ise ādāb-ı münāẓara ḳāʿidesi üzre ***siziñle*** mükāleme idelim didigimde ben ādāb-ı münāẓara ne dimekdir bilmem diyü cevāb virdikde... Aİ 8-15; ...tekellüfli bir ṭaʿām iḥżār itmiş olmaġla mevcūd bulunan vükelā ve ***nisvān-ı melāḥat-pīrā ile*** tenāvül... MF 17-16; ...bütün vükelā ve süferā maḥal-i merḳūma gelüp ziḥām olmaġla ***mūmā ileyhim ile*** ḳıyāmen mülāḳāt ve ḥāl ü ḫāṭır suʾālinden ṣoñra hinṭova süvār... MF 28-15;

Sebep bildirir:

...żiyāfetden ṣoñra yine ḥareket ṭoġrı yollarında çendān ābādānlıḳ ***olmamaġla*** ṣaġa ve ṣola ṣaparaḳ yigirmi günlük yolu gücle ḳırḳ günde ḳaṭʿ idüp... Aİ 4-3; ...Şāh ʿAbbās cülūs

---

[87] Kahraman, Tahir,"*Çağdaş Türkiye Türkçesinde Ad Çekimi Eklerinin Kullanım Özellikleri Ve İşlevleri*" **Türk Gramerinin Sorunları II**, TDK Yayınları, Ankara, 1999, s.283.

[88] Nalbant, Mehmet Vefa, "*Türkçede Enklitik Edatı la*", V. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II, TDK Yayınları, Ankara, 2004, s. 2157-2173.

eyledikde bunları dostluḳ yüzinden bir *ṭarīḳla* ḳavle alup her bir ʿaşīrete senede bir miḳdār maʿāş taʿyīn... Aİ 27-4; ...anlarıñ ziyāde ḫᵛāhiş ve *ricālarıyla* bu mertebeye rıżā virildi... Aİ 27-14; ...biz bunı ʿibādet ʿadd ve *anıñla* tefāḫur ideriz diyü aġlaşaraḳ niyāz eylediklerinde... Aİ 45-12; ...ʿaraba bārgīrleri bī-ṭāḳāt *olmalarıyla* Ḳırayovaya bir günde varılmayacaġı muḥaḳḳaḳ olmaḳdan nāşī... AP 2b-21; ...bizi *daʿvet itmeleriyle* baʿżı iʿẓār *basṭıyla* gitmemek ḥāletlerine her ne ḳadar cidd ü saʿy olundı ise kār-ger olmayup... AP 4b-23; ...keşret-i ziḥāmdan bir dürlü rāḥat olunmayacaġı *tayaḳḳunıyla* derūn-ı şehre girmeyüp... AP 13b-19; ...ve zaḫīremiz *ḳıllet üzere olmaġla* Ḳalpaḳ ʿaskeri firār... ER 8a-2; ...nizāʿ *vāḳiʿ olmaġla* ʿulemāmız daḫi cevāb virüp... ER 11b-7; ...biz ve etbāʿımız *tertīb ile* yürüyerek tā şāhıñ oturdıġı bāġçe sarāyıñ ḫānesine dek varup... Aİ 11-3; ....ẕikr olunan Oder nehriyle eṭrāfdan pey-der-pey ḳayıḳlar *āmed-şüd itmegin* her dürlü niʿam ve fevākih ile maġmūrdur... AP 9a-16.

Durum bildirir:

...żiyāfetden şoñra yine ḥareket ṭoġrı yollarında çendān ābādānlıḳ olmamaġla ṣaġa ve ṣola ṣaparaḳ yigirmi günlük yolu *gücle* ḳırḳ günde ḳaṭʿidüp... Aİ 4-3; ...ḫān-ı mezbūre varup aḥvālimi söyleyüp *ʿacele ile* ata bindirüp tā yemeklige gelüp... Aİ 3-6; ...irtesi gün teẕkere taḥrīr ve *ʿaẓm-i niyāz ile* mihmān-dārı ve ḳapucılar ketḫüdāsını gönderüp... Aİ 9-12; ...āmed-şüd idenlerden bārgīr başına üç pāre almak *muʿtād olmaġla* bizden daḫi yüz yigirmi pāre aldıḳları merʾīdir... AP 6b-12; ...ve hem bir kimse akçesiz ḳalmayup taʿayyüşe *muḳtedir olmaġla* ḫırsızlıḳ itmeyüp... AP 18b-7; ...müşārun ileyh merḥūmıñ ḫaṭṭıyla olan taḳrīr bālāda işāret olundıġı üzere bu maḥalde *ḳalmaġla* işāret olundı... MH 6a-24; ...ḫuṣūṣā ol silsile-i ʿaliyye rubʿ-ı meskūnda beş yüz seneden berū *şecāʿat ile* şöhret-şiʿār olan āl-i ʿOsmān evlād-ı emcādlarıdır... Aİ 8-4;

Tarz bildirir:

...Şāh ʿAbbās cülūs eyledikde bunları dostluḳ yüzinden bir *ṭarīḳla* ḳavle alup her bir ʿaşīrete senede bir miḳdār maʿāş taʿyīn... Aİ 27-4; ...mektūb-ı şerīfi taʿẓīm ve *tekrīm ile* öpüp yedine virüp ol daḫi alup öpüp başı ucına kodı... AP 15-11; ...bir māddeniñ devletce niẓāmına teşebbüs olundıġı ḥālde *esāsıyla* tanẓīm idüp... AP 18b-2; ...ve beşer altışar sāʿat yerlerde *ḳarārla* maḫṣūṣ büyūti ārām-gāh eyleyerek şehr-i meẕkūrıñ on birinci güni Ṭoġla-nām şehre vażʿ bā-rev be-nigāh eyledi... DR 4-4; ...bir iki daḳīḳa tercemān *vasıṭasıyla* ṣoḥbet... DR 7-1;

...bir ḳaç giceden ṣoñra ***hey'et-i mütenekkire ile*** (kılık değiştirmek) ʿāşıḳ maʿşūḳıyla buluşmaḳ ve aġyār vāḳıf olmayaraḳ... DR 8-2; ...mezbūr İdrīs Kefeye ***ticāret ṭarīḳıyla*** vāfir kitāb getürüp ṣata... ER 11b-16; ...ve ehl-i Yemen ekşeri başlarına mor ḳavuḳ miṣāli bir şey giyüp üzerine bir or nişānı ve yāḫud bir Malda alacası bütün ***ṭopıyla*** ṣararlar... MH 2a-5; ...ġazetelerde ol gün bi'l-cümle libāsımız ***elmasla*** muraṣṣaʿ imiş diyü taḥrīr ve neşr eylediler... MF 12-17; ...Françа cumhūrı daḫi Yunānīleriñ ṭarīḳa-i cāhiliyyesini īfā ***dağdağasıyla*** musīḳār-ḫāneleri ve muʿallimleri tertīb itmişler idi... MF 43-4; ...üli'l-ebṣārıñ gezdikleri yerlerde ***imrār-i enẓār-ı dikḳat birle*** müṭṭaliʿ olduḳları aḥvāl ve āṣārı żabṭ ü ḥıfẓ eylemeleri fevāyid-i seferden maʿdūd olagelmegin... AP 14a-12; ...aç ***besmeleyle*** iç ṣuyı Ḫān-ı Aḥmede eyle duʿā... MF 19-20; ...ʿasker ve aʿyān bāġī geldi ṣanup eṭrāfdan sürʿatle gelüp cemʿ 14. oldılar... ER 61b-13; ...on iki ʿaded ʿArabī ʿakkām ***libās-ı maḫṣūṣlarıyla*** ve sekiz ḳadar mülebbis çuḳa-dār taḫt-revānıñ eṭrāfını dā'iren-mādār iḥāṭa... Aİ11-1;

Amaç ifade eder:

...Boġaçur ʿaskeriyle Ejderḫān ṭarafını daḫi żabṭ itmek ***sevdāsıyla*** ḳalḳup revān oldıġı eṣnāda... ER 41a-13; ...ey göñül ʿāḳıl iseñ temāşā ***ārzūsıyla*** hengāme-i ḳıyāmet nişānında bulunma... ER 62a-14; ...şehre yarım sāʿat ḳalaraḳ bir maḥalde rehberlik ***itmegin*** içün ḳırḳ elli nefer süvārī neferāt ile bir ceneral istiḳbāl itmegin...yevm-i ḫamīsde nehāren sāʿat üçde şehr-i Parise duḫūl... MF 23-9;

Nicelik zarfı kurar:

...bendeñiz ise anlarıñ bu müşāvere ve ḫavf ü ḫaşyet mütezelzil olduḳları muḳaddem ***defeʿāt ile*** ḫaber alup her ḫuṣūṣlarına geregi gibi vuḳūf-ı taḥṣīl itmişdim... Aİ 6-3;

Nitelik bildirir: Ek bu işleviyle sıfat olarak kullanılmaktadır.

...muḫtaṣarca bir ḳalʿa olup içinde ***muḥāfiẓ nāmıyla*** bir mayor ve iki yüz miḳdārı ʿalīl ve ʿamel-mānde seleṭāṭ oldıġı meşhūdumuz olmuşdur... AP4b-7; ...melʿūn Volter-i dūzeḫ-maḳrūn ***te'līfiyle*** bir oyun olup... MF 31-14; küçük Triyano nāmıyla başḳa başḳa iki ṭaḳım dā'ire binā ve inşā... MF 34-1; ...bu dā'irede ʿArabī ve Fārisī ve Türkī ***lisānlarıyla*** ḳatı çoḳ kütüb cemʿ idüp... MF 35-18;

Zaman bildirir:

...ḥasbe'l-iḳtiżā birini ʿazl itseler daḫi yine bir ***vaḳtle*** lāzım olur mülāḥaẓasıyla rütbesinden isḳāt itmeyerek... AP 15a-15; ...vaḳt ü ***zamānıyla*** bunlara istīẓān itmek ḳavāid-i niẓāmlarından ise daḫi... MF 40-1; ...nesebi inḳıṭāʿına binā'en vaḳtiyle cümle mülūk-i Frenk birbirine düşecegi maʿlūm olmaġla... MN 27b-10; ...ve ***imsākle*** ancaḳ ḳırḳ biñ ʿasker çevirmege vefā idüp... MN 8a-11; ...ve cezīre-i merḳūme'i rehn eylemişler idi devr ü ***vaḳtle*** meblaġ-ı mezbūrıñ ribḥi aşlından ziyāde olmaġla... MN 24b-13

"-DIkDan sonra" anlamına gelir:

...ve on gün ḳadar neẓāret içün eyyām geçirüp hinṭo ve sā'ir merkūbāt ***iḥżārıyla*** Geyve Ḳalʿasına ṭoġrı taḥrīk-i licām ve ḳalʿa-i mezbūreye lede'l-vüṣūl... DR 3-1; ... baʿdehū rūzgāra fi'l-cümle sükūnet ʿārıż ve şikest olan ālet cebr ü ***tebdīl olunmaġla*** māh-ı merḳūmıñ altıncı güni ḥareket altıncı güni ḥareket... MF 4-25; ...mūmā ileyh irtesi güni vekālet-i merḳūmeden maʿẕūl ve yerine Ṭalleyran Periġor ***mevṣūl olmaġla*** mūmā ileyh vekīl-i cedīd maḫṣūṣan resmen ḳonaġımıza gelüp... MF 23-20; ...ḳahveden ṣoñra ālāy müheyyā ve ḥāżır oldıġı ***iḫbār olunmaġla*** müdīrāndan gelen iki ḳıṭʿa hinṭolarıñ biri nāme-i hümāyūna taḫṣīṣ... MF 25-16; ...sizi ilçi ***taʿyīn buyurmalarıyla*** müddet-i medīdeden beri França ile Devlet-i ʿOṯmānī beyninde der-kār olan ḥuḳūḳ-ı ḫayriyye bilā-taġyīr ḥıfẓ olunur... MF 27-20; ...yoḳlama olacaġı cümleye ***iʿlān birle*** dāḫil-i şehirde olanlar daḫi üç gün ṭaşra çıḳup eṭrāfdan gelenlere mülḥaḳ... AP 21a-3

"-e göre anlamına gelir:

...ocaḳlu ***ṭarafıyla*** ḫoş olup... ER 14b-1; ...Muḥammed Efendi merḥūmıñ eñ büyük āyīneden su'ālinde ol vaḳtde ṭūlī yüz on dört parmaḳ ki ***binā arşunıyla*** dört arşun sekiz parmaḳ ve ʿarżī ... parmaḳ olup... MF 35-25; ...el-ḥāletü hāẕihī büyük āyīneniñ ṭūli keẕālik ***binā ẕirāʿıyla*** dört ẕirāʿ on ṭoḳuz parmak ve ʿarżī üç ẕirāʿdan üç parmaḳ noḳṣān ile oldıġını iḫbār eylediler... MF 36-3;

"Olarak" anlamında kullanılır:

...deryāçeniñ bir ḳalyon mürūr idecek ḳadar boġazı olup ol maḥalde bir ʿaded ḳapu vażʿ olunmuşdur gūyā ***ṭabīʿatıyla*** bir ḥavżdır... MF 15-24;

+lI eki göreviyle kullanılır:

...ḫademe-i Devlet-i ʿAliyyeyi ***resmī libās ile*** görmekde tehālük ve ricāları ḫāric-i ḥayṭa-i taḥrīk olmaġla... MF 25-21;

Vasıta durum Ekinin Diğer Durum Ekleri İşleviyle Kullanılışı

Bulunma durum eki yerine

...Nemçelü ***muḥārebesiyle*** ceneral Şerer daḫi münhezim ve maġlūb... MF 51-18; ...bizi vilāyetlülerine seyr itdirmek ***fikriyle*** idügi maʿlūm ise daḫi mümāşāt olunup ẕikr olunan bīmār-ḫāneye varıldı... MF 18-15; ...ḥāṣıl-ı kelām 13 Safer 1189 ***tārīḫiyle*** ṣıḥḥat ü selāmet Āsitāne-i ʿAliyyeye dāḫil olundı...ER 55a-2; ...ancaḳ vaḳt ü ***zamānıyla*** bunlara istīẕān itmek ḳavāid-i niẓāmlarından ise daḫi müdīrān-ı ḫamseniñ ġalebe ve naḫvetleri sebebiyle buña riʿāyetde tehāvün iderler... MF 40-1.

Değerlendirme

ET'de vasıta durum eki, ***+n, +In, n*** ağzında bazen ***+An*** ve yuvarlak ünlülerden sonra yer yer ***+Un*** şeklinde kullanılmıştır. EAT'de vasıta durum eki, ***+(I)n, +lA, birle, +(I)lA*** (ile edatının ekleşmiş şekli) şekillerinde karşımıza çıkmaktadır.

+Ø, +(y)I, +(y)A,***+dA***, ***+dAn*** ekleri, EAT'de vasıta hâli fonksiyonuyla kullanılmıştır. Ayrıca vasıta durum eki, EAT'de yalın durum ile alternans olarak kullanıldığı gibi, bulunma durum eki yerine de görev yapmıştır.

Vasıta eki +(I)n, Sefaretnamelerde EAT'deki gibi, hem kalıplaşmış olarak (**yayan**), ***mAk+(I)n, -mAk+sIz+(I)n, ...dek+in*** hem de normal vasıta durum eki olarak kullanılmıştır. Sefaretnamelerde +lA, +(I)lA, +yIlA, **birle** (edat olarak) ekleri, vasıta durumunu karşılayan diğer şekillerdir. Yine Sefaretnamelerde EAT'de görüldüğü gibi bulunma durum ekinin vasıta durumu işleviyle kullanıldığı ve vasıta durum ekinin de yalın durum, belirtme durumu, yönelme durumu ve bulunma durum ekleri yerine ve +lI eki göreviyle kullanıldığı görülmektedir.

TT'de vasıta durum eki ***-n*** bugün, "***yazın, kışın, güzün, yayan, ansızın, düşünmeksizin, gündüzün, için için, gerisin*** (geriye)" gibi örneklerde kalıplaşmıştır. Bu ek işlekliğini kaybederken bunun görevini ile edatı almıştır. İle edatı zamanla +lA şeklinde ekleşme yoluna girdiği için yeni vasıta eki durumuna geçmiştir.

Vasıta durum ekinin ET'deki işlevleri yapılan iş, hareket ve oluşta kullanılan vasıtayı bildirmek, birliktelik ifade etmek ve çeşitli türdeki zarflar oluşturmaktır. EAT'de vasıta durum ekinin, ET'deki görülen işlevler yanında sebep bildirme ve işin karşılıklı yapıldığını gösterme işlevleri de sayılabilir. TT'de vasıta durum eki tarihî devirlerle paralellik göstermektedir. Ek, günümüzde vasıta, birliktelik, sebep, zaman, ilgi, kuvvetlendirme işlevleriyle kullanılmakta ayrıca, "ve" edatının ve +lI ekinin görevini de üstlenmektedir.

Sefaretnamelerde vasıta eki olarak EAT'deki şekiller kullanılmakla birlikte **+mAGIn** şekli Osmanlı Türkçesi dönemine özgü bir yapıdır. Bu dönemde vasıta durum eki, vasıta, birliktelik- beraberlik, bir işin karşılıklı yapılması, zarf olarak sebep, durum tarz, amaç, nicelik, zaman vb. bildirme işlevleriyle TT'ne koşut bir kullanım sergilediği görülmektedir. Ayrıca ekin isimleri nitelendirerek sıfat görevi yüklendiği de görülmektedir.

g. EŞİTLİK DURUMU (+CA)

"Cümlede isim soylu kelimelerin belirttiği kavramla yüklem arasında bir eşitlik, bir benzerlik veya bir karşılaştırmanın söz konusu olduğunu gösteren durumdur. Eşitlik durumu, TT'de *+CA* ve *+sI* ekleriyle kurulmaktadır." [89]

Muharrem Ergin, ismin kendisi gibi, kendisine benzer bir şekilde cereyan ettiğini göstermek için eşitlik hâlini aldığını belirterek eşitlik eklerinin bir eşitlik, gibilik, benzerlik ifade ettiği için bu eklere benzerlik ekleri de denebileceğini belirtmiştir. M. Ergin ekin asıl işlevinin gibilik, benzerlik ifade etmek olduğunu ancak görelik, kadarlık gibi durumları da ifade ettiğinden bu eklere bütün fonksiyonlarını ifade etmek için eşitlik eki adının verilmesinin daha uygun olduğunu ifade etmiştir.[90]

ET'de çok işlek olan +çA eki, EAT yoluyla TT'ne uzanan gelişmesinde ön sesinde hem tonlu, hem tonsuz biçimler alarak +CA ekine dönüşmüştür. İsim çekim eki olarak bazı işlevleri kullanıştan düşmüş olan +CA eki, kalıplaşma yoluyla çekim ekinden yapım ekine dönüşme özelliği de kazanmıştır.[91]

---

[89] Topaloğlu, Ahmet, **Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1989, s. 68.
[90] Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları. İstanbul, 1989, s. 227.
[91] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s.324.

Birbirinden ayrı vazifeleri ile türlü edatların (gibi, kadar, göre, ile, tarafından, bakımından, üzere, sonra) yerini tutan *+ça* ekinin, ilk metinlerde başlıca eşitlik (mukayese) ilişkisi kurduğunu belirten Zeynep Korkmaz, eklendiği kelimelerin nitelik farklarından yahut mukayese ve benzetmenin tarzından ileri gelen bazı özellikler sebebiyle ekte görev kaymaları meydana geldiğini ve durum eki olan *+ça* ekinin birbirine yakın birkaç görev üstlendiğini ifade etmiştir. Ekin bu görevleri, "eşitlik, mukayese (nispet), sınırlamadır. Zeynep Korkmaz'a göre eşitlik ekinin çekim ekinden yapım ekine doğru geçişi de "vasıfta eşitlik > küçültme eki +ça, izafî eşitlik > tahsis isimleri yapan +ça ve sınırlama görevinden > zarf-fiiller teşkil eden +ça" şeklinde gelişme göstermiştir.[92]

ET döneminde *+CA* eki, ***gibi*** ve ***göre*** edatlarının işlevini yüklenerek eşitlik göreviyle, ***tarafından***, ***bakımından*** edatlarının işlevlerini yerine getirerek karşılaştırma göreviyle ve ***...kadar*** edatının işlevini yüklenerek miktarda, büyüklükte, vasıfta benzerlik ve eşitlik göreviyle kullanılmıştır. [93]

EAT'de +CA eşitlik ekinin **"...kadar", olarak**, ...+(y)A **göre**, anlamlarında kullanıldığı, sıfatların üstüne gelerek sıfatlara "**yaklaşıklık**" anlamı verdiği ve **-dUk** sıfat-fiil üzerine gelerek **(-dUkcA)** zarf-fiil fonksiyonu yüklendiği görülmektedir. Ayrıca EAT'de eşitlik ekinin yalın durumla alternans olarak kullanıldığı ve bulunma durumu ve çıkma durum eki [94]

TT'de eşitlik eşitlik ekinin fonksiyonları çeşitli eser ve makalelerde ortaya koyulmuştur. Neşe Atabay ve arkadaşlarının hazırladığı "Sözcük Türleri" adlı eserde eşitlik ekinin işlevleri, "nitelikte eşitlik (adamca davranış), nicelik, büyüklük, ölçü yönünden eşitlik (bilgice, kiloca), görelik (aklınca, bilimce), sayı isimlerine gelerek çokluk (yüzlerce, binlerce), zaman bildiren çoğul isimlere gelerek eşitlik (aylarca, yıllarca), karşılaştırma ve gibi olma (arabayı delice sürmek, yaşça abüyük) şeklinde ifade edilmektedir. [95]

Tahir Kahraman ekin işlevlerini şu şekilde değerlendirmiştir:

Anlatımda vurgulu olarak kullanılan *+CE* eki, sıfatlara ulanarak onlardan "yaklaşıklık-benzerlik-küçüklük" anlamlı yeni sıfatlar ve zarflar türetir ve vurgulu *+CE* eki

---

[92] Korkmaz, Zeynep, "*Türk Dilinde +ça Eki ve Bu Ek ile Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme*", Türk Dili Üzerine Araştırmalar, C. I, TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 12-84.
[93] Sev, Gülsel, **Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s. 388
[94] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 76.
[95] Atabay, Neşe, Kutluk, İbrahim, Özel, Sevgi, **Sözcük Türkleri**, TDK Yayınları, Ankara, 1983, s. 46,

günümüz TT'de çekim ekinden çok bir yapım eki işlevi görmektedir. "Akça pakça (yüz), keskince (bıçak)."

Bir de anlatımda daha çok kullanılan vurgusuz *+CE* eki vardır. Bu ek de sıfatlardan yer adları yapar: (Düzce, Çatalca, Kızılca); adlardan "benzerlik-yaklaşıklık" anlamlı sıfat ve zarflar türetir: "alçakça (saldırı), kadınca (gülüş), erkekçe (söz ver-) vb."; dil isimleri türetir; *ayrıca, böylece, kısaca...* gibi cümle başı bağlaçlarını oluşturur; *açıkça, başlıca, doğruca, evvelce* gibi pekişmişlik anlamı da olan zarflar kurar; binlerce (ağaç), bunca (iş) gibi "kadar" anlamlı belirsiz çokluk bildiren sıfatlar, zarflar yapar; adlara "bakımından" anlamı katarak karşılaştırma zarfı göreviyle sıfatlara bağlar: boyca (büyük kız), zekâca (gelişmiş çocuk); topluluk adlarına gelerek "birliktelik" anlamlı zarflar kurar: ailece (gel-).

Tahir Kahraman bu işlevleriyle eşitlik ekinin tam bir yapım eki olarak kabul edilmesi gerektiğini bildirerek ekin çekim eki sayılmasını gerektiren iki işlevinden bahsetmektedir. Buna göre +CE eki "tarafından" ve *"+E göre"* anlamlarıyla kullanıldığında çekim eki kabul edilmelidir.[96]

Uğur Kalkan, eşitlik ekinin işlevlerini zarf tümleci olarak, "benzerlik, uygunluk, tarz, zaman, süre, miktar, görüş sahipliği (-e göre), bakış açısı, karşılaştırma, yönleriyle; dolaylı tümleç olarak yer yönüyle incelemiş ayrıca eşitlik ekinin yüklem olarak da kullanıldığını dile getirmiştir.[97]

Eşitlik Ekinin Sefaretnamelerde Kullanılışı ve İşlevleri

+CA eşitlik ekinin Sefaretnamelerde tespit ettiğimiz çeşitli işlevlerini birkaç başlıkta değerlendirebiliriz. Birinci işlevinde, eşitlik ekinin, durum eki olarak kullanıldığı ve fiilleri yüklendiği görülmektedir. İkinci olarak eşitlik eki, fiillerle bağlantı kurmadan niteleme göreviyle sıfat ve zarf olarak kullanılmıştır. Üçüncü işlevi de türetme eki olarak çeşitli kelimeler türetmesidir. Eşitlik ekinin bu işlevi "isimden isim türeten ekler" bölümünde incelenmiştir.

+CA eşitlik durum ekinin Sefaretnamelerde tespit edebildiğimiz işlevleri şöyledir:

Durum eki olarak kabul edebileceğimiz örneklerde eşitlik eki, fiillerle (yüklemle) bağlantı kurarak cümleye çeşitli anlamlar katmıştır.

---

[96] Kahraman, Tahir,"*Çağdaş Türkiye Türkçesinde Ad Çekimi Eklerinin Kullanım Özellikleri Ve İşlevleri*" **Türk Gramerinin Sorunları II**, TDK Yayınları., Ankara, 1999, s.281-282.

[97] Kalkan, Uğur, **Türkiye Türkçesinde Hal (Durum) Kavramı ve Hal (Durum) Eklerinin İşlevleri**, Afyonkarahisar, 2006, s.103, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

-e göre anlamında kullanılır. Bu işlevde de çeşitli anlam farklılıklarının olduğu görülür.

a. Bakış açısı ifade eder:

...ḫalḳ birbirlerine zuʿm-ı ***bāṭıllarınca*** teberrük diyü ihdā iderler... Aİ 21-7; ...ve her ḳanġı kāfir ziyāde günde ṣuya gider ise zuʿm-ı ***bāṭıllarınca*** ol ṣūfīleridir eḳalli iki kerre ṣu girerler... MH 5a-17; ...ve bu kāfirler ***zuʿmlarınca*** çoḳ ḫayrāt iderler... MH 5b -7;

b. Karşılaştırma ifade eder:

...imdi bu ***taḳdīrce*** ḳānūn bozulmadı mı didigimde ġayri bir cevāb bulamayup bıraġup gitdiler... Aİ 24-14; ...ve ednā Müslümān ve Bānyān öñünde ʿaskerī götürür kimi beş kimi on ḥattā yüz yüz elli ādeme varınca baʿżı iki üç ***ḥālince*** ʿaskerīleri boynında bir ḳalḳan ve elinde bir ḳılıç baʿżı ḥarbe daşur... MH 4b-14; ...bu ***taḳdīrce*** ẕikr olunan meclislere varılmaḳ nā-çesbān olmaġla ṣabr olunmuşidi... MF 32-11; ...eger zaḫīre iḳtiżā ider ise Ḳaş Ḳalʿasında zaḫīre vardır irsāl olunan baş muḥāsebe defteri ***mūcibince*** alasın diyü fermān-ı ʿālī ādemler irsāl olundı... ER 14b-15;

c. Uygunluk ifade eder:

...şāh yine bizi meclisine daʿvet idüp vardığımızda nāme-i hümāyūnuñ maẓmūnunı ve ***mūcibince*** memleketlerine taḥrīr eyledikleri fermānlarını taḳrīrden ṣoñra muḳaddemā oturdığım maḳāmda oturup... Aİ 16-14; ...kelām-ı muʿciz-niẓāmı ***muḳteżāsınca*** ḳabża-i iḳtidār-ı şevket-medārlarını revnaḳ-fürūz-ı żabṭ ü tesḫīr eyledi... ER 1b-6; ...levḥ-i taḳdīrde muḳadderāt-ı İlāhī gelür hep ẓuhūr eyler ***feḥvāsınca*** inşāʾallāhü Teʿālā murād üzere aḫẕ-i intiḳām olunur... ER 41b-12; ...ve bizi gördüklerinde ziyāde maḥẓūẓ ve memnūniyet ile ***lisānlarınca*** Devlet-i ʿAliyye beḳāsıçun duʿāya iştiġāl... MF 12-8; ... ***ʿādetiñizce*** size ṭaʿām ḥāżır eylesünler ki żiyāfetimiz vardır didi... Vİ 5-3;

Cümleye benzerlik anlamı katar, gibi edatının işlevini yüklenir.

...şöyle dirsin ki Ḥaḳ Teʿālā anlara ve bize çoḳ yıllar ʿömürler virsün ve dāʾimā beynimizde ***böylece*** ilçiler gelüp ṭarafeynden mürāselāt güşāde olsun... Aİ 30-3; ...kendi ***ḫastaca*** bulunmaḳdan nāşī... Nİ 4-5;

Cümleye "tarafından" anlamı katmıştır.

...ṣāminā bir māddeniñ ***devletce*** niẓāmına teşebbüs olundığı ḥālde esāsıyla tanẓīm idüp ricā ve şefāʿatle niẓām-ı meẕkūre ḫalel virecek ḥālāta taṣaddī olunmamaġla... AP 18b-1;

Eklendiği kelimeye "olarak" anlamı katar ve tarz işleviyle kullanılır. +CA eki, pekiştirme işleviyle kullanılmıştır:

...vilāyetleriñ baʿżı ḫuṣūṣlarına dāʾir ʿarż getürmişler ***gizlüce*** bu faḳīre ve pāşā ḥażretlerine gelürler idi... ER 42a-14; ...ve taḳrīb üzerlerimize yaḳīn olunan ḳaraġollar ***niḥānīce*** etmek ve şu ve mum pārelerimiz ile getürürler... ER 31b-14; ...ḳaçan anlardan birisi geberse ***tīzce*** odun ḥāżır idüp ölüyi şu kenārına götürüp yuyup... MH 5a-26; ...ve māşiyen şehre duḫūl olamaz diyü ***ḳaṭʿīce*** cevāb virilüp... MF 11-3; ...ve tersāne müdīri vāsıṭasıyla fırḳateyniñ esbāb-ı nuzūline teşebbüs żīmnında ikrāmen suʾāl eylediklerinde maḥżūżiyet iẓhārıyla ***münāsibce*** cevāb ʿaḳībinde... MF 13-19; ...dāʾire-i meẕkūre nisvān ile māl-ā-māl olmaġla ***cüzʾīce*** tevaḳḳuf... MF 19-16; ...Şon nehri mürūr iden maḥalde vāḳiʿ bir cesīm dāʾireye varılup ***müferriḥce*** āteş donanması temāşāsıyla imrār-ı vaḳt olundı... MF 20-20; ...baʿdehū sarāy temāşāsına varılup ***güzelce*** tekellüf idüp ḳrallara maḫṣūṣ olan oṭalardan ġayri muṣālaḥa ve ceng ü muḥārebe ve dīvān-ḫāneleri görülmüşdür... MF 33-8; ...beş yüz vükelāsından baʿżıları ḳorsanlara şerīk olmaḳla bir vechle ḳabūl-i ilzām ve iskāt olmayaraḳ ***ḳaṭʿīce*** red ile iẓhār-ı şebātları muḥayyer-i ʿuḳūl-i ülüʾl-elbābdır... MF 40-7; ...ve āmed-şüd iden tüccārıñ şiyānetlerine ***diḳḳatlice*** himmet olunmaġa menūṭdur... MF 59-8; ...ve nāme-i hümāyūnı ketḫüdāsı hem-ser tanẓīm idüp āheste-reviş ve ***mütevassıṭca*** meşy ile imparaṭoriçeniñ sarāyına gelüp... DR 6-8; ...ve ziyāde olan etbāʿ ve sāʾiri ***ṭoġrıca*** Paris şehrine tesyīr olunacaġına mebnī... MF 10-16; ...bu dāʾirede ʿArabī ve Fārisī ve Türkī lisānlarıyla ḳatı çoḳ kütüb cemʿ idüp ***maḫṣūṣca*** ḥıfẓ itmişlerdir... MF 35-18; ...zevcesiniñ ruʾyetine daḫi āşikāre muḫālefete ḳudreti olmadığından gidecek ilçiyi ***nihānīce*** daʿvet... MN 19b-4; ...ḳuvve-i māliyesi olanlara maḫṣūṣ dāʾireler olmaġla ***müstaḳilce*** bir dāʾireye varup ʿilletine tedāvī ider... MF 19-3;

Eklendiği kelimeye beraberlik anlamı katar:

...Marsilyada yetmiş biñ nüfūs telef olduḳdan ṣoñra neẓāret māddesine ***milletce*** ḳavī ve taġayyürden berī şerīʿat ile bir ḳāʿide vażʿ ve tertīb... MF 9-1; ...ricāl ve nisvān...ve imparaṭoriçe daḫi ***berāberce*** raḳṣ ve biñ nāz ile ḳāmetine ihtizāz virdigini görmişler... DR 8-10;

Sefaretnamelerde görülen bazı örneklerde eşitlik eki, soru işlevi yüklenmiştir. Bu örneklerde de bakış açısı ve tarz ifade etmektedir.

...ve maḥabbetleri bizim ḳadar var mıdır sen ***nice*** bilürsin... Aİ 23-4; ...bizim vezīrimiz ḫünkār ḫażretleriyle tenhāda mükāleme eyledigi esrāra ***nice*** vāḳıf olup size yazdı... Aİ 7-8.

Zaman ifade eder.

...Prusya ilçisi tafaṭṭun idüp ***muḳaddemce*** bi'l-taḳrīr Roma imparaṭorından ruḫṣat-nāme ṭaleb itmiş oldıġına mebnī... AP 3a-4; ...vücūh-ı beldeniñ cümlesi yanımıza gelüp ***berüce*** muḥarrer da'vetlerine icābetimizden iẓhār-ı memnūniyet iderek ḫāric-i şehre dek çıḳup icrā-yı merāsim teşyī' eylediler... AP 5a-14; ...yevm-i mev'ūdda ***erkence*** etbā've eşyāmız Paris cānibine rūb-e-rāh 'azīmet itdirilüp... MF 11-13; ...Versalyanıñ şehr-i Parise iki sā'at mesāfesi olmaġın ***erkence*** hinṭova süvār... MF 32-24; ...İngiltere devleti müdīrleri daḫi bundan ***evvelce*** tebdīl ve cā-nişīn olanlar devlet ve milletlerinden bir beliyye-i nāgehānı def' itmek niyetiyle... MF 57-2; ...Filibo Ġuntoyı ***muḳaddemce*** İspanyol ṭarafına irsāl... MN 12b-7

Miktar ve büyüklükte eşitlik ifade eder.

...ol gün daḫi ***ziyādece*** ḳar yaġup ve nıṣf-ı nehārdan ṣoñra bir şedīd rūzgār ẓuhūr eylediginden 'arabacılarımız ṭoñmaḳ derecesine resīde olmaġla... AP 2b-10; ...liman-ı mezbūr Marsilya şehrine ***ba'īdce*** olup... MF 8-11; ...mu'āyene ve beş ḳıṭ'a elmas daḫi irā'e eylediler bir ḳıṭ'ası bādem ḳadar ***ṭūlīce*** ve iki ṭarafı gök ve orṭası ṣarı olup... MF 36-15;

Sefaretnamelerde eşitlik ekinin isimleri niteleyerek sıfat göreviyle kullanıldığında; vasıfta eşitlik işlevini yüklenmektedir:

...ḳaṣaba-i merḳūme Macaristān ile Moravya eyāleti ḥudūdı beyninde bir ***güzelce*** ḳaṣaba ve imparaṭor ḫāṣı olup... AP 6b-3; ...nevbetde olanlar yerlerine 'avdet eylediklerinde kendülere maḫṣūṣ 'askerī libāsını iḫrāc ve ***eskice*** libāslarıyla ḥammāllıḳ ve sā'ir maḳdūrları olan işi işleyüp... AP 19b-14; ...ḫademe maḳūlesi daḫi aldıḳları aylıḳları ile maṣārif-i yevmiyelerini idāre yıllıḳları ile ***ḳabaca*** çuḳadan libās kesdirüp giyerler... AP 15b-15; ...Ḳırayovaya beş sā'at bu'dī olan ***ḫarābca*** bir ḳaryede bir gice beytūtet olunup irtesi gün aḫşam vaḳti Ḳırayovaya düḫūl ... AP 2b-23; ...ceng-i ḫuṣūṣī Avrupada ***bayaġıca*** bir ṣan'at olup... AP 21b-5; ...ḳal'a-i merḳūme ṭuġladan maṣnū' ve ṭob ve cebe-ḫāneden 'ārī i'tibārdan sāḳıṭ ***muḫtaṣarca*** bir ḳal'a olup... AP 4b-6; ...aṣḥāb-ı ṣervet ve yesārıñ isti'māl idecekleri eşyādan aġır gümrük alınup ziyādece bahā ile furuḫt olundıġından şehir ve ḳaṣabāt sükkānı daḫi bu vechile ***ḫafīce*** virgüye dāḫil olup... AP 19b-19, 21; ...defter-ḫānesi ***başḳaca*** bir dā'irede olup... MF 18-19; ...ve

müsā'idelice rūzgār i'ānesiyle ol gün ve irtesi güni müteveccih-i semt-i maḳṣūd ü merām olup... MF 3-9; ...lede'l-vuṣūl burc ve barularında iki yüz ṭop vaż'ıyle ***metīnce*** bir biri içinde iki ḳıṭ'a ḳal'a olup... MF 14-18; ...Ḳonsolos Bonaparte otuz dört yaşlarında hüner-i ḥarbiyeden ḥiṣṣe-dār ***'aḳlīce*** ādemdir... MF 57-13; ...ve cevānib-i erba'ası iki ḳat kārgīr dīvār ile muḥāṭ olup ***bayağıca*** bir ḳal'a gibidir... MF 9-13; ...ḳuluñuz yevm-i meẕkūrda tepesi ***elmaslıca*** bir bıçaḳ ṭakınmışdır... MF 12-16; ...ve ***ağırca*** ṭaḳım ile re's-i esb-i yedek daḫi tanẓīm olunup... MF 26-2; ...Françalu...ve İtalya cānibinde daḫi Milan ve Manṭova vilāyetlerini müte'alliḳātlarıyla żabṭ ve ***başḳaca*** cumhūr iḫtirā'... MF 44-4

Miktar ve büyüklükte eşitlik işlevini yüklenmektedir:

...beyit her kimiñ olsa ***ẕerrece*** küfri ıṣṭılāḥāt-ı 'ulūm ile müslümān olmaz... ER 25b-8; ...asḥāb-ı ṣervet ve yesārıñ isti'māl idecekleri eşyādan ağır gümrük alınup ***ziyādece*** bahā ile furuḫt olundıġından şehir ve ḳaṣabāt sükkānı daḫi bu vechile ḫafīce virgüye dāḫil olup... AP 19b-19, 21; ...mersūm daḫi süvār oldıġı ḳalyonıñ ***bütünce*** ṭoplarını endāḫt ile āşinālıġa cevāb virdi... MF 14-16; ...kendülere maḫṣūṣ ***ḫaylice*** kütüb-i Efrencī cem' itmişler... MF 19-15; ...şarāb yükli iki ḳıṭ'a ***kebīrce*** sefīnelerini aldılar... Vİ 25-16; ; ...Nirenburḳ bir cumhūrcuḳ iken çāsār tevābi'inden bir kimesne varup ***büyüce*** bir sūḳī şaḫṣı ḍarb eylese Nirenberk ḥākimi ṭarafından Rigenşburḳda vāḳi' ḳapu ketḫdāsına taḥrīr... MN 5a-13; ...Beçe ***büyüce*** elekṭor geldigi yoḳ iken... MN 28b-5.

Değerlendirme

ET döneminde *+CA* eki, ***gibi*** ve ***göre*** edatlarının işlevini yüklenerek eşitlik göreviyle, ***tarafından***, ***bakımından*** edatlarının işlevlerini yerine getirerek karşılaştırma göreviyle ve ***...kadar*** edatının işlevini yüklenerek miktarda, büyüklükte, vasıfta benzerlik ve eşitlik göreviyle kullanılmıştır.

EAT'de +CA eşitlik ekinin **"...kadar", olarak, ...+(y)A göre**, anlamlarında kullanıldığı, sıfatların üstüne gelerek sıfatlara **"yaklaşıklık"** anlamı verdiği ve **-dUk** sıfat-fiil üzerine gelerek **(-dUkcA)** zarf-fiil fonksiyonu yüklendiği görülmektedir.

TT'de +CA eşitlik eki, nitelikte eşitlik (adamca davranış), nicelik, büyüklük, ölçü yönünden eşitlik (bilgice, kiloca), görelik (aklınca, bilimce), sayı isimlerine gelerek çokluk (yüzlerce, binlerce), zaman bildiren çoğul isimlere gelerek eşitlik (aylarca, yıllarca), karşılaştırma ve gibi

olma (arabayı delice sürmek, yaşça abüyük) şeklinde ifade edilmektedirnitelikte eşitlik (adamca davranış), nicelik, büyüklük, ölçü yönünden eşitlik (bilgice, kiloca), görelik (aklınca, bilimce), sayı isimlerine gelerek çokluk (yüzlerce, binlerce), zaman bildiren çoğul isimlere gelerek eşitlik (aylarca, yıllarca), karşılaştırma ve gibi olma (arabayı delice sürmek, yaşça abüyük) işlevleriyle kullanılmaktadır. Günümüzde +CA eki yapım ekine doğru bir geçiş göstermektedir. Zeynep Korkmaz'a göre eşitlik ekinin çekim ekinden yapım ekine doğru geçişi de "vasıfta eşitlik > küçültme eki +ça, izafî eşitlik > tahsis isimleri yapan +ça ve sınırlama görevinden > zarf-fiiller teşkil eden +ça" şeklinde gelişme göstermiştir.[98] TT'de eşitlik ekinin işlevini "gibi, göre, kadar" edatları yüklenmiştir.

Sefaretnamelerde eşitlik ekinin EAT dönemindeki işlevlerinin hepsini devam ettirdiği görülmektedir. Sefaretnamelerde sıkça kullanılan eşitlik eki -e göre anlamıyla fiillere bakış açısı, karşılaştırma ve uygunluk ilgisiyle bağlanmaktadır. Ayrıca eşitlik ekinin, "gibi" edatının işleviyle cümleye benzerlik ligisi kattığı, "olarak" anlamıyla tarz bildirdiği, tarafından anlamıyla kullanıldığı, beraberlik işleviyle yüklendiği, "kadar" edatının işlevini yüklenerek miktar ve büyüklükte eşitlik ifade ettiği, zaman ifade eden kelimelere eklenerek zaman zarfı kurduğu görülmektedir. Ayrıca Sefaretnamelerde eşitlik ekinin sıfatlara eklenerek isimlerin niteliklerini derecelendirme işleviyle de kullanıldığı görülmektedir. Bugün bu işlevin daha çok sıfatların önüne getirilen az, çok gibi kelimelerle karşılandığı görülmektedir.

h. YÖN DURUMU (+ArI +rA)

Fiilin gösterdiği oluş ve kılışın kendi yönünde yapıldığını göstermek için ismin girdiği durumdur.[99] Bu durumu gösteren yön ekleri, aslında ismi fiile bağlayan eklerdir. Ancak, Türkçede yön ekleri sonradan çekim eki olma özelliklerini ve canlılıklarını kaybederek sayılı kelimelerin bünyesinde tam bir yapım eki gibi kalıplaşmışlardır. Bugün artık birkaç kelimede kalıplaşarak yapım eki hâline gelmiş bulunan bu yön eklerinin yerine yön ifadesi için ***yönelme eki*** ile ***doğru, karşı*** gibi yön edatları kullanılmaktadır. [100]

---

[98] Korkmaz, Zeynep, "*Türk Dilinde +ça Eki ve Bu Ek ile Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme*", Türk Dili Üzerine Araştırmalar, C. I, TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 12-84.
[99] Korkmaz, Zeynep, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara, 1992, s. 173.
[100] Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1989, s. 229-230.

Kullanılışları

ET'de yön gösterme ekleri, *+gArU, +kArU, +yA, +rA, +rü*'dür. *+GArU* eki, Batı Türkçesinde "g"lerin düşmesiyle *+ArU* şekline dönüşmüştür. Eklerin kökeni hakkında çeşitli görüşler vardır.[101] Bu ekler, ET döneminde herhangi bir isme ve mekân zarflarına gelerek yön bildirmektedirler. Ayrıca, yön gösterme eklerinin, bu dönemde isim kök ve tabanlarına, iyelik eki almış kelimelere, zamirlere, *-tük* sıfat-fiil ekine eklendikleri ve *+ki* aitlik ekini alabildiği görülmektedir.

"Yazına ***oġuz-ġaru*** sü taşıḳtımız.", "Kaganım ben ***eb-gerü*** tüşeyim tidi." "***Eb-rü*** kelirtim.", "***taş-ra*** yorıyur tiyin."[102], "***Yiriñerü subuñaru*** ḳontı.", "Bögü Ḳaġan ***bañaru*** ança yıdmış." , "Ṭabġaç Ḳaġanıñ ***içreki*** bedizçig ıtı."[103]

EAT döneminde *+ArU, +rA* ve nadir olarak *+arı, +rU* şeklinde kullanılan yön gösterme eklerinin üzerine bir durum ekleri gelebildiği ve edatlarla da kullanıldığı görülmektedir. "***añaru*** berü idince tuzun yarısı kalmaz."[104]

EAT'de yön gösterme eklerinin kalıplaşarak çeşitli zarflar meydana getirdikleri, (***ġaflet içre***) zarf ve edat aşamasını geride bırakarak normal isim gibi kullanıldıkları da görülmektedir. "***Taşrası*** güler derūnu pür-derd / Bu oldu alāmet-i ḫıredmend." [105] Bu durum yön eklerinin isim durum eki olarak değerlendirilmemesine yol açmıştır. Nitekim Gürer Gülsevin "*Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*" adlı eserinde yön gösterme eklerini durum ekleri içerisinde değerlendirmemiş ve yön zarfları kurma işleviyle isimden isim yapan ekler olarak göstermiştir.[106]

Gülsel Sev de durum eklerinin sayısı ve sınırlaması konusunu işlerken yön gösterme ekini durum eki olarak kabul etmenin uygun olmayacağını dile getirmiştir. G. Sev'e göre, yön gösterme eki, ET'deki kullanımlarınının ve örneklerinin TT'ne ulaşmaması, az sayıda yer-yön

---

[101] +GArU ekinin kökeni için bkz. Duran, Suzan, "*Türkçede cihet ve mekan gösteren söz ve ekler*", TDAYb-elleten, (1956), s. 4.; Sev, Gülsel, **Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s.555-556.; Korkmaz, Zeynep, **Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları**, TDK Yayınları, Ankara, 1994, s. 7.
[102] Suzan Duran, "*Türkçede cihet ve mekan gösteren söz ve ekler*", TDAYb-elleten, (1956), s.8-21..
[103] Sev, Gülsel, **Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s. 570, 572.
[104] Sev, Gülsel, a.g.e., s. 567, 574.
[105] Korkmaz, Zeynep, **Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları**, TDK Yayınları, Ankara, 1994, s. 6-8.
[106] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s.115.

ifade eden kelimede kalıplaşması ve bir yapım eki özelliği kazanarak zarf durumuna geçmesiyle de ekin işlevinin doğru, karşı, taraf, yan gibi edatlarla yönelme durum ekine kayması sebebiyle durum eki olarak değerlendirilemez.[107]

Ahmet Buran "*Türkçede İsim Çekim Ekleri*" adlı makalesinde hâl kavramını açıkladıktan sonra dil bilgisi kitaplarında durum eklerinin sayısını ve bu konudaki farklı görüşleri dile getirmiştir. Aynı makalede Ahmet Buran yön gösterme durumuyla ilgili olarak "bugün TT'de yön gösterme durumu (direktif) ekinin, artık durum eki olmaktan çıktığını ve bazı kelimelerde kalıplaşarak zarf yapma eki olarak yaşamakta olduğunu" dile getirmiştir.[108]

Yön Gösterme Durumu Ekinin Sefaretnamelerde Kullanılışı

Sefaretnamelerde yön gösterme ekleri *+ArU, +rA* şeklindedir. ET'de, sadece yön ifade eden isimlere değil normal isimlere de sıkça gelerek canlı bir çekim eki olarak kullanılmış olan yön ekinin, EAT'de de bu özelliği gösteren örneklerine rastlanmakla beraber, yukarıda belirtildiği gibi, ekin bu dönemde kalıplaşmaya başladığı görülmektedir.

XVIII. yüzyıl Sefaretnamelerinde yön durumu eklerinin artık yön ifade eden kelimeler dışında kullanılmadığı görülmektedir. Sefaretnamelerde yön durumu ekinin geldiği örnekler *taşra, sonra, üzere, yukarı, ilerü, içerü* gibi yer-yön ifade eden kelimelerle sınırlıdır.

Sefaretnamelerde yön gösterme eklerinin kullanılış şekilleri şöyledir:

İsim Kök ve Tabanlarda

...bu def'a ol depeye Abaza Pāşā i'tibār itmeyüp metrīsden *ṭaşra* bıraḳdı... ER 27b-15; ...maḫdūmlarından aldıḳları akçe maṣraf ve libāslarına kifāyet itmekle ḫidmet ile *ṭaşra* memleketlere gidüp... AP 15b-19; ...ḥużūr-ı Nūḥa gelüp ne didügini kimesne bilmez idi ḳırlanġıç *ilerü* geldi ben bunuñ didigini bilürüm didi... ER 18b-5; ...Pāşādepesi metrīsden *içerü* ḳalmaġla mezbūr depeye ṭop ve ḫumbara çıḳarup... ER 27b-11; ...sarāya varup *yuḳarı* çıkdıġımızda bizi dīvān-ḫāne ḳapusında istiḳbāl... AP 6a-11;

Yön Durumu Eklerinden Sonra Gelen Ekler

+(y)A Yönelme Durum Eki

---

[107] Sev, a. g. e., s. 603.

[108] Buran, Ahmet, "*Türkçede İsim Çekimi Ekleri*", Türk Gramerinin Sorunları II, TDK Yayınları, Ankara, 1999, s. 268. Ayrıca konu ile ilgili olarak bkz. Buran, Ahmet, Anadolu ağızlarında isim çekim (Hâl) ekleri, TDK Yayınları, Ankara, 1996, s. 14-23.

...eger bu gice ser-ʿasker pāşā ḥażretleri gelmez ise baʿde'l-yevm oldığı maḥalden *ṭaşraya* gerek kendisi ve gerek etbāʿı olsun iẕin yoḳdur... ER 31b-8; ...muḳaddemā ḳonaḳ ḳapusına taʿyīn olunan ḳarağolları defʿ ve etbāʿ daḫi *ṭaşraya* iẕin olunup... ER 32b-8; ...bir sāʿat evvel menzil yerine ulaşmaḳ içün maʿiyyetimize taʿyīn olunan süvārīlerden biri *ilerüye* gönderilüp... AP 2b-14; ... gümrük almadıḳca sizi *ilerüye* şalıvirmeyüz... AP 6b-17; ...ol köşk beş altı zirāʿ miḳdārı *yuḳaruya* ḳalḳup... ER 46b-5;

+dA bulunma durum eki

...ḥālbuki düşmen *ṭaşrada* olsa çāre ḳābildir lākin ḫā'in *içerüde* olucaḳ ḥāl müşkildir... ER 5a-15,16; ...ocaḳlu taʿyīnāt virmedi şimdi başları ṣıḳıldı daʿvet iderler benim *ṭaşrada* işim yoḳdur hemān hevā olur ise giderim... ER 21a-8; ...irkāb ve nāme-i hümāyūn *ilerüde* biz daḫi verāsında giderek ḳral sarāyına getürdüklerinde... AP 11a-9;

+dAn çıkma durum eki

...*ṭaşradan* derūn-ı memleketlerine eḳall-i ḳalīl şey geldiginden başḳa...AP 16b-4; ...tüccārıñ mizānına rābıṭa virüp *ṭaşradan* memleket içine giren emtiʿa az olup çıḳan çoḳ olmaġla memleketiñ akçesi derūn-ı memleketde ḳalmaḳ... AP 18a-7; ...ve sūḳāḳlarıñ aġızlarında birer sütūn vażʿ itmişlerdir *ṭaşradan* gelmiş kimesneler çārşū ve bāzār ve maḥallāt su'ālini iḳtiżā eyledikde meẕkūr sütūnlarda taḥrīr olunmuşdur... ER 45b-10; ...ol pirinç ḳabı ṣuya daldırup ṣu doldurup yine ṣuya döker bir ḳaç kerre böyle idüp *yuḳarudan* aşaġı boşaldır ... MH 5a-7;

+sI 3. teklik kişi iyelik eki

...Tātār ordusı Or *ṭaşrasında* ḳalup on beş gün ṣoñra küffār-ı mesfūrıñ yine vāfir atlusı girü ḳalʿa-yı mezbūre üzerine geldi... ER 8b-3;

Yön durum ekini almış kelimelerin normal isim olarak kullanılışı

Sıfat olarak kullanılışı

...ḥareketimiziñ üçünci güni ẕikr olunan Olmaç Ḳalʿasına vaḳt-i ẓuhrda vürūdımıza binā'en anda beytūtet itmeyüp *ilerü menzile* geçmek lāzım gelmekle... AP 8a-14; ...maḫdūmlarından aldıḳları akçe maṣraf ve libāslarına kifāyet itmekle ḫidmet ile *ṭaşra memleketlere* gidüp... AP 15b-19.

İsim tamlamasında tamlayan olarak kullanılışı

...*ṭaşra* memālikinden gelen zeytūn ve zeytūn yağı ve limon ve şarāb ve tuḥaf maḳūlesi asḥāb-ı şervet ve yesārıñ isti'māl idecekleri eşyādan ağır gümrük alınup... AP 19b-17; ...iki ḥammām vardur her birinde birer ḳurna birer ḥavż vardur ***ṭaşra cāmekānı*** eski ḥaşırdandır... MH 4a-20.

Kalıplaşarak Edat Olarak Kullanılışı

...vüşūlde Rüstem Ḫān nāmında bir vezīrleri üç biñ ḳadar atlu ve piyāde ile ***'ādetleri üzere*** vāfir şenlik ve ālāylar ile iki sā'at miḳdārı mesāfe de bizi istiḳbāl... Aİ 4-14; ...küffār-ı Mosḳova taḳviyet virmişler aña binā'en ol kāfirler daḫi cesāret idüp ***yürimek üzere*** imişler... ER 5a-11; ...ve ṣulḥden ***ṣoñra*** 'ahd-nāmede muṣarraḥ 'alāmet vaż' itmediler diyü İspanyalunıñ iki ḳalyonunı aldılar... Vİ 25-3; ...bundan ***ṣoñra*** Beçden daḫi ḥareket ve Macar ve Erdelden mürūr ile memālik-i maḥrūsa mużāfātından Bükreş şehrine vuṣūl... MF 60-21; ...ve imsākle ancaḳ ḳırḳ biñ 'asker çevirmege vefā idüp lākin ***ṣoñradan***...Macar ve Erdel ve Ḫırvat ve bu def'a Eyalya ve Nederlund vilāyetlerine dest-res bulmaġla... MN 8a-12.

Yön Durum Eklerinin İşlevleri

Gülsel Sev yön durumu eklerinin tarihî Türk lehçelerinde iki işlevinden bahsetmektedir.

Birincisi yer-yön bildirmesidir. Ona göre, yön eklerinin bu işlevi, zarf yapma özelliği olarak değil, yer tamlayıcısı olma özelliği şeklinde düşünülmelidir.

İkinci işlevinde ise, yön ekleri, kalıplaşarak yer-yön bildirme işlevinden uzaklaşarak cümlede farklı anlamlara kayarak zarf işleviyle kullanılmıştır. "Apa ṭarḳanġaru ***içre*** sab (gizli mesaj, söz) ıdmış.", "***birgerü*** (birlikte) bir üdte turur." [109]

TT'de yön gösterme eklerinin birer durum eki olarak yaşamadığını görebiliriz. Bu ekler, ancak kalıplaşarak "dışarı, içeri, ileri, sonra, üzere, yukarı" gibi kelimelerde bulunmakta ve bugün bunların yerini "doğru, geri, karşı, tarafa, yana" gibi çekim edatları doldurmaktadır. Ayrıca yönelme durum eki *+(y)A* bu eklerin işlevlerini de üstlenmiş durumdadır.

Sefaretnamelerde de yön durum eklerinin bugünkü kullanıma benzer şekilde sadece yer ve yön gösteren kelimelere eklenerek zarf işlevinde kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca bu ekler, kalıpşarak da zarf görevi dışında durum eklerini almakta kelime gruplarında sıfat, tamlayan ve

---

[109] Sev, Gülsel, **Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s.575.

tamlanan ögede yer almaktadır. Bu işlevleriyle yön durum eklerinin Sefaretnamelerdeki örneklerinden birkaçı şunlardır:

Yön ve Yer Bildirir

Yön ekleri bu işlevi gerçekleştirirken kalıplaşmıştır yer ve yön zarfı olarak kullanılmıştır. Bu durum ekin kendisinden sonra da yer ve yön ifade eden durum eklerini almasından da anlaşılmaktadır.

...bu def'a ol depeye Abaza Pāşā i'tibār itmeyüp metrīsden *ṭaşra* bıraḳdı... ER 27b-15; ...dāḫil-i şehirde olanlar daḫi üç gün *ṭaşra* çıḳup eṭrāfdan gelenlere mülḥaḳ... AP 21a-3; ... ve Tātār ordusı İslām ordusınıñ girüsinde iken ḳalḳup bir buçuḳ sā'at *ilerü* ordumuzuñ ṭoġruluġına ḳonup... ER 7b-12; ...Pāşādepesi metrīsden *içerü* ḳalmaġla mezbūr depeye ṭop ve ḫumbara çıḳarup... ER 27b-11; ...sarāya varup *yuḳaru* çıkdıġımızda bizi dīvān-ḫāne ḳapusında istiḳbāl... AP 6a-11; 14; ...bir ṭarafdan bir ṭarafa ṣandūḳa içine beşer altışar ādem ḳorlar *yuḳaru* çekerler... ER 39b-4; ...maḫdūmlarından aldıḳları akçe maṣraf ve libāslarına kifāyet itmekle ḫidmet ile *ṭaşra* memleketlere gidüp... AP 15b-19; ...*ṭaşra* memālikinden gelen zeytūn ve zeytūn yaġı ve limon ve şarāb ve tuḥaf maḳūlesi asḥāb-ı ṣervet ve yesārıñ isti'māl idecekleri eşyādan aġır gümrük alınup... AP 19b-17; ...iki ḥammām vardır her birinde birer ḳurna birer ḥavż vardır *ṭaşra cāmekānı* eski ḥaşırdandır... MH 4a-20; ...*ṭaşradan* derūn-ı memleketlerine eḳall-i ḳalīl şey geldiginden başḳa...AP 16b-4; ...tüccārıñ mizānına rābıṭa virüp *ṭaşradan* memleket içine giren emti'a az olup çıḳan çoḳ olmaġla memleketiñ akçesi derūn-ı memleketde ḳalmaḳ... AP 18a-7 ...ol pirinç ḳabı ṣuya daldırup ṣu doldurup yine ṣuya döker bir ḳaç kerre böyle idüp *yuḳarudan* aşaġı boşaldır ... MH 5a-7;...Tātār ordusı Or *ṭaşrasında* ḳalup on beş gün ṣoñra küffār-ı mesfūrıñ yine vāfir atlusı girü ḳal'a-yı mezbūre üzerine 5. geldi... ER 8b-3; ...eger bu gice ser-'asker pāşā ḥażretleri gelmez ise ba'de'l-yevm oldıġı maḥalden *ṭaşraya* gerek kendisi ve gerek etbā'ı olsun iżin yoḳdur... ER 31b-8; ...muḳaddemā ḳonaḳ ḳapusına ta'yīn olunan ḳaraġolları def' ve etbā'daḫi *ṭaşraya* iżin olunup... ER 32b-8; ...bir sā'at evvel menzil yerine ulaşmaḳ içün ma'iyyetimize ta'yīn olunan süvārīlerden biri *ilerüye* gönderilüp... AP 2b-14; ... gümrük almadıḳca sizi *ilerüye* ṣalıvirmeyüz... AP 6b-17; ...ol köşk beş altı zirā' miḳdārı *yuḳaruya* ḳalḳup... ER 46b-5; ...Olmaç Ḳal'asına vaḳt-i ẓuhrda vürūdımıza binā'en anda beytūtet itmeyüp

ilerü menzile geçmek lāzım gelmekle... AP 8a-14; ...Direznede bir gün iḳāmet ve *ilerü* menzil-ḫānelere bārgīr tedārik içün ḫaber göndermek irādesiyle... AP 12b-4.

Değerlendirme

ET'de *+gArU, +kArU, +yA, +rA, +rü* yön gösterme ekleri, herhangi bir isme ve mekân zarflarına gelerek yön bildirmektedirler. Ayrıca, yön gösterme eklerinin, bu dönemde isim kök ve tabanlarına, iyelik eki almış kelimelere, zamirlere, *-tük* sıfat-fiil ekine eklendikleri ve *+ki* aitlik ekini alabildiği görülmektedir.

EAT döneminde *+ArU, +rA* ve nadir olarak *+arı, +rU* şeklinde kullanılan yön gösterme eklerinin kalıplaşarak çeşitli zarflar meydana getirdikleri, (ġaflet içre) zarf ve edat aşamasını geride bırakarak normal isim gibi kullanıldıkları görülmektedir. TT'de yön gösterme durumu (direktif) eklerinin, artık durum eki olmaktan çıktığı ve bazı kelimelerde kalıplaşarak zarf yapma eki olarak yaşamakta olduğu görülmektedir.

Sefaretnamelerde de yön durum ekleri, bugünkü kullanıma benzer şekilde sadece yer ve yön gösteren kelimelere eklenerek zarf işlevinde kullanılmıştır. Ayrıca bu ekler, kalıpşarak da zarf görevi dışında durum eklerini almakta kelime gruplarında sıfat, tamlayan ve tamlanan ögede yer almaktadır. Bu da bize yön eklerinin durum eki olma özelliklerini kaybettiğini göstermektedir.

B. FİİLLERDE

1.Çatı Ekleri

Türkçede çatı kavramıyla ilgili olarak gerek kavram gerekse tanım ve örneklendirme açısından eserler arasında pek çok farklılıklar görülmektedir. Bilâl Yücel, TT'de çatı kavramıyla ilgili kaynaklarda yer alan yaklaşım ve değerlendirmeleri yeniden gözden geçirerek çatı ile ilgili kavram, tanım ve örneklendirme birliğine gidebilmek amacıyla 1940'tan sonra ülkemizde yayımlanmış başlıca dil bilgisi eserleri üzerine bir inceleme yapmıştır. Bu incelemede, eserlerdeki terim ve tanımlar üzerinde durmuş, her terim için verilen bütün örnekleri ele alarak gruplandırmış ve incelemesinin sonunda da ulaştığı sonuçları

değerlendirmiştir.[110] Bilâl Yücel'in bu araştırmasında vurguladığı bazı noktaların dile getirilmesi konumuz açısından önem taşımaktadır.

"Çatı kavramı dil bilgisi kitaplarınının bir kısmında müstakil bölüm açılarak incelenmiş bazılarında ise fiilden fiil yapan ekler başlığıyla ele alınmıştır. Fiil çatılarını müstakil bölümlerde inceleyen araştırmacılar, çatıyı "*fiilin özne ve nesneye göre durumu*", "*fiilin özne ve nesneye göre belirli ekler almış değişik şekli*", "*öznenin fiille belli biçimlerde ilgili olmasına göre oluşturulmuş şekli*" olarak tanımlamış; ayrıca öznenin işi yapması, başkasına yaptırması, işten etkilenmesi gibi yönleri belirtmişlerdir. Ayrıca eserlerin tamamında fiil ile öznenin bağlantısı esas alınırken, bazılarında nesne de göz önünde bulundurulmuştur."

Terim sözlüklerinde çatıyla ilgili toplam 9 terim bulunmaktadır. Bu terimlerin üzerinde birleşilenleri, "**dönüşlü çatı**", "**edilgen çatı**" ve "**işteş çatı**"dır. Bu sözlüklerin hiç birinde "geçişli" ve "geçişsiz çatı" terimlerine yer verilmemiş, "geçişli fiil", "geçişsiz fiil" terimleri yer almıştır. Terim sözlüklerinde belirtilen diğer çatı terimleri, "çok çatı", "etken çatı", "ettirgen çatı", "ikili çatı", "oldurgan çatı" ve "olumsuz çatı"dır.

Başlıca dil bilgisi kitaplarında belirtilen çatı terimleri ise, "dönüşlü çatı", "edilgen çatı", "etken çatı", "geçişli çatı" , "geçişsiz çatı", "işteş çatı", "oldurgan çatı" ve "olumsuz çatı"dır.[111]

Bilâl Yücel'e göre, çatı "*özne ile fiilin gösterdiği iş veya oluş arasındaki bağlantıdır.*" Söz konusu bağlantı çatı ekleriyle sağlanmaktadır. Çatıyı belirlerken de şekil değil, işlev esas alınmalıdır. Çünkü ***mektuplaş-*** ve ***güzelleş-*** fiilini, ***azdır-*** ve ***azıt-*** fiillerini, ***bilin-*** ve ***gelin-*** fiillerini aynı çatı altında göstermek mümkün değildir. Çatıları, öznelerine ve nesnelerine göre ikiye ayırmak isabetli değildir. Etkenlik, geçişlilik, geçişsizlik, olumsuzluk kavramları çatı sayılmamalıdır. Çatı kavramı isimlendirilirken son ekin işlevi esas alınacağından, çatı kategorisinde, *"çift çatılı", "çok çatı", "çok çatılı", "geçişli edilgen", "geçişli etken", "geçişsiz edilgen", "geçişsiz etken", "ikili çatı", "katmerli çatı", "katmerli edilgenlik", "katmerli ettirgen", "katmerli faktitif", "katmerli sebeplenme"* gibi terimlere gerek yoktur. Ayrıca Bilâl Yücel'e göre, TT'de "fiil çatıları şu terimler altında tespit edilmelidir"

1. Yalın çatı: Hiçbir çatı eki almamış geçişli ve geçişsiz fiiller.

---

[110] Yücel, Bilâl, "*Türkiye Türkçesinde Fiil Çatıları*", Türk Gramerinin Sorunları II, TDK Yayınları, Ankara,1999, s. 156-190.
[111] Yücel Bilâl, a. g. e. s. 158-161.

2. Dönüşlü çatı: Fiilin belittiği kılış veya oluş, özneye döner.

3. Edilgen çatı: Sözde özne, fiilin belittiği işe uğrar.

4. Öznesiz çatı: Fiilin veya cümlenin gerçek öznesi de sözde öznesi de yoktur.

5. Ettirgen çatı: Özne fiilin belittiği işi bir başkası aracılığıyla yaptırır.

6. Oldurgan çatı: Özne nesne üzerinde doğrudan etkilidir.

7. İşteş çatı: Fiilin belittiği işi, birden fazla özne, karşılıklı veya birlikte yapar.[112]

Yukarıda belirtilmiş olan çatıyla ilgili terimlere daha başkaları da eklenmiş durumdadır. İbrahim Delice, "kök veya gövdeyle belirlenen çatı" başlığında "geçişlilik çatısı"ndan sonra verdiği "**yerseme çatısı**"nı "bazı kılış fiillerinin taban anlamı gereği dolaylı tümleci zorunlu olarak istediğini ve cümleyi oluşturan ögelerin ***özne, dolaylı tümleç ve yüklem*** unsurlarından oluşması zorunluluğu yerseme işlevini (çatısını) göstermektedir" şeklinde açıklamıştır. İbrahim Delice'nin ortaya koyduğu diğer çatı türü olan "**zarfsama çatısı**"nda "birtakım fiiller ek almaksızın içerdikleri anlam gereği zarf olan kelimelerle tamamlanmaya ihtiyaç duyarlar. Bu zorunluluk "**zarfsama**" çatısını meydana getirir." [113]

Zeynep Korkmaz, çatının yalnız şekil bilgisi ile ilgili bir konu olmadığını, fiildeki biçim değişikliklerinin cümlede özne ve nesneyi etkilemesi dolayısıyla ortaya çıkan değişik yapı özelliklerinin cümle bilgisini de ilgilendirdiğini ve bu yönü ile de çatı konusunun cümle bilgisiyle iç içe girmiş durumda olduğunu dile getirmektedir.

Çatının cümlede meydana getirdiği anlam değişmelerinin aynı zamanda anlam bilimini de ilgilendirdiğini, çağdaş dil bilimi incelemelerinde cümle bilgisi ile ilgili konuların ve çatı konusunun anlam bilimi açısından da değerlendirildiğini vurgulayan Z. Korkmaz, şekil bilgisinde meydana gelen değişmelerin cümle ve anlam bilimine geçişte bir hareket noktası teşkil ettiği için kendisinin çatı konusunu ek-işlev ilişkisini göz önünde tutarak şekil bilgisinin sınırları içinde ele aldığını belirtmektedir.[114]

Tezde çatı eklerinin incelenmesi Zeynep Korkmaz'ın ifade ettiği gibi ek-işlev ilişkisi içinde ele alınmış şekil bilgisinin sınırları içinde kalınmaya çalışılmıştır. Bu itibarla çatı konusu,

---

[112] Yücel Bilâl, a. g. e. s.187-188.

[113] Delice, İbrahim, "*Yüklem Olarak Türkçede Fiil*", Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2002, C. 26, No: 2 s. 197.

[114] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri** (Şekil Bilgisi), TDK Yayınları, Ankara, 2003, s.541.

çatı ekleri bağlamında değerlendirilerek fiillerin çatı ekleriyle kurduğu ilişkiler çerçevesinde konuya yaklaşılmıştır.

a. Geçişlilik / Ettirgenlik Ekleri (-DIr, -(I)t, -(I)r-, -Ar-, -DAr-)

Ettirgen çatı, kılış bildiren geçişli fiillerle oluş bildiren geçişsiz fiilleri kılış ve yaptırma bildiren geçişli fiillere çeviren bir çatı türüdür. Başlıca ekleri *-DIr-, -(I)t-, -(I)r-, -Ar-, -DAr-, -(I)z-*'dır.

Bu eklerin hepsinde işlev aynıdır. Ettirgen çatıda cümlenin öznesi genellikle işi yapan değil, yaptırandır. Bir fiil vasıtalı olarak ikinci veya üçüncü bir özneye yaptırılmaktadır. Örneğin: dal- /dal-dır-, kır- / kır-dır-, söyle- / söyle-t- vb.

Ettirgen çatının iki önemli işlevi vardır. Bunlardan biri, geçişsiz fiilleri geçişli fiil durumuna getirmek, ikincisi, geçişli fiillerin gösterdiği eylemi özne dışındaki ikinci veya üçüncü bir özneye yaptırmaktır.[115]

-DIr-

Köken bakımından -(I)t- ve -(I)r ettirgenlik eklerinin birleşip kaynaşmasıyla oluşan[116] -DIr- eki, ET'de -tUr-, nadiren -dUr şeklinde, -t- ettirgenlik ekinden daha belirgin bir yaptırma ifade etmektedir.[117]

EAT'de -dUr- şeklindeki ek, tek ve çok heceli fiillere, dönüşlü ve işteş çatı ekleri üzerine gelebilmektedir: az-dur-, göyün-dür-, sevün-dür-, görüş-dür-.[118]

TT'de -DIr- eki, ettirgenlik ekleri içinde en canlı olanıdır. Ünlü ile biten fiillere (de-dir-), ünsüzle biten tek heceli fiillere (aç-tır-), çok heceli olup da ünlü veya r, l akıcı ünsüzleri dışındaki ünsüzlerle biren fiillere ve kendi dışındaki çatı eki almış bütün fiillere gelebilmektedir. (acık-tır-, ağırlaş-tır-, özen-dir- vb.) [119]

---

[115] Korkmaz, , a. g. e., s.555.
[116] Korkmaz, a. g. e., 560.
[117] Gabain A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 60.
[118] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 139.
[119] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri** (Şekil Bilgisi), TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 558-559.

-dIr- ekinin Sefaretnamelerdeki kullanılışı ve işlevleri

Geçişsiz fiilleri geçişli hâle getirir:

...bir ḳaç atluları ḳoşaraḳ ḫān-ı mezbūre varup aḥvāli söyleyüp ʿacele ile ata ***bindirüp*** tā yemeklige gelüp bize ʿaẓīm iʿtiẓār... Aİ 3-6; ...şehzādeler taḫta cülūs itmezden muḳaddem evlenüp teʾehhül itmek yaḫud cāriye ṭutmaḳ ḳānūn mıdır didim yoḳ didiler ya siziñ şāhıñız birāder ve birāder-zāde ve ʿamca-zāde ve evlādlarına ne içün birer cāriye virüp tecvīz (izin verme) ***itdirdi*** didim... Aİ 24-14; ...ve vāfir māl ve esīr ***getürürler*** imiş... Aİ 27-3; ...ḳoyun baġarşuġuna şu ***ṭoldırup*** bellerine ḳuşaḳ yerine ḳuşanurlar imi... Aİ 43-8; ...ṭoplar ve ḫumbaraları yaġmur miṡāl ***yaġdırup***... ER 23b-16; ...ve senede iki ḳalyon binā olunur ***indirmek*** lāzım geldikde fıçı üzere iner... ER 47b-7; ...ol zamān ehline dünyāyı ***sevdirüp*** āḫiret maḥabbetinden menʿ itsem gerekdir... ER 56b-13; ...bir ḫātunı ***güldürmek*** sebebiyle devlet ve mülki elinden giden pādişāhıñ aḥvālidir... ER 61a-7; ...ol pirinç ḳabı şuya ***daldırup*** şu ***doldurup*** yine şuya döker... MH 5a-6; ...ve mūm ḳandīl yaḳsalar anı ***söyindirmezler***... MH 6a-8; ...ve girü ***döndürmeleriçün*** ādemler taʿyīn olunmaġıçün tenbīh eylediler... Aİ 32-8;

Geçişli fiillerin gösterdiği eylemi özne dışındaki ikinci, üçüncü bir özneye yaptırma işlevi yüklenmiştir.

...ol meclisde kendü ḫānlarından birḳaç ḫāna manṣıb tevcīh ve ḫilʿat ***giydirdiler***... Aİ 25-13; ...külliyetlü ʿasker tertīb idüp gönderüp cezāların ***virdirmege*** daḫi rıżāları yoḳdur... Aİ 34-8; ...ve sūrna ve sāz ***çaldırmaḳ*** miṡillü āhenk itmeleriyle... AP 4b-18; ...ve şehriñ bāġ ü bāġçelerini ***gezdirdikden*** şoñra ḳanicleryeye getürüp... AP 5b-11; ...menzilciye bārgīr ***virdirmeyüp*** üç dört sāʿat yolumızdan taʿvīḳ eylediler... AP 8a-16; ...ṭaʿāmıñ bahāsını bize edā ***itdirdikleri*** aġreb ġarāʾibdendir... AP 13a-9; ...ahālī-i beldeye zaḥmet ***çekdirmemek*** içün... AP 14b-22; ...ḳabaca çuḳadan libās ***kesdirüp*** giyerler... AP 15b-15; ...ve maʿmūr yere ***ḳaldırup*** iskān... AP 18a-14; ...o ziyānlıḳlarını ***ḳırdırup*** tarla tedārik ile zerrāʿ ve ḥarrāṡı bir şeyʾe muḥtāc itmemek... AP 18a-15; ...vaḳt ü ḥāliñ īcāb itdügi vech üzre rıżāsıyla diledigi ādeme ***ṡatdırmaḳ***... AP 18a-20; ...ser-ʿasker pāşā ḥażretleri sipāhīleri metris ***aldırdıḳdan*** şoñra Rabaṭ Ḳalʿasına ʿasker tertīb olunup... ER 20a-9; ...vezīr müşārun ileyh āsitāneye gider menzil ḳayığı ***buldırup*** bu faḳīri taḥrīrāt ile Āsitāneye irsāl idüp... ER 54b- 3; ...ve gemide ṭaʿām ocaḳlıḳdan ġayri bir yerde bişmez ve āteş daḫi ***yaḳdırmazlar*** ve mūm ve fener daḫi ***yakdırmazlar***... MH 2b-2;

...ġavġā ādem dövme ***öldürme*** şey'i çalınma böyle şey olmaz... MH 4a-7; ...ḫidmet-kārları ***yedirüp*** içürdürler... MH 6b-17; ...ḳral bir geyik burñunı ***yardırup*** içinden diş gibi bir kemik çıḳardı... Vİ 16-12.

-Ar-

ET'de *-Ur-, -Ar-* şeklinde olan ek, çoğu kez basitinin anlamını verir.[120] EAT'de işlek olmayan eklerdendir: Çık-ar-, ḳop-ar-, git-er-.[121] F. Kadri Timurtaş EAT'de -Ar- ekini geniş zaman ekine benzetmektedir.[122]

TT'de işlek olmayan -Ar- ettirgenlik ekinin geçişsiz fiilleri geçişli yapma işleviyle kullanıldığı, ettirgenlik işlevinin şekil olarak sürmekte olduğu görülür.[123]

Sefaretnamelerde de bugünkü gibi işlev gören *-Ar-* eki geçişsiz fiilleri geçişli yapmaktadır.

...meẕkūr İdrīs daḫi gelüp bir ḳaç parça kitāb ***çıḳarup***... ER 12a-1; ...bir şey ***ḳaçırmasun*** diyü her birin ararlar... MH 3a-18;

-Ir-

ET'de başka eklerle birlikte yaygın olarak kullanılan *-Ur-* eki, birçok örnekte -gUr- ekiyle karşılanmıştır: bel-gür-, toḍ-gur-, kaḍ-gur-.[124] EAT'de işlek olmayan ettirgenlik eklerinden olan *-(U)r-* ekinin o devir metinlerinde kullanılan bazı örnekleri bugün -DIr- ekiyle karşılanmaktadır: gey-ür-, tat-ur-, sız-ur-, ört-ür-.[125]

TT'de çatı eki olarak ettirgenlik anlamı körelmiş, bazı kelimelerde anlam kaymasına uğrayarak yapım eki durumuna geçmiştir: şaşır-, belir-, seğir-, eğir-, sömür-, kayır-, devir- vb.[126]

Sefaretnamelerde tespit edilen örneklerde ekin, ettirgenlik işlevinden uzaklaştığı ve geçişsiz fiilleri geçişli hâle getirme göreviyle kullanıldığı görülmektedir.

...kerem idüp bizi ḫacīl ***düşirmeyesiz***... ER 32a-6; ...Mosḳova ḳal'asına ***uçurdılar***... ER 35b-12; ...vücūd-ı necesin āteşe ḳoyup yaḳup kül idüp hevāya ve şuya ***şavururlar***... MH 5a -28.

---

[120] Gabain A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 60.
[121] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 139.
[122] Timurtaş, F. Kadri, **Eski Türkiye Türkçesi** (XV. Yüzyıl, Gramer-Metin-Sözlük), Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994, s. 116.
[123] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s.561.
[124] Banguoğlu, Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, Ankara, 1998, s.287.
[125] Timurtaş, F. Kadri, a. g. e., s. 117.
[126] Banguoğlu, a. g. e., s.287.

-(I)t-

ET'de nadiren bağlama ünlüsü alan *-(I)t-* eki, ettirgenlik ve edilgenlik işleviyle kullanılmıştır: oḳıt- (okut-), olurt- (tayin et-), sevit- (sevin-). Bazı örneklerde diğer eklerle birleşerek kullanılan örnekleri de vardır: bul-t-uḳ- (bulun-), bas-t-ıḳ- (basıl-, ezil-).[127]

EAT'de işlek bir ek olan -(I)t- eki, ünlü veya l, r ünsüzleriyle biten çok heceli fiillere gelmektedir: beñzet-, eylet-, ḳoḳılat-, tozut-, dilet-, ışıt-, sovut-, yüklet-, ağart-, gösdert-, segirt-, ḳıgırt- vb. [128] "l ve r" ünsüzleriyle biten fiillere doğrudan gelen -(I)t- eki dur-u-t- örneğindeki gibi yardımcı ünlüyle de gelebilmektedir.[129]

TT'de de işlek bir ek olan -(I)t- eki, EAT'de olduğu gibi, ünlü ya da r, l ünsüzlerinden biri ile biten çok heceli fiillere eklenmektedir. Seyrek olarak da "k, p, ç, m" ünsüzlerinden biriyle biten tek heceli fiillere gelebilmektedir: ak-ıt-, kork-ut-, sark-ıt-, ürk-üt- vb. Ayrıca -(I)t- ekinin, TT'de kök şekilleri kullanıştan düşmüş bazı kelimelerle kaynaştığı ve ettirgenlik işlevinin köreldiği örnekler de mevcuttur: aldat-, azıt-, dağıt-, ısıt-, kapat-, öğret-, tüket- vb. Azıt-, kopart-, eğrilt-, somurt- gibi kelimelerde bulunan -(I)t- eki, pekiştirme işleviyle kullanılmaktadır.[130]

-(I)t- ekinin Sefaretnamelerde kullanılışı ve işlevleri

Geçişsiz fiilleri geçişli hâle getirir.

...size göre kavrintine ***bekletmek*** iḳtiżā itmez idi... AP 3b-16; ...āteşb-āzlıḳ ṣanʿatını güzelce icrā iderek iki sāʿat ḳadar ***uzadırlar***... MF 30-1;

Oluş fiilini kılış fiili haline getirir.

...biz kendü maṭbaḫımızı ***ḳaynadup*** eglenürken... Aİ 5-3; ...ṣıġırıñ ecelleri bu yüzden imiş helāk idüp murdār olduḳdan ṣoñra ***ḳızardup***... ER 37b-5; ...ol ḳuyunıñ ayağından aḳan ṣuyı bāğlarına ve bāğçelerine ***aḳıdalar***... ER 60b-5.

Geçişli fiillere gelerek fiildeki eylemi başka bir özneye yaptırmak işleviyle kullanılır.

...ve hedāyā-yı hümāyūn ṣandūḳlarını ***mühürledüp*** ol ḥāl ile Birin şehrine varıldı... AP 6b-22; ...Miha'il-nām mühimmāt-dārı ***oṭurdup*** yanına almayup... ER 32a-17; ...her biri bir şey'e

---

[127] Gabain A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 60.
[128] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 139.
[129] Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi,** Bayrak Yayınları, İstanbul, 1989, s. 201.
[130] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri** (Şekil Bilgisi), TDK Yayınları, Ankara, 2003, s.557-558.

yapışup dögüşe dögüşe getürüp ***aradup*** ṭaşra çıḳarur... MH 3b-18; ...ve köslerin file ***yükledirler***... MH 5b-24; ...ne ḳadar beg-zādeleri var ise Madridden getürdüp mülāḳāt gününe ***ḥāżırlatdı***... Vİ 7-12.

-DAr-

ET'den beri dönder-, gönder- (köndger-), kotar- gibi sayılı birkaç kelimede örneği bulunan bir ektir. Zeynep Korkmaz, ekin yapısını -t- ve -Ar- eklerinin kaynaşmasından oluşmuş birleşik bir eke dayandırmaktadır.[131]

EAT'de işlek olmayan ekler arasında aynı örneklerin geçtiği görülmektedir.[132]

Sefaretnamelerde de gönder- ve göster- kelimeleriyle örneklendirilen -DAr- eki, adeta kökle kaynaşmış bir ek görünümündedir.

...ḳarındaşını üç yüz miḳdārı ḳızılbaş ile istiḳbāle ***göndermiş***... Aİ 2-10; ...bu ḳulları hemān bī-iḫtiyār darġınlıḳ ṣūretini ***gösterüp***... Aİ 2-10;

Göstermek kelimesinin yapısını inceleyen Ahmet Günşen, "TT yazı dilinde göstermek fiili yanında bazı Anadolu ağızlarında aynı anlamda fakat az çok farklı yapıda bir görset- fiilinin de kullanıldığını belirterek göstermek kelimesini görsetmek kelimesinden metatez yoluyla oluştuğu görüşünü savunanlara karşı çıkarak görsetmek kelimesini tarihî metinlerden hareketle yapısal olarak şöyle izah etmiştir: görset- veya körset- < körzet- < kö-r-ü-z + e-t-. Kelimenin orta hece ünlüsü düşmüş, -s- < -z- sedasızlaşması sonucu bugünkü biçimine ulaşmıştır. 13. yy'dan itibaren g- < k- değişmesi ile görset- olmuştur. Ahmet Günşen'e göre, göstermek kelimesi de göster- < gö-s-ter- < gö-z-ter-: gö- fiil köküne fiilden fiil yapım eki olan ve ettirgenlik bildiren -z- eki, sonra da yine aynı yapı ve işlevdeki -ter- eki getirilmek suretiyle oluşmuştur".[133]

Değerlendirme

-DIr- eki, ET'de -tUr-, nadiren -dUr şeklinde, -t- ettirgenlik ekinden daha belirgin bir yaptırma ifade etmektedir.

EAT'de -dUr- şeklindeki ek, tek ve çok heceli fiillere, dönüşlü ve işteş çatı ekleri üzerine gelebilmektedir.

---

[131] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 560.
[132] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 140.
[133] Günşen, Ahmet, "*Göster- ve Görset- / Körset- Fiillerinin Yapısı Üzerine*", Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 20, 2006/1, s. 35-49.

TT'de -DIr- eki, ettirgenlik ekleri içinde en canlı olanıdır. Ünlü ile biten fiillere (de-dir-), ünsüzle biten tek heceli fiillere (aç-tır-), çok heceli olup da ünlü veya r, l akıcı ünsüzleri dışındaki ünsüzlerle biren fiillere ve kendi dışındaki çatı eki almış bütün fiillere gelebilmektedir.

Sefaretnamelerde -dIr- ekinin üstlendiği "geçişsiz fiilleri geçişli hâle getirme ve geçişli fiillerin gösterdiği eylemi özne dışındaki ikinci, üçüncü bir özneye yaptırma" işlevlerinden ikisi de yer almaktadır. Ancak EAT'de ve TT'de görülen diğer çatı ekleri üzerine gelmemiş, sadece tek heceli fiil köklerine eklenmiştir.

-Ar- ekinin EAT ve TT'de ettirgen işlevi şekil olarak sürmektedir, sadece geçişsiz fiilleri geçişli yapma işleviyle kullanılmaktadır. Sefaretnamelerde bu -Ar- eki aynı şekilde sadece geçişsiz fiilleri geçişli yapmıştır.

-Ir- eki ET'de yaygın olarak kullanılmış, birçok örnekte -gUr- ekiyle karşılanmıştır. EAT'de yaygın olmayan eki bazı örnekleri bugün -DIr- ekiyle karşılanmaktadır. TT'de çatı eki olarak ettirgenlik anlamı körelmiş olan ek, anlam kaymasına uğrayarak yapım eki durumundadır. Sefaretnamelerde -Ir- eki, ettirgenlik işlevinden uzaklaşmış ve geçişsiz tek heceli fiilleri geçişli hâle getirme göreviyle kullanılmıştır.

-t- ettirgenlik eki ET'de ettirgenlik ve edilgenlik eki olarak kullanılmış, bazı örneklerde diğer eklerle birleşmiştir. EAT'de ve TT'de işlek olan ek ünlü veya l, r ünsüzleriyle biten çok heceli fiillere gelmektedir. TT'de -(I)t- ekinin, bazı örneklerde kök şekilleri kullanıştan düşmüş bazı kelimelerle kaynaştığı ve ettirgenlik işlevinin köreldiği ve pekiştirme işleviyle kullanıldığı görülmektedir. Sefaretnamelerde de tek ve çok heceli fiillere gelen ekin geçişsiz fiilleri geçişli yaptığı, ettirgenlik işleviyle kullanıldığı görülmektedir.

-DAr- eki bütün devirlerde işlek olmayan bir ektir ve sınırlı örnekte geçmektedir. Sefaretnamelerde de ekin durumu aynıdır.

Sonuç olarak ettirgenlik eki olarak kullanılan eklerin hepsi aynı işlevlerle Sefaretnamelerde de kullanılmıştır. Ancak EAT'de ve TT'de diğer çatı ekleri üstüne gelen ettirgenlik ekleri Sefaretname metinlerinde sadece kök fiillere gelmiştir.

b. Meçhul / Edilgenlik Ekleri (-Il, -In)

Geçişli fiillerin kök ve gövdelerine *-(I)l- ve -(I)n-* ekleri getirilerek oluşturulan çatıya edilgen çatı adı verilmektedir. Edilgenlik ekinin temel işlevi, özneyi bilinmez, kestirilemez kılmak, bu fiilin kurduğu cümlelerde özneyi cümle dışında bırakmaktır. Oluş bildiren fiillerin edilgen biçimleri yoktur. Bunlar önce kılış fiilleri hâline getirilir, daha sonra edilgen biçimleri yapılır.[134] Edilgen çatıda, edilgenlik ekini almış olan fiilin ifade ettiği işi yapan özne, cümlede yer almamakta, cümlenin nesnesi "sözde özne" konumuyla yapılan işten etkilenmektedir.

Öznesi belli olmayan bir çatı türü de meçhul çatıdır. Edilgen çatıda özne aktif değil, pasiftir. Meçhul çatıda ise özne gerçekten bilinmemektedir. Cümle öznesizdir. Meçhul çatı, geçişsiz fiillere -(I)l- ve -(I)n- ekleri getirilerek kurulur.[135]

ET'de -(I)l- eki edilgenlik, meçhulluk ve dönüşlülük bildirmektedir. Ayrıca -(I)n- ekiyle de meçhullük, son sesi "l" olan fiillere getirilerek dönüşlülük de karşılanmıştır.[136]

EAT 'de asıl edilgenlik eki -(I)l-'dir. -(I)n- eki, ünlü veya "l" ile biten fiillere gelince edilgenlik görevini de üstlenmektedir.[137]

Sefaretnamelerde -(I)l- ve -(I)n- Edilgenlik Eklerinin Kullanılışı ve İşlevleri

-(I)l-

-(I)l- ve -(I)n- ekleri geçişli fiillere getirildiğinde cümlede özne bulunmaz cümlenin nesnesi, özne yerine geçmektedir.

...imdi bu taḳdīrce ḳānūn ***bozulmadı*** mı... Aİ 24-15; ...dīvān-ı ʿālīde ḫazīne-i ʿāmireye teslīm olunmak üzere ḳavl ü ḳarār ***virilmişdir***... Aİ 28-4; ...cānib-i meẕkūre meʾmūr ***ḳılındıġıma*** bināʾen... AP 1b-14; ...ʿAcemde Sünnī meẕhebinden ḳatı çoḳ ehl-i İslām vardır ve her ḳaṣaba ve şehirlerinde vāfir ***bulunur***... Aİ 44-14; ...ilçilik ile siz taʿyīn ***buyurıldıġıñızdan***... AP 8b-14; ...senede iki üç defʿa panāyırı ***ḳurulmaġla***... AP 9b-4; ...Prusyalı ṭarafından ***atılan*** ṭop gülleleri... AP 13b-1; ...istedigi şeyleri giymeye ruḫṣat ***virilmediginden***... AP 15b-17; ...ahālīniñ ṣıġar ve kibārından ẓāhirde virgü nāmıyla bir şey ***alınmayup***... AP 19b-14; ...ālāt-ı ḥarbiye iʿmāliçün dest-gāhlar ***ḳurılup***... DR 4-7; ...ʿasker-i İslāmı gördüklerinde tedbīrleri ***bozılup***... ER 5a-14;

---

[134] Üstünova, Kerime, "*Yüklem Yalnız Özneyi mi İçinde Taşır?*", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 11, C.11, yıl: 7, 2006 / 2, s. 243.

[135] Korkmaz, Zeynep, (**Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**), TDK Yayınları, Ankara, 2003, s.549.

[136] Gabain, A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 59.

[137] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s.140.

...ʿasker *ḳırılup* cümle mühimmāt anda ḳalup... ER 42a-10; ...ve bizimʿasker daḫi nıṣfü ʾl-leyle degin ceng idüp küffār *bozılup* münhezimen firār itmekle... ER 9a-2; ...yol nişānlamaḳ içün buraya geldik *ṭutulduḳ*... ER 8a-6; ...ol teymür ol reʿāyānıñ yaḳasına *dikilür*... ER 48b-2; ...küre-i ʿarżı tanẓīm idüp sāʿat *ḳurulduḳda*... MF 46-5; ...zāc ağacı böyle bir ağacdır ki çürümek bilmez ve ḳurd yimez ve *yarılmaz*... MH 2b-10; ...bu şarābdan içerler ve eṭrāfında daḫi çanaḳlar *dizilmişdir*... ER 37b-13; ...ve şāl Keşmirden gelüp bender ṣūretde *ṣatılur*... MH 3a-26; ...ve ḳaryesi ismi sikkeye *urulmuşdur*... ER 48b-1; ; ...beşinci ḳolu Ḳaraḫarma Ḳalʿası dibinden Baḥr-i Siyāha *ḳatılur*... ER 43a-12; ...bolluḳ oldıġı sene yine rāyic oldıġı minvāl üzere tekrār iştirā ve anbārlara vażʿ itmekle hem reʿāyā zaḥmet çekmez hem anbārlarda mevcūd zeḫāyir *tāzelenüp* cānib-i mīrīye daḫi olduḳca fāʾide-i zāʾide-i ʿāʾide olur... AP 20a-16; ...ostaryamıza kimse *ḳonmasun* diyü ceneralimiz ṭarafından tenbīh olundıġından ġayri... AP 7b-12

Geçişsiz fiillere -(I)l- ve -(I)n- edilgenlik ekleri getirildiğinde cümlede özne de sözde özne de yoktur.

...beşinci gün Kirmān şāha *varılmaḳ* üzere yimeklik alınup... Aİ 2-7; ...aḫşama ḳadar ḳonaḳ yerine *ulaşılmayup*... AP 2b-10; ...ve sekiz sāʿatden ziyāde *gidildigi* ṣūretde ṣitā ḥasebiyle yollarda zaḥmet çekilecegin ifāde... AP 4a-20,21; ...refīḳım mūmā ileyh ile maʿan çādırlarımız arasından *çıḳıldıḳda*... Nİ 8-13; ...onuncı erbaʿa güni ibtidā-i sınur-ı ʿAceme dāḫil *olundı*... Aİ 2-2; ...işbu cezīreye tezyīl ḳılınmasına *ibtidār olundı*... AP 14b-7; ...ve *ḳalındıġı* ṣūretde istirāḥat degil küllī ṣiḳlet ve zaḥmet çekilecegi nümāyān olmaḳdan nāṣī... AP 13b-6.

Değerlendirme

ET'de -(I)l- eki edilgenlik, meçhulluk ve dönüşlülük bildirmektedir. Ayrıca -(I)n- ekiyle de meçhullük, son sesi "I" olan fiillere getirilerek dönüşlülük de karşılanmıştır. EAT 'de asıl edilgenlik eki -(I)l-'dir. -(I)n- eki, ünlü veya "I" ile biten fiillere gelince edilgenlik görevini de üstlenmektedir. Sefaretnamelerde de aynı şekilde -(I)l- ve -(I)n- edilgenlik ve meçhullük eki olarak aynı işlevde kullanılmıştır.

c. İşteş / Karşılıklılık Ekleri (-Iş)

Ünlü ile biten fiil kök ve tabanlarına -ş- ünsüzle bitenlere -(I)ş- eki getirilerek kurulan işteşlik çatısının, çatı kavramı içinde birbirinden farklı iki işlevi vardır: Bir işin, bir eylemin birden fazla kişi tarafından karşılıklı olarak yapıldığını göstermek ve bir işin, bir eylemin birden fazla kişi tarafından birlikte yapıldığını göstermek.

-(I)ş- işteşlik eki, hem geçişli hem de geçişsiz fiillere gelebilir. Eklendiği fiili genellikle geçişsiz bir fiile dönüştürür: kucakla- / kucaklaş-, yaz- / yazış-. Ancak bazı örneklerde geçişli kalan fiiller de görülebilmektedir: böl- / bölüş-, kap- / kapış-. Ayrıca günümüzde aldığı ekle kaynaşmış olduğu için kök biçimleri kullanımdan düşmüş örnekler de vardır: apış-, barış-, bitiş-, kavuş-, konuş-, savaş-, yapış- vb.[138]

ET'de işteş çatı, -(I)ş- ekiyle kurulmaktadır. Karşılıklılık ve tekerrrür bildirir. Karşılıklılık bir tarafın pasif, diğer tarafın aktifliği içinde cerayan eder. Fakat her iki taraf da aktif olabilir: amraş- (seviş-), tapış- (yeniden bul-), körüş-.[139]

EAT'de fiilin yapılmasında "karşılıklılık" ve " birliktelik" bildiren -(I)ş- eki, geçişli fiillerde karşılıklı, geçişsiz fiillerde birlikte yapılan işi gösterir. Karşılıklı yapılan fiillere görüş-, seviş-, ḳucu-, tanı-; birlikte yapılan fiilen fiillere ağlaş-, söyleş-, baḳış- yügrü- vb. örnek verilebilir.[140]

-(I)ş- işteşlik çatı ekinin Sefaretnamelerde kullanılışı ve işlevleri

Sefaretnamelerde tek ve çok heceli geçişli ve geçişsiz fiil köklerine geldiği ve isimden fiil türeten +lA-ekiyle kalıplaşarak +lA-ş şeklinde kalıplaşarak kullanıldığı görülmektedir.

Karşılıklı yapılan eylemleri gösterir:

...varup biʾẕ-ẕāt şāh-ı cem-cāh ḥaẓretleri ile ***söyleşürüm***... Aİ 9-3; ...ve iki ʿaded ḳuzı derileri gelüp ***bölüşüp*** maʿāş taʿbīr olunan sāliyānelerin alup... Aİ 26-1; ...bize uġrayup azacuḳ ***görüşsünler*** ṣoñra ḳonaḳlarına varsunlar diyü niyāz itmişler... Aİ 33-3; ...ʿāşıḳ maʿşūḳıyla ***buluşmaḳ*** ve aġyār vāḳıf olmayaraḳ... DR 8-2; ...ve yigirmi otuz biñden mütecāviz nās cemʿ olmuş ki azına müteraḳḳiblerdir ki ***ḳapuşalar***... ER 37-11; ...ve biñ elli kerre ġavġa ***söğüşme*** ve

---

[138] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları, Ankara, 2003, s.554.
[139] Gabain A. Von, **Eski Türkçenin Grameri,** (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 60.
[140] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 141.

degnek yeme bī-ḥad bī-hisābdır... MH 3b-4; ...her biri bir şey'e yapışup ***dögüşe dögüşe*** getürüp aradup ṭaşra çıḳarur... MH 3b-18; ...kitāb ile çār-nā-çār bu Kefe şehrine getürmiş ki aḳçaya ***degişüp*** gideler... ER 12b-2; ...münşī'-i memāliki yanına çağırup biraz ***ḳulaḳlaşup***... Aİ 32-8;

Birlikte toplu olarak yapılan eylemleri bildirir.

...bizim bağrımız ḫūn olup bī-iḫtiyār bangır bangır ***ağlaşduk***... Aİ 45-14; ...bülend-āvāz ile ***çağruşup*** zārī ve feryād iderek... Aİ 45-8; ...ve metrīslere girüp küffār ile ***ṭoplaşur*** iken... ER 24b-17

-(I)ş- işteşlik ekinin Sefaretnamelerdeki bazı örneklerinde kök biçimlerinin kalıplaşarak kullanımdan düştüğü görülür.

...Begdegirmānı-nām maḥalde ***ḳavuşalım***... ER 17a-4; ...her biri bir şey'e ***yapışup*** dögüşe dögüşe getürüp aradup ṭaşra çıḳarur... MH 3b-18.

Değerlendirme

ET'de işteş çatı, -(I)ş- ekiyle kurulmaktadır. Karşılıklılık ve tekerrrür bildirir. EAT'de fiilin yapılmasında "karşılıklılık" ve " birliktelik" bildiren -(I)ş- eki, geçişli fiillerde karşılıklı, geçişsiz fiillerde birlikte yapılan işi göstermektedir. TT'de işteşlik ekinin, geldiği kök fiille kaynaşmış olduğu için kök biçimleri kullanımdan düşmüş örnekler de vardır: apış-, barış-, bitiş-, kavuş-, konuş-, savaş-, yapış-. Sefaretnamelerde ekin tek veya çok heceli geçişli ve geçişsiz fiil köklerine geldiği ve isimden fiil türeten +lA-ekiyle birlikte (+lA-ş) şeklinde kalıplaşarak kullanıldığı görülmektedir. İşlevi de EAT'de ve TT'de olduğu gibi eylemlerin karşılıklı ve birlikte yapıldığını göstermektir. Bazı örneklerde işteşlik ekinin geldiği fiillerin kök biçimlerinin kalıplaşarak kullanımdan düştüğü görülür.

d. Dönüşlülük Ekleri (-(I)l-,-(I)n-)

Fiil kök ve gövdelerine -(I)-, -(I)n- ve -(I)ş- eki getirilerek oluşturulan, fiilin karşıladığı işin cümlenin öznesine döndüğü, öznenin yaptığı işten kendisinin etkilendiğini gösteren çatı türüne dönüşlü çatı adı verilmektedir.

Dönüşlü çatıda öznenin yaptığı iş, yine özneye döndüğü için özne hem işi yapan hem de o işten etkilenen ögedir. Bu yüzden, dönüşlü fiiller hem öznesi hem de nesnesi olan fiillerdir. Ayrıca dönüşlü çatıların özneleri, belirtilen işi yapabilme gücüne sahip olmalıdır.[141]

ET'de, dönüşlülük -(I)l- ekiyle ve son sesi "l" ile biten fiillerde -(I)n- ekiyle kurulur.[142] EAT'de de geçişli fiillere -(I)n- eki getirilerek dönüşlü çatı yapılmıştır. -(I)l- eki de o dönemde dönüşlülük için kullanılmıştır.[143]

TT'de yaygın dönüşlük eki, -(I)n- ekiyle yapılır. Belirli kurala bağlanmamakla birlikte, bazı hâllerde -(I)l- ve -(I)ş- ekleri de dönüşlülük işleviyle kullanılmaktadır. Bazı dönüşlü çatılarda dönüşlülük ekini fiil kök ve gövdesiyle kaynaştığı görülür: aldan-, arın-, avun-, barın-beğen- gücen-, ısın-, imren- inan-, sakın- vb.[144]

Sefaretnamelerde, dönüşlülük ekleri olarak -(I)n- ve -(I)l- ekleri kullanılmıştır. Bu ekler, tek heceli geçişli ve geçişsiz fiillere eklenebildiği gibi +lA-n şeklinde kalıplaşarak isimden fiil türetme ekiyle birlikte de dönüşlülük işlevini yüklenmiştir. Dönüşlülük ekleri aynı zamanda bir işin kendi kendine yapıldığını gösteren ekler olduğundan Sefaretnamelerde bu işlevi gösteren iki örnek de karşımıza çıkmaktadır.

Dönüşlülük eklerinin Sefaretnamelerdeki örnekleri şunlardır:

-(I)l-

Sefaretnamelerde bir örnekte görülen -(I)l- eki dönüşlülük işleviyle değil, kendi kendine oluş işleviyle kullanılmıştır.

...zāc ağacı böyle bir ağacdır ki çürümek bilmez ve ḳurd yimez ve ***yarılmaz***... MH 2b-10;

-(I)n-

Cümlenin öznesi, aynı zamanda o eylemden etkilendiği için nesne durumundadır.

...biz kendü maṭbaḫımızı ḳaynadup ***eglenürken***... Aİ 5-3; ...biz Allāha ***ṣığınırız***... Aİ 6-13; ...aḫşam ve ṣabāḥ yoḳlanup eksük olur ise żābiṭi olan teller ***ṭaḳınsun***... ER 50a-6; ...ol

---

[141] Kükey, Mazhar, **Türk Dilbilgisi 3 (Türkiye Türkçesinde Bütün Yönleriyle Eylemler)**, Cem Yayıncılık, tarihsiz, s. 107

[142] Gabain A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 59.

[143] Timurtaş, F. Kadri, Eski Türkiye Türkçesi (XV. Yüzyıl, Gramer-Metin-Sözlük), Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994, s. 119.

[144] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s.561

vilāyetiñ ḫalḳı murād *idindiler* ki ol ḳuyunıñ ayağından aḳan ṣuyı bāğlarına ve bāğçelerine aḳıdalar... ER 60b-4; ... bu çarḫ-ı felekiñ iḳbāl ü idbārına iʿtibār itme ki ne saʿdında vefā ve ne taḫtında beḳā zinhār bir dürlü ḥāline *ṭayanma*... ER 62a-12; ...ḥammāma giden ādem nevbet ile *yunmaḳ* gerek... MH 4a-21; ...küffārıñ atlusı üç buçuḳ sāʿat yerde *gizlenmiş*... ER 7b-11; ...ḳuluñuz yevm-i meẓkūrda tepesi elmaslıca bir bıçaḳ *ṭakınmışdır*... MF 12-16.

Bir örnekte kendi kendine oluş işleviyle kullanılmaktadır.

...ṣaçlar yerde bir zirāʿ miḳdārı *sürinür*... MH 6b-18.

Değerlendirme

ET'de, dönüşlülük -(I)l- ekiyle ve son sesi "l" ile biten fiillerde -(I)n- ekiyle kurulur.[145] EAT'de de geçişli fiillere -(I)n- eki getirilerek dönüşlü çatı yapılmıştır. -(I)l- eki de o dönemde dönüşlülük için kullanılmıştır. TT'de yaygın dönüşlük eki, -(I)n- ekiyle yapılır. Belirli kurala bağlanmamakla birlikte, bazı hâllerde -(I)l- ve -(I)ş- ekleri de dönüşlülük işleviyle kullanılmaktadır. Bazı dönüşlü çatılarda dönüşlülük ekini fiil kök ve gövdesiyle kaynaştığı görülür. Sefaretnamelerde, diğer dönemlerde olduğu gibi dönüşlülük ekleri olarak -(I)n- ve -(I)l- ekleri kullanılmıştır. Bu ekler, tek heceli geçişli ve geçişsiz fiillere eklenebildiği gibi +lA-n şeklinde kalıplaşarak isimden fiil türetme ekiyle birlikte de dönüşlülük işlevini yüklenmiştir. Sefaretnamelerde yer alan dönüşlülük işlevi EAT ve TT'deki gibi öznenin yaptığı işin kendisine dönmesini ifade etmektedir. Ayrıca iki örnekte öznesi cansız varlık olan cümlelerde oluş ifade etmektedir.

e. Çatı Eklerinin Üst Üste Kullanılışı

Çatı eklerinin üst üste kullanılması Türkçenin ifade gücünü ekler marifetiyle arttırmasına çok güzel bir örnektir. Fiil kökleri veya tabanı üzerine gelen her bir çatı eki, o kökü veya tabanı iki şekilde etkilemektedir.Çatı ekini almış fiil ya pekiştirilmiştir ya da özne veya nesnesini değiştirmiştir.[146]

Çatı eklerinin üst üste gelebilmesi gelişigüzel değildir. Dil mantığı ile ilgili bazı ölçülere bağlıdır.[147]

---

[145] Gabain A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 59.

[146] Gülsevin, Gürer, "*Çatı Ekleri Üzerinde Kullanılabilen Ekler*", Türk Gramerinin Sorunları II, TDK Yayınları, Ankara, 1999, s.203.

[147] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s.563.

Gürer Gülsevin EAT'de çatı eklerinin üst üste kullanılışını şöyle tespit etmiştir.

İki çatı üst üste:

-t-: -t-Uş-, segird-üş

-(I)l-: -(I)l-In-: yığlın-;

-(I)n-: -(I)n-dUr-: nūrlandur, sevündür-; -(I)n-Il-: depelenil-,-(I)n-Iş-, sevniş-;

-(I)ş-: -(I)ş-dUr-: görüşdür-;

-Ar- : -Ar-Il-: çıḳarıl-, **-Ar-In-**: çıḳarın-, **-Ar-t-**: çıḳart-

Üç çatı üst üste:

-dUr-In-Il-: indürünil-

-(I)ş-Ur-Il-: degşüril

-Ar-In-Il-: çıkarınıl-[148]

Zeynep Korkmaz, TT'de üst üste gelebilen başlıca fiil yapılarını şöyle tespit etmiştir:

-(I)n- dönüşlülük ekinde sonra **-(I)l-** edilgenlik ve **-DIr-** ettirgenlik ekleri gelebilir öteki çatı ekleri gelemez. **-(I)l-** eki geçişli ve geçişsiz fiillerden kurulu dönüşlü çatıyı edilgen ya da meçhul çatıya çevirir: de-n- / de-n-il-, giy-in-, / giyi-n-il-. -DIr ettirgenlik ekiyle genişletilmiş dönüşlülük çatısında, yapılan işin yapana dönüşü bir aracı vasıtasıyla sağlanmaktadır: ar-ın-dır-, beğen-dir-, dadan-dır-.

-(I)l- edilgenlik ekinden sonra bugünkü yazı dilimizde öteki çatı eklerinden hiçbirisi gelemez.

-(I)ş- işteşlik çatısından sonra yalnız **-(I)l-** edilgenlik ve **-DIr-** ettirgenlik ekleri gelebilmektedir: anlaş- / anla-ş-ıl-, böl- / böl-üş-tür-,vur-uş-tur-.

-DIr- çatı eki yalnız **-(I)l-** edilgenlik ve **-t-** ettirgenlik ekleriyle genişletilebilmektedir: al-dır- / al-dır-ıl, al-dır-t-, değiş-tir- / değiş-tir-il-, değiş-tir-t.

İkiden fazla çatı eki de üst üste gelebilir. Ancak bu türlü çatılar, üst üste çatı ekini alabilen fiil gövdelerinde görülür: **-(I)n-DIr-** ve **-(I)ş-DIr-** çatı eklerinden sonra **-(I)l-** edilgenlik ve **-t-** ettirgenlik ekleri gelebilir: beğen-dir-il, gücen-dir-il, uyan-dır-ıl-.

-t-DIr-, -DIr-t-, -Ir-t-, -Ar-t- çatı eklerinden sonra **-(I)l-** edilgenlik ve **-DIr-** ettirgenlik ekleri gelebilir. oku-t-tur-ul-, çal-dır-t-ıl-, aş-ır-t-ıl-. Bazı durumlarda üçten fazla, dört ya da beş

---

[148] Gülsevin, Gürer, a. g. e. s, 141-142.

çatı ekinin üst üste getirilmesi mümkündür. Ancak bunlar, nazarî ölçülerden öteye geçmez ve kullanımda değillerdir: kalk-ın-dır-t-ıl, gül-üş-tür-t-ül.[149]

Sefaretnamelerde çatı eklerinin üst üste geldiği görülmektedir.

İki Çatı Ekinin Üst Üste Gelmesi

-(I)n-dIr-: Dönüşlülük ekinin üstüne **-dIr-** ettirgenlik eki gelerek oluş fiilini kılış fiili yapmıştır. Yani geçişsiz fiil, geçişli hâle gelmiştir.

...ve bir vasīʿ sarāya ***ḳondurup*** üç gün müddet mekş... Aİ 4-2; ...ve mūm ḳandīl yaḳsalar anı ***söyindirmezler***... MH 6a-8; ...müddet-i iḳāmetimizde bizi ***eglendirmek*** içün... AP 12a-7;

-(I)n-(I)l- : **-(I)n-** edilgenlik ekinin üstüne **-(I)l-** edilgenlik eki getirilerek pekiştirme işlevi gerçekleşmiştir.

...bu bendeyi taʿyīn ve irsāl buyurdılar ***de-n-il-dikde***... Nİ 12-7.

-(I)ş-(I)l-: İşteşlik ekine **-(I)l-** edilgenlik eki getirilerek fiil meçhul çatı yapılmıştır.

...henüz ***gör-iş-il-di***... Aİ 8-12; ...ḫuṣūṣā bir daḫi ***bul-uş-ul-maz*** taʿbīrine tehevvür itmiş... Vİ 13-7;

-(I)ş-dur-: İşteşlik ekinin üstüne **-dIr-** ettirgenlik eki gelmiş ve geçişsiz fiil geçişli olmuştur.

...bizi ***bar-ış-dır*** takṣīrātımızı ʿafv buyursunlar... Aİ 10-3; ...şāh daḫi eliyle ol altını ***ḳarışdırup*** bir ḳabża alup... Aİ 21-5; ...ve ṭabīʿat-ı memleketden ḫāric olan ḥarīrden senevī kār-ḫānelerine yetişecek miḳdārınıñ rubʿını ṣobalar ile ***yet-iş-dir-dikleri*** görülmüşdür... AP 16b-10; ... Baḥr-ı Siyāḥa degin çādırlar ile üç buçuḳ sāʿat yeri ***ḳav-uş-dır-up***... ER 5a-4; ...bir miḳdār pirinç daḫi ***yap-ış-dır-ır***... MH 5a-14;

-DAr-(I)l-: Ettirgenlik ekinin üstüne edilgenlik eki getirilerek geçişli fiil geçişsiz yapılmıştır.

...şāh-ı cem-cāh ṭarafından bunlara ḫilʿat ***gön-der-il-üp***... Aİ 3-1;

-DIr-t-: İki ettirgenlik eki üst üste gelerek eylem ikinci özne üzerine yüklenmiştir.

...tedāriki mümkin olan şeyleri bilād-ı ecānibden ***ge-tür-t-mege*** ḥācet mes itmeyüp... AP 16a-19.

---

[149] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s.563-566. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi ve örnekle için bkz. Gülsevin, Gürer, "*Çatı Ekleri Üzerinde Kullanılabilen Ekler*", Türk Gramerinin Sorunları II, TDK Yayınları, Ankara, 1999, s. 203-215.

-dIr-(I)l-: Ettirgenlik ekinin üstüne edilgenlik eki getirilerek geçişli fiil geçişsiz yapılmıştır.

...ḳalyoncı neferātınıñ muʿallem ve münaḳḳaḥ olaraḳ ṣayfen ve şitāʾen mevcūd ve āmāde ***it-dir-il-mesi*** esbābı... AP 23a-8; ...piyāde ve süvārī müsābaḳaları ve hinṭov bārgīrleri ***ḳoş-dır-ıl-ması*** miṣillü bāzīçeler icrā olundı... MF 41-15;

-t-dIr-: İki ettirgenlik eki üst üste gelerek eylem ikinci özne üzerine yüklenmiştir.

...ve dilenci maḳūlelerini inşā olunan kār-ḫānelere īvā ve iskān ile iş ***işle-t-dir-üp*** ol vechile taʿayyüş itdirmek... AP 18a-23;

-(I)r-(I)l-: Ettirgenlik ekinin üstüne edilgenlik eki getirilerek geçişli fiil geçişsiz yapılmıştır.

...ʿādetleri üzere çay ve ḳahve ***iç-ir-il-üp***... ER 32b-3;

-(I)r-t-: İki ettirgenlik eki üst üste gelerek fiil pekiştirilmiştir.

...ve ġāyet çoḳ ***seg-ir-d-ürler***... MH 4b-9; ...ḫidmet-kārları yedirüp ***iç-ür-d-ürler***... MH 6b-17;

a-r-t- İki ettirgenlik eki üst üste gelerek fiil pekiştirilmiştir.

...ḳarġa gelüp ol mürd olan kāfirin gözin ***çıḳa-r-d-ur*** ise... MH 6a-15.

Üç Çatı Ekinin Üst Üste Gelmesi

-(I)ş-dur-(I)l-: İşteşlik ekinin üstüne önce ettirgenlik eki gelmiş geçişsiz fiil geçişli yapılmış sonra edilgenlik ekiyle tekrar geçişli fiil geçişsiz hâle gelmiştir.

...bir ḳalyonıñ ṭāḳımını āḫara ***ḳar-ış-dır-ıl-maḳ*** mümkin degildir ... MF 15-22;

-DIr-d-(I)l-: İki ettirgenlik eki üst üste gelerek fiil pekiştirilmiş ve sonra geçişli fiil geçişsiz yapılmıştır.

...bu aralıḳda babası olan iḫtiyār ceneral daḫi ***ge-tür-d-il-üp***... MF 31-11.

Değerlendirme

EAT metinlerinde ve TT'de iki ve üç çatı eki üst üste gelerek Türkçenin ifade gücünü zenginleştirmektedir. Sefaretnamelerde de aynı şekilde iki ve üç çatı eki üst üste kullanılmıştır. İki çatı eki üst üste geldiğinde; geçişli fiiller geçişsiz hâle getirilmiş, iki edilgenlik eki üst üste gelerek pekiştirme yapılmış, etken fiiller edilgen hâle gelmiş, iki ettirgenlik ekiyle eylem ikinci özne üzerine yüklenmiştir. Üç çatı eki üst üste geldiğinde de aynı şekilde geçişli fiilin geçişsiz hâle geldiği ve aynı ekin üst üste gelmesiyle pekiştirme yapıldığı görülmüştür.

2. Kişi Ekleri

Fiiller bir oluşu, bir kılışı veya bir durumu bildiren kök veya gövde durumundaki anlamlı dil bilgisi birimleridir. Fiiller tek başlarına kullanım sahasına çıkamadıkları için çekime girmeleri gerekir. Çekimli bir fiilde de fiil kök veya gövdesi dışında kip, zaman ve kişi ögeleri bulunur. "Çekimli fiillerdeki kişi ekleri, fiilin gösterdiği oluş ve kılışın hangi kişiler tarafından yapıldığını bildiren bir dil bilgisi kategorisidir. Dolayısıyla bu ekler, fiildeki oluş ve kılışı bir şekil ve zaman kalıbı içine girmiş fiilleri kişilere bağlayan eklerdir."[150]

Türkiye Türkçesinde kişi ekleri köken bakımından üç gruba ayrılmaktadır:

Zamir Kökenli Kişi Ekleri

Bu ekler, kişi zamirlerinin zamanla ekleşmesinden oluşmuştur. Duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman, gereklilik ve istek kiplerinin çekiminde kullanılırlar.

Başlangıçta bu tip fiil çekimleri kişi zamirleriyle yapılmıştır:

1. teklik kişi: bilür men (ben) 1. çokluk kişi: bilür biz

2. teklik kişi: bilür sen 2. çokluk kişi: bilür siz

3. teklik kişi bilür ol 3. çokluk kişi: bilür olar

ET'de bu çekim şeklinin yalnız 3. kişi eklerinde değişiklik olmuş teklik 3. kişi eki "ol" sonradan kullanılmamış, 3. çokluk kişi eki olar -lAr şeklinde ekleşmiştir.[151]

EAT'de zamir kökenli kişi ekleri

1. teklik kişi: **-Am, -van, -ven, -VAnIn -In** 1. çokluk kişi: -vUz, -Uz

2. teklik kişi: **-sIn** 2. çokluk kişi: -sIz

3. teklik kişi: **eksiz, (-dUrUr, -dUr)** 3. çokluk kişi: **-lAr (dUrUr)**[152]

Sefaretnamelerde zamir kökenli kişi ekleri duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, gereklilik ve istek kiplerinin çekimlerinde kullanılmıştır:

1. teklik kişi: **-Im** 1. çokluk kişi: -Iz, -vUz

2. teklik kişi: **-sIñ** 2. çokluk kişi: **-sIz -sIñIz**

---

[150] Korkmaz, Prof. Dr. **Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları, Ankara. 2003, s. 571.
[151] Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1989, s. 269.
[152] Timurtaş, F. Kadri, **Eski Türkiye Türkçesi**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994, s.121.

3. teklik kişi : Ø 3. çokluk kişi: -lAr

Sefaretnamelerde kullanılan zamir kökenli kişi eklerinin EAT'den farklı yönleri şunlarıdır: XVIII. yy'da imlâ, harekesiz olduğu için eklerin ünlülerinin nasıl okunması gerektiğini anlayamıyoruz. Ancak 2. teklik kişi ekinin -sIñ şeklinde ñ' la (nazal nun) yazıldığı görülmektedir. Çokluk birinci kişide bir örnekte -vUz şekli görülmektedir. 2. çokluk kişide EAT'de olduğu gibi, -sIz ekinin çoklukla kullanıldığı bunun yanında daha az olarak da -sIñIz şeklinin de kullanıldığını tespit ediyoruz. Ayrıca duyulan geçmiş zaman 3. teklik kişisi -UpdUr şeklinde de çekimlenmiştir. Bu özellik EAT metinlerinde de görülmektedir.

Sefaretnamelerde kişilere göre çekimi şu şekilde örneklendirilebilir.

1. Teklik kişi: -Im

...ben ***biliyorum*** vallāhi billāhi ḫünkār ḥażretleri seni intiḫāb idüp gönderüpdür... Aİ 20-4; ...mesfūr ḳuʿūdıma ruḫṣat virürler ise ziyāretlerine ***varacaġım*** diyü irsāl-i peyām idüp... DR 3-13; ...ḥaḳīr daḫi ḫāṭıra bir şey geldi aña binā'en ***gülerim*** didim... ER 12a-7; ...İngiliz ṭā'ifesine kef-i yed ve saña taḫṣīṣe ṣarf-ı ḳudret eyledigimden māʿadā ṭoḳuz milyon zolta daḫi ***vireyim***... MN 19a-8;

2. Teklik kişi: -sIñ

Sefaretnamelerde tek örneği bulunmaktadır: ...saña taʿyīn olunan aylıḳlardan ***viresiñ*** yoḫsa bāzīrgāndan eşyā alup virmemek olmaz... ER 35b-2

3. Teklik kişi: Ø

...ve kendüsi gelmeyüp ḳarındaşını üç yüz miḳdārı ḳızılbaş ile istiḳbāle ***göndermiş Ø*** ... Aİ 2-10; ...işte Prusya ḳoryeri Beçe ***gideyor Ø***... AP 7b-1; ... Ḳırım ser-ʿaskeri ***gelecek Ø*** diyü muntaẓırlar... ER 31b-3; ...şāh daḫi günāhlarını ***bağışlar Ø***... Aİ 47-4; ...ser-māye çıḳdıḳdan ṣoñra fā'iż ***ḳalmalı. Ø*** ... ER 56b-4; ...Ḳırım ser-ʿaskeri ḫażretleri ancaḳ yigirmi bir nefer ile ***gele Ø***... ER 29a-12; ...Mosḳov ile ṣulḥ ü ṣalāḥ idüp sened alup sened viresiz ki Ḳırım vilāyeti ve ʿıyāl ü evlād ve māl ve emlāk ḫalāṣ ***ola. Ø*** ... ER 10a-5;

1.Çokluk kişi (-Iz)

...mesāfe-i baʿīdeden *gelmişiz*... Aİ 8-9; ...bu kebīrce sefīneleri biz idāre *idemiyoruz*... Vİ 26-1; ...biz bunlardan sınūra ḳarīb bir ḳaç sancāḳ ṭalebine gelmiş *olavüz* diyü bizden muḳaddem müşāvereler... Aİ 5-12.

2. Çokluk kişi: (-sIñIz, -sIz)

-sIñIz

...memleketimizi temāşā içün ḳādime-cünbān *olursuñuz*... AP 5b-9; ... İslām ṭarafına firār idüp *geçesiñiz* ki selāmetdir... ER 30b-15; ...sizden gümrük ister ise baʿdehū virmek üzre yedimize bir kāġıd *virürsüñüz*... AP 7b-5.

-sIz

...şevketlü ʿaẓametlü ḳudretlü Al-i ʿOṯmān pādişāhınıñ mübārek cemāl-i bā-kemāllerini *görmişsiz*... Aİ 45-10; ...hemān gelüp ḳalʿayı ṣarup bir sāʿat evvel *alasız*... ER 5a-7; ... Kefede otur yāḫud ser-ʿasker-i ʿālī-şān ile Or Ḳalʿasında bulun siz ne *buyurursuz* didikde... ER 16-a 4; ...kerem idüp *buyurasız* diyü emr olundı... ER 16a-12; ...siz gelüp bu memleketi *alasız* didi... Vİ 21-5; ...bir taḳṣīrātımız vāḳiʿ oldıysa ʿafv ile muʿāmele *buyurursuz*... Aİ 34-12; ...Mosḳov ile ṣulḥ ü ṣalāḥ idüp sened alup sened *viresiz* ki Ḳırım vilāyeti ve ʿıyāl ü evlād ve māl ve emlāk ḫalāṣ ola.... ER 10a-4; ... Ḳaraṣuya gelen defter-dār ile muḥāsebe *göresiz* diyü dārına mübāşir ile gelüp... ER 13b-16; ...bir sāʿat evvel mevcūd ʿaskeriñiz ile gelüp *yetişesiz* ʿaraba gelmedi... ER 17a-2; ... ferdāsı tersānesini temāşā ve yigirmi beş ḳadar ḳalyon müşāhede olunup bunları *neylersiz* diyü suʾāl itdigimizde... DR 9-9; ...kerem idüp bizi ḫacīl *düşirmeyesiz*... ER 32a-6; ...siz *bilmezsiz* ki ḳula ve ḫidmet-kāra mālik olan memlūki üzre şefḳat ve merḥamet gerekdir... ER 60b-10; ... Beşinci Filiboyı size ḳral eylemek mümkin olursa şu gūne bu gūne lüṭuflar *müşāhede eylersiz*... MN 12b-1; ... muḳaddemā Cebraltayı İspanyadan bī-vech ġaṣb itmişdiñiz yine ṣāḥibine *red eyleyesiz*... MN 19b-10; ...ve benden memleket-i Īrānı der-ḫāste eylese dirīġ itmek olmayacaġını *bilürsiz*... Nİ 16-7;

3. Çokluk kişi: (-lAr)

...ve imparaṭoriçe daḫi berāberce raḳṣ ve biñ nāz ile ḳāmetine ihtizāz virdigini *görmişler*... DR 8-11; ...ve devletleri mütezelzil olup eṭrāfından üzerlerine hücūm *ideyorlar*... Aİ

46-15; ... idāre yıllıkları ile ḳabaca çuḳadan libās kesdirüp ***giyerler***... AP 15b-16; ...cümlesi ʿıyāl ü evlād ve māllarını Ṭunadan geçirüp Rūm ili ṭarafında ***olalar***... ER 9b-9.

Fiillerin birleşik çekimlerinde 3. çokluk kişi eki +lAr genellikle kip eki ile zaman eki arasında (gelirlerdi) yer almaktadır. Bazen de zaman ekinde sonra da (gelirdiler) gelebilmektedir.

Prof. Dr. Leylâ Karahan, Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesinin çokluk ekinin birleşik kipli fiillerdeki yeri bakımından Türkçenin en sistemli dönemleri olduğunu ve çokluk ekinin, bu dönemlerde daima birleşik kipli fiillerin ortasında yer aldığını, Osmanlı Türkçesi eserlerinde bu dizilişe aykırı bir örneğe rastlamadığını belirtmektedir. Ayrıca yazar, bu düzenli kullanışa rağmen 19. ve 20. yüzyılda yazılan gramer kitaplarında ve çeşitli sözlüklerde çokluk ekinin kip ekinden önce de sonra da kullanılabileceğine işaret edilmesini dikkat çekici bulmaktadır. [153]

Sefaretnamelerde çokluk eki tek bir yerde birleşik kipli fiillerde zaman ekinden sonra yer almaktadır.

...Tātār bu ḥāli görince ġayrı açmaz ḳoyup çekildiler giri ol gice ***ḳaçardılar***... ER 6b-10; ...İspanya maʿdenlerine iʿtibār itmeyüp bıraḳmışlar ve yeñi dünyādaki maʿdenlerine iʿtibār ***itmişlerdi***...Vİ 22-15; ...verāsında altı yedi nefer zerb-eft kisveli Hindī ḫādimleri daḫi ***dururlar idi***... Nİ 10-13

Cümlenin öznesi teklik kişi de olsa saygı ifade etmek için yüklem çokluk olabilir:

...ḫünkār ḥażretleri ne ʿālemdedir hemān İstanbulda mı ***eglenürler***... Aİ 21-11; ...ḫünkār ḥażretleri beni çoḳ sevdiklerinden seni baña ***göndermişler*** Aİ 20-6

İyelik Kökenli Kişi Ekleri

Bu ekler aslında birer iyelik eki iken, zamanla fiil çekimlerinde kişi eki olarak da kullanılmışlardır. Bu şeklin kökenini Tahsin Banguoğlu, eski bir sıfat-fiili üzerine iyelik ekleri getirilerek kurulduğu görüşündedir. "bil-it-üm, bil-it-üñ, bil-it-i". 3. kişi olarak gelen iyelik eki sıfa-fiille kaynaşmış ve **-it-i** > **-di** şekline dönüşmüştür.[154] Görülen geçmiş zaman ve şart kipi çekimlerinde yer alırlar. ET'ki kullanılışı şöyledir:

---

[153] Prof. Dr. Leyla Karahan, "*Birleşik Kipli Fiillerde Çokluk Eki –ler'in Yeri*", Türk Dili, Kasım 1998, S. 563, s. 381

[154] Banguoğlu Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, Ankara. 1998, s. 445.

1. teklik kişi: -m	1. çokluk kişi: -mIz
2. teklik kişi: -ñ	2. çokluk kişi: -ñIz
3. teklik kişi : Ø	3. çokluk kişi: -lAr

2. tip ekler ET'de sadece görülen geçmiş zaman çekiminde kullanılırken Batı Türkçesinde şart çekiminde de bu ekler kullanılmıştır.

EAT'de çekimi şöyledir:

1. teklik kişi: -Um	1. çokluk kişi: -Uk, -Uḫ
2. teklik kişi: -Iñ	2. çokluk kişi: -ñUz
3. teklik kişi : Ø	3. çokluk kişi: -lAr

Sefaretnamelerde iyelik kökenli kişi eklerinin kullanılışı EAT'deki gibidir. Yalnız eklerin yuvarlak ünlüleri düz-dar olmuştur.

1. teklik kişi: -m

... müşārun ileyh ḥażretleri daḫi böylesini ***görmedim*** diyü buyurduḳlarında... ER 36b-10; ...o pādişāh-ı ʿālī-cāh ḥażretlerine maḫṣūṣ nāme yazup ***gönderdim***... Nİ 14-13; ...ben daḫi iḳtiżāsına göre Fārisīce cevāblar ***virdim***... Aİ 13-14; ...ben varsam benim ile teşrīf buyururlar didim... ER 32a-5; ...ol zamān ehline dünyāyı sevdirüp āḫiret maḥabbetinden menʿ ***itsem*** gerekdir... ER 56b-13.

2. teklik kişi: -ñ

...Firʿavn aytdı yaramaz ***itdiñ*** bu mālı anlardan ***aldıñ***... ER 60b-10; ...ḫoş ***geldiñ*** beş ***gitdiñden*** ṣoñra ṣāḥib-i devlet efendim ḥażretleriniñ mektūblarını ṭaleb eyledi... Aİ 5-7; ...ṭūṭīye ***eyleseñ*** edā-yı taʿlīm-i kelimāt sözi insān olur ammā özi insān olmaz... ER 25b-10; ...ricāl-i devletī maḳāmında olanları ***söyletseñ*** fużūlluġı elden ḳomayup... Aİ 47-2.

3. teklik kişi: Ø

...size kim söyledi **Ø**... Aİ 7-4; ... küffār Or Ḳalʿası-nām maḥalle ***geldi Ø*** ... ER 17a-1; ...aḫṣamdan mesfūra bir teẕkere taḥrīr ve iḫbār olunduḳda maḫṣūṣ daʾvet teẕkeresiyle cevāb ***virdi Ø***... MF 38-19.

1. çokluk kişi: -k

1. kişi çokluk eki **-k** eki aslında iyelik eki değildir. ET'de **-mIz**

...ḳralıñ hinṭovını getürdiler ḳonaġ-ı mezbūra anıñla ***geldik***... Vİ 5-15; ...anlarıñ evlādlarıyla ***görüşdük***... Aİ 46-4; ... Ḳırımıñ 16. ḳalʿalarını Mosḳova virdik ve ***barışdıḳ***... ER 22a-16.

2. çokluk kişi: -ñIz

...siz bu devletiñ vezīr-i aʿẓamı ***bulundıñız***... Aİ 8-10; ...sizden gümrük ister ise baʿdehū virmek üzre yedimize bir kāġıd ***virürsüñüz***... AP 7b-5; ...ve ābād idüp içine ʿasker ***ḳodıñız***... Aİ 31-8.

3. çokluk kişi: -lAr

...öñümüze düşüp anlar daḫi ḳralıñ oldığı oṭaya muttaṣıl bir dīvān-ḫāneye ***getürdiler***... AP 11a-11; ...kāfirler gice firār itmişler ġayri çāre yoḳ yine ***geldiler***... ER 8b-1; ...bir ḳıṭʿa fincān ve kāseye yigirmi Macar altunı bahā ***söylediler***... MF 35-3.

Emir Kipindeki Kişi Ekleri

Şekil ve zaman ekleri genel olarak kişi kavramını karşılamazlar. Ancak emir ve istek kipinini oluşturan ekler aynı zamanda kişi kavramını bünyesinde barındırırlar. Emir kipinde, kip ekleriyle kişi ekleri iç içe girmiştir. Kip eklerinden sonra ayrıca kişi ekleri gelmez.

ET'de emir kipinin çekimi şu şekildedir.

1. teklik kişi: -AyIn	1. çokluk kişi: - *AlIm*
2. teklik kişi: **Ø, -ġIl**	2. çokluk kişi: **-Iñ, -IñlAr**
3. teklik kişi : **-zUn, -sUn**	3. çokluk kişi: **-zUnlAr, -sUnlAr** [155]

EAT'de emir kipinin kipinin çekimi şu şekildedir:

1. teklik kişi: -AyIn	1. çokluk kişi: - *AlIm*
2. teklik kişi: **Ø , -GIl**	2. çokluk kişi: **-Iñ, -IñUz**
3. teklik kişi : **-sUn,**	3. çokluk kişi: **-sUnlAr,**

Sefaretnamelerde emir kipinin çekimi EAT'deki çekim gibidir. Ancak 1. teklik kişi *-AyIm* 'dir. 2. teklik kişi eksizdir -GIl eki Sefaretnamlerde kullanılmamaktadır.

1. teklik kişi: -AyIm

---

[155] Gabain A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 79.

...Rabaṭ Ḳalʿasınıñ üzerine gitmek içün ketḫüdāyı başbuġ *ideyim*... ER 21b-6; ...reʿāyā ve ahālīniñ taʿmīr-i ḳulūb ve terakḳī-i aḥvālleri ile *olayım* diyü derūnında Cenāb-ı Bārī ile ʿahd itmiş... Aİ 18-4

2. teklik kişi: Ø

...hemān Muṣṭafā Efendi berü gel berü *gel* diyüp çend ḫaṭve ve ilerü varıldıḳda... Nİ 13-11; ...ki fiʾla-ṣl memleketim olan Ḫorasanı bir çuḳadāra *vir* diyü baña yazsa dirīġ itmezem... Nİ 17-6;

3. teklik kişi: -sUn

...Meḥmed Pāşā meʾmūr oldıġı ḳalʿa-i cedīde 6. gitmedi bāri orduya *gelsün*... ER 20b-6; ...iki ḫān bir yerde olmaz Selīm Girāy Ḫān *gitsün*... ER 24b-4; ...baʿżı ḫuṣūṣları saña *söylesün* sen daḫi monlabaşı ve Maṣīr Ḫāna ifāde eyle... Nİ 17-12.

1. çokluk kişi: -AlIm

...bizler de aña göre sened virüp sened *alalım* diyü iltimās eylediler... ER 10a-7; ...kerem idüp Ḳaraşuya teşrīf buyurasız ki bizler de *varalım* bunuñ çāresi nedir bir meşveret *idelim*... ER 18b-11;

2. çokluk kişi: -Iñ

...ḳaçan bir bölük düşmene mülāḳī olsañız ṣābit *oluñ*... ER 57a-9; ...düşmene mülāḳī olmasın temennī *eylemeyiñ*... ER 57a-10; ...beni ṭutup luṭf *idiñ* kerem *idiñ* murādları o degildir... Aİ 9-5; ...kerem idüp bir daʿvet *idiñ* cümlemiz bu ḫuṣūṣda ricā ve niyāz ideriz... ER 20b-7; ...siz bize īżāḥ ve beyān *idiñ* diyü cevāb itmegin... Nİ 21-10

3. çokluk kişi: -sUnlAr

...ve kerem *itsünler* bize uġrayup azacuḳ *görüşsünler* ṣoñra ḳonaḳlarına *varsunlar* diyü niyāz itmişler... Aİ 33-3,4; ...ʿaskerimiz ṭurmayup küffāra muḳābil olaṭursunlar... ER 8b-11; ...ve sāʾir sipāh ve ḳapu ḫalḳıyla giderim yarın ḥāżır *olsunlar* deyüp... ER 17a-11; ... *varsunlar* küffār ile bir kere daha muḥārebe *eylesünler*... ER 21b-6,7.

Değerlendirme

ET'de kullanılan zamir kökenli kişi eklerindeki kişi zamirleri EAT'de ekleşmiştir. EAT'deki 1. teklik kişi ekleri **Am, -van, -ven, -VAnIn -In,** Sefaretnamelerde **-Im** şeklinde, EAT'deki 1. çokluk kişi eki **vUz, -Uz** şekli Sefaretnamelerde bir örnekte **-vUz** diğer bütün

örneklerde -Iz **şeklinde**, 2. çokluk kişi eki EAT'de **-sIz**, Sefaretnamelerde de aynı şekilde -sIz eki olarak kullanılmakla birlikte **-sIñIz** şeklinin de kullanıldığı görülür. Diğer kişi ekleri EAT'deki gibidir. Sefaretnamelerde 3. teklik kişi eki saygı ifadesi için bazı örneklerde 3. çokluk kişi eki olarak kullanılmıştır. Ayrıca Sefaretnamelerde ET'de kullanılan iyelik kökenli kişi eklerinden 1. çokluk kişi eki -mIz EAT'de **-Uk, -Uḫ** şekline dönüşmüştür. Diğer kişi ekleri aynı şekilde kullanılmıştır. Sefaretnamelerde de iyelik kökenli kişi ekleri EAT'deki şekliyle yer almaktadır.

Sefaretnamelerde emir eklerinin kullanılışı EAT'deki gibidir. Ancak 1. teklik kişi ***-AyIm*** 'dir. 2. teklik kişi eksizdir -GIl eki Sefaretnamlerde kullanılmamaktadır.

3. ZAMAN EKLERİ

Varlıkların hareketleri, ortaya çıkan veya ortaya çıkacak olan hareketler ile ortaya çıkması tasarlanan hareketler olarak ikiye ayrılır. Bu iki hareket şeklini karşılamak için fiillerin kök veya gövdesi şekil, zaman ve şahsa bağlı bir yargıya dönüşür ve belirli anlatım kalıplarına girer. Bu anlatım kalıplarına kip, bu kavramı karşılayan eklere de kip ekleri denir.

Kipler zaman ekleri ile birleşmeden kendi varlıklarını ortaya koyamadıkları için çekimli bir fiilin bir yargı kalıbı içinde mi, yoksa bir niyet, bir tasarlama kalıbı içinde mi olduğunu ancak zaman ve tasarlama ekleri belli ettiğinden zaman kavramı ile kip kavramı iç içe geçmiş durumdadır.[156] Bu nedenle hem şekil hem de zaman ifade eden kiplere bildirme kipleri adı verilir.

Bildirme kipleri içinde ele alınan zaman eklerinin eylemde anlatılmak istenilen zamanı belirgin olarak verdikleri, dilek kiplerinin ise, zamandan uzak yalnızca bir dileği, isteği, ricayı, zorunluluğu, emri vb. aktarma görevi üstlendikleri genel kanıdır.[157]

Bildirme kipleri belli bir zaman kavramı taşıyan duyulan geçmiş zamanı, görülen geçmiş zamanı, şimdiki zamanı, gelecek zamanı ve geniş zamanı kapsar. Bu kipler, eylem kök ya da gövdelerine, yukarıda saydığımız zamanları belirten eklerin getirilmesiyle kurulur ve çekiminin gerektirdiği kişi eklerini alır.[158]

A. Duyulan Geçmiş Zaman (-mIş)

---

[156] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları, Ankara, 2003, s.569.
[157] Üstünova, Kerime, "*Türkçede Zaman Kavramı ve İşlenişi*", Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, (2005/2) S. 9, s. 189.
[158] Atabay, Neşe, Kutluk, İbrahim, Özel, Sevgi, **Sözcük Türleri**, TDK Yayınları, Ankara, 1983, s.240.

A. Duyulan Geçmiş Zaman (-mIş)

Fiilin karşıladığı oluş ve kılışın bulunulan zamandan önce gerçekleştiğini; ancak konuşanın bunu görmediğini, bilmediğini, başkasından duyup öğrendiğini veya farkında olmadan işlediğini, sonradan fark ettiğini ya da gördüğünü bildiren şekil ve zaman kalıbıdır.[159]

Duyulan geçmiş zaman eki, ET döneminde *-mIş* şekliyle kullanılmıştır.[160]

EAT'de duyulan geçmiş zaman şekilleri, *-mIş, -(y)Up dUr(Ur), -mIş+kişi eki+dUr, -mAdUk (ola ~ dur), -dUG + iyelik eki + yoK, -mIş degül(dür), -mIş olmaya* gibi yapılarda görülmektedir.[161]

Gürer Gülsevin, "duyulan geçmiş zaman-farkına varılan geçmiş zaman adıyla ele aldığı bu zamanın iki temel işlevinden bahsetmektedir. Ekin birinci işlevinde "geçmişte meydana gelen oluş veya kılışın bizzat görülmediği, başkası tarafından nakledildiği durumlar söz konusu edilmekte, ikinci fonksiyonunda ise önceden meydana gelmiş ancak söylenen tarafından sonradan fark edilmiş ya da görülmüş bir oluş ve kılışın karşılandığı" ifade edilmektedir.

G. Gülsevin, bu zamanın 1. kişi için söz konusu olamayacağını bu yüzden duyulan geçmiş zamanın 1. kişisinin görülen geçmiş zaman işleviyle kullanıldığını ifade etmektedir.[162]

Sefaretnamelerde duyulan geçmiş zaman, *-mIş* ekiyle karşılanmıştır. Ayrıca bu zamanı karşılamak için Sefaretnamelerde **(-mIş, -UpdUr, -dIk + iyelik eki + yok, -mIş degil)** şekilleri de kullanılmıştır.

Ahmet Dürri'nin İran Sefaretnamesinde **-mIş** duyulan geçmiş zaman ekinin, 3. teklik kişi çekiminde üç örnekte *-UpdUr* ekiyle karşılandığı görülmektedir.

...ve beni muʿtemedü'd-devlesine medḥ idüp döndi baña didi ki ilçi efendi seniñ gibi ilçi bu diyāra kim *gelüpdür* ne benim günümde ne babam gününde hīç *gelmeyüpdür*... Aİ 19-15; ...seni ḫünkār ḥażretleri intiḫāb idüp *gönderüpdür*... Aİ 20-1.

Sefaretnamelerde *-mIş degil, -dIk + iyelik eki + yok* şekli de duyulan geçmiş zamanı ifade etmektedir:

...bu ʿaskeriñ daḫi *gördükleri yoḳ* bu żiyāfetler içün kendüleri daḫi dirler bizim bu ḳadar ḫazīnemiz ṣarf *olmuş degildir* diyü Rusyalu tefāḫur idüp bu bir devletde olmaz dirler

---

[159] Korkmaz, Zeynep **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 600.
[160] Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1989, s. 284.
[161] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 81-86.
[162] Gülsevin, a.g.e., s. 81.

lākin devletlerine göre gerçekdir... ER 38a-9; ...ḫuṣūṣ-ı meẕkūrıñ nehc-i mestūrda ber-vech-i dil-ḫ˘āh-ı pezīrā-yı niẓām ẓuhūr *olmuş degildir*... Nİ 29-15.

Duyulan geçmiş zaman kipinin 1. kişileri görülen geçmiş zaman işleviyle kullanılmaktadır.

...Āl-i ʿOṣmān "eʿazzallāhü enṣārahū" ḥażretleriniñ rikāb-ı hümāyunlarından münbaʿiṣ olan ilçileriyiz mesāfe-i baʿīdeden *gelmişiz* ve'l-yevm müsāfiriz... Aİ 8-9; ...biz daḫi yigirmi otuz ṭabak şeker ve bir ḳaç ṭabla mīve *göndermiş(iz)* ve beş altı günden ṣoñra ki vardıġımız günüñ on beşincisidir şāh ṭarafından bize maṣraf bahāsı olmaḳ üzere beş yüz tuman aḳça gönderdiler... Aİ 10-4;

Duyulan Geçmiş Zamanın İşlevleri

Konuşan tarafından görülüp bilinmeyen ve başkasından duyulan veya öğrenilen oluş ve kılışı ifade eder.

...Kirmān-şāh ḫānı etbāʿıyla istiḳbāle gelecek iken benim mānīʿam vardır diyü iʿtiẕār ve kendüsi gelmeyüp ḳarındaşını üç yüz miḳdārı ḳızılbaş ile istiḳbāle *göndermiş*... Aİ 1-10; ...lākin Rabaṭ Ḳalʿasına küffār *gelmiş* diyü ḫaber aldıḳ... ER 19b-16; ...kāfir mücerred 2neferāt-ı meẕkūr ile bu ḳalʿada *mekş idermiş* yoḫsa olan taḥrīrāt üzere yigirmi bir nefer ile *gidermiş* cevāb vir ki devletime taḥrīr ideyim didikde... ER 29b-2; ... Rūm-ı behçet-rusūmda meger bu mertebe ādemler daḫi *var imiş* diyü ġıyābımda sitāyiş *itmişler*... Aİ 16-3,4; ...bir gün tevārīḫ mütālaʿa iderken bir maḥalle *gelmişler* ki Nuşirevān-ı ʿādil Buzucimihr-i ḥakīme *suʿāl eylemiş* ki ṣayd ü şikār maḳūlesinden ḳanġı ṣayd ü şikār leẕīẕ ve fā'idelidir... Aİ 17-12,13; ...dülger ḳalfası Saḳar-nām kāfir deryāya düşdi diyü merḳūma ḫaber virmişlerdir der-ʿaḳab bu beyti *söylemişdir*... ER 38a-8; ...Menāḳıb-ı Evliyāda meẕkūrdur ki Mālik ibn-i Dīnār (raḥmetulāhi ʿaleyh) *buyurmuşlar* ki bu zamāne ḫalḳı pāzār aşına beñzer ḳoḫūsı gökçek illā dadı eksikdir... ER 59a-15; ...bir gün tevārīḫ mütālaʿa iderken bir maḥalle *gelmişler* ki Nūşirevān-ı ʿādil Buzūcimihr-i ḥakīme *suʿāl eylemiş* ki ṣayd ü şikār maḳūlesinden ḳanġı ṣayd ü şikār leẕīẕ ve fā'idelidir... Aİ 17-12,13; ...ve cümlesi müttefiḳdirler ki şeyḫ oġlunıñ yaʿnī şāhıñ devri *dönmiş* ve devleti *gitmiş* ve müddeti tamām *olmuşdır* diyü āşikāre söylerler... Aİ 47-10,11; ...ve küffār-ı Mosḳov içün bir gicede yigirmi dört sāʿat ber-ḳarār ve Ġāzī Kirmān-nām maḥalden kendi sınurlarına *geçmişdir* Tātārlarımız gelüp ḫaber virdi... ER 7b-2; ...ol eṣnāda mesfūr Boġaçur ve

ġayruhū lāşeleri geldi diyü maḥall-i siyāsetde iḥrāḳ bi'n-nār itmişdir ki İslām esīrleri görüp ḳraliçeniñ düşmeni helāk *olmuş* bilsünler... ER 44a-3.

Konuşan tarafından sonradan fark edilen oluş ve kılışı ifade eder.

...içlerimizde cāsūslar var imiş küffāra ḫaber *virmişler* Ḳırıma yaḳīn yirde bizleri üçer beşer yüz nefer tefrīḳ idüp cümlemizi sā'ir 'askerleriniñ içlerine vaż' ve ol vechle bir dürlü imkānı olmadı aña binā'en bir yire gelüp firār idemedik diyü naḳl iderler idi... ER 31a-2; ...meger küffārıñ atlusı üç buçuḳ sā'at yerde *gizlenmiş*... ER 7b-10; ...maḥrem-i esrār olanları yine da'vet idüp cümleye ḫiṭāb iderler ki bizi 'azl *itmişler* gelen fermān üzre gitmek münāsib midir yoḫsa cevāb virelim mi didikde cümle erkān-ı devletī münāsibi gitmekdir... ER 10a-13; ...ḳal'ada olan 'askere ḫalecān *virmişler idi* bu eṣnāda Tātārlar kāfir atlusını ḳaçırup der-'aḳab atlu 'askeri ta'yīn olunup īfād itdiler çi fā'ide kāfirler gice firār *itmişler* ġayri çāre yoḳ yine geldiler... ER 8b-1;

Gerçekleşmesi umulan bir beklentiyi ifade etmede kullanılır.

...Melik-i mezbūr benim pek ḥarāretim vardır şu enārlardan bir enārıñ ṣuyını bir kāseye ṣıḳ içem didi ṣāḥib-i būstān ol enārdan bir enār ṣıḳup bir kāse ṭoldı ve melik daḫi içdi ve būstānı bu iḫtiyārdan alurum diyü ḫāṭırına *gelmiş idi* ba'dehū bu iḫtiyāra ḫiṭāb idüp bir enār daḫi ṣıḳ didi bir daḫi ṣıḳdı kāse yarım oldı Melik-i mezbūr peder niçün bu kāse yarımdır bu daḫi ol ağaçdan ve enār daḫi ol ḳadar didi gerçek begim lākin ġālibā pādişāhımızıñ ḫāṭırına başḳa şey gelmiş ola ki bereketi gitdi didi Melik sükūt idüp istiġfār eyledi yine ḫiṭāb idüp şu enārdan bir daḫi ṣıḳ içelim didi ṣıḳup kāse ṭoldı baba kāse *ṭolmuş* evet didi sebebi diyü su'āl idince ġālibā pādişāh şimdi istiġfār itmiş ola... ER 61b-3;

Bir alışkanlığı, önceden beri aynı şekilde gerçekleşen bir durumu ifade eder.

Duyulan geçmiş zaman bir alışkanlığı ifade ettiği zaman geniş zaman işleviyle kullanılır.

...ve başına bir alaca beştemāl *örtmüş* her şey'i meydānda açuḳ gice gündüz çārşūda ḳarınca gibi devr iderler bir kimse aña bir kelām söylemez... MH 4b-20;

...ve boġazında ḥamāyili var bir ip *ṭaḳmış* elin aña ṭaḳup ol pirinç ḳabı ṣuya daldırup ṣu doldurup yine ṣuya döker... MH 5a-5;

...mezāra götürürler mezārları böyledir ki bir ḳuyu *yapmışlar* ḳuyunıñ aġzınıñ yanında tābut miṡāli kārgīrden *yapmışlar* kimi büyük kimi küçük mürd olan kāfiri oraya götürüp ḥaddine göre oturdurlar... MH 6a-13-14;

...ben anlarıñ duʿācısıyım anlar ābā ʿan-ced ġāzī ḫünkārlardır dāʾimā evḳātlarını ġazā ile *geçürmişlerdir* anlarıñ duʿāsı bize farż-ı ʿayndır böyle niyāz-mendim ki anlar daḫi bizi mübārek żamīr-i enverlerinden mehcūr eylemeyüp duʿā-yı ḫayr ile yād buyuralar... Aİ 30-5;

...Büzūcimihr dimiş ki reʿāyā ve ahālīniñ ḳulūbını ṣayd itmek cümle ṣaydlardan leẕīẕdir ve āḫiretde intifāʿı ziyādedir dimiş ve bu keyfiyete vāḳıf olduḳdan ṣoñra eger Ḥaḳ Teʿālā taḫt-ı ʿālīb-aḫt-ı ʿOṡmānīye cülūs itmegi baña müyesser iderse ḳatʿan ṣayd ü şikār hevesinde olmayup reʿāyā ve ahālīniñ taʿmīr-i ḳulūb ve terakḳī-i aḥvālleri ile olayım diyü derūnında Cenāb-ı Bārī ile *ʿahd itmiş* şimdi ol ʿahde vefā ile dāʾimā niyet-i ṣādıḳaları celb-i ḳulūb-ı reʿāyā ve ahālīdir... Aİ 18-5;

...ve yine meydān-ı mezbūrede iki ḥavż binā olunup ṣādrevān-miṡāl ṣarāb diyü Buruḳ ṣuyını ṣalıvirüp lebrīz *olmuş* ki işbu żiyāfetden ekl idenler bu ṣarābdan içerler ve eṭrāfında daḫi çanaḳlar *dizilmişdir*... ER 37b-12,13;

...ve sūḳāḳlarıñ aġızlarında birer sütūn *vażʿ itmişlerdir* ṭaşradan gelmiş kimesneler çārşū ve bāzār ve maḥallāt suʾālini iḳtiżā eyledikde meẕkūr sütūnlarda *taḥrīr olunmuşdur*... ER 45b-10,11; ...dīvārlar Baḥr-i Muḥīṭda çıḳan böcükleriñ ḳabuḳları ki istiridye ve ṣadef ve yılancuḳ ṭaşı ve şāblar ve sāʾir buña miṡāl ḳabuḳları zeyn *itmişlerdir* bu daḫi beynlerinde bī-naẓīrdir... ER 46a-15; ...ve ṭaşra gitmek lāzım gelse üç dört sāʿatde deryā-yı Muḥīṭa çıḳar zīrā ḳarşu ḳarşuya zincir *çekilmişdir* andan maḥal-i meʾmūresine rāhī olur... ER 47b-10; ...buña göre ḥikmet-i Bārī olan şeyleri cemʿ idüp bu şīşelerde *ḥıfẓ itmişler*... ER 44b-4; ...ol semte ḳarīb olan kütüb-ḫāneye daḫi varılup ṭūlī iki cenāḥlı rūşen bir maḥal olup kendülere maḫṣūṣ ḫaylice kütüb-i Efrencī *cemʿ itmişler*... MF 19-15;

Övgü ifade etmede kullanılır.

...Āl-i ʿOṡmān "eʿazzallāhü enṡārahū" ḥażretleriniñ rikāb-ı hümāyunlarından münbaʿiṡ olan ilçileriyiz mesāfe-i baʿīdeden *gelmişiz* veʾl-yevm müsāfiriz... Aİ 8-9; ...ḳuluñuz yevm-i meẕkūrda tepesi elmaslıca bir bıçaḳ *ṭakınmışdır*... MF 12-16; mesfūr daḫi Boġdana gelüp İslām ṭoplarını bozup kendi ismine sikke urup ʿaskerine mevācib *virmişdir* ḳraliçeye bu gūne

ḫidmetler ***itmişdir***... ER 38b-13,14; ...taḥḳīḳ itdim ki ḫünkār ḥażretleri beni çoḳ sevdiklerinden seni baña ***göndermişler***... Aİ 20-5; ...ben anlarıñ duʿ ācısıyım anlar ābā ʿan-ced ġāzī ḫünkārlardır dāʾimā evḳātlarını ġazā ile ***geçürmişlerdir*** anlarıñ duʿāsı bize farż-ı ʿayndır... Aİ 30-5;

Fiilin oluşumunu tahmine, kabullenmeye dayanan anlatımlar için kullanılır.

...yaġmurdan ve ḳardan cümle zaḫīre çüriyüp bu ḥāle ***girmişdir*** diyü bir astār içine ol zaḫīreden numūne ḳoyup irsāl itmişdir... ER 14a-6; ...biraz hedāyā ile bir ilçi göndermek taṣmīm eylemişler bizim gelecegimizi istimāʿ eylediklerinde teʾḫīr idüp baḳalım ne içün ***gelmişdir*** māddeye vāḳıf olmaġıçün ʿacele ile vezīri bizi daʿvet ve bir ḫoş ṣoḥbete şürūʿ olunmaḳsızın mektūb ṭaleb eyledi... Aİ 5-15; ...nehr-i İdil ki rūy-ı ʿarżda Cenāb-ı Bārī cümle nehirlerden büyük bu nehri ***ḫalḳ itmiş ola*** ṭulūʿ ından ġurūbına gelince ḳırḳ mīl ve elli biñ ʿarżı vardır ʿumḳı yigirmi otuz ḳulaç deriñdir... ER 41b-16; ...mevtā dünyāya gelmiş maʿṣūmları ol mezbūr şīşelere ʿaraḳ içine vażʿ eyleyüp kimi inās ḳarnında iken inās barṣaḳlarını ḳavramış anası ve kendüsi ***helāk olmuş*** ve kimi cigere ve kimi daḫi sāʾir ālāt-ı vālidesi helāk idecek maḥallere vażʿ-ı yed birle helāk ***olmuşlar***... ER 44a-15,16,17;

Şaşırma bildiren anlatımları ifade etmede kullanılır.

...ve kiminiñ vücūdında ḥayvān miṣillü ḳıllar ***ẓuhūr itmiş*** buña göre ḥikmet-i Bārī olan şeyleri cemʿ idüp bu şīşelerde ***ḥıfẓ itmişler***... ER 44b-3,4; ...mīve-dār olsa miṣli olmaz lākin Ḥaḳ Teʿālā kerem idüp mīve-dār olan eşcārı yemiş ***virmemişdir***... ER 46a-4; ...esrārı şerbet idüp içerler içenleriñ beñzi ṣarılıḳ düşmiş ādem gibi ***ṣararmış*** ve gözleri daḫi ***ṣararmışdır***... MH 6a-27;

Gerçek olmadığı bilinen bir haberi veya durumu bildirmede kullanılır.

...ve ʿaskeri ṭāʿūndan helāk oldı buña göre dürlü dürlü meşāʾib ẓuhūr idince papasları şehirlerde kitāblar ve ḥaclarıyla gezüb duʿā iderler idi ve ḫastalıḳları şehirden ṭaşra ḳoġarlar idi aña bināʾen kāfirlikleri ziyāde olur idi ve senede bir defʿa yalan içün bu ruḳy iderler ve birbirlerine gelüp ***şöyle olmuş böyle olmuş*** diyü ḫilāf-ı lāf iderler ki ʿāḳil olanlar ḫilāf oldığını bilüp ʿaḳlı olmayan bilmez diyü beynlerinde imtiḥān olacaḳ ve ḫilāf olan şeyʾe rābıṭa virmek maʿrifet imiş aña bināʾen ḫilāf söylemek ile meşhūrdur... ER 50b-17.

Gerçekleştiği kesin olan bir eylemi ifade etmede kullanılır.

Bu işlevde duyulan geçmiş zaman görülen geçmiş zaman işleviyle ve ***-mlş*** ekinden sonra ***-dIr*** eki getirilerek kullanılmaktadır.

...küffār on beş pāre ḳalyon ile Rabaṭ ve Ḳalʿa-i cedīdiñ öñine gelmiş idi bir dürlü Azaḳ deñizine girmek ḳābil olmadı zīrā Azaḳ boġazını ***żabṭ eylemişdir***... ER 23b-15; ...fi ʾl-ḥaḳīḳa levāzım-ı ikrāmı ***bī-ḳuṣūr eylemişdir***... MF 14-9; ...baʿdehū sarāy 8. temāşāsına varılup güzelce tekellüf idüp ḳrallara maḫṣūṣ olan 9. oṭalardan ġayri muṣālaḥa ve ceng ü muḥārebe ve dīvān-ḫāneleri görülmüşdür... MF 33-9; ...ez-cümle orman içinde orṭası fevvāreli bir ḥavż olup ṣuyı feverān eyledikde binā arşunıyla altmış arşun bālāya ṣuʿūd ider āḫar ḥavżda bu ḥālet ***görülmemişdir*** bundan ġayri envāʿ-ı reng-i aḥcārdan iʿmāl olunmuş bir çağlayan görüldi... MF 34-13; ...ve devletleri ḫuṣūṣunda vāḳiʿ ḳıllet ve teżāyiḳları maʿlūm olduḳda devlet-i ʿaliyye ne rütbede devlet olup dīn-i mübīn daḥi ne güne āyīn oldığı ***bilinmişdir***... MN 8a-6;

Duyulan geçmiş zaman anlam kaymasına uğrayarak başka zaman kipleri yerine de kullanılmıştır.

Görülen geçmiş zaman ifade eder:

Sefaretnamelerde, duyulan geçmiş zaman, diğer zamanlara nazaran daha çok görülen geçmiş zaman yerine kullanılmıştır.

....irtesi gün mihmān-dār ve Maṣīr Ḫānıñ ādemleriyle ṭaraf-ı şāhīden bu bende-i Devlet-i ʿAliyyeye iki biñ eşrefī taʿbīr eyledikleri altun ile iki biñ iki nādirī ʿaṭıyye ***gelmişdir*** ki kendi hisābları üzere min-ḥayṣü ʾl-mecmūʿ yalñız altmış dört kīse-i Rūmī aḳça ider... Nİ 23-1; ...küffār on beş pāre ḳalyon ile Rabaṭ ve Ḳalʿa-i cedīdiñ öñine gelmiş idi bir dürlü Azaḳ deñizine girmek ḳābil olmadı zīrā Azaḳ boġazını ***żabṭ eylemişdir***... ER 23b-15;

...ṣoñra iʿtimādü ʾd-devlesi ḫaber ***göndermiş*** ki bir ilçi techīz idüp kendüleri ile refīḳ olmaḳ üzere irsāl ideriz nāme-i hümāyūnuñ cevābını aña yazup viririz ve kendüleri tehī giderler zīrā bizim muḳaddemā gönderdigimiz Rüstem Ḫān ile olan nāmemiziñ cevābını siz Meḥmed Pāşā merḥūm ile gönderüp bizim ilçimiz Rüstem Ḫān daḫi tehī ***gelmişdir***... Aİ 24-2,6;

...ve şāhımız size ġāyet ***maḥabbet itmişdir*** ḫāṭırıñız içün nāme-i hümāyūnuñ cevābı olmaḳ üzere size icmāl üzere bir nāme ve sizden ṣoñra gönderecegimiz ilçimiz ile tafṣīlen yazarız diyü cevāb eylediler... Aİ 25-5;

...ve ṭabīʿat-ı memleketden ḫāric olan ḥarīrden senevī kār-ḫānelerine yetişecek miḳdārınıñ rubʿını ṣobalar ile yetişdirdikleri görülmüşdür... AP 16b-10; ...ve baña ḫān ḥażretleri daḫi yārlıḳ *virmişdir* ki ister iseñ ḳalʿa-i cedīde git ister iseñ Kefede otur... ER 16a-

Gelecek zaman ifade eder:

...biraz hedāyā ile bir ilçi göndermek taṣmīm eylemişler bizim gelecegimizi istimāʿ eylediklerinde teʾḫīr idüp baḳalım ne içün *gelmişdir* māddeye vāḳıf olmaġıçün ʿacele ile vezīri bizi daʿvet ve bir ḫoş ṣoḥbete şürūʿ olunmaḳsızın mektūb ṭaleb eyledi... Aİ 5-15;

Duyulan geçmiş zaman ekinin -Up zarf-fiil eki yerine kullanılışı

...anlar öyle üstāddırlar ki gemi gicede ve gündüzde ḳaç cām ve ḳaç sāʿat yürüdügin bilürler ve her gün ve her gice ve her sāʿatde iki kerre deñizde geminiñ yürüdigin ölçerler taḫtaʾi bir ipe *baġlamış* deñize aṭarlar ve bir küçük ḳum sāʿat var anı atdıḳda sāʿati çevirür... MH 2a-16

Duyulan geçmiş Zaman Eki Yerine Kullanılan Ekler

İstek Eki

Hikâye anlatımında istek ekinin duyulan geçmiş zaman eki olarak kullanılması bir örnekte karşımıza çıkmaktadır.

...Ḳalyop ʿaẓīm şehrdir... anda bir ḥavż var idi Firʿavnıñ vezīri Hāmān ḳazmışdır ol vilāyetiñ ḫalḳı murād idindiler ki ol ḳuyunıñ ayaġından aḳan ṣuyı bāġlarına ve bāġçelerine aḳıdalar anıñ içün aña vāfir māl vireler ve ḥāṣıl *vireler* pes vilāyetden nice yüz biñ māl ḥāṣıl olup bu mālı Firʿavna getürdüklerinde Firʿavn ṣordu... ER 60b-6; ...ve hem buña dünyā dirler bir vaḳit ola ʿOṣmānlu ẓafer bulduḳdan ṣoñra ehl-i Ḳırıma cefālar ideler ki bu ḥāle sizler sebeb oldıñız diyü ammā ʿOṣmānlu ʿaskeri firār eyledikde ol zamān ehl-i Ḳırım ve gerek Noġay ṭāʾifesi cevāb *vireler* ki siziñ ʿaskerleriñiz firār itdi bizler daḫi büyük ordu gibi keṣret-i küffāra ṭāḳat getüremeyüp māl ü ʿīyāl ü evlādlarımızı ḫalāṣ içün çār-nāçār teslīm olduḳ dirler... ER 24b-8;

Duyulan Geçmiş Zamanın Hikâyesi

Zeynep Korkmaz, duyulan geçmiş zamanın hikâye kipinin "*duyurma ve rivayete*" dayanan geçmiş zaman işlevinden bahsettikten sonra günümüzde bu işlevin artık iyiden iyiye

zayıflamış olduğunu ve görülen, bilinen bir geçmiş zaman işlevine dönüştüğünü ifade etmektedir. [163]

Sefaretnamelerde bu kipin işlevi daha çok geçmişteki bir zaman diliminden daha öncesini ifade etmek için kullanılmaktadır. Ekin bu işlevi cümlede zaman ifade eden diğer kelimelerle birlikte kullanıldığında daha iyi anlaşılmaktadır.

...bu ḳalʿada ser-ʿasker-i Ḳırım müşārun ileyh ḥażretleriniñ otuz nefer etbāʿı ***ḳalmış idi*** üç buçuḳ seneden soñra mülāḳāt olunup maʿan müşārun ileyh ḥażretleriyle ḫalāṣ oldılar... ER 52b-1; ...ve seyirciniñ keşreti vaṣf ü taʿrīfden ḫāric olup nıṣf-ı leyle ḳadar ḳonaġımız dügün evi gibi ziḥām-ı nās ile ***meşḥūn olmuşdı***... MF 18-12; ...baʿdehū Rabaṭ Ḳalʿasına ʿasker taʿyīn idesiz ki biz de yigirmi otuz biñ Tātār ile varıruz diyü taḥrīrātı gelüp ser-ʿasker ḥażretleri muḳaddem ***ḫaber almışdı***... ER 20a-3.

Bu konuyla ilgili Sefaretnamelerde geçen diğer örnekler şöyledir:

...ben daḫi ḫānım bunı size kim söyledi ve kimden işitdiñiz didim ol zamān bizim Revān ḫānı ***yazmışidi*** didi... Aİ 7-5; ...bize ṣāḥib çıḳarsız yāḫud vilāyeti bunlara teslīm ideriz diyü ***yazmışlar idi***... Aİ 44-3; ...Ḳalafāta mürūrumuz güni ʿavdet iden Ḳoryar ile ẕikr olunan tenbīh-nāmelerden biriniñ ṣūreti ilçi-i mūmā ileyhiñ mektūbuna melfūfen ṭarafımıza ***vāṣıl olmuşidi***... AP 3a-13; ...ve bu cihetden ol ṭarafıñ keyfiyyātına dāʾir pūşīde ve ḫafī bir şey ḳalmadığı tayaḳḳunuyla bu dāʿiyeden ferāġat olunması menvī-i żamīr-i faḳīr ***olmuşidi***... AP 14a-23; ...ve cemāẕiʾl-ūlānıñ yedinci güni benderden maʿiyyetine beşlü ağasını terfīḳ idüp ṣavb-ı meʾmūriyete revān ***olmuşidi***... DR 2-8; ...küffār kendi sözlerine geçmişdir diyü ḳāʾime taḥrīr ***buyurmuşlar idi***... ER 8a-8; ...eger ẕaḫīre iḳtiżā ider ise Ḳaş Ḳalʿasında ẕaḫīre vardır irsāl olunan baş muḥāsebe defteri mūcibince alasın diyü fermān-ı ʿālī ādemler irsāl olundı ẕikr olunan zaḫīreden bir ḥabbe ḳalmamışdır diyü ʿarż ve iʿlāmları geldikde Āsitāneye irsāl ***olunmış idi***... ER 14b-17; ...ve maḥbūslar Afriḳaya nefy ve iclā ile defʿ-i ġavāʾil-i iḫtilāl olundı bu taḳdīrce ẕikr olunan meclislere varılmaḳ nā-çesbān olmağla ***ṣabr olunmışidi***... MF 38-12; ...Nemçe ʿaskeriniñ ellişer zolta żamanı Ceneviz ṭarafından teslīm olundı diyü şüyūʿ ***bulmuş idi***... MN 4a-5;

---

[163] Korkmaz Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 736.

Duyulan Geçmiş Zamanın Rivayeti

Tahsin Banguoğlu duyulan geçmiş zamanın rivayet kipini "*dolayılı geçmişin söylentisi*" şeklinde ifade etmiş ve işlevi için de "-miş ekinin üst üste gelmesi sebebiyle tam bir şüpheli geçmiş anlamı taşır, kılışı şüpheli göstermeye kinaye ile çürütmeye dolayısıyla yalanlamaya yarar" açıklamasında bulunmuştur.[164] Zeynep Korkmaz da önce gelen -mIş ekinin, duyulan geçmiş zaman ifadesi taşıdığını ikinci -mIş ekinin ise açık bir zaman kavramı taşımayarak yalnızca başkasından duyma ya da sonradan farkına varma gibi bir şekil ifadesine sahip olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca Z. Korkmaz, bu birleşik kipteki -mIş ekinin, üst üste gelerek oluş ve kılışa şüphe ve küçümseme ifadesi kattığını da belirtmiştir.

Sefaretnamelerde 3 yerde karşımıza çıkan bu kipin işlevleri aşağıda gösterilen ilk iki örnekte sonradan farkına varılma 3. örnekte de bu işlevle beraber küçümseme işleviyle kullanılmıştır.

...ve elbette Şehzāde-i civānb-aḫt efendimiz ḥażretleriniñ tārīḫini isteyüp biz daḫi vilādet-i hümāyūnlarına bir tārīḫ-i merġūb inşā ve ʿacele ile ṭarafımıza īṣāl eyleyesin ki devlet-i ʿaliyyeye gönderelim diyü bize bir mü'ekked mektūb taḥrīr ve kemāl-i mertebe te'kīd eyledikleri bir ḳaç gün muḳaddem şāhıñ semʿine ilḳā ***olunmış imiş*** vezīr meclis āḫirinde şehzāde-i civānb-aḫt efendimiz ḥażretleriniñ tārīḫini isteyüp... Aİ 37-2;

...kalʿa-i mezbūreden küffār-ı Mosḳovıñ ordusuna naẓar olunduḳda ḳalʿanıñ ṣaġ cānibinde olan Sasaḳ Deñizinden ḳalʿanıñ ṣol ṭarafında Baḥr-ı Siyāḥa degin çādırlar ile üç buçuḳ sāʿat yeri ḳavuşdırup ve tertīb-i ʿaskeri bilā-metris ḳarār itmişdir emr-i ʿācībdir diyü tefekkür olunur idi meger Tātārlar küffāra cevāb ***virmiş imiş*** ve cevābları budur ki hemān gelüp ḳalʿayı ṣarup bir sāʿat evvel alasız zīrā ʿOṯmānlu ʿaskeri azdır ve kimi Ḳaraṣuda ve kimi Kefede ve sā'ir maḥaldedir... ER 5a-6;

...ḳraliçelerden birisi İstanbulda devletlü ʿiṣmetlü selāṭīn-i ʿiẓām efendilerimiz ḥażretlerine maḫṣūṣ olan sarāyları oṭalarından ḥal-kārī bir küçük müdevver dā'ire inşā itdirüp nuḳūş ve müzeyyenātı ehl-i İslāma maḫṣūṣ elbise miṯillü ʿacāyibāt ile ***tezyīn itmiş imiş*** vücūh-ı beldeden baʿżıları taʿrīf ve böyle midir diyü istifsār itmeleriyle... MF 22-11;

---

[164] Banguoğlu Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, 528, Ankara, 1998, s. 461.

Karmaşık Fiiller

Öncelik, başlama, niyet gibi fiilin zamanı ve tarzıyla ilgili özelliklerini gösteren ve olmak fiilinin bazı sıfat-fiillere getirilmesiyle kurulan birleşik fiildir.[165] Tahsin Banguoğlu "karmaşık fiiller" başlığıyla ele aldığı bu tarz birleşik fiilleri, yapıldıkları sıfat-fiillerin zamanına göre öncelik fiilleri, başlama fiilleri ve niyet fiilleri olarak üçe ayırmıştır. T. Banguoğlu **-mIş** sıfat-fiiliyle yapılan birleşik fiil türüne "*öncelik fiilleri*" adını vermiş ve işlevini de " oluşun ve kılışın yardımcı fiilin aldığı zamanın öncesinde bitmiş, tamamlanmış olduğunu anlatır" şeklinde açıklamıştır.[166] Ayrıca karmaşık fiil çekiminin yatık fiilleri oluşturduğunu dile getiren T. Banguoğlu, karmaşık fiil çekiminde yardımcı fiillerin de her türlü isim çekim eklerini alarak kullanılabildiğini ifade etmiş, normal fiil çekimleriyle değil de **-mAk, -mA,** isim-fiil ekleri, **-dIk, -An ve -AcAk** sıfat-fiil ekleriyle kurulan karmaşık fiil şekillerini "çekimsiz fiil şekilleri" adı altında değerlendirmiştir.[167]

Sefaretname metinlerinde karmaşık fiillerin 3 örneği, normal fiil çekimleriyle, diğer örneklerde ise çekimsiz fiil olarak kullanılmıştır. Karmaşık fiillerin işlevleri de günümüzde olduğu gibi oluş ve kılışın yardımcı fiilin gösterdiği zamandan daha önce yapıldığını ifade eder.

-mIş olur (geniş zaman) yapısı, cümleye "eylemin geçmişteki bir zamandan şimdiki zamana kadar geçerli olma, sayılma" anlamı katar:

...ilçi-i mesfūr baʿde'l-vuṣūl çasar mevād-ı meẕkūreyi bilā-mülāḥaẓa cānına minnet bilmekle derḥāl İngiliz ḳralına ādem gönderüp muḳaddemā Cebraltayı İspanyadan bī-vech ġaṣb itmişdiñiz yine ṣāḥibine red eyleyesiz diyü taḥrīr eyledikde İngiliz ḳralı daḫi bizim Ceberaltayı almamıza bī-vech oldıġı ṣūretde seniñ daḫi Nidirlund ve İtalya ve tevābiʿī memleketlerini taṣarrufiñ ġaṣb ve ġadr ***olmuş olur*** sen ol memleketleri İspanya ṭarafına teslīm eyle biz daḫi idelim diyü cevāb virmegin... MN 20a-13;

-mIş olmasun (3. kişi emrin olumsuzu) "şüphe ve ihtimale dayalı bir imkânı" ifade eder[168]:

---

[165] Korkmaz, Zeynep, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara, 1992, s. 97.
[166] Banguoğlu Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, 528, Ankara, 1998, s. 482.
[167] Banguoğlu, a.g.e., s. 486.
[168] Karabacak, Esra, "*Olmak Fiili Üzerine*, Zeynep Korkmaz Armağanı, TDK Yayınları, Ankara, 2004, s. 239.

...ve ṣandıḳ ve ṣaḥāre boşaldıḳda çeküc ile urup yoḳlarlar ki arasında taḫtanıñ altun ***ṣaḳlanmış olmasun*** diyü depelerde olan yaġ bal her ne var ise şiş ṣoḳup ḳarışdırırlar... MH 3b-9;

-mIş ola (3. teklik kişi istek) "farkına varılmadan gerçekleşme" anlamı katar.

...ve benden bunca eşyā alup rehin ile akçe tedārik itdiñiz bu zaḫīre nedir iʿlām olunmuş diyü pāşā ḥażretleri ḫiṭāb idince mezbūrān cevāblarında gerçekdir lākin belki fıçılar ardında ***ḳalmış ola*** diyü sükūt eylediler... ER 14a-13;

-mIş ol + (-dIk, mAk) ekleri ile "birleşik fiilin içinde bulunduğu zamandan daha önce gerçekleşmiş bir oluşu ifade eder. ***-mIş bulunmak*** yapısı daha kesin bir gerçekleşmeyi ifade eder.

...bir senediñiz var mıdır diyü suʾāl itmekden nāşī der-i ʿaliyyeden senedimiz olmayup lākin bālāda basṭ olundıġı üzere imparaṭor ṭarafından ṣādır olan tenbīh-nāmelerden biriniñ ṣūreti ṭarafımıza vārid ***olmuş oldıġını*** ifāde... AP 3a-20; ...ve sāʾir ālāt-ı cebe-ḫāne mevcūd ve cümlesi sehpālar üzerinde gūyā bugün üstādlar ellerinden çıḳmış pāk ve muṣayḳal istif ***olmuş olmaġla*** ʿaskerīniñ biriniñ tüfeng ve kılıç ve piştovı şiḳest olsa mevcūd cebe-ḫāneden iʿṭā ve ḳaç ḳıṭʿa virilür... AP 22a-15; ...ḥavż-ı meẕkūrıñ taḥṣīl olunan heyūlāsı devletlü ḳapudān-ı deryā Ḥüseyin Pāşā Ḥażretlerine ʿarż ve taḳdīm ***olunmuş olmaġın*** heyūlā-yı meẕkūrıñ temāşāsı ḥavż-ı merḳūmı muʿāyeneden müstaġnī idecegi bī-merādır... MF15-13; ...üç gün Liyonda iḳāmet üç gün Liyonda iḳāmet olunmaḳ tertīb ***olunmuş olmaġla*** ferdāsı prezident ve ceneral mülāḳāta gelüp... MF 18-13; ...ve Meḥmed Efendi merḥūmıñ taḥrīrinde tafṣīl ***olunmuş olmaġla*** terki evlā görüldi... MF 37-2; ...fiʾla-ṣl menzilleri ḳalʿa-i mezbūre derūnında iken baʿżı ʿilele mebnī İrşavaya naḳl ***olunmuş bulunmaġın*** ḳalʿa-i merḳūmeye taḳarrub eyledigimizde muḥāfaẓasına meʾmūr ceneral ṭarafından bir mayor gelüp... AP 4a-4.

Değerlendirme

Duyulan geçmiş zaman eki, ET döneminde ***-mIş*** şekliyle kullanılmıştır. EAT'de duyulan geçmiş zaman şekilleri, ***-mIş, -(y)Up dUr(Ur), -mIş+kişi eki+dUr, -mAdUk (ola ~ dur), -dUG + iyelik eki + yoK, -mIş degül(dür), -mIş olmaya*** gibi yapılarda görülmektedir. Sefaretnamelerde duyulan geçmiş zaman, ***-mIş*** ekiyle karşılanmıştır. Ayrıca bu zamanı karşılamak için

Sefaretnamelerde EAT'de olduğu gibi **(-mIş, -UpdUr, -dIk + iyelik eki + yok, -mIş degil)** şekilleri de kullanılmıştır.

Duyulan geçmiş zamanın EAT'de ve TT'de temel iki işlevi vardır. Geçmişte gerçekleşen bir oluş veya kılışın bizzat görülmediği ve başkası tarafından nakledildiği durumun anlatılması ve önceden gerçekleşen fakat söyleyen tarafından sonradan farkedilen oluş ve kılışın ifade edilmesi. Sefaretnamelerde bu iki işlevi gösteren çok sayıda örnek yer almaktadır. Sefaretnamelerde duyulan geçmiş zaman ekinin bu iki temel işlevinin yanında "bir alışkanlığı, önceden beri aynı şekilde gerçekleşen bir durumu ifade etme, övgü ifade etme, tahmin ve kabullenme bildirme, şaşırma ifade etme, gerçek olmadığı bilinen bir haberi veya durumu bildirme, gerçekleştiği kesin olan bir eylemi ifade etme" işlevleriyle kullanıldığı görülmektedir. Yine Sefaretnamelerde TT'de olduğu gibi, duyulan geçmiş zaman eki, anlam kaymasına uğrayarak görülen geçmiş zaman, gelecek zaman kipleri yerine kullanılmıştır. Bir örnekte -Up zarf-fiil eki işleviyle de Sefaretnamelerde yer almıştır. Bunun yanında Sefaretname metinlerinde hikâye anlatımlarında istek ekinin duyulan geçmiş zaman işleviyle kullanılmış olduğu tespit edilmiştir.

Sefaretnamelerde duyulan geçmiş zamanın hikâye birleşik çekimi de yer almaktadır. Bu birleşik kip TT'de artık işlevini yitirmiş ve görülen geçmiş zaman işlevini karşılar olmuştur. Sefaretnamelerde de kip, bu yönüyle yer almaktadır. Örnek metinlerimizde duyulan geçmiş zamanın rivayet kipi de günümüzdeki işlevleriyle yani sonrada fark etme ve küçümseme işleviyle kullanılmıştır. Ayrıca Sefaretnamelerde (mIş ol-) yapısıyla karmaşık fiiller olarak nitelendirilen çok sayıda örnek de yer almaktadır.

B. Görülen Geçmiş Zaman (-dI)

Hem şekil hem zaman ifade eden bir ektir. Şekil bakımından bildirme, zaman bakımından görülen geçmiş ifade eder.[169] Hareketin konuşma anından önce yapıldığını ve konuşanın hareketin gerçekleşip gerçekleşmediğini kesin olarak bildiğini belirten bir zamandır.

ET'de görülen geçmiş zaman eki, **-tI** veya **-dI** dir. Bu iki şekilden daha az kullanılan ve kitabelerde hiç olmayan diğer bir görülen geçmiş zaman eki *-yUk* şeklinde görülmektedir.[170]

---

[169] Ergin Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1989, s. 282.

EAT döneminde görülen geçmiş zaman ekleri, **-dI,** 1. kişi çekimlerinde **-mIş** ve **-(y)Up** ***durur*** şekilleriyle karşılanmaktadır.

"Ḫudāvendā şükür olsun tapıña / ki niyyet ***dutmışam*** varam ḳapıña." , "Ne ḳadar Hindistān ṭabīb-i ḥāzıkları var ise getürdüm kimse çāre idemedi bu işde ʿāciz ***ḳalup dururam.***"[171]

TT'de **-DI** , görülen geçmiş zaman eki olarak kullanılmaktadır.

Sefaretnamelerde de görülen geçmiş zaman eki olarak **-dI** kullanılmıştır.

Görülen Geçmiş Zaman Ekinin İşlevleri

Görülen geçmiş zaman eki, EAT döneminde söyleyenin bizzat gördüğü veya görmüş kadar kesinlikle bildiği bir fiili anlatırken kullanılmıştır. Ekin işlevi, sadece **-dI+kişi** ekiyle değil, 1. kişilerde **-mIş+kişi eki** ve **-(y)Up durur +kişi eki** şeklinde de karşılanmıştır:

"Üç gündür nesne ***yimemişem.***", "Anıñ şerrinden eyle bizi īymin / ki ***olmışuz*** göñülden doğru müʿmin.", "Ne ḳadar hindistān ṭabīb-i ḥāzıkları var ise getürdüm kimse çāre idemedi bu işde ʿāciz ***ḳalup dururam.***" [172]

TT'de görülen geçmiş zaman ekinin işlevlerini Zeynep Korkmaz şu şekilde ifade etmiştir:

"Görülen geçmiş zaman eki, konuşan ve dinleyen tarafından bilinen ve konuşma anında bitmiş, tamamlanmış olan bir olayın anlatılmasında kullanılır.

Görülen geçmiş zaman eki, konuşma anında tamamlanmış bulunan, konuşanın görüp tanık olduğu ancak dinleyenlerin bilmediği bir oluş, kılış ya da bir düşünceyi anlatır.

Görülen geçmiş zaman eki, konuşanın tanık olmadığı ancak konuşanca gerçekleştiği kesin olarak bilinen bir olayı anlatır.

Herhangi bir fiilin geniş zaman sıfat-fiiliyle ol- yardımcı fiilinin görülen geçmiş zaman çekimi bir alışkanlığı; gelecek zaman sıfat-fiili ve ol- fiilinin görülen geçmiş zaman çekimi bir istek veya niyeti ifade eder.

Görülen geçmiş zaman eki, bazen tahmine dayanan bazen de gerçekleşmediği halde gerçekleşmiş gibi farzedilen durumları anlatmada kullanılır.

---

[170] Gabain A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları. Ankara, 1995, s. 80.
[171] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 88.
[172] Gülsevin, a.g.e., s. 90.

Görülen geçmiş zaman ekinin kalıplaşarak yapım eki gibi kullanıldığı, cümlede zarf görevi üstlendiği, anlam kaymasına uğrayarak, yakın geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman, geniş zaman ve gelecek zamanı gösterdiği görülmektedir."[173]

Görülen Geçmiş Zaman Ekinin Sefaretnamelerdeki İşlevleri

Konuşan ve dinleyen tarafından bilinen ve konuşma anında bitmiş, tamamlanmış bir olayı anlatır.

...ben bu kelimātı söylerken uzadup almaḳ ***istedi*** ben mültefit ***olmadım***... Aİ 12-11; ...ṭavʿan ve kerhen suʾāllerine cevāb ***virdik***... Aİ 9-9; ...ve şerbet buḫūr ikrāmdan ṣoñra elli ʿaded ṭuġrālu altun ile bir çuḳa ve bir ḳumaş kendüye ve yüz ʿaded altun daḫi etbāʿına virüp ***gönderdim***... Aİ 10-11; ...müşārun ileyh ḥażretleri daḫi böylesini ***görmedim*** diyü buyurduḳlarında ḳraliçe cevāb bu bir oyundur ki memleketleriñize vardıḳdan ṣoñra ḫāṭırıñıza gelür diyü ***söyledi***...ER 36b-12; ...iki defʿa altun ibrīḳ ile çay ve ḳahve getürdiler ***içdim***... Aİ 15-2; ...şāh baña oturıñ diyü emreyledi ben ise teʾeddüb idüp ***oturmadım***... Aİ 13-2; ; ...bu ḳadar zamāndan mektūbuñuz gelmedi aḥvāliñizden ḫabīr ***olamadıḳ***... Aİ 23-12; ...ey ādemler nāmeñiziñ cevābını ***aldıñız mı***... ER 7a-10; ...siziñ içün bārgīr ḥāżır itmiş idik siz āḫar yoldan ***geldiñiz***... AP 7b-7; ...ve baʿdehū deryā kenārına varılup Yunānīden ḳalmış ḳayıḳ oyunını ***oynadılar***... MF 15-1; ...siz bu devletiñ vezīr-i aʿẓamı ***bulundıñız*** ḥall ve ʿaḳd-ı muṣālaḥa ve umūr-ı biʾl-cümle mükālememiz siziñle olsa gerekdir... Aİ 8-10;

Konuşma anında tamamlanmış bulunan, konuşanın görüp tanık olduğu veya bildiği ancak, dinleyenlerin bilmediği bir oluş, kılış ve düşündeyi ifade eder.

...mizācları ġāyet aʿlā ve maḳar-ı salṭanatlarında istirāḥat üzeredirler diyü cevāb ***virdim***... Aİ 13-9; ...bu ḳuluñuzı taḥvīl gicesi ***daʿvet itdiler***iʿ tizār idüp ***gitmedim*** irtesi gün ādem gelüp tekrār ***daʿvet eylediler***... Aİ 21-9; ...eṣnā-yı rāhda bir yığın yeşil ağaç dalı yığup her gelene birer dal virürler idi ḳuluñuz iltifāt ***itmedim***... MF 42-7; ...o pādişāh-ı ʿālī-cāh ḥażretlerine maḫṣūṣ nāme yazup ***gönderdim***... Nİ 14-13; ...bizler ki atlu ʿaskeriyiz bu gice ṣabāḥa ḳarşu orduñuzı başacaḳ idik yol nişānlamaḳ içün buraya ***geldik ṭutulduḳ***... ER 8a-6; ...ve bir ʿatīḳ ve ḫarābe ḍarb-ḫānesini ***seyr eyledik***... Vİ 15-9; ...bize maṣraf bahāsı olmaḳ üzere beş yüz tuman akçe ***gönderdiler***... Aİ 10-6; ...cümlemiz maḥbūs olmaḳdan başḳa yiyecek ve

---

[173] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 585-599.

yaḳacak ve şu daḫi *virmediler*... ER 31b-12; ...bizleri meclisden ʿavdete muraḫḫaṣ *eylediler*... Nİ 17-15; ...Tātārları gelüp *ḫaber virdi* Ḳırım yaḳasında küffār yoḳdur... ER 7b-3;

Konuşanın tanık olmadığı, ancak konuşanca gerçekleştiği kesin olarak bilinen olay ve bilgilerin aktarımında kullanılır:

...İspanya ḫalḳı Rūm ṭāʾifesine muṭīʿ *oldılar* baʿdehū Ġot ḳavmi yaʿni İsveç ṭāʾifesi İspanya ve Romayı *aldılar*... Vİ 21-1.

Gerçekleşmediği halde gerçekleşmiş gibi farz edilen durumları anlatırken kullanılır.

...bu vechle yedi sekiz ḳıṭʿa ḳayıḳ ile ẕikr olunan oyunı oynadılar ancaḳ ẕevḳden bī-naṣīb ise daḫi her ṭarafdan suʾāl idenlere *gūyā ḥaẕ olundı* vādīsiyle muʿāmele olundıġından ziyāde maḥẓūẓ olurlardı... MF 15-7.

Görülen geçmiş zaman anlam kaymasına uğrayarak farklı zamanları ifade edebilmektedir.

Duyulan geçmiş zaman işleviyle kullanılır:

...sizler ki ḥabs oldıġıñız cezīrede Ḥaḳ Teʿālāya nice niyāz ve ricā *eylediñiz* ki ḫalāṣ olmaḳ içün ol cezīre helāk oldı... ER 7a-13; ...bu mālı Firʿavna getürdüklerinde Firʿavn *ṣordı* ki bunca māl ḳanda ḥāṣıl oldı ḫaber *virdiler* ki ol vilāyet ḫalḳı ḳuyu ayaġından mezāriʿine aḳıdup fāʾidelendiler... ER 60b-7,8; ...bu māl diyicek Firʿavn *aytdı* yaramaz itdiñ bu mālı anlardan aldıñ... ER 60b-10;

Cümlede zaman ifade eden kelimelerle birlikte yakın geçmişi ifade eder:

...ve ben on yedi senedir ki gezerim şimdi *geldim*... ER 41a-7; ...siziñ evvelde bu niyyetiñiz var idi şimdi *geldi ẓuhūr eyledi*... Aİ 6-14; ...NoġayTātārı ḲırımTātārınıñ dilini kesdi Ḳırım Tātārı şimdi *vızırdamaġa başladılar*... ER 18b-8; ... ve bize muḳaddemā ocaḳlu taʿyīnāt virmedi şimdi *başları ṣıḳıldı* daʿvet iderler benim ṭaşrada işim yoḳdur... ER 21a-8; ...ʿOṣmānlu ʿaskeri siziñ üzerleriñize gelür ise bizler cevāb virüp defʿ ideriz diyü iʿtimād virdiler işte şimdi üzerimize *geldiler* eger böyle ḳalur ise Or Ḳalʿasına daḫi ʿasker gider... ER 22a-7;

Görülen geçmiş zaman kipindeki bazı örnekler şekilce geçmiş zaman ifade etse de o anda yapılan bir eylemi eder:

...ilçi efendi ḫoş ***geldiñ*** ṣafā ***getürdiñ*** yollarda çoḳ zaḥmet çekdiñ mi diyü Fārisīce bir ḳaç su'āller eyledi... Aİ 13-12; ...ve naẓarı benden yaña olup ve vezīri ile beni ***söyleşdiler*** ama ne didiklerini işitmedim... Aİ 14-4; ...siz bizim ḳadīmī bendelerimizsiz cürmüñüzi ʿafv ***eyledim***... Aİ 34-2; ...başvekīl bunlar Cezāyir urbalarıyla müzeyyen olup bu üslūb üzre pāşā ḥażretleri bizleri ***bildi*** mi ve pāşā ḥażretleri daḫi ***bilmedim didi***... ER 36b-8,9; ...ve sizi ʿavdete ***muraḫḫaṣ eyledim*** ḫidmetiñiz ve ḥareketiñiz maḳbūlümüz olmuşdur deyüp nāmelerin teslīm itmeleriyle... Nİ 25-4;

Geniş zaman sıfat-fiil ekiyle ol- fiilinin geçmiş zaman kipinde kullanılışı:

Geniş zamanın sıfat-fiili ve görülen geçmiş zaman kipi birleşerek eskiden olmayan fakat yeni başlamış olan bir alışkanlığı ifade etmektedir:

...nehriñ kenārında bir küçük tersāne yapup ḳrala ve sāyire ḳayıḳlar inşā ***ider oldılar***... DR 7-9; ...ve aralıḳ aralıḳ opera ve ḳomedya ve bāġçe seyirlerine ***ʿazīmet olunur oldı***... MF 29-17; ...meẕkūr sekenesi serbest ve edebden ḫālī olduḳlarından sery ü temāşā içün bir ān rāḥat ***virmez oldılar***... MF 16-23.

Gelecek zaman sıfat-fiili ile geçmiş zaman kalıbındaki ol- fiili bir arada kullanılınca niyet ve istek ifade etmektedir:

...Varadinden ṣoñra bizim üzerimize ***gelecek oldılar*** ammā Allāhü Teʿālānıñ rıżāsı yoġimiş... Aİ 7-2;

Örneklerde de görüldüğü gibi görülen geçmiş zaman eki, bir iki işlev haricinde TT'deki işlevleriyle paralel bir kullanım göstermiştir.

Görülen Geçmiş Zamanın Hikâyesi

Zaman ve kişi ekleri üzerine **-dI** eki getirilerek yapılır. Tahsin Banguoğlu, görülen geçmiş zamanın hikâye kipinin plânlı geçmiş özelliğinden bahsederken bu kipin daha çok hatırlatma üslûbunda kullanıldığını ifade etmiş ve artık duyulan geçmiş zaman kipiyle anlamdaş olduğunu vurgulamıştır.[174] Zeynep Korkmaz da geçmiş zamanda gerçekleşmiş bir oluş ve kılışın yine geçmiş zamana aktarılarak anlatılması olarak tanımladığı kipin işlevini uzak geçmiş zamanı anlatma şeklinde ifade etmektedir.[175]

---

[174] Banguoğlu Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, 528, Ankara, 1998, s. 459.
[175] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s.734.

Sefaretnamelerde bir örnekte karşımıza çıkan bu kipin işlevi cümleye hatırlatma ve uzak geçmiş anlamı katmaktadır.

...ve bu eyü ma'nā ve 'alāmet degildir lākin bizler mecbūruz ***didiler idi***... ER 10b-7.

Değerlendirme

Hareketin konuşma anından önce yapıldığını ve konuşanın hareketin gerçekleşip gerçekleşmediğini kesin olarak bildiğini belirten bir zamandır. ET'de görülen geçmiş zaman eki, **-DI**'dır. EAT döneminde sadece **-dI+kişi** ekiyle değil, 1. kişilerde **-mIş+kişi eki** ve **-(y)Up durur +kişi eki** şeklinde geçen ek, söyleyenin bizzat gördüğü veya görmüş kadar kesinlikle bildiği bir fiil anlatılırken kullanılmıştır. TT'de de görülen geçmiş zaman eki, bu işlevinin yanında "görülen geçmiş zaman eki, konuşma anında tamamlanmış bulunan, konuşanın görüp tanık olduğu ancak dinleyenlerin bilmediği bir oluş, kılış ya da bir düşünceyi, konuşanın tanık olmadığı ancak konuşanca gerçekleştiği kesin olarak bilinen bir olayı, tahmine dayanan bazen de gerçekleşmediği halde gerçekleşmiş gibi farzedilen durumları" anlatır. Ayrıca, görülen geçmiş zaman ekinin kalıplaşarak yapım eki gibi kullanıldığı, cümlede zarf görevi üstlendiği, anlam kaymasına uğrayarak, yakın geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman, geniş zaman ve gelecek zamanı gösterdiği görülmektedir. Herhangi bir fiilin geniş zaman sıfat-fiiliyle ol- yardımcı fiilinin görülen geçmiş zaman çekimi bir alışkanlığı; gelecek zaman sıfat-fiili ve ol- fiilinin görülen geçmiş zaman çekimi bir istek veya niyeti ifade eder.

Sefaretname metinlerinde görülen geçmiş zaman ekinin EAT'de TT'de görülen işlevleri karşılayan örnekleri mevcuttur. " Konuşan ve dinleyen tarafından bilinen ve konuşma anında bitmiş, tamamlanmış bir olayı anlatır. Konuşma anında tamamlanmış bulunan, konuşanın görüp tanık olduğu veya bildiği ancak, dinleyenlerin bilmediği bir oluş, kılış ve düşündeyi ifade eder. Konuşanın tanık olmadığı, ancak konuşanca gerçekleştiği kesin olarak bilinen olay ve bilgilerin aktarımında kullanılır. Gerçekleşmediği halde gerçekleşmiş gibi farz edilen durumları anlatırken kullanılır. Görülen geçmiş zaman anlam kaymasına uğrayarak duyulan geçmiş zaman, yakın geçmiş zaman, şimdiki zaman işleviyle kullanılır. Geniş zamanın sıfat-fiili ve görülen geçmiş zaman kipi birleşerek eskiden olmayan fakat yeni başlamış olan bir alışkanlığı ifade etmektedir. Gelecek zaman sıfat-fiili ile geçmiş zaman kalıbındaki ol- fiili bir arada kullanılınca niyet ve

istek ifade etmektedir. Sefaretnamelerde görülen geçmiş zamanın hikâye kipi de cümleye hatırlatma ve uzak geçmiş anlamı katmaktdır.

C. Geniş Zaman (-r, -Ar, -Ur, -(y)A)

Fiilin karşıladığı eylemin bütün zamanlar içerisinde ortaya çıkacağını ya da çıktığını karşılayan bir zaman bölümüdür. Geçmişte başlayıp şimdi devam eden eylemler için bu zaman kullanıldığı gibi gelecekte ortaya çıkacak durum ve olaylar için de kullanılmaktadır.[176]

ET'de geniş zaman ekleri, -Ur, nadiren -Ar, -Ir, ünlü ile fiillerden sonra -yUr ve -r şeklindedir. Çoğunlukla şimdiki zaman, bazen de gelecek zaman anlamı verir.[177]

EAT'de geniş zaman eki -(A)r, -(U)r, -(y)A şeklinde kullanılmıştır. Oluşu ve kılışı konuşma anıyla ondan önceki ve sonraki zamana taşıyabilmektedir.[178] -A istek ekiyle kurulan geniş zaman kesin geniş zamandan daha çok şimdiki zamana ve gelecek zamana kayan bir geniş zamandır.[179]

TT'de de geniş zaman eki, -r, -(I)r, -Ar ekleriyle kullanılmaktadır.

Sefaretnamelerde de geniş zamanı karşılayan ekler, -r, -Ar, -(U)r ve -(y)A ekleridir.

-r, -Ar, -(U)r

...ve ḫayme ve ġayri mühimmāt-ı sā'ire virilür ise ***çıḫarım*** yoḫsa ***çıḳmam***...ER 21a-2; ...bizi severler mi ve maḥabbetleri bizim ḳadar var mıdır sen nice ***bilürsin*** didikde vallāhi şāhım elbette ḳalbden ḳalbe yol vardır... Aİ 23-4; ...meẕkūr köşküñ ortasında üç arşun ṭūlī bir buçuḳ arżī taḫta anbar ḳapağı miṡāl 'āriyet lākin iki ṭarafa daḫi ***serpilür*** bir delik ẓāhir olup birine āyīnleri üzre sofra ṭa'āmları ***çıḳar***... ER 46b-7; ...biz anları büyük ***bilürüz*** eger büyük bilmez isek şer'i ve peyġamberi bilmemiş oluruz... Nİ 14-5; ...kimiñ içün ceng ***idersiñiz*** eger Ḳırım içün ise biz cümlemiz Ḳırımıñ ḳal'alarını Mosḳova virdik ve barışdıḳ bize memleket lāzımdır sizlerden ne fā'ide vardır... ER 22a-15; ...Beşinci Filiboyı size ḳral eylemek mümkin olursa şu gūne bu gūne lüṭuflar müşāhede ***eylersiz*** diyü va'd... MN 12b-1; ...sefere varacaḳ ser-'askerleri bile me'yūs ve maḥrūm gibi ***varurlar***... Aİ 47-7.

---

[176] Özdemir, Emin, "*Türkçede Fiillerin Çekimlenişine Toplu Bir Bakış*", TDAY Belleten 1967, TDK Yay, Ankara 1968, s. 179.

[177] Gabain A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s.80.

[178] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s.92.

[179] Özkan, Mustafa, "*Tarihî Türkiye Türkçesi Metinlerinde İstek Eki -A / -E'nin Kullanılışı Üzerine*, İstanbul Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C.XXX, 2001-2003, İstanbul, 2003, s. 368-372.

-(y)A

Sefaretnamelerde istek ekinin geniş zaman eki olarak kullanıldığı görülür. Bazı örneklerde istek ekinin geniş zaman eki olarak kullanılması kesin bir geniş zaman göstermez, gelecek zamana kayan anlatımlarda ve şart cümlelerinde görülmektedir.

...vālid-i mācidleri ve birāder-i emcedleri ṣayd ü şikāre mā'iller idi bunlar niçün itmezler ḫuṣūṣā ṣayd ü şikār mülūk-i ʿıẓāmıñ şānındandır gerek idi ***ideler***... Aİ 17-8; bizim şāhlarımızıñ ʿömürleri ḳalīl olmasına sebeb nedir şāyed anlar ***cevāb vireler*** şāhım bir ilçi ve bir miḳdār hediye ve nāme irsāl ve bu keyfiyeti pādişāh-i Hinden su'āl olunsa ḫoş olur ... ER 6b-4; ...yā ādemler bir pādişāh ki reʿāyā ve fuḳarāya merḥameti ***olmaya*** ve ẓulm ***ide*** ol pādişāh dünyāda rāḥat ve selāmet mi bulur ve ʿömri uzun mı olur... ER 7a-11; ...eger bizlere iʿtimād olmaz ise Ḳırım içinde olan ʿulemādan su'āl ve müftīlerinden fetvā gelsün ***baḳalım*** ṣoñra maʿlūm olur... ER 11b-8; ...ve hem buña dünyā dirler bir vaḳit ***ola*** ʿOṣmānlu ẓafer bulduḳdan ṣoñra ehl-i Ḳırıma cefālar ***ideler*** ki bu ḥāle sizler sebeb oldıñız... ER 24b-6; ...ve her ḳavim ki içinde zinā çok ola anlarıñ arasında mevt ***çoḳ ola*** ve her ḳavim ki kīleleriñ ve mīzānlarıñ eksik ***eyleyeler*** Ḥaḳ Teʿālā anlardan rızḳı keser... ER 57a-3,4; ... ve her ḳavim ki ʿahdlerinde ***ṭurmayalar*** Ḥaḳ Teʿālā anlarıñ üzerlerine düşmen ḥavāle eyler diyü buyurmuşlardır... ER 57a-6; ...Nemçe lisānında herçoḳ ve Laṭīn lügatında elekṭor olup maʿnāsı intiḫāb idici ve intiḫāb olunmış dimek imiş yaʿni çāsār nesebi munḳaṭıʿ olduḳda bu intiḫāb olunmış yedi kimesne içlerinden dört ʿadet ehl-i ḥarb hersekiñ birini çasarlıġa intiḫāb idici ***dimek ola***... MN 3a-1; ...ve her bār düşmeniñ ḥareketine göre müşāvere ve tedbīr lāzımdır āḫar yerde olan müşāvereniñ ʿaskere ne medārı ***ola*** ve ol ʿaskerden ancaḳ maṭlūb olan kendi ordusınıñ re'y ve tedbīriyle düşmenden aḫẓ-ı intiḳāmdır... ER 59b-9; ...ve cümle ʿaskeriñ umūrı kendüye iḥāle olmaḳ şarṭdır eger ʿasker tertībi gerek düşmen ile muḥārebe ḫuṣūṣı ol vezīre ḥavāle ***ola*** tevfīḳ Bārī Teʿālādandır... ER 58b-14.

Geniş Zaman Ekinin İşlevleri

Geniş zaman kipi, üç zaman bölümünden şimdiki zamana ait sayılmakla birlikte Eski Türkçeden beri her üçü arasında sınırsız denecek kadar geniş bir kullanıma sahiptir. Bu kipin zaman içinde kendiliğinden pek belirli bir yeri olmayıp kullanışa göre değişebilir. Çoğu zaman belirsiz şimdiki zaman, geçmiş zaman, gelecek zaman, gereklilik anlamlarında yer alır. Ayrıca

alışkanlık, süreklilik ve karakter bildirir. Bu geniş ve adeta zaman üstü anlatımı sebebiyle geniş zaman kipi, genel yargılar, kanunlar, kurallar, hikmetler, vecizeler, ata sözlerinin ifade edilmesine yarar.[180]

Haydar Ediskun, geniş zamanın, eylemin başlayıp devam ettiğini ve edeceğini gösterdiğini ifade ederek bu zamanda hiçbir sınırlama ve kesinlik olmadığını belirtmiştir. H. Ediskun geniş zamanın işlevlerini de şöyle ifade etmektedir:

"Her zaman için gerçek olan eylem ve yargıları, alışkanlıkları anlatır, gelecek zaman yerine kullanılınca bir olasılığı sezdirir. Bir olay anlatıldığında geçmiş zaman anlamı katar. Soru biçiminde kullanılınca rica ve inkâr bildirir. Olumlu ya da olumsuz biçimlerinin yinelenmesiyle sürerlik, baştan savmak, kızgın bir itiraf, korku ile karışık bir olasılık, taraflılık gibi anlamlar verir."[181]

Kaya Bilgegil, geniş zaman kipinin anlam bakımından büyük bir genişlik gösterdiğini ifade ederek işlevlerini sıralamıştır: "Geniş zaman, konuşma anıyla ondan önceki ve sonraki zamanlara taşan bir eylemi haber verir. Gelecek zamana delâlet eder, geçmiş zaman anlamıyla hikâyede kullanılır veya beklenilmeyen bir eylemin oluşundan bahseder. Soru şekli, rica anlamı taşır. Dilek veya istek ifade eder, şart cümlelerinde ceza olur. 1. kişi çekimlerinde bir durum veya işe razı oluşu ya da bir teklifi kabul edişi ifade eder. Alışkanlıkları, bir varlıktan ayrılmayan nitelikleri ve aralıklarla tekrarlanan eylemleri ifade eder.[182]

Zeynep Korkmaz, geçmişten geleceğe uzanan bir zaman kesimindeki oluş ve kılışları içine alan geniş zaman kipinin her üç zaman arasında gidip gelen bir esnekliğe sahip olduğunu ifade ederek, bu esnekliğin geniş zaman ekini, geniş zamandan; geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanlara kaydırdığını ve ona bu zamanların işlevlerini yüklediğini belirtmiştir. Ancak, geniş zaman kipiyle karşılanan geçmişlik, şimdilik ve geleceklik, **-DI, -mIş ve -AcAk** eklerindeki gibi belirli değildir ve nispî bir belirsizlik vardır. Çünkü buradaki zamanı öznenin dayandığı maksat, öznenin söyleyiş amacı belirlemektedir. Bu da fiildeki görünüş olayı ile ilgilidir ve zaman kaymalarına yol açmaktadır.[183]

---

[180] Banguoğlu, **Tahsin, Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, Ankara, 1998, s.462.
[181] Ediskun, Haydar, **Türk Dilbilgisi**, Remzi Kitabevi, 7. basım, İstanbul, 1999, s.181-182.
[182] Bilgegil, Kaya, **Türkçe Dilbilgisi, Dergah Yayınları**, İstanbul, 1984, s.268.
[183] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 637.

Zeynep Korkmaz, geniş zaman kipinin işlevlerini ve zaman kaymalarını şöyle ifade etmektedir:

Oluş ve kılışta süreklilik ve genellik işlevi gösterir ve bu geniş zamanın asıl işlevidir.

Görülen geçmiş zamanı gösterdiğinde, üsluba akıcılık kazandırmak için daha çok geçmişte gerçekleşmiş olan ve konuşan tarafından görülen veya bilinen olayların anlatımında kullanılır.

Duyulan geçmiş zaman gösterdiğinde, geçmişte gerçekleşen ancak konuşan tarafından görülmeyen oluş ve kılışları ifade eder.

Şimdiki zamanı gösteren geniş zaman kipinde, *-(I)yor* ve *-mAktA* şimdiki zaman ekleri gibi bir kesinlik ve sürerlilik duruluğu yoktur.

Gelecek zamanı gösterdiğinde, yakın gelecekte gerçekleşmesi niyet ve istek hâlinde olan; ancak, gerçekleşmesinde bir kesinlik bulunmayan durumlarda kullanılmaktadır. Bu kullanımda istek, ihtimal, tahmin ve vaat gibi işlevler de yer alır.

Geniş zaman kipinin emir kipinin yerini tuttuğu da görülür.[184]

Geniş Zaman Kipinin Sefaretnamelerdeki İşlevleri

Genel durum ve süreklilik gösteren eylemleri, alışkanlıkları, gelenek ve görenekleri, tekrarlanan eylemleri, duyguları, kanun gibi genel kuralları, ata sözü vecize gibi genel söyleyişleri, inanışları, genel kabulleri, yakınmaları, tanımlamaları ifade eder:

...yā evḳātlerini ne ile ***güẕerān iderler*** eglenceleri nedir diyü su'āl eyledikde ben daḫi şāhım haftada iki gün ḳubbe-i ʿālī dīvānı vardır ʿumūmen vüzerā ve ʿulemā ve ricāl-i devlet erbāb-ı maṣāliḥ-i nāsı ***görürler***...ve sā'ir ʿulemā cemʿ olup tefsīr-i şerīf ve eḥādīṯ-i Nebevī müẕākere olunup kendüleri ḳafes ardından istimāʿ ve müteleẕẕiẕ ve ***müstefīd olurlar*** didim... Aİ 18-8,11,14; ...şāhıñ ṣağ ṭarafında ḳızlar aġāsı ve beyāż ḳapu aġāsı maḳāmında olan ṭavāşīler ve muṣāḥibler ***ṭurur***... Aİ 40-2; ...Şahin Girāy daḫi ben bu ṭarafda ḳarındaşım Ḳırımda olmadan ***elimden ne gelür*** diyince ey sen ḥāżır ol ḳarındaşına git Ḳırıma niẓām virsün yoḫsa cümlesini ḳılıçdan geçiririz... ER 35a-12; ...temāşā idenleriñ yedlerine iẕin teẕkeresi olmadıḳça içerüye ḳomazlar her kim ise olsun ṣāḥib-i kelām her kim ise andan teẕkere ***alınur***... ER 44b-17; ...nehr-i Saḥar ʿubūr idüp Özi ṣuyına rīzān olur nehr-i mezbūrdan pot ile ***geçilür***... ER 53a-10; ...ve

[184] Korkmaz, a.g.e., s. 639-646.

ḳaraġol içün ʿasker taʿyīn olsa kimesne *gitmez*... ER 59 a-4; ...Menāḳıb-ı Evliyāda meẕkūrdur ki Mālik ibn-i Dīnār (raḥmetulāhi ʿaleyh) buyurmuşlar ki bu zamāne ḫalḳı pāzār aşına *beñzer* ḳoḫūsı gökçek illā dadı eksikdir... ER 59a-15; ...ser-ʿasker olan vezīre umūr-ı ceng içün ilerü yāḫud girü gidesin yāḫud ʿaskeri şalıvirmeñiz şöyle olsa böyle olsa diyü fermān olunduḳda ser-ʿaskeriñ reʾy ü tedbīri ne *fāʾide ider*... ER 59b-14; ...muʿallim diyü gemilerde yol bilen baş reʿīse *dirler* anlar öyle üstāddırlar ki gemi gicede ve gündüzde ḳaç cām ve ḳaç sāʿat yürüdügin *bilürler*... MH 2a-14,15; ...ḳapuda iki ādem durur ellerinde lobud lobudların ḳarşu ḳarşu dayarlar ṭaşradan gelenleri içerü bir bir istediklerin *ḳoyuvirür*... MH 3a-12; ...yā evḳātlerini ne ile *güẕerān iderler* eglenceleri nedir diyü suʾāl eyledikde ben daḫi şāhım haftada iki gün ḳubbe-i ʿālī dīvānı vardır ʿumūmen vüzerā ve ʿulemā ve ricāl-i devlet erbāb-ı maṣāliḥ nāsı *görürler* ve iki gün daḫi ḥālā müceddidā binā ve iḥyā buyurduḳları kütüb-ḫāneye teşrīf... Aİ 18-8,11; ...anlar daḫi her sene rikābımıza gelüp ser-fürū idüp her biriniñ sāliyāneleri ne ise virüp muṭayyeb *ideriz* didiler... Aİ 26-14; ...biʾl-cümle maʿlūmumuzdur ve Ḥindden ve Özbekden ziyāde biz anları *sever* ve duʿāların *ideriz*... Aİ 35-4; ...ve bunlar ḫarc-ı Sünnī diyü şāh ṭarafına senede vāfir *akçe virürler* ḥāṣılı şimdi memālik-i ʿAcemiñ belki şülüṣī mertebesi Müslümāndır... Aİ 46-6; ...ḳral biʾn-nefs ya ol eyālete gidüp yoḳlar yaḫud ol ḥavālīde olan ceneraller yoḳlayup anlarıñ daḫi ṣayfiye libāslarını *virürler*... AP 21a-15; ...bāzīrgānlar gelüp Şahin Girāydan vāfir akçe ṭaleb itmeleriyle mezbūr Şahin Girāy bu aḳçayı ḳral *virür* diyü nizāʿ ve bir ʿarż-hāl virüp benden akçe isterler mīrīden virilmek iḳtiżā *itmez mi*... ER 35a-16,17; ...bu baḳır akçanıñ yüz ġuruşluġı bir ʿaraba ancaḳ *götürür*... ER 38b-2; ...ve nehr-i mezbūrıñ buzları bahāra yaḳīn mīrīden *ṣatılur* ve herkes çayır dutmış miṣillü nişān ḳoyup vaḳtinde *ḳırarlar* ʿaraba ile buz-ḫānelere *getürürler* herkesiñ ḫānelerinde ve ḫānlarda ve ḳaṣab-ḫānelerde birer ikişer buzḫāneleri vardır... ER 45a-4, 5, 6; ...ve bārgīr ḫidmetleri içün ve kimini ʿarabacı idüp ücret ile nāsıñ yükleriñ *ṭaşırlar* ve kimi *ırġadlıḳ iderler* ḥāṣıl olan aḳçayı ağalarına ḥisābı üzre *virürler*... ER 48a-15,16; ...ve üç günde üç ḳaba çavdar etmegi olmaḳ üzre ḳalʿa żābiṭi *virür* üç senede bir defʿa ʿabādan eṣvāb ki ḳalʿada ve şehirlerde sākin bāzirgānlar *virürler*... ER 48b-15,16; ...Ḥabeş memleketi üç günlük yoldur fildişi ve gergedān derisi Maḫāya *getürürler* andan alup Hindistāna *götürürler*... MH 2a-2; ...ve ol cezīre Hindistān ile Bender-i Ciddeniñ nıṣfıdır ol cezīre *görünmez* ol maḥalle varıldıġını muʿallimler *bilür*... MH 2a-13; ...ve her sāʿatde iki kerre deñizde geminiñ

yürüdigin *ölçerler*... MH 2a-16; ...ve Hindistānda ʿavratlar gündüz aṣlā ṭaşra *çıkmazlar* gice ile birbirlerine *varurlar*... MH 4b-4; ...ve her gün ṣabāḥ ḳalkdıḳda öküz sidügi ile aġzın ve yüzin *yur*.. MH 4b-26; ...mārru ʾlb-eyān ṭop-ḫānede ancaḳ ḳundaḳ ve tekerlek *işlerler* ḳaldı ki çarḫlar ile īcād olunan ālāt vesīlesiyle suhūletlü iş *görürler*... MF 16-1,2; ...türābını yüz sāʿat mesāfede olan bir maḥalden *getürürler* üç nevʿdir iki nevʿi kireç gibi beyāż ve nevʿ-i digeri ṣarıya mā ʾildir... MF 22-20; ...bir maṣlaḥat her ne ḳadar ḳolay ḥuṣūle gelse işiñ eyüsi altı ayda *biter*... MF 39-24; ...ve ḫalīfetu ʾllāh-i Mekke ve Medīne pādişāhıdır biz anları büyük *bilürüz* eger büyük bilmez isek şerʿi ve peyġamberi bilmemiş oluruz... Nİ 14-5; ...bizim ʿādetimiz ʿOṣmānlı ilçilerine ḫuşūnet eylediklerinde cebrile sözümüzi *icrā itdiririz* ibrāma ṭāḳātleri yoḳdur dimekle bizi orta ilçi pāyesine tenzīl murād eylediler... Vİ 6-16; ...ve Madridiñ mīvesi ḳıllet üzredir Endülüsden *getürürler*...Vİ 18-15; ...ve şāhıñ baş ucında ḳırk ḳadar tāze ḫān-zādeler ve Abaza ve Çerkes köleler *ṭurur* ancaḳ ḫān-zādeler ġāyet dilber ve nāzük *olurlar*... Aİ 40-4; ...ḥālbuki Kefeden Ḳaş ḳalʿasına iki ayda gemi varup *gelmez* ve bir de iki ay ʿasker zaḫīre *bekler mi*... ER 14b-11; ...ve gemileri ḳırḳ elli pāre ṭop *çeker* baʿżı ziyāde ve baʿżı eksük ve gemide ṭaʿām ocaḳlıḳdan ġayri bir yerde *bişmez*... MH 2b-1; ...baʿżı ādemiñ bir ay bir buçuḳ iki ay dışı çıḳmayup öylece çāmaşursız ve donsız zaḥmet *çeker*... MH 3b-17; ...behmenleriniñ papazlarınıñ yanına varup belindeki peştemālin çıḳarup eṣvābın *giyer* ve ḳarşusında diz çöküp *oturur*... MH 5a-10; ...çoḳ ḫayrāt *iderler* Müslümānlarıñ işlerinde çoḳ *bulunurlar* ve dellālar Bānyāndır... MH 5b-8;

Geniş zaman kipi konuşanın görmediği ancak farz ettiği, inandığı ve bazı duyumlardan elde ettiği bilgileri doğru kabul ederek tahminî bir söyleyişe yöneldiği durumları ifade etmede kullanılır.

...ricāl-i devletī maḳāmında olanları söyletseñ fużūlluġı elden ḳomayup Mīr Üveys oġlı bizim reʿāyāmızdandır ancaḳ şāhımız ile nāz ü niyāzı vardır elbette yaḳında *gelür* şāha ser-fürū ider şāh daḫi günāhlarını *baġışlar* yine raʿiyyeti ḳabūl *ider olur dirler* ama ḥaḳīḳatde öyle degildir... Aİ 47-1,5.

Geniş Zaman Ekinin Diğer Kiplerin İşleviyle Kullanılışı

Duyulan Geçmiş Zaman İşleviyle Kullanılır:

Geniş zaman kipi, konuşanca görülmeyen ancak geçmişte gerçekleştiği anlatılan hikâyelerin anlatımı söz konusu olduğunda kullanılmaktadır. Aşağıdaki örnekte hikâye görülmüş gibi anlatılmaktadır. O nedenle geniş zaman bazı örneklerde duyulan geçmiş zaman yerine bazılarında da şimdiki zamanın rivayeti olarak kullanılmıştır.

...ḫulefā-i ʿAbbāsiyeden Hārūnü'r-Reşīd bir gün şikāra gider iken eṣnā-yı rāhda ḳarındaşı Behlūle teṣādüf idüp görse kim yirde bir kebīr sütūn *yaṭur* Behlūl ol sütūnıñ bir başını yerden ḳaldırup yine *bıraġur* o bir başını yerden ḳaldırup yine bıraġur ortadan *yapışur ḳalḳmaz* bu gūne çalışur iken üzerine varup ḳarındaşından bu keyfiyeti su'āl eyledikde Behlūl cevāb idüp iş bu sütūnıñ bir başını dünyā ve bir başını āḫiret farż eyledim lākin dünyāya yapışdım āḫiret ḳalur āḫirete yapışdım dünyā ḳalur ortadan yapışdım sütūn ḳalḳmaz buña çalışdım dimiş vāḳīʿa Noġay ʿulemāsına müşkildir... ER 12a-9-17

Görülen geçmiş zaman İşleviyle kullanılır.

...eger ẓaḫīre iḳtiżā ider ise Ḳaş Ḳalʿasında ẓaḫīre vardır irsāl olunan baş muḥāsebe defteri mūcibince alasın diyü fermān-ı ʿālī ādemler irsāl olundı ẓikr olunan zaḫīreden bir ḥabbe ḳalmamışdır diyü ʿarż ve iʿlāmları geldikde Āsitāneye irsāl olunmuş idi yine ol zaḫīre içün fermān gelür ḥāl neye varur bilmem *dirler idi*... ER 14b-17; ...bu şehir güzīde şehirleri olup herḳıl bināsı oldıġını *ḫaber virürler* ve ehl-i İslām vaḳti cennet şehri dimekle meşhūr imiş... Vİ 4-8; ...ser-ʿasker-i ʿālī-şān ḥażretleri ḳalʿaya teşrīf ve ṭabya üzerinde oturup Ḥaḳḳa tevekkül idüp intiẓār üzere iken nāgāh Ḳırım içinde iskān olunan Noġay ḳabīlesinden cān boylu ve Nīşke oġlu mīrzālarından bir ḳaç kāfir ṭutup *getürürler* ki Ḳırım içinde ṣanalar pāşā ḥażretleri bunları görüp çevirdi... ER 8b-15; ...şeyḫ oġlınıñ yaʿnī şāhıñ devri dönmüş ve devleti gitmiş ve müddeti tamām olmuşdur diyü āşikāre *söylerler*... Aİ 47-10; ...ser-ʿaskere ve aṣḥāb-ı taʿyīnāt olan ordu ricāline senede altı ay *olur* ki taʿyīn virilmedi... ER 14b-4;

Şimdiki Zaman Kipi İşleviyle Kullanılır.

Geniş zaman ekinin şimdiki zaman işleviyle kullanıldığı örneklerde olayın görülmesinde bir kesinlik yoktur. Geçmişte gerçekleşmiş olan ya da başkasından duyulan bir anlatılırken bu kip kullanılmıştır.

...şevketli ḫünkār ḥażretleri ne ʿālemdedir dimāġları çaġmıdır yaʿni mizācları eyü midir ḥālā İstanbul sarāyında mı *otururlar*... Aİ 13-7; ...ḫünkār ḥażretleri şimdi maḳar-ı salṭanatlarında *eglenürler* mi yoḫsa ṣayd ü şikār iderler mi... Aİ 17-4,5; ...ol ṣadā deryā ṭarafından mıdır ḫaber gelsün diyü fermān idüp varup suʾāl olunduḳda ṣadā deryādan *gelür* diyü ḫaber geldikde... ER 7a-6; ...melik-i müşārun ileyh mekş içün bir bostāna girüp görse ki bir māh-tāb-ı duḫter-i zamān baldırlarını istinġa eylemiş aḳar ṣu içinde būstān *ṣuvarır*... ER 61a-6; ...bir iki seneden ṣoñra üzerine ʿaẓīm bāġī geldi yine ṭaġlar başlarında āteşler yaḳdılar ṭabl ve kös dögdiler istimāʿ idenler pādişāh yine ḫātunı güldirmek *ister* diyü ʿasker muḳayyed olmadı... ER 62a-4; ...siz āḫar yoldan geldiñiz siziñ içün iʿdād olunan bārgīrleriñ ücretini *isteriz* kelām-ı bī-meʾāliyle anlar daḫi bir ḳaç sāʿat taṣrīʿ... AP 8a-8; ...bu ḥaḳīr daḫi tebessüm itmekle ḳāḍī efendi ve dīvān kātibi efendi ḥaḳīre suʾāl ve ibrām idüp ḥaḳīr daḫi ḫāṭıra bir şey geldi aña bināʾen *gülerim* didim... ER 12a-7; ...ve ʿaskeriñ meştāda ḳalanları taʿyīnāt ve maʿīde *isteriz* diyü nizāʿa müʾeddī bahāneler peydā itmeleriyle dürlü dürlü ḥāletler ẓuhūr idüp... ER 13a-3; ...ḳırlanġıç ilerü geldi ben bunuñ didigini *bilürüm* didi dünyā luḥūmından ancaḳ ḳurbaġadan leẕīẕ et yoḳdur diyü şehādet iderdi... ER 18b-6; ...İbrāhīm Pāşā Ḥażretleri ḫoş imdi pāşā ḳarındaş siziñ teşrīfiñize bināʾen *giderim* yoḫsa gitmez idim lākin bu da böyle olsun ġayrı çāre yoḳdur... ER 32a-8; ...kimiñ içün ceng *idersiñiz* eger Ḳırım içün ise biz cümlemiz Ḳırımıñ ḳalʿalarını Mosḳova virdik ve barışdıḳ bize memleket lāzımdır sizlerden ne fāʾide vardır... ER 22a-15;

Gelecek Zaman Kipi İşleviyle Kullanılır.

Geniş zaman kipinin gelecek zaman kipi yerine geçmesi, gerçekleşmesi niyet ve istek hâlinde olan ancak gerçekleşmesinde bir kesinlik bulunmayan durumlarda ve şarta bağlı vaat söz konusu edildiğinde kullanılır.

...baʿdehū Rabaṭ Ḳalʿasına ʿasker taʿyīn idesiz ki biz de yigirmi otuz biñ Tātār ile *varırız* diyü taḥrīrātı gelüp ser-ʿasker ḥażretleri muḳaddem ḫaber almışdı... ER 20a-2; ...Beşinci Filiboyı size ḳral eylemek mümkün olursa şu gūne bu gūne lûṭuflar müşāhede *eylersiz* diyü vaʿd... MN 12b-1; ...bir iki gün ṣoñra iʿtimādü ʾd-devlesi ḫaber göndermiş ki bir ilçi techīz idüp kendüleri ile refīḳ olmaḳ üzere *irsāl ideriz* nāme-i hümāyūnuñ cevābını aña yazup *viririz*... Aİ 24-3; ...ve sizden ṣoñra gönderecegimiz ilçimiz ile tafṣīlen *yazarız* diyü cevāb eylediler... Aİ 25-7; ...yine ol zaḫīre içün fermān gelür ḥāl neye *varır* bilmem dirler idi... ER 15a-1; ...ser-

ʿasker-i ʿālī-şān ḥażretleri fermān idüp Mıṣırlı ve sāʾir sipāh ve ḳapu ḫalḳıyla ***giderim*** yarın ḥāżır olsunlar diyüp... ER 17a-11; ...inşāʾallāhü Teʿālā üç güne degin ***varırım*** diyü ḳāʾimede taḥrīr olunmuş idi... ER 17a-15; ...ve ḫān ḥażretleri buraya ***gelür*** diyü bir gün mekş idüp meger ḫān ḥażretleri ol vardığı gice Tātārlarıñ küffār ile beynlerinde işāretleri var imiş... ER 17b-11; ...Abaza Meḥmed Pāşā daḫi cevāb idüp muḳaddemā maṭlūb olan ḳırḳ esb ve ḳırḳ kīse aḳça ve zaḫīre ve ḫayme ve ġayri mühimmāt-ı sāʾire virilür ise ***çıḫarım*** yoḫsa ***çıḳmam***... ER 21a-2; ...görelim Necātī āyīne-i devrān ne ṣūret ***gösterir***... ER 26a-9; ...ey sen ḥāżır ol ḳarındaşına git Ḳırıma niẓām virsün yoḫsa cümlesini ḳılıçdan ***geçiririz***... ER 35a-12; ...lākin pederim kendi yoḳ şu köye gitdi şimdi ***gelür*** diyü ***cevāb ider***... ER 61a-9; ...şimden şoñra ben seniñle ***mükāleme itmem*** ve meclisiñe ***gelmem*** varup biʾẕ-ẕāt şāh-ı cem-cāh ḥaẓretleri ile ***söyleşürüm*** at ḥāżır itsünler konaġa ***giderim*** diyü ḥareket üzere iken hemān şeʾn-i evvel defter-dārı ve reʾīsi yanıma gelüp beni ṭutup luṭf idiñ kerem idiñ murādları o degildir sehv eyledi maʿẕūr buyurıñ... Aİ 9-3; ...cümle ehl-i Ḳırım ve Noġay senedler virüp senedler aldılar ʿOṣmānlu ʿasker siziñ üzerleriñize gelür ise bizler cevāb virüp defʿ ***ideriz*** diyü iʿtimād virdiler... ER 22a-5; ...İbrāhīm Pāşā Ḥażretleri bizler ġayrı gidelim diyü Emīn Pāşāya söyledi ve dīvān tercemānına ḫiṭāb idüp var başvekīle söyle biz ***gideriz*** tercemān-nām Mihaʾil daḫi iẓin alup buyurıñ didikde İbrāhīm Pāşā Ḥażretleri ḳonaġa teşrīf buyurdılar... ER 33a-16.

Emir Kipi İşleviyle kullanılır:

Geniş zamanın emir kipi yerine kullanımında rica ve istek söz konusu edildiği görülür.

...ve Tañrı emāneti olsun şöyle ***dirsin*** ki Ḥaḳ Teʿālā anlara ve bize çoḳ yıllar ʿömürler virsün... Aİ 30-2; ...imparaṭor sizden gümrük ister ise baʿdehū virmek üzre yedimize bir kāġıd ***virürsüñüz***... AP 7b-2,5; ...bizim ilçimiz Āsitānede şevḳ-dār virdi beher-ḥāl muḳābeleten siz daḫi tedārik ***ider virürsiz*** didiler... Vİ 12-7.

İstek Kipi İşleviyle Kullanılır.

...ṣāḥib-i būstān ol enārdan bir enār ṣıḳup bir kāse ṭoldı ve melik daḫi içdi ve būstānı bu iḫtiyārdan ***alurum*** diyü ḫāṭırına gelmiş idi... ER 60b-14; ...cümle ocaḳlu ser-ʿasker pāşāya Meḥmed Pāşā meʾmūr oldığı ḳalʿa-i cedīde gitmedi bārī orduya gelsün kerem idüp bir daʿvet idiñ cümlemiz bu ḫuṣūṣda ***ricā*** ve ***niyāz ideriz*** didiklerinde... ER 20b-7; ...eṣnā-yı kelāmda

Meḥmed Pāşā ser-ʿasker-i ʿālī-şāna pāşā ḳarındaş ben siziñle Or Ḳalʿasına ***giderim*** ve ḫidmetde ***olurum*** ve baña ḫān ḥażretleri daḫi yārlıḳ virmişdir... ER 16a-2.

Geniş Zamanın Hikâyesi

Geniş zamanın hikâyesi, **-r, -Ar, -Ur** ekleri üzerine **-dI** eki veya **ol-** yardımcı fiili getirilerek yapılır. Tahsin Banguoğlu, bu kipin işlevini, "geçmişte sınırsız şimdiki zaman anlatır. Bu kip basit kipinin anlam özelliklerini geçmiş plânına aktarmış görülür. Bu kip geçmişte süren bir kılışı anlatmaya yaradığı gibi, o kılışın devam etmediğini, hatta gerçekleşmediğini ima için de kullanılır. Bu şekliyle olmayası şartın ceza cümlesini kurar" şeklinde ifade etmiştir.[185] Haydar Ediskun, geniş zamanın hikâye kipinin "konuşan kimsenin geçmişte gördüğü geniş zamanla ilgili bir eylemi kesinlikle hikâye etme, anlatma biçimi" şeklinde tanımlamaktadır.[186]

Gürer Gülsevin ise geniş zamanın ek-fiille çekimlenmiş birleşik kipini, geçmiş zamanda gerçekleşen ancak artık gerçekleştirilmeyen alışkanlıkları bildirme işleviyle değerlendirmiş ve bu kipi, İngilizcedeki "used to" kalıbına denk bir ifade olarak kabul etmiştir. G. Gülsevin, geniş zamanın ol- yardımcı fiiliyle çekimlenen birleşik kipinin işlevini de "eskiden olmayan ancak yeni başlamış ve devam etmekte olan bir alışkanlık" bildiren bir kip olarak izah etmiştir. Bu kipin **-(A)r i-di** yapısı için "geçmiş zamanın hikâyesi" terimi yerine "geçmiş zamanın terkedilmiş alışkanlık kipi" terimini, **-(A)r ol-du** yapısı için de"yeni başlamış alışkanlık kipi" terimini önermiştir.[187]

İbrahim Delice, "sürerli geçmiş" adını verdiği kipi, "geçmişte uzun bir zaman dilimi içinde devam etmiş; yahut, sıklıkla işlenmiş veya eşzamanlı olarak işlenişine şahit olunmuş bir eylemi daha sonra dillendirmek durumunda başvurulan bir kip" olarak ve bu kipin içine şimdiki zaman eklerini de katarak değerlendirmiştir.[188]

Geniş Zamanın Hikâyesinin Sefaretnamelerdeki İşlevleri

Geçmişte gerçekleşmiş bir eylemin eşzamanlı olarak işlenişine şahit olunarak daha sonra o eylemi anlatmak için kullanılır. Anlatan eylemin gerçekleştiğini görmüştür.

---

[185] Banguoğlu Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, 528, Ankara, 1998, s. 463-463.
[186] Ediskun, Haydar, **Türk Dilbilgisi**, Remzi Kitabevi, 7. basım, İstanbul, 1999, s.197.
[187] Gülsevin, Gürer, "*Türkiye Türkçesindeki Zaman Ve Kip Çekimlerinde Birleşik Yapılar Üzerine*", TDAY Belleten 1997, TDK yay, Ankara, 2000, s.215-224.
[188] Delice, H. İbrahim, "*Yüklem Olarak Türkçede Fiil*", Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2002, C. 26, No:2, s. 205

...Aḥmed Ḫān Ġāzī...şāh-ı cem-cāh ḥażretleriniñ ḥużūr-ı sa'ādetlerine çoḳ çoḳ selām ihdā ve ḫāṭır-ı şerāmetlerini su'āl iderler diyü eẕān perdesinde bülend-āvāz ile söyledim ve nāme-i hümāyūnı şundum vezīr-i a'ẓamı ṣaġ ṭarafımda *ṭururdı* ben bu kelimātı söylerken uzadup almaḳ istedi ben mültefit olmadım... Aİ 12-10; ...ḫānım ben İstanbuldan bu ṭarafa 'azīmet eyledigim eṣnālarda eṭrāf ü eknāfa fermānlar taḥrīr ve mübāşirler *ta'yīn olunur idi*...ve cebe-ḫāne ve ṭop ve tüfeng ve sā'ir ālāt ve edevātıñ tecdīd ve tekmīl ve niẓāmları virilmek üzere cevānib-i erba'aya *irsāl olunur idi* ben daḫi ol eṣnāda bu ṭarafa me'mūr oldum... Aİ 35-10, 36-7; ...otuz seneden berü ṭaraf-ı salṭanat-ı seniyyeden Berline ilçi varmadıġından ahālīsi Berline vüṣūlümüze ṣabr idemeyüp ḳış ve ḳara baḳmayaraḳ ricāl ve nisvānı hinṭo ve bārgīrlere süvār ve gelüp seyr ü temāşā ve yine Berline *'avdet iderler idi*... AP 9b-15; ...Tātār mīrzāları cümlesi küffārıñ eṭrāfın alup hemān ṭutup ṭutup *getürürler idi* ḳuşlıḳdan aḫşama degin üç beş yüz kāfir aldılar ER 9a-1;

Geçmişte başlamış ve devam eden bir alışkanlığı bildirmede kullanılır. Bu kip -(A)r ol-du yapısıyla gerçekleştirilir.

...nehriñ kenārında bir küçük tersāne yapup ḳrala ve sāyire ḳayıḳlar inşā *ider oldılar*... DR 7-9; ...şehr-i meẕkūr sekenesi serbest ve edebden ḫālī olduḳlarından sery ü temāşā içün bir ān rāḥat *virmez oldılar*... MF 16-23;

Oluş ve kılışın gerçekleşmesinin şarta bağlı olduğu durumlarda öne sürülen şart gerçekleşmeyince oluş ve kılışın da gerçekleşmediğini anlatır. Geçmişte yapılması düşünülen ama gerçekleşmeyen bir eylem söz konusudur.

...Meḥmed Pāşā eger ben ser-'asker *olaydım* sizleri bu ḥālde bıraġup *gitmez idim* didikde... ER 19b-6,7; ... ḳral...ceybinden bir parça kāġıd çıḳarup ṣarup ḥaḳīra virdi 'usret ve lādene nāfi'dir didi ve bir miḳdār isti'māletin ḫaber virdi eṭrāf ilçileri ve vükelāsı sāpāşı taḥsīn ve ḥased eylediler biz ḳralıñ bu ḳadar iltifātıçün memleketimizi *virirdik* didiler... Vİ 16-16; ...ve iki aydan ṣoñra meştā içün ordu-yı Ḳırıma fermān olunup lākin fermān ṣudūrına degin Or ṣaḥrāsında ḳalmaḳ lāzım geleydi erba'īne dek 'askerden helāḳ olmadıḳ kimesne *ḳalmazdı*... ER 4a-12;

Oluş ve kılışın gerçekleşmesinin şarta bağlı olduğu durumlarda öne sürülen şart gerçekleşirse oluş ve kılışın da gerçekleşeceğini anlatır. Yukarıdaki işlevden farkı eylem

gerçekleştirilmemiştir ama gerçekleştirilmesine karar verilmiştir ve gelecek bir zamanda başlayacaktır. Niyet ve tasarlama bildirmektedir:

...İbrāhīm Pāşā Ḥażretleri ḫoş imdi pāşā ḳarındaş siziñ teşrīfiñize binā'en giderim yoḫsa ***gitmez idim*** lākin bu da böyle olsun ġayrı çāre yoḳdur... ER 32a-9.

Oluş ve kılış geçmişte gerçekleştiği ancak konuşan tarafından görülmeyip başkasından duyularak aktarıldığını ifade eder:

...nice nice ḳabā'iller vardır ki görülmemiş keçi derisi giyerler lisānları ma'lūm degildir diyü ***naḳl iderler idi***... ER 39b-6; ...ḳırlanġıç ilerü geldi ben bunuñ didigini bilürüm didi dünyā luḥūmından ancaḳ ḳurbaġadan leẕīẕ et yoḳdur diyü ***şehādet iderdi***... ER 18b-7.

Geniş Zamanın Rivayeti

Zeynep Korkmaz, bu kip için "geniş zamanın hikâyesinin bilgiye görgüye dayanmayan rivayete dayanan türüdür" açıklamasını yapmıştır.[189] T.Banguoğlu da hikâyede çok kullanılan bu kipin görgüye dayanmadığını belirterek geniş zamanda, dolaylı geçmişin türlü anlatımlarında kullanıldığını ve olmayası şartın ceza cümlesinde de geçtiğini (Koşsak trene yetişirmişiz.) dile getirmiştir.[190]

Gürer Gülsevin geniş zamanın rivayet kipini **-Ar i-miş** yapısını "terkedilmiş alışkanlık kipi" olarak, **-Ar ol-muş** yapısını da "yeni başlamış alışkanlık kipi" olarak adlandırmaktadır.[191]

Geniş Zamanın Rivayet Kipinin Sefaretnamelerdeki İşlevleri

Oluş ve kılışın gerçekleştiği anda görülmediği sonradan fark edildiği ya da duyulduğu durumları ifade eder:

...ve nāme-i hümāyūnı başımız berāberi elimizde ṭutup ḳapudan içerü girdigimizde meger ḳarşuda ***oturur imiş***... Aİ 11-6; ...meger şāhıñ sarāyınıñ ard ḳapusı imiş ve şāh gizlü bir yerde oturup bizi vezīr ile söyleşdigimizi ***işidir imiş***... Aİ 33-6;

Çeşitli inanışların, âdetlerin ve alışkanlıkların, tekrarlanan durumların anlatımını ifade etmede kullanılır. Bu işlevde de görme değil, rivayet söz konusudur:

---

[189] Korkmaz, Zeynep, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara, 1992, s. 69.
[190] Banguoğlu, Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, Ankara, 1998, s.463.
[191] Gülsevin, Gürer, "*Türkiye Türkçesindeki Zaman Ve Kip Çekimlerinde Birleşik Yapılar Üzerine*", TDAY Belleten 1997, TDK yay, Ankara, 2000, s.220.

...ve pāşādan ġayrı esīrleri şoyup ʿuryān idüp ol āteşden geçirüp ol tütün vücūdlara teʾsīr itmekle ḫastelik *olmaz imiş* ʿalā-ḳavl-i küffār bu ʿaẕāb ile şoġuḳdan bir ḳaç kimesne helāk olup... Aİ 30a-12; ...anlar nevrūza ġāyet iʿtibār ve ʿīd-i ekberdir diyü tesmiye idüp ʿīd-i ramażān ve ʿīd-i aḍḥādan ḥāşā mükerrem ve eşref olmaḳ üzere iʿtibār *iderler imiş* ḳanġı ayda vāḳiʿ olsa ol ayıñ nihāyetine dek bir işe el urmayup tāze cedīd libāslar ile kendülerin donadup... Aİ 20-14; ...ve meẕkūr Narve Ḳalʿasına on sekiz sāʿat yerde yek-pāre Buruḳ *olurmuş* ḫālī maḥal olmaġla Deli Petro taḫt-gāh itmekle Petroburuḳ tesmiye olmuş ḥālā taḫt-gāhdır... ER 30b-3; ...Ṭaġıstān ahālīsi Müslümān ve kefere ṭoḳsan dört ḳabīle olmaġla beher sene her bir ḳabīleden birer nefer ilçi olmaḳ üzere rikāb-ı şāhīye iki ʿaded ṣelāṣīn ve iki ʿaded ḳuzı derileri gelüp bölüşüp maʿāş taʿbīr olunan sāliyānelerin alup *giderler imiş*... Aİ 26-2; ..ve ʿaskerīsinde at ve ḳatır azdır ekṣerī ikişer üçe neferi bir deveye binerler ve ḳoyun baġarşuġuna şu ṭoldırup bellerine ḳuşaḳ yerine *ḳuşanurlar imiş* şuşadıḳca ucını çözüp içerler yine bellerine baġlarlar... Aİ 43-9; ...Pojon-nām Ḳalʿada ve Eşlerya ve Moravya tāclarını o maḥallerde der-ser idüp muḳaddemā Forantya içün daḫi bir tāc *giyerler imiş* şimdiki ḥālde refʿ olunmış... MN 6-11; ...bizleri ḳraliçe size nefy ve ṭarīḳlarımızdan iḫrāc ve ġażab eyledigi sizleriñ Boġaçur ṭarafına taḥrīrātıñız ve anıñ daḫi sizlere taḥrīrātı *gelür imiş* diyü bu yüzden bize bu ḥaḳāretleri itdi... ER 43b-3.

Değerlendirme

Geniş zaman, fiilin karşıladığı eylemin bütün zamanlar içerisinde ortaya çıkacağını ya da çıktığını karşılayan bir zaman bölümüdür.

ET'de geniş zaman ekleri, -Ur, nadiren -Ar, -Ir, ünlü ile fiillerden sonra -yUr ve -r şeklindedir. Çoğunlukla şimdiki zaman, bazen de gelecek zaman anlamı verir.

EAT'de geniş zaman eki olarak -(A)r, -(U)r, -(y)A ekleri kullanılmıştır. Oluşu ve kılışı konuşma anıyla ondan önceki ve sonraki zamana taşıyabilmektedir. -A istek ekiyle kurulan geniş zaman kesin geniş zamandan daha çok şimdiki zamana ve gelecek zamana kayan bir geniş zamandır.

TT'de de geniş zaman eki, -r, -(I)r, -Ar ekleriyle kullanılmaktadır. Oluş ve kılışta süreklilik ve genellik işlevi gösterir ve bu geniş zamanın asıl işlevidir. Ayrıca geniş zaman

anlam kaymasıyla görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve emir kiplerinin işleviyle kullanılabilmektedir.

Sefaretnamelerde de geniş zamanı karşılayan ekler, -r, -Ar, -(U)r ve -(y)A ekleridir. Geniş zaman eki genel durum ve süreklilik gösteren eylemleri, alışkanlıkları, gelenek ve görenekleri, tekrarlanan eylemleri, duyguları, kanun gibi genel kuralları, ata sözü vecize gibi genel söyleyişleri, inanışları, genel kabulleri, yakınmaları, tanımlamaları, tahmin ve tavsiye niteliğinde anlatımları ifade eder. Ayrıca TT'deki gibi geniş zaman ekinin görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, emir ve istek kipi işlevleriyle kullanılmıştır. Sefaretnamelerde geniş zamanın hikâye ve rivayet kiplerinin de yine günümüzdeki işlevlerine koşut bir kullanım sergilediği görülmektedir.

D. Şimdiki Zaman (-(I)yor, -mAkdA, -mAdA)

Anlatı ile eylemin aynı zaman dilimi içinde gerçekleştiğini gösteren kipliktir.[192]

-(I)yor şimdiki zaman eki, ET ve EAT döneminde kullanılmamıştır. ET'de geniş zaman ekleri, çoğunlukla şimdiki zamanı bazen de gelecek zamanı karşılamaktadır.[193] -(I)yor eki, köken bakımından EAT'deki süreklilik bildiren *yoru-* tasvir fiilinin geniş zaman çekiminden hece yutumu ile (al-a yoru-r > al-(I)yor, başla-y-u yoru-r > başlı-yor gibi) ortaya çıktığından, ondaki bu zaman özelliği, işlev kapsamına, şimdiki zamandan geçmiş ve gelecek zamanlara kadar uzanan bir genişlik kazandırmıştır. -(I)yor ekindeki işlev farkları genellikle zaman kaymasından doğan farklardır.[194]

EAT'de şimdiki zaman için eki olarak kullanılan özel bir ek bulunmamaktadır. Bu zaman için geniş zaman ekleri kullanılmaktadır. -(I)yor eki, EAT'de ilk defa Ahmet Fakih'in Çarhnamesi'nde geçmektedir.[195]

Şimdiki zaman ifadesi için kullanılan diğer ekler, -mAkta-, -mAdA ekleridir. Bu ekler -mA ve -mAk isim-fiillerine -DA bulunma durum eki getirilerek oluşturulmuştur. Bu ek bir isim niteliğinde olduğundan isimleri fiilleştiren i- ek-fiili ve kişi ekleriyle çekime girmektedir.

---

[192] Delice, H. İbrahim, "*Yüklem Olarak Türkçede Fiil*", Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2002, Cilt: 26, No:2, s. 205.
[193] Gabain A. Von, **Eski Türkçenin Grameri,** (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 80.
[194] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 611.
[195] Timurtaş, F. Kadri, **Eski Türkiye Türkçesi**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994, s.126.

-(I)yor eki ile -mAkta-, -mAdA ekleri arasındaki anlam farkını Muharrem Ergin şöyle ifade etmektedir:

"*Her ikisi de hareketin şimdiki zamanda yapıldığını gösterirler. Yalnız* ***-makta, -mekte*** *ve* ***-mada, -mede'li*** *şekilde bildirilen hareketin mutlaka başlamış olduğu manası bulunur. Bu mana lokatifin bulunma, içinde bulunma fonksiyonuyla ilgilidir.* ***-yor*** *ise bazen başlamamış fakat başlamak üzere olan hareket için de kullanılabilir... Yani lokatifli şekil daha belirli, daha kesin bir şimdiki zaman bildirir.*"[196]

-mAkta-, -mAdA eklerine şimdiki zaman eki olarak bazı dil bilgisi ve gramer terimleri sözlüklerinde yer verilmediğini görüyoruz. [197] Nurettin Koç'a göre de -mAktA yapısında bir fiil çekim eki yoktur. Üzerinde durulması gereken konu bulunma durum ekidir. Bulunma durum eki -mAk eki ve ek fiille birlikte süreklilik belirtmektedir. Bu işlev de fiilde görünüşle ilgilidir.[198]

Şimdiki Zaman Eklerinin İşlevleri

-(I)yor şimdiki zaman ekinin asıl işlevi eylemin konuşma anında devam ettiğini bildirmesidir. Bu işlevinden başka uğradığı anlam ve işlev kaymalarına bağlı olarak gelecek zaman ve geniş zaman ifade etmede de kullanılır. Ayrıca, -DIr bildirme ekiyle içinde bulunulan zamanda gerçekleşen ya da daha sonra gerçekleşecek olan ve tahmine dayan bir oluş ve kılışı da gösterir.[199] Ayrıca alışkanlığı, bir nitelik veya bir durumun devamlılığını, bir olayın tekrarını anlatır.[200]

Şimdiki Zaman Ekinin Sefaretnamelerdeki İşlevleri

-(I)yor Şimdiki Zaman Ekinin İşlevleri

Oluş ve kılışın konuşma anında gerçekleştiğini ifade eder.

...ben ne ednāyım devlet-i ʿaliyyede söz ṣāḥibi erbāb-ı maʿārifden öyle vücūd-ı kāmiller vardır ki ben anlarıñ elini öpüp ḥużūrlarında kuʿūd itmege ḳādir degilim didigimde hey öyle dime ben ***biliyorum*** vallāhi billāhi ḫünkār ḥażretleri seni intiḫāb idüp gönderüpdür muʿammer olsunlar... Aİ 20-4; ...tedḳīḳ itdim memleketleri ġāyet maʿmūrdur lākin devletleriniñ

---

[196] Ergin Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, Ankara 1989, s.281.
[197] Bu ekleri dil bilgisi kitaplarındaki durumları için bkz. Köktekin, Kâzım, "*-mAkta, -mAdA Şimdiki Zaman Ekleri Üzerine*", Türk Dili, S. 594, Haziran 2001, s. 634-638.
[198] Koç Nurettin, "*-makta / -mekte Üzerine*", Türk Dili, S. 558, Haziran, 1998, s. 491-496.
[199] Korkmaz, Zeynep,**Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları, Ankara, 2003, s.612.
[200] Bilgegil, Kaya, **Türkçe Dilbilgisi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1984, s.268.

ricāli yoḳ gūyā ki ḳaḥṭ-ı ricāldir ki ol cihetden niẓāmları muḫtel ü müşevveş ve devletleri mütezelzil olup eṭrāfından üzerlerine ***hücūm ideyorlar*** bunlar def' ine ***ḳādir olamıyorlar*** ve cem' eyledikleri 'askerleri daḫi bir ṭarafdan firār itmededirler... Aİ 46-15; ...küffār-ı ḫāk-sār ḫaber alup İslām 'askeri üzerimize ***geliyor*** diyü Or Ḳal' ası ṭarafında olan cenerale menzil irsāl idüp... ER 22a-2; ...ey ġāzī vezīr-i 'ālī-şān bundan böyle ser-'askerimiz sensin fermān buyur didiklerinde ol anda ḫaber geldi ki ser-'asker-i 'ālī-şān ***geliyor*** hemān ẕikr olunan arż ü maḥżarları taḥrīr ve ḳarşu irsāl eylediler... ER 19b-10; ...bizim üzerimize Zend Kerīm Ḫān 'asker ***gönderiyor*** siz de bize şu miḳdār imdād viresiz diyü ricā ve ḳraliçe daḫi cevāb virüp henüz benim 'askerim ordudadır eger ṣulḥ olur ise 'asker viririm yoḫsa şimdi ḳābil degildir... ER 39a-3; ...Mosḳov Or Ḳal' asını muḥāṣara ***idiyor*** ve bir sā' at evvel teşrīf itmek lāzımdır yoḫsa ḳal' a gider diyü ḳalfā-yı sulṭānıñ taḥrīrātı günb-e-gün vürūd itmekle... ER 4b-13;

Gelecek zaman ifade eder

...işte Prusya ḳoryeri ***gideyor*** eger kemā-kān da' vāñızda ıṣrār iderseñiz birḳaç gün ben bunda iḳāmet ve keyfiyeti imparaṭor cenābına taḥrīr iderim... AP 7b-1; ...ehl-i ḳal' a ḫān-ı 'ālī-şān ḥażretleri ***geliyor*** diyü cümlesi temāşāya çıḳup küffār-ı bed-fi' āl bu işe mefhūm olup ṭoġrı Or ḳapusına gelüp... ER 17b-14; ...bir buluṭ ẓāhir olsa düşmen ***geliyor*** diyü perīşān olur idi... ER 57b-1;

Geniş Zaman İfade Eder

...iş bu bāġçeleriñ içinde olan ormanlarıñ aġaçları at kestānesi olup mevsim-i bahārda bir mertebe revnaḳlı ***olayor*** ki ta' bīr olunmaz ḥattā ḫaylice cesīmleri görülmüşdür... MF 34-19; ...ve bu kebīrce sefīneleri biz idāre ***idemiyoruz*** size lāzımdır diyerek digerinden ziyāde bahā ile akçasını aldılar... Vİ 26-1; ...benim murādım iki devlet-i İslāmiyyeniñ ittifāḳlarıyla dīn-i İslāmıñ taḳviyeti ve o devlet-i 'aliyye ile bu devletiñ her ḫuṣūṣda maḥabbet ve ittiḥādlarıdır ġayr degildir bunı geregi gibi ḥużūr-ı hümāyūn-ı Ḫüsrevānīye teblīġ ve ifāde ***itmeyorlar***... Nİ 24-13

-mAdA, -mAkdA Ekinin İşlevleri

Oluş ve kılışın başladığını ve hâlen sürmekte olduğunu anlatan bu yapıda oluş ve kılışın kesin olarak ifade edildiği görülür.

...memleketimize perīşānlıḳ ṭārī olup ḥālā gice ve gündüz ḫ'āb ü rāḥatı terk idüp ıṣlāḥ ve niẓāmına sa' y ve ihtimām ***itmedeyim*** eger emegiñizde bir taḳṣīrātımız vāḳi' oldıysa 'afv ile

muʿāmele buyurursuz... Aİ 34-11; ...bu defʿa İspanya ḳralı ile üzerimize sefer eylemege ʿazīmetiñiz istimāʿ *olunmadadır* bu ḫuṣūṣıñ mükālemesiçün ṭarafıñıza ilçi irsāl olunması gerekdir diyü taḥrīr eyledikde... MN 20b-8; ...Mīr Üveysiñ oġlı Mīr Maḥmūd ḥükūmet-i mezbūre ile ser-efrāz ve ḥālā babası gibi her sene Ḳızılbaş ile ceng ü cidāl ve ḥarb ü ḳıtāl üzere olup Ḳandehārdan taḫtına yigirmi ḳonaḳ berüye gelüp Kirmān ve Meşhed ḥavālīlerine aḳın *itmededir*... Aİ 44-4; ...ve meẕkūr Şahin Girāy daḫi alınan eşyānıñ aḳçası mīrī ṭarafından virilür ḫayāli ile alış viriş *itmede*... ER 35b-2; ...ol cihetden niẓāmları muḫtel ü müşevveş ve devletleri mütezelzil olup eṭrāfından üzerlerine hücūm ideyorlar bunlar defʿine ḳādir olamıyorlar ve cemʿ eyledikleri ʿaskerleri daḫi bir ṭarafdan *firār itmededirler*... Aİ 46-15; ...biz Madridde iken hediyeleri geldi ve henüz Ṭunuslı ile ḳaṭʿ-ı ṣulḥ idemediler tekālīf-i keṣīre *itmededirler*... Vİ 25-9;

...ben anlara ḫilʿat ve ādem göndermem diyü taʿvīḳ ve *teʿḫīr itmekdedir* ki kendüleri gelüp rikāblarına yüz sürüp cerāyim-güẕeştelerin istiʿfā ideler... Aİ 34-5; ...ẕikr olunan maʿādin ve nebātāt ve eşcāra dāʾir ʿilm-i felāḥat ve mücerrebātı taʿlīm içün maḫṣūṣ mektebler ve üstādlar müretteb olup küll-i yevm fenn-i meẕkūr erbābına taʿlīm *itdirilmekdedir*... MF 36-24;

Şimdiki Zaman Eki Olarak Kullanılan Diğer Ekler

Geniş Zaman Eki -r, -Ar, -Ur

...nāme-i hümāyūn-ı şevket-maḳarrını teslīm *iderim* andan ṣoñra vezīr-i aʿẓamdan saña olan mektūbı viririm didigimde hemān iki ellerini dizine urup ḫoş imdi rıżā ḥaḳḳıñdır... Aİ 6-12; ...ben daḫi ḫānım seniñ şāh ile tenhāda esrāra müteʿallıḳ umur-ı memlekete dāʾir söyleşdigini Revān ḫānı *bilür* mi ḫayır *bilmez* didi... Aİ 7-6; ...ḫünkār ḥażretleri şimdi maḳarr-ı salṭanatlarında *eglenürler* mi yoḫsa ṣayd ü şikār *iderler* mi ḫayır şāhım itmezler şikār-ı kuh daḫi itmezler mi... Aİ 17-4; ...ḥaḳīr daḫi ḫāṭıra bir şey geldi aña bināʾen *gülerim* didim... ER 12a-7; ...ḳırlanġıç ilerü geldi ben bunuñ didigini *bilürüm* didi dünyā luḫūmından ancaḳ ḳurbaġadan leẕīẕ et yoḳdur diyü şehādet iderdi... ER 18b-6; ...Meḥmed Pāşā meʾmūr oldıġı ḳalʿa-i cedīde gitmedi bāri orduya gelsün kerem idüp bir daʿvet idiñ cümlemiz bu ḫuṣūṣda ricā ve niyāz *ideriz* didiklerinde... ER 26b-7; ...ḳırlanġıç ḳanden *gelürsün* didi mezbūr sinek daḫi lüḫūm-ı dünyāyı cemīʿan gördüm insān etinden leẕīẕ görmedüm didi... ER 18a-16;

İstek Eki -(y)A

...kerem idüp bizi ḫacīl düşirmeyesiz teşrīf idecekler diyü ḫaber *vireyim* diyü ibrām itmekle ʿarż-ı vüzerā vardır diyü İbrāhīm Pāşā Ḥażretleri ḫoş imdi pāşā ḳarındaş siziñ teşrīfiñize binā'en giderim yoḫsa gitmez idim lākin bu da böyle olsun ġayrı çāre yoḳdur... ER 32a-6;

Şimdiki Zamanın Hikâyesi

Sefaretnamelerde *-(I)yor* şimdiki zaman ekiyle çekimlenmiş hikâye ve rivayet birleşik çekimlerine rastlanmamıştır.

Değerlendirme

Şimdiki zaman eki -(I)yor, ET ve EAT dönemlerinde kullanılmamıştır. ET'de geniş zaman ekleri, çoğunlukla şimdiki zamanı bazen de gelecek zamanı karşılamaktadır. EAT'de şimdiki zaman için eki olarak kullanılan özel bir ek bulunmamaktadır. Bu ek yerine geniş zaman ekleri ve nadir olarak -(y)A istek eki kullanılmıştır. Sefaretnamelerde şimdiki zamanı karşılayan ekler, **-(I)yor,**

-mAkda-, -mAdA ekleridir. Sefaretnamelerde şimdiki zaman eki anlam kaymasına uğrayarak gelecek zaman, geniş zaman işleviyle kullanılmıştır. **mAkda-, -mAdA** ekleri de oluş ve kılışın başladığını ve hâlen sürmekte olduğunu kesin olarak ifade etmektedir. Şimdiki zaman eki olarak Sefaretnamelerde kullanılan diğer ekler de -r, -Ar, -Ur geniş zaman eki, -(y)A istek ekidir. Sefaretnamelerde -(I)yor şimdiki zaman ekiyle çekimlenmiş hikâye ve rivayet birleşik çekimlerine rastlanmamıştır.

E. GELECEK ZAMAN (-AcAk)

Gelecek zaman kipi, bir oluş veya kılışın gelecekteki bir zaman kesitinde olacağını, yapılacağını veya yapılmasına niyet edildiğini ifade etmektedir.

Gelecek zaman eki ET'de -gAy, -DAçI, -çI, -çA ekleridir.[201]

EAT'de gelecek zaman eki olarak kullanılna en işlek ek **-(y)IsAr** ekidir. -(y)A eki bu dönemde geniş zaman, şimdiki zaman ve istek kipi olarak kullanılmakla beraber, gelecek zaman için de kullanılmıştır. -(y)AcAk eki ise EAT'nin son dönemlerine kadar işlek bir sıfat-fiil eki iken XV. yy'dan itibaren de gelecek zaman eki olarak kullanılagelmiştir. Bu eklerden başka

[201] Gabain A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 81; Tekin, Şinasi, "*Eski Türkçe*", Türk Dünyası El Kitabı, II. Cilt, Ankara, 2002, s.97.

EAT'de, *-sA gerek* yapısının gereklilik bildiren örneklerinden çok, gelecek zaman ifade eden kullanışlarına da rastlanmıştır.[202]

Sefaretnamelerde gelecek zaman eki olarak -AcAk ekinin kullanıldığı görülmektedir.

...ve mesfūr ḳu'ūdıma ruḫṣat virürler ise ziyāretlerine ***varacağım*** diyü irsāl-i peyām idüp.. DR 3-12; ...Avrupanıñ ġarīb 'ādātından ki düvel-i sā'ireden mer'ī'l-ḫāṭır bir ādem şehirlerine vürūd eyledikde ne maḥalde ***iḳāmet idecekdir*** ve bīhūde müddet iḳāmetinde ne miḳdār akça ***ḫarc idecekdir*** kimse der-ḫāṭır ve mülāḥaẓa itmeyüp hemān luṭf itsün şehrimizde bir ḳaç gün ḳalup şehrimizi ve lāzımü 's-seyr olan yerleri görsün diyerek ebnā-yı sebīli yolundan iderler... AP 12b-19,20; ...bizler ki atlu 'askeriyiz bu gice ṣabāḥa ḳarşu orduñuzı ***başacaḳ idik*** yol nişānlamaḳ içün buraya geldik ṭutulduḳ... ER 8a-5; ...Ḳaraşuya gitmek üzere iken Noġay Tātārı ṭā'ifesinden bir Tātār gelüp ḫaber virdi ki bir gice ser-'asker ordusını Tātārlar ***şikār ideceklerdir*** ma'lūm ola deyüp gitdi... ER 18b-15;

Gelecek Zaman Ekinin İşlevleri

Muharrem Ergin geniş zaman eki ve şimdiki zaman ekinin de bazen gelecek zaman ifade ettiklerini dile getirerek geniş zaman ekinin dile getirdiği gelecek zaman kavramının ihtimalî bir bir gelecek zaman; şimdiki zaman ekinin bildirdiği gelecek zaman kavramının çok yakın bir gelecek zaman; asıl gelecek zaman ekinin bildirdiği zamanın ise niyetli, istekli ve belirli bir zamanı gösterdiğini ve şimdiki zamandan sonraki bir zamanı içine alan kesin bir zaman kavramını ifade ettiğini belirtmektedir[203].

Kaya Bilgegil, gelecek zaman ekiyle türlü anlamlar elde edilebileceğini işlevlerini sıralayarak ortaya koymuştur:

Bu kip, sözün söylenmesinden sonra meydana geleceğini belirtir, tahmine delâlet eder: (Şu gelen, Avni olacak). Emir, gereklilik, istek anlamlarında kullanılır. Şartlı cümlelere ceza olur: (İzmir'e gidersem, Millî Kütüphaneye uğrayacağım.) Ek fiilin geniş zaman 3. teklik kişi ekiyle pekiştirme ifade eder: (Dersi dinleyenler, sınıfı geçecektir.)[204]

---

[202] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 100.
[203] Ergin Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1989, s.285.
[204] Bilgegil, Kaya, **Türkçe Dilbilgisi**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1984, s.267.

Haydar Ediskun, gelecek zamanın olumlu ya da olumsuz biçimlerinin yinelenmesinin ısrar bildirdiğini dile getirir: "Ben, bu okula gitmeyeceğim, gitmeyeceğim! diye ayak diredi."[205]

Zeynep Korkmaz da gelecek zaman ekinin kullanışıyla ilgili bazı işlev kaymalarından bahsederek bunlardan, geleceğe yönelmiş ***gereklilik*** (Ortalık o renge boyanmışsa sen de boyanacaksın.); ***tahmin ve olasılık*** (Bir üstüme yıkılacak olsalar, eminim altlarında bunalıp kalacağım.), bildirenleri sıraladıktan sonra ekin diğer işlevlerini; ***şaşkınlık, sitem, kızgınlık, şüphe, olmazlık, ihtar, tembih, sevinç, böbürlenme, kabullenme*** olarak ifade etmiştir.[206] Ayrıca Zeynep Korkmaz, çekimli fiillerde kendini gösteren görünüş özelliği sebebiyle cümlede öznenin amacına ve yazarın üslûbuna bağlı olarak ortaya çıkan anlam kaymalarını tespit ederek ***gelecek zaman kipi*** için bunların; görülen veya duyulan geçmiş zaman, geniş zaman, şimdiki zaman, emir veya istek kipi olduğunu belirtmektedir.[207]

Gelecek Zaman Ekinin Sefaretnamelerdeki İşlevleri

-AcAk eki, Sefaretnamelerde daha çok sıfat-fiil olarak kullanılmıştır. Zaman eki olarak kullanılan -AcAk ekinin işlevleri şunlardır:

Oluş ve kılışın gelecek zamanda meydana geleceğini bildirir.

...ve ḳraliçe sarāyında cümle devlet-i Naṣārānıñ balyosları ve Ḳırım ṭarafından varan Şahin Girāy ve sā'ir mīrzāları ve kendi ricāl-i devletleri ve ceneralleri cem' ve Ḳırım ser-'askeri ***gelecek*** diyü muntaẓırlar... ER 31b-3; ...Ḳaraṣuya gitmek üzere iken Noġay Tātārı ṭā'ifesinden bir Tātār gelüp ḫaber virdi ki bir gice ser-'asker ordusunı Tātārlar ***şikār idecekleridir*** ma'lūm ola deyüp gitdi... ER 18b-15; ...ben varsam benim ile teşrīf buyururlar didim kerem idüp bizi ḫacīl düşirmeyesiz ***teşrīf idecekler*** diyü ḫaber vireyim diyü ibrām itmekle... ER 32a-6; ...mu'tād oldıġından faẓla düvel ü cemāhīr ṭarafından Der-sa'ādete gelen ilçiler mādāmki resmen ***taḳdīm-nāme idecekdir*** bir kimesneye mülāḳāta ḥācet olmayup... MF 24-19; ...bu esnāda ẕükūr ve ināsdan taḥṣīl-i fen idenlere iẓin ***virilecekdir*** diyerek müdīrān-ı ḫamseniñ sarāyına ḳarīb Ode' on-nām ḳomedyaya cem'iyet olunacaġını ve müdīrān-ı ḫamseniñ ***geleceklerini*** beyān ile... MF 43-5; ...ḳraliçe ṭarafından mesfūr başvekīl ḳraliçemiziñ nice nice oyunları ***olacaḳdır*** diyü teẕkere ve da'vet içün İbrāhīm Pāşā Ḥażretlerine maḫṣūṣ bir ceneral ile hinṭo irsāl... ER 32a-13;

---

[205] Ediskun, Haydar, **Türk Dilbilgisi**, Remzi Kitabevi, 7. basım, İstanbul, 1999, s.180.
[206] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 623.
[207] Korkmaz, a.g.e., s. 631.

...ve ḳalʿa derūnında olan muḳāṭaʿa īrādı ki mīrīye ***teslīm olacaḳdır*** ol māl ve zaḫāʾiri ḳalʿa żābiṭine teslīm ve yerine sened alur ol daḫi umūr-ı ḳalʿaya ṣarf ider... ER 48b-17;

Gelecek zaman eki istek ve niyet bildirmede kullanılır.

...ve mesfūr ḳuʿūduma ruḫṣat virirler ise ziyāretlerine ***varacaġım*** diyü irsāl-i peyām idüp.. DR 3-12;

Gereklilik bildirir

...ve ḳalʿalarında ḳaçar biñ nefer tertīb olmuş ise yevmiyeleri dörder akçe ve üç günde üç ḳaba çavdar etmegi olmaḳ üzere ḳalʿa żābiṭi virür üç senede bir defʿa ʿabādan eṣvāb ki ḳalʿada ve şehirlerde sākin bāzirgānlar virürler ve ḳalʿa derūnunda olan muḳāṭaʿa īrādı ki mīrīye teslīm ***olacaḳdır*** ol māl ve zaḫāʾiri ḳalʿa żābiṭine teslīm ve yerine sened alur ol daḫi umūr-ı ḳalʿaya ṣarf ider... ER 48b-17;

Gelecek Zaman Bildiren Diğer Ekler ve Yapılar

-sA gerek

Gürer Gülsevin, Bergamalı Kadri'nin "Müyessiretü'l-ʿUlūm" adlı eserinde ***-sA gerek*** yapısını gelecek zaman ifade eden yapılar içinde verdiğini, EAT ile ilgili pek çok incelemede bu yapının gereklilik bildiren şekillerle karıştırıldığını, aslında EAT'de bu yapının gereklilik bildiren örneklerinden çok, gelecek zaman bildiren örneklerine rastlandığını ifade etmektedir.[208] Sefaretnamelerde de ***-sA gerek*** yapısının gelecek zaman ifade ettiğini gösteren örneklere rastlanmıştır.

...bu ẕikr olunan sened kim küffār ṭarafına irsāl olundıġı eṣnāda ḫān-ı mezbūr ʿazl ve devlet-i ʿaliyyeden bā-fermān ʿālī mübāşir gelüp keyfiyet-i ḥāl ḫānıñ maʿlūmı olduḳda maḥrem-i esrār olanları yine daʿvet idüp cümleye ḫiṭāb iderler ki bizi ʿazl itmişler gelen fermān üzere gitmek münāsib midir yoḫsa cevāb virelim mi didikde cümle erkān-ı devletī münāsibi gitmekdir zīrā ḫānım maʿlūm-ı devletiñdir Ḳırımlıdan bu sırrı çoġı bilmez ve ehl-i ḳurā ve ḳaṣabāt daḫi bilmezler başḳa ḫān ***gelse gerekdir*** ṣoñra Ḳırım iki ṭaraf olunca cevāb virmek müşkil olur... ER 10a-16; ...beyit "idemez defʿ ṣıġınmaġla kimesne ḳażāyı pek ṣaḳınsa yine ol olacaḳ ***olsa gerek"***... ER 17a-4; ...Zebūr-ı Şerīfde Allāh Teʿālā Ḥażret-i Dāvūd ʿAleyhi ʾs-selāma buyurmuşdur ki yā Dāvūd ḳıyāmet ol zamān olur ki eşrāf ḫor olup erāẕil mertebe ṣāḥibi ola ve

---

[208] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 103.

benim kitābım terk olunup oḳunmaz ola ʿāṣī ve fāciriñ rızḳı ve dünyālığı çoḳ olup mü'min muṭīʿ ve ḳāḍīlik erāẕil ile ḥāli böyle olduḳda ol zamān ehline dünyāyı sevdirüp āḫiret maḥabbetinden ***menʿ itsem gerekdir*** ve böyle idince anlara niġmet ve belā musallaṭ idüp zeḫā'irini belālu ***itsem gerekdir*** ve ṣaġīrine kebīri tevḳīr ***itdirsem gerek*** ve anları fısḳ ü fücūra mübtelā ***itsem gerek*** benim ḥużūrumda cezāları budur... ER 56b-13,14,15;

Geniş zaman eki

Geniş zaman ekinin gelecek zaman eki yerine geçmesi, gerçekleşmesi niyet ve istek hâlinde olan ancak gerçekleşmesinde kesinlik bulunmayan durumlarda ve şarta bağlı vaat söz konusu edildiğinde kullanılır.

...Beşinci Filiboyı size ḳral eylemek mümkin olursa şu gūne bu gūne lüṭuflar müşāhede ***eylersiz*** diyü vaʿd... MN 12b-1; ...baʿdehū Rabaṭ Ḳalʿasına ʿasker taʿyīn idesiz ki biz de yigirmi otuz biñ Tātār ile ***varırız*** diyü taḥrīrātı gelüp ser-ʿasker ḥażretleri muḳaddem ḫaber almışdı... ER 20a-2; ...ve ḫān ḥażretleri buraya ***gelür*** diyü bir gün mekş idüp meger ḫān ḥażretleri ol vardığı gice Tātārlarıñ küffār ile beynlerinde işāretleri var imiş... ER 17b-11; ...görelim Necātī āyīne-i devrān ne ṣūret ***gösterür***... ER 26a-9;

İstek Eki

İstek eki şarta bağlı durumlarda ve gerçek olmayan farazî anlatımlarda gelecek zaman eki yerine kullanılmıştır.

...İngiliz tüccārı baʿde'l-yevm memleketime çuḳa ve emtiʿa-i sā'ire maḳūlesi nesne getürmesinler ve getürmek lāzım gelürlerse ḳıymetiniñ ṣülüṣi mertebesi gümrük ***alına*** diyü İngiliz memerri olan maḥalleriñ gümrükcilerine tenbīh... MN 20a-4; ...ve hem buña dünyā dirler bir vaḳit ***ola*** ʿOṣmānlu ẓafer bulduḳdan ṣoñra ehl-i Ḳırıma cefālar ***ideler*** ki bu ḥāle sizler sebeb oldıñız diyü ammā ʿOṣmānlu ʿaskeri firār eyledikde ol zamān ehl-i Ḳırım ve gerek Noġay ṭā'ifesi cevāb vireler ki siziñ ʿaskerleriñiz firār itdi bizler daḫi büyük ordu gibi keṣret-i küffāra ṭāḳat getüremeyüp māl ü ʿīyāl ü evlādlarımızı ḫalāṣ içün çār-nāçār teslīm olduḳ dirler... ER 24b-8;

Gelecek Zamanın Hikâyesi

-AcAk i-di ve **-AcAk oldu** yapısıyla kullanılmaktadır. Gelecek zamanın hikâye kipi, ileride gerçekleşecek bir oluş ve kılışı geçmişe aktararak bildiren yani geçmişte gelecek niteliği

taşıyan bir birleşik kiptir.[209] Tahsin Banguoğlu bu kipi "niyette gelecek" diye adlandırmaktadır ve oluş veya kılışın gerçekleştiğini de gerçekleşmediğini karşılayabileceğini ifade etmektedir. "O akşam tiyatroya gidecektim, erken çıktım." , "Sözde burada buluşacaktık.[210]

Örneklerde geçmiş zamanda tasarlanmış bir niyetin olduğu görülmektedir. Ancak geçmişte tasarlanan bu niyet gerçekleşmiştir. Nitekim, Gürer Gülsevin, bu kipi adlandırırken, "geçmiş zamanda gerçekleşmemiş niyet kipi" terimini kullanmıştır.[211]

Sefaretnamelerdeki İşlevleri

Sefaretnamelerdeki örneklerden de anlaşılaşılacağı gibi bu kip geçmişte düşünülmüş bir olay veya niyetin gerçekleşmediği ifade etmektedir.

...Parise dek her uğradığımız şehriñ kenārında nuzūl ve istiḳbāle gelenler ile māşiyen şehre duḫūle mecbūr olacağımızdan ġāyet ṣaḳīl bir şey olacağından ġayri Parisde daḫi merāsim-i lāzimeniñ te'diyesine küllī sekte 'ārıż ***olacaġidi*** lillāhi'l-ḥamd ve'l-minne bu daġdaġadan rehā-yāb ve Devlet-i 'Aliyyeniñ şān-ı vālāsına lāyıḳ vechle ḥarekete muvaffaḳ oldum... MF 11-12; ...bizler ki atlu 'askeriyiz bu gice ṣabāḥa ḳarşu orduñuzı ***başacaḳ idik*** yol nişānlamaḳ içün buraya geldik ṭutulduḳ... ER 8a-5; ...ve İslām 'askeri kāfirler ile ceng iderken küffār ḳal'aya girüp Tātārlar dek eylediler ġayrı fā'ide yoḳdur zīrā bizleri yaġma ***idecekler idi*** diyü 'asker daḫi nefret-i küllī itdiler... ER 20a-14;

...ḫünkār ḥażretlerini zūr ile taḥrīk ve Varadinden ṣoñra bizim üzerimize ***gelecek oldılar*** ammā Allāhü Te'ālāniñ rıżāsı yoġimiş Varadin ma'rekesinde şehīd oldı ḳaldı... Aİ 7-2

Gelecek Zamanın Rivayeti

Haydar Ediskun, bu kipin işlevini, "konuşan kimsenin bir eylemi yapmaya niyetli ya da zorunlu oluşunu anlatması yanında, bir kimsenin gelecek zamanda eylemi yapması gerekeceğinin ya da geçmiş zamanda o eylemi yapmış olması gerektiğinin rivayet edildiğini bildirmek" şeklinde açıklamaktadır. H. Ediskun cümle içinde göstermeden "*sevecekmişim*" kelimesi üzerinde anlamını ortaya koymaya çalışmıştır. Buna göre:

Sevecekmişim: "Gelecek zamanda sevmek niyetinde ya da zorunda olacağım diyorlar: Gelecekten haberi olmayış.

---

[209] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları, Ankara, 2003, s.741.
[210] Banguoğlu Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, 528, Ankara, 1998, s. 466.
[211] Gülsevin, Gürer, "*Türkiye Türkçesindeki Zaman Ve Kip Çekimlerinde Birleşik Yapılar Üzerine*", TDAY Belleten 1997, TDK yay, Ankara, 2000, s.220.

Sevecekmişim: "Geçmiş zamanda sevmek niyetinde ya da zorunda olacağımı söylediler: Geçmişten haberi olmayış." [212]

İbrahim Deliceye göre de "bitişli gelecek zaman" olarak adlandırılan gelecek zamanın rivayeti, "gelecek zaman dilimi içinde gerçekleşecek olan ama anlatımın eylemin bitiş noktasına vurgu yapmasını plânladığımız durumlarda başvurduğumuz kipliktir.[213]

Bu kipin Sefaretnamlerde geçen tek örneği işlev olarak " Geçmişte başlamış olan bir eylemin etkisinin ya da sonuçlarının ortaya çıkacağının konuşan tarafından hiç düşünülmemiş ya da fark edilmemiş olduğunu, bu eylemin etkisinin ya da sonucunun ancak konuşma anında ya da hemen öncesinde fark edildiğini ifade etmektedir."

...Françalu millet-i İslāmiyeye muḥib geçinürler iken zamān-ı sābıḳada olmuş zaʿmıyla melʿūn-ı merḳūmıñ millet-i İslāmiyeye her ne ṭarīḳ ile mümkin ise ikṣār-ı ʿadāvet ve düşmenī żımnında taʿbīrāt-ı dil-sūz ve kelimāt-ı sālibü ʾl-ḥużūr ile īcād itmiş oldığı melʿabe-yi meẕbūreyi görmek ve diñlemek elbette ʿadāvet-i cibilliyeyi müstevcib olup ve olacaġına ḳaṭʿan iştibāh olmamaġla evvel emirde ṣūret-i ikrāmda bu maḳūle beyne ʾl-milleteyn vāḳiʿ olan miḥnetli melʿabeyi irāʾelerinde derūnī dil-gīr olmuşidim meger ve ey perde-i taḳdīrde müstetir ḥālāt ẓuhūrına bāʿiṣ ***olacaḳ imiş*** Ḥaḳ Sübḥānehū ve Teʿālā Devlet-i ʿAliyye-i ebed-ḳıyāmı müʾebbed ve ẓafere maḳrūn ve aʿdālarını dāʾimā ser-nigūn eyleye āmīn... MF 32-6.

Değerlendirme

Gelecek zaman eki ET'de -gAy, -DAçI, -çI, -çA ekleridir. EAT'de gelecek zaman eki olarak kullanılna en işlek ek **-(y)IsAr** ekidir. **-(y)A** eki gelecek zaman için de kullanılmıştır. **-(y)AcAk** eki ise EAT'nin son dönemlerine kadar işlek bir sıfat-fiil eki iken XV. yy'dan itibaren de gelecek zaman eki olarak kullanılagelmiştir. Bu eklerden başka EAT'de, ***-sA gerek*** yapısının gereklilik bildiren örneklerinden çok, gelecek zaman ifade eden kullanışlarına da rastlanmıştır. Sefaretnamelerde gelecek zaman eki olarak **-AcAk** ekinin kullanıldığı görülmektedir. Bu ek, oluş ve kılışın gelecek zamanda meydana geleceğini bildirdiği gibi, istek niyet ve gereklilik de bildirmektedir. Ayrıca Sefaretnamelerde gelecek zaman, EAT'deki gibi ***-sA gerek*** yapısıyla,

---

[212] Ediskun, Haydar, **Türk Dilbilgisi**, Remzi Kitabevi, 7. basım, İstanbul, 1999, s.202.
[213] Delice, H. İbrahim, "*Yüklem Olarak Türkçede Fiil*", Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2002, Cilt: 26, No:2, s. 206.

geniş zaman ve istek ekleriyle karşılanmıştır. Sefaretnamlerde gelecek zamanın hikâye ve rivayet çekimlerine örnekler de bulunmaktadır.

4. KİP EKLERİ (Tasarlama Kipleri)

Gramerlerimizde ve fiil konusunu işleyen makalelerde *dilemeli kip, isteme kipleri, dilek kipleri, uyarı kipleri* gibi farklı terimlerle karşılanan tasarlama kipleri, fiilin olumlu veya olumsuz yöndeki gerçekleşmesini; tasarlanan istek, emir, şart ve gereklilik kavramları içinde veren kipler"dir.[214] Kaya Bilgegil, söz söyleyenin eylem hakkındaki niyet veya duygusunu ifade eden kiplerin dilek kipleri çerçevesi içine girdiğini ancak, bazı lâfızlar yardımıyla, haber kipindeki sözlerin de dilek kipleri içinde değerlendirilebileceğini belirtir. [215] Umma (terecci) ifade eden "me'mul ki, ola ki umarım ki" sözleri ile dilek (temenni) ifade eden "inşallah" sözünden sonra gelen bir fiil haber kiplerine ait eklerle de kurulmuş olsa dilek kiplerinden sayılır.[216]

Muharrem Ergin, tasarlama kiplerinde zaman ifadesinin olmadığını belirtmiş ve bu kipleri yapan şekil eklerinin yalnız bir takım şekiller ifade ettiğini ve bu şekillerin de tasarlamanın şart, istek, gereklik veya emir şeklinde ortaya çıkmasını gösterdiğini dile getirmiştir.[217] Haydar Ediskun da bu kiplerde açık bir zaman anlamının olmadığını söylemektedir.[218] Tahsin Banguoğlu, uyarı kipleri diye adlandırdığı tasarlama kiplerinin, bir zaman içinde geçmekle birlikte bir kimseye ait bir eğilim ifade ettiğini belirterek, *bil-se dilek-şart, bil-e istek, bil-meli gereklik,* kiplerinin gelecek zaman, *bil-(sin) buyuru* kipinin de şimdiki zaman içinde sayıldığını ifade etmiştir.[219] Fatma Türkyılmaz, emir, istek, şart ve gereklilik kiplerinde gelecek zaman işlevinin tespit edilebildiğini hatta örnek sayısı az da olsa geçmiş zaman ifadesinin de tasarlama kiplerinde görüldüğünü dile getirir. F. Türkyılmaz'a göre, bu kiplerde zaman kavramının belirlenmesi genellikle zarflar yardımıyla olur. Cümlede zaman ifadesi veren başka kelimelere veya metnin bütününe bağlı olarak da tasarlama kiplerinde

---

[214] Korkmaz, **Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları, Ankara, 2003, s.647.
[215] Bilgegil, Kaya, **Türkçe Dilbilgisi,** Dergah Yayınları, İstanbul, 1984, s. 269.
[216] Bilgegil, a.g.e., s.263.
[217] Ergin Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, 18. baskı, Ankara 1989, s. 274.
[218] Ediskun, Haydar, **Türk Dilbilgisi**, Remzi Kitabevi, 7. basım, İstanbul, 1999, s. 174.
[219] Banguoğlu Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, 528, Ankara. 1998, s. 443.

zaman ifadesi tespit edilebilmektedir.[220] Kerime Üstünova, "*Dilek Kipleri ve Zaman Kavramı*" adlı makalesinin sonuç kısmında konu ile ilgili şu değerlendirmeleri yapmaktadır:

"İşte eylemlerin aldıkları zaman / kip+kişi eklerinin temel görevleri; eylemde zaten var olan zaman ve kişiyi bir derece somutlaştırmaktır. Cümlelerde bulunan zaman bildiren yapılar da zaman / kip eklerinin bildirdikleri bir ölçüde somut olan zamanı iyice belirginleştirmek için görev alırlar. Yargısız eylemlerin bile zamanından söz edildiği bir ortamda dilek kipleriyle çekimlenmiş eylemlerin zamanından söz etmek kadar doğal bir durum yoktur. Dilek kiplerinde zaman kavramının olmayışı, bu çekimdeki eylemlerde zaman kavramının olmadığı anlamına gelmemektedir. Dil birimleri adlandırılırken ilişki kurdukları diğer dil birimlerinden destek alınır. Çünkü en küçüğünden en büyüğüne hiçbir dil birimi iletişimde tek başına kullanılamaz. Her dil birimi gücünü, varlık nedenini başka dil birimine borçludur. Bu nedenle, ***kurdukları cümlelerde zaman ifade eden sözcükler / sözcük öbekleri olsun olmasın dilek kipleriyle çekimlenmiş eylemler, gelecek zamanı işaret ederler. Bunlara geçmiş zaman kavramını ancak hikâye ve rivayet ekleriyle verebiliriz.*** *"*[221]

Gürer Gülsevin, fiil çekiminde kullanılan eklerin fonksiyonlarını tespit etmenin ve bu fonksiyonları birbirinden ayırt etmenin bazen oldukça güç olduğunu dile getirmektedir. G. Gülsevin, bazı eklere fonksiyon yüklemede vurgu ve tonlamanın oldukça etkili olduğunu ve özellikle Eski Türkiye Türkçesi gibi sadece yazılı metinleri ile takip edilebilen bir dönemdeki fiil çekimi eklerinin fonksiyonlarının belirlenmesinde vurgu ve tonlamadan yararlanılamadığı için bu fonksiyonların belirlenmesindeki güçlüğün daha da arttığını kaydetmektedir.[222]

A. İstek Kipi

ET'de hem dilek hem emir görevi ile kullanılan istek eki, 1. teklik kişi, **-AyIm, -yIn, -AyAn, -yAn** , 2. teklik kişi, ∅ ve **-gIl**, 3. teklik kişi, **-zUn, -çUn**; 1. çokluk kişi, **-AlIm, -lIm**, 2. çokluk kişi **-Iñ, -Iñlar**, 3. çokluk kişi **-zUnlar** şeklinde kullanılmıştır. ET'de bu şekillerin yerine yer yer daha hafif mana ifadesiyle **-gAy** şekli de görülmektedir.[223]

---

[220] Türkyılmaz, Fatma, **Tasarlama Kiplerinin İşlevleri**, TDK Yayınları, Ankara, 1999, s. 10.
[221] Üstünova, Kerime, "*Dilek Kipleri ve Zaman Kavramı*", Türk Dili, S. 635, s. 685.
[222] Gülsevin, Gürer, "*Eski Türkiye Türkçesinde "İstek Kipi" Üzerine*", TDK-Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, Osmanlı Türkçesi Öncesi: Eski Türkiye Türkçesi Toplantısı, İstanbul, Aralık 1999, s.1-14.
[223] Gabain A. Von, **Eski Türkçenin Grameri,** (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları. Ankara, 1995, s. 79.

EAT döneminde bugün "dilek-istek" kipleri başlığıyla verilen "emir, istek, dilek-şart ve gereklilik" kiplerinin fonksiyonları itibariyle ayrı ayrı müstakil şekillerde gösterilemeyeceğini dile getiren Gürer Gülsevin, "*Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*" adlı eserinde bu kipleri "istek kipi" başlığında incelemiş ve şekil olarak da istek kiplerini:

1.teklik kişi: -(y)AvAn, -(y)AvAm, -(y)Am, -(y)AyIn, -(y)AyIm, -sAm;

2. teklik kişi: -(y)AsIn, -sAñ, -GIl, ∅;

3. teklik kişi: -(y)A, -sA, -sUn; çokluk

1. çokluk kişi : -(y)AvUz, -(y)Alum, -sAvUz;

2. çokluk kişi: -(y)AsIz, -(U)ñ, -(U)ñUz;

3. çokluk kişi: -(y)AlAr, -sUnlAr ekleriyle göstermiştir.[224]

Gürer Gülsevin istek kipinin fonksiyonlarını da *dilek-istek, tavsiyede gereklilik, tercih, gereklilik, -mAk için anlamında maksat, emir, istek yoluyla gereklilik, serbestlik ifadesi, emir yoluyla gereklilik, şart, müsaade-icazet, dua yoluyla istek, tavsiye, tavsiye yoluyla gereklilik, temenni bildirme* yönleriyle ortaya koymuştur.[225]

Mustafa Özkan, konuşan kimsenin kılış ve oluş hakkındaki açık eğilimini gösteren istek kipinin, istek ve niyet gösterdiğini ifade ederek istek ekinin -a, -e eki olduğunu, bu ekin ET'deki *-gAy* gelecek zaman ekinden geldiğini ve EAT'de ön sesteki -/g ünsüzlerinin eriyip kaybolmasıyla -a / -e şekline dönüştüğünü ifade etmiştir. M. Özkan istek ekinin ses değişikliğine paralel olarak bir görev dallanmasına uğrayarak gelecek zaman ve gereklilik kiplerini gösterme görevi yanında başka kip ve zaman gösterme görevleriyle de kullanıldığını belirterek istek ekinin EAT metinlerindeki görevlerini örnekleriyle sıralamıştır. Buna göre istek eki, *gelecek zaman, istek, şart, geniş zaman, şimdiki zaman, emir, gereklilik, -ınca zarf-fiili,-ıp zarf-fiili, -An sıfat-fiili, -mA, -mAk isim-fiil ve ihtimal* görevleriyle kullanılmıştır.[226]

Zeynep Korkmaz, istek ekinin TT'deki çekimini teklik

1. teklik kişi -(y)-AyIm, (-(y)-A-m)

2. teklik kişi, -A-sIn

---

[224] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 105-106.
[225] Gülsevin, Gürer, a.g.e. s. 107-114.
[226] Özkan, Mustafa, *"Tarihî Türkiye Türkçesi Metinlerinde İstek Eki -A / -E'nin Kullanılışı Üzerine"*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. XXX, 2001-2003, İstanbul, 2003, s.359-385.

3. teklik kişi -(y)-A, -sIn

1. çokluk kişi -(y)-AlIm

2. çokluk kişi, -(y)-A-sInIz

3. çokluk kişi -sInlAr şeklinde göstererek ekin işlevlerini de "istek" temel görevi dışında, *gereklilik, yeterlik, yetersizlik, emir, rica, tahmin, kabullenme, alkış ve kargışa kayan ya da geniş ve gelecek zaman* yerini tutan kullanışlar olarak ortaya koymuştur.[227]

Fatma Türkyılmaz istek kipinin işlevlerini şu şekilde ifade etmektedir:

İstek, dilek: "Sana elbiseler alırdım; saçlarına ***takasın*** diye çiçekler toplardım."

Merak etme, gerçeği öğrenme isteği: "-Ağam hayrola, bu keyfe sebep ***ne ola***? dedi biri."

Emir: "Uzatma ki tadını ***kaçırmayasın."***

Gereklilik: "Durumu önceden ***bilesin*** diye düşündüm."

Beddua: " ***Yanasınız***, o cehennemde ***yanasınız***, imansız kâfirler!"

Tahmin: "Meğer ki Bursa'daki Ulu Cami'nin minberi ***ola*** diyor."

Gelecek zaman: "Hak edemedik ki ad taşımayı daha biz, ***anlamı ola***."

Şimdiki zaman: "Toy değilsin ki, şüpheye ***düşesin***. Koca adamsın."

Yetersizlik, güçsüzlük, şaşkınlık: "Onlar sana görünmez ki ***göresin***."

Temenni: "Büyüyüp bayrağa gönder ***olasın*** / Askerde orduya önder ***olasın***."

Kızgınlık, hiddet: "Sen ***bağırasın*** diye mi doğurdum onu ben."

Kötü dilek: "Hay anan ***öle***, kötü Pirelvan."

Tembih, vasiyet: " Bu sazım sana emanettir, sakın ***satmayasın***, iyi muhafaza ***edesin***."

Tehdit ile ahdetme: "Dilerim benim elime ***düşesin***. O zaman görürsün."[228]

İstek Kipinin Sefaretnamelerdeki İşlevleri

İstek bildirir:

...Melik-i mezbūr benim pek ḥarāretim vardır şu enārlardan bir enārıñ ṣuyını bir kāseye ṣıḳ ***içem*** didi... ER 60b-12; ...ve ahālīniñ taʿmīr-i ḳulūb ve terakḳī-i aḥvālleri ile ***olayım*** diyü derūnında Cenāb-ı Bārī ile ʿahd itmiş... Aİ 18-4; ...ve ṣūret-i meẕkūre irāʾe olunduḳda iẕniñiz

---

[227] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 652.
[228] Türkyılmaz, Fatma, **Tasarlama Kiplerinin İşlevleri,** TDK Yayınları, Ankara, 1999, s. 99-103.

olur ise ceneral dostuñuza ***götüreyim*** diyerek ol ṣūreti alup ceneral-i mersūma getürdi... AP 3a-22; ...neferātıñızı cemʿ idüp yaya ʿaskerinden bir miḳdār ve atludan daḫi oldıġı mertebe Rabaṭ Ḳalʿasınıñ üzerine gitmek içün ketḫüdāyı başbuġ ***ideyim*** varsunlar küffār ile bir kere daha muḥārebe eylesünler... ER 21b-6; ...anlar daḫi menzil ile bize bir dīvān çūvūşı ile bir çuḳa-dār gönderüp ve elbette Şehzāde-i civānb-aḫt efendimiz ḥażretleriniñ tārīḫini isteyüp biz daḫi vilādet-i hümāyūnlarına bir tārīḫ-i merġūb inşā ve ʿacele ile ṭarafımıza īṣāl eyleyesin ki devlet-i ʿaliyyeye ***gönderelim*** diyü bize bir mü'ekked mektūb taḥrīr... Aİ 36-15; ...pādişāhım yedimize bir sened vir ki bizler de aña göre sened virüp sened ***alalım*** diyü iltimās eylediler... ER 10a-7; ...İbrāhīm Pāşā Ḥażretleri bizler ġayrı ***gidelim*** diyü Emīn Pāşāya söyledi...ER 33a-15; ...ve saña taḫṣīṣe ṣarf-ı ḳudret eyledigimden māʿadā ṭoḳuz milyon zolta daḫi vireyim sen daḫi bundan aḳdem ẓuhūr iden maʿrekede İngiliz ṭaṣarrufına giriftār olan Ceberalta Ḳalʿasını baña alıvirüp bundan böyle Françalu ile ʿadāvetde ***yek-dil olalım*** diyü nāme taḥrīr... MN 19a-8;

Zorunluluk bildirir:

...maḥal-i mezbūra ḳonduḳda ẓikr olunan aḳçayı bāzirgānlarıñ ortaḳları ṭaleb itmeleriyle Şahin Girāy daḫi benim akçam yoḳdur lākin temessük ***vireyim*** Ḳırıma vardıḳda irsāl iderim bāzirgānlar daḫi ḫayır burada isteriz yāḫud aldıġıñ eşyāyı ḥisāb ile girüye vir... ER 35b-15;

Tehdit bildirir:

...sen daḫi oġlumı ḳral idüp bir kilisede sākin ***olasın*** vallāhi kendini helāk ***bilesin***... ER 41a-8;

Tavsiye, Öğüt bildirir:

...sen daḫi oġlumı ḳral idüp bir kilisede sākin olasın vallāhi kendini helāk ***bilesin***... ER 41a-8; ...münāsebet-i mıḳnāṭīs ile demür ḥāline ḳıyās ***idesin*** ki eger ṣarmısaḳ ḳoḳusı mıḳnāṭīsa irişse ḫāṣiyyet-i mıḳnāṭīs bāṭıl olur ve çün sirke ile yusalar ḫāṣiyyeti girü ʿavdet ḳılur... ER 56a-10; ...eger mıḳnāṭīs görseñ ki demür ḳapmaz ***dimeyesin*** ki mıḳnāṭīs demür ḳapmaz... ER 56a-12; ...ve bir de ʿaskere başbuġ olana duʿā ***oluna*** ammā ser-ʿasker olan vezīre umūr-ı ceng içün ilerü yāḫud girü gidesin yāḫud ʿaskeri ṣalıvirmeñiz şöyle olsa böyle olsa diyü fermān olunduḳda ser-ʿaskeriñ re'y ü tedbīri ne fā'ide ider... ER 59b-13; ...vüzerā-yı ʿālī-şānlara lāzımdır ki ʿaskere ḥürmet ve riʿāyet ve merḥamet ve devlet ve pādişāha ṣadāḳat üzere olup dünyāda ve āḫiretde ***ʿāzīz ve muḥterem ola***... ER 60a-16; ...ve eger fırṣat olur ise İslām ṭarafına firār idüp ***geçesiñiz***

ki selāmetdir... ER 30b-15; ; ...vardıḳda ġarīb-nüvāzluk ile dostluḳ ḥaḳḳını yerine ***getüresiz*** diyü tavṣiye eyledi... Aİ 39-3;

Uyarı bildirir:

...ve Prens Okinos maʿiyyetinde olan ser-ʿaskerine emr-i āḫar varmayınca Françalu ile bir dürlü muḥārebeye ***taṣaddī eylemeyesin*** diyü muḥkem tenbīh-nāme irsāl eyler... MN 18b-10; hemān metrīs alınup iḳtiżāsına göre muḥārebe oluna ki ʿaskeriñ gözleri ***büyümeye*** ve içlerinde cāsūs ***olmaya***... ER 58a-12,13; İngiliz tüccārı baʿde'l-yevm memleketime çuḳa ve emtiʿa-i sā'ire maḳūlesi nesne getürmesünler ve getürmek lāzım gelürlerse ḳıymetiniñ ṣülūṣi mertebesi gümrük ***alına*** diyü İngiliz memerri olan maḥalleriñ gümrükcilerine tenbīh... MN 20a-4; ...ʿaskerimize dehşet virmek içün ḳavl olmuşidi ki ṣoñra geldiklerinde yine herkes emlākini ***żabṭ ide*** ve yerlü daḫi reʿāyāları daḫi bu sırra vāḳıf idiler... ER 22b-8; ...Tātār ordu şikār-ı ḫā'in-i bed-kār daḫi ḳaraġol miṣillü bizim ḳaraġollarımızıñ öñin alup bu ṭarafda kimesne yoḳdur bu ṭarafa ***gidelim*** şu ṭarafa ***gidelim*** gāh bu ṭarafa ve gāh şu arada ṭura diyü girüye ʿavdet iderler imiş... ER 7b-9;

Dua bildirir:

...Ḥaḳ Teʿālā cümlesiniñ ʿömr ü devletlerin dā'im ve ***ḳā'im eyleye***... Aİ 38-15; ...Ḥaḳ Sübḥānehū ve Teʿālā Devlet-i ʿAliyye-i ebed-ḳıyāmı mü'ebbed ve ẓafere maḳrūn ve aʿdālarını dā'imā ser-nigūn ***eyleye***... MF 32-7;

Şart Bildirir:

...benim ümmetimden on biñ ʿasker maġlūb olmaz illā mekr-i meṣūr itmeyüp iḫtilāf ve nizāʿ üzre ***olalar*** zīrā kim ʿadem-i meşveret ve ʿadem-i ittifāḳ ve nizāʿ sebeb-i inhizāmdır... ER 57b-12; ...ve her ḳavim ki içinde zinā çok ***ola*** anlarıñ arasında mevt çoḳ ola... ER 57a-3; ...her ḳavim ki kileleriñ ve mīzānlarıñ eksik ***eyleyeler*** Ḥaḳ Teʿālā anlardan rızḳı keser... ER 57a-4; ...anlar daḫi sizi severler eger ***sevmeyeler idi*** beni size göndermezler idi... Aİ 23-10; ...Abaza Meḥmed Pāşā ***eger*** ben ser-ʿasker ***olaydım*** sizleri bu ḥālde bırağup gitmez idim didikde... ER 19b-6;

Tercih bildirir:

...bizi ʿazl itmişler gelen fermān üzere gitmek münāsib midir yoḫsa cevāb ***virelim*** mi didikde cümle erkān-ı devletī münāsibi gitmekdir... ER 10a-14;

Öneri bildirir:

...eger bizlere iʿtimād olmaz ise Ḳırım içinde olan ʿulemādan suʾāl ve müftīlerinden fetvā gelsün ***baḳalım*** ṣoñra maʿlūm olur... ER 11b-8; ...bize fermān gelmedi ve gelse daḫi bizde ve defter-dārda ḫazīne yoḳdur ki virile zīrā dört yüz kīse akçeye muḥtācdır lākin devlet-i ʿaliyyeye ***taḥrīr idelim*** ne güne fermān-ı ʿālī ẓuhūr ider ise fermān pādişāh-ı ʿālem-penāh ḥażretleriniñdir... ER 15b-5; ...Nūḥ ʿaleyhiʾs-selām aytdı bir kimesneyi ***irsāl idelim*** ki cemīʿ lüḥūmıñ leẓẓetini görsün gelüp ḫaber virsün... ER 18a-13,14; ...ve bu emr-i ḫayrıñ ucını ve ortasını ***bulalım*** muḳaddimesiyle bir ḳaç marażī ve nā-marażī mevād-ı muḫtelife īrād ve inhā eyleyüp... Nİ 20-16; ...ve saña taḫṣīṣe ṣarf-ı ḳudret eyledigimden māʿadā ṭoḳuz milyon zolta daḫi ***vireyim*** sen daḫi bundan aḳdem ẓuhūr iden maʿrekede İngiliz ṭaṣarrufına giriftār olan Ceberalta Ḳalʿasını baña alıvirüp bundan böyle Françalu ile ʿadāvetde yek-dil ***olalım*** diyü nāme taḥrīr... MN 19a-8.

İhtimal bildirir:

...bu zaḫīre nedir iʿlām olunmuş diyü pāşā ḥażretleri ḫiṭāb idince mezbūrān cevāblarında gerçekdir lākin belki fıçılar ardında ***ḳalmış ola*** diyü sükūt eylediler... ER 14a-12; ...Tātār ordu şikār-ı ḫāʾin-i bed-kār daḫi ḳaraġol miṣillü bizim ḳaraġollarımızıñ öñin alup bu ṭarafda kimesne yoḳdur bu ṭarafa gidelim şu ṭarafa gidelim gāh bu ṭarafa ve gāh şu arada ***ṭura*** diyü girüye ʿavdet iderler imiş... ER 7b-9;

İmkânsızlık, yetersizlik bildirir:

...bize fermān gelmedi ve gelse daḫi bizde ve defter-dārda ḫazīne yoḳdur ki ***virile***... ER 15b-4; ...bu ana dek zād ve zaḫīre yoḳdur ki gelüp ceng idüp ḳalʿayı ***ḥıfẓ ideler*** diyü küffār-ı Mosḳova taḳviyet virmişler... ER 5a-10;

-mAk İçin Anlamında Maksat Bildirir:

...ve kerem buyurup ol ṭarafa varmayınca ilerüye teşrīf buyurmayasız ki Begdegirmānı-nām maḥalde ***ḳavuşalım***... ER 17a-14; ...şimdi mevcūd olan ʿaskere iḳtiżā iden ʿaraba virile kim Or Ḳalʿasına bir sāʿat evvel ***gidelim*** diyü ol vezīr-i ġayūr ṣāḥib-i tedbīr ḥażretleri cümle muvācehelerinde edā-yı merām itmekle... ER 15b-7; ...ve gemilerde olan kimesneler ṭaşra çıḳmaḳ olur ise ḳapudānlarından tezkere ile ṭaşra çıḳarlar bu güne niẓām virilmişdir kim ḳalur ve kim gider ***maʿlūm ola***... ER 48a-3; ...ve ol zamānda ʿādet bu idi kim düşmen gelse eṭrāfa bu

ṭarīḳ ile ḫaber iderler idi tā kim ʿasker cemʿ *ola*... ER 61b-12; ...baña akçe ve zaḫīre ve ḳırḳ esb ve ḫayme ve çerke virile ki ḳalʿa-i mezbūra *gidem* yoḫsa ḫān-ı ʿālī-şān ḥażretleri yedime yārlıḳ virmişdir Kefede iḳāmet iderim... ER 16b-14; ...sene-i mübārekede ḫān efendimiz ḥażretleriniñ yüzünden nuṣret ola ki biz ḳulları daḫi şād *ola* diyü her birerleri ricā ve niyāz idüp... ER 17b-6; ...ṣāḥib-i ḫāneniñ ʿavratı sofra başında ḳaç vuḳḳıye içilmiş ise girüye ḳaç vuḳḳıye ḳalmışdır ḳurşun ḳalem ile taḥrīr ider ki żāyiʿ *olmaya*... ER 37a-3;

Rica bildirir:

...ḫān ḥażretleri taḥrīrāt yazup benim ḳarındaşım pāşā ḥażretleri kerem idüp Ḳaraşuya teşrīf *buyurasız* ki bizler de varalım bunuñ çāresi nedir bir meşveret idelim... ER 18b-11; ...küffār gelmiş diyü ḫaber aldıḳ sizler daḫi Kefeye teşrīf buyurup baʿdehū Rabaṭ Ḳalʿasına ʿasker *taʿyīn idesiz* ki biz de yigirmi otuz biñ Tātār ile varırız... ER 20a-1; ...ve kerem buyırup ol ṭarafa varmayınca ilerüye teşrīf *buyurmayasız* ki Begdegirmānı-nām maḥalde ḳavuşalım... ER 17a-14; ...Tiflīs Ḫānı oġlı ile irsāl eyledigi nāmesinde bizim üzerimize Zend Kerīm Ḫān ʿasker gönderiyor siz de bize şu miḳdār imdād *viresiz* diyü ricā... ER 39a-3; ...ben varsam benim ile teşrīf buyururlar didim kerem idüp bizi ḫacīl *düşirmeyesiz* teşrīf idecekler diyü ḫaber vireyim diyü ibrām itmekle... ER 32a-6; ...luṭf ü kerem idüp vech-i meşrūḥ üzere yigirmi bir nefer kimesne ile teşrīf *buyurasız* ki ḳralımıza vardıḳda her ne ki buyurasız ḳabūl olur ṣoñra bu ṭarafda ḳalan etbāʿīyi yine getürtmek ḳābildir diyü ricā ve niyāz eylediklerinde... ER 29b-15

Nezaket için hitaplarda kullanılır:

Genellikle, bu işlevde emir kipiyle beraber kalıplaşmış bir ifade söz konusudur. ***Emir kipi + bakalım*** ifadesiyle kullanılır.

...şāh meclisinde ser-ḥad ḫuṣūṣını söyle didigiñiz ne içün idi didigimde cevāb itdi ki ḳorḳdum ki şāhıñ ṭabīʿatına keder virecek bir mādde olup da şāh bize ʿıtāb eyleye anıñ içün menʿ eyledim şimdi *buyurıñ baḳalım* didikde ben daḫi ibtidā Amāgū Ḳalʿasını söyledim... Aİ 31-4;

Kendi kendine telkin etme bildirir:

...keyfiyet-i ḥāl bundan ṣoñra maʿlūm olur biz yine ṣadede *gelelim*... ER 12b-16

Haber verme, durumu bildirmek için kullanılır:

...ḫān ḥażretleri taḥrīrāt yazup benim ḳarındaşım pāşā ḥażretleri kerem idüp Ḳaraşuya teşrīf buyurasız ki bizler de ***varalım*** bunuñ çāresi nedir bir ***meşveret idelim***... ER 18b-11;

Gereklilik bildirir:

...bu cezīreniñ ancaḳ helāki Ḥaḳ Teʿālānıñ ʿināyetine muḥtācdır hemān birlikde olup ricā ve niyāz üzre ***olalım*** diyü niyāzda iken nāgāh bir ḥareket-i ʿarż miṡillü ḥāl ẓuhūr idüp ol cezīre pāre pāre olup... ER 7a-1; ...Firʿavn aytdı yaramaz itdiñ bu mālı anlardan aldıñ yine götüren siz bilmezsiz ki ḳula ve ḫidmet-kāra mālik olan memlūki üzere şefḳat ve merḥamet gerekdir ve anlara bir fāʾide ḥāṣıl itdiginden ötüri ücret almaḳ münāsib degildir ve ḳullarınıñ ellerindeki nesneye baḳmayup ṭamāʿ ***itmeyeler*** diyü reʾy... ER 60b-13; ...beyit "mirʾāt-ı Sikender gibidir ṭabʿ-ı laṭīfiñ bāḳī ne ***diyem*** k'olmaya maʿlūm-ı şerīfiñ"... ER 16b-4; ...ve bir ceneral ve bir tercemān ile ser-ʿasker pāşāya irsāl ve kerem buyursunlar ne maḥalde ***görişelim*** diyü cevāb itdikde pāşā ḥażretleri daḫi ḳule meydānında ***görişelim*** diyü cevāb virüp... ER 25b-5,6; ...şimdi mevcūd olan ʿaskere iḳtiżā iden ʿaraba ***virile*** kim Or Ḳalʿasına bir sāʿat evvel gidelim diyü ol vezīr-i ġayūr ṣāḥib-i tedbīr ḥażretleri cümle muvācehelerinde edā-yı merām itmekle... ER 15b-7; ...sene-i mübārekede ḫān efendimiz ḥażretleriniñ yüzünden nuṣret ***ola*** ki biz ḳulları daḫi ṣād ola diyü her birerleri ricā ve niyāz idüp... ER 17b-6; ...hemān metrīs alınup iḳtiżāsına göre muḥārebe ***oluna*** ki ʿaskeriñ gözleri büyümeye ve içlerinde cāsūs olmaya... ER 58a-12,13; ...ve cümleñiz temhīr idüp sened olmaḳ içün ***viresiz*** mefhūm-ı nevīd bu ki ʿOṡmānlu ile ṣulḥ ü ṣalāḥ olmaḳ lāzım gelür ise yine devlet-i Rusyaya cümle ehl-i Ḳırım tābiʿ olmaḳ üzre taʿahhüd olunmuşdur... ER 34b-5; ...hemān pādişāhlara umūr-ı ehem budur ki hemīşe ḥablüʾl-metīn şerīf-i seyyidiʾl-mürselīn ʿaleyhiʾs-selāma muḥkem yapışup manāṣıbı ehil olana ***vireler***... ER 5b-6;

Emir bildirir

...anlar daḫi menzil ile bize bir dīvān çūvūşı ile bir çuḳa-dār gönderüp ve elbette Şehzāde-i civānb-aḫt efendimiz ḥażretleriniñ tārīḫini isteyüp biz daḫi vilādet-i hümāyūnlarına bir tārīḫ-i merġūb inşā ve ʿacele ile ṭarafımıza ***īṣāl eyleyesin*** ki devlet-i ʿaliyyeye gönderelim diyü bize bir müʾekked mektūb taḥrīr... Aİ 36-15; ...ammā ser-ʿasker olan vezīre umūr-ı ceng içün ilerü yāḫud girü ***gidesin*** yāḫud ʿaskeri ṣalıvirmeñiz şöyle olsa böyle olsa diyü fermān

olunduḳda ser-ʿaskeriñ reʾy ü tedbīri ne fāʾide ider ʿaskere nefret ve ʿadāvet ḥāṣıl olur... ER 59b-14; ...Ḳapudan Pāşā Vekīli Ḥasan Pāşāya meʾmūr oldıġıñ ḳalʿaları bir sāʿat evvel ***muḥāfaẓa idesin*** diyü buyuruldı irsāl... ER 16b-9; ...Şahin Giraya ve ḳalʿa żābiṭine emir gidüp oldıġıñ ḳalʿada mekş ***idesin*** diyü taḥrīrāt vardıḳda mezbūr Şahin gözi baġlu ḳalʿalı elinde ṣulḥa degin ḳalmış idi... ER 36a-11; ...Ḥasan Pāşāya ḫiṭāben Or Ḳalʿası ṭarafından küffār ile Noġay Tātārı eger ẓuhūr ider ise on pāre gemiler ile ṭop menzili maḥalde bulunup iḳtiżā eyledikde deryā ṭarafından küffārıñ ṭābūrlarına ṭoplar ***atasın*** ʿaskerimize ḳuvvet olur diyü buyurıldı irsāl... ER 24a-4; ...saña taʿyīn olunan aylıḳlardan viresiñ yoḫsa bāzīrgāndan eşyā alup virmemek olmaz lākin saña on kīse akçe irsāl olundı girü her ne ḳalur ise edā idüp bir sāʿat evvel maḥall-i mezbūre rāhī ***olasın***... ER 35b-2,4; ...donanma-yı hümāyūn ser-ʿaskeri Fażlī Ḳapudāna Ḳırım ser-ʿaskeri ṭarafından ṣaḳınup gemilere yerlüden ve ʿaskerīden bir kimesne ***ḳomayasın*** diyü buyurıldı irsāl olunup... ER 20b-2; ...hemān gelüp ḳalʿayı ṣarup bir sāʿat evvel ***alasız*** zīrā ʿOṣmānlu ʿaskeri azdır... ER 5a-7; ...sen daḫi oġlumı ḳral idüp bir kilisede sākin ***olasın*** vallāhi kendini helāk bilesin... ER 41a-8; ...ḳalʿalar bu āna degin boş ḳalmışdır kerem idüp ***buyurasız*** diyü emr olundı lākin emre imtiṣāl idüp gitmedi... ER 16a-12; ...pādişāh buyurdı kim ṭaġlar başında āteşler yaḳup ṭabl ve kös ***uralar*** diyü emr eyledi... ER 61b-11.

İstek Kipinin Diğer Kiplerin İşleviyle Kullanılışı

Duyulan Geçmiş Zaman İşleviyle Kullanılır:

...tevekkül idüp intiẓār üzere iken nāgāh Ḳırım içinde iskān olunan Noġay ḳabīlesinden Cān boylu ve Nīşke oġlu mīrzālarından bir ḳaç kāfir ṭutup getürürler ki Ḳırım içinde ***ṣanalar*** pāşā ḥażretleri bunları görüp çevirdi... ER 8b-15; ...siz bizim ḳadīmī bendelerimizsiz cürmüñüzi ʿafv eyledim rikābımıza gelüp rūy-māl eyleyesiz meʾmūlüñüz ne ise müsāʿade olunur diyü ḫāṭırlarını ***alalar*** şāh ise ʿinādında ıṣrār itmişdir... Aİ 34-4; ...Mosḳofa şehr-i ʿaẓīm olup ve içinde ḳral vekīli ve sāʾir ceneraller ve żābiṭler ve ʿasker ve reʿāyā biʾl-cümle ittifāḳ üzere olup mesfūr Boġaçurı ḳalʿaya ***alalar*** ve kendüsine tābiʿ olup emrine münḳād ***olalar*** zīrā ḳral ḳızları ve evlādları olanlara kenās taʿbīr olunur bunlar ḳraliçeye muġayyir olmuşlar... ER 40b-11,12;

Şimdiki zaman işleviyle kullanılır:

...kerem idüp bizi ḫacīl düşirmeyesiz teşrīf idecekler diyü ḫaber ***vireyim*** diyü ibrām itmekle ʿarż-ı vüzerā vardır diyü İbrāhīm Pāşā Ḥażretleri ḫoş imdi pāşā ḳarındaş siziñ teşrīfiñize

binā'en giderim yoḫsa gitmez idim lākin bu da böyle olsun ġayrı çāre yoḳdur... ER 32a-6; ...Noġay ʿulemāsına müşkildir zīrā kitāb ile kefere ṭarafına gitseler kefere iʿtimād itmez girüde kimesne ḳalmaz ki kitāb ile çār-nā-çār bu Kefe şehrine getürmiş ki aḳçaya degişüp ***gideler*** buña çalışurlar... ER 12b-2;

Geniş zaman işleviyle kullanılır

...münāsebet-i mıḳnāṭīs ile demür ḥāline ḳıyās idesin ki eger ṣarmısaḳ ḳoḳusı mıḳnāṭīsa irişse ḫāṣiyyet-i mıḳnāṭīs bāṭıl olur ve çün sirke ile yusalar ḫāṣiyyeti girü ʿavdet ḳılur imdi eger mıḳnāṭīs görseñ ki demür ḳapmaz dimeyesün ki mıḳnāṭīs demür ḳapmaz belki teftīş idüp görmek gerek tā ***maʿlūm ola*** ki mānīʿ nedir... ER 56a-13; ...ve her ḳavim ki içinde zinā çok ola anlarıñ arasında mevt ***çoḳ ola***... ER 57a-3; ...ḫuṣūṣā ṣayd ü şikār mülūk-i ʿıẓāmıñ şānındandır ***gerek idi ideler***... Aİ 17-8; ...ve hem buña dünyā dirler bir vaḳit ***ola*** ʿOṣmānlu ẓafer bulduḳdan ṣoñra ehl-i Ḳırıma cefālar ***ideler*** ki bu ḥāle sizler sebeb oldıñız diyü... ER 24b-6; ...Nemçe lisānında herçoḳ ve Laṭīn lügatında elektor olup maʿnāsı intiḫāb idici ve intiḫāb olunmış dimek imiş yaʿni çāsār nesebi munḳaṭıʿ olduḳda bu intiḫāb olunmış yedi kimesne içlerinden dört ʿadet ehl-i ḥarb hersekiñ birini çasarlıġa intiḫāb idici ***dimek ola***... MN 3a-1; ...ve her bār düşmeniñ ḥareketine göre müşāvere ve tedbīr lāzımdır āḫar yerde olan müşāvereniñ ʿaskere ne medārı ***ola*** ve ol ʿaskerden ancaḳ maṭlūb olan kendi ordusınıñ re'y ve tedbīriyle düşmenden aḫẕ-ı intiḳāmdır... ER 59b-9; ...ve cümle ʿaskeriñ umūrı kendüye iḥāle olmaḳ şarṭdır eger ʿasker tertībi ***gerek*** düşmen ile muḥārebe ḫuṣūṣı ol vezīre ḥavāle ***ola*** tevfīḳ Bārī Teʿālādandır... ER 58b-14;

Karmaşık fiil kipi olarak kullanılmıştır

-mIş ol- yapısı geçmişteki tasarlamalar için kullanılan bir yapıdır. Aşağıdaki örnekte **-mIş** eki, geçmişte tasarlama işlevinde, ***olavüz*** de ihtimal bildirmektedir. Yani ***-mIş olavüz*** yapısıyla geçmişte tasarlanmış bir ihtimal söz konusu edilmiştir. Aşağıdaki örnekte "elçi, kendisini sancak istemek için geleceği ihtimalini muhataplarının önceden düşündüğünü ifade ediyor."

...bizim ilçilik ile ol ṭarafa varmamızdan bunlar ʿaẓīm ḫavf ü ḫaşyete düşüp çünki memleketleriniñ niẓāmı perīşān ve bir ḳaç ṭarafdan hücūm-ı aʿdā ile aḥvālleri yemān olmaġla gūyā ki biz bunlardan sınūra ḳarīb bir ḳaç sancāḳ ṭalebine ***gelmiş olavüz*** diyü bizden muḳaddem

müşāvereler ve bir ḳalıba ifrāġ idemeyüp biraz hedāyā ile bir ilçi göndermek taṣmīm eylemişler... Aİ 5-12

İstek Kipinin Hikâyesi

İstek kipinin hikâye kipinin Sefaretnamelerde geçen işlevleri şunlardır:

Önemsememe, umursamama ifade eder.

...ve Cezā'irliniñ daḫi İspanyada yüzden mütecāviz esīrleri olup akçe ile fekkāklerini muḳāvele itmişler iken o maḳūle ḫāyin ve cebān yoldaş bize lāzım degildir ḥācetleri ise esīr ***olmayaydı*** didiler İspanyalu bu bābda müteḥayyir olup sā'ir düvelden ḥicāb eylediler... Vİ 24-11;

Gerçekleşmemiş şart ve gereklilik bildirir.

...Abaza Meḥmed Pāşā eger ben ser-ʿasker ***olaydım*** sizleri bu ḥālde bıraġup gitmez idim didikde cümlesi āferīn ey ġāzī vezīr-i ʿālī-şān bundan böyle ser-ʿaskerimiz sensin... ER 19b-6; ...fermān ṣudūrına degin Or ṣaḥrāsında ḳalmaḳ lāzım ***geleydi*** erbaʿīne dek ʿaskerden helāḳ olmadıḳ kimesne ḳalmazdı... ER 4a-11.

Değerlendirme

İstek eki, ET'de hem dilek hem emir görevi ile kullanılmıştır tasarlama kipleri, EAT'de tasarlama kipleri birbirleri yerine kullanılabilmektedir.

EAT döneminde bugün "dilek-istek" kipleri başlığıyla verilen "emir, istek, dilek-şart ve gereklilik" kiplerinin fonksiyonları itibariyle ayrı ayrı müstakil şekillerde gösterilemeyeceğini Gürer Gülsevin dile getirmiştir ekin işlevlerini *dilek-istek, tavsiyede gereklilik, tercih, gereklilik, -mAk için anlamında maksat, emir, istek yoluyla gereklilik, serbestlik ifadesi, emir yoluyla gereklilik, şart, müsaade-icazet, dua yoluyla istek, tavsiye, tavsiye yoluyla gereklilik, temenni bildirme* yönleriyle ortaya koymuştur. Sefaretnamelerde, istek kipi, istek, zorunluluk, tavsiye, uyarı, dua, şart, tercih, öneri, ihtimal, imkânsızlık, amaç, rica, nezaket, telkin, haber verme, gereklilik, emir, bildirmektedir. kullanılmıştır. Ayrıca istek eki, duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman, geniş zaman ekleri işleviyle kullanılmıştır. Yine Sefaretnamelerde istek kipi hikâye birleşik çekimiyle önemsememe, gerçekleşmemiş şart ve gereklilik ifade etmiştir.

B. Gereklilik Kipi (-mAlI)

Tasarlanan bir eylemin yapılması gerektiğini bildiren kiptir Ancak bu gereklilik emir biçiminde bir gereklilik değil, daha çok içten gelen, konuşana bağlı bir gerekliliğin ifadesidir. TT'de -mAlI eki gereklilik eki olarak kullanılmaktadır. EAT'nin sonlarında oluşmaya başlayan ve Osmanlıca içinde kullanış sahasına çıkan -mAlI eki, -mA fiilden isim yapma eki ile -lI sıfat ekinin birleşmesinden türemiştir.[229]

Gereklilik ifadesi için, kergek > kerek > gerek gelişimini gösteren gerek kelimesi, ET döneminden beri hem tek başına hem de bazı fiil işletme ve çekim ekleriyle birlikte kullanılarak gereklilik kipi işlevinde kullanılmıştır. Şekil olarak da ET döneminde, *-mIş kergek, -gU kergek, -sAr kergek, -mAk kergek*; EAT'de gerek, *-sA gerek, -mAk gerek, -A gerek, -Up gerek, -mIş gerek* yapıları kullanılmıştır.[230] TT'de *gerek'li* yapılar -mAlI ekinin yanında bugün de sık kullanılmaktadır; ancak bugün daha çok *-mAsı gerek / -mAk gerek, -mAmIz gerek, -mAnIz gerek, -mAlArı* gerek biçimindeki "*-mA + iyelik eki + gerek*" yapısındaki kullanımlar dikkat çekmektedir.[231]

EAT'de tasarlama kiplerini "istek kipi" başlığı altında birleştirip inceleyen Gürer Gülsevin bu dönemde gereklilik için kullanılan yapıları şu şekilde tespit etmiştir:

-(y)A eki: "uş ne *eyleyeyin* ve kalanın ne *eyleyeyin*";

gerek (kim)...-(y)A yapısı: "ammā ben bu ılanı *gerek* bāgubān eliyile *öldürem;*

-sA gerek yapısı: "senüñle meşveret *ḳılsam gerekdür* / bu derde çāreler *bulsam gerekdür*.";

-GIl eki: "eger nām iste iseñ āḫiretde / *yidürgil* ḥaḳ yoluna dünyāda nān.";

Eksiz (*∅*) kullanım: "seni alda bu dünya bīḥaber sen / sözüm *işit* ögüdüm dut top elden." (tavsiye yoluyla gereklilik);

-sUn / -sUnlAr eki: "dilerse ki dükeli ḥalḳdan güçlü ve ḳuvvetlü ola ḥaḳ teʿālāya tevekkül ḳılsun didi."[232]

---

[229] Ergin Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, 18. baskı, Ankara 1989, s.296.
[230] Özmen, Mehmet, "*Gerek Gerekmek ve Gereklilik Çekimleri Üzerine*", Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu, Mustafa Canpolat Armağanı, Ankara, 2003, s. 181.
[231] Özmen, a.g.e. s. 189.
[232] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 107-114.

TT'de gereklilik ekinin işlevlerini Zeynep Korkmaz, gereklilik dışında, "**tahmin, kararsızlık, şart, hayret bildirme**" olarak ifade etmektedir.[233]

Fatma Türkyılmaz gereklilik kipinin ana işlevinin hareketin yapılmasının gerekli, mecburî olduğunu ifade etmektir diyerek diğer işlevlerini şu şekilde tespit etmiştir:

Gereklilik :"... İnsan kendi tarihini, kültürünü iyi ***bilmeli***, çünkü bütün hayatında onun yolunu çizecek olan bunlardır."

Pekiştirilmiş gereklilik: " Gereklilik kipine *-dIr* bildirme eki getirildiğinde genellikle kesinlik veya emir bildirmekte ve gereklilik pekiştirilmektedir. "Mayıs yaylımlı, toprak alımlı ***olmalıdır***."

Mecburiyet: "İthal ürünlerde kalite kontrolüne ***geçilmelidir***."

Dilek, istek: "Şöyle sessizce ölüp ***gitmeliyim*** / Bir yaz gecesi Gülhane Parkı'nda / Şu hazin ömrü tamam ***etmeliyim***."

Tahmin, faraziye, ihtimâl, olabilirlik: "Olmak" yardımcı fiilinin gereklilik biçimi öğrenilen geçmiş zaman ve şimdiki zaman ekini taşıyan bir fiil ile beraber ve "olmalı" kelimesi isimlerle bir arada kullanıldığında bu işlevi taşımaktadır.

"Ağalar bunu ***hissediyor olmalılar***.", "Dediğin gibi ***olmalı***, ben karıştırıyorum seneleri."

Nasihat, öğüt, tavsiye: "Sırtını ya dağa, ya beye dayamalı."

Uyarı: "Duygularınızı denetim altına ***almalı***, daha anlayışlı olmaya ***çalışmalısınız***."

Kızgınlık, hiddet: "Ya üstüne başına ne demeli."

Emir: "Eğer bu iş senin kafanı ipten kurtaracaksa kabul ***etmelisin***."

Şart: "Yarışma koşulları: Resimler bir dosya kâğıdı boyundan daha küçük ***olmamalıdır***..."

Tereddüt: "İçim acıyla doldu, telâşlandım. Acaba kaçıp ormana mı ***gitmeli***, ne ***yapmalı***."

Gelecek zaman: "Yakup'u nerede ***bulmalı***, Arslan Bey?"

Kendi kendine telkin: " Toparlan her şeyin bir sınırı ***olmalı***, o çocuğa duyduğun sevginin de..."

Alay etme, ikaz: "Şarap mahmurluğuyla besmele çekmeden el ***atmalısın*** ki, Akçakoca şaplağı neymiş ***görmelisin***, diyerek eğlendi."

---

[233] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 695.

Kesinlik: "Şu Arslan Beyi de evlendiremedi, dedi. Acep Bahçesarayda münasip bir kız var mıdır? Gelinlik çağına gelmiş nice kızlarımız ***olmalı*** da ben bilmem."

Hayret, şaşkınlık: Utanmasa boynuna sarılacaktı Mehmet'in... Ya öbür sözlerine ***ne demeli***!

Önemsememe, umursamama: Ben öyle bir şey demedim, o kaçkın gibi adamı ***ne etmeli*** Şirin Tatay?"

Açıklama: "Çünkü üzerimde yetkin olduğuma göre bana karşı tartışılmaz bir üstünlüğün var; hem ne yalan ***söylemeli***, haliyle biraz korkuyorum."

Gereklilik Ekinin Sefaretnamelerde Kullanılışı ve İşlevleri

Gereklilik **-mAlI** ekiyle 2 örnekte karşımıza çıkmaktadır. Bu şekliyle Sefaretnamelerdeki işlevleri şöyledir:

Mecburiyet bildirir:

...ʿasker isterse ṭursun isterse firār itsün māniʾ degildir zīrā ol żābiṭān olan kimesneler daḫi māl virüp ol ḫidmete nāʾil olmuşdur ser-māye çıḳdıḳdan ṣoñra fāʾiż ***ḳalmalı*** işte seferlerimiz buñadır... ER 56b-4;

İstek bildirir:

...bu bendeye ḫiṭāb idüp Muṣṭafā Efendi çāḳ yanıma ***gelmelüsin*** didigine bināʾen vāḳıʿa çāḳ-ı taḫtınıñ kenārına varıldıḳda... Nİ 25-11

Sefaretnamelerde gereklilik kipi olarak ***-sA gerek*** ve ***-mAk gerek*** yapısı da gereklilik kipi olarak kullanılmaktadır.

-sA gerek

Gereklilik bildirir:

...bir kimesne ġāʾibde olsa anıñ mezīd ʿaḳlına nişāne bu üç vechle maʿlūmdur biri ḫidmetinden biri irsāl eyledigi hedāyāsından zīrā kişiniñ resūli ḳāʾim-maḳām-ı nefs ***olsa gerekdir*** ve yazdıġı nāmesi māḥiyyet-i nefsinden ḫaber ***virse gerekdir***... ER 55a-9;

Mecburiyet bildirir:

...siz bu devletiñ vezīr-i aʿẓamı bulundıñız ḥall ve ʿaḳd-ı muṣālaḥa ve umūr-ı biʾl-cümle mükālememiz siziñle ***olsa gerekdir***... Aİ 8-11;

İhtimal bildirir:

...ḫānım maʿlūm-ı devletiñdir Ḳırımlıdan bu sırrı çoġı bilmez ve ehl-i ḳurā ve ḳaṣabāt daḫi bilmezler başḳa ḫān ***gelse gerekdir*** ṣoñra Ḳırım iki ṭaraf olunca cevāb virmek müşkil olur... ER 10a-16;

Kesinlik bildirir:

...beyit "idemez defʿ ṣıġınmaġla kimesne ḳażāyı pek ṣaḳınsa yine ol olacaḳ ***olsa gerek"***... ER 17a-4;

Gelecek zaman bildirir:

...ḫānım maʿlūm-ı devletiñdir Ḳırımlıdan bu sırrı çoġı bilmez ve ehl-i ḳurā ve ḳaṣabāt daḫi bilmezler başḳa ḫān ***gelse gerekdir*** ṣoñra Ḳırım iki ṭaraf olunca cevāb virmek müşkil olur... ER 10a-16; ...beyit "idemez defʿ ṣıġınmaġla kimesne ḳażāyı pek ṣaḳınsa yine ol olacaḳ ***olsa gerek"***... ER 17a-4; ...Zebūr-ı Şerīfde Allāh Teʿālā Ḥażret-i Dāvūd ʿAleyhi'ṣ-selāma buyurmuşdur ki yā Dāvūd ḳıyāmet ol zamān olur ki eşrāf ḫor olup erāẕil mertebe ṣāḥibi ola ve benim kitābım terk olunup oḳunmaz ola ʿāṣī ve fāciriñ rızḳı ve dünyālıġı çoḳ olup mü'min muṭīʿ ve ḳāḍīlik erāẕil ile ḥāli böyle olduḳda ol zamān ehline dünyāyı sevdirüp āḫiret maḥabbetinden ***menʿ itsem gerekdir*** ve böyle idince anlara niġmet ve belā musallaṭ idüp zeḫā'irini belālu ***itsem gerekdir*** ve ṣaġīrine kebīri tevḳīr ***itdirsem gerek*** ve anları fısḳ ü fücūra mübtelā ***itsem gerek*** benim ḥużūrumda cezāları budur... ER 56b-13,14,15;

-mAk gerek

Zorunluluk bildirir.

...ve ḥammāma giden ādem nevbet ile ***yunmaḳ gerek***... MH 4a-21;

Tahmin bildirir.

...ve beş ḳıṭʿa elmas daḫi irā'e eylediler bir ḳıṭʿası bādem ḳadar ṭūlīce ve iki ṭarafı gök ve orṭası ṣarı olup bir ḳıṭʿası daḫi beyāż olup ṣāf ve hem-vār ve on ḳıraṭ ***olmaḳ gerek*** ve digeri daḫī muṭlaḳā ṣarıdır... MF 36-16; ...ʿaskerlerini ġāyet taḥte'l-ḳahr ve ʿabd-i memlūkdan erzel istimāʿ idüp ednā cerīme ile her neferi kendü żābiṭi ḳatl itmekle żarūrī iṭāʿatden pāy-dār olmuşlar bu gūne żabṭ ü rabṭa bāʿiṣ taḫmīnen keṣret-i ru'esā ***olmaḳ gerek***... MN 9a-7; ...ġālibā şimdiye dek ḫaberleri ***gelmek gerekdir*** didim... Aİ 36-8;

Gereklilik bildirir.

...eger mıḳnāṭīs görseñ ki demür ḳapmaz dimeyesin ki mıḳnāṭīs demür ḳapmaz belki teftīş idüp ***görmek gerek*** tā maʿlūm ola... ER 56a-13;

"gerek i- " (ek fiil) yapısı da gereklilik bildirmektedir.

...Abaza Meḥmed Pāşā daḫi ağalara ḫiṭāb idüp evvelden ***gerek idi*** şimdi çıḳmanıñ ne fāʾidesi vardır... ER 21a-7. Aynı yapı bir örnekte şart işleviyle kullanılmıştır:

...ve birāder-i emcedleri ṣayd ü şikāre māʾiller idi bunlar niçün itmezler ḫuṣūṣā ṣayd ü şikār mülūk-i ʿıẓāmıñ şānındandır ***gerek idi*** ideler... Aİ 17-8

lâzım i-, lâzım gel- (ol-) yapısı:

Sefaretnamelerde diğer bir gereklilik ifadesi "lâzım" kelimesinin ek-fille *lâzım i-* ve *lâzım gel- (ol-)* birleşik fiil şekilleriyle kurulmaktadır. Bu yapı kuvvetli bir gereklilik ifade etmektedir.

...Mosḳov Or Ḳalʿasını muḥāṣara idiyor ve bir sāʿat evvel teşrīf itmek ***lāzımdır*** yoḫsa ḳalʿa gider diyü ḳalfā-yı sulṭānıñ taḥrīrātı günb-e-gün vürūd itmekle... ER 4b-15; ...monlalarımız virdiler ki ṣatıvir diyü zīrā akçeye mażāyaḳaları vardır sizler alın didikde dīvān efendisi imdi bizlere ***lāzım degildir*** bizleriñ vardır... ER 12a-4; ...ser-ʿasker-i ʿālī-şān ḥażretleri der-ʿaḳab Meḥmed Girāya taʿyīnāt irsāl idüp bir sāʿat evvel ordu içün ʿaraba ***lāzımdır*** zīrā küffārıñ Or Ḳalʿası üzerine ḥareketi vardır diyü ifāde olunduḳda ḳalfā-yı sulṭān daḫi cevāb virüp ʿaraba tedārik olur lākin ücretsiz olmaz... ER 15a-7; ...Şahin Girāy gelüp yanında olan Noġay Tātārı ile ʿaskerimizi muḥāṣara idüp ve yedinde olan teẕkereyi ibrāz itmekle mefhūm teẕkere bizler kimiñ içün ceng idersiñiz eger Ḳırım içün ise biz cümlemiz Ḳırımıñ ḳalʿalarını Mosḳova virdik ve barışdıḳ bize memleket ***lāzımdır*** sizlerden ne fāʾide vardır ordu-yı hümāyūnuñ ḥāli maʿlūmdur... ER 22a-16; ...ʿOṣmānlu ile ṣulḥ ü ṣalāḥ olmaḳ ***lāzım gelür*** ise yine devlet-i Rusyaya cümle ehl-i Ḳırım tābiʿ olmaḳ üzere taʿahhüd olunmuşdur... ER 34b-6; ...ve senede iki ḳalyon binā olunur indirmek ***lāzım geldikde*** fıçı üzere iner zīrā altında olan ḳızaḳlar cümle tekerleklidir āsān vech üzere iner... ER 47b-7.

Değerlendirme

Gereklilik ifadesi için, ET döneminde, ***-mIş kergek, -gU kergek, -sAr kergek, -mAk kergek***; EAT'de, ***gerek, -sA gerek, -mAk gerek, -A gerek, -Up gerek, -mIş gerek*** yapıları

kullanılmıştır. EAT'de diğer tasarlama eklerinin gereklilik işleviyle kullanıldığı da görülmektedir. Sefaretnamelerde gereklilik -mAlI ekiyle iki örnekte geçmektedir. Sefaretnamelerde gereklilik kipi olarak *-sA gerek* ve *-mAk gerek, lâzım i-, lâzım gel- (ol-)* yapısı da gereklilik kipi olarak kullanılmıştır. Bu yapıların ortaya koyduğu işlevler ekin günümüzde görülen işlevlerine paralellik göstermektedir.

C. Emir Kipi

Emir kipi, yapılması istenen bir iş ve hareketi kesinliğe bağlayarak emir şeklinde ifade eden kiptir. TT'de emir kipi, kişi ekleri yönünden bildirme ve diğer tasarlama kipleri yönüyle farklılık gösterir. Emir kipinde hem kişi hem de kip ekleri iç içe geçmiştir. Fiil kök veya gövdesine getirilen kip eki aynı zamanda kişiyi de karşılamaktadır. Yalnız, 3. çokluk kişi emir eki, 3. teklik kişi ekine -lAr eki getirilerek çekimlenmektedir.

Dil bilgisi kitaplarımızda emir kipinin çekiminde birbirinden farklı görüşler bulunmaktadır. Bu farklılık kipin 1. veya 3. kişileriyle ilgilidir. Bazı araştırmacılar, emir kişinin kendisine emir veremeyeceği görüşünden hareketle emir kipinin 1. kişi emir eklerini, bazı araştırmacılar da bu görüşe ilâveten karşımızda olmayan kişilere de emredemeyeceğimizi ifade ederek, 3. kişi emir eklerinin varlığını kabul etmemektedir. Emir ekleri hakkında farklı görüş bildiren yazarlar ve bu yazarların görüşleri çeşitli eserlerde konu edilmiştir.[234]

ET devrinde emir kipinin çekimi şu şekildedir:

1. teklik kişi **-AyIn (-AyI)**	1. çokluk kişi -AlIm
2. teklik kişi **-gIl** [235]	2. çokluk kişi **-n, -nlAr,**
3. teklik kişi **-zUn, -sUn**	3. çokluk kişi **-zUnlAr, -sUnlAr, -sUlAr** [236]

---

[234] Bu konu hakkında bkz. Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları, Ankara, 2003, s.666-670; Türkyılmaz, Fatma, **Tasarlama Kiplerinin İşlevleri**, TDK Yayınları, Ankara, 1999, s. 15-18; Ercilasun, Ahmet Bican, "*Türkçe'de Emir ve İstek Kipi Üzerine*", Türk Dili, S. 505, Ocak 1994, s. 1-9; Ercilasun, Ahmet Bican, "*Türkçe'de Emir ve İstek Kipi Üzerine*", Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı (22-23 Ekim 1993), Ankara, 1995, s. 61-72;Yeşilöz, Zafer, **Türkiye Türkçesinde Fiil Çekim Ekleri, Görevleri ve Kiplerle Bağlantısı,** Kayseri 1998, s. 144-167 (Basılmamış doktora tezi.); Özdemir, Emin, "*Türkçede Fiillerin Çekimlenmesine Toplu Bir Bakış*", TDAY Belleten 1967, TDK Yayınları, Ankara, 1968, s. 190-191.

[235] Osman Fikri Sertkaya, **-gIl** ekinin aslında emir eki değil, eksiz emir biçimini pekiştirmeye yarayan bir edat olduğunu ortaya koymuştur. Sertkaya, O. Fikri, "*Bolsungıl Tep Tediler*", I. Uluslar Arası Türk Dili Kongresi, TDK, Ankara, Eylül, 1998, (tebliğ). Bu konuyla bağlantılı olarak bkz. Sertkaya, O. Fikri, "*-an / -en Ekli Yeni Şekiller ve Örnekleri Üzerine*", TDAY Belleten, 1989, Ankara, 1994, s.335-352.

[236] Yeşilöz, Zafer, **Türkiye Türkçesinde Fiil Çekim Ekleri Görevleri ve Kiplerle Bağlantısı**, Kayseri 1998, s. 156, (Basılmamış doktora tezi.).

ET'de emir kipi 3. kişisinin bazen isim olarak kullanılmış ve aynı zamanda hürmete lâyık kimseler için hitap ifade etmiştir. 2. kişi şekilleri, 2. teklik kişi olarak nezaket ifade etmiş ancak **-nlAr** eki ise sadece çokluk görevi yüklenmiştir. 3. kişi yerine bazen **-gAy** şekli de kullanılmıştır.[237]

Gürer Gülsevin, EAT'de kullanılan tasarlama kiplerini "istek kipi" başlığı altında değerlendirmiş ve emir işlevi için, , 2. teklik kişi ∅, **-(y)AsIn** ve **-GIl** eki, 2. çokluk kişi **-(y)AsIz** eki ve **-(U)ñ** eki, 3. kişi teklik **-sUn** ve 3. kişi çokluk **-sUnlAr** eklerini göstermiştir.

Örnekler: "ḥaḳ te'ālā eydür yā muḥammed ḥacetüm oldur kim benden çok nesne ***dileyesin***", "tā ola kim ***saḳınasız*** yimekden içmekden...", "beg eyitdi ***eyitgil***", "...efendisi eyitdi iy cāriye bu gün ***yun arın***", "aydur mere bāzirgānlar ***varıñ*** iklīm iklīm ***arañ***.", "ḥaḳ te'ālā eyitdi bu dört ayı oruc ***dutsunlar***." [238]

Hatice Şahin de EAT'de emir kipi çekiminde kullanılan eklerle kurulan yapıların çoğu kez emir değil, istek yoluyla duayı anlattığını ifade etmiştir:

"merhamet kıl yine sen ol dest-gīr, kıl beni bu gussadan bir lahza şad, devletile sür cihanda atıñı." [239]

TT'de emir kipinin işlevlerini Zeynep Korkmaz, kipin dildeki kullanılış farklarının verdiği anlam ve işlev kaymaları dolayısıyla "*istek, gereklilik, açıklama, uyarı, yönlendirme, dua, yemin, yakarış, kargış, hayret, yeterlilik, sitem, kabullenme, teslimiyet*" gibi çeşitli görevlerinin tespit edilebildiğini ifade etmektedir.[240]

Fatma Türkyılmaz emir kipinin işlevlerini *"emir, istek, temenni, kabul etme, tembih, tahmin, önemsememe, umursamama, azarlama-çıkışma-paylama, saygı-incelik-rica, teselli, tavsiye, meydan okuma, açıklama, dikkati çekme, alay, küçümseme, yerme, dua, yakarış, beddua, yüreklendirme-özendirme, ümit verme, uyarı, hatırlatma, yalvarma, tehdit, ihtar, çağrı, kendi kendine telkin, yasaklama, nasihat, öğüt verme, yemin etme-ahdetme, yönlendirme, sitem, gereklilik, şart"* olarak tespit etmiştir.[241]

---

[237] Tekin, Şinasi, "*Eski Türkçe*", Türk Dünyası El Kitabı, II. Cilt, Ankara, 2002, s.96.
[238] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 107-114.
[239] Şahin Hatice, **Eski Anadolu Türkçesi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s. 63.
[240] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara 2003, s. 672-673.
[241] Türkyılmaz, Fatma, **Tasarlama Kiplerinin İşlevleri**, TDK Yayınları, Ankara, 1999, s. 22-73.

Sefaretnamelerde emir kipinin tespit edilen işlevleri şunlardır:

Emir bildirir:

...baʿżı ādemler ellerinde ziyāde māl gördüm aldım didi Nūşīrevān didi ki ṣāḥiblerine ***var vir***... ER 60b-17; ...memleketim olan Ḫorasanı bir çuḳadāra ***vir*** diyü baña yazsa dirīġ itmezem... Nİ 17-6; ...Şahin Girāy daḫi ben bu ṭarafda ḳarındaşım Ḳırımda olmadan elimden ne gelür diyince ey sen ḥāżır ol ḳarındaşına ***git*** Ḳırıma niẓām virsün yoḫsa cümlesini ḳılıçdan geçiririz... ER 35a-13; ...ol ṣadā deryā ṭarafından mıdır ḫaber ***gelsün*** diyü fermān idüp varup su'āl olunduḳda ṣadā deryādan gelür diyü ḫaber geldikde... ER 7a-5; ...Şahin Girāy daḫi ben bu ṭarafda ḳarındaşım Ḳırımda olmadan elimden ne gelür diyince ey sen ***ḥāżır ol*** ḳarındaşına *git* Ḳırıma niẓām ***virsün*** yoḫsa cümlesini ḳılıçdan geçiririz... ER 35a-13; ...***götürüñ*** yerine ***otursun*** diyü fermān eyledikde kapucılar ketḫüdāsı ***buyurıñ*** diyü beni kaldırup... Aİ 13-15; ...cezīreye ādem ḳoşun ol maḥbūsları olduḳları yerden alup ***getürsünler*** diyü fermān olup... ER 7a-7; ...Ḳapudan Pāşā Vekīli Ḥasan Pāşāya me'mūr oldıġıñ ḳalʿaları bir sāʿat evvel ***muḥāfaẓa idesin*** diyü buyuruldı irsāl... ER 16b-9; ...Şahin Giraya ve ḳalʿa żābiṭine emir gidüp oldıġıñ ḳalʿada ***meḳs idesin*** diyü taḥrīrāt vardıḳda mezbūr Şahin gözi baġlu ḳalʿalı elinde ṣulḥa degin ḳalmış idi... ER 36a-11;

İstek bildirir:

...ve ṣūret-i meẕkūre irā'e olunduḳda iẕniñiz olur ise ceneral dostuñuza ***götüreyim*** diyerek ol ṣūreti alup ceneral-i mersūma getürdi... AP 3a-22; ...neferātıñızı cemʿ idüp yaya ʿaskerinden bir miḳdār ve atludan daḫi oldıġı mertebe Rabaṭ Ḳalʿasınıñ üzerine gitmek içün ketḫüdāyı başbuġ ***ideyim*** varsunlar küffār ile bir kere daha muḥārebe eylesünler... ER 21b-6; ...maḥal-i mezbūre ḳonduḳda ẕikr olunan aḳçayı bāzirgānlarıñ ortaḳları ṭaleb itmeleriyle Şahin Girāy daḫi benim akçam yoḳdur lākin temessük ***vireyim*** Ḳırıma vardıḳda irsāl iderim bāzirgānlar daḫi ḫayır burada isteriz yāḫud aldıġıñ eşyāyı ḥisāb ile girüye vir... ER 35b-15; ...ve saña taḫṣīṣe ṣarf-ı ḳudret eyledigimden māʿadā ṭoḳuz milyon zolta daḫi ***vireyim*** sen daḫi bundan aḳdem ẓuhūr iden maʿrekede İngiliz ṭaṣarrufına giriftār olan Ceberalta Ḳalʿasını baña alıvirüp bundan böyle Françalu ile ʿadāvetde yek-dil olalım diyü nāme taḥrīr... MN 19a-8; ...lüḥūmlardan leẕīẕ olan ḳanġısı ise baña **naṣīb** ***olsun duʿā ḳıl*** ben daḫi bu sefīneniñ deligini ṭutup sefīne ḫalāṣ olur didi... ER 18a-9; ...hemān Muṣṭafā Efendi berü ***gel*** berü ***gel*** diyüp çend

ḫaṭve ve ilerü varıldıḳda bizim seniñle bir dürlü teklīfimiz yoḳdur daḫi berü *gel* dimekle çāḳ-ı taḫtınıñ öñüne varıldı... Nİ 13-11,13; ...İbrāhīm Pāşā Ḥażretleri bizler ġayrı *gidelim* diyü Emīn Pāşāya söyledi...ER 33a-15; ...ser-ʿasker pāşāya Meḥmed Pāşā meʾmūr oldıġı ḳalʿa-i cedīde gitmedi bāri orduya *gelsün* kerem idüp bir daʿvet idiñ cümlemiz bu ḫuṣūṣda ricā ve niyāz ideriz didiklerinde... ER 20b-7; ...Tātārlar *gelsün* Türke cevāb *virsünler* zīrā cümle ehl-i Ḳırım ve Noġay senedler virüp senedler aldılar... ER 22a-3;

Amaç bildirir.

...ve ahālīniñ taʿmīr-i ḳulūb ve terakḳī-i aḥvālleri ile *olayım* diyü derūnında Cenāb-ı Bārī ile ʿahd itmiş... Aİ 18-4; ...kerem idüp bizi ḫacīl düşirmeyesiz teşrīf idecekler diyü ḫaber *vireyim* diyü ibrām itmekle ʿarż-ı vüzerā vardır diyü İbrāhīm Pāşā Ḥażretleri ḫoş imdi pāşā ḳarındaş siziñ teşrīfiñize bināʾen giderim yoḫsa gitmez idim lākin bu da böyle olsun ġayrı çāre yoḳdur... ER 32a-6; ...hemān luṭf itsün şehrimizde bir ḳaç gün ḳalup şehrimizi ve lāzımü ʾs-seyr olan yerleri *görsün* diyerek ebnā-yı sebīli yolundan iderler... AP 12b-22; ...bir şey *ḳaçırmasun* diyü her birin ararlar... MH 3a-18;

Teklif bildirir

...ben siziñle Or Ḳalʿasına giderim ve ḫidmetde olurum ve baña ḫān ḥażretleri daḫi yārlıḳ virmişdir ki ister iseñ ḳalʿa-i cedīde *git* ister iseñ Kefede *otur* yāḫud ser-ʿasker-i ʿālī-şān ile Or Ḳalʿasında *bulun*... ER 16a-3,4; ...cevāb vir ki devletime *taḥrīr ideyim* didikde pāşā ḥażretleri taḥrīr ile ben bir esīr olmuş ādemim her ne yerde meḳṣ olunur ise meḳṣ iderim lākin etbāʿımdan kimesne girü ḳalmaḳ olmaz... ER 29b-3; ...eger bizlere iʿtimād olmaz ise Ḳırım içinde olan ʿulemādan suʾāl ve müftīlerinden fetvā *gelsün* baḳalım... ER 11b-8; ...ʿasker isterse *ṭursun* isterse firār *itsün* mānīʾ degildir... ER 56b-2; ...devlet-i ʿaliyyeye *taḥrīr idelim* ne gūne fermān-ı ʿālī ẓuhūr ider ise fermān pādişāh-ı ʿālem-penāh ḥażretleriniñdir... ER 15b-5; ...Nūḥ ʿaleyhiʾs-selām aytdı bir kimesneyi *irsāl idelim* ki cemīʿ lüḥūmıñ leẓẓetini *görsün* gelüp ḫaber *virsün*... ER 18a-13,14; ...ve bu emr-i ḫayrıñ ucunı ve ortasını *bulalım* muḳaddimesiyle bir ḳaç marażī ve nā-marażī mevād-ı muḫtelife īrād ve inhā eyleyüp... Nİ 20-16; ...ser-ʿasker pāşāya Meḥmed Pāşā meʾmūr oldıġı ḳalʿa-i cedīde gitmedi bāri orduya gelsün kerem idüp bir *daʿvet idiñ* cümlemiz bu ḫuṣūṣda ricā ve niyāz ideriz didiklerinde... ER 20b-7;

Rica bildirir

...ben iki aylıḳ vezīrim lisān-ı devleti bir ḫoş bilmem ***kerem eyle*** bizi barışdır takṣīrātımızı ʿafv buyursunlar diyü vāfir iʿtiẓār idüp... Aİ 10-2,3; ...ben daḫi şāhım benim daḫi ser-ḥadde müteʿalliḳ cevāblarım vardır dir iken vezīr ḳolumı ṣıḳup ***luṭf eyle söyleme*** diyü işāret eylediginde... Aİ 29-11; ...lüḥūmlardan leẓīẕ olan ḳanġısı ise baña naṣīb olsun ***duʿā ḳıl*** ben daḫi bu sefīneniñ deligini ṭutup sefīne ḫalāṣ olur didi... ER 18a-9; ...hemān ***luṭf itsün*** şehrimizde bir ḳaç gün ḳalup şehrimizi ve lāzımü'l-seyr olan yerleri görsün diyerek ebnā-yı sebīli yolundan iderler... AP 12b-22; ...ser-ʿasker pāşāya Meḥmed Pāşā me'mūr oldıġı ḳalʿa-i cedīde gitmedi bāri orduya ***gelsün*** kerem idüp bir ***daʿvet idiñ*** cümlemiz bu ḫuṣūṣda ricā ve niyāz ideriz didiklerinde... ER 20b-7; ...ve kerem buyırup ol ṭarafa varmayınca ilerüye teşrīf ***buyurmayasız*** ki Begdegirmānı-nām maḥalde ḳavuşalım... ER 17a-14; ...cevāb itdi ki ḳorḳdum ki şāhıñ ṭabīʿatına keder virecek bir mādde olup da şāh bize ʿıtāb eyleye anıñ içün menʿ eyledim şimdi ***buyurıñ*** baḳalım didikde ben daḫi ibtidā Amāgū Ḳalʿasını söyledim... Aİ 31-4; ...sefīr-i mūmā ileyhi daʿvet idüp sū'i-miʿdeden şikāyet ile indifāʿı mümkin olmayup bāri sādece ***teşrīf idiñ*** diyü ricā... DR 4-13; ...şe'n-i evvel defter-dārı ve re'īsi yanıma gelüp beni ṭutup ***luṭf idiñ kerem idiñ*** murādları o degildir sehv eyledi maʿẕūr ***buyurıñ*** diyerek bizi alıḳoyup... Aİ 9-5,6; ...ser-ʿasker pāşāya Meḥmed Pāşā me'mūr oldıġı ḳalʿa-i cedīde gitmedi bāri orduya gelsün kerem idüp bir ***daʿvet idiñ*** cümlemiz bu ḫuṣūṣda ricā ve niyāz ideriz didiklerinde... ER 20b-7; ben iki aylıḳ vezīrim lisān-ı devleti bir ḫoş bilmem kerem eyle bizi barışdır takṣīrātımızı ***ʿafv buyursunlar*** diyü vāfir iʿtiẓār idüp... Aİ 10-2,3; ...ve bir tercemān ile ser-ʿasker pāşāya irsāl ve kerem ***buyursunlar*** ne maḥalde görişelim diyü cevāb itdikde... ER 25b-5;

Tavsiye bildirir.

...ḳaldım ayaḳda diyü ġam ***yime*** dünyā budur... ER 2b-14; ...ey dil bī-gāneler derdiñ görüp şād olma düşmeniñ belāda görüp ***maġrūr olma*** bugün baña yarın saña mażmūnıñ ***unutma*** bu çarḫ-ı felekiñ iḳbāl ü idbārına ***iʿtibār itme*** ... ER 62a-10,11; ...sen öziñi ferāġa ***çekme*** Naẓīf Efendiniñ ḥicābı ve ādābı her şey'i ifādeye şāyed mānīʿ olsa baʿżı ḫuṣūṣları saña ***söylesün*** sen daḫi monlabaşı ve Maṣīr Ḫāna ifāde eyle... Nİ 17-10,11,12; ...Tātār-ı ordu- şikār-ı ḫā'in-i bed-kār daḫi ḳaraġol miṣillü bizim ḳaraġollarımızıñ öñin alup bu ṭarafda kimesne yoḳdur bu ṭarafa ***gidelim*** şu ṭarafa ***gidelim*** gāh bu ṭarafa ve gāh şu arada ***ṭura*** diyü girüye ʿavdet iderler imiş...

ER 7b-9; ...ḫān ḥażretleri taḥrīrāt yazup benim ḳarındaşım pāşā ḥażretleri kerem idüp Ḳaraşuya teşrīf ***buyurasız*** ki bizler de varalım bunuñ çāresi nedir bir meşveret idelim... ER 18b-11; ...ve bu emr-i ḫayrıñ ucını ve ortasını ***bulalım*** muḳaddimesiyle bir ḳaç marażī ve nā-marażī mevād-ı muḫtelife īrād ve inhā eyleyüp... Nİ 20-16; ...ḳaçan bir bölük düşmene mülāḳī olsañız *ṣābit oluñ*... ER 57a-9; ...bizim iḳāmetimiz o derecelere vāṣıl oldı didigimizi imparaṭoriçeye ismāʿ ve ol daḫi Peterburġıñ mesīrelerini görmeyüp ilçi efendi ʿacele ***itmesünler*** kelāmını ifāde... DR 8-1; ...bezm Tātār ʿaskeri ile dolmuşdur ve küffārıñ Ḳalpaḳ ʿaskerinden farḳ olunmazlar ṣoñra bir nizāʿ olur münāsib degildir diyü meḳṣ murād ʿaskerimiz ṭurmayup küffāra muḳābil ***olaṭursunlar***... ER 8b-11;

Tehdit, ihtar bildirir

...sen ser-ʿaskersin taʿyīnātımızı ve ʿulūfemizi ***vir*** diyü nizāʿ ve düşmen ẓuhūrında cümlesi firār eyledikde ordu daḫi yaġma olunur... ER 59a-5; ...Şahin Girāy daḫi ben bu ṭarafda ḳarındaşım Ḳırımda olmadan elimden ne gelür diyince ey sen ḥāżır ol ḳarındaşına git Ḳırıma niẓām ***virsün*** yoḫsa cümlesini ḳılıçdan geçiririz... ER 35a-13;

Tembih, uyarı bildirir.

...ve ḳullarınıñ ellerindeki nesneye baḳmayup ṭamāʿ itmeyeler diyü reʾy bu mālı aldıḳlarına ***vir*** anıñ gibi nesne ile ırak baña ***gelme*** diyü tenbīh eyledi... ER 60b-13,14; ...Tātārlar ***gelsün*** Türke cevāb ***virsünler*** zīrā cümle ehl-i Ḳırım ve Noġay senedler virüp senedler aldılar... ER 22a-3; ...prezident cevābında bu māddeniñ bu vechle niẓāmına muvāfaḳat gösterüp rāżı olanlar ḳabūl eylediklerini beyān içün ***ḳıyām eylesün*** diyü cümleye ḫiṭāb ider... MF 39-15; ..bārgīrleri kim ışmarladı ise ücretini andan ***muṭālebe idiñ***... AP 8a-11; ...ḳalfā-yı sulṭān ʿasker-i İslāma iẓin virmeyüp bu arada ***meḳṣ idün*** ki bezm Tātār ʿaskeri ile dolmuşdur... ER 8b-9; ...ve pāşā ḥażretleri daḫi ordu içinde yayan ṭaraf ṭaraf gezüp bir şey yoḳdur ümmet-i Muḥammed herkes çādırlarına ***girsünler*** diyü tenbīh iderek otaġına geldi... ER 8a-13;

Tercih bildirir.

...ʿasker isterse ***ṭursun*** isterse ***firār itsün*** mānīʾ degildir... ER 56b-2; ...bārgīrleri tehyieʾ ve iʿdād idüp ḳanḳı gün irāde iderler ise ḳarşuya mürūr ***eylesünler*** ḫaberiyle mürselān-i merḳūmānı Vedine iʿāde itmekle... AP 2a-22

Endişe, kararsızlık

...ser-ʿasker muḥārebeye mi ***niẓām virsün*** yoḫsa sāʿatb-e-sāʿat ordusına iḳtiżā iden levāzımını mı devlete ***taḥrīr eylesün***... ER 58b-14,15;

Açıklama

...anlar şöyle ***ṭursun*** aṣıl müntaḫab ve muʿallem ʿaskerleri eger ḥudūdlar mesdūd olmasa taṣfiyet üzre firār idüp bilād-ı İslāmiyānda ḳarār idecekleri meşhūddur... MN 9a-10; ...biz yine ṣadede ***gelelim***... ER 12b-16;

Dua bildirir

...hey öyle dime ben biliyorum vallāhi billāhi ḫünkār ḥażretleri seni intiḫāb idüp gönderüpdür muʿammer ***olsunlar***... Aİ 20-5.

Değerlendirme

Gürer Gülsevin EAT'de kullanılan emir eklerini istek ekleriyle birlikte değerlendirmekte ve emir işlevi için: 2. teklik kişi ∅, -(y)AsIn ve -GIl eki, 2. çokluk kişi -(y)AsIz eki ve -(U)ñ eki, 3. kişi teklik -sUn ve 3. kişi çokluk -sUnlAr eklerini göstermektedir. Nitekim Hatice Şahin de EAT'de emir kipi çekiminde kullanılan eklerle kurulan yapıların çoğu kez emir değil, istek yoluyla duayı anlattığını ifade etmektedir. TT'de emir kipinin dildeki kullanılış farklarının verdiği anlam ve işlev kaymaları dolayısıyla *istek, gereklilik, açıklama, uyarı, yönlendirme, dua, yemin, yakarış, kargış, hayret, yeterlilik, sitem, kabullenme, teslimiyet*" gibi çeşitli işlevlerde kullanıldığı görülür.

Sefaretname metinlerinde emir kipi 2. kişide -gIl eki kullanılmamıştır. 1. kişiler de istek ekiyle aynıdır. Emir kipinin Sefaretname metinlerinde emir, istek, amaç, teklif, rica, tavsiye, tehdit, tembih, tercih, endişe, kararsızlık, açıklama, dua gibi farklı işlevleri tespit edilmiştir.

5. BİLDİRME EKLERİ

Dil bilgisi kitaplarında "*özden fiil, cevher fiili, isim fiili, ek fiil, ek eylem, i- fiili* gibi birbirinden farklı terimlerle isimlendirilmiş olan ek-fiil, ET'de **er-** (olmak) yardımcı fiilinin **er-** > **ir-** > **i-** şeklinde değişimi ile ekleşmiş olan biçimidir.

Bugün ek fiilin tek başına bir anlamı yoktur. Asıl fiillerde olduğu gibi **i-** şeklinde tek başına kullanılmaz ve yapım ekleri ile genişletilmez. Dolayısıyla fiilden isim ya da fiil gövdesi oluşturmaz. Varlığını **i-di, i-miş, i-se** gibi zaman ekleriyle ortaya koymaktadır. "i-"fiilinin işlevi,

isim soylu kelimeleri fiil durumuna getirmek ve basit zamanlı kiplerden birleşik çekimli kipler haline getirmektir.[242]

İ- fiilinin çekiminde bütün kişiler "**er-**" fiilinden gelmez. İ- fiilinin geniş zaman olumlu, olumsuz, ve sorulu 3. kişi çekimlerinde ET'deki "**tur-**" yardımcı fiilinin geniş zaman çekiminden "tur-ur > dur-ur > -DIr, şeklinde değişime uğramış şekli kullanılır. Bu şeklin isimlere gelen kişi ekleri "**bildirme ekleri**" diye isimlendirilmiştir.

ET'de, **er-** fiilinin birleşik çekimli fiillerde kullanılarak geçmiş zamanda alışılmış iş, hareket ve oluşu bildirme: "*ḳılur ertim.*" (kılardım.); "şart çekimini kurma: "*ḳılur men erser*"; bar (var), yok ve kergek (gerek) gibi isimleri fiil olarak kullanma: "yok erser yok ise, "kergek erti" (gerek idi) gibi işlevler yüklendiği görülür.[243]

EAT'de ek-fiil görülen geçmiş, duyulan geçmiş ve şart kiplerinin birleşik çekimlerinde kullanılmış, "itmişidi, görmiş idi, arardı, gelürse, itmez ise vb." ve bildirme eki olarak da isim soylu kelimeleri fiil haline getirmiştir. "gönlüm idi bāġ ü rāġıñ." , "berk imiş ya Rab göñüller Tūr-ı Mūsādan."[244]

TT'de -DIr bildirme ekinin, işlevleri şunlardır:

İsim soylu kelimeleri yargı bildiren bir yükleme dönüştürür. "Boğaziçi bir manzara ve su ***beldesidir.***"

Çekimli fiillerin duyulan geçmiş zaman, **-mAktA** ekiyle oluşturulan şimdiki zaman ve gelecek zaman 3. teklik ve çokluk kişi çekimlerinde, "fiiildeki oluş ve kılışa kesinlik ve pekiştirme işlev ve anlamı katar: "Cimri işinden sonra Karamanlıdan umut kesilmiştir."

Beklenti ve tahmin işleviyle kullanılır: "Sanırım işini bitirmişsindir"

-DIr eki zaman bildiren kelimelerin teklik ya da çokluk biçimleri üzerine gelerek "...zamandan beri" anlamıyla zarf olarak kullanılır: "Temiz Hanım iki *üç gündür* rahatsız da."[245]

Bildirme Eklerinin Sefaretnamelerde Kullanılışı ve İşlevleri

Ek-fiil, fiillerin birleşik çekimli şekillerini meydana getirir: [246]

---

[242] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s.702.
[243] Gabain, A. Von, "**Eski Türkçenin Grameri", (Çev. Mehmet Akalın),** TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 88.
[244] Timurtaş, Timurtaş, F. Kadri, **Eski Türkiye Türkçesi**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994, s.110-132.

[245] Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s.728-729.

...ve bu eyü maʿnā ve ʿalāmet degildir lākin bizler mecbūruz ***didiler idi***... ER 10b-7; ...bize ṣāḥib çıḳarsız yāḫud vilāyeti bunlara teslīm ideriz diyü ***yazmışlar idi***... Aİ 44-3; ...meger Tātārlar küffāra cevāb ***virmiş imiş*** ve cevābları budur ki hemān gelüp ḳalʿayı ṣarup bir sāʿat evvel alasız zīrā ʿOṣmānlu ʿaskeri azdır ve kimi Ḳaraṣuda ve kimi Kefede ve sāʾir maḥaldedir... ER 5a-6; vezīr-i aʿẓamı ṣağ ṭarafımda ***ṭururdı*** ben bu kelimātı söylerken uzadup almaḳ istedi ben mültefit olmadım... Aİ 12-10; ...bizler ki atlu ʿaskeriyiz bu gice ṣabāḥa ḳarşu orduñuzı ***başacaḳ idik*** yol nişānlamaḳ içün buraya geldik ṭutulduḳ... ER 8a-5; ...ve eger mānīʿ ***olunur ise*** ittifāḳ idüp dürlü dürlü ḥāller ẓuhūr ider... ER 56a-1.

İsim soylu kelimeleri fiil durumunda getirir:

...ve Ṭahrān-nām ḳaṣaba ki ol vaḳtde şāh-ı cem-cāhıñ ***maḳarrı idi***... Aİ 4-10; biz daḫi ...daʿvete icābet şarṭındandır diyüp vardıḳ meger şāhıñ sarāyınıñ ard ***ḳapusı imiş***... Aİ 33-5; ...ol kāfirler daḫi cesāret idüp yürimek ***üzere imişler***... ER 5a-11.

Bildirme eki, geniş zaman çekiminde 3. çokluk kişi ekinden önce de sonra da gelebilmektedir.

...ve yine bir ṭarafı vilāyet-i Ḳazan ki Tātārlar ***sākinlerdir*** yüz biñ Tātār mevcūd lākin silāḥa dāʾir bıcaḳları olmaḳ ḳābil degildir... ER 39b-15; ...yüzleri Ḳalmuḳ çehresinde gözleri küçük bed-liḳā ***kāfirlerdir***... ER 44b-11; ...ve sūḳāḳları bir çerpīdir iki ṭarafı yaya ḳaldırımı gibi ***taḫtalardır*** altında ṣu aḳar zīrā ḫāneleriniñ temeli ṣudur... ER 45b-2; ...ġayri dürlü dürlü bidʿatleri çoḳdur ve bu ṭāʾifeniñ ʿindinde ḫamr içmek mubāḥdır dāʾim ***sekrānlardır*** ve Bānyān ṭāʾifesiniñ ʿindinde ḫamr içmek ḥarāmdır ve içenler alçaḳdır... MH 6a-25;

...ve ḫalīfe-i Rabbüʾl-ʿālemīn efendimiz ḥażretleri içün anlar ***ḫalīfetullāhdırlar***... Nİ 21-2; ...bu vechle sefīnelerini ṭatlı ṣudan geçürüp baḥr-i oḳyanusa yol bulmak ***fikrindedirler***... Vİ 18-13; ...mizācları ġāyet aʿlā ve maḳar-ı salṭanatlarında istirāḥat ***üzeredirler*** diyü cevāb virdim... Aİ 13-9; ...muʿallim diyü gemilerde yol bilen baş reʿīse dirler anlar öyle ***üstāddırlar*** ki gemi gicede ve gündüzde ḳaç cām ve ḳaç sāʿat yürüdügin bilürler... MH 2a-14; ...ve zirāʿat ḳıllet 5.üzere olup ḥattā zeḫāʾiri biʾl-cümle Afriḳadan almaġa ***muḥtācdırlar***... Vİ 23-5;

---

[246] Birleşik çekimli fiillerin işlevleri üzerinde zaman ekleri bölümünde durulmuştur.

-DIr bildirme eki, çekimli fiillerin duyulan geçmiş zaman, -mAkdA ekiyle oluşturulan şimdiki zaman ve gelecek zaman kiplerinin 3. kişi teklik ve çokluk çekimlerinde fiilin gösterdiği oluş ve kılışa kesinlik ve pekiştirme işlev ve anlamı katmıştır.

...ve küffār-ı Mosḳov içün bir gicede yigirmi dört sāʿat ber-ḳarār ve Ġāzī Kirmān-nām maḥalden kendi sınurlarına ***geçmişdir*** Tātārlarımız gelüp ḫaber virdi Ḳırım yaḳasında küffār yoḳdur diyü bu güne ifāde... ER 7b-2; ...ve şāhımız size ġāyet ***maḥabbet itmişdir*** ḫāṭırıñız içün nāme-i hümāyūnuñ cevābı olmaḳ üzere size icmāl üzere bir nāme ve sizden ṣoñra gönderecegimiz ilçimiz ile tafṣīlen yazarız diyü cevāb eylediler... Aİ 25-5; ...bu ṭāʾifeniñ diyānetleri ḫuṣūṣunda olan şenāʿat ve nā-pākīleri ve devletleri ḫuṣūṣunda vāḳiʿ ḳıllet ve teżāyiḳları maʿlūm oldukda devlet-i ʿaliyye ne rütbede devlet olup dīn-i mübīn daḥi ne güne āyīn oldıġı ***bilinmişdir***... MN 8a-6; ...küll-i yevm fenn-i meẕkūr erbābına taʿlīm ***itdirilmekdedir***... MF 36-24; ...şāh ise ʿinādında ıṣrār itmişdir ben anlara ḫilʿat ve ādem 5. gönderdim diyü taṣdīḳ ve teʿḫīr ***itmekdedir*** ki kendüleri gelüp rikāblarına yüz sürüp cerāyim-güẕeştelerin istiʿfā ideler... Aİ 34-5; ...ve nebātāt ve eşcāra dāʾir ʿilm-i felāḥat ve mücerrebātı taʿlīm içün maḫṣūṣ mektebler ve üstādlar müretteb olup küll-i yevm fenn-i meẕkūr erbābına taʿlīm ***itdirilmekdedir***... MF 36-24; ... İspanya maʿdenlerine iʿtibār itmeyüp bıraḳmışlar ve yeñi dünyādaki maʿdenlerine iʿtibār ***itmişlerdir*** üç senede bir defʿa beş altı biñ ʿamele maʿdenci gönderirler... Vİ 22-15; ...on iki lisānları vardır kim birbirleriniñ lisānlarını añlamaḳ iḥtimālleri yoḳdur cihānı ṭutmış bir ālāy ḳavimlerdir Ḳalmuḳ ḳavminden Mosḳov ḳralı ve Faġfūr ve Ḳazan ṭāʾifesi ***bīzār olmuşlardır***... ER 23a-17.

-DIr bildirme eki, çekimli fiillerde ve ek-fiilin geniş zaman çekimlerinde beklentiyi ve tahmini de güçlendirme işleviyle kullanılır.

...biraz hedāyā ile bir ilçi göndermek taşmīm eylemişler bizim gelecegimizi istimāʿ eylediklerinde teʾḫīr idüp baḳalım ne içün ***gelmişdir*** māddeye vāḳıf olmaġıçün ʿacele ile vezīri bizi daʿvet... Aİ 5-15; ...Avrupanıñ ġarīb ʿādātından ki düvel-i sāʾireden merʿīʾl-ḫāṭır bir ādem şehirlerine vürūd eyledikde ne maḥalde ***iḳāmet idecekdir*** ve bīhūde müddet iḳāmetinde ne miḳdār aḳça ***ḫarac idecekdir*** kimse der-ḫāṭır ve mülāḥaẓa itmeyüp hemān luṭf itsün şehrimizde bir ḳaç gün ḳalup şehrimizi ve lāzımü ʾs-seyr olan yerleri görsün diyerek ebnā-yı sebīli yolundan

iderler... AP 12b-19,20; ...ve bunlar ḫarac-ı Sünnī diyü şāh ṭarafına senede vāfir akçe virürler ḥāṣılı şimdi memālik-i ʿAcemiñ belki ṣülüṣī mertebesi *Müslümāndır*... Aİ 46-7

-DIr eki zaman bildiren kelimelerle kullanıladığında *-den beri* anlamıyla zarf işlevindedir.

...kimi yigirmi beş ve kimi otuz ve kimi otuz beş ***senedir*** anlarıñ cümlesi ṣulḥ idi... Aİ 27-12; ...Noġaylarıñ bi'l-cümle mīrzāları ḫān-ı ʿālī-şāna baş urup pādişāhım iki ***senedir*** ki bu Ḳırımda ʿOṣmānlı nām ü şān ṣāḥibi olup bizleriñ ḫidmetleri gerek ḫān ḥażretleriniñ ve gerek devlet-i ʿaliyyeniñ maʿlūmları olmadı... ER 17b-3; ...ben on yedi ***senedir*** ki gezerim şimdi geldim... ER 41a-6.

Değerlendirme

Bildirme ekinin, ET'de, **er-** fiilinin birleşik çekimli fiillerde kullanılarak geçmiş zamanda alışılmış iş, hareket ve oluşu bildirme, şart çekimini kurma, bar (var), yok ve kergek (gerek) gibi isimleri fiil olarak kullanma gibi işlevleri vardır. Bildirme eki, EAT'de ek-fiil görülen geçmiş, duyulan geçmiş ve şart kiplerinin birleşik çekimlerinde kullanılmış ve bildirme eki olarak da isim soylu kelimeleri fiil haline getirmiştir. TT'de de ekin isim soylu kelimeleri yargı bildiren bir yükleme dönüştürme, çekimli fiillerin duyulan geçmiş zaman, -mAktA ekiyle oluşturulan şimdiki zaman ve gelecek zaman 3. teklik ve çokluk kişi çekimlerinde, "fiiildeki oluş ve kılışa kesinlik ve pekiştirme işlevi ve anlamı katma, beklenti ve tahmin bildirme ve zaman bildiren kelimelerin teklik ya da çokluk biçimleri üzerine gelerek "...zamandan beri" anlamıyla zarf yapma işlevleri bulunmaktadır. Sefaretnamelerde bütün bu sayılan işlevlerin tamamı örneklerde yer almaktadır. Şekil olarak da bildirme eki, geniş zaman çekiminde 3. çokluk kişi ekinden önce de sonra da gelebilmektedir.

II. BAĞLANTI KURUCU EKLER

A. İYELİK EKLERİ

İyelik ekleri ismin karşıladığı nesnenin bir kişiye veya bir nesneye ait olduğunu bildiren eklerdir. Bir nesnenin başka bir nesnenin malı olduğu, başka bir nesneye bağlı olduğu veya başka bir nesnenin parçası olduğunu ifade eder.[247] İyelik ekleri, getirildikleri adların dışında

[247] Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1989, s.210

fakat o adlara ait olan, o adların malı sayılan nesneleri, kişi olarak gösteren eklerdir. Dolayısıyla iyelik ekleri bir nesnenin ben, sen, o, biz, siz, onlar gibi kişilere ait olduğunu ve o kişilerin sahipliğini gösteren eklerdir. [248] İyelik eklerinin ET'deki çekimi:

1. teklik kişi: +(I)m 1. çokluk kişi: +mIz

2. teklik kişi: +(I)ñ 2. çokluk kişi: +ñIz

3. teklik kişi: +sI, +I 3. çokluk kişi: +sI, +lArI[249]

EAT'deki iyelik eklerinin TT'den tek farkı, düzlük-yuvarlaklık uyumunun o dönemde henüz yerleşmemesi nedeniyle ünlülerinin farklı olmasıdır.

1. teklik kişi: +(U)m 1. çokluk kişi: +(U)mUz

2. teklik kişi: +(U)n 2. çokluk kişi: +(U)ñUz

3. teklik kişi: +sI(n) 3. çokluk kişi: +lArI(n)

Sefaretnamelerde de iyelik ekinin çekimi EAT'deki gibidir. Ancak ekin yuvarlak ünlüleri uyuma girmiştir.

İyelik Eklerinin Sefaretnamelerde Kullanılışı:

İsim kök ve gövdelerinde bulunur:

...benim ***māni'am*** vardır diyü i'tizār... Aİ 2-8, ...benim mīrīde yetmiş kīse alacak akçam var idi... ER 13b-13, ...benim ol 'ālī-cāh ***ḳarındaşıma*** meyl ü maḥabbetim ber-naḥv üzredir... Nİ 17-5; ...aña binā'en seniñ ***yedine*** daḫi taḥrīrāt virdi... ER 29a-16, ...zīrā ***seniñ devletiniñ*** ve ***ḳralınıñ*** baña luzūmı yoḳdur... ER 26b-6, ...seniñ ***ḳarındaşıñ*** Ṣāḥib Girāyı Ḳırıma Ḫān itdik... ER 35a-9, ...seniñ ***zevciñ*** ḳral Petroyum ben... ER 41a-1, ... seniñ daḫi Nidirlund ve İtalya ve tevābi'ī memleketlerini ***taṣarrufuñ*** ġaṣb ve ġadr olmuş olur... MN 19b-12.

Cümlede sıfat görevindeki kelimelerde bulunur:

...ṣāḥib-i devlet ***efendim*** ḥażretleriniñ mektūblarını ṭaleb eyledi... Aİ 5-7, ...bu bendelerile ***refīḳım*** efendi mūmā ileyhe sādece sīm raḫt ve bisāṭ-ı Īrānī ile birer at çekilüp... Nİ 4-10,

İsim tamlasında tamlayan kelimede bulunur:

---

[248] Korkmaz Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK, Ankara, 2003, s.259.
[249] Gabain, A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**", (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s.70.

TT'de iyelik eki almış isimlerin ilgi durumu 1. ve 2. kişilerde daima ilgi durum ekiyle karşılanır: babam+ın işi, evimiz+in çatısı.[250] Sefaretnamelerde bu özellikten farklı bir kullanım göze çarpmaktadır.

...ḳapucılar ketḫüdāsını gönderüp ***biraderim*** ḳulların bizden istīẕān ile daʿvet idüp...Aİ 9-13; ... nāme-i hümāyūnı iki defʿa taḳbīl ve başım üzerine ḳoyup şāha ṣunduḳda... Aİ 12-15, ...ne benim günümde ne ***babam*** gününde hīç gelmeyüpdür... Aİ 19-15; ...Barşelonada iken Cenevizlünüñ iki gemisini ***gözümüz*** öñünde aldılar ḫüdāya ḥamd eyledik... Vİ 25-6; ...telsīm ile merāsim-i taʿẓīm ve tekrīm icrā ve ***başım berāberi*** ṣaġ elimle ṭutaraḳ... NF 26-21; ...ve der-ʿaḳab reʾs-i ḥudūdda ***vuṣūlümüz ḫaberini*** mühimmāt-dār mūmā ileyhe irsāl eylediler... Nİ 2-11; ...Nemçe memleketinden ***mürūruñuz ruḫṣatını*** müteżammın āsitāne-i saʿādetden bir senediñiz var mıdır... AP 3a-16;

Sıfat-fiillere eklenebilmektedir.:

Bu tip kullanışlar Sefaretnamelerde oldukça fazla yer almaktadır.

...***oturdıġım*** yerden vedāʿ idüp ve binüp ḫānemize gelüp... Aİ 15-5, ...ben daḫi ***bildigim*** mertebe çeyrek sāʿat ḳadar İstanbuluñ... ʿacāyibāt ve ġarāʾibātını geregi gibi tafṣīl ve beyān eyledigimde... Aİ 22-10, ...bu çāker-i kemīne daḫi meʾmūr ***oldıġım*** devleti ḥarekātına dāʾir reʿyeʾl-ʿayn müşāhede... AP 14a-14; ...bu ***gördigiñ*** bizim reʿāyāmız maḳūlesidir... Aİ 26-10; ...emr-i pādişāhī üzre ḳaradan meʾmūr ***oldıġıñ*** ḳalʿaları ḥıfẓ ve muḥāfaẓa...ER 16a-10, ...ser-ḥad ḫuṣūṣını söyle ***didigiñiz*** ne içün idi didigimde cevāb itdi... Aİ 31-2; ...ancaḳ hīç memnūn ***olmuşı*** iḥsās olunmadı... MF 43-22; ...vaḳtiyle cümle mülūk-i Frenk birbirine ***düşecegi*** maʿlūm olmaġla... MN 27b-10; ...ser-gerdān-ı bī-meʿāl olmaḳdan ġayrı netīce ***virmeyecegi*** ẓāhir... Nİ 28-1, ...ḳrala bulaşmaḳ bir daḫi mümkin ***olmayacaġını*** ve hedāyā-yı hümāyūnuñ ʿadem-i ḳabūlini serd ü beyān eylediler... Vİ 13-1.

İsim fiillerde bulunmaktadır:

...küffār-ı Mosḳova saʿādetlü ḳalfā-yı sulṭān ile çāpūl ***virilmesi*** bu esnāda münāsib midir... ER 3b-13, ... piyāde ve süvārī müsābaḳaları ve hinṭov bārgīrleri ***ḳoşdırılması*** mişillü bāzīçeler icrā olundı... MF 41-15, ...bu minvāl üzre İtalyaya daḫi mālik ***olması*** çasarlıġa pā-nihāde olmaġa ʿillet-i müstaḳille olup... MN 22b-12.

---

[250] Korkmaz Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK, Ankara, 2003, s.269.

Belirsizlik zamiri olan kelimelerde bulunur:

...her ***ḳanġısı*** ṣuya yaʿnī deryāya düşerse muʿayyen olan baḫşişden maḥrūm olur... MF 15-4, ...Ḳalʿaya çāsār olacaḳ şaḫıs ve yedi hersekiñ ***baʿżısı*** bi ʾẕ-ẕāt ve ***baʿżısınıñ*** vükelāsı cemʿ olup... MN 6a-9, ...her ***birini*** biñ riyāle fürūḫat eylediler... Vİ 23-15, ...leẕīẕ olan ***ḳanġısı*** ise baña naṣīb olsun... ER 18-a 9, ...ahālī-i Kefe gicelerde ***kimi*** Ḳırım içine firār ve ***kimi*** gemilere gitmeye başladılar... ER 20-a 16, ...küffār-ı mesfūr üç ḳol olup ***biri*** İslām ordusını yaġma... ER 25-a 8, ...Or ḳalʿası muḥārebesinde ***nicesi*** helāk ve bāḳīsi firār idüp gitdiler... ER 9b-1, ...Ḳırımlıdan bu sırrı ***çoġı*** bilmez... ER 10-a 15, ...ẕikr olunan minvāl üzere bir şey ḳaçırmasun diyü her ***birin*** ararlar... MH 3a-18, ...yine bādincān ḳabaḳ bamya melḥiy ḳorġaz semüz ot ṭurb ***böylesi*** ekerler... MH 6b- 7.

İyelik eki almış kelimelerden sonra durum ekleri gelebilir.

Belirtme durum eki:

...bir ḳaç atluları ḳoşaraḳ ḫān-ı mezbūre varup ***aḥvālimi*** söyleyüp... Aİ 3-6, ...bu ḳulları ***taḳrīrimi*** tamām itmedikçe ḳatʿā bir ṭarafa baḳmadım.... Aİ 12-13, ...ʿaḳabinde ilçi efendi ***oṭalarımızı*** temāşā itsün diyü ādemlerine ḫiṭāb... DR 8-13; ...bizler siziñ ***ḳudretiñizi*** bilmez degilüz... Aİ 34-13.

Yönelme durum eki:

...şāh yine bizi ***meclisine*** daʿvet idüp vardıġımızda... Aİ 16-13; ...ḳızılbaş iken başınıñ ḥumreti ***çehresine urup*** hemān ḳıbḳırmızı olup iʿtiẕāra başlayup... Aİ 32-5; ...ḳolonil gelüp ceneral dostuñuz gelüp selām idüp bizi ***ḥiḍmetiñize*** taʿyīn... AP 6a-5

Bulunma durum eki:

...***elimde*** nāme-i hümāyūn āheste āheste yürüyerek şāhıñ oturdıġı ṣofanıñ tā öñine varup... Aİ 11-11; ...Nemçe Devletine ***vardıġıñda*** keyfiyyet ne ḳālıba ifrāġ olursa ḫufyeten Françа ḳralını āgāh eylemede taḳṣīr eylemeyesin diyü muḥkem tenbīh eyler... MN 19b-5; ...devlet-i ʿaliyye ṭarafına münʿakis olup mü ʾāḫaẕa iderlerse buña cevābı-ñuz nedür ***didigimde***...Aİ 32-3 ...öküzlerinüñ boynuzları ġāyet uzun ve ṣarı teneke ile ḳaplu ***boynunda*** ve ***boġazında*** ziller var... MH 4-b 7;

Çıkma durum eki:

...bir kendüsi ve bir daḫi bendeñiz āḫar kimesneyi bizden ve ***kendülerinden*** içerü ḳomayup... Aİ 33-9; ...ve müteʿaddid ḥavżlar ***seyrimizden*** başḳa ördek ve ḳaz ve kelb temāşālarında ḥavża ilḳā... DR 9-14; ...böyle niyāz-mendim ki anlar daḫi bizi mübārek żamīr-i ***enverlerinden*** mehcūr eylemeyüp duʿā-yı ḫayr ile yād buyuralar... Aİ 30-7.

Eşitlik durum eki:

...kelām-ı muʿciz-niẓāmı ***muḳteżāsınca*** ḳabża-i iḳtidār-ı şevket-medārlarını revnaḳ-fürūz-ı żabṭ ü tesḫīr eyledi... ER 1b-6; ...levḥ-i taḳdīrde muḳadderāt-ı İlāhī gelür hep ẓuhūr eyler ***feḥvāsınca*** inşāʾallāhü Teʿālā murād üzere aḫẕ-i intiḳām olınur... ER 41b-12; ...ve bizi gördüklerinde ziyāde maḥẓūẓ ve memnūniyet ile ***lisānlarınca*** Devlet-i ʿAliyye beḳāsıçun duʿāya iştiġāl... MF 12-8; ... ***ʿādetiñüzce*** size ṭaʿām ḥāżır eylesünler ki żiyāfetimiz vardur didi... Vİ 5-3;

Vasıta durumu:

...ḥaḳīḳat-i ḥāl ***żıddıyla*** münkeşif olup... MN 8-a 2; ...ḳapudan āmed-şüd idenleri münāvebe ***ṭarīḳıyla*** yanımıza getürmege ḳarār virmiş iken... AP 13a-14 ...ṣaġ ***elimle*** nāme-i hümāyūnı bālā ṭutup... Aİ 11-13:

Sefaretnamelerde birçok örnekte 3. teklik kişi iyelik ekinden sonra zamir n'si getirilmektedir. Örneklerde iyelik eki +I(n) şeklindedir. +n eki belirtme durum eki değil iyelik ekinin bünyesinde var olan sestir.[251]

Sefaretnamelerde bu özellik bir örnekte 2. teklik kişi iyelik ekiyle de kullanılmıştır.

...bunları gören Tātār mīrzāları cümlesi küffārıñ ***eṭrāfın*** alup hemān ṭutup ṭutup getürürler idi... ER 8b-17, ...ve ḥal ü ʿaḳd-i memleket var ise ḥużūr-ı hümāyūnına ʿarż ve müẕākere olunup iḳtiżāsına göre ***ḫitāmın*** virürler... Aİ 19-7, ...zīrā bundan ṣoñra ne güne *olacaġın* Allāh bilür... ER 34- b 13, ...üsbūʿda anıñ senevī ***meʾḫūẕın*** muḥtāc ve ġayr-i muḥtāca beẕl buyursalar... MN 7b-9; ...ey dil bī-gāneler ***derdiñ*** [252] görüp şād olma ***düşmeniñ*** belāda görüp maġrūr olma bugün baña yarın saña ***mażmūnuñ*** unutma... ER 62a-9; ...ve ***canavaruñ*** ve ***böceklerіñ*** daḫi depeleyüp boġazına ḳorlar... ER 45a- 9,10; ...ve kimini ʿarabacı idüp ücret ile nāsuñ ***yükleriñ*** ṭaşırlar... ER 48a-15; ...her ḳavim ki

---

[251] Bu konuda ayrıntılı bilgiler için bkz: Belirtme durum eki.

[252] Sefaretnamelerde bazı örneklerde 3. kişi iyelik ekinden sonra gelen zamir n'sinin ñ harfiyle gösterildiği görülmektedir.

kīleleriñ ve *mīzānlarıñ* eksik eyleyeler Ḥaḳ Teʿālā anlardan rızḳı keser... ER 57a-3; ...bu *ʿaskeriñ* daḫi gördükleri yoḳ... ER 38a-9;

İyelik Ekleri cümlede özne göreviyle kullanılabilir:

...benim bundan ʿilm ü *ḫaberim* yoḳdur... Aİ 32-7, ... benim *ḫazīnem* ve *zaḫīrem* ve *etbāʿım* yoḳdur... ER 16b-13, ...büyüdükde *oġlum* ḳral olur... ER 41a-4; ...her ṭavrıñdan *ṣadāḳatiñ* āşikār olmaġla... Nİ 17-8, ...efendi siziñ *sözleriñiz* ḥaḳ Nİ 21-5, ...seniñ daḫi Nidirlund ve İtalya vc tevābiʿī memleketlerini *taṣarrufiñ* ġaṣb ve ġadr olmuş olur... MN 19b-12.

Zaman zarf tümleci göreviyle kullanılan kelimelerde bulunur:

...Rebīʿu ʾl-evveliniñ dördünci *penç-şenbe güni* Āsitāne-i Saʿādetden ṣavb-ı meʾmūre ʿazīmet olundı... AP 1b- 16, ...ḥattā müntesir-i herc-i berk saʿy ve ġayretile bir ḳaç sene *ẓarfında* ḳatı vāfir dud aġaçları peydā... AP 16b- 7

Cümlede yüklem görevindeki kelimede bulunur:

...vardığımız günüñ on *beşincisidir*... Aİ 10-5, ...ben anlarıñ *duʿācısıyım*... Aİ 30-4.

3. teklik kişi iyelik ekinde yığılma görülmektedir:

...vükelādan *birisi* yerinden ḳalḳup iki ṭarafı nerdübānlı ṣofaya ṣuʿūd idüp... MF 39-10, ...ʿaskerīden *birisi* füruḫt veyā tebdīl itmek sevdāsında olsa daḫi kimse elinden alamadığından... AP 22b-5, ...naẓar olunduḳda ʿasker çoḳ maḥallinde *birisi* yoḳ... ER 58b- 5; ... ḳaçan anlardan *birisi* geberse tīzce odun ḥāżır idüp ölüyi ṣu kenārına götürüp yuyup... MH 5-a 25.

Bazı deyimlerde bulunur:

...bizi meclisine daʿvet idüp biz daḫi *var ḳuvveti* bāzūya getürüp... Aİ 10-13, ...ehl-i ʿaraż maḳūlesi bī-rāḥat olacaġından ġayri *başı boş* çoġalup reʿāyā üzerine musallaṭ olmaġla reʿāyā bī-ṭāḳat... AP 18b-13, ...biʾl-cümle ḥużżār-ı meclise tevzīʿ şāhıñ *eli ṭoḳunmuşdur* Aİ 21-7, ...*eli ayaġı* saġ olan şaḥḥāṣ ve dilenci maḳūlelerini inşā olunan kār-ḫānelere īvā... AP 18a-22, ...ḳızılbaş iken başınıñ ḥumreti *çehresine urup* hemān ḳıbḳırmızı olup iʿtiẓāra başlayup... Aİ 32-5, ...şāhıñ *başı içün* benim bundan ʿilm ü ḫaberim yoḳdur... Aİ 32-6, ...Baḥr-i Siyāhıñ *cevānib-i erbaʿası* ve ḳadīm yaḳası ve Tātār Ḫānıñ maḳarrı olan memleketler... Aİ 35-13, ...*kenārıñ dilberi* nāzük de olsa nāzenīn olmaz Aİ 40-7

İkilemeler kurar:

...*eli ayaġı* saġ olan şaḥḥāṣ ve dilenci maḳūlelerini inşā olunan kār-ḫānelere īvā...

AP 18a-22; ...benim ol ʿālī-cāh ḳarındaşıma ***meyl ü maḥabbetim*** ber-naḥv üzredir... Nİ 17-5, ...benim şāh-ı vālā-cāh ḥażretlerine derūnumda aṣlā ***buġż ve ʿadāvetim***...olmadığına binā'en... Nİ 13-5.

İyelik Eklerinin İşlevleri

Adlara ve ad görevindeki sözcüklere mülkiyet ve iyelikle beraber kişi kavramı katar:

...ḫānemize revān olur iken ḳral ***oġullarım*** size pek müştāḳdır dimekle... Vİ 11-5, ...benim ***murādım*** iki devlet-i İslāmiyyeniñ ittifāḳlarıyla dīn-i İslāmıñ taḳviyeti... Nİ 24-10, ...baʿde'l-yevm ***memleketime*** çuḳa ve emtiʿa-i sā'ire maḳūlesi nesne getürmesinler... MN 20a-2, ...benim ***ḫazīnem*** ve ***zaḫīrem*** ve ***etbāʿım*** yoḳdur... ER 16b-13; ...seniñ ***ḳarındaşıñ*** Ṣāḥib Girāyı Ḳırıma Ḫān itdik... ER 35a-9, ...seniñle mükāleme itmem ve ***meclisiñe*** gelmem Aİ 9-2; ...ve bizim ***yanımıza*** muḳaddemā taʿyīn itdükleri 11. erbāb-ı maʿārifden dört nefer kimesneler daḫi ol maḥale gelüp...Aİ 32-10; ... bizler siziñ ***ḳudretiñizi*** bilmez degilüz... Aİ 34-13; ...şāh yine bizi ***meclisine*** daʿvet idüp vardığımızda... Aİ 16-13, ...Nemçe memleketi derūnından ʿubūra muḥtāc idügin Becde muḳīm Prusya ***ilçisi*** tafaṭṭun idüp... AP 3a-4, ...şehr-i meẕkūriñ ***ahālīsi*** daḫi maʿḳūl ve edīb... MF 21-18

Kişi zamirlerinin tamlayan öge ve iyelik eki almış kelimenin de tamlanan ögede yer almasıyla iyelik öbeği oluşur:

...***benim*** mīrīde yetmiş kīse alacaḳ ***akçem*** var idi... ER 13b-13; ...ve ***seniñ ḳarındaşıñ*** Ṣāḥib Girāyı Ḳırıma Ḫān itdik... ER 35a-9; ...ben ***anuñ hem-civārlığından*** rāżı ve ḫoşnudum... Aİ 14-12; ...***bizim ilçimiz*** Rüstem Ḫān daḫi tehī gelmişdir... Aİ 24-6; ...ya ***siziñ şāhıñız*** birāder ve birāder-zāde ve ʿamca-zāde ve evlādlarına ne içün birer cāriye virüp tecvīz itdirdi... Aİ 24-12; ...ceneraller yoḳlayup ***anlarıñ*** daḫi ṣayfiye ***libāslarını*** virürler... AP 21a-15.

Seslenme göreviyle kullanılır:

...sen ki ***ḳulum*** Naẕīf sen maʿlūmıñ olsun ki... Nİ 13-3, ...ḫānım ben şimdi saña vezīr-i aʿẓam 9. mektūblarını virmem... Aİ 6-8, ...ben daḫi ***ḫānım*** seniñ şāh ile tenhāda esrāra müteʿallıḳ umur-ı memlekete dā'ir söyleşdigini Revān ḫānı bilür mi... Aİ 7-5, ...ḳonaġıñdan

maḥẓūẓ mısın didikde belī ***şāhım*** her vechle maḥẓūẓum... Aİ 17-3, ...***pādişāhım*** ilçiye zevāl yoḳdur... ER 6b-11.

İyelik ekleri bir ismi başka bir isme bağlama ve sahısları belli etme işlevi ile aynı zamanda bir belirtme görevi de yüklenmiştir Bazı kelimelerde ekin iyelik, sahiplik bildirme işlevi zayıflayarak belirtme işlevi ön plâna çıkmıştır.[253] Bu yüzden, iyelik eklerinin mülkiyet işlevi düşünülmeden ismi bağlayacağı başka bir isim hatıra getirilmeden sadece bir belirtme eki işlevi ile kullanıldıkları görülür.[254] Sefaretnamelerde bu işlevi belirten örnekler mevcuttur.

...biz daḫi ***iktiżāsı*** üzere baḫşişlerin virüp bir ḳaç günden ṣoñra ḥareket... Aİ 39-5, ...leṭāfet ve ṣafveti inkār olunmaz ve Avrupada ***böylesi*** bulunmaz... MF 36-6; ...***mūcibince*** memleketlerine taḥrīr eyledikleri fermānlarını taḳrīrden ṣoñra... Aİ 16-14; ...ahālīden *üç yüz* ***miḳdārı*** süvāri tertīb ile... AP 4b-17; ...ellerine bir kāġıd virüp taḫlīṣ-girībān ve ***irtesi*** Moraviyeniñ baş ser-ḥaddi olan Olmaç-nām ḳalʿa semtine sevk-i semend-i taḫt-revān itmek üzere iken ostaryacı çıḳagelüp... AP 7b-7.

Değerlendirme

Sefaretnamelerde yer alan iyelik ekleri şekil itibarıyla EAT'dekini aynıdır. Yalnız iyelik eklerinden önce gelen yardımcı ünlü bu devirde ünlü uyumuna uyumludur. EAT'deki gibi Sefaretname metinlerinde 3. kişi iyelik eklerinden sonra zamir n'si gelmektedir. Sefaretnamelerde 3. teklik kişi iyelik ekinde yığılma görülmektedir. TT'de iyelik eki almış isimler isim tamlamasında tamlayan ögede yer aldığında 1. ve 2. kişilerde daima ilgi durum ekiyle karşılanır: babam+ın işi, evimiz+in çatısı. Sefaretnamelerdeki bazı örneklerde bundan farklı bir kullanımın olduğu görülmüştür. İyelik eklerinin diğer kullanılış özellikleri ve işlevleri TT'ne yaklaşmıştır.

---

[253] Korkmaz Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara. 2003, s. 162
[254] Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1989, s.214.

B. TAMLAYAN EKİ (+Iñ)

Tamlayan eki eklendiği isimle başka bir isim arasında sahiplik ve ilgi bağı kurar.[255] Diğer durum ekleri gibi doğrudan isimleri fiillere bağlamaz. İsmi isme bağlar asıl fonksiyonu da budur.[256] Bu nedenle tamlayan eki bazı dilcilerce durum eklerinden sayılmamaktadır. Zamirlere eklenen tamlayan eki 1. kişilerde *+Im* şekliyle kullanılarak farklılık gösterir. Ancak bu şekillerin de ET'de +Iñ olarak kullanıldığı ve bu gelişmede 1. kişi iyelik eki olan *+Um*'un bulaşma yoluyla etki yaptığı düşünülebilir.[257]

Tamlayan ekinin zamirlere gelerek iyelik öbeği oluşturmasıyla isimlere gelerek isim tamlaması oluşturması arasında bir takım farklılıklar vardır. [258]

Kullanılışı

Sefaretnamelerde tamlayan eki şu şekillerde kullanılmaktadır:

İsim Kök ve Gövdelerinde

...tā ***şāhıñ*** oturdıġı bāġçe sarāyıñ ***ḫānesine*** dek varup Aİ 11-4; ...berü ṭarafda ***Baḥr-i Siyāhıñ*** cevānib-i erbaʿ ası ve ḳadīm yaḳası... Aİ 35-12, ...bu ḳadar aḳça ***istemeniñ*** sebeb ü ***ḥikmeti*** suʾāl olunduḳda... AP 7b-11

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

...ḫalāl-i rāhda olan ***menzilleriñ baʿżısında*** beytūtet idecek maḥal olmadığından... AP 4a-16;

...ẕikr olunan ***yollarıñ taʿmīriçün*** āmed-şüd idenlerden bārgīr başına üç pāre almak muʿtād olmaġla... AP 6b-11; ...ve baʿżı vaḳtde ***bānyānlarıñ*** naḫs günleri vardır... MH 3b-14.

İyelik Eki Almış Kelimelerde

EAT'de tamlama ekinin iyelik eki almış kelimelere pek az rastladığı görülür. İyelik ekli kelimeler genellikle, eksiz tamlama hâlinde belirli tamlamalar kurabilmektedir.[259]

...ey ādemler ***nāmeñiziñ cevābını*** aldıñız mı... ER 7a-8; ...Ḥasan Pāşā Ḫażretleriniñ ve ***ketḫüdāsınıñ mektūbını*** getürmişidim... Aİ 6-5; ...çehār-şenbe güni ki Ṭāḳayaġından ***hareketimiziñ*** altmış birinci günidir... Nİ 5-4; ... ***birbirleriniñ lisānlarını*** añlamaḳ iḥtimālleri

---

[255] Korkmaz Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** Ankara, 2003, TDK Yayınları, s. 268.
[256] Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul,,1989, s.219.
[257] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, Ankara, 1997, TDK Yayınları,s.26.
[258] Bu konu için bkz.Üstünova, Kerime Kerime, "Ad *Tamlaması-İyelik Öbeği Ayrımı*", Türk Dili, Sayı:641, Mayıs 2005, 418-425.
[259] Gülsevin, Gürer, a. g. e., s. 26.

yoḳdur... ER 23a-14; ... Ḫuten *diyārlarınıñ ādemleriniñ* ṣūret ve şekilleri 9. ol kār-ḫānede maḥfūẓdur... ER 44b- 8.

Zamirlerde Kullanılışı

...*benim ṭabīʿatım* çendān açılmayup ṭavʿan ve kerhen suʾāllerine cevāb virdik... Aİ 9-8; ...*seniñ* daḫi Nidirlund ve İtalya ve tevābiʿī memleketlerini *taṣarrufiñ* ġaṣb ve ġadr olmuş olur... MN 19b-11, ...*anıñ işāretiyle* ketm idüp söylemedi... Aİ 28-8; ...*bizim ilçimiz* Rüstem Ḫān daḫi tehī gelmişdir... Aİ 24-6; ... pāşā ḳarındaş *siziñ teşrīfiñize* bināʾen giderim... ER 32a-8; ...ve anda ʿOṣmānlı ve Frenk akçası pāre gibi şey. geçmez ancak *anlarıñ sikkesi* geçer... MH 1b-26; ...*herkesiñ* ḥāl ü şān ve *manṣıbına* göre ḫazīneden maʿāşı olmaġla... AP 15a-4; ...her *kimiñ* olsa ẕerrece küfri ıṣṭılāḥāt-ı ʿulūm ile müslümān olmaz... ER 25b-8; ...*bunuñ* çāresi nedir bir meşveret idelim... ER 18b- 11; ...*kendüniñ* mücevher *tācları* ve sāʾir cevāhirleri vardır... ER 47a-13; ...*kimiñ içün* ceng idersiñiz... ER 22-a 15

Eksiz Kullanım Ø

Tamlayan eki alan kelimeler tamlayan olarak ileriye bağlantı kurarak iyelik eki almış bir isimle tamlama oluşturmaktadır. Ancak tamlayan ek almadan da tamlayan durumunda bulunabilmektedir

...şāh ṭarafından bize *maṣraf bahāsı* olmaḳ üzere beş yüz tuman akçe gönderdiler... Aİ 10-6; ...*ḳapucılar ketḫüdāsı* ḳolumdan ṭutup zūr ile ḳuʿūd itdirdi... Aİ 13-4; ...müşārun ileyh ḳalfā-yı sulṭān ḥażretleri daḫi ʿazl ve yirine İslām Girāy *sulṭān ḳalfası* olup... ER 4b-5;

Sefaretnamelerde, iyelik eki alan tamlayanın tamlayan ekini almadan kullanıldığı çok sayıda örnek bulunmaktadır:

...ne benim günümde ne *babam gününde* hīç gelmeyüpdür... Aİ 19-15; ...müşārun ileyh daḫi kendi *ḳapusı ḫalḳından* vesāʾir ʿaskerden elli beş bayraḳ taʿyīn... ER 3b-14; ...muḳāṭaʿa ṣāḥibi ve reʿāyānıñ ismi ve *ḳaryesi ismi* sikkeye urulmuşdur... ER 48b-1; ...muṣāḥabete başlandıḳda *memleketleri aḥvāline* dāʾir biraz mükāleme ve selefi muʿtemedüʾd-devlelerinden şikāyet yüzin gösterüp... Aİ 33-10; ...ve der-ʿaḳab reʾs-i ḥudūdda *vuṣūlümüz ḫaberini* mühimmāt-dār mūmā ileyhe irsāl eylediler... Nİ 2-11; ...ve Barşelonada iken Cenevizlünüñ iki gemisini *gözümüz* öñünde aldılar... Vİ 35-6; ...Nemçe 16. memleketinden *mürūruñuz ruḫṣatını* müteżammın āsitāne-i saʿādetden bir senediñiz var mıdır... AP 3a-16;

Tamlanan sıfat-fiillerden oluşmuşsa tamlayan ek almamaktadır:

...ilçilik ile *siz* ta'yīn *buyurıldıġıñızdan* fevḳa'l-ġāye maḥẓūẓ olup Berline vuṣūlüñüze muntaẓırdır... AP 8b-14; ...*bārgīrler* ve *'arabalar* ḥāżır *oldıġın* iḫbār 'aḳabinde ceneral-i merḳūm daḫi ḫānemize gelüp... AP 3b-14; ...'asākir-i mesfūreniñ maḥall-i mürūrı yā Eflāḳ veyā Leh memleketleri olup Eflāḳdan mürūrına *Devlet-i 'Aliyye* rıżā **virmeyecegi** ma'lūm... MN 24a-3; ...*gemi* gicede ve gündüzde ḳaç cām ve ḳaç sā'at *yürüdügin* bilürler... MH 2a-14; ...ve birāderi *Yoseb* çasar *oldıġın* istimā' itmekle... MN 16a-1

Belirtili tamlamada araya başka kelime girebilir:

...bu gice kerem idüp sā'at ikide *ḳraliçemiziñ* nice nice *oyunları* temāşā olunur buyurıñ... ER 32b-5; ...şimdi memālik-i *'Acemiñ* belki ṣülüṣī *mertebesi* Müslümāndır... Aİ 46-7; ...ḳuşluḳ zamānı *başvekīliñ* kendüye maḫṣūṣ *hinṭovı* ve etbā'ımız içün āḫar hinṭolar ile da'vetçisi gelüp... AP 10a-21

Belirtisiz Tamlamada Araya Başka Kelimelerin Girmesi

...ve iki ṭaraf re'āyā evleri ortası cādde *yol iki başı* çarḫ-ı felekdir ḳaraġollar bekler āḫar yerden gitmek ḳābil degildir... ER 49b-8

Zincirleme Tamlamada ek almadan yer almıştır:

...*Prusya selezyası ḳurāsından* Ṭormiç-nām ḳaryeye taḳarrub eyledigimizde... AP 8b-5; ...ve bu *ḳal'anıñ neferātı ekserīsi* Tātārdır... ER 19a-2; ...bir gün daḫi *āyīne kār-ḫānesi temāşāsına* varılup... MF 35-20.

Çıkma durum eki tamlayan eki yerine kullanılabilmektedir:

...*vükelā-yı merḳūmeden birisi* ceybinden bir kāġıd iḫrāc... MF 12-1; ...ḳaçan *anlardan birisi* geberse tīzce odun ḥāżır idüp ölüyi ṣu kenārına götürüp yuyup... MH 5a-25; ...*vükelādan birisi* yerinden ḳalḳup iki ṭarafı nerdübānlı ṣofaya ṣu'ūd idüp... MF 39-10.

Bazı örneklerde tamlananın da ek almadığı görülmektedir:

...*bizim İstanbul* Cenāb-ı Bārīniñ tecellīsine maẓhar olmuş ẕübde-i pāy-taḫt-ı mülūk-i 'ālemdir... Aİ 22-1; ...ve *bizim 'asker* daḫi mıṣfū'l-leyle degin ceng idüp küffār bozılup münhezimen firār itmekle 'asker-i İslām dönüp geldiler... ER 9a-1; ...*bizim gemiler* küçük olmaḳ ḥasebiyle aña binā'en cesāret olunmadı... ER 23b-16; ...ol vaḳt *Tātārlarıñ cān* başına ṣıçrayup ḥāl neye varacaġı ma'lūmları oldı... ER 26b-10

Sefaretnamelerde tamlayanın da tamlananın da ek almadığı örneklere de rastlanmaktadır:

...***ilçiler kendüler*** baʿżı nesne virirler ise mürüvvete menūṭ bir ḥāletdir rüsūmumuzdan degildir... Vİ 12-12, ...bamya melḥiy ḳorġaz ***semüz ot*** ṭurb böylesi ekerler... MH 6b-6; ...ve çiçekleri feslegen ve teber ve ḫarūs ibigi ve ***gice ṣafā*** ve ḥanā çiçegi bunlar envāʿ dürlü olur... MH 6b-3; ...hemān İdrīs ḳalḳup gitdi ve baʿ de zamān ***reʿāyā ḳıyāfet*** gelüp... ER 12b-3

Tamlana ögenin düştüğü durumlarda tamlayan eki almış kelimeler fiil soylu kelimelerle ve yüklem görevindeki kelimelerle bağlantı kurabilmektedir:

... sarāy-ı meẕkūr Düḳ Dorleyan nāmında olan aḳrabā-yı ḳraliyyeden bir ***ādemiñ olup***... MF 34-7; ...zīrā aḳçaya maẓāyaḳaları vardır sizler alın didikde dīvān efendisi şimdi bizlere lāzım degildir ***bizleriñ vardır***... ER 12-a 4.

Tamlayan ekleri edatlarla da bağlantı kurabilmektedir. Sefaretnamelerde tamlayan eki dahi, ile, gibi, için, kadar gibi edatlarla bağlantı kurmaktadır:

...ṣūretde ***seniñ daḫi*** Nidirlund ve İtalya vc tevābiʿī memleketlerini taṣarrufiñ ġaṣb ve ġadr olmuş olur... MN 19b-11; ...ve bir kimseye misāfir daḫi varsa ***anıñ ile*** gülāb virürler... MH 4b-1; ...ben ***seniñle*** mükāleme itmem... Aİ 9-1; , ...***siziñ gibi*** bizlere ḫayr-hʷāh devlete ḳul olmaḳ yegdir... ER 9a-,16a-17; ...şāhım varmazlar didim nīçün didi ***anıñçun*** varmazlar ki... Aİ 22-1, ...***siziñ içün*** bārgīr ḥāżır itmiş idik... AP 8-a 6; ...maḥabbetleri ***bizim ḳadar*** var mıdır sen nice bilürsin ... Aİ 23-4

İşlevleri

EAT döneminde tamlayan ekinin işlevleri şunlardır: Eklendiği isimle başka bir isim arasında ilgi bağı kurar. Tamlama grubu cümlede özne görevindedir. Tamlama grubunda yer alan tamlanan kelime iyelik ve belirtme durum ekiyle belirtili nesne olur. Tekrarlarda ilk kelimeye eklenerek superlative yapar. Ayrıca bu dönemde, belirtme, yönelme, çıkma durum ekleri tamlayan eki fonksiyonuyla kullanılmıştır. Ayrıca, tamlayan ekinin yönelme eki fonksiyonuyla kullanıldığı da görülmektedir.[260]

---

[260] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, Ankara, 1997, TDK Yayınları,s.27-31.

TT'de de tamlayan eki, ek alarak ya da eksiz şekilde iki ismi birbirine bağlar. Zamirleri edatlara bağlar. Ayrıca zamirler, tamlayan ekiyle fiillere de bağlanmaktadırlar. Tamlayan ekleri her zaman çokluk ve iyelik eklerinden sonra gelmektedirler.[261]

Bir isim, tamlayan ekini alarak iyelik eki alan diğer bir isimle ilgi kurar ve belirtili isim tamlaması adını alır. Belirtili isim tamlamalarının Sefaretnamelerde görülen çeşitli anlamsal işlevleri şunlardır:

Aitlik ilgisi

...yüz ʿaraba ki ***ordunıñ mühimmātını*** güç ile iki defʿada ḳaldırup Or Ḳalʿasına varıldıḳda... ER 3b-6; ...istiʿmāl eyledikleri elbise maḳūlesi yine kendü ***vilāyetleriniñ metāʿıdır*** Aİ 41-8; ...***raḫtıñ altını*** on dört dirhem sāʾir bisāṭı daḫi aña göre binüp ḳonaġıma geldikde... Aİ 16-7; ...***ilçi hedāyāları*** rikāb-ı hümāyūna gelüp... Aİ 28-3;

Yer ilgisi

...Geyveden ḥareketiñ ikinci güni ḳonaḳ ***biñbaşısınıñ maḥalli*** olan Ḳorlıcaya nüzūl... ER 4a-11; ...Hind ***pādişāhınıñ ḥuzurına*** varup hediye ve nāmelerin vürüp... ER 6b-7.

Zaman ilgisi

...Geyveden ***ḥareketiñ ikinci güni*** ḳonaḳ biñbaşısınıñ maḥalli olan Ḳorlıcaya nüzūl... ER 4a-11; ...bizim ***şāhlarımızıñ ʿömürleri*** ḳalīl olmasına sebeb nedir... ER 6b-3; ...ol ***bahārıñ üç ayı*** mürūr idüp... ER15a-1; ...ol ***ayıñ nihāyetine*** dek bir işe el urmayup Aİ 20-14

Yön ilgisi

...***ḳalʿanıñ ṣaġ cānibinde*** olan Sasoḳ Deñizinden ***ḳalʿanıñ ṣol ṭarafında*** Baḥr-ı Siyāḥa degin... ER 5a-3; ...***küffārıñ ardınca*** İslām ʿaskeri gidemeyüp... ER 6a-12; ...ve ***ser-ʿasker-i ālī-şānıñ ḳarşusına*** gelüp suʾāl-i ḫāṭırdan ṣoñra ER 25b- 13; ...ālāy ile ***Berlin şehriniñ ortasından*** güẕār itdirerek AP 9b-22; ... ve nehr-i mezbūr iki ***şehriñ ortasında*** cereyān idüp Baḥr-i Muḥīṭa üç buçuḳ sāʿat yerde ḳarışur... ER 45a-3.

Bütünün bir parçasını gösterme ilgisi

...Tātār atlusı ordu üzerine uġrayup ne meded diyü ***ordunıñ nıṣfı*** firār... ER 8a-11; ...Behlūl ol ***sütūnıñ bir başını*** yerden ḳaldırup yine bıraġur... ER 12a-11; ...***oṭanıñ üç ḳapusı*** olup

---

[261] Korkmaz Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s.270.

... ER 32b-12; ...zīrā *ḫāneleriniñ temeli* ṣudur... ER 45b-2; ...zirāʿatlerinden ḥāṣıl olan *terekesiniñ bir ṣülüṣi* mīrīye ve bir ṣülüṣi ṣāḥib-i muḳāṭaʿaya ve bāḳīsi kendülerine ḳalur... ER 48b-5; ...ṭarīḳ-i *cāddeniñ baʿżı yerleri* aġaç döşemedir... ER 49b-11;

Nitelik ilgisi

...ḫuṣūṣā ṣayd ü şikār *mülūk-i ʿıẓāmıñ şānındandır* ...Aİ 17-8; ...*şāhımızıñ merḥameti* ġālibdir anları esīrgeyüp merḥamet idüp virdi... Aİ 24-13; ...bizler *siziñ ḳudretiñizi* bilmez degiliz Aİ 34-12.

Sebep ilgisi

...*Allāhıñ emri ile* üzerlerine bir nikbet ve nuḥūset çökmüşdür... Aİ 47-8; ...biʾl-āḫare baʿżı *cenerallerinıñ ḫıyāneti* sebebi ile münhezim olup MN 15b-11; ...sene-i mübārekede ḫān *efendimiz ḥażretleriniñ yüzünden* nuṣret ola... ER 17b-5;

Toplumsal ilişkiler (hiyerarşi) ilgisi

...bālāda meẕkūr Ṣāḥib Girāy *Ḫānıñ ḳarındaşı* Şahin Girāy ile ṣoḥbet idüp... ER 33-a 9; ...*Noġaylarıñ reʾīsi* Cān Maḥabbet ve sāʾir şebrīnler... ER 34b-10; ...ẕikr olunan aḳçayı *bāzirgānlarıñ ortaḳları* ṭaleb itmeleriyle... ER 35b-14; ...Erkli *Ḫānıñ oġlı* gelüp vāfir hedāyā getürüp... ER 38b-18; ...fāḥişeler sākine olup ṭaşrada olan *fāḥişeleriñ evlādları* olur... ER 50b-1.

Nicelik ilgisi

...Şahin Girāy daḫi alınan *eşyānıñ aḳçası* mīrī ṭarafından virilür ḫayāli ile alışviriş itmede... ER 34b- 1; ...bu baḳır *aḳçanıñ yüz ġuruşlıġı* bir ʿaraba ancaḳ götürür... ER 38b- 1; ...ve *nehr-i İdiliñ irtifāʿı* ʿālīdir... ER 42b-5; ...her *biriniñ sāliyāneleri* ne ise virüp muṭayyeb ideriz... Aİ 26- 13

Olay ilgisi

...*ḳraliçeniñ dügüni* eṣnāsında Tiflīl Ḫānı Erkli Ḫānıñ oġlı gelüp... ER 38b-17; ...ve nisā ve ṣabī ve *ṣabiyyeleriñ ḫalāṣları* idi... ER 41b-4; ...ve bir muʿtemed ve ṣādıḳ *ḳullarınıñ irsālini* der-ḫāst eyledim... Nİ 14-14; ...bu *emr-i ḫayrıñ vuḳūʿıyla* iki ṭaraf düşmenleriniñ sīne-i pür-kīneleri daḫi dāġ-dār olacaġı rūşen... Nİ 16-1; ...bir ḳaç gün muḳaddem *şāhıñ semʿine* ilḳā olunmuş imiş... Aİ 3-7-1; ...*siziñ geldigiñizden* ġāyet maḥẓūẓ oldum Aİ 20-7.

Durum ilgisi

...ḥudūd ve ***sınurlarıñ muḥāfaẓasıyle*** iktifā olunur idi... Nİ 13-7; ...mezbūrlarıñ keyfiyyet-i salṭanat ve aḥvāl-i ***memleketleriniñ icmāli*** budur... Aİ 39-7; ...***memleketleriniñ niẓāmı*** perīşān... Aİ 7-10.

Tahsis ilgisi

...ve Onuncı Petro-nām ***ḳralıñ bināsı*** olan Manastır ḳaryesine ʿaṭf-ı zimām idüp... DR 5-4;

Karşılık ilgisi

...Rüstem Ḫān ile olan ***nāmemiziñ cevābını*** siz Meḥmed Pāşā merḥūm ile gönderüp... Aİ 24-5;

Belirlilik ilgisi

...müdīrāndan gelen iki ḳıṭʿa ***hinṭolarıñ biri*** nāme-i hümāyūna taḫṣīṣ... MF 25-17;

Tamlayan kelimeler tamlayan eki almadan iyelik eki almış kelimelerle belirtisiz tamlama oluştururlar. Belirtisiz tamlamaların çeşitli anlam ilişkileri şunlardır:

Tür açısından tek bir varlığı gösterir:

...iki gün mekşden şoñra dördünci güni dāruʾl-mülk-i ḳadīmleri olan ***Hemedān şehrine*** nüzūl... Aİ 3-15; ...ḥālā ***İstanbul sarāyında*** mı otururlar... Aİ 13-6; ...ve ***Vedin Ḳalʿası*** derūnında āmāde eyledikleri ḳonaġa īṣāl eylediler... AP 2a-10.

Amaç ilgisi kurar:

... gūyā ki biz bunlardan sınūra ḳarīb bir ḳaç ***sancāḳ ṭalebine*** gelmiş olavüz diyü... Aİ 5-12; ...Ḥaḳ Teʿālā taḫt-ı ʿālīb-aḫt-ı ʿOṣmānīye cülūs itmegi baña müyesser iderse ḳaṭʿan ***ṣayd ü şikār hevesinde*** olmayup... Aİ 18-3

Görev ilgisi kurar:

...otuz ḳadar ḳızılbaş ile ***ḳapucılar ketḫüdāsı*** getürüp... Aİ 10-9; ...Şehzāde Sulṭān İbrāhīmiñ vilādet-i bā-saʿādetleri müjdesi ***Bāġdād vālīsi*** vezīr-i mükerrem Ḥasan Pāşā Ḫażretlerine geldigi gibi... Aİ 36-11;

Karşılık ilgisi kurar:

...şāh ṭarafından bize ***maṣraf bahāsı*** olmaḳ üzere beş yüz tuman akçe gönderdiler... Aİ 10-6;

Araç ilgisi kurar:

... arḳada samūr ***erkān kürki*** ve elimde nāme-i hümāyūn āheste āheste yürüyerek şāhıñ oturdıġı ṣofanıñ tā öñine varup... Aİ 11-11; ...biri İngiliz ve biri Nemçe bunlar ile ***otuz bir kāġıdı*** oynar idi... ER 33a-6;

Ürün ilgisi kurar:

...bize ***çay şerbeti*** ve şeker getürdiler... Aİ 15-12; ...bir ḳaç sene ẓarfında ḳatı vāfir ***dud aġaçları*** peydā... AP 16b-8;

Konu ilgisi kurar:

...germiyyet üzre ḳatı vāfir ***şiʿr ṣoḥbeti*** olundı... Aİ 16-2;

Zaman ilgisi kurar:

...bu ḳuluñuzı ***taḥvīl gicesi*** daʿvet itdiler... Aİ 21-8;

Mensupluk ilgisi kurar:

... ***Ṭaġıstān ahālīsi*** Müslümān ve kefere ṭoḳsan dört ḳabīle olmaġla... Aİ 25-14; ...***kefere ṭāʾifesi*** puta secde ider gibi ḥāşā şāha secde idüp hediyelerin bıraġub gitdiler... Aİ 26-5; ...gerek Nemçe ve gerek ***Prusya reʿāyāsı*** āsūde-ḥāl olup... AP 17a-16; ... ***Tātār ordusı*** İslām ordusınıñ girüsinde iken ḳalḳup bir buçuḳ sāʿat ilerü ordumuzuñ ṭoġruluġuna ḳonup... ER 7b-11.

Kaynak ilgisi kurar:

...ve iki ʿaded ***ḳuzı derileri*** gelüp... Aİ 26-1;

Nesne ilgisi kurar:

...ilçilerden ***gümrük muṭālebesi*** ḳāʿideden olmadıġı... AP 7a-10; ...ledeʾl-iḳtiżā ʿ***asker taḥrīri*** içün her recmende bir sancāḳ taḫṣīṣ... AP 21b-

Tahsis ilgisi kurar:

...ol daḫi yüz seksen üç ġuruş ***ḫān kirāsı*** muṭālebesinde oldıḳda... AP 7b-10; ...ve ***menzil bārgīrleri*** telef olmamaḳ içün her dört sāʿatde bir menzil-ḫāne... AP 17a-18

Sebep ilgisi kurar:

...ve yigirmi üç biñ kīsesi... ***āteş ẓuhūrıyla*** muḥteriḳ olan köyleriñ ḫāneleri inşāsına ve sāʾir mühimmelerine ṣarf olunduḳdan ṣoñra... AP 19a-7;

Mecaz ilgisi kurar:

...*ev başına* virgü ʿöşür ve ʿavārıż-ı sāʾire nāmıyla cānib-i mīrīye senevī ḳırḳ ġuruş... AP 19a-23; ...*kenārıñ dilberi* nāzük de olsa nāzenīn olmaz... Aİ 40-7

Benzerlik ilgisi kurar:

...işden geçdi *yalan deryāsı* ṭaşdı kefere ḳalʿayı aldı... ER 18a-2;

Derece ilgisi kurar;

...baʿdehū devletde kendüye *cenerallıḳ pāyesi* virilür... ER 29b-14;

Değerlendirme

Tamlayan eki +(I)ñ, Sefaretname metinlerinde isim kök ve gövdelerine, zamirlere, çokluk ve iyelik eki almış kelimelere eklenmektedir. Tamlayan kelimeye gelerek kendisinden sonra gelen iyelik eki almış kelimelerle isim tamlaması oluşturmuştur. Bu tamlamada tamlayan öge ilgi ekini almadan da isim tamlaması oluşturabilmektedir. Sefaretnamelerde belirtili isim tamlamasında araya başka kelimeler de girebildiği gibi belirtisiz tamlamada da araya kelimenin girdiğini bir örnekte görmekteyiz. Ayrıca bazı örneklerde tamlanan ögedeki kelime iyelik eki almamaktadır. Hatta Sefaretnamelerde her iki ögenin de ek almadan kullanıldığı gösteren örnekler de bulunmaktadır. Tamlayan eki almış kelime edatlarla ve fiillerle de bağlantı kurabilmektedir. Sefaretname metinlerinde geçen belirtili ve belirtisiz isim tamlamalarında çeşitli anlamsal işlevler tespit edilmiştir. Belirtili isim tamlamasının yüklendiği işlevler: Aitlik, yer, zaman, yön, bütünün bir parçasını gösterme, nitelik, nicelik, sebep, hiyerarşi, olay, durum, mecaz, tahsis, karşılık, belirliliktir.Belirtisiz isim tamlamasının yüklendiği işlevler:tür olarak tek bir varlığı gösterme, amaç, görev, karşılık, araç, ürün, konu, zaman, mensupluk, kaynak, nesne, tahsis, sebep, benzerlik, mecaz, derecedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KATEGORİ EKLERİ

I. ÇOKLUK KATEGORİSİ (+lAr)

İsimlerde ve zamirlerde aynı türden birden çok varlığı anlatmak için kullanılan özel eklere çokluk eki denilmektedir.

ET metinlerinde kelimelerin teklik ve çokluk biçimlerini kesin olarak birbirinden ayıran aslî bir çokluk eki kullanılmamıştır. Çünkü ET'de sayılabilir kavramların cümle içerisinde teklik ve çokluk ifadesi taşıyan kullanışları arasında herhangi bir fark yoktur. Eski Türklerin düşünce dünyasının temelinde fert değil cins kavramı vardır. Özel isimlerin dışında her Türkçe isim bir cins ifade etmiştir. Modern ağızların çokluk yani nesnelerin tek tek sayılabilir bir kümesi olarak ifade ettiği şey, eskiden cins olarak düşünülmüştür. Ancak bu, Türkçede çokluk kavramının olmadığı anlamına gelmemektedir.[1] ET'de çokluk kavramı, belli ekler, bazı son çekim edatları, ya da belirli sıfatlarla ifade edilmiştir. Çokluk ifade edilmemişse, bunun karşılığı teklik değil, belirsizliktir. Çokluk eki tek tek fertlerin ya da iş ve hareketlerin çokluğu söz konusu ise, kullanılmıştır.[2]

ET'den beri işlek olarak kullanılan çokluk eki +lAr'dir. Ancak ekin Köktürkçedeki kullanılışı, sonraki dönemlere göre daha seyrektir.[3] +lAr eki bu devirde saygı ifadesini karşılamak için de kullanılmakta ve teklik ifade edebilmektedir.

ET'de çokluk ifadesi için +**KUn** +z ve +**An** ekleri de kullanılmıştır "**alḳuġun**" (bütünüyle, hepsi), **iniyigünüm** (küçük kardeşlerim), **biz, köz** (göz), müñüz (boynuz);: **eren** (erkekler)[4]

Çokluk ekinin ET'de görülen farklı biçimleri EAT döneminde yerini +**lAr** çokluk ekine bırakmış +**An** ve +z çokluk ekleri de kalıplaşmış biçimde bir iki kelimede kullanılmıştır. +**lAr** çokluk eki, EAT'de isimleri çokluk haline getirmekten ziyade, topluluk veya bir sınıfın

---

[1] Başdaş, Cahit, "*Türkçe Organ Adlarında Kelime Sonu -K Ünsüzü ve Çokluk*", İlmi Araştırmalar, Bahar / 2006, s. 55.
[2] Gabain, A. Von, **Eski Türkçenin Grameri,** (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 62.
[3] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s.8.
[4] Gabain, A. Von, a. g. e., 62.

bütününü göstermektedir. Eklendiği ismin kaç tane olduğunu birden fazla olduğunu belirtir ama kaç tane olduğunu belirtmez, belirsiz bir çokluk yapar. Türkçede çokluğu ayrıntılı bir biçimde belirli bir sayıda vermek gerektiğinde sayı sıfatlarından yararlanılır. Sayı sıfatıyla belirtilen isim, ayrıca +lAr çokluk eki almaz. Ancak ET'den bu yana yazılı metinlerimizde sayı sıfatlarıyla kurulmuş sıfat tamlamalarında yer alan ismin çokluk eki aldığına dair örnekler de bulunmaktadır.[5]

+lAr Ekinin EAT'de Kullanılışları ve İşlevleri

+lAr eki cümle dizilişi içinde daima iyelik ve durum eklerinden önce gelir. İsimlerin üzerine gelerek tamlayan ekini almadan belirtili tamlama yapar: "zīre kim anuñladur ***sözler*** tadı.". Tekrarlarla superlative yapar: "kim sini bilmeye ***cānlar*** cānı / oldı gāvur boynına aslıldı hāc." İsimleri sınıf ve familya anlamında kategorize eder: "dünyeye gelen ***kişiler*** yola bile gelmek gerek." Zarf türünden kelimelere gelerek bugün +lArı eki kullandığımız zarflar yapar: "kimdür ***geceler*** tapuña mahrem." Sayı sıfatlarından ve topluluk bildiren isimlerden sonra gelen kelimeler çokluk eki almazlar. Ancak bu durumda çokluk ekinin kullanıldığı örnekler de bulunmaktadır. "Bir er başına üşe ***elli avratlar***.", " Sana ***bir ḳaç ögütler*** vireyin ben."[6]

+lAr Çokluk Ekinin TT'de Kullanılışı ve İşlevleri

+lAr çokluk ekinin etkisi yalnızca eklendiği ismin sınırları içinde kalır ve kapsam alanına yalnızca isimlerin teklik biçimlerini alır. Bu bakımdan çokluk eki, işletme ekleri içinde kapsamı en dar ektir. Bu sebeple çokluk ekleri hep iyelik soru ve isim çekim eklerinden önce gelir. Yalnız bugünkü kullanımıyla I. ve II. kişi iyelik eklerinden sonra bazen çokluk ekinin getirildiği de olur: annemler, halamlar gibi. Ancak bu örneklerde çokluk eki bir ailenin mensuplarını gösteren özel bir kullanımdadır.

Özel isimler çokluk eki almazlar ancak bunlar aile, boy, cemaat, millet, bir dinin mensupları ve grup gibi toplulukları gösterdiklerinde +lAr çokluk ekini alırlar ve "topluluk ve genelleme" kavramını karşılar: **Osmanlılar, Servet-i Fünuncular, Hristiyanlar, Museviler, Müslümanlar**.

---

[5] Şahin, Hatice, **Eski Anadolu Türkçesi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s. 44.
[6] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 9-10.

+lAr çokluk eki, bir kişinin bağlı olduğu aileyi, bir çevreyi, bir kimse veya yeri benzerleri ile birlikte göstermek için kullanılır: **Ayşeler, Koca Sinanlar, Yakup Kadriler, Londralar, Paris'lerde.**

Çokluk anlamı taşıyan cins isimlerinde anlam güçlendirirler: "Savaşın verdiği dehşet karşısında **yerler gökler** inim inim inledi."

+lAr eki, kişi ve kurumlar topluluğunu bildirmek için de kullanılır: **Memurlar Kooperatifi, Savcılar Yüksek Kurulu.**

Ortak özellikler taşıyan ve bir aile oluşturan çeşitli tür isimleri de +lAr çokluk ekiyle karşılanır: **baklagiller, kemirgenler.** İsimlere abartma anlamı katar: "Yavrucak **ateşler** içinde yandı."

+lAr eki anlatıma saygı ve nezaket katar: "Bu toplantı hanımefendinin **himayelerinde** yapılmıştır."

Önünde her, birkaç gibi belirleyici sayı sıfatı alan isimler çokluk eki almazlar. Ancak bazı bilinen kişi ve nesneler topluluğuna ad olmak ve özel isim oluşturmak üzere +lAr eki kullanılmaktadır: **Kırklar, Yediler, Üç silâhşörler.**[7]

Eklendiği isimlere "yaklaşık olarak, aşağı yukarı" anlamı katar: "Dün sizi elli ***yaşlarında*** bir adam aradı."

+lAr ekini almış bazı kelimeler "bir" kelimesiyle birlikte kullanıldığında da abartma anlamı verir: "Bir ***giysiler*** aldım, görmelisin"

Bazı deyimlerle kalıplaşarak kullanılır: "***Sıhhatler*** olsun, Tanrı ***sabırlar*** versin, iyi günler, üstün ***başarılar***, çok ***teşekkürler***..."[8]

+lAr Çokluk Ekinin Sefaretnamelerde Kullanılışı ve İşlevleri

Kullanılışları

İsim Kök Ve Gövdelerinde

İsim + çokluk eki dizilişinde olanlar:

...Rūm-ı behçet-rusūmda meger bu mertebe ***ādemler*** daḫi var imiş... Aİ 16-3; ...baʿde ʾẕ-ẓuhr ***silāḥşörler*** meydāna çıḳup cirīdb-āzlıḳ ve nīze-endāzlıḳ idüp anı seyr iderler...

---

[7] Korkmaz Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 258-259.

[8] Boyer, Aynur, "*Türkçe'de Anlamsal Açıdan Çoğul Eki -lEr*", Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, C. 5, S. 1-2, 1992, s. 250.

Aİ 19-11; ...ḫoş geldiñ ṣafā getürdiñ diyü ***nevāzişler*** eyleyüp tekrār beni maḳāmıma getürüp... Aİ 20-8

İsim + çokluk + iyelik eki dizilişinde olanlar:

...benim daḫi ser-ḥade müteʿallik ***cevāblarım*** vardır... Aİ 29-10; ...ḫānemize revān olur iken ḳral oġullarım size pek müştāḳdır dimekle... Vİ 11-5; ...Barşelona-nām belde mukābiline vüṣūl ve ***ṭoplarımız*** ile iʿlān olunduḳda... Vİ 2-4

İsim + çokluk + iyelik + durum eki dizilişinde olanlar:

...***yaralarımdan*** ġayrı cevri göñlümdür çeken... ER 26a-10; ...***ḫuṭamānlarımızla*** müşāvere olunduḳda bir vechle rıżā virmediler... MN 24a-10; ...Azuc vaḳʿasında Mosḳovlu Leh ***vilāyetlerine*** duḫūl itmek taḳrībiyle... MN 24a-7

İsim + çokluk + durum eki dizilişinde olanlar:

...Eşlerya ve Moravya tāclarını o ***maḥallerde*** der-ser idüp muḳaddemā Forantya içün daḫi bir tāc giyerler... MN 6b-9; ...Avrupada orta ***ilçilere*** olagelen muʿāmeleyi rusūmda icrā murād eylediler... Vİ 6-13; ...ḳonselyer nāmında iki muʿteber ***ādemleri*** nerdübān başında istiḳbāl ve başvekīliñ oldıġı oṭaya idḫāl eylediler... AP 10b-2

İsim + çokluk + yardımcı fiil dizilişinde olanlar:

...ben daḫi iḳtiżāsına göre Fārisīce ***cevāblar*** virdim... Aİ 13-14; ...bir vaḳit olaʿOsmānlu ẓafer bulduḳdan ṣoñra ehl-i Ḳırıma ***cefālar*** ideler ki bu ḥāle sizler sebeb oldıñız... ER 24b-6; ...vezīr-i müşārun ileyh hażretlerine ***duʿālar*** idüp... ER 3b-14

Zamirlerde

Kişi zamirlerinde:

Türk dilinde kişi zamirlerini çokluk yapan ek +z'dir: ben/biz; sen/siz. Ancak, 3. kişi için kullanılan zamir aslında işaret sıfatı olduğundan dolayı, çokluk şekli +lAr ile yapılmaktadır: an+/anlar[9]

...eger emegiñizde bir taḳṣīrātımız vāḳiʿ oldıysa ʿafv ile muʿāmele buyurursız ***bizler*** siziñ ḳadriñizi bilmez degiliz... Aİ 34-13; ...***bizler*** ki atlu ʿaskeriyiz bu gice ṣabāḥa ḳarşu orduñuzı başacaḳ idik yol nişānlamaḳ içün buraya geldik ṭutulduḳ... ER 8a-4; ...gönderüp biz kendü maṭbaḫımızı ḳaynadup eglenürken ṭoḳuzuncı gün iʿtimādü'd-devle ki vezīr-i

[9] Doç.Dr. Gürer Gülsevin, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s.11

aʿẓamlarıdır ***bizleri*** kendü sarāyına daʿvet idüp... Aİ 5-2; ...ve ***sizlerden*** ḫoşnūd idik zīrā ***sizler*** bir iki seneden mütecāvizdür ki memleketimizi ḥıfẓ ve ḥırāset... ER 10b-8,9; ...bizim şāhlarımızıñ ʿömürleri ḳalīl olmasına sebeb nedür şāyed ***anlar*** cevāb vireler... ER 6b-3; ... anlar öyle üstāddırlar ki gemi gicede ve gündüzde ḳaç cām ve ḳaç sāʿat yürüdügin bilürler... MH 2a-14.

İşaret zamirlerinde:

...***bunlar*** daḫi şehre bir sāʿat maḥalde şehr-i minḳārda ḥavżlar yapup sefīneleri ḥavżlardan aşurduḳlarını gördük... Vİ 18-10; ...***şunları*** metrīslerine getür diyü bu faḳīriñ daḫi yanımızda bulunan etbāʿım ile fermān-ı ʿālīye inḳıyāda giderken ER 26a-3; ...***anlar*** daḫi ḳralıñ oldıġı oṭaya muttaṣıl bir dīvān-ḫāneye getürdiler... AP11a-11.

Belirsizlik zamirlerinde:

...***baʿżılarını*** küffār żabṭ eyledi... ER 22b-11; ...Nemçe ile França ve İspanyanıñ ḳırḳ elli seneden berü beynlerinde muḳātele ve ṭarīfeynden bellü başlu nice ***kimesneler*** geşte olup... MN 26a-8; ...memleketlerinde tedāriki mümkin olan ***şeyleri*** bilād-ı ecānibden getürtmege ḥācet mes itmeyüp... AP 16a-18; ...iḳlīm-i Hindistānıñ ḳavāʿidini ve içinde olan baʿżı ***şeyleri*** beyān ider... MH 1b-5; ...***niceleri*** daḫi müşārun ileyhe vaṣf itmişlerdür... ER 10b-13; ...bir ḳral silāḥşöri ve çend nefer-i ḳral çü ***ḳadarları*** ve ḳırḳ elli nefer-i seleṭāṭ ile bir ḳapudān gelüp... AP 11a-5; ...birer birer fenlerini icrā ve ʿavdet ve tertīb-i meẕkūre üzere ***āḫarları*** çıḳup ʿalā-ḥaddihī şāyeste-iẕn olanlar iṡbāt-ı hüner ve ḥayṣiyyet itmeleriyle... MF 43-13.

+lAr çokluk eki sıfat-fiillere eklenebilmektedir:

...meʾmūr ***olanlara*** iyāb ü ẕihāblarında meʾkūl ve merkūblerine vefā idecek derecede ḫazīneden bir miḳdār şey virilmek ʿādet olmaġla... AP 15b-22; ...üç nefer evlādı ***olanlarıñ*** birini alaraḳ ḳaç nefer iḳtiżā ider ise ol vechle reʿāyādan taḥrīr ve mülāzimīn zümresine baʿdeʾl-ilḥāḳ... AP 22a-4.

Kadar edatına eklenmiştir: Çokluk eki bu kullanımda belirsizlik ifade etmektedir:

...bir ḳral silāḥşöri ve çend nefer-i ḳral çü ***ḳadarları*** ve ḳırḳ elli nefer-i seleṭāṭ ile bir ḳapudān gelüp... AP 11a-5;

Türk dilinde sayı sıfatlarından ve topluluk isimlerinden sonra gelen kelimeler çokluk eki almazlar. Fakat sefaretnamelerde bu durumda da çokluk ekinin kullanıldığı görülmektedir:

...iki ʿaded ṣelāṣīn ve *iki* ʿaded *ḳuzı derileri* gelüp bölüşüp maʿāş taʿbīr olunan sāliyānelerin alup giderler imiş... Aİ 26-1; ...*bir iki* Özbek *ilçileri* ve Mosḳov ilçileri var idi... Aİ 26-7; ...*iki ʿaded iskemlelere* ḳarşub-e-ḳarşu oturup yola müteʿallik...bir miḳdār ṣoḥbetden ṣoñra... AP 10b-14; ...*iki birāderleriñ* enṣāblarından biri çasariyet ve biri daḫi İspanya ḳrallığı ile gelerek çasarlıḳ... MN 11b-9.

Arapça kurallara göre çokluk hale gelmiş bazı Arapça kelimelere de eklenebilmektedir. Bugün de buna benzer örneklerle karşılaşmaktayız:

...Françaluyı ġarīḳ-i girdāb-ı belā eylemeleri ile cümle ālāt ve *edevātların* bıraġup... MN13b-1; māl ü ʿīyāl ü *evlādlarımızı* ḫalāṣ içün çār-nāçār teslīm olduḳ... ER 24b-10; ...anda Meşhede varan bizim *züvvārlarımıza* çoḳ riʿāyet ider... Aİ 14-13; baʿżı ḳaṣaba ve *ḳurāları* Sünnī-rev ve cāmiʿ ve *mesācidleri* maʿmūr ve ʿibādetleri āşikāre... Aİ 45-15; ...her sene tüccār ve ilçi *hedāyāları* rikāb-ı hümāyūna gelüp...Aİ 28-3.

ET'de kullanılan +An ve +z çokluk ekleri EAT'de kalıplaşmıştır. Sefaretnamelerde de bu ekler kalıplaştığı için artık çokluk eki olarak[10] kullanılmamaktadır ve bu eklerin üzerine çokluk eki gelmektedir:

...ḳralıñ iç *oġlanları* ve bir miḳdār süvārī ʿaskerile istikbāl... AP 9b-19; ...kāġıd oynamaġa başladıḳda ḳızlar ve *oġlanlar* oynarlar... ER 33a-14; ...öküzleriniñ *boynuzları* ġāyet uzun ve ṣarı teneke ile ḳaplu... MH 4b-7.

+lAr çokluk eki belirtili ve belirtisiz isim tamlamasında tamlayan ögede yer almaktadır:

...cümlesi sehpālar üzerinde gūyā bugün *üstādlar* ellerinden çıḳmış pāk ve muṣayḳal istif olmuş olmaġla AP 22a-14; ...ve ḳanḳı gün ḥareket murād olunur ise *bārgīrler* ve *ʿarabalar* ḥāżır oldıġın iḫbār... AP 3b-14; ...*ḳrallar* vaḳitlerinde berā-yı iḫtişām ve kālā mevcūd olan tuḥefāt-ı ḥaceriye ve faġfūriye el-yevm mevcūddur MF 45-21; ...*Mevlevīler* giydügi gibi ve *Müslümānlarıñ* ṣol yaḳası ṣaġ üzerine ve ṣaġ yaḳası ṣol yaḳası üzerine olan Bānyān ile Fārisdir MH 5b-18; ...*yollarıñ* taʿmīriçün āmed-şüd idenlerden bārgīr başına üç pāre almak muʿtād olmaġla... AP 6b-11.

Dönüşlülük zamiri 3. çokluk kişide "*kendileri* "yanında "*kendüler*" şeklinde yer almaktadır:

---

[10] Sefaretnamelerde görülen +an çokluk ekinin yapım eki olarak kullanılışı, isimden isim türeten ekler bölümünde değerlendirilmiştir.

...ve ilçiler ***kendüler*** ba'żı nesne virirler ise mürüvvete menūṭ bir ḥāletdür rüsūmumuzdan degildir... Vİ 12-12; ...ve gūyā ***kendüler*** setr-i ef'āl ve niyyet birle müte'accibāne ve maġrūrāne ḥareket MF 53-1; ...Ḳazan Tātārı 'ulemāsı naḳl iderler ***kendülerde*** tārīḫiyle żabṭ ve taḥrīr olunmuş... ER 42a-12.

+lAr ekinin Sefaretnamelerdeki İşlevleri

Kök ve tabanı çokluk yapar:

...ve öñince ***yedekler*** ve 'aḳabinde biz ve etbā'ımız tertīb ile yürüyerek... Aİ 11-3; ...***yolcılarıñ*** yüklerinden gümrük alagelmeleriyle bizden daḫi gümrük muṭālebe... AP 6b-15; ...ve ḥoḳḳab-āz ve sāz çalan ve ***'avratlar*** ve ***muġannīler*** ve ***oyun-bāzlar***... MH 4a-3.

İsimleri sınıf ve grup anlamında kategorize eder. Böyle kullanımlarda genelleme ifade etmektedir.

EAT'de +lAr eki, eklendiği isimleri çoklu yapmaktan ziyade, belirli bir sınıfa sokar."[11] Sefaretnamelerde de buna yönelik örnekler mevcuttur:

...***şehzādeler*** taḫta cülūs itmezden muḳaddem olunup te'ehhül itmek yaḫud cāriye ṭutmaḳ ḳānūn mıdır didim... Aİ 24-10; ...ẓāhir göz ile baḳmak mümkin degil ise göñül-*ler* şāh-rāhını kimesne baġlamaḳ ḳādir degildür... Aİ 23-7; ...Rūm-ı behçet-rusūmda meger bu mertebe ***ādemler*** daḫi var imiş... Aİ 16-3; ...cümlesi sehpālar üzerinde gūyā bugün ***üstādlar*** ellerinden çıḳmış pāk ve muṣayḳal istif olmuş olmaġla... AP 22a-14; ...***Mevlevīler*** giydigi gibi ve Müslümānlarıñ ṣol yaḳası ṣaġ üzerine ve ṣaġ yaḳası ṣol yaḳası üzerine olan Bānyān ile Fārisdür... MH 5b-18; ...bārgīr ḫuṣūṣında ḳaṭ'ā ***ulaḳlar*** zaḥmet çekmeyüp ziyāde bārgīr beslemege daḫi ḥācet yoḳdur... AP 17 b-2;

Zaman bildiren kelimelere eklenerek bugün +lArI eki ile kullandığımız zarflar yapar. Bu tip kullanımlarda da bir genelleme söz konusudur.

...***giceler*** baġçelerde ḳalup çengī içki ile ṣafā ve ẕevḳ iderler... MH 6b-8; ...ahālī-i Kefe ***gicelerde*** kimi Ḳırım içine firār... ER 20a-1; ...çārsūsında ***gicelerde*** uṣaḳlar sā'at dörde varınca fetek şenligi iderler... MH 4b-16; ...ve ***gicelerde ḳaraġollar*** ta'yīn olunup Tātār-ı ordu-şikār-ı ḫā'in-i bed-kār daḫi ḳaraġol miṣillü bizim ḳaraġollarımızıñ öñin alup... ER 7b-7; ...İstanbuldan

---

[11] Doç.Dr. Gürer Gülsevin, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları,Ankara, 1997, s.9

bu ṭarafa ʿazīmet eyledigim ***eṣnālarda*** eṭrāf ü eknāfa fermānlar taḥrīr ve mübāşir ler taʿyīn olunur idi... Aİ 35-9.

Sefaretnamelerde bugünkü gibi zaman bildiren kelimelere +lArI eki getirilerek de genelleme ifade eden örnekler yer almaktadır.

...ve sarāyıñ bir ṭarafında kilisesi vardır pāzār ***günleri*** ve sāʾir bed-nāmları ***günlerinde*** kiliseye gider... ER 47a-15,16;

Genelleme işlevi zaman bildirmeyen kelimeye gelince de söz konusu olmaktadır.

...bu ***diyārlarda*** ḳoyun eti yiyen ādem ishāle uġrar... MH 4a-13; ...şitā ḥasebiyle ***yollarda*** zaḥmet çekilecegin ifāde... AP 4a-21; ...Hind ***pādişāhları*** yüz seneyi tecāvüz ʿömür sürerler...ER 6b-2;

+lAr çokluk eki çıkma durum ekiyle birlikte belirsizlik ifade eder:

...Ḳaraṣudan ḳalḳup üç ḳonaġı berāber idüp Or Ḳalʿasına ***günlerden*** bir cumʿa güni dāḫil olup... ER 5a-2;

3. teklik kişi iyelik ekiyle kullanıldığında saygı ifade eder:

...ḳralımızıñ bu ḫuṣūṣda ʿaẓīm ***ihtimāmları*** vardır Vİ 2-10; ...İspanya Ḳralı *Cenāblarına* nāme-i hümāyuñ-ı ʿināyet-meşḥūnlarıdır... Vİ 10-4; ...Maṣīr Ḫān ***cenābları*** ẕikr olunan çādırda olmaġla kahve ve çay merāsimini itmām... Nİ 9-5; ...iş bu ḫünkār ***ḥażretleriniñ*** celālet-i ḳadr ü fażl ü kemāli... Aİ 34-14

Biz siz kişi zamirleri çokluk eki aldığında nezaket ve incelik bildirir.

...İbrāhīm Pāşā Ḥażretleri ***bizler*** ġayrı gidelim diyü Emīn Pāşāya söyledi... ER 33a-15; ...Mosḳov benim içün ***sizlerden*** ʿasker ister ise virmeyesiz... ER 40a-7; ...bir ḥikmetdür ki ***bizlerin*** daḫi maʿlūmı degildür... ER 6b-1

Çokluk eki benzerlik işleviyle kullanılır:

...Ḳırım içinde olan Şebrīn mīrzāları daḫi fırḳa fırḳa olup itāʿatden çıḳdılar diyü naḳl iderler ve ***niceleri*** daḫi müşārun ileyhe vaṣf itmişlerdür... ER 10b-13; ...Rūm-ı behçet-rusūmda meger bu mertebe ***ādemler*** daḫi var imiş diyü ġıyābımda sitāyiş itmişler... Aİ 16-3;

Çokluk eki eklendiği kimi kelimelere abartma anlamı katmaktadır:

...çoḳ çoḳ selām idüp ve ***duʿālar*** yetürüp ʿarż-ı ***maḥabbetler*** idersin... Aİ 30-1; ...Ḥaḳ Teʿālā anlara ve bize çoḳ yıllar ***ʿömürler*** virsün... Aİ 30-3; ...bizim iḳāmetimiz o ***derecelere***

vāṣıl oldı... DR 7-17; ...ḳral ve oġlı mülāḳātımıza ṭālib olup ***ḫaberler*** göndermekle altı yedi gün iḳāmetden ṣoñra ḳral muḳīm oldıġı maḥale ʿazīmet olundı... Vİ 4-12;

Aynı grup ve meslekten olanı bildirmede kullanılır:

...anıñ alt yanında ***defter-dārlar*** ve reʾīsi ve sāʾir dāʾire-i devletiñ erbāb-ı münāsibi oturur... Aİ 39-13; ...eṭrāf ü eknāfa fermānlar taḥrīr ve ***mübāşirler*** taʿyīn olunur idi... Aİ 35-9; ...Bükreşden üç günde Ṭuna sāḥiline ve Ṭuna yı ***açıḳlar*** ile baʿdeʾl-ʿubūr... AP 14a-5; ...bārgīr ḫuṣūṣında ḳaṭʿā ***ulaḳlar*** zaḥmet çekmeyüp ziyāde bārgīr beslemege daḫi ḥācet yoḳdur.AP 17b-1. Aİ 17b-2

Seslenme bildirmek için kullanılır:

...ey ***ādemler*** nāmeñiziñ cevābını aldıñız mı... ER 7b-9; ...yā ***ādemler*** bir pādişāh ki reʿāyā ve fuḳarāya merḥameti olmaya ve ẓulüm ide ol pādişāh dünyāda rāḥat ve selāmet mi bulur... ER 7b-10; ...ey ***aġalar*** ve ***begler*** cümlemiz dīn-i mübīn ve ḫidmet-i pādişāhī evāmirine geldik... ER 21a-14; ...***birāderler*** bizleriñ bu bābda cürmümüz yoḳdur... ER 6b-16

Özel isimlere gelerek millet ve kavim anlamı verir:

...yine bir ṭarafı vilāyet-i Ḳazan ki ***Tātārlar*** sākinlerdür... ER 39b-15; ...ekṣer maḫlūḳı ***Zeydīlerdür***... MH 1b-15; ...evvelden anda sākin olma ***Rūmlılar*** vardır... MH 5b-21; ...bu ***Türkmānlar*** anlardan müteferriḳdür... ER 23a-6; ...Mıṣırda Reşīd yolunda olan ***Parişlere*** beñzer... MH 1b-25; ...ekṣer maḫlūḳı ***Zeydīlerdür***... MH 1b-15

Bazı deyimlerde kalıplaşırlar:

...Ḥaḳ Teʿālā anlara ve bize çoḳ yıllar ***ʿömürler virsün***... Aİ 30-3; ...bu muṣālaḥa daḫi kendi maʿrifetiyle oldıġına ***teşekkürler idüp*** bükā eyledigi meşhūd-ı ḥużżār oldı... Vİ 10-13

Cins ismin çokluk biçimi abartma anlamı katar. Fakat bu abartma bazen çok belirsiz olabilir:

...Hindistān Deñizine iner ve gün ṭoġrısına giderler bābdan ṭaşra çıḳınca ***hevālar*** ṣovuḳ olur... MH 2a-11; ...meẕkūr cezīre-i Saḳṭara öñine geldikde iki üç gün ***ṭaġlar*** gibi mevcler gelüp gemiye çarpar... MH 2a-20; ...her sāʿatde üç dört kerre isḳandil aṭarlar deñiz yine eksilür ve ***ḳaralar*** görünür... MH 2b-16; ...pādişāh buyurdı kim ***ṭaġlar*** başında ***āteşler*** yaḳup ṭabl ve kös uralar... ER 61a-10; ...suʾāl olunduḳda cümle münāsibdür diyü vezīr-i müşārun ileyh

hażretlerine ***duʿālar*** idüp müşārun ileyh daḫi kendi ḳapusı ḫalḳından vesāʾir ʿaskerden elli beş bayraḳ taʿyīn... ER 3b-4.

DEĞERLENDİRME

Çokluk eki olarak EAT'de ve XVIII. yüzyıl Sefaretnamelerinde +lAr ekinin kullanıldığı görülmektedir. ET'de görülen +**An** çokluk ekinin EAT'de ve Sefaretnamelerde çokluk işlevini yitirdiği ve kalıplaşarak yapım eki işleviyle kullanıldığı bu ekten sonra gelen +**lAr** çokluk ekiyle anlaşılmaktadır. +**lAr** ekinin EAT görülen şekil ve işlevlerinin yanı sıra TT'deki işlevlerinin de Sefaretname metinlerinde örneklendiğini söyleyebiliriz. Günümüzde sayı sıfatlarından sonra gelen isimlere +lAr çokluk eki getirilmemektedir. Ancak EAT metinlerinde bu durumda çokluk eki getirilebilmektedir. +lAr ekinin bu kullanılışı Sefaretnamelerde de görülmektedir. Ayrıca TT'de zaman ifade eden kelimelerde +**lArI** biçiminde kullanılan çokluk ekinin, EAT'de görülen +**lAr** (geceler) biçiminin Sefaretnamelerde de aynı şekilde kullanıldığı bunun yanında +**lArI** biçimininde metinlerde yer aldığı tespit edilmektedir. Yine zaman ifade eden kelimelerle zarf olarak kullanılan +**lAr** ekinden sonra TT'den farklı olarak bulunma durum eki de (gecelerde) getirilebilmektedir. Yine farklı kullanış olarak Sefaretnamelerde kendi dönüşlülük zamiri 3. çokluk kişi zamirleri üç örnekte ***kendüler*** şeklinde kullanılmıştır.

II. KÜÇÜLTME / SEVİMLİLİK KATEGORİSİ (+cIk, +CAk)

Türkçede varlıkların çeşitli niteliklerini belirtmede sıfatlara çeşitli ekler getirilerek isimlerin anlamları üzerinde küçültme, azaltma meydana getirilerek nitelikleri derecelendirilebilmektedir. Sıfatlara yeni bir işlev yükleyen bu eklere küçültme ekleri adı verilmektedir.

Küçültme ekleri olarak Zeynep Korkmaz, "+CA, +CAnA, +cAk, +cIk, +sI +(I)msI, +(I)mtrak ve +rAk" eklerini;[12] Tahsin Banguoğlu, "+cA, +cIk, +cAk ve +rAk" eklerini;[13] Ahmet Toğaloğlu, "+cA, +cAk, , +cAğIz, +sI, +(I)msI, +(I)mtrak ve +rAk" eklerini vermiştir.[14]

Dil bilgisi kitaplarında bu ekler isimden isim veya sıfat yapan ekler olarak genel olarak küçültme, acıma, sıfatta derecelendirme ve derece bakımından azaltma-çoğaltma işlevleriyle ifade edilmektedir.

---

[12] Korkmaz Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 377.
[13] Banguoğlu Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, Ankara. 1998, s. 349.
[14] Topaloğlu, Ahmet, **Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1989 s. 105.

ET'de küçültme, "sevgi ve okşama eki olarak" +(I)ç: eki "ögüçüm" (anneciğim), ataçım" (babacığım); küçültme ve kuvvetlendirme eki olarak +çA eki: "ança" (biraz, o kadar); küçültme eki olarak +çAk: "bıçak" (çakı); küçültme ve sevgi bildirmesi yönüyle +k: "ögük" (annecik), "yulak" (küçük çay); küçültme ve kuvvetlendirme eki olarak da +KAk eki: "tozgak" (çiçek tozu) gösterilmiştir.[15]

EAT'de nitelik derecelendirici ekler olarak +acuk eki, küçültme; +aç, +ıI ekleri, renk kelimelerine gelerek o renge yakınlık anlamı katma; +cUGAz eki küçültme, +rAk eki üstünlük gösteren sıfat ve zarflar yapma işlevleriyle kullanılmıştır.[16]

Sefaretnemelerde yukarıda belirtilen eklerden sadece +CA, +cIk ve +cAk eklerinin kullanıldığı görülmektedir.

+CA, +cIk ve +cAk ekleri eklendikleri sıfat türündeki kelimelerin anlamlarında değişiklik yapmadan onların niteleme derecelerini pekiştirmektedir. Bu sebeple bu ekler, yapım ekleri olarak değil, kategori ekleri olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca birçok kaynakta sıfatların derecelendirilmesinde daha çok küçültme işlevine işaret edilen bu tip eklerin derece belirtmesi de farklı farklıdır. Sıfat soylu kelimelere küçültme anlamı katabildikleri gibi bazen büyültme bazen de yakınlık derecelerini ifade edebilmektedirler. Bu nedenle bu eklerin sadece küçültme işleviyle kullanıldığını ileri sürmemiz her zaman mümkün görünmemektedir. Nitekim Sema Aslan, niteleme sıfatlarına eklenen +CIk ekinin gramer kitaplarında olduğu gibi, "sıfatlarda küçültme eki" başlığı altında değerlendirilmesinin yanlışlığı üzerinde durmakta ve bu adlandırmaya sebep olarak da vasıf bildirmeyen kelimelere getirilen +CIk ekinin sevimlilik ve küçültme işlevi yüklendiği ve bu işlevin sıfatlara da yakıştırıldığını ifade etmektedir.[17] Ayrıca Sadettin Özçelik, yukarıda sayılan +CA, +(I)msI, +(I)mtrak, +sI, vb. eklerin hepsinin veya bir kısmının, dil bilgisi kitapları ve terim sözlüklerinde "küçültme ekleri" şeklinde adlandırılmasına karşı çıkarak bu eklerin benzetme işlevi yüklenen ekler olduğunu ifade etmektedir.[18]

---

[15] Gabain, A. Von, **Eski Türkçenin Grameri,** (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 43-45.
[16] Şahin, Hatice, **Eski Anadolu Türkçesi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s.50-51.
[17] Aslan, Sema, "*Türkiye Türkçesinde Küçültme ve Pekiştirme Kavramları ve -CIk Eki Üzerine*", Türk Dili, S. 603, Mart 2002, s. 224-228.
[18] Özçelik, Sadettin, "*Türkiye Türkçesinde Benzetme-Benzerlik Kavramları ve Bu Kavramı Sağlayan Ekler Üzerine*", İlmî Araştırmalar, S. 17, İstanbul,Güz / 2004, s. 143-154.

+CA

Aslında +CA eşitlik durum ekidir. +CA eşitlik ekinin durum eki olarak işlevleri çalışmamızın durum ekleri bölümünde incelenmiştir. Bu bölümde nitelik derecelendirme yönü üzerinde durulacaktır.

+CA eki ET'de ...*kadar* edatının işlevini yüklenerek miktarda, büyüklükte, vasıfta benzerlik ve eşitlik göreviyle kullanılmıştır.[19] EAT'de +CA eşitlik ekinin "...kadar", olarak, ...+(y)A göre, gibi, anlamlarında kullanıldığı, sıfatların üstüne gelerek "yaklaşıklık" anlamı verdiği ve -dUk sıfat-fiil eki üzerine gelerek zarf-fiil fonksiyonu yüklendiği görülmektedir[20]

Sefaretnamelerde ekin nitelik derecelendirme işlevi hem sıfat olarak isimleri hem de zarf olarak fiilleri kapsamaktadır.

+CA eki Sefaretnamelerde sıfat olarak kullanılmıştır:

...ḳaṣaba-i merḳūme Macaristān ile Moravya eyāleti ḥudūdı beyninde bir ***güzelce*** ḳaṣaba ve imparaṭor ḫāṣı olup... AP 6b-3; ...nevbetde olanlar yerlerine ʿavdet eylediklerinde kendülere maḫṣūṣ ʿaskerī libāsını iḫrāc ve ***eskice*** libāslarıyla ḥammāllıḳ ve sāʾir maḳdūrları olan işi işleyüp... AP 19b-14; ...ḫademe maḳūlesi daḫi aldıḳları aylıḳları ile maṣārif-i yevmiyelerini idāre yıllıḳları ile ***ḳabaca*** çuḳadan libās kesdirüp giyerler... AP 15b-15; ...Ḳırayovaya beş sāʿat buʿdī olan ***ḫarābca*** bir ḳaryede bir gice beytūtet olunup irtesi gün aḫṣam vaḳti Ḳırayovaya düḫūl ... AP 2b-23; bir gice beytūtet olunup irtesi gün aḫṣam vaḳti Ḳırayovaya düḫūl ... AP 2b-23; ...ceng-i ḫuṣūṣī Avrupada ***bayağıca*** bir ṣanʿat olup... AP 21b-5; ...ḳalʿa-i merḳūme ṭuğladan maṣnūʿ ve ṭob ve cebe-ḫāneden ʿārī iʿtibārdan sāḳıṭ ***muḫtaṣarca*** bir ḳalʿa olup... AP 4-b-6; ...asḥāb-ı ṣervet ve yesārıñ istiʿmāl idecekleri eşyādan ağır gümrük alınup ziyādece bahā ile furuḫt olundıġından şehir ve ḳaṣabāt sükkānı daḫi bu vechile ***ḫafīce*** virgüye dāḫil olup... AP 19b-19, 21; ...defter-ḫānesi ***başḳaca*** bir dāʾirede olup... MF 18-19; ...ve ***müsāʿidelice*** rūzgār iʿānesiyle ol gün ve irtesi güni müteveccih-i semt-i maḳṣūd ü merām olup... MF 3-9; ...ledeʾl-vuṣūl burc ve barularında iki yüz ṭop vażʿıyle ***metīnce*** bir biri içinde iki ḳıṭʿa ḳalʿa olup... MF 14-18;

+CA eki sıfat soylu kelimelere gelerek ismin niteliklerini derecelendirmektedir. Yukarıdaki örneklerde +CA ekinin sıfatlara küçültme anlamı kattığı görülmektedir. Örneğin,

---

[19] Sev, Gülsel, **Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri,** Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s. 388
[20] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 76.

kabaca çuka denildiğinde tam kaba değil ama ona yakın, **güzelce kasaba** denildiğinde çok güzel değil ama güzel denilebilecek bir nitelikte güzele yakın gibi bir anlamda kullanılmış olduğu düşünülebilir.

+CA ekinin Sefaretnamelerde zarf olarak da kullanılmıştır:

...ol gün daḫi ***ziyādece*** ḳar yaġup ve nıṣf-ı nehārdan ṣoñra bir şedīd rūzgār ẓuhūr eylediginden ʿarabacılarımız ṭoñmaḳ derecesine resīde olmaġla... AP 2b-10; ...liman-ı mezbūr Marsilya şehrine ***baʿīdce*** olup... MF 8-11; ...Versalyanıñ şehr-i Parise iki sāʿat mesāfesi olmaġın ***erkence*** hinṭova süvār... MF 32-24; ...İngiltere devleti müdīrleri daḫi bundan ***evvelce*** tebdīl ve cā-nişīn olanlar devlet ve milletlerinden bir beliyye-i nāgehānı defʿ itmek niyetiyle... MF 57-2;

Zarf göreviyle kullanılan +CA eki sıfatın anlamına eşit derecede bir nitelendirme yapmıştır. Dolayısıyla pekiştirme göreviyle kullanılmıştır.

+acuk

EAT'de görülen bir ektir. Gürer Gülsevin, EAT'de tek örnekte görüldüğünü ve sıfatta dereceyi düşürdüğünü ifade etmektedir.[21] Muharrem Ergin de +CIk ekinin kök ve gövdelere doğrudan eklenen bir ek olduğunu ancak bazen araya bir ünlünün girdiğinden bahsederek ***azacuk*** kelimesini örnek vermektedir. Ayrıca ekin **+acuk** şeklinde tek bir ek olarak kabul edilebileceğini belirtmektedir.[22] Zeynep Korkmaz da küçültme eklerinin en güçlüsü olarak belitttiği ekin, eklendiği sıfatlara küçültme, azlık ve pekiştirme işlevleri kattığını ifade etmektedir.[23]

Sefaretnamelerde de tek örneği görülen ek, zamanda sınırlama işleviyle zarf olarak kullanılmıştır.

...bize uġrayup ***azacuḳ*** görüşsünler... Aİ 33-3;

+cIk

+cIk eki, Sefaretnamelerde hem yapım eki olarak yeni kelimeler türetmede görev üstlenmiş hem de eklendiği kelimeye küçültme anlamı katmıştır.

...kendüsi ḫalḳdan müferriz bir ***yükse(k)cük*** ṣofada yalñız oturub ve faḳaṭ bir yaṣdıġı vardır ki aña arḳa virüp ġayri yaṣduḳ yoḳdur... Aİ 39-9; ... var ḳanṭara didikleri emrud gibi ḳatı

---

[21] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 115.
[22] Ergin Muharrem, **Türk Dil Bilgisi,** Bayrak Yayınları, İstanbul, 1989, s. 155.
[23] Korkmaz Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 379.

bir şey'dür ve incir ***ufacıḳ*** olur iki dānesi bir bīseyedür... MH 6b-2; ...ẕikr olundığı üzere Nirenburḳ bir ***cumhūrcuḳ*** iken çasar tevābiʿinden bir kimesne varup büyüce bir sūḳī şaḫṣı ḍarb eylese Nirenberk ḥākimi ṭarafından Rigenşburḳda vāḳiʿ ḳapu ketḫdāsına taḥrīr... MN 5a-12;

+cAk

Sefaretnamelerde sadece büyü(k)cek kelimesinde görülür. Bu kelimeye eklenen +cAk küçültme ve karşılaştırma işleviyle kullanılmaktadır.

...ve anda ʿOṯmānlı ve Frenk aḳçası pāre gibi şey geçmez ancak anlarıñ sikkesi geçer ḫumāsī dirler bir şey var pāreden ***büyücek*** altmış sekizi bir riyāladır... MH 1b-26.

+CAk eki yukarıdaki örnekte karşılaştırma işleviyle isim olarak kullanılmıştır.

...ḳayıḳlar ile ḥākimiñ ādemi gemiye gelüp gemide olan aḳçaları ve nāḫūre ve içinde olan ***büyücek*** bāzirgān ibtidādaki ḳayık ile bender ṣūret ṭarafına teveccüh iderler... MH 2b-22; ...el-ḥāletü hāẕihī ***büyücek*** bir şehir olmuşdur... MF 33-7; ...ḫazīne nāmıyla olan dā'ireye duḫūl olunup ***büyücek*** bir dīvān-ḫāneyi müşebbek ḥacerāt ile tertīb... MF 36-9; ...Direznede ve Nemçeniñ ***büyücek*** şehirlerinde bizi muḥāfaẓa içün taʿyīn eyledikleri ḳapudan ve ofiçyal ve seleṭāṭları iḳāmet itmek içün kirā ile sākin oldığımız ḫānıñ oṭalarından bir ḳaçını taḫliye... AP 13a-3; ...ṭuġla ile binā olunmuş ***büyücek*** bir ḳalʿadır öñinden bir nehr cārī olup... DR 5-5.

DEĞERLENDİRME

Sefaretnamelerde küçültme ekleri olarak sadece +CA, +cIk ve +cAk eklerinin kullanıldığı görülmektedir. EAT'de kullanılan küçültme ekleri +cuGAz ve +rAk ve TT'de bu işlevde kullanılan +(I)msI, +(I)mtrak, +sI, ekleri Sefaretnamelerde geçmemektedir.

Sefaretnamelerde bir örnekte geçen ***azacuk*** kelimesi zarf olarak kullanılmıştır. Ayrıca metinlerde +cIk küçültme ekinin hem sıfat hem de isim olarak kullanılan kelimelere geldiği görülür. Ayrıca bir örnekte de (cumhurcuk) isme geldiği görülür. Sefaretnamelerde +CAk eki, küçültme işlevinin yanında bir örnekte karşılaştırma işleviyle kullanılmıştır. Küçültme ekleri içinde Sefaretnamelerde en fazla kullanılan ek +CA eki, TT'de bu işlevde kullanılan +(I)msI, +(I)mtrak, +sI eklerinin görevlerini de üstlenmiştir denebilir. Türkçe ve yabancı isim ve sıfatlara gelen bu ek sıfat ve zarf olarak kelimelerin niteleliğini derecelendirmektedir.

III. SIRALAMA SAYI KATEGORİSİ (+IncI)

+IncI eki getirilerek asıl sayı isimlerinden sıra, derece ifade eden sayı isimleri meydana gelmiştir. Bu ek sayılar dışında sonuncu, kaçıncı gibi sayı dışındaki kelimelerde kullanılmaktadır. +IncI eki ET'de +nç şeklinde olup ikinci kelimesi dışında diğer sayı isimleri (bir+i+nç, üç+ü+nç) bu ekle kullanılmıştır. ET'den sonra +nç ekinin sonuna "ikinti" kelimesinin de etkisiyle +i iyelik eki getirilerek +**InçI** şekline dönüşmüştür. EAT'de bir müddet +**nçI** şeklinde kullanılmaya devam eden ek sonradan Osmanlı Türkçesi ve TT'de +**IncI** şeklinde kullanılmıştır.[24]

EAT'de sayı isimlerinden sıralama sayı sıfatları ve zarfları yapar. Ayrıca sıralama sayı sıfatları için soru sıfatı (kaçıncı) yapmaktadır.[25]

Sefaretnamelerde sayı isimlerine gelerek sayı sıfatı olarak kullanılmıştır.

...Baġdāddan ḥareket ve ***onuncı*** erbaʿa güni ibtidā-i sınur-ı ʿAceme dāḫil olundı... Aİ 2-2; ...***beşinci*** gün Kirmān şāha varılmaḳ üzere yimeklik alınup... Aİ 2-6; ...ve ***dördinci*** güni Der-güzīn-nā ḳaṣabaya nüzūlümüzde... 3-9; ...ve ḥālā ***yedinci*** pādişāh-ı ʿaẓīmü ʾş-şāndır... Aİ 7-13; ...ḳaryeleriñ ekṡeri ḫarāb ve ġayri meskūn olmaḳ mülāsebesiyle ***ikinci*** menzilimiz olan Cürüvi-nām ḳaryeye on sāʿatde varılmaḳ üzere ḳarār virilmiş iken... AP 2b-6; ...***üçünci*** güni Ḳanijeye varılup... AP 4b-2.

Birkaç örnekte de isim tamlamasında tamlanan ögede bulunup isim olarak kullanılmıştır.

...Loṭaran ve ***üçüncisi*** Hanover Ḳalvin olup ***dördüncisi*** Parfaş bundan aḳdem bir defʿa Françaya taḥavvül sebebiyle iʿtibār... MN 28a-3; ...vardıġımız günüñ ***on beşincisidir*** şāh ṭarafından bize maṣraf bahāsı olmaḳ üzere beş yüz tuman akçe gönderdiler... Aİ 10-5.

DEĞERLENDİRME

Asıl sayı isimlerine gelerek sıra, derece ifade eden +**IncI** eki, EAT'de hem sıfat ve hem de zarf göreviyle kullanılmış ve TT'de olduğu gibi sayı isimlerinden başka isimlere gelebilmektedir. Sefaretnalerde bu ekin sadece sayı isimlerine geldiği sıfat ve isim olarak kullanıldığı görülür. Zarf olarak kullanılan örneğine Sefaretnamelerde rastlanılmamıştır.

---

[24] Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1989, s. 160.
[25] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler,** TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 118.

IV. ÜLEŞTİRME SAYI KATEGORİSİ (+[ş]Ar)

ET'de +Ar, +rAr (bir+er, iki+rer) şeklinde olan ek, beş+er kelimesinin etkisiyle +Ar şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. EAT döneminde de asıl sayı sıfatlarına gelerek varlıkların eşit bölümlere ayrıldığını gösterirler. TT'de de aynı işlevle kullanılan ekin üleştirme sıfatlarında tekrarıyla zarf olarak kullanıldıkları görülmektedir. "Teker teker geliniz."[26]

(+[ş]Ar) Ekinin Sefaretnamelerde Kullanılışı ve İşlevleri

Sayı isimlerine gelir, üleştirme, paylaşma görevlerinde sıfat olarak kullanılır.

...ve evlādlarına ne içün ***birer*** cāriye virüp tecvīz itdürdi didim... Aİ 24-13;...ʿasākir-i meẕkūre neferātınıñ yevmiye dört pāre ʿulūfe ve ***yarımşar*** vuḳḳıye nān... AP 20-b 19; ...ṣoñra ***altışar*** bārgīrli ʿaraba ile ḥareket olunup... ER 52-a 12; ...her bir cām elli ***altışar*** sāʿatdür... MH 1b-8;

İkilemelerde, nitelediği kelimelere yaklaşık olarak bir değer anlamı katmaktadır:

...İstanbulda mı eglenürler yoḫsa ***beşer onar*** ḳonaḳ baʿżı şehirlere geşt ü güẕār iderler mi... Aİ 21-11; ...***beşer altışar*** sāʿat yerlerde ḳarārla maḫṣūṣ büyūti ārām-gāh eyleyerek şehr-i meẕkūruñ on birinci güni Ṭoġla-nām şehre vażʿ bā-rev be-nigāh eyledi... DR 4-3,5; ...ṣıbyānlar ***beşer altışar*** yaşında olduḳda papaslar taʿyīn olunup... ER 50b-2; ...ve sāʾir vücūh-ı beldeden olanlarıñ daḫi ḥāllerine göre ***üçer beşer*** aylıḳlı ve yıllıḳlı ādemleri olup... AP 15b-7.

Sefaretnamelerde iki örnekte isim olarak kullanışmıştır.

...bu sene-i mübārekede ḫān efendimiz ḥażretleriniñ yüzünden nuṣret ola ki biz ḳulları daḫi şād ola diyü her ***birerleri*** ricā ve niyāz idüp... ER 17b-7; ...bizler bu aradan bir ḫaṭve girü gitmek bizim içün daḫi yoḳdur diyü her ***birerleri*** yemīn ü şarṭ idüp... ER 2b-3.

Değerlendirme

(+[ş]Ar) eki, EAT döneminde asıl sayı sıfatlarına gelerek varlıkların eşit bölümlere ayrıldığını gösterir. TT'de de aynı işlevle kullanılan ekin üleştirme sıfatlarında tekrar edilmesiyle zarf olarak kullanıldığı da görülmektedir. Sefaretnamelerde **(+[ş]Ar)** üleştirme eki, EAT 'de olduğu gibi asıl sayı sıfatlarına gelerek varlıkların eşit bölümlere ayrıldığını gösterme işleviyle kullanılmıştır. Ayrıca bir örnekte yarım kelimesine eklenerek yine aynı işlevi yüklenmiştir. Ayrıca Sefaretnamelerde **(+[ş]Ar)** eki, TT'de olduğu gibi farklı sayıların tekrarıyla

---

[26] Ediskun, Haydar, **Türk Dilbilgisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, s. 280.

nitelediği kelimelere "yaklaşık bir değer ifade etme" anlamı katmıştır. Yine metinlerde iki yerde 3. çokluk kişi iyelik ekini alarak (**birerleri**) isim olarak da kullanılmıştır. Sefaretnamelerde ekin zarf işleviyle kullanılmadığı görülmektedir.

V. NİTELİK DERECELENDİRME KATEGORİSİ

Bu kategoriye giren ekler isim ve sıfat türünden kelimelere eklenerek niteledikleri kelimelerin niteliklerinde belli bir derecelendirme meydana getiren eklerdir. EAT'de bu işlevde kullanılan +CA ve +sI eklerini görüyoruz: "eskice, yaşılca, derince." **+sI** eki de +CA ekinin bazı sıfatlara eklendiğinde zarf olarak ortaya çıkan fonksiyonuna yakın bir kullanışa sahiptir: artuksıı ayruḫsı.[27] Sefaretnamelerde kullanılan ve bu kategoriye girdiğini düşündüğümüz ekler, aynı zamanda yukarıda incelediğimiz küçültme kategorisine giren **+CA, +acuḳ, +cIk, +cAk** ekleridir. +sI eki metinlerimizde yer almamaktadır.

+CA

Aslında **+CA** eşitlik durum ekidir. **+CA** eşitlik ekinin durum eki olarak işlevleri çalışmamızın durum ekleri bölümünde incelenmiştir. Bu bölümde nitelik derecelendirme yönü üzerinde durulacaktır.

+CA eki ET'de ***...kadar*** edatının işlevini yüklenerek miktarda, büyüklükte, vasıfta benzerlik ve eşitlik göreviyle kullanılmıştır.[28] EAT'de +CA eşitlik ekinin "...kadar", olarak, ...+(y)A göre, gibi, anlamlarında kullanıldığı, sıfatların üstüne gelerek sıfatlara "yaklaşıklık" anlamı verdiği görülmektedir[29]

Sefaretnamelerde ekin nitelik derecelendirme işlevi hem sıfat olarak isimleri hem de zarf olarak fiilleri kapsamaktadır.

+CA ekinin Sefaretnamelerde sıfat olarak kullanılışı

...ḳaṣaba-i merḳūme Macaristān ile Moravya eyāleti ḥudūdı beyninde bir ***güzelce*** ḳaṣaba ve imparaṭor ḫāṣı olup... AP 6b-3; ...nevbetde olanlar yerlerine ʿavdet eylediklerinde kendülere maḫṣūṣ ʿaskerī libāsını iḫrāc ve ***eskice*** libāslarıyla ḥammāllıḳ ve sāʾir maḳdūrları olan işi işleyüp... AP 19b-14; ...ḫademe maḳūlesi daḫi aldıḳları aylıḳları ile maṣārif-i yevmiyelerini

---

[27] Gülsevin, Gürer, Boz, Erdoğan, **Eski Anadolu Türkçesi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2004, s. 145.
[28] Sev, Gülsel, **Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s. 388
[29] Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 76.

idāre yıllıkları ile ***ḳabaca*** çuḳadan libās kesdirüp giyerler... AP 15b-15; ...Ḳırayovaya beş sāʿat buʿdī olan ***ḫarābca*** bir ḳaryede bir gice beytūtet olunup irtesi gün aḫşam vaḳti Ḳırayovaya düḫūl ... AP 2b-23; bir gice beytūtet olunup irtesi gün aḫşam vaḳti Ḳırayovaya düḫūl ... AP 2b-23; ...ceng-i ḫuṣūṣī Avrupada ***bayağıca*** bir ṣanʿat olup... AP 21b-5; ...ḳalʿa-i merḳūme ṭuğladan maṣnūʿ ve ṭob ve cebe-ḫāneden ʿārī iʿtibārdan sāḳıṭ ***muḫtaṣarca*** bir ḳalʿa olup... AP 4-b-6; ...asḥāb-ı ṣervet ve yesārıñ istiʿmāl idecekleri eşyādan ağır gümrük alınup ziyādece bahā ile furuḫt olundıġından şehir ve ḳaṣabāt sükkānı daḫi bu vechile ***ḫafīce*** virgüye dāḫil olup... AP 19b-19, 21; ...defter-ḫānesi ***başḳaca*** bir dāʾirede olup... MF 18-19; ...ve ***müsāʿidelice*** rūzgār iʿānesiyle ol gün ve irtesi güni müteveccih-i semt-i maḳṣūd ü merām olup... MF 3-9; ...ledeʾl-vuṣūl burc ve barularında iki yüz ṭop vażʿıyle ***metīnce*** bir biri içinde iki ḳıṭʿa ḳalʿa olup... MF 14-18;

+CA eki sıfat soylu kelimelere gelerek nitelediği ismin özelliklerinde derecelendirme bildirmektedir. Yukarıdaki örneklerden hareketle ekin sıfatlara kattığı derecelendirme ölçüsünün de sıfattaki anlama yakın bir niteleme olduğu sezilmektedir. Yani **kabaca çuka** tam kaba değil ama ona yakın, güzelce kasaba çok güzel değil ama güzel denilebilecek bir nitelikte gibi düşünülebilir.

+CA eki Sefaretnamelerde zarf olarak kullanılmıştır.

...ol gün daḫi ***ziyādece*** ḳar yağup ve nıṣf-ı nehārdan ṣoñra bir şedīd rūzgār ẓuhūr eylediginden ʿarabacılarımız ṭoñmaḳ derecesine resīde olmağla... AP 2b-10; ...liman-ı mezbūr Marsilya şehrine ***baʿīdce*** olup... MF 8-11; ...Versalyanıñ şehr-i Parise iki sāʿat mesāfesi olmağın ***erkence*** hinṭova süvār... MF 32-24; ...İngiltere devleti müdīrleri daḫi bundan ***evvelce*** tebdīl ve cā-nişīn olanlar devlet ve milletlerinden bir beliyye-i nāgehānı defʿ itmek niyetiyle... MF 57-2.

Zarf göreviyle kullanılan +CA eki sıfatın anlamına eşit derecede bir nitelendirme yapmıştır. Dolayısıyla pekiştirme göreviyle kullanılmıştır.

+acuk

Sefaretnamelerde de tek örneği görülen ek, zamanda sınırlama işleviyle zarf olarak kullanılmıştır.

...bize uğrayup ***azacuḳ*** görüşsünler... Aİ 33-3;

+cIk

+cIk eki, Sefaretnamelerde hem yapım eki olarak yeni kelimeler türetmede görev üstlenmiş hem de eklendiği kelimenin nitelik derecelendirme işlevini üstlenmiştir.

...kendüsi ḫalḳdan müferriz bir ***yükse(k)cük*** ṣofada yalñız oturub ve faḳaṭ bir yaṣdıġı vardır ki aña arḳa virüp ġayri yaṣdıḳ yoḳdur... Aİ 39-9; ... var ḳanṭara didikleri emrud gibi ḳatı bir şey'dür ve incir ***ufacıḳ*** olur iki dānesi bir bīseyedür... MH 6b-2.

+cAk

Sefaretnamelerde sadece büyü(k)cek kelimesinde görülür.

...ve anda ʿOṯmānlı ve Frenk aḳçası pāre gibi şey geçmez ancak anlarıñ sikkesi geçer ḫumāsī dirler bir şey var pāreden ***büyücek*** altmış sekizi bir riyāladır... MH 1b-26;. ...ḳayıḳlar ile ḥākimiñ ādemi gemiye gelüp gemide olan aḳçaları ve nāḫūre ve içinde olan ***büyücek*** bāzirgān ibtidādaki ḳayık ile bender ṣūret ṭarafına teveccüh iderler... MH 2b-22; ...el-ḥāletü hāẕihī ***büyücek*** bir şehir olmuşdur... MF 33-7; ...ḫazīne nāmıyla olan dā'ireye duḫūl olunup ***büyücek*** bir dīvān-ḫāneyi müşebbek ḥacerāt ile tertīb... MF 36-9; ...Direznede ve Nemçeniñ ***büyücek*** şehirlerinde bizi muḥāfaẓa içün taʿyīn eyledikleri ḳapudan ve ofiçyal ve seleṭāṭları iḳāmet itmek içün kirā ile sākin oldıġımız ḫānıñ oṭalarından bir ḳaçını taḫliye... AP 13a-3; ...ṭuġla ile binā olunmış ***büyücek*** bir ḳalʿadır öñinden bir nehr cārī olup... DR 5-5.

Değerlendirme

+CA, +acuḳ, +cIk, ve +cAk ekleri küçültme kategorisinde değerlendirilmiştir. Bu kategoriye de aynı eklerin alınması, bu eklerin sıfat ve zarf olarak niteledikleri kelimeleri çeşitli ölçülerde sınırlandırmaları sebebiyledir. Örnekler incelendiğinde bu sınırlandırmanın ölçüsü göreceli bir derecelendirmeyi göstermektedir. Geçtikleri örnek cümlelerde nitelik derecelendirme ölçütleri farklılık gösterebilmektedir. Örneğin bir yerde geçen +acuḳ eki ...bize uġrayup ***azacuḳ*** görüşsünler... Aİ 33-3; cümlesinde çok az bir süreyi ifade etmektedir. ...ve anda ʿOṯmānlı ve Frenk aḳçası pāre gibi şey geçmez ancak anlarıñ sikkesi geçer ḫumāsī dirler bir şey var pāreden ***büyücek*** altmış sekizi bir riyāladır... MH 1b-26, örneğinde karşılaştırma işleviyle paranın daha büyüğünü ifade etmektedir. Bu göreceli nitelik sınırlandırma işlevi ekin birleştiği kelimeye göre ve cümledeki diğer kelimelere bağlı olarak da farklı değerlendirilebilmektedir. Yani nitelik derecelendirme bazen küçültme bazen de büyültme

işleviyle kullanılmıştır. Bu işleviyle Sefaretnamelerde kullanılan nitelik derecelendirme ekleri TT'deki kullanılışa paralel bir işlevdedir.

VI. OLUMSUZLUK KATEGİSİ (-mA-)

Çekimli fiillerin kök ve gövdelerine gelerek onları olumsuz yapmak için kullanılan ek, -mA- ekidir. -mA olumsuzluk eki, i- (ek-fiil) eki dışında yalın ve birleşik çekimli fiilerin hepsine gelebilmektedir.

Çekimli fiillerde olumsuzluk, -mA eki dışında isim ve sıfat-fiiller üzerine ek-fiillerde olumsuzluk bildiren değil edatının getirilmesiyle karşılanır: Oturacak değilim (oturmayacağım). Biliyor değilim (bilmiyorum) vb. Değil edatıyla yapılan bu tür olumsuzluklarda -mA ekiyle kullanılanlardan daha güçlü bir olumsuzluk anlamı vardır. Ayrıca sıfat-fiillerin olumsuz biçimleri üzerine "değil" edatı gelince "değil" edatı kendisinden önceki olumsuz sıfat-fiile anlamca "geçersizlik" kazandıran bir işlev yüklenmiş olur ve fiilin anlamı olumlu biçime çevrilir.

"Ben bu kitabı okumamış değilim" (elbette okudum)[30]

Geniş zaman kipinin olumsuzluk 1. teklik ve çokluk çekimlerinde gel-me-r-im > gelmem, gel-me-r-iz > gel-me-y-iz şeklinde özel bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu kipin 2. ve 3. teklik ve çokluk biçimlerinde olumsuzluk ekinden sonra geniş zaman eki -z olmaktadır.

-mA olumsuzluk eki, dil bilgisi kitaplarında fiilden fiil türeten ek olarak yapım ekleri arasında göstermektedir. Ancak artık bazı incelemelerde olumsuzluk ekinin ek sınıflandırmasındaki yeri konusunda farklı görüşler vardır. İbrahim Delice, "*Bu ek, fiilin var olan kök anlamına sadece olumsuzluk anlamı katarak genişlik kazandırmaktadır. Fiili olumsuzlayan bu ek, anlam değiştirici değil; fiilin var olan anlamına olumsuzluk katarak sınırlandıran bir işleve sahiptir ve sadece fiili değil aynı zamanda cümleyi de olumsuzlamaktadır.*" diyerek olumsuzluk ekini genişletme eki diye tanımlamanın doğru olacağını belirtmiştir.[31]

---

[30] Korkmaz Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 574.
[31] Delice, İbrahim, "*Yüklem Olarak Türkçede Fiil*", C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2002, C. 26, No:2, s.189.

-mA Olumsuzluk Ekinin Sefaretnamelerdeki Kullanılışları ve İşlevleri

Olumsuzluk eki fiil kök ve gövdelerine gelerek cümleyi olumsuz yapar:

... müşārun ileyh ḥażretleri daḫi böylesini ***görmedim*** diyü buyurduḳlarında... ER 36b-10; ...sā'ir ilçilere böyle ***olmamış idi***... Aİ 7-8; ...bunı geregi gibi ḥużūr-ı hümāyūn-ı Ḫüsrevānīye tebliġ ve ifāde itmeyorlar... Nİ 24-13; ...ben daḫi ḫānım seniñ şāh ile tenhāda esrāra müte'allıḳ umur-ı memlekete dā'ir söyleşdigini Revān ḫānı bilür mi ḫayır ***bilmez*** didi... Aİ 7-7; ...şimden şoñra ben seniñle mükāleme ***itmem*** ve meclisiñe gelmem... Aİ 9-2; ...ben iki aylıḳ vezīrim lisān-ı devleti bir ḫoş ***bilmem***... Aİ 10-2; ...eger sevmeyeler idi beni size ***göndermezler*** idi... Aİ 23-10; ...temāşā idenleriñ yedlerinde iẕin teẕkeresi ***olmadıḳca*** içerüye ***ḳomazlar***... ER 44b-6

Fiilimsilere gelerek onları olumsuz yapar:

...ve ücretleri i'timād ***gelmeyecek*** derecede bahā-menddir... Vİ 15-15; ...ama benim ṭabī'atım çendān ***açılmayup*** ṭav'an ve kerhen su'āllerine cevāb virdik... Aİ 9-8; aḫşama ḳadar ḳonaḳ yerine ***ulaşılmayup*** ol gün daḫi ziyādece ḳar yaġup... AP 2b-10; ... Ḳırayovaya bir günde ***varılmayacaġı*** muḥaḳḳaḳ olmaḳdan nāşī... AP 2b-22;

Sıfat-fiilin olumsuzu ve değil edatı cümlenin olumsuzluğunun ortadan kaldırarak fiildeki kılışı ve oluşu olumluya çevirmektedir. Bu tür kullanımlarda daha kesin bir olumluluk ifadesi meydana gelmiştir:

...bizler siziñ ḳadriñizi ***bilmez degiliz***... Aİ 23-12.

DEĞERLENDİRME

ET'de -mA- olumsuzluk eki olarak kullanılmaktadır. Çatı ekleri ve fiilden fiil yapan ekler olumsuzluk ekinin önüne gelmektedir. -mA- olumsuzluk ekinden sonra da fiilimse ekleri gelmektedir. Geniş zaman bu devirde de özel bir kullanıma sahiptir. Olumlu şeklin -r eki yerine -z eki gelir: sew-mez-men (sevmem). Diğer devirler için de -mA- olumsuzluk eki aynı özelliklere sahiptir. Sefaretnamlerde de olumsuzluk ekinin tarihî devirlerle aynı işlevi yüklendiği görülmektedir.

VII. SORU KATEGORİSİ (mI)

Fiillerin soru şekli, oluş ve kılışın bir kişi tarafından yapılıp yapılmadığını anlamak ve öğrenmek amacına dayanan bir gramer kategorisidir. Fiildeki kişi eklerinden önce ya da sonra -mI eki getirilerek yapılır. Soru eki, her çeşit kelimenin soru şeklini yapan genel bir işletme ekidir. İsim türünden kelimeler, edatlar, fiiller soru şekline hep bu ekle sokulurlar. Kelime gruplarında ve cümlede hangi kelime soru şeklinde belirtilmek isteniyorsa o kelimeye soru eki getirilir. Getirildiği ismi muhakkak fiile bağlar.

ET'de en yaygın soru edatı, sorulan şeyin arkasına gelen -mU'dur. "açıg bolur mu?" (acı olur mu?), "alkınmaz mu erti?" (azalmaz mıydı?) [32]

EAT'de soru eki -mI'dir. Ekin ünlüsü daima düz olarak kullanılmıştır. Fiil çekimlerinde bulunduğu yer itibariyle bugünkünden farklı bir durum görülmez.[33]

TT'de soru kavramı veren -mI eki, olumlu ya da olumsuz fiillerde kişi eklerinden önce ya da sonra getirilir. Duyulan / farkına varılan geçmiş zaman, geniş zaman, gelecek zaman ve gereklilik kipinde kişi ekinden önce kullanılır. Görülen geçmiş zaman, dilek-şart, istek ve emir kipi 3. kişi teklik ve çokluk çekiminde kişi ekinden sonra getirilir.[34]

TT'de soru ekinin başlıca işlevleri şunlardır:

-mI soru eki, cümlede cevap olarak karşılık gerektiren bir ögeden sonra kullanıldığında soru kavramı verir. "Orhan Suna'nın defterini yırttı mı? (Orhan'ın defteri yırttığı gerçek mi?)

Soru ekine karşılık vermek gerekmediğinde, inkâr etme, kabul edememe gibi bir anlam ilgisi kurulur. "Nasıl olur da Orhan bu işi yapar?" ,"Orhan defter yırtacak çocuk mu?"

-mI soru eki "-mAz ol- yapısıyla kullanılınca cümlenin anlamını tersine çevirir. Cümlenin anlamına pekiştirme katar: "Gitmez olur muyum?" (Elbette giderim)

-mAk olur mu? yapısı cümlenin anlamına "kesinlik veya gereklilik" anlamı katar: "Gitmek olur mu?" (kesinlikle gitmemek gerek.), "Uyumamak olur mu? (Uyumak gerek)

---

[32] Gabain, a. g. e., s. 106.
[33] Timurtaş, F. Kadri, **Eski Türkiye Türkçesi**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994, s.77.
[34] Atabay, Neşe, Kutluk, İbrahim, Özel, Sevgi, **Sözcük Türkleri**, TDK Yayınları, Ankara, 1983.

Şartlı yan cümlenin temel cümlesine soru eki getirildiğinde, karşılık gerektiren anlamda değil, cümlenin anlamını olumsuz yapar[35]: "Koşmasaydım ona yetişecek miydim?" (Yetişemeyecektim.), "İsteseniz onu yakalayamaz mısınız?" (Yakalarsınız).

Ki bağlacıyla kullanılan soru cümlelerinde olumsuzluk anlamı vardır: "Orhan okula geliyor mu ki, birşeyler öğrenebilesin?"

-mI soru eki, görülen geçmiş zaman ya da gelecek zamanlı bir fiille başka bir cümle arasında kullanıldığında bazen "**-dığı zaman -ınca**" anlamına gelir, bazen de sebep sonuç ilişkisi kurar. "Gittin mi bir türlü gelmek bilmezsin" (gidince, gittiğin zaman), "O çalıştı mı başarır."

Şimdiki zaman kipinden sonra gelen -mI sonraki cümleyle sebep sonuç ilişkisi kurar: "Hasta yemek yiyebiliyor mu, iyi sayılır."

-mI soru eki, tekrarlanan geniş zamanlı fiillerin arasında ihtimal anlamı kurar: "Çocuğa pek güvenilmez, elindeki taşı atar mı atar."

Tekrarlanan isim soylu yüklemlerin arasında -mI eki anlamı pekiştirir: "Bugün deniz güzel mi güzel."

-mI soru eki yerine göre gerçekleşen kötü sonuçları bildirir: "Gider misin bir daha bilmediğin yerlere.",

Dilek, istek ifade eder: "Elinizdeki gazeteyi verir misiniz?"[36]

-mI eki, cevap gerektirmeyen cümlelerde söyleyişteki tonlamaya bağlı olarak anlamı olumluluk-olumsuzluk yönüyle etkiler. Olumlu fiillerle kurulmuş soru cümlelerine olumsuzlukla ilgili şaşma, olumsuz fiillerle kurulmuş soru cümlelerinde olumlulukla ilgili şaşma bildirir: "Ne yapıyorsun? Bu su içilir mi? (=içilmez, hayret!), "Amma yaptın ha! Bu su içilmez mi?" (=İçilir, hayret!)[37]

-mI Soru Ekinin Sefaretnamelerde Kullanılışı Ve İşlevleri

Soru eki cümlede hangi ögeyle ilgili bir cevap beklenirse o ögeden sonra getirilir. Fiil cümlelerinde kişi ekinden sonra, isim cümlelerinde **-dIr** bildirme ekinden önce gelmektedir.

Cümlede herhangi bir ögeyle ilgili bilinmeyen bir durumun öğrenilmek istenendiğini bildirir.

---

[35] Bu konuda ayrıca bkz. Nadir İlhan, "*Türkçede Olumsuzluk*", ss. 6, http://turkoloji.cu.edu.tr/
[36] Acarlar, Kevser, "*Mi Ekinin Türlü Kullanılışları*", Türk Dili, C. XXII, S. 227, s.358-363.
[37] Edikun, Haydar, **Türk Dilbilgisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, s. 217.

...ḥālā İstanbul *sarāyında mı otururlar*... Aİ 13-6; ...Baġdāda ḳaç ayda geldiñ ne miḳdār mekş eylediñ Baġdāddan çıḳalı çoḳ zamān *oldı mı* ...ḫünkār ḥażretleri ne ʿālemdedir hemān *İstanbulda mı eglenürler* yoḫsa beşer onar ḳonaḳ baʿżı şehirlere geşt ü güẕār *iderler mi*... Aİ 21-11; ...ey ādemler nāmeñiziñ cevābını *aldıñız mı* ḫayır pādişāhım... ER 7a-10; ...bu taḳdīrce ḳānūn *bozulmadı mı* didigimde ġayri bir cevāb bulamayup... Aİ 24-15; ...cümlesi firār eyledikde ordu daḫi yaġma olunur bu bābda fürce *bulmaz mı* ... ER 59a-6; ...cānib-i ifrāṭa temāyüli biz ṭaleb ve iddiʿā itmek daḫi enseb ve evlā *olmaz mı* didigimde mūmā ileyh tīz cevāb bulamayup... Nİ 21-3; ...seniñ şāh ile tenhāda esrāra müteʿallıḳ umur-ı memlekete dāʾir söyleşdigini Revān ḫānı *bilür mi* ḫayır bilmez... Aİ 7-6; ...ḫoş geldiñ ṣafā getürdiñ yollarda çoḳ zaḥmet *çekdiñ mi* diyü Fārisīce bir ḳaç suʾāller eyledi... Aİ 13-13; ...Baġdāda ḳaç ayda geldiñ ne miḳdār mekş eylediñ Baġdāddan çıḳalı çoḳ zamān *oldı mı* şevketlü ḫünkār ḥażretleri seniñle Baġdād vālisine nevāziş-nāmeler *gönderdi mi*... Aİ 14-10,11; ...her biriniñ müddeti ne miḳdārdır çoḳ mıdır az mıdır cümleniñ ṣulḥ-nāmesi *bile mi yazıldı* didiklerinde ben daḫi şāhım bunlarıñ müddet-i ṣulḥleri muṭarrad degildür... Aİ 27-10; ...gelen fermān üzere gitmek *münāsib midür* yoḫsa cevāb *virelim mi* didikde cümle erkān-ı devletī münāsibi gitmekdür... ER 10a-14; ; ...bizi daʿvet itdi ve Esküryayı *begendiñiz mi* didi ve yarın şikāre gidelim didi inşāʾallāh didik... Vİ 16-4; ...başvekīl bunlar Cezāyir urbalarıyla müzeyyen olup bu üslūb üzere pāşā ḥażretleri bizleri *bildi mi* ve pāşā ḥażretleri daḫi bilmedim didi... ER 36b-8; ...ʿacabā anlar daḫi bizi severler mi ve maḥabbetleri bizim ḳadar *var mıdır* sen nice bilürsin... Aİ 23-4; ...bizi ḳarşusına getürdüp neşlersin *eyü misin* ḫoş mısın ḳonaġıñdan *maḥẓūẓ mısın* didikde belī şāhım her vechle maḥẓūẓum... Aİ 17-2; ...iş bu mehīb ṣadā bir nıṣf-ı leylde pādişāhıñ ḳulaġına girüp tīz ādemler irsāl idüp ol ṣadā deryā *ṭarafından mıdır* ḫaber gelsün diyü fermān idüp varup suʾāl olunduḳda ṣadā deryādan gelür diyü ḫaber geldikde... ER 7a-5; ...her biriniñ müddeti ne miḳdārdır *çoḳ mıdır az mıdır*... Aİ 27-10; ...siziñ vesāʾir mülūküñ devletlerinde şehzādeler taḫta cülūs itmezden muḳaddem evlenüp teʾehhül itmek yaḫud cāriye ṭutmaḳ *ḳānūn mıdır* didim yoḳ didiler... Aİ 24-11; ...Monlabaşı eyā bizim ṭarafdan nev-ʿummā cānib-i ifrāṭa temāyül olunmaḳ revā *görülmez mi* deyüp... Nİ 20-15.

Soru eki bazı durumlarda olumsuzluk bildirmek için de kullanılmaktadır. Amaç soru sormak değildir. Cümlenin anlamı olumluluk olumsuzluk yönüyle değişir.

...ve ẓulüm ide ol pādişāh dünyāda rāḥat ve ***selāmet mi bulur*** ve ʿömri ***uzun mı olur***... ER 7a-12; ...bir yanarım yoḳ benimçün cigerimden ġayrı bir ***acır mı bulunur*** yaralarımdan ġayrı... ER 26a-10; ...cümle ehl-i ḳurā ve mīrzālar ṭaġlara firār ve ʿasker cemʿi sevdāsında olduḳların ceneral-i mesfūruñ ḳraliçeye taḥrīrātı geldikde Şahin Girāyı başvekīl Yani çağırup gelen taḥrīrātı ifāde ve seniñ ḳarındaşıñ Ṣāḥib Girāyı Ḳırıma Ḫān itdik żabṭ ü rabṭ ide diyü ***böyle olur mı*** ḳraliçe cevāb ister didikde Şahin Girāy daḫi ben bu ṭarafda ḳarındaşım Ḳırımda elimden ne gelür diyince... ER 35a-10; ...herkes sefer vardır diyü gelüp cemʿ olduḳda taʿyīnāt isterler bunlara ***taʿyīnāt mı yetişür*** virülmese bu güne fesād olur... ER 60a-10; ...ve ber-mūcib-i fermān-ı ʿālī-şān ol zaḫīreyi getürdüp iḳtiżāsına göre taʿyīnāta viresiz diyü ḥālbuki Kefeden Ḳaş ḳalʿasına iki ayda gemi varup gelmez ve bir de iki ay ʿasker zaḫīre ***bekler mi***... ER 14b-11; ...ve bir ʿarż-hāl virüp benden akçe isterler mīrīden virilmek ***iḳtiżā itmez mi*** zīrā olan eşyāyı aldım ki ḳraliçe kerem ider akçesini virür diyü... ER 35a-17; ...beş yüz seneden berū şecāʿat ile şöhret-şiʿār olan āl-i ʿOṯmān evlād-ı emcādlarıdır ve tīġ-zenlik ile ʿālemiyāndır siziñ bu perīşānlıġıñızda sūʾ-i ḳaṣd ile zebūnb-aṣanlıḳ itmek şān-ı şecāʿatlerine ***lāyıḳ mı***... Aİ 8-6.

Soru eki bazı örneklerde "...olup olmadığı... işlevinde kullanılır.

...ve ḳahren irsāl olunan ʿasker ne maḳūledür ḥaḳīḳat-i ḥāl bunlar ***İslām mıdır*** ġayrı ***ʿālem midir*** kimesneniñ maʿlūmı olmaz daḫi ḥaḳlarında fermān ṣādır olmuş ve ḳatle müsteḥaḳ ḳātil olan kimesne sefere irsāl olunur... ER 56a-4; ...ve ordularda olan ʿasker ne milletdür ***cāsūs mıdır*** yoḫsa ***ehl-i şikār mıdır*** żābiṭānıñ maʿlūmları degildir... ER 56a-7.

DEĞERLENDİRME

-mI soru eki EAT'de ünlüsünü daima düz olarak almaktadır. Ayrıca fiil çekimlerinde bulunduğu yer itibariyle bugünkünden farklı bir durum göstermez. Sefaretnamelerde de daima düz ünlüyle yazılmıştır. İsimlerden ve fiillerden sonra kullanılan ek, fiil çekimlerinde bugünkü kullanıma koşut bir durum gösterir. İşlevleri açısından ise fazla çeşitlilik göstermeyen ekin Sefaretnamelerde, "cümlede herhangi bir ögeyle ilgili bilinmeyen bir durumun öğrenilmek istenendiğini bildirme", "cümlenin anlamı olumluluk olumsuzluk yönüyle değiştirme" ve "bazı cümlelere '...olup olmadığı...' anlamı katma" işlevleriyle kullanıldığı tespit edilmiştir. TT'de soru ekinin işlevlerinin daha da zenginleştiği görülmektedir. Bu yönüyle Sefaretnamelerde soru

ekinin işlevlerinin TT'ne göre sınırlı olması seçtiğimiz metinlerde geçen soru eki örneklerinin sınırlı olmasıyla bağlantılı olduğu düşünülebilir.

SONUÇ

"XVIII. Yüzyıl Sefaretnamelerinde Türetme ve İşletme Ekleri" adlı bu çalışmada, XVIII. yy. Osmanlı Türkçesinde kullanılmış olan bütün ekler, seçilen dokuz Sefaretname metnine dayanarak incelenmiştir. Öncelikle amacımız bu yüzyılda kullanılan ekleri tespit etmektir. Daha sonra bu eklerin o yüzyıldaki işlevlerini ortaya koyarak elden geldiğince EAT ve TT dönemlerinde kullanılan eklerle karşılaştırarak dilimizin yapısal gelişim çizgisini takip etmektir.

Çalışmada, XVIII. yüzyıl Osmanlı Türkçesi döneminde kullanılmış olan eklerle ilgili ortaya konulan değerlendirmeler şunlardır:

TÜRETME EKLERİ

Sefaretnamelerde yer alan isimden isim türetme eklerini EAT döneminde kullanılan aynı tür eklerle karşılaştıracak olursak, EAT döneminde kullanılan aşağıdaki eklerin Sefaretnamelerde kullanılmadığı görülür:

+**CIl** eki: tavşancıl, balıkçıl; +**dIn** eki: aydın; +**duruk** eki: burunduruk; +**egü** eki: belirsizlik zamiri yapar, biregü; +**gü** eki: Alet ismi türetir: **gözgü**; +**lAyIn** eki: sabahleyin; +**sul** eki: Sıfat türetir, **yoḫsul**.

TT'de isimden isim türeten ekler arasında yer alan ve Sefaretnamelerde kullanılmayan ekler de şunlardır.

+**A** eki: ilke, töre; +**AdAk** eki: gümbedek; +**Ağı**: buzağı, dumağı; +**Ay**: kuzey, güney; +**CAğIz** eki: adamcağız. Küçültme eki olarak Sefaretnamelerde +**CAk** eki kullanılmıştır. +**CIl** eki: EAT'de de kullanılan ekin TT'de işlevleri artmıştır. +**CIn** eki: bıldırcın, çamurcun; +**DAm**: erdem, yöntem; +**dIrIk eki**: EAT'de de kullanılmıştır. +**gil**, +**giller** eki: teyzemgil, Kemalgil; +**lAz** eki: kertlez; +**mAn** eki: kocaman; +**(I)msI** eki: beyazımsı; +**sAl** eki: kumsal; +**sI** eki: buğdaysı; +**şIn** eki: gökşin; +**(I)t** eki: boyut, eşit.

Sefaretnamelerde kullanılmayan eklerin, bugün de fazla işlek olmayan ve işlevleri sınırlı ekler olduğu görülmektedir. Buna karşılık EAT'de ve günümüzde işlevleri çeşitli ve işlek olan +**lI**, +**lIk**, +**CI** vb. eklerin Sefaretnamelerde de sıkça kullanıldığı ve farklı işlevlerle kullanıldığı

bu eklerin de günümüzde az kullanılan ve bir iki örnekte geçen donmuş ekler olduğu görülmektedir. Yine günümüzde kullanılan ancak Sefaretnamelerde geçmeyen **+(I)msI eki +sI eki +şIn** gibi eklerin benzetme işleviyle ve sıfat olarak isimlerin niteliklerini derecelendirmede kullanılan ekler oldukları görülür. Sefaretnamelerde bu eklerin işlevini **+CA** eşitlik eki üstlenmiştir. Sefaretnamelerde **+CA** eki genellikle sıfat olarak nitelediği isimlerin niteliklerini derecelendirmektedir. Ya da gibi anlamıyla benzetme ve kadar işleviyle karşılaştırma yaparak yukarıda belirtilen ve Sefaretnamelerde geçmeyen eklerin işlevine yaklaşmış olmaktadır. Bu durum bize bir dönemde kullanılmayan veya az kullanılan bir ekin işlevinin başka ekler vasıtasıyla karşılandığını göstermektedir.

Sefaretnamelerde örnekleri az da olsa **+lA-mA** ekinin kalıplaşarak isimden isim türeten yeni bir ek görevini üstlendiğini de görmekteyiz. Günümüzde bu ek, **bütünleme, doğrulama, dölleme, salgılama, özümleme** gibi örneklerde hem yeni kelime ve terim türeten işlek bir ek konumuna gelmiş hem de 3. teklik kişi iyelik eki ve **+lA-mA+sI +n +A** yönelme ekiyle kalıplaşarak **balıklamasına (atla-)** örneğindeki gibi işlev genişlemesiyle daha belirgin anlamlı zarf tarzında kullanılır olmuştur. Sefaretnamelerde ekin yoklama, şekerleme gibi isim olarak kullanılan örneklerine rastlanmıştır ancak zarf işleviyle kullanılan örneklerine rastlanmamıştır.

Sefaretnamelerde isimden isim yapan ekler arasında günümüzden farklı kullanılan bir iki örneği de hatırlatmakta yarar vardır. **+CA** eşitlik ekinin yapım eki işleviyle dil isimleri türettiği EAT döneminden beri görülmektedir. Ancak dil ismi oluşturulurken genellikle millet isimlerine **+CA** eki getirilerek yapılmaktadır. Sefaretnamelerde dil ismi türeten **+CA** eki, millet ismine değil de **Rusyaca** şeklinde ülke ismine getirilerek farklı bir örnek oluşturmaktadır. Ayrıca millet ismine nispet eki getirilerek de dil isimleri karşılanır. Türkî Türkçe, Farisî Farsçayı karşılarken Sefaretnamelerde nispet ekinin üstüne bir de Türkîce, Farisîce örneklerindeki gibi +CA ekinin getirilmiş olduğu görülmüştür.

Sefaretnamelerde EAT'de kullanılmış olan isimden fiil türeten eklerin hemen hemen hepsinin yer aldığı görülmektedir. EAT'de olup da Sefaretnamelerde kullanılmayan ekler +et- (göz+et-) eki ve +rA (çıñ+ra-) ekidir. Bu ekler de o devirde bir iki örneği görülen ve sık

kullanılmayan eklerdir. Bunun yanında TT'de kullanılan ve Sefaretnamelerde bulunmayan ekler de +An- (dad+an-), +kIr (fış+kır), +(I)msA- (benimse-), +rA- (kükre-), +sI- (boğası-) ekleridir. Bu eklerin örnekleri az olan kalıplaşmış ekler ve yansıma kelimeler türeten ekler olduğu görülür. Tarihi devrelerde sık kullanılan işlek eklerin Sefaretnamelerde de aynı şekilde bol örnek vermiş farklı işlevler yüklenmiş ekler oldukları görülmektedir. +lA- eki bu özelliğe uygun bir ektir. Tabii bunda +lA ekinin yabancı kelimelere rahatlıkla eklenen bir ek olmasının da payı vardır. Bu ek haricinde Sefaretnamelerdeki isimden fiil türeten eklere ait örnekler çok sınırlıdır ve bir ikiyi geçmemektedir. Bu eklerin de kullanım sıklığı en yoğun olan ve her devirde kullanılan kelimelerde bulunduğu söylenebilir. Sefaretname metinlerinin söz varlığının Arapça, Farsça kelimeler açısından yoğun olması bu durumu açıklamaktadır. Sefaretname metinleri fiiller yönünden biraz kısırdır. Çünkü bu dönemde yeni fiiller türetilmektense, Arapça, Farsça kelimelere yardımcı fiiller getirilerek bu ihtiyaç karşılanmıştır. Söz varlığımız, Türkçe kelimeler lehine gelişebilseydi, birçok ekin kendinden önceki devreye göre olumlu yönde gelişme göstermesi beklenebilirdi. +lA eki bu açıdan güzel bir örnektir. Sefaretnamelerde 175 yerde geçen ek, EAT devrindeki özellikleri alarak gelişmiş ve günümüzdeki kullanımına yaklaşan işlevler göstermiştir.

Sefaretnamelerde fiilden isim türeten 28 ek kullanılmıştır. Bunlar içinde örnekleri bir iki taneyi geçmeyen ekler olduğu gibi her dönemde işlek olan ekler de yer almıştır. Fiilden isim türeten ekler içinde EAT'de kullanılan ve Sefaretnamelerde yer almayanlar şunlardır. -Aç eki (ḳısaç), -(y)Aġan eki (olaġan), -Am eki (tutam), -çek eki (emçek), -gAn eki (dalaşġan), -geç eki (yüzgeç), -Inç eki (ḳorḳunç), -mal eki (saġmal), -ş eki (oynaş).

TT'de yer alan ekler içinde Sefaretname metinlerinde geçmeyen ekler daha çok kalıplaşan eklerdir. Bu ekler: -AlAk eki (asalak), -AmAç eki (dönemeç), -AmAk eki (basamak), -mAcA eki (koşmaca). Sefaretnamelerde yer alan fiilden isim türeten ekler içinde EAT ve TT'den farklı işlevde kullanılan ekler bulunmamaktadır. Ancak, EAT'de bulunmayan -CA eki, (eğlence) -Iş (biniş) eki, -Im (kaldırım) eki, -dI (buyurultu) eki fiilden isim türeten eklerle türetilmiş ilgi çekici eklerdir.

Sefaretnamelerde fiilden fiil türeten ekler incelenirken çatı ekleri türetme ekleri içerinde değil fiil işletme ekleri içerisinde değerlendirilmiştir. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi bu ekler

fiilde köklü anlam değişikliği meydana getirmeyip cümlenin ögeleri üzerinde çeşitli değişiklikler yaptığından türetme eki olarak değerlendirilmemiştir. Bu nedenle fiilden fiil türeten ekler sayı olarak diğer türetme eklerine göre azdır. Türetme eki olarak incelenen örnekler de EAT'de ve TT'de kullanılan örneklerdir. Sefaretnamelerde fiilden fiil türeten ekler işlevleri açısından EAT ve TT dönemleriyle farklılık göstermemektedir. Yalnız pekiştirme eki olarak kullanılan -y- ekinin geçtiği **ko-** fiili -y- pekiştirme ekini almadan da birçok örnekte kullanılmıştır.

TÜR DEĞİŞTİRİCİ EKLER

-mAk isim-fil eki, Sefaretnamelerde EAT'de ve TT'de olduğu gibi zaman ifadesi olmadan fiillerin isimlerini göstermekte, kalıcı isimler yapmakta, durum eklerini alabilmektedir. İsim tamlamasında tamlayan kelimede bulunmaktadır. Günümüzden farklı olarak EAT'deki gibi iyelik eki alabilmektedir. Ayrıca ek-fiille yüklem olmaktadır. Bulunma durum ekiyle birlikte **(-mAk+dA)** kalıplaşarak şimdiki zamanı karşılamaktadır. Sefaretnamelerde **"-mAk gerek "** yapısı gereklilik, tahmin ve zorunluluk işlevleriyle kullanılmıştır. **-mAksIzIn** şeklinde günümüzdeki gibi yokluk eki ve vasıta ekiyle birlikte zarf göreviyle kullanılmıştır. Sefaretnamelerde **-mAklA ve -mAGIn** şekliyle de zarf olarak birçok örnekte yer almıştır.

-mA isim-fiil eki ise Kalıcı isimler kurar. Sıfat göreviyle kullanılarak isimleri nitelendirmektedir. İyelik ekleri almaktadır Durum ekleri almaktadırlar. İsim tamlamasında tamlayan ve tamlanan kelimede yer almaktadır. Ek fiille çekime girmiştir. -mA eki, +DA bulunma durum ekiyle birlikte kalıplaşarak -(I)yor şimdiki zaman ekine koşut bir kullanım göstermektedir.
-(y)Iş eki Sefaretnamelerde diğer isim-fiil eklerine göre daha az kullanılmıştır. Fiillerin hareket isimlerini karşılayarak tarz bildirme işlevi yanında, kalıcı isimler de oluşturmuştur. Durum ekleriyle ve edatlarla kullanıldığı gibi edatlarla birleşerek çeşitli anlam örgüsü içinde bulunmuştur. Ayrıca Sefraretnamelerde birleşik fiilin isim unsurunu oluşturmuştur.

Sefaretnamelerde sıfat-fiiller zaman gösterme özellikleriyle geçmiş zaman, gelecek zaman ve geniş zaman sıfat- fiilleri olarak incelenmiştir. Sefaretnamelerde geçmiş zaman sıfat-fiilleri **-dIk** ve **-mIş**; gelecek zaman sıfat-fiili **-AcAk**; geçiş zaman sıfat-fiil fiilleri de **-(y)An, -Ar, -Ar / -Ir / -r**

ve -mAz ekleriyle karşılanmıştır. EAT döneminde kullanılan gelecek zaman sıfat-fiil ekleri -(y)AsI ve -dAçI Sefaretnamelerde kullanılmamıştır.

Sıfat-fiiller, sıfat gibi kullanılan fiil şekilleridir. Bu ekler, bir yanlarıyla sıfat, bir yanlarıyla fiildirler. Fiil özellikleri dolayısıyla, kendilerinde var olan hareket ve zaman kavramlarını, isim oldukları sıfata aktararak varlıkları ve nesneleri hareket ve zaman gösterme özellikleri ile geçici olarak vasıflandırırlar. Sıfat-fiiller aynı zamanda isimlerle ortaklaşırlar. Onlar gibi iyelik, çokluk ve isim çekim eklerini alabilirler. Edatlarla da birleşebilirler. Sıfat-fiiller kalıcı sıfat ve isimler değil, fiildeki zaman ve hareket kavramını bir nesneye, bir varlığa geçici olarak bağlayan sıfat ve isimlerdir. Bunun yanında zaman ve hareket kavramından sıyrılarak kalıcı isimler de türetebilirler. Bu özelliklerin örneklerine Sefaretname metinlerinde rastlanmıştır. Ayrıca, Sıfat-fiil ekleri ol-, bulun- fiilleriyle birlikte karmaşık fiilleri oluşturarak çeşitli anlam ilişkisi kurmuşlardır. İsim tamlamasında tamlayan ögede yer almışlarıdır. Durum ekleriyle ve edatlarla birleşerek zarf göreviyle kullanılmışlardır. Değil edatıyla cümlede yüklem görevi yüklenmişlerdir.
Sefaretnamelerde yeterli sayıda sıfat-fiil eki örneğine ulaşılmış ve bu eklerin işlevleri değerlendirilmiştir. Sıfat-fiil ekleri içinde şekil ve işlev olarak EAT dönemiyle ortaklık gösterenleri bulunduğu gibi, birçok yönden TT'ne yaklaşan özellikleri metinlerimizden hareketle tespit edilmiştir.

İncelememizde zarf-fiiller yüklendikleri işlevlere göre zaman zarf-fiilleri, durum zarf-fiilleri, bağlama zarf-fiilleri şeklinde sınıflandırılarak incelenmiştir. Sefaretnamelerde zaman zarf-fiil ekleri -(y)IcAk, -(y)IncA, -(y)AlI, -mAdın, -mAdAn, -sA, -dIkdA, -dIk+İyelik eki+dA, -dIkdAn, -dIk + iyelik +dAn, -(y)AndA; durum zarf-fiil ekleri -(y)ArAk, -dIkCA, -ken / iken, -mAklA, -mAgIn,
-mAksIzIn; bağlama zarf-fiil eki -(y)Up ekiyle karşılanmıştır.

EAT'de kullanılan zaman zarf-fiil eklerinden -(y)IcAGAz, -(y)IncAK, bağlama zarf-fiillerinden -(y)UbAn, -(y)UbAnIn şekilleri Sefaretnamelerde kullanılmamıştır.

Sefaretnamelerde geçen -mAdın, -(y)AndA, -mAgIn, dIkdA zarf-fiil ekleri TT yazı dilinde kullanılmamaktadır.

+ki eki, çalışmamızda tür değiştirici ekler sınıfında incelenmiştir. Ekin işlevleri "içinde bulunma, aitlik ve bağlılık bildirmesi, isim, sıfat, zamir, türetmesi, standart TT'de ünlü uyumunu bozması, isimler, zarflar ve zamirlerle kullanılması, belirli isim tamlamalarında tamlanan unsurun yerini tutması, bazı isim ve zamirlere doğrudan, bazılarına ise ilgi hâli ve bulunma hâlinden sonra gelmesi" şeklinde özetlenebilir. ET'de, +ki, +ḳı şekliyle aitlik ve içinde bulunma bildirerek isim, çoğunlukla da sıfat yaptığı, bulunma durumundan sonra da sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. EAT'de daha çok daha bulunma durum eki almış kelimelerle ve zaman bildiren kelimelerle kullanılmış ünlü uyumlarına giren örneklerinin az olmakla birlikte ve ötümlüleşmiş örnekleri de kullanılmıştır. Sefaretnamelerde sıfat olarak iyelik eki ve bulunma durum ekleriyle kullanıldığı, zaman ifade eden kelimelere eklendiği görülür. Ayrıca Sefaretnamelerde Sefaretnamelerde +ki ekinin nitelediği isim düştüğünden zamir olarak o ismin yerine kullanıldığını gösteren hiçbir örnek bulunmamaktadır ve bütün örneklerde sıfat görevinde kullanılmıştır. Daha çok bulunma durum eki almış kelimelere eklenen +ki eki, bulunma durum ekinin etkisiyle anlam olarak bulunma ifade etmektedir.

+sIz eki, "yokluk, eksiklik" bildiren olumsuz sıfatlar türeten çok işlek bir ek olarak "sahip olma, kendinde bulundurma" görevinde sıfat türeten +lI ekinin karşıtıdır. Ekin sıfatlardan yokluk sıfatı, eş anlamlı ikileme sıfatları ve anlam kayması yoluyla kalıplaşmış bazı sıfat ve zarflar kurma görevleri bulunmaktadır.

+sIz eki, ET döneminden itibaren görülen bir ektir. EAT döneminde yuvarlak ünlü ile (+sUz) kullanılmış olan ek, yokluk bildiren sıfatlara gelmiştir. Bu eki alan isimlerin cümlede zarf görevi üstelenmiştir. Ayrıca +sIz ekinin EAT metinlerinde iyelik ekleri üzerine de geldiği görülmektedir.

Sefaretnamelerde eklendiği isimleri "yokluk, eksiklik" anlamlarıyla niteleyerek sıfat göreviyle kullanıldığı görülür. Sefaretnamelerde geçen bazı örneklerde +lIk ekiyle birlikte isim olarak da kullanılmıştır. Sefaretnamelerde +sIz eki, zarf işleviyle birçok örnekte kullanıldığı gibi, cümlenin yüklemi olarak bir örnekte de yer almaktadır.

Sefaretnamelerde tür değiştirici ekler sınıfında değerlendirilen +lI ekinin, isimleri "var olma, sahip olma, üzerinde bulundurma" anlamıyla sıfat olarak nitelendirdiği görülmektedir. Ayrıca +lI ekini almış kelimelerin zarf olarak kullanıldığı, ikilemeler kurduğu ve cümlede yüklem olarak görev yaptığı tespit edilmiştir.

İŞLETME EKLERİ

DURUM EKLERİ

EAT döneminde yalın durumdaki isimlerin, eksiz kullanıldığı, isim kök ve gövdelerinin ve iyelik eki almış isimlerin de yalın hâlde bulunduğu görülmektedir. Ayrıca EAT döneminde yalın durumdaki isimler, cümlede özne ve zarf olarak ve sıfat tamlamasında tamlayan öge olarak yer almış, ayrıca diğer durum ekleri yerine sıkça kullanılmıştır. Sefaretnamelerde de EAT'de olduğu gibi yalın durumdaki isimler cümlede özne ve zarf olarak ve sıfat tamlamasında tamlayan öge olarak yer almıştır. Ayrıca Sefaretnamelerde yalın durumdaki isimlerin EAT'de olduğu gibi "belirtme, yönelme, bulunma, çıkma ve vasıta durumu ekleri" yerine kullanılmış olduğunu gösteren örneklere de rastlanmaktadır. TT'de yalın durumdaki isimlerin diğer durum ekleri yerine kullanılması ağızlarda görülen bir özelliktir.

EAT 'nin ilk eserlerinde belirtme durum eki olarak kullanılan (karakteristik değildir)*+nI* eki Sefaretnamelerde görülmez. Ayrıca ET ve EAT'de +Ø şeklinde gösterebileceğimiz eksiz bir kullanım söz konusudur. İyelik ekleri üzerine belirtme durum eki getirilmeden oluşturulan bu kullanımda, bir belirlilik ifadesi söz konusudur. Sefaretnamelerde de 2. teklik kişi iyelik ekleri ve 3. teklik ve çokluk kişi iyelik eklerinden sonra belirtme durumu eki getirilmeden kullanılan +Ø ekli belirtme durumuyla ilgili örneklere rastlanmaktadır.

Sefaretnamelerde belirtme durum eki, EAT ve TT'de olduğu gibi cümlede nesne göreviyle kullanılmıştır. Yine EAT'deki gibi diğer durum ekleri yerine de kullanılmıştır. Ayrıca cümlede yüklendiği nesne görevi haricinde "konu bildirmesi, eylemin yapılışını gerçekleştiren araçları bildirmesi, eylemin yapılışında kullanılan malzeme ve gereçleri bildirmesi, yer bildirmesi ve kalıplaşarak deyimleşmiş ifadelerin kurulmasında görev yüklenmesi yönüyle TT'ne paralel bir kullanım göstermektedir.

ET'de yönelme durumu, *+KA,* nadiren *+A* ve ünlülerden sonra *+yA* ekiyle karşılanmıştır. EAT'de asıl yönelme durum eki olarak *+(y)A* görülür. Oğuzca'nın ilk edebî ürünlerinde geçen birkaç +GA'lı şekil bu dönem için karakteristik değildir. Sefaretnamelerde de yönelme durum eki +(y)A ekiyle karşılanmıştır. EAT'de (yalın durum) +Ø, +(n)Iñ tamlama eki, +(y)I belirtme durum eki, +dA bulunma durum eki, +dAn çıkma durum eki yönelme durum eki fonksiyonuyla kullanılmıştır. Yine EAT metinlerinde yönelme durum eki de tamlayan eki, belirtme, bulunma, çıkma, vasıta, eşitlik durum eki yerine kullanılmıştır.

Sefaretnamelerde de yalın durum +Ø, belirtme durumu eki +(y)I, bulunma durum eki +dA ve çıkma durum eki +dAn 'in yönelme durum eki fonksiyonuyla kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca Sefaretnamelerde yönelme durum eki, belirtme, bulunma ve vasıta durum ekleri yerine kullanılmıştır.

Sefaretnamelerde yönelme durum eki EAT'deki gibi, +(y)A dek, +(y)A degin, +(y)A göre, +(y)A karşu edatları yanında +(y)A ait, +(y)A dair, +(y)A doğru, +(y)A ḳadar edatlarıyla da kullanılmıştır.

Yönelme durum ekinin EAT'de görülen yönelme, amaç, +(y)A karşı işlevleri ve TT'de görülen yönelme yaklaşma, amaç, zaman, fiyat, oran, miktar, sebep, yer, yön, zarf ve edat tümleci kurma işlevlerinin Sefaretnamelerde de kullanıldığı görülmektedir.

ET'de çıkma durum ekini de karşılayan bulunma durum eki +DA, EAT'de ve Sefaretnamelerde +dA şeklinde kullanılmıştır. EAT'de olduğu gibi Sefaretnamelerde de isim kök ve tabanlarında, iyelik ekleri ve çokluk eki almış kelimelerde ve zamirlerde kullanılmıştır. EAT'de yalın durum +Ø, belirtme, yönelme, çıkma, vasıta ve eşitlik durum eklerinin, bulunma durum eki fonksiyonunda kullanıldığı görülür. Ayrıca bulunma durum eki de bu dönemde yalın durum, yönelme, çıkma, vasıta, eşitlik durumları yerine kullanılmıştır. Sefaretnamelerde de aynı şekilde yalın durum+Ø, yönelme ve araç durum ekleri bulunma durum eki fonksiyonuyla kullanıldığı gibi, bulunma durum eki de yönelme, çıkma ve vasıta durumu yerine kullanılmıştır.

Bulunma durum ekinin EAT'de görülen yer, zaman ve konu bildirme, içinde olma ifadesini karşılama gibi işlevleri Sefaretnamelerde de yer almaktadır. Bu işlevlere ilave olarak

Sefaretnamelerde bulunma durum ekinin işlevlerinin daha da çeşitlendiği ve TT'de görülen işlevlere yaklaştığı söylenebilir. Bulunma durum ekinin günümüzde yüklendiği yer, zaman, vasıta, derece, miktar, ölçü, durum, tarz, sebep, içinde olma vb. işlevlerin Sefaretnamelerde örnekleri mevcuttur. Ayrıca, EAT'de görülen -dIk sıfat-fiil eki ve bulunma durum ekinin birleşmesiyle oluşan -dUkdA yapısının zaman zarfı işlevi ve TT'de görülen bulunma durum ekinin isim-fiil ekleriyle birleşmiş şekli olan **-mAktA** ve **-mAdA** eklerinin şimdiki zamanı belirtme işlevi Sefaretnamelerde de görülmektedir.

ET *+DA, , +DIn,* n ağzında *+dAn* şeklinde kullanılan çıkma durum eki, EAT'de **+dAn** ve seyrek olarak **+dIn** şeklinde kullanılmıştır. EAT'de (yalın durum),*+Ø,* yönelme, bulunma ve eşitlik durum ekleri çıkma durum eki fonksiyonuyla kullanılmıştır. Ayrıca çıkma durum eki, yalın durum tamlayan durumu, belirtme durumu, yönelme durumu, bulunma durumu, vasıta durumu ve eşitlik durumu yerine de kullanılmıştır.

Sefaretnamelerde çıkma durum eki, *+dAn* şeklindedir. Ancak 1 örneklte *+dIn* şeklinde gösterilmiştir. Yine Sefaretnamelerde yalın durum ve bulunma durumu çıkma durum eki işleviyle kullanılmış, çıkma durum eki de yalın durum, tamlayan durumu, yönelme durumu ve bulunma durumu yerine kullanışmıştır.

Çıkma durum ekinin EAT döneminde görülen hareketin yeri ve bitiş noktasını bildirme, sebep, konu, bütünün parçasını bildirme, fiilin kaynağını gösterme, karşılaştırma, çeşitli zarflar teşkil etme, edatla kullanılma gibi işlevleri ve bu işlevlere ilave olarak TT'de görülen vasıta, mensup olma ve aitlik, yer, yön, tarz bildirme vb. işlevleri Sefaretnamelerde de bulunmaktadır. Ayrıca çıkma durum ekinin yapım eki olarak kullanılması, deyimlerle kalıplaşması ve ikilemeler kurmasıyla ilgili örnekler de Sefaretnamelerde görülmektedir.

ET'de vasıta durum eki, *+n, +In, n* ağzında bazen *+An* ve yuvarlak ünlülerden sonra yer yer *+Un* şeklinde kullanılmıştır. EAT'de vasıta durum eki, *+(I)n, +lA, birle, +(I)lA* (ile edatının ekleşmiş şekli) şekillerinde karşımıza çıkmaktadır.

+Ø, +(y)I, +(y)A, *+dA*, *+dAn* ekleri, EAT'de vasıta hâli fonksiyonuyla kullanılmıştır. Ayrıca vasıta durum eki, EAT'de yalın durum ile alternans olarak kullanıldığı gibi, bulunma durum eki yerine de görev yapmıştır.

Vasıta eki +(I)n, Sefaretnamelerde EAT'deki gibi, hem kalıplaşmış olarak (yayan), *mAk+(I)n, -mAk+sIz+(I)n, ...dek+in* hem de normal vasıta durum eki olarak kullanılmıştır. Sefaretnamelerde +lA, +(I)lA, +yIlA, birle (edat olarak) ekleri, vasıta durumunu karşılayan diğer şekillerdir. Yine Sefaretnamelerde EAT'de görüldüğü gibi bulunma durum ekinin vasıta durumu işleviyle kullanıldığı ve vasıta durum ekinin de yalın durum, belirtme durumu, yönelme durumu ve bulunma durum ekleri yerine ve +lI eki göreviyle kullanıldığı görülmektedir.

TT'de vasıta durum eki *-n* bugün, "*yazın, kışın, güzün, yayan, ansızın, düşünmeksizin, gündüzün, için için, gerisin* (geriye)" gibi örneklerde kalıplaşmıştır. Bu ek işlekliğini kaybederken bunun görevini ile edatı almıştır. İle edatı zamanla +lA şeklinde ekleşme yoluna girdiği için yeni vasıta eki durumuna geçmiştir.

Vasıta durum ekinin ET'deki işlevleri yapılan iş, hareket ve oluşta kullanılan vasıtayı bildirmek, birliktelik ifade etmek ve çeşitli türdeki zarflar oluşturmaktır. EAT'de vasıta durum ekinin, ET'deki görülen işlevler yanında sebep bildirme ve işin karşılıklı yapıldığını gösterme işlevleri de sayılabilir. TT'de vasıta durum eki tarihî devirlerle paralellik göstermektedir. Ek, günümüzde vasıta, birliktelik, sebep, zaman, ilgi, kuvvetlendirme işlevleriyle kullanılmakta ayrıca, "ve" edatının ve +lI ekinin görevini de üstlenmektedir.

Sefaretnamelerde vasıta eki olarak EAT'deki şekiller kullanılmakla birlikte +mAGIn şekli Osmanlı Türkçesi dönemine özgü bir yapıdır. Bu dönemde vasıta durum eki, vasıta, birliktelik-beraberlik, bir işin karşılıklı yapılması, zarf olarak sebep, durum tarz, amaç, nicelik, zaman vb. bildirme işlevleriyle TT'ne koşut bir kullanım sergilediği görülmektedir. Ayrıca ekin isimleri nitelendirerek sıfat görevi yüklendiği de görülmektedir.

ET'de *+gArU, +kArU, +yA, +rA, +rü* yön gösterme ekleri, herhangi bir isme ve mekân zarflarına gelerek yön bildirmektedirler. Ayrıca, yön gösterme eklerinin, bu dönemde isim kök ve

tabanlarına, iyelik eki almış kelimelere, zamirlere, *-tük* sıfat-fiil ekine eklendikleri ve *+ki* aitlik ekini alabildiği görülmektedir.

EAT döneminde *+ArU, +rA* ve nadir olarak *+arı, +rU* şeklinde kullanılan yön gösterme eklerinin kalıplaşarak çeşitli zarflar meydana getirdikleri, **(ġaflet içre)** zarf ve edat aşamasını geride bırakarak normal isim gibi kullanıldıkları görülmektedir. TT'de yön gösterme durumu (direktif) eklerinin, artık durum eki olmaktan çıktığı ve bazı kelimelerde kalıplaşarak zarf yapma eki olarak yaşamakta olduğu görülmektedir.

Sefaretnamelerde de yön durum ekleri, bugünkü kullanıma benzer şekilde sadece yer ve yön gösteren kelimelere eklenerek zarf işlevinde kullanılmıştır. Ayrıca bu ekler, kalıpşarak da zarf görevi dışında durum eklerini almakta kelime gruplarında sıfat, tamlayan ve tamlanan ögede yer almaktadır. Bu da bize yön eklerinin durum eki olma özelliklerini kaybettiğini göstermektedir.

İSİM HÂL EKLERİNİN BİRBİRLERİNİN YERİNE KULLANILIŞI

ASIL EKLER		KENDİSİ İÇİN KULLANILAN DİĞER ŞEKİLLER					
		Yalın	Belirtme	Yönelme	Bulunma	Çıkma	Vasıta
Yalın	+Ø (Eksiz)	.....			+dA	+dAn	
Belirtme	+(y)I	+Ø	.....	+(y)A			
Yönelme	+(y)A	+Ø	+(y)I	.....	+dA	+dAn	
Bulunma	+dA	+Ø		+(y)A	.....		+lA
Çıkma	+dAn	+Ø			+dA	.....	
Vasıta	+(I)n,+lA	+Ø	+(y)I	+(y)A	+dA		.....

ÇATI EKLERİ

-DIr- eki, ET'de -tUr-, nadiren -dUr şeklinde, -t- ettirgenlik ekinden daha belirgin bir yaptırma ifade etmektedir.

EAT'de -dUr- şeklindeki ek, tek ve çok heceli fiillere, dönüşlü ve işteş çatı ekleri üzerine gelebilmektedir.

TT'de -DIr- eki, ettirgenlik ekleri içinde en canlı olanıdır. Ünlü ile biten fiillere (de-dir-), ünsüzle biten tek heceli fiillere (aç-tır-), çok heceli olup da ünlü veya r, l akıcı ünsüzleri dışındaki ünsüzlerle biren fiillere ve kendi dışındaki çatı eki almış bütün fiillere gelebilmektedir.

Sefaretnamelerde -dIr- ekinin üstlendiği "geçişsiz fiilleri geçişli hâle getirme ve geçişli fiillerin gösterdiği eylemi özne dışındaki ikinci, üçüncü bir özneye yaptırma" işlevlerinden ikisi de yer almaktadır. Ancak EAT'de ve TT'de görülen diğer çatı ekleri üzerine gelmemiş, sadece tek heceli fiil köklerine eklenmiştir.

-Ar- ekinin EAT ve TT'de ettirgen işlevi şekil olarak sürmektedir, sadece geçişsiz fiilleri geçişli yapma işleviyle kullanılmaktadır. Sefaretnamelerde bu **-Ar-** eki aynı şekilde sadece geçişsiz fiilleri geçişli yapmıştır.

-Ir- eki ET'de yaygın olarak kullanılmış, birçok örnekte -gUr- ekiyle karşılanmıştır. EAT'de yaygın olmayan eki bazı örnekleri bugün -DIr- ekiyle karşılanmaktadır. TT'de çatı eki olarak ettirgenlik anlamı körelmiş olan ek, anlam kaymasına uğrayarak yapım eki durumundadır. Sefaretnamelerde -Ir- eki, ettirgenlik işlevinden uzaklaşmış ve geçişsiz tek heceli fiilleri geçişli hâle getirme göreviyle kullanılmıştır.

-t- ettirgenlik eki ET'de ettirgenlik ve edilgenlik eki olarak kullanılmış, bazı örneklerde diğer eklerle birleşmiştir. EAT'de ve TT'de işlek olan ek ünlü veya l, r ünsüzleriyle biten çok heceli fiillere gelmektedir. TT'de **-(I)t-** ekinin, bazı örneklerde kök şekilleri kullanıştan düşmüş bazı kelimelerle kaynaştığı ve ettirgenlik işlevinin köreldiği ve pekiştirme işleviyle kullanıldığı görülmektedir. Sefaretnamelerde de tek ve çok heceli fiillere gelen ekin geçişsiz fiilleri geçişli yaptığı, ettirgenlik işleviyle kullanıldığı görülmektedir.

-DAr- eki bütün devirlerde işlek olmayan bir ektir ve sınırlı örnekte geçmektedir. Sefaretnamelerde de ekin durumu aynıdır.

Sonuç olarak ettirgenlik eki olarak kullanılan eklerin hepsi aynı işlevlerle Sefaretnamelerde de kullanılmıştır. Ancak EAT'de ve TT'de diğer çatı ekleri üstüne gelen ettirgenlik ekleri Sefaretname metinlerinde sadece kök fiillere gelmiştir.

ET'de -(I)l- eki edilgenlik, meçhulluk ve dönüşlülük bildirmektedir. Ayrıca -(I)n- ekiyle de meçhullük, son sesi "l" olan fiillere getirilerek dönüşlülük de karşılanmıştır. EAT 'de asıl edilgenlik eki -(I)l-'dir. -(I)n- eki, ünlü veya "l" ile biten fiillere gelince edilgenlik görevini de üstlenmektedir. Sefaretnamelerde de aynı şekilde -(I)l- ve -(I)n- edilgenlik ve meçhullük eki olarak aynı işlevde kullanılmıştır.

ET'de işteş çatı, -(I)ş- ekiyle kurulmaktadır. Karşılıklılık ve tekerrrür bildirir. EAT'de fiilin yapılmasında "karşılıklılık" ve " birliktelik" bildiren -(I)ş- eki, geçişli fiillerde karşılıklı, geçişsiz fiillerde birlikte yapılan işi göstermektedir. TT'de işteşlik ekinin, geldiği kök fiille kaynaşmış olduğu için kök biçimleri kullanımdan düşmüş örnekler de vardır: apış-, barış-, bitiş-, kavuş-, konuş-, savaş-, yapış-. Sefaretnamelerde ekin tek veya çok heceli geçişli ve geçişsiz fiil köklerine geldiği ve isimden fiil türeten +lA-ekiyle birlikte (+lA-ş) şeklinde kalıplaşarak kullanıldığı görülmektedir. İşlevi de EAT'de ve TT'de olduğu gibi eylemlerin karşılıklı ve birlikte yapıldığını göstermektir. Bazı örneklerde işteşlik ekinin geldiği fiillerin kök biçimlerinin kalıplaşarak kullanımdan düştüğü görülür.

EAT metinlerinde ve TT'de iki ve üç çatı eki üst üste gelerek Türkçenin ifade gücünü zenginleştirmektedir. Sefaretnamelerde de aynı şekilde iki ve üç çatı eki üst üste kullanılmıştır. İki çatı eki üst üste geldiğinde; geçişli fiiller geçişsiz hâle getirilmiş, iki edilgenlik eki üst üste gelerek pekiştirme yapılmış, etken fiiller edilgen hâle gelmiş, iki ettirgenlik ekiyle eylem ikinci özne üzerine yüklenmiştir. Üç çatı eki üst üste geldiğinde de aynı şekilde geçişli fiilin geçişsiz hâle geldiği ve aynı ekin üst üste gelmesiyle pekiştirme yapıldığı görülmüştür.

KİŞİ EKLERİ

ET'de kullanılan zamir kökenli kişi eklerindeki kişi zamirleri EAT'de ekleşmiştir. EAT'deki 1. teklik kişi ekleri **Am, -van, -ven, -VAnIn -In**, Sefaretnamelerde **-Im** şeklinde, EAT'deki 1. çokluk kişi eki vUz, -Uz şekli Sefaretnamelerde bir örnekte -vUz diğer bütün örneklerde **-Iz şeklinde**, 2. çokluk kişi eki EAT'de **-sIz**, Sefaretnamelerde de aynı şekilde **-sIz** eki olarak kullanılmakla birlikte **-sIñIz** şeklinin de kullanıldığı görülür. Diğer kişi ekleri EAT'deki gibidir. Sefaretnamelerde 3. teklik kişi eki saygı ifadesi için bazı örneklerde 3. çokluk kişi eki olarak kullanılmıştır. Ayrıca Sefaretnamelerde

ET'de kullanılan iyelik kökenli kişi eklerinden 1. çokluk kişi eki -mIz EAT'de **-Uk, -Uḫ** şekline dönüşmüştür. Diğer kişi ekleri aynı şekilde kullanılmıştır. Sefaretnamelerde de iyelik kökenli kişi ekleri EAT'deki şekliyle yer almaktadır.

Sefaretnamelerde emir eklerinin kullanılışı EAT'deki gibidir. Ancak 1. teklik kişi *-AyIm*'dir. 2. teklik kişi eksizdir -GIl eki Sefaretnamelerde kullanılmamaktadır.

ZAMAN EKLERİ

Duyulan geçmiş zaman eki, ET döneminde ***-mIş*** şekliyle kullanılmıştır. EAT'de duyulan geçmiş zaman şekilleri, ***-mIş, -(y)Up dUr(Ur), -mIş+kişi eki+dUr, -mAdUk (ola ~ dur), -dUG + iyelik eki + yoK, -mIş degül(dür), -mIş olmaya*** gibi yapılarda görülmektedir. Sefaretnamelerde duyulan geçmiş zaman, ***-mIş*** ekiyle karşılanmıştır. Ayrıca bu zamanı karşılamak için Sefaretnamelerde EAT'de olduğu gibi **(-mIş, -UpdUr, -dIk + iyelik eki + yok, -mIş degil)** şekilleri de kullanılmıştır.

Duyulan geçmiş zamanın EAT'de ve TT'de temel iki işlevi vardır. Geçmişte gerçekleşen bir oluş veya kılışın bizzat görülmediği ve başkası tarafından nakledildiği durumun anlatılması ve önceden gerçekleşen fakat söyleyen tarafından sonradan farkedilen oluş ve kılışın ifade edilmesi. Sefaretnamelerde bu iki işlevi gösteren çok sayıda örnek yer almaktadır. Sefaretnamelerde duyulan geçmiş zaman ekinin bu iki temel işlevinin yanında "bir alışkanlığı, önceden beri aynı şekilde gerçekleşen bir durumu ifade etme, övgü ifade etme, tahmin ve kabullenme bildirme, şaşırma ifade etme, gerçek olmadığı bilinen bir haberi veya durumu bildirme, gerçekleştiği kesin olan bir eylemi

ifade etme" işlevleriyle kullanıldığı görülmektedir. Yine Sefaretnamelerde TT'de olduğu gibi, duyulan geçmiş zaman eki, anlam kaymasına uğrayarak görülen geçmiş zaman, gelecek zaman kipleri yerine kullanılmıştır. Bir örnekte -Up zarf-fiil eki işleviyle de Sefaretnamelerde yer almıştır. Bunun yanında Sefaretname metinlerinde hikâye anlatımlarında istek ekinin duyulan geçmiş zaman işleviyle kullanılmış olduğu tespit edilmiştir.

Sefaretnamelerde duyulan geçmiş zamanın hikâye birleşik çekimi de yer almaktadır. Bu birleşik kip TT'de artık işlevini yitirmiş ve görülen geçmiş zaman işlevini karşılar olmuştur. Sefaretnamelerde de kip, bu yönüyle yer almaktadır. Örnek metinlerimizde duyulan geçmiş zamanın rivayet kipi de günümüzdeki işlevleriyle yani sonrada fark etme ve küçümseme işleviyle kullanılmıştır. Ayrıca Sefaretnamelerde (mIş ol-) yapısıyla karmaşık fiiller olarak nitelendirilen çok sayıda örnek de yer almaktadır.

Hareketin konuşma anından önce yapıldığını ve konuşanın hareketin gerçekleşip gerçekleşmediğini kesin olarak bildiğini belirten bir zamandır. ET'de görülen geçmiş zaman eki, -DI'dır. EAT döneminde sadece **-dI+kişi** ekiyle değil, 1. kişilerde **-mIş+kişi eki** ve **-(y)Up durur +kişi eki** şeklinde geçen ek, söyleyenin bizzat gördüğü veya görmüş kadar kesinlikle bildiği bir fiil anlatılırken kullanılmıştır. TT'de de görülen geçmiş zaman eki, bu işlevinin yanında "görülen geçmiş zaman eki, konuşma anında tamamlanmış bulunan, konuşanın görüp tanık olduğu ancak dinleyenlerin bilmediği bir oluş, kılış ya da bir düşünceyi, konuşanın tanık olmadığı ancak konuşanca gerçekleştiği kesin olarak bilinen bir olayı, tahmine dayanan bazen de gerçekleşmediği halde gerçekleşmiş gibi farzedilen durumları" anlatır. Ayrıca, görülen geçmiş zaman ekinin kalıplaşarak yapım eki gibi kullanıldığı, cümlede zarf görevi üstlendiği, anlam kaymasına uğrayarak, yakın geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman, geniş zaman ve gelecek zamanı gösterdiği görülmektedir. Herhangi bir fiilin geniş zaman sıfat-fiiliyle ol- yardımcı fiilinin görülen geçmiş zaman çekimi bir alışkanlığı; gelecek zaman sıfat-fiili ve ol- fiilinin görülen geçmiş zaman çekimi bir istek veya niyeti ifade eder.

Sefaretname metinlerinde görülen geçmiş zaman ekinin EAT'de TT'de görülen işlevleri karşılayan örnekleri mevcuttur. " Konuşan ve dinleyen tarafından bilinen ve konuşma anında

bitmiş, tamamlanmış bir olayı anlatır. Konuşma anında tamamlanmış bulunan, konuşanın görüp tanık olduğu veya bildiği ancak, dinleyenlerin bilmediği bir oluş, kılış ve düşündeyi ifade eder. Konuşanın tanık olmadığı, ancak konuşanca gerçekleştiği kesin olarak bilinen olay ve bilgilerin aktarımında kullanılır. Gerçekleşmediği halde gerçekleşmiş gibi farz edilen durumları anlatırken kullanılır. Görülen geçmiş zaman anlam kaymasına uğrayarak duyulan geçmiş zaman, yakın geçmiş zaman, şimdiki zaman işleviyle kullanılır. Geniş zamanın sıfat-fiili ve görülen geçmiş zaman kipi birleşerek eskiden olmayan fakat yeni başlamış olan bir alışkanlığı ifade etmektedir. Gelecek zaman sıfat-fiili ile geçmiş zaman kalıbındaki ol- fiili bir arada kullanılınca niyet ve istek ifade etmektedir. Sefaretnamelerde görülen geçmiş zamanın hikâye kipi de cümleye hatırlatma ve uzak geçmiş anlamı katmaktadır.

Geniş zaman, fiilin karşıladığı eylemin bütün zamanlar içerisinde ortaya çıkacağını ya da çıktığını karşılayan bir zaman bölümüdür.

ET'de geniş zaman ekleri, -Ur, nadiren -Ar, -Ir, ünlü ile fiillerden sonra -yUr ve -r şeklindedir. Çoğunlukla şimdiki zaman, bazen de gelecek zaman anlamı verir.

EAT'de geniş zaman eki olarak -(A)r, -(U)r, -(y)A ekleri kullanılmıştır. Oluşu ve kılışı konuşma anıyla ondan önceki ve sonraki zamana taşıyabilmektedir. -A istek ekiyle kurulan geniş zaman kesin geniş zamandan daha çok şimdiki zamana ve gelecek zamana kayan bir geniş zamandır.

TT'de de geniş zaman eki, -r, -(I)r, -Ar ekleriyle kullanılmaktadır. Oluş ve kılışta süreklilik ve genellik işlevi gösterir ve bu geniş zamanın asıl işlevidir. Ayrıca geniş zaman anlam kaymasıyla görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve emir kiplerinin işleviyle kullanılabilmektedir.

Sefaretnamelerde de geniş zamanı karşılayan ekler, -r, -Ar, -(U)r ve -(y)A ekleridir. Geniş zaman eki genel durum ve süreklilik gösteren eylemleri, alışkanlıkları, gelenek ve görenekleri, tekrarlanan eylemleri, duyguları, kanun gibi genel kuralları, ata sözü vecize gibi genel söyleyişleri, inanışları, genel kabulleri, yakınmaları, tanımlamaları, tahmin ve tavsiye niteliğinde anlatımları ifade eder. Ayrıca TT'deki gibi geniş zaman ekinin görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman,

şimdiki zaman, gelecek zaman, emir ve istek kipi işlevleriyle kullanılmıştır. Sefaretnamelerde geniş zamanın hikâye ve rivayet kiplerinin de yine günümüzdeki işlevlerine koşut bir kullanım sergilediği görülmektedir.

Şimdiki zaman eki **-(I)yor**, ET ve EAT dönemlerinde kullanılmamıştır. ET'de geniş zaman ekleri, çoğunlukla şimdiki zamanı bazen de gelecek zamanı karşılamaktadır. EAT'de şimdiki zaman için eki olarak kullanılan özel bir ek bulunmamaktadır. Bu ek yerine geniş zaman ekleri ve nadir olarak -(y)A istek eki kullanılmıştır. Sefaretnamelerde şimdiki zamanı karşılayan ekler, **-(I)yor**, **-mAkda-**, **-mAdA** ekleridir. Sefaretnamelerde şimdiki zaman eki anlam kaymasına uğrayarak gelecek zaman, geniş zaman işleviyle kullanılmıştır. **mAkda-**, **-mAdA** ekleri de oluş ve kılışın başladığını ve hâlen sürmekte olduğunu kesin olarak ifade etmektedir. Şimdiki zaman eki olarak Sefaretnamelerde kullanılan diğer ekler de **-r**, **-Ar**, **-Ur** geniş zaman eki, **-(y)A** istek ekidir. Sefaretnamelerde **-(I)yor** şimdiki zaman ekiyle çekimlenmiş hikâye ve rivayet birleşik çekimlerine rastlanmamıştır.

Gelecek zaman eki ET'de -gAy, -DAçI, -çI, -çA ekleridir. EAT'de gelecek zaman eki olarak kullanılna en işlek ek **-(y)IsAr** ekidir. **-(y)A** eki gelecek zaman için de kullanılmıştır. **-(y)AcAk** eki ise EAT'nin son dönemlerine kadar işlek bir sıfat-fiil eki iken XV. yy'dan itibaren de gelecek zaman eki olarak kullanılagelmiştir. Bu eklerden başka EAT'de, ***-sA gerek*** yapısının gereklilik bildiren örneklerinden çok, gelecek zaman ifade eden kullanışlarına da rastlanmıştır. Sefaretnamelerde gelecek zaman eki olarak **-AcAk** ekinin kullanıldığı görülmektedir. Bu ek, oluş ve kılışın gelecek zamanda meydana geleceğini bildirdiği gibi, istek niyet ve gereklilik de bildirmektedir. Ayrıca Sefaretnamelerde gelecek zaman, EAT'deki gibi ***-sA gerek*** yapısıyla, geniş zaman ve istek ekleriyle karşılanmıştır. Sefaretnamelerde gelecek zamanın hikâye ve rivayet çekimlerine örnekler de bulunmaktadır.

KİP EKLERİ

İstek eki, ET'de hem dilek hem emir görevi ile kullanılmıştır tasarlama kipleri, EAT'de tasarlama kipleri birbirleri yerine kullanılabilmektedir.

EAT döneminde bugün "dilek-istek" kipleri başlığıyla verilen "emir, istek, dilek-şart ve gereklilik" kiplerinin fonksiyonları itibariyle ayrı ayrı müstakil şekillerde gösterilemeyeceğini Gürer Gülsevin dile getirmiştir ekin işlevlerini *dilek-istek, tavsiyede gereklilik, tercih, gereklilik, -mAk için anlamında maksat, emir, istek yoluyla gereklilik, serbestlik ifadesi, emir yoluyla gereklilik, şart, müsaade-icazet, dua yoluyla istek, tavsiye, tavsiye yoluyla gereklilik, temenni bildirme* yönleriyle ortaya koymuştur. Sefaretnamelerde, istek kipi, istek, zorunluluk, tavsiye, uyarı, dua, şart, tercih, öneri, ihtimal, imkânsızlık, amaç, rica, nezaket, telkin, haber verme, gereklilik, emir, bildirmektedir. kullanılmıştır. Ayrıca istek eki, duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman, geniş zaman ekleri işleviyle kullanılmıştır. Yine Sefaretnamelerde istek kipi hikâye birleşik çekimiyle önemsememe, gerçekleşmemiş şart ve gereklilik ifade etmiştir.

Gürer Gülsevin, -sA ekinin EAT'deki kullanımıyla ilgili olarak eki iki farklı bölümde incelemiştir. Şart bildirdiği sürece esas cümlenin yüklemi olamayan ve bu yüzden kip özelliği taşımayan -sA ekini zarf-fiil eki olarak kabul etmiş ve zarf-fiiller bölümünde incelemiştir. -sA ekini dilek-istek bildirdiği örneklerde cümlenin yüklemi olduğu için kip eklerinden saymış "istek" kipleri içinde ekin işlevlerini ortaya koymuştur. Buna göre -sA eki, dilek-istek ve gereklilik bildirmektedir.

Sefaretnamelerde -sA şart eki, tek başına yargı bildirmemektedir ve temel cümledeki yargıyı şarta bağlamaktadır. Ancak -sA ekinin **gerek** kelimesiyle birlikte kullanıldığı *(-sA gerek)* durumlarda tek başına yargı bildirmektedir. Bu durumda gereklilik, ihtimal, mecburiyet, gelecek zaman vb. işlevleriyle kullanılmıştır. Sefaretnamelerde şart eki bağlı bulunduğu temel cümleyle birlikte "*şart, kuvvetli ihtimal, istek-dilek, kuvvetli inanç, -IncA, -dIğI zaman işlevi, tercih, sebep-sonuç, vaat, kararlılık, tehdit, meydan okuma, açıklama, emir, rica, önemsememe, şüphe, uyarı, endişe, sebep, zorunluluk, gereklilik, karşılaştırma, zıtlık, teklif*" gibi farklı işlevlerde kullanılmıştır. Bu işlevler ekin TT'deki işlevleriyle paralel bir kullanım sergilediğini göstermektedir.

Gereklilik ifadesi için, ET döneminde, ***-mIş kergek, -gU kergek, -sAr kergek, -mAk kergek***; EAT'de, ***gerek, -sA gerek, -mAk gerek, -A gerek, -Up gerek, -mIş gerek*** yapıları kullanılmıştır. EAT'de diğer tasarlama eklerinin gereklilik işleviyle kullanıldığı da görülmektedir.

Sefaretnamelerde gereklilik -mAlI ekiyle iki örnekte geçmektedir. Sefaretnamelerde gereklilik kipi olarak *-sA gerek* ve *-mAk gerek, lâzım i-, lâzım gel- (ol-)* yapısı da gereklilik kipi olarak kullanılmıştır. Bu yapıların ortaya koyduğu işlevler ekin günümüzde görülen işlevlerine paralellik göstermektedir.

Gürer Gülsevin EAT'de kullanılan emir eklerini istek ekleriyle birlikte değerlendirmekte ve emir işlevi için: 2. teklik kişi ∅, -(y)AsIn ve -GIl eki, 2. çokluk kişi -(y)AsIz eki ve -(U)ñ eki, 3. kişi teklik -sUn ve 3. kişi çokluk -sUnlAr eklerini göstermektedir. Nitekim Hatice Şahin de EAT'de emir kipi çekiminde kullanılan eklerle kurulan yapıların çoğu kez emir değil, istek yoluyla duayı anlattığını ifade etmektedir. TT'de emir kipinin dildeki kullanılış farklarının verdiği anlam ve işlev kaymaları dolayısıyla *istek, gereklilik, açıklama, uyarı, yönlendirme, dua, yemin, yakarış, kargış, hayret, yeterlilik, sitem, kabullenme, teslimiyet*' gibi çeşitli işlevlerde kullanıldığı görülür.

Sefaretname metinlerinde emir kipi 2. kişide -gIl eki kullanılmamıştır. 1. kişiler de istek ekiyle aynıdır. Emir kipinin Sefaretname metinlerinde emir, istek, amaç, teklif, rica, tavsiye, tehdit, tembih, tercih, endişe, kararsızlık, açıklama, dua gibi farklı işlevleri tespit edilmiştir.

BİLDİRME EKLERİ

Bildirme ekinin, ET'de, er- fiilinin birleşik çekimli fiillerde kullanılarak geçmiş zamanda alışılmış iş, hareket ve oluşu bildirme, şart çekimini kurma, bar (var), yok ve kergek (gerek) gibi isimleri fiil olarak kullanma gibi işlevleri vardır. Bildirme eki, EAT'de ek-fiil görülen geçmiş, duyulan geçmiş ve şart kiplerinin birleşik çekimlerinde kullanılmış ve bildirme eki olarak da isim soylu kelimeleri fiil haline getirmiştir. TT'de de ekin isim soylu kelimeleri yargı bildiren bir yükleme dönüştürme, çekimli fiillerin duyulan geçmiş zaman, -mAktA ekiyle oluşturulan şimdiki zaman ve gelecek zaman 3. teklik ve çokluk kişi çekimlerinde, "fiiildeki oluş ve kılışa kesinlik ve pekiştirme işlevi ve anlamı katma, beklenti ve tahmin bildirme ve zaman bildiren kelimelerin teklik ya da çokluk biçimleri üzerine gelerek "...zamandan beri" anlamıyla zarf yapma işlevleri bulunmaktadır. Sefaretnamelerde bütün bu sayılan işlevlerin tamamı örneklerde yer almaktadır. Şekil olarak da bildirme eki, geniş zaman çekiminde 3. çokluk kişi ekinden önce de sonra da gelebilmektedir.

BAĞLANTI KURUCU EKLER

Sefaretnamelerde yer alan iyelik ekleri şekil itibarıyla EAT'dekini aynıdır. Yalnız iyelik eklerinden önce gelen yardımcı ünlü bu devirde ünlü uyumuna uyumludur. EAT'deki gibi Sefaretname metinlerinde 3. kişi iyelik eklerinden sonra zamir n'si gelmektedir. Sefaretnamelerde 3. teklik kişi iyelik ekinde yığılma görülmektedir. TT'de iyelik eki almış isimler isim tamlamasında tamlayan ögede yer aldığında daima 1. ve 2. kişilerde daima ilgi durum ekiyle karşılanır: babam+ın işi, evimiz+in çatısı. Sefaretnamelerdeki bazı örneklerde bundan farklı bir kullanımın olduğu görülmüştür. İyelik eklerinin diğer kullanılış özellikleri ve işlevleri TT'ne yaklaşmıştır.

Tamlayan eki +(I)ñ, Sefaretname metinlerinde isim kök ve gövdelerine, zamirlere, çokluk ve iyelik eki almış kelimelere eklenmektedir. Tamlayan kelimeye gelerek kendisinden sonra gelen iyelik eki almış kelimelerle isim tamlaması oluşturmuştur. Bu tamlamada tamlayan öge ilgi ekini almadan da isim tamlaması oluşturabilmektedir. Sefaretnamelerde belirtili isim tamlamasında tamlayanla tamlanan arasına başka kelimeler girebildiği gibi belirtisiz tamlamada da araya kelimenin girdiğini bir örnekte görmekteyiz. Ayrıca bazı örneklerde tamlanan ögedeki kelime iyelik eki almamaktadır. Hatta Sefaretnamelerde her iki ögenin de ek almadan kullanıldığını gösteren örnekler de bulunmaktadır. Tamlayan eki almış kelime edatlarla ve fiillerle de bağlantı kurabilmektedir. Sefaretname metinlerinde geçen belirtili ve belirtisiz isim tamlamalarında çeşitli anlamsal işlevler tespit edilmiştir. Belirtili isim tamlamasının yüklendiği işlevler: Aitlik, yer, zaman, yön, bütünün bir parçasını gösterme, nitelik, nicelik, sebep, hiyerarşi, olay, durum, mecaz, tahsis, karşılık, belirliliktir.Belirtisiz isim tamlamasının yüklendiği işlevler:tür olarak tek bir varlığı gösterme, amaç, görev, karşılık, araç, ürün, konu, zaman, mensupluk, kaynak, nesne, tahsis, sebep, benzerlik, mecaz, derecedir.

KATEGORİ EKLERİ

Çokluk eki olarak EAT'de ve XVIII. yüzyıl Sefaretnamelerinde +lAr ekinin kullanıldığı görülmektedir. ET'de görülen +An çokluk ekinin EAT'de ve Sefaretnamelerde çokluk işlevini yitirdiği ve kalıplaşarak yapım eki işleviyle kullanıldığı bu ekten sonra gelen +lAr çokluk ekiyle

anlaşılmaktadır. +**lAr** ekinin EAT görülen şekil ve işlevlerinin yanı sıra TT'deki işlevlerinin de Sefaretname metinlerinde örneklendiğini söyleyebiliriz. Günümüzde sayı sıfatlarından sonra gelen isimlere +lAr çokluk eki getirilmemektedir. Ancak EAT metinlerinde bu durumda çokluk eki getirilebilmektedir. +lAr ekinin bu kullanılışı Sefaretnamelerde de görülmektedir. Ayrıca TT'de zaman ifade eden kelimelerde +**lArI** biçiminde kullanılan çokluk ekinin, EAT'de görülen +lAr (geceler) biçiminin Sefaretnamelerde de aynı şekilde kullanıldığı bunun yanında +**lArI** biçimininde metinlerde yer aldığı tespit edilmektedir. Yine zaman ifade eden kelimelerle zarf olarak kullanılan +**lAr** ekinden sonra TT'den farklı olarak bulunma durum eki de (gecelerde) getirilebilmektedir. Yine farklı kullanış olarak Sefaretnamelerde kendi dönüşlülük zamiri 3. çokluk kişi zamirleri üç örnekte ***kendüler*** şeklinde kullanılmıştır.

Sefaretnamelerde küçültme ekleri olarak sadece +CA, +**cIk** ve +**cAk** eklerinin kullanıldığı görülmektedir. EAT'de kullanılan küçültme ekleri +**cuGAz** ve +**rAk** ve TT'de bu işlevde kullanılan +**(I)msI**, +**(I)mtrak**, +**sI**, ekleri Sefaretnamelerde geçmemektedir.

Sefaretnamelerde bir örnekte geçen ***azacuk*** kelimesi zarf olarak kullanılmıştır. Ayrıca metinlerde +**cIk** küçültme ekinin hem sıfat hem de isim olarak kullanılan kelimelere geldiği görülür. Ayrıca bir örnekte de (**cumhurcuk**) isme geldiği görülür. Sefaretnamelerde +**CAk** eki, küçültme işlevinin yanında bir örnekte karşılaştırma işleviyle kullanılmıştır. Küçültme ekleri içinde Sefaretnamelerde en fazla kullanılan ek +**CA** eki, TT'de bu işlevde kullanılan +**(I)msI**, +**(I)mtrak**, +**sI** eklerinin görevlerini de üstlenmiştir denebilir. Türkçe ve yabancı isim ve sıfatlara gelen bu ek sıfat ve zarf olarak kelimelerin niteleliğini derecelendirmektedir.

Asıl sayı isimlerine gelerek sıra, derece ifade eden +**IncI** eki, EAT'de hem sıfat ve hem de zarf göreviyle kullanılmış ve TT'de olduğu gibi sayı isimlerinden başka isimlere gelebilmektedir. Sefaretnalerde bu ekin sadece sayı isimlerine geldiği sıfat ve isim olarak kullanıldığı görülür. Zarf olarak kullanılan örneğine Sefaretnamelerde rastlanılmamıştır.

(+[ş]Ar) eki, EAT döneminde asıl sayı sıfatlarına gelerek varlıkların eşit bölümlere ayrıldığını gösterir. TT'de de aynı işlevle kullanılan ekin üleştirme sıfatlarında tekrar edilmesiyle zarf olarak kullanıldığı da görülmektedir. Sefaretnamelerde (+[ş]Ar) üleştirme eki, EAT 'de olduğu

gibi asıl sayı sıfatlarına gelerek varlıkların eşit bölümlere ayrıldığını gösterme işleviyle kullanılmıştır. Ayrıca bir örnekte yarım kelimesine eklenerek yine aynı işlevi yüklenmiştir. Ayrıca Sefaretnamelerde (+[ş]Ar) eki, TT'de olduğu gibi farklı sayıların tekrarıyla nitelediği kelimelere "yaklaşık bir değer ifade etme" anlamı katmıştır. Yine metinlerde iki yerde 3. çokluk kişi iyelik ekini alarak (birerleri) isim olarak da kullanılmıştır. Sefaretnamelerde ekin zarf işleviyle kullanılmadığı görülmektedir.

+CA, +acuḳ, +cIk, ve +cAk ekleri küçültme kategorisinde değerlendirilmiştir. Bu kategoriye de aynı eklerin alınması, bu eklerin sıfat ve zarf olarak niteledikleri kelimeleri çeşitli ölçülerde sınırlandırmaları sebebiyledir. Örnekler incelendiğinde bu sınırlandırmanın ölçüsü göreceli bir derecelendirmeyi göstermektedir. Geçtikleri örnek cümlelerde nitelik derecelendirme ölçütleri farklılık gösterebilmektedir. Örneğin bir yerde geçen +acuḳ eki ...bize uğrayup ***azacuḳ*** görüşsünler... Aİ 33-3; cümlesinde çok az bir süreyi ifade etmektedir. ...ve anda ʿOṣmānlı ve Frenk aḳçası pāre gibi şey geçmez ancak anlarıñ sikkesi geçer ḫumāsī dirler bir şey var pāreden ***büyücek*** altmış sekizi bir riyāladır... MH 1b-26, örneğinde karşılaştırma işleviyle paranın daha büyüğünü ifade etmektedir. Bu göreceli nitelik sınırlandırma işlevi ekin birleştiği kelimeye göre ve cümledeki diğer kelimelere bağlı olarak da farklı değerlendirilebilmektedir. Yani nitelik derecelendirme bazen küçültme bazen de büyültme işleviyle kullanılmıştır. Bu işleviyle Sefaretnamelerde kullanılan nitelik derecelendirme ekleri TT'deki kullanılışa paralel bir işlevdedir.

ET'de -mA- olumsuzluk eki olarak kullanılmaktadır. Çatı ekleri ve fiilden fiil yapan ekler olumsuzluk ekinin önüne gelmektedir. -mA- olumsuzluk ekinden sonra da fiilimse ekleri gelmektedir. Geniş zaman bu devirde de özel bir kullanıma sahiptir. Olumlu şeklin -r eki yerine -z eki gelir: sew-mez-men (sevmem). Diğer devirler için de -mA- olumsuzluk eki aynı özelliklere sahiptir. Sefaretnamelerde de olumsuzluk ekinin tarihî devirlerle aynı işlevi yüklendiği görülmektedir.

-mI soru eki EAT'de ünlüsünü daima düz olarak almaktadır. Ayrıca fiil çekimlerinde bulunduğu yer itibariyle bugünkünden farklı bir durum göstermez. Sefaretnamelerde de daima düz ünlüyle yazılmıştır. İsimlerden ve fiillerden sonra kullanılan ek, fiil çekimlerinde bugünkü

kullanıma koşut bir durum gösterir. İşlevleri açısından ise fazla çeşitlilik göstermeyen ekin Sefaretnamelerde, "cümlede herhangi bir ögeyle ilgili bilinmeyen bir durumun öğrenilmek istenendiğini bildirme", "cümlenin anlamı olumluluk olumsuzluk yönüyle değiştirme" ve "bazı cümlelere '...olup olmadığı...' anlamı katma" işlevleriyle kullanıldığı tespit edilmiştir. TT'de soru ekinin işlevlerinin daha da zenginleştiği görülmektedir. Bu yönüyle Sefaretnamelerde soru ekinin işlevlerinin TT'ne göre sınırlı olması seçtiğimiz metinlerde geçen soru eki örneklerinin sınırlı olmasıyla bağlantılı olduğu düşünülebilir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

I

ĪRĀN SEFĪRİ AḤMED DÜRRĪ EFENDİ SEFĀRET-NĀMESİDİR

2.

"Taḳrīr-i ilçi müşārun ileyh"

1. Bi-ʿināyeti ʾllāhi Teʿālā ve tevfīḳıḥī ġurre-i muḥarremde Baġdāddan ḥareket 2. ve onuncı erbaʿa güni ibtidā-i sınūr-ı ʿAceme dāḫil olundı muḳaddemā 3. vezīr-i mükerrem Ḥasan Pāşā Ḥażretleri bizim ol ṭarafa meʾmuriyetimizi şāh-ı 4. cem-cāh cānibine ve sınūra ḳarīb olan Kirmānşāh cānibine taḥrīr 5. eylemekle ḫān-ı mezbūr ṭarafından mühimmāt-dārlıḳ ḫidmetiyle bir ʿAcem ağası 6. gelüp bizi istiḳbāl ü iʿzāz-ı tām ile götürüp beşinci gün Kirmān- 7. şāha varılmaḳ üzere yimeklik alınup Kirmān-şāh ḫānı etbāʿıyla 8. istiḳbāle gelecek iken benim mānīʿam vardır diyü iʿtiẓār ve kendüsi 9. gelmeyüp ḳarındaşını üç yüz miḳdārı ḳızılbaş ile istiḳbāle 10. göndermiş bu ḳulları hemān bī-iḫtiyār darġınlıḳ ṣūretini gösterüp

3.

1. bunlara āzār yüzünden şevketlü ʿaẓametlü ve ḳudretlü Āl-i ʿOṯmān 2. pādişāhınıñ maḫṣūṣ ilçisi ve nāme-i hümāyūnı ḥāmili olam da 3. bu ʿayārda bir ḫān beni istiḳbāl itmeye vallāhü ʾl-ʿaẓīm tā buraya gelmedikce 4. bir ḳadem ilerü varmam ve bunuñ küstāḫlığını şāh-ı cem-cāh cānibine ʿarż 5. iderim diyü elime devāt ü ḳalem aldıḳda bir ḳaç atluları ḳoşaraḳ 6. ḫān-ı mezbūre varup aḥvāli söyleyüp ʿacele ile ata bindirüp 7. tā yemeklige gelüp bize ʿaẓīm iʿtiẓār ve maʿa Kirmān-şāha nüzūl 8. beş gün meḳṣ ve bizi sarāyına daʿvet ve biraz şeker-i pīşkeşī virüp 9. baʿdehū maḥal-i mezbūrdan ḥareket ve dördinci güni Der-güzīn-nām 10. ḳaṣabaya nüzūlümüzde mīr-i ʿalem pāyesiyle aṣl mühimmāt-dār olmaḳ 11. üzere Tuḥfe ḳulı Beg nāmında bir büyük ḳapucıbaşı şāh-ı cem-cāh 12. ṭarafından yüz ḳadar atlu ile gelüp bizi istiḳbāl ve yevmiye iki yüz 13. elli ġuruşluḳ ẓaḫīre virilmek üzere fermān getürüp iki 14. gün meḳṣden ṣoñra dördünci güni dāru ʾl-mülk-i ḳadīmleri olan 15. Hemedān şehrine nüzūl ve ḥākimi gelip ʿAli Ḫān bi ʾn-nefs kendüsi

4.

1. altı yüz atlu ve piyāde ile üç sāʿat mikdārı istiḳbāl 2. ve bir vasīʿ sarāya ḳondurup üç gün müddet mekş ve żiyāfetden ṣoñra 3. yine ḥareket ṭoġrı yollarında çendān ābādānlıḳ olmamaġla ṣaġa 4. ve ṣola ṣaparaḳ yigirmi günlük yolu gücle ḳırḳ günde ḳaṭʿ 5. idüp mesken-i şāhān-ı selef olan Ḳazvīn şehrine vāṣıl 6. ve üç ṭuġlı pāyesinde olan ḥākimi Ṭahmās Ḫān biñ 7. ḳadar piyāde ve süvārī ve nāy ve küre ve nāy ve tüfeng ve küçük 8. ṭoplar şenlikleri ile bizi istiḳbāl ve bir vesīʿ sarāya ḳondurup 9. beş gün mekş ü ārām ve żiyāfetler idüp andan daḫi ḥareket 10. ve Ṭahrān-nām ḳaṣaba ki ol vaḳtde şāh-ı cem-cāhıñ maḳarrı idi 11. ol cānibe müteveccih ve beşinci gün vüṣūl ve eşnā-yı vüṣūlde Rüstem 12. Ḫān nāmında bir vezīrleri üç biñ ḳadar atlu ve piyāde ile ʿādetleri 13. üzere vāfir şenlik ve ālāylar ile iki sāʿat miḳdārı mesāfe 14. de bizi istiḳbāl ve getürüp bir bāġçeli ve ḥavżlı kebīr sarāya 15. ḳondurup ve şāh kendü ālāt-ı maṭbaḫı ve ʿamelesini gönderüp

5.

1. altun ve gümüş ṭakımlarıyla üç gün üç gice bize żiyāfet ve 2. aġırlayup üç günden ṣoñra ʿamele ve ālātını gönderüp biz kendü 3. maṭbaḫımızı ḳaynadup eglenürken ṭoḳuzuncı gün iʿtimādü ʾd-devle 4. ki vezīr-i aʿẓamlarıdırbizleri kendü sarāyına daʿvet idüp 5. vardıġımızda bizi gördigi gibi ḳıyām ve istiḳbāl ile oṭanıñ 6. nıṣfına dek gelüp tekrār yerine oturdı bizi yanına alup 7. ḫoş geldiñ beş gitdiñden ṣoñra ṣāḥib-i devlet efendim 8. ḥażretleriniñ mektūblarını ṭaleb eyledi eyā bizim ilçilik ile 9. ol ṭarafa varmamızdan bunlar ʿaẓīm ḫavf ü ḫaşyete düşüp çünki 10. memleketleriniñ niẓāmı perīşān ve bir ḳaç ṭarafdan hücūm-ı aʿdā ile 11. aḥvālleri yemān olmaġla gūyā ki biz bunlardan sınūra ḳarīb bir 12. ḳaç sancāḳ ṭalebine gelmiş olavüz diyü bizden muḳaddem müşāvere 13. ler ve bir ḳalıba ifrāġ idemeyüp biraz hedāyā ile bir ilçi göndermek 14. taşmīm eylemişler bizim gelecegimizi istimāʿ eylediklerinde teʾḫīr idüp 15. baḳalım ne içün gelmişdir māddeye vāḳıf olmaġıçün ʿacele ile vezīri

6.

1. bizi daʿvet ve bir ḫoş ṣoḥbete şürūʿ olunmaḳsızın mektūb ṭaleb 2. eyledi bendeñiz ise anlarıñ bu müşāvere ve ḫavf ü ḫaşyet ve mütezelzil 3. olduḳları muḳaddem defeʿāt ile ḫaber alup her ḫuṣūṣlarına geregi gibi 4. vuḳūf-ı taḥṣīl itmişdim ṣāḥib-i devlet mektūbını ol bile getürmeyüp 5. Ḥasan Pāşā Ḫażretleriniñ ve ketḫüdāsınıñ mektūbını getürmişidim mektūb 6. ṭaleb eyledigi gibi

mezbur mektūbları virdim açup baḳdıḳda bu 7. Ḥasan Pāşānıñ mektūblarıdır ḳanı vezīr-i aʿẓam ḥażretleriniñ mektūbları 8. diyü tīz tīz suʾāl eyledikde ben daḫi ḫānım ben şimdi saña vezīr-i aʿẓam 9. mektūblarını virmem şevketlü ʿaẓametlü celādetlü pādişāh-ı ʿālem-penāh ḥażretleri 10. şāh-ı cem-cāh ṭarafına göndermişdir ibtidā varup aña emānetleri 11. olan nāme-i hümāyūn-ı şevket-maḳarrını teslīm iderim andan ṣoñra vezīr-i 12. aʿẓamdan saña olan mektūbı viririm didigimde hemān iki ellerini 13. dizine urup ḫoş imdi rıżā ḥaḳḳıñdır biz Allāha ṣığınuruz siziñ 14. evvelde bu niyyetiñiz var idi şimdi geldi ẓuhūr eyledi ḫānım 15. niyyetimiz nedir didigimde muḳaddemā vezīr-i aʿẓamıñız olan ʿAli Pāşā

7.

1. ḫünkār ḥażretlerini zūr ile taḥrīk ve Varadinden ṣoñra bizim 2. üzerimize gelecek oldılar ammā Allāhü Teʿālānıñ rıżāsı yoġimiş 3. Varadin maʿrekesinde şehīd oldı ḳaldı didiginde ben daḫi ḫānım 4. bunı size kim söyledi ve kimden işitdiñiz didim ol zamān bizim 5. Revān ḫānı yazmışidi didi ben daḫi ḫānım seniñ şāh ile tenhāda 6. esrāra müteʿallıḳ umur-ı memlekete dāʾir söyleşdigini Revān ḫānı bilür mi 7. ḫayır bilmez didi ya bizim vezīrimiz ḫünkār ḫażretleriyle tenhāda 8. mükāleme eyledigi esrāra nice vāḳıf olup size yazdı kiẕb 9. itmiş yabana söylemiş bu maḳūle ḫalṭyāta iʿtimād idüp vücūd 10. viren daḫi aḥmakdır bundan ḳaṭʿ-ı naẓar Ġāzī Sulṭāñ Murād 11. Ḫān-ı cennet-mekān ʿaleyhiʾr-raḥmeti veʾl-ġufrān Ḥażretleriniñ ʿahd- 12. nāme-i hümāyūnından bu āna tamām seksen beş senedir ve ḥālā 13. yedinci pādişāh-ı ʿaẓīmüʾş-şāndır bunlarıñ aṣlā birinden ṣulḥ 14. ve ṣalāḥa muġāyir üzeriñize gelmek üzere sūʾi-ḳaṣd olmayup da 15. böyle bir ʿāḳil ve kāmil ve dīn-dār fāżıl ve ʿāḳıbet-endīş ve tarafeyniñ

8.

1. rāḥatı ve ʿaceze ve mesākīniñ istirāḥati melḥūẓ-ı ṭabʿ-ı hümāyūñları olan 2. pādişāh-ı ʿālem-penāh reʿāyā-perver bu kār-ı nā-hencārı irtikāb ider mi 3. ḫuṣūṣā ol silsile-i ʿaliyye rabʿ-ı meskūnda beş yüz seneden berū 4. şecāʿat ile şöhret-şiʿār olan āl-i ʿOṣmān evlād-ı emcād 5. larıdırve tīġ-zenlük ile ʿālemiyāndırsiziñ bu perīşānlıġıñızda 6. sūʾ-i ḳaṣd ile zebūn-başanlıḳ itmek şān-ı şecāʿatlerine lāyıḳ mı 7. bu daḫi şöyle ṭursun evvelā biz şevketlü ʿaẓametlü kudretlü pādişāh-ı 8. Āl-i ʿOṣmān "eʿazzallāhü enṣārahū" ḥażretleriniñ rikāb-ı hümāyunlarından 9. münbaʿiṣ olan ilçileriyiz mesāfe-i baʿīdeden gelmişiz veʾl-yevm 10. misāfiriz ve siz bu devletiñ vezīr-i aʿẓamı bulundıñız ḥall ve ʿaḳd-ı 11. muṣālaḥa ve umūr-ı biʾl-cümle

mükālememiz siziñle olsa gerekdir 12. henüz görişildi ḥāl ü ḫāṭır şorılup bir miḳdār āfāḳī muṣāḥabet 13. olmaksızın mu'āḫaẕe yolundan bu münāḳaşa meclis-i evveliñ sözi midir 14. eger bundan bir ġaraż ve murādıñız var ise ādāb-ı münāẓara ḳā'idesi 15. üzere siziñle mükāleme idelim didigimde ben ādāb-ı münāẓara ne dimekdir

9.

1. bilmem diyü cevāb virdikde şimden şoñra ben seniñle mükāleme 2. itmem ve meclisiñe gelmem varup bi'ẕ-ẕāt şāh-ı cem-cāh ḥaẓretleri 3. ile söyleşürüm at ḥāżır itsünler konaġa giderim diyü ḥareket 4. üzere iken hemān şe'n-i evvel defter-dārı ve re'īsi yanıma gelüp 5. beni ṭutup luṭf idiñ kerem idiñ murādları o degildir sehv 6. eyledi ma'ẕūr buyuruñ diyerek bizi alıḳoyup ḫ'ānende ve sāzende 7. gelüp mūsiḳī faṣlına başlayup ara yerde āfāḳī ve şi'r ṣoḥbetleri 8. olup ama benim ṭabī'atım çendān açılmayup ṭav'an ve kerhen su'āllerine 9. cevāb virdik ṭa'ām gelüp yinmege başlayup ama vezīr kemāl-i 10. infi'āllerinden surḫ-ser iken surḫ-rū olup çendān muṣāḥabata 11. taṣaddī idemeyüp ṭa'ām āḫir şerbetler içilüp binüp ḳonaġıma 12. geldigimde irtesi gün teẕkere taḥrīr ve 'aẓm-i niyāz ile mihmān-dārı 13. ve ḳapucılar ketḫüdāsını gönderüp birāderim ḳulların bizden istīẕān 14. ile da'vet idüp biz daḫi iẕin virüp vardıġımızda nīmce 15. kıyām ile birāderi yanına alup ve biraz hedāyā 'arż idüp ilçi

10.

1. efendiyi dünki gün rencīde itdik bize ḫāṭır-mānde oldılar 2. ben iki aylıḳ vezīrim lisān-ı devleti bir ḫoş bilmem kerem eyle bizi 3. barışdır takṣīrātımızı 'afv buyursunlar diyü vāfir i'tiẕār idüp 4. biz daḫi yigirmi otuz ṭabak şeker ve bir ḳaç ṭabla mīve göndermiş 5. ve beş altı günden şoñra ki vardıġımız günüñ on beşincisidir 6. şāh ṭarafından bize maṣraf bahāsı olmaḳ üzere beş yüz tuman 7. akçe gönderdiler bizim ḥisābımızüzere on altı kīse üç yüz 8. otuz üç ġuruş olur otuz ḳadar ḳızılbaş ile ḳapucılar 9. ketḫüdāsı getürüp bizden ḳahve ve şerbet buḫūr ikrāmdan şoñra 10. elli 'aded ṭuġrālu altun ile bir çuḳa ve bir ḳumaş kendüye ve yüz 11. 'aded altun daḫi etbā'ına virüp gönderdim vardıġımız günüñ 12. on altıncı eḥad güni nāme-i hümāyūnı getürmek üzere şāh 13. bizi meclisine da'vet idüp biz daḫi var ḳuvveti bāzūya getürüp 14. nāmūs-ı devlet-i 'aliyyeye lāyıḳ ta'ẓīm ve ikrām ve vech-i müstaḥsen 15. olmaḳ üzere taḫt-revānı tezyīn ve nāme-i hümāyūnı derūnına

11.

1. vaż' idüp on iki 'aded 'Arabī 'akkām libās-ı maḫṣūṣlarıyla 2. ve sekiz ḳadar mülebbis çuḳadār taḫt-revānıñ eṭrāfını dā'iren-mādār 3. iḥāṭa ve öñince yedekler ve 'aḳabinde biz ve etbā'ımız tertīb ile yürüyerek 4. tā şāhıñ oturdıġı bāġçe sarāyıñ ḫāneṣine dek varup 5. üçünci kapuda inüp ve nāme-i hümāyūnı başımızberāberi elimizde 6. ṭutup ḳapudan içerü girdigimizde meger ḳarşuda oturur imiş 7. yemīn ve yesārında üç biñ ḳadar surḫ-serān mükemmel silāḥlar ile 8. ḳıyām üzere ve on ḳadar vüzerā ve beglerbegleri ve otuz ḳadar 9. ricāl-i devletī ve erbāb-ı menāṣıbī ḳu'ūd üzere olup biz bunlarıñ 10. ortasından ḫırāmānī-reftār ile başda ḳafesī destār ve arḳada 11. samūr erkān kürki ve elimde nāme-i hümāyūn āheste āheste 12. yürüyerek şāhıñ oturdıġı ṣofanıñ tā öñine varup 13. benim ile şāhıñ mābeyni hemān bir zirā' ḳaldıḳda ṣaġ elimle 14. nāme-i hümāyūnı bālā ṭutup ṣol elimle de'b-i meclis-i mülūkāne 15. üzere temennā iderek "esselāmü 'aleyküm e'ūżü billāhi mine'ş-şeyṭānirracīm

12.

1.bismillāhirraḥmānirraḥīm 2. hāżā kitābunā yenṭıḳu 'aleyküm bi'l-ḥaḳ" 3. ḥālā fermān-fermāyı memālik-i 'Oṣmānī Sulṭānü'l-berreyn ve ḫāḳāñü'l-baḥreyn 4. şānı İskender-i żü'l-ḳarneyn ḫādimü'l-ḥarameyni'ş-şerīfeyn es-sulṭān ibni's- 5. sulṭān şevketlü mehābetlü 'aẓametlü ḳudretlü es-sulṭān 6. Aḥmed Ḫān Ġāzī e'azzallāhü enṣārahū ḥażretleriniñ nāme-i hümāyūn-ı 7. meymenet-maḳrūn-ı şevket-i meşḥūnlarıdırşāh-ı cem-cāh ḥażretleriniñ ḥużūr-ı 8. sa'ādetlerine çoḳ çoḳ selām ihdā ve ḫāṭır-ı şerāmetlerini su'āl 9. iderler diyü eżān perdesinde bülend-āvāz ile söyledim ve nāme-i hümāyūnı 10. ṣundum vezīr-i a'ẓamı ṣaġ ṭarafımda ṭururdı ben bu kelimātı 11. söylerken uzadup almaḳ istedi ben mültefit olmadım iki def'a 12. daḫi şāh kendileri bi'n-nefs almaġa meyl idüp amma bu ḳulları 13. taḳrīrimi tamām itmedikçe ḳaṭ'ā bir ṭarafa baḳmadım sözimi bitürdükden 14. ṣoñra şāhıñ üçünci def'a meylinde nāme-i hümāyūnı iki def'a 15. taḳbīl ve başım üzerine ḳoyup şāha ṣunduḳda dizi üzerine

13.

1. ḳalḳup nāme-i hümāyūnı elimden alup ve öpüp başı üzerine 2. koyup elinde ṭutdı şāh baña oturuñ diyü emreyledi 3. ben ise te'eddüb idüp oturmadım tekrār emreyledi yine oturmayınca 4. ḳapucılar ketḫüdāsı ḳolumdan ṭutup zūr ile ḳu'ūd itdirdi 5. ibtidā su'āli şevketli ḫünkār ḥażretleri ne 'ālemdedir dimāġları 6. çaġmıdırya'ni mizācları eyü midir ḥālā İstanbul sarāyında

mı 7. otururlar didiklerinde belī şāhım el-ḥamdü lillāhi Teʿālā vücūd-ı şerīfleri 8. ṣıḥḥat ü ʿāfiyet üzeredir mizācları ġāyet aʿlā ve maḳar-ı salṭanatlarında 9. istirāḥat üzeredirler diyü cevāb virdim vezīr-i aʿẓama Fārisīce 10. benim ismimi suʾāl eyledi ben daḫi اسم مرا ازمن پرس yaʿni adımı 11. baña ṣor Dürrīyem ilçi-i şeh-i Rūmem هرجي فرمان بودمومم didigim gibi hay ilçi efendi ḫoş geldiñ ṣafā getürdiñ 13. yollarda çoḳ zaḥmet çekdiñ mi diyü Fārisīce bir ḳaç suʾāller eyledi 14. ben daḫi iḳtiżāsına göre Fārisīce cevāblar virdim götürüñ 15. yerine otursun diyü fermān eyledikde kapucılar ketḫüdāsı buyuruñ

14

1. diyü beni kaldırup şāhıñ muḳābilesinde oturan vüzerāniñ 2. yanına getürüp ikinci vezīriñ alt yanında yer gösterüp ve öñüme 3. bir ḳaç ṭabaḳ şekerler ḳoyup biz daḫi şeker yimege başlayup şāhıñ 4. dāʾimā teveccüh ve naẓarı benden yaña olup ve vezīri ile beni söyleşdiler 5. ama ne didiklerini işitmedim ancaḳ vażʿlarından ne maʿḳūl ve ne güzel 6. edebli ve maʿrifetli ilçidir diyü söyleşdiklerini ḥis ü tirāş itdim 7. ve tekrār yine beni karşusına ṭaleb eyledi ḳapucılar ketḫüdāsı koltuġuma 8. girüp ḳaldırup ḥużūrına getürdi ayaḳ üzerinde İstanbuldan 9. çıḳalı ne ḳadar müddetdir Baġdāda ḳaç ayda geldiñ ne miḳdār mekş 10 eylediñ Baġdāddan çıḳalı çoḳ zamān oldı mı şevketlü ḫünkār ḥażretleri 11. seniñle Baġdād vālisine nevāziş-nāmeler gönderdi mi Ḥasan Pāşā 12. ḫūb ādemdir ben anıñ hem-civārlıġından rāżı ve ḫoşnudum anda Meşhede 13. varan bizim züvvārlarımıza çoḳ riʿāyet ider her vechle yaḥşī 14. ādemdir diyü vāfir şināsın eyledi ben daḫi biʾl-cümle münāsibeti ile 15. vech-i maʿḳūl üzere tekrār beni ḳarşuda yerime getürdiler şāh

15.

1. kendü öñündeki maḫṣūṣ şekerden ikrāmen biraz şeker daḫi gönderdi 2. iki defʿa altun ibrīḳ ile çay ve ḳahve getürdiler içdim ṣoñra 3. sāde naḳḳāre faṣlına başlayup ṭaʿām-ı simāṭī döşendi ṭaʿāmdan 4. ṣoñra tekrār bize maḫṣūṣ ḳahve gelüp içilüp andan ṣoñra 5. ḳalḳılup oturdıġım yerden vedāʿ idüp ve binüp ḫānemize 6. gelüp bir haftadan ṣoñra vezīr-i aʿẓamı tekrār bizi daʿvet idüp 7. biz daḫi devletlü ṣadr-ı ʿālī ḥażretleriniñ mektūb-ı merġūbların maʿan alup 8. yine ādāb-ı küllī ve niẓām-ı ʿOṣmānī üzere varup meclislerine düḫūlümde 9. iʿtimādü ʾd-devle beni gördigi gibi yerinden kıyām ve oṭanıñ nıṣfına 10. dek istiḳbāl idüp bize kendü yanında yer gösterüp mektūb-ı 11. şerīfi taʿẓīm ve tekrīm ile öpüp yedine virüp ol daḫi alup 12. öpüp başı

ucına kodı bize çay şerbeti ve şeker getürdiler 13. ṣoḥbete başlanup gāh Türkī gāh Fārisī eş'ār oḳınaraḳ ve gāh 14. İstanbul vesā'ir memālik-i maḥrūsanıñ āb ü hevā ve leṭāfet ve 15. neẓāfetini su'āl ve iḳtiżāsına göre cevāblar virerek ve ol meclisde

16.

1. vāfir şū'arā ve erbāb-ı ma'ārifden kimesneler var idi germiyyet üzere 2. ḳatı vāfir şi'r ṣoḥbeti olundı ve'l-ḥamdü lillāhi Te'ālā cümlesi taḥsīn-i 3. belīġ idüp Rūm-ı behçet-rusūmda meger bu mertebe ādemler daḫi var imiş 4. diyü ġıyābımda sitāyiş itmişler ṣoñra ḫ'ānendegān mūsiḳī faṣlına 5. başlayup ba'dehū ṭa'ām gelüp ve ḳahve ve şerbetler içilüp ḳalḳılduḳda 6. bize bir donanmış altun raḫtlu at pīşkeş idüp ama rikābı 7. ḳara teymür ve raḫtıñ altunı on dört dirhem sā'ir bisāṭı daḫi 8. aña göre binüp ḳonaġıma geldikde elli ḳadar ḳızılbaş mīrāḫūr 9. ve rikāb-dār ve cilā'-dār nāmında bile ḳoşılup yine bunlara yüz ḳadar 10. sikke-i ḥasene baḫşīş virildi ve yigirmi gün miḳdārı geçdikden 11. ṣoñra şāh ṭarafından dört yüz tuman akçe ki on üç kīse 12. yüz altmış altı ġuruşdur yine maṣraf bahāsı gelüp ve bir ḳaç 13. günden ṣoñra şāh yine bizi meclisine da'vet idüp vardıġımda 14 . nāme-i hümāyūnuñ maẓmūnını ve mūcibince memleketlerine taḥrīr eyledikleri 15. fermānlarını taḳrīrden ṣoñra muḳaddemā oturdıġım maḳāmda oturup

17.

1. şeker yinüp şerbetler içildikden ṣoñra bizi ḳarşusına getürdüp 2. neşlersin eyü misin ḫoş mısın ḳonaġıñdan maḥẓūẓ mısın didikde 3. belī şāhım her vechle maḥẓūẓum el-ḥamdü lillāhi Te'ālā ẕevḳimiz vardır 4. ḫünkār ḥażretleri şimdi maḳar-ı salṭanatlarında eglenürler mi yoḫsa 5. ṣayd ü şikār iderler mi ḫayır şāhım itmezler şikār-ı kuh daḫi itmezler mi 6. didiklerinde şikār-i şükūh iderler didim güldiler vālid-i mācidleri 7. ve birāder-i emcedleri ṣayd ü şikāre mā'iller idi bunlar niçün itmezler 8. ḫuṣūṣā ṣayd ü şikār mülūk-i 'ıẓāmıñ şānındandır gerek idi ideler 9. bu ḳulları cevāb virdikde şāhım bizim şevketlü pādişāhımızşehzāde 10. liginde taḥṣīl-i ma'ārife ġāyet sa'y idüp ḫuṣūṣā tevārīḫe ve mülūk-i 11. eslāfıñ āṣārına tetebbu'ları var idi bir gün tevārīḫ mütāla'a 12. iderken bir maḥalle gelmişler ki Nūşirevān-ı 'ādil Buzūcimihr-i ḥakīme 13. su'āl eylemiş ki ṣayd ü şikār maḳūlesinden ḳanġı ṣayd ü şikār leẕīẕ 14. ve fā'idelidir Büzūcimihr dimiş ki re'āyā ve ahālīniñ ḳulūbını 15. ṣayd itmek cümle ṣaydlardan leẕīẕdir ve āḫiretde intifā'ı ziyāde-

18.

1. -dir dimiş ve bu keyfiyete vāḳıf olduḳdan ṣoñra eger Ḥaḳ Teʿālā 2. taḫt-ı ʿālī-baḫt-ı ʿOṣmānīye cülūs itmegi baña müyesser iderse 3. ḳaṭʿan ṣayd ü şikār hevesinde olmayup reʿāyā ve ahālīniñ taʿmīr-i 4. ḳulūb ve terakḳī-i aḥvālleri ile olayım diyü derūnında Cenāb-ı Bārī 5. ile ʿahd itmiş şimdi ol ʿahde vefā ile dāʾimā niyet-i ṣādıḳaları 6. celb-i ḳulūb-ı reʿāyā ve ahālīdir ol cihetden ṣayd ü şikāre çendān 7. meyl ü raġbetleri yoḳdur didigimde ġāyet pesend ve istiḥsān idüp 8. yā evḳātlerini ne ile güẕerān iderler eglenceleri nedir diyü suʾāl 9. eyledikde ben daḫi şāhım haftada iki gün ḳubbe-i ʿālī dīvānı 10. vardır ʿumūmen vüzerā ve ʿulemā ve ricāl-i devlet erbāb-ı maṣāliḥ-i nāsı 11. görürler ve iki gün daḫi ḥālā müceddidā binā ve iḥyā buyurduḳları kütüb-ḫāneye 12. teşrīf ve şeyḫüʾl-islām ve ṣadreyn-i muḥteremeyn ve sāʾir ʿulemā cemʿ olup tefsīr-i 13. şerīf ve eḥādīṯ-i Nebevī müẕākere olunup kendüleri ḳafes ardından 14. istimāʿ ve müteleẕẕiẕ ve müstefīd olurlar didim yā ḳuṣūr günleri ne ile 15. geçürürler diyü ṣorınca ben daḫi şāhım cumʿa güni müʾminler bayramıdır abdest

19.

1. alup ḳuşluḳ vaḳti cāmiʿa varup işrāḳ ve ḍuḥāyı kılup 2. cumʿayı cemāʿat ile edādan ṣoñra iki sāʿat miḳdārı vāʿiẓ 3. efendiniñ nuṣḥ ü pendini istimāʿ ve yine maḳar-i saʿādetlerine gelürler 4. yā ḳuṣūr iki gün ne ile eglenürler didiginde ben daḫi şāhım cumʿa 5. irtesi vezīr-i aʿẓamı daʿvet idüp umūra müteʿllıḳ ne ḳadar meṣāliḥ 6. ve ḥal ü ʿaḳd-i memleket var ise ḥużūr-ı hümāyūnına ʿarż ve müẕākere olunup 7. iḳtiżāsına göre ḫitāmın virürler çehār-şenbe güni ʿaleʾṣ-ṣabāḥ 8. edā-yı ṣalāt ve evrāddan soñra rikāb-ı hümāyūnlarında olan tīr- 9. endāz ve tüfeng-endāzlar cemʿ olup vaḳt-i ẓuhra dek anları seyr 10. ve kendüleri daḫi bir miḳdār tīr-endāzlıḳ ve tüfeng-bāzlıḳ idüp nişānı 11. uranlara baḫşiş ihsān iderler baʿdeʾẓ-ẓuhr silāḥşörler meydāna 12. çıḳup cirīd-bāzlıḳ ve nīze-endāzlıḳ idüp anı seyr iderler 13. didigimde ġāyet istiḥsān ve beni muʿtemedüʾd-devlesine medḥ idüp 14. döndi baña didi ki ilçi efendi seniñ gibi ilçi bu diyāra kim 15. gelüpdür ne benim günümde ne babam gününde hīç gelmeyüpdir seni ḫünkār

20.

1. ḥażretleri intiḫāb idüp gönderüpdür didiklerinde ben ne ednāyım 2. devlet-i ʿaliyyede söz ṣāḥibi erbāb-ı maʿārifden öyle vücūd-ı kāmiller 3. vardır ki ben anlarıñ elini öpüp ḥużūrlarında kuʿūd itmege ḳādir 4. degilim didigimde hey öyle dime ben biliyorum vallāhi billāhi ḫünkār ḥażretleri 5. seni intiḫāb idüp gönderüpdür muʿammer olsunlar taḥḳīḳ itdim ki 6. ḫünkār ḥażretleri beni çoḳ sevdiklerinden seni baña göndermişler siziñ 7. geldigiñizden ġāyet maḥẓūẓ oldum ben benā-yı Rūmda böyle Fārisī- 8. dān görmedim ve işitmedim ḫoş geldiñ ṣafā getürdiñ diyü nevāzişler 9. eyleyüp tekrār beni maḳāmıma getürüp şeker ve şerbetlerden ṣoñra ṭaʿām 10. döşenüp sāde naḳḳāreye başlanup āḫir olduḳdan ṣoñra binüp 11. ḳonaġımıza geldik bir ḳaç günden ṣoñra nevrūz-ı sulṭānī ḥulūl idüp 12. anlar nevrūza ġāyet iʿtibār ve ʿīd-i ekberdir diyü tesmiye idüp 13. ʿīd-i ramażān ve ʿīd-i aḍḥādan ḥāṣā mükerrem ve eşref olmaḳ üzere 14. iʿtibār iderler imiş ḳanġı ayda vāḳiʿ olsa ol ayıñ nihāyetine dek 15. bir işe el urmayup tāze cedīd libāslar ile kendülerin donadup

21.

1. gice gündüz ẕevḳ ü şevk ile aʿlā ve ednā ẓükūr ve inās 2. ve nisvān ve ṣıbyānı sürūr ve şādmānī iderler ibtidā taḥvīl-i şems 3. sāʿatinde biʿl-cümle vüzerā ve aʿyān-ı devleti şāhıñ meclisine daʿvet 4. ve ḥāżır şāhıñ öñine beş yüz biñ miḳdārī meskūk altun 5. ḳorlar şāh daḫi eliyle ol altunı ḳarışdırup bir ḳabża alup 6. ibtidā vezīre virüp ṣoñra biʾl-cümle ḥużżār-ı meclise tevzīʿ şāhıñ 7. eli ṭoḳunmuşdır diyü ḫalḳ birbirlerine zuʿm-ı bāṭıllarınca teberrük diyü ihdā 8. iderler bu ḳuluñuzı taḥvīl gicesi daʿvet itdiler iʿtiẓār idüp 9. gitmedim irtesi gün ādem gelüp tekrār daʿvet eylediler vardıġımda 10. gördüm ki yine ikrām ve ḫoş geldiñ didikden ṣoñra yine ḫünkār ḥażretleri 11. ne ʿālemdedir hemān İstanbulda mı eglenürler yoḫsa beşer onar 12. ḳonaḳ baʿżı şehirlere geşt ü güẓār iderler mi didikde ben daḫi geşt 13. ü güẓār diyü buyurdıñız ne maʿnāyadır didikde buyurdılar ki 14. baʿżı diyārıñ ābı baʿżınıñ hevāsı baʿżınıñ mesīresi eyü 15. olur ol cihet ile varmazlar mı didi ben daḫi şāhım varmazlar

22.

1. didim nīçün didi anuñçün varmazlar ki bizim İstanbul Cenāb-ı Bārīniñ 2. tecellīsine maẓhar olmuş ẕübde-i pāy-taḫt-ı mülūk-i ʿālemdir cennetden 3. māʿadā ʿālem-i dünyāya iḥsān olunan āb ü hevā ve leṭāfet ve neẓāfet 4. ve sebze-zār ve cūy-bār ve deşt ü kühsār ve mesīre-hāh ḫuṣūṣā

5. mecmeʿu ʾl-baḥreyniñ iki cānibinde olan sāḥil-ḫāne-i zībālar ki bāġ-ı iremden 6. bir ḳıṭʿa belki firdevs yerinden numūne-dār ol makām-ı rūḥ-efzālarıñ 7. gūn-ā-gūn ẕevḳ ü ṣafā ve leṭāfet-i āb ü hevāsı maḥsūd-ı ʿālem ve ġıbṭa-i 8. benī ādem iken anları bıraġup āḫar diyāra gitmek taʿẓīb-i ḥayvān bilā-fāʾide 9. degil midir didigimde İstanbul güzel şehir midir diyü ṣordı 10. ben daḫi bildigim mertebe çeyrek sāʿat ḳadar İstanbuluñ enderūn bīrun 11. ve eṭrāf ve cevānibinde olan yalılar ve sarāylar ve mesīre-gāhlar ve sāʾir 12. ʿacāyibāt ve ġarāʾibātını geregi gibi tafṣīl ve beyān eyledigimde ġayretinden 13. bizim İṣfehān daḫi ġāyet ḫūb ve merġūbdur didikde ben daḫi

14. ستانبول دیدم اصفهان شنیدم

15. شنیدن کی بود مانند دیدن دیدم

23.

1. andan ṣoñra biraz tefekkür idüp yine ḫünkār ḥażretlerini ben çoḳ severim 2. yaʿni ṣol mertebe ki maḥabbetleri ḳalbimden çıḳmaz ekṣer-i evḳātımı derūn-ı 3. ḥāl ile müṣāhede iderim ʿacabā anlar daḫi bizi severler mi ve maḥabbetleri 4. bizim ḳadar var mıdır sen nice bilürsin didikde vallāhi şāhım elbette 5. ḳalbden ḳalbe yol vardır beyt بچشم ظاهر اکر رخصت تماشا نیست . 6 نیسته است کی شاهراه دلهارا.7. yaʿni ẓāhir göz ile baḳmak mümkin degil ise göñüller şāh-rāhını kimesne 8. baġlamaḳ ḳādir degildir elbette ḳalb gözile birbiriñizi müṣāhede 9. buyurursız didigimde çünki Cenāb-ı saʿādetiñiz bu mertebe seversiz anlar 10. daḫi sizi severler eger sevmeyeler idi beni size göndermezler idi 11. ve nāme-i hümāyūnda dostluḳ ʿarż idüp bu ḳadar zamāndan mektūbuñuz 12. gelmedi aḥvāliñizden ḫabīr olamadıḳ diyü yazmazlar idi lākin 13. şāh-rāhı maḥalli ile īrād eyledigimden ġāyet maḥẓūẓ olup ne güzel 14. īhām eyledi diyü vezīrine söyledi ṣoñra bizi maḳāmımıza getürüp 15. yine ʿādetleri üzere sāzende ve ḫānende gelüp ṭaʿām döşenüp

24.

1. yindikden ṣoñra vedāʿ idüp geldim bir iki günden ṣoñra iʿtimādüʾd- 2. devlesi ḫaber göndermiş ki bir ilçi techīz idüp kendüleri ile 3. refīḳ olmaḳ üzere irsāl ideriz nāme-i hümāyūnuñ cevābını aña 4. yazup viririz ve kendüleri tehī giderler zīrā bizim muḳaddemā gönderdigimiz 5. Rüstem Ḫān ile olan nāmemiziñ cevābını siz Meḥmed Pāşā merḥūm ile 6. gönderüp bizim ilçimiz Rüstem Ḫān daḫi tehī gelmişdir ve ḳānūn-ı kadīm 7. daḫi nāme iki

olmaz bir olur ben didim ki bu ḳānūnı 8. vaż' iden pādişāhlar degil midir anlar daḫi belī öyledir ya öyle oldıġı 9. ḥālde gerek bizim devletimizde gerek siziñ vesā'ir mülūküñ devletlerinde 10. şehzādeler taḫta cülūs itmezden muḳaddem evlenüp te'ehhül itmek 11. yaḫud cāriye ṭutmaḳ ḳānūn mıdır didim yoḳ didiler ya siziñ 12. şāhıñız birāder ve birāder-zāde ve 'amca-zāde ve evlādlarına ne içün 13. birer cāriye virüp tecvīz itdirdi didim şāhımızıñ merḥameti 14. ġālibdir anları esirgeyüp merḥamet idüp virdi imdi bu taḳdīrce 15. ḳānūn bozulmadı mı didigimde ġayri bir cevāb bulamayup bıraġup

25.

1. gitdiler tekrār i'timādü'd-devle bizi bu ḫuṣūṣ içün da'vet 2. ve vardıġımızda vāfir ḳīl ü ḳāl ve muṣāḥabetden ṣoñra 3. ma'nā elzāmı ḳabul idüp ama ẓāhir egerçi ḳānūn degildir 4. velākin siz sā'ir ilçilere ḳıyās olunmazsız ve şāhımız size 5. ġāyet maḥabbet itmişdir ḫāṭırıñız içün nāme-i hümāyūnuñ cevābı 6. olmaḳ üzere size icmāl üzere bir nāme ve sizden ṣoñra 7. gönderecegimiz ilçimiz ile tafṣīlen yazarız diyü cevāb eylediler 8. ḳalḳup yine konaġımıza geldik birḳaç günden ṣoñra şāh ṭarafından 9. ḫil'at-i fāḫire gelüp ve bizi nāme almaġa da'vet eylediler biz daḫi 10. ḫil'atlerin giyüp vardıġımızda sā'ir meclislerinden tekellüflü bir meclis-i 11. 'ālī tertīb eylemişler bizi yine maḳāmımıza ḳu'ūd itdirüp 12. ol meclisde kendü ḫānlarından birḳaç ḫāna manṣıb tevcīh 13. ve ḫil'at giydirdiler ve şark ile şimāl beyninde vāḳi' Ṭaġıstān 14. ahālīsi Müslümān ve kefere ṭoḳsan dört ḳabīle olmaġla beher sene 15. her bir ḳabīleden birer nefer ilçi olmaḳ üzere rikāb-ı şāhīye iki 'aded

26.

1. ṣelāṣīn ve iki 'aded ḳuzı derileri gelüp bölüşüp ma'āş 2. ta'bīr olunan sāliyānelerin alup giderler imiş ḥikmeten ol 3. meclise müṣādif olup bu ṭoḳsan dört nefer ki kendüleri 4. a'cūbe ve libāsları bü'l-'aceb ve pīşkeşleri müsaḫḫare ve vaż' ü ḥareketleri 5. ġarā'ib gelüp şāhıñ ḥużūrında 'aynī ile kefere ṭā'ifesi puta 6. secde ider gibi ḥāşā şāha secde idüp hediyelerin bıraġub 7. gitdiler bir iki Özbek ilçileri ve Mosḳov ilçileri var idi anlar 8. daḫi ol meclise gelüp şāha ḳarīb olmayup ıraḳdan zemīn-būs 9. idüp kāġıdların ellerine virüp yolladılar ṭa'ām gelüp yindikden 10. ṣoñra şāh beni ḥużūrına da'vet ve ḫiṭāb itdi bu gördigiñ 11. bizim re'āyāmız maḳūlesidir ġāyet faḳīru'l-ḥāl olmalarıyla ecdādımız 12. dan şāh 'Abbās bunlara merḥamete her bir ḳabīleye senevī birer miḳdār ma'āş 13. ta'yīn eylemiş anlar daḫi her sene rikābımıza gelüp

ser-fürū idüp her biriniñ 14. sāliyāneleri ne ise virüp muṭayyeb iderüz didiler ammā bu ḳuluñuz 15. ṣıḥḥatī üzere ṣoñra ḫaber aldım ki bunlar Tatar maḳūlesi bir ṭā'ife imiş

27.

1. Şāh ʿAbbāsıñ devrine gelinceye dek Tatar gibi dā'imā bunlarıñ 2. memleketini çayup aḳın idüp kenārda olan ḳurā ve ḳaṣabaların 3. yaġma ve vāfir māl ve esīr getürürler imiş Şāh ʿAbbās cülūs 4. eyledikde bunları dostluḳ yüzinden bir ṭarīḳla ḳavle alup her bir ʿaşīrete 5. senede bir miḳdār maʿāş taʿyīn ve gelüp dīvān-ı şāhīde ḫilʿatların 6. giyüp ve sāliyānelerin alup ġayri bir vechle memleket ve reʿāyālarına 7. taʿaddī itmemek üzere ḳavl ü ḳarār ve ʿahd-nāme yazmışlar meger 8. bunlar ol ṭā'ife imiş ki bu meclise müṣādif oldılar andan ṣoñra 9. şāh bizim ṣulḥ ü ṣalāḥ aḥvālini ṣordı her biriniñ müddeti ne 10. miḳdārdır çoḳ mıdır az mıdır cümleniñ ṣulḥ-nāmesi bile mi yazıldı 11. didiklerinde ben daḫi şāhım bunlarıñ müddet-i ṣulḥleri muṭarrad degildir 12. kimi yigirmi beş ve kimi otuz ve kimi otuz beş senedir anlarıñ cümlesi 13. ṣulḥ idi ricā iderler velākin devlet-i ʿaliyye müsāʿade buyurmayup 14. anlarıñ ziyāde ḫāhiş ve ricālarıyla bu mertebeye rıżā virildi 15. ancaḳ ṣol şarṭile ki eger muġāyir küstāḫāne vażʿ ü ḥareketleri ẓuhūr

28.

1. iderse te'dīb ve cezāları tertīb olunmaḳ üzere ʿahd-nāme-i 2. hümāyūnumuzda taṣrīḥ ve teṭayyür olunmuşdur ve her sene tüccār ve ilçi 3. hedāyāları rikāb-ı hümāyūna gelüp vaʿd olunan ne ise kendü yed 4. leriyle bilā-vāsıṭa dīvān-ı ʿālīde ḫazīne-i ʿāmireye teslīm olunmak 5. üzere ḳavl ü ḳarār virilmişdir bizim ʿAceme ḳarīb serḥad aḥvāllerin 6. suʿāl eyleyüp bir miḳdār Kürdistān beglerinden teşekkī ṣūretin żımnen 7. işʿār idüp velākin lisāna getürmedi ancaḳ şöyle ḥis itdim ki 8. vezīri ṣaġ yanımda ṭururdı anıñ işāretiyle ketm idüp 9. söylemedi velākin bu ḳulları hemān cevrāne cevāba taṣaddī idüp 10. şāhım bizim şevketlü ʿaẓametlü ḳudretlü pādişāhımız eʿazzallāhü enṣārahü 11. ḥażretleriniñ zamān-ı saʿādet-i iḳtirānlarında ser-ḥadde olan 12. Kürdistān beglerimiz bi'l-cümle ribḳa-i iṭāʿat ve inḳıyādda olup 13. cādde-i istiḳāmetde ser-mū inḥirāfa ḳādir degillerdir eger cüz'ī 14. ve küllī teḫallüf iderler ise ser-ḥad-nişīn olan vüzerā ve begler beglerime 15. anlarıñ cezālarını tertīb ve rikāb-ı hümāyūna ʿarż idüp yirine oġlını

29.

1. yā ḳarındaşını naṣb iderler ez-cümle muḳaddemā Cenāb-ı saʿādet-meʾābıñ 2. eṣnā-yı cülūsında şehr-i zūr ḥavālīsinde ẓuhūr ve memleketiñizde taʿaddī 3. ve tecāvüz üzere olan Bebe Süleymān ki anıñ küstāḫlıġını miş'ar bir iki 4. defʿa nāme-i nāmī ve ilçileriñiz geldikde merḥūm ü maġfūrun leh Ġāzī Sulṭān 5. Muṣṭafā Ḫān ʿaleyhiʾr-raḥmeti veʾl-ġufrān Ḥażretleri Cenāb-ı saʿādet-meʾābıñızıñ 6. ḫāṭır-ı şerīflerini ṣıyānete mezbūrı evlādlarıyla kahr ü ḳamʿ ve sancāklarını 7. āḫara iḥsān ve ġaṣb olunan maḥalleri girü size red ve maḫṣūṣ ilçi 8. gönderüp nāme-i hümāyūn ile ḫāṭır-ı şerīfiñizi taṭayyüb eyledikleri maʿlūm-ı 9. saʿādetiñizde degil midir didigimde belī ṣaḥīḥ söylersin öyledir diyü teslīm oldı 10. tekrār ben daḫi şāhım benim daḫi ser-ḥadde müteʿallik cevāblarım vardır dir iken 11. vezīr ḳolumı ṣıḳup luṭf eyle söyleme diyü işāret eylediginde sözi 12. çevirüp pādişāhlara lāzım olan kendü ser-ḥadlerini memālik-i 13. maḥrūsasından ziyāde ḥıfẓ ile mābeyninde münʿaḳid olan ṣulḥ 14. ü ṣalāḥ ve dostluġı mürāʿāt itmekdir didim andan ṣoñra nāmeyi 15. elime ṣunup ben daḫi alup ve ikrām ile aldıḳdan ṣoñra ḫünkār ḥażretlerine

30.

1. çoḳ çoḳ selām idüp ve duʿālar yetürüp ʿarż-ı maḥabbetler idersin 2. ve Tañrı emāneti olsun şöyle dirsin ki Ḥaḳ Teʿālā anlara ve bize çoḳ 3. yıllar ʿömürler virsün ve dāʾimā beynimizde böylece ilçiler gelüp ṭarafeynden 4. mürāselāt güşāde olsun ben anlarıñ duʿācısıyım anlar ābāʿan-ced 5. ġāzī ḫünkārlardır dāʾimā evḳātlarını ġazā ile geçürmişlerdir anlarıñ 6.duʿāsı bize farż-ı ʿayndır böyle niyāz-mendim ki anlar daḫi bizi mübārek 7. żamīr-i enverlerinden mehcūr eylemeyüp duʿā-yı ḫayr ile yād buyuralar zīrā 8. anlarıñ ġāzī ḫüdāved-gār oldukları ḥasebiyle duʿāları her vechle dergāh-ı 9. Ḥakda maḳbūldür diyü ḫatm-ı kelām idüp biz daḫi ādāb üzere vedāʿ 10. idüp gitdik geldigimiziñ irtesi güni bize ḫarc-ı rāh 11. olmaḳ üzere yedi yüz tumān akçe ki yigirmi üç kīse ider biz daḫi 12. getüren ādemlerine devlet-i ʿaliyyeniñ şān-ı vālāsına lāyıḳ çuḳa 13. ve ḳumaşlar ve sikke-i hümāyūn ile meskūk bir miḳdār sikke-i ḥasene virüp 14. ġayri yol tedārikimize şürūʿ eyledikde tekrār vezīri bizi 15. daʿvet idüp vardıġımızda vāfir iʿzāz ü ikrāmdan ṣoñra

31.

1. muṣāḥabete başladıġımızda şāh meclisinde ser-ḥad ḫuṣūṣını söyle 2. didigiñiz ne içün idi didigimde cevāb itdi ki ḳorḳdum ki şāhıñ 3. ṭabīʿatına keder virecek bir mādde olup da şāh bize ʿıtāb eyleye 4. anıñ içün menʿ eyledim şimdi buyuruñ baḳalım didikde ben daḫi ibtidā 5. Amāgū Ḳalʿasını söyledim eṣnā-yı ṣulḥde hedm olunup ṭarafeynden 6. ābād olmamaḳ üzere Ġāzī Sulṭān Murād Ḫān ʿaleyhi ʾr-raḥmeti ve ʾl-ġufrān 7. ḥażretleriniñ ṣulḥ-nāmesinde muṣarraḥ ve mestūr iken Mīrāvisek ẓuhūrı 8. eṣnālarında niçün maʿmūr ve ābād idüp içine ʿasker ḳodıñız keẕālik 9. Bāġdād sınūrında Yaclan ḥavālīsinde bir iki maḥal ḫarābe-zār iken 10. siziñ falān ve falān ʿaşīretleriñiz varup ve anda bāġ ve bāġçe 11. diküp ḫāneler binā ve tavaṭṭun itdiklerinde bir defʿa menʿolunmuşiken mütenebbih 12. olmayup tekrārına gelüp maḥal-i merḳūmı şen ve ābādān idüp 13. ḥālā miṣlini idindikleri maʿlūmıñız degil midir bundan māʿadā iş bu sene 14. Van Eyāletinde Hakkāri ḥākimine iki ʿaded maʿmur ḳaryeleri mülküñüzden 15. iḳṭāʿ ve fermānıñız ile mūmā ileyhe ṭaraf-ı şāhīden maʿāş ve yetmiş tuman

32.

1. akçe daḫi gönderdigiñiz ḫilāf mıdır çünki bizim ile dostluḳ iddiʿā 2. idersiz bu maḳūle ḥareketleriñiz dostluġa münāsib midir devlet- ʿaliyye 3. ṭarafına münʿakis olup mü ʾāḫaẕa iderlerse buña cevābıñız nedir 4. didigimde ʿalimallāhü Teʿālā benden başını aşaġı ṣalup bir heyʾete 5. girdi ki ḳızılbaş iken başınıñ ḥumreti çehresine urup hemān ḳıb- 6. ḳırmızı olup iʿtiẕāra başlayup didi ki şāhıñ başı içün 7. benim bundan ʿilm ü ḫaberim yoḳdur münşīʾ-i memāliki yanına çaġırup biraz 8. ḳulaḳlaşup baʿdehū fermānlarıñ yeri terḳīn ve girü döndürmeleriçün 9. ādemler taʿyīn olunmaġıçün tenbīh eylediler baʿdehū erbāb-ı maʿārifleri ile 10. şiʿr ṣoḥbetine şürūʿ olunup ve bizim yanımıza muḳaddemā taʿyīn itdikleri 11. erbāb-ı maʿārifden dört nefer kimesneler daḫi ol maḥalle gelüp ve ḫānende ve 12. sāzendeler musiḳīye āgāz idüp bir ḫayli germiyetlü meclis olup 13. ol eṣnāda bir şāʿir daḫi vezīre bir ḳaṣīde ṣunup bir miḳdār ʿaṭiyye 14. virüp ṭaʿām döşenüp şerbet ve ḳahveden ṣoñra ḳonaġımıza 15. gelüp bir ḳaç günden ṣoñra şāhıñ emri ile şimdi devlet-i ʿaliyyeye

33.

1. gelecek ilçi bizi daʿvet ve şāh ṭaḳımı ile ikrām ve iṭʿāmdan 2. ṣoñra vezīri bir teẕkere ile ḳapucılar ketḫüdāsını göndermiş ve kerem 3. itsünler bize uġrayup azacuḳ görüşsünler ṣoñra

ḳonaḳlarına 4. varsunlar diyü niyāz itmişler biz daḫi daʿvete icābet şarṭındandır 5. diyüp vardıḳ meger şāhıñ sarāyınıñ ard ḳapusı imiş ve şāh gizlü 6. bir yerde oturup bizi vezīr ile söyleşdigimizi işidir imiş 7. ḥāṣılı vardığımızda vezīri bizi ikrām ile istiḳbāl ve yanına 8. alup velākin bir kendüsi ve bir daḫi bendeñiz āḫar kimesneyi bizden 9. ve kendülerinden içerü ḳomayup ḫalvet idüp şeker getürüp 10. muṣāḥabete başlandıḳda memleketleri aḥvāline dāʾir biraz mükāleme ve selefi 11. muʿtemedüʾd-devlelerinden şikāyet yüzin gösterüp meṣelā anlarıñ 12. ʿadem-i ihtimāmları sebebiyle devlet-i Īrān muḫtel ve müşevveş olmaġa 13. yüz ṭutup ḥattā ḳadīmden reʿāyāmızolan Mīr Üveys ʿaşīretleri 14. ve berü ṭarafda Lezgi ṭāʾifesi cingāneleri cā-be-cā edebsizlige 15. başlayup baʿżı mertebe ile memleketimizi taḫrīb ve taʿaddī ṣadedinde olup

34.

1. murādları buña şāh-ı cem-cāh ṭarafından bunlara ḫilʿat gönderilüp 2. siz bizim ḳadīmī bendelerimizsiz cürmüñüzi ʿafv eyledim rikābımıza gelüp 3. rūy-māl eyleyesiz meʾmūlüñüz ne ise müsāʿade olunur diyü ḫāṭırlarını 4. alalar şāh ise ʿinādında ıṣrār itmişdir ben anlara ḫilʿat ve ādem 5. gönderdim diyü taṣḍīḳ ve teʿḫīr itmekdedir ki kendüleri gelüp 6. rikāblarına yüz sürüp cerāyim-güẕeştelerin istiʿfā ideler merḥameti 7. daḫi ġālib olmaġla bir külliyetlü ʿasker tertīb idüp gönderüp cezāların 8. virdirmege daḫi rıżāları yoḳdur mebādā ki muḳātele olunup içlerinde 9. olan bī-günāhlar daḫi ara yerde helāk olalar bu taḳrīb ile bir miḳdār 10. memleketimize perīşānlıḳ ṭārī olup ḥālā gice ve gündüz ḫʿāb ü rāḥatı 11. terk idüp ıṣlāḥ ve niẓāmına saʿy ve ihtimām itmedeyim eger emegiñizde 12. bir takṣīrātımız vāḳiʿ oldıysa ʿafv ile muʿāmele buyurursız bizler siziñ 13. ḳadriñizi bilmez degiliz Āl-i ʿOṣmān pādişāhları ḫuṣūṣā iş bu ḫünkār 14. ḥażretleriniñ celālet-i ḳadr ü fażl ü kemāli ve fehm ü firāset ve ʿaḳl 15. ü kiyāseti ve cemīʿ-i fünūnda ve ālāt-ı ḥarb istiʿmālinde olan mahāreti

35.

1. ve reʾy ve tedbīr ve reʿāyā-perverligi ve bizim şāh-ı ʿālī-cāh ḥażretlerine 2. olan maḥabbetleri ḫuṣūṣā ḥaremeyniʾş-şerīfeyn ṭarafına varan ḥuccāc 3. ve züvvārımıza olan ḥimāyet ve ṣiyānetleri biʾl-cümle maʿlūmumuzdur ve Ḥindden 4. ve Özbekden ziyāde biz anları sever ve duʿāların iderüz hele el-ḥamdü lillāhi 5. Teʿālā kefere ile daḫi ṣulḥ ü ṣalāḥ olup rāḥat oldıñız 6. ʿacabā şimdi sefer yoḳ ʿacabā ḫünkār ḥażretleri ne ile eglenürler ve niyyetleri 7. nedir elbette

pādişāhlar boş ṭurmaz bir şey ile muḳīr olmaḳ muḳteżā-yı 8. şānlarındandır diyü söyledikde ben daḫi cevābımda didim ki ḫānım ben İstanbuldan 9. bu ṭarafa ʿazīmet eyledigim eṣnālarda eṭrāf ü eknāfa fermānlar taḥrīr ve mübāşir 10. ler taʿyīn olunur idi bu mażmūndaki Rūmili ve Boṣna cānibi ve Mora 11. eyāletleri ve Anaṭolu ve Kürdistān ve ʿArabistāna ve Şām ve Ḥaleb tā Mıṣr-ı 12. Ḳāhireye ve Ḥaremeyni ʾş-Şerīfeyne varınca ve berü ṭarafda Baḥr-i Siyāhıñ 13. cevānib-i erbaʿası ve ḳadīm yaḳası ve Tātār Ḫānıñ maḳarrı olan memleketler 14. ve Baḥr-i Sefīdde olan cezīreler ki Saḳız ve Girīd ve Ḳıbrıs ve Rados 15. ve İstanköy ḥāṣılı yedi yüzden mütecāviz cezīreler ve Sebte Boġazına varınca

36.

1. Tunus ve Ṭrablus ve Cezāʾir ve Varhān ve bunuñ emṣāli ne ḳadar 2. deryāda ve ḳarada bilād ve ḳaṣabāt var ise eger cevāmīʿ ve mesācid 3. ve medāris ve ḫānkaḥ ve dāruʾl-ḥadīṣ ve ve tekye-gāh eger ḫān ve ḥammām 4. ve ʿimāret-ḫāne ki taʿmīr ve termīmi ve mürteziḳa ve erbāb-ı veẓāyifiñ ʿulūfeleri 5. ve ḳılāʿ ve biḳāʿ ve cebe-ḫāne ve ṭop ve tüfeng ve sāʾir ālāt ve edevātıñ 6. tecdīd ve tekmīl ve niẓāmları virilmek üzere cevānib-i erbaʿaya irsāl olunur 7. idi ben daḫi ol eṣnāda bu ṭarafa meʾmūr oldum ḥālā bir seneden ziyāde- 8. dir ġālibā şimdiye dek ḫaberleri gelmek gerekdir didim ama benim ile 9. söyleşür iken taḥarrī iderek cevāb virüp ve ḳulaġı ḳafesli pencerede 10. idi ḥattā merḥūm ve maġfūrun leh Şehzāde Sulṭān İbrāhīmiñ vilādet-i 11. bā-saʿādetleri müjdesi Bāġdād vālīsi vezīr-i mükerrem Ḥasan Pāşā Ḫażretlerine 12. geldigi gibi anlar daḫi menzil ile bize bir dīvān çūvūşı ile bir çuḳa-dār 13. gönderüp ve elbette Şehzāde-i civān-baḫt efendimiz ḥażretleriniñ tārīḫini isteyüp 14. biz daḫi vilādet-i hümāyūnlarına bir tārīḫ-i merġūb inşā ve ʿacele ile ṭarafımıza īṣāl 15. eyleyesin ki devlet-i ʿaliyyeye gönderelim diyü bize bir müʾekked mektūb taḥrīr

37.

1. ve kemāl-i mertebe teʾkīd eyledikleri bir ḳaç gün muḳaddem şāhıñ semʿine 2. ilḳā olunmuş imiş vezīr meclis āḫirinde Şehzāde-i civān-baḫt efendimiz 3. ḥażretleriniñ tārīḫini isteyüp ve takrīb ile şevketlü ḫünkārımızıñ 4. ve merḥūm ü maġfūrun leh Ġāzī Sulṭān Muṣṭafānıñ evlādı ve sāʾir 5. şeh-zāde-gān ʿadedde ne miḳdār oldukları mekān merġūb mıdır ḥużūr 6. ve rāḥatları var mıdır diyü suʾāl eylediklerinde ben daḫi ʿadedleri aleʾl-infirād 7. maʿlūmum degildir velākin yigirmiden ziyāde olmaḳ iḥtimāli vardır 8. ve sākin oldukları mekān ol ḳadar müferriḥ

ve dil-güşā ve kendüleriniñ 9. ẕevḳ ü ṣafāları ol rütbe ki kaṭʿan ṭaşra çıkmaġa heves itmezler 10. ve ekşerī taḥṣīl-i maʿārife ṭālib ve oḳuyup yazmaġa rāġıb müteʿaddid 11. ders ve meşḳ ḫ˘āceleri ve kütüb-i nefīse ve envāʿ-ı ālāt-ı ḥarb 12. bi'l-cümle yanlarında mevcūd ve her biriniñ ḫāṭır-ḫ˘āhı ve meyl-i ṭabīʿī 13. neye ise ḳaṭʿā mānīʿ ve mezāḥim yoḳ diledikleri maʿrifet ve fenni 14. taḥṣīl iderler ve Ḥaḳ Teʿālā Ḥażretleri bunlara bir istiʿdād- māderī-15. zād iḥsān buyurmuşdur ki sā'ir ṭalebeniñ bir haftada taḥṣīl ideceklerini

38.

1. be-tevfīḳillāḥi Teʿālā bunlar bir günde taḥṣīl idebilürler ez-cümle şimdi 2. şevketlü ʿaẓametlü ḳudretlü ḥünkārımızSulṭān Aḥmed Ḫān Ġāzī eʿazzallāhü 3. enṣārahū ḥażretleriniñ Sulṭān Süleymān Ḫān nāmında bir şehzāde-i vālā-nijād-ı 4. Felāṭūn- istiʿdādları vardır ki ādāb ü erkān ve fażl ü ʿirfānı 5. mücebbir-i ʿuḳūl ṣanādīd-i fuḥūldür ʿalimallāhü Teʿālā gūyā ki vücud-ı behcet- 6. nümūdı ẕekā ve fiṭnat ve envāʿ-ı cevāhir-i maʿrifetden mürekkeb bir nūr-i mücessem 7. ve rūḥ-ı muṣavverdir taḫmīnen şimdi on iki yaşında ve efser-i fürū-şevket 8. başında ve cımʿa güni cāmiʿlere vardıḳda ḫuṣūṣā ʿīdeyn-i mükerremeyn 9. ālāylarında beyt " شها ستاره صبحم مه همیشه بیشروافتاب میباشد .10و ستاره صبح 11. maṣdūḳı üzere yürürler yaʿnī lisān-ı ḥāl ile bu mażmūnı işrāb 12. iderler ḥaḳ budır ki şevketlü ʿaẓametlü ḥünkārımız ol ṭalʿat-ı rūz-efzūn 13. ile āfitāb-ı ʿālem-tāb ve ferzend-i dil-pesendleri Şeh-zāde Sulṭān Süleymān 14. efendimiz seḥer yıldızı gibi berrāḳ ve pertev-endāzdır Ḥaḳ Teʿālā cümlesiniñ 15. ʿömr ü devletlerin dā'im ve ḳā'im eyleye andan ṣoñra size virdigimiz nāme

39.

1. murād olunan māddeniñ icmālidir inşā'allāhü Teʿālā tafṣīlin 2. murteżā ḳavli ḫān ile irsāl iderüz vardıḳda ġarīb-nüvāzlıḳ 3. ile dostluḳ ḥaḳḳını yerine getüresiz diyü tavṣiye eyledi baʿdehū vedāʿ 4. idüp ḳonaġımıza geldikden ṣoñra beş re's at ve bir ḳıṭār deve 5. ve bir ḳıṭār ḳatır gönderüp biz daḫi iktiżāsı üzere baḫşişlerin 6. virüp bir ḳaç günden ṣoñra ḥareket ve ḫūb merāma müteveccih olduḳ 7. siyemmā mezbūrlarıñ keyfiyyet-i salṭanat ve aḥvāl-i memleketleriniñ icmāli 8. budır ki evvelā şāhıñ dīvānı bu ṭarz ve bu sibāḳ üzeredir ki 9. kendüsi ḫalḳdan müferriz bir yüksecik ṣofada yalñız oturub 10. ve faḳaṭ bir yaṣdıġı vardır ki aña arḳa virüp ġayri yaṣdıḳ yoḳdur 11. şāhdan ġayri kimesne yaṣduk ḳullanmaġa kādir degildir vezīri 12. olan iʿtimādü'd-devlesi şāhdan beş ẕirāʿ miḳdārı oturup 13. anıñ alt yanında defter-dārlar ve

re'īsi ve sā'ir dā'ire-i devletiñ 14. erbāb-ı münāsibi oturur ḳarşu ṣofada vezāret pāyesinde olan 15. ser-ʿaskerleri oturur alt yanında yeñiçeri aġāsı ve sā'ir vüzerāsı

40.

1. ve begler-begleri oturur şāhıñ ṣaġ ṭarafında ḳızlar aġāsı ve beyāż 2. ḳapu aġāsı maḳāmında olan ṭavāşīler ve muṣāḥibler ṭurur ve şāhıñ 3. baş ucunda ḳırk ḳadar tāze ḫān-zādeler ve Abaza ve Çerkes 4. köleler ṭurur ancaḳ ḫān-zādeler ġāyet dilber ve nāzük olurlar 5. egerçi tāb ü ṭarāvetleri yerinde ve lākin çendān ān ve cāẕibeleri 6. yoḳ meṡelā beyit " bilin ḫāk-i İstanbuldur rusūm-i şīve ve nāzı 7. kenārıñ dilberi nāzük de olsa nāzenīn olmaz" 8. maṣdūḳı üzere nezāketleri var lākin nāzenīn degillerdir şāhlarınıñ 9. daḫi libās ve kıyāfeti ġāyet aʿcūbe ve yaḳışıḳsızdır 10. ḳıṭʿa "eyā ḫidīv-i cihān-bān-ı mülk-i ʿOṡmānī 11. seni yegāne-i derhr itdi Ḫāliḳ-ı bī-çūn 12. bir ʿacemī köledir dergehiñde şāh-ı ʿAcem 13. tenāsübi yaḳışıḳsız libāsı nā-mevzūn" 14. ve bunlarıñ memleketi aṣlında altmış ḳonaḳ ṭūlī ve elli ḳonaḳ ʿarżī 15. olup ġāyet maʿmūr ve ābādān ve her bir ḳaryesi üçer yüz beşer yüz

41.

1. biñer ḫānelü ve ḥammāmlu ve her ikişer ve üçer ḳaryeden ṣoñra çārşū 2. ve bāzār ile birer ḳaṣaba ve iki üç ḳaṣabadan ṣoñra birer şehr-i ʿaẓīm olup 3. eger şehristān ve eger ḳaṣaba ve ḳurālarında tüccār çoḳ ve ekinci rencberi 4. ḳıllet üzere oldıġından arpa ve buġdāy ve me'kūlāt kısmı muʿteber 5. olup bizim diyārlarımıza göre ikişer ḳat bahā ile ancaḳ iştirā olunur 6. ammā melbūsāt ḳısmı aña göre erzāndır ve ahālīleriniñ ekṡeri ṣāḥib-i 7. miknet olup faḳīri ḳıllet üzeredir ve kendüleriniñ istiʿmāl 8. eyledikleri elbise maḳūlesi yine kendü vilāyetleriniñ metāʿıdır ve elbise 9. ḫuṣūṣında āḫar devlete ihtiyācları yoḳdur faḳaṭ bir ṣāl-i Keşmīr ve bir 10. daḫi Fransızıñ ḳaba çuḳası anları daḫi istiʿmāl iden nādirdir 11. ve ferrāş maḳūlesi ve döşemeleri hep kendü metāʿlarıdır ve mecmūʿ-ı 12 memleketlerinde üç ḳalʿa vardır ve biri Hind ser-ḥaddinde Mīr-i Üveysiñ 13. ḫurūc itdigi Ḳandehārdır ve biri daḫi Ejder Ḫān ṭarafında ve biri 14. daḫi Erżurūma ḳarīb olan Revān Ḳalʿasıdır ve sā'ir vilāyetleri 15. Üsküdār gibi bi'l-cümle açıḳdadır ve ḳalʿalarından māʿadā şehristān ve ḳaṣabātında

42.

1. ṭopları nādirdir ve ṭop ve cebe-ḫāneye çendān raġbetleri yoḳdur 2. ve lākin kemān-dārlıḳ ve tüfeng-endāzlıḳ fenninde māhirlerdir ve ḥālā 3. ikisine daḫi ʿaskerleriniñ ḫayli raġbetleri vardır

mezbūr Mīr-i Üveys 4. biñ yüz on ʿasker senesinde Ḳandehār ḥavālīsinden ḫurūc idüp 5. ve Ḳandehārı Gürci ʿAbdullāh Ḫānıñ yedinden bir taḳrīb ile nezʿ ü aḫẕ 6. ve ġaṣb ve girüp içinde cülūs ve tasalluṭun idüp ve bir ḳaç ḳonaḳ 7. yere dek cevānib-i erbaʿasın żabṭ ve şāha ḳarşu ḳoyup şāh ṭarafından 8. mezbūruñ ḳahr ve istīlāsını defʿe ve ḳalʿa-i mezbūreyi taḫlīṣ içün 9. taʿyīn olunan Ḳızılbaş ʿaskerin her sene bozup ve ḳırup altı 10. seneye dek bu minvāl üzere ḥükūmet ve sikke'i ve ḫuṭbeyi kendü nāmına 11. oḳıdup ḥattā sikkesi bu beyt idi beyt

12. كه زدبردرهم دارالقرارقندهار

13. خان عادل شاه عالم مير اويس نامدار

14. altı seneden ṣoñra Mīr Üveys vefāt ve ḳarındaşını velī-ʿahd idüp 15. lākin ḳarındaşı ḥükūmet ricālinden olmamaġla ḫalʿ olunup altı aydan

43.

1. ṣoñra Mīr Üveysiñ oġlı Mīr Maḥmūd ḥükūmet-i mezbūre ile ser- 2. efrāz ve ḥālā babası gibi her sene Ḳızılbaş ile ceng ü cidāl 3. ve ḥarb ü ḳıtāl üzere olup Ḳandehārdan taḫtına yigirmi ḳonaḳ 4. berüye gelüp Kirmān ve Meşhed ḥavālīlerine aḳın itmededir bunlarıñ 5. ismi aṣlında iġvān ṭā'ifesidir ve lākin ḥālā ʿAcem bunlara Yevbūc 6. taʿbīr iderler ehl-i sünnet ve'l-cemāʿatdendirler ekşeriyā namāzlarını cemāʿat 7. ile ḳılarlar ve ʿaskerīsinde at ve ḳatır azdır ekşerī ikişer üçer 8. neferi bir deveye binerler ve ḳoyun baġarşuġuna ṣu ṭoldırup bellerine 9. ḳuşaḳ yerine ḳuşanurlar imiş ṣuṣadıḳca ucını çözüp içerler 10. yine bellerine baġlarlar Tātār ṭā'ifesinden sebk-yār imişler ve Herāt şehri 11. ḳadīmden Sulṭān Ḥüseyin Bayḳaranıñ pāy-taḫtı idi o daḫi muḳaddemā 12. ʿAcemiñ elinde olup şimdi anı daḫi yine mezbūr o ḫān ṭā'ife 13. sinden Bahādırlu-nām bir ʿaşīretiñ begi nezʿ ü aḫẕ idüp Özbek 14. ser-ḥaddinde olmaġla Özbek ḫānlarıyla dostluḳ ve imtizāc ve Ḳızılbaşa 15. aḳın idüp bir ḳaç seneden berü o daḫi bir ḫayli bilādın żabṭ

44.

1. ve Meşhede ḳarīb olup ḥattā biz çıḳdıġımız eṣnālarda Meşhed 2. ahālīsinden ʿarż ü maḥża gelüp ya bize ṣāḥib çıḳarsız 3. yāḫud vilāyeti bunlara teslīm iderüz diyü yazmışlar idi biri 4. Ṭaġıstān ve Derbend ṭarafları ki şarḳ ile şimāliñ mābeynidir Lezgi 5. ṭāʿifesi vardır ki anlar daḫi ehl-i sünnet veʿl-cemāʿatdandırlar ve ʿAcemiñ 6. Şīrvān ve Şemāḫī ve Gence ve Ḳarabāġ ṭarafına ḳarīblerdir ve ḥālā sikke 7. ve ḫuṭbeleri Al-i ʿOṣmān pādişāhlarınıñ nāmınadır anlar

daḫi bir ḫayli 8. ʿaşāʾir ve ḳabāʾildir başbuġlarına İbrāhīm Sulṭān ve Ḥacı Dāvūd Beg 9. dirler yaḳınlarda ḫurūc idüp iki üç seneden berü Ḳızılbaşıñ 10. ḳurā ve ḳaṣabaların tāḫt ü tārac ve emvāl ve eşyāların alup işbu 11. sene-i mübārekede ser-ḥadde olan Şemāḫī-nām şehir ki maġbūṭ-ı bilād-ı 12. Īrān idi ḥālā anı alup Genceye istīlā eylediler ve bu memālik-i 13. ʿAcemde Sünnī meẓhebinden ḳatı çoḳ ehl-i İslām vardır ve her ḳaṣaba 14. ve şehirlerinde vāfir bulunur ve lākin ḫavflarından iẓhār idemezler 15. ḫafiye ḳullanurlar baʿżı ḳaṣaba ve ḳurāları Sünnī-rev ve cāmiʿ

45.

1. ve mesācidleri maʿmūr ve ʿibādetleri āşikāre ḥattā ibtidā 2. sınurlarına dāḫil oldıġımızıñ on ikinci güni cezīre dirler 3. bir ḳaṣabalarına uġradıḳ mecmūʿ-ı ahālīsi Sünnī olup içinde 4. cevāmiʿ ve mesācidleri maʿmur ve ṣalāt-ı cumʿa ve ʿīdeyn ve sāʾir 5. ʿibādetleri āşikāre olmaġla bizi iki üç sāʿat miḳdārı 6. mesāfe istiḳbāl ve biʾl-cümle ṣıbyān ve nisvān ve ahālīleri sancaḳlar ile 7. ḳarşu gelüp "Allāhümme ṣalli ʿalā seyyidinā Muḥamedin ve ʿalā ālihī ve aṣḥābihī"diyü bülend- 8. āvāz ile çaġruşup zārī ve feryād iderek elimize ve ayaġımıza 9. ṣarılup sizler Mekke ve Medīne ḫādimi olan şevketlü ʿaẓametlü ḳudretlü 10 Al-i ʿOṯmān pādişāhınıñ mübārek cemāl-i bā-kemāllerini görmişsiz biz siziñ 11. yüziñize baḳmaḳ eliñizi ve ayaġıñızı öpmek bize farż-ı ʿayn maḳāmındadır 12. ve biz bunı ʿibādet ʿadd ve anıñla tefāḫur iderüz diyü aġlaşaraḳ niyāz 13. eylediklerinde ʿalimallāhü Teʿālā bizim baġrımız ḫūn olup bī-iḫtiyār 14. bangır bangır aġlaşdıḳ aşlında ḳaṣaba-i mezbūre ilçileriñ memerri 15. olmayup ehl-i sünnet yüzine ḥasret olduḳlarından bizim mülāḳātımızı

46.

1. niʿmet-i ʿuẓmā ʿadd idüp üç gün üç gice ikrām ve żiyāfetler 2. ile teşyīʿ idüp gönderdiler ḳaṣaba-i mezbūre sākinlerinden eʿizze-i 3. evliyāʾullāhdan Şeyḫ Kitābullāh ki meşhūr-ı āfāḳdır anlarıñ 4. evlādlarıyla görüşdük ḥālā yine ṭarīḳları üzere tekye-gāhları 5. maʿmūr ve haftada iki gün ʿalenen ẕikr-i cehrī iderler ve bunlar ḫarac-ı 6. Sünnī diyü şāh ṭarafına senede vāfir akçe virürler ḥāṣılı 7. şimdi memālik-i ʿAcemiñ belki ṣülüṣī mertebesi Müslümāndır ḫuṣūṣā 8. Nūşīrevān ve Şemāḫī ve Gence ve Ḳarabāġ semtleri biʾl-cümle Sünnīlerdir 9. belki ḫumsı Ḳızılbaş bulunmaz ve Ḳızılbaşıñ mecmūʿ-ı memleketi şen 10. ve ābādān ve maʿmūrdur ḫarābesi ḳatı azdır ʿıyāẕen biʾllāh gösterişde 11. gūyā ki devletleri inḳırāża ḳarīb olmuşdur

ḫafiyeten ve ʿalenen aḥvāllerini 12. mū-be-mū tedḳīḳ itdim memleketleri ġāyet maʿmūrdur lākin devletleriniñ 13. ricāli yoḳ gūyā ki ḳaḥṭ-ı ricāldir ki ol cihetden niẓāmları 14. muḫtel ü müşevveş ve devletleri mütezelzil olup eṭrāfından üzerlerine 15. hücūm ideyorlar bunlar defʿine ḳādir olamıyorlar ve cemʿ eyledikleri

47.

1. ʿaskerleri daḫi bir ṭarafdan firār itmededirler ricāl-i devletī 2. maḳāmında olanları söyletseñ fużūlluġı elden ḳomayup Mīr Üveys 3. oġlı bizim reʿāyāmızdandır ancaḳ şāhımızile nāz ü niyāzı vardır 4. elbette yaḳında gelür şāha ser-fürū ider şāh daḫi günāhlarını baġışlar 5. yine raʿiyyeti ḳabūl ider olur dirler ama ḥaḳīḳatde öyle degildir 6. taḥḳīḳ üzere anlarıñ ḳavī düşmenleridir sefere varacaḳ 7. ser-ʿaskerleri bile meʾyūs ve maḥrūm gibi varurlar Allāhıñ emri 8. ile üzerlerine bir nikbet ve nuḥūset çökmüşdür aṣlā yüzleri gülmez 9. ve cümlesi müttefiḳdirler ki şeyḫ oġlınıñ yaʿnī şāhıñ devri 10. dönmüş ve devleti gitmiş ve müddeti tamām olmuşdur diyü āşikāre söylerler 11. ve bu ḳulları sınurlarına dāḫil olup iki aydan ṣoñra şāhıñ 12. maḳarrına vāṣıl ve üç ay mekş ve ḳırḳ elli günde daḫi Vana 13. çıḳup ḥāṣılı altı buçuḳ ayda bize mecmūʿī yevmiye ve gelürken 14. ḫarc-ı rāh virdigi elli üç kīsedir

II

ʿAZMĪ EFENDİNİÑ PRUSYA SEFĀRET-NĀMESİ

1-b

1. Bismillāhirraḥmānirraḥīm 2. El-ḥamdü lillāhilleẕī eyyede bünyāneʾd-dīn veʾd-devleti bi-ḥüsni tedbīri 3. ricāl ve aṣlaḥa ümūrahüm biʾl-istiḳāmeti veʾṣ-ṣefekati 4. ve ʿaleʾr-raʿiyyeti fī külli ḥāl veʾṣ-ṣalātü veʾt-taḥiyyetü ʿalā ḫayriʾl-beriyyeti 5. Muḥammediʾl-mebʿūṣi li-tetmīmi mekārimiʾl-aḫlāḳı ve meḥāsiniʾl-ḫıṣāli 6. ve ʿalā ālihī ve ṣaḥbihiʾl-mütelaḳḳīne min cenābihī aḥsenüʾl-7. aḳvāli veʾl-aʿmāli ammā baʿd taḳrīr-i kemterīn-i 8. bende-gān-ı dīvān Sāmī Aḥmed ʿAzmī oldur ki devlet-i 9. ʿaliyye-i ebediʾl-ḳarār ile Prusya Devleti beyninde münʿaḳid 10. olan ḥüsn-i ittifāḳıñ teʾyīdi żımnında Prusya 11. cānibine bir sefīr irsāli muḳteżā olmaḳdan nāşī 12. bu çāker-i kemīne beyneʾl-etrāb intiḫāl ve intiḫāb olunup 13. ol bābda şeref-yāfte-i ṣudūr olan nāme-i 14. hümāyūn ile cānib-i meẕkūre meʾmūr ḳılındıġıma bināʾen 15. biñ iki yüz beş senesi Rebīʿuʾl-evveliniñ dördünci 16. penç-şenbe güni Āsitāne-i Saʿādetden 17. ṣavb-ı

me'mūre ʿazīmet olundı Āsitāneden 18. ḥareketimiziñ yedinci güni Edrineye vāṣıl olup baʿżı 19. levāzım-ı ṭarīḳı tekmīl içün Edrinede bir gün iḳāmet

2-a

1. ü ḳarār ve ferdāsı rāh-ı rāstımız olan Vedin cānibine 2. sevḳ-i semend-i ʿazīmete ibtidār olunup Edrineden ṭayy-i merāḥil 3. ve ḳaṭʿ-ı menāzil iderek māh-i mezbūruñ yigirmi yedinci 4. güni Vedine dört sāʿat buʿdī olan Akçer- 5. nām ḳaṣabaya gelinüp irtesi güni Vedine düḫūlümüz muṣammim 6. idügi Vedin muḥāfıẓı bulunan saʿādetlü ʿAli Pāşā Ḫażretlerine 7. iş'ār olunmaġın Vedine yaḳlaşdıġımızda ḳırk elli mikdārı 8. Enderūn aġālarıyla müşārun ileyhiñ ḫazīne-dārı ve Vedin 9. ser-ʿaskeri Meḥmed Pāşā Ḫażretleriniñ dīvān kātibi 10. istiḳbāl ve Vedin Ḳalʿası derūnunda āmāde eyledikleri 11. ḳonaġa īṣāl eylediler Vedine vürūdumuzuñ ferdāsı 12. der-i ʿaliyyede muḳīm Prusya ilçisi ṭarafından maʿiyyetimize taʿyīn 13. olunan bir nefer Prusyalı ile tercemānımız ḳarşu ḳalafāta 14. gönderilüp Nemçe memleketi derūnından Prusya cānibine 15. mürūr irādesinde oldıġımız Nemçelü ṭarafından on nefer ādem ile 16. ḳalafātda muḳīm Macar ḳapudānına iş'ār olunmaġın Vedine vüṣūlümüz 17. güni serʿasker müşārun ileyh ṭarafından ḳapudān-ı mersūma 18. ḫaber virilmiş olmaḳ ḥasebiyle ḳarşuya gönderilen ādemlerimiz 19. Ḳalafāta varmazdan muḳaddem beş ḳażā taʿbīr olunur Ḳara Eflāḳ 20. başşehri olan Ḳırayovaya varınca ücret ile iḳtiżā 21. iden ʿaraba ve bārgīrleri tehyie' ve iʿdād idüp ḳanḳı gün 22. irāde iderler ise ḳarşuya mürūr eylesünler ḫaberiyle 23. mürselān-i merḳūmānı Vedine iʿāde itmekle māh-ı Rebīʿu'l-āḫiriñ

2-b

1. ġurresi çehār-şenbe güni açıḳlar ile aġırlıḳlarımız imrār 2. ve bir ḳaç sāʿatden ṣoñra Vedin muḥāfıẓlarına 3. maḫṣūṣ beş oturaḳlı çete ḳayıġıyla ḳarşuya güẕār olundı 4. Ḳalafātdan Ḳırayovaya varınca eṣnā-yı rāhda olan 5. ḳaryeleriñ ekṣeri ḫarāb ve ġayri meskūn olmaḳ mülāsebesiyle 6. ikinci menzilimiz olan Cürüvi-nām ḳaryeye on sāʿatde 7. varılmaḳ üzere ḳarār virilmiş iken maḫṣūṣ menzil 8. bārgīrleri olmayup eṭrāf köylerden cemʿeyledikleri 9. lāġar ve arpasz bārgīrler ḳoşduḳlarından aḫşama 10. ḳadar ḳonaḳ yerine ulaşılmayup ol gün daḫi ziyādece 11. ḳar yaġup ve nıṣf-ı nehārdan ṣoñra bir şedīd 12. rūzgār ẓuhūr eylediginden ʿarabacılarımız ṭoñmaḳ derecesine 13. resīde olmaġla bir sāʿat evvel menzil yerine ulaşmaḳ içün 14. maʿiyyetimize taʿyīn olunan süvārīlerden biri ilerüye gönderilüp 15. beş on dinç bārgīr

irsāli iltimās olunmağla sālifü'z- 16. zikr Cürüvi Ḳaryesi muḥāfaẓasına me'mūr Macar ḳapudānı 17. ṭoḳuz nefer 'arabacı ile on sekiz re's bārgīr ulaşdırup 18. bu vechle gice sā'at üçde ḳonaḳ yerine varıldı 19. ḳarye-i meẕkūreden Ḳırayova on sā'at mesāfe olup 20. lākin yollar ziyāde balḳanlu ve çamurlu oldıġından ġayri 21. 'araba bārgīrleri bī-ṭāḳāt olmalarıyla Ḳırayovaya bir günde 22. varılmayacaġı muḥaḳḳaḳ olmaḳdan nāşī Ḳırayovaya beş sā'at 23. bu'dī olan ḫarābca bir ḳaryede bir gice beytūtet olunup

3-a

1. irtesi gün aḫşam vaḳti Ḳırayovaya düḫūl ve ḥāżır eyledikleri 2. ḳonaġa vüṣūl müyesser oldı Prusyaya vüṣūlümüz beher 3. ḥāl Nemçe memleketi derūnından 'ubūra muḥtāc idügin Becde muḳīm 4. Prusya ilçisi tafaṭṭun idüp muḳaddemce bi't-taḳrīr 5. Roma imparaṭorundan ruḫṣat-nāme ṭaleb itmiş oldıġına 6. mebnī eṣnā-yı rāhda kendümize ve etbā' ve aġırlıḳlarımıza 7. vefā idecek miḳdārı akçemiz ile 'araba ve bārgīr virüp 8. āminen ve sālimen bizi Prusya ḥudūdına īṣāl eylemek 9. üzere imparaṭor-ı mesfūrdan lāzım gelenlere tenbīh-nāmeler 10. ṣādır ve vārid olmağla bundan aḳdem der-i 'aliyyeden Berline 11. gidüp Ḳalafāta mürūrımız güni 'avdet iden Ḳoryar 12. ile ẕikr olunan tenbīh-nāmelerden biriniñ ṣūreti ilçi-i 13. mūmā ileyhiñ mektūbına melfūfen ṭarafımıza vāṣıl olmuşidi 14. Ḳırayovaya vüṣūlümüzde Ḳırayovada olan Nemçe cenerali cānibinden 15. bir mayor gelüp icrā-yı merāsim-i ḫoş-āmedīden ṣoñra Nemçe 16. memleketinden mürūruñuz ruḫṣatını müteżammın āsitāne-i sa'ādetden 17. bir senediñiz var mıdır diyü su'āl itmekden nāşī der-i 'aliyyeden 18. senedimiz olmayup lākin bālāda basṭ olundıġı üzere 19. imparaṭor ṭarafından ṣādır olan tenbīh-nāmelerden biriniñ 20. ṣūreti ṭarafımıza vārid olmuş oldıġını ifāde ve ṣūret-i 21. meẕkūre irā'e olunduḳda iẕniñiz olur ise ceneral dostuñuza 22. götüreyim diyerek ol ṣūreti alup ceneral-i mersūma 23. getürdi ber-vech-i muḥarrer tenbīh-nāme ṣudūrı ḫaberi henüz ceneral-i

3-b

1. merḳūma vāṣıl olmadıġından ne güne ḥareket ideceginde 2. mütereddid iken bir ḳaç sā'atden ṣoñra Bükreşden 3. tenbīh-nāmeniñ mażmūnını mütekeffil kāġıd gelmekle derḥāl 4. bir teẕkire taḥrīr ve kendüye gönderdigimiz ṣūret ile ma'an ṭarafımıza 5. tesyīr idüp teẕkiresiniñ me'ālinde Ḳırayovada 6. beş on gün lazart beklemek lāzım geldigi münderic 7. oldıġından geldigimiz günden sekiz güne ḳadar muḫālaṭa-i 8. nāsdan inḳıṭā'ile ḳonaġımızda meks ve

iḳāmet 9. eylememiz ṣūretlerine ḳarār virilmiş iken lazarta girdigimiz 10. günüñ beşinci güni yine ceneral-i mersūmdan bir ādem gelüp 11. ḥāl ü ḫāṭırımızı baʿde ʾs-suʿāl İstanbulda ḫastelik 12. olmadıġına binā ʾen ziyāde ḳavrintine bekletmek iḳtiżā itmedigini 13. ḥāvī tekrār Bükreşden kāġıd geldigin ve ḳanḳı gün ḥareket 14. murād olunur ise bārgīrler ve ʿarabalar ḥāżır oldıġın iḫbār 15. ʿaḳabinde ceneral-i merḳūm daḫi ḫānemize gelüp size göre 16. kavrintine bekletmek iḳtiżā itmez idi lākin şimdi size ḳavrintine 17. itdirmedigimiz ḥālde beyne ʾl-ahālī ḳīl ü ḳāli mūcib olur 18. diyerek basṭ-ı muḳaddeme iʿtiẓār eyledi Eflāḳ ḥudūdı 19. İrşovada müntehī olmaḳ mülābesesiyle İrşavaya dek 20. iḳtiżā iden ʿarabalar tehyi ʾesi eṣnā-yı rāhda bulunmayacaḳ birinc 21. ve sā ʾir mālzeme tedārikiçün Ḳırayovada bir gün daḫi iḳāmet 22. ve ferdāsı İrşava cānibine ʿazīmet olunmaġla İrşavaya 23. āminen irsālimiz içün bir ḳapudān ile beş altı nefer atlu

4-a

1. taʿyīn olundı Aṭaḳalʿası İrşavanıñ ḥizāsında 2. olup fi ʾl-aṣl menzilleri ḳalʿa-i mezbūre derūnında iken 3. baʿżı ʿilele mebnī İrşavaya naḳl olunmuş bulunmaġın ḳalʿa-i 4. merḳūmeye taḳarrub eyledigimizde muḥāfaẓasına me ʾmūr ceneral 5. ṭarafından bir mayor gelüp ḥāl ü ḫāṭırımızı suʿālden ṣoñra 6. menzil bārgīrleri İrşavada oldıġın ve bizi Ṭamaşvara 7. īṣāl içün bir ḳapudān taʿyīn olundıġın iḫbār itmekle 8. ṭoġrı İrşavaya varılup bir gice beytūtet ve irtesi 9. gün ḳapudān-ı mersūm delāletiyle Mahādiye Boġazından Ṭamaşvar 10. ṭarafına ʿazīmet olunup beş günde Ṭamaşvar 11. Ḳalʿasına varıldı ḳalʿa-i merḳume muḥāfiẓı olan ceneral İspanya 12. ahālīsinden ġarīb dost bir ādem olmaḳdan nāşī 13. Ṭamaşvara vāṣıl oldıġımız sāʿatde maḫṣūṣ ādem irsāliyle 14. istifsār-ı ḫāṭır eyledikden ṣoñra ḳonaġına daʿvet ve itmām-ı merāsim-i 15. mihmān-tırāzī ve dil-sāzī eyledi Ṭamaşvardan Budine 16. varınca ḫalāl-i rāhda olan menzilleriñ baʿżısında beytūtet 17. idecek maḥal olmadıġından ceneral-i mersūm ile lede ʾl-mülāḳāt 18. Budime gitmek ṣūretleri müẓākere ve günde sekizer sāʿat 19. gidildigi ḥālde gice yatmaġa çesbān konaḳ bulunacaġın 20. ve sekiz sāʿatden ziyāde gidildigi ṣūretde ṣitā 21. ḥasebiyle yollarda zaḥmet çekilecegin ifāde ve ber-vech-i meşrūḥ 22. günde sekizer sāʿatden on günde Budime gidilmek 23. ḫūṣūṣında ḳarār virilmekle ceneral-i mersūm ṭarafından taʿyīn olunan

4-b

1. ofeçyal refāḳatiyle Budim semtine tevcīh ve cihet-i ʿazīmet olunup 2. Ṭamaşvardan ḥareketimiziñ üçünci güni Ḳanijeye varılup dördinci 3. güni Ṭamaşvar eyāletiyle Budim eyāleti beynini Faṣaltiye ṣuyı 4. boṭ taʿbīr olunur ḳayıḳ ile güẕār ve Segedin-nām ḳalʿaya 5. ḥaṭ-ı riḥāl ḳarār olundı ḳalʿa-i merḳūme ṭuġladan maṣnūʿ 6. ve ṭob ve cebe-ḫāneden ʿārī iʿtibārdan sāḳıṭ muḫtaṣarca 7. bir ḳalʿa olup içinde muḥāfıẓ nāmıyla bir mayor ve iki yüz miḳdārı 8. ʿalīl ve ʿamel-mānde seleṭāṭ oldıġı meşhūdımız olmuşdur 9. sābıḳā Nemçe İmparaṭorı Yosefos Macarlunuñ ḳadīmī 10. serbestiyetlerini refʿ ve ilġā ve baʿżı meʾlūf olmadıḳları tekālīf 11. taḥmīliyle dil-gīr itmiş oldıġından el-ḥāletü hāẕihī Nemçe İmparaṭorı 12. olan Lüʾbüldüs Macarluyı taṭyīb żımnında ḳadīmī 13. serbestiyetlerini ibḳā ve dördünci oġlını kendülere plaṭın 14. yaʿnī żābiṭ taʿyīniyle teʿlīf ve talṭīf itmekle Segedine 15. vüṣūlümüz güni İmparaṭor mūmā ileyhden nāʾil olduḳları luṭf 16. ve iltifātıñ teşekküri muʿarrıżında ahālīden üç yüz 17. miḳdārı süvārī tertīb ile derūn ve bīrūn-ı şehirde 18. tüfeng şenligi ve sūrna ve sāz çaldırmaḳ miṣillü āhenk 19. itmeleriyle bizi cemʿiyyetleri olan maḥalle ḳarşu bir ḳonaġa getürüp 20. ālāylarını seyr itdirdikden ṣoñra fiʾl-aṣl Macarlunuñ 21. devlet-i ʿaliyye ṭarafına ġāyet meyl ve maḥabbetleri oldıġından 22. bize ikrām ḳaṣd ü zuʿmile ʿaẓīm bir żiyāfet tertīb ve bizi 23. daʿvet itmeleriyle baʿżı iʿẕār basṭıyla gitmemek ḥāletlerine

5-a

1. her ne ḳadar cidd ü saʿy olundı ise kār-ger olmayup biʾl-cümle 2. rüʾesā ve sergerdeleri hinṭolarıyla ḳonaġımıza gelüp biz ḳadīmī 3. ve ṣamīmī devlet-i ʿaliyyeniñ ṣādıḳ dostları ve iş bu 4. vuḳūʿ bulan Nemçe muḥārebesinde devlet-i ʿaliyye üzerine 5. ḥareketimiz żarūrī ve ḳasrī olup evvel ve āḫir devlet-i ebed-müddet 6. dostluġından infikākimiz mutaṣavvir degildir kelāmları ve sāʾir 7. buña dāʾir ṣoḥbetler īrādıyla daʿvetlerine icābetimizi ʿaleʾl-ittiṣāl 8. iki sāʿat niyāz eylediklerinden mündefiʿ olmayacaḳlarını baʿdeʾt-taḥḳīḳ 9. "dārihim mādemet fi-dārihim" ḳāʿidesine riʿāyet idüp 10. kendü maṭbaḫımızdan bir ḳaç dürlü ṭaʿām tedārikiyle żiyāfet-ḫānelerine 11. varılup bir ḳaç sāʿat eglendikden ṣoñra ḳonaġımıza ʿavdet 12. ve ferdāsı ʿaleʾṣ-ṣabāḥ yolumuza ʿazīmet eyledik Segedinden 13. ḥareketimiz güni lāzım gelen ʿaraba ve bārgīrleri seḥeri ḳonaġımıza īṣāl 14. eylediklerinden māʿadā vücūh-ı beldeniñ cümlesi yanımıza gelüp berüce 15. muḥarrer daʿvetlerine icābetimizden iẓhār-ı memnūniyet iderek 16. ḫāric-i

şehre dek çıkup icrā-yı merāsim teşyīʿ eylediler 17. Segedin Ḳażāsınıñ bārgīrleri tüvānā ve ḳuvvetlü olduḳlarından 18. ol gün dört menzil-ḫāne ḳaṭʿ ve ol aḫşam Geçkümek- 19. nām ḳaṣabaya varıldı ḳaṣaba-i merḳūme ahālīsi keẕālik Macar 20. ṭāʾifesinden olduḳlarına bināʾen Segedin ahālīsi gibi 21. istiḳbāl ve iẓhār-i beşāret ve ihtizāz iderek 22. ḳonaġımıza īṣāl eyledikden ṣoñra vücūh-ı beldeden baʿżı söz 23. añlar kimesneler yanımızda ḳalup eṣnā-yı ṣoḥbetde isfār-ı sābıḳada

5-b

1. ordu-yı hümāyūn bu ḥavālīye geldikde ḳaṣabamız ahālīsi 2. cümleden evvel devlet-i ʿaliyyeye sürʿat-i mütābaat ile 3. mazhar-ı nevāziş ve ikrām olup ḥattā ḳanicleryemizde yaʿnī 4. maḥkemelerinde ol vaḳtiñ ser-dār-ı aʿẓamı bulunan Bosnevī 5. Süleymān Pāşā merḥūmuñ ahālī-i merḳūmeyi muḥāfaẓa żımnında 6. selāṭīn-i Cengiziyyeden ol ḥavālī muḥāfaẓasına meʾmūr 7. Saʿādet-girāy Sulṭāna ḫiṭāben yazup gönderdigi mektūb 8. maḥfūẓ olmaġla memleketimizi temāşā içün ḳādime-cünbān 9. olursuñuz ḳanicleryeye daḫi varup size mektūb-ı 10. meẕkūrı irāʾe iderüz diyerek hinṭova irkāb ve şehriñ 11. bāġ ü bāġçelerini gezdirdikden ṣoñra ḳanicleryeye getürüp 12. tehyiʾe-i väʿidād eyledikleri şekerleme ve fevākihi tenāvülden ṣoñra 13. ḳırmızı aṭlas kīse derūnında maḥfūẓ ser-dār-ı müşārun ileyhiñ 14. mektūbuyla ziyāde cizye muṭālebesiyle fuḳarā-yı raʿiyyetiñ 15. rencīde ve remīde olunmamalarını āmir sene-i sebʿa ve sebʿīne ve elf 16. tārīḫiyle müverraḫ ve Belġrād ṣaḥrāsında muḥarrer Budim muḥāfiẓına 17. ḫiṭāben bir ḳıṭʿa emr-i ʿālīyi ibrāz ve işte devlet-i 18. ʿaliyyeniñ yādigārıdır diyerek iẓhār-i iftiḫār ve ihtizāz 19. eyledikleri görülmüşdür ḳaṣaba-i merḳūmede daḫi bir gice 20. beytūtetden ṣoñra Orkin ve Şuruḳşār-nām ḳaṣabalardan 21. güẕār olunaraḳ üç günde Budim şehrine varıldı 22. şehr-i meẕkūr nehr-i Ṭunanıñ yemīn ve yesārında vāḳiʿ 23. Peşte ve Ofin-nām iki şehrden mürekkeb vesīʿu ʾl-cār

6-a

1. Boġaziçi yalıları gibi Ṭuna üzerine mümted bir şehr-i muʿaẓẓam 2. olup içinde laṭīf ılıcaları vardır şehr-i meẕkūra düḫūlümüzde 3. bütün Macaristānıñ ḥüküm-dārları ve sefer eṣnāsında Nemçelünüñ 4. fürū maraşāli olan Bernec Koborġ-nām ceneral ṭarafından ḳolorāt 5. nāmında bir ḳolonil gelüp ceneral dostuñuz gelüp selām idüp 6. bizi ḥiḍmetiñize taʿyīn ve siziñle görüşmek içün Budimde 7. bir gün iḳāmetiñizi ricā ider dimekle nā-çār Budimde bir gün 8.

meks̱ ve iḳāmete ḳarār virildi irtesi gün ceneral-i 9. mersūmdan maḫṣūṣ daʿvetçi ve hinṭo gelüp ceneral dostuñuz 10. size muntaẓırdır diyerek bizi alup ceneraliñ ḳalʿa derūnında vāḳiʿ 11. ḳonaġına getürdi sarāya varup yuḳaru çıkdıġımızda bizi 12. dīvān-ḫāne ḳapusında istiḳbāl ve ricāl ve nisvān ile 13. ḥāfil kendüye maḫṣūṣ oṭaya getürüp ṭatlu ve kahve şekerlemeler 14. taḳdīmiyle iẓhār-ı meveddet ve iḳbāl eyledi biñ yüz yetmiş 15. tārīḫleri eṣnāsında Macar İmparaṭoriçesi olan Mariya Tereza 16. bundan muḳaddemce Nemçe İmparaṭorı iken hālik olan Yosefos- 17. nām oġlına Macar ḳrallığını ḳaṣr-ı yed ve Budimde iḳʿād itmek 18. emniyesiyle tārīḫ-i mezbūrda sarāy-ı meẕkūruñ bināsına 19. mübāşeret idüp Prusyalu sefīrleri taḳrībiyle ve baʿżı 20. ʿavārıż ḥulūliyle emniye-i merḳūmeye ṣūret viremediginden 21. sarāy-ı meẕkūr ʿalā-ḥālihī ḳalup ve nā-tamām ḳalması revā görilmeyüp 22. seferler inḳıżāsından ṣoñra tekmīl ve terṣīn ve Budim ḥüküm-dārlarına 23. maḳar ve mesken taʿyīn olundı ve Budimde iki gün ārām

6-b

1. ve istirāḥatden ṣoñra Ḳıran ve Ṭırno ḳaṣabalarından mürūr 2. iderek Hüviliç-nām ḳaṣabaya varıldı ḳaṣaba-i merḳūme 3. Macaristān ile Moravya eyāleti ḥudūdı beyninde bir güzelce 4. ḳaṣaba ve imparaṭor ḫāṣı olup eṭrāfı ḳral bāġçesi 5. ve sarāylarıyla ārāste oldıġından māʿadā Hüviliçden 6. dört sāʿat buʿdī olan Körin ḳaṣabasına varınca 7. eṭrāf ü eknāfı ṣular üzerinde münaḳḳaş köpriler ve musaṭṭaḥ 8. yollar ve müferriḥ ḳorılar ile maḥfūẓ bir cāy-ı cān-fezā olmaġla 9. senede bir iki kerre Roma İmparaṭorı bulunanlar teferrüc ṭarīḳıyla 10. Hüviliçe gelüp ṣayd ü şikār eyledikleri ahālīsinden 11. mervī ve ẕikr olunan yollarıñ taʿmīriçün āmed-şüd idenlerden 12. bārgīr başına üç pāre almak muʿtād olmaġla bizden daḫi 13. yüz yigirmi pāre aldıḳları merʾīdir sālifüʾẕ-ẕikr Körin 14. ḳaṣabası Moraviye eyāletiniñ reʾs ḥudūdında vāḳiʿ olmaḳ 15. mülābesesiyle bir ṭaḳım gümrükçiler anda iḳāmet idüp yolcılarıñ 16. yüklerinden gümrük alagelmeleriyle bizden daḫi gümrük muṭālebe 17. ve red ile cevāb virdigimizde gümrük almadıḳca sizi ilerüye 18. ṣalıvirmeyüz ḳaldı ki gümrükçilerimiz Birin şehrinde 19. olmalarıyla ol ṭarafda iḳtiżāsına göre niẓām virilmek içün 20. biʾl-cümle ṣandūḳlarıñızı temhīre rıżā-dāde olursañız ṣalıvirürüz 21. dimeleriyle yolumuzdan ḳalmamak içün maṭbaḫ ṭaḳımından māʿadā 22. eşyāmızı ve hedāyā-yı hümāyūn ṣandūḳlarını mühürledüp 23. ol ḥāl ile Birin şehrine varıldı şehr-i meẕkūruñ içli

7-a

1. dışlı iki kalʿası ve müteʿaddid varoşları olup 2. derūnında bütün Moraviye eyāletiniñ ḥükümdārı olan Borta 3. nām ceneral mütevettin olmaḳdan nāşī vüṣūlümüz bir gün evvel 4. Ostariya taʿbīr olunur ḫān miṣillü bir ḫāna taḫliye ve iʿdād 5. itmiş olmaġla ol ḫāneye nüzūl ve irtesi gün ḥareket 6. itmek üzere iken büyük gümrükçiler ḫānemize gelüp 7. melbusātımızdan māʿadā yanımızda her ne var ise cümlesinden 8. ve ʿaleʾl-ḫuṣūṣ ḥāmil oldığımız hedāyā-yı hümāyūndan gümrük 9. almaḳ ḫülyā-yı ḫāmıyle ṣandūḳlarımızı yoḳlamaḳ ḫuṣūṣını 10. teklīf itdiklerinde ilçilerden gümrük muṭālebesi ḳāʿideden 11. olmadığı ve der-i ʿaliyyeye vārid olan her bir Nemçe ilçisi yanında 12. külliyetlü eşyā ile bir iki bāzirgān mevcūd iken devlet-i ʿaliyye 13. gümrükçileri ṭaraflarından ḳaṭʿā iltifāt olunmayup eşyāları 14. ilçiye teslīm olundığı mesbūḳ ve maʿhūd iken siziñ 15 iş bu ḥareketiñiz gāyetüʾl-gāye ġarīb ve bāriddir didigimizde 16. imparaṭorımız geçse daḫi eşyāsına baḳup gümrük 17. almaḳ ḳāʿidemüzdendir elbette biʾl-cümle eşyāñızı açup taḫmīn 18. itmege muḥtācız kelāmların iʿāde ve tekrār ve gümrük almaḳ 19. ḫuṣūṣında be-ġāyet ʿinād ve ıṣrār itmeleriyle suhūletle 20. bir çāre tedārikiçün anda ol gün iḳāmet ve aḫşama 21. ḳadar hezār ḳīl ü ḳāl güẕār itdikden ṣoñra Becde muḳīm Prusya 22. ilçisinden birine gidüp yine Bec ṭarafına ʿāʾid bir ḳoryer 23. teṣādüf itmekden nāşī işte Prusya ḳoryeri Beçe

7-b

1. gideyor eger kemā-kān daʿvāñızda ıṣrār iderseñiz birḳaç gün 2. ben bunda iḳāmet ve keyfiyeti imparaṭor cenābına taḥrīr iderim didigimde 3. imparaṭora yazıldığı ṣūretde ṣāyed muʿātab olmaları mülāḥaẓasıyla 4. ḫuṣūneti mülāyemete tebdīl idüp imparaṭor sizden gümrük ister ise 5. baʿdehū virmek üzere yedimize bir kāġıd virürsüñüz gümrük 6. muṭālebesinden kef-i yed iderüz dimeleriyle biʾż-żarūr ol vechile ellerine 7. bir kāġıd virüp taḫlīṣ-girībān ve irtesi Moraviyeniñ baş 8. ser-ḥaddi olan Olmaç-nām ḳalʿa semtine sevk-i semend-i taḫt-revān 9. itmek üzere iken ostaryacı çıḳagelüp ol daḫi yüz seksen 10. üç ġuruş ḫān kirāsı muṭālebesinde olduḳda bu ḳadar akçe 11. istemeniñ sebeb ü ḥikmeti suʾāl olunduḳda siz gelmezden bir gün 12. muḳaddem ostaryamıza kimse ḳonmasun diyü ceneralimiz ṭarafından 13. tenbīh olundığından ġayri falān gün cemʿiyyetimiz olup yetmiş seksen 14. ġuruş kār idecek iken siziñ sebebiñize ol akçeden maḥrum 15. oldığımız içün meblaġ-ı meẕkūr sizden taẓmīn iḳtiżā ider diyerek 16.

meẕkūr ol miḳdār meblaġ muṭālebesinde ıṣrār ve nihāyetde aʿyānları 17. ibrāmıyla yüz ġuruş alup bizden kef-i yed-i ıżrār eyledi 18. bu vechile gümrükçi ve ostaryacı ġāʾileleri ber-ṭaraf ve müsterīḥü ʾl- 19. bāl olduḳ ḫayālinde iken bālāda meẕkūr Ḳıran ḳaṣabasından 20. bizi menzil yolundan iḫrāc ve köyden köye götürmesi ḫuṣūṣı 21. Budim cenerali ṭarafından maʿiyyetimize taʿyīn ofecyāle teʾkīd 22. bārgīr tedārikiçün her bir ḳażāya kāġıdlar taḥrīr olundıġına bināʾen 23. minvāl-i meşrūḥ üzere sālifüʾẕ-ẕikr Hüvilic ḳaṣabasına gelindikde

8-a

1. ahālīyle ṣoḥbetde menzil yolundan gitmekde daḫi ziyāde 2. suhūlet oldıġını ofecyāl-i mersūma ifāde ve yine menzil 3. yoluna sevḳ eylediklerinden köyden köye olaraḳ tertīb 4. eyledikleri yolu bıraġub menzil yoluyla sālifüʾẕ-ẕikr 5. Birin şehrine gelindikde bażı köy ṣāḥibleri gelüp 6. köylerimizde siziñ içün bārgīr ḥāżır itmiş idik siz 7. āḫar yoldan geldiñiz siziñ içün iʿdād olunan bārgīrleriñ 8. ücretini isterüz kelām-ı bī-meʾāliyle anlar daḫi bir ḳaç sāʿat 9. taṣrīʿ ve nice ḳīl ü kālden ṣoñra bizler yol bilmez misāfiriz 10. ḳanḳı yoldan sevḳ iderler ise ol yoldan giderüz 11. bārgīrleri kim ışmarladı ise ücretini andan muṭālebe idiñ 12. cevābın virüp yolumuza ʿazīmet eyledik bir yandan ḥareketimiziñ 13. üçünci güni ẕikr olunan Olmaç Ḳalʿasına vaḳt-i ẓuhrda 14. vürūdımıza bināʾen anda beytūtet itmeyüp ilerü menzile 15. geçmek lāzım gelmekle Olmaçdan ḥareketimizde anlar daḫi ḥāżır itdikleri 16. ḳonaġıñ kirāsını muṭālebe ile menzilciye bārgīr virdirmeyüp 17. üç dört sāʿat yolumuzdan taʿvīḳ eylediler Olmaçdan 18. İsterinberk ve Hof ve Teşen-nām ḳaṣabalardan mürūr 19. birle Prusya ḥudūdına bir menzil-ḫāne buʿdī olup Nemçe 20. silezyasınıñ başşehri olan Turuvpav-nām şehre 21. vüṣūlümüzde Prusyaludan Ḳonselya nāmında bir ādem 22. ḳarşu gelüp mihmān-dārıñız Leʾüpşiç-nām ḳaṣabada size muntaẓırdır 23. diyü ḫaber virmekle ferdāsı şehr-i meẕkūrdan ḥareket ve yine Nemçe

8-b

1. ḳaṣabalarından Yegindurf-nām ḳaṣabaya geldigimizde ḳaṣaba-i merḳūmeden 2. Leʾüpşiç iki sāʿat mesāfe olup aḫşama ḳadar 3. varılmayacaġı taḥḳīḳ olunmaḳdan nāşī Yegindurfda daḫi bir 4. gice ḳalup irtesi gün ki māh-ı cemādiʾl-evvelīniñ on sekizinci 5. günidir Prusya selezyası ḳurāsından 6. Ṭormiç-nām ḳaryeye taḳarrub eyledigimizde mihmān-dār taʿyīn olunan 7. mayor Rayder beş altı nefer ofecyal ve yigirmi otuz süvārī 8. ile istiḳbāl ve ḳahvealtı içün ḳarye-i

meẓkūreden iʿdād 9. itdirdigi ḫāneye īṣāl idüp ḳahvealtı tenāvülünden 10. ṣoñra ḳral cenābları selām itdi devleteyn beyninde 11. der-kār ve dem-be-dem mümehhed ve üstüvār olan ḥüsn-i ittifāḳı 12. teʾyīde żımnında olan meʾmūriyetiñizden ve ʿaleʾl-ḫuṣūṣ 13. sizünle ḳadīmī muʿārefeti olmaġın ilçilik ile siz taʿyīn 14. buyurıldıġıñızdan ve fevḳaʾl-ġāye maḥẓūẓ olup Berline vuṣūlüñüze 15. muntaẓırdır diyerek ḥāẓır eyledigi sekiz bārgīrli hinṭova 16. bindirüp sālifüʾẕ-ẕikr Leʾüpsiç ḳaṣabasına getürdi 17. vürūdımızdan iẓhār-ı sürūr ẓımnında ḳaṣabaya girilecek 18. ḳapu ile nüzūl olunacaḳ ḳonaġıñ ḳapusı eṭrāfı yeşil 19. çam aġaçları ile tezyīn olundıġından başḳa ḳaṣaba 20. ḳapusı bālāsına mesāfe cihetiyle buʿdī olan devlet-i 21. ʿOṣmāniye ile beynehümāda der-kār olan meveddetden nāşī 22. ḳurbiyyet ḥāṣıl oldı taʿbīri ḳalın ḳalem ile yazıldıġı 23. görülmüşdür aʿdād eyledikleri ḳonaġa nüzūlimizde bütün

9-a

1. selezya süvārī ʿaskeriniñ baş cenerali olan 2. Ralu-nām ceneral sāʾir vücūh-ı belde ile ziyāretimize gelüp 3. meʾmūriyetimizden iẓhār-ı sürūr ve şādmānī eylediler Leʾüpsiçde bir gice ārām 4. ve istirāḥatdan ṣoñra ḥareket ve iki merḥalede Naʾis-nām 5. Ḳalʿaya gelindi ḳalʿa-i merḳūme Nemçe ḥudūdına ḳarīb olan 6. ser-ḥadlerden ġāyet metīn ve varoşı güzel bir ḳalʿa 7. olup anda daḫi üç ceneral mevcūd olmaġla mersūmlar 9. daḫi ḳonaġımıza gelüp merāsim-i ḫoş-āmedī eylediler 9. Naʾisden daḫi ḳaṭʿ-ı merāḥil iderek üç günde selezyanıñ 10. başşehri olan Breslav-nām Ḳalʿaya vüṣūl müyesser 11. oldı ḳalʿa-i merḳūme Oder-nām nehr-i kebīriñ kenārında vāḳiʿ 12. ḫendaḳları müteʿaddid ve ṣular ile memlū bir ḥıṣn-ı ḥaṣīn ve ber-vech-i 13. taḫmīn altmış yetmiş biñ ahālīden ʿibāret oldıġından 14. ġayri Leh ḥududına taḳarrubı ḥasebiyle bāzirgānı çoḳ ve ahālīsi 15. maʿmūr ve ẕikr olunan Oder nehriyle eṭrāfdan pey-der-pey 16. ḳayıḳlar āmed-şüd itmegin her dürlü niʿam ve fevākih ile maġmūrdur 17. ḥasebüʾl-iḳtiżā Brislavda bir ḳaç gün mekṯ ve istirāḥatden 18. ṣoñra Brislavdan daḫi ḥareket birle Naymaraḳ ve Parḫoviç 19. ve Ravodin ḳaṣabalarında beytūtet olunaraḳ selezyanıñ 20. fażlī meṯābesinde olan Ġuluġuġ-nām ḳalʿaya varıldı 21. ḳalʿa-i merḳūme Leh ḥudūdına ḳarīb olmaġla metānet ve reṣānetine 22. iʿtinā olunmuş bir ḳalʿa-i müṣtesnā idigi meşhūd olmuşdur 23. Ġuluġuġdan Nayzaliç ve Ḳırınberk ve Ḳuravsın ḳaṣabalarından

9-b

1. güẕār iderek Frankfurt-nām şehre gelindi şehr-i meẕkūr 2. Oder-nām nehr-i mezbūr kenārında olmaġla eṭrāfından berren ve nehren 3. ḫuṣūṣā baḥr-i Balṭıḳdan bāzirgānlar küllī emtiʿa getürüp senede 4. iki üç defʿa panāyırı ḳurulmaġla ḳatı vāfir alış viriş 5. eylediklerinden ahālīsi ṣervet ve ġınā ile meşhūr bir şehr-i 6. zībā ve maʿmūrdur şehr-i meẕkūrda daḫi iki gün iḳāmet 7. ve ārāmdan ṣoñra ḥareket ve Berline üç sāʿat buʿdī olan 8. Köping-nām ḳaṣabaya vüṣūlimizde Berlinde iḳāmet idecegimiz 9. ḳonaḳ āmāde olmadığından Köpingde bir ḳaç gün baʿde ʾl-iḳāme 10. māh-ı cemādi ʾl-uḫrānıñ on üçünci güni Berline düḫūl 11. ṣūretine ḳarār virildi otuz seneden berü ṭaraf-ı salṭanat-ı 12. seniyyeden Berline ilçi varmadığından ahālīsi Berline vüṣūlimize 13. ṣabr idemeyüp ḳış ve ḳara baḳmayaraḳ ricāl ve nisvānı 14. hinṭo ve bārgīrlere süvār ve gelüp seyr ü temāşā ve yine Berline 15. ʿavdet iderler idi bu ḥāl ile Köpingde çend-rūz ḳarārdan 16. ṣoñra māh-ı mezbūruñ on üçünci güni ḥareket ve Berline bir sāʿat 17. ḳarīb Romliç-nām çiftlige varıldıḳda sābıḳā der-i ʿaliyyede 18. ilçi olan Mosirinç yedi sekiz hinṭo ve ḳralıñ iç 19. oġlanları ve bir miḳdār süvārī ʿasker ile istikbāl 20. ve ṭatlu ḳahveden ṣoñra ḳrala maḫṣūṣ olup devlet-i ʿaliyyeye 21. iḥtirāmen getürdigi altı bārgīrli hinṭolara irkāb ve ālāy ile Berlin 22. şehriniñ ortasından güẕār itdirerek iʿdād eyledikleri

10-a

1. ḳonaġa īṣāl eyledi Köpingden Berline varınca yollarıñ 2. iki ṭarafı seyirciler ile māl-ā-māl oldığından başḳa derūn-ı 3. şehirde güẕer-gāhımız olan zoḳaḳlarda ve ḫāneler pencerelerinde 4. bir derece ziḥām var idi bir ḳaç kerre ḫalḳıñ ziḥāmından 5. süvār oldığımız ʿaraba bārgīrleri yol bulamayup ṭurduḳları 6. manẓūrımız olmuşdur Berline vüṣūlümüzüñ üçünci güni 7. başvekīl ve beşinci güni ḳral ile görişilüp nāme-i 8. hümāyūn ve mektūb-ı ḫażret-i ḳāʾim-maḳāmı teslīm olunmaḳ 9. ḥāletlerine ḳarār virilmiş iken resmen başvekīl ile 10. mülāḳātdan bir gün evvel ikinci başvekīl maḫfīce ḳonaġına 11. daʿvet idüp ṭatlu ḳahve rusūmı icrāsından ṣoñra 12. meʿmūriyetimizi suʿāl itdiginde devlet-i ʿaliyye-i ebediʾd- 13. devām ile Prusya devleti beyninde münʿaḳid olan 14. ḥüsn-i ittifāḳıñ şerāʾiṭī riʿāyetinde ṭaraf-ı salṭanat-ı 15. seniyyeden ḳuṣūr olunmayacaġı ifādesiyle ḳral cenāblarını 16. taṭmīn ve ber-muḳteżā-yı şerāyiṭ-i ittifāḳ devlet-i ʿaliyye ile 17. muḥārib devletler ile muḥārebeye iġrā ve terġībden ʿibāret 18. oldığını iş'ār ile ḳonaġımıza ʿavdet eyleyüp yevm-i 19. mevʿūd-i meẕkūrda resmen başvekīl ile

mülāḳāt ? ve mektūb-ı 20. ḫażret-i ḳā'im-maḳāmı teslīm ḫuṣūṣı taṣmīm olundıġına 21. binā'en ḳuşluḳ zamānı başvekīliñ kendüye maḫṣūṣ 22. hinṭovı ve etbā'ımıziçün āḫar hinṭolar ile da'vetçisi 23. gelüp başvekīl dostuñuz size muntaẓırdır diyerek

10-b

1. hinṭova irkāb ve başvekīliñ ḳonaġına īṣāl itmekle 2. ḳonselyer nāmında iki mu'teber ādemleri nerdübān başında 3. istiḳbāl ve başvekīliñ oldıġı oṭaya idḫāl 4. eylediler başvekīl ayaġ üzerine bulunmaġla yanına varup 5. ḫān-ı āsitāne-i sa'ādet ḳā'im-maḳāmı devletlü sa'ādetlü 6. Muṣṭafā Pāşā efendimiz ḫażretleriniñ siz raġbetlü 7. rütbetlü Prusya devleti başvekīli dostlarına olan 8. meveddet ve maḥabbeti te'kīd żımnında gönderdikleri mektūb-ı 'ālīdir 9. diyerek mektūb-ı ḫażret-i ḳā'im-maḳāmīyi yed'en be-yed teslīm 10. eyledigimizde ol daḫi devlet-i 'aliyyeniñ Prusya ḳralına 11. maḫṣūṣ olan meveddetini te'sīs żımnında nāme-i hümāyūn 12. ile ilçi göndermeleri ḳral müşārun ileyhe beyne'd-düvel mūcib-i 13. faḫr ü mübāhāt oldıġın īrād eyledikden ṣoñra i'dād 14. eyledikleri iki 'aded iskemlelere ḳarşu-be- ḳarşu oturup 15. yola müta'alliḳ ve yetmiş altı senesinde kendüsiyle olan 16. mu'ārefe-i ḳadīmeniñ teceddüdünden ve ilçilik ile bizim me'mūriyetimizden 17. iẓhār-ı maḥẓūẓiyetine dā'ir bir miḳdār ṣoḥbetden ṣoñra geldigimiz 18. üslūb üzere ḳonaġımıza 'avdet eyleyüp ferdāsı 19. ikinci başvekīl Hercberk bir żiyāfet tertīb ve ḫānesine 20. da'vet idüp icābet birle ḳonaġına vardıġımızda dīvān-ḫāneden 21. istiḳbāl ve kendü oṭasına īṣāl ve dostluġa müte'alliḳ 22. ba'żı ṣoḥbet īrād ile īfā-yı levāzım-ı üns ve ülfetden ṣoñra 23. ṣanādīd-i ḳavminden med'ūv olanlar ile ma'an tehyi'e ve i'dād

11-a

1. eyledigi sofraya getürüp bize müta'alliḳ ba'żı eṭ'ime iṭ'āmıyla 2. tekmīl-i merāsim-i nevāziş ve ikrām idüp irtesi gün resmen 3. nāme-i hümāyūnı teslīm içün ḳral sarāyına da'vet żımnında 4. sālifü'ẕ-ẕikr Mosiziç ve ḳrala maḫṣūṣ altı bārgīrli iki 5. hinṭo ile bir ḳral silāḥşöri ve çend nefer-i ḳral çü ḳadarları 6. ve ḳırḳ elli nefer seleṭāṭ ile bir ḳapudān gelüp nāme-i hümāyūna ta'ẓīmen 7. dīvān kātibimizi ve hediye-i hümāyūnı ḥāmil ketḫüdāmızı hinṭolarıñ 8. birine ve bizi tercemānımız ile digerine irkāb ve nāme-i hümāyūn 9. ilerüde biz daḫi verāsında giderek ḳral sarāyına getürdüklerinde 10. mihmān-dārımız olan mayor Raydar ile nefer mayor sarāy ḳapusından 11. öñümüze düşüp anlar daḫi ḳralıñ oldıġı oṭaya muttaṣıl 12. bir dīvān-ḫāneye getürdiler çārīk sā'at miḳdārı 13. ārāmdan ṣoñra teşrīfātçı nāmında bir ādem gelüp kralıñ 14.

oldığı oṭanıñ ḳapusını güşād ve bizi birḳaç nefer ḫᵘāṣ 15. etbāʿımız ve tercemānımızile içerüye idḫāl eyledi ḳral oṭanıñ 16. nihāyetinde taḫmīnen nīm zirāʿ mürtefiʿ ʿAcem ḳalīçesiyle mefrūş 17. murabbaʿuʾş-şekl bir ṣofa üzerine mevżūʿ iskemlesi pīşgāhında 18. ḳāʾim olmaġla ẕikr olunan ṣuffeniñ öñine varup ḥālā Āl-i ʿOṯmān 19. pādişāhı şevketlü mehābetlü ḳudretlü ʿaẓametlü şehen-şāh-ı 20. dārā-derbān ve pādişāh-ı İskender-şān Sulṭān Selīm Ḫān 21. efendimiz ḥażretleriniñ siz ḫaşmetlü menziletlü rütbetlü Prusya 22. ḳralı cenāblarına nāme-i hümāyūn ve hediye-i mülāṭafet-maḳrūnlarıdır 23. diyerek nāme-i hümāyūnı dīvān kātibimiz ve hediye-i mülāṭafet-maḳrūnı

11-b

1. ketḫüdāmız elinden alup telṣīm ve müteʿāḳiben taḳdīm eyledigimizde 2. ṣandalyesinden bir ḳaç ḫaṭve ilerüye gelüp istiḳbāl 3. ṣūretini iẓhārdan ṣoñra başvekīle işāret birle elimizden 4. aḫẕ ü iʿdād eyledikleri mürtefiʿ iskemle üzerine vażʿ eylediler 5. baʿdehū başvekīle işāret idüp ol daḫi ḳral ṭarafından 6. olaraḳ şevketlü kerāmetlü mehābetlü şehāmetlü pādişāh-ı 7. cem-cāh ve şehen-şāh-ı cihān-penāh efendimiz ḥażretleriniñ kendüye 8. der-kār olan ṣafvet ve dostluḳda ṣebāt 9. ve metānetlerinden müntedār oldığın maḫṣūṣ ilçi ile hediye-i hümāyūn 10. irsāl buyurduḳları ḳral müşārun ileyh cenābına ḳatı çoḳ bahā 11. ider meveddet ve maḥabbete delīl-i vāżıḥ olmaġın kendüsi daḫi işbu 12. dostluġuñ muḥārese ve muḥāfaẓasında beẕl-i maḳrūr ve ṣarf-ı 13. saʿy-i vecd-i mevfūr idecegin ve bu daʿvāsında ṣādıḳ oldığı 14. muḳaddemā vuḳūʿ bulan ḥareketinden mütefehhim oldığın ve bizim meʾmūriyetimizden 15. münbasiṭuʾl-fevād oldığın ifāde ve īrād ile meclise ḫitām virüldükde 16. geldigimiz ṭaḳım ile yine ḳonaġımıza ʿavdet eyledik düvel-i sāʾireden 17. Berline vürūd iden ilçilere ḳral ṭarafından maḫṣūṣ żiyāfet 18. olunmaḳ ʿādetlerinden degil iken devlet-i ʿaliyye dāmet maḥfūfeten 19. biʾl-maʿāliʾl-celiyyeye iḥtirāmen ol gün ḳral cānibinden ḳonaġımızda 20. bir ʿālī żiyāfet tertīb ve ḫāṭırımızı teṭayyüb żımnında üns 21. ü ülfet içün ṣanādīd-i ḳavimlerinden çend neferi daʿvet olunmaġın 22. ḳonaġımıza geldigimizde mesfūrlar ile maʿan ṭaʿām idüp 23. ve basṭ-ı simāṭ-ı ülfet ve kelāmdan ṣoñra ḫānesine gitdiler

12-a

1. irtesi gün resmen olmayaraḳ ḳralıñ veliyy-iʿahdi olan 2. büyük oġlı ve sāʾir oġulları ḳonaḳlarına daʾvet idüp 3. vardığımızda lâlâları istiḳbāl ve ḳral-zādeleriñ oṭasına getürdükde 4.

ayaḳ üzerinde bulunmalarıyla biz daḫi ḳā'imen bir miḳdār ṣoḥbet ba'dehū 5. ḳonaġımıza 'avdet eyledik ḥasbe'l-me'mūriyete Berlinde on bir 6. ay miḳdārı mekṣ ve iḳāmetimiz muḳteżā olmaġın müddet-i iḳāmetimizde 7. bizi eglendirmek içün mevsim-i şitāda derūn-ı şehirde ve 8. ḳral sarāyında baloz ta'bīr eyledikleri cem'iyyetlerine ve opera 9. ḳomedya didikleri ḫayāl-ḫānelerine ve mevsim-i ṣayfde derūn 10. ve bīrūn-i şehirde olan bāġçelerine da'vet ve ikrām ve ol vechle 11. imrār-i evḳāt ve eyyām eylediklerinden ṣoñra 'avdete me'ẕūn oldıġımız 12. ḫaber-i meserret-eṣeri ordu-yı hümāyūnda olan ḳolonel Kec ṭarafından 13. başvekīllerine vārid olduḳda biñ iki yüz altı senesi 14. cemādi'l-ulāsıniñ ġurresinde ḳral sarāyına da'vet 15. ve cevāb-nāmelerin i'ṭā itdiklerinde yol levāzımı tedārikiçün 16. on beş gün daḫi iḳāmet ve māh-ı meẕkūruñ on altıncı 17. güni Berlinde fek-i rābıṭa-i iḳāmet ve o an ḥareketimiz şiddet-i 18. şitāya teṣādüf itmegin ḥasbe't-tārīḫ Saḳsonya diyārı 19. derūnından Bohemyaya ve Bohemyadan Beçe varılmaḳ āsān 20. oldıġını taḥḳīḳa binā'en Saksonya üzerinden Beç cānibine 21. sevḳ-i maṭıyye-i 'azīmet olundı Berlinden altı günde Saḳsonya 22. herseginiñ maḳarr-ı ḥükūmeti olan Direzne-nām şehre varıldı 23. şehr-i meẕkūr Alba-nām nehr-i kebīriñ iki ṭarafında vāḳi' bāġ ve bāġçe

12-b

1. ve ticāret ve akçesi çoḳ bir şehr-i ma'mūr ve vasat-ı şehrden 2. cereyān iden Alba nehri üzerinde mümted on altı kemerli 3. ve eṭrāfı teymür bir muḳalḳalī ṭaş köpri Avrupada nedretle 4. meşhūrdur Direznede bir gün iḳāmet ve ilerü menzil-ḫānelere 5. bārgīr tedārik içün ḫaber göndermek irādesiyle Ostarya 6. ta'bīr olunur bir ḫāneye nüzūl eyledigimizde hersek muḳarreblerinden 7. Ḳonta Marḳolini-nām bir ādem gelüp hersek ṭarafından 8. īfā-yı merāsim-i ḫoş-āmedīden ṣoñra Direznede bir ḳaç gün 9. iḳāmetimiz iltimāsında oldıġın ifāde itdiginden ricāsına 10. mebnī iki gün daḫi mekṣ ve iḳāmete rıżā-dāde olup 11. ferdāsı hersek ṭarafından da'vetçi gelüp ba'de'l-maġrib 12. sarāyında tertīb eyledigi cem'iyete da'vet itmekle vaḳt-i 13. meẕkūrda irsāl eyledigi hinṭova süvār ve sarāyına vardıġımızda 14. kendüsi ve birāderleri dīvān-ḫāne ḳapusında istiḳbāl 15. idüp ḳā'imen bir miḳdār ṣoḥbetden ṣoñra cem'iyet olan 16. büyük dīvān-ḫāneye getürüp iẓhār-ı tabaşbuş ve nevāziş 17. eyledi Avrupanıñ ġarīb 'ādātından ki düvel-i sā'ireden 18. mer'ī'l-ḫāṭır bir ādem şehirlerine vürūd eyledikde ne maḥalde 19. iḳāmet idecekdir ve bīhūde müddet iḳāmetinde ne miḳdār 20. aḳça ḫarac idecekdir kimse der-ḫāṭır ve

mülāḥaẓa itmeyüp 21. hemān luṭf itsün şehrimizde bir ḳaç gün ḳalup şehrimizi 22. ve lāzımü 's-seyr olan yerleri görsün diyerek 23. ebnā-yı sebīli yolundan iderler ve ġāyet ikrāmları

13-a

1. birbirlerine itdikleri żiyāfetlerine ve yāḫud ʿārifāne ile 2. tertīb eyledikleri cemʿiyetlerine getürüp misāfire ikrām 3. eyledik diyü iftiḫār iderler Direznede ve Nemçeniñ büyücek 4. şehirlerinde bizi muḥāfaẓa içün taʿyīn eyledikleri ḳapudan 5. ve ofiçyal ve seleṭāṭları iḳāmet itmek içün kirā ile 6. sākin oldıġımız ḫānıñ oṭalarından bir ḳaçını taḫliye 7. ve ḳapudan ve seleṭāṭları īvā idüp vaḳt-i ḥareketimizde 8. ẕikr olunan oṭalaruñ kirāsını ve ofecyaliñ yedikleri 9. ṭaʿāmıñ bahāsını bize edā itdirdikleri aġreb ġarā 'ibdendir 10. bu āna degin ṭaraf-ı devlet- i ʿaliyyeden Saḳsonyaya kimse 11. varmadıġı cihetden ricāl ve nisvānı oldıġımızmaḥalle birden 12. hücūm idüp ġāyetü 'l-ġāye şiḳlet virmeleriyle hersek 13. ṭarafından muḥāfaẓamıza taʿyīn olunan ḳapudan āmed-şüd 14. idenleri münāvebe ṭarīḳıyla yanımıza getürmege ḳarār virmiş iken 15. ḳapudānı diñlemeyerek zūr-bāzū ile ḳapuda olan seleṭāṭları 16. defʿ ve dil-ḫ'āhları üzere yanımıza gelüp giderler idi 17. bu ḥāl ile Direznede üç gün baʿde 'l-iḳāme ḥareket ve 18. Nemçeye tābiʿ Bohemya eyāletiniñ başşehri olan Praġa- 19. nām Ḳalʿaya gelindi ḳalʿa-i meẕkūre Moldova nehri üzerinde vāḳiʿ 20. bir ḥıṣn-ı ḥaṣīn ve bāġ ve bāġçesi çoḳ bir şehr-i laṭīf oldıġından 21. Avrupada pek nādirdir yetmiş bir tārīḫi ḫilālinde Prusyalunıñ 22. Nemçelü ile vāḳiʿ olan muḥārebesinde Prusyalı Saḳsonya eyāletini de 23. pāy-māl ve Direzne şehriniñ ekserini iḥrāḳ iderek Praġaya

13-b

1. gelüp muḥāṣara itdiginde Prusyalı ṭarafından atılan 2. ṭop gülleleri ḳalʿa ve baʿżı ḫāne dīvārlarında ile 'l-ān 3. ṭurdıġı re 'ye 'l-ʿayn müşāhede olunmuşdur Praġada li-aṣli 'l- 4. istirāḥa bir gün iḳāmet taşmīm olunmuşiken menzil-ḫāneye vürūdumuzda 5. beş on daḳīḳada menzil-ḫāne ḳarşusında vāḳiʿ büyük 6. meydān māl-ā-māl ricāl ve nisvān ve ḳalındıġı ṣūretde istirāḥat 7. degil küllī şiḳlet ve zaḥmet çekilecegi nümāyān olmaḳdan nāşī 8. menzilciniñ oṭasında iki sāʿat ḳadar tevaḳḳuf ve bir kimse 9. āgāh olmadan menzil bārgīrlerini tedārik itdirüp Praġadan 10. dört sāʿat ilerüde vāḳiʿ Boḳoviç-nām ḳaṣabaya gelüp 11. anda beytūtet ve irtesi gün Bohemya eyāletiniñ derūnından 12. güẕār iderek on iki günde Roma imparaṭorınıñ maḳarrı 13. olan Bec Ḳalʿasına vüṣūle ibtidār olundı ḫüdāvendigār-ı 14. sābıḳ cennet-mekān Sulṭān

ʿAbdülḥamīd Ḫān Ḫażretleriniñ 15. cülūslarında sefāret ile giden Ḳabaḳulaḳ Yegnī Süleymān 16. Begden ṣoñra ṭaraf-ı salṭanat-ı seniyyeden Beçe ilçi gitmediginden ġayrı 17. bu defʿa Nemçe devletine meʾmūr Rātib Ebu Bekir Efendi daḫi henüz Beçe vāṣıl 18. olmamaġla Beç şehri derūnında ḳarār olunsa keṣret-i ziḥāmdan 19. bir dürlü rāḥat olunmayacaġı tayaḳḳunıyla derūn-ı şehre girmeyüp 20. şehre iki sāʿat ḳarīb olan Şiveyḫat-nām ḳaṣabaya gelüp 21. iki gün anda ḳarār ve żarūriyyāt-ı ṭarīḳdan olan baʿżı levāzımı 22. tekmīle ibtidārdan ṣoñra andan daḫi ḥareket ve Budim ve Temeşvar 23. Ḳalʿalarından ve ṣaʿbüʾl-mürūr olan Siyobin ṭaġlarından 24. ve Erdel Boġazından mürur ve ʿabūr iderek Erdel memleketiniñ

14-a

1. büyücek şehirlerinden olup Eflāḳ ḥududına dört 2. sāʿat buʿdī olan Hermeniştat nām-ı diger Siyobin 3. şehrine gelinüp bir gün baʿdeʿl-iḳāme Eflāḳ ḥudūdına düḫūl 4. birle üç dört günde Bükreşe ve Bükreşden üç günde Ṭuna 5. sāḥiline ve Ṭunayı açıḳlar ile baʿdeʾl-ʿubūr Ṭutraḳan 6. ve Hezārġırad ve Şumnı ve Ḳarīn-ābād ve Ḳırḳkelise ve Burġaz 7. ve Çorlu ve Selverī ḳaṣabalarından güẕār iderek 8. māh-ı ṣaʿbānüʾl-muʿaẓẓamıñ yedinci cumʿa güni selāmet ile 9. Āsitāne-i saʿādet-āşiyāneye vüṣūl ve bi-ʿināyetillāhi 10. Teʿālā ve minnehū ḫānemize nüzūl müyesser olmuşdur *tezyīl* 11. geşt ü güẕār-ı bilād ve emṣār iden üliʾl-ebṣārıñ 12. gezdikleri yerlerde imrār-i enẓār-ı diḳḳat birle müṭṭaliʿ olduḳları 13. aḥvāl ve āṣārı żabṭ ü ḥıfẓ eylemeleri fevāyid-i seferden maʿdūd 14. olagelmegin bināʾen ʿaleyh bu çāker-i kemīne daḫi meʾmūr oldıġım 15. devleti ḥarekātına dāʾir reʿyeʾl-ʿayn müşāhede ve simāʿan 16. taḥṣīl-i vuḳūf itdigim mevāddı ḳaleme alup erbāb-ı 17. mütālaʿaya yādigār bıraḳmak rāʿiyesi ḫāṭırdan güẕār 18. itmişiken Avrupaya seyr ü sefer iden eslāf-ı 19. kirām raḥimehümullāhüʾl-meliküʾl-ʿallām ḫilāl-i seferlerinde 20. aḥvāli birer cerīdeye ṣebt ile ḫilāflarına yādigār bırakdıḳları 21. ve bu cihetden ol ṭarafıñ keyfiyyātına dāʾir pūşīde ve ḫafī 22. bir şey ḳalmadıġı tayaḳḳunıyla bu dāʿiyeden ferāġat olunması 23. menvī-i żamīr-i faḳīr olmuşidi lākin ezmān ve aḥyān teceddüd

14-b

1. itdikce her devletiñ aṭvār ve ʿādātı daḫi nev-be-nev müteʿaddid 2. oldıġı ẓāhir ve bu ṣūretde baʿżı mevāddiñ īrādı aṣḥāb-ı 3. intibāh ʿindinde birer fāʾide-i zāʾideden ḫālī olmadıġı 4. bedīhī ve bāhir olmaġla ḳıṣṣadan ḥisse olunmaḳ mülāḥaẓası 5. ḫāṭır-ı fātiri tehyīc birle el-ḥāletü hāẕihī Prusya devletiniñ 6. ṭavr ve ʿādet ve niẓām-ı mülkiyelerine dāʾir kesb-i ittilā olunan 7. ḥālātdan

baʿżı işbu cezīreye tezyīl ḳılınmasına ibtidār 8. olundı ve minallāhi Teʿāleʾt-tevfīḳ *aḥvāl-i niẓām-ı belde* 9. *ve ahālī ve manāṣıb* Avrupada olan düvel-i naṣārādan 10. gelüp Prusyanıñ kürsī memleketi olan Berlinde iḳāmet iden 11. ilçiler ve seleṭaṭlarıyla taḳdīm olunan taḳrīrleriñ mefhūmlarını 12. ve memleketleri aʿmālinden umūr-ı mülkiyeye dāʾir vārid olan 13. kāġıdlarıñ meʾāllerini ḫulāṣā ve ḳrala ʿarż eyledikden ṣoñra 14. cevāb-nāmeler yazmaḳ ve sāʾir muʿaẓẓamāt-ı umūr-ı devleti 15. biʾl-istiṣāre tanẓīm itmek içün iki başvekīlleri 16. ve maʿiyyetlerinde bir ṭaḳım kātibleri oldıġından başḳa 17. umūr-ı māliye ve ticāret ve kār-ḫāne ve gümrük ve ḍarb-ḫāneyi 18. teʾdiye ve mühimmāt-ı seferiye ve serḥadāt ve ḳılāʿda olan 19. ʿaskerī neferātınıñ ʿulūfe ve melbūsāt ve levāzım-ı sāʾirelerini 20. tesviye itmek ve zaḫīre ve ḥaṭab ve sāʾir mühimmāt-ı 21. şehirden olan ḥavāyici cemʿ ve idḫār ile ahālī-i beldeye 22. zaḥmet çekdirmemek içün menister nāmında ṣadāḳat 23. ve istiḳāmetle mevṣūf ve ṣıġar senelerinden berü devlet

15-a

1. içinde tertīb olup ʿuhdelerine iḥāle ḳılınan ḫidmetiñ 2. ḥüsn ve ḳubḥını farḳ ve temyīze muḳtedir işlerinde 3. müstaḳıl olan on iki nefer ādemleri ve anlarıñ daḫi maʿiyyetlerinde 4. ḳadr ü ānī ḳātibleri olup senevī herkesiñ 5. ḥāl ü şān ve manṣıbına göre ḫazīneden maʿāşı 6. olmaġla bir kimseden rüşvet ve ʿubūdiyet nāmı ve vech-i 7. āḫar ile akçe alamazlar ve umūr-ı māliyeye meʿmūr olanlarıñ 8. her biri senesi ḫitāmında kendüye mefūż 9. ḫidmetiñ muḥāsebe ve daḫl ü ḫarcını ẕikr olunan ḳātibler 10. maʿrifetleriyle ruʾyet ve bilā-vāsıṭa ḳrala ʿarż idüp 11. eḥadühümā āḫarıñ işine vechen mineʾl-vücūh daḫl ve taʿarruż 12. itmeyüp ve mādām ki sālifüʾẕ-ẕikr menisterlerden 13. devletleri niẓāmına muḥall bir cünḥa ve taḳṣīr ẓuhūr itmeye 14. ʿazīl itmediklerinden ġayri ḥasbeʾl-iḳtiżā birini ʿazl 15. itseler daḫi yine bir vaḳtle lāzım olur mülāḥaẓasıyla 16. rütbesinden isḳāt itmeyerek ḫidmetleri oldıġı 17. ḥīnde ḳral ṭarafından kendüye muʿayyen olan rātibe ile 18. ḫānesinde iḳāmete meʾẕūn ve yerine mā-dūnında olan 19. erbāb-ı istiʿdāddan birini istiḫdām idüp muḳteżā 20. olmadıḳca lüzūmsuz yere ricālini tekṣīr ile maʿāşları 21. emrinde devletlerini daġdaġaya uġratmazlar ve libās 22. ve ḫademe ḫuṣūṣında ḳāʿide-i iḳtiṣāda riʿāyet ile 23. gerek Ḳralları ve gerek ricāli öteden berü meʾlūf oldukları

15-b

1. libāsı giyüp sā'ir sükkān-ı belde daḫi ḥāl ü şānına 2. göre libās iktisāsına me'ẕūn olup fāḫir libāslar 3. ve a'lā kürkler giymekle ḥaddini tecāvüze erbāb-ı sefāhete 4. ruḫṣat virmediklerinden başḳa başvekīlleriniñ 5. ḫāric ve dāḫilinde ġāyetün mā-fi'l-bāb on beş nefer 6. ḫademeleri ve sā'ir vücūh-ı beldeden olanlarıñ 7. daḫi ḥāllerine göre üçer beşer aylıḳlı ve yıllıḳlı 8. ādemleri olup bī-lüzūm-ı ziyāde ādem ḳullanmazlar 9. ḥattā İngilterede li-ecli'l-iḥtişām ziyāde ḫidmet-kār 10. istiḫdāmına ṭaleb-kār olan kimesne rütbesiniñ müteḥammil oldıġı 11. ḫidmet-kārdan ziyāde ḳaç nefer istiḫdām murād ider ise ḥıfẓen li'n-niẓām 12. senevī nefer başına cānib-i mīrī şu ḳadar ġuruş virmedikce 13. me'ẕūn olmadıġı ba'żı erbāb-ı vuḳūfdan mervīdir ḫademe 14. maḳūlesi daḫi aldıḳları aylıḳları ile maṣārif-i yevmiyelerini 15. idāre yıllıḳları ile ḳabaca çuḳadan libās kesdirüp 16. giyerler kürk ve sā'ir ṭabī'atları istedigi şeyleri 17. giymeye ruḫṣat virilmediginden maḫdūmlarından aldıḳları 18. akçe maṣraf ve libāslarına kifāyet itmekle ḫidmet ile 19. ṭaşra memleketlere gidüp re'āyā ve berāyāyı tecrīm ve taġrīm 20. itmek ve 'ammāl ve ḥükkāmı ta'cīz itmek gibi ḥāletleri mefḳūd 21. oldıġından ġayrı devlet ḫademesinden iş ile 22. me'mūr olanlara iyāb ü ẕihāblarında me'kūl ve merkūblerine 23. vefā idecek derecede ḫazīneden bir miḳdār şey virilmek 'ādet

16-a

1. olmaġla me'mūr olanlar daḫi bir iki nihāyet üç ādem ile 2. gidüp işini gördükden şoñra ḫidmet-i mübāşīriye 3. ve vech-i āḫar fuḳarādan bir akçe ve bir ḥabbe almaġa zehreleri yoḳdur 4. sükkān-ı beldeleri ricāl ve küttāb ve 'askerī ve tüccār 5. ve erbāb-ı ḥirfetden 'ibāret ve herkesiñ ziyy ü kifāyetinden 6. rütbe ve derecesi ve ne ṣan'atda oldıġı ma'lūm olmaġla 7. çoḳluḳ başı boş ve bī-kārları olmayup olsa daḫi 8. o maḳūleleri inşā ve īcād eyledikleri ḳār-ḫānelerde ḫafīfce 9. yevmiye ile istiḫdām idüp iṭ'ām ve iksā idecek 10. kimesnesi olmayan faḳīr ve 'alīl ve ḫaste ve 'amel-mānde ve bir vechle 11. ta'ayyüşe 'adīmü'l-iktidār olanlar içün maḫṣūṣ yerleri 12. olmaġla anları ẕikr olunan yerlerde iskān ve īvā ve 13. iṭ'ām ve iksā idüp bu vechle derūn-i şehirde serserī 14. ve cerrār ve dilenci maḳūlesi pek nādirdir Prusya memleketi bilād-ı 15. bāride-i şimāliyeden olup penbe ve ḥarīr maḳūlesi eşyā 16. nābit olmadıġından bilād-ı ḥāreden celbe muḥtāc 17. olduḳları penbe ve ḥarīr ve ḳahve ve şekerden mā'adā kendü 18. memleketlerinde tedāriki mümkin olan şeyleri bilād-ı ecānibden 19. getürtmege ḥācet mes

itmeyüp akçeleri derūn-ı memleketlerinde 20. ḳalmaḳ içün Berlin ve eṭrāf ve eknāfında çuḳa ve bez kemḫā 21. ve aṭlas ve dībā ve ṣandāl ve faġfūr ve sā'ir bu maḳūle emti'a 22. ve eşyā kār-ḫāneleri īcād ve akçe ḳuvvetiyle āḫar maḥallerden 23. ustalar celb ile ḥavāyic-i memleketden olan eşyāyı

16-b

1. nesc ve i'māl ile ḫāricden bir şey getürtmeyüp gelse daḫi 2. 'alenen getürenlerden yüzde otuz gümrük aḫẕ ve sırran getürenleriñ 3. māli ele girer ise cānib-i mīrīden żabṭ olunmak niẓām-ı 4. beldelerinden olmaġla ṭaşradan derūn-ı memleketlerine 5. eḳall-i ḳalīl şey geldiginden başḳa memleketlerinde bulunmayan 6. şeyleri tekellüf ile nev-be-nev tedārike sa'y ü iḳdām idüp 7. ḥattā Menister Hercberk sa'y ve ġayretile bir ḳaç sene ẓarfında 8. ḳatı vāfir dud aġaçları peydā ve ṭabī'at-ı memleketden ḫāric 9. olan ḥarīrden senevī kār-ḫānelerine yetişecek miḳdārınıñ 10. rub'ını ṣobalar ile yetişdirdikleri görülmüşdür İbn-i Ḥaldūn 11. Muḳaddimesinde muḥarrer ve mestūr oldıġı üzere nev'-i beşeriñ 12. sinni sinn-i nümüv ve sinn-i vuḳūf ve sinn-i inḥiṭāṭa münḳasim 13. oldıġı gibi devletleriñ müddeti daḫi üç ḳısma münḳasim ve sinn-i 14. benī ādeme teşbīh olunagelmegin her bir devletiñ evāḫir-i ḥālinde 15. ahālīsi iḥtişām ü tereffühe meyl ile ḳuvvet-i 'aṣabiyesine 16. fütūr 'ārıż ve Avrupa devletleriniñ ekṣeri el-ḥāletü 17. hāẕihī ḥad-i hireme resīde oldıġından mā'adā zemāneniñ 18. daḫi ḳuvāsına ża'f ṭārī ve ahālīsiniñ ṭabī'atları 19. bedeviyetden ḥużriyete mübeddel olup herkes tezeyyün ve rāḥata 20. meyl eylediginden evā'il-i vaḳtler gibi ceng ü cidāl ile 21. tevsī' memleket emrinde her devletiñ himmeti ḳāṣır olmaġla 22. ġılẓ-ı tabī'at ile bir devlet bir devlete ġalebe ile bir miḳdār 23. yerini alsa daḫi çoḳ geçmedin aldıġı yerleri girüye red ile

17-a

1. ḥālet-i ūlāsına rücū'idüp itlāf-ı ḫazā'in ve 2. it'āb-ı 'asākir ve taḫrīb-i ḳurā ve re'āyādan ġayrı eline 3. bir nesne girmedigi bi't-tecrübe ma'lūm olan keyfiyyātdan 4. olmaġla bu 'illete mebnī Avrupada olan düvel-i Naṣārā 5. ḥarbi īcāb idecek bir 'illet ẓuhūr itmedikce mücerredā vesī' 6. memleket żımnında birbiriyle ceng ü ḥarbe ibtidār itmeyüp 7. ticāret ve sā'ir vechle mümkin olan menāfi' ve fevāyid-i mülkiyelerini 8. tekṣīr ile memleketlerini ma'mūr ve ābādān itmege ṣarf ü sa'y 9. ve miknet idüp lākin bu cihetle yine 'asākir mertebelerine 10. ve cebe-ḫāne ve ṭop-ḫāne ve ḳal'aları muḥāfaẓasına ḫalel gelecek 11. iş işlemeyüp ellerinde olan

memāliki ḥıfẓ ve ḥirāset 12. içün dā'imen ve müstemirren ʿaskerleri ḥāżır ve āmāde olup 13. her gün taʿlīm-i ceng itmekden ḫālī degillerdir ***aḥvāl-i menzil-ḫāne*** 14. bālāda muḥarrer oldıġı üzere kimesne ṭarafından reʿāyāya cevr 15. ve taʿaddī ẓuhūra gelmediginden gerek Nemçe ve gerek Prusya 16. reʿāyāsı āsūde-ḥāl olup her sāʿat başında 17. maʿmūr üçer beşer ḳaryeleri olmaġla yolcı zaḥmet çekmemek 18. ve menzil bārgīrleri telef olmamaḳ içün her dört sāʿatde 19. bir menzil-ḫāne ve umūr-ı mühimme ile āmed-şüd iden ulaḳlar içün 20. her bir menzil-ḫānede on altı ve baʿżen yigirmi ve yigirmi dört 21. bārgīr ve maḫṣūṣ menzil ʿarabaları oldıġından māʿadā 22. menzil-ḫāneleri yaḳīn ve yolları yapılmış ve düzgün olmaḳ 23. ḥasebiyle bir ulaġı bir sāʿatde diger menzil-ḫāneye īṣāl birle

17-b

1. bārgīrler fi'l-ḥāl ʿavdet itmekle bārgīr ḫuṣūṣında ḳaṭʿā 2. ulaḳlar zaḥmet çekmeyüp ziyāde bārgīr beslemege daḫi ḥācet 3. yoḳdur aḥyānen külliyetlü aġırlıḳ ile bir ilçi yāḫud bāzirgān 4. ẓuhūr idüp menzil ile gitmek murād ider ise menzil-ḫānelere 5. bir iki gün evvel oldıġı yerden ḳanḳı gün ḥareket ve günde ḳaç 6. menzil-ḫāne ḳaṭʿ idecegini iḫbār birle menzil-ḫānede mevcūd 7. bārgīrden māʿadā her menzilde ḳaç re's bārgīr iḳtiżā ider ise 8. köylerde yarar ve tüvānā köylü bārgīrleri olmaġla menzilci ve köy 9. iḫtiyārları maʿrifetleriyle köylerden tedārik ve ʿarabalara ḳoşup 10. gönderürler bir menzil-ḫāneden bir menzil-ḫāneye varınca bir re's bārgīriñ 11. ücreti bir ġuruş ve sürici ücreti daḫi keẕālik bir ġuruş 12. olmaḳdan nāşī menzil-ḫāneye varıldıġı sāʿat herkesiñ ḳaç 13. bārgīri var ise menzilci maʿrifetiyle tamāmen ücretini alup ʿavdet 14. iderler sürici ücreti faḳaṭ menzil-ḫāne süricilerine maḫṣūṣ 15. olup köylülere cüz'ī baḫşiş virilür menzil-ḫāneler daḫi 16. ḳralları ṭarafından aylıḳlı birer muʿtemet menzilciye müfevveż olup 17. sene başında menzil-ḫāne ücreti ve menzilci aylıġı ve bārgīrleriñ 18. ʿalīḳ ve ʿuluf bahāsı ve sā'ir maṣārif-i lāzime müctemiʿ olan 19. akçeden ifrāz olduḳdan ṣoñra fażlası ḳral ḫazīnesine 20. ʿā'id olup cānib-i mīrīden ve ahālī-i ḳażā ṭaraflarından 21. menzilciye bir akçe ve bir ḥabbe virilmez ***aḥvāl-i ḫazīne*** ḳral-ı 22. sābıḳ feylesof ve ʿāḳil ve müdebbir ādem olmaġla niẓām-ı mülkiyeye 23. teʿlīf itdigi vaṣiyyet-nāmesinde bir memleketiñ ḫazīnesi

18-a

1. evvelā zerʿü ḥarşı tekṣīr idecek esbāb ve ḥālātı 2. istiḥṣāl itmek ṣāniyā ehl-i ḥirfeti tervīc ile 3. derūn-ı memleketde işsiz ādem bulunmamaḳ ṣāliṣā 4. memleketinde mevcūd olmayup āḫar

yerden celbe ḥācet 5. mes itdigi emtiʿa ve eşyāyı her devlet kendü 6. memleketinde yetişdirmege cidd ü saʿy itmek rābiʿā 7. tüccārıñ mizānına rābıṭa virüp ṭaşradan memleket 8. içine giren emtiʿa az olup çıḳan çoḳ olmaġla 9. memleketiñ akçesi derūn-ı memleketde ḳalmaḳ ḫāmisā 10. reʿāyādan biriniñ öküzi hālik ve zaḫīresi 11. bir āfete uġrasa öküz ve toḫumluk zaḫīre virüp 12. işsiz ḳoymamaḳ ve yāḫūd sākin oldıġı ḳaryede kendüye 13. vāfī tarla olmadıġı ṣūretde āḫar bir künc ve maʿmūr yere 14. ḳaldırup iskān ve zerʿ ve ḥarşe çesbān bir ḫalī 15. yer bulunduḳda ormanlıḳlarını ḳırdırup tarla tedārik 16. ile zerrāʿve ḥarrāṣı bir şeyʾe muḥtāc itmemek sādisā 17. derūn-ı memleketde ḥāṣıl olan zaḫīreyi reʿāyānıñ 18. elinden cebren almayup kendüleri şehirlere getürüp 19. vaḳt ü ḥāliñ īcāb itdigi vech üzere rıżāsıyla 20. diledigi ādeme ṣatdırmaḳ sābiʿā memleket derūnında 21. ḥirfet ṣāḥibi ve bir ṭarīḳda ʿalāḳası olmayup 22. eli ayaġı saġ olan şaḥḥāṣ ve dilenci maḳūlelerini inşā 23. olunan kār-ḫānelere īvā ve iskān ile iş işletdirüp

18-b

1. ol vechle taʿayyüş itdirmek ṣāminā bir māddeniñ devletce 2. niẓāmına teşebbüṣ olundıġı ḥālde esāsıyla tanẓīm idüp ricā 3. ve şefāʿatle niẓām-ı meẕkūre ḫalel virecek ḥālāta taṣaddī 4. olunmamaġla o niẓām-ı ʿaleʾd-devām merʾī ve düstūrüʾl-ʿamel ṭutulmaḳ ḫuṣūṣları 5. memleketini maʿmūr itmege ġayret iden her devlete lāzım ve lā-büd idügi ve böyle 6. oldıġı ḥālde hem memleket maʿmūr ve ābādān ve hem bir kimse 7. akçesiz ḳalmayup taʿayyüşe muḳtedir olmaġla ḫırsızlıḳ itmeyüp 8. memleket āsūde-ḥāl ve zaḫīre ve metāʿ bereket ve keṣret bulup 9. bāzirgānluk umūrı daḫi rāyic olmaġla memleketiñ akçesi gün-be-gün 10. teraḳḳī bulacaġı ve böyle olmadıġı ṣūretde nizām-ı mülke ḫalel gelüp herkes 11. kendü hevā ve heves ve icrā-yı ḳaṣdile dürlü dürlü fesādāta 12. saʿy ile ehl-i ʿarż maḳūlesi bī-rāḥat olacaġından ġayri başı 13. boş çoġalup reʿāyā üzerine musallaṭ olmaġla reʿāyā 14. bī-ṭāḳat ü zebūn ve memleket ḫarāb ve ġayr-i meskūn olacaġı 15. ve bir devletiñ her ne ḳadar küllī ḫazīnesi mevcūd olsa daḫi ʿavārıż-ı 16. dehriye ẓuhūrıyla ifnā olup o devlet zaḥmet çekecegi ve reʿāyā 17. ve berāyāsı meẓālim ve taʿaddiyātdan ḥimāyet ve ṣiyānet ile müreffehüʾl-mecāl 18. olduḳca ḫazīne maḳāmına ḳāʾim olmaġıla devlet-i meẕkūre hiçbir 19. vaḳtde zaḥmet çekmeyecegi muḥarrer ve ḳral-ı sābıḳ-ı merḳūm ḳrallıḳ 20. iskemlesine ḳuʿūd eylediginde devletiniñ senevī īrādı yigirmi 21. beş biñ kīse iken ẕikr olunan daḳīḳalara riʿāyet ile 22. altmış biñ kīseye iblāġ

eyledigi meẕkūr vaṣiyyet-nāmede 23. mestūrdur el-ḥāletü hāẕihī Prusya devletiniñ īrādı beher sene

19-a

1. seksen biñ akçeye müteḳārib olmaġla meblaġ-ı meẕkūrdan 2. ber-vech-i taḫmīn ḳırḳ biñ kīse ʿaskerī ʿulūfesiyle ṭob-ḫāne 3. ve cebe-ḫāne ve sāʾir mühimmāt-ı seferiye ve ḳılāʿ ve ḥuṣūn taʿmīrine 4. ve yigirmi üç biñ kīsesi ḳral dāʾiresi maṣārifiyle menisterler 5. ve sāʾir umūr-ı devlete meʾmūr olanlarıñ maʿīşetlerine ve baʿżı 6. maḥallere taʿyīn eyledikleri ilçiler maṣārifine ve köpri ve yollar 7. taʿmīri ve bi-ḳażāʾillāhi Teʿālā āteş ẓuhūrıyla muḥterik olan 8. köyleriñ ḫāneleri inşāsına ve sāʾir mühimmelerine ṣarf 9. olunduḳdan ṣoñra fażla görinen on iki biñ kīsesi 10. daḫi sefer ẓuhūrında ḫarc olunup reʿāyāya bār olmamaḳ içün 11. ḳral ḫazīnesinde maḥfūẓ oldığı ve ḳral-ı sābıḳ yetmiş bir 12. tārīḫinde bir ḳaç devlet ile yedi sene mütevāliyeten ceng itmiş 13. iken mevcūd ve müddeḫarı olan akçe tükenüp ḫüṣemāsı müflis 14. oldı dimemek içün ḫitām-ı seferinde Berlinden beş altı 15. sāʿat buʿdī olup Prusya ḳrallarınıñ mevsim-i ṣayfda 16. teferrüc-gāhları olan Potesṭām-nām şehir ḫāricinde bir ʿālī 17. sarāy inşā ve ol vechle bir miḳdār müdeḫḫar mevcūd akçesi ḳaldığını 18. düvel-i sāʾireye ifşā itdigi baʿżı erbāb-ı vuḳūfdan taṣḥīḥ olunmuşdur el-ʿuhdetü ʿaleʾr-rāvī ***aḥvāl-i reʿāyā*** Prusya 20. memleketi derūnında vāḳiʿ ḳurānıñ bir miḳdārı kral ḫāṣı 21. ve bir miḳdārı tīmār ve zeʿāmet ve mālikāne miṣillü ahālīsiniñ 22. mülki olmaġla ḫāṣ olan köyleriñ külliyetlüce olan ahālīsi 23. ev başına virgü ʿöşür ve ʿavārıż-ı sāʾire nāmıyla cānib-i

19-b

1. mīrīye senevī ḳırḳ ġuruş ve tarla ve maḥṣūlātı ḳalīl olup 2. ḳırḳ ġuruş virmege ʿadīmüʾl-iḳtidār olanlar ḥāl ve taḥammülüne göre kimi 3. yigirmişer ve kimi onar ġuruş virdikden ṣoñra reʿāyādan her biri 4. haftada üç gün sākin oldığı ḳaryede vāḳiʿ 5. ʿarāżī-i mīriyyeye ya ḫidmet ider veyāḫūd cānib-i mīrīye senevī 6. ḳırḳ ġuruş daḫi virüp tīmār ve mālikāne olan köyler ahālīsi 7. daḫi keẕālik cānib-i mīrīye senevī ḳırḳ ġuruş virdikden ṣoñra 8. ḳarye mutaṣarrıflarına daḫi haftada üç gün ḫidmet idüp 9. virgüyi virdikden ṣoñra vechā mineʾl-vücūh efrād-ı āferīde ṭarafından 10. reʿāyā ve fuḳārādan bir ḳaç akçe ve bir ḥabbe muṭālebesiyle taʿaddī olunmadığından 11. ṣafā-yı ḫāṭır ile ol miḳdār akçeyi sene-be-sene lāzım gelenlere 12. teslīm ile āsūde-ḥāl ve müferriḥüʾ-bāl olaraḳ zirāʿat ve ḥirāṣetlerine 13. iştiġāl iderler şehir ve

ḳaṣabāt derūnlarında mütevettin olan 14. ahālīniñ ṣıġar ve kibārından ẓāhirde virgü nāmıyla bir şey alınmayup 15. ḳaldı ki ḥavāyic-i şehrden cüz'iyyāt maḳūlesine varınca ahālīniñ 16. me'kūlātına da'ir şehir ḳapusından içerü her ne girer ise bāc nāmıyla 17. ḫaylice akçe alındıġından başḳa fuḳarāya lüzūmı olmayup ṭaşra 18. memālikinden gelen zeytūn ve zeytūn yaġı ve limon ve şarāb ve tuḥaf 19. maḳūlesi asḥāb-ı servet ve yesārıñ isti'māl idecekleri eşyādan 20. aġır gümrük alınup ziyādece bahā ile furuḫt olundıġından 21. şehir ve ḳaṣabāt sükkānı daḫi bu vechle ḫafīce virgüye dāḫil olup 22. virgü virmekden vāreste olmazlar sefer vuḳū'ında daḫī ra'āyādan 23. seferiye ve sefere müte'allik virgü nāmıyla bir şey muṭālebe itmeyüp

20-a

1. faḳaṭ zaḫīre ve bārgīr iḳtiẓā ider ise cānib-i mīrīye küllī 2. ḫasāret ve re'āyāya bār olmayacaḳ vech üzere mu'tedil 3. bahā ile re'āyādan iştirā idüp bu cihetle daḫi re'āyāya 4. ṣiḳlet virmezler ***aḥvāl-i zeḫāyir-i mīriyye*** hem-civār olan 5. devletlerden biriyle ceng ü cidāl iḳtiżā eyledikde mevcūd 6. ve müddeḫar bulunmak içün āsūde vaḳtlerde rāyiciyle bulunan 7. yerlerden zaḫīre mübāya'a ve üç sene iki yüz biñ 'askere 8. vefā idecek miḳdārı ḥudūdlara ḳarīb maḥallerde inşā 9. eyledikleri anbārlara vaż' ve idḫār idüp bir ṭarafdan 10. sefer açılur mülāḥaẓası ber-ṭaraf olduḳda memālikinden 11. birinde ḥarb ve ḳıtlıḳ olmaḳ lāzım gelse ol vaḳtiñ rāyici 12. ne güne ise rāyic-i meẕkūr üzere müddeḫar olan zaḫīreniñ 13. bir miḳdārını lāzım olanlara bey'idüp bolluḳ oldıġı sene 14. yine rāyic oldıġı minvāl üzere tekrār iştirā ve anbārlara vaż' 15. itmekle hem re'āyā zaḥmet çekmez hem anbārlarda mevcūd zeḫāyir 16. tāzelenüp cānib-i mīrīye daḫi olduḳca fā'ide-i zā'ide-i 'ā'ide 17. olur ***aḥvāl-i 'asākir*** Prusya devletiniñ iki yüz yigirmi 18. biñden mütecāviz müretteb ve lede'l-iḳtiżā oldıġı yerden 19. me'mūr oldıġı maḥalle üç günde ḥarekete muḳtedir nıṣfından 20. ziyādesi yerlü ve ḳuṣūrı yabancı ve yüz otuz biñi miḳdārı 21. piyāde ve yetmiş biñi süvārī ve on iki biñi ṭopçı 'askeri 22. olup āsūde vaḳtlerde yerlüden olan 'askeri üç 23. bölük idüp her bölügüne senede ṭoḳuz ay yerine ve yurdına

20-b

1. varup zirā'at ü ḥirāset itmek ve ṣan'atı var ise 2. işlemek içün iẕin virmek 'ādetlerinden olmaḳ 3. ḥasebiyle ẕikr olunan müddetde müstaḥak olduḳları 'ulūfeleri 4. virülmeyüp nıṣfı ḳral ḫazīnesine 'ā'id ve nıṣf-ı āḫarı ḳralıñ 5. ma'lūmı olaraḳ ḳolonel ve mayor ve ḳapudan ve

ofiçyallere 6. ḳalur ṭoḳuz ay tamānında ẕikr olunan bölük recmendine 7. ʿavdet idüp āḫar bölük gider ʿasākir-i meẕkūre 8. ḳılāʿ ve şehirlerde sākin olmaġla Berlin şehrinde olanlarıñ 9. günde birer recmendi nevbetle ṣabāḥ vaḳti ceneral ve sāʾir 10. żābiṭānıyla maʿan ṣayfen ve şitāʾen taʿlīm meydānına çıḳup 11. iki üç sāʿat taʿlīm-i ceng itdikden ṣoñra bölük bölük 12. ḳolluḳlara ve baʿżı lāzımüʾl-muḥāfaẓa olan yerlere gönderilüp 13. nevbetde olanlar yerlerine ʿavdet eylediklerinde kendülere maḫṣūṣ 14. ʿaskerī libāsını iḫrāc ve eskice libāslarıyla ḥammāllıḳ ve 15. sāʾir maḳdūrları olan işi işleyüp recmendiniñ 16. taʿlīm nevbeti geldigi sāʿat yine ʿaskerī libāsını 17. iktisā ve recmendiyle yine taʿlīm meydānına gidüp taʿlīm-i 18. ceng iderler ʿasākir-i meẕkūre neferātınıñ yevmiye dört 19. pāre ʿulūfe ve yarımşar vuḳḳıye nān ve ceng eṣnāsında 20. haftada üç gün laḥm-i baḳar taʿyīnātı ve senede şapḳa 21. ve çorap ve gömlegine varınca iki ṭaḳım melbuṣātı olmaġla 22. mevsim-i ṣayf ḥulūlinde ḳralıñ maḳar-ı ḥükūmeti eṭrāfında 23. her ne ḳadar ʿaskerī ṭāʾifesi var ise çadırları ile ḫāric-i

21-a

1. Berline gelüp cümlesi tekmīl olduḳda yazlıḳ libāsları 2. iʿṭā ve falān gün revī yaʿnī yoḳlama olacaġı cümleye iʿlān 3. birle dāḫil-i şehirde olanlar daḫi üç gün ṭaşra çıḳup 4. eṭrāfdan gelenlere mülḥaḳ ve yoklamaya maḫṣūṣ ṣaḥrāda cengde 5. ṭurur gibi her recmendiñ ṭopları öñinde olaraḳ ṣaf 6. baġlayup bir miḳdār ṭop ve tüfeng tʿalīmi itdikden ṣoñra 7. cümlesi recmend recmend ḳralıñ öñinden geçüp ḥāl ü şānlarına 8. göre sergerdeleri nevāzişine maẓhar olurlar ʿacāyibdendir ki 9. ẕikr olunan ṣaḥrāda ʿaskerī ve seyirci olaraḳ yüz 10. biñden ziyāde ḫalḳ cemʿ olmuşiken sergerdeleriñ ʿasker 11. taḥrīkine dāʾir olan ṣadālarından ġayri bir ṣadā işidilmeyüp 12. cümlesi ṣāmit ve sākit ṭururlar āḫar eyāletlerde olanları 13. daḫi ḳral biʾn-nefs ya ol eyālete gidüp yoḳlar yaḫud 14. ol ḥavālīde olan ceneraller yoḳlayup anlarıñ daḫi 15. ṣayfiye libāslarını virürler ẕikr olunan yoḳlamada ʿalīl 16. ve cenge ʿadīmüʾl-iḳtidārı var ise ʿilletini beyān iderek 17. ḳrala ʿarżuḥāl idüp ifādesi nefsüʾl-emre muṭābıḳ 18. ise teḳāʿüd yevmiyesi iʿṭāsıyla ʿaskerī 19. zümresinden iḫrāc ve yerine mülāzimlerden birini idḫāl 20. iderler bu yoḳlamadan başḳa güz faṣlında daḫi Berlinde 21. ve Berline yigirmi otuz sāʿat mesāfe olan maḥallerde sākin 22. biʾl-cümle piyāde ve süvārī ʿasākir ḳralıñ teferrüc-gāhı olan 23. Potesṭam-nām şehre cemʿ olduḳdan ṣoñra mevcūd ʿaskeri

21-b

1. iki bölük idüp bir bölügüne ḳral bi'n-nefs ve diger bölügüne 2. muʿteber cenerallerden biri ser-ʿasker olup şehr-i meẕkūr 3. ḫāricinde vāḳiʿ ṣaḥrā-yı vesīʿu'l-ercāda ḫaṣmāne ceng 4. ider gibi ṭop ve tüfeng cengi iderler ceng-i ḫuṣūṣī 5. Avrupada bayağıca bir ṣanʿat olup ṣanʿat-ı meẕkūrda 6. her hangi ḳralıñ ʿaskeri māhir ise ḳral-ı meẕkūr ekṣer aḥyānda 7. ḫuṣamāsına ġālib ve ḥāletü hāẕihī Prusya ʿaskeriniñ 8. ceng ṣanʿatında cümleden ziyāde mahāretleri der-kār idügi 9. beyne'd-düvel-i Müslim olmaḳdan nāṣī ẕikr olunan ceng 10. taʿlīminde Flemenk ve İngilter ve França ve Aṭalya ve Şiver ve Şaḳsonya 11. ve Danimarḳadan mayor ve kapudan ve ofiçyaller gelüp ṣūret-i 12. cengi temāşā ve taʿallüm-i ḥiyel ve taḥṣīl-i ḳavāʿid-i veġā iderler 13. ḳılāʿ ve sınur muḥāfaẓalarına me'mūr ʿaskerī ṭā'ifesini 14. muḥāfaẓasına me'mūr oldıġı ḳalʿada rāḥatü'ṣ-ṣevb 15. ʿalāḳa peydā itmesiçün bir yerde çoḳluḳ eglendirmeyüp 16. aralıḳ aralıḳ olduḳları muḥāfaẓadan diger muḥāfaẓaya nakl 17. ve taḥvīl ile dā'imā ʿaskerī ṭā'ifesini taḥrīkden ḫālī 18. olmadıḳlarına binā'en ʿulūfe vaḳti ḳanḳı sancaḳda bulunur ise 19. ol sancāġıñ maḥṣūlinden ʿulūfeleri virilüp baʿdehū 20. ʿammāliñ ḥisābına maḥsūb olur eṣnā-yı cengde ve eceliyle 21. mürd olan selṭaṭlarıñ yerine āḫar selṭaṭ tedāriki 22. lā-büd oldıġı cihetden lede'l-iḳtiżā ʿasker taḥrīri içün 23. her recmende bir sancāḳ taḫṣīṣ ve noḳṣān olan ʿaskeri

22-a

1. livā'-i mezbūrdan tekmīl itmek ḫuṣūṣında tenṣīṣ itmeleriyle 2. her sene ʿaskeri nāḳıṣ olan recmendiñ ofiçyalleri 3. kendü recmendlerine maḫṣūṣ olan livāya çıḳup reʿāyādan 4. üç nefer evlādı olanlarıñ birini alaraḳ ḳaç nefer iḳtiżā 5. ider ise ol vechle reʿāyādan taḥrīr ve mülāzimīn zümresine 6. baʿde'l-ilḥāḳ mülāzimlerden fen-i ḥarbi taʿlīm itmiş ol miḳdārını 7. recmendiñ noḳṣānını tekmīl iderler ***aḥvāl-i mühimmāt-ı cebe-ḫāne*** 8. ***ve ṭop-ḫāne*** Prusya memleketi derūnında vāḳiʿ ḳılāʿ ve palanḳalarda 9. olan ṭop ve mühimmāt-ı cebe-ḫāneden başḳa Berlinde 10. ersinal taʿbīr olunur iki ṭabaḳalı cebe-ḫāneleri olup 11. ṭabaḳa-i ūlāsında ṭop ve hāvan ve ḫumbara ve bunlara dā'ir 12. mühimmāt-ı ṭop-ḫāne ve ikinci ṭabaḳasında tüfeng ve ḳılıç ve piştov 13. ve sā'ir ālāt-ı cebe-ḫāne mevcūd ve cümlesi sehpālar üzerinde 14. gūyā bugün üstādlar ellerinden çıḳmış pāk ve muṣayḳal istif 15. olmuş olmaġla ʿaskerīniñ biriniñ tüfeng ve kılıç ve piştovı 16. şikest olsa mevcūd cebe-ḫāneden iʿṭā ve ḳaç ḳıṭʿa 17. virilür ise derḥāl tekmīl ve yerine vażʿ birle dā'imā üç 18. orduya vefā idecek miḳdārı mühimmātları mevcūd ve

19. ḥāżır bulundıġından ġayri ṭop ʿarabalarına ve bārgīrlerine 20. iḳtiżā iden koşum ve münāvele ve mühimmāt-ı sāʾire-i ṭop-ḫāne 21. başḳa başḳa anbārlarda maḥfūẓ ve her anbār birer recmende maḫṣūṣ 22. olmaġla bir maḥalle ḳırḳ elli ṭop irsāli muḳteżā olsa her recmendiñ 23. neferātı anbārlarını bilüp derḥāl levāzımlarını herkes anbārından

22-b

1. iḫrāc ve ṭoplarını techīz idüp bārgīrleri daḫi tüvānā ve yarar 2. olaraḳ aḫurlarda mevcūd olmaġıla bir günde ʿarabalarını 3. ḳoşup meʾmūr olduḳları maḥalle ḳaldırmaġa liyāḳatleri 4. vardır bu maḳūle mīrī esliḥa nişānlı ve ʿalāmetli ve maʿlūm 5. olup ʿaskerīden birisi fürūḫt veyā tebdīl itmek 6. sevdāsında olsa daḫi kimse elinden alamadıġından 7. başḳa żābiṭānı gerek ʿaskerlerini ve gerek üzerlerinde 8. mevcūd olan esliḥayı küll-i yevm yoḳlayup biriniñ 9. silāḥı noḳṣān yaḫud muṣayḳal olmasa teʾdīb itdiklerinden 10. silāḥını ṣatmaḳ degil kirli paslı tutmaġa daḫi bir nefes ḳādir 11. degildir bālāda serd-i beyān olunan muḳaddemātdan netīce-i 12. merām devlet-i ʿaliyye-i ebediʾd-devām lā-zāletü maḫfūfetün bi-ʿavnillāhiʾl- 13. melikiʾs-selām menşeʾ-i meẓālim ve bādī ḫarābī memālik olan 14. tezeyyün ve iḥtişām ile irtişā māddelerinün menʿ-i küllī ile 15. menʿi ve bu vechle ḫazīne maḳāmına ḳāʾim belki ḫazīneden ziyāde 16. ṣavn ü ʿavn ve ḥıfẓı vācib ve müteḥattim ve vedīʿa-i Rabbüʾl-berāyā 17. olan fuḳarā ve reʿāyānıñ istiḥṣāl-i esbāb-ı emn ü refāh 18. ve rāḥatları emrine mübāderet ve her ṭarīḳi tenḳīḥ ve ricālini 19. biʾl-intiḫāb mevcūd olan manāṣıba ḥaṣr ile herkesiñ 20. ḥāl ü şān ve rütbesine göre maʿāşını taʿyīn 21. idüp mādām ki ricāliñ birinden niẓām-ı mülke ḫalel 22. teṭarruḳ idecek bir cünḥa ve taḳṣīr ẓuhūr itmeye bī-hengām 23. manṣıbından ʿazl olunması daḳīḳasına riʿāyet ve ṭarīḳa

23-a

1. duḫūli ser-rişte-i ẓulm ve taʿaddī ittiḫāẕ iden bir ālāy-ı nā- 2. ehliñ ricā ve şefāʿat ile menāṣib-i ʿāliyeye idrāc 3. olunması ḥālātına diḳḳat ve eʿālīye taḳlīde ictisār 4. iden süfehā-yı edānī maḳūleleriniñ teʾdībi ve rūḥ-ı devlet 5. menzilesinde olan ʿaskerī ṭāʾifesinün ḫuṣūṣā 6. ṭopçı ve umūr-ı baḥre vāḳıf ve āşinā ḳalyoncı neferātınıñ 7. muʿallem ve münaḳḳaḥ olaraḳ ṣayfen ve şitāʾen mevcūd ve āmāde 8. itdirilmesi esbābı istiḥṣāline himmet buyurduḳları 9. ṣūretde müttefiḳleriniñ ḳuvvet ve ġayreti ve muḫālifleriniñ 10. kesr ve hezīmeti tezāyüd bulup ʿavn-i Ḥaḳ ile cemīʿ zamānda 11. düşmenlerine ġālib olacaġı keʾş-şems fī- vasaṭiʾn-nehār 12. hüveydā

ve āşikārdır hemān Cenāb-ı müsehhelü ʾş-şıʿāb 13. ve müsebbibü ʾ-esbāb vükelā ve ümerā ve ʿammāl-i devleti 14. umūr-ı ḫayriyeye maẓhariyet ile zamānlarında fuḳarā ve żüʿafāya 15. refāh-ḥāl iḥsān ve müşkilāt-ı umūrların āsān 16. eyleye āmīn bi ʾn-nebiyyi ʾl-emīn ve ʾl-ḥamdü lillāhi rabbi ʾl-ʿālemīn

17

بداند سال تحرير آن هربسنج

كه ازتاريخ اندازرفروبنج

وكررحمي ديده جورازدور

نيشت اين نامه راتاريخ شه غور

III
DERVĪŞ MEḤMED EFENDİNİÑ SEFĀRET-NĀMESİ

2

1. Efendi-i mūmā ileyh altmış sekiz senesi Rebīʿu ʾl- ʾuḫrānıñ ġurresinde 2. Āsitāneden ḥareket ve otuz günden ṣoñra Bender ḳurbına 3. vüṣūlini muḥāfıẓı ʿAbdullāh Pāşāya taḥrīr ve işāret ve müşārun ileyh 4. daḫi sāde naḳḳāre ile ketḫüdāsını li-ecli ʾl-istiḳbāl irsāl eyledi 5. ve ālāy ile Bendere getürüp bir ḳaç gün iʿẓām-ı şān ile 6. mūmā ileyhi mihmān ve cemāẓi ʾl-ūlānıñ yedinci güni benderden 7. maʿiyyetine beşlü aġasını terfīḳ idüp ṣavb-ı me ʾmūriyete revān 8. olmuşidi 9. sefīr-i mūmā ileyh Leh ḥudūdına vāṣıl ve miyāneden ḥad-ı fāṣıl olan 10. nehr-i cārīden ḳarşu ṭarafa geçüp Leh ṭarafından vārid olan 11. mihmān-dār ile neẓāret maḥalline nāzil oldı ferdāsı maḥal-i merḳumeye 12. ḳıyām ve Rusya ḥudūdı olan Vaṣilaż-nām mevżiʿde 13. ārām ve on gün ḳadar neẓāret içün eyyām geçirüp hinṭo

3

1. ve sā ʾir merkūbāt iḥżārıyla Geyve Ḳalʿasına ṭoġrı taḥrīk-i 2. licām ve ḳalʿa-i mezbūreye lede ʾl-vüṣūl münāsib bir ḫāneye 3. nüzūl idüp cenerali sefīr-i mūmā ileyhi daʿvet ve maḫṣūṣ 4. żiyāfet eyledi Geyveniñ birbirine muḳābil laġm ve ḫandeḳ 5. ile intiẓām virülmiş iki ḳalʿası olup muḥāfaẓasına muʿteber 6. bir ceneral taʿyīn ve derunına müretteb ʿasker teşeyyüd olunmuş kalʿa 7. derūnında ḳrala maḫṣūṣ ḫāne bināsına ibtidār ve bu sene 8. tekmīl oldıġını istiḫbār itmişler ḳalʿa öñinden Özi 9. ṣuyı cārī olup Özi Ḳalʿasına vardıḳda Baḥr-i Siyāh 10. munṣab

olacağı şāyiʿdir cemāzi'l- uḫrā ibtidāsından 11. Geyveden ḥareketiñ ikinci güni Ḳazaḳ biñbaşısınıñ maḥalli olan 12. Ḳorlucaya nüzūl ve iṭām ve mesfūr ḳuʿūdıma ruḫṣat virürler 13. ise ziyāretlerine varacağım diyü irsāl-i peyām idüp ḳavmi beyninde 14. muʿteber oldıġından mes'ūline muvāfiḳ ḫaber gönderilüp ol daḫi 15. vārid ve āfāḳī ṣoḥbetden ṣoñra geldigi semte ʿābir oldı 16. şehr-i merḳumuñ üçünci güni Baḫna Ḳaṣabasına gelüp ḳaṣaba-i meẕkūre 17. maḥal-i ticāret oldıġından Rūm ṭā'ifesi anda iḳāmet idüp muḳaddemā

4

1. eṭriḳa sebebi ile vāfir büyūt ve dükkān sūzān ve ḫarābe-müşrif oldıġı 2. nümāyān ve ʿavdetde fi'l-cümle maʿmūr ve ābādān olmuş ḫāricde vāḳiʿ 3. ḳral sarāyında bir gice yatup ferdāsı ʿazm-i rāh ve beşer altışar 4. sāʿat yerlerde ḳarārla maḫṣūṣ büyūti ārām-gāh eyleyerek şehr-i 5. meẕkūruñ on birinci güni Ṭoġla-nām şehre vażʿ bā-rev be-nigāh 6. eyledi ḳaṣaba-i meẕkūrede ālāt-ı ḥarbiye iʿmāliçün dest-gāhlar 7. ḳurılup ḳuvvet-i māʿ ile çarḫlarını idāre iderler imiş ẕikr 8. olunan maḥalden daḫi fekk-i ṭınāb-ı iḳāmet ve altı günde ḳadīmden 9. ḳrallarıñ iḳāmet itdikleri Mosḳov şehrine ilḳā-yı rıḥl-ı rāḥat 10. idüp żābiṭi ḫoş-āmedī icrāsıçün nāzil oldıġı 11. maḥalle vārid olup ḳahve ṭatlu ile ḥürmet ve gidecegi vaḳtde 12. sefīr-i mūmā ileyhi daʿvet idüp sū'i-miʿdeden şikāyet ile 13. indifāʿı mümkin olmayup bāri sādece teşrīf idiñ diyü 14. ricā ve bu ṣūretle ḫānesine varup çay ve ḳahve tenāvülünden 15. ṣoñra ʿinān-ı ʿavdeti mühimmāt-ḫāneye irḫā eyledi diyü şehrden 16. daḫi rāḥil-i Nevġırād Ḳalʿasına vāṣıl olup ḳalʿa-i merḳūmeyi 17. Mosḳov İsveç ḳralı yedinden bi'l-muḥārebe nezʿ idüp ṭuġla ile

5

1. binā olunmuş büyücek bir ḳalʿadır öñinden bir nehr cārī olup 2. Peterburġa nehren ẕaḫīre ve sā'ir bir şey sefīnelerle naḳl ve īṣāl 3. olunur şehr-i meẕkūruñ altıncı güninde bu maḥalden daḫi 4. taḥrīk-i iḳdām ve Onuncı Petro-nām ḳralıñ bināsı olan 5. Manastır ḳaryesine ʿaṭf-ı zimām idüp ferdāsı ālāy tertīb 6. olunup ḳralıñ hinṭosı mūmā ileyhe ve başvekīliñ hinṭosı 7. ketḫüdāsına ve enderūn ve bīrūn aġalarına ikinci vekīl ve sāyir 8. ceneralleriñ hinṭoları ve on sekiz ḳadar çuḳa-dārlarına raḫt-ı 9. Frengī ile müzeyyen esbler getürilüp mūmā ileyh daḫi erkān-ı kürk 10. ve Ḫorasānī destār ile ḳral daʿvetçisini alup ḳral sarāyına 11. ṭoġrı ʿazīmet eyledi iki ṭarafda sīm ġaddāreli 12. çuḳa-dārlar ve ḳralıñ bir maḥalle ʿazīmetinde pīş ü pesinde 13. revān olan ādemler ve yedekleri ile Peterburġa vüṣūl 14. ve nehr-i şehriñ öte giçesinde ḥāżır eyledikleri ḳonaġa

nüzūl 15. eyledi ʿale'ṣ-ṣabāḥ daʿvete gelen ādem ile başvekīliñ 16. ḳonaġına varup binek ṭaşından ser-kātibi istiḳbāl ve baş-17.vekīl daḫi oldıġı maḥalde ḳā'imen istifsār-ı ḥāl idüp sefīr-i

6

1. mūmā ileyh ṣadr-ı aʿẓam mektūbını kemāl-i ādāb ile iʿṭā ve çay ve ḳahve 2. resmi ve ṭarīḳ ṣoḥbeti ḫitāmında şarṭ-ı vedāʿ icrā ve ikinci vekīliñ 3. temekkün eyledigi maḥalle daḫi varup minvāl-i sābıḳ üzere mülāḳāt 4. ve ṭarafeynden iẓhār-ı müvālāt ḳılındıḳdan ṣoñra hinṭolar kenār-ı nehre 5. gelüp ḳayıḳa süvār ve ḳarşuya güzār eyledi şehr-i çepiñ yigirmi 6. ikinci güni nāme-i hümāyūn teslīmi içün imparaṭoriçeniñ daʿvetçisi 7. gelüp sefīr-i māmā ileyh daḫi ālāyını tanẓīm ve nāme-i hümāyūnı ketḫüdāsı 8. hem-ser tanẓīm idüp āheste-reviş ve mütevassıṭca meşy ile 9. imparaṭoriçeniñ sarāyına gelüp misāfir oṭasında celse-i 10. ḫafīfeden ṣoñra eṣvāb-ı dīvāniyesi ile içerü girüp 11. imparaṭoriçe se-pāye bir maḥal-i mürtefiʿde ḳıyām ve müteʿayyināt-ı ricāl 12. ve nisvānı yemīn ve yesārında izdiḥām üzere olup ṣaġ 13. elini başı üstine vażʿ ve nāme-i hümāyūnı bālāya refʿ iderek 14. ḳurbına vardıḳda şevketlü ʿaẓametlü Sulṭān ʿOṣmān bin Muṣṭafā Ḫān 15. Ḥażretleriniñ ḫaşmetlü raġbetlü Rusya İmparaṭoriçesine cülūs-ı hümāyūnlarını 16. şāmil nāme-i dostāneleridir diyü teslīm ol daḫi cenbinde olan 17. dībā serīr üzerine vażʿ ile nāme-i hümāyūna taʿẓīm eyledi

7

1. bir iki daḳīḳa tercemān vasıṭasıyla ṣoḥbet ve müfāreḳat ve imparaṭoriçe 2. ṭarafından ber-vech-i muʿtād tehyi'e ḳılınan şekerlemeden baʿde't-tenāvül ʿavdet 3. eyledi Peterburġuñ ʿan-aṣl yeri baṭaḳ ve orman olup 4. derūnında Ṭunaya ḳarīb Nova nāmında bir nehr-i kebīr cereyān eylediginden 5. ḳral begenüp bir şehir bināsını taşmīm eyledi orman ḳırdırılup 6. baṭaḳlar daḫi rıḫtīm ile teşyīd olunduḳdan ṣoñra nehriñ ṭarafeynine 7. nehre nāẓır ḫāneler binā ve süṭūḥını baʿżen teneke ve baʿżen ṭuġla 8. ile mütevārī idüp nehriñ kenārında bir küçük tersāne yapup 9. ḳrala ve sāyire ḳayıḳlar inşā ider oldılar nehr-i mezkūr baḥr-i 10. Balṭıḳa munṣab olup mücāvir bulunan devletleriñ sefāyini āmed-şüdden 11. ḫālī olmaz ve eyyām-ı şitāda keşret-i ṣelc cisre mānīʿolup 12. ḳayıḳ ile ve baʿżen cümūd sebebi ile ḳayıḳsız geçilüp eyyām-ı ṣayfda 13. Ṭon-bāzlar ile cisr yapup āyende ve revendeniñ maṣāliḥini teshīl 14. ve maṣārif-i cisre medār olmaḳ içün piyādeden iki akçe ve ʿarabadan 15. dört akçe resm taḥṣīl olunur sefīr-i mihmān-dāra devlet-i ʿaliyye 16. ilçileri elli gün ḳadar bu maḥalde iḳāmet idegeldikleri maʿlūm 17. olup

bizim iḳāmetimiz o derecelere vāṣıl oldı didigimizi 18. imparaṭoriçeye ismāʿ ve ol daḫi Peterburġuñ mesīrelerini görmeyüp

8

1. ilçi efendi ʿacele itmesünler kelāmını ifāde ve ʾl-mesāʿī idüp bir ḳaç giceden 2. ṣoñra heyʾet-i mütenekkire ile ʿāşıḳ maʿşūḳıyla buluşmaḳ ve aġyār 3. vāḳıf olmayaraḳ eḥadühümā āḫar ile muḳāvele itmek içün ḳral 4. sarāyında iḫtirāʿ eyledikleri leyletüʾn-niḳāb bāzīçesine sefīr-i 5. mūmā ileyhi daʿvet itmişlerdi mūmā ileyh maḥal-i mezbūre varup 6. imparaṭoriçe ve vükelā ve muʿayyināt-ı devleti cemʿ olup ricāl ve nisvān 7. muḫteliṭ olduḳları ḥālde " ennāsü fī hevesātihim veʿd-dübbü 8. yerḳaṣu fīʾl-cebel" mefhūmı üzere mestūretüʾl-vücūh raḳṣa 9. başlayup sāzendeleri daḫi uṣūl-i maʿlūmeleri üzere çalup 10. çaġırdılar ve imparaṭoriçe daḫi berāberce raḳṣ ve biñ nāz ile 11. ḳāmetine ihtizāz virdigini görmüşler o aralıḳda imparaṭoriçe 12. ilçisiniñ yanına gelüp refʿ-i niḳāb ve yola dāʾir baʿżı güft-gū ile 13. defʿ-i vaḥṣet ve ḥicāb ʿaḳabinde ilçi efendi oṭalarımızı temāşā 14. itsün diyü ādemlerine ḫiṭāb ve mūmā ileyh daḫi ẕikr olunan oṭaları 15. ve imparaṭoriçeniñ ḫᵛāb-gāhını seyr itdikden ṣoñra baʿżı şekerleme 16. ve eṭʿime ile ārāste bir oṭaya idḫāl ve çay ve ḳahve ve mā-ḥażar 17. tenāvülile ikrām ḳaydına iştiġāl eylediler ʿādetleri resīde-i ġāyet 18. ve seḥer vaḳti herkes ʿavdet eylediler bir ḳaç günden ṣoñra şehre

9.

1. altı sāʿat mesāfede sālifüʾẕ-ẕikr nehr-i kebīriñ kenārında vāḳiʿ 2. imparaṭoriçeniñ sarāyına mūmā ileyhi daʿvet itmeleriyle nehren ḳayıḳ 3. ile ʿazīmet muṣammem iken telāṭum-ı nehr iḫtimāliyle iki ḳıṭʿa çekdirme 4. resminde ḳalyon iḥżār ve birine ilçi ve digerine keṯḫüdā ve sāyir 5. etbāʿı süvār ve bir iki müsāraʿat-ı güẕār eyledikde tersāneleri 6. olan sāḥile iḫrāc ve hinṭolara irkāb ve bir karyeye gelüp 7. o gice anda kār-sāz-ı rāḥat-ı ḫᵛāb oldılar ferdāsı 8. tersānesini temāşā ve yigirmi beş ḳadar ḳalyon müşāhede olunup 9. bunları neylersiz diyü suʾāl itdigimizde Baḥr-i Balṭıḳ ve andan 10. Baḥr-i Muḥīṭa çıkup ʿaskerimize taʿlīm-i fen-i deryā iderüz cevābını īmā 11. itmişler ferdāsı imparaṭoriçeniñ sarāyına varup bir mürtefiʿ 12. maḥalde bünyād ve taḫtında bir bāġçe īcād olup ādem beli ḳadar hevāya 13. ṣuʿūd ider fıskiyeler ve ṣanʿat-ı āb ile uṣūle muṭābıḳ ḫod-be-ḫod 14. çalınur sāzlar ve müteʿaddid ḥavżlar seyrimizden başḳa ördek 15. ve ḳaz ve kelb temāşālarında ḥavża ilḳā ve birbirini āvāz-ı maḫṣūṣalarıyla 16.

aḫz ü girift itmek ṣūretinde tesābuḳ ve hücūmlarını ve aġızlarından 17. fevvāre-miṣāl ṣu çıḳdıġını re'yü'l-'ayn müşāhede ve daḫi bundan başḳa

10

1. ṣanāyi'-i ġarībe gösterüp şehirde olan ḳonaġına i'āde olunmuş 2. ḳal'ada ve sāyir maḥalde olan ṭopları teymür ve ṭunçdan olup 3. ḳılletini taḥḳīḳ ve ḳral sarāyları aḥşābdan mebnī ve pencereleri büyük 4. ve dīvārlarında eṭrāfı Leh-kārī münaḳḳaş kāġıddan olup faḳaṭ 5. imparaṭoriçeniñ beytūtet eyledigi maḥalliñ dīvārları kemḥā ile 6. tezyīn ve tezvīḳ olunup ṭavanları kireçden ve teşeyyüb ve fırārdan 7. 'ārī düz ve müstevī yapılmış ve ḫānelerinde ḳaṭ'ā mefrūşāt 8. olmayup iskemleler üzerinde ḳu'ūd ve nisālarıyla daḫi ekserī 9. iskemlede mürāvede eyledikleri menḳūldür mūmā ileyh Peterburġa 10. düḫūlünüñ altmış beşinci günde 'aẓīm ile imparaṭoriçeden nāme-i hümāyūna 11. cevābını alup on günden ṣoñra başvekīlden daḫi cevāb-nāme alup 12. Āsitāne-i sa'ādete ṭoġrı 'azīmet eyledi ḳırk ikinci günde re's-i ḥudūda 13. vāṣıl ve andan Bendere ve Benderden yigirmi günde İstanbula dāḫil 14. oldı Benderden Geyve Ḳal'ası yüz on sā'at ve andan Mosḳov şehri 15. yüz seksen sā'at ve andan Peterburġ yüz elli sā'at mesāfede oldıġını 16. ilçi-i mūmā ileyh taḳrīr ve ifāde eyledi

IV

SEFĀRET-NĀME-İ NECĀTĪ EFENDİ

1-b

1. Ḫażret-i ḫüdāvend-i ḥay ü ḳadīr ve cenāb-ı perverdigār-ı ġālib ü naṣīr ki küşā-bende-i 2. ebvāb-ı fetḥ ü tesḫīrdir ḳalem-i ḥikmet-bāliġa ve ḳudret-ġālibe ile i'lām-ı ẓafer 3. peyām-ı nuṣret-i irtisām-ı cihān-dārī 'ünvānını kerīme-i kirām "innā fetaḥnā leke fetḥan 4. mübīnā" ile zīver-ārā-yı taṣvīr "ve cāhidū fī'llāhi ḥaḳḳa cihādih" emr-i şerīfine 5. imtiṣāl-i vācibe-i ḥālden olmaġla inne'l-emra Ḥaḳ "Allāhü yūriṣühā men yeşā'ü" 6. kelām-ı mu'ciz-niẓāmı muḳteżāsınca ḳabża-i iḳtidār-ı şevket-medārlarını revnaḳ-fürūz-ı 7. żabṭ ü tesḫīr eyledi ve ṣalevāt-ı zākiyāt ve taḥiyyāt-ı vāfiyāt eşref-i 8. maḫlūḳāt ve mefḫar-i mevcūdāt rāyet-efrāz-ı kişver-i risālet hānmān-ı sūz-ı 9. bilād ḫilāletü'n-nebiyyi'l-meb'ūs bi's-seyf ḳāmi'ü'l-küfr ve'l-ḥayf sipeh-sālār-ı 10. enbiyā ser-defter-i aṣfiyā ḥabīb-i Ḫüdā şefī'-i rūz-i cezā Muḥammedü'l-Muṣṭafā 11. cenāb-ı 'ālīlerine ihdā ḳılınur ki güm-geştegān-ı cibāl-i ḍalāli cānib-i 12. ṣalāḥ ü necāta da'vet ile reh-nümā-yı iḳlīm-i hidāyet olmuşdur ve teslīmāt-ı

2-a

1. ṭayyibāt-ı āl ü aṣḥāb reşād ü irşāda sezādır ki iʿlā-yı kelimetu ʾllāh 2. içün seyf-i ḳavāżib ile ḳatl-i ehl-i ʿinād ve ḳısm-ı şerāket-i şirk 3. ü fesād itmişlerdir bundan aḳdem devlet-i ʿaliyye-i ebed-peyvend ile 4. muṣālaḥa üzere olan Mosḳovlu şerāʾit-i ṣulḥ ü ṣalāḥa riʿāyet itmeyüp 5. cibillet-i ḫıyānet-sirişteleri muḳteżāsınca nice maḥallere baġteten īṣāl-i mażarrat 6. ü ḫasāretleri ve muġāyir-i ʿahd-nāme-i hümāyūn ḥareketleri nümāyān olduḳda 7. şurūṭ-ı ez-taḫt ü dīhīm ve fermān-fermā-yı şeş-cihet-i heft iḳlīm olan 8. şevketlü kerāmetlü pādişāh-ı cihān ḫalīfe-i rūy-ı zemīn es-sulṭān 9. ibni ʾs-sulṭān es-sulṭān Muṣṭafā Ḫān ibni ʾs-sulṭān Aḥmed Ḫān ibni ʾs-sulṭān 10. Meḥmed Ḫān Ḫażretleri bu bābda ġażā ve cihādı murād ve aʿdā-yı dīn olan 11. Mosḳov-nām bed-fiʿāle bir muḳteżā-yı ḥāl sefer-i hümāyūn ehem ü mühim olmaġla 12. ol pādişāh-ı ʿālem-penāh efendimiz ḫażretleriniñ ʿurūḳ-ı ḥamiyyet-i sulṭānīleri 13. müteḥarrik ü cünbān müteʾeṣṣire-i ġażab-i şehr-yārī ve kişver-güşā-yı iḳlīm-i 14. sinānīleri bāriḳ ü dıraḫşān ve aḫẓ-i ṣār içün ṣādır olan żabṭ-ı hümāyūn-ı 15. şevket-maḳrūn mūcibince cümle vüzerā-yı ʿıẓām ve mīr-i mīrān ve ricāl-i devlet 16. ve yeñiçeribaşı ve ocaḳhā ve sāʾire be-ḥasbe ʾl-merātib ve zümre-i sipāhān 17. ve çāvūşān şevket-nümāy ü züʿamā ve erbāb-ı tīmār eyālethā-yı encüm-şümār

2-b

1. ve ʿasākir-i sāʾire-benām ve aḳlām-ı ıṣlāḥ-ı mizāc-ı kāʾināt ve ḫayr-ḫāh-ı devlet-i 2. ḫāḳān ve ber-mūcib-i evāmir-i ʿaliyye Anaṭolu ve Rūm ili ʿasākiri meʾmūr 3. olduḳları Ḫotin ve Bender ve Özi ve Ḳırım ve sāʾir muḥāfaẓalara mevcūd 4. olmalarıyla Āsitāne-i ʿaliyye ṭarafından her ordu-yı hümāyūn ḥareket idüp Dāvūd 5. Pāşā ṣaḥrāsına andan ḳaṭʿ-ı menāzil ve ṭayy-i merāḥil iderek Ḫān tepesi- 6. nām maḥalde biñ yüz seksen üç ṣaferiniñ on ikinci güni tārīḫiyle 7. Ḳırım cānibine meʾmūr olan memdūḥ-ı elsine-i ḫāṣ u ʿām ol vezīr-i bī-naẓīr 8. ve müyeṣṣer-i refīʿu ʾl-ʿunvān vālī-i Erżurūm terkīb-i kemāl-i ser-ʿasker-i ḳadīm ḥażret-i 9. şehr-yārī silāḥ-dārı İbrāhīm Pāşā edāmallāhü Teʿālā iclālehūnuñ maʿiyyetinde 10. olan Erżurūm ve Ṭrabzon eyāletleriniñ tevcīhātı müşārun ileyh ḥażretlerine 11. taṣdīḳ birle emr-i celīlü ʾş-şān ṣādır olmaġla ol vechle tevcīhāt 12. defātiri tertīb ve taḥrīr ve cānib-i mezbūra ḫidmet-i kitābete ḳādir defter- 13. ḫāne-i ʿāmireden "ennecātü fi ʾṣ-ṣıdḳ" bu faḳīr-i nā-kām vekīl-i emīn-i defter 14. farīża-i ẕimmet ḳılınmaġla beyt "ḳaldım ayaḳda diyü ġam yime dünyā budur 15. manṣıb ü

cāh hemān elde hüner ṣaġ olsun" feḥvāsı üzere ḫuṣūṣā 16. ḫidmet-i ḳalem-i pādişāhī vaẓīfemiz olmaġla defter-i tevcīhātı ṣādır olan 17. fermān-ı ʿālī-şān mūcibince ḳalem-i mezbūr ketebesinden kīse-dār vekīli olan Feyżullāh

3-a

1. Ṣıdkī ile cānib-i mezbūra müsāraʿat iderek ḳadīmde vāḳiʿ Kefe ṣaḥrāsında 2. cānib-i mezbūr ser-ʿaskeri müşārun ileyh ḥażretlerine defātir ve emr-i tevcīhātı 3. teslīm-şüd 1183 ʿan-sebeb-i Tātār tārīḫ-i 27 rebīʿu'l-evvel 1185 4. ḫulāṣa-i kelām esīr olduḳ ve's-selām mışraʿ "ḥükm-i sulṭān olmasa 5. gelmez ḫaṭā cellāddan" lākin ahālī-i ḳadīm ve Noġay ve ṭā'ife-i sā'ireniñ 6. keyfiyyetleri seyyiʿeci taḥrīr ve tavṣīf olunur ki ḳabā'il-i Tātār yek-pāre 7. dā'ire-i iṭāʿatdan ḫurūc eylemişler beyt "gerçi bāṭıl her vaḳitde 8. bāṭıl-ı bī-ḥūdedir ṣūret-i ḥaḳdan ẓuhūr ide velī müşkil budur" 9. çün ordu-yı ḳadīm Kefe ṣaḥrāsında iken Or Ḳalʿasına gitmek içün 10. zād ü zaḫīre ve mühimmāt-ı seferiyye naḳl olunmaḳ üzere ber-muʿtād-ı kadīm 11. dört biñ ʿaraba virilmek emr-i mühim olmaġla devlet-i ʿaliyyeye ḫayr-ḫ'āh olan 12. saʿādetlü Şahbāz Girāy ḳalfa-i sulṭān ḥażretlerine devletlü ser-ʿasker-i vezīr-i ʿālī-şān 13. ṭarafından mektūb ve ümerā'-i Ḳırıma buyuruldı taḥrīr ve irsāl olunduḳda ḳalfā-yı 14. sulṭān ḥużūrunda cümle şebrīn ve mīrzālar ve erkān-ı devletleri muvācehesinde 15. ḳırāʿat olunup mefhūm-ı maʿlūmları olmaġla sulṭān ḥażretlerine meẕkūrān 16. cevāblarında bize ʿOṣmānlu ʿaskeriniñ henüz iḳtiżāsı yoḳdur zīrā memleket 17. ve ḳaryelerimiz ḫarābdır ve ʿaraba virmek de reʿāyā fuḳarāsına ġadrdır diyü

3-b

1. cümlesi bugün muḫālefet itmekle saʿādetlü ḳalfā-yı sulṭān ḥażretleri her 2. cümleye ḫiṭāb idüp eger ʿaraba virmeyüp ʿaskeriñ daḫi lüzūmı yoġise 3. cümleñiz ʿarż-ı maḥż idesiz ki devletlü Ḳırım Ḫānı Devlet Girāy Ḥażretlerine 4. ve devlet-i ʿaliyyeye irsāl idelim ne güne fermān-ı ʿālī-şān ẓuhūr ider didikde 5. anlar muḫālefet idemeyüp lākin virdikleri iki biñ yedi yüz ʿaraba ki 6. ordunuñ mühimmātını güç ile iki defʿada ḳaldırup Or Ḳalʿasına 7. varıldıḳda lüzūmı mertebe derūn-ı ḳalʿaya ʿasker vażʿ olunduḳdan ṣoñra Or 8. ḳapusından çıḳup Heyhat ṣaḥrāsı cānibinde Yalñızaġaç taʿbīr olunur nām 9. ṣaḥrāda ordu ile ḳarār itmekle cümle ocaḳlu ve aġa-yān ve sipāhiyān-ı 10. eyālet-i Erżurūm ve Ṭrabzon ve ʿasker-i Mışır ve cümlesi meşveret içün ser-ʿasker-i 11. ġayūr ḥażretleri daʿvet ve müşāvere olunup müşārun ileyh ḥażretleri ḫiṭāb 12. idüp buyurdılar ki küffār-ı Mosḳova saʿādetlü ḳalfā-yı sulṭān ile çāpūl 13.

virilmesi bu esnāda münāsib midir diyü su'āl olunduḳda cümle münāsibdir diyü 14. vezīr-i müşārun ileyh ḥażretlerine du'ālar idüp müşārun ileyh daḫi kendi ḳapusı 15. ḫalḳından vesā'ir 'askerden elli beş bayraḳ ta'yīn ve ḳalfā-yı sulṭān ḥażretleri 16. daḫi kendi 'askeriyle ẕikr olunan bayraḳları alup yigirmi yedi gün ẓarfında 17. çāpūl idüp bunca esīr ve ṭavar ve ḳatı vāfir ḳurā ve ḳaṣabātı iḥrāḳ bi'n-nār

4-a

1. iderek yüz ṭoḳsan altı sā'at yire ve bahāda ağır ve götürmekde ḫafīf 2. olan eşyādan mā'adā pāy-bend-i esīr ve sā'ir ġanāyim alup hemān yıḳup 3. ve yıḳup ve a'dāya ḫavf virerek cānib-i ḳadīme 'avdet ve ẓafer ve nuṣret 4. ile mesrūr olaraḳ ḳal'a-i mezbūreye gelüp şenlikler olup Ḫotin 5. vaḳ'ası 'aḳabinde olmağla vech-i meşrūḥ üzere nuṣret-i 'aẓīmi der-'aḳab 6. ser-'asker-i ālī-şān ve ḳalfā-yı sulṭān ordu-yı hümāyūna ve devlet-i 'aliyyeye taḥrīrāt 7. eyledikden ṣoñra eyyām-ı şitā duḫūl idüp 'askere meştā tertīb ve iẕin 8. virilmekle ser-'asker- i müşārun ileyh daḫi celādetlü ḳalfā-yı sulṭān ḥażretleriniñ ḫāṣları 9. olan derūn-ı ḳadīmde Ḳaraṣu-nām maḥalde iḳāmet ve iki aydan ṣoñra 10. meştā içün ordu-yı Ḳırıma fermān olunup lākin fermān ṣudūrına degin 11. Or ṣaḥrāsında ḳalmaḳ lāzım geleydi erba'īne dek 'askerden helāḳ 12. olmadıḳ kimesne ḳalmazdı ve emriñ te'ḫīri sebebiyle meştā içün Kefede 13. maḥfūẓ olan zeḫā'iri ocaḳlu neferātı żabṭ itmek içün defter-dār 14. efendiyi baġlayup ordudan alup bile getürüp Kefede mezbūr 15. defter-dārı muvażża'an ḥabs ve nezl-emīni didikleri ümmü'l-ḥabā'iṣ daḫi 16. ṣūret-i ḥaḳdan gelüp Ḳaraṣu meştāsında ḳalup ol vechle vezīr-i 'ālī-şāna 17. ve eger aṣḥāb-ı ta'yīnāta iḳtiżā iden ta'yīnātdan ocaḳlu bir ḥabbe virmeyüp

4-b

1. enbārları fużūlī żabṭ ve ser-'askerden ṣudūr iden buyurıldıya daḫi 2. iṭā'at itmeyüp her ne ḥāl ise bi'ż-żarūr bahāra dek bilā-ta'yīnāt 3. meştāda iḳāmet olundı ve bahār esnāsında Kütahya eyāleti vezīr-i 4. āṣafa naẓīr-i tevcīh ve Erżurūm eyāleti Ḳarṣa me'mūr olup ve müşārun ileyh 5. ḳalfā-yı sulṭān ḥażretleri daḫi 'azl ve yirine İslām Girāy sulṭān ḳalfası olup 6. Baġçesarāya teşrīf ve anda mekş itmeleriyle seksen dört senesi 7. bahārında küffār-ı müşrikīn-i bī-dīn keşret 'asker ile Or ḳapusına geliyor diyü 8. ḫaber alındıḳda yine ber-mu'tād-ı ḳadīm ordu içün 'araba iḳtiżā eyledigini ser-'asker-i 9. 'ālī-şān ḥażretlerinden İslām Girāy ḳalfa-i sulṭāna taḥrīrāt ve Kefede mevcūd 10. olan ocaḳlu ve Mıṣır 'askerine bir sā'at evvel Or Ḳal'ası pīş-gāhında bulunmaḳ 11.

üzere buyurıldı taḥrīr ve irsāl olundı ḳalfa-i sulṭān ṭarafından bir miḳdār 12. ʿaraba pāşā ordusına ve bir miḳdār yeñiçeri ve Mışırlı ordularına irsāl 13. ve baḳīsi daḫi tedārik olunur ve lākin Mosḳov Or Ḳalʿasını muḥāṣara idiyor 14. ve bir sāʿat evvel teşrīf itmek lāzımdır yoḫsa ḳalʿa gider diyü ḳalfā-yı 15. sulṭānıñ taḥrīrātı gün-be-gün vürūd itmekle ser-ʿasker-i ġayūr derʿaḳab tedārik 16. görüp ve henüz daḫi bir miḳdār Kütahya sipāhīleri gelmiş idi anları 17. alup ve Kefede olan ʿaskere tekrār buyurıldı taḥrīr ü irsāl eyledi

5-a

1. ve ḳapusı ḫalḳıyla Ḳaraşudan ḳalḳup üç ḳonaġı bir idüp Or Ḳalʿasına 2. günlerden bir cumʿa güni dāḫil olup kalʿa-i mezbūreden küffār-ı Mosḳovuñ 3. ordusına naẓar olunduḳda ḳalʿanıñ ṣaġ cānibinde olan Sasaḳ Deñizinden ḳalʿanıñ ṣol ṭarafında Baḥr-ı Siyāḥa degin 4. çādırlar ile üç buçuḳ sāʿat yeri ḳavuşdırup ve tertīb-i ʿaskeri 5. bilā-metris ḳarār itmişdir emr-i ʿacībdir diyü tefekkür olunur idi meger Tātārlar 6. küffāra cevāb virmiş imiş ve cevābları budur ki hemān gelüp ḳalʿayı 7. ṣarup bir sāʿat evvel alasız zīrā ʿOṯmānlu ʿaskeri azdır ve kimi 8. Ḳaraşuda ve kimi Kefede ve sāʾir maḥaldedir ve Ḳırımdan ʿaraba virülmeyüp 9. ve bu ana dek zād ve zaḫīre yoḳdur ki gelüp ceng idüp ḳalʿayı 10. ḥıfẓ ideler diyü küffār-ı Mosḳova taḳviyet virmişler aña bināʾen ol kāfirler 11. daḫi cesāret idüp yürimek üzere imişler "el-ʿabdü yüdebbiru vaʾllāhü yüḳaddiru" 12. kār-ḫāne ṣāḥibi fāʿil-i muḫtār Allāhıñ ḥikmetinden ḫaberleri yoḳ idi 13. Tātārıñ tedārik eyledikleri ġurūr merkebine süvār olup kefere-i ḫāsirīniñ 14. ʿasker-i hezīmet-menḫūsası bi-ḥamdiʾllāhi Teʿālā nāgāh ʿasker-i İslāmı gördüklerinde 15. tedbīrleri bozılup ḥālbuki düşmen ṭaşrada olsa çāre ḳābildir 16. lākin ḫāʾin içerüde olucaḳ ḥāl müşkildir bu faḳīriñ añladıġı 17. budur ki ʿuḳalānıñ cevāblarına göre bu eṣnāda vāḳıʿ olan meṣāʾib

5-b

1. ve beliyyāt her ʿaṣrda ehl-i manāṣib ve ʿaskeriñ ve reʿāyālarınıñ niyyet-i fāsidelerinden 2. lāzım gelmişdir pādişāhlarıñ müdḫili yoḳdur cenāb-ı Rabbüʾl-ʿālemīn 3. Ḳurʿān-ı Bāḥiruʾl-burhānında buyurmuşdur "innāllāhe yüġayyiru mā-bi-ḳavmin ḥattā yüġayyirū 4. mā-bi-enfüsihim" hemān pādişāhlara umūr-ı ehem budur ki hemīşe 5. ḥablüʾl-metīn şerīf-i seyyidiʾl-mürselīn ʿaleyhiʾs-selāma muḥkem yapışup manāṣıbı ehl 6. olana vireler veʾl-ḥāṣıl ol yevm-i mezbūreniñ irtesi sebt 7. güni ol vezīr-i ṣāḥib-tedbīr ve minaʾllāhiʾt-tevfīḳ diger ḳalʿaya ʿasker 8. tertīb ve menzil ṭopları āmāde olunup bir şeref sāʿatde ʿasker-i 9. nuṣret-şiʿār-ı ẓafer-medāra

duʿāʾ-i ḫayr icābet birle izin virilüp 10. ehl-i İslām ʿaskeri küffāra muḳābil on beş sāʿat imdād-ı ricālu'llāh 11. ile luṭf ve ʿināyet-i ilāhī celle ve ʿalā pīşvā ve muʿcizāt-ı risālet-penāhī reh-nümā 12. olup düşmen-i dīn-i ḫazelāt-ḳarīn ile bir ceng-i ʿaẓīm ve nuṣret-i Bārī 13. oldı ki ser-ʿasker-i vezīr-i ġāzī silāḥ-dār ḥażret-i şehr-yārī İbrāhīm Pāşā 14. saʿyı meşkūr ve fiʿli mebrūr ve nāmı dünyāda meẕkūr ola velākin 15. lisān-ı ʿArabda ʿasker ḥaḳḳında bir nevʿ-i esmā ile taʿbīrāt beyān olunur 16. lisān-ı ʿArabda seriye diyü ḳalīl ve yarar ʿaskere dirler nihāyet dört yüz nefer 17. kişi ola beş kişiden dört yüze varınca ḳaç kişi olursa olsun

6-a

1. seriyye dirler ammā ḳavl-i ṣaḥīḥ beş yüzdür artıḳ ve ziyāde olan ʿaskere mener 2. dirler sekiz yüzden artıḳ olana ceyş dirler ve dört biñden artıḳ olana 3. ḥacfel dirler ḳatı büyük ʿasker olunca ḫamīs dirler ve eṭrāfa perākende olan 4. ʿaskere kenībe dirler fuṣāḥā-yı ʿArab ʿasker ḫuṣūṣında bu deñlü tafṣīl 5. itmişlerdir ḥaḳīr dirmege mevcūd ʿaskerimiz hemān bu ẕikr olunan ʿaskerlerden 6. baʿīd degildir zīrā iki biñ miḳdār ser-ʿasker-i ʿālī-şān ḥaẕretleriniñ ḳapusı 7. ʿaskeri ve üç biñ miḳdārı Kütahyanıñ tımārī sipāhīleri idi on 8. beş biñ miḳdār Tātār-ı bī-ʿār var idi lākin yaṣaġu idüp yaʿnī ṭābūr olup bir ḳaç ṭop 9. atup cümlesi perākende ve perīşān olup nice biñ Tātār bu ḥāli görince 10. ġayrı açmaz ḳoyup çekildiler giri ol gice ḳaçardılar küffārı çün ṣabāḥ 11. oldı ḥikmet-i Ḫüdā bir keṣret-i bārān oldı ki çamurdan bir dürlü ḥareket 12. ḳabīl olmadı ki küffārıñ ardınca İslām ʿaskeri gidemeyüp ve bu 13. cengden iki gün ṣoñra Mıṣır ʿaskeriyle ocaḳlu gelüp ḥāl ve keyfiyetleri 14. maʿlūmları olmaġla ḫayr-endām beste olup ḳaldılar ḥikāye ḥattā 15. bir vaḳit olmuş ki ʿAcem şāhları tīz tīz ḳuvvet olurlar imiş ol eṣnāda 16. şāh olanlardan biri devlet ricāllerini ve ʿulemā ve ġayrılarını daʿvet idüp 17. bu keyfiyetden suʾāl olunup cümlesi cevāb idüp bir ḥikmetdir ki

6-b

1. bizlerin daḫi maʿlūmı degildir lākin ḳuṣūr nedir bilmek murād olunduḳda 2. civārımızda vāḳiʿ Hind pādişāhları yüz seneyi tecāvüz ʿömür sürerler 3. bizim şāhlarımızıñ ʿömürleri ḳalīl olmasına sebeb nedir şāyed anlar cevāb 4. vireler şāhım bir ilçi ve bir miḳdār hediye ve nāme irsāl ve bu keyfiyeti 5. pādişāh-i Hindden suʾāl olunsa ḫoş olur didiklerinde şāh daḫi 6. münāsib görüp bir ilçi ve bir ḳaç ʿulemādan kimesne ile hediye ve nāme irsāl 7. ve Hind pādişāhınıñ ḥużurına varup hediye ve nāmelerin virüp 8. meger ol eṣnāda pādişāhıñ elinde tārīḫ var imiş

mütālaʿa ider 9. Baḥr-ı Muḥīṭ kenārında bir cezīre görmüş ve nāmeyi daḫi alup naẓar ḳıldıḳda 10. gelen ilçiyi falān cezīreye ve yanında olan kimesneleri daḫi götüriñiz 11. diyü fermān idince bunlar pādişāhım ilçiye zevāl yoḳdur nāmeniñ 12. cevābını vir diyü niyāz iderler nāmeñiziñ cevābı her ḳaçan ki varacaġıñız 13. cezīre ḫarāb olur ol zamān cevāb-nāme ḥāṣıl olur diyü 14. ol bī-kesleri ḳaldırup ol cezīreye ḥabs ve zaḫīre ḳoyup 15. senede bir kere yoḳlamaḳ fermān olundı sene miḳdārı ol kimesneler 16. maḥbūs olup bunlar bir gün birbirlerine birāderler bizleriñ bu bābda cürmümüz 17. yoḳdur bu cezīreniñ ancaḳ helāki Ḥaḳ Teʿālānıñ ʿināyetine muḥtācdır

7-a

1. hemān birlikde olup ricā ve niyāz üzere olalım diyü niyāzda iken nāgāh 2. bir ḥareket-i ʿarż miṡillü ḥāl ẓuhūr idüp ol cezīre pāre pāre 3. olup bunlar deryā kenārında bī-ʿaḳl medhūş yaturlar iş bu mehīb 4. ṣadā bir nıṣf-ı leylde pādişāhıñ ḳulaġına girüp tīz ādemler irsāl 5. idüp ol ṣadā deryā ṭarafından mıdır ḫaber gelsün diyü fermān idüp 6. varup suʾāl olunduḳda ṣadā deryādan gelür diyü ḫaber geldikde falān 7. cezīreye ādem ḳoşun ol maḥbūsları olduḳları yerden alup getürsünler 8. diyü fermān olup ol kimesneleri deryā kenārında bulup getürdüklerinde 9. bir ḳaç günden ṣoñra ḥużūr-ı pādişāha çıḳarup ey ādemler nāmeñiziñ 10. cevābını aldıñız mı ḫayır pādişāhım yā ādemler bir pādişāh ki reʿāyā ve fuḳarāya 11. merḥameti olmaya ve ẓulüm ide ol pādişāh dünyāda rāḥat ve selāmet mi 12. bulur ve ʿömri uzun mı olur sizler ki ḥabs oldıġıñız cezīrede Ḥaḳ Teʿālāya 13. nice niyāz ve ricā eylediñiz ki ḫalāṣ olmaḳ içün ol cezīre helāk 14. oldı ol cevāb-nāme budur ki himmetüʾr-ricāl ve nefʿuʾl-cibāl bilmezler ki 15. ol vezīr ricāluʾllāh himmetiyle manṣūr ve muẓafferdir ve bu eṣnāda Ḳırımıñ 16. şebrīnleri ve Noġay mīrzāları ve erkānı-ı devlet nekbetleri ṣūret-i ḥakdan 17. gelüp ol ġāzī vezīr-i rūşen ser-ʿasker-i ʿālī-şān ḥażretlerine ġazāñ mübārek-

7-b

1. bād diyü tebrīk idüp ve küffār-ı Mosḳov içün bir gicede yigirmi dört sāʿat 2. ber-ḳarār ve Ġāzī Kirmān-nām maḥalden kendi sınurlarına geçmişdir Tātārlarımız 3. gelüp ḫaber virdi Ḳırım yaḳasında küffār yoḳdur diyü bu güne ifāde 4. ve İslām Girāy ḳalfā-yı sulṭāna daḫi vech-i meşrūḥ üzere ḳāʾime taḥrīr 5. itmekle ser-ʿasker-i ʿālī-şān Or ḳalʿasına iḳtiżāsına göre ʿasker ḳoyup 6. bāḳī ḳalan ʿasker ile küffārıñ ordu yiri olan maḥalle varılup 7. sekiz gün ārām ve gicelerde ḳaraġollar taʿyīn olunup Tātār-ı ordu- 8. şikār-ı ḫāʾin-i bed-kār daḫi ḳaraġol miṡillü

bizim ḳaraġollarımızıñ öñin 9. alup bu ṭarafda kimesne yoḳdur bu ṭarafa gidelim şu ṭarafa gidelim gāh bu ṭarafa 10. ve gāh şu arada ṭura diyü girüye ʿavdet iderler imiş meger küffārıñ 11. atlusı üç buçuḳ sāʿat yerde gizlenmiş ve Tātār ordusı İslām 12. ordusınıñ girüsinde iken ḳalḳup bir buçuḳ sāʿat ilerü ordumuzuñ 13. ṭoġruluġuna ḳonup ḳarār itmekle irtesi gün vezīr-i müşārun ileyhiñ ġavvāşı 14. ve sipāhīlerden iki ordu beyninde on beş yigirmi nefer atlu üç kāfir 15. atlusı görüp eṭrāfın ḳuşadup ṭutup kāfirleri der-ʿaḳab pāşā 16. ḥażretlerine getürüp kāfirleri söyledüp didiler cevāblarında biz ibtidā geldikde 17. altmış yetmiş biñ miḳdār küffār idik ve on beş biñ Ḳalpak ve on biñ

8-a

1. Ḳazan atlusı bāḳīsi yaya ʿaskeridir ceng olunduḳda Ḳalpaḳ atlusından 2. çoḳ ādemlerimiz helāk ve zaḫīremiz ḳıllet üzere olmaġla Ḳalpaḳ 3. ʿaskeri firār ve bāḳī ʿaskerimiziñ üç biñ atlusı üç buçuḳ sāʿat 4. maḥalde ve ḳūşūrı on iki sāʿat yerde meḳṣ itmekle bizler ki atlu 5. ʿaskeriyüz bu gice ṣabāḥa ḳarşu orduñuzı başacaḳ idik yol 6. nişānlamaḳ içün buraya geldik ṭutulduḳ didiklerinde taḳrīrleri 7. żabṭ ve dilleri ḳalfāya irsāl eylediler ki küffār kendi sözlerine geçmişdir 8. diyü ḳāʾime taḥrīr buyurmuşlar idi bunlarıñ taḳrīrlerinden maʿlūmları oldur 9. diyü teẕkere taḥrīr ve ifāde olunduḳda ol gice Tātārlar dilleri 10. girü ser-ʿaskere getürme bahānesiyle vāfir Tātār atlusı ordu üzerine 11. uġrayup ne meded diyü ordunuñ nıṣfı firār ve pāşā ḥażretleri daḫi 12. ordu içinde yayan ṭaraf ṭaraf gezüp bir şey yoḳdur ümmet-i Muḥammed 13. herkes çādırlarına girsünler diyü tenbīh iderek otaġına geldi bāḳī 14. ḳalan ʿaskerlere emniyet gelüp yerlü yerinde ḳarār idüp muḳaddem gice 15. firār idenler ḳalʿa ḳapusında ṣabāḥlayup ḳalʿada olan ʿaskere 16. ḫalecān virmişler idi bu eṣnāda Tātārlar kāfir atlusını ḳaçırup 17. der-ʿaḳab atlu ʿaskeri taʿyīn olunup īfād itdiler çi fāʾide

8-b

1. kāfirler gice firār itmişler ġayri çāre yoḳ yine geldiler Tātārlarıñ bir keyfiyeti 2. daḫi maʿlūm olduḳda maḥal-i mezbūrdan ḳalḳup Or ḳapusından 3. içerü girüp Tātār ordusı Or ṭaşrasında ḳalup on beş 4. gün ṣoñra küffār-ı mesfūruñ yine vāfir atlusı girü ḳalʿa-yı mezbūre üzerine 5. geldi ve ḳalfā-yı sulṭānı başdı diyü ḫaber ḫaber üzerine gelüp ol 6. sāʿat ser-ʿasker-i ʿālī-şān atlu ʿasker taʿyīn ve üzerlerine Mışır begini başbuġ 7. ḳalfā beg imdādına irsāl olunduḳda küffāra yaḳīn ḳalınca 8. ḳalfā-yı sulṭān ʿasker-i İslāma iẕin virmeyüp bu arada meḳṣ 9. idin ki bezm

Tātār ʿaskeri ile dolmuşdur ve küffārıñ Ḳalpaḳ ʿaskerinden 10. farḳ olunmazlar ṣoñra bir nizāʿ olur münāsib degildir diyü meks murād 11. itmekle ʿaskerimiz ṭurmayup küffāra muḳābil olaṭursunlar bu ṭarafda devletlü 12. ser-ʿasker-i ʿālī-şān ḥażretleri ḳalʿaya teşrīf ve ṭabya üzerinde oturup 13. Ḥaḳḳa tevekkül idüp intiẓār üzere iken nāgāh Ḳırım içinde iskān 14. olunan Noġay ḳabīlesinden cān boylu ve Nīşke oġlu mīrzālarından bir ḳaç 15. kāfir ṭutup getürürler ki Ḳırım içinde ṣanalar pāşā ḥażretleri bunları görüp 16. çevirdi ḳaftān ve çeleng ve altun iḥsān idince bunları gören Tātār 17. mīrzāları cümlesi küffārıñ eṭrāfın alup hemān ṭutup ṭutup

9-a

1. getürürler idi ḳuşluḳdan aḫşama degin üç beş yüz kāfir aldılar ve bizim 2. ʿasker daḫi nıṣfü'l-leyle degin ceng idüp küffār bozılup münhezimen firār 3. itmekle ʿasker-i İslām dönüp geldiler el-ḥamdü li'llāhi Teʿālā bu daḫi nuṣret-i ʿaẓīme oldı 4. bu eṣnāda Benderiñ keyfiyeti ẓuhūr idince der-ʿḳab ordu-yı hümāyūna 5. ve Āsitāneye taḥrīrāt ve aḫẕ olunan esīr ve on kelle ve üç dil irsāl 6. olunup ümmet-i Muḥammed mesrūr ola diyü şiʿir teʿālallāh zihī tevfīḳ-i bārī 7. ʿavn-i Rabbānī bu müjde-i neşāt-engīz ve ḫaber-i meserret-āmīz ve keyfiyet-i 8. Ḳırım ve Tātār ve ḳabā'il-i Noġay cümlesi fürāde fürāde Devlet-i ʿAliyyeye ve ordu-yı 9. hümāyūna taḥrīrāt olunmuş iken ol eyyāmlarda ordu-yı hümāyūn ve ḳalʿa-i Bender 10. ve ḳılāʿ-ı sā'ireniñ ḥikmet-i Ḫüdā müdhiş ḫaberleri gelüp baʿdehū Ḫān-ı Ḳırım 11. Ḳaplan Girāy Noġay ve bucaḳ ṭā'ifelerinden Bedestānlı-nām Tātār-ı ordu- 12. şikār ʿasker-i bī-şümār ile Özüye ve andan Ḳırım cānibine geçüp Özüboy 13. taʿbīr olunur nām-maḥalde ḳabā'il-i meẕkūreniñ re'īs-i menḥūsları olan Cān- 14. maḥabbet-nām mīrzā ve sā'ir mīrzālar küffārıñ ṭarafına taḥrīrāt gönderüp 15. ahd ü emān iderler ki bizler ve Ḫān-ı Ḳırım ve gerek sā'ir erkān-ı devlet 16. Ḳırım ve Şebrīn mīrzālarıyla cümlemiz ʿOṣmānluya fermān-ber olmaḳdan ise bu zamānda 17. siziñ gibi bizlere ḫayr-hʿāh devlete ḳul olmaḳ yegdir ve daḫi Ḳalpaḳ

9-b

1. Tātārı ki Or ḳalʿası muḥārebesinde nicesi helāk ve bāḳīsi firār idüp 2. gitdiler ise Ḳaraḳalpaġa bir baş işte biz de geldik size ʿasker olmaġa 3. cān ü baş diyü bu vech üzere ṭoñuz ḳırımında yaʿni küffārıñ sene 4. başı dimekdir aña binā'en sened alup sened virüp ve iki ṭarafdan 5. daḫi rehinler alınup bu gūne taḳviyet virildikden ṣoñra ḫān-ı mezbūr biraz 6. levendānıyla Ḳırıma gelüp ser-ʿasker-i ʿālī-şān ḥażretleriyle görişüp eṣnā-yı kelāmda 7. ordu-yı hümāyūnuñ

keyfiyetini taḳrīr ve Noġay-ı Tātārī devlet-i ʿaliyyeye cān 8. ü baş ḫidmet içün cümlesi ʿıyāl ü evlād ve māllarını Ṭunadan geçirüp 9. Rūm ili ṭarafında olalar ki yalñız kendüleri emr olunduḳları maḥalde küffār 10. ile ceng ve muḥārebe ideler lākin Ḫalīl Pāşā ḥażretleri bir dürlü işġā 11. itmediklerinden Noġay ve bucaḳ Tātārları pāy-māl oldılar aña binā'en 12. herkes cāy-ı selāmetin ararlardı bizler de perīşān olup geldik lākin 13. bize bir miḳdār zaḫīre ve ḫarçlıḳ iḳtiżā eyledi diyü vezīr-i müşārun ileyhden 14. akçe ve zaḫīre maṭlūb itmekle pāşā ḥażretleri daḫi çār-nā-çārsıñız on 15. günlük zaḫīre ile iki biñ altun tedārik idüp virdi maʿa hāẕā 16. ordumuzuñ zaḫīresi ḳıllet üzere ve ḫazīneye be-ġāyet mażāyıḳamız var 17. iken yine aldı baʿdehū sekiz on günden ṣoñra ḫān-ı mezbūr Bāġçesarāya

10-a

1. gidüp erkān-ı devlet-i Ḳırım ve Şebrīn ve mīrzālarını cemʿ idüp küffār ile 2. Noġay keyfiyetini bālāda ẕikr olundıġı üzere bunlara taḥrīr ve ne gūne 3. olacaġını ifāde ve beyān ve sizlere daḫi lāzımdır ki Mosḳov ile ṣulḥ 4. ve ṣalāḥ idüp sened alup sened viresiz ki Ḳırım vilāyeti ve ʿıyāl ü evlād 5. ve māl ve emlāk ḫalāṣ ola didiklerinde mezbūrlarıñ cümlesi cevāb 6. iderler ki pādişāhım yedimize bir sened vir ki bizler de aña göre sened 7. virüp sened alalım diyü iltimās eylediler ḫān-ı mezbur daḫi cümlesinden 8. bir muḫżar taḥrīr ve kendü ibtidā temhīr baʿdehū meẕkūrlarıñ imżālarını taḥrīr ve temhīr 9. eylediler lākin bu māddeye maḥrem olanlar beyninde mestūr idi ve bu ẕikr olunan 10. sened kim küffār ṭarafına irsāl olundıġı esnāda ḫān-ı mezbūr ʿazl 11. ve devlet-i ʿaliyyeden bā-fermān ʿālī mübāşir gelüp keyfiyet-i ḥāl ḫānıñ maʿlūmı 12. olduḳda maḥrem-i esrār olanları yine daʿvet idüp cümleye ḫiṭāb iderler ki 13. bizi ʿazl itmişler gelen fermān üzere gitmek münāsib midir yoḫsa cevāb 14. virelim mi didikde cümle erkān-ı devletī münāsibi gitmekdir zīrā ḫānım maʿlūm-ı 15. devletiñdir Ḳırımlıdan bu sırrı çoġı bilmez ve ehl-i ḳurā ve ḳaṣabāt daḫi bilmezler 16. başḳa ḫān gelse gerekdir ṣoñra Ḳırım iki ṭaraf olunca cevāb virmek 17. müşkil olur ʿOṣmānlu ʿaskeri daḫi gelen ḫān ṭarafına taḳviyet virdikden ṣoñra

10-b

1. bizi berbād iderler kerem idüp size bir şey yoḳdur fermān mūcibince teşrīf 2. buyuruñ didiklerinde ḫān-ı nā-çār gelen mübāşir ile ḳalyona binüp gitdi 3. ve eger bu keyfiyete nice vāḳıf olundı diyü su'āl vārid olursa içlerinden 4. nice kimesneler var idi ki bu faḳīr ol

kimesneler ile bir iki sene ülfet idüp 5. aña binā'en esrārlarını bu faḳīrden ketm itmezler idi ve rāżılar degiller idi 6. zīrā oḳur yazar zümresinden olup ve bu eyü ma'nā ve 'alāmet degildür 7. lākin bizler mecbūruz didiler idi ve sā'ir hezārından daḫi istimā' olunurdı 8. ve sizlerden ḫoşnūd idik zīrā sizler bir iki seneden mütecāvizdir ki 9. memleketimizi ḥıfẓ ve ḥırāset ve küffār ile muḥārebe olundı ma'lūm 10. lākin bu fesādıñ vuḳū'ı Noġay Tātārından ve ḫānlaruñ Ḳırım içinde 11. oturmayup Ḳoşanda olduḳlarındandır ol sebebden Ḳırım içinde olan 12. Şebrīn mīrzāları daḫi fırḳa fırḳa olup itā'atden çıḳdılar diyü 13. naḳl iderler ve niceleri daḫi müşārun ileyhe vaṣf itmişlerdir lākin 14. ne fā'ide Ḳırımuñ ḥāli nedir ve ne gūnedir diyü bir kere devlet-i 'aliyye 15. ṭarafından su'āl olunmamışdır "itteḳū firāsete'l-mü'min fe-innehū yenẓuru bi-nūri'llāhi Te'ālā" 16. feḥvāsı üzere diyāneti vezāretine ġālib olan ol ser-'asker-i 'ālī-şān 17. tekrār-be-tekrār Bender ṭarafından gelen meẕkūr Noġay ve Ḳırım içinde olan

11-a

1. ḳabā'illeri ve şebrīnleriñ ve mīrzālaruñ küffār ile olan ḥāl ve keyfiyetlerini 2. ve seksen beş senesi içün kifāyet miḳdārı ḫazīne ve zaḫīre ve 'asker-i 3. vāfire ve ṭopçı ve ḫumbaracı ve laġımcı ve mühimmāt-ı lāzime-i seferiyye içün 4. Āsitāne-i sa'ādete ve ordu-yı hümāyūna 'arż ve i'lām ve muḥżır ve taḥrīrāt-ı 5. ser-'askeri irsāl ve sene-i mezbūre içün ḥāl müşkildir hemān Ḥaḳ sübḥānehū 6. ve Te'ālā fażl ü keremiyle cümlemizi ḥıfẓ-ı emānında eyleye āmīn diyü 7. ḫatm-i kelām eyledi ba'dehū bir müddet daḫi Or ḳal'asında iḳāmet 8. ve meştā vaḳti gelince ḳal'a-i mezbūreye ocaḳludan 'asker tertīb ve 9. ta'yīnātları virilüp ve üzerine ṣāḥib-girā-yı sulṭāna iki yüz atlu ile bahāra 10. degin altı ay ḳaraġol gezer diyü ta'yīnāt virilüp ve bāḳī 'asker 11. ile vezīr-i müşārun ileyh ḥażretleri ḳışla içün Kefeye teşrīf ve eyālet-i 12. meẕkūruñ sipāhīleri daḫi ḳānūn üzere ḫarçlıḳları olanlar meştāda 13. ḳalan sipāhīlere ḫarçlıḳ getürmek içün eyālet begleri 'arżı mūcibince 14. iẕin ve nev-rūz-ı sulṭānda Kefe ṣaḥrāsında mevcūd olmaḳ şarṭıyla 15. yedlerine buyurıldı virilüp mūcibince defter-ḫāne-i 'āmire defterleriniñ 16. mīr-i mīrān-ı vecībe ḳaydlarına daḫi şerḥ ve yedlerine ṣūret virildi 17. ***Der-beyān-ı cāsūs 'an-cānib-i Noġay*** seksen dört Ramażānında

11-b

1. Kefeye Noġay-ı meẕkūruñ monlalarından İdris Efendi nāmında bir kimesne 2. gelüp Kefe müftīsinden ve gerek Bāġçesarāy ve sā'ir maḥalleriñ müftīlerinden 3. fetvā ṭaleb ider ki bizim

ṭā'ifeniñ mīrzāları cümlemizi Mosḳov ṭarafından 4. Ḳoban-nām maḥalle geçirüp iskān itmek isterler lākin 'ulemāmız cevāz virmeyüp 5. eger gitmek lāzım ise fevt olanlarıñ namāzları ḳılınmaz diyü cevāb 6. virildikde mīrzālar mücerred kendi ḳavl-i ḫodlarıñızdır diyü nizā' vāḳi' 7. olmaġla 'ulemāmız daḫi cevāb virüp eger bizlere i'timād olmaz ise 8. Ḳırım içinde olan 'ulemādan su'āl ve müftīlerinden fetvā gelsün baḳalım 9. ṣoñra ma'lūm olur diyü bu mādde içün bizi irsāl eylediler diyü ser-'asker 10. ḥażretlerine taḳrīr virüp kendi şehir ve ḳaṣabaları geşt ü güẕār ve dürlü 11. dürlü müdhiş ḥavādiṣler virüp yine ḳabīlesine gidüp Kefeniñ ve ordunuñ 12. zaḫīre ve ḫazīnesi ve ḳışlada olan 'askeriñ ḳılleti ve Kefe ve Ḳaraṣu ve 13. sā'ir maḥallerde daḫi re'āyālarıñ Mosḳov ṭarafına meyli ve Kefe müslümānlarınıñ 14. yerlüsini daḫi gün-be-gün firār eylediklerini taḳrīr virüp anlar daḫi 15. ziyāde taḳviyet bulup Mosḳov ṭarafına ḫaber ba'dehū yine mezbūr İdrīs 16. Kefeye ticāret ṭarīḳıyla vāfir kitāb getürüp ṣata ḥattā bir gün ordu 17. ḳāḍısı 'Oṣmān Efendi ve dīvān kātibi 'Ali Efendi ve sā'ir aḥbāblar ṣayfiyyede

12-a

1. eglenürler iken meẕkūr İdrīs daḫi gelüp bir ḳaç parça kitāb 2. çıḳarup bu kitābları monlalarımız virdiler ki ṣatıvir diyü 3. zīrā akçeye mażāyaḳaları vardır sizler alın didikde dīvān efendisi 4. şimdi bizlere lāzım degildir bizleriñ vardır lākin çārşūda 5. olsun yerlü olsun alurlar diyü cevāb virdiklerinde bu ḥaḳīr 6. daḫi tebessüm itmekle ḳāḍī efendi ve dīvān kātibi efendi ḥaḳīre su'āl 7. ve ibrām idüp ḥaḳīr daḫi ḫāṭıra bir şey geldi aña binā'en gülerim 8. didim neniñ gibi diyü tekrār su'āl olunduḳda ḫulefā-i 'Abbāsiyeden 9. Hārūnü'r-Reşīd bir gün şikāra gider iken eṣnā-yı rāhda ḳarındaşı 10. Behlūle teṣādüf idüp görse kim yirde bir kebīr sütūn yaṭur Behlūl 11. ol sütūnuñ bir başını yerden ḳaldırup yine bıraġur o bir başını 12. yerden ḳaldırup yine bıraġur ortadan yapışur ḳalḳmaz bu güne 13. çalışur iken üzerine varup ḳarındaşından bu keyfiyeti su'āl 14. eyledikde Behlūl cevāb idüp iş bu sütūnuñ bir başını dünyā ve bir başını 15. āḫiret farż eyledim lākin dünyāya yapışdım āḫiret ḳalur āḫirete 16. yapışdım dünyā ḳalur ortadan yapışdım sütūn ḳalḳmaz buña çalışdım 17. dimiş vāḳī'a Noġay 'ulemāsına müşkildir zīrā kitāb ile kefere ṭarafına

12-b

1. gitseler kefere i'timād itmez girüde kimesne ḳalmaz ki kitāb ile çār- 2. nā-çār bu Kefe şehrine getürmiş ki akçeye degişüp gideler buña çalışurlar 3. didikde hemān İdrīs ḳalḳup gitdi ve ba'de

zamān reʿāyā ḳıyāfet 4. gelüp zīrde ẕikr olunur ser-ʿasker pāşā Or ḳalʿasına gidüp ketḫüdāsı 5. ve sāʾir ʿasker orduda müterebbī olmaḳ üzere iken bu İdrīs Efendiyi 6. Kefe ahālīsi bilüp cāsūsdur diyü ṭanıyup ve ser-ʿasker ketḫüdāsı İbrāhīm 7. Aġa daḫi mezbūrı ordu aġası gördi ʿOṯmān Aġaya irsāl eyledi kim 8. ser-ʿasker ḥażretleri gelinceye degin ḥabs ola aġa-yı merḳūm meẕkūrı ṣalıvirüp 9. mezbūr İdrīs yine ser-ʿasker pāşā ordusına geldikde başḳa ḳılıḳ ile gelüp 10. Rabaṭ Ḳalʿasına ʿasker tertīb olunur iken ʿaskere iġvā virür iken ṭutılup 11. müşārun ileyh ḥażretlerine götürüp söyledüp keyfiyet-i sābıḳları var aña bināʾen 12. ḥabs olmaġla ordu aġası mezbūruñ ḥabs oldığı yerden almaḳ 13. sevdāsında oldığını pāşā ḥażretleri ḫaber alup mezbūrı ordudan Kefe 14. Ḳalʿasına gönderür iken eṣnā-yı rāhda Der-dār oġlı ʿAli Aġa ḫaber alup 15. mezbūr İdrīsi ʿaskerine pāre pāre itdirdi keyfiyet-i ḥāl bundan ṣoñra 16. maʿlūm olur biz yine ṣadede gelelim baʿdehū bahār vaḳti gelüp mevsim-i deryā 17. olduḳda üç ay mürūr eyledigi ḳaṭʿan ne bir gemi ve ne ḫazīne ve ne zaḫīre

13-a

1. ve ne ʿasker ve mühimmāt ve ne donanma-yı hümāyūndan bir ḫaber ẓuhūr eyledi bu 2. eṣnāda küffār-ı ḫāk-sār daḫi Ḳırım üzerine ḥareket ve ʿaskeriñ meşṭāda 3. ḳalanları taʿyīnāt ve maʿīde isterüz diyü nizāʿa müʾeddī bahāneler peydā 4. itmeleriyle dürlü dürlü ḥāletler ẓuhūr idüp ve defter-dār Emīn Beg 5. ve nezl-emīni İsmāʿil Aġa bunlarıñ her ḥāl ü keyfiyetleri bir gūnedir ki 6. tafṣīli iḳtiżā eyledi muḳaddemā ẕikri mürūr itmişdir ki Or ṣaḥrāsında 7. iken çāpūla ʿasker tertībinde taʿyīnāt ve mānde ve meşṭā içün ḳalʿada 8. olan ʿaskere taʿyīnāt içün zaḫīre ve akçe iḳtiżā itmekle ibtidā Ḳırıma gelen 9. Süleymān Efendi ile mezbūr nezl-emīni aġa bizde zaḫīre ve akçe ḳalmadı 10. ve ordudan daḫi bu āna degin bir akçe ve bir ḥabbe gelmedi diyü cümle müvācehesinde 11. cevāb virdiklerinde cümle ocaḳlu daḫi bizleriñ taʿyīnātı ve güzişte 12. māndeleri virülmedikçe ḳalʿada ḳışlamayız didiklerinde hemān ser-ʿasker-i ʿālī-şān 13. ḥażretleri der-ʿaḳab yediklerini bozup raḫtların ve kesmelerin ve kendi 14. parmaġında olan cevāhir ḫātemi ve mücevher-i sāʾirlerini defter-dār ve nezl 15. emīni yedlerine teslīm ve mūcibince taḥvīller alınup iş bu şeyleri gerek ṣatun 16. ve gerek rehin ḳoyup akçe tedārik idüp iḳtiżāsına göre erbāb-ı 17. taʿyīnāta ve meşṭāda bayraḳlara virile diyü müşārun ileyh fermān itmekle

13-b

1. mezbūrlar daḫi vech-i meşrūḥ üzere akçe tedārik idüp ḳalʿada 2. ḳalanlara ve ordulıya edā olunup baʿdehū ocaḳlu ve defter-dārı baġlayup 3. alup Kefeye gitdikleri bālāda ẕikr olunmuşdur ser-ʿasker ḥażretleri daḫi Ḳara 4. ṣuda ḳışlada idi ol ḳış defter-dār Süleymān Efendi ʿazl ve yerine 5. Emīn Beg Efendi defter-dār naṣb ve Ḳırım ordusı içün ber-veche peşīn 6. yüz kīse akçe defter-dār efendiye teslīm olunup merḳūm efendi ordu-yı 7. hümāyūndan ḳalḳup Kīli ve Aḳkermānda meẕkūr ḫazīneyi bozup 8. içinden köle ve cāriyeler alup Āsitānede ḫazīnesine 11. irsāl ve iki yüz kīse akçe daḫi irsāl olunmaḳ üzeredir diyü taḥrīr olunmuş 12. defter-dārdan suʾāl olunduḳda yüz kīse baña teslīmdir lākin yigirmi kīsesini 13. ṣarf eyledim zīrā benim mīrīde yetmiş kīse alacaḳ akçem var idi aña 14. bināʾen aldım muḥāsebede maḥsūb olunur ve iki yüz kīse daḫi gelmek üzeredir 15. diyü taḳrīr ve sābıḳ defter-dār Süleymān Efendiye buyuruldı irsāl olundı ki 16. Kefeden ḳalḳup gelüp Ḳaraṣuya gelen defter-dār ile muḥāsebe göresiz 17. diyü dārına mübāşir ile gelüp sābıḳ ü lāḥiḳ defter-dārlar ve nezl-emīni aġa

14-a

1. ve sāʾir ordu ricāli ve ordu ḳāḍısı efendi daḫi cümle ḥāżirun biʾl-meclis 2. iken Or Ḳalʿasından muḥżar ve ḳāḍısından iʿlām ile bir Tātār gelüp 3. kāġıdları ser-ʿasker-i ʿālī-şāna virüp baʿdehū ḳırāʾat olunduḳda geçen 4. bahārdan bāḳī ḳalan defter-dār ve nezl-emīni maʿrifetiyle falān maḥalde 5. on sekiz biñ kīle zaḫīre vażʿ olundı lākin maḥalli ḫarāb olmaġla 6. yaġmurdan ve ḳardan cümle zaḫīre çüriyüp bu ḥāle girmişdir diyü 7. bir astār içine ol zaḫīreden numūne ḳoyup irsāl itmişdir imdi 8. bu ḥāl cümleniñ maʿlūmı olunca sābıḳ defter-dār ve nezl-emīninden suʾāl 9. idüp meşṭā içün Or Ḳalʿasına ve orduya zaḫīre ve gerek akçe yoḳdur 10. diyü cevāb virdiñiz ve benden bunca eşyā alup rehin ile akçe tedārik 11. itdiñiz bu zaḫīre nedir iʿlām olunmuş diyü pāşā ḥażretleri ḫiṭāb 12. idince mezbūrān cevāblarında gerçekdir lākin belki fıçılar ardında ḳalmış 13. ola diyü sükūt eylediler maʿlūm oldı ki pādişāh-ı ʿālem-penāh ḥażretlerine 14. ḫidmetleri ne gūnedir ḫulāṣa-i kelām defter-dār-ı cedīd Emīn Beg Efendi 15. daḫi şıḳḳ-ı evvel biʾl-fiʿl ordu defrer-dārı miṣillü ʿunvān-ı kāẕib ve keṣret-i 16. etbāʿla yedinde olan māl-i mīrīyi itlāf ve ordu-yı Ḳırım içün ibtidā 17. sene-i sābıḳa defter-dārına virilen peksimātdan bāḳī ḳalanı aḫẕ ve daḳīḳ mübāyaʿa

14-b

1. eyledim diyü mīrī taḳāṣ ve bāḳī ḫidmetleri buña ḳıyāṣdır ocaḳlu ṭarafıyla 2. ḫoş olup bilā buyuruldı kendi tezkeresiyle bilā-mūcib eşḫāṣa taʿyīnāt 3. virilüp lākin ser-ʿaskere ve aṣḥāb-ı taʿyīnāt olan ordu ricāline senede 4. altı ay olur ki taʿyīn virilmedi ve zaḫīre ve ḫazīne ḳıllet üzere gelür 5. idi geldikde daḫi ẕikr olundıġı vech üzere idi ḥattā ordu-yı Ḳırım 6. içün bir fermān geldi ki muḳaddemā yetmiş sekiz ve ṭoḳuz senelerinde Aḫısḫa 7. ordusında bāḳī ḳalan şu miḳdār arpa ve şu miḳdār daḳīḳ Ḳaş 8. Ḳalʿasında ḥālā mevcūd olmaġla sen ki ser-ʿaskersin Kefeden gemi irsāl 9. ve ber-mūcib-i fermān-ı ʿālī-şān ol zaḫīreyi getürdüp iḳtiżāsına 10. göre taʿyīnāta viresiz diyü ḥālbuki Kefeden Ḳaş ḳalʿasına iki 11. ayda gemi varup gelmez ve bir de iki ay ʿasker zaḫīre bekler mi ser-ʿasker 12. ḥażretleri naḳl ider ki bundan aḳdem Çıldır vālisi Gürci üzerine ser-ʿasker 13. iken bu zaḫīre içün fermān geldi ki eger ẕaḫīre iḳtiżā ider ise Ḳaş 14. Ḳalʿasında ẕaḫīre vardır irsāl olunan baş muḥāsebe defteri mūcibince 15. alasın diyü fermān-ı ʿālī ādemler irsāl olundı ẕikr olunan zaḫīreden 16. bir ḥabbe ḳalmamışdır diyü ʿarż ve iʿlāmları geldikde Āsitāneye irsāl 17. olunmuş idi yine ol zaḫīre içün fermān gelür ḥāl neye varır bilmem

15-a

1. dirler idi aña bināʿen ẕikr olunmuşdur ki ol bahārıñ üç ayı 2. mürūr idüp ḫazīne ve zaḫīre ve ʿasker ve mühimmāt-ı lāzımından eser yoḳ 3. ol esnāda Noġay-Tātarı ittifāḳıyla küffār-ı ḫāk-sār Or Ḳalʿasına 4. ḥareketi nümāyān iken Ḳırım Ḫānı Selīm Girāy Ḫānıñ ḳalfāsı olan ḳarındaşı 5. Meḥmed Girāy Ḳırıma gelüp Bāġçesarāya gitmekle ser-ʿasker-i ʿālī-şān ḥażretleri der-ʿaḳab 6. Meḥmed Girāya taʿyīnāt irsāl idüp bir sāʿat evvel ordu içün ʿaraba 7. lāzımdır zīrā küffārıñ Or Ḳalʿası üzerine ḥareketi vardır diyü ifāde 8. olunduḳda ḳalfā-yı sulṭān daḫi cevāb virüp ʿaraba tedārik olur 9. lākin ücretsiz olmaz zīrā ehl-i ḳurānıñ yedlerinde emr-i şerīf vardır 10. ber-mūcib-i emr-i şerīf defter-dār efendi ber-vech-i peşīn edā itmege muḥtācdır 11. maʿlūm-ı saʿādet olduḳda biz de ḳarīben Kefeye varmaḳ üzereyüz diyü 12. müşārun ileyhe kāʾime taḥrīr ve irsāl ve kendü ricāl-i Ḳırım ile Kefeye gelüp 13. ḳāʿide-i rüsūm üzere ikrām olunduḳdan ṣoñra ḳālfā-yı sulṭān ile 14. gelen ricāl-i Ḳırım daʿvet olunup baʿżı mükāleme ve müẕākere olunup 15. baʿdehū cümleye ser-ʿasker-i ʿālī-şān ḫiṭāb idüp şimdi bize lāzım olan 16. bir sāʿat

evvel meştāda bulunan ʿaskeri Or Ḳalʿasına göndermekdir zīrā 17. size ve bize ḫidmet-i dīn ü devlet ve muḥāfaẓa-i ḳılāʿ ve memleket ve ʿibādullāh

15-b

1. vācibe-i zimmetimizdir ve öteden berü Ḳırım ordusına muʿtād üzere ʿaraba 2. virilegelüp lākin ücretle virildigi maʿlūm degildir eger bu sene-i mübārekede 3. ücretle ʿaraba virülmek içün fermān-ı ʿālī-şān ṣādır oldıysa bize 4. fermān gelmedi ve gelse daḫi bizde ve defter-dārda ḫazīne yoḳdur ki virile 5. zīrā dört yüz kīse akçeye muḥtācdur lākin devlet-i ʿaliyyeye taḥrīr idelim ne güne 6. fermān-ı ʿālī ẓuhūr ider ise fermān-ı pādişāh-ı ʿālem-penāh ḥażretleriniñdir 7. şimdi mevcūd olan ʿaskere iḳtiżā iden ʿaraba virile kim Or Ḳalʿasına 8. bir sāʿat evvel gidelim diyü ol vezīr-i ġayūr ṣāḥib-i tedbīr ḥażretleri 9. cümle muvācehelerinde edā-yı merām itmekle ġayrı cevāba iḳtidārları olmayup 10. ḳalfā-yı sulṭān ve sāʾirleri daḫi rıżā gösterüp ʿarabalar virelim diyü 11. ḫatm-i kelām eyleyüp ḳalḳup gitdiler bundan ṣoñra yine ʿaraba virilmeyüp 12. ve bunca taḥrīrāt ve ādemler irsāl olundı fāʾide virmedi ol eyyāmda 13. Ḳırım Ḫānı Selīm Girāy Ḫān Ḫażretleriyle ḳalʿa-i cedīd ve Rubāt muḥāfıẓı 14. olan Kefe Vālīsi Abaza Meḥmed Pāşā Ḫażretleri ordu-yı hümāyūndan ḳalḳup 15. Ḳırım cānibine geldiklerinde ḫān ḥażretleri Bāġçesarāya ve Abaza Meḥmed Pāşā 16. yigirmi iki etbāʿıyla Kefe limanına gemi ile gelüp şehir derūnunda ḳonaḳ 17. döşenüp oturup ve ser-ʿasker-i ʿālī-şān ḥażretleri rüsūm üzere görişüp

16-a

1. eṣnā-yı kelāmda Meḥmed Pāşā ser-ʿasker-i ʿālī-şāna pāşā ḳarındaş ben siziñle Or Ḳalʿasına 2. giderim ve ḫidmetde olurum ve baña ḫān ḥażretleri daḫi yārlıḳ virmişdir ki 3. ister iseñ ḳalʿa-i cedīde git ister iseñ Kefede otur yāḫud 4. ser-ʿasker-i ʿālī-şān ile Or Ḳalʿasında bulun siz ne buyurursuz 5. didikde ser-ʿasker-i müşārun ileyh daḫi pāşā ḳarındaş pādişāh saña Kefeyi 6. manṣıb virüp ḳalʿa-i cedīd ile Rubaṭı muḥāfaẓaya fermān virmiş 7. benim maʿiyyetime meʾmūr olmaḳ üzere fermān var mıdır didikde ḫayır yoḳdur 8. lākin ḫān ḥażretleri yārlıḳ virdi ser-ʿasker-i ʿālī-şān ḥażretleri tekrār 9. cevāb idüp saña lāzım olan emr-i pādişāhī üzere ḳaradan 10. meʾmūr oldıġıñ ḳalʿaları ḥıfẓ ve muḥāfaẓa ve deryā ṭarafından daḫi 11. donanma-yı hümāyūn gemileri muḥāfaẓaya meʾmūrdur lākin diḳḳatini üç ay 12. tecāvüz itmekle ḳalʿalar bu āna degin boş ḳalmışdır kerem idüp buyurasız 13. diyü emr olundı lākin emre imtiṣāl idüp gitmedi ve

donanma-yı hümāyūn 14. ve zaḫīre gemileri ḥaḳīḳat-ı ḥāl vaḳtini üç ay tecāvüz itdikden ṣoñra 15. gelen zaḫīre ve ḫazīne ḳalīl olmaġla ʿaskere nefret ḥāṣıl oldıġından 16. başḳa ʿasker içine nice ḥavādiṣ peydā olup zīrā her birinde birer vaḳʿa-i 17. ʿaẓīm ẓuhūr itmişdir ki istimāʿı mūcīb-i melāldir ḥāṣıl-ı kelām ḥikmet-i

16-b

1. encām Anaṭolu ṭarafından gelen bayraḳlar ile Dizdār oġlı gibi nām ṣaḳīler 2. ve ol miṣillü kimesneler ile müşārun ileyh Abaza Meḥmed Pāşānıñ fikr-i fāsidlerinden 3. Tātār daḫi fürce bulup beyit "mirʾāt-ı Sikender gibidir ṭabʿ-ı laṭīfiñ 4. bāḳī ne diyem k'olmaya maʿlūm-ı şerīfiñ" ḥāṣıl-ı merām ser-ʿasker-i ʿālī-şān 5. ḫān-ı Selīm Girāy Ḥażretlerine tebrīk içün taḥrīrāt ve hedāyā irsāl 6. ve ordu-yı Ḳırım içün ʿaraba maṭlūb itmekle ḫān ḥażretleri daḫi ʿarabalar 7. yaḳında irsāl olunur diyü taḥrīrātı gelüp vezīr-i mükerrem ser-ʿasker 8. pāşā daḫi donanma-yı hümāyūnla gelen Ḳapudan Pāşā Vekīli Ḥasan Pāşāya 9. meʾmūr oldıġıñ ḳalʿaları bir sāʿat evvel muḥāfaẓa idesin diyü 10. buyuruldı irsāl ve Kefede mekṣ iden Abaza Meḥmed Pāşāya daḫi bā-fermān-ı 11. ʿālī meʾmūr oldıġıñız ḳalʿa-i cedīde buyurasız ki küffār-ı mesfūr 12. ol cāniblere ʿasker tertīb itmişdir diyü aña daḫi buyurıldı taḥrīr olunup 13. Meḥmed Pāşā cevābında benim ḫazīnem ve zaḫīrem ve etbāʿım yoḳdur baña akçe ve zaḫīre 14. ve ḳırḳ esb ve ḫayme ve çerke virile ki ḳalʿa-i mezbūra gidem yoḫsa ḫān-ı 15. ʿālī-şān ḥażretleri yedime yārlıḳ virmişdir Kefede iḳāmet iderim diyü 16. mekṣ itmekle mūmā ileyh Ḥasan Pāşā daḫi ḳalʿa-i mezbūreye gitmeyüp Kefe ḳurbında 17. Kerş-nām limanda ḳarār idüp ve bu ḥāl üzere iken ḫān-ı müşārun ileyh

17-a

1. ḥażretlerinden ser-ʿaskere taḥrīrāt gelüp mefhūmında küffār Or Ḳalʿası-nām maḥalle geldi 2. bir sāʿat evvel mevcūd ʿaskeriñiz ile gelüp yetişesiz ʿaraba gelmedi diyü 3. mekṣ olmaya zīrā ben gitdim diyü ḫatm-ı kelām itmişidi beyit "idemez defʿ 4. ṣıġınmaġla kimesne ḳażāyı pek ṣaḳınsa yine ol olacaḳ olsa gerek" 5. müşārun ileyh ser-ʿasker der-ʿaḳab dīvān idüp ocaḳlu ve bayraḳ aġaları 6. ve ālāy yeñileri ve Mıṣır ʿaskeri ve żābiṭlerini ve ricāl-i ordu cümlesi 7. ser-ʿasker ḥuẓūrına gelüp ḫān-ı ʿālī-şāndan gelen taḥrīrātı vezīr-i ʿālī-şān 8. ḥażretleri ifāde buyurduḳlarında cümle ocaḳlu ve sāʾirleri cevāblarında 9. bize ʿaraba ve zaḫīre virülmedikce Or Ḳalʿasına gider yoḳdur diyü cevāb 10. virdiklerinde ser-ʿasker-i ʿālī-şān ḥażretleri fermān idüp

Mışırlı ve sā'ir 11. sipāh ve ḳapu ḫalḳıyla giderim yarın ḥāżır olsunlar deyüp dīvān bozılup 12. irtesi gün seksen beş rebī'u'l-ūlānıñ on ikinci güni Kefeden ser-'asker pāşā 13. ḥażretleri ḳalḳup ḫān ḥażretlerine ḳā'ime irsāl ve kerem buyurup ol ṭarafa 14. varmayınca ilerüye teşrīf buyurmayasız ki Begdegirmānı-nām maḥalde ḳavuşalım 15. inşā'allāhü Te'ālā üç güne degin varırım diyü ḳā'imede taḥrīr olunmuş idi 16. taḥrīrāt-ı meẕkūreyi ḫān-ı müşārun ileyh erkān-ı devlet-i Ḳırıma ifāde idüp 17. ol eṡnāda Or begi olan Ṣāḥib Girāy ve ḫān aġası İslām Aġa ve Celāl

17-b

1. Mīrzā ve 'İnāyet Şāh Mīrzā ve sā'irleri ve şebrīn begler ve derūn-ı Ḳırımda 2. sākin olan Cān boylı Nişḳo oġlı Nāmān Noġayларıñ bi'l-cümle mīrzāları 3. ḫān-ı 'ālī-şāna baş urup pādişāhım iki senedir ki bu Ḳırımda 'Oṡmānlı 4. nām ü şān ṣāḥibi olup bizleriñ ḫidmetleri gerek ḫān ḥażretleriniñ ve gerek 5. devlet-i 'aliyyeniñ ma'lūmları olmadı kerem idüp bu sene-i mübārekede ḫān 6. efendimiz ḥażretleriniñ yüzünden nuṣret ola ki biz ḳulları daḫi şād ola diyü 7. her birerleri ricā ve niyāz idüp ḥālbuki ḫān-ı 'ālī-şān ḥażretleri bir ṣaf- 8. dil ẕāt-ı şerīf olmaġla nām ü şān almaḳ içün gerçek ḫayāl idüp 9. inanup ser-'askere pāşāya baḳmayup hemān ṭoġrı Ḳal'a-i Ora vardıġı gice 10. ser-'asker ḥażretleri daḫi Begdegirmānı-nām maḥalle varmışidi ve ḫān ḥażretleri 11. buraya gelür diyü bir gün meks idüp meger ḫān ḥażretleri ol vardıġı gice 12. Tātārlarıñ küffār ile beynlerinde işāretleri var imiş aña binā'en ḳal'adan 13. ṭop atılup ehl-i ḳal'a ḫān-ı 'ālī-şān ḥażretleri geliyor diyü cümlesi temāşāya çıḳup 14. küffār-ı bed-fi'āl bu işe mefhūm olup ṭoġrı Or ḳapusına gelüp içerden 15. daḫi ḳapu açılup iki cānibe meẕkūrān mīrzālar ve şebrīnler ve Noġay Tātārı 16. ve sā'irleri ṣaf ṣaf ṭurup kāfirler içerü girüp derūn-ı ḳal'ada ḳalan 17. 'askeriñ kimi firār kimi şehīd ve esīr olmaḳda iken Ḳırım-ı meẕkūrān şād-mān

18-a

1. olaraḳ ḫān ḥażretleriniñ cānibine gelüp bire meded ḫān-ı 'ālī-şān iş 2. işden geçdi yalan deryāsı ṭaşdı kefere ḳal'ayı aldı ve ṭopları 3. bu ṭarafa çevirdi diyü feryād ile ḫān ḥażretleriniñ yanına girdiler 4. ḫān-ı 'ālī-şān nām ü şān almaḳ ġayretinde iken der-'aḳab ḳarārı firāra 5. tebdīl idüp ḥaḳḳā Tātār ṣabā-reftār imiş bu keyfiyet yigirmi sā'at ẓarfında 6. ser-'askere ḫaber gelüp ḫān ḥażretleri ne ṭarafdadır diyü ādemler ta'yīn olunup 7. bir maḥalde ḫān-ı ġayūrı bulup ve bu

ḥālden su'āl olunup lākin bu keyfiyet 8. miṣāl-i zamān-ı ṭūfān-ı Nūḥda mārıñ Ḥażret-i Nūḥ ʿaleyhi'ṣ-selāma gelüp lüḥūmlardan 9. leẕīẕ olan ḳanġısı ise baña naṣīb olsun duʿā ḳıl ben daḫi bu sefīneniñ 10 deligini ṭutup sefīne ḫalāṣ olur didi murādı insān eti idi 11. Tātārlarıñ ḳalʿa virmesi gibi baʿde't-ṭūfān meẕkūr mār Nūḥ ʿaleyhi'ṣ-selāma 12. gelüp Ḥażret-i Nūḥ bildigim mārıñ bundan murādı benī ādem üzerine musallaṭ 13. olmaḳdır Nūḥ ʿaleyhi'ṣ-selām aytdı bir kimesneyi irsāl idelim ki cemīʿ lüḥūmuñ 14. leẕẕetini görsün gelüp ḫaber virsün mār-ı mezbūr żarūrī rāżı oldı 15. bu ḫidmete sivrisinegi gönderdiler ol cümle lüḥūmı gördi gelür iken 16. ḳırlanġıç-nām ṭayra reviş oldı ḳırlanġıç ḳanden gelürsin didi mezbūr 17. sinek daḫi lüḥūm-ı dünyāyı cemīʿan gördüm insān etinden leẕīẕ görmedim

18-b

1. didi ḳırlanġıç aytdı şu dilini aġzıma vir tā kim ben daḫi leẕẕetine istidlāl 2. idüp Nūḥ ʿaleyi'ṣ-selām ḥużūrına bile varup şehādet iderim didi 3. sivrisinek dilini çıḳardı minḳār ile sinegiñ dilini miḳrāṣ-vār 4. kesdi sivrisinek lāl olup vızırdıya başladı ḥużūr-ı Nūḥa 5. gelüp ne didügini kimesne bilmez idi ḳırlanġıç ilerü geldi ben bunuñ didigini 6. bilürüm didi dünyā luḥūmından ancaḳ ḳurbaġadan leẕīẕ et yoḳdur diyü 7. şehādet iderdi bu ḥikāyeye göre keẕālik NoġayTātārı Ḳırım 8. Tātārınıñ dilini kesdi Ḳırım Tātārı şimdi vızırdamaġa başladılar 9. biz gelelim ṣadede bālāda ẕikr olundıġı üzere ḫān ḥażretleri taḥrīrāt 10. yazup benim ḳarındaşım pāşā ḥażretleri kerem idüp Ḳaraṣuya teşrīf 11. buyurasız ki bizler de varalım bunuñ çāresi nedir bir meşveret idelim 12. muḳadderim böyle imiş diyü taḥrīrātı gelüp keyfiyet maʿlūm olup ser-ʿasker-i 13. ʿālī-şān ḥaẕretleri daḫi Ḳaraṣuya gitmek üzere iken Noġay Tātārı 14. ṭā'ifesinden bir Tātār gelüp ḫaber virdi ki bir gice ser-ʿasker ordusını Tātārlar 15. şikār ideceklerdir maʿlūm ola deyüp gitdi ser-ʿasker ḥaẕretleri gelecek 16. var ise gelsün Allāhü Teʿālā Ḥażretleri kerīmdir meger ol gice mesfūr küffār Rabaṭ 17. Ḳalʿasına varup żabṭ idüp ve derūnında olan bir miḳdār ʿaskeri

19-a

1. esīr ve şehīd idüp ḳalʿa ḫāricinde olanlar firār idüp 2. ve bu ḳalʿanıñ neferātı ekserīsi Tātārdır ve lākin ḳalʿada 3. sākin olmazlar diyü firār idenler Kefeye gelüp feryād itmeleriyle 4. cümle Kefeniñ ahālīsi Abaza Meḥmed Pāşāya gelüp 5. ḥāl ü keyfiyeti beyān ḫaber virdiler ol vezīr-i ġayūr ḥażretleri 6. daḫi ḫazīne-dārı olan Bahādır Feyżullāha beş on 7. atlu ile var şu kāfirlere gözük diyü emr idüp 8. hemān ol Bahādır gūyā ḳahramān-ı zamān gibi bī-pervā ḳalʿaya 9.

varup şıġamadı geldi ehl-i necmīce raṣad çıḳdı 10. iʿtiḳādı gibi çürük çıḳdı ṣoñra Kefelülerden 11. biraz ʿasker gidüp ḳalʿa-i mezbūreye bir sāʿat yerde küffār 12. ile muḥārebe idüp lākin ʿasker-i İslām bozılup 13. girü gelüp Kefede olan ocaḳlu ʿaskeri Abaza Meḥmed 14. Pāşāyı ṭaşra çıḳarup bir münāsib maḥalde metris alına 15. diyü cümle şehirlü ibrāmiyle bir maḥalde metris aldılar ki ne 16. İslāma fāʾidesi var ne de küffāra ziyānı var idi 17. veʾl-ḥāṣıl ser-ʿasker-i vezīr-i ʿālī-şāna bu ṭarafiñ keyfiyetini

19-b

1. ʿarż ü maḥżar itmek meşveretinde iken Abaza Meḥmed Pāşāya 2. ordu aġası Kürd ʿOṯmān Aġa ve sāʾir bayraḳ aġaları 3. cevāb idüp Tātārlar Ḳırımı Mosḳova virdiler ḫān 4. ḥażretleri gitdi ve ser-ʿaskerimiz firār itmekle ʿarż ü maḥżarı 5. kime idelim didiklerinde ser-ʿaskerlige ḥasret olan Abaza 6. Meḥmed Pāşā eger ben ser-ʿasker olaydım sizleri bu ḥālde 7. bıraġup gitmez idim didikde cümlesi āferīn ey ġāzī 8. vezīr-i ʿālī-şān bundan böyle ser-ʿaskerimiz sensin fermān 9. buyur didiklerinde ol anda ḫaber geldi ki ser-ʿasker-i ʿālī-şān 10. geliyor hemān ẕikr olunan arż ü maḥżarları taḥrīr ve ḳarşu 11. irsāl eylediler vezīr-i müşārun ileyh daḫi ol günlerde sālifü ʾẕ-ẕikr 12. Ḳaraşuya gitmek üzere iken Rabaṭ Ḳalʿası yed-i küffāra 13. geçdigi ḫaberi gelüp der-ʿaḳab ādem irsāl ve ḥaḳīḳat-i 14. ḥāli bilüp Kefe cānibine ʿavdet idüp gelür iken 15. ḫāndan yine taḥrīrāt gelüp Ḳaraşuya varmaḳda 16. ʿusret vardır lākin Rabaṭ Ḳalʿasına küffār gelmiş 17. diyü ḫaber aldıḳ sizler daḫi Kefeye teşrīf buyurup

20-a

1. baʿdehū Rabaṭ Ḳalʿasına ʿasker taʿyīn idesiz ki biz de 2. yigirmi otuz biñ Tātār ile varırız diyü taḥrīrātı 3. gelüp ser-ʿasker ḥażretleri muḳaddem ḫaber almışdı eṣnā-yı 4. ṭarīḳda meẕkūr ʿarż ü maḥżar daḫi Kefeye ḳarīb maḥalde 5. vuṣūl bulup ol gün aḫşamı ser-ʿasker-i müşārun ileyh ordu 6. tertīb olunan maḥalle teşrīf buyurmalarıyla ol gice Abaza 7. Meḥmed Pāşā Ordudan ḳalḳup Ḳefeye andan geldikleri 8. ḳalyona girüp irtesi gün ser-ʿasker pāşā ḥażretleri 9. sipāhīleri metris aldırdıḳdan ṣoñra Rabaṭ Ḳalʿasına 10. ʿasker tertīb olunup ḫān ṭarafından üç biñ Tātār 11. gelüp ʿOṯmānlu ile Tātār ʿaskeri görince firār idüp 12. ve İslām ʿaskeri kāfirler ile ceng iderken küffār ḳalʿaya 13. girüp Tātārlar dek eylediler ġayrı fāʾide yoḳdur zīrā 14. bizleri yaġma idecekler idi diyü ʿasker daḫi nefret-i küllī 15. itdiler girü gelüp gerek ʿasker-i ordu ve

gerek ahālī-i 16. Kefe gicelerde kimi Ḳırım içine firār ve kimi gemilere gitmeye 17. başladılar ġayrı çāre yoḳ donanma-yı hümāyūn ser-ʿaskeri

20-b

1. Fażlī Ḳapudāna Ḳırım ser-ʿaskeri ṭarafından ṣaḳınup gemilere 2. yerlüden ve ʿaskerīden bir kimesne ḳomayasın diyü buyuruldı 3. irsāl olunup lākin çi fāʾide Abaza Meḥmed Pāşāyı 4. görenler bir dürlü żabṭ olmayup cümle ocaḳlu ser-ʿasker 5. pāşāya Meḥmed Pāşā meʾmūr oldıġı ḳalʿa-i cedīde 6. gitmedi bāri orduya gelsün kerem idüp bir daʿvet 7. idiñ cümlemiz bu ḫuṣūṣda ricā ve niyāz iderüz 8. didiklerinde pāşā-yı ʿālī-şān ḥażretleri bir esb ve teẕkere-i 9. maḥabbet-nāme taḥrīr idüp daʿvet buyurduḳlarında Abaza Meḥmed 10. Pāşā daḫi cevāb idüp

21-a

1. muḳaddemā maṭlūb olan ḳırḳ esb ve ḳırḳ kīse akçe ve zaḫīre 2. ve ḫayme ve ġayri mühimmāt-ı sāʾire virilür ise çıḫarım yoḫsa çıḳmam 3. diyü ḫatm-i kelām idüp cümleniñ maʿlūmı olduḳda yine ocaḳludan 4. bir ḳaç aġa Abaza Meḥmed Pāşāya varup kerem idüp ocaḳlu 5. ḳuluñuz ricā ve niyāz iderler ki orduya teşrīf buyursunlar diyü edā-yı merām 6. eylediklerinde Abaza Meḥmed Pāşā daḫi aġalara ḫiṭāb idüp evvelden 7. gerek idi şimdi çıḳmanıñ ne fāʾidesi vardır ve bize muḳaddemā ocaḳlu 8. taʿyīnāt virmedi şimdi başları ṣıḳıldı daʿvet iderler benim ṭaşrada 9. işim yoḳdur hemān hevā olur ise giderim didikde aġalar girü maḥzūn 10. gelüp Abaza Meḥmed Pāşā ne güne cevāb virdi ise ser-ʿaskere taḳrīr 11. virdiler pāşā-yı müşārun ileyh ocaḳlu ve Mıṣırlı eyālet begleri ve ġayrı 12. żābiṭleri yine meşveret içün dīvān fermān buyuruldı cümlesi ser-ʿaskeriñ 13. emri üzere ḥāżirun biʾl-meclis olduḳlarında müşārun ileyh ḥażretleri cümleye ḫiṭāb 14. idüp ey aġalar ve begler cümlemiz dīn-i mübīn ve ḫidmet-i pādişāhī evāmirine 15. geldik benim içün buradan gitmek iḥtimāli yoḳdur ve sizlerden daḫi meʾmūldür ki

21-b

1. bizim ile ḫidmet-i dīn ü devletde olalım diyü buyurduḳlarında cümle aġalar 2. gerçek efendim bizler bu aradan bir ḫaṭve girü gitmek bizim içün daḫi yoḳdur 3. diyü her birerleri yemīn ü şarṭ idüp hemān fermān devletlü efendimiz ḥażretleriniñdir 4. didiklerinde pāşā ḥażretleri daḫi çünki böyledir neferātıñızı cemʿ idüp 5. yaya ʿaskerinden bir miḳdār ve atludan daḫi oldıġı mertebe Rabaṭ Ḳalʿasınıñ 6. üzerine gitmek içün ketḫüdāyı başbuġ ideyim varsunlar küffār ile 7. bir kere

daha muḥārebe eylesünler Ḥaḳ Teʿālā kerem idüp bu ṭarafdan bir nuṣret 8. olursa ṣoñra Or Ḳalʿasına daḫi gitmek ḳābildir zīrā deryā ṭarafından 9. gelecek ʿaskerimiz vardır gerek eyālet ve gerek bayraḳlar ve zaḫīre ve ḫazīne 10. ve mühimmāt-ı sāʾire inşāllāhüʾl-Mevlā gelür şimdilik bunda mevcūd olan 11. ʿaskerimiz ile Kefeniñ yerlüsinden metrislere ʿasker tertīb olunup ve iki 12. güne dek başbuġ ile taʿyīn olunan ʿasker ḥāżır olsunlar diyü 13. fermān itmekle bu vech üzere yaya ve atlu ve serdengeçdi ve sipāh ve pāşā-yı 14. müşārun ileyhiñ ḳapusı ḫalḳı ve levend ve delü ve ġayruhū enderūn aġaları daḫi 15. ber-mūcib-i fermān-ı ʿālī mūmā ileyh başbuġ olan ketḫüdā beg ile Rabaṭ 16. Ḳalʿası üzerine vardıḳlarında küffār daḫi bir iki sāʿat yere gelmiş iken 17. ʿasker-i İslāmı görünce girü ḳalʿa cānibine çekilüp ve ʿaskerimiz daḫi vardıġı gice

22-a

1. bir münāsib maḥalde metris olunmaġa mübāşeret olunur iken muḳaddem küffār-ı 2. ḫāk-sār ḫaber alup İslām ʿaskeri üzerimize geliyor diyü Or Ḳalʿası ṭarafında 3. olan cenerale menzil irsāl idüp Tātārlar ile ḳavl ü ḳarār böyle degildir 3. yoḫsa başḳa bu bir dek midir Tātārlar gelsün Türke cevāb virsünler zīrā 4. cümle ehl-i Ḳırım ve Noġay senedler virüp senedler aldılar ʿOṯmānlu ʿaskeri 5. siziñ üzerleriñize gelür ise bizler cevāb virüp defʿ iderüz diyü 6. iʿtimād virdiler işte şimdi üzerimize geldiler eger böyle ḳalur ise 8. Or Ḳalʿasına daḫi ʿasker gider diyü ḫaber varınca Ceneral Dulġorḳ-nām 9. ser-ʿasker olan kāfir ḳral ṭarafından Ḳırıma ḫān olan sābıḳ Or begi 10. Ṣāḥib Girāy ve ḳarındaşı Şahin Girāy Rabāṭdan kāfirleriñ taḥrīrātını ibrāz 11. ve ifāde idüp meẕkūr Ṣāḥib Girāy der-ʿaḳab vāfir Tātār ile ḳarındaşı 12. Şahin Girāyı baş idüp yedine teẕkere virüp ʿasker irsāl ve meẕkūr 13. Şahin Girāy gelüp yanında olan Noġay Tātārı ile ʿaskerimizi muḥāṣara 14. idüp ve yedinde olan teẕkereyi ibrāz itmekle mefhūm teẕkere bizler 15. kimiñ içün ceng idersiñiz eger Ḳırım içün ise biz cümlemiz Ḳırımıñ 16. ḳalʿalarını Mosḳova virdik ve barışdıḳ bize memleket lāzımdır sizlerden 17. ne fāʾide vardır ordu-yı hümāyūnuñ ḥāli maʿlūmdur hemān sizler daḫi

22-b

1. girü gidüp Kefeye varmaḳ ḫayırlıdır eger muḥārebe olursa orduyı 2. Noġay Tātārı yaġma iderler veʾs-selām diyü ḫatm-i kelām idüp Tātārlar 3. çekilüp bir ṭarafa ḳondılar ve ʿaskerimiz daḫi çünki ḥāl böyledir ceng 4. itmeyüp girü gelüp gemilere girmeye āşikāre başladılar ve kimi

yine 5. metrislerinden ayrılmazlar idi lākin ne fā'ide cümle şehirlü ṭaraf-be-ṭaraf 6. iskelelere varup ṭonbazlara binüp gidüp zīrā yerlünüñ emlāklerinde 7. Ḳırım ahālīsi kefīl olup ancaḳ ʿaskerimize dehşet virmek içün 8. ḳavl olmuşidi ki şoñra geldiklerinde yine herkes emlākini żabṭ ide 9. ve yerlü daḫi reʿāyāları daḫi bu sırra vāḳıf idiler ḥaḳīḳat-i ḥāl şoñra 10. cümle ehl-i İslām ḫānesini ve dekākīn ve emlāki bizimdir diyü żabṭ 11. ve baʿżılarını küffār żabṭ eyledi bu faḳīr esīr olduḳda ḳırḳ sekiz gün 12. Kefede mekş idüp aña binā'en bu keyfiyetlere vāḳıf oldum ve muḳaddem nice 13. şuleḥā ẕāt-ı şerīfler ile mülāḳī olup bi'l-cümle bu keyfiyetlere vāḳıf idik 14. lākin ḥāldir ḳāle gelmez zīrā ḫān olanlar Ḳoşanda mekş itmeleri sebebiyle 15. şebrīn begleri ve mīrzāları gūne gūne efkār-ı fāsideye reviş olup 16. Ḳırımda olan eşḫāṣ daḫi fürce bulup işleri yamāndır diyü naḳl 17. iderler idi ***Der-beyān-ı ḳabā'il-i Tātār ve Noġay*** lisān-ı etrāk on iki nevʿ

23-a

1. üzere kelimāt iderler bu ḳavmiñ ibtidā ṭulūʿları Māverā'ü'n-nehrden 2. şehr-i Hāmāndan ḫurūc idüp āl-i Dānişmendiye ve āl-i Ḳoyunlı ve āl-i 3. Selçuḳıyān ile ibtidā Rūmuñ bu deryālarına ḳadem başup her biri 4. birer diyāra istīlā idüp gūn-ā-gūne lehçe-i maḫṣūṣaları vardır lisān-ı 5. Türk-i ḳadīm Tātārdır anlaruñ daḫi on iki lisān-ı gūn-ā-gūnları vardır 6. bu Türkmānlar anlardan müteferriḳdir ḳavm-i Moġol ḳavm-i Boġol ḳavm-i Etrāk-i 7. Ḳozaḳ ḳavm-i Heşdek ḳavm-i Dāġıstān ḳavm-i Lazgi ḳavm-i Ḳumuḳ ḳavm-i Ḳalmuḳ 8. ḳavm-i Tātār-ı Buḫārā ḳavm-i Noġay-ı Urmiyet ḳavm-i Ulu Noġay ḳavm-i Kiçi 9. Noġay ḳavm-i Şıdaḳ Noġay ḳavm-i Hayraḳ Noġay ḳavm-i Ḳazan Tātārı 10. ḳavm-i Bādārḳadır ḳavm-i Tātārīdir İslav ẕikr olunan ḳabā'il-i Ḳırım 11. Türk Tātārıdır ve Türkmān ve Āl-i ʿOṯmān cümlesi bunlardandır ammā Ḳumuḳ 12. Tātārı ve Çīn ve faġfūr ve Ḫıtā ve Ḫuten ve Mosḳov māverāsında 13. ḳaranlıḳ dünyāya varınca Ḳumuḳ Tātārı başḳa Tātārdan on iki ṭāyesi 14. ve şāhları vardır ve on iki lisānları vardır kim birbirleriniñ lisānlarını 15. añlamaḳ iḥtimālleri yoḳdur cihānı ṭutmuş bir ālāy ḳavimlerdir 16. Ḳalmuḳ ḳavminden Mosḳov ḳralı ve Faġfūr ve Ḳazan ṭā'ifesi bīzār 17. olmuşlardır zīrā rūy-ı ʿarżda Cenāb-ı Bārī iki ḳavmi bī-ḥisāb ḫalḳ

23-b

1. itmişdir biri Mıṣır cezīresinde on iki mülk ḥükmünde ḳaralar çoḳdur 2. ve beride bu ḳatuḳ çoḳdur ve's-selām yine bizler ṣadede gelelim ẕikr olunan 3. Kefeniñ reʿāyāları bir kāġıd taḥrīr idüp beş on papas mühürleyüp 4. Or Ḳalʿasına irsāl idüp eṣnā-yı rāhda ḳaraġol gezenler kāġıd

ile 5. giden reʿāyāları aḫẕ idüp ser-ʿaskere getürüp yedlerinde olan kāġıda 6. baḳup suʾāl olunduḳda baña falān papaslar virdi diyü taḳrīr ve mefhūm 7. kāġıd Kefede İslāmdan kimesne ḳalmadı ancaḳ reʿāyā ḳaldı eger size 8. reʿāyā lāzım ise bir sāʿat evvel gelüp ve falān maḥalden gelesiz ve orduda 9. ʿasker daḫi ḳatı azdır diyü taḥrīr itmişler ser-ʿasker ḥażretleri reʿāyāları ve üç 10. papası ḳatl idüp irtesi gün sālifüʾẕ-ẕikr ḳapudān vekīli Ḥasan Pāşā 11. donanma-yı hümāyūn ile meʾmūr oldıġı ḳalʿa-i cedīde varmayup bālāda 12. ẕikr olunan Gerş-nām limanda on beş gün yatup ṣoñra Kefeye gelüp 13. ser-ʿaskere ʿarż-ḥāl idüp küffār on beş pāre ḳalyon ile Rabaṭ 14. ve Ḳalʿa-i cedīdiñ öñine gelmiş idi bir dürlü Azaḳ deñizine girmek ḳābil 15. olmadı zīrā Azaḳ boġazını żabṭ eylemişdir ve küffār donanmayı göricek 16. ṭoplar ve ḫumbaraları yaġmur miṣāl yaġdırup bizim gemiler küçük olmaḳ 17. ḥasebiyle aña bināʾen cesāret olunmadı bu ṭarafa geldik fermān devletlü sulṭānımıñdır

24-a

1. diyü ʿarż-ḥāli geldikde ser-ʿasker-i ālī-şān mūmā ileyh Ḥasan Pāşāya ḫiṭāben 2. Or Ḳalʿası ṭarafından küffār ile Noġay Tātārı eger ẓuhūr ider ise 3. on pāre gemiler ile ṭop menzili maḥalde bulunup iḳtiżā eyledikde 4. deryā ṭarafından küffārıñ ṭābūrlarına ṭoplar atasın ʿaskerimize ḳuvvet 5. olur diyü buyuruldı irsāl olunduḳda ol ẕāt-ı şerīf daḫi 6. ṣāḥib-i merḥamet oldıġından ordudan firār iden ʿaskeri gice gemilere 7. alup girü liman aġzına gidüp anda meḳṣ ve sāʾir gemiler daḫi 8. ṣandāllarını ḳıyılara gönderüp daḫi firār ider olur ise alup gideler 9. ve bu eṣnāda meẕkūr Şahin Girāy müteraḳḳib-i fırṣat iẓhār-ı niʿmet-i küfrān 10. zuʿm-i fāsidī üzere tedbīr iderek küffār-ı ḫāk-sār ile gelüp 11. sālifüʾẕ-ẕikr māh-ı merḳūmuñ yigirmi yedinci güni bir ceng-i ʿaẓīm olup 12. lākin ne fāʾide erbāb-ı fażl ü ʿirfāna pūşīde degildir cümle ḥāl 13. maʿlūm-ı hümāyūn beyān-ı aḥvāl-i Ḳırımdır sulṭānım ḳavl olmuşlar küffāra 14. ẓāhire de ḳalmadı kūhānım yetmiş üç ḳaryedir bilā-şübhe bu ümmet 15. bi-ḳavl-i ʿuḳalā Ḳırımdadır yetmiş iki millet ol bed-liḳā bahāne-cūy-ı 16. ṭuġyān ol Noġay-ı münkir-i inʿām-ı devlet ve iḥsān ḳadīmden berü cibillet-i 17. māder-zād ḫamīre-i bārūt ṣāḥib-i fesād ve ḫūṣūṣā İblīs nedīmi

24-b

1. ḥīle-şād ṣūret-i Ḥaḳdan gelüp münāfıḳ-ı fitne-engīz ḳabāʾil-i mezbūruñ reʾīsleri 2. olan Cān-ı Maḥabbet bin vesvās-ı menḥūs-nihād ve Ḳırımıñ mīrzāları ve şebrīnleri 3. Ceneral-i Dorġruḳ-ı bed-fiʿāl-i mesfūr ile meşveret idüp münāsib olan 4. budur ki iki ḫān bir yerde olmaz Selīm

Girāy Ḫān gitsün zīrā Kefede 5. olan ʿOṣmānlu ʿaskeri geldikde ḳuvvet bulurlar ḥāl müşkil olur ve hem buña 6. dünyā dirler bir vaḳit ola ʿOṣmānlu ẓafer buldukdan ṣoñra ehl-i Ḳırıma cefālar ideler ki 7. bu ḥāle sizler sebeb oldıñız diyü ammā ʿOṣmānlu ʿaskeri firār eyledikde ol 8. zamān ehl-i Ḳırım ve gerek Noġay ṭāʾifesi cevāb vireler ki siziñ 9. ʿaskerleriñiz firār itdi bizler daḫi büyük ordu gibi keṣret-i küffāra ṭāḳat 10. getüremeyüp māl ü ʿīyāl ü evlādlarımızı ḫalāṣ içün çār-nāçār 11. teslīm olduḳ dirler aña bināʾen Kefe üzerine gitmek lāzımdır ve hem Kefede 12. olan reʿāyālar daḫi bizlere müteraḳḳıbdır diyü taʿrīf ü tedbīr ve mesfūr ceneral 13. Doġraḳ-nām kāfir-i bed-fiʿāl ol vechle ʿasker tertīb ve Kefe üzerine yaḳīn 14. gelüp dört sāʿat yerde gice ile ehl-i İslām ḳaraġolu küffāriñ 15. çarḫacısına müṣādife idüp ʿaẓīm muḥārebe eyledikleri ḫaberleri orduya gelüp 16. ve ṣabāḥ olunca ḳaraġolda olan ʿasker ʿavdet ve metrīslere girüp küffār ile 17. ṭoplaşur iken mūmā ileyh Ḥasan Pāşā Ḥażretleri ġayret kuşaġını bend idüp

25-a

1. limandan ṭaşra cān atup cümle gemiler ile Anaṭolu diyü gitdiler fiʾn-nār-i 2. esfelīn bu ṭarafdan ʿasker-i İslām bu ḥāli gördüklerinde cümlesi 3. metrīsden firār ve ser-ʿasker-i ālī-şān daḫi debbūs ile ʿaskerleri metrīslere 4. sürer idi beri ṭarafdan firār iderler idi kimi deryāda ve kimi ḳarada 5. helāk ve ṭopçılarıñ cebe-ḫānesine küllühū iṣābet idüp āteş alup 6. bir ḳaç ṭopçılar iḥrāḳ ve bu ḥāli görüp bāḳī ḳalanlar daḫi firār 7. ve Dizdār oġlı neferātı firār iderler iken ser-ʿaskere teṣādüf ve üzerine 8. hücūm ve ḳurşun atarlar idi ve küffār-ı mesfūr üç ḳol olup biri 9. İslām ordusını yaġma ve biri metrīsleri żabṭ biri daḫi Kefe Ḳalʿasına 10. girüp ḫāneleri yerlü reʿāyā ile yaġmada iken bu eṣnāda ser-ʿaskeriñ 11. yanında ancaḳ on iki etbāʿı ḳalup ve Kefe ṣaḥrāsında Pāşā depesi 12. taʿbīr olunur nām-maḥalden küffār-ı bed-fiʿāl ser-ʿasker üzerine ṭop ve ḫumbara yaġdırup 13. müşārun ileyh de çār-nā-çār muḥārebe iderek Kefe Ḳalʿasına girüp ḳarşu gelür 14. olmayup ser-ʿasker daḫi girdigi ḳalʿa ḳapusını sed ü bend itdirüp ol eṣnāda 15. küffāriñ ṭopçıbaşısı bir kāfir ḳapu-yı mezbūra gelüp min-ṭarafiʾllāh 16. ol kāfire bir ḳurşun iṣābet ve mürd olunca sāʾir küffār içerüde 17. İslām ʿaskeri çoḳ ḫayāl idüp ġayri tedbīr ḳaydında iken ol ānda

25-b

1. ser-ʿasker-i müşārun ileyhden küffāriñ başbuġı olan nām kāfire yerlü ocaḳ 2. aġalarından ʿAli Aġaya bir mühürli kāġıd getüren aġayı ṭutup başbuġ 3. olan kāfire kāġıdı virdikde kāġıdı açup

re'y-i maṭlūb olmaġla 4. der-ʿaḳab re'ydir emāndır diyü kāġıdı taḥrīr ve bir ceneral ve bir tercemān ile ser-ʿasker 5. pāşāya irsāl ve kerem buyursunlar ne maḥalde görişelim diyü cevāb itdikde 6. pāşā ḥażretleri daḫi ḳule meydānında görişelim diyü cevāb virüp ve müşārun ileyhiñ 7. yanında mevcūd ḳalʿa aġası ve yerlüsinden Kefe ḳāḍısı Ḳarababa oġlı 8. dimekle meşhūr ser-fesād beyit "her kimiñ olsa ẕerrece küfri ıṣṭılāḥāt-ı 9. ʿulūm ile müslümān olmaz ger ḳara ṭaşı ḳızıl ḳan ile rengīn itseñ 10. ṭabʿı taġyīr olur ammā laʿl-i Bedeḫşān olmaz ṭūṭīye eyleseñ edā-yı 11. taʿlīm-i kelimāt sözi insān olur ammā özi insān olmaz" ve sā'ir 12. on beş yigirmi nefer ile maḥall-i mezbūra varup başbuġ olan ol küffār-ı 13. bed-fiʿāl ālāy tertīb idüp ve ser-ʿasker-i ālī-şānıñ ḳarşusına gelüp su'āl-i 14. ḫāṭırdan ṣoñra ḳılıcı maṭlūb eylemekle müşārun ileyh daḫi silāḥ-dārına işāret idüp 15. silāḥ-dār aġa daḫi kendi ḳılıcını mesfūra virüp ol daḫi alup baḳup 16. yine pāşānıñ silāḥ-dārına virüp pāşā ḥażretlerine ḫiṭāb idüp buyuruñ 17. yine kendi sarāyıñıza diyü bir ḳalʿa içine ṭaraf-be-ṭaraf ʿaskerini taʿyīn ve muḥāfaẓañızda

26-a

1. ***Der-beyān-ı ḥaḳīr*** bālāda ẕikri mürūr iden ceng eṣnāsında bu ḥaḳīre 2. müşārun ileyh ḥażretleri ẕikr olunan Pāşādepesi-nām maḥalle ḳarīb bir yerde vāfir 3. sipāhīler cemʿ oldıġını ḫaber alup ḥaḳīre fermān idüp var şunları 4. metrīslerine getür diyü bu faḳīrıñ daḫi yanımızda bulunan etbāʿım ile fermān-ı 5. ʿālīye inḳıyāden giderken eṣnā-yı rāhda vāfir kāfir atlusı ḳarşu 6. gelüp ceng ve muḥārebe ider iken iki etbāʿım şehīd ve bāḳī etbāʿım ile 7. yed-i aʿdāya düşüp esīr itmeleriyle derḥāl ser-gerdān-ı mesfūr cenerale 8. götürüp teslīm ol daḫi ordularında bir çādırda ḥabs itmekle ḥāl 9. müşkil olup görelim Necātī āyīne-i devrān ne ṣūret gösterür ḳıṭʿa 10. "bir yanarım yoḳ benimçün cigerimden ġayrı bir acır mı bulunur yaralarımdan ġayrı 11. cevri göñlümdür çeken gözdür gören ʿaskeri" Allāh Allāh kām alan kimdir 12. çeken kimdir taʿab ve'l-ḥāṣıl on yedi gün aç ve ṣusuz maḥbūs iken 13. beyit "vefā resmin bilen erbāb-ı kāmilden cefā gelmez aṣl ezmez mücerred 14. merd-i kāmilden ḫaṭā gelmez" ol vezīr-i ʿālī-şān ser-ʿasker ḥażretleri bu faḳīrıñ 15. esīr ve maḥbūs oldıġımı ḫaber aldıḳda Durberġaruḳ-nām başbuġa 16. ricā ve ṭaraf-ı devletlerine getürdüp lākin yedi sekiz etbāʿımız ceneral ordusında 17. ḳalmış idi anları başḳa başḳa ḳalʿaya irsāl eyledi ve ḳırḳ sekiz gün mürūrında

26-b

1. seksen beş senesi cemādi'l-ūlānıñ on beşinci güni ocaḳlu ve sipāh 2. ve etbā'-ı ser-'askerden cümle Kefe ordusında esīr olan iki yüz seksen nefer 3. defter olunup elli bir nefer ādem ile ser-'askeri Rusya taḫt-gāhı olan 4. Petreburġ-nām maḥalle irsāl ve bāḳī iki yüz yigirmi ṭoḳuz nefer daḫi Ḳırımda 5. mekş-kerde ***Der-beyān-ı mükāleme-i Tātār 'an-küffār*** vaḳtā ki mekş eyledigimizde ẓikr 6. olunan on yedi günde Tātārlar beher gün orduya cümle mīrzā ve şebrīnler 7. ve bed-sāne Tātārıñ re'īsi olan Cān-ı maḥabbet-zāde Yek-çeşm ve sā'irleri gelüp 8. müşāvere ve gāh olur ki mu'āraża iderler şoñra giderek küffār-ı mezbūr Tātārıñ 9. ellerinde olan ġulām ve cāriye ve ṭavar ve hergelelerini ber-taḳrīb alup 10. Ḳuban ṭarafına irsāl ve ol vaḳt Tātārlarıñ cān başına şıçrayup ḥāl 11. neye varacaġı ma'lūmları oldı lākin ne fā'ide Noġay ṭā'ifesi küffār ṭarafına 12. geçdi ve girüden tekrār imdād içün küffārıñ 'askeri gelüp Ḳırımıñ her ṭarafını 13. sed ü bend itmekle ehl-i Ḳırım ẓafer bulacaḳ maḥalleri ḳalmadı zīrā 'amellerine göre 14. buldılar ***evṣāf-ı Aṭa-i Ḳırım ve Ḳal'a-i Kefe*** Kefe Ḳal'ası Anaṭolu yaḳasında 15. Sinop-nām maḥalle ḳarşudur ve büyük ḳal'a ve şehr-i 'aẓīmdir ya'ni küçük Mışır 16. ta'bīr olunur bir şehrdir re'āyāsı Ermeni ve Rūmdur yaḳīn yigirmi biñ 17. re'āyādan mütecāvizdir ve derūn-ı ḳal'ada olan cāmi' ve mesācid elli miḳdār

27-a

1. ve kiliseleri elli altıdır bir ay müsā'ade ve 'Oṣmānlu re'āyāsı olmaḳ üzere 2. ancaḳ biñ re'āyāya cizye virilür ve bāḳī re'āyāları bizler ḫān ve ḫānı 3. ve sulṭān ve mīrzā ve şebrīnleri re'āyāsıyız diyü evrāḳ ḳabūl itmezler aġalarına 4. senede birer ġuruş virüp kāġıd alurlar eski Ḳırım ve Ḳaraṣu 5. ve Gözleve ve Bāġçesarāy ve sā'ir maḥallerde sākin re'āyālar Ḳatolik 6. olmuşlardur ve Mosḳov ṭarafından kāġıdlar gidüp gelürdi ve Kefe iskeledir 7. ve büyük limanı vardır ve bu ḳal'anıñ ḫāricinde şor ta'bīr olunur 8. ya'ni varoşdur vāfir maḥallātı vardır ve ṣol ṭarafında bir kebīr ṭaġ 9. vardır ki ḥālā Pāşā baġları ta'bīr olunur sebebi budur ki zamān-ı sābıḳda 10. Kefe ahālīsi Devlet-i 'Aliyyeye 'āṣī olup ḳal'a-i mezbūreyi żabṭ 11. ve deryādan ve ḳaradan kimesne girmek ḳābil olmamaġla üzerlerine 12. sefer olup deryādan ḳalyonlar ile 'asker ta'yīn ve muḥāṣara olunup 13. lākin bir dürlü limana girmek ḳābil olmayup āḫar ḳara ṭarafına daḫi 14. 'asker döküp iki seneye yaḳīñ ḳal'a-i mezbūreyi muḥāṣara ve muḥārebe 15. iderek bu ṭaġda olan 'asākir ile me'mūr ser-'asker ve mīr-i mīrān 16. bağlar yetişdirüp

Pāşābaġları tesmiye olmuşdur lākin ḳalʿa-i mezbūreye 17. bir dürlü ẓafer olmayup cümle ʿasker ittifāḳ ile bu bāġlara yaḳīn yerde

27-b

1. binā idüp Sulṭān ʿOsmān depesi gibi depe olup Kefeye ḳarşu ḥavāle 2. olmaġla üzerine ṭop ve ḫumbara çıḳarup ve pāşālar ḳalʿa ḳapularını 3. muḥāṣara idüp bu vech üzere ceng olanda ḳalʿa içine ḫumbara 4. ve ṭop güllesi girince ahālīsi bir dürlü ṭāḳat getüremeyüp ol vechle 5. ḳalʿa fetḥ olduḳda pāşālarıñ isimleri ḳalʿaya girdikleri ḳapuya tesmiye 6. olunmuş bu depe daḫi ḥālā Pāşādepesi taʿbīr olunur ẕātında bir palanġa 7. olsa işe yarar zīrā ḳırḳ sekiz ve ṭoḳuz senelerinde Mosḳov kāfiri yine 8. Ḳırıma girüp Kefe üzerine gelüp lākin ahālī-i Kefe ve ʿasākir-i ordu 9. ve pāşālardan Cānım Ḫ˘āce ve sā'irleri ḳalʿanıñ ṣol ṭarafında olan 10. deryāya yaḳīn yerden metrīs alınup ẕikr olunan Pāşādepesi metrīsden 11. içerü ḳalmaġla mezbūr depeye ṭop ve ḫumbara çıḳarup ve Pāşābaġlarına 12. yerlüden ʿasker taʿyīn ve muḥāfaẓa olunup küffār bir dürlü muḳāvemet 13. idemeyüp āḫir girü gidüp Ḳaraşuyı ve Gözleve ve Or Ḳalʿasını 14. yaḳup atup gitmişdir Kefe selāmet bulup bu defʿa ol depeye 15. Abaza Pāşā iʿtibār itmeyüp metrīsden ṭaşra bıraḳdı ve kendüye sābıḳda 16. olan keyfiyet naḳl olundı lākin müfīd olmadı pāşānıñ ḥāl ü şānı 17. bālāda ẕikr olunmuşdı maʿlūmdur bu Kefeniñ ṣol ṭarafı Ḳaradeñizdir ki

28-a

1. Kefeden Gerş-nām bir maḥalle varur kebīr limandır ve andan Yeñi ḳalʿa ki Azaḳ 2. Deñizine girer Kefeye dört buçuḳ sāʿatdır ve Yeñi ḳalʿanıñ ḳarşu yaḳası 3. Ṭaman Ḳalʿasıdır beyninde Azaḳ Deñizidir Yeñi ḳalʿadan Baḥr-i Azaḳ Sebte 4. ile Rabaṭ Ḳalʿasıdır ve Rabaṭıñ bir ṭarafı Azaḳ ṣuyı ve bir ṭarafı 5. Ṣaṣaḳ Deñizidir iki ṣu beyninde yigirmi dört sāʿat çeker bir yol 6. vardır ki iki atlu yan yana ancaḳ gider nihāyeti Çingen Boġazı 7. taʿbīr olunur Çerkes ḥudūdıdır ve bu ḥavālīde Rabaṭ Ḳalʿası 8. ṭarafından ḳara bayraḳ taʿbīr olunur ḳaraġol gezerler imiş bu defʿa 9. küffārı bu ḳara bayraḳ getürdi meẕkūr Rabaṭdan Ṣaṣaḳ ṣuyı ile 10. Çüngār Boġazı-nām maḥalle ve yine Ṣaṣaḳile Üçoba-nām maḥalle varur 11. andan Or Ḳalʿası ḥudūdında nihāyet bulur iş bu Ṣaṣaḳ Deñizi Or 12. Ḳalʿası ḫendegine girüp üç buçuḳ sāʿat boy çeker ḳalʿa-i mezbūruñ 13. ṣol ṭarafı Ḳaradeñizdir birbirlerine cereyān ider ve Or Ḳalʿasından 14. Ḳılburuna otuz altı sāʿatdir ve ḳalʿa-i mezbūreye Ġāzī Kirmān- 15.nām ḳalʿa daḫi otuz altı sāʿatdir

muḳaddemā metīn bir ḳalʿa imiş ḫarāb 16. olduḳda ḳarşusında Özi Ḳalʿası binā olmuşdur mābeynlerinde Özi 17. ṣuyı taʿbīr olunur nām nehir aḳar ve ḳalʿa-i meẕkūr Ġāzī Kirmān

28-b

1. bu defʿa Mosḳov eline girdikde taʿmīr idüp metīn bir ḳalʿa yapmışdır ve üç 2. şehrün başıdır ve sāʾir Ḳırım içinde olan meẕkūr ḳalʿaları daḫi taʿmīr 3. ve baʿżı yerler ki Ḳaradeñiz ṭarafıdır palanġalar ve ṭabyalar binā itmişdir ve Or 4. Ḳalʿasından orta yol ile Kefeye otuz altı sāʿatdir ve ḳara ṭarafından 5. Kefeniñ ṣol cānibi Ḳaradeñizdir ḳıyı ṣırasıyla Geyik atlaması 6. taʿbīr olunur maḥal Ṣudaḳ-nām maḥalle andan Manḳad Ḳaṣabası 7. andan Gözleve Ḳalʿası andan Balıḳlava Ḳaṣabası bunlar iskeledir ve andan 8. Ḳırım ḫānlarınıñ sākin olduḳları Bāġçesarāy andan meẕkūr Or Ḳalʿasıdır 9. iş bu Ḳırım Aṭası dört yüz elli mīldir ve derūn-ı Ḳırım içün ḳırḳ biñ 10. mesciddir dirler yaḳīn ḳırḳ biñ ḳurā olmaḳ üzeredir lākin şimdi 11. çoḳ yerleri ḫarāb olmuşdur ***Der-beyān-ı ḳılāʿ-küffār*** ser-ʿasker ile elli bir neferi 12. Kefeden ḳaldırup Or Ḳalʿasına andan Heyhat Ṣaḥrāsına andan Ġāzī Kirmāna 13. bu ḳalʿa bizim lākin ḫarāb idi bu daḫi Kefeye geçdi bālāda meẕkūrdur 14. andan daḫi Özi ṣuyı nām nehirleri geçüp küffārıñ ibtidāki yeñi ḳalʿsı 15. olan maḥal ki bālāda meẕkūr seksen üç senesinde Ḳırım ḳalfāsı olan 16. Şehbāz Girāy Ḫażretleri iḥrāḳun biʾn-nār eyledigi ḳalʿadan Żımār Ḳalʿasını daḫi 17. keẕālik iḥrāḳ itmiş idi ve ḳalʿa-i mezbūreler Ḳırım ṭopraġına ṭoḳsan beş

29-a

1. sāʿatdir mezbūr Żımār Ḳalʿasından Baltava-nām Ḳalʿasına andan ṣārī 2. Çanḳa Ḳalʿasına andan Burġaz Ḳalʿasına andan Tuġlı-nām Ḳalʿasına faḳat 3. bu ḳalʿa kārgīrdir bu ḳalʿaya Çelebi Sulṭān Meḥmed Ḫān Ġāzī Ḥażretleri ʿasker 4. ile gelmişdir zīrā cevānib-i erbaʿası ehl-i İslām metrīsleri maʿlūmdur ki 5. Rūmca tārīḫī ḳalʿada meẕkūrdur ve büyük bir şehrdir şimdi eṭrāf-ı şehir 6. ṣudur ve bu ṣularıñ üzerlerine ve nice ṭolablar ve çarḫlar ki ʿacībdir 7. ālāt-ı seferiye ve silāḥ ve sāʾir metāʿ bu şehirde ḥāṣıl olur ḳaba çuḳa 8. ve ḳumaş ve kirpās gibi ve bāḳī ẕikr olunan ḳalʿaları türābdır ve bu şehr-i 9. meẕkūrda otuz sekiz gün iḳāmet olunup ve müşārun ileyh ḫażretleriniñ 10. maʿiyyetine taʿyīn olunan pot poḳnaḳ yaʿni ʿasker yedi yüzbaşı kāfir ḳralından 11. kendüye ḫiṭāben taḥrīrāt ibrāz ve mefhūmı Ḳırım ser-ʿaskeri ḫażretleri ancaḳ 12. yigirmi bir nefer ile gele ve bāḳī otuz neferi işbu Ṭoġla ḳalʿasında 13. mekṣ eylemek iḳtiżā eyledi diyü müşārun ileyh ḫażretlerine taḳrīr virüp müşārun ileyh 14. daḫi ḫiṭāb idüp benim

etbāʿımdan ḳalacaḳ yoḳdur ki ḳala zīrā Kefe 15. Ḳalʿasında iken başbuġ olan ceneral elli bir nefer ile defter idüp 16. defter daḫi devlete irsāl olundı aña bināʾen seniñ yedine daḫi taḥrīrāt 17. virdi şimdi bu taḥrīrāt ḳraldan geldi diyü ibrāz eyledigiñ taḥrīrāt

29-b

1. ḫilāfdır diyü nizāʿ vāḳiʿ olup mesfūr yedi yüzbaşı olan kāfir mücerred 2. neferāt-ı meẕkūr ile bu ḳalʿada mekṣ idermiş yoḫsa olan taḥrīrāt 3. üzere yigirmi bir nefer ile gidermiş cevāb vir ki devletime taḥrīr ideyim 4. didikde pāşā ḥażretleri taḥrīr ile ben bir esīr olmuş ādemim her ne yerde 5. mekṣ olunur ise mekṣ iderim lākin etbāʿımdan kimesne girü ḳalmaḳ olmaz 6. zīrā seniñ devletiniñ ve ḳralınıñ baña luzūmı yoḳdur ve görmek daḫi 7. lāzım degildir muḳadder her ne ise olur diyü bu gūne müşārun ileyhe cevāb-ı 8. ḳaṭʿī buyurdı mesfūr bir dürlü muḳāvemet idemeyüp ḳalʿ-i mezbūruñ 9. diz-dārı ve sāʾir żābiṭānı bu ḥāle vāḳıf olmalarıyla cümlesi serʿasker-i 10. ġayūr ḥażretlerine gelüp şabḳalarını ellerine alup baş egerler idi ve ḥāl 11. ü ḫāṭır suʾāl idüp ve ricā iderler ki eger siz bu yedi yüzbaşıyla 12. gitmeyüp bunda ve ġayrı maḥalde ḳalmaḳ lāzım gelür ise bu da ġadr-ı küllī 13. olur zīrā sizleriñ ḫidmetinde olup bilā-nizāʿ maḥal-i meʾmūre vardıḳda 14. baʿdehū devletde kendüye cenerallıḳ pāyesi virilür luṭf ü kerem idüp 15. vech-i meşrūḥ üzere yigirmi bir nefer kimesne ile teşrīf buyurasız ki 16. ḳralımıza vardıḳda her ne ki buyurasız ḳabūl olur ṣoñra bu ṭarafda 17. ḳalan etbāʿīyi yine getürtmek ḳābildir diyü ricā ve niyāz eylediklerinde

30-a

1. çār ü nāçār rıżā ve muvāfaḳat gösterdiler dergāḥ-ı ʿālī ḳapucıbaşılarından 2. ketḫüdāsı İbrāhīm Aġa ve dīvān-ı hümāyūn küttābından reʾīsüʾl-küttāb 3. Ḥüseyin Şenāʾī Efendi ve Mektūbī El-Ḥac İbrāhīm Efendi ve sāʾir otuz nefer 4. kimesne ile bā-defter ḳalʿa-i mezbūrede ḳalmaḳ ve taʿyīnāt virilmek üzere 5. cümle żābiṭāna sened virüp bu vech üzere seksen beş Şaʿbān-ı Şerīfiñ 6. Berāt gicesi müşārun ileyh bu faḳīr daḫi ve sāʾir yigirmi nefer ile Rusya 7. taḫt-gāhı diyü ol leyle-i mübārekede yola revān olundı vaḳt-i şitāya 8. teṣādüf idüp ber ü beyān olan maḥallere ve gāh ḳalʿa ve şehir kenārlarında 9. üç günde bir ḳarantina taʿbīr olunur yaʿnī neẓāret dimekdir ḳırda āteş 10. yaḳup ardıc aġacını içine atarlar ve pāşādan ġayrı esīrleri ṣoyup 11. ʿuryān idüp ol āteşden geçirüp ol tütün vücūdlara teʾṯīr 12. itmekle ḫastelik olmaz imiş ʿalā-ḳavl-i küffār bu ʿaẕāb ile ṣoġuḳdan 13. bir ḳaç kimesne helāk olup ve bu vech üzere eski

Mosḳov taʿbīr olunur 14. nām ḳalʿa ki sābıḳā taḫt-gāhı olan maḥal ki yigirmi iki tārīḫinden muḳaddem 15. ḳrallar bu maḥalde sākin olurlar imiş Şor muḥārebesinde Mosḳov ḳralı Şora 16. ġalebe idüp Şor ḳralı Āl-i ʿOṣmān ṭopraġına düşüp ol eṣnāda Mosḳov 17. ḳralı olan Deli Petro-nām ḳral Şor ṭopraġınıñ nıṣfını żabṭ

30-b

1. ve Baḥr-i Muḥīṭ kenārında olan ḳalʿalarında Narve Ḳalʿası ve Robel ve Ribġa 2. Ḳalʿası ve sāʾir dört beş ḳalʿayı żabṭ ve meẕkūr Narve Ḳalʿasına 3. on sekiz sāʿat yerde yek-pāre Buruḳ olurmuş ḫālī maḥal olmaġla 4. Deli Petro taḫt-gāh itmekle Petroburuḳ tesmiye olmuş ḥālā taḫt-gāhdır tafṣīli 5. zīrde ẕikr olunur sālifü'l-beyān eski Mosḳov Ḳalʿasına andan diger Yeñi Ḳalʿa ki 6. ḫarābdır andan bālāda meẕkūr Şor ḳalʿalarını mürūr iderek tā Ḳırım ṭarafından 7. meẕkūr cedīd taḫt-gāhı olan Petroburġa altı ay ṭoḳuz günde nüzūl 8. ve ser-ʿasker-i ālī-şāna ḳonaḳ taʿyīn olunup anda meḳṣ olundı 6 Şevvāl 1185 9. ve eṣnā-yı rāhda üzerimize taʿyīn olunan küffārıñ ʿaskeri içlerinde baʿżen 10. Ḳazan Tātārları var idi kendi ḥāllerini vaṣf iderler ki küffār bizleri Ḳazan 11. vilāyetinden imdād-ı ʿasker diyü beş altı biñ nefer idüp kendü ʿaskerine ḳatup 12. Ḳırım üzerine irsāl eyledi lākin bizim monlalarımız cümlemize naṣīḥat idüp 13. sizler ki ehl-i İslām üzerlerine varup muḳābele olunduḳda tüfengleriñizi 14. yuḳaru ṭutup ve eger fırṣat olur ise İslām ṭarafına firār idüp 15. geçesiñiz ki selāmetdir zīrā sizler bu ʿaskerlikde ḳalup ṣoñra bir daḫi bizleri 16. görmek ḳābil degildir küffār ḳalʿalarında ḳalursañız bu vilāyete getürmezler 17. hemān İslām ṭarafına gitmek ṭarīḳına baḳın diyü duʿā itmeleriyle bizler daḫi

31-a

1. bu vech üzere niẓām virüp giderdik meger içlerimizde cāsūslar 2. var imiş küffāra ḫaber virmişler Ḳırıma yaḳīn yirde bizleri üçer beşer 3. yüz nefer tefrīḳ idüp cümlemizi sāʾir ʿaskerleriniñ içlerine vażʿ 4. ve ol vechle bir dürlü imkānı olmadı aña bināʾen bir yire gelüp firār 5. idemedik diyü naḳl iderler idi ***Der-beyān-ı Petroburuḳ*** iḳlīm-i 6. sābıḳdan olup aṭvel nehārda yetmiş beş gün ʿışānıñ vaḳti bulunmaz 7. ve eṭvel nehārı on ṭoḳuz buçuḳ sāʿat olup ve inḥirāf ḳıblesi cenūb 8. cānibine olan ḫaṭ nıṣf-ı nehārdan ġarb ṭarafına on yedi derecedir ve ṭulūʿ 9. ve ġurūbı bir sāʿat on iki buçuḳ derece evvel olur ve aḳṣar nehārda 10. ṭulūʿ on dört derece ve ġurūbı iki sāʿat on bir derece evvel olur 11. ve cezīre-i Tural Rusyadan aşaġı bir maʿmūre cezīredir ki yılda dört 12. ay on gün ʿışānıñ vaḳti bulunmaz bu maḥal Siberin ṣol cānibine düşer

13. sincāb ve semmūr ve maʿden-i nüḥḥās ve sīm bu maḥalden gelür *Der-beyān-ı bürūdet* 14. ser-ʿasker-i Ḳırım Silāḥ-dār İbrāhīm Pāşāya ḳraliçe bürūdet idüp meẕkūr 15. Ṭoġlada etbāʿı içün nizāʿ olundıġı ecilden müşārun ileyh ḥażretleri etbāʿ 16. girü ḳalʿada ḳalmasını ḳraliçeniñ iẕni olmadıġını ber- taḳrīb ḫaberini alup 17. tehevvür itmekle ol eṣnāda ḳraliçeniñ başvekīli olan Yani müşārun ileyh

31-b

1. ḥażretlerini daʿvet ve ḳraliçe sarāyında cümle devlet-i Naṣārānıñ balyosları 2. ve Ḳırım ṭarafından varan Şahin Girāy ve sāʾir mīrzāları ve kendi ricāl-i 3. devletleri ve ceneralleri cemʿ ve Ḳırım ser-ʿaskeri gelecek diyü muntaẓırlar ve müşārun ileyh 4. daḫi gitmek üzere iken mühimmāt-dārı olan mesfūr yediyüzbaşısı 5. Mihaʾil ḳraliçe sarāyına varup ser-ʿasker pāşā muṭlaḳ ḳraliçeye varmam 6. diyü cevābıñ virüp ve baʿżı münāfıḳāne cevāblar ile ḳraliçe ṭarafından 7. daḫi cevāb getürüp eger bu gice ser-ʿasker pāşā ḥażretleri gelmez ise baʿde ʾl-yevm 8. oldıġı maḥalden ṭaşraya gerek kendisi ve gerek etbāʿı olsun iẕin yoḳdur 9. diyü taḳrīr virdikde müşārun ileyh daḫi redd-i cevāb idüp pek eyü olur didikde 10. der-ʿaḳab ḳonaġıñ eṭrāfını ḳaraġol ve içerüye daḫi ḳaraġollar getürüp 11. her oṭaya iki ḳaraġol yaḳīn olunup ṭoḳsan gün cümlemiz maḥbūs 12. olmaḳdan başḳa yiyecek ve yaḳacak ve ṣu daḫi virmediler ve ḳraliçeniñ 13. bu rütbeye rıżāsı yoḳ idi lākin mühimmāt-dār-ı mesfūr bu gūne merḥamet virdi 14. ve ber-taḳrīb üzerlerimize taʿyīn olunan ḳaraġollar niḥānīce etmek ve ṣu 15. ve mum pārelerimiz ile getürürler ve kendülere daḫi fāʾidesi olur idi 16. zīrā kendüleri bizlerden açdırlar ḥāṣıl-ı kelām üç ay mürurından 17. ṣoñra Bender muḥāfıẓı ʿAbdüʾlcelīl-zāde Meḥmed Emīn Pāşā Ḳırım ser-ʿaskeri

32-a

1. müşārun ileyh ḥażretlerine gelmek içün ḳraliçe ṭarafından iẕin alup geldikde 2. eṣnā-yı kelāmda Meḥmed Emīn Pāşā keyfiyet-i ḥālden suʾāl ve minvāl-i 3. meşrūḥ üzere taḳrīr olundıḳda Emīn Pāşā gerçi böyle olmuş 4. lākin bundan ṣoñra bizim ile gitmek lāzım oldı zīrā biz cevāb 5. virdik ben varsam benim ile teşrīf buyururlar didim kerem idüp 6. bizi ḫacīl düşirmeyesiz teşrīf idecekler diyü ḫaber vireyim 7. diyü ibrām itmekle ʿarż-ı vüzerā vardır diyü İbrāhīm Pāşā Ḥażretleri 8. ḫoş imdi pāşā ḳarındaş siziñ teşrīfiñize bināʾen giderim yoḫsa 9. gitmez idim lākin bu da böyle olsun ġayrı çāre yoḳdur hemān Ḥaḳ Celle 10. ve ʿalā selāmetler

vire diyü ḫatm-i kelām itmekle Emīn Pāşā Ḥażretleri 11. hemān ḳalḳup Mosḳov başveḳīli olan Yaniye İbrāhīm Pāşā Ḥażretleri 12. teşrīf idecek diyü ḫaber virüp sekiz on gün mürūrında ḳraliçe 13. ṭarafından mesfūr başvekīl ḳraliçemiziñ nice nice oyunları olacaḳdır 14. diyü tezkere ve daʿvet içün İbrāhīm Pāşā Ḥażretlerine maḫṣūṣ bir ceneral 15. ile hinṭo irsāl ve müşārun ileyh daḫi biż-żarūr gelen hinṭoya süvār 16. ve ṣol ṭarafına bu faḳīri alup ḳarşu ṭarafa tezkere getüren ceneral ile 17. mesfūr Miha'il-nām mühimmāt-dārı oṭurdup yanına almayup ol vech üzere

32-b

1. başvekīl olan Yaniye varup vekīl-i mesfūr pāşā ḥażretlerine ḳarşu 2. gelüp taʿẓīm ve tekrīm iderek kendü oṭasına getürüp Emīn Pāşā daḫi 3. mevcūd bulunup ʿādetleri üzere çay ve ḳahve içirilüp baʿdehū mesfūr 4. Yani İbrāhīm Pāşā Ḥażretlerine ḫulūṣ-ı ʿarż iderek sizler yine ḳonaġıñıza 5. teşrīf buyuruñ lākin bu gice kerem idüp sāʿat ikide ḳraliçemiziñ 6. nice nice oyunları temāşā olunur buyuruñ diyü cevāb ve aḫşama maḫṣūṣ 7. daʿvet olundı ḳalḳup ḳonaġa geldiler ki muḳaddemā ḳonaḳ ḳapusına 8. taʿyīn olunan ḳaraġolları defʿ ve etbāʿ daḫi ṭaşraya iżin olunup 9. ol gice sāʿat ikide yine vech-i meşrūḥ üzere mesfūr başvekīle 10. varılup vekīl-i mesfūr müşārun ileyh ḥażretleriniñ öñine düşüp ḳraliçenün 11. oldıġı maḥalle varılup maḥall-i mezbūr elli arşun ṭūlī ve yigirmi beş arşun 12. ʿarżī on oṭası olmaġla oṭanıñ üç ḳapusı olup biri 13. bir ṭarafında biri bir ṭarafında ve biri ortasında vāḳiʿ olup ḳraliçe 14. ol ortada vāḳiʿ olan ḳapudan gelüp bir ṣandalye üzerinde ḳarār 15. idüp ṣaġında ḳaranmaşallar ve daḫi Şahin Girāy mīrzālarıyla ve ṣolunda 16. ceneral pāyesinde ʿavratlar ve ḳarşusında ser-ā-pā nıṣf-ı oṭa boyunca 17. ceneraller ve balyoslar ve sā'ir żābiṭleri dīvān ṭurup

33-a

1. ḳraliçeye ḳarşu dīvān ṭuranlarıñ mābeynleri on beş arşun miḳdārı 2. yerde ricāl ḳızları ve sā'irleri ve erkekleri el ele virüp ḫora 3. dirler ve bu oyunlar eṣnāsında müşārun ileyhimāyı ve yanlarında bulunan kimesneler 4. ile ḳraliçeye ḳarşu dīvān ṭuran cenerallerіñ berāberinde dīvān 5. ṭurup bir sāʿat miḳdārı pāşālara ḳraliçeye naẓar itmeyüp ancaḳ 6. öñinde iki balyos var idi biri İngiliz ve biri Nemçe bunlar ile otuz bir 7. kāġıdı oynar idi bu oyunlar tamām olup söz açılup 8. bu arada pāşālara naẓar ve tebessüm idüp yerinden ḳalḳup ḳraliçe 9. bālāda mezkūr Ṣāḥib Girāy Ḫānıñ ḳarındaşı Şahin Girāy ile 10. ṣoḥbet idüp andan kendü ricālleriyle ṣoḥbet iderek İbrāhīm Pāşānıñ 11. ḫāṭırın su'āl ve baʿżı rumūz-ı sitem-āmīz ṣoḥbet idüp ve andan Emīn 12. Pāşā

Ḥażretlerine gelüp dīvān tercemānıyla ḥāl ü ḫāṭır su'āl idüp 13. ve ben senden rāżıyım diyüp yine yerine varup kāġıd oynamaġa 14. başladıḳda ḳızlar ve oġlanlar oynarlar ve sā'irler çalmaġa başlayınca 15. İbrāhīm Pāşā Ḥażretleri bizler ġayrı gidelim diyü Emīn Pāşāya söyledi 16. ve dīvān tercemānına ḫiṭāb idüp var başvekīle söyle biz giderüz 17. tercemān-nām Miha'il daḫi iẕin alup buyuruñ didikde İbrāhīm Pāşā

33-b

1.Ḥażretleri ḳonaġa teşrīf buyurdılar *Der-beyān-ı ḳamedya* ya'ni çengīlerdir bunlar 2. ḳraliçe sarāyında cümlesi ceneraller ve sā'ir ricāl-i devletleri ve nisvānları cem' 3. olup ve öñ maḥalli ḳırḳ arşun ṭūlī ve on beş arşun 'arżī olup 4. ve iki ṭarafından üç ḳat fevḳānī şirvānlar olup ve ḳarşu ḳarşu 5. iki köşk biri ḳraliçeniñ ve biri oġlı içün ve maḥal-i mezbūruñ orta 6. yerinde çengīler ve sā'ir mülā'abe ve opera ta'bīr olunur biri budur ki 7. şems ve ḳameri ve yaġmur ve būstānlar ve dürlü dürlü şehirler ve ḳal'alar görinür 8. buña ḳıyāṣ nice oyunlar olup ve sā'ir sāzlar çalınup ve cevānib-i 9. erba'asında mūmlar ki her żiyāfetde yanar ve sāzendeleriñ öñlerinde birer 10. ḳanādīl yanar ki kāġıdlara maḳāmāt taḥrīr olunmuş ol defterlere naẓar idüp 11. oyunlar icrā iderler bu gūne her ayda üç beş gice olur gelenler da'vet 12. ile gelürler ve nişānlu teẕkereler virilüp teẕkere alınup sarāya geldikde 13. ol nişānlı teẕkereyi ḳapularda olan pāsbānlara ibrāz ve teẕkereleri 14. mezbūrlara virüp ṣoñra girerler her kim olursa bu gūne niẓām virmişler 15. ve teẕkerelerde olan nişān her da'vetde başḳa ve seyrān bundadır ki her ḳaçan 16. ḳraliçe çengīleriñ muḥāverelerinden ve oyunlarından ḥaẓ eylese kemāl-i seḫāvetinden 17. baḫşīş yerine ellerini birbirine urup ricāl ve nisvānları daḫi keẕālik ya'ni

34-a

1. altun virmiş gibi olurlar oyun-bāzları daḫi ḳraliçe begenüp 2. bizlere el virdi diyü cümlesi mesrūr ve ṣafā-yāb olurlar idi 3. 'aṭāyā ne gibi şeydir bilmezler ki ḥattā maḥzūn olalar bu āferīn ne tükenmez 4. ḫazīnedir miṣillü eger bir seyrāna akçe virmek lāzım gelse ḳraliçeniñ 5. ser-'askeri İbrāhīm Pāşā Ḥażretlerine yevmiye diyü virdigi dört yüz akçe degil 6. dört biñ akçe vefā eylemez ve bu faḳīre yevmī yigirmi beş akçe ve etbā' 7. müşārun ileyhe beher nefere onar akçe ta'yīn olunmuş idi bu ikrām sā'ir devletde 8. olmaz diyü devletleriyle tefāḫur iderler bālāda meẕkūr el kereminde 9. çāre yoḳ cümlemiz el urduḳ üzerimize ta'yīn olunan tercemāna 10. su'āl olunduḳda vech-i meşrūḥ üzere oldıġın beyān eylediler 11. *Der-beyān-ı keyfiyet-i*

Şahin Girāy birāderi Ṣāḥib Girāy ki ḳraliçe ṭarafından 12. Ḳırıma ḫān olmuşdur mezbūr Şahin Girāy daḫi Ḳırıma ḳalfāy ve ḳraliçeye 13. ḫidmet idüp ve Ḳırım küffāra geçdikde on altı mādde üzerine 14. ṣulḥ olunup on dördi Ḳırımda niẓām bulup iki mādde ḳraliçenün 15. ṭarafından niẓām bulmasıçün ḳalfāy olan mezbūr Şahin Girāy muraḫḫaṣ 16. olup ve Ḳırım mīrzālarından elli altmış Tātār ile Rusya taḫt-gāhına 17. gelüp mezbūrlara ḳonaḳ ve ta'yīnāt ve nice nice ikrāmlar ve bāzirgānlar

34-b

1. ta'yīn ve meẕkūr Şahin Girāy daḫi alınan eşyānıñ aḳçası mīrī ṭarafından 2. virilür ḫayāli ile alış viriş itmede bir gün ḳraliçe ṭarafından ṭopçı 3. başı Arlof-nām ceneral Şahin ḳalfāya bir nevīd getürüp işbu 4. nevīd üzere kāġıd taḥrīr ve cümleñiz temhīr idüp sened olmaḳ içün 5. viresiz mefhūm-ı nevīd bu ki 'Oṣmānlu ile ṣulḥ ü ṣalāḥ olmaḳ 6. lāzım gelür ise yine devlet-i Rusyaya cümle ehl-i Ḳırım tābi' olmaḳ 7. üzere ta'ahhüd olunmuşdur diyü sened-i muṭlaḳ itmekle vech-i meşruḥ üzere 8. rıżā gösterüp ve mīrzālara daḫi bu keyfiyet ifāde olundıḳda mīrzālardan 9. Meḥmed Mīrzā Şahin Girāya cevāb virüb bu sened virilmez ve bizler 10. Ḳırımda iken Ḳaplan Girāy Ḫān ve Noġaylarıñ re'īsi Cān Maḥabbet ve sā'ir 11. şebrīnler ittifāḳ ile gerçi sened virdik ammā ḥüküm ġālibindir çāre yoḳ 12. teslīm olduḳ lākin bu araya geldik şimdengerü tekrār sened virmek olmaz 13. zīrā bundan ṣoñra ne gūne olacaġın Allāh bilür Devlet-i 'Aliyye ile 14. ṣulḥ olduḳda işbu senedi ibrāz ider ve ehl-i Ḳırım bundan böyle 15. bize tābi' olmuşdur diyü yāḫud āḫar ṣūret ile Ḳırımı żabṭ iderse 16. ḥāl neye varur bu iş yamāndır hele bizler sened virmeyüz didiklerinde 17. Şahin Girāy ben viririm diyü temhīr itmekle meẕkūrān mīrzālar der-'aḳab

35-a

1. āḫar maḥalle naḳl idüp ve Ḳırıma gitmek içün iẓin ṭaleb iderler eger 2. izin olmaz ise helāk oluncaya degin muḥārebe der-kārdır diyü baş 3. veḳīle teẕkere irsāl olunduḳda bunlara 'araba ve izin virilüp gitdiler 4. bunlar daḫi Ḳırıma vardıḳlarında hāl-i keyfiyet ne gūne oldıġını kendülere 5. tābi' olanlara taḳrīr olunduḳda fırḳa fırḳa olup Ḳırım Ḫānı Ṣāḥib 6. Girāya ve gerek Bāġçesarāy ceneraline itā'at itmeyüp cümle ehl-i ḳurā 7. ve mīrzālar ṭaġlara firār ve 'asker cem'i sevdāsında olduḳların ceneral-i 8. mesfūruñ ḳraliçeye taḥrīrātı geldikde Şahin Girāyı başvekīl Yani 9. çaġırup gelen taḥrīrātı ifāde ve seniñ ḳarındaşıñ Ṣāḥib Girāyı 10. Ḳırıma

Ḫān itdik żabṭ ü rabṭ ide diyü böyle olur mı ḳraliçe cevāb 11. ister didikde Şahin Girāy daḫi ben bu ṭarafda ḳarındaşım Ḳırımda elimden 12. ne gelür diyince ey sen ḥāżır ol ḳarındaşına git Ḳırıma niẓām virsün 13. yoḫsa cümlesini ḳılıçdan geçiririz diyü taḥrīrāt virüp irsāl itmek üzere 14. iken alış viriş içün ta'yīn olunan bāzīrgānlar gelüp Şahin 15. Girāydan vāfir akçe ṭaleb itmeleriyle mezbūr Şahin Girāy bu aḳçayı ḳral 16. virür diyü nizā' ve bir 'arż-hāl virüp benden akçe isterler mīrīden virilmek 17. iḳtiżā itmez mi zīrā olan eşyāyı aldım ki ḳraliçe kerem ider

35-b

1. akçesini virür diyü cevāb-ı 'arż-ḥāl ḫayır saña ta'yīn olunan aylıḳlardan 2. viresiñ yoḫsa bāzīrgāndan eşyā alup virmemek olmaz lākin 3. saña on kīse akçe irsāl olundı girü her ne ḳalur ise edā idüp 4. bir sā'at evvel maḥall-i mezbūre rāhī olasın diyü kāġıd ve mübāşir 5. ta'yīn olunmaġla ḳraliçe ṭarafından irsāl olunan on kīse aḳçayı 6. eṣnāfa virüp bāḳī otuz kīse daḫi isterler yāḫud aldıġıñ 7. eşyāyı girüye vir diyü isterler çābuḳ başvekīl Yani bāzirgānlara 8. taḥrīrāt virüp bu taḥrīrātı Mosḳovada olan ḳral vekīline irsāl 9. iden bu Şahin Girāy Mosḳovaya vardıḳda ortaḳlarıñ bāḳī 10. aḳçayı ṭaleb itsünler gerek eşyā ve gerek akçe bu iş arada niẓām 11. bulur bunda olmaz deyüp Şahin Girāy işbu yüz seksen altı senesi 12. şehr-i Ramażānında eski taḫt-gāhı olan Mosḳova ḳal'asına uçurdılar 13. maḥall-i mezbūre ḳonduḳda ẕikr olunan aḳçayı bāzirgānlarıñ 14. ortaḳları ṭaleb itmeleriyle Şahin Girāy daḫi benim akçem yoḳdur lākin 15. temessük vireyim Ḳırıma vardıḳda irsāl iderim bāzirgānlar daḫi 16. ḫayır burada isteriz yāḫud aldıġıñ eşyāyı ḥisāb ile girüye vir 17. diyü ibrām olunca nā-çār mevcūd olan eşyāyı gerek gümüş

36-a

1. ṭaḳım ve gerek ṭombaḳ ṭaḳım ve sā'ir her ne ki var ise ḥisābı üzere 2. edā ve bāḳī ḳalan akçeniñ temessüki alınup ḳanadın ve ḳuyruġın yolup 3. yol virdiler mezbūr Şahin Girāy Ḳırım ḥudūdına varup lākin Ḳırıma 4. girmek ve ḳarındaşı Ṣāḥib Girāy Ḫāna ve gerek Bāġçesarāy ceneraline varmaḳ 5. ḳābīl olmayup ve Ḳırıma girse helāk olacaġı ma'lūmı olmaġla girüye dönüp 6. Balṭava-nām ḳal'asına gelüp ḥāl-i keyfiyeti ḳraliçe ṭarafına taḥrīr 7. ve Ḳırım ahālīsi 'Oṣmānludan 'asker ve imdād ṭaleb itmişlerdir ma'lūm-ı 8. devletleri olduḳda bendeñizi Noġay üzerine ser-'asker ta'yīn buyururlar 9. ise Ḳobanda Noġay 'askerini alup Ḳırıma çapul virüp niẓāmı 10. olur ve illā Ḳırım elden gider diyü taḥrīrāt ḳraliçeye geldikde Şahin 11. Giraya ve

ḳalʿa żābiṭine emir gidüp oldıġıñ ḳalʿada mekş idesin 12. diyü taḥrīrāt vardıḳda mezbūr Şahin gözi bağlu ḳalʿalı elinde 13. ṣulḥa degin ḳalmış idi ***Der-beyān-ı mashārāt*** yaʿni cārislik bunlarıñ beyninde 14. ʿaẓīm ṣanʿat olup senede bir ḳaç defʿa olur ve maṣārif-i keşīre olmağla 15. her bār olmaz bu daḫi bir oyun ki yine ḳraliçe sarāyına cemʿ olup üç kebīr 16. oṭalar birbirinden mürūr ve billūr üzere mūmlar yanar tā-be-ṣabāḥ oyun 17. bāzlar oyun-bāzlıḳlar idüp mashara olurlar ve ricāl ve nisvānları

36-b

1. birbirleriyle el ele virüp oṭadan oṭaya gezerler ve yüzlerine ġalaṭa 2. çehreleri ḳoyup erkek ʿavrat şeklinde ʿavrat erkek şeklinde 3. ve ṣırtlarına elvān ṣandāl giyüp birbirlerini temāşā iderler ve bir defʿa 4. ser-ʿasker pāşā ḥażretleri ol maḥalle daʿvet olunmuş idi bir ṣandalye üzerinde 5. oturur iken ḳraliçe meẕkūr ṣıfāt ile erkek şeklinde gelüp 6. bir ṭarafında Aḳdeñize taʿyīn olunan Çalpoḳ Arlof-nām kāfir ile 7. bir ṭarafında mesfūr Yani ki başvekīl bunlar Cezāyir urbalarıyla 8. müzeyyen olup bu üslūb üzere pāşā ḥażretleri bizleri bildi mi ve pāşā 9. ḥażretleri daḫi bilmedim didi ḳraliçe buña mashārāt dirler diyü ḫande 10. itmekle müşārun ileyh ḥażretleri daḫi böylesini görmedim diyü buyurduḳlarında 11. ḳraliçe cevāb bu bir oyundur ki memleketleriñize vardıḳdan ṣoñra 12. ḫāṭırıñıza gelür diyü söyledi ***Der-beyān-ı meʿkūlāt*** ricāl ve kibār ve sā'irleri 13. evlerinde bir vaḳit ṭaʿām yirler on iki sāʿatde bir ve bir vaḳtini 14. nevbetle birbirlerine ṭaʿām iderler ve ol ṭaʿāmdan etbāʿları yemezler 15. her ḳaçar akçe yevmiye taʿyīn olunmuş ise ol akçe ile şey tedārik 16. idüp yerler artan ṭaʿāmları yine aşçıya teslīm olunur ve şarāb 17. ve raḳı her ne ise ne miḳdārı şürb olunub bāḳīsi şarāb-dārlarına

37-a

1. teslīm olunup ṣāḥib-i ḫāneniñ ʿavratı sofra başında ḳaç vuḳḳıye 2. içilmiş ise girüye ḳaç vuḳḳıye ḳalmışdır ḳurşun ḳalem ile taḥrīr ider ki 3. żāyiʿ olmaya ve ṭaʿāmları balıḳ ve laḥm-ı baḳar ve canavār ve ayu eti 4. ve sā'ir böcüklerdir laḥana ile ṣıġır etini ṭabḫ idüp ḳadr-ı kifāyet maʿden 5. tencere ile getürüp sofraya ḳoyup ve sofraları daḫi oṭanıñ 6. ḥaddine göre miṣāl üç arşun ṭūlī ve bir buçuḳ ʿarżī olsa üzerine 7. ol miḳdār çārşāf yayup üzerine ḳarşu ḳarşıya iki ṣıra 8. çanaḳ ve ṭabaḳ ve birer ḳaşuk ve birer bıçaḳ ve şişler ve bir dilim ekmek 9. ve sofranıñ ortasına meẕkūr maʿden tencereyi ḳoyup ve içinde bir kefçe 10. ve herkes birer iskemle ile sofranıñ eṭrāfın alup otururlar ve ol 11. kefce ile laḥan ṭurşusıyla ṭabḫ olmuş laḥanadan alup

çanaḳlarına birer kefce 12. ḳorlar yerler ve sā'ir sofrada bulunan şeylerden daḫi bu güne yerler 13. ve içerler ve ṭabaḳ ve çanaḳ ve ḳaşıḳları degişdirirler bu tertīb üzere 14. dört sā'atde tamām olur zīrā umūr ve ḫuṣūṣlarını ṭa'ām eṣnāsında 15. müẕākere iderler gerek ṣāḥib-i umūr olsun gerek sā'iri olsun 16. bu güne herkes bir miḳdār ṭa'ām yerler ve ḳalḳup gezerler ve ṣoḥbeti var ise 17. ṣoḥbet iderler yine gelür ṭa'ām ider gerek ḫānelerinde ve gerek birbirlerinde

37-b

1. olsun *Der-beyān-ı żiyāfet-i ḳraliçe berā-yı veled* o Nemçe ṭarafından oğluna bir ceneral 2. ḳızı getürdüp zīrā ḳraliçeniñ daḫi aṣlı Nemçe cenerali ḳızıdır binā'en 'aleyh 3. yine kendi cinsinden olmuşdur ve cümle şehrlü ve re'āyā şehre bir 'aẓīm żiyāfet olmaḳ 4. üzere iki ṣığırıñ ecelleri bu yüzden imiş helāk idüp murdār 5. olduḳdan ṣoñra ḳızardup ve derūnlarına birer ḳoyun ve ḳoyunlarıñ derūnına 6. bir ṭavuḳ olmaḳ üzere tertīb olunup ve sarāy-ı ḳraliçeniñ ḳarşusında 7. vāḳi' bir kebīr meydāndır ki ālāy tertībi derler bu meydānda iki ṣuffe 8. binā olunup eṭrāfları beşer altışar ayaḳ nerdübānlar çevrilüp ve ol 9. ṣığırları ṣuffe üzerine ḳorlar ve germezi kirpās pūşīde ve eṭrāfında 10. pāsbānlar ta'yīn ve yigirmi otuz biñden mütecāviz nās cem' olmuş ki azına müteraḳḳiblerdir ki 11. ḳapuṣalar ve yine meydān-ı mezbūrede iki ḥavż binā olunup ṣādrevān-miṣāl 12. ṣarāb diyü Buruḳ ṣuyını ṣalıvirüp lebrīz olmuş ki işbu żiyāfetden 13. ekl idenler bu ṣarābdan içerler ve eṭrāfında daḫi çanaḳlar dizilmişdir ṣarāb 14. diyü bu yanmış ṣuya ol kāfirler daḫi ḥāżır olmuş intiẓārda iken 15. bu eṣnāda İbrāhīm Pāşā Ḥażretleri ve Bender muḥāfiẓı Emīn Pāşā Ḥażretleri 16. tevābi'leri ile gelüp ḳraliçeniñ sarāyında meydān-ı meẕkūra nāẓır oṭalarda 17. ḳarār itmeleriyle ve ḳraliçeniñ daḫi yanında sā'ir düvel-i naṣārā balyosları

38-a

1. ve kendi ricāl-i devlet ve żābiṭleri ḥāżır olduḳda meydān-ı mezbūrda 2. olan 'askere iẓin birle firengī borılar çalınup 'asker bir anda yaġma idüp 3. lākin beher yüz nefere beşer dirhem laḥm-i mezbūrdan naṣīb olmamışdur 4. ve ṭa'ām ḥarāretiyle varup ṣarābdır keyif gelür diyü ol ḳırmızı 5. ṣudan içmede keẕālik bu hengām arasında ḫayli kāfir mürd olmuşdur 6. Vehbī merḥūmuñ dülgeri yalısını ta'mīr ider iken yalı saḳfından dülger 7. ḳalfāsı Saḳar-nām kāfir deryāya düşdi diyü merḳūma ḫaber virmişlerdir 8. der-'aḳab bu beyti söylemişdir "uçdı ṭamdan ṭamuya Ṣaḳar ol 9. mel'ūna o ḳadar uçmaḳ yeter" dimiş bu 'askeriñ daḫi gördükleri yoḳ bu 10. żiyāfetler içün

kendüleri daḫi dirler bizim bu ḳadar ḫazīnemiz ṣarf olmuş 11. degildir diyü Rusyalu tefāḫur idüp bu bir devletde olmaz dirler lākin 12. devletlerine göre gerçekdir zīrā irādeleri havāyīdir altun ve gümüş ve ġayri 13. maʿdenleri cüzʾīdir ancaḳ ḫazīnesi nuḥāsdır ḳubbesi yüz akçeye ṣatılur 14. eger sikke ursalar iki yüz akçe ider penik taʿbīr olunur ki baḳırdır 15. on akçeye geçer ḳopik taʿbīr olunur iki akçeye geçer ve her iki yüz 16. akçeye gümüşden ruble taʿbīr olunur iki yüz aḳça ve yüz aḳçalığı 17. ve yigirmi beş aḳçalığı daḫi vardır lākin çārşūlarında gümüş aḳça yoḳdur

38-b

1. cümlesi nuḥāsdır lākin bu baḳır akçeniñ yüz ġuruşlığı bir ʿaraba ancaḳ 2. götürür bir şehirden bir şehre gitmek güç olmaġla ḫazīne kāġıdları 3. tertīb olmuşdur ki yigirmi beş ve elli ve yüz rublesi biri iki yüz 4. aḳçaya olmaḳ üzere kāġıd başma ḳraliçe ṣūreti vardır bu kāġıdlar 5. yerine virilür ve ne maḥalle götürse altun aḳça iḳtiżā iderse 6. ṭaraf-ı mīrīden yüzer rublede iki ruble noḳṣān virilüp 7. kāġıd alınur ve ne maḥalle götürse ṣarf olunur devr-dāʾim bu minvāl 8. üzeredir ḥattā sābıḳ Boġdan Begi Laġor Beg Rusyada iken 9. Boġdanda olan reʿāyāları bu kāġıda iʿtibār itmediklerinden 10. nāṣī ol maḥallere baḳır aḳça gitmek ḳābil olmayup mesfūr Laġor 11. Begi maḥal-i mezbūrelere ceneral taʿyīn ve kendüye sikkeye iẕin virilüp 12. mesfūr daḫi Boġdana gelüp İslām ṭoplarını bozup kendi ismine 13. sikke urup ʿaskerine mevācib virmişdir ḳraliçeye bu güne ḫidmetler 14. itmişdir tārīḫ-i Rūm 1772 ve tārīḫ-i ʿOṣmānī 1186 ẓuhūr- 15. nāme-i Ḫān-ı Tiflīs bu daḫi ḳraliçeniñ dügüni eṣnāsında Tiflīs 16. Ḫānı Erkli Ḫānıñ oġlı gelüp vāfir hedāyā getürüp ve ḳraliçe 17. muḳaddemā 1182 senesinde Gürci ḫānlarına imdād içün ʿasker

39-a

1. ve ṭop ve Kūh-ı Ebrūz ṭarafından yol açup irsāl itmiş idi bu kere 2. Tiflīs Ḫānı oġlı ile irsāl eyledigi nāmesinde bizim üzerimize 3. Zend Kerīm Ḫān ʿasker gönderiyor siz de bize şu miḳdār imdād viresiz 4. diyü ricā ve ḳraliçe daḫi cevāb virüp henüz benim ʿaskerim ordudadır 5. eger ṣulḥ olur ise ʿasker viririm yoḫsa şimdi ḳābil degildir sen var 6. Timur Ḳapu veyāḫud Ejderḫān ṭaraflarında mekṣ eyle diyü gelen 7. ḫānıñ oġlına iẕin virüp ṣavdı meger sene-i mezbūrede Çıldır 8. vālīsi Nuʿmān Pāşā ketḫüdāsı ʿaskere başbuġ idüp Gürci üzerine 9. irsāl idüp Gürci Boġazında Erçel ve Ṣalamon-nām ḫānlar ile 10. muḥārebe içün ketḫüdā beg ol maḥalde vāḳiʿ

olan köpriden öte yaḳaya 11. ʿasker geçürüp berü yaḳada kendü üzerine Gürci ve Mosḳov ṭāburları 12. gelüp başbuġ ketḫüdā beg firār ve kāfir ʿaskeri köpriyi żabṭ 13. ʿasker-i İslām ḳarşu yaḳada ceng iderek şehīd ve esīr olanları 14. Gürci ḫānları Tiflīs ḫānı Erkli Ḫāna irsāl ol daḫi bir miḳdār esīr Mosḳova göndermiş idi ḥattā Nādir-nām ḳalʿasında kürek şoñra 16. Petroburḳ-nām taḫt-gāhına geldikde İbrāhīm Pāşā Ḫażretleri daḫi 17. mezbūr esīrleri ricā idüp nezd-i devletlerine getürdi bizler ile

39-b

1. ḫalāṣ oldılar anlar naḳl iderler ki ẕikr olunan Kūh-Ebrūz yolu 2. yaḳında açılmış bir ṣarp yoldur hemān üç ay mürūr ü ʿūbūr olunur 3. ve baʾżı maḥalleri var ki kebīr sütūn dikilmiş ḫalāṭlar baġlanur bir ṭarafdan 4. bir ṭarafa ṣandūḳa içine beşer altışar ādem ḳorlar yuḳaru çekerler 5. nice nice ḳabāʾiller vardır ki görülmemiş keçi derisi giyerler lisānları 6. maʿlūm degildir diyü naḳl iderler idi ***Der-beyān-ı Boġaçur-ı ḫaṣm-ı ḳavī*** 7. ***ḳraliçe*** 1186 işbu Boġaçur ki Ḳazaḳ ṭāʾifesinden bir beg-zāde 8. olup muḳaddemā Sibr ḥavālīsinde ḳalʿa-bend iken sefer eṣnāsında ber-taḳrīb-i 9. ḫalāṣ olup Ḳaraḳalpaḳ ve Ḳumuḳ ve sāʾir maḥallerde sene-i 10. mezbūreye gelince degin ḳırḳ elli biñ ʿasker ile gelüp Mosḳov ülkesinde 11. olan ḳalʿalarında Ḳalʿa-i Kirnekür ve Ḳalʿa-i Ketrepur der-cānib-Sibr 12. ve Ḳalʿa-i Ṣarı Otaḳ ve Nehr-i Kām ve Ḳalʿa-i Vaceli der-ḳurb-ı Ḳazan ve Nehr-i 13. İdil ve Ḳalʿa-i Ofa ve Ḳalʿa-i Baḫta ve Ḳalʿa-i Naġber ve Ḳalʿa-i Barslaḳ 14. der-cānib-i Mosḳofa ki taḫt-gāh-ı ʿatīḳ-ı Rusyadır ve Ḳalʿa-i Ṣūd daḫi 15. ve yine bir ṭarafı vilāyet-i Ḳazan ki Tātārlar sākinlerdir yüz biñ Tātār 16. mevcūd lākin silāḥa dāʾir bıcaḳları olmaḳ ḳābil degildir ve Ḳalʿa-i 17. Edrinur ve Ḳalʿa-i Aḳ Evil ve Ḳalʿa-i Menzele ve Ḳalʿ-i Topol Namon

40-a

1. ḳalʿaları ve ḳurā ve ḳaṣabalarını biʾl-cümle żabṭ u rabṭ iderek iki buçuḳ sene ceng 2. ve Mosḳovuñ Belik-nām cenerali başbuġ olup yigirmi biñ Mosḳov ʿaskeri 3. on biñ Macar ʿaskeri ve bir miḳdār Ḳazan Tātārı ile mezbūr Boġaçur 4. üzerine irsāl ve muḳābil olduḳlarında vāfir ʿasker helāk ve bāḳīsi firār 5. ve baş olan kāfir daḫi helāk olmaġla ḥattā mezbūr Boġaçur Ḳazan 6. üzerine gelür iken Ḳazan mīrzālarına kāġıd irsāl idüp eger Mosḳov 7. benim içün sizlerden ʿasker ister ise virmeyesiz ben Ḳazanı aldıḳda sizleri 8. diyār-ı İslāma çıḳarup ḫalāṣ iderim ve eger ʿasker virirseñiz şoñra 9. sizleri helāk iderim diyü taḥrīrāt gelüp lākin başbuġ olan kāfir 10.

ʿasker ile Ḳazana gelüp zūr ile bunlardan ʿasker alup Boġaçur üzerine 11. varup bozılup Mosḳov ʿaskeri firār ve kimi helāk olup mesfūr 12. Boġaçur gelüp Ḳazan Ḳalʿasını alup vāfir mīrzā ḳatl ve ḳurālarını iḥrāḳ 13. idüp andan bālāda meẕkūr Ṣudermi Ḳalʿasını aldıḳda içinde mevcūd esīrlerden dört yüz miḳdārı esīr bulup içlerinde mesāʾil bilür 15. beş altı kimesneleri ayırıp sizleri bu aradan ḫalāṣ iderim ve yediñize 16. kāġıd viririm ve ādem taʿyīn idüp Çerkes ve Abaza ṭaraflarından 17. Anaṭolu yaḳalarına irsāl iderim lākin bu kāġıdı Devlet-i ʿAliyyeye götüriñ

40-b

1. maʿlūmları olduḳda hemān ordu-yı hümāyūn yerinde ṣābit olsunlar 2. sābıḳā Mosḳov Ḳralı Deli Petro yigirmi iki tārīḫinde Ṣor Ḳralını yenince 3. ʿOṯmānlu ṭoprāġına sürüp çıḳardı ise inşāʾallāhü Teʿālā ben daḫi 4. bu ḳraliçeyi öyle iderim murādım Devlet-i ʿAliyyeye bir ḫidmetdir maʿlūmları 5. ola diyü ol kimesneleri irsāl eyledi diyü Ḳazan Tātārları naḳl 6. iderler idi ve yine Mosḳov tekrār ʿasker tertīb ve irsāl itdikce bir dürlü muḳāvemet 7. olmayup yaḳīn elli altmış biñden mütecāviz ʿaskeri żāyiʿ olup bu vech 8. üzere mezbūr Boġaçur ẕikr olunan eski taḫt-gāhı olan ḳalʿaya 9. yaḳīñ gelüp yigirmi dört sāʿat mesāfede ḳarār itmekle Mosḳofa şehr-i ʿaẓīm 10. olup ve içinde ḳral vekīli ve sāʾir ceneraller ve żābiṭler ve ʿasker ve reʿāyā 11. biʾl-cümle ittifāḳ üzere olup mesfūr Boġaçurı ḳalʿaya alalar 12. ve kendüsine tābiʿ olup emrine münḳād olalar zīrā ḳral ḳızları 13. ve evlādları olanlara kenās taʿbīr olunur bunlar ḳraliçeye muġayyir olmuşlar ki 14. fürū-māyeden kimesneye iʿtibār ider bizlere iʿtibār yoḳdur diyü aña bināʿen 15. bu sevdāda olduḳları gibi yeñi taḫt-gāhı olan Petrobuḳda daḫi bu gūne 16. ḥareketleri oldıġı çārşū ve pāzārlarda ve ḳraliçe sarāyında şāyiʿ olmaġla 17. sarāy ḳapusına kāġıd bıraġup tafṣīlen Boġaçur taḥrīr ve irsāl itmiş

41-a

1. ola ben ki seniñ zevciñ ḳral Petroyum ben ḳral iken devletim ile bir 2. olup ve ʿaskerim bir anda yol cenglerinde iken ber-taḳrīb Peterḫof- 3. nām bāġçede beni aḫẕ ü ḥabs ve yerime ḳraliçe olduñ ki oġlum saġīr 4. ve ṣabīdir büyüdükde oġlum ḳral olur diyü bu gūne tezvīrāt ile 5. beni ḳatl murād eylediginde benim yerime āḫarı ḳatl olundı ve baña müşābih 6. olmaḳ ḥasebiyle beni ḫalāṣ itdiler ve ben on yedi senedir ki gezerim şimdi 7. geldim ben eski taḫt-gāhım olan Rusyada sākin olurum sen daḫi 8. oġlumı ḳral idüp bir kilisede sākin olasın vallāhi kendini

helāk 9. bilesin bu güne cevāblar rāygān olmağla bu kāğıdıñ taḥrīrātı Ḳırım ser-ʿaskeri 10. İbrāhīm Pāşā Ḥażretleriniñdir diyü Ḳaterina ki ḳraliçe ismidir tedbīri menḥūs 11. olup ṭaraf ṭaraf ādemler irsāl olunup ve ḳraliçe daḫi ol cānibe 12. gitmek üzere iken mezbūr Boğaçur ʿaskeriyle Ejderḫān ṭarafını 13. daḫi żabṭ itmek sevdāsıyla ḳalḳup revān oldığı esnāda seksen 14. sekiz senesi evāʾilidir ki sene-i mezbūrda mesfūr ḳraliçe ile şevketlü 15. kerāmetlü ḳudretlü ʿaẓametlü sulṭān-ı selāṭīn-i zamān güzīde-i dürretüʾt-tāc-ı 16. tāc-dārān-ı cihān ḫāḳānuʾl-baḥreyn veʾl-berreyn ḫādimüʾl-ḥaremeyniʾş-şerīfeyniʾl- 17. llāh ve hüve es-sulṭān ibniʾs-sulṭān es-sulṭān ʿAbdülḥamīd Ḫān ibniʾs-sulṭānüʾl-

41-b

1. Ġāzī Aḥmed Ḫān ibniʾs-sulṭānüʾl- Ġāzī Meḥmed Ḫān ḫalledallāhü 2. ḫilāfetehū ilā-yevmiʾl-mīzān efendimiz ḥażretleriniñ ṣulḥ ü ṣalāḥa meylleri 3. ancaḳ bunca müddet yed-i aʿdāya giriftār olan ümmet-i Muḥammed nice biñ ricāl 4. ve nisā ve ṣabī ve ṣabiyyeleriñ ḫalāṣları idi küffāra bir fitne-i ʿaẓīme 5. idi ki eger üç beş ay daḫi düşmen-i dīn-i ḫaẓlān-ḳarīn ile muḳābele 6. olunup şīrāne ve dilīrāne ceng olsa manṣūr ve muẓaffer olmaḳ luṭf -ı 7. ʿināyet-i İlāḥī celle ve ʿalā ḥażretlerinden meʾmūl olunur idi zīrā 8. mesfūr ḳraliçeniñ düşmeni kim ḫaṣm-ı ḳavī degil idi lākin muḳadder böyle imiş 9. sāḥib-menār ve tefsīr-i mübārek ve Kenz ve Şerḥ-i Hidāyeniñ müʾellifi ʿAbdullāh 10. bin Aḥmed Nesefī Ḥażretlerinden menḳūldür ki hemīşe nāfiẓ olur ser-nüvişt-i 11. saʿīde ṭālib olan ḳuṣūr eyler nihāde ḳal teslīmi levḥ-i taḳdīrde 12. muḳadderāt-ı İlāhī gelür hep ẓuhūr eyler feḥvāsınca inşāʾallāhü Teʿālā murād 13. üzere aḫẕ-i intiḳām olunur ***Der-sitāyiş-i nehr-i ʿaẓīm İdil*** vilāyet-i 14. Mosḳov bālāda meẕkūr Boğaçur-nām kāfir żabṭ eyledigi maḥallerden 15. mezbūr nehr-i İdil ki rūy-ı ʿarżda Cenāb-ı Bārī cümle nehirlerden büyük 16. bu nehri ḫalḳ itmiş ola ṭulūʿ ından ġurūbına gelince ḳırḳ mīl ve elli biñ 17. ʿarżı vardır ʿumḳı yigirmi otuz ḳulaç deriñdir ibtidā ṭulūʿ ı Mosḳov

42-a

1. diyārınıñ cānib-i ġarbīsinden Baḥr-i Muḥīṭ kenārında vāḳiʿ ṭağlardan ṭulūʿ 2. idüp yedi aylıḳ yol ile cānib-i şarḳa cereyān idüp Heyhāt 3. ṣaḥrāsınıñ şarḳ ṭarafı nihāyetinde Baḥr-i Hazara deryā-miṣāl maḫlūṭ olur 4. Mosḳov gemileri ve ʿAcemiñ Bakü ve Demürḳapu ki ḥālā Mosḳov żabṭındadır ve 5. nehre gelen gemileri bu nehre girüp Mosḳova ve Şoda tüccār metāʿ 6. ve bahār getürürler ḥattā merḥūm Sulṭān Murād Ḫān-ı Ṣāliṣ zamānında Ṣoḳollı 7. Meḥmed Pāşā Ḳalʿa-i

Azaḳ beyninde vāḳiʿ cereyān ider Ten nehriniñ 8. başı mezbūr İdil nehrine üç menzil ḳarīb olmaġla nehr-i İdilden 8. ḥuferler ḳazup nehr-i Tene maḫlūṭ itmege iki sene çalışup ḥuṣūle gelmiş 10. iken bā-emr-i Ḥayy-i Ḳadīr şiddet-i şitā gelüp ʿasker ḳırılup cümle mühimmāt 11. anda ḳalup Mosḳov aḫẕ eylemişdir diyü Ḳazan Tātārı ʿulemāsı naḳl 12. iderler kendülerde tārīḫiyle żabṭ ve taḥrīr olunmuş zīrā Boġaçuruñ 13. ẓuhūrı esnāsında bir ḳaç ʿulemādan veliyyullāh rütbesinde ẕātlar gelüp 14. vilāyetleriñ baʿżı ḫuṣūṣlarına dāʾir ʿarż getürmişler gizlüce bu faḳīre 15. ve pāşā ḥażretlerine gelürler idi ḥattā sākin olduḳları maḥal daḫi yaḳīn idi 16. nehr-i meẕkūr müẕākere olduḳca eger ol İdil nehri Ten nehrine maḫlūṭ 17. olsa İslāmboldan gemiler ile cümle ʿasker-i İslām cebe-ḫāne ve mühimmātlarıyla

42-b

1. Ḳaradeñizden Azaḳ Deñizine andan nehr-i Tene andan İdil nehrine andan 2. gemiler ile ʿAcem diyārına meẕkūr Demürḳapu ve Bāküy ve Şīrvān ve Şemāḳī 3. ve Geylān-nām maḥalleri bī-bāk ü bī-pervā żabṭ mümkindir "Allāhümme yessir lenā" diyü 4. duʿā iderler zīrā İdil nehrine żındıḳlar varmaġa bir sāʿat yer ḳalmışdır 5. ve nehr-i İdiliñ irtifāʿı ʿālīdir nehr-i Ten süflīdir ol ecilden nehr-i İdil 6. deryāsı Ḳalʿa-i Azaġa gelür dirler manẓara-i nehr-i çāpük meẕkūr İdilden 7. küçük bir nehirdir bu nehr-i Çāpük daḫi Mosḳov diyārında Ḳozaḳ ve Hendek 8. Müslümānları içinden cereyān idüp bu daḫi Baḥr-i Ḥazaza rīzān olur ve bu nehirden küçük Rusçuḳ öñünde nehr-i Ṭunadır andan küçük Baṣra 10. ve Ḳurna öñinde cereyān iden Şattuʾl-ʿArabdır ve andan küçük Mışırdan Nīl-i 11. mübārekdir ammā senede bir kere ṭuġyān idüp Ḳıbṭī ḥisābı üzere bunuñ 12. arasında Nīl-i kemīnde üç ay deryā olup ṭaşar ve sāʾir zamān nıṣfı 13. ḳalur bir āb-ı ḥayātdır ammā meẕkūrlara göre Seyḥun ve Ceyḥun küçük nehirlerdir 14. ***Der-beyān-ı ümmüʾn-nehr-i Rūm*** nehr-i ʿaẓīm Ṭunadır meẕkūr nehr-i Ṭuna ṭuġyānında 15. ve ṭuġyānsız zamānda Rusçuḳ öñünde ve Silistre ve Abaḳça öñlerinde olan 16. ana Ṭuna ve çatal degildir ikişer mīl ʿarīżdır ve otuz ḳırḳ ḳulaç 17. ʿumḳı vardır ve ibtidāʾ-i ṭulūʿı Nemçe çasarı taḫtı olan Beç Ḳalʿasınıñ

43-a

1.cānib-i ġarbīsinde on bir ḳonak içerüsinde olan Alaman ṭaġlarında 2. ṭulūʿ idüp cānib-i ġarbe cereyān ve nice ḳılāʿ ve şehri remy iderek 3. cānib-i şarḳa cereyān idüp deryā-miṣāl olup beş yerden Ḳaradeñize 4. manṣıb olur bir ḳol ola Ḳaradeñiz ile Ṭunanıñ temevvüc itdigi 5. maḥal ki

Geli Ḳalʿası Boġazında Ḳaradeñize rīzān olup andan 6. İsmāʿīl ve İbrāʿīl ve Ḳalāṣ ve Abaḳça ve Ḳarşova ve Silistre 7. ve Rusçuġa tā Budine gidince nice biñ şayḳa ve ṭarāste gemileri gidüp 8. gelürler ve ikinci fırḳası Ṭoluca Ḳalʿası ḳurbında Ḳaradeñize Selüta 9. Boġazında maḫlūṭ olur üçünci ḳolu Selütden ayrılup Ḫıżrilyās 10. Boġazında Baḥr-i Siyāha manṣıb olur dördünci şuʿbesi Beşdepe ḳurbunda 11. yine Ḳaradeñize ḳarışur andan beşinci ḳolu Ḳaraḫarma Ḳalʿası dibinden 12. Baḥr-i Siyāha ḳatılur ve ʿaẓīm gemiler baġlanur ve ḳışla iderler lākin yükli 13. gemiler çoḳ çıḳamazlar ezīn cānib-i bālāda meẕkūr Boġaçur-nām 14. Ḳazaḳ Ejder Ḫān ṭarafına revān oldıġı eṣnāda mesfūr ḳraliçe kendi 15. muḳarreblerinden iki kimesneye ġażab ve başlarında meçler ḳırup andan ḳaldırup 16. ḳatle bedel sipere nefy idüp mesfūrla daḫi birer taḳrīb-i ḫalāṣ 17. olmuş olurlar mesfūr Boġaçura eṣnā-yı rāhda teṣādüf idüp

43-b

1. bunlardan suʾāl idüp bunlar daḫi cevābında bizleri ḳraliçe size nefy 2. ve ṭarīḳlarımızdan iḫrāc ve ġażab eyledigi sizleriñ Boġaçur ṭarafına 3. taḥrīrātıñız ve anıñ daḫi sizlere taḥrīrāt gelür imiş diyü bu yüzden 4. bize bu ḥaḳāretleri itdi bizler daḫi eṣnā-yı rāhda bir buzlı gicesi 5. ber-taḳrīb oldıġımızmaḥalden firār idüp ve yollarda olan menāzilleriñ 6. żābiṭlerine umūr-ı mühimme sibāḳında taḥrīrāt ibrāz iderek sizlere teṣādüf 7. olundı diyü nice nice ḥavādiṣler virerek mesfūr Boġaçura iʿtimād-ı küllī 8. geldikde bu melʿūnlara ʿaẓīm ikrāmlar idüp olduḳları maḥalden ḳalḳup 9. maḥal-i mevziʿ-i maḳṣūdları olan Ejderḫāna gider iken mesfūr Boġaçuruñ 10. başında olan ʿasker ve żābiṭleriñ ekserīsi Boġaçuruñ aldıġı 11. on yedi pāre ḳalʿanıñ żābiṭleri olup bunlar daḫi ḫidmet ve emrine muṭīʿ olmaġla aña bināʿen bunlar ile gizlüce ḳraliçeniñ merāmını ifāde 13. itdiler ve bir gice bed-nāmları ḥālinde merḳūm Boġaçurı dört nefer kimesne 14. ile daḫi helāk ve yedlerinde olan senedlerini cümle żābiṭlere ibrāz 15. idüp cümle ʿasker firār ve mesfūrlarıñ lāşe-i murdārlarıñ alup girüye 16. ʿavdetleri eṣnāsında mesfūr ḳraliçe daḫi seksen sekiz şevvālinde taḫt-gāhı 17. olan Petreburḳdan ḥareket idüp eski taḫt-gāhı ki Mosḳofa-nām ḳalʿaya

44-a

1. naḳl itmekle ol eṣnāda mesfūr Boġaçur ve ġayruhū lāşeleri geldi 2. diyü maḥall-i siyāsetde iḫrāḳ biʾn-nār itmişdir ki İslām esīrleri görüp 3. ḳraliçeniñ düşmeni helāk olmuş bilsünler diyü zīrā Devlet-i ʿAliyye ṭarafından 4. bu keyfiyet maʿlūm olur ise müşkil olur diyü iḥtirāz üzere 5.

idi lākin mesfūr Boġaçuruñ ele girmesiniñ aṣlı yoḳ idi 6. ***Der-sitāyiş-i memleket-i Mosḳov*** yeñi taḫt-gāhıdır ki ḥālā bir nehir cereyān ider ki 7. Nava nehri diyü ẕikr olunur ʿaynı Emīnöñiyle Üsküdār mābeyni ḳadardır 8. ve nehriñ ḳarşu yaḳasında Ġalaṭa miṡāli bir şehri daḫi vardır Petreḫof 9. dirler yaz vaḳtinde ḳayıḳlar ile mürūr olunur ve berü yaḳadan ḳarşu 10. yaḳaya bir cisr-i kebīr daḫi vardır ʿarabalar ile üzerinden mürūr iderler 11. ve daḫi ol şehirde teşrīḥ-ḫānesi vardır ve derūnunda nice ve nice insān 12. ve ḥayvānlarıñ ḳadīdleri ve nice fetüs miṡillü şīşeler içinde ʿaraḳ ṭolmuş ki 13. içinde baʿżı ʿacāyib ve nice ġarāyib ẓuhūr iden ḥayvānlar ve insānlardan ḥīn-i 14. tevellüdde mevtā dünyāya gelmiş maʿṣūmları ol mezbūr şīşelere ʿaraḳ içine 15. vażʿ eyleyüp kimi inās ḳarnında iken inās barşaḳlarını ḳavramış 16. anası ve kendüsi helāk olmuş ve kimi cigere ve kimi daḫi sāʾir ālāt-ı 17. vālidesi helāk idecek maḥallere vażʿ-ı yed birle helāk olmuşlar ve kimi

44-b

1. daḫi şekl-i āḫar ṣūretinde taḥvīl olunmuş kiminiñ çehresi iki ve kiminiñ 2. ḳolları başlarından aşırma ve kiminiñ vücūdında ḥayvān miṡillü ḳıllar ẓuhūr 3. itmiş buña göre ḥikmet-i Bārī olan şeyleri cemʿ idüp bu şīşelerde 4. ḥıfẓ itmişler ve şīşede olan ʿaraḳları senede bir tecdīd iderler ki 5. vażʿ olunan keyfiyetler henüz ḳonmuş gibi görinür ve baʿżı şīşelerde 6. daḫi ana raḥmine düşmüş meni ne keyfiyetdedir ve ḳaç gün ṣoñra 7. ne olur nihāyet vücūd tamām olup dünyāya gelecek zamāna degin şīşelerde 8. ẓāhirdir ve baʿżı Ḫıṭā ve Ḫuten diyārlarınıñ ādemleriniñ ṣūret ve şekilleri 9. ol kār-ḫānede maḥfūẓdur meẕkūr diyārlarıñ ādemleri daḫi keferedir 10. ve fireng-i āyīnendedir yüzleri Ḳalmuḳ çehresinde gözleri küçük 11. bed-liḳā kāfirlerdir ve bu memleketler māverā-yı Mosḳovdur Ḳazan Tātārı 12. varup metāʿ alup gelürler zīrā Ḫıṭā ve Ḫuten Hinde yaḳīndir ki ʿAcem 13. sınurına varur ve meẕkūr kār-ḫāneleri üç ḳat kārgīr oṭalar 14. her ḳatında on beş oṭa var ve öñlerinde nevbet ile ikişer ādem 15. gice gündüz bekler varup temāşā idenleriñ yedlerinde iẕin teẕkeresi 16. olmadıḳca içerüye ḳomazlar her kim ise olsun ṣāḥib-kelām 17. her kim ise andan teẕkere alınur ***Der-beyān-ı nehr-i mezbūr*** dört ay

45-a

1. aḳar sekiz ay buz ṭutar nehr-i mezbūruñ üzerinde ḳarşudan ḳarşuya 2. geçerler ve Mosḳov vilāyetinde bahār ancaḳ mayısda olur ve nehr-i mezbūr iki 3. şehriñ ortasında cereyān idüp Baḥr-i Muḥīṭa üç buçuḳ sāʿat yerde 4. ḳarışur ve nehr-i mezbūruñ buzları bahāra yaḳīn mīrīden

ṣatılur ve 5. herkes çayır dutmuş miṣillü nişān ḳoyup vaḳtinde ḳırarlar ʿaraba ile 6. buz-ḫānelere getürürler herkesiñ ḫānelerinde ve ḫānlarda ve ḳaṣab- 7. ḫānelerde birer ikişer buzḫāneleri vardır zīrā ḳuzı zamānı 8. ḳuzılar boġazlanup içini çıḳarup derileriyle buzḫānelere aṣarlar 9. meştā vaḳitlerinde ekl iderler mevsimlerde çoḳluḳ yemezler ve canavarıñ 10. ve böceḳleriñ daḫi depeleyüp boġazına ḳorlar ve nehr-i mezbūruñ bir ḳulaġı 11. nehre girüp devr iderek yine nehre ḳatışur ve şehrde beş altı 12. yerde cisrler vażʿ olunmuşdur aṣıl nehirden ḳayıḳlar şehir içine girüp 13. kerāste ve ḥaṭab ve giyāh ve sāʾir levāzım olan eşyāyı getürürler nehr-i mezbūr 14. her maḥallere uġrar yalı miṣāli ḫāneleriñ öñlerinde cereyān ider 15. ***Der-beyān-ı nefs-i şehir*** ḫāneleri biʾl-cümle kār-gīr ve ikişer üçer ḳat fevḳānī 16. oṭalardan taḫtlarında dükkānlar ve maḫzenler ve her eṣnāfıñ nişāneleri dükkān 17. ḳapularında yāḫud dīvārlarında resm olmuşdur andan maʿlūm olur ki

45-b

1. ṣanʿatı nedir bu güne rābıṭa virmişlerdir ve sūḳāḳları bir çerpīdir iki 2. ṭarafı yaya ḳaldırımı gibi taḫtalardır altında ṣu aḳar zīrā ḫāneleriniñ 3. temeli ṣudur rıḫtım idüp aġaç döşerler anıñ üzerine binā olunur 4. ve temeli ṣuyı tecāvüz eyledikde işbu taḫtalarıñ altında bālāda meẕkūr 5. nehre ḳarışur ve sūḳāḳlarda üç ʿaraba yan yana geçer ve iki ṭarafında 6. ḳırḳ ādem yerde birer sütūn vażʿ olunmuş bālāsına müdevver fānūs- 7. miṣāl şīşe derūnında ḳandīl vażʿ idüp eger ḳamer var ise yanmaz 8. ve eger ġurūb iderse yanar ki sūḳāḳlarda köşe başlarında ḳaraġol 9. bekler mürūr ve ʿubūr idenleri ruʾyet içün ve sūḳāḳlarıñ aġızlarında 10. birer sütūn vażʿ itmişlerdir ṭaşradan gelmiş kimesneler çārşū ve bāzār 11. ve maḥallāt suʾālini iḳtiżā eyledikde meẕkūr sütūnlarda taḥrīr olunmuşdur 12. her ne ṭarafa gidecek ise ol yazılara naẓar iderler eger yazı 13. bilmez ise ḳaraġola suʾāl iderler ve esvāḳ-ı mezbūre ṭaş döşemedir 14. ***Der-beyān-ı baġçe-i ḳraliçe*** nezd-i sarāy-ı mesfūr fevḳānī kebīr bir bāġçedir ki 15. eṭrāfı teymür tel örme ve üsti kārgīr ḳubbe ve derūnında teymür çenberler 16. fuçılar içinde eşcār-ı mīve-dār ve ḳahve aġacı ve ḫurma aġacı ve 17. ve muz aġacı ve sāʾir Rūmda mevcūd aġaçlar vardır soba ile

46-a

1. terbiye olunur ve bāġçe-i mezbūrede envāʿ-ı ṭuyūr vardır vesāʾir aġaçları 2. ancaḳ yabānī eşcārdır lākin ol ḳadar iʿtibār iderler ki mīve-dār olsa 3. miṣli olmaz lākin Ḥaḳ Teʿālā kerem idüp mīve-dār olan eşcārı 4. yemiş virmemişdir ***Der-beyān-ı mesīre-i ḳraliçe*** şehr-i Petreburḳa

üç sāʿat 5. yerde Petreḫof dirler on beş yigirmi oṭalı bir binā ki eṭrāf-ı erbaʿası 6. bāġçe ve ḥavżlar ve bāġçe içün geşt ü güẕār içün yere yaḳīn uzun 7. kerāste ʿarabaları gibidir seyre vardı er ve ʿavratı binüp gezdirirler bir 8. mesīre budur ve yine nehr-i mezbūrdan üç buçuḳ sāʿat yerde ṣıra oṭalar 9. keẕālik bu daḫi meẕkūr mesīre gibidir çarḫ-i serā dirler bu maḥalde bir oṭa 10. vaṣf iderler ki bir devletde yoḳdur meẕkūr oṭanıñ dīvārları parça 11. kehr-bār-ı āteşīndir kehr-bārlı oṭa diyü taʿbīr olunur ve bir ʿaẓīm cevher ḳıyāṣ 12. iderler imiş sāʾir mücevherātı daḫi buña ḳıyāṣ olunur ve bir kārgīr 13. serd-āb miṣillü bir maḥal ki ortasında ḥavż ve dīvārlar Baḥr-i Muḥīṭda 14. çıḳan böcükleriñ ḳabuḳları ki istiridye ve ṣadef ve yılancuḳ ṭaşı 15. ve ṣāblar ve sāʾir buña miṣāl ḳabuḳları zeyn itmişlerdir bu daḫi beynlerinde 16. bī-naẓīrdir iş bu meẕkūr çāriḫ sarāyda bir köşk şeklinde dört sütūnlı 17. çarḫlar üzere bir ṣuffe üç ṭarafı cāmlar cevānib-i erbaʿası bāġçeye

46-b

1. nāẓır ve üsti sarāyıñ bināsı ve taḫtında nice ālāt-ı çarḫ ve ḫidmetçileri 2. vardur ki eger ḳraliçeniñ bir mühim meşvereti olur ise maḥal-i mezbūre 2. gelüp umūra maḥrem olan üç dört nefer kimesne ile ṣandalyelerinde 4. ḳarār itdiklerinde tedrīcī daḳīka daḳīḳa ol köşk beş altı zirāʿ 5. miḳdārı yuḳaruya ḳalḳup ḳarār itdikde meẕkūr köşküñ ortasında 6. üç arşun ṭūlī bir buçuḳ arżī taḫta anbar ḳapaġı miṣāl ʿāriyet lākin 7. iki ṭarafa daḫi serpilür bir delik ẓāhir olup birine āyīnleri üzere 8. sofra ṭaʿāmları çıḳar bir sāʿatden ṣoñra bu sofra iner yine ġayrı 9. sofra çıḳar bu gūne dört defʿa iner çıḳar bu dört sāʿat 10. ṭaʿāmda müşāvereleri tamām ve mükāleme olur ve ferd-i vāḥid kimesne 11. yanlarına varmaḳ ve vāḳıf olmaḳ muḥāldir müşāvereleri tamām olduḳda 12. sütūnuñ birinde resen baġlu bir ḥalḳayı çekerler bir çan ṣadāsı 13. ḥāṣıl olur ol sofra iner bir yana ḳapaḳ gelür der-ʿaḳab köşk 14. iner andan ṣoñra gerek sarāyda eyleyürler gerek gider bahār eyyāmında 15. bu sarāyda meḳṣ ider bir defʿa daʿvet olunduḳda ser-ʿasker-i müşārun ileyh bālāda 16. meẕkūr oṭaları ve bu köşki temāşā itmişidi ve bu çarḫ serā-ber ḳule-i kebīr 17. binā olmuş ki derūnunda ayular vardır çift çiftdir yavruları etini

47-a

1. ḳraliçe yer aña bināʾen beslerler ve deryādan daḫi çıḳar lākin manda gibidir 2. ve ol ḳadar kebīrdir ve derisini giyerler beyāż olur boz olur 3. ***Der-beyān-ı cevāhir-ḫāne*** Baḥr-i Muḥīṭa yaḳīn maḥalde bir kār-ḫāne ki yeñi dünyādan 4. gelür ve maʿden-i cedīd topaç miṣillü ṭaşdır

işlerler ve deryādan ḳayalar ki 5. somaḳī ṭarzındadır bu ṭaşlardan kāseler ve ṭabaḳlar ve binā dīvārlarına 6. vaż' olunacak yek-pāreleri mücellā işlerler lākin ṣu ḳonılan ṭolāb 7. çarḫlar iledir ve bu ṭaşlardan yeşīm ve 'araḳan ve balġamī miṣillü mücellā ṣopa 6. ve enfiye ḳutusı ve fincān ẓarfı işlerler *Der-beyān-ı sarāy-ı ḳraliçe* 9. şehirde olan oṭasında bir 'arż oṭası olmaḳ üzere iki oṭa 10. arasında bir maḥaldir ki yedi ṣandalye vardır biri ilçi içün ve altısı 11. kendi ricāli içün ve iki ḳademe bir sed üzerinde kebīr ṣandalye ki ḳraliçe 12. içündür ve üzerinde gögez ḳaṭīfe saḳf eṭrāfı saçaḳlı şerīt ve 13.billur üzeredir ve ḳarşusında ṣanduḳa üzere kendünüñ mücevher 14. tācları ve sā'ir cevāhirleri vardır ve dürlü dürlü çay ṭaḳımları vardır 15. ve sarāyıñ bir ṭarafında kilisesi vardır pāzār günleri ve sā'ir bed-nāmları 16. günlerinde kiliseye gider lākin pāzār günleri pāşāları getürüp kendi 17. oṭasıyla kilise mābeyninde ṭurdırır idi kendüsi ricāl ve nisvānlar ile

47-b

1. gider iken baş egüp geçer gelür iken baş egüp geçer bu güne ider 2. idi bir iki ay müşārun ileyh İbrāhīm Pāşā Ḥażretleri vardı ṣoñra 'özür 3. idüp gitmez idi ve sā'ir vaḳitde gicelerde daḫi nādir gider idi 4. *Der-beyān-ı Tersāne-i Petreburḳ* tersāne-i mezbūre bālāda meẕkūr Nava 5. ṣuyı üzerine binā olmuş maḥāzin ve gözler ve anbārlar ve ḳalyon binā olunacaḳ 6. meydān vesā'ir maḥal-i levāzımāt-ı tersāne ve senede iki ḳalyon binā olunur 7. indirmek lāzım geldikde fıçı üzere iner zīrā altında olan ḳızaḳlar 8. cümle tekerleklidir āsān vech üzere iner lākin işleri cümle tersdir bir sā'atde 9. iner ve ṭaşra gitmek lāzım gelse üç dört sā'atde deryā-yı Muḥīṭa 10. çıḳar zīrā ḳarşu ḳarşuya zincir çekilmişdir andan maḥal-i me'mūresine 11. rāhī olur ve Baḥr-i Muḥīṭa çıḳacaḳ yerde bir boġaz vardır ki bir cānibi 12. deryāda vāḳi' aṭalar üzerinde ḳal'alar binā olmuşdur her biri elli 13. altmış ṭop çeker ve bir cānibi ḳaradır ve ṭaşradan gelen bāzirgān gemileri 14. ẕikr olunan boġazdan ṭaşra mekṣ ider tersāneden ḳayıḳlar gelüp gemileriñ 16. içlerinde olan neferāt ve gerek bāzirgān ism ü resmleriyle taḥrīr ü defter 17. olunup gümrüge gelür ve gemiler gitmek lāzım geldikde ber-mūcib defter yoḳlanup

48-a

1. iḳtiżāsına göre iẕin virilür ve gemilerde olan kimesneler ṭaşra çıḳmaḳ 2. olur ise ḳapudānlarından teẕkere ile ṭaşra çıḳarlar bu güne niẓām 3. virilmişdir kim ḳalur ve kim gider ma'lūm ola *Der-sitāyiş-gümrük* mezbūr 4. gümrüge gelen metā' içün yüzde beş yāḫud ḳırḳ elli

yüzde yüz akçe 5. olmaḳ üzere maṭlūb olunur eger māl ṣāḥibi rāżı olmaz ise 6. bahāsı ve bir miḳdār fā'iż ile alınur ve ol eşyānıñ üzerine gümrük 7. her ne kim żam olunup mīrī ṭarafından üç taḳsīṭ ile eṣnāfa tevzīʿ 8. olunur eṣnāf daḫi merāmı üzere ṣatarlar zīrā ekşeriyā metāʿ mīrī 9. ṭarafından alınur ve şehirlerde ve ḳaṣabalarda ḫāne ve dekākīn ve maḫāzin 10. mīrīden īcār olunur meger āḫara temlik olmuş yāḫud temellük furūżat idilmiş 11. ola ***Der-beyān-ı ḳāṭıʿāt-ı Rusya*** ḳraliçe ṭarafından her kim muḳāṭaʿa virilmiş 12. ise mutaṣarrıfları ḳrallardan olan reʿāyālarını nevbetle senede bir ḳaç nefer 13. reʿāyā lāzım getürürler kimini bāġçe ve kimini ḫānesinde ṣu ve ḥaṭab 14. ve bārgīr ḫidmeti içün ve kimini ʿarabacı idüp ücret ile nāsıñ 15. yükleriñ ṭaşırlar ve kimi ırġadlıḳ iderler ḥāṣıl olan aḳçayı ağalarına 16. ḥisābı üzere virürler ve bu reʿāyālar her kimiñ muḳāṭaʿasında oldıġını 17. beyān içün ḳaç nefer ise birer bārgīr naʿli miṣillü ve eṭrāfı deliklü teymür

48-b

1. üzerine muḳāṭaʿa ṣāḥibi ve reʿāyānıñ ismi ve ḳaryesi ismi sikkeye urulmuşdur 2. ol teymür ol reʿāyānıñ yaḳasına dikilür bunlarıñ ġayrısı mīrī ʿaskeridir 3. ve reʿāyāları tecdīd olduḳda sikkeden daḫi isimleri tebdīl olunur mīrīsi 4. vardır edā olunur ve ḳaralarda olan reʿāyādan daḫi zirāʿatlerinden 5. ḥāṣıl olan terekesiniñ bir ṣülüṣi mīrīye ve bir ṣülüṣi ṣāḥib-i muḳāṭaʿaya 6. ve bāḳīsi kendülerine ḳalur ve senede beher reʿāyādan iki yüz akçe cizye mīrī 7. içün alınur ve şehir ve ḳaṣabada beher āteş yanar ṣobalardan senede iki yüz 8. akçe mīrī alınur ve ṣāḥib-i muḳāṭaʿāt reʿāyālarını birbirlerine fürūḫat 9. iderler ve sefer olduḳca yüz reʿāyādan iḳtiżāsına göre iki üç reʿāyā virilür 10. ve bu reʿāyāları ṣalṭat ortalarına tevzīʿ olunur ve sā'ir vaḳitde daḫi 11. alınur ki mürd olanlarıñ yerlerine vażʿ olunur lākin bu reʿāyālar bir daḫi memleketlerini 12. görmezler ʿaskerlikde ya mecrūḥ olur bilā-yevmiye ve lā-taʿyīn teḳāʿud olur ki 13. encāmı sā'il olurlar ʿaskerine merḥameti bu gūnedir ve ḳalʿalarında ḳaçar biñ 14. nefer tertīb olmuş ise yevmiyeleri dörder akçe ve üç günde üç ḳaba 15. çavdar etmegi olmaḳ üzere ḳalʿa żābiṭi virür üç senede bir defʿa 16. ʿabādan eṣvāb ki ḳalʿada ve şehirlerde sākin bāzirgānlar virürler ve ḳalʿa 17. derūnında olan muḳāṭaʿa īrādı ki mīrīye teslīm olacaḳdır ol māl

49-a

1. ve zaḫā'iri ḳalʿa żābiṭine teslīm ve yerine sened alur ol daḫi umūr-ı ḳalʿaya 2. ṣarf ider bāḳī her ner ḳalur ise cümle maʿrifetiyle ḳalʿada ḫazīne olmaḳ üzere 3. ḥıfẓ ve defteri mīrīye irsāl

olunur akçe irsāl olunmaz ve mīrīden daḫi 4. akçe maṭlūb ancaḳ īrād ve maṣārif-i ḳalʿa żābiṭān yedindedir müddeti 5. tamām olup ʿazl olduḳda īrād ve maṣārif her ne ise muḥāsebe 6. görilüp eger żābiṭi olan ceneral ve ġayra ṣadāḳat üzere ḫidmet 7. itmiş ise āḫar ḳalʿa tevcīh ve ʿulūfeleri ziyāde olur ve eger ḫıyāneti 8. ẓāhir olur ise cezāsı tertīb olunur bir daḫi istiḫdām olunmaz mürd olur ve ḳalʿalarda 9. olan ʿaskerini aḫşam ve ṣabāḥ iki vaḳitde ceng taʿlīm itdirüp her ḳaçan 10. ʿasker lāzım olur ise gelen taḥrīrāt üzere der-ʿaḳab ol miḳdār ʿasker 11. maḥal-i meʾmūresine gerek ʿaraba ve gerek at ile ve gerek yayan olsun 12. iḳtiżāsına göre imḥāl iderler lākin bir ḳalʿanıñ ʿaskeri bir ḳalʿaya naḳl ve bu vech 13. üzere naḳl olaraḳ zād ü zaḫīresiyle rencden rence maḥal-i maṭlūblarına vāṣıl 14. olur ve her ḳanġı ḳalʿa girüye boş ise aña yedek ʿaskerden irsāl olunur 15. ḫidmetleri tamām olur yine her ʿasker kendi ḳalʿalarına gelürler ol ḥāl üzere 16. ordularına ʿasker emr olup imdād ve zaḫāʾir ve cebe-ḫāne ve ṭop ve saʾir 17. levāzım bu vech üzere āsāndır aña bināʾen bu kāfirler bozılur ise yine

49-b

1. bu sebebden tīz düzilürler yoḫsa ʿasker ve cebeḫāne ve ʿasker içün taʿyīnāt 2. ve ḫazīne ve mühimmāt-ı sāʾire eger ehl-i İslām gibi her bir maṭlūb olan 3. māddede bir ay ve iki üç ay ṣoñra ẓuhūr eylese boş gün kāfir 4. ʿaskeri cengi idemez zīrā İslām ʿaskeri yine silāḥ ve bārgīr ve eşyāsını 5. beyʿ idüp ekl iderler lākin bunlarda bu daḫi bozılmaz ***Der-beyān-ı*** 6. ***ḳurāʾ-i Rusya*** işbu Rusya ṭopraġında olan ḳurā ve şehirler ve ḳaryeler 7. cümlesi menziller yollarına teṣādüf itmişdir altı sāʿat yirde bir menzil- 8. ḫāne vażʿ ve iki ṭaraf reʿāyā evleri ortası cādde yol iki 9. başı çarḫ-ı felekdir ḳaraġollar bekler āḫar yerden gitmek ḳābil degildir 10. zīrā maḥal-i mezbūruñ iki ṭarafı ḥendeḳdir yaban yerleri baṭaḳlıḳdır mürūr 11. ve ʿabūr olmaz ve ṭarīḳ-i cāddeniñ baʿżı yerleri aġaç döşemedir 12. ve bir menzilden bir menzile avlaḳ geldikde beş daḳīḳa geçmez gelen ʿarabaya 13. bārgīrler ḳoşarlar zīrā avlaġıñ yerinde olan kāġıda her ne vaḳit 14. maḥal-i meʾmūresine varmaḳ taḥrīr olunmuş ise ol sāʿatde varur 15. sāʿat ḥisābı üzere gider girüye ḳalmaḳ olmaz ṣoñra mürd olur 16. ricā ve niyāz kār itmez ve seferleri vaḳitlerinde ḳrallarından ordusına 17. ve ordusından ḳrallarına birer menzilleri gider gelür ġayrı kimesne gitmek ve gelmek

50-a

1. ḳābil olmaz meger emr ile ola ol daḫi ordudan vilāyete vilāyetden 2. orduya mektūb getürmek olmaz tā ki sefer ber-ṭaraf olmaḳ lāzım 3. gelse ancaḳ ḳral ordunıñ aḥvālini ve maḥrem olan kimesne bilür 4. ġayrı kimesne bilmek ḳābil degildir zīrā ecnebī kimesne ordularında 5. yoḳdur żābiṭāna daḫi ḫidmet iden ʿaskerī ṭāʾifesidir āḫar gelür 6. gider olmaz aḫṣam ve ṣabāḥ yoḳlanup eksik olur ise 7. żābiṭi olan teller ṭaḳınsun ve ḳaryelerde ve şehirlerde olan 8. reʿāyā āḫar ḳalʿaya ve ḳaryeye ve şehre gitmek lāzım gelse żābiṭlerinden 9. teẕkere olmadıḳca gidemezler ve teẕkeresi yoḳ ise aḫẕ ü ḥabs 10. iderler ve her ne ḳaryeden oldıġı ẓāhir oluncaya degin ve ḳurā ahālīsi 11. ṣatu bāzār içün gelür iken şehre yaḳīn yerde ʿarabasına 12. bir iki ṭaş alup şehre geldikde ṭaş içün bir maḥal taʿyīn 13. olunmuşdur ol maḥalle bıraġırlar ol cemʿ olan ṭaşları mīrī içün iḳtiżā 14. ider ise mīrīye ṣarf olunur ve eger şehirlüye iḳtiżā 14. ider ise mīrīye ṣarf olunur ve eger şehirlüye iḳtiżā ider ise mīrīden 15. beyʿ olunur ve īrād-ı Devlet-i Rusya buña ḳıyāsdır maʿlūm ola ***Der- 16. sitāyiş-i pīç-ḫāne*** bu kār-ḫānede żābiṭān ve ḳaraġol taʿyīn olunup 17. derūn-ı kār-ḫānede emzikli fāḥişeler sākine olup ṭaşrada olan

50-b

1. fāḥişeleriñ evlādları olur ve kār-ḫāne-i mezbūreye getürüp 2. iki yüz akçe żābiṭlerden alur ḥāṣıl olan ṣıbyānlar beşer altışar 3. yaşında olduḳda papaslar taʿyīn olunup yazmaḳ ve oḳumaḳ 4. ve oyun-bāzlıḳ taʿlīm iderler ḥad-i bulūġa irdikde senede bir iki defʿa 5. ḳraliçe gelür zīrā kendi īcādıdır erkekleri ṣalṭat-ḫāneye 6. ve ḳızları kendi sarāyına getürürler bu vech üzere beş on senede 7. vāfir çocuḳ ḥāṣıl olur ***Der-beyān-ı ḥarīḳ*** şehr-i Petreburḳda 8. iki sene yaz ve ḳış gün aşurı ḥarīḳ ẓuhūr ider idi ḥattā esīrlerden 9. olur diyü vāfir esīrleri Narva Ḳalʿasına gönderürdi daḫi ziyāde 10. olunca esīrleri yerine götürdiler iḥrāḳ sākin oldı ve ʿatīḳ taḫt-gāhı 11. olan Mosḳova-nām şehriñ nıṣfı ḥarīḳ olmuşdur ve baʿżı maḥallelerinde 12. ḳaḥṭ ẓuhūr eylemiş idi ve vāfir reʿāyā ve ʿaskeri ṭāʿūndan helāk 13. oldı buña göre dürlü dürlü meṣāʾib ẓuhūr idince papasları 14. şehirlerde kitāblar ve ḥaclarıyla gezüb duʿā iderler idi ve ḫastalıḳları 15. şehirden ṭaşra ḳoġarlar idi aña bināʾen kāfirlikleri ziyāde olur idi 16. ve senede bir defʿa yalan içün bu ruḳy iderler ve birbirlerine gelüp şöyle 17. olmuş böyle olmuş diyü ḫilāf-ı lāf iderler ki ʿāḳil olanlar ḫilāf

51-a

1. oldığını bilüp ʿaḳlı olmayan bilmez diyü beynlerinde imtiḥān olacaḳ 2. ve ḫilāf olan şeyʾe rābıṭa virmek maʿrifet imiş aña bināʾen ḫilāf 3. söylemek ile meşhūrdur ***Der-beyān-ı leşker-i küffār-i bī-dīn*** taʿbīr-i lā-teşbīh 4. yeñiçeri Rusyaca ġaranger ve cebeciye muşkater ve ṭopçıya fetro 5. ve sipāhīye ṣalṭat ve bostāncıya ʿavaradya ve ḫumbaracıya yulbender 6. ve laġımcıya ʿanter ve terti orta dimek ve polaḳ bölük dimek ve dut 7. cemāʿat dimek ve baṭlbun ocaḳlı dimek ve ġartalaya yamaḳ dimek 8. ve ġırmaẓlun ordulu dimek ve belvi çorfacı ve forpoṣ dal 9. ḳılıç dimek ve sāʾir ricāllerini lā-teşbīh devlet-i ʿaliyye münāsib isimleriyle 10. ẕikr iderler beş altı ḳalemi vardır ki īrād ve maṣārif taḥrīr ve ḳayd 11. olunur ḳurā ve muḳāṭaʿātıñ īrādı her bir ḳalʿalarında muḥarrer ve maḥfūẓdur 12. ve bāzirgān ṭaşradan gelse metāʿ ṣatup aḳça almaḳ ḳābil degildir 13. altun ve gümüş bu ḳadar ki ala baḳır olan aḳçayı almaz nā-çār 14. teymür ve ḫām baḳır ve kerāste alup giderler ve bir borçlu ḥabs olmaḳ 15. lāzım gelse ḥabs itdiren kimesne medyūnuñ günde ḥaddine göre ḳaçar 16. kifāyet iderse virüp tā borcını edā idinceye degin bu daḫi 17. bir dürlü ḥīle ki medyūn ḥabs olmaya zīrā her gün bāzirgānlarından

51-b

1. alış viriş itse bir ġuruşı iki ġuruşa alur lākin aḳça virmede 2. nizāʿ iderler aña bināʾen ḥabs olmaz ve eger ḥabs olmaḳ lāzım gelse de 3. ḥabs itdiren besler ***Der-beyān-ı ḥareket-i ser-ʿasker-i Ḳırım der-Petreburḳ ʿan- 4. cānib-i Bender berā-yı ṣulḥ ü ṣalāḥ*** işbu biñ yüz seksen senesi 5. ẕiʾl-ḥiccesiniñ ṭoḳuzıncı ʿarefe gicesi sāʿat ikide sākin oldığımız 6. Petreburḳ ki taḫt-ı cedīd-i Rusyadan ḥareket olunup ḳurā ve ḳalʿaları 7. ilā-bender ẕikr olunur ibtidā menzil-i evvel ḳarye-i Elijora otuz beş 8. versdir yaʿni vers dimek mīldir beşi bir sāʿatdir ve ḳarye-i mezbūreden 9. Ṭosna ḳaryesi üç vers andan Lobani ḳaryesi yigirmi altı 10. vers andan Şabernitle otuz bir versdir andan Palişet Pabesḳi 11. ḳaryesi yigirmi altı versdir andan Ġorni ḳaryesi versdir iḳāmet-i yevm 12. birdir andan Ḳalʿa-i Nova ġavret vers-i yigirmi ṭoḳuz andan Pīşānī 13. Ḳaryesi otuz ṭoḳuz versdir andan Ṭabetsev Ḳaryesi otuz versdir 14. andan Feslengiyām Ḳaryesi otuz bir versdir Ḳaṣaba-i Valdavi 15. otuz beş versdir iḳāmet-i yevm birdir Pereẓamı Ḳaryesi otuz altı 16. vesdir Ḳalomna Ḳaryesi otuz altı versdir ve Ḳaṣaba-i Vileşni otuz 17. versdir bu ḳaṣabanıñ civārında Aṣnadafe taʿbīr olunur nehir iki

52-a

1. bölük olup biri bālāda meẕkūr Petreburḳda olan Nava ṣuyına 2. ḳarışup ve bir bölügi Ḳırım cānibinde olan Özi ṣuyına ḳarışur 3. mezbūr nehir ʿubur idüp işbu ẕikr olunan nehre gelince Şordan alınan 4. ḳurā ve ḳaṣabadır bundan aşaġı ẕikr olunacaḳ ḳurā ve ḳaṣaba ve ḳalʿa Rusyanıñdır 5. andan Vitariski-nām ḳaryesine otuz üç versdir andan Ḳasaba-i Ṭarazuḳa 6. otuz sekiz versdir andan Medsene Ḳaryesi otuz üç versdir 7. Abtora Ḳaryesi otuz versdir andan Ġaruna Ḳaryesi otuz versdir 8. andan Çornaġaz otuz iki versdir andan Masaḳolski_Ḳaryesi otuz 9. sekiz versdir andan sālifüʾ-beyān taḫt-gāh-ı Ḳırım şehr-i ḳalʿa-i Mosḳofa otuz 10. iki versdir meḳṣ-i yevm altı andan Curnanova Ḳaryesi otuz üç 11. versdir işbu ẕikr olunan Ṭolskibaḫra Ḳaryesi yigirmi iki versdir 12. aña gelinceye degin dörder bārgīrli ḳızaḳlar ile gelüp ṣoñra altışar 13. bārgīrli ʿaraba ile ḥareket olunup Lapsana Ḳaryesi otuz üç 14. versdir andan Ḳalʿa-i Sermecof otuz yedi versdir ve bu ḳalʿanıñ cānibinde 15. Nehr-i Bozeki Özi ṣuyına ḳarışur andan Ẓormasekbe Ḳaryesi otuz 16. üç versdir andan Zal Ḳaryesi otuz bir versdir andan bālāda meẕkūr 17. Ṭoġla Ḳaryesi otuz yedi versdir bu ḳalʿada ser-ʿasker-i Ḳırım müşārun ileyh

52-b

1. ḥażretleriniñ otuz nefer etbāʿı ḳalmış idi üç buçuḳ seneden soñra 2. mülāḳāt olunup maʿan müşārun ileyh ḥażretleriyle ḫalāṣ oldılar andan Başni- 3. polani Ḳaryesi yigirmi sekiz versdir andan Ḳiva Ḳaryesi otuz yedi 4. versdir andan Malisḳranva Ḳaryesi otuz yedi vers andan 5. Bolşovī İşḳoranova Ḳaryesi otuz yedi vers andan Ḳasaba-i 6. Vasa vers-i otuz yedi iḳāmet-i yevm üç Donma Ḳaryesi yigirmi iki vers andan 7. Selsapvanefski Ḳaryesi otuz üç vers ve bu ḳaryede 8. nehr-i Aḳpot ile geçüp Özi ṣuyına ḳarışur andan Ḳaṣaba-i ʿArol 9. otuz sekiz versdir nehr-i mezbūr bu cānibden daḫi geçer andan Ḫoṭarẓa 10. Ḳaryesi yigirmi ṭoḳuz ve yine nehr-i meẕkūr bu ḳaryeden geçer andan 11. Seluşahva Ḳaryesi otuz sekiz vers Nehr-i Yut ḳarye-i mezbūreden 12. geçüp andan Cevānisne Ḳaryesi otuz bir vers andan Miterefḳa 13. Ḳaryesi otuz vers andan Domahiva Ḳaryesi otuz üç vers 14. andan Paṣnabalaidor Ḳaryesi otuz vers andan Ḳalʿa-i Sufeski 15. otuz üç vers andan Vazraşofḳa Ḳaryesi otuz vers 16. andan küçük Rusya ṭoprağı ki Pesman Ḳaryesi dirler otuz beş 17. versdir bu ḥavālīde Ḳazaḳlar sākin olurlar ve Mosḳov ṭoprağıyla bunlardan

53-a

1. sınurları ḳaṭʿ olunur miller vażʿ olunmuşdur ve milleriñ bālāsına baġlu 2. ḳaṭrānlı meşʿale ṭopları vażʿ olunup ve birer ḳaraġol bekler eger bir ṭarafından 3. düşmen ẓuhūr ider ise gerek Tātār ve gerek Mosḳov olsun maʿlum olduḳda 4. işbu ṭoplara āteş virüp bir ḳaryeden bir ḳaryeye işāret olunaraḳ ḳalʿalarına 5. on beş daḳīḳada ḫaber alınur aña göre tedārik iderler meẕkūr Pesman 6. Ḳaryesinden Ḳalʿa-i Ġalaḫova otuz yedi versdir iḳāmet yevm-i iki andan 7. Ṭolġogevi Ḳaryesi otuz vers andan Ḳarlaviş Ḳaryesi otuz 8. versdir andan altı Sanaḳfa Ḳaryesi yigirmi ṭoḳuz versdir andan Ḳalʿa-i Panozin 9. atuz beş versdir ḳalʿa-i mezbūre civārından nehr-i Saḥar ʿubūr idüp Özi 10. ṣuyına rīzān olur nehr-i mezbūrdan pot ile geçilür andan Pazdena 11. Ḳaryesi otuz üç versdir andan Namrofḳa Ḳaryesi otuz versdir 12. andan Fişḳalofḳa Ḳaryesi yigirmi dört versdir andan Ḳalʿa-i Nesirte otuz 13. versdir andan Voytaşa Ḳaryesi otuz dört versdir Ḳarçoma Ḳaryesi 14. otuz sekiz versdir andan Ḳalʿa-i Ḳarnaloḳa yigirmi dört vers andan Berevezi 15. otuz altı vers andan Ḳalʿa-i Geyve otuz iki vers lākin üç mīl 16. miḳdārı vāsiʿ Nehr Aḳ ile Nabra dirler Türkçe Özi ṣuyıdır ḳalʿa-i mezbūreden 17. aşaġı maḥalde ḳarışup bir kebīr nehir olup Özi Ḳalʿası

53-b

1. civārından geçüp Baḥr-i Siyāha rīzān olur Özi ṣuyı dimekle maʿrūf 2. nehir budur nehr-i mezbūruñ ḳarşu yaḳası Ḳırım ḥavālīsidir Ġāzī Kirmān dimekle 3. ʿarīf bir ḳalʿası ḫarāb vardır bu defʿa Mosḳov keferesi taʿmīr idüp żabṭ 4. itmişdir Ḳılburun Ḳalʿasına zeḫāyir ve kerāste ve mühimmāt-ı imdād iderler idi 5. lākin şimdi Ḳılburun Ḳalʿasına gelürler ṣulḥden muḳaddem ancaḳ meẕkūr Ġāzī 6. Kirmāna gelür idi ve bir nehir daḫi Ḳoban Ṣuyı dirler ve bir nehre daḫi Şar 7. Ṣuyı dirler ve bir nehre Mosḳov dirler bu üç nehir daḫi meẕkūr Özi ṣuyına 8. ḳarışur bālāda meẕkūr nehirler daḫi işbu Özi ṣuyına żam olaraḳ 9. Özi Ḳalʿası cānibinden geçüp Baḥr-i Siyāha ḳarışur Ḳalʿa-i Geyve-i mezbūr ve gerek 10. şehir bāġ ve bāġçeden ʿibāretdir ve Ḳalʿa-i Geyve iki ḳalʿadır biri leb-i nehr-i mezbūrda 11. dır ki Eski Geyve dirler ve biri depe üzerinde vāḳiʿ olmuşdur Yeñi Geyve dirler 12. iki ḳalʿanıñ mābeyni bir sāʿat çeker ancaḳ Yeñi Geyve Ḳalʿası Özi ṭarafından 13. ḫavf üzeredir faḫr müyesser ehl-i İslām-bād inşāallāhü Teʿālā meẕkūr Geyveden 14. Loṭafa Ḳaryesi otuz yedi vers andan Leh ḥudūdına girüp Leh ṣaḥrāsına 15. yigirmi beş sāʿat yerde ḥudūd başı Lesbor Ḳalʿası andan beş sāʿat 16. Laḥort Ḳalʿası andan

sekiz sāʿat yerde Balaṭa-nām maḥal ki ḥudūd-i İslām 17. ṭarafıdır meẕkūr Balaṭa ṭarafınıñ ḳarşusı kefere Balaṭasıdır mābeyninde nehr-i Aḳ-

54-a

1. şu ki mezbūruñ bir ṭarafı Ṭorla nehrine ḳarışur mezbūr Balaṭa-i İslāmdan 2. şudan geçüp Ṭombaşar-nām maḥalle on sāʿatdir ve Ṭombaşar ḫān çiftligidir 3 Ḳırım ḫānlarınıñ taşarrufında olup meẕkūr Ṭombaşara cümle esīrleri 4. getürüp żābiṭān-ı küffār şalıvirüp lākin ne miḳdār ve teslīm olundıġı 5. maʿlūm olmaḳ üzere sened virüp alur kimesne olmayup ancaḳ Bender aġası 6 ve muḥāfiẓ ṭaraflarından iki çuḳa-dār mevcūd olup Ḳırım ser-ʿaskeri 7. müşārun ileyh ḥażretleriniñ ve bender muḥāfiẓı Emīn Pāşā ver ser-çāvuşān-ı sābıḳ 8. esīr aġanıñ maʿiyyetinde ne miḳdār var ise cümle defter alınup sened 9. virilmişdir bāḳī esīrler içün suʿāl ve cevāb olmamışdır bu keyfiyeti 10. kefere ve żābiṭānı göricek perākende ve perīşān olan ricāl ve nisvāna 11. ve ṣabīlere cevāblar idüp bizler sizleri olduḳlarıñız maḥalden ḳaldırup 12. üçer beşer nefere ʿaraba virerek nān ve ṣularıñızı keẕālik bu maḥalle getürdük 13. lākin serden gelüp sizleri suʾāl iden yoḳdur diyü ḫalṭ-ı kelām ve cevr ü cefā 14. iderek ʿarabalarını ve neferātını alup gitdikde meẕkūr esīrler yayan ve aç 15. ser-gerdān-ı Bender ṭarafına gelürler idi ve müşārun ileyh daḫi Ṭombaşardan ḳalḳup 16. sekiz buçuḳ sāʿat Ṭorla ki_pot başıdır ve Ṭorladan ḳarşu bender Ḳalʿasına 17. potlar ile geçüp nefs-i bendere selāmetle dāḫil olduḳdan ṣoñra andan

54-b

1. sekiz sāʿat Ḳoşan-nām maḥalle ki Ḳırım ḫānları sākin olur andan on altı 2.sāʿat İsmāʿīle gelüp Ṭuna kenārıdır anda iki üç gün mekṣ olunup 3. vezīr müşārun ileyh āsitāneye gider menzil ḳayıġı buldırup bu faḳīri taḥrīrāt 4. ile Āsitāneye irsāl idüp müşārun ileyh ḥażretleri ḳarşu Ṭulcaya ve andan 5. Edirne üzerine ʿazīmet birle rāhī olmuşlar idi ḥāṣıl-ı kelām meẕkūr 6. Petreburḳ taḫt-gāhı Rusyadan sınurbaşı olan Ṭombaşara gelince sāʿat-i 7. yedi yüz elli yevm-i ṭoḳsan beşde dāḫil olundı bu ḥaḳīr meẕkūr İsmāʿil 8. geçidi-nām maḥalden ḳayıḳ ile Ṭulcaya andan Beşdepelere andan Bursa 9. Boġazından Ḳaradeñizde Ḳaraḫarmana andan Köstenceye andan Manḳalyaya 10. andan Miḥalic Beg Ḳaryesine andan Kiler Aṭasına andan Ḳavarnaya andan Balçaḳ- 11. nām maḥalle andan Varnaya andan ḳarşu Ġalaṭa Ḳaryesine andan Ḳamçıdere 12. andan Fındıḳlıya andan Aḳdereye andan Gözgeye andan Ermeni Burnına andan 13. Masura Ḳaryesine bu ḳarye maḫūfdur reʿāyāsı Bulġardır ve ḥaydūddur andan 14. Acıveliye ḳaṣabadır

andan Acıveli Boğazına andan Suzaboluya andan 15. Zeytūnburnına andan Vāşılḳoza andan Aḫtaboluya andan Rūmiye andan 16. Ayna Aṭasına andan Medyeye andan Malaṭarya andan Ermenideresine andan 17. Kilyoza andan Rūmilifenārı Boğazına andan Rūmili Ḥişārı

55-a

1. andan İslāmbola gelinceye degin İsmāʿīlden dört yüz elli mīldir ḥāṣıl-ı kelām 2. 13 Safer 1189 tārīḫiyle ṣıḥḥat ü selāmet Āsitāne-i ʿAliyyeye dāḫil olundı 3. ḥükemā-yı İlāhī olan ehl-i nihādan suʾāl eylemişler ki erbāb-ı ʿaḳl olan 4. kimesneniñ emārāt-ı ẓāhiresi ve ḳarīne-i bāhiresi nedir cevāb kemāl-i 5. rezānet birle ʿaḳla üç nesne delīldir evvelā ḳıllet-i kelām ve tekellümde iṣābet 6. üzere olmasıdır zīrā keṯret-i kelām mūcib-i melāl ve melāmetdir veyā bir kimesne 7. ġāʾibde olsa anıñ mezīd ʿaḳlına nişāne bu üç vechle maʿlūmdur biri ḫidmetinden 8. biri irsāl eyledigi hedāyāsından zīrā kişiniñ resūli ḳāʾim-maḳām-ı nefs olsa 9. gerekdir ve yazdıġı nāmesi māḥiyyet-i nefsinden ḫaber virse gerekdir aña bināʾen müşārun ileyh 10. bu ʿabd-i ʿacīz ile Ṣadr-i aʿẓam ʿİzzet Meḥmed Pāşā Ḥażretlerine taḥrīrāt irsāl ve teslīm 11. ve ber mūcib-i taḥrīrāt telḫīṣ olduḳda bu ḥaḳīre ḫᵛāce-gānlıḳ iḥsān-ı hümāyūn olmaġla 12. lākin yine defter-ḫāne-i ʿāmireye müdāvemet emr olunup ve sene-i mezbūre şevvālinde 13. tekrār bu ḥaḳīri Ḥotin Ḳalʿası taʿmīri ehem olmaġla Rūm ili eyāletiniñ ṣol 14. ḳol elviyeleri meʾmūr olmalarıyla tevcīhātı içün defter emīni reʾīsüʾl-küttāb 15. ve kātibleriyle bā-fermān-ı ʿālī taʿyīn ve maḥal-i mezbūrede bir sene tamāmına degin itmām-ı ḫidmet 16. ve yine Der-saʿādete ʿavdet ve defātir-i mīr-i mīrān ve cebeleri Şevvāl 1190 senesi 17. defter-ḫāne-i ʿāmirede ḥıfẓ olundı ***Der-sitāyiş-i sebeb-i inhizām-ı ʿasker-i İslām***

55-b

1. ʿan-cānib-i Mosḳov bu faḳīriñ añladıġına göre ve ʿuḳalā taʿrīflerine bināʾen 2. ordu-yı hümāyūn ve gerek Ḳırım ordusıyla dört sene muḥāfaẓa ve muḥārebe 3. ve ḳışlasında bulunup keyfiyet-i ʿasākir ve żābiṭān olanlarıñ tertīblerinde 4. meʾmūr olduḳları maḥalleri ve ol maḥallerde zād ü zeḫāyir ve taʿyīnāt ve levāzım-ı 5. seferiye ve erbāb-ı ʿulūfe olanlar müstaḥaḳ olduḳları yevmiyelerini beher ḳısṭ edāsı 6. lāzım iken girü ḳalması ve biri daḫi ordu defter-dārı ve nezl-emīnleri 7. ve biri daḫi zeḫāyir cemʿine meʾmūr olanlarıñ ḫıyānetleri ve biri daḫi ṭopçı 8. ḫumbaracı ve laġımcı neferātı maḥallinde lüzūm-ı mertebe lāzım iken nā-mevcūd 9. olması ve iki vezīr bir maḥalde gerek muḥāfiẓ ve gerek ser-ʿasker olsun lā-büd 10. birbirlerine ʿadāvet-

i derkār ve inhizām-ı ʿaskere bāʿiṣ olurlar meger vezīr-i ʿālī-ḳadr 11. bir ola mīr-i mīrānlar maʿiyyetine meʾmūr ola ve ḳadr-ı kifāye gerek ʿaskere meʾmūr 12. mīr-i mīrān olanlara dāʾirelerine göre taʿyīnāt virilmeyüp ve irsāl olan ḫazīne 13. daḫi kendi menāṣıblarından ola ol vezīr-i ʿālī-şānları ki ḳapuları ḫalāyıḳına mı 14. virsün yoḫsa bulundıġı ordu ʿaskerin ḥīn-i iḳtiżāda ol ser-ʿaskerden 15. kerem meʾmūl iderler eger keremi olmaz ise ʿaskeri ve ḫalḳı yanında nice 16. kelāmı nüfūẕ bulur ve ordu içün zeḫāʾir ve gerek ḫazīne geldikde bir iki ay 17. vefā ider ṣoñra beş altı ay yā ṣabūr ismine müdāvemet iderler lākin niceleri

56-a

1. günden güne firār ve eger māniʿ olunur ise ittifāḳ idüp 2. dürlü dürlü ḥāller ẓuhūr ider ve bir sebeb daḫi budur ki ʿasker tertīb olunduḳda 3. vilāyetlerinden cebren ve ḳahren irsāl olunan ʿasker ne maḳūledir ḥaḳīḳat-i ḥāl 4. bunlar İslām mıdır ġayrı ʿālem midir kimesneniñ maʿlūmı olmaz daḫi ḥaḳlarında 5. fermān ṣādır olmuş ve ḳatle müsteḥaḳ ḳātil olan kimesne sefere irsāl olunur 6. ve ol miṣillü kimesneler ordularda olan ʿasākiri ne güne ifsād iderler maʿlūmdur 7. ve ordularda olan ʿasker ne milletdir cāsūs mıdır yoḫsa ehl-i şikār mıdır 8. żābiṭānıñ maʿlūmları degildir vüzerā ḳapusında olan ḳapu ḫalḳını kendi żābiṭleri 9. daḫi bilmez kimi gelür kimi gider münāsebet-i mıḳnāṭīs ile demür ḥāline ḳıyās 10. idesin ki eger ṣarmısaḳ ḳoḳusı mıḳnāṭīsa irişse ḫāṣiyyet-i mıḳnāṭīs 11. bāṭıl olur ve çün sirke ile yusalar ḫāṣiyyeti girü ʿavdet ḳılur imdi 12. eger mıḳnāṭīs görseñ ki demür ḳapmaz dimeyesin ki mıḳnāṭīs demür ḳapmaz 13. belki teftīş idüp görmek gerek tā maʿlūm ola ki māniʿ nedir ve ḳıs 14. ʿalā hāẕihī kimse kimseye suʾāl ve cevāb itmez bu ḥāllere göre düşmenden intiḳām 15. nice almaḳ olur ve ʿasker żābiṭi olanlar maʿiyyetlerine irsāl olunan neferāt 16. geldikde yüz neferi iki yüz nefer olmaḳ üzere icmāl olunup bir minvāl-i 17. muḥarrer taʿyīnāt ṭaraflarından aḫẕ olunup virdigi taʿyīnler daḫi mevcūd olan

56-b

1. nefere kifāyet itmez ammā māndeye ḳalup ṣoñra aḳçası alınur ʿasker isterse 2. ṭursun isterse firār itsün māniʾ degildir zīrā ol żābiṭān olan 3. kimesneler daḫi māl virüp ol ḫidmete nāʾil olmuşdur ser-māye çıḳdıḳdan 4. ṣoñra fāʾiż ḳalmalı işte seferlerimiz buñadır nice beytüʾ-māl ve zaḫāʾir 5. ve ʿasker ve vilāyetler ḫarāb olup ve faḳīr fuḳarā inkisārı sebebiyle dīn düşmeni olan 6. kāfir daḫi fürce bulup zaḥmet virür lākin ḳuṣūr bizlerdedir her şey 7. ehil olana sipāriş

olmadıġından bu ḥāller ẓuhūr ider Ḥażret-i Dāvūd 8. ʿAleyhi ʾs-selām Ḥaḳ Teʿālādan ḳıyāmeti suʾāl itmişler Zebūr-ı Şerīfde Allāh Teʿālā 9. Ḥażret-i Dāvūd ʿAleyhi ʾs-selāma buyurmuşdur ki yā Dāvūd ḳıyāmet ol zamān olur ki 10. eşrāf ḫor olup erāẕil mertebe ṣāḥibi ola ve benim kitābım terk olunup 11. oḳunmaz ola ʿāṣī ve fāciriñ rızḳı ve dünyālıġı çoḳ olup müʾmin 12. muṭīʿ ve ḳāḍīlik erāẕil ile ḥāli böyle olduḳda ol zamān ehline 13. dünyāyı sevdirüp āḫiret maḥabbetinden menʿ itsem gerekdir ve böyle idince anlara 14. niġmet ve belā musallaṭ idüp zeḫāʾirini belālu itsem gerekdir ve ṣaġīrine 15. kebīri tevḳīr itdirsem gerek ve anları fısḳ ü fücūra mübtelā itsem gerek 16. benim ḥużūrumda cezāları budur naḳl-i min-tekmīl-i ṭarīḳat ve İmām-i Mālik 17. Ḥażretleri İbn-i ʿAbbās raḍıyallāhü ʿanhümā dan rivāyet eylemişdir ki her ṭāʾifeniñ

57-a

1. arasında māl-i ġanīmete ḫıyānet ẓuhūr eylese ḳalblerine Tañrı Teʿālā ḫavf 2. ve ḳorḳu bıraġup miḥnet olur ve her ḳavim ki içinde zinā çok ola 3. anlarıñ arasında mevt çoḳ ola ve her ḳavim ki kīleleriñ ve mīzānlarıñ 4. eksik eyleyeler Ḥaḳ Teʿālā anlardan rızḳı keser ve ḳıtluk olur ve her ḳavim ki 5. nā-şerʿī ḥükm eyleyeler anlarıñ arasında ḳan çoḫ olur ve her ḳavim ki 6. ʿahdlerinde ṭurmayalar Ḥaḳ Teʿālā anlarıñ üzerlerine düşmen ḥavāle eyler diyü 7. buyurmuşlardır Bārī Teʿālā Ḥażretleri Kelām-ı Ḳadīminde daḫi buyurur ḳālaʾl- 8. llāhü Teʿāla "iẕā leḳītüm fiʾeten feṯbütū" yaʿni ḳaçan bir bölük düşmene mülāḳī 9. olsañız ṯābit oluñ ve ḥadīṯ-i ṣaḥīḥde mervīdir "düşmene mülāḳī 10. olmasın temennī eylemeyiñ ammā mülāḳī olsañız ṯābit oluñ düşmene 11. ḥīn-i mülāḳātda firār günāh-ı kebāʾirdendir ṯebāt-ı ḳadem vācibdir meger kim 12. maġlūb olmadan ḫavf olsa yā silāḥdan noḳṣān olsa yāḫud 13. işiñizde żaʿf olsa firār mubāḥ olur ḳaçan kimesne maḳtūl olsa 14. şehīd olur ammā ʿasker-i İslāmıñ iki miḳdārından kāfir ʿaskeri nāḳıṣ 15. olsa ḳaçan kimesne ḥīnde maḳtūl olsa āṯim olur şehīd olmaz" 16. bu ḥadīṯiñ mażmūnı üzere ṣadaḳa Resūlullāh bizim şehīdlerimiz çok 17. aşaġı degildir ekṯeriyā firār idüp ol vechle telef oldılar bir buluṭ ẓāhir

57-b

1. olsa düşmen geliyor diyü perīşān olur idi bir rivāyetde bir kimesne yalñız 2. bir nice kāfire ḳarşu varmaḳ ve muḳātele itmek cāʾizdir eger ġayret-i 3. dīn ve şevket-i İslām ḳaṣd iderse ve

ġāzīleri cür'ete getürüp 4. terġīb ḳaṣd itse ḥis-i niyete ve ʿuluv-i himmete rāciʿdir ammā ḳaçan ʿasker-i İslām 5. on iki biñ olsa ʿalā-külli hāl ṣabr ü ṣebāt vācibdir ḫavf ġalebesi 6. maḳbūl degildir bālāda meẓkūr ʿaskerimiz yigirmi biñ daḫi mütecāviz olur idi 7. yine firār iderler idi ve namāz ve Ḥaḳ Teʿālā Ḥażretlerine niyāz daḫi yok hemān 8. mānde kār ü kesb nefsleriniñ hevālarına tābiʿ ve ordu-yı hümāyūnı 9. şikār itmek ve ṣıdḳla ḳaçan yigitlerdendir ve yine ḥadīṣ-i şerīf-i ṣaḥīḥdir "iṣnā 10. ʿaşera min ümmetī len yuġleb" yaʿni Resūlullāh ṣallallāhü ʿaleyhi ve sellem buyurmuşlar ki 11. benim ümmetimden on biñ ʿasker maġlūb olmaz illā mekr-i meṣūr itmeyüp 12. iḫtilāf ve nizāʿ üzere olalar zīrā kim ʿadem-i meşveret ve ʿadem-i 13. ittifāḳ ve nizāʿ sebeb-i inhizāmdır neʿūẕü billāhi Teʿālā ḥālbuki 14. seferiñ evvelinden ḫitāmına degin vech-i meşrūḥ üzere olsa nuṣret 15. nice olur ve bir ʿasker ki iṭāʿatde ola raġbet olmaya ve ceng idüp 16. dīl ve gülle getürse bir iki altun ile defʿ ve bunı gören kimesne 17. dīl ve gülle getürmege heves ider mi zīrā zamāne ʿaskeri ancaḳ iḥsān

58-a

1. ve kerem ḳulıdır bu gūnelere zeʿāmet ve tımar ve ʿulūfe ve teraḳḳī virilegelmişdir bir 2. kimesneden bir kelām-ı cāmi ʿişitdim "lā-tenẓur ilā men ḳāle venẓur ilā 3. mā ḳāle" muḳteżāsınca pādişāhıñ bizleri fermānına çendān iṭāʿat 4. ve inḳıyād eylememek ṣadedinde sevḳ-ı kelām itmişidi ol kişi 5. bu mażmūnı edā eyledigim pādişāh ḳullarınıñ ve ḳullar pādişāhınıñ mecāzī 6. ḳulları ve mecāzī efendisi ammā pādişāh Ḥaḳ Teʿālānıñ ḥaḳīḳī bendesidir 7. ve Ḥaḳ Teʿālā pādişāhıñ ḥaḳīḳī efendisidir pādişāhıñ ḥaḳīḳī 8. efendisine iṭāʿat inḳıyādı ne ḳadar ise mecāzī ḳullarınıñ mecāzī 9. efendisine inḳıyādı ol ḳadar olur ve ʿaskere sözi geçer mi ve maḥalline göre 10. ḥaddinden ziyāde ʿasker keṣreti mūcib-i fitnedir żabṭ ü rabṭ olmaz 11. ve itāʿatde olan ʿaskeri daḫi ḫayr itmez ve düşmene ḳarşu varmaḳ lāzım 12. degildir hemān metrīs alınup iḳtiżāsına göre muḥārebe oluna ki ʿaskeriñ 13. gözleri büyümeye ve içlerinde cāsūs olmaya her on nefere bir baş 14. olsa ki herkes neferi bile ve firār ve ḳarār iderse ḫaber vire on neferiñ 15. ism ü resm ü defteri başdan kimesneden su'āl ve cevāb ola ve sefere 16. me'mūr eyāletiñ zuʿamā ve erbāb-ı tımārıñ tımārlarını vilāyet aʿyānları 17. ve gerek sā'ir ehl-i ʿörf ṭā'ifesi żabṭ ve ol vechle ḥālleri ziyāde

58-b

1. perīşān oldıġından ġayrı elviye ālāy begleri daḫi her iki üç 2. ay ẓarfında bilā-sebeb ʿazl olmaḳ taḳrībiyle anlar daḫi düşen 3. zeʿāmet ve tımārları sancaḳ mülāzımlarına virmeyüp ancaḳ cer menfaʿati 4. içün fürū-māye ve nā-müsteḥaḳ olanlara ʿarż virüp ḥīn-i iḳtiżāda 5. bayraġı altında kimesne bulunmayup lākin ḳapudāna naẓar olunduḳda ʿasker çoḳ 6. maḥallinde birisi yoḳ evvel emirde şol miḳdār ʿaskeriñ cebe defterleri 7. irsāl olunmuş diyü ẓikr olunur ve terk-i ḫidmet olan tımārı seferde 8. mevcūd olana virildikde sefer ḫitāmında yine ṣāḥib-i evvel olana 9. tevcīh olunur ʿasker nice itāʿat ider ve bir sebeb daḫi sefer vuḳūʿında 10. bir maḥalle ʿasker tertīb ve üzerlerine ser-ʿasker olan vezīre evvelā ol maḥalle 11. eḳalli bir senelik zād ve zaḫīre ve mühimmāt-ı ʿaskeriye ve ʿulūfeli ʿaskeriñ 12. ʿulūfeleri ser-ʿasker olana teslīm ve cümle ʿaskeriñ umūrı kendüye iḥāle olmaḳ 13. şarṭdır eger ʿasker tertībi gerek düşmen ile muḥārebe ḫuṣūṣı ol vezīre ḥavāle 14. ola tevfīḳ Bārī Teʿālādandır zīrā ser-ʿasker muḥārebeye mi niẓām virsün 15. yoḫsa sāʿat-be-sāʿat ordusına iḳtiżā iden levāzımını mı devlete taḥrīr eylesün 16. taḥrīrātı gelinceye degin ʿasker ḳısmı ṣabr itmez hemān taʿyīnāt ve ʿulūfeleri ve sāʾir 17. levāzımı ḥāżır olmadıḳca kimesne iṭāʿat ve ceng ü cidāl itmezler ve ser-ʿasker

59-a

1. olan vezīr ol aç ve ʿulūfesiz olan ʿaskere nice ser-ʿasker olup ve cümle 2. ʿaskeriñ umūrı kendüye iḥāle olmaḳ şarṭdır gerek ʿaskere baş olan 3. tedbīr-i umūr idüp ve düşmenle ceng ve metrīslere ve ḳaraġol içün 4. ʿasker taʿyīn olsa kimesne gitmez sen ser-ʿaskersin taʿyīnātımızı ve ʿulūfemizi 5. vir diyü nizāʿ ve düşmen ẓuhūrında cümlesi firār eyledikde ordu daḫi 6. yaġma olunur bu bābda fürce bulmaz mı ve şoñra firār iden 7. ʿaskerden ne fāʾide olur ve bir sebeb daḫi Ḫān-ı Ḳırım Ḳırımda ṣābit- 8. ḳadem olup Ḳırım ḥavālīsini ḥıfẓ ve ḥirāset ve iḳtiżāsına göre 9. küffāra çāpul virmekdir yoḫsa ordu-yı hümāyūnda bulunmaḳ 10. lāzım degildir eger ordu-yı hümāyūna Tātār ʿaskeri lāzım iḳtiżāsına 11. göre Tātār ʿaskeri üzerine bir baş taʿyīn olunup irsāl olunmaḳ 12. lāzımdır zīrā Ḳırım Ḫānı ordu-yı hümāyūnda olmaḳ lāzım gelse 13. ʿaskere başbuġı ve yāḫud ṣāḥib-i mühr ile imtizāc olmaz ve ʿasker fırḳa fırḳa olur zīrā Menāḳıb-ı Evliyāda meẕkūrdur ki Mālik ibn-i Dīnār 15. raḥmetullāhi ʿaleyh buyurmuşlar ki bu zamāne ḫalḳı pāzār aşına beñzer ḳoḫūsı 16. gökcek illā dadı eksikdir ve daḫi üç şey dīn ü devletiñ fesādına 17. sebebdir ʿālim-i ġāfil ve ṣūfī cāhil ve vāʾiẓ-i müdāhindir ḥāṣıl-ı kelām

59-b

1. ḫān ve ser-dār olan ẕātlar meşveret eylemek lāzım gelse ḫān kendi merāmı 2. üzere olsun dir ve ṣāḥib-i ʿasker benim merāmım üzere olsun dir 3. ol vechle meşveret niẓām bulmaz ancaḳ ṣāḥib-i ʿasker olan ordusında 4. mevcūd ṣāḥib-i kelām ve sāʾir umūr-dīde olan kimesne ile müşāvere 5. ve cümle ittifāḳ ile olsa yoḫsa bir ordunuñ umūrı āḫar orduda 6. yāḫud Āsitāne-i ʿAliyyede olsa orduya ne fāʾide ḥāṣıl olur ki 7. düşmeniñ bir sāʿati bir sāʿate uymaz ve her bār düşmeniñ ḥareketine göre 8. müşāvere ve tedbīr lāzımdır āḫar yerde olan müşāvereniñ ʿaskere ne 9. medārı ola ve ol ʿaskerden ancaḳ maṭlūb olan kendi ordusınıñ 10. reʾy ve tedbīriyle düşmenden aḫẕ-ı intiḳāmdır ve ol ʿaskere lāzım olan 11. her ne ise vaḳt ü zamānıyla irsāl olunmaḳ müşāveresi gerek ordu-yı 12. hümāyūndan ve gerek Āsitānede lāzımdır ve bir de ʿaskere 13. başbuġ olana duʿā oluna ammā ser-ʿasker olan vezīre umūr-ı ceng içün ilerü 14. yāḫud girü gidesin yāḫud ʿaskeri ṣalıvirmeñiz şöyle olsa böyle olsa 15. diyü fermān olunduḳda ser-ʿaskeriñ reʾy ü tedbīri ne fāʾide ider ʿaskere 16. nefret ve ʿadāvet ḥāṣıl olur ḥattā seksen üç senesinde Ḳırım ṭarafına 17. cemʿ olan ʿasker içün Āsitāneden gelen mühimmāt-ı seferiyye Īsaḳçaya taḥvīl

60-a

1. olup ve gelen ḫazīne ve zeḫāʾir ve sāʾir levāzım cüzʾī gelüp ve ʿasker 2. ise elli altmış biñden mütecāviz ve bunca bayraḳlar ve orduya taʿyīn ortalar 3. çādır ve çerge ve ʿulūfe ve taʿyīnāt maṭlūb idüp ser-ʿasker daḫi kirbāslar 4. iştirā ve çādır ve gerek ḳırbā ve maṣlaḳ yerine fuçılar ve kīçeden maṭbaḫ çādırı 5. ve taʿyīnāt olduḳca kīsesinden alınup virilür iken yine fesād ḥāṣıl olup 6. ordu aġası İmām-zāde Aḥmed Aġayı ser-ʿaskeriñ yanında pāre pāre 7. idüp ve pāşāyı iki yerinden mecrūḥ ve vāfir eşyā żāyiʿ ve telef 8. ve ʿaskeriñ daḫi vāfiri firār eyledi bu maḳūle başı boş ʿaskere nice 9. niẓām virilür ki herkes sefer vardır diyü gelüp cemʿ olduḳda taʿyīnāt 10. isterler bunlara taʿyīnāt mı yetişür virülmese bu güne fesād olur irsāl 11. olunan ʿasker ne miḳdār ise aña göre taʿyīnāt ve mühimmāt tertīb 12. ve ol maḥalde ḥıfẓ ola ki ol vezīr ʿāḳıl ve ṣāḥib-ı tedbīr ise 13. kendüye taʿlīm iḳtiżā itmez eger ġayr-ı aʿlem ise istiḫdām olunması ḫaṭādır 14. vüzerā-yı ʿālī-şānlara lāzımdır ki ʿaskere ḥürmet ve riʿāyet ve merḥamet 15. ve devlet ve pādişāha ṣadāḳat üzere olup dünyāda ve āḫiretde 16. ʿāzīz ve muḥterem ola vech-i münāsibet

budur ki reʿāyā-perverlikde olan 17. ʿulemāları beyān ider ki mü'min ve muvaḥḥid olan ḥükkāma lāzım muṭālaʿa

60-b

1. ve endīşe ile ḳırā'at eylediklerinde ʿibret alup ḥiṣṣe-mend olalar zamān-ı 2. Firʿavunda Ḳalyop ʿaẓīm şehirdir ve rivāyet iderler ki evvel zamān ol yerde Firʿavnıñ 3. ve maḥbūsı iki kāfiriñ teferrüc-gāhları idi anda bir ḥavż var idi Firʿavnıñ 4. vezīri Hāmān ḳazmışdır ol vilāyetiñ ḫalḳı murād idindiler ki ol ḳuyunuñ 5. ayaġından aḳan ṣuyı bāġlarına ve bāġçelerine aḳıdalar anıñ içün aña 6. vāfir māl vireler ve ḥāṣıl vireler pes vilāyetden nice yüz biñ māl ḥāṣıl 7. olup bu mālı Firʿavna getürdiklerinde Firʿavn ṣordu ki bunca māl ḳanda 8. ḥāṣıl oldı ḫaber virdiler ki ol vilāyet ḫalḳı ḳuyu ayaġından mezāriʿine 9. aḳıdup fā'idelendiler anıñ muḳābilesindedir ki bu māl diyicek Firʿavn 10. aytdı yaramaz itdiñ bu mālı anlardan aldıñ yine götüren siz bilmezsiz ki 11. ḳula ve ḫidmet-kāra mālik olan memlūki üzere şefḳat ve merḥamet gerekdir 12. ve anlara bir fā'ide ḥāṣıl itdiginden ötüri ücret almaḳ münāsib degildir ve ḳullarınıñ 13. ellerindeki nesneye baḳmayup ṭamāʿ itmeyeler diyü re'y bu mālı aldıḳlarına vir anıñ 14. gibi nesne ile ıraḳ baña gelme diyü tenbīh eyledi ve bir daḫi Ahvāz ḥākimi olan 15. Nūşīrevāna ziyāde māl getürdikde ḳabūl itmeyüp su'āl itdi ol ḥākim 16. didi ki baʿżı ādemler ellerinde ziyāde māl gördüm aldım didi Nūşīrevān 17. didi ki ṣāḥiblerine var vir zīrā bu bir meşeldir ki biz bu mālı alsaḳ ol ādeme

61-a

1. beñzer ki eviniñ temeli ṭopraḳla ve ṭamınıñ üsti çamur ile şübhesiz ol 2. temel żaʿīf olur bu kere temel żaʿīf ve ṭam aġır olsa ol tīz ḫarāb 3. olur vech-i münāsibet Maḥmūd-ı Ġaznevī bir şikāre gider iken bir āhūya rāst 4. gelüp hemān at sürüp bir vechle yetişemeyüp bī-tāb olup ve etbāʿları daḫi 5. girü ḳalmaġla melik-i müşārun ileyh meḳṣ içün bir bostāna girüp görse ki bir māh-tāb-ı 6. duḫter-i zamān baldırlarını istinġa eylemiş aḳar ṣu içinde būstān ṣuvarır 7. Melik-i Ġaznevī bunı görüp atından inüp atı duḫtere virüp kendüsi 8. bir sāyede firār ve ol duḫtere būstānı su'āl mezbūre daḫi bizimdir 9. lākin pederim kendi yoḳ ṣu köye gitdi şimdi gelür diyü cevāb ider iken 10. bir pīr-i fānī gelüp begim ḫoş geldiñ didikde peder būstān seniñ mi diyü su'āl 11. belī benimdir yā bu duḫter didikde benim kerīmemdir Melik-i mezbūr benim pek ḥarāretim 12. vardır ṣu enārlardan bir enārıñ ṣuyını bir kāseye ṣıḳ içem didi 13. ṣāḥib-i būstān ol enārdan bir enār ṣıḳup bir kāse ṭoldı ve melik 14. daḫi içdi ve būstānı bu iḫtiyārdan alurum diyü

ḫāṭırına gelmiş idi 15. baʿdehū bu iḫtiyāra ḫiṭāb idüp bir enār daḫi ṣıḳ didi bir daḫi 16. ṣıḳdı kāse yarım oldı Melik-i mezbūr peder niçün bu kāse yarımdır 17. bu daḫi ol aġaçdan ve enār daḫi ol ḳadar didi gerçek begim lākin ġālibā

61-b

1. pādişāhımızıñ ḫāṭırına başḳa şey gelmiş ola ki bereketi gitdi didi Melik 2. sükūt idüp istiġfār eyledi yine ḫiṭāb idüp şu enārdan 3. bir daḫi ṣıḳ içelim didi ṣıḳup kāse ṭoldı baba kāse ṭolmuş 4. evet didi sebebi diyü suʾāl idince ġālibā pādişāh şimdi istiġfār 5. itmiş ola melik ʿārif bu ẕāt-ı şerīfe inʿām ve iḥsān 6. ve duḫter-i meh-pāreyi ʿaḳd ve dügün eylemiş bu daḫi ḥikāye-i ġarībedir ki 7. bir ḫātunı güldirmek sebebiyle devlet ve mülki elinden giden pādişāhıñ 8. aḥvālidir Ḫıṭā pādişāhılarından biriniñ bir ḫūb ḫātunı var idi 9. pādişāh aña ġāyet meftūn idi her ne ḳadar saʿy eylediler ise ḫandān 10. idemediler ʿāḳıbet pādişāh buyurdı kim ṭaġlar başında āteşler yaḳup 11. ṭabl ve kös uralar diyü emr eyledi ve ol zamānda ʿādet bu idi kim 12. düşmen gelse eṭrāfa bu ṭarīḳ ile ḫaber iderler idi tā kim ʿasker cemʿ ola 13. kemā-kān ʿasker ve aʿyān bāġī geldi ṣanup eṭrāfdan sürʿatle gelüp cemʿ 14. oldılar kim düşmenden ḫaber yoḳdur pādişāh bunı ẕevḳ olup ḫātunuñ 15. güldürmek içün bu deñlü insān ve ḥayvāna zaḥmet virüp taʿẕīb-i 16. ḥayvān bilā-fāʾide imiş diyü tesfīh ve taʿyīb idüp ṭaġıldılar 17. bī-iḫtiyār ol ḫātun bu fiʿl-i nā-sāz ve bī-hūde ve nā-sezāya ḫande

62-a

1. ḳaldı şāh-ı güm-rāh mesrūr oldı ʿasker ṭaġılup gitdi bir iki seneden 2. ṣoñra üzerine ʿaẓīm bāġī geldi yine ṭaġlar başlarında āteşler yaḳdılar 3. ṭabl ve kös dögdiler istimāʿ idenler pādişāh yine ḫātunı güldirmek 4. ister diyü ʿasker muḳayyed olmadı pāsbānlar ṣovuḳ teymür dögüp ṣolaġına 5. ṭabl çalagördiler olmadı düşmen gelüp kārını tamām eyledi bu ḥikāyede 6. ḥiṣṣe çoḳdur cümleden beri seferimizdir ki ne gūne oldı maʿlūmdur 7. bi-ḥamdillāh tamām itdim tārīḫ-i taḥrīri sebeb-i maġfūruma anı mükāfāt eyle 8. ʿiṣyāna gelür başa ezelden yazılan ol vech taḳdīri ey dil 9. bī-gāneler derdiñ görüp şād olma düşmeniñ belāda görüp 10. maġrūr olma bugün baña yarın saña mażmūnuñ unutma bu çarḫ-ı felegiñ 11. iḳbāl ü idbārına iʿtibār itme ki ne saʿdında vefā ve ne taḫtında beḳā 12. zinhār bir dirlü ḥāline ṭayanma ki bendesi oldıġıñ devletiñ degil mihmānı 13. oldıġıñ kimesneniñ zevālin görme ey göñül ʿāḳıl iseñ temāşā 14. ārzūsıyla hengāme-i ḳıyāmet nişānında bulunma veliyy-i niʿmetinden renc ü elem 15. gördüñ

zevālin ve devletiñ temennā ḳalma merd ol nifāk ü şiḳāḳ 16. ve ḫıyāneti irtikāb itme aḳrabādan bī-gāne baña yegdir dime ey yār 17. ḳuṣūr-ı aʿmāliñ ve sūʾ-i efʿāliñ saña Ḥaḳdan muḳadder olan

62-b

1. cezā düşmeniñ eliyle tertīb olunmaḳ ārzūsında olma cürm ü ḫıyānetiñ 2. ile düşmen ve bī-gāneniñ nice ḳahrına ve dost-ı bī-raḥmına giriftār 3. olmayup velī-niʿmetiñ efendiñ āşinānıñ eline düşmegi saña 4. niʿmet ʿad eyle ve dost elinden sem ve düşmen elinden şeker ve ʿasel 5. tenāvülinden saña evlā şümār eyle aḥvāl-i ʿālem-i kevn ü fesādı 6. çün bu mertebede tecrübe ḳıldıñ ṭabāyiʿ-i nāsı Necātī iḫtilāf 7. üzere bulduñ kāʾinātı temme tārīḫ-i Ḳırım bi-ʿināyet-i Rabb-i Raḥīm 24 ẕilḳaʿde 1199

V

EL-ḤAC MEḤMED EMĪN PĀŞĀNIÑ HİNDİSTĀN SEYĀḤAT-NĀMESİ

1-a

Ṣad-rı esbaḳ el-ḥac Meḥmed Emīn Pāşānıñ Hindistān Seyāḥat-nāmesi. Noḳṣāndır yazdığı miḳdārı bundan ʿibāretdir

1-b

1. Ṣadr-ı esbaḳ el-ḥac Meḥmed Emīn Pāşā merḥūm pederi maʿiyyetiyle cānib-i Hinde revāne olduḳlarında gerek eṣnā-yı rāhda 2. ve gerek memālik-i Hindde meşhudları olan aḥvāli kayd ü ṣebt eylemek niyyetiyle mübāşeret 3. baʿdehū baʿżı mevāniʿ ẓuhūrıyla tekmīli müyesser olmayup bir miḳdār ġarāyib ve ʿacāyibi müştemil 4. taḳrīrdir ki kendü ḫaṭlarından bu maḥalle naḳl olunur raḥmetuʿllāhi ʿaleyh 19 Rebīʿuʾl-evvel 1199 5. İḳlīm-i Hindistānıñ ḳavāʿidini ve içinde olan baʿżı şeyleri beyān ider 6. bir ādem Hindistāna gitmek murād eyledikde Ciddede gemilere girer gemi Cidde limānından ḳalḳup yola 7. revāne olduḳda Yemen iskelesi Maḫāya varınca yol üzerinde aşlā bir yerde demür atmaz Yemen iskelesi 8. olan Bender-i Maḫā ile Bender-i Ciddeniñ mābeyni elli cāmdır her bir cām elli altışar sāʿatdir ve Maḫāya gelince 9. yol üzerinde cezīreler vardır anda bir cezīre vardır depesinde leyl ü nehār ḳudretden 10. āteş yanar gündüz bellü degildir gice bellüdür kimi Bender-i Maḫāya vāṣıl olduḳda ṭop şenligi 11. idüp

demür atar ve andan ṭaşra çıḳup anda beş gün oturaḳ iderler andan şu 12. ve zaḫīre ve lāzım olan alur ve anda mīve vardır ḳoyun ve keçi ve etmek ve ṭavuḳ ve ḳahve 13. ve çekirdeksiz ḳızıl üzüm mīveleri nār ve tāze üzüm ve muz ve limon ve ayva ve ḫıyar ve ḳuṭn 14. ve ḳarpuz ve dadsız kavun vardır yolcılar ekṣer alurlar ve balıḳ ġāyet ile çoḳ bulunur ve ekṣer 15. maḫlūḳı Zeydīlerdir anlar eẕān oḳuduḳda " "ayye ʿale ʾṣ-ṣalāḥ yerine ḥayye ʿalā ḫayri ʾl-ʿamel" dirler 16. ve cāmiʿa vardıḳda ṭonların çıḳarup ṭonsuz cāmiʿa varup namāz ḳılarlar ve Şeyḫ Ṣāẕelī Ḫażretleri 17. anda medfūndur ve merḥūm Sinān Pāşānıñ bir cāmiʿi ve bir ḥammāmı vardır ve anda üç balyoz oturur 18. bir Fransa ve bir İngiliz biri Flemenk gemileri gelüp gider çoḳ alış veriş olur ve Hindistāndan daḫi 19. üç dört gemi yılda esbāb getürür ve Mīlbār ṭarafından gemiler gelür ve kefereleri Banyān kāfiridir 20. çārşūda bāzārda beyʿ ü şirā iden ekṣeri Banyāndır ve anda Yemen pādişāhı ṭarafından ḥākim 21. oturur ve Yemen pādişāhınıñ taḫtına Sanʿa diyü taʿbīr iderler Bender-i Maḫāya on beş ḳonaḳdır 22. ve ḳaradan Mekke-i Mükerremeye ḳırk ḳırḳ beş ḳonaḳdır ḳahve Yemen ṭaġlarından çıḳar ṭaġları yücedir 23. rūz ü şeb yaġmur yaġar ekṣer gice yaġar hevāsı ġāyet ṣaḳīldir ve ehl-i Yemen ḳahve yerine ḳahveniñ 24. ḳabuġın kaynadup anı içerler ve ḳahve Mekkeye Bender-i Maḫādan gemiler ile gelür gemileri Mışırda Reşīd 25. yolunda olan Parişlere beñzer yelkeni ḥaṣırdandır ve anda ʿOṣmānlı ve Frenk aḳçası pāre gibi şey 26. geçmez ancak anlarıñ sikkesi geçer ḫumāsī dirler bir şey var pāreden büyücek altmış sekizi

2-a

1. bir riyāladır ve anda Ḥabeşī cāriye ve köle çoḳdur ekṣer alup Hindistāna götürürler ve Ḥabeş memleketi 2. üç günlük yoldur fīl dişi ve gergedān derisi Maḫāya getürürler andan alup Hindistāna götürürler 3. gergedān derisin Hindistānda ḳalḳan iderler Hindistānda ʿaskerī olan ādem bir ḳılıç 4. bir ḳalḳan ṭaşur ve ehl-i Yemen ekṣeri başlarına mor ḳavuḳ miṣāli bir şey giyüp üzerine 5. bir or nişānı ve yāḫud bir Malda alacası bütün ṭopıyla ṣararlar ve atlarınıñ 6. boġazına deve çānı gibi bir çān aṣarlar ve ekṣer ʿaskerleri çıplaḳ bedevī ʿArabdır ve evleri 7. kārgīrdir ve çārsūsı ve bāzārı vardır ve dükkānları vardır ḳuru üzüm ve ḳuru baḳla ve ḥaṣır seccāde 8. ve nār ve ayva ve ḳahve alup Hindistāna hediye götürürler ve Bender-i Maḫādan beş günden ṣoñra gemi 9. ḳalkup Hindistān ṭarafına teveccüh ider ve ol gün ṭaġları Secrek bāb dirler bir maḥal 10. vardır iki ṭarafı ṭaġlar görinür bir boġazdır andan geçüp Baḥr-i Muḥīṭa ki

Hindistān Deñizine 11. iner ve gün ṭoġrısına giderler bābdan ṭaşra çıḳınca hevālar ṣovuḳ olur ve yol üzerinde 12. bir cezīre vardır aña Saḳṭara dirler anda ṣabr u ... olur ve ol cezīre Hindistān ile 13. Bender-i Ciddeniñ nıṣfıdır ol cezīre görünmez ol maḥalle varıldıġını muʿallimler bilür muʿallim diyü gemilerde 14. yol bilen baş reʿīse dirler anlar öyle üstāddırlar ki gemi gicede ve gündüzde ḳaç cām 15. ve ḳaç sāʿat yürüdügin bilürler ve her gün ve her gice ve her sāʿatde iki kerre deñizde 16. geminiñ yürüdigin ölçerler taḫtaʾi bir ipe baġlamış deñize aṭarlar ve bir küçük ḳum sāʿat 17. var anı atdıḳda sāʿati çevirür ol dükenince ol ip ne ḳadar gider ise nişānı var 18. andan bilür giceli gündüzli ḳaç cām yürüdügin andan alur ve her gün zevāl vaḳtinde güneş 19. ile deñizi irtifāʿa alur ve andan ḫarīṭaya baḳar geminiñ ne maḥalde oldugın andan bilürler ve ḳaçan 20. meẓkūr cezīre-i Saḳṭara öñine geldikde iki üç gün ṭaġlar gibi mevcler gelüp gemiye çarpar 21. ve gemi ḳatı yaydan oḳ çıḳup gider gibi gider bütün yelkenler ṭolu ve ʿömründe gemide başı 22. dolanmayan ādemiñ anda başı dolanup elbette ḳuṣar ve deñiz geminiñ bir ṭarafından girüp 23. bir ṭarafından çıḳar bu hevāda gemi giceli gündüzli on sekiz on ṭoḳuz cām yürür ve baʾżı 24. vaḳtde yigirmi hevā az olunca altı yedi cām yürür ve baʿżı vaḳtde daḫi az ve Maḫādan Bender ṣūrete 25. yüz elli cāmdır bender-i Ciddeden bender ṣūrete iki yüz cāmdır ve Maḫādan ḳalḳdıġı gün ṭopları 26. bütün gülleler ile doldururlar düşmen ḫavfından ötüri ve gemileri ḳırḳ elli pāre ṭop

2-b

1. çeker baʿżı ziyāde ve baʿżı eksük ve gemide ṭaʿām ocaḳlıḳdan ġayri bir yerde bişmez ve āteş daḫi 2. yaḳdırmazlar ve mūm ve fener daḫi yakdırmazlar ve tütün ve nārgīl içen ādem ocaklıḳda içer andan ġayri yerde 3. içmez ve yol üzerinde Baḥr-i Muḥīṭ içinde ḳuşlar var martı ḳūşı gibi ismine ḳerrānī dirler ve alaca ḳuşlar 4. var ṣıġırcıḳ ḳuşı gibi dāʾim geminiñ eṭrāfında çoḳ görinür mekānı ḳanda oldıġın kimse bilmez 5. ve ḳanadlı ḳuş gibi serçe ḳadar balıḳlar görinür ve Yūnus balıġı ve sāʾir iri balıḳlar dürlü dürlü 6. çoḳ görinür hevā az olduḳda gemide yigirmi dört pāre yelken açarlar ve hevā çoḳ olduḳda ṭoḳuz 7. on pāre yelken açarlar ve her gemide ḳırḳ elli nefer ādem bir bayraḳ ʿaskeri vardır gemide ḳapudānlar ki 8. anlara nūḫūde dirler anlar gemi aḥvāline aṣlā ḳarışmazlar cümle muʿallimler elindedir geminʾi muʿallimler ḳullanur ve gemileri 9. otuz otuz beş arşundur zāc aġacından yapılmışdır zāc aġacı böyle bir aġacdır ki çürümek 10. bilmez ve ḳurd yimez ve yarılmaz ve ṣu almaz ve ġāyet çoḳ dayanur yüz yıllıḳ ve

yüz on yıllıḳ gemiler var 11. zāc aġacı siyāh ḳoz aġacına beñzer üç günde bir kerre ṭulumba çekerler yarım sāʿat ḳadar 12. ve yigirmi otuz yıl olduḳda altına bir ḳat taḫta daḫi mıḫlarlar ve ḳaçan Hindistān ḳarīb 13. oldukda deñiz üzerinde yılanlar görinür yılan göründügi yerden bender ṣūret yigirmi beş 14. cāmdır yılanlar göründükden ṣoñra isḳandil aṭarlar elli ḳulac gelür ġayri deñiz eksilür 15. ḥattā on ḳulac olur ve yine ziyāde olur yigirmi beşe varınca her sāʿatde üç dört 16. kerre isḳandil aṭarlar deñiz yine eksilür ve ḳaralar görinür ḥattā sekiz ḳulac olduḳda 17. ḳara geregi gibi görinür anda demür aṭar ve ṭop şenligi iderler andan der-ʿaḳab filūḳa 18. indirüp nāḫūre ṭarafından filūḳaya bir ādem ḳoyup ol maḥalden bender ṣūrete gönderürler 19. ḳaçan filūḳa bendere varup vāṣıl olduḳda ṣūret ḥākimine ḫaber iderler ḥākimiñ daḫi 20. göñli olduḳda bir kāġıd yazup ṭarafından bir ādem gönderür ḳayıḳlar gemiye gelmege iẓin virür 21. andan ḳayıḳlar ile ḥākimiñ ādemi gemiye gelüp gemide olan aḳçaları ve nāḫūre 22. ve içinde olan büyücek bāzirgān ibtidādaki ḳayık ile bender ṣūret ṭarafına teveccüh 23. iderler gemi oldıġı maḥalden bender ṣūrete dört beş sāʿatdir ṭatlı aḳar büyük 24. ṣudur Nīl miṣāli ol ṣuyuñ üzerinden varup gümrüge ḳayıḳ yanaşur ṭaşradan 25. çıḳarmazlar ḥākimden iẓin kāġıdı olmayınca eger beş gün daḫi iẓin kāġıdı 26. gelmese öylece ḳayıḳda oturup beklerler iẓin olup ṭaşra çıḳsa doġrı gümrüge

3-a

1. götürürler olan eşyāsını gümrügin bir ṭarafına ḳoyup ḳara ḳapusından ṭaşra çıḳarken 2. geydügi esbābını bütün ararlar altun ḳaçırmasın diyü ve ṣarıġın ve ceplerin 3. ve ḳaputların ve kūşaġın ve ṭonın ve uyluḫların cümle ferāde ferāde ararlar ve andan 4. tüfegi ve ṭabancaları ararlar ve eger ṭolu ise boşaldırlar ve palaşḳa ve puçaḳ ve sāʾir 5. her ne var ise defter kāġıdlarınıñ aralarına baḳup altun ḳaçırmasın 6. diyü arayup andan ḳapudan ṭaşra çıḳar ve eger ḳoynunda sāʿati var ise aña bir kıymet 7. kesüp ʿöşr alurlar ve ol gün gümrükden ṭaşra bir ḳat çamāşur çıḳarmaġa daḫi iẓin 8. virmezler ve ol gün varup bir ev ve yāḫud bir oṭa ṭutup anda sākin olur 9. andan ṣoñra gelen gemiler boşaldıḳdan ṣoñra gümrügin deñiz ḳapusın ḳapayup ḳara ṭarafında 10. olan kapuyı açarlar gümrük emīni gelür gümrük emīni olan banyān kāfiridir gümrük 11. emīni gelüp ḳapu açıldıḳda ḳapuda iki ādem durur ellerinde lobud lobudların ḳarşu 12. ḳarşu dayarlar ṭaşradan gelenleri içerü bir bir istediklerin ḳoyuvirir ve ibtidā gelen aḳçaları 13. meydāna döküp her kişi varur aḳçasına sāḥib çıḳar andan mīzān ḳurup 14. aḳçaları vezn

idüp ʿöşrin alurlar ve yine tekrār kīseleri açup meydāna dökerler 15. baḳarlar ki bir ġayri dürlü aḳça içinde ḳarışıḳ olmasun diyü andan yine kīseye doldurup 16. kīseniñ üzerine bir ḳırmızı ḥac çekerler ki gümrügi alındıġı bellü olsun diyü andan māl ṣāḥibi 17. aḳçasın alup oldıġı maḥalle götürür ve ḳapudan ṭaşra çıḳarken bālāda ẕikr olunan 18. minvāl üzere bir şey ḳaçırmasın diyü her birin ararlar eger üzerinde aḳça bulundı ise 19. anıñ daḫi ʿöşrin alurlar aḳça oldıġı maḥalle götürdükde dellālar gelüp aḳça ṣarrāf yediyle 20. ḍarb-ḫāneye virürler ve eryāli ṭoḳuz dirhem üzere alurlar ve aḳçanıñ üzerine ṭoḳuz ay 21. vaʿde ḳatʿ idüp andan rūbiyye sikke iderler eger māl ṣāḥibi aḳça isterse yüzde 22. üç aşaġı varup andan aḳça virürler ve eger ṣabr ider ise ṭoḳuz ay tāmāmında 23. aḳçasın alur ve yüz riyāle iki yüz rūbiyye yaʿnī bir riyāle iki rūbiyye virürler her bir rūbiyye 24. üç buçuḳ dirhem bir buçuḳ çekirdekdir andan dellāl yediyle Ṣākird-i Ṣādıḳ ve Aḥmed-ābāda 25. tefārīḳ ḳumaş ve ber-veche daḫi keẕālik şeyʾler ışmarlarlar ve ṣāl Keşmirden gelüp 26. bender ṣūretde ṣatılur ve baʿżı ḳuṭnī ve alaca ve germsüt bender ṣūretde çıḳar 27. yine biz gelelim gümrük aḥvāline aḳçaya müteʿallik olan şeyʾler çıḳup ḫalāṣ olduḳda 28. dış çıḳarurlar dış diyü döşiyecek ve giyecek eṣvāb gibi ve zaḫīre gibi

3-b

1. anı çıḳarurlar gümrük emīni olan ādem bir yüksek yerde ḳapu dibinde oturur ʿarabacılar 2. aşaġıda oturur eṣvāb çıḳarmaġa gelen ādem içerüden bir parça şey arayıcınıñ öñine 3. götürüp baḳdırup ṭaşra çıḳınca yüz elli kerre dögüş ve biñ elli kerre ġavġa 4. sögüşme ve degnek yeme bī-ḥad bī-ḥisābdır arayıcınıñ öñine götürüp açar eṣvābın 5. bütün bir bir açar baḳarlar on dirhem büber daḫi bir yerde baġlu olsa anı daḫi açup 6. içine baḳar ve giyecek eṣvābı bir bir açup baḳarlar ve yaṣdıḳ ve yorġan ve döşek 7. cümlesini ḫamīr yoġurur gibi ellerinde ovalıyup içinde altun ṣaḳlı olmasun diyü 8. ve ṣandıḳ ve ṣaḥāre boşaldıḳda çeküc ile urup yoḳlarlar ki arasında taḫtanıñ 9. altun ṣaḳlanmış olmasun diyü depelerde olan yaġ bal her ne var ise şiş 10. ṣoḳup ḳarışdırırlar tamām aradıḳda üzerine bir ḳırmızı ḥac çeküp ṣāḥibi alup 11. ṭaşra götürür ol ḳırmızı ḥac nişān olmasa ḳapucılar ṭaşra ḳoyuvirmezler eger günde 12. yüz kerre daḫi gümrüge bir ādem girüp çıḳarsa çıḳarken bālāda ẕikri mürūr iden 13. minvāl üzere ararlar ve arḳası olan ādem ḥākimden bir kāġıd getürüp dışın 14. tīz çıḳarurlar ve baʿżı vaḳtde bānyānlarıñ naḫs günleri vardır beş altı gün gümrüge 15. gelmeyüp gümrük açılmaz ve gümrük ḳapandıḳda üzerine mühürleyüp öyle giderler 16. baʿżı ādemiñ bir ay bir buçuḳ iki ay dışı çıḳmayup öylece

çāmaşursız ve doñsuz 17. zaḥmet çeker ḫidmet-kārı çoḳ olan ādem tīz çıḳarur her biri bir şey'e yapışup 18. dögüşe dögüşe getürüp aradup ṭaşra çıḳarur eger ziyāde söyleyüp 19. bir kimesne'e verür ise ol ḳadar kötek yer ki ma'cūn olur eḳallī mertebe gümrükde iki yüz 20. üç yüz 'askerī ellerinde ḳılıç ve boġazında ḳalkan hemān biraz ziyāde şamāta idince 21. baş kötek iderler ve gümrüginde on yıldan on beş yıldan berü ḳalma eşyālar 22. var çürimiş ṣāḥibi bıraḳup vaz gelmiş çıḳarmak ḳābil degil ġayrısın buña 23. ḳıyās eyle ve Hindistānda pāre yerine ḳızıl minḳar geçer ḳalın ve sikkeli dörder 24. beşer dirhem dörder beşer köşeli ve çārşūsı bāzārı bedestānı yoḳdur bey' ü şirā 25. evlerde olur ve ahālī-i Hindistān bir rub'ı Müslümān ve bir rub'ı Fāris dirler āteş- 26. perestdir ve iki rub'ı bānyān kāfiridir ve ekser bey' ü şirāsı bānyān ile Fāris 27. elinden ve çārşūda bāzārda 'aṭṭār ve baḳḳāl ve sebzeci ve buġday ve ḍāru ve pirinç 28. keşrī ve odun ve tütün ve etmek ve laḥm ṣatan ekserī bānyān ve bānyān 'avratlarıdır 29. ve mu'āmelelerinde ḳabuklı bādem geçer her ḳırk sekiz dāne ḳabuḳlı bādem bir bīseye ki bir minḳara

4-a

1. geçer ve her gün ikindiden ṣoñra gümrük öñünde bir büyük bāzār ḳurılur 'aẓīm bey' 2. ü şirāsı olur her şey bulunur ve ḳal'a öñünde ikindiden ṣoñra dolab ḳurılup 3. ve ḥoḳḳa-bāz ve sāz çalan ve 'avratlar ve muġannīler ve oyun-bāzlar ḥattā yatsu geçene degin çārşūda 4. ve oyun-bāzlar da anda durur aṣlā anlar içün men' yoḳdur ve içki içme ve sā'ir 5. her ne fesād isterlerse hāy hūy ile āheng iderler ḥākim ṭarafından bu işleri 6. men' ider yoḳdur ve ḥākimleri daḫi bu ḥāl üzeredir lākin kendü ḥāllerinde hiçbir kimseye 7. ziyān idüp çārşūda ġavġā ādem dövme öldürme şey'i çalınma böyle şey olmaz 8. nıṣfü'l-leylde istedügin maḥalle varup gez edebiñle ve ḳuşları ekserī ṭūṭī ḳuşıdır 9. ve evleri kārgīr üzeri kiremid örtmedür ve ḳuyuları ṭatlıdır evleri laṭīfdür açıḳlıḳdır 10. ve ṣoḳaḳları çamurdur altı ay yaġmur yaġar Rūmda yaz olur Hindistānda yaġmur 11. ḳış olur Rūmda ḳış olur anda yaġmur kesilür yaz olur ve evlerde olan çirk-āb 12. Anaṭolu gibi ḳış güni ṣoḳaġa aḳıdırlar ve yaz güni maḫṣūṣ ḳuyuları var aḳıdırlar 13. ve evleriniñ direkleri ve taḫtaları zāc aġacındandır aṣlā çürimez ve ḳurd yemez ve bu diyārlarda 14. ḳoyun eti yiyen ādem ishāle uġrar ol sā'at bütün Hindistānda yedikleri 15. keçi eti ve öküz etidir keçi etiniñ yüz otuz beş dirhemi üç buçuḳ bīseyedir 16. yüz otuz beş dirheme sirkeçe dirler ve sebzeler de bamya bādincān ḳabaḳ-ı faṣliyye 17. ve mülūḫiyye bulunur ve mīvelerde muz ve

incīr ve nār-ı ṣāfī çekirdek ve ḫıyār bulunur ve bundan ġayri 18. dürlü mīveleri vardır Rūm mīvesine beñzemez ve süt yoġurd çoḳdur ve ḳaymak ve tāze 19. peynir çoḳdur ve etmek ekşeri evlerde yaparlar çārşūda ṣatılan noḫūd unındandır ve bender 20. ṣūretde iki ḥammām vardır her birinde birer ḳurna birer ḥavż vardır ṭaşra cāmekānı eski 21. ḥaṣırdandır döşenmiş ve ḥammāma giden ādem nevbet ile yunmaḳ gerek ve ḥammām kīsesi 22. ṣālī ṣūfdandır ve içerüsi ṭaş döşeme degildir ṭaṭṭap yapmadır ṭaṭṭap 23. Ḫorasān kireç kül ile ḳum ile ṣıvanmışdır ṭaşdan berk olur dīvārları daḫi 24. öylecedir ḳırılmaḳ mümkin degildir eṭrāfı ḳalʿadır üç buçuḳ sāʿat çeker yayan ādeme ve bāġ 25. ve bāġçeleri var ġāyet laṭīf içlerinde köşkler ve ḥavżlar var lākin mīve olmaz hemān 26. sebze-zārdır ve büyük aġaçlar var ve penbe aġacı ġāyet büyük olur çınar aġacı 27. ḳadar beher sene üç dört defʿa penbe olur ve cāmiʿleri var ekşerīniñ mināresi yoḳdur 28. ve anda ḳahve az içerler pan dirler bir yeşil yapraḳ yirler ṣarmışaḳ yapraġına beñzer beyāża 29. meyllidir içine bir mikdār doġranmış nevfel ve ḳaranfil ve ḳaḳula ve cüzʾ-yi kireç daḫı

4-b

1. ḳoyup anı yirler ve bir kimseye misāfir daḫi varsa anıñ ile gülāb virürler buḫur od 2. ʿanber tütsi virmek ʿādet degildir baʿżı yerlerde ḳahve virürler bir küçük fincān ile 3. ve ehl-i Hindistān bütün gün pān yirler ve Hindistānda ʿavratlar gündüz aṣlā ṭaşra 4. çıkmazlar gice ile birbirlerine varurlar yine ʿarabaya binüp öyle varırlar ve erkekler daḫi ʿarabaya 5. binerler gerek Müslümān gerek bānyān gerek Fāris aña binerler ʿarabaları baʿżı iki tekerlekli 6. baʿżı dört tekerlekli üzeri ḥazārından örme ḳubbe ve eṭrāfı daḫi keẕālik beyāż öküz 7. çeker öküzleriniñ boynuzları ġāyet uzun ve ṣarı teneke ile ḳaplu boynunda ve boġazında 8. ziller var ve ġāyet iri ve semüzdür aṣlā kemükleri görünmez ve maḫṣūṣ seyisleri vardır 9. bir ḳaç kerre tımār iderler ve ġāyet çoḳ segirdirler ve büyük bāzirgānlar ve aʿyān-ı vilāyet olan 10. ādem yalḳı dirler bir şeyʾ var aña binerler iki ḳulları öñünde ve ardında bir ve içinde bir ādem boy boya 11. yatur üzeri kemer gibi yapılmış ve iki ādem omzında götürür uzaḳ yire gidince dört 12. ādem götürür ve Hindistānıñ ḳavāʿidi budur ki aʿlā ve ednā Müslümān ve Bānyān öñünde 13. ʿaskerī götürür kimi beş kimi on ḥattā yüz yüz elli ādeme varınca baʿżı iki üç 14. ḥālince ʿaskerīleri boynunda bir ḳalḳan ve elinde bir ḳılıç baʿżı ḥarbe daşur ve ekşer Ḥabeşī köleler 15. ḳullanurlar ve ekşer ṭaʿāmları keşrī pirinç ile pilāv idüp anı yerler ve ekşer öyleden ṣoñra 16. uyurlar ve çārsūsında gicelerde uşaḳlar sāʿat dörde varınca fetek şenligi iderler 17. ve Bānyān ʿavratları gice ve

gündüz şoḳaḳlarda gezerler her biriniñ boġazında altun zencīr üç 18. dört ḳat ve elinde ayaġında gümüş ḫalḫal birer oḳḳa gelür Fāris ʿavratları buña keẕālik 19. bunlara kimse bir şey söylemez yüzleri ve gögüsleri açuḳ ve başı açuḳ belinde bir alaca beştemāl 20. ve başına bir alaca beştemāl örtmüş her şey'i meydānda açuḳ gice gündüz çārşūda ḳarınca 21. gibi devr iderler bir kimse aña bir kelām söylemez ve Fāris ʿavratları daḫi bu minvāl üzeredir ve Bānyān 22. kāfiri ve Fāris bunlar cümlesi ḫarāc virmezler ve Bānyān didikleri ġāyet çoḳdur ḥad ü ḥisābı 23. yoḳdur ve bu ṭā'ife öküze ve aġaca ve ṣuya ṭaparlar ve bunlar Ḫażret-i Ādem ʿaleyhi's-selāmıñ 24. ṣuḥufın oḳurlar ve laḥm ḳısmın ve ḥayvānāt ḳısmın yemezler ve öldürüp boġazlamazlar ve kehle ve pire 25. daḫi öldürmezler ve öldürmege daḫi ḳoymazlar öldürürken görürse elinden alup götürür 26. ve her gün ṣabāḥ ḳalkdıḳda öküz sidügi ile aġzın ve yüzin yur andan yine pāk ṣu 27. ve misvāk ile aġzın yuyup er ve ʿavrat bu minvāl üzere Bānyān ḳısmıdır andan 28. yuduḳdan ṣoñra varup çaya giderler yolda giderken her ne ṭarafda güneş görürse aña temennā 29. iderler andan aḳar ṣu ki büyük çaydur Nīl-i mübārek ḳadar çayıñ kenārına behmenleri oturur

5-a

1. ṣoyunup eṣvābın yanında bıraġup ṣuya gider ve ṣuya ṭapar ve güneşe baḳup ṭapar 2. ve mır mır idüp oḳur andan burnun ve ḳulaġın ḳapayup on iki kerre ṣuya dalup 3. çıḳar ve ṣuya secde ider andan iki avucı ile elli kerre başına ṣu döker ve ḳırḳ kerre iki 4. omuzlarına ṣu döker ve yine güneşe ṭapar eline yeşil ot alup ḳırḳ kerre ṣuya ṣoḳup 5. çıḳarur ve mır mır ider ve bir pirinç ḳabı var ve boġazında ḥamāyili var bir ip ṭaḳmış elin aña 6. ṭaḳup ol pirinç ḳabı ṣuya daldırup ṣu doldurup yine ṣuya döker bir ḳaç kerre 7. böyle idüp yuḳarudan aşaġı boşaldır ve yine ṣuya daldırup çıḳarur 8. ve mır mır duʿā idüp iki eli ile güneşe işāret idüp ṣuya dalup çıḳup 9. behmenleriniñ papazlarınıñ yanına varup belindeki peştemālin çıḳarup eṣvābın giyer 10. ve ḳarşusında diz çöküp oturur papazları elinde bir çanāḳ içinde öküz sidügi 11. ile zerdeçād ezüp alnına nişān ider ve bir miḳdār daḫi öküz sidügi ile ezilmiş 12. gül sürer alnına ve ḳulaḳlarına hem gül hem zerdeçād ve güli gögsine ve boġazına ve ḳarnına 13. ve ḳollarına daḫi sürer ve papaz mır mır ider baʿżılarınıñ zerdeçād sürdükden ṣoñra üzerine 14. bir miḳdār pirinç daḫi yapışdırur ve ol daḫi papazıñ alnına sürer ṣoñra giderken bir bīse 15. ve yāḫud biraz bādām ve yāḫud bir miḳdār ṭārū ve yāḫud bir miḳdār pirinç virüp 16. iki üç dört kerre er ve ʿavrat böyle iderler ve her ḳanġı kāfir ziyāde günde ṣuya gider ise 17. zuʿm-ı bāṭıllarınca ol ṣūfīleridir eḳalli

iki kerre şu girerler ve şudan çıkup bir yeşil ağaç 18. var aña ṭaparlar ve bu Bānyān didikleri ṭā'ife seksen dört dürlüdür 19. iʿtiḳād-ı bāṭılī bir gūnedir ve bunlar aşlā et yemezler ve bir ṭā'ife vardır melāl-ḫor dirler ki 20. yaʿnī mābeynlerinde çingānedir ol her ne bulur ise yer ol birleri ne et yer ve ne Müslümānıñ 21. yapdıġı şeyi yer ve birbirleriniñ ṭaʿāmın yemezler ve şuyın içmezler ḳaçan ḳarnı aç olur 22. ve şusuz olur varup evinde yiyüp içer eger acından geberse ve şusuzluḳdan 23. cān-ı ḥabīṯi cehenneme gitse Müslümānıñ eli degdügi şeyi yiyüp içmezler ve bu seksen dürlü 24. Bānyān ṭā'ifesiniñ her biriniñ alnındaki nişānı bir gūnedir ve bu ṭā'ifeler cümlesi 25. ulların nāra iḥrāḳ idüp cān-ı ḥabīṯin cehenneme irsāl iderler ḳaçan anlardan birisi 26. geberse tīzce odun ḥāżır idüp ölüyi şu kenārına götürüp yuyup 27. ve kefenleyüp vücūd-ı necesin āteşe ḳoyup yaḳup kül idüp hevāya ve şuya 28. şavururlar iʿtiḳādları budur ki insān dört şey ile mergīdir nār hevā mā türāb 29. yaḳdıḳda bu dördi daḫi ḥaḳḳın alur rūḥ Allāhıñ yanına gider eger ʿameli dünyāda eyü ise 30. yerine bir ulu manṣıb ṣāḥibi devletlü kişi olup bir daḫi dünyāya gelür insān üç

5-b

1. kerre dünyāya gelür dirler eger ʿamelü eyü degil ise bir kötü ḥayvān olur ve eger ne eyü ne kötü ise 2. rūḥ bir eyü ḥayvāna girüp dünyāya gelür üç kerre tamām dünyāya gelüp gitdikde eger eyü ʿamelli ādem 3. ise rūḥı Allāhıñ yanına gidüp ẕevḳ ü ṣafāda olur eger kötü ʿamelli ise Allāhıñ 4. yanında on yedi ḳapu var içlerinde yılan çıyan ʿaḳreb ṭolu anda ʿaẕāb olur dirler 5. ve cümle gelen peyġamberleri inkār iderler ve evlerin ṣığır necesi ile ṣıvarlar oturacaḳ ve gezecek 6. yerlerin ve Hindistānda ṣarrāf ve bāzirgān ve cevāhirci ve her dürlü ṣanʿata ḳarışan 7. Bānyāndır etmek ṣatan ve ḳaṣṣāb ve küllün ġayri bi'l-mevcūd ve bu kāfirler zuʿmlarınca çoḳ ḫayrāt 8. iderler Müslümānlarıñ işlerinde çoḳ bulunurlar ve dellālar Bānyāndır bütün gün sögüp 9. ve dögsen ağzın açup bir cevāb virmezler her ne iderlerse ḥaḳḳımızdır dirler ve ḫayrāt 10. şu götürürler ve yol taʿmīr itdirirler ve bürke ve ḥavż yapdırırlar velākin on ġuruşı 11. bir ādemde bir gün dursa fā'iz alurlar işleri böyledir ve içlerinde zengīn kāfirleri çoḳdur 12. ve bu Bānyān ḳısmı başlarına beyāż ṣarınur ve alaca ṣarınur ve başma yemeni ṣarınur ve işleme 13. dülbent ṣarınur ve yeşil dülbent ṣarınur ve ḳırmızı ve mā'i ve mor ve sincābī dülbent 14. ṣarınur hemān göñli nice ister ise öylece ṣarınur yeşil ṣarındıġın menʿ eylemezler 15. ve ṣaḳalların tıraş idüp bıyıḳların daḫi ḳırḳup ince ḫilāl gibi ider ve ḳulaḳ 16. ları yanında iki zülf ḳoyuvirürler Yahūdī

gibi ve bu diyārlarda gerek Müslümān gerek 17. kāfir üstelerine cāme giyerler cāme didikleri ḳıvrıñlı ve bedeni ḳuşaḳ yerine 18. gelince ṣıkma bedenine göre aşağısı eteklik gibi Mevlevīler giydügi gibi ve Müslümānlarıñ 19. ṣol yaḳası ṣağ üzerine ve ṣağ yaḳası ṣol yaḳası üzerine olan Bānyān ile 20. Fārisdir ve Hindistānıñ a'lāsı ve ednāsı bunı giyerler pāşālarına pādişāhlarına varınca 21. üzerine biniş giymezler velākin evvelden anda sākin olma Rūmlılar vardır anlar 'Oṣmānlı kesīminde 22. esbāb giyerler ve Hindistānda Rūm 'askeri ġāyet maḳbūldür anda Bāġdādlı ve Muṣullı 23. ve Kerkükli ve Baṣralı çoḳdur ekṣer 'askerīdir bāzirgān daḫi vardır ve Kürdistānlı daḫi 24. vardır ve bu diyārlarda ḥākim olan file binerler ve köslerin file yükledirler ve her ḥākime 25. yedi sekiz fīl olur ālāy itdikde ve her bir yere gitdikde file binüp gider ve pādişāhları 26. bir ḥākime ikrām ri'āyet eylerse fīl gönderirler ve ḫil'at gönderdikde bir cāme ve bir ṣarıḳ 27. işleme ve bir şāl gönderirler serpāv ta'bīr iderler anı giyüp file binüp ālāy iderler 28. ve mehter-ḫānesi sūrna yerine ḳaba cūra çalarlar ve ḳudūmleri büyükdür ve zilleri ve kösleri 29. vardır ve boruları daḫi var altı 'arşun ḳadar uzundur anı çalarlar ve bu diyārda 30. dükkānları ġayet çoḳdur sebze ve baḳḳāl ve 'aṭṭār ve fincāncı ve ḫūrdacı bu gūne ḳumaş

6-a

1. ṣatılan dükkānları azdır dükkānları hem dükkān ehl ü 'iyāli dükkānıñ içinde kendüsi 2. ṭaşrada bey' ü şirā ider altı zirā' bir oṭada yedi sekiz ādem uşaḳ sākin 3. olur bunlar Bānyān ṭā'ifesidir ve bu ṭā'ifeniñ ol ḳadar keṣreti var ki ṣoḳaḳda 4. çārşūda bāzārda ḳarınca miṣāli 'avratları memeleri açuḳ belinde bir peştemāl başına bir ucın 5. atmış bu gūne ve buña göre bir ṭā'ife daḫi var anlara Fāris diyü ta'bīr iderler āteşe ṭaparlar 6. ṣaçların traş eylemezler ve ṣaḳalların kesmezler ṣaḳalları uzun ḳuşağında boġazında 7. tesbīḥ ṣūfī ḳıyāfet bilmeyen ādem Müslümān ṣūfī ẓan ider bunlar ṣuya da ṭaparlar gice 8. ve gündüz önden āteşi eksük eylemezler ve mūm ḳandīl yaḳsalar anı söyindirmezler ḥattā kendü 9. kendüye söner varup kendüsinden āteş ṭaleb eyleseñ āteşden 'öẕr dileyüp 10. andan virür ve āteşleri dökinse bir ġayri yerden ḳomşularından āteş ṭaleb idüp 11. yaḳmazlar üç sā'atlik yerde bir köy var varup andan getürürler ve ḳara ḳarġaya 12. dā'im ikrām iderler sebebi budur ki bir dāne mel'ūn mürd olsa anı yuyup kefenleyüp 13. mezāra götürürler mezārları böyledir ki bir ḳuyu yapmışlar ḳuyunuñ ağzınıñ yanında tābut 14. miṣāli kārgīrden yapmışlar kimi büyük kimi küçük mürd olan kāfiri oraya götürüp 15. ḥaddine göre oturdurlar ve yüzin açuḳ ḳorlar eger ḳara ḳarġa gelüp ol mürd

olan 16. kāfirin gözin çıḳardır ise ol melʿūn lā-teşbīh īmān ile gitmiş diyü iʿtiḳād 17. iderler eger gözin çıḳarmaz ise murdār olmuş diyü cezʿ ü fezʿ iderler ve mürd olan 18. melʿūnı getürüp mezāra bıraġup geldikde anda ḳarġalar ziyāfet iderler ḳarġalar 19. yiyüp çaġırup giderler ise ol melʿūnuñ āḫiretde ḥāli ḫoş olur diyü 20. iʿtiḳād iderler eger çaġırmazlar ise āḫiretde ḥāli eyü degildir diyü iʿtiḳād iderler 21. bilād-ı Rūmda meşhūr ḍarb-ı meṡeldir ḳarġaʾi besle ki gözin oymaġa lāzım olur dirler bu melʿūnlar 22. ḳarġaʾi beslerler ki geberdikde gözin oymaḳ içün ve bu ṭāʾife Ḫażreti İbrāhīm ʿaleyhiʾs-selām 23. ṣuḥufın oḳurlar ve bundan ġayri dürlü dürlü bidʿatleri çoḳdur ve bu ṭāʾifeniñ 24. ʿindinde ḫamr içmek mubāḥdır dāʾim sekrānlardır ve Bānyān ṭāʾifesiniñ ʿindinde ḫamr 25. içmek ḥarāmdır ve içenler alçaḳdır ve lākin baʿżıları esrār şerbeti içerler ve Müslümānları 26. daḫi ekṡerī esrārı şerbet idüp içerler içenleriñ beñzi ṣarılıḳ düşmüş 27. ādem gibi ṣararmış ve gözleri daḫi ṣararmışdır ve bāġçeleri ġāyet laṭīfdir 28. aġaçları var çiçekleri aġaçlarında mīve-dār aġaçlar azdır mīve-dār aġaçları muz

6-b

1. ve incir ve nār-ı ruʿmiye ve temürhindī ve ḳanṭara aġaçları var ḳanṭara didikleri emrud gibi ḳatı 2. bir şeyʾdir ve incir ufacıḳ olur iki dānesi bir bīseyedir yaʿnī bu pāreye ve çiçekleri 3. feslegen ve teber ve ḫarūs ibigi ve gice ṣafā ve ḥanā çiçegi bunlar envāʿ dürlü olur beyāż ala 4. güvez mor ṣarı alaca ve yapraḳları daḫi keẕālik alaca olur ve baġçelerinde köşkleri 5. olur eṭrāfında ḥavżlar fevvāreler ve selsebilleri var lākin ṣuyın ḳuyudan çeküp 6. aḳıdırlar ve baġçeleriniñ bir ṭārafında yine bādincān ḳabaḳ bamya melḥiy ḳorġaz semüz ot 7. ṭurb böylesi ekerler ve ḳaṭīfe çiçegi gāyet çoḳ bulunur ve her kim ister ise varup 8. ṣafā ider ḳalʿadan ṭaşra kūhistāna beñzer yeşil çemen aġaçlıḳ bu gūnedür giceler 9. baġçelerde ḳalup çengī içki ile ṣafā ve ẕevḳ iderler anlar içün mānīʿ olur yoḳdur 10. ve ehl-i Hindistān cümlesi nārgile içerler her bir nārgile-dār yüz rūbiyyeye ve daḫi ziyādeye 11. çubuḳ içer azdır içenler daḫi aṣlı Rūmlıdır ve bir yere gitse nārgile ḫidmet-kārıyla götürür 12. ve meẕkūr Bānyān ṭāʾifesinde bir ṭāʾife var çevgī diyü taʿbīr iderler çıplaḳ gezerler 13. setr-i ʿavrat daḫi eylemezler ve ṣaçların ve sāʾir ḳılların traş eylemezler anlar içün bir yerde 14. ḳorḫu yoḳdur her ne maḥalle isterler ise giderler ve mālları çoḳdur ṣarrāflar da muʿāmele ile işler 15. ve bu ṭāyife baʿżı çoḳ riyāżet iderler on iki sene kendüyi ellerinden aġaca 16. aṣup ḳoyuvirmez elleri öylece ḳurıyup aġaç miṡāli olur ḫidmet-kārları yedirüp 17. içirdirler riyāżetinde yedügi süd ile şeker ve yaġ ile şekerdir baʿżı

bir elinden ve baʿżı 18. iki elinden aşılur bu güne cānlarına dürlü dürlü cefā iderler başlarındaki şaçlar yerde 19. bir zirāʿ miḳdārı sürinür ve ḳulaḳlarına büyük ḥalḳalar daḳarlar rāvīdir ẕekerine 20. daḫi ḥalḳa daḳup terk-i dünyā olur bu kāfirleriñ beyninde lā-teşbīh peyġamber miṡālidir 21. ol melʿūnlarıñ ẕekerin öperler ve bedenlerine bütün kül sürerler ekṡer silāḥa 22. müteʿallik olan şeyʾi anlar ṣatarlar 23. müşārun ileyh merḥūmuñ ḫaṭṭıyla olan taḳrīr bālāda işāret olundıġı üzere 24. bu maḥalde ḳalmaġla işāret olundı.

VI

MORALI ES-SEYYİD ES-SEYYİD ʿALİ EFENDİ SEFĀRET-NĀMESİ

3.

Bismillāhirraḥmānirraḥīm 1. el-ḥamdü lillāhi Rabbiʾl-ʿālemīn veʾṣ-ṣalātü veʾs-selāmü ʿalā seyyidinā Muḥammedin ve ālihī ve ṣaḥbihī ecmaʿīn 2. bāʿiṡ-i taḳrīr taḥrīr-i bendegī oldur ki cānib-i meʿālī menāḳıb-ı Devlet-i ʿAliyye-i ebediʾl- 3. istimrārdan França cumhūrı ṭarafına sefīr irsāl tesyārına irāde-i seniyye 4. taʿalluk buyurmaġın çāker-i kemīne envāʿ-ı ʿināyet-i celiyye ve aṣnāf-ı merāḥim-i seniyye ile 5. kām-bīn ve ḫidmet-i sefāret-i merḳūmeye nāmzed ve taʿyīn buyuruldıġım ecilden tedārikāt-ı 6. seferiye teʾdiye ve ikmāl ve biñ iki yüz on bir senesi Ramażān-ı şerīfiñ yigirmi 7. yedinci ve Martıñ on beşinci mübārek yevm-i sebt istīcār olunup ḥāżır ve müheyyā 8. olan sefīneye süvār ve āb-ı rū-yı büldān ve emṡār olan maḥmiye-i İstanbuldan 9. mütevekkilen ʿalallāhi Teʿālā fek-i lenger-ḳarār ve müsāʿidelice rūzgār iʿānesiyle 10. ol gün ve irtesi güni müteveccih-i semt-i maḳṡūd ü merām olup āheste-reftār

4.

1. ile yevm-i iṡneynde ḳalʾa-i sulṭāniye ḳurbında kāʾin maġara burnı-nām maḥalle lenger-efgen 2. ārām ve baʿżı güne zeḫāʾir tedārikiçün iki gün mekṡ ve māh-ı ṣıyām ḳarīn-i ḥüsn-i 3. ḫitām olmaġın mevsim-i bahār olmaḳ ḥasebiyle rūzgārlar da çendān devām ve beḳā 4. olmayup ṭavāʾif-i mellāḥīniñ büyük fırtına taʿbīriyle taʿrīf ve hirāsān 5. olduḳları limanlıḳ ḥalātı rūnümā ve aralıḳda muḫālif lodos rūzgārları 6. ḥudūṡ ile biʾż-żarūr şevvālüʾl- mükerremiñ beşinci günine dek maḥal-i merḳūmda 7. iḳāmet ve īvā baʿdehū muvāfıḳca rūzgār hübūbına mebnī maḥal-i merḳūmdan ḥareket 8. ve ḳalʿa-i sulṭāniyeden eṡnā-yı mürūrda üç ḳıṭʿa selām ṭopı endāḫte 9. olunup ḳalʿa-i merḳūmeden daḫi üç ṭop endāḫt ile merāsim-i ʿādiye 10. riʿāyet ve icrā olunup taḥrīk ve teşvīḳa bāʿiṡ olan rūzgār semt-i 11. bī-vefāyīden cilve-künān-ı vezān ve

ṣaddü'l-baḥr ḥavālīlerinde külliyyen noḳṣān 12. olmaġla tekye ṭaraflarında vāḳiʿ Ḥavżlar nām-ı diger Selvilik-nām maḥalde 13. żarurī iḫtiyār-ı firār ve yevm-i firārda şedīd yaġmur ve fırtına bedīdār ve sefīne 14. müdīri maḥal-i merḳūmda iḳāmeti tecvīz itmediginden maḥal-i merḳūmuñ maḥāẕīsinde 15. vāḳiʿ Berber limanına varılup iki gün ve iki gice şiddetlü fırtına ile güẕārende-i 16. evḳāt ve maḥal-i mezbūr lodosa ḳarşu açıḳ liman olup emvāc pey-der-pey 17. taḥammül-güẕār oldıġından hevāya ṣafvet gelinceye dek sālifü'ẕikr maġara 18. burnuna ʿavdet taṣvīb ve üç gün daḫi anda mekṣ ve iḳāmet ve müsā'id 19. rūzgār der-kār olmaġla māh-ı merḳūmuñ on üçünci güni ḥareket ve ol gün 20. ve gice ve ferdāsı emvāc-ı ke'l-cibāl ile uġraşaraḳ Fşikest ve sefīne mellāḥīnine mevriṣ-i fütūr ü ḥayret olmaġın hezār 23. meşaḳḳat ile ḫilāf-i ṭarīḳ-i Atina nevāḥīsinde vāḳiʿ Maḳronişi-nām ḫarāb limana 24. vāṣıl ve iki gün iḳāmet-i żarūriyyede envāʿ-i miḥen ḥāṣıl ve baʿdehū rūzgāra fi'l-cümle 25. sükūnet ʿārıż ve şikest olan ālet cebr ü tebdīl olunmaġla māh-ı merḳūmuñ

5.

1. altıncı güni ḥareket ve üç gün mürurunda ʿale's-seḥer Mora cezīresinde 2. kā'in mütūn ḳalʿası pīş-gāhına resīde ve üç gün mekṣden ṣoñra andan daḫi 3. fek-i lenger-ārām ve semt-i Morada teveccüh olunup deryā limanlıḳ ve cüz'ī meşy 4. ü ḥareket ile sekiz günde İtalya memālikiniñ semt-i nihāyeti olup ʿāşir-i 5. cihān-dārān-ı Sulṭān Süleymān Ḫān merḥūmuñ vaḳtlerinde Cezā'ir-i ġarb ṭarafından 6. zuhūr iden mücāhidīn-i dīn bu maḥalle Polya yaḳası taʿbīriyle benām ve ḫarīṭalarda 7. çizme şekline şebīh ve meṣīl olan Kalabarba eyāleti ḥavālīlerine vüṣūl ve hezār 8. pīç-tāb ile Ṣicilya cezīresi mużāfātından olan Mesina şehrine düḫūl 9. ve sefīnede mevcūd olan ṣu tekmīl olup ṣu almaġa iḫtiyāc mes itmegin 10. ol gün ṣu içün iḳāmet ve ferdāsı ḥareket muṣammim iken nāgehān şiddetli 11. hevālar vezān olup muḫālif olmaġla güşāyiş-i hevāya ḳadar żarūrī iḳāmete 12. niyet olundı cezīre-i merḳūma yedi yüz mīl dūr ile meşhūr ve ṭūl ü ʿarżına 13. naẓaran sevāḥilden maʿdūd iken derūn-ı cezīrede maʿādinli ṭaġlar ve ḫuṣūṣan 14. Etna dimekle maʿrūf zīr ü bālāsı berf ile memlū bir cebel-i cesīmü'l-heykel 15. taḳrībiyle āvān-ı nīsān cezīre-i merḳūmuñ hevāsı maḳārin-i ʿArabistān iken cebel-i 16. meẕkūruñ ẕirvesinden ġayri maḥāl ve mevāżiʿ i berfle māl-ā-māl ve ẕirvesi taḫmīnen 17. bir büyük ḫırmen yurdı ḳadar maḥalli berfden ʿārī ve aralıḳda düḫān ve gicelerde 18. āteş-i şuʿle-feşān ile mālī olup naḳl ü muʿāyene olundıġına göre ol ḥavālīlerde 19. bu vechle āteş-nihād üç

ḳıṭʿa cibāl olup mārü ʾz̲-z̲ikr Ṣicilyada 20. olan Etnadır ve birisi daḫi cezīre-i merḳūmeniñ cānib-i cenūbīsinde ḳırḳ mīl 21. mesāfede vāḳiʿ İstromboli nāmı ile meşhūr bir cezīre olup ḥīn-i mürūrda

6.

1. meşhūdumuz olmuşdur digeri daḫi Seciltin ḳralınıñ maḳar-ı ḥükūmeti olan Napoli 2. şehrine müşerref olan cebeldir gündüzlerde düḫān ṣuʿūdında üçinden daḫi bir 3. anda ẓuhūr ve ke̲z̲ālik gicelerde āteş ve baʿżen iñildi bir veznde bir sāʿat 4. ve bir daḳīḳada vuḳūʿ buldıġını tecrübe itmişlerdir Mesina şehri z̲ikr olunan Ḳalabarya 5. cānibine deryā cihetiyle ḳarīb ve boġaz içi mi̲s̲illü ḳıyıları yaḳīn olup ancaḳ 6. aḳındısı ce̲z̲r ü med ile yigirmi dört sāʿatde dört defʿa tebeddül ve taḥavvül 7. ve aralıḳda dökindileri olmaḳ sebebiyle āmed-şüd iden sefāyin aṣḥābı mübtelā-yı meşāḳ 8. ü miḥen ve rehber ve ḳılaġuza muḥtāc olurlar ḥavālī-i me̲z̲kūrda āteşli ṭaġlar 9. sebebiyle fırtına ve yaġmur ve raʿd ve berḳ ve zelzele eksik degildir sālifü ʾz̲-z̲ikr 10. Mesina Limanına baʿde ʾl-vüṣūl ḳumandan ṭarafından ve ne̲z̲ārete meʾmūrlar gelüp tehniyet-i 11. ḳudūm idüp devlet-i ebed-müddet ile Seciltin ḳralı beyninde der-kār olan 12. dostī ve müṣāfāta ḥürmeten li-ecli ʾl-ikrām ḳalʿadan on iki ṭopı endāḫt 13. ile şenlik ideceklerine bināʾen süvār oldıġımız sefīneden daḫi cevāb ṭopı 14. endāḫt olunmasını ḳumandan iltimās itmekle vech-i meşrūḥ üzere ḳalʿadan 15. on iki ṭop endāḫt idüp bu cānibden daḫi beş ḳıṭʿa ṭop endāḫt 16. olundı şehr-i me̲z̲kūr maṭbūʿ ve müferriḥ ve ke̲s̲ret-i enhār ve ḥadāʾiḳ-i bī-şümār 17. ve vefret-i i̲s̲mār-ı gūn-ā-gūn ile maʿmūrca olup ancak on üç sene muḳaddem şiddetli 18. bir zelzele vuḳūʿıyla ebniye-i şehr virān ve bā-ḫuṣūṣ leb-i deryāda olan emākin 19. külliyetlü raḫneye dūçār olmaġla çoḳ maḥalli heyʾet-i ḫarābīde nümāyāndır şehr-i 20. me̲z̲kūr ormanlı tepeler içinde binā olunmuş oldıġından leb-i deryāda başḳa başḳa 21. palanḳa şekli ḳalʿalar ve tepelerde daḫi burc ve ḳuleler ile maḥrūs olup ancaḳ ḳalʿalarında 22. çendān metānet olmadıġı ve müteferriḳ olmalarıyla ledeʾl-iḳtiżā birbirlerine muʿāvenet 23. mümkin olmamaḳ ḥasebiyle ḫaṭardan müstaġnī degildir ve ḳumandān-ı mersūm sāl-i ḫūrde 24. bir ceneral olup şekerleme ve şükūfeden māʿadā tā-be-hengām yaʿnī mevsim-i nīsānda

7

1. tāze üzüm ve ḳavun ve tāze kirās ve enār ve elma ve armud ve sāʾir nekre mīveler 2. irsāliyle levāzım-i ikrāmı ikmāle ḳanāʿat itmeyüp efrenc ṭāʾifesi İstanbuldan 3. sefīne ile gelen ādemler

ile ḳırḳ gün mürūrından evvel iḫtilāṭ ve ülfet itmekden 4. hirāsān iseler daḫi ceneral-i mersūm mülāḳāta iẓhār-ı raġbet ve ricā ve kenār-ı şehrde 5. vāḳiʿ bir ḫāne taḫliye ve şehr-i meẕkūruñ vücūhıyla gelüp ziyāret merāsimini icrā 6. Devlet-i ʿAliyye-i ebed-ḳarārıñ elṭāf ve iḥsānından teşekkür ve minnet-dārlıḳ muḳaddimesiyle 7. mersūm bundan aḳdem elli beş tārīḫi eṣnāsında Devlet-i ʿAliyye ile Seciltin 8. kralı beyninde ʿaḳd-i peyvend-i ṣulḥ ve ṣafvetde cānib-i salṭanat-ı seniyyeden sefāret 9. ile meʾmūr Küçük Ḥüseyin Efendi merḥūm ile İstanbuldan biʾr-refāḳa şehr-i 10. meẕkūra gelmiş oldıġını iḫbār ve dostluġa dāʾir tezāyüd-i maḥabbete mütedāʾir 11. baʿżı güne ṣoḥbetler ile imrār-ı vaḳt ve ceneral-i mersūmuñ hedāyā-yı mersūle-i 12. meẕkūresine bedel on miṣḳāl ʿıṭr ve yüz dirhem miḳdārı ʿūd miṣillü hediye 13. ile muḳābele olundı şehr-i meẕkūrda ṣu almaḳ içün bir gün iḳāmet 14. olunmuş iken şedīd rūzgārlar ve bārān ve fırṭına ẓuhūrına bināʾen żarūrī ṭoḳuz gün meḳṣ ve baʿdehū hevāya güşāyiş ve müsāʿid rūzgār hübūbına ibtināʿ-i ḥareket 16. ve ẕikr olunan İstronblu aṭasınıñ yanından mürūr olunup aṭa-i merḳūm 17. sengistān ve mehībü ʾl-aḥvāl iken derūnunda iki ḳıṭʿa cesīmce ḳaryeler 18. mevcūd ve sekenesi āteşiñ şiddet ve gürüldisine meʾnūs ü meʾlūf olup 19. ṣayd-ı māhī ile iktisāb-ı taʿayyüş eyledikleri meşhūd oldı bundan ṣoñra 20. Sardunya ve mülāṣıḳ gibi görinen maʿhūd ġavġālı Ḳorsiḳa cezīrelerini 21. uzaḳdan temāşā ile mürūr üzere iken Ḳorsiḳa cezīresi boġazlarından 22. defʿaten bir ḳıṭʿa Cezāyirlü fırḳateyni ẓuhūr ve süvār oldıġımız sefīneye ledeʾt-teveccüh 23. Dolya sancāġı güşād olunduḳda devr-i şenīd ile sefīne kapudānını daʿvet itmekle

8

1. sefīne filikesi tīz elden tenzīl olamayacaġı ve anlar ḥarbī ve apiḳo olmalarıyla 2. isterlerse anlardan ādem gelsün diyü devr-i şenīd ile cevāb virildikde der-ʿaḳab 3. yazıcı ve bir ḳaç nefer rüʿesāsı gelüp tehniyet-i ḳudūm eylediler ḳahve virilüp 4. iʿāde olundı lākin fırḳateynden ṭop endāḫtla merāsim-i ikrāmī 5. teʿdiye-i lāzimeden ise de biz şikāre müteraḳḳibiz ṭop ṣadāsı ʿayyūḳa peyveste 6. olduḳda şikārımızı ḳaçırırız diyü iʿtiẕārları ḳabūl olundı ancaḳ iki 7. sāʿat ḳadar meḳṣ ve tavaḳḳufumuz baʿdehū maḥal-i maḳṣūda varmaḳda bāʿiṣ-i teʿḫīr ve meşaḳḳat 8. olmuşdur ne ḥāl ise ṭoḳuz günde ki sene-i merḳūme ẕiʾl-ḳaʿdetiʾş-şerīfesinün 9. on sekizinci mübārek yevm-i iṣneynde Marsilya şehriniñ neẕāret limanına lenger-10. endāz-ı vuṣūl ve yedi ḳıṭʿa selām ṭopı endāḫt olundı liman-ı mezbūr 11. Marsilya şehrine baʿīdce olup ahālī ve

żābiṭānıñ vürūdumuzdan ḫaberleri 12. olmadığından liman-ı mezbūruñ bekçisi der-ʿaḳab maḫṣūṣ ḳayıḳ ile vürūdumuzı 13. żābiṭāna iḫbār ve bir ḳaç sāʿat mürūrunda nāẓır-ı neẓāret nāmında çend nefer 14. kimesne gelüp ḳoplimenta yaʿnī ḫoş-āmedīlik miṣillü muʿāmelāt ve bu günlerde 15. vāṣıl olacağımızdan ḫabīr olmadıḳlarını iʿtiẕār ve çend rūz muḳaddem França 16. cumhūrı ṭarafından gelen tenbīh ḳāġıdı muḳteżāsınca neẓāret dāʾireleri taʿmīr 17. olundığını ve henüz mefrūşātı tekmīl degil ise daḫi ferdāsı tanẓīm ve tetmīm 18. olunacağına bināʿen ʿazīmete iġrā ve teşvīḳ idüp fiʾl-ḥaḳīḳa ibtidā-i ʿazīmetden 19. şehr-i meẕkūra vürūd idinceye dek güẕerān iden elli iki gün müddetde evḳātımız 20. ekṣer sefīnede geçüp deryā ve sefīneden fütūr ʿārżasından ġayrı ṭāʾife-i 21. efrenciye ḫastelikden iḥtirāz ve memālik-i İslāmiyeden gelen ādemleri ḳırḳ baʿżen 22. elli gün neẓāretinde tevḳīf ile taḥṣīl-i iṭmīnān itmek ʿādet-i müstemirreleri 23. olmaġla yetmiş sene muḳaddem zuʿm-ı efrencī üzere bir nefer seltādıñ serīḳa eyledigi 24. bir parça ḳumaş sirāyeti ile Marsilyada yetmiş biñ nüfūs telef olduḳdan

9.

1. ṣoñra neẓāret māddesine milletce ḳavī ve taġayyürden berī şerīʿat ile bir ḳāʿide 2. vażʿ ve tertīb ve şehr-i meẕkūruñ vücūhundan otuz altı nefer kimesneler münāvebe 3. ṭarīḳıyla icrā ve infāẕına kemāl-i mertebe diḳḳat iderler bināberin bu bābda ḫāṭıra 4. riʿāyet ber-ṭaraf oldığından bir daḳīḳa evvel neẓārete naḳl olunmaḳ fāʾideden ḫālī 5. olmamaġla ṣūret-i ikrāmda bir güne ḥabs ve ṣiḳlet ise daḫi nā-çār iḫtiyār 6. olunup umūrumuza ṣarf eylemek üzere Boġaz Ḥiṣārından aldığımız 7. iki denk penbeden ve sefīnemize gelen Cezāyirlüden iḥtirāz muḳaddimesiyle yigirmi 8. sekiz gün iḳāmetiñ üzerine bunuñ içün daḫi sekiz gün żam ve ʿilāve 9. ve otuz altı gün iḳāmete ḳarār virmeleriyle çār-nā-çār çāker-i kemīneleri kayıġa 10. süvār ve neẓārete teveccüh ve ʿazīmet ve Marsilya ḳalʿalarınıñ maḥāzīnine vürūdumuzda ḳırḳ 11. ḳadar ṭop endāḫt ile merāsim-i tebrīk ve tehniyeti icrā eylediler mārufẓ-ẕikr neẓāret 12. tersāne gözleri miṣillü maḫāzin-i ʿadīde ve ṭaḳım ṭaḳım dāʾirelerden ʿibāret ve cevānib-i 13. erbaʿası iki ḳat kārgīr dīvār ile muḥāṭ olup bayağıca bir ḳalʿa gibidir 14. derūnunda müteʿaddid ḥavlīler ve beş altı maḥalde ṣādrevān ve ḥavżlı çeşmeler ile müretteb 15. cesīm bir şeydir vaḳtiyle memālik-i maḥrūsadan külliyetlü ticāret idüp 16. otuz altı biñ deng penbe gelmiş ve neẓāret-i meẕkūrede cümlesi taʿbiye olunmuş 17. oldığını beyān ile neẓāretiñ üsʿatinden tefaḫḫur iderler ve derūnunda olan ḥammāl 18. ve ḫademeden ġayri şehirden bir kimesneyi idḫāl mutaṣavver

degildir ḥattā Nemçe 19. imparaṭorı esbak Yozef Marsilyayı seyre vürūdunda neẓāreti daḫi görmek 20. murād itmişiken ʿādetlerine muḫālif oldıġını īrād ve ıṣrār ile defʿ eyledikleri 21. mervīdir neẓāretiñ bir müferriḥ dāʾiresini taʿmīr ü meʾlūf oldıġımız mefrūşāt 22. ile ferş itmiş olmalarıyla maḥal-i merḳūma naḳl olunup duʿā-yı devām-ı eyyām-ı ʿömr ü devlet-i

10.

1. evliyā-yı nuʿamāya müdāvemet olundı ferdāsı güni şehir cānibinden şekerleme 2. ve mīve ve şükūfe miṣillü dest-āvīz ile merāsim-i suʾāl-i ḫāṭırı icrā ʿaḳabinde 3. rüʾesā-yı şehr ve nuẓẓār neẓāret-i mülāḳāta gelüp uzakdan merḥabā ve āşinālıḳ ve vaḳt 4. ü ḥāle göre ṣoḥbetler olundı neẓāret-i meẕkūra iki ʿaded deryāçeniñ arasına 5. teṣādüf itmekle seyr ü neẓāreti müferriḥ ve āmed-şüd iden sefāyin ve ḳayıḳ seyriyle 6. ve şehriñ ḫāricinde olan ḫāneler ve bāġçeleriñ temāşāsıyla imrār-ı vaḳt olundı 7. şehr-i meẕkūr ahālīsi balıġa māʾil ve ʿaleʾt-taḥḳīḳ França milleti boġazına ḳalmış 8. bir ḳavm olup revācı olmaġla muʿtedil hevālarda şehriñ pīş-gāhında olan 9. deryāda bir ḳaç yüz balıḳçı ḳayıġı müctemiʿ olmaġla senede bir defʿa İstanbulda 10. usḳumrı mevsiminde Ṭopḫāne pīş-gāhına cemʿ olan ḳayıḳlar gibi meşhūd 11. ve ol ḥāleti fiʾl-cümle teẕkīr ider neẓārete duḫūlümüzüñ on beşinci güni 12. aralıḳda żābiṭān-ı şehr ve nüẓẓār mülāḳāta gelüp gūyā eglendirmek içün ḫilāf-ı ʿādet 13. ḥareket eylediklerini imtinān ve enfiye ḳuṭusuna yapışmayaraḳ enfiyemizden çekdiler 14. her ne ḥāl ise otuz altı gün müddet-i neẓāret münḳażiyye olup şehre naḳl 15. iḳtiżā itmegin cumhūr ṭarafından ḥāżır olan yol ʿarabalarına eşyāmız taḥmīl 16. ve ziyāde olan etbāʿ ve sāʾiri ṭoġrıca Paris şehrine tesyīr olunacaġına 17. mebnī māh-ı ẕiʾl-ḥicceti ʾş-şerīfeniñ yigirmi üçünci güni şehre naḳl muṣammim 18. olmaġla vükelā-yı şehrden baʾżıları yanımıza gelüp yarın şehre ʿazīmet içün veẓāret 19. ḳapusında ḥāżır olan hinṭoya süvār olacaġımızı ve şehriñ ḳapusına varıldıḳda 20. vükelā ve żābiṭān istiḳbāle geleceklerini beyān ile ẕikr olunan şehr ḳapusında 21. hinṭodan nüzūl ve vükelā ve rüʾesā ile berāberce şehre duḫūl itmegi ledeʾt- 12. teklīf baʾżı güne ʿöẕr īrādıyla defʾi murād olunduḳca ıṣrār ve ḥattā

11

1. vaḳtiyle gelen ḳral ve ḳral-zādeler daḫi minvāl-i meşrūḥ üzere ḥareket 2. itmiş olduḳlarını iṣʾār itmeleriyle Devlet-i ʿAliyye-i ebed-ḳıyām merāsiminde piyāde meşy 3. olmayup hinṭodan nuzūl ve māşiyen şehre duḫūl olamaz diyü ḳaṭʿīce cevāb 4. virilüp çāre bulamadıḳlarından ol

maḳūle vükelā ve rü'esā hinṭolarına süvār 5. olmalarıçün ruḫṣāt ṭaleb itmeleriyle iẓhār-ı maḥẓūẓiyet ile irā'e-i ruḫṣatdan 6. memnūn olup böylece ḳarār virildi aḥvāl-i Franciyye naḳş-ı buḳalemun gibi 7. olmaġla bu bābda bilmeyerek ıṣrār olundığı iṣābet olmuş idügi ma'lūm 8. oladüşdi eger şehr-i meẕkūrda hinṭodan nuzūl ve māşiyen duḫūl olunsa 9. idi Parise dek her uġradığımız şehriñ kenārında nuzūl ve istiḳbāle gelenler ile 10. māşiyen şehre duḫūle mecbūr olacaġımızdan ġāyet ṣaḳīl bir şey olacaġından 11. ġayri Parisde daḫi merāsim-i lāzimeniñ te'diyesine küllī sekte 'ārıż 12. olacaġidi lillāhi'l-ḥamd ve'l-minne bu daġdaġadan rehā-yāb ve Devlet-i 'Aliyyeniñ şān-ı 13. vālāsına lāyıḳ vechle ḥarekete muvaffaḳ oldum yevm-i mev'ūdda erkence etbā' 14. ve eşyāmız Paris cānibine rū-be-rāh 'azīmet itdirilüp kendümüz daḫi ḥāżır 15. ve āmāde iken nuẓẓār-ı neẓāret muḳīm oldığımız dā'ireye gelüp vaḥşeti ünsiyete 16. taḥvīl ḳavā'idlerine muvāfıḳ ḥarekātımızdan teşekkür idüp ba'dehū mesfūrūn ile 17. neẓāret ḳapudānınıñ da'vetine binā'en mesfūra maḫṣūṣ neẓāret derūnında olan 18. dā'ireye varılup şekerleme ve kahve ile merāsim-i ikrāmı icrā eṣnāsında şehrün 19. ceneralı ve eyālet prezidenti ile ki nāẓır-ı umūr-ı dāḫiliyyeden 'ibāretdir 20. istiḳbāl içün gelüp āşinālıḳ merāsiminden ṣoñra şehre 'azīmete ḥareket ve mersū- 21. mūn elbise-i resmiyeleriyle geldiklerine mebnī i'lān-ı şān-ı Devlet-i 'Aliyye içün 22. çākerleri daḫi muḳteżā-yı mevsim üzere altun ḫarçlı kerrāke telebbüs 23. ve neẓāret ḳapusında āmāde olan hinṭova süvār olacaġımız ḥīnde vükelā-yı

12

1. merḳūmeden birisi ceybinden bir kāġıd iḫrāc ve āvāz-ı bülend ile ḳırā'at ve me'āli 2. devleteyn beyninde metīn ve müstaḥkem olan dostı ve ṣafveti beyān ve sefāret 3. ile cānib-i salṭanat-ı seniyyeden me'mūriyetimiz maḥabbet-i ḳadīmeniñ te'kīdine bā'iṣ 4. olacaġını ṭūl ü dırāz taḳrīr idüp tercemān tercemesini ifhām itmegin 5. vakt ü ḥāle münāsib 'ibāre-i Türkiyye ile cevābımızı mesfūr daḫi vükelā 6. ve müstemi'īne ismā'dan ṣoñra hinṭova süvār ve vükelā ve sā'iri daḫi 'arabalarına 7. süvār ve şehre teveccüh olunduḳda Marsilyanıñ sükkānı ile züḳaḳlar māl-ā-māl 8. ve bizi gördüklerinde ziyāde maḥẓūẓ ve memnūniyet ile lisānlarınca Devlet-i 9. 'Aliyye beḳāsıçun du'āya iştiġāl ve ellerini çırparaḳ ḫoş-āmedīlikler 10. iẓhār eylediler ṭā'ife-i Efrenc bir şey'i taḥsīn ü pesend eylediklerinde lisānlarından 11. başḳa ellerini çırpmaḳ 'ādet-i ḳadīmeleridir āmāde olan ḳonaġıñ mesāfesi bir 12. çārīk degil iken keṣret-i nüfūs ü ziḥāmdan bir sā'atde güçle gelinüp 13. züvvār ve seyirci tehācümünden bī-zār olmamaḳ

mümkin degil ise daḫi nā-çār taṭyīb 14. içün memnūniyet izhār olunurdı Devlet-i ʿAliyyeniñ şān ü şükūhı Avrupada 15. berter ve ʿālī ve cüzʾī iḥtişām gördüklerinde taʿaccübleri ḥadden efzūn idi ki 16. bedīhī olmaġla ḳuluñuz yevm-i meẕkūrda tepesi elmaslıca bir bıçaḳ ṭakınmışdır 17. ġazetelerde ol gün biʾl-cümle libāsımız elmasla muraṣṣaʿ imiş diyü taḥrīr ve neşr 18. eylediler baʿdeʾl-ʿaṣr seksen nefer vükelā ve ceneralān ve sāʾir vücūh-ı ḳavmden müretteb 19. meclisde tenāvül-i ṭaʿām olunup aḫşam taḳarrub itmekle cümleniñ ricāsına bināʾen 20. ḳomedya ḫayāl-ḫānesine varılup oyun ve raḳṣları temāşā ve ʿavdet olundı 21. ḥasbeʾt-tertīb beş gün Marsilyada müddet-i iḳāmetde ilḥāḥ ve ibrām ile gündüzlerde 22. seyr-i ḥadāʾiḳ ve bostān ve gicelerde ḳomedya ve balolarını temāşā ile güẕārende-i aḥyān 23. olundı beşinci güni Ṭulon ṭarafına ʿazīmet olunacaġına bināʾen ʿāriyetī cumhūr

13

1. ṭarafından ḥāżır olan hinṭolara süvār ve bir günde Ṭulona varıldı eṣnā-yı rāhda 2. neferātlarıyla ṭaḳım ṭaḳım oficyaller istiḳbāl ve Ṭulon şehrine taḳarrub olunduḳda 3. ol eyāletiñ prezident ve vükelāsı daḫi ḳarşu gelüp āşinālıḳdan ṣoñra 4. öñümüze düşüp ḳalʿa ḳapusına taḳarrub olunduḳda ḳalʿanıñ burc ü ṭabyalarından 5. ve donanma sefāyininden iki yüz miḳdārı ṭop endāḫtıyla şenlik eylediler nüzūlümüz 6. içün müheyyā olan ḳonaġuñ ḥavlīsinde amiral yaʿnī baş-ḳapudān ve sāʾir ceneralān 8. ve tersāne umūruna meʾmūr iḫtiyār Ġaruga istiḳbāl ve ḳoplimenta kāġıdını anda 8. ḳırāʾat ve münāsib cevāb ile bālā-yı ḫāneye çıkılup biraz istirāḥat ve ṭaʿām 8. ḥāżır oldıġını iḫbār itmeleriyle mevcūd olan vükelā ve ceneralān ile tenāvül-i ṭaʿām 9. ve yorġunluḳ bahānesiyle defʿ-i ziḥām olundı ferdāsı güni ancaḳ seyr ü temāşā 11. eylememiz içün dest-gāhda müteheyyiʾ-i nuzūl olan bir ḳıṭʿa fırḳateyn sefīnesini 12. seyre ʿazīmet ve tersāneye varıldıḳda ziḥām-ı nās bī-ḥad ü ḳıyās olmaġla evvelā fırḳateyn-i 13. meẕkūrı dest-gāhda muʿāyene ve tersāne-i ʿāmirede baʿżı güne bunlara maḫṣūṣ 14. ālāt ve edevātları suʿāl olunaraḳ bizim içün müceddiden inşā olunan köşk 15. yollu maḥalle varıldıḳda żımnen bizi seyr itdirmek içün şehr-i meẕkūruñ 16. nisvān-ı küberāsıyla maḥal-i meẕkūr meşḥūn olmaġın tehyiʾe olunan ṣandālīye ḳuʿūd 17. olunup żābiṭān-ı tersāne ve baş-miʿmār fırḳateyniñ yanından ayrılup bize ʿādetleri 18. üzere āşinālıḳ ve tersāne müdīri vāsıṭasıyla fırḳateyniñ esbāb-ı nuzūlüne teşebbüs żīmnında 19. ikrāmen suʾāl eylediklerinde maḥẕūẓiyet iẓhārıyla münāsibce cevāb ʿaḳībinde 20. ġāyet teʾennī ile her bir ṭarafdan birer pāyende ḳaṭʿ ve

tefrīḳ bir ḳaç daḳīḳa mürūrında 21. yine iki ḳıṭʿa pāyende ḳaṭʿ iderek pāyendeler tekmīlinde baġlı olan ḫalaṭ 22. defʿaten ḳaṭʿ ve fırḳateyn-i meẕkūrı kemāl-i suhūlet ile deryāya nuzūl itdirdiler 23. tersāneyi geşt ü güẕār idüp ḫalaṭ-ḫāneye varıldıḳda ber-vech-i suhūlet ḫalaṭ 24. iʿmāliçün īcād olunan envāʿ-ı ṣanāyiʿ ve ednā ʿamel ile külliyetlü iş görmekde

14

1. olan diḳḳat ve ihtimāmlarına kelām olmaz tersāne müdīri olan mersūm Ġaruga 2. pīr-i cihāndīde ve ehl-i İslām tüccārına olan muʿāveneti ve devlet-i ʿaliyyeye ve millet-i 3. beyżā-yı İslāmiyyeye maḥabbet ve meveddeti der-kār olmaḳdan nāşī ṣūret-i ẓāhirde 4. bize ikrām ve muʿīnde şehr-i meẕkūruñ vücūhı beynine iḫtilāf der-kār olmaġla 5. beynlerinde bir güne ḳīl ü ḳāl olmamaḳ içün mersūm kendü ḫānesini bizim içün 6. taḫliye ve porṭa ḳapusınıñ bālāsında celī yazı ile bu ḳonaḳ Devlet-i ʿAliyye ilçisiniñ 7. ḳonaġıdır diyü taḥrīr ve āvīze ve Devlet-i ʿAliyyeniñ sancāġını küşād itmiş olmaġla 8. herkesi irżā eyledigi irtesi gün müşāhede olundı fiʾl-ḥaḳīḳa levāzım-ı ikrāmı 9. bī-ḳuṣūr eylemişdir ferdāsı leb-i deryāda olan ḳalʿaları ve baḥr-i sefīd cānibine müteheyyiʾ-i 10. ʿazīmet olan donanma sefāyinini seyre terġīb itmeleriyle mümāşāt olunup vükelā 11. ve ceneralān ile donanma-yı hümāyūn filikelerine müşābih muṭallā ve müzeyyen filikeye süvār 12. ve tersāneden ve resen-bend olan ve açıḳda olup rūzgāra müteraḳḳib olan sefāyinden 13. ve ḳalʿalardan beş yüz ṭoḳsan altı ḳıṭʿa ṭop endāḫt eylediklerini meraḳsız 14. ḫadememizden biri tesbīḥ ile taʿdād eyledi ẕikr olunan donanma sefāyini ḥiẕāsına 15. varıldıḳda amiraline uzakdan āşinālıḳ olmaġın mersūm daḫi süvār oldıġı 16. ḳalyonuñ bütünce ṭoplarını endāḫt ile āşinālıġa cevāb virdi baʿdehū kenāra 17. yanaşılup ḥāżır olan hinṭolara süvār ve Ṭolon limanınıñ boġazını muḥāfaẓa iden 18. ḳalʿaya revāne ve ledeʾl-vuṣūl burc ve barularında iki yüz ṭop vażʿıyle metīnce 19. bir biri içinde iki ḳıṭʿa ḳalʿa olup żābiṭān-ı ḳalʿa daḫi ikrāmen bütün ṭoplarını 20. endāḫt eylediler zīr-i zemīn ve gizli ve āşikār olan maḥāl ve mevāżiʿi temāşā 21. dan şoñra ḳara ʿaskeri ceneraliniñ iltimāsına mebnī taʿlīm meydānına varılup süvārī 22. ve piyāde taʿlīmi irāʾe ve baʿdehū taʿlīm meydānından medʿū oldıġımız żiyāfete ʿazīmet 23. olunup Frencī mūsiḳī āhengi ile iki sāʿat mikdārı tenāvül-i ṭaʿām 24. ve ḫirāşende-i rāḥat ü ārām ve baʿdehū deryā kenārına varılup Yunānīden ḳalmış

15

1. ḳayıḳ oyunını oynadılar şöyle ki kürekli bir ḳayığıñ baş ṭarafına eli gönderli bir 2. ādem ṭurup muḳābelesine ʿaynı öyle bir ḳayıḳ ẓuhūr ve anda daḫi gönder der-dest 3. bir ādem olmaġla birbirlerine yanaşdıḳlarında başda ṭuranlar ellerinde olan gönderleriyle 4. yekdigeri ṭaʿn ve ḍarb iderler her ḳanġısı ṣuya yaʿnī deryāya düşerse muʿayyen 5. olan baḫşişden maḥrūm olur bu vechle yedi sekiz ḳıṭʿa ḳayıḳ ile ẕikr olunan 6. oyunı oynadılar ancaḳ ẕevḳden bī-naṣīb ise daḫi her ṭarafdan suʾāl idenlere 7. gūyā ḥaẓ olundı vādīsiyle muʿāmele olundıġından ziyāde maḥẓūẓ olurlardı 8. baʿdeʾl-ḫitām misāfir oldıġımız ḫāneye ʿavdet olundı irtesi güni mersūm 9. Ġaruga refāḳatiyle deñiz ḥavżını ve tersāneniñ sāʾir yerlerini seyre varılup ḥavż-ı 10. meẕkūruñ inşāsında iʿmāl olunan ṣanāyīʿ-i ʿadīde ve hüner-i ʿacībeyi kemā-yenbeġī taʿrīf 11. ve beyān nā-ḳābil oldıġına bināʾen sāye-i hümā-pāye-i Devlet-i ʿAliyyede der-kār olan nüfūẕ ve iʿtibārım 12. ḥasebiyle ḥavż-ı meẕkūruñ taḥṣīl olunan heyūlāsı devletlü ḳapudān-ı deryā 13. Ḥüseyin Pāşā Ḥażretlerine ʿarż ve taḳdīm olunmuş olmaġın heyūlā-yı 14. meẕkūruñ temāşāsı ḥavż-ı merḳūmı muʿāyeneden müstaġnī idecegi bī-merādır 15. tersāne-i meẕkūre murabbaʿuʾş-şekl bir deryāçede binā olunup cevānib-i erbaʿası 16. bir ṭarafı zindān ve bir ṭarafı ḳalyon mühimmātı vażʿ olunacaḳ maḫāzin ve ṭop-ḫāneniñ 17. aḥṣāba müteʿallik kār-gāh ve dest-gāh ve levāzım ve mühimmāt-ḫāneleri ve cānib-i digeri 18. tersāne ḫademesiniñ maḥalleri olup aṣıl liman iş bu deryāçe olmaġla ḳışlaḳ 19. içün ḳalyonları bunuñ derūnına naḳl ve mühimmātını muʿayyen olan maḫzene vażʿ iderler 20. her bir ḳalyonuñ mühimmātı başḳa başḳa maḫāzine vażʿ olunmaḳ mültezemdir iḫrāc-ı donanma 21. iḳtiżā eyledikde her ḳalyonı kendü maḫzeniniñ ḳıyısına naḳl ü rabṭ idüp donanmasına 22. mübāşeret iderler bir ḳalyonuñ ṭāḳımı āḫara ḳarışdırılmaḳ mümkin degildir diyü 23. rivāyet iderler ẕikr olunan deryāçeniñ bir ḳalyon mürūr idecek ḳadar 24. boġazı olup ol maḥalde bir ʿaded ḳapu vażʿ olunmuşdur gūyā ṭabīʿatıyla bir ḥavużdur

16

1. mārruʾl-beyān ṭop-ḫānede ancaḳ ḳundaḳ ve tekerlek işlerler ḳaldı ki çarḫlar ile īcād 2. olunan ālāt vesīlesiyle suhūletlü iş görürler tekerlekde dingil mürūrı 3. içün naḳb olunan maḥalli çarḫla bir ādem beş daḳīḳada güşād ve her ṭarafı 4. hem-vār olmaġla āḫarıñ daḫī tanẓīmine muḥtāc olmayaraḳ teymür-ḫāneye naḳl ve andan 5. iḳtiżāsıyla teymürini taʿbiye iderler bu ṣūret ile bir ādem bir günde ne miḳdār 16. tekerlek naḳb idecegi beyāndan berīdir ve ṭop ḫarṭuclarını

ağaçdan 7. inşā iderler çıkrıkdan ibtidā kavuk kālibi şekline ifrāğ ve çarḫa getürüp 8. vaż' ve devr itdirdikde birbiri içinde üç kıt'a ḫartuç kālibi olarak 9. ẓāhir olur ancak bir ẓarfı mülāsik olmak ḥasebiyle çarḫ-ı mezkūruñ 10. burğusunı iḫrāc ve tebdīl ve kalem-traş gibi kec ve mu'avvec bir ālet ta'biye 11. idüp çarḫ devr itdirildikde zikr olunan ḫartuç kālibini birbirinden 12. tefrīk ider bu çarḫ yakında īcād olunup āḫaruhū irā'e muḥāl idügini 13. iftiḫār itdiler ve lenger-ḫāneleri daḫi temāşā olundı ādetā ocaklar ile 12. tertīb idüp āḫar dürlü ṣan'at görülmedi aḫşam takarrub itmekle konağa 15. 'avdet olunup ṣāḥib-i ḫāne ol aḫşam ṭa'āmına şehriñ nisvānını da'vet 16. itmiş olmağla tenāvül-i ṭa'āmdan ṣoñra ve ğarīb bir āteş donanması daḫi 17. temāşā olundı ferdāsı iki bin iki yüz on senesi muḥarremü'l-ḥaramıñ üçünci 18. günidir Ṭolundan ḥareket Aks-nām şehre taḥrīk-i gerdūne-i 'azīmet 19. olunup şehre takarrub olundıkda süvārī 'askeriñ kumandānı istiḳbāl ve şehre 20. duḫulde ṭoplar endāḫt ile ikrām eylediler şehr-i mezkūr Provansa 21. eyāletiniñ departamento ya'nī ḥükūmet makarrı olup dört nev' ḥükkāmı elbise-i 22. ğarībeleriyle ziyārete geldiler şehr-i mezkūr sekenesi serbest ve edebden ḫālī 23. olduklarından sery ü temāşā içün bir ān rāḥat virmez oldılar eyālet-i mezkūreniñ

17

1. prezidenti edīb ādem olup nezāretde oldığımız hengāmda maḫṣūṣ iki 2. def'a ziyārete daḫi gelmiş olmağla ricā ve iltimāsına binā'en bir gün meks ve ferdāsı 3. Aviyon-nām şehre 'azīmet olundı Aviyon şehri Fransalularıñ 4. cumhūriyeti zamānına dek Rūmiye papasınıñ emlākindendir şehre takarrub olunduḳda 5. istiḳbālciler ve koplimentalar āşinālıkları der-kār ise daḫi ahālīleri 6. bī-'ār olup ziḥāmları bā'iş-i fütūr olmağla bir gice beytūtet ve seḥeri 7. ḥareket ve Avalanse-nām şehre vuṣūl ve sekenesi mu'tedil ve edebli olmağla ṣiklet 8. çekmeyerek anda daḫi bir gice beytūtet ve irtesi güni Viyen şehrine teveccüh 9. olunup şehre bir menzil-ḫāne kalarak hinṭovuñ bir 'uzvı şikest oldığından 10. li-ecli't-ta'mīr ol gice menzil-ḫānede te'ḫīr ve maḥal ḍīk olmağla seḥeri ḥareket 11. ve şehr-i mezkūre duḫūl olundı sekenesi edīb ve mükerrem olmalarıyla prezidenti 12. kendü ḫānesini müheyyā ve istiḳbāle geldiginde da'vet itmekle icābet olunup 13. mihmān-dār ilerüde vāki' Liyon şehrine varmasını inhā ve bir kaç sā'at Vien 14. şehrine te'ḫīrimizi iltimās itmek ḥasebiyle mesfūruñ ḫānesinde ārām ve kendülere 15. göre tekellüfli bir ṭa'ām iḥżār itmiş olmağla mevcūd bulunan vükelā ve nisvān-ı 16. melāḥat-pīrā ile tenāvül ve ba'dehū süvār ve Liyon şehrine bir sā'at kalarak maḥalde 17. baş

oficyal bir ṭaḳım süvārī neferāt ile istiḳbāl ve biraz daḫī taḳarrub 18. olunduḳda şehr-i meẕkūruñ vücūhı başḳa başḳa hinṭolarıyla ki iki yüzden 19. mütecāviz görilmüşdür ve prezident ve ceneral daḫī vürūd ve hinṭolarından 20. nuzūl ve māşiyen hinṭomıza gelüp ḫoş-āmedī merāsiminden ṣoñra kendü 21. hinṭolarına süvār olmaḳ içün prezident ve ceneral iltimās itmeleriyle şehr-i 22. meẕkūr Parisiñ ṣānīsi ve ceneral ve vücūhı muʿteber maḳūlesi iken li-ecliʾt-tevḳīr

18

1. ʿarabalarından nuzūl ve āşinālıḳ ve iẓhār-ı maḥabbet eylediklerinden iltimāsları üzere berāberce 2. hinṭova süvār ve semt-i şehre ʿazīmete ibtidār olundı seyirciniñ ʿadd ü ḥaṣrı 3. olmayup zuḳāḳlar māl-ā-māl oldıġından teʾennī ile yarım sāʿatlik mesāfe iki 4. sāʿat ẓarfında ḳaṭʿ olunup şehre duḫūl ve iki yüz pāre ṭop endāḫt ile 5. şenlik eylediler şehr-i meẕkūr envāʿ-i ṣanāyiʿ-i zergeriye ve ḥarīr-bāfī ve pul ve şerīd 6. ve buña müteʿallik ṣanʿat erbābı ile memlū ẕātında cesīm şehir olup derūnında ceng 7. ve cidāl vāḳiʿ olmaġla bir miḳdār ḫāneler muḥterik ve ḫarāb ise daḫi bir ṭarafdan taʿmīr ile 8. aṣḥābı iştiġāl eyledikleri manẓūr olmuşdur şehr-i meẕkūruñ iki cānibinden iki 9. nehir mürūr ider birine Ṣaune ve ol birine Rune taʿbīr iderler şehriñ nihāyetinde 10. müctemiʿ ve mülāḳī olurlar ve ticārete suhūlet ve menfaʿat-i külliye bādīdir züvvār ve seyirciniñ 11. keṣreti vaṣf ü taʿrīfden ḫāric olup nıṣf-ı leyle ḳadar ḳonaġımız dügün 12. evi gibi ziḥām-ı nās ile meşḥūn olmuşdı üç gün Liyonda iḳāmet olunmaḳ 13. tertīb olunmuş olmaġla ferdāsı prezident ve ceneral mülāḳāta gelüp eṣnā-yı 14. ṣoḥbetde bīmār-ḫāneniñ seyrini yād ve terġīb idüp bu terġībātdan murād-ı meymene ve meysere 15. bizi vilāyetlülerine seyr itdirmek fikriyle idügi maʿlūm ise daḫi 16. mümāşāt olunup ẕikr olunan bīmār-ḫāneye varıldı ḫāne-i merḳūm beş yüz sene 17. muḳaddem ahālī-i şehr-i meẕkūr ṭarafından binā olunmuş bir sevād-ı cesīm olup müddet-i merḳūme 18. ẓarfında gelüp giden bīmārların miḳdār ve ʿilleti ve sebeb-i ifāḳat ve yaḫud 19. helāki keyfiyetini żabṭ içün defter-ḫānesi başḳaca bir dāʾirede olup defātir ile 20. meşḥūn olmaġın her kim gelen ve giden bīmārdan suʾāl eylese binā ve iḥdāṣı 21. tārīḫinden bu vaḳte ḳadar her kim gelmiş ise tārīḫi ve ismi ve şöhreti ve ʿilletini 22. ḫaber virürler ṣāniyen envāʿ-ı edviye ve dühniyāt ile müzeyyen tekellüfli ispençer dükkānları 23. ve ālāt-ı ṭabbāḫiye ile maʿmūr maṭbaḫ ve dört ṭabīb ve on iki nefer cerrāḥ 24. bu ḫidmete mülāzim olup bīmār-ḫāneye çıḳıldıḳda iki cenāḥ ve ortası

19.

1. dīvān-ḫāne şeklinde biñ iki yüz ḫasteye vāfī bir dā'iredir bu dā'ire bayağı 2. ve orta ve ednā maḳūlesi ādemler içündür ḳuvve-i māliyesi olanlara maḫṣūṣ 3. dā'ireler olmağla müstaḳilce bir dā'ireye varup 'illetine tedāvī ider evini terk 4. idüp bīmār-ḫāneye gelmeleri küllü ānin ṭabībleriñ mevcūd bulunduḳlarına binā'endir 5. ḫāne-i merḳūmuñ cihet-i idāresi su'āl olunduḳda üç nev' īrād ile 6. idügüni īrād idüp ahālīden mülk ü mālini vaḳfiyet vechle şarṭ idenleriñ 7. nemāsından ve biri daḫi āmed-şüd iden marażātıñ ifāḳatlerinden ṣoñra min-ġayri ṭaleb 8. rıżā ve iḫtiyārlarıyla olan i'ānetden ve biri daḫi Liyon ve aña tābi' olan memālikden 9. i'ānet ṣūretiyle virilendendir diyü tafṣīller eylediler ancaḳ ẕükūr ve inās 10. beş yüzden mütecāviz ḫademe ve dört nefer ṭabīb ve iki cerrāḥ ve edviye 11. maṣārifi ve me'kūlāt ve meşrūbātları külliyetlü aḳçaya mütevekkif oldığı ẓāhir 12. ve deryā-yı Efrenciyede merḥamet ve şefḳat nābūd idügi bāhir iken marażādan resm 13. almaḳ ṣūreti i'timāda şāyān olamaz ba'dehū ol semte ḳarīb olan kütüb-ḫāneye 14. daḫi varılup ṭūlī iki cenāḥlı rūşen bir maḥal olup kendülere maḫṣūṣ 15. ḫaylice kütüb-i Efrencī cem' itmişler dā'ire-i meẕkūre nisvān ile māl-ā-māl 16. olmağla cüz'īce tevaḳḳuf ve ḥāfiẓ-ı kütübī olan şaḫıṣ ḳoplimenta muḳaddemātıyla 17. ḳırā'at eyledigi kāġıdıñ me'āli ḫüdāvendigār-ı esbaḳ merḥūm ve maġfūrun leh cennet-mekān-ı 18. firdevs-āşiyān Sulṭān Aḥmed Ḫān-ı ṭābe-ṣerāh efendimiz ḥażretleriniñ bāb-ı 19. hümāyūn muḳābilinde binā ve iḥyā buyurduḳları sebīl-i bī-'adīlde zāde-i ṭab'-ı kerāmetleri 20. olup vaż' ve ṭa'biye buyurılan tārīḫ ki "aç besmeleyle iç ṣuyı Ḫān-ı 21. Aḥmede eyle du'ā" mıṣra'ıdır ḳırā'at ve īrād ve merḥūm müşārun ileyh muṭa'ṭaşān-ı 22. merḥamet olanları yenbū'-ı luṭf ü iḥsānlarından sebīl-i iḫtirā'iyle sīrāb 23. ve reyyān buyurdılar ise ḥālā zīver-efzā-yı taḫt-gāh-ı 'Oṣmānī şevketlü mehābetlü 24. 'aẓametlü ḳudretlü pādişāh-ı sikender-ġulām ve şehen-şāh-ı dārā-iḥtişām Sulṭān Selīm

20.

1. Ḫān efendimiz ḥażretleri 'āmme-i ālemiyānı ḫāṣṣaten França milletini cūybār-ı luṭf 2. ü iḥsānları berekātıyla envā'-ı meşāḳ-ı 'aṭşdan vāreste ve iḥyā buyurduḳları 2. 'ināyātınıñ birisi daḫi çāker-i kemīneleriniñ bu eṣnāda sefāret ile me'mūriyetimdir 4. diyü beyān ve tercemesi ma'lūm-ı 'ācizānem olduḳda böyle eṭrāflı mażmūn tedārikine 5. diḳḳati pesend olundığı ifāde olundı mesfūruñ bu mażmūnda edā ve ta'bīrī 6. mezāyāsı be-minne Te'ālā şifāhen taḳrīr olunur

Ṭā'ife-i Efrenc buḳalemun gibi 7. mütelevvin bir millet olup şehr-i meẕkūr ahālīsi Françalunuñ farḳ-ı ṣelāṣe ile 8. birbirlerine muḫālif olduḳları vaḳit olup bunlar ḳral ṭaraf-dārı zümresinden 9. olmalarıyla gūyā şevketlü efendimiz Burbon ḫānedānından olan menṣūbı ṣandalī-i 10. ḳralīye iḳʿād itmek içün bu ʿācizi me'mūr buyurmuşdur mülāḥaẓası ahālī-i 11. şehir beyninde rivāyet olundıġından ol ādemün murādı bu daḳīḳayı dimek idi 12. kütübden başḳa raʿd ve berḳa dā'ir baʿżı güne ālātü'l- ḳatrīḳıyeyi daḫi irā'e 13. ve lede'l-ḫitām ceneral-i mersūm ile taʿlīm meydānına ʿazīmet olunup ʿaskerī ṭā'ifesiniñ 14. taʿlīmlerini muʿāyene ve bizi bütün seltatlara müşāhede itdirdikden ṣoñra 15. medʿū oldıġımız prezidentiñ ṭaʿāmlarına varıldı taḫmīnen üç yüz nefer ādem 16. sofrada mevcūd olup bir ṭarafımızda ceneral ve bir ṭarafımızda prezident olaraḳ 17. iki sāʿat miḳdārı vaḳt sofrada iḳāmet ve aḫşam taḳarrub itmekle cümle 18. refāḳat ile ḳomedyaya varılup seyr ü temāşā ve baʿdehū ḳonaġa ʿavdet olundı irtesi 19. güni hevā müteġayyir ve yaġmur olmaġla ḳonaḳda tevaḳḳuf ve baʿde'l-maġrib Ṣon 20. nehri mürūr iden maḥalde vāḳiʿ bir cesīm dā'ireye varılup müferriḥce āteş 21. donanması temāşāsıyla imrār-ı vaḳt olundı māh-ı merḳūmuñ on birinci güni 22. Liyondan daḫi ḥareket ve Maḳon-nām şehre baʿde'l-ʿışā duḫūl ve ahālīsi āḫar 23. maḥalde żiyāfet ḥāżır itmiş olduḳlarını ifāde ve ʿazīmetimize ışrār itmeleriyle

21.

1. bī-vaḳt olup ancaḳ ṭaʿām içün maḥall-i āḫara ʿazīmet nā-çesbān olmaġla 2. mihmān-dār ve tercemān gönderilmek üzere iskāt olundı ve ferdāsı Şalon 3. şehrine vuṣūl ve istiḳbāl-i ʿādī ile ḳonaġa nüzūl olunup ahālīsi ḫoş-reviş 4. olup kendülere göre aḫşama tekellüfli bir ṭaʿām daḫi āmāde itmeleriyle mevcūd 5. bulunan vücūh-ı belde-vezān-ı ḫoş-āyende ile tenāvül ve kendülere maḫṣūṣ 6. musiḳī ile defʿ-i meclis olundı irtesi güni andan daḫi fek-i rābıṭa-i ḳarār 7. ve Sülü-nām şehre bī-vaḳt nüzūl olundı sekenesi bī-edeb ve dihḳānī olmaġla 8. ḫāne ḥammām-ı zenāna dönüp her çend defʿ-i murād olunduḳca müfīd olmayup her ne 9. ḥāl ise muzāḥamelerine taḥammül ve seḥeri andan daḫi ḥareket ve Öser-nām şehr-i 10. dil-ārāya vāṣıl ve ġāyet raʿnā bir ḫāneye misāfir ve āmāde olan żiyāfet tenāvül 11. ve edīb-i züvvār ile bir ḳaç sāʿat eglenildi irtesi güni andan daḫi 12. ḥareket ve Sens-nām şehr-i ʿatīḳa teveccüh olunup taḳarrub olunduḳda ʿaskerī 13. ṭā'ifesi istiḳbāl ve ḳalʿa ḳapusına vuṣūlde vücūh-ı şehir daḫi gelüp su'āl-ı 14. ḫāṭır ü ḫoş-āmedī merāsiminden ṣoñra ṭoḳuz nefer duḫterān reng-āmīz ḥarīr 15.

kurdelalar ile ellerinde mīve ve şekerleme ve şükūfe ile memlū birer sepet ile ẓuhūr 16. ve hinṭova taḳarrub idüp her biri muʿtād-ı belde üzere temennā ile hediyelerini irāʾe 17. itmeleriyle maḥẓūẓiyet iẓhār olunup mesfūreler hinṭovuñ iki ṭarafına geçüp çuḳa-dār 18. pāyesiyle ḳonaġa ḳadar refāḳat eylediler şehr-i meẕkūruñ ahālīsi daḫi maʿḳūl 19. ve edīb ve biñ üç yüz yıllıḳ bir kiliselerini seyre terġīb ile nāzikāne bizi 20. ahālīye seyr itdirmek teklīfine ibtidār itmeleriyle biʾż-żarūr ẕikr olunan 21. kenīseye varılup seyr olundı cümle-i ʿacāyibden ġāyet kebīr bir ʿaded arġanūn 22. görüldi āheng itdirdiklerinde bāmları ġāyet girān ve tīzleri daḫi nihāyet

22

1. merṣiye-tīz olup ġarīb ṣadālar ẓāhir olurdı lākin meʾlūf olmadığımızdan 2. ḳar ḥelvası gibi bārid ve leẕẕetden bī-naṣībdir ol gice anda daḫi beytūtet 3. ve ferdāsı ḥareket ve Paris şehrine sekiz sāʿat mesāfede olan Fontenablu- 4. nām şehre ki muḳaddemā França pādişāhlarınıñ senede bir defʿa ricāliyle ṣayd ü şikār 5. içün geldigi şehirdir baʿdeʾl- vuṣūl vücūh-ı vilāyetiñ terġīb ve ibrāmlarıyla 6. ḳral sarāyını temāşāya varıldı sarāy-ı meẕkūr iḫtilāl sebebiyle ḫarāb ve ḥadāʾiḳ 7. ve ḥavżlarında ʿimāret nā-yāb ise daḫi vaḳt-i maʿmūriyetde raʿnā idügi 8. nümādārdır ḳraliçelerden birisi İstanbulda devletlü ʿiṣmetlü selāṭīn-i ʿiẓām 9. efendilerimiz ḥażretlerine maḫṣūṣ olan sarāyları oṭalarından ḥal-kārī bir 10. küçük müdevver dāʾire inşā itdirüp nuḳūş ve müzeyyenātı ehl-i İslāma maḫṣūṣ 11. elbise miṣillü ʿacāyibāt ile tezyīn itmiş imiş vücūh-ı beldeden baʿżıları 12. taʿrīf ve böyle midir diyü istifsār itmeleriyle selāṭīn-i ʿiẓām efendilerimiziñ sāye- 13. baḫş-ı iclāl oldukları sarāy-ı bihişt-nümālarınıñ keyfiyetini bilmek ve añlamaḳ 14. bize ve sāʾire göre muḥāl ise daḫi bu dāʾireye aṣlā müşābeheti olmayup iḫtilāf-ı 15. ḳāʿide-i ebniye daḫi ʿadem-i muvāfaḳatına delīldir diyerek ʿuluvvüʾş-şān-ı salṭanat-ı seniyye 16. bu maḳūle vehm ü ḥāletden berī idügi beyān olundı baʿdehū sarāy dāḫilinde 17. olan faġfūr kār-ḫānesine varılup seyr olundı Çīne maḫṣūṣ olan 18. faġfūr gibi bu ṭarafda daḫi iʿmāl ve Saḳsonya faġfurundan laṭīf ve müferriḥ 19. ve ḫurde-kārī ve ṣanʿat-perdāzīde ġālib ve rāciḥ idügi mübālaġa degildir aṣıl 20. türābını yüz sāʿat mesāfede olan bir maḥalden getürürler üç nevʿdir iki 21. nevʿi kireç gibi beyāż ve nevʿ-i digeri ṣarıya māʾildir üçüni birden āsiyābdan 22. imrār ve baʿdehū büyük fuçılarıñ içinde süzerek bir ḳaç defʿa ṣu ile taṭhīr 23. iderler ġılẓat geldikde lüleciler gibi ṣāf ve beyāż mermerler üzerinde 24. mürekkeb balığı döker gibi bir müddet iʿmāl ve ḳıvāma geldikde kār-ḫānelerde olan

23

1. usṭalara īṣāl anlar daḫi çömlekçiler miṣillü kāse ve bardaḳ ve sā'ir 2. iʿmāl idüp gölgede bir ḳaç gün durduḳdan ṣoñra bir çömlege vażʿ 3. ve baʿdehū fıruna taʿbiye ve ṭabaḫ iderler fırundan baʿde'l-iḫrāc nuḳūş-ı gün-ā-gün 4. ve şükūfe ve ṭılā ile müzeyyen idüp sır ile daḫi terbiyeden ṣoñra tekrār 5. fıruna vażʿ olunur bir gice şehr-i meẕkūrda daḫi ārām ve ferdāsı güni 6. Paris şehrine teveccüh ve iḳdām olundı çünki ālāy resminiñ icrāsı 7. tekellüfe müteveḳḳıf ve menūṭ ve germiyet-i hevā ve keṣret-i ġubār rāḥat ruba sebebiyle herkese 8. meşaḳḳat olacaġı vāżıḥu'ẓ-ẓuhūr olmaġın ḥüsn-i iḫtiyārımız ile ālāy resmi 9. metrūk olup şehre yarım sāʿat ḳalaraḳ bir maḥalde rehberlik itmegin içün 10. ḳırḳ elli nefer süvārī neferāt ile bir ceneral istiḳbāl itmegin māh-ı muḥarremü'l-ḥaramiñ 11. on sekizinci mübārek ve saʿīd yevm-i ḫamīsde nehāren sāʿat üçde şehr-i Parise 12. duḫūl ve āmāde ve müheyyā olan ḳonaġa nuzūl olundı iki sāʿat mürūrundan 13. ṣoñra düvel-i ecnebiye umūrı rü'yetine me'mūr vekīl ṭarafından ḫoş-āmedī 14. merāsimi içün bir muʿayyen ādemīsi gelüp baʿde'l-iblāġ Parise vuṣūlümüzi resmen 15. ifādeyi ṭalebine binā'en tercemān gönderilüp mersūm baʿde'l-ʿavde vekīl-i mūmā ileyh 16. daḫi baş ser-kātibini irsāl ile merāsim-i ʿādiyeyi icrā eyledi França cumhūrunuñ 17. ḳāʿidesine binā'en vuṣūlümüzüñ dördinci güni vekīl-i mūmā ileyh ile mülāḳāt içün 18. ḳonaġına varılup mevsim ve ṭarīḳ ve āfāḳī ṣoḥbetler ile meclis rehīn-encām 19. olup ancaḳ mūmā ileyh irtesi güni vekālet-i merḳūmeden maʿẕūl ve yerine 20. Ṭalleyran Periġor mevṣūl olmaġla mūmā ileyh vekīl-i cedīd maḫṣūṣan resmen 21. ḳonaġımıza gelüp devlet-i ʿaliyye-i ebed-ḳıyām merāsimi üzere ṭatlı ḳahve ve buḫūr 22. ve gülāb ve şerbet ile ikrām ve yine āfāḳī ṣoḥbet ile meclis ḫitām bulup üç gün 23. mürūrunda yeñi manṣıb oldıġına binā'en bilā-resm çāker-i kemīneleri daḫi mūmā 24. ileyhiñ ḳonaġına varılup muḳābele olundı cumhūr-ı meẕkūruñ niẓāmāt-ı

24.

1. cedīdesinden biri daḫi efrenc ṭā'ifesiniñ istiʿmāl eyledikleri māh ü sene 2. ve haftayı bir ḳālibe ifrāġ ve eyyām-ı sene ḥisāb-ı şemsiye üzere üç yüz altmış beş gün 3. olmaḳ ve her otuz güni bir māh ve bir māha üç hefte taḫṣīṣ idüp 4. üç hefteniñ onuncı günleri taʿṭīl ve her bir ayıñ evvelki heftesiniñ onuncı 5. gününde müdīrān-ı ḫamse ḳonaġında süferā ile bilā-teşbīh dīvān olmaḳ üzere 6. niẓāma isbāġ oldıġına binā'en yaʿnī bürūc-ı iṣnā ʿaşere iʿtibār idüp şems-i tābān 7. burc-ı mīzāna şeref-resān oldıġından ibtidā-i sene ʿad-i şümār itmişler idi māh-ı 8. ṣaferu'l-

ḫayrıñ üçünci güni hafta başına teṣādüf ideceginden yevm-i merḳūmda 9. ḥāmil oldıġım nāme-i hümāyūn-ı şevket-maḳrūnuñ īṣāl ve teslīmini vekīl-i mūmā ileyh 10. resmen taḥrīr ve iḳtiżā iden ālāyıñ defterini daḫi tertīb ve tesyīr itmiş olmaġla 11. lede'l-müṭāla'a ḳā'ideleri üzere her gelen ilçi nāmesini taḳdīm idecegi gün 12. evvelā vekīl-i mūmā ileyhiñ ḳonaġına varup biraz istirāḥatden ṣoñra vekīl-i 13. mūmā ileyh refāḳatiyle müdīrān-ı mūmā ileyhim meclisine vardıḳları miṣillü bu 'abd-ı 'ācize 14. daḫi iş bu ḳā'ideye ri'āyeti irā'e itmeleriyle Devlet-i 'Aliyye-i ebedi'l- istimrār 15. düvel ve cemāhīre ta'yīn ve tesyār buyurageldigi süferā emānet-i kübrā olan 16. nāme-i hümāyūn-ı mülāṭafet-i maḳrūnı taḳdīm idecekleri güni bir ferdiñ ḳonaġına 17. uġramayaraḳ ṭoġrı ol devletiñ dārū's-salṭanatına varup nāme-i şerīf-i 18. 'ināyet-redīfi teslīm itmek mu'tād oldıġından fażla düvel ü cemāhīr ṭarafından 19. Der-sa'ādete gelen ilçiler mādāmki resmen taḳdīm-nāme idecekdir bir kimesneye 20. mülāḳāta ḥācet olmayup refāḳati mu'tād olanlar ile ṭoġru bār-gāh-ı salṭanat-ı 21. seniyye olan dīvān-ı reṣīṣü'l-bünyān ḥażret-i mülūkāneye varmaḳ ḳā'ide-i 22. müstaḥseneden oldıġına binā'en el-ḥāletü hāẕihī yed-i 'ācizānemde müveddi' olan nāme-i 23. hümāyūn-ı mevhibet-maḳrūn ile tertīb olunacaḳ ālāy ile ḳonaġımdan 'avdet

25.

1. ve ṭoġru müdīrān-ı ḫamse sarāyına varmaḳdan ġayri tedbīr mümkin olamayacaġı 2. nāzikāne cevāb virilmekle cerḥ ü ta'dīliñ imkānı olmayacaġından ifādemiz 3. üzere ḳabūl sa'ādetlü çavuşbaşı aġa ḥażretleriniñ me'mūriyetleri miṣillü 4. müte'ayyinātdan birinün daḫi ḳable'l-'azīme ḳonaġımıza gelmesi iltimās olunduḳda 'ādetleri 5. olmadıġını i'tiẕār itmeleriyle eslāfda bu ḳā'ide cārī ve mer'ī olup muḳaddem 6. Yigirmi Sekiz Çelebi Meḥmed Efendi merḥūm sefāret ile vürūd ve teslīm-i 7. nāme-i hümāyūn içün da'vetine Mareşal Perenç me'mūr oldıġı tārīḫde muṣarraḥ 8. ve meşrūḥ oldıġı tafṣīl olunduḳda egerçi ḳabūl ve i'tirāf eylediler ancaḳ 9. şimdiki reviş ü reftār tekellüfāt-ı ḳadīmeyi ber-ṭarāf eyledigini i'tiẕār eylediler 10. ise daḫi cānib-i Devlet-i 'Aliyye tezāyüd-i şānı mūcib olacaḳ bir māddeyi 11. miġlaṭa ve i'tiẕār ile terk itmek menāfi'-i resm-i 'ubūdiyet olduġuna binā'en nāzikāne 12. ıṣrār olunmaġın Paris ḳumandānı olan başceneral ma'iyetine me'mūr ceneralān 13. ve oficyaller ile ḫidmet-i da'vete me'mūr ve mu'ayyen ve yevm-i meẕkūrda kendüye 14. maḫṣūṣ 'askerle ḳonaġımıza gelüp tercemānlar dīvān-ḫāne ḳapusında ve ketḫüdāmız 15. oṭadan ḫāric maḥalde ḳarşulayup ve

çākerleri ḳıyāmda bulundıġım ḥālde āşinālıḳ 16. ve ṭatlı ve ḳahveden ṣoñra ālāy müheyyā ve ḥāżır oldıġı iḫbār olunmaġla müdīrāndan 17. gelen iki ḳıṭʿa hinṭolarıñ biri nāme-i hümāyūna taḫṣīṣ ve digeri yedek maḳāmında 18. terfīḳ ve ser-kātibi efendi ve sāʾir etbāʿ ve tercemānlar içün başḳa başḳa hinṭolar 19. tertīb olunup ʿabd-i kemīneleri nāme-i hümāyūn muvācehesinde olaraḳ hinṭova 20. süvār olmaḳ muṣammim iken Paris ahālīleri ḫademe-i Devlet-i ʿAliyyeyi resmī 21. libās ile görmekde tehālük ve ricāları ḫāric-i ḥayṭa-i taḥrīk olmaġla ahālīniñ ḫāhiş 22. ve iştiyāḳlarına mebnī esbe-süvār olmamızı bilā-resm dostāne teklīf ve ricā 23. itmeleriyle iltimāsları ḳabūl olundı nāme-i şāhāne bir ḳıṭʿa ṣırmalı mükellef 24. şāl ve boġçaya pīçīde ve diger bir ḳıṭʿa şāl tepe başı pullı boġça ferş ile

26

1. bir yaṣdıḳ üzerine taʿbiye ve hinṭovuñ ṣadrına vażʿ ve etbāʿ-ı çākerīden iki 2. nefer müteʿayyin ḳulları verā-yı hinṭova irkāb ve ağırca ṭaḳım ile reʾs-i 3. esb-i yedek daḫi tanẓīm olunup çākerleri ḳafası destār ve bol yüñli ṣūf 4. ve altı nefer çuḳadār ve sāʾir ḫademe ile bir reʾs donanmış mıṣrī esbe 5. süvār ve sāʾir hinṭolar ve istiḳbāle gelenler ilerü yüridülüp bende-i kerem-dīdeleri 6. nāme-i hümāyūn olan hinṭovuñ ʿaḳībinde āheste-reftār ile ḥareket ve düvel-i 7. ecnebiyye umūrını ruʾyete meʾmūr vekīl eṣnā-yı rāhda ilerüde ālāya girüp 8. böyle ʿazīmet olundı keṣret-i nās bī-ḳıyās olup Parisiñ soḳāḳları 9. vāsiʿ ve ḫāneleri altı ve yedi ṭabaḳalı iken keṣret-i nāsı tefrīḳ ve reh-güşālıḳ 10. içün ḳırḳ elli nefer eli ḳılıçlı atlı seltatlar gücle menʿ ve reh-i rāstı güşād 11. iderler idi bu vechle maḥşerden numūne bir keṣret temāşā iderek müdīrān-ı ḫamse 12. sarāyınıñ ḳapusına ledeʾl-vürūd vekīl-i mūmā ileyh ve dāḫiliyye umūrı vekīli 13. ḳapunuñ iç ṭarafında istiḳbāl itmeleriyle çākerleri daḫi esbden nuzūl ve ṭoġrı 14. hinṭova varılup kemāl-i ādāb ve tevḳīr ile nāme-i şāhāne maḥallinden alınup üç defʿa 15. taḳbīl ve telṣīmden ṣoñra ḳāʿide-i muʿtād üzere ser-kātibi efendi yedine iʿṭā 16. ve baʿdehū vükelā-yı mersūmān yemīn ve yesārımızda olaraḳ müdīrān-ı ḫamseye maḫṣūṣ 17. olan bir dāʾireye varılup cüzʾīce istirāḥat ve bu aralıḳda müdīrān-ı ḫamse 18. ve vükelā ve süferā ile ḥavlīde müceddiden inşā olunan dīvān-ḫāne-i merḳūmeye āheste- 19. reftār ile teveccüh ve müdīrānıñ oldıġı maḥal ẓāhir olduḳda nāme-i hümāyūn-ı şehāmet-maḳrūn 20. ser-kātibi mūmā ileyhiñ yedinden alınup ʿalā melāʾin-nās tekrār üç defʿa taḳbīl 21. ve telṣīm ile merāsim-i taʿẓīm ve tekrīm icrā ve başım berāberi ṣaġ elimle ṭutaraḳ 22. ve müdīrān-ı mūmā ileyhim ve sāʾiri daḫi ḳıyāmen müteraḳḳib

olmalarıyla yanlarına taḳarrub 23. olunduḳda ṣol elimle nice āşinālıḳ ve düvel-i ecnebiyye umūrı ru'yetine me'mūr

27

1. vekīl-i mūmā ileyh 'ādetleri üzere ta'rīf eyledikde müdīrān-ı mūmā ileyhim 2. çākerlerine teveccüh itmegin mu'tedilce bülen-ṣadā ile "ḥālā fermān-fermā-yı 3. memālik-i 'Oṣmānī Sulṭānü'l-berreyn ve ḫāḳānü'l- baḥreyn ḫādimü'l-ḥaremeyni'ş-şerīfeyn şevketlü 4. mehābetlü 'aẓametlü ḳudretlü veliyyü'n-ni'metim efendim pādişāh-ı dārā-derbān ve şehen-şāh-ı 5. Sikender-tüvān es-sulṭān ibni's-sulṭān es-sulṭān Selīm Ḫān ḫalledallāhü mülkehū ve devletehū 6. ilā-āḫiri'd-devrān ḥaẕretleriniñ França devleti cumhūrı re'āyetlü ḫaşmetlü 7. ḥürmetlü dostlarına maḥabbet-i kāmile ve ṣafvet-i şāmilelerini ḥāvī nāme-i hümāyūn-ı 8. mülāṭafet-maḳrūnlarıdır devlet-i 'aliyyeleriyle França devleti cumhūrı beyninde der-kār 9. olan mihr ü maḥabbet ve ḥüsn-i istīnās-ı 'ale'd-devām müstaḥkemü'l-esās olmaḳdan 10. nāşī bi-'avnihī Te'ālā tezāyüd- i dostī ve müvālāt ve füzūn-pezīrī-i maḥabbet ve müşāfāt 11. içün beni sefāret ile França Devleti cumhūrına ta'yīn buyurmuşlardır 12. inşā'allāhü Te'ālā müddet-i iḳāmetimde devleteyn beyninde ve dār-ı ḫulūş-ı i'tibārıñ tezāyüdine 13. vesīle olur esbābıñ taḥṣīli ārzūsındayım" diyü taḳrīr ḫitāmında kemāl-i ta'ẓīm 14. ile ba'de't-taḳbīl nāme-i hümāyūn müdīrān-ı ḫamseniñ prezidentine teslīm ve mersūm 15. daḫi vekīl-i sālifü'ẕ-ẕikre tevdī' eyledi ba'de mesned-ārā-yı ṣadr-ı ṣadāret-i 16. 'uẓmā ve revnaḳ-baḫşā-yı erīke-i vekālet-i kübrā devletlü sa'ādetlü 'İzzet Meḥmed Pāşā 17. ḥażretleriniñ mektūb-ı 'ālīleridir diyerek ol daḫi mūmā ileyhe teslīm 18. olundı mūmā ileyh prezident daḫi cevābında ey dostumuz olan Devlet-i 19. 'Aliyyeniñ ilçisi şevketlü Sulṭān Selīm Ḫān Ḥażretleri França 20. cumhūrınıñ yanında iḳāmet itmek içün sizi ilçi ta'yīn buyurmalarıyla müddet-i 21. medīdeden beri França ile Devlet-i 'Oṣmānī beyninde der-kār olan ḥuḳūḳ-ı ḫayriyye 22. bilā-taġyīr ḥıfẓ olunur ve müdīrān-ı cumhūr ṭarafından daḫi iki millete bu miṣillü 23. fā'idelü ārzūnuñ maḫṣūṣiyetini taṣdīḳ itmekde hīç unutmayacaġı muḥaḳḳaḳdır 24. diyerek itmām itmekle girü 'avdet ve meclisiñ ṣaġ ṭarafında vükelānıñ ṣırasında 25. vaż' olunan ṣandālyeye ḳu'ūdumuzı umur-ı dāḫiliye vekīli irā'e ve ba'de'l-ḳu'ūd

28

1. papa ve Ceneviz ilçileri daḫi gelmiş bulunup bizden ṣoñra anlar daḫi teblīġ-i 2. sefāret eylediler baʿdehū sāzendeler mūsiḳī āhengine mübāşeret ve āġāz idenleriñ 3. bir ṭaḳımı zenān ve bir ṭaḳımı ẕükūrdan olmaġla bir müddet istimāʿ 4. ve tekmīlinde ancaḳ nāme-i hümāyūna taʿẓīmen on ṭop endāḫt olundı yevm-i 5. meẕkūr maʿhūd Robespiyeriñ ḳatli güni olup Françalu mesfūruñ ẓulüm 6. ve taʿaddīsinden ḫalāṣ olduḳlarına teşekküren yortu eylediklerine mebnī baʿżı gūne 7. neṣāyiḥ ifādesiçün müdīr-i mūmā ileyh ḳıyām ve ṭūlʿ ü dırāz veṣāyāyı ilḳā-yı 8. mesāmīʿ-i müstemiʿīn ve ledeʾl-ḫitām cümle nās ʿādetleri üzere el çırpup āferīn- 9. ḫ̆ān olduḳdan ṣoñra İspanya devletiniñ büyük ilçisi ṣol ṭarafda 10. olan ṣandālyeden ḳalḳup yanımıza gelüp çākerleri ṣaġda ve mersūm ṣolda 11. olaraḳ biʾr-refāḳa bir dāʾireye ʿazīmet olundı ki maṣlaḥat-ı düveliye görilen bir 12. maḥaldir müdīrān-ı ḫamseniñ resmen olan meclisleri anda olur ilçi-i 13. sābıḳ Verninaḳıñ iltimāsına bināʾen iʿṭā buyurılan sancāġ-ı ʿālī ẕikr olunan 14. oṭanıñ ṣadrına āvīze ve sāye-dār ve şaʿşaʿa-niṣārdır müteʿāḳiben müdīrān-ı ḫamse 15. ve bütün vükelā ve süferā maḥal-i merḳūma gelüp ziḥām olmaġla mūmā ileyhim ile ḳıyāmen 16. mülāḳāt ve ḥāl ü ḫāṭır suʾālinden ṣoñra hinṭova süvār ve gitdigimiz ālāy ile 17. ḳonaġımıza ʿavdet ve lillāhiʾl-ḥamd veʾl-minne kemāl-i taʿẓīm ile icrā-yı semt-i sefāret 18. olundı müdīrān ṭarafından gelen hinṭolarıñ hinṭocılarına ve ālāy tertīb 19. iden ādeme ḫaber virdikleri üzere baḫşişleri virildi ve bu günüñ iḫtişāmīsine 20. vekīl-i mūmā ileyhiñ daʿvetine mebnī ser-kātibi ve tercemānlarıñ birisi istiṣḥāb 21. ve mūmā ileyhiñ ḳonaġına varıldıḳda Parisde mevcūd olan ilçilerden ve iki 22. meclisleriñ prezidentleri ve cenerallerden ʿibāret bir meclis olup ʿādet-i Efrenciyye 23. üzere iki sāʿat miḳdārı ṭaʿām tenāvüliyle vaḳt-güẕār ve baʿdeʾṭ-ṭaʿām vekīl-i

29.

1. mūmā ileyh ve meclis-i merḳūmda olan muʿteberān ile bizim içün müheyyā olan 2. ḳomedyaya varılup opera ve sāʾir ḳomedyalarda olan ġulām ve ḳızları cemʿ 3. ve balo taʿbīr olunur raḳṣı iki sāʿat temāşā ve ʿavdet olundı bu miṣillü 4. balo ilçileriñ birine oldıġı mesbūḳ degildir ferdāsı cumhūr-ı merḳūmuñ 5. sāʾir vükelāsıyla mülāḳāt içün her biriniñ ḳonaġına varılup vükelā-yı mūmā 6. ileyhim daḫi levāzım-ı tevḳīri īfādan başḳa müteʿāḳiben mūmā ileyhim daḫi 7. ḳonaġımıza gelüp muḳābele eylediler Avrupada ḳāʿide-i merʿiyeniñ biri daḫi 8.

yeñi gelen ilçi resmine baʿde ʾl-icrā o devletde ne ḳadar süferā ve düvel 9. meʾmūrı var ise bir kāġıda ismini yazup ḳonaġına uġrayup virür 10. yaḫud bir ādemi ile irsāl ider kāġıd göndermez ise ol sefīr daḫi ne 11. kāġıd gönderür ve ne de ziyārete gelür bu māddeye be-ġāyet diḳḳat iderler cānib-i 12. Devlet-i ʿAliyyeden şehr-i Parise elli beş seneden berü ilçi gelmediginden ḫalḳıñ 13. bizi seyr bābında olan ziḥāmı ḫūṣūṣā ʿavāmıñ hücūmını taʿrīf ve tavṣīf 14. ḥālet-i istiḥālede olup ḳomedyacılar ve bāġçe ṣāḥibleri tamām ḫalḳdan aḳça 15. ḳazanacak vaḳit bulmalarıyla şefīʿ mücebbirler tedārik ve iḳdāmla her biri daʿvete 16. ibtidār ve vaḳt ü ḥāle naẓaran defʿ ü redde mesāġ olmamaḳla nā-çār daʿvetlerine icābet 17. ve aralıḳ aralıḳ opera ve ḳomedya ve bāġçe seyirlerine ʿazīmet olunur oldı 18. ḳomedyalar muṣannaʿ ve oyunlar kendülere maḫṣūṣ menḳabe ve miṣālleri ve ol 19. vaḳtiñ eṣvāb ve ālātını gösterecek ḫaylice maṭbūʿ ve görülmüş şey olmadığından 20. ẕevḳiyyātdandır İstanbulda ḳul çengīleriniñ oynadıḳları meydān oyunına pek 21. şebīhdir ve bāġçeleri ḳanādīl ve āvīzeler ile tezyīn ve çerāġān ile bütün bāġçeyi 22. şuʿle-rīz eyledükden ṣoñra bir faṣıl mūsiḳī ve bir ṭaḳım āteş-bāzlıḳ ṣanʿatını güzelce

30.

1. icrā iderek iki sāʿat ḳadar uzadırlar nefsü ʾl-emr muṣannaʿ ve müferriḥdir 2. ḳomedya dimek müferriḥ oyun dimek olup trajedya miḥnetli olan menāḳıb miṣālleridir 3. ez-cümle trajedyadan birisi budur ki ḫulefā-yı ʿAbbāsiyye devleti munḳarıż olduḳdan 4. ṣoñra memālik-i ʿAcem ve ʿArabistān ve Afriḳa ve ḫuṣūṣan Mıṣır ve Şāmda nev-devletler 5. peydā oldığı hengām-ı ṣūrişde ekṣeriyā Avrupa ḳralları ve be-taḥṣīṣ França 6. ḳralı papa nāmıyla meşhūr altı yüz 7. tārīḫlerinde Ḳudüs ve şāmāt ve ülke-yi mıṣriyyeniñ maʿāẓallāhü Teʿālā eyādī-i İslāmiyyeden 8. nezʿ ve istīlāsına küllī ḳuvvet ve tedārik ile hücūm ve iḳtiḥām idüp eṣnā-yı 9. merḳūmda nā-muvāfaḳat-ı ümerā ve ʿasākir taḳrībiyle küffār-ı dūzeḫ-maṣīr Ḳuds-i 10. şerīf ve sāʾir bir ḳaç maḥalle ṣiḳlet-āver-i istīlā olmalarından nāşī ol vaḳtde 11. bulunan França ḳralı daḫi Mıṣır ṭarafına tehācüm itmişiken ġayretullāh ẓuhūrıyle 12. küllī münkesir ve perīşān ve biʾn-nefs kendü ve ʿiyāli dāḫil seby ü esīr-i Mıṣriyān 13. ẓafer-nişān olup biʾż-żarūr ḳral oldığına iʿtirāf ve nefs ve ʿiyālini vücūdı 14. ağırı altun bahāsıyla ḫalāṣ eyledigi tārīḫlerde mestūr ve muḥarrerdir 15. bundan ṣoñra Şamda Ekrād-ı Eyyūbiye şuʿbesinden Yūsuf Ṣalāḥuʾd-dīn-i merḥūm 16. ẓuhūr ve Ebuʾn-necīb-nām ʿālim-i ʿāmiliñ neṣāyiḥ ve pendiyle tedābīr-i lāʾiḳaya

mübāşeret 17. ve şürū' ve ṭā'ife-i Efrenciñ istīlā eyledigi Ḳudüs ve maḥal-i sā'ireyi ḳuvve-i bāzū-yı 18. ḳahr ü ġalebe ile nez' ve istiḫlāṣ ve bu taḳrīb ḳatı vāfir Efrenc ẕükūr ve ināsı 19. seby ü istirḳāḳ olunmuşidi bu esīrlerden Françalu bir ceneraliñ nev-nihāl ḥadīḳa-i 20. ḥüsn ü bahā Zöhre nāmında bir duḫter-i ra'nāsı emīr-i Ḳudüs olan Emīr Meḥmed ḥiṣṣesine 21. 'ā'id olup emīr-i merḳūm duḫter-i mersūmeniñ 'aşḳına giriftār ve duḫter daḫi 22. merḳūma mübtelā-yı bī-ḳarār ve dīn-i İslāmı ḳabūl ile emīr-i merḳūmı memnūn 23. ve minnet-dār itmiş idi meger duḫter-i mezbūreniñ babası ceneral daḫi isrā-yı sā'ire 24. ile zindān-bend ve ḳarīn-i nekāl olmaġla Françada olan birāderi Zā'ir gerek peder 25. ve gerek hemşīresini taḫlīṣ zu'mıyla tebdīl-i ḳıyāfet ile Ḳuds-i Şerīfe āmed olup

31.

1. ba'de'l-vuṣūl ber-taḳrīb zindān-bend olan pederi ve ba'dehū hemşīresiyle bir ḳaç 2. meclis-i mülāḳāta muvaffaḳ ve bi'l-ittifāḳ firāra ḳarār virmişken mesfūr duḫter-i 3. merḳūmeniñ ma'şūḳıdır nifāḳıyla emīr-i merḳūm ḫademeleri āgāh idüp emīr-i 4. merḳūm daḫi ma'şūḳasına her ne ḳadar pend ü nuṣḥ ile sevdā-yı ḫām-ı sālifü'l- 5. beyāndan güẕer eylemesini tenbīh itmiş ise daḫi duḫter mütenebbihe olmadığından 6. āḫir-i kār emīr-i merḳūm müzāḥame-i 'aşḳdan ġayret-i heyecān ve mersūmeyi 7. bir ḫançer-i zehr-ālūd ile i'dām ve ma'şūḳ ẕannında olan birāderi mesfūrı 8. iḥżār ve lede'l-irā'e mesfūr hemşīresi idügini teẕkār ve yād ile āġāz-i girye 9. ve zārī eyledikde emīr-i merḳūm mersūmeniñ berā'etine taḥṣīl-i ittilā' idüp 10. ancaḳ çi fā'ide kendüsi daḫi āh ü vāh ü fiġān ve bu aralıḳda babası olan 11. iḫtiyār ceneral daḫi getürdilüp nāle-künān ve ser-gerdān olduḳlarında emīr-i 12. merḳūm ġalebe-i ḥayret ve ıżṭırāb ve hücūm-ı sevdā-yı 'aşḳ-ı ṭāḳat-güẕārī daġdaġasıyla 13. kendü kendüye ḫançer-zen-i fenā ve ol daḫi meydānda ḥayātdan bī-nevā olmuş 14. diyerek ma'hūd ve mel'ūn Volter-i dūzeḫ-maḳrūn te'līfiyle bir oyun olup 15. Fransız ḳomedyası nāmında olan ḳomedyaya maḫṣūṣ olmaġla bizi da'vet ve iş bu 16. oyunı gösterüp 'Arab ḳıyāfetinde ādemler ile egerçi ber-vech-i meşrūḥ icrā 17. idüp oynadılar lākin iḫtiyār ceneraliñ ve oġlunuñ söyledikleri miḥnetli 18. ve dokunaklı sözlerden ve ta'bīrlerden ḳomedyanıñ derūnı mātem-ḫāneye dönüp 19. Fransızlarıñ kimi aġlar kimi iñler olmalarıyla 'ārıżī bir ṣıḳlet ḥādiṣ 20. olmuşdur ki vaṣfında ḳalem 'acz-beste-i raḳamdır "istiṭrād" Françalu millet-i 21. İslāmiyeye muḥib geçinürler iken zamān-ı sābıḳada olmuş zu'mıyla mel'ūn-ı 22. merḳūmuñ millet-i İslāmiyeye her ne ṭarīḳ ile mümkin ise iksār-ı

32.

1. ʿadāvet ve düşmenī żımnında taʿbīrāt-ı dil-sūz ve kelimāt-ı sālibü ʾl- ḥużūr 2. ile īcād itmiş oldıġı melʿabe-yi meẓbūreyi görmek ve diñlemek elbette ʿadāvet-i 3. cibilliyeyi müstevcib olup ve olacaġına ḳaṭʿan iştibāh olmamaġla evvel emirde 4. ṣūret-i ikrāmda bu maḳūle beyne ʾl-milleteyn vāḳiʿ olan miḥnetli melʿabeyi irā ʾelerinde 5. derūnī dil-gīr olmuşidim meger ve ey perde-i taḳdīrde müstetir ḥālāt ẓuhūrına 6. bāʿiş olacaḳ imiş Ḥaḳ Sübḥānehū ve Teʿālā Devlet-i ʿAliyye-i ebed-ḳıyāmı mü ʾebbed 7. ve ẓafere maḳrūn ve aʿdālarını dā ʾimā ser-nigūn eyleye āmīn Françalunuñ bizi 8. seyr içün gerek bāġçe olsun gerek ḳomedya olsun girmek içün 9. akçe ile kāġıd iştirāsıyla dāḫil olanlar altı biñ ve sekiz biñ nüfūs 10. olduḳları muḥaḳḳaḳ olup gitdigimiz maḥal bit pāzārı gibi ziḥām olmaḳ ḥasebiyle 11. aṣḥābı ne derecelerde kār eyledikleri beyāndan müstaġnīdir bu miṣillü bāġçeler aṣlından 12. França ricālinden bir muʿayyen ādemiñ ancaḳ nefs ve ẕevḳi içün külliyetlü māl telef 13. ve emek ṣarfıyla binā ve inşā ve bāġçelerine tekellüf-i tām ile ʿacīb nesneler iḫtirāc 14. itmişler muḳteżā-yı dehr ile Françalunuñ iḫtilālinde ol maḳūleler telef ve żāyiʿ 15. ve ʿaḳāretleri cānib-i cumhūra ʿā ʾid ve rāciʿ olmaġla bir miḳdār ādem müşterek olaraḳ kimini 16. cumhūrdan ve kimini ber taḳrīb-i temellük idenlerden istīcār ve dürlü dürlü ʿacāyibāt 17. īcādıyla ḫalḳı cemʿ ve küllī kār iderler bir şaḫıṣdan üç franḳa almaḳ ʿādet 18. iken bizim içün olan cemʿiyet gicelerinde beşer franḳa ki üç ġuruşdan 19. ziyāde olup altı biñ şaḫısdan bir gice ẓarfında mebāliġ ne miḳdāra 20. bāliġ oldıġı ednā te ʾemmül ile āşikār olur bu maḳūle kār ve nefʿi tecrübe idenler daḫi 21. her biri bir gūne ṣanʿat īcādına ibtidār idüp müzāḥame ve baʿżı gūne emārāt-ı 22. iḫtilāl iḥsās ve daʿvet idenlere rūy-ı mülāṭafet ile müdāfaʿa ve Versalya 23. sarāyını ve bāġçelerini temāşāya ʿazīmet taṣmīm olundı Versalyanıñ şehr-i Parise 24. iki sāʿat mesāfesi olmaġın erkence hinṭova süvār ve Verselyaya taḳarrub

33.

1. olunduḳda süvārī ṭā ʾifesi ve müteʿāḳiben ceneralleri istiḳbāl ve ḥāl ü ḫāṭır 2. su ʾālden ṣoñra şehre duḫūl ve ḥāżır olan lostaryaya nüzūl olundı Verselya 3. yetmiş iki sene mesned-i ḳraliyyede muḳīm olan On Dördünci Lüviz vaḳtinde īcād 4. olunup mūmā ileyh ahālī-i Parisden dil-gīr oldıġına binā ʾen vaḳit bu vaḳit 5. ebniyesini ikṣār ve maḥal-i merḳūmede iḳāmeti iḫtiyār itmekle tekellüf ve fī-mā baʿd 6. ḳral-ı mūmā ileyhiñ iḫtilāfı daḫi maḥal-i mezbūrı iḫtiyār ve ricāl ve ḫademelerine 7. ḫāneler inşā itdirerek el-ḥāletü hāẕihī büyücek bir şehir olmuşdur

baʿdehū sarāy 8. temāşāsına varılup güzelce tekellüf idüp ḳrallara maḫṣūṣ olan 9. oṭalardan ġayri muṣālaḥa ve ceng ü muḥārebe ve dīvān-ḫāneleri görülmüşdür sarāy 10. dāḫilinde bināsı mükellef kenīse kebīr-endām āyīneleriyle zer-ender-zer Avrupada 11. miṯli nādir ḳomedya dāʾiresi ve ʿādāt-ı Efrenciyye üzere oṭalarda dürlü dürlü 12. tuḥaf ve nevādir daḫi meşhūd olup ez-cümle Fransa memālikini ḫarīṭada 13. oldıġı gibi eyālet eyālet göstererek her bir eyāleti bir nevʿ ṭaşdan iʿmāl 14. itmişler şöyle ki ḫarīṭada olanıñ ʿaynıdır ve bir beyāż ṭaşdan ki şāba 15. müşābihdir bir yerde olaraḳ sünbül ve benefşe ve gül ve sāʾir şükūfeyi kāġıddan 16. oyar gibi oyup fiʿle getürmüşlerdir ki bu miṯillü şükūfeler faġfūrdan daḫi iʿmāl 17. olunur veʾl-ḥāṣıl bu vechle ḳatı vāfir tuḥaf mevcūddur ḥavżlarıñ vüsʿati 18. ve ḫuṣūṣā fevvāreleriniñ leṭāfeti taḥrīr ile tavṣīf olunmaḳ mertebelerinde 19. mübālaġaya ḥaml olunur bināberin terki evlā ve Yigirmi Sekiz Çelebi merḥūm 20. sefer-nāmesinde raʿnā taḥrīr ve inbā itmekle tekrār olunmadı ol vaḳtde vaṣf 21. olunanlar egerçi el-ān mevcūddur ancaḳ ʿadem-i istiʿmāl ile heyʾet-i ḫarābīde 22. müşāhede olundı sarāy-ı meẕkūr gün-ā-gün ẕevḳiyyātı müştemil Avrupada 23. bī-menend iken maḳtūl ḳralıñ ʿıyāli sarāy-ı merḳūma çārıyek mesāfede büyük

34.

1. ve küçük Triyano nāmıyla başḳa başḳa iki ṭaḳım dāʾire binā ve inşā ve ḫaylice 2. tekellüf itmiş oldıġından ġayri orman içinde çoban-ḫāneler ve mūsiḳī 3. ve ṭaʿām içün ṭaḳım ṭaḳım köşkler īcād idüp aralıḳ aralıḳ ẕevḳe ʿazīmet 4. ve rufeḳāsıyla varup vaḳt-güẕār oldıġını rivāyet iderler iki gün iḳāmet 5. olunup Paris şehrine muʿāvedet olundı Verselya ṭarīḳında olan Sen Ḳlod 6. Sarāyınıñ daḫi bir müddet mürūrında seyriçün varıldıḳda sarāy-ı meẕkūr Doḳ 7. Dorleyan nāmında olan aḳrabā-yı ḳraliyyeden bir ādemiñ olup ḳraliçe-i mersūma 8. iʿtimād olunmayacaḳ mertebede külliyetlü bir miḳdār akçe ile mersūmdan iştirā ve maṣārif-ı 9. vefīre ile taʿmīr ve müceddiden dāʾireler daḫi ʿilāve itmişdir Parise bir sāʿat 10. mesāfede Puşta üzerinde olmaġla sarāy mükellef bāġçe ve ḥavżları müferriḥdir 11. ez-cümle orman içinde orṭası fevvāreli bir ḥavż olup ṣuyı feverān 12. eyledikde binā arşunıyla altmış arşun bālāya ṣuʿūd ider āḫar ḥavżda bu ḥālet 13. görülmemişdir bundan ġayri envāʿ-ı reng-i aḥcārdan iʿmāl olunmuş bir çaġlayan 14. görüldi inişde vāḳiʿ olmaġla ṣu cereyān eyledikde yek-pāre bir āyīne gibi görinür 15. ġāyet güzeldir bu çaġlayana cenāḥ olmaḳ içün pīş-gāhında olan çemen-zārıñ 16. ṭopraġı ḥavż gibi olup çemen içinde fevvāreler taʿbiye itmeleriyle bu çaġlayan 17. cereyān eyledikde

nā-me'mūl çemen içinde ḳamış şeklinde ṣular peydā ve ẓāhir 18. olmaġla nedreti sebebiyle ra'nādır iş bu bāġçeleriñ içinde olan ormanlarıñ 19. aġaçları at kestānesi olup mevsim-i bahārda bir mertebe revnaḳlı olayor ki 20. ta'bīr olunmaz ḥattā ḫaylice cesīmleri görülmüşdür ẕikr olunan sarāyıñ 21. ḥavālīsinde Sevre nāmında olan beylik faġfūr kār-ḫānesini 22. seyre 'azīmet ve lede'l-vürūd cesīm bir dā'ire olup el-yevm ḳatı vāfir 'amele

35.

1. mevcūddur yegān yegān temāşā ve mevcūd olan faġfūr evānīleri seyr 2. olundı fi'l-ḥaḳīḳa ra'nā ve bī-bedel olup ancaḳ bahāları ġālīdir bir ḳıṭ'a 3. fincān ve kāseye yigirmi Macar altunı bahā söylediler sā'iri daḫi böylece 4. bahālı ise daḫi ahālīsi alup ve isti'māl iderler ol gün maḥal-i meẕkūre 5. seyr olunup 'avdet olundı Parisde ẕukūr ve ināsıñ bizi görmege 6. tehālükleri mertebe-i taṣavvurdan ḫāric olup ḳonaġımıza gelen ve gideniñ ḥad 7. ü ḥaṣri olmadıġından başḳa seyr itdirecek ve sā'iliñ tedārikinde her biri 8. i'māl-i efkār ider olup bu def'a daḫi beylik kütüb-ḫāneniñ mu'teberleri gelüp 9. kütüb-ḫāneniñ seyrine terġīb itmelerinden nāşī ta'yīn olunan günde ẕikr olunan 10. kütüb-ḫāneye varılup cevānib-i erba'ası dīvān-ḫāne orṭası ḥavlī bir cesīm 11. dā'ire olup dīvārları müşebbek dolab ve kütüb ile memlū olup bir ṭarafında küre-i 12. āsumān ve küre-i zemīni başḳa başḳa inşā itmişler her biriniñ cesāmeti iki 13. ḳurnalı ḥammām ḳubbesi miḳdārıdır küre-i āsumānda burūc-ı iṯnā 'aşereyi meşhūr 14. olan şöhret ile tersīm itmeleriyle ḫaylice güzeldir ve küre-i zemīni daḫi el-yevm 15. mālik olan mülūküñ ḥudūd sınırıyla göstermişlerdir ba'dehū nevādir ḥıfẓ 16. olunan oṭaya getütüp dürlü dürlü ṭaşlar ve ma'den ṭoprakları ve Amerikanıñ 17. ba'żı gūne ālāt-ı ḥarbiyelerini vaḳti çoḳ atīḳ baḳır sikkeleri irā'e eylediler 18. bu dā'irede 'Arabī ve Fārisī ve Türkī lisānlarıyla ḳatı çoḳ kütüb cem' idüp 19. maḫṣūṣca ḥıfẓ itmişlerdir ancaḳ ziḥām-ı nās ve vaḳtiñ teng ü ṭarlığından 20. ne maḳūle kütübdür temāşāsına vaḳit ve fırsat bulunmadı bir gün daḫi āyīne kār-ḫānesi 21. temāşāsına varılup Rāşid Efendi Tārīḫinde münderic Meḥmed Efendi merḥūmuñ 22. Sefīr-nāmesinde tafṣīl olundığı üzeredir ancaḳ 'amelesi ḳalīl ve āyīneniñ 23. revācı nādir iken el-yevm on üç milyon franḳa ser-māye ile idügini 24. idāre iden şürekāsından mervīdir Muḥammed Efendi merḥūmuñ eñ büyük āyīneden 25. su'ālinde ol vaḳtde ṭūlī yüz on dört parmaḳ ki binā arşunıyla dört

36

1. arşun sekiz parmaḳ ve ʿarżī ... parmaḳ olup bundan ziyādeye 2. liyāḳat bulunmadıġını ifāde itmişler idi ṭāʾife-i Efrenc iḫtirāʿāt-ı cedīde mübtelā 3. ve maġrem olduḳlarından el-ḥāletü hāẕihī büyük āyīneniñ ṭūli keẕālik binā ẓirāʿıyla 4. dört ẓirāʿ on ṭoḳuz parmak ve ʿarżī üç ẓirāʿdan üç parmaḳ noḳṣān 5. ile oldıġını iḫbār eylediler bu maḳūle āyīneniñ bahāsı yedi kīseden mütecāvizdir 6. ancaḳ leṭāfet ve ṣafveti inkār olunmaz ve Avrupada böylesi bulunmaz maḳūlesidir 7. ve bundan aḳdem França cumhūrınıñ umūr-ı māliye vekīli mülāḳāta geldiginde 8. nebātāt bāġçesiniñ seyrini irāʾe ve terġīb itmekle biʾr-refāḳa varıldıḳda ḫazīne 9. nāmıyla olan dāʾireye duḫūl olunup büyücek bir dīvān-ḫāneyi 10. müşebbek ḥacerāt ile tertīb ve França Devletiniñ bidāyetinden şimdiye 11. ḳadar tuḥaf olaraḳ ʿindlerinde muʿteber olan envāʿ-ı aḥcār meşaḳḳah ve sīm 12. ve altun ve sāʾire maʿādin türābları ve Hind ve Afriḳıye ve Ameriḳa semtlerinde bulunan 13. ʿacāyibüʾş-şekl veʾṣ-ṣuvere ḳadīd ḥayvānāt ve ġarīb ṭuyūr ve ʿaẓīmüʾc-cüṣṣe balıḳlar 14. ve ḥabbeler yegān yegān muʿāyene ve beş ḳıṭʿa elmas daḫi irāʾe eylediler bir ḳıṭʿası bādem 15. ḳadar ṭūlīce ve iki ṭarafı gök ve ortası ṣarı olup bir ḳıṭʿası daḫi 16. beyāż olup ṣāf ve hem-vār ve on ḳıraṭ olmaḳ gerek ve digeri daḫī muṭlaḳā 17. ṣarıdır ve bir ḳıṭʿası penbe ve ġāyet raʿnā görilüp digeri gökdür renklerinde 18. nedret oldıġı ʿibāresiyle taʿbīr olundı baʿdehū nebātāt bostānına varılup 19. ziḥām-ı nās geregi gibi seyrine mānīʿ ise daḫi ʿacīb ve ġarīb nebātāt ve eşcār 20. görülmüşdür fī-ḥad-i ẕātihī güzel şeydir aṣlından himmet idenlere hīç söz 21. olmaz el-ḥāletü hāẕihī maʿmūriyeti şemātet-i aʿdāyı defʿ idecek mertebededir 22. ẕikr olunan maʿādin ve nebātāt ve eşcāra dāʾir ʿilm-i felāḥat ve mücerrebātı taʿlīm 23. içün maḫṣūṣ mektebler ve üstādlar müretteb olup küll-i yevm fenn-i meẕkūr erbābına taʿlīm 24. itdirilmekdedir Parisiñ cümle ʿacāyibātından biri daḫī Ḳālīçe kār-ḫānesidir

37

1. taʿrīf ve tavṣīfi bī-ḥāṣıl ve Meḥmed Efendi merḥūmuñ taḥrīrinde tafṣīl 2. olunmuş olmaġla terki evlā görüldi ḳālīçeleri her ne ḳadar muṣannaʿ ise ekṣeriyā 3. ṣūret ile munaḳḳaş olduġundan ehl-i İslāma göre müteḥassin olamayup 4. bahālarınıñ miḳdārı ise derece-i kemāldedir França ḳralları ʿilm-i riyāżiyye ve hendese 5. ve coġrāfiyeye iʿtibārları taḳrībiyle ekṣeriyā erbāb-ı fen ve hüner evḳāt ve evānelerini 6. ve olanca māllarını ṣarf eylemek ʿādetlerinden oldıġına bināʿen Şarl nāmında bir 7. ādem ʿömr ü mālini fünūn-ı cüzʾiyeye ṣarf

iderek ḳatı vāfir nevādir ve ġarā'ib 8. tedārik ve ḳral vaḳitlerinde ḫaylice i'tibāra mālik olup iḫtilāl eṣnāsında 9. müddet-i 'ömrinde cem' eyledigi nevādiri cumhūra hibe itmekle nefsini ḳatlden ḫalāṣ 10. itmegin nevādir-i merḳūme yine kendünüñ zīr-i idāresinde olmaḳ üzere Lovr 11. nām sarāyıñ bir ṭaḳım dā'iresini mersūma taḫṣīṣ itmeleriyle bi'l-münāsibe seyrine varıldıḳda 12. görilen 'acāyibāt ve nevādir-i nā-kābil-i ta'rīf ü ta'bīr olup ra'd ve berḳ emṣālini 13. ve ma'rūf zincir ile bir ṭarafdan ol bir ṭarafa āteş naḳl itdirmek ṣūretinde 14. ġarāyibāta nihāyet olmayup dürlü dürlü raṣad āyīneleri görüldikden ṣoñra mersūm 15. bizi üç ṭarafı mesdūd bir muẓlim pencereye iḳ'ād ve pīş-gāha küçük tepsi ḳadar kāġıdlı 16. bir nesne vaż' idüp sakfında olan dūrbīniñ ḳapaġını güşād eyledikde zuḳāḳdan 17. mürūr ve 'ubūr idenleriñ 'aynları ẕikr olunan tepsi üzerinden mürūr idedüşmekle 18. ta'accüb olunduḳda ziyāde yaḳīn ḥāṣıl olmaḳ içün bir ḫadememizi züḳāġa 19. irsāl ve mürūrında elbise ve ḳıyāfetiyle 'aksi tepsi üzerinde nümāyān oldı bunuñ 20. sırrı züḳāġa nāẓır māru'ẕ-ẕikr pencereniñ bālāsına bir āyīne ta'biye ve āyīneden 21. ma'kūsātı naḳl içün ḥiẕāsında bir ḳıṭ'a dūr-bīn-i opera iḳtiżā ider buña ṣāmber-i 22. obüskör dirler İtalyanca ḳamera usḳūre dirler ya'ni ḳaranlıḳ oṭa dimekdir 23. bunlara dā'ir hüner ve sā'atçi kār-ḫānelerinde olan muṣanna' sā'atlere nihāyet

38

. olmamaḳla her görilen nesne ḳaleme alınmaḳ lāzım gelse ṭūl ü dırāz bir maḳāle 2. olacaġından terk olundı Parise ba'de'l-vuṣūl icrā-yı resm-i sefāret 3. olunduḳdan ṣoñra gerek beş yüz ve gerek iki yüz elli meclislerine birer def'a 4. varılmak muḳteżā-yı vaḳt ü ḥāl olup ancaḳ meclisler ile müdīrān-ı ḫamse 5. beyninde münāferet ve 'adāvet iḥsās olunmaġın bi'ż-żarūr imrār-ı vaḳt olunur 6. oldı fi'l-ḥaḳīḳa Parise vürūdumuzdan elli dört gün mürūrunda müdīrān-ı ḫamse 7. 'askerī ṭā'ifesini imāle ve bir gice baġteten meclislerde olan ḫilāf-gīrlerine 8. hücūm itdirüp ekserīsini ḳayd ü bend ile ḥabs ve rufeḳālarından Ḳarno bābūd 9. ve diger refīḳleri Bartelmi daḫi sā'irleriyle ḥabse ilḳā olunup iki gün 10. bu ḥāl-i müşevveş iḫtilāl pāy-dār ve ba'dehū vükelādan iki neferi müdīr naṣb 11. ve maḥbūslar Afriḳaya nefy ve iclā ile def'-i ġavā'il-i iḫtilāl olundı bu taḳdīrce 12. ẕikr olunan meclislere varılmaḳ nā-çesbān olmaġla ṣabr olunmuşidi ġā'ile-i 13. enāniyet bi'ṭ-ṭūl ve'l-'arż müdīrān-ı ḫamseye münḥaṣır ve sā'iri nüfūs-ı zā'ideden 14. ma'dūd olmalarıyla meclislere varmaḳda ḳaṭ'ā maḥẓūr olmadığı melḥūż olmaġla 15. ba'de ba'din beş yüz meclisiniñ prezidenti ile bir meclisde mülāḳāt ve ṣoḥbet arasında 16.

bir gün meclislerine varılmaḳ taṣmīminde idügümüz īrād olunduḳda iẓhār-ı 17. maḥẓūẓiyet ve varılacaḳ gününüñ kendüye ifāde olunmasını iltimās itmişdi bir 18. ḳaç gün mürūrında aḫşamdan mesfūra bir teẕkere taḥrīr ve iḫbār olunduḳda 19. maḫṣūṣ da'vet teẕkeresiyle cevāb virdi bunlarıñ porta ḳapularından 20. içerü kendüleri daḫi hinṭov ile düḫūl itmezler seltatlar mānic olur iken 21. çākerleri bir nefer tercemān ile hinṭova süvār ve bir ḳaç nefer vükelā ḳapudan 22. istiḳbāl ve hinṭomuz ile ḳapudan içerü tā benek ṭaşına dek varılup ba'dehū 23. nüzūl olundı mesfūrūnuñ iḳāmet-gāhları ḳral aḳrabālarından Ḳonda-nām

39

1. kimesneniñ sarāyında olup sarāy-ı merḳūmuñ vasaṭına ya'ni İstanbulda büyük 2. ḥammāmlarıñ cāmekānı gibi bir ḳubbeli maḥal inşā idüp iki ṭarafına iki büyük 3. ḳapu güşād ve iki ḳubbeniñ arası bir nişīmen ṭarzında yapılup maḥall-i merḳūmda 4. beş yüz vükelāsından ayda bir def'a naṣb olunan yere prezident dört nefer ser-kātibi ile 5. iḳāmet ve merḳūmuñ müvācehesi ḳurbunda iki ṭarafı nerdübānlı bir maḥal daḫi īcād 6. olunup ḳuṣūr-ı vükelā müşelleşü'ş-şekl ḳalan maḥalde birbiri üzerinde inşā olunan 7. bir bir dükkānları ṣuffeleri gibi maḥallerde iḳāmet iderler ve meclis-i mezbūrı seyre 8. gelenler içün bālāda bir ḳat müşelleş maḥal inşā idüp iḳ'ād itdirirler çākerleri 9. çün tekellüfī ṣandālyeler ile perdeli bir maḥal taḫṣīṣ ve li-ecli'l-ikrām 10. ḳapusına seltat ta'yīn eylediler mādde müẕākeresi şöyledür ki vükelādan birisi 11. yerinden ḳalḳup iki ṭarafı nerdübānlı ṣofaya ṣu'ūd idüp müẕākere olunacaḳ 12. mādde bir ḳıṭ'a kāġıdda muḥarrer olmaġla ḳırā'at idüp sā'irleri istimā' iderler 13. lede't-tekmīl muvāfiḳ ve muḫālif cevāb virürler ise prezident cevābında 14. bu māddeniñ bu vechle niẓāmına muvāfaḳat gösterüp rāżı olanlar ḳabūl 15. eylediklerini beyān içün ḳıyām eylesün diyü cümleye ḫiṭāb ider eger ḳıyām 16. idenler muḫālefet idenlerden ziyāde ise iş ḥuṣūle gelür ve illā noḳṣān ise 17. red veyāḫud bir ḳaç vekīl beynlerinde eṭrāfıyla müẕākere idüp bir def'a daḫi 18. meclise beyān olunsun diyü re'y iderler aralıḳda nizā' daḫi olup ḥarīf 19. ḥarıl ḥarıl söyler iken bir şemāte ile sükūt itdirmek ve ba'żen daḫi 20. henüz maḥall-i merḳūmdan nüzūl itmezden muḳaddem aña muḫālif olanlardan birisi 21. gelüp ṣu'ūd ve muḫālefet ve mübāyeneti beyān ider keẕālik bunuñ daḫi muvāfiḳ 22. ve muḫālifleri vech-i meşrūḥ üzere farḳ ve temyīz olunur böyle böyle iş 23. görürler lākin bir maṣlaḥat her ne ḳadar ḳolay ḥuṣūle gelse işiñ eyüsi altı 24.

ayda biter mişilli tamām bunlara ḥaṣb-i ḥāldir ekşer umūrları umūr-ı dāḫiliye olup 25. umūr-ı düveliye ve umūr-ı ḥurūbiyeniñ idāresi müdīrān-ı ḫamse ʿuhdesine muḥavveldir

40

1. ancaḳ vaḳt ü zamānıyla bunlara istīẕān itmek ḳavāid-i niẓāmlarından ise daḫi 2. müdīrān-ı ḫamseniñ ġalebe ve naḫvetleri sebebiyle buña riʿāyetde tehāvün iderler 3. França cumhūrı ḥaḳḳında bī-ṭaraflıḳ meslegini iḫtiyār iden devletleriñ bir müddetden beri 4. França ḳorsanları ṭaraflarından aḫẕ-i girift olunan sefīneleriniñ red ve teslīmini 5. müdīrān-ı ḫamse her ne ḳadar murād ve beş yüz meclisine defeʿatle bā-taḳrīr ifāde ve īrād 6. ve maḥāẕīr-i lāzimesini pīş-nihād eyledi ise daḫi beş yüz vükelāsından baʿżıları 7. ḳorsanlara şerīk olmaḳla bir vechle ḳabūl-i ilzām ve iskāt olmayaraḳ ḳaṭʿīce 8. red ile iẓhār-ı şebātları muḥayyer-i ʿuḳūl-i ülüʾl-elbābdır mevād-i sāʾire daḫi ekşeriyā 9. ḳıyāş ve miṣāl olabilir beş yüz meclisiniñ aḥvāli böylecedür bir ḳaç gün 10. mürūrunda iḫtiyārāndan müretteb olan iki yüz elli meclisine daḫi varıldı bunlar 11. aṣıl ḳral sarāyında olurlar gidecegimiz gün hinṭova süvār ve ṭoġrı 12. ḳrala maḫṣūṣ olan benek ṭaşına dek getürüp andan nüzūl ve ḳral sarāyınıñ 13. bir ṭarafında olan dīvān-ḫāneye düḫūl olundı irāʾe-i ṭarīḳ ideniñ taʿrīfiyle 14. bir küçük oṭadan meclise girilüp muʿayyen olan maḥalde iḳāmet olundı 15. bunlarıñ daḫi müẕākere ve red ve ḳabūl keyfiyyeti meclis-i meẕkūr gibidür França 16. cumhūrı ḳral vaḳitlerinde olan niẓāmātıñ ekşerīsini fesḫ eylediklerinden nāşī 17. ṭāʾife-i naṣārānıñ mīlāddan bedʾile istiʿmāl eyledikleri tārīḫi daḫi ibṭāl 18. ve tebdīl ve şemsiyye iʿtibārıyla üç yüz altmış beş güni bir sene farż ve taʿyīn 19. idüp otuz gün olmaḳ üzere on iki şehr taʿyīn ve ḳuṣūr ḳalan beş 20. güni yorṭu ve taʿṭīl eyledikleri ḫuṣūṣı bālāda biʾl-münāsibe beyān olunmuş idi 21. eyyām-ı meẕkūreniñ āḫar güni müdīrān-ı ḫamse ve vükelā ḳurb-ı Parisde kāʾin taʿlīm 22. meydānına geleceklerine mebnī bā-teẕkere medʿū oldıġımızdan muʿayyen olan vaḳitde 23. varıldıḳda iş bu taʿṭīlde gösteriş içün ser-besīt ʿalāʾimi eṭrāfına aḫṣābī

41

1. bir dāʾire binā ve Parisde mevcūd bulunan süvārī ve piyāde ʿaskere meydān-ı 2. merḳūmı iḥāṭa itdirdikleri meydān-ı merḳūma nāẓır taʿlīm-ḫāneden muʿāyene 3. olundı bu aralıḳda müdīrān-ı ḫamse kendülere maḫṣūṣ ʿasker ve biʾl-cümle 4. cenerālān ve vükelā ile evvelā ʿaskerī ṭāʾifesinden mecrūḥ ve müteḳāʿid olanlarıñ 5. iḳāmetlerine maḫṣūṣ olan bīmār-ḫāneye varup cumhūr uġurında ve vaṭan 6. ġayretinde beẕl-i vücūd idenleriñ ḫidmetlerini taḥsīn ve fī-

mā baʿd ġayret ve diḳḳat 7. eylemelerini taḥrīṣ eyledikden ṣoñra üç nefer mecrūḥı iḫtiyār ve bir hinṭova 8. irkāb ve meydān-ı merḳūma teveccüh idüp taḳarrub eyledikleri iḫbār olunduḳda 9. bi'l-cümle düvel ve cemāhir ilçileriyle maʿiyyeten meydān-ı merḳūmda olan dīvān-ḫāneye 10. ʿazīmet olundı müteʿāḳıben müdīrān-ı ḫamse ve vükelā daḫi gelüp yerlü yerine 11. baʿde'l-ḳuʿūd bir faṣl-i mūsiḳī-i āhengden ṣoñra müdīrān-ı ḫamseniñ prezidenti 12. bir maḳāle-i muṭavvele ḳırā'at ve iʿlān ve yine mūsiḳī faṣlına başlayup lede'l-ḫitām 13. cümle ile ḥareket ve taʿlīm-ḫāne dā'iresine ʿavdet ve dā'ire-i merḳūmede ḳuʿūd 14. olunduḳda meydānda olan nişānlarda piyāde ve süvārī müsābaḳaları ve hinṭov 15. bārgīrleri ḳoşdırılması miṣillü bāzīçeler icrā olundı yevm-i meẕkūrda müctemiʿ 16. olan nāsıñ keṣret ve ziḥāmları taʿaccüb mertebelerinde iken hīç ṣadā 17. ve şemāṭa itmedikleri maḥall-i istiġrābdır yevm-i meẕkūrdan ṣoñra Re'in nehri 18. ṭarafında vāḳiʿ Françalu ordusunuñ cenerali Ḫoş-nām ceneral mürd ü helāk 19. oldıġı ḫaberi tevārüd ve vaḳt ü ḥāle göre İngilterelü muḥārebesinden başḳa Nemçe 20. imparaṭorı ile daḫi ceng ü ḥarbiñ iʿādesi ḥālātı melḥūẓ oldıġına binā'en 21. ve ʿaskerī ṭā'ifesini te'līf ve mevāʿīd-i ʿarḳūbiyye ile ḥarbe terġīb ve eblehān-ı nāsı 22. daḫi talṭīf mülāḥaẓātına ibtidā'en cenerāl-i mesfūruñ mātemi içün bir gün yorṭu taʿyīn 23. ve meydān-ı merḳūmuñ muḳaddem olan ebniyesini taġayyür ve āyīn-i bāṭıle-i kefere üzere ke'enne

42

1. mezārlıḳ ḥāletine tanẓīr itmiş olmalarıyla meclis-i merḳūma daʿvetlerine mebnī taʿlīm-ḫāne 2. dā'iresine varıldı sehl-i müddet mürūrunda müdīrān-ı ḫamse vükelā refāḳatiyle 3. gelüp āşinālıḳ olunduḳdan ṣoñra cümle ile meydān-ı merḳūmeye ʿazīmet olundı 4. müdīrān-ı ḫamseden māʿadā ekṣer-i nās ve ḥattā süferā daḫi ʿādet-i ẕemīme-i küffār 5. üzere siyāh-pūş idiler mātem mūsiḳīsi ile ḫırāşende-i cān olaraḳ 6. gider iken eṣnā-yı rāhda bir yığın yeşil aġaç dalı yığup her gelene birer 7. dal virürler idi ḳuluñuz iltifāt itmedim ve'l-ḥāṣıl bü'l-ʿaceb denilmege 8. şāyeste bir hengāme ile dīvān-ḫāne-i mezbūreye vāṣıl ve herkes yerlü yerine 9. baʿde'l-ḳuʿūd meger hāliḳ olan ceneral-i mesfūruñ alçıdan ṣūretini daḫi 10. yapdırup libās-ı ʿādī ve ḳılıç ve ālāt-ı ḥarble tezeyyün itmişler imiş 11. uzaḳda müdīrān-ı ḫamseniñ pīş-gāhına vażʿ eylediler mātemli bir faṣl-ı mūsiḳī 12. icrā ve yigirmi ḳadar ḳızlarıñ başlarında al ḳurdela ve boyunlarında siyāh 13. büründükden birer yemeni āvīze itmişler idi ẕikr olunan ḳızlar ḳalḳup ceneral-i 14. mesfūruñ ṣūretini iḥāṭa ve bir aġızdan mātem ve merṣiye-güne şarḳılar ile 15.

demsāz ve lede'l-tekmīl müdīrān-ı ḫamseniñ prezidenti ḳıyām idüp mesfūruñ 16. ḫidemāt-ı pesendīdesini i'lān ve żımnında Françа 'adūlarından aḫz-i ṣār ve intiḳām 17. mülāḳātını īrād ve beyān eyledi ba'dehū bir ādem mürtefi'ce bir maḥalle çıḳup 18. ceneral-i mesfūruñ bidāyet-i neş'etinden helākine ḳadar ser-güzeştini ṭul ü dırāz 19. ḳırā'at ile herkesi maḳārin-i āzār eyledi ba'dehū müdīrān-ı ḫamse ve vükelā ve süferā 20. ḳuluñuzdan ġayri cümlesi mesfūruñ ṣūreti olan maḥalle varup yedlerinde 21. olan aġaç dalını eṭrāfına ṭarḥ ve 'avdetlerinde serbesīt maḳāmında olan 22. āhenge mübāşeret ve 'askerī ṭā'ifesi ta'līm-i 'ādīyi ba'de'l-icrā mu'āvedet 23. olundı el-ḥāletü hāẕihī Françа cumhūrunuñ ṭavır ve reviş ve ḥarekātları iki 24. biñ sene muḳaddem 'ālem-i cāhiliyyetde Roma ṭarafında ẓuhūr iden Yūnānīlere taḳlīd 25. ve ḥattā elbise-i 'acībe-i resmīleri daḫi anlara maḫṣūṣ olan ḥāletdedir

43.

1. bu taḳrīb Yunānīler diyānetden müberrā aṣnām miṣillü ṭarīḳa-i cehāleti pīş-nihād ve icrāya 2. muṣır bir ḳavm-i ekfer ve 'inād idiler vaḳtlerinde bulunan nāsı mūsiḳī ve sā'ir 3. mel'abāt-ı 'abeṣiyyeye iġrā eyledikleri gibi Françа cumhūrı daḫi Yunānīleriñ ṭarīḳa-i 4. cāhiliyyesini īfā daġdaġasıyla musīḳār-ḫāneleri ve mu'allimleri tertīb itmişler 5. idi bu eṣnāda ẕükūr ve ināṣdan taḥṣīl-i fen idenlere iẕin virilecekdir 6. diyerek müdīrān-ı ḫamseniñ sarāyına ḳarīb Ode'on-nām ḳomedyaya cem'iyet 7. olunacaġını ve müdīrān-ı ḫamseniñ geleceklerini beyān ile da'vet teẕkeresi tevārüd 8. itmekle ba'de'l-maġrib māru'ẕ-ẕikr ḳomedyaya varılup med'ū olanlar müctemi' ve maḥall-i 9. maḫṣūṣa düḫūl ve ḳu'ūd olunduḳda pīş-gāhda ḳomedya-bāzlara maḫṣūṣ olan 10. maḥalde yetmiş seksen ḳadar sāzende āhenge āġāz ve bir faṣl-ı mūsiḳī icrāsıyla 11. müstemi'īni müntedār ve ḳuluñuzı meḳārin-āzār eyleyüp ba'dehū bir ḳız bir oġlan 12. meydāna gelüp birer birer fenlerini icrā ve 'avdet ve tertīb-i meẕkūre üzere 13. āḫarları çıḳup 'alā-ḥaddihī şāyeste-iẕn olanlar iṣbāt-ı hüner ve ḥayṣiyyet itmeleriyle 14. umūr-ı dāḫiliye vekīli maḥall-i mezbūra varup ṣandālye-yi maḫṣūṣasına ḳu'ūdında 15. bütün sāzendeler ma'hūd ser-besīt maḳāmına dem-sāz ve lede'l-ḫitām vekīl-i mersūm 16. ḳıyām idüp cumhūruñ medāyiḥini müştemil-i ṭūl ü dırāz bir taḳrīr-i ḳırā'at ve encām- 17. resīde olduḳda ol maḳūle iṣbāt-ı fen ü hüner idenleri defter mūcibince da'vet 18. ve 'alā-melā'i'n-nās duḫter ve ġulāmları taḳbīl iderek cumhūr ṭarafından birer hediye 19. i'ṭā eyledi hediyeleri daḫi kemān ve sā'ir sāz nev'inden olup ba'ẕı duḫterāna 20. füstānlıḳ dülbend daḫi virildi Yunānīler bu maḳūle ḥarekāt

ile vaḳitlerinde 21. olan cühelāyı te'līf ider olup bunlar daḫi nāsdan bu ümīd ile icrā-yı 22. ṭarīḳa-i ʿatīḳaya ibtidār eylediler ancaḳ hīç memnūn olmuşı iḥsās olunmadı 23. Françа cumhūrı bir vaḳtdenberi Avrupa düveli ve ḫuṣūṣan Nemçe İmparaṭorı

44

1. ile müddet-i vāfire muḥārebeyi iltizām ve Françalu ekṣeriyā ġālibiyet ile muḥaṣṣalu'l- 2. merām ve Payzı pāşı ḫıṭṭası ve Reyn nehriniñ Françа ṭarafını bi'l-cümle tevābiʿāt ile 3. iġtinām ve İtalya cānibinde daḫi Milan ve Manṭova vilāyetlerini müteʿalliḳātlarıyla żabṭ 4. ve başḳaca cumhūr iḫtirāʿ ve İtalyada olan ʿaskerlerini ġālibāne Nemçe memālikine 5. hücūm ve iḳtihām itmişler iken Françalunuñ bu gūne fużūlāne ve ġālibāne cünbişleri 6. veḫāmet ve nedāmeti müntec idügini ser-gerde olan ceneral Bonaparta iḥsās 7. ve teyaḳḳīn itmegin ṭarafeynde bedīdār olan fütūr ü ṭaʿab taḳrībiyle muṣālaḥa 8. cānibinden iḫtiyār-ı ḳarār ve İmporbus ile daḫi muṣālaḥanıñ niẓāmıçun Raştad- 9. nām şehir maḥal-i mükāleme taḥṣīṣ olunup taṣdīḳ-nāmeler ṭarafeynden baʿde'l-mübādele 10. ṣūretā ikrām itmek ve sā'ir ḫuṣūṣāt-ı lāzimeyi şifāhen müẕākere itmek 11. üzere Cenerel Ponaparte Parise daʿvet olunmaġla çend rūz mürūrında mesfūr 12. Parise vüṣūl ve Françа cumhūrununuñ ḳāʿidesi üzere tertīb olunan meclise 13. ve ceneral-i mesfūra li-ecl-i ikrām müdīrān-ı ḫamse ṭarafından tehyi'e olunan akşam 14. ṭaʿāmında resmen daʿvet olundıġımıza binā'en vaḳt-i muʿayyenesinde müdīrān-ı ḫamseye maḫṣūṣ 15. Luḳsenburġ sarāyında süferānıñ müctemiʿ oldıġı dīvān-ḫāneye ve baʿdehū ḥavlīde 16. ʿāriyeti inşā olunan maḥalle müdīrān-ı ḫamse ve sā'irlerile bi'r-refāḳa varılup sehl-i müddetden 17. ṣoñra ceneral-i mesfūr yetmiş seksen miḳdārı ceneral ve oficyal ile çākerlerine 18. taḳlīden düvel-i ecnebiyye ve dāḫiliyye veḳīlleri refāḳatiyle imparaṭoruñ nāmesi āḫar bir 19. oficyal yedinde olaraḳ ẓuhūr ve taḳarrub eyledikde müdīrān-ı ḫamse ḳıyām 20. idüp mesfūr daḫi başını aşaġı taḥrīk ile āşinālıḳ ve mūmā ileyhim daḫi 21. muḳābeleden ṣoñra düvel-i ecnebiyye umūrı ru'yetine me'mūr vekīl bir kāġıd iḫrāc

45

1. ve ceneral-i mesfūruñ cünbiş ve ḥarekāt-ı pesendīdesini ḳırā'at ve işāʿa eyledigi 2. ʿaḳībde ceneral-i mesfūr daḫi bir ṭaḳım kelimāt-ı nā-hencār taḳrīrinden ṣoñra yanında 3. nāmeyi getüren oficyal ilerü varup nāme-i mezbūreyi prezidentine teslīm 4. ve ol daḫi vekīl-i mūmā ileyhe defʿ eyleyüp ṭūl ü dırāz bir maḳāle ile ceneral-i 5. mesfūruñ ḥarekātını taḥsīn ve baʿdehū mūsiḳī

āhengi ile mesfūrūn iẓhār-ı 6. meserret ve baʿdehū ʿavdet olundı ḳable'l-maġrib yine sarāy-ı meẕkūreye ʿazīmet 7. ve maḥall-i muʿayyende tevaḳḳuf ve gice sāʿat ikiden ṣoñra müdīrān-ı ḫamse ve vükelā 8. ve süferā ve cenerālān ve meclisleriñ müteʿayyinlerinden ve'l-ḥāṣıl seksen altı nefer 9. kesāndan müretteb olan sofraya varılup sāʿat dörde ḳadar tenāvül-i ṭaʿām 10. ve baʿde'l-ḫitām dāḫiliyye vekīliniñ dā'iresinde zenān-ı küberādan ʿibāret olan balo 11. seyrine cümle ile ʿazīmet olunup gice sāʿat ṭoḳuza ḳadar güzārende-i evān 12. ve muʿāvedete şitābān oldum bundan on gün mürūrunda cumhūriyyet aʿżā 13. sından olan beş yüz ve iki yüz elli nefer vükelāsı ṭarafından daḫi ceneral-i 14. mesfūre żiyāfet ile ikrām olunmaḳ taşmīmiyle müdīrān-ı ḫamse ve vükelā ve süferā 15. ve mesfūr-ı medʿū ve taʿyīn olunan gice ḳral sarāyı olup meclisleriñ maḳarrı 16. olan Tolari sarāyına varılup daʿvet olanlar gelmiş olmalarıyla yedi yüz 17. neferden müretteb sofrayı bir dīvān-ḫānede iḥżār ve tenāvül-i ṭaʿām fıḳra fıḳra 18. mūsiḳī ve ṭaḳım ṭaḳım ṭopla endāḫte iderek gice sāʿat altıya ḳadar 19. ʿaẕāba dūçār olup ḫitāmında ʿavdet olundı sarāy-ı meẕkūr aṣıl ḳral 20. sarāyı olup Frengī binālara göre küllī tekellüf ve zīnet ile müzeyyendir 21. ḳrallar vaḳitlerinde berā-yı iḫtişām ve kālā mevcūd olan tuḥefāt-ı ḥaceriye ve faġfūriye 22. el-yevm mevcūddur ve ḥükemā-yı efrenc küre-i ʿarżıñ seyrine ve eflākiñ 23. inkārına ve şemsiñ ṣübūt ve ḳamer ve sā'ir seyyārātıñ rūy-ı zemīn ile maʿan

46

1. seyrine ẕāhib olup bu bābda zuʿmlarınca ilzām-ı ḫaṣm içün delā'il-i ʿaḳliye 2. tedārikiyle muʿārażadan ḫālī degillerdir bu ṣūretde ṭıbḳ-ı meẕheb-i bāṭılları 3. üzere gün-ā-gün sāʿatler īcād ve iḫtirāc eylediklerinden ḳral içün inşā 4. olunan bir ḳıṭʿa sāʿat baʿżı güne dā'ireleriyle inşā ve derūnunda yumurṭa ḳadar 5. küre-i ʿarżı tanẓīm idüp sāʿat ḳurulduḳda şems-i ṣābit vesā'ir seyyārāt 6. küre-i ʿarż ile dā'ir olup küre-i ʿarż deverān eyledikce gice olduḳda 7. şems nā-yāb yaʿni küre-i ʿarżıñ taḫtına dāḫil olur gündüz olduḳda 8. ẓuhūr ider bir ġarīb sāʿatdir bu meẕheb Kopernikus-nām 9. coğrafīniñ meẕhebidir ammā Avrupada cümle ʿindinde müreccaḥdır bundan 10. ṣoñra ceneral-i mesfūruñ ʿiyāli İtalyadan Parise gelmege düvel-i ecnebiyye umūrı 11. vekīli mesfūre içün bir gice ṭaʿāmı tertīb ve Parisiñ bütün kibār zenānını 12. daʿvet idüp müdīrān-ı ḫamse vesā'ir vükelā ve süferā daḫi medʿū olmalarıyla 13. sāʿat dörtden ṣoñra mersūmuñ ḫānesine varılup dā'ire-i merḳūma dā'iren 14. mādār ḳanādīl ve şümūʿ ile müzeyyen ve āvīze ve āyīneler ile muʿanven olup iki 15. yüz ḳadar zenān ol ḳadar ẕükūr müctemiʿ ve bir iki

maḥalde tertīb olunan sāzlar āhenge 16. āġāz eylediklerinde dört zen ve dört Frenk ḳarşu ḳarşuya raḳṣa ibtidār ve berü 17. oṭada bu tertīb ile iki üç ṭaḳım raḳṣ ile yarım sāʿat ḳadar ṣafā-nişār 18. olduḳdan ṣoñra raḳṣ maḳāmları tebdīl içün infiṣāl ve baʿdehū ḫāhişī 19. olanlar raḳṣ-künān olmaḳ ʿādetleridir ḥattā vükelā-yı devletleri daḫi meclis-i 20. mezkūrda müdīrān muvācehesinde raḳṣ eyledikleri müşāhede olundı 21. bunlarda raḳṣ maʿrifetden olup ʿayb ü ʿārdan degildir bu vechle sāʿat 22. sekize ḳadar seyr olunup ve süferā daḫi medʿū olmalarıyla 13. sāʿat dörtden ṣoñra mersūmuñ ḫānesine varılup

47

1. yapışup sofraya teveccüh itmek ʿādetleri olmaġla vekīl-i mūmā ileyh ceneral-i 2. mesfūruñ ʿiyālini istiṣḥāb ve baʿdehū herkes münāsebetlisini taḥṣīl ile sofraya 3. getürdiler bu maḳūle sofrada zenāndan ġayri bir ferd ḳuʿūd itmeyüp Frenkler 4. ayaḳ üzerinde ḳarılarıñ iʿṭā eyledikleri ṭaʿām ve meyve ile müntedār olurlar 5. ol esnāda müneccim-başı mülāḳāta gelüp bir taḳvīm-i efrengī ihdā ve bizden bir 6. taḳvīm iltimās itmekle iʿṭā olundı mesfūr Lalanda nāmıyla Avrupada şöhret-yāb 7. bir pīr-i sāl-ḫūrde ve Parisiñ iki maḥallinde olan müneccim-ḫāneleriniñ nāẓırı 8. olup seyrine terġīb ve iġrā itmegin māh-ı şerīfiñ bedrinden evvel bir gice 9. ḳadīm olan müneccim-ḫānesine varıldı ḫāne-i mezbūruñ cevānib-i erbaʿası 10. mekşūf cesīm bir ḳule menendi olup üç ṭabaḳa binā olunmışdur telesḳop 11. nāmında se pāyeli büyük dūr-bīnler ile māh-ı şerīfe naẓar olunup içinde ṭaġlar 12. ve ṣaḥrālar miṣillü ḫayālāt müşāhede olundı otuz sene müdāvemet ile 13. ḥükemādan Ḳasini-nām müneccimiñ inşā ve īcād eyledigi ṣūret-i māh-ı şerīf 14. manẓūr-ı ʿālī buyurılur ise fi ʾl-cümle iṣbāt-ı müddeʿāya medār olabilür ḥattā 15. zuḫal daḫi vasaṭ-ı semāda rū-nümā olmaġla naẓar olunduḳda necm-i mübeccel zuḫal 16. ṣunʿ-ı ḳadr-i ʿazze ve celle ile ṭūlīce bir hem-vār elma gibi olup iki ṭarafınun 17. içi żiyā ve nūrdan ḫālī görülmüşdür ve ʾl-ḥāṣıl ṭūlī bir ḫalḳa menendidir ve 18. beş ʿaded nücūm-ı zāhire ile müzeyyen ve mufaḫḫamdır bunlardan ġayri nücūm-ı 19. ṣevābit daḫi muʿāyene olunup tafṣīli ḥāṣılı taḥṣīl ḳabīlinden olmaġla terk

48

1. olundı bir gün daḫi mesfūr Laland ile diger müneccim-ḫāneye varılup 2. anda daḫi çarḫlar ile taḥrīk olunur kebīr ve cesīm dūr-bīnler mevcūd 3. olup lākin el-ḥāletü hāẓihī ikisi daḫi iʿtibārdan sāḳıṭ ḥarāba müşerref 4. mertebelerindedir ḳadīmü ʾl-eyyāmdan berü Devlet-i

ʿAliyye-i ebedi ʾl-istimrār França 5. devleti ve milleti ḥaḳḳında ʿināyet ve iḥsān-niṣār olduġı keʾş-şemsi fī-vasaṭı ʾn-nehār 6. ẓāhir ve āşikār olmaġla tezāyüd-i dostī ve maşārifāt-ı irāde-i seniyyesiyle çāker-i 7. kemīneleri sefāret ile nāmzed ve meʾmūr ve ʿalā-külli ḥāl celb ve teʾlīf-i ḥālātına 8. ṣarf-ı maḳdūr olunmaḳ veṣāyā-yı ʿaliyyesine mebnī ʿādet-i belde üzere iḳtiżā 9. iden ṭaʿām ṭaḳımları iştirā ve iʿmāl ve biʾl-cümle vükelā ve süferā ve cenerālān gibi 10. otuz kesāndan mütecāvizdir ṭaʿāma daʿvet ve ziyādece tekellüf ile żiyāfet 11. olunduḳdan ṣoñra bir defʿa daḫi yine vükelādan ve süferādan baʿżıları ve nisvān-ı 12. küberāları tekrār daʿvet ve ṭaʿām-ı ʿādīden başḳa süpa taʿbīr olunur gice 13. ṭaʿāmıyla icrā-yı merāsim-i ikrām ve żiyāfet olunup lillāhi ʾl-ḥamd veʾl-minne bu bābda 14. daḫi ān-ı vālā-yı Devlet-i ʿAliyyeyi iʿlāya ibtidār-ı ʿadem-i meʾmūl ile herkes 15. pesend ü taḥsīn eyledigi āşikār ve mütevātir olmuşdur baʿdehū ceneral 16. Bonaparteniñ iẓhār eyledigi tevāżuʿ ve ḥarekāt-ı maḥabbet-āmīz-i fitne-engīzi 17. ve ṭaraf-ı bende-gāneme farṭ-ı teveccüh ve teveddüd ġarībesi ḥasebiyle mesfūr ve ʿiyāli 18. ve düvel-i ecnebiyye umūrı ruʾyetine meʾmūr vekīl ve sāʾir çend nefer süferā ʿiyālleriyle 19. daʿvet olunup iṭʿām olunmışdur fīmā-baʿd eyyām-ı mübāreke yaʿni şaʿbān-ı muʿaẓẓam ve 20. ramażān-ı mufaḫḫam-ı şeref-res olmaġla ṣavma ibtidār ve lillāhi ʾl-ḥamd veʾl-minne sāye-i hümā-pāye-i 21. Devlet-i ʿAliyyede refāh-ḥāl ile gündüz ṣāʾim ve gicelerde etbāʿ ile terāvīḥ 22. namāzları edāsıyla vaẓīfe-i ẕimmetimiz üzere duʿā-yı rūz-efzūn Ḥażret-i Evliyā-yı 23. nuʿamā ile ḳāʾim ve Parisiñ muḳteżā-yı ḳuṭr ve ʿarżı ekseriyā rūy-ı hevā maġmūm 24.ve müteġayyir ve ruʾyet-i hilāl-i şerīf müteʿaẓẓir ve ayda bir kere müdīrān-ı

49

1. ḫamseniñ meclis-i ʿādīsine mülāzemet ve gicelerde baʿżen mesfūrlar ile başḳa başḳa 2. mülāḳāt ile güẕārende-i evḳāt iken ol eṣnāda Françalu Ṭolonda külliyetlü 3. donanma tedārikine iştiġāl ve Parisde zuʿmlarınca maʿrifet ve dānişden ḥiṣṣedār 4. olanlardan biraz eṣḫāṣ intiḫābına dāʾir ḥarekāt-ı ġarībe rū-nümā ve beyneʾn-nās 5. gūnā-gūn ḥavādiṣāt tevātür bulup ḫadşe-i derūn ile bī-ārām iken tedārikāt-ı 6. merḳūmeniñ resmen suʾāline ser-rişte ẓuhūr itmekle evvel ve āḫir keyfiyyet suʾāl 7. ve cevāb her ne ise ḥużūr-ı meʿālī mevfūr-ı evliyā-yı nuʿamāya bervech-i tafṣīl 8. ʿarż ü beyān olunmuşdı āḫar kār bir devlet ve cumhūruñ degil bir dükānıñ ḳabūl 9. itmedigi ṣūret ile irtikāb-ı kiẕb ü dürūġ ve ḫırsız gibi memālik-i muḳaddese-i 10. Mıṣriyyeye baġteten hücūm ile ḥareket-i ġarībeleri ẓuhūr eyledi Mıṣra düḫūl 11. ḥavādiṣi ol

vaḳitlerde Parisde müdīrān beyninde mektūm olup maʿhūd beş 12. gün yorṭıları güni iʿlān olunacaġı iḥsās ve fi ʾl-ḥaḳīḳa meclis-i merḳūmdan 13. bir gün evvel beş yüz meclisine müdīrān ṭarafından bā-taḳrīr beyān ve Françalunuñ 14. İskenderiyeye duḫūlı fıḳrasıyla Mışır beglerine olan ʿadāveti ibrāz ve iʿlān 15. ve Devlet-i ʿAliyye ile dostluḳda pāy-dār ve üstüvār olacaḳları tabīʿatını ʿilāve 16. ve ʿayān itmeleriyle fīmā-baʿd meclislerine āmed-şüd itmek ḫaṭā-yı fāḥiş oldıġından 17. başḳa meclis-i merḳūma ve aḫşāmīsi müdīrān-ı ḫamse ṭaʿāmına olaraḳ gelen 18. daʿvetlerine aṣlā iʿtibār olunmayup oldıġım ḫānede ʿuzlet iḫtiyār ve bilā-lüzum 19. bir maḥalle ḥareketden mücānebet ve iḥtirāz olunup mādde-i ġarībe-i merḳūma müteʿaffin 20. ve dürlü dürlü ṣūret ile ḥavādiṣi Parisde mütevātir olduḳda vekīl-i sālifü ʾl- 21. beyānıñ resmen suʾāllerine virilen cevāblar daḫi ḫāk-pāy-ı kimyā-yı sāy-ı ʿālīye 22. ʿarż ve taḥrīr olunmuş idi hengāme-i mezbūre ẓuhūrundan iki māh ṣoñra 23. cānib-i salṭanat-ı seniyyeye ʿavd ve ḳufūl içün ṭaraf-ı cenāb-ı riyāset-penāhīden 24. tevārüd iden emir-nāme manṭūḳınca ruḫṣat-ı inṣirāf ṭalebinde ışrār olunmuşiken 25. müfīd olmayup İstanbulda olan Françalu sefāretiniñ muḳābeleten iṭlāḳ ve sebīlleri

50

1. taḫliye buyurulmak içün muḳāvele ve mübādele ṣūretine niẓām virilmek içün Françalu 2. daḫi muṣır olduḳları ḥuṣūṣı iḳtiżāsına göre ḥużūr-ı ʿālīye taḥrīr olunup 3. cevāba intiẓār ile evḳāt-güẓār iken ruḫṣat ṭalebine ışrār olunmaḳ tenbīhātını 4. şāmil tekrār müşārun ileyh ṭaraflarınfan taḥrīr buyurılan tenbīh-nāme Parisde muḳīm 5. İspanya ilçisi maʿrifetiyle şeref-vuṣūl ve ilçi-i mersūm taḥrīrden başḳa 6. kendüsi daḫi mülāḳāt ve França cumhūrıyla söyleşüp mübādeleye tavassuṭunı 7. ḳabūl itmeleriyle bir muḳteżā-yı meʾmūriyet bu bābda ne vechle olmak iḳtiżā ider ise taḥrīrā 8. suʾāl idecegine mebnī taḥrīren cevāb virilmesini īrād itmegin buña dāʾir vāḳiʿ olan 9. suʾāl ve cevāb keyfiyetleri daḫi ber-vech-i iżāḥ südde-i merāḥim-i ʿāde-i evliyā-yı nuʿamāya 10. ʿarż ü iş ʿār ve musāʿafe-i seniyye ve müsāʿade-i ʿaliyye sünūḥ ü ẓuḥūrına intiẓār olundı 11. çāker-i kemīneleriniñ ʿavdeti ḥazm ve iḥtiyāt mülāḥaẓasına münāfī olup Françada 12. vuḳūʿ-ı yāfte olan veḳāyiʿ ve āṣārı pey-ā-pey ḥużūr-ı ʿālīye ʿarż ve iş ʿār 13. ile teʾdiye-i farīża-i ʿubūdiyet-medār ḳılınmış ise bile bu maḥalle daḫi iḫtiṣār 14. üzere baṣṭ ve taṣṭīri münāsib mülāḥaẓa ḳılındı çünki Françalu cehāleten 15. ve ḫıyāneten memālik-i Mışriyyeye hücūm eylediler müdīrān-ı ḫamseniñ meʾmūl ve melḥūẓuna 16. muḫālif Devlet-i

ʿAliyye-i ebedü ʾl-istimrārıñ şān ü şükūh-ı ʿālīsine muvāfıḳ vechle 17. iʿlān-ı ḥarb ile muḳābele istiḫlāṣ-ı eḳālīm-i Mıṣriyye żımnında ve tedārikāt-ı 18. ḥarb ü rezme ibtidār eṣnāsında İngiltere donanması ser-gerdesi Nilson 19. İskenderiye sevāḥilinde olan Françalu sefāyinine hücūm ve hemān bi ʾl-külliyye telef 20. itmiş oldıġı iḫbārı müteʿāḳıben Parise vürūd ve müdīr-i mesfūrūna mü ʾeddī-i 21. envāʿ-ı fütūr ve endūh olmaġla mesfūrūn Françalu sefāyiniñ iżmiḥlālini 22. ʿahd-nāme şurūṭına muḫālif İngilterelü donanmasını limanlarına ḳabūlini Seciltin 23. ḳralına isnād-ı töhmet ve iẓhār-ı buġẓ ve ʿadāvet itmişler idi ḳral-ı mūmā ileyh 24. daḫi pāşānıñ mülkini istirdād ile dīn-i Mesīḥiyyeye ḫidmet itmek ṭafrasıyla

51

1. tā-be-hengām ḥarekete ḳıyām ve Roma ṭaraflarında olan França ʿaskerini evvel emirde keser 2. ve iʿdām ve Roma şehrini taḫlīṣ ile bekām oldı lākin müddet-i yesīrede 3. Françalu hücūmuna muḳāvemet idemeyüp memleketi ahālīsiniñ daḫi iḫtilāle 4. istiʿdādını ḥis ü teyaḳḳun itmegin kemāl-i vehm ve hirāsdan nāşī limanda bulunan 5. İngilizlü donanmasına süvār ve evlād-ı ʿiyāliyle Sicilya cezīresine teveccüh eyledi 6. ḳral-ı mūmā ileyh ḥālā Nemçe İmparaṭorunuñ eniştesi ve ḳayın pederi olmaḳ 7. mülābesesiyle Françalunuñ imparaṭor mūmā ileyh daḫi ṣafveti nāyāb ve İmperyus 8. prençeleriyle Raştad-nām şehirde der-kār olan muṣālaḥa meclisinde tevāfuḳ ve ittiḥād 9. daḫi bī-istiʿdād olmaġın müdīrān-ı mesfūrūn olan Ḫona imparaṭor-ı mūmā 10. ileyh ʿaleyhinde daḫi iʿlān-ı ḥarb ve der-ʿaḳab ordular tertīb ve tesrīb eylediler 11. Ṭuna nāmıyla muʿayyen olan ordunuñ ser-gerdeleri Jordan-nām ceneral teveccüh-i 12. semt-i cidāl olduḳda imparaṭoruñ ḳardeşi Prenç Ḳarlo istiḳbāl ve āheng-i rezm 13. ve ḳıtālde Françalu raḫne-i külliyye ile münhezim ve firār ve Reyn nehrini mürūra müsāraʿata 14. ibtidār eylediklerinde Prenç Ḳarlo daḫi ordu-yı düşmeni bi ʾl-cümle edevātıyla żabṭ 15. birle şād-kām ve baʿdehū Helveçiye ṭaraflarına teveccüh eyledi ve Françalunuñ diger 16. ordusı Şerer-nām ceneral maʿiyyetiyle İtalya ṭaraflarına varup Sardunya 17. ḳralınıñ memālikinde olan Piyemont vilāyetini ve Ṭuşḳana ḫıṭṭasını 18. baʿde ʾż-żabṭ Ṭirol ṭarafına teveccüh itmişiken muḳābeleye gelen Nemçelü muḥārebesiyle 19. ceneral Şerer daḫi münhezim ve maġlūb ve bir vaḳitden berü Françalunuñ ẓulm ü taʿaddīlerinden

52

1. bīzār olmuş İtalya ahālīleri furṣatı ġanīmet bilüp perākende ve perīşān 2. olan Françalu ʿaskerini ḳatl ü iʿdām iderek ʿalā-ḳavlin yüz biñ Françalu 3. ḳarīn-i dimār ve bu iḫbār daḫi mütevāliyen Parise vāṣıl ve müdīrān-ı ḫamse ḫavenesine 4. ve bütün Françaluya ġam ve endūh-ı bī-ġāne ḥāṣıl oldı Françalu her cānibde 5. maḫẓūl ve perīşān ve maṣlaḥat-ı dāḫiliyyeden olan tebeddülād-ı vükelā mevsimi daḫi 6. taḳarrub idüp müdīrān-ı ḫamseniñ nüfūẕı nāyāb ve fıḳdān-ı nüfūẕ sebebiyle 7. tedārikāt-ı seferiyyede ḳuṣūr ile mutażaccır ve pür- ıżṭırāb olmaġla bundan aḳdem 8. meclisler vükelāları ḥaḳḳında ḫilāf-ı niẓām ẓuhūr iden nefy ve iclādan berü ve meclisleriñ 9. maḥv olan nüfūẕı ṭabīʿatıyla ʿavdet itmek ḥasebiyle herkes müdīrān-ı ḫamseniñ 10. suʾ-i tedbīrlerine daḫl ve taʿrīż ile ḳadḥ ü ẕemden ḫālī olmayup nefsüʾl-emr 11. müdīrān-ı ḫamse ḫāʾin ve maġrūr ve herkes ṭavırlarından maġmūm ve meksūr oldıġından 12. ġayri kāffe-i tedbīr ve efʿālleri niyetleri gibi kec ve muʿavvec olup intiḫāb-ı vükelā 13. māddesinde ve iḫrāc-ı ʿasker ḫuṣūṣında ahālī ve meclislerden ʿadem-i mümāşāt ile 14. dem-beste ve ḥayrān ve ʿaleʾl-ḫuṣūṣ taʿmīr ve iltiyām-ı nā-ḳābil olan Mıṣır ḫıyānetiyle 15. beyneʾn-nās medḫūl ve muḳārin-i düşnām-ı firāvān oldılar fīʾl-ḥaḳīḳa müdīrān-ı 16. ḫamse mādde-i fitne ve ḫıyānet ve māye-i melʿanet ve şeyṭanet olup Françanıñ 17. ḥāṣılāt-ı vefīresini ekl ü belʿa ḳanāʿat itmeyerek ġaṣb-ı emvāl ve tefārīḳ-i 18. zuʿm-ı bāṭılī ile ʿālemi iḫtilāle mūcid ve sāʿī ve İtalya vilāyetinde vaṣf-ı ġayr-ı mümkin 19. mertebelerinde īcād-ı ẓulm ve taʿaddī ve heluciyā ve mümāşāt-ı żarūriyyeye māʾil 20. olan sāʾir milele ġadr ve ḫasāretleri ẓāhir ve celī olmaḳdan nāşī mesfūrlar 21. fürū-māye ve bed-sīret ve idāre-i umūr-ı düveliyyeden ġāfil kem māye ve kem ṭīnet bir ālāy 22. eşḫās ve lüṣūṣ olduḳları sene-i sābıḳada reh-numūnī-i idbār ve der-kārı ḫaẓẓī 23. ve ḫaẕelān ile bilā-sebeb ʿuhūde muḫālif olaraḳ iḫlāl-i ʿarāżī-i ḳudsiye-i

53

1. Mıṣriyyeye muḳaddemātını basṭ ü temhīd ve gūyā kendüler setr-i efʿāl ve niyyet birle müteʿaccibāne 2. ve maġrūrāne ḥareket ve erbāb-ı umūr ve āşinā-yı veḳāyiʿ-i memālik ve cumhūrdan ketm 3. ve iḫfā-yı merām ve maḳṣūd ve ebedī vuḳūʿı mesmūʿ olmamış vechle iḫtiyār-ı 4. kiẕb ve dürūġ-ı bī-fürūġ birle memālik-i maḥrūsa-i Mıṣriyyeye hücūm ile ḫıyānet 5. ve mefsedetlerin iẓhār eylediler müdīrān-ı ḫamseniñ bu gūne sūʾ-i ṣunʿları 6. beyneʾl-mille aḳbaḥ-ı ḳabāyıḥdan ʿadd olunup bāʿiṣ-i iḳrā-yı töhmet olmaġla baʿde zamān-ı 7. ʿazl ve tard ile

aḫz-i ṣār eylediler müdīrān-ı ḫamseniñ iżrār-ı ʿālem niyyet 8. ve efʿāliyle ẓuhūr iden aḥvāl-i ġarībānesine mebnī Rusya İmparaṭorı Pavlov 9. daḫi muḥārebeye ḥiṣṣe-dār ve ceneral Suvarov ser-gerdelikle İtalya ṭarafına 10. başḳa ve Reyn ve Flemenk vilāyetlerine başḳa ʿaskerler irsāl idüp Fransa 11. müdīrleri derūn-ı memleketde olan āşūb ve fitne ile mużṭar ve düşmenleri kurb 12. ve sınūra bī-muḥābā vuṣūl ile meşaḳḳatler ber-ter olup cedīden naṣb olunan 13. müdīrān-ı ḫamse Yaḳobin ṭarafından ʿuluv-gīr olan fiten ve fesādı ābyārī ḥüsn-i 14. taʿbīr ve neṣāyiḥ-i dil-peẕīr ile iṭfāya teşmīr-i sāḳ-ı ġayret ve Vandya Fransa 15. eyāletinden İngiltere cezīresine ḳarşu olan vilāyetdir ki ḳral ṭaraf-gīrlerinden 16. bir kimesne İngilterelü vaẓīfesiyle ser-gerde olup kendü milletinden aḫz-i ṣāra 17. dört beş sene ḳadar ḳıyām vaḳti vāfir daḫi raḫne ve perīşānīye sebeb olmuşdur 18. ve Vandya ṭaraflarında der-kār olan iḫtilāli ḥarben ve nuṣḥen defʿe mübādered 19. ve Helucya ve İtalya cāniblerine gönderilmiş olan ordularıñ taḳviye ve imdādına

54

1. ṣarf-ı diḳḳat idüp ancaḳ sene-i sābıḳa Rebīʿ ul-āḫiri evāʾilinde Ceneviz 2. cumhūrı ʿarāżīsinde Françalunuñ Rusya ve Nemçelüler ile vāḳiʿ olan 3. muḥārebesinde her ṭarafdan nüfūs-ı vāfire telef olmuş ise daḫi Françalu 4. hezīmet ve idbāra düçār olmuş idi França müdīrleri ve ḫuṣūṣā müdīrimiz 5. ṣarrāf ṭāʾifesinden otuz milyon aḳça istidāne birle tehyiʾe-i levāzımāt-ı ḥarbiyyeye saʿy 6. ü iḳdām ve taʿyīn-i iḫrāc-ı ʿaskere ibtidār-ı lāzimeleriyle Rusya ve Nemçelü 7. ʿaskerlerine Masena-nām ceneral ve Lebrun ser-gerdelikleriyle ne vechle 8. ġalebe itmiş olduḳları taḥrīrden müstaġnīdir biñ iki yüz on 9. dört senesi cemāẕiʾl- evveliniñ on dördünci güni İskenderiyye ṭarafında 10. olan Ceneral Bonaparte ʿavdet ve çend rūz mürūrunda bir ḳaç nefer oficyāl 11. ve feylesof ḫıyānet-i mevṣūf ile Parise vāṣıl ve Françaluya ḫayli maḥẓūẓiyyet 12. ḥāṣıl olmuşdur bir müddetden berü Yaḳobin ṭāʾifesiniñ ṣuverī ve maʿnevī 13. iḫtilāl ve āşūb żımnında īḳāẕ-ı fitne ve fesādından ve bu taḳrīb meclislerde 14. ve ḫuṣūṣā müdīrān-ı ḫamse beyninde iḫtilāf ve şeḳāvet der-kār oldıġından 15. ve imtidād-ı muḥārebeden nāşī envāʿ-ı meżāyaḳa bedīdār ve işbu ġālibiyet-i mütevāliyye ḫalālinde 16. ʿaḳd-i muṣālaḥa-i ʿāmme ile Françalunuñ istiḥṣāl-i esbāb-ı rāḥat ve ārāmişine 17. ihtimām itmek lā-büd ise daḫi Yaḳobin ṭāʾifesi ṣulḥ ve ṣafvetden mücānib 18. ve fiten ve āşūba mütehālik bir ḳavm-i ḫıyānet-i mesālik olmalarıyla niyet-i sālifüʾl-beyānıñ 19. ḳuvvetden fiʿle getürilmesi ḥālet-i istiḥālede olmayan ceneral-i mesfūruñ vürūdıyla 20. müdīrān-ı ḫamse sāʾir meclislerde bulunan vükelā ile iḫtiyāṭ-ı

lāzimesini der-pīş 21. iderek Françа devletine bir güne temşiyet ve ḳarār ṭarafına ibtidār ve sene-i merḳūme 22. cemāẓi'l-āḫirinde iḫtiyār meclisi ṭarafından neşr ve i'lān olunan tenbīh-nāme

55.

1. muḳteżāsınca erbāb-ı meclis ve müdīrān-ı ḫamse Paris şehriyle ve Reselya beyninde 2. kā'in Sanaḳlu-nām ḳral sarāyına naḳl ile ba'żı mu'ārażātdan ṣoñra Françalunuñ 3. niẓām-ı nevende ahālī ve memlekete mużır ḳatı vāfir māddeler olmaḳ mülābesesiyle tenḳīḥ 4. ve tebdīl muḳaddimesine mebnī müdīrān-ı ḫamseniñ 'ünvānı külliyen mülġā ve ibṭāl ve üç 5. nefer kimesne ḳomisyon-ı ḳonsolar ta'bīriyle kemāl-i istiḳlāl ile müceddiden naṣb 6. ve ta'yīn ve Bonaparte bunlarıñ biri olmuşdur bu aralıḳda ceneral Bonaparte 7. ārzū-mend oldıġı teferrüd ve istiḳlāle müte'ayyinān-ı cumhūr olan ba'żılarınıñ 8. iġrā ve imdādı ve ṭaraf-gīrleriniñ ilḳā ve iltimāslarıyla niẓām-ı neve biraz mevād 9. 'ilāve ve idāre-i cumhūr ve umūrı üç nefer ḳonsolosa ihāle ve başḳonsolosluġuñ 10. dā'ire-i nüfūẕını tevsī' ve ol mesnede mersūm-ı pā-nihāde oldı istiḳlāl-i tāmme 11. ile umūr-ı 'askeriyye ve iḳtiżā ḥāliyle ṣulḥ ve muḥārebe ve meṣāliḥ-i māliyye ve umūr-ı düveliyye 12. başḳonsolos 'uhdesinde müfevveżdir tertīb-i niẓām-resīde-i encām olmaġla Françа 13. milletiniñ ez-dil ü cān-ı ārzū-keş olduḳları muṣālaḥa-i 'āmmeyi başḳonsolos-ı 14. mesfūr 'ale'l- 'acele va'd idüp muḥārib olan düvele nāmeler taḥrīr ve tesyīr 15. idüp ancaḳ Françа cumhūrı umurında ḳarār ve ṣebāt-ı ma'dūm olmaḳ 16. mülābesesiyle eṭrāfdan gelen cevāblar ḫaylīce ṭoḳunaḳlı ve rengīn ve mesfūra 17. mertebe-i mübālaġada girān ve infi'āl bi'l-mükāleme mütebeyyin olmuş idi mesfūr fīmā-ba'd 18. tedārikāt-ı ḥarbiyye tehyi'esine beẕl-i makderet ve Ḳarno-nām müdīr-i sābıḳı ḳayd-ı nefyden 19. iṭlāḳ ile def'aten umūr-ı ḥarbiyye vekāletini 'uhdesine 'ilāve ve mesfūr öteden berü 20. idāre-i 'askeriñ fennine vāḳıf olmaġın az vaḳtiñ içinde İtalya ve Reyn nehri 21. ordularınıñ levāzımāt ve edevātını tehyi'e itmekden nāşī Bonaparte Ceneviz Ḳal'asınıñ 22. berren Nemçelü baḥren İngilizlü muḥāṣarasına ḳıyām ve ḫayli müddet maḥṣūriyet ile 23. ahālī ve Françalu 'askeriniñ ḳaḥṭ ü ġılā istīlāsıyla ḥālleri yamān oldıġından 24. bi'l-muḥārebe taḫlīṣine musāra'at ve Nemçelü ṭarafından ol ḥavālīye ser-gerde olan 25. Ceneral Melaş ġāfil bulunaraḳ me'mūle muḫālif muḫāṭaralı ṭarīḳdan Helucya

56.

1. ṭağlarını ya'ni Elmas cibālini 'ubūr ve Maranikov nāmıyla meşhūr olan maḥalde 2. Nemçelü ile ḥarb ve sitīze mübāşeret ve üç def'a da Nemçe ġālib iken mesfūr 3. Bonaparte ḳonsoloslara maḫṣūṣ 'askeri bi'n-nefs sevḳ iderek āḫir-i kār 4. ġalebe ile mesrūr oldığı gibi Reyn nehri ordusunuñ cenerali Moro daḫi 5. Ohenlinden-nām mevżi'de Nemçelüye muhāceme ve ġalebesi ẓuhūr ve bundan ṣoñra 6. Nemçelü de yārā-yı muḳāvemet mefḳūd ve keşmekeş-i vükelā ile nihāyetü'l-emr muṣālaḥa-i 7. maġlūbeniñ 'aḳd ü itmāmına rāżı ve ḫoşnūd oldığı meşhūrdur mesfūr 8. Bonaparte kendü milletine va'd eyledigi muṣālaḥa-i 'āmmeniñ muḳaddimesine nā'il ve Rusya 9. devleti nezdinde muḳīm França cumhūrı orta ilçisi Ceneral Bornonvil 10. tavassuṭıyla ve Rusya devletiniñ inżimām-ı himmetiyle Rusya İmparaṭorı Pavloyı 11. ba'de't-taḥṣīl düvel-i şimāliyyeniñ İngiltere devleti 'aleyhine bi'l-ittifāḳ ḥareketleri 12. taḥaḳḳuḳ itmiş iken Pavlonuñ helāki ve İngiltere donanmasınıñ Sund-nām boğazda 13. ve ba'dehū Danimarḳa devleti maḳar-gāhı olan Ḳopenhaḳ şehri pīş-gāhında ġalebesi 14. bu uṣūli taḥvīl itmegin bundan ṣoñra mesfūr Bonaparte Flemenk cumhūrı 15. ḥudūdundan İspanya memleketi ḥudūdına dek cā-be-cā bulunan liman ve iskelelerde 16. ince donanma tedārikine ve 'asker irsāline beẕl-i iḳtidār ve ketm ü iḫfā itmeyerek 17. niyet ve merāmını iẓhār itmekden nāşī İngiltere devleti muḳābeleye ibtidār ve Amiral 18. Nilson ser-gerdeligiyle França iskelelerinden Bolonya-nām iskelede bulunan ince

57

1. donanmaya hücūmunda me'mūle muvāfık bir iş görememesi Françalunuñ himmetine imdādı 2. mūcib oldığından fażla İngiltere devleti müdīrleri daḫi bundan evvelce tebdīl 3. ve cā-nişīn olanlar devlet ve milletlerinden bir beliyye-i nāgehānı def' itmek niyetiyle 4. Londrada bulunan França me'mūrları Hota ile esās-ı muṣālaḥayı temhīd 5. itmeleriyle der-dest-i niẓām olan Rusya devleti muṣālaḥası daḫi ḳarīn-i temşiyyet 6. olup Devlet-i 'Aliyye-i sermedi'l-ḳıyām daḫi istiḫlāṣ-ı eḳālīm-i Mıṣriyye żımnında 7. ḳuvvet ve şevket-i ḳāhiresini i'māl ve tevfīḳāt-ı Cenāb-ı Rabbü'l-eḥadiyyet her ḥālde 8. maḳārīn-i devlet-i ebed-müddet olaraḳ az vaḳtiñ içinde eḳālīm-i Mıṣriyye eyādī-i 9. düşmen-i 'ahd-şikenden cebren ve ḳahren nez' ve taḫlīṣ buyurulmuş olmaḳ ḥasebiyle 10. França devletiyle fīmā-ba'd mūcib-i niẓām olacaḳ ḥālāt-ı 'avn ü 'ināyet ḥażret-i 11. kāffeyi'l-mühimmāt ile mürtefi' ve ber- ṭaraf oldığından i'āde-i muṣālaḥaya müsā'ade-i 12.

ʿaliyye şāyān buyurulmaġın çāker-i kemīneleri daḫi taḳrīb-i ʿavdete meʿẓūn buyuruldum 13. Ḳonsolos Bonaparte otuz dört yaşlarında hüner-i ḥarbiyyeden ḥiṣṣe-dār ʿaḳlīce 14. ādemdir bu rütbe şöhretine imdād iden eṭrāfında bulunan erbāb-ı vuḳūfuñ 15. iḫtārı ve vekāletlerde müstaḫdem olanlar ʿaḳl ve hünerden behre-dār ādemlerden 16. olmalarıyla anlarıñ ġayreti āşārıdır şöhretiñ bir sebebi daḫi çünki mesfūr Bonaparte 17. bu istiḳlāle aʿżā-yı cumhūr müteʿayyinātından baʿżılarınıñ iġrā ve teşvīḳiyle 18. nāʾil olup bundan ġaraż ve maḳṣūd-ı aṣlī ancaḳ França mütemekkinleriniñ 19. gerek ʿaḳd-i muṣālaḥa-i ʿāmme ile gerek derūn-ı memleketde olan Yaḳobin vesāʾir 20. şerīrleriñ şürūr ve mefsedetleriniñ defʿ ü izālesiyle rāḥat ve āsāyiş esbābınıñ 21. istiḥṣāli idi mesfūr bu ḳāʿideye kemāl-i riʿāyet iderek ez-her cihet rāḥat 22. ve ārāmişi taḥṣīl ve bu māddeye dāʾimā diḳḳat ve ihtimām eylemesi ḥasebiyle França

58

1. milleti kendüden memnūn olmalarıdır França ḫıṭṭasınıñ bu muṣālaḥa taḳrīriyle 2. üsʿat-i ḳadīmesine tezāyüd ḥāṣıl olup memleket-i merḳūmede nüfūsuñ keşreti 3. der-kār olmaḳ ḥasebiyle zirāʿat ve ḥirāşet ve sāʾir vücūhla maʿmūr ve ʿimāretden ḫālī 4. maḥalleri nādir görülmüşdür memleketiñ ḥāṣılātı yaʿni nān ve laḥm ve sāʾir meʾkūlātı 5. kifāyet mertebesinde olup faḳaṭ Provansa eyāleti taʿbīr olunan vilāyetler ki 6. baḥr-i sefīd ṭaraflarına düşenlerdir bunlarıñ çoḳluġundan ve ahālīsiniñ çuḳa 7. ve emtiʿa-i sāʾire nevʿinden olan ticārete meylinden nāşī memālik-i maḥrūsadan 8. ve ḫuṣūṣan Cezāyir ve Tunus cāniblerinden bir ḳaç aylıḳ zaḫīre celbine muḥtācdır 9. nān ü laḥm ü ṭuyūruñ envāʿı ve sebzevāt ve meyve maḳūlesi meʾkūlāt çoḳ 10. bulunur ancaḳ bahālarında fiʾl-cümle ġılā der-kārdır ḳaldı ki França memāliki 11. derūnunda bulunup iʿmāl olunan dürlü dürlü kār-ḫāneler bahānesiyle nüfūs-ı 12. keşīreniñ refāh-ḥāl ile geçinmesine sebeb olur Paris şehrinde müteʿaddid faġfūr 13. kār-ḫāneleri ve debbāġ-ḫāneleri ḳumaş dest-gāhları ve sāʾir taʿdād ve īrādı mūcib-i 14. taṣdīʿ olan kār-ḫāneler raʿiyyet meṣābesinde olanlara muʿāvenetdir Avrupanıñ 15. bütün yolları ḥaydūd ve ḫırsızdan emīn ve sālim oldıġı miṣillü yollar daḫi 16. hem-vār ve eṣnā-yı ṭarīḳda bulunan nehir ve bataḳlar üzerlerine ṭaş ve aġaçdan metīn 17. köpriler inşāsıyla niẓām virüp dāʾimā taʿmīr olmaḳdan ḫālī degildir inşā 18. ve taʿmīr-i ṭarīḳ meṣārifi yoldan geçenlerden cā-be-cā alınan geçid virgüsinden 19. ḥāṣıl olur ve yollarıñ taʿmīrine ekşeriyā vefā eylediginden faẓla devlet 20. daḫi müntefiʿ olur bu yollarıñ taʿmīrinden maḳṣūd ticārete revāc ve menzil-ḫāneler 21. daḫi

maʿmūr ve gelüp gidenlerden ücret-i meʾkūlāt miṣillü aḳça ḳazanmaḳ 22. maṣlaḥatdan ʿibāretdir yoḫsa geçenlere sehl olmaḳ içün degildir devletlerün 23. her birine maḫṣūṣ ve maḳṣūd olan ḫıṭṭa ve memālikde emniyet ve ʿimāret 24. sebeb-i ḳavīleriyle ḥarṯ ve zerʿ ve ṭabīʿī ḥāṣılāt taḳrībiyle vāridāt-ı muʿayyeneniñ

59

1. fuḳarā-yı raʿiyyete girān olmayacaḳ vechle taḥṣīl ve idāresi ṣūretinden başḳa 2. ol devlet deñizlerden bir veyā iki sene ḥiṣse-dār oldıġı ḥālde kendü 3. reʿāyāsınıñ ḥimāye ve ṣıyānetine himmet iderek emr-i ticāretiñ her ne ṭarīḳ ile mümkin 4. ve mutaṣavver ise esbābınıñ istiḥṣāline kemāl-i diḳḳat ve vāridāt-ı muʿayyeneden ḫāric 5. ve faẓla külliyetlü īrāda mālik olup reʿāyā ve memleketi maʿmūr ve müzeyyen ve keṯret-i 6. nuḳūd ve menāfiʿ ile diyār ve vilāyeti ġıbṭa olacaḳ mertebe ābādān ve şendir ve lākin 7. emr-i ticāret beher-ḥāl memleketiñ ez-her cihet emniyetine mütevaḳḳıf ve āmed-şüd 8. iden tüccārıñ ṣiyānetlerine diḳḳatlice himmet olunmaġa menūṭdur bu māddeye Devlet-i 9. ʿAliyye cānibinden müsāʿade buyurulsa ve ticāret māddesi şerʿ ve ḳānūna muṭābıḳ 10. müceddiden bir niẓām-ı ḳavīye rabṭ ve tensīḳ olunsa ve niẓām-ı meẕkūr pāy-dār 11. ve nesḫ ve tebdīlden ḥimāye olundıġı ṣūretde az vaḳtiñ içinde maṣlaḥat-ı mülkiye 12. politiḳadan ṭolayı ḳatı çoḳ fāʾideleri bürūz ü ẓuhūr idecegine şübhe yoḳdur 13. Cenāb-ı Rabbüʾl-ʿālemīn müʾeyyed ve muẓaffer min-ʿindiʾllāh olan Devlet-i ʿAliyye-i sermediʾl- istimrārı 14. ʿaleʾd-devām teʾyīdāt ve tevfīḳāt-ı İlāhiyyesiyle kām-rān ve aʿdā ve bed-ḫāhlarını 15. ḳarīn-i ḫaẓẓī ve ḫaẓalān eyleye āmīn çāker-i kemīneleri Parisde merāsim-i muvādaʿayı 16. icrā ʿaḳabinde berren semt-i dāruʾs-salṭanat-ı ʿaliyyeye teveccüh birle Parisden ḥareketiñ 17. on üçünci güni Reyn nehri ve meşhūr Ratizbona şehri ḥavālīlerini 18. temāşā iderek on üçünci güni Nemçe İmparaṭorı maḳar-gāhı 19. olan şehr-i Beçe ve vuṣūlde imparaṭor başvekīli Ḳont Dö Ḳopenzel 20. ṭarafından tercümān gelüp ḫāṭır suʾāli merāsimini īfāsına bināʾen ferdāsı 21. çākerleri daḫi vekīl-i mūmā ileyhe varup āşinālıḳdan ṣoñra

60

1. beyneʾd-devleteyn der-kār olan silm ve ṣafvet ṣoḥbetlerine ve ikrāmımıza diḳḳat 2. eyleyüp eṯnā-yı ṣoḥbetde Beç şehrinde daḫi baʿżı seyr ü temāşāya şāyeste maḥaller 3. oldıġını īrād birle bir müddet mekṯ ve iḳāmetimizi iltimās idüp ancaḳ beş sene 4. sekiz aydan berü imtidād-ı ġayret her ne ḳadar bu iltimāsıñ ḳabūlüne mānīʿ-i ḳavī 5. ṣūretinde ise bile hevāda şiddet-i

ḥarāret der-kār olmaḳ sebebiyle beş altı gün 6. iḳāmete niyyet olundıġı cevābıyla ʿavdet olunmuş idi iki gün mürūrında vekīl-i 7. mūmā ileyh libās-ı resmiyyesiyle ziyāretimize gelüp maḫṣūṣ żiyāfete daḫi daʿvet 8. itmekle icābet olunup varıldıḳda ricāl-i devlet-i imparaṭoriyeniñ müteʿayyinlerinden 9. müretteb bir meclis olup bir ḳaç sāʿat vaḳit-güẕār olundı müddet-i iḳāmetde Beç 10. şehrinde olan ʿacāyibāt ve kār-ḫāneler ve bā-ḫuṣūṣ imparaṭoruñ bir ʿatīḳ sarāy 11. bāġçesinde kendü muḫteraʿı olan ḳalʿa temāşā olundı bunuñ resm ve ebniyesi 12. ve derūnında inşā olunan oṭaları iki biñ sene muḳaddem Roma çasarları 13. vaḳitlerinden ḳalmış baʿżı evānī ve ālāt-ı ḥarb ve sāʾir ʿatīḳ eşyādan müretteb 14. olup ve dört yüz sene muḳaddem iʿmāl olunmuş maḳʿad şeklinde bir miḳdār 15. güvez ḳaṭīfe görülmüşdür veʾl-ḥāṣıl Efrenç ṭāʾifesi ḳudemādan ḳalmış ṭaş 16. ve aġaç her ne ise iʿtibār eylediklerinden dört dīvārlarına taʿlīḳ idegelüp ḳalʿa-i 17. merḳūme daḫi bu ṣūretde yādigār-ı ḳudemā mecmaʿı olaraḳ bir şeydir lākin ṣafā ve leṭāfetden 18. ḫālī berīdir ḳalʿa-i merḳūmeyi temāşā idenler isimlerini yazmaḳ içün cildi 19. sīm bir defter iḫtirāʿ olunmuş olmaġla seyr ü temāşāya meʾmūr sarāy oficyāli 20. defter-i meẕkūrı irāʾe isim ve şöhretimiziñ taḥrīrini iltimās itmegin Fransızca 21. ve Türkīce olmaḳ üzere meʾmūriyet ve rütbemiz ḳayd olundı bundan ṣoñra 22. Beçden daḫi ḥareket ve Macar ve Erdelden mürūr ile memālik-i maḥrūsa mużāfātından 23. Bükreş şehrine vuṣūl ve baʿdehū medīne-i Silistreye vürūd ile müddet-i vāfireden berü

61

1. ārzū ve müştāḳ oldıġımız cevāmiʿ-i şerīfe ve minārātıñ dīdārlarına ḳarīnüʾl-ʿayn 2. olup andan daḫi ḥareket ve Varna iskelesine vuṣūl ve baḥren Der-saʿādete 3. ʿazīmet olunup sekizinci güni vuṣūlümüz müyesser ve ḫāk-pāy-ı evliyā-yı nuʿamāya 4. rū-māl ile iftiḫār ve mübāhātım evc-i aʿlāya berāber olmuşdur 5. Allāhü Teʿālā ve teḳaddes ism-i aʿẓamı ve Ḥabīb-i muḫteremi Ṣallallāhü Teʿālā ʿaleyhi ve sellem 6. ḥürmetine veliyy-i niʿmetimiz olan Devlet-i ʿAliyyeyi her ḥālde teʾyīdāt-ı seniyyesiyle 7. müʾebbed ve tevfīḳāt-ı Rabbāniyesiyle müʾeyyed eyleye āmīn.

VII

EL-HAC MUSTAFA EFENDİ NEMÇE SEFARET-NAMESİ

1-b

1. Bismillāhirraḥmānirrāḥīm

2. baʿde ḥamdillāhi ʾl-müstaḥiḳ li-cemīʿi ʾl-mecdi veʾs-senā veʾṣ-ṣalātü 3. veʾs-selāmü ʾd-dāʾimü ʿalā-eşrefiʿl-berāyā ve ʿalā ālihī ve aṣḥābihī 4. evveliʾl-irāʾe veʾs-süyūfiʾl-beyżāʾ taḳrīr-i ʿabd-i faḳīr bu siyāḳ 5. üzere taḥrīr olunur ki ḥālā veliyyiʾn-niʿam cemīʿ-i āfāḳ ẓillullāhi 6. Teʿālā ʿaleʾl-iṭlāḳ şevketlü ḳudretlü ʿaẓametlü mehābetlü pādişāh-ı 7. rūy-ı zemīn şehr-yār-ı tāc-baḫş ve kām-bīn-i Ḫüsrev ü Süleymān-mekān 8. ḫāḳān-ı gītī-ʿunvān nūr-ı çeşm-i zemīn ü āsmān-ı zīnetü ʾd-dünyā

2-a

1. veʾd-dīn Sulṭān Maḥmūd Ḫān-ı bā-temkīn efendimiz ḥażretleriniñ 2. yüz ḳırḳ üç tārīḫinde lemʿa-zīr-i ʿālem-i iḳbāl ve pertev-efgen-i 3. cāh ü celāl olup sebeb-i sürūr-ı cihān-bān ve bāʾiṣ-i şād-mān-ı 4. ʿālem-yān olan cülūs-ı ẓafer-i meʾnūs-ı şehenşāhī ve ṭulūʿ-ı āfitāb-ı 5. salṭanat-ı gītī-penāhīleri aḫbārını ḥāvī nāme-i hümāyūn-ı celādet-i 6. meşḥūn ve miṣāl-i ʿaẓamet iştimāl-i celādet-maḳrūnları ile Nemçe 7. çasarı ṭarafına mebʿūṣ olmuşidim çend rūz müsāferetde 8. ṭavāʾif-i merḳūmeniñ āyīn ü ḥarekātından baʿdeʾt-teftīş 9. ve ʾt-tefaḫḫuṣ vāḳıf oldıġım baʾżı ḫuṣūṣlarıñ luzūmı 10. mertebesini taḥrīr ve beyāna cesāret olundı Roma 11. İmparaṭorluġı taʿbīr olunan Nemçe Devleti fiʾl-aṣl ülke 12. ve sikke ṣāḥibi yedi hersek ve bir ḳaç düḳa ve cumhūrdan 13. ʿibāret olup beynlerinde muʿteber ve lā-teşbīh Ḳuds-ī Şerīf

2-b

1. müşābehesinde olan Romanıñ ḫizmet ve muḥāfaẓa 2. ve neẓāretine taʿyīn olunmuş bir cemʾiyyetdir bu herseklerden daḫi 3. Saḳsonya ve Babir ve Burandeburḳ ve Hanover hersekleri 4. evlād-ı evlāda ve aṣḥāb-ı ensāb olduḳlarından ġayri ehl-i 5. ḥarb ʿad olunup baḳıyye ḳalan Ḳolonya ve Mantes ve Tiryir 6. hersekleri silsile ile ḥareket eyler papas ve ehl-i ḳalemdirler 7. meselā Ḳolonya hersegi hālike olunsa Mantes hersegi Ḳolonyaya 8. ve Tiryir hersegi Mantese naḳl idüp papaslık ṭarīḳında olan 9. küçük düḳalardan biri Tiryire naḳl eyler hersek lafẓı 10. Nemçe lisānında herçoḳ ve Laṭin lügatında elekṭor olup 11. maʿnāsı intiḫāb idici ve intiḫāb

olunmuş dimek imiş yaʿni 12. çasar nesebi munḳaṭıʿ olduḳda bu intiḫāb olunmuş yedi 13. kimesne içlerinden dört ʿadet ehl-i ḥarb hersegiñ birini

3-a

1. çasarlıġa intiḫāb idici dimek ola muḳaddemā tertīblerinde 2. cümlesi papaya tābiʿ Ḳatolik iken el-ḥāletü hāẕihī Saḳsonya 3. Burandeburḳ Luṭeran meẕhebine taḥavvül ve Hanover Ḳalvin 4. olup ancaḳ üç papas ve bir daḫi parfaş taʿbīr olunan 5. Babirye hersegi Ḳatolik ḳalmışdır bunlardan māʿadā Salsburḳ 6. ve Veytinberk ve Hanover ve Leçenburḳ ve Renginişburḳ 7. ve Pasavor düḳalıḳları daḫi olup muḳaddemā Pasavor 8. düḳalıḳ degil iken Zird gelicek França maʿrekesinde 9. Ḳoca Ḳral merḳūm ḳalʿayı muḥāṣara ve metānetine binā'en 10. ʿavdet eyledikde cümle ittifāḳ ile mutaṣarrıfı olan pisḳobosa 11. düḳalıḳ ile sikkeye iẕin virilmiş ve Nirinberk cumhūrluġı 12. daḫi imparaṭora tābiʿ olup bütün Avrupanıñ ticāreti 13. ve ṣanāyiʿ-i daḳīḳası anda iken çasar ḫazīnesine senevī

3-b

1. ancaḳ yetmiş iki biñ zolta virüp eger imperyo ḥudūdına 2. āḫarlardan taʿarruż vāḳiʿ olursa bir regimend ʿasker virmek 3. üzere tertīb olunmuşdur meẕkūr olan hersekler ve düḳalar 4. ṣūretā Nemçeye ve ḫazīne miṣillü görinür lākin ḫazīnesine şey 5. ʿad olunur ve bir nesne virmediklerinden başḳa imperyo 6. ḥudūdına ṭaraf-ı İslāmiyāndan ve āḫardan bir düşmen taʿarruż 7. eylemeye mücerred Nemçeniñ tenfīẕ aʿrāżı ve yāḫud ḥāṣılı ḫazīnesine 8. dāḫil olan vilāyetleriñ muḥāfaẓası içün kendü maṣrafları 9. ile ʿasker çeküp imdādına gelmezler belī mevācib ve maṣārifi 10. ḫazīne-i çasariyyeden virilmek üzere eger ʿasker ṭaleb eyler 11. ise virmek yalñız herseklerde degil cümle Naṣārā mülūki 12. beyninde ḳāʿide-i ḳadīmedir o vech üzere istīcār olunan 13. ʿaskerden telef olan piyādeye elli ve süvārīye taḫmīnen

4-a

1. yüz zolta żaman olmaḳ daḫi şurūṭlarına dāḫildir 2. ḥattā bu defʿa Nemçe ṭarafından Ḳorsiḳa cezīresi żabṭıçün 3 Cenevize virilüp baʿde'l-muḥārebe żāyiʿ olan üç dört 4. biñ piyāde Nemçe ʿaskeriniñ ellişer zolta żamanı Ceneviz 5. ṭarafından teslīm olundı diyü şüyūʿ bulmuş idi meẕkūr hersekler 6. ve düḳalar ancaḳ imperyo ḫuṣūṣında çasara ʿasker ve etbāʿ 7. olup āḫar ḫuṣūṣda hemān tavā'if-i uḫrā miṣillü olduḳları 8. maʿlūm ola anlardan başḳa aṣlī düḳalıḳ ve firştlik 9. iken çasar silsilesi o ḫānedānlardan tezevvüc ve mürūr-ı 10. eyyāmla nesebleri

munḳaṭı' olurak istiḳlāl üzere ḥavza-i 11. taṣarrufa getürüp kendü ceneral ve sulṭānları ile żabṭ 12. ve ḥāṣılātı ḫazīnelerine gelen tirolveçe ta'bīr olunan 13. Bohemya ve İşkezye ve Moravya ve Ḳoranite ve Aġuştirye

4-b

1. ve Aştarya ki zebān-ı Türkīde Bec ve Nemçe lisānında Aştayar 2. ta'bīr olunan Alaman sancaġıdır bu ẕikr olunan vilāyetler 3. cennet-mekān firdevs-āşiyān Sulṭān Süleymān Ḫān Ḥażretleriniñ 4. ḥudūd ta'yīn buyurduḳları Esterġon ve Estonī Belġrad 5. cezīresiniñ öte cānibinde olan memleketlerdir fi 'l-aṣl 6. Nemçe daḫi ẕikr olunan herseklerden ve düḳalardan bir ġurūf 7. maḳūlesiyken Devlet-i 'Aliyye-i ebed-karīniñ kevkeb-i ennen feennā 8. bālā-gīr ve mütelālī oldıġın 'umūmen mülūk-i Naṣārā 9. ve ḫuṣūṣā Romaya tābi' olan Ḳatolik ṭā'ifesi 10. müşāhede idüp 'ādet-i ḳadīmeleri üzere ṭavā'if miṡillü 11. ḳalsalar mecmū'-ı bilādı dest-bürd-i İslāmiyān olacaġın 12. yaḳīn eylediklerinde İslāmiyāna ḳurb-i civārī olan 13. Nemçeyi üzerlerine taḳdīm ve imdād ve i'ānetde bir miḳdār

5-a

1. şurūṭ u ḳuyūd ile ḳıyām eylemelerin tertīb idüp fi 'l-cümle 2. def'-i ġavā'il eylemişler ḥālā iki yüz seneye ḳarīb tanẓīm olunan 3. ḳānūnlar üzere ẕikr olunan ḳılā'dan ve Yeknişburḳ- 4. nām maḥalde çasarıñ ve cümle hersekler ve düḳalar ḥāṣılı 5. Romaya tābi' olan ḳal'a ve cumhūrlarıñ birer ḳapu ketḫüdāları 6. vekīlleri olup eyyām-ı mu'tādda diyete nāmıyla bir büyük 7. dīvānları ḳā'im ve imperyoya müta'allik ḫuṣūṣların anda 8. görüp Nemçe çasarı vekīli cümleye neẓāret eyler 9. ve ḥīn-i iḳtiżāda anıñla daḫi terāfu' olunduḳda bir dürlü 10. ḳānūna müte'allik ḫuṣūsa muḫālefet idemeyüp resm-i 11. ḳadīmlerine rucū' eyler meṡelā ẕikr olundıġı üzere Nirenburḳ 12. bir cumhūrcuḳ iken çasar tevābi'inden bir kimesne varup 13. büyüce bir sūḳī şaḫṣı ḍarb eylese Nirenberk ḥākimi

5-b

1. ṭarafından Rigenşburḳda vāḳi' ḳapu ketḫdāsına taḥrīr ol daḫi 2. diyete vuḳū'unda Nemçe vekīline ḫiṭāb idüp bir ādemiñiz 3. büyüce-nām ḳimesneyi ḍarb eylemiş iḥḳāḳ-ı ḥaḳ olunursa 4. ne güzel ve illā iṭā'atden ḫurūc ve ceng eylememiz muḳarrerdir 5. diyü terāfu' eyledikde ser-keşlik idemeyüp o miṡillü nā-şāyeste 6. ḥareketiñ ḳānūn üzere tertīb olunan cezāsında müsāra'at 7. eyler bu taṭvīlden murād Nemçe çasarı ẕikr olunan bilād nisbet 8. ile herseklerden bir hersek

olup neẓāret ve riyāsetden 9. mā'adā 'askerinde ve ḫazīnesinde çendān 'alāḳası 10. olmadıġı ifāde ve beyāndır fe-emmā andan ṣoñra be-ḳażā'il 11. lāhi Te'ālā biñ ṭoḳsan dört tārīḫinde vāḳi' Bec vaḳ'asından 12. berü Ḫırvat ve Dalmaçya ve Osiḳlevonya ve Macar ve Erdel 13. bilādına 'umūmen ve daḫi ba'żı maḥallerde ve yine ẕikr-i ātī taḳrīble

6-a

1. 'umūmen İtalya ta'bīr olunan Anapolya ve Ḥaçelya ve Milano ve 2. İspanyol ile Françа beyninde olup muḥīṭ-i ġarbīye ḳarīb 3. olan İspanya Nidirlundī memleketlerine istīlā eylemek 4. taḳrībiyle yalñız bu çasar ḫayli 'askere mālik olup aña 5. binā'en nev'-i istidrācla maġrūr ve kendi aḳrānı beyninde daḫi 6. küllī menfūr olmuşdur bu nesebden bir kimesne çasar olmaḳ 7. iḳtiżā eyledikde Flemenk-i Nederlundī ḥudūdına ḳarīb Nemçe 8. ḳılā'ından Franḳfurt-nām Ḳal'aya çasar olacaḳ 9. şaḫıs ve yedi hersegiñ ba'żısı bi'ẕ-ẕāt ve ba'żısınıñ 10. vükelāsı cem' olup cümle muvācehesinde imperyo muḥāfaẓasında 11. ihmāl ve müsāmaḥa eylemeyüp tertīb olunan ḳānūnlarına mürā'āt 12. eylemek üzere mu'tād olan yemīn ile pisḳopos hersekleriñ 13. başını ya'ni Ḳolonya hersegi çasar olacaḳ kimesneyi

6-b

1. taḥlīf ve imperyo defter-dārı meşābesinde olan Mantes 2. hersegi tācı alup re'īs maḳāmında olan Teriyer hersek ile 3. ma'an ilbās eylerler bu minvāl üzere imparaṭor olunduḳdan 4. ṣoñra ḳrallıḳ ile mutaṣarrıf oldıġı vilāyetler içün daḫi 5. maḥal-be-maḥal birer tāc giyüp Bohemya ya'ni Çeh tācını Praġa-nām 6. Ḳal'aya vāṣıl kendü düḳalıġı ve ḥālā sākin oldıġı 7. Aştayar ve Alaman tācını Ġarac ta'bīr olunan ḳal'a ve Macar 8. tācını ki 'örf-i 'āmmede Nuşbervana mensūbdır Pojon- 9. nām Ḳal'ada ve Eşlerya ve Moravya tāclarını o maḥallerde der- 10. ser idüp muḳaddemā Forantya içün daḫi bir tāc giyerler 11. imiş şimdiki ḥālde ref' olunmuş 'aliyy-i ma'lūmumuz olmadı 12. 'ādetleri üzere çasarıñ me'kūlāt ve melbusātı ḳadar 13. kāffeye mīrīlerinden tertīb olunup andan mā'adā ancaḳ

7-a

1. devletlerinden düşme ba'żı kimesneye virilmek içün 2. beher māh otuz biñ zolta veẓā'if-i mürettebeden ġayrı 3. her ne miḳdār tevsī'-i dā'ire īrād daḫi eylerse bir aḳça 4. ziyādiye taṣarruf idinmedigi ma'rūf ve meblaġ-ı mezbūr daḫi 5. ḳılletinden nāşī tertīb olunan maḥalle virilmeyüp kendü etbā' 6. ve ḥavāşı ve umūr-ı sā'ire maṣrūfdur binā'en 'aleyh kimesneye 7. bir ḥabbe

in'ām ve iḥsāna dest-res bulmayup devr-i Ādemden 8. berü e'āẓım-ı mülūk ve selāṭīniñ sā'ir ra'iyyet ve bende-gāndan 9. bā'iş-i imtiyāzı olup ḫilāfet-i 'aliyye'i'l-heyyi'eniñ vaẓīfe-i 10. lāzimesi ve bā'iş-i sa'ādet-i dīn ve dünyā ve sebeb-i fevz ü 11. necāt-ı ūlā ve 'uḳbā olmaḳ üzere cemī'-i enbiyā ve ḥükemā 12. ve evliyā ve 'uḳalānıñ medḥ ü terġīb eyledikleri iḥsān 13. ve 'aṭāyā ve kerem ve seḫādan bī-behre ve maḥrūm ḳalmışdır 'aceb

7-b

1. taṣavvur-ı himmet ve ġarā'ib-i āyīn ve hareket lillāhi'l-ḥamd ve'l-minne 2. işbu Devlet-i 'Aliyye-i āsumān-miknet her ḥālde düvel-i sālife 3. ve mevcūdeden ṣad-bār mümtāz olup 'āmme-i 'ālemiyān gerek 4. ta'yīn-i evḳāt ve gerek veẓā'if-i muḳāṭa'ātdan vāye-dār 5. ve eyyām-ı devlet-i şehr-yārāne du'ā-yı ḫayr ile evḳāt-güẕār 6. oldıġından başḳa veliyyi'n-ni'am 'ālem-i nūr-ı çeşm-i benī ādem şehen-şāh-ı 7. rūy-ı zemīn ḫüsrev-i 'adālet-āyīn şevketlü ḳudretlü 8. 'aẓametlü pādişāh-ı 'ālem-penāh ḥażretleri bir ayda belki 9. bir üsbū'da anıñ senevī me'ḫūẕın muḥtāc ve ġayr-i muḥtāca 10. beẕl buyursalar ne ḫazīne-i 'aliyyelerine ḳuṣūr ve ne dest-i 11. kerem-peyvestelerine fütūr ḥāṣıl olur gerçi dīn-i mübīniñ ḥaḳḳıyyet 12. ve neẓāfet-i şānı ve iş bu devlet-i āsumān-savletiñ her cihetden 13. maẓhar-ı ġāyetü'l-heyyi'e olan şevket ve 'aẓamet ve 'ünvānı

8-a

1. cümleye ma'lūmdur lākin "Eşşey'ü lā yu'rafu miḳdāruhū illā 2. iẕā ḳīse ilā żıddıhī" mefhūmı üzere ḥaḳīḳat-i ḥāl żıddıyla 3. münkeşif olup bu ṭā'ifeniñ diyānetleri ḫuṣūṣunda olan 4. şenā'at ve nā-pākīleri ve devletleri ḫuṣūṣunda vāḳi' ḳıllet ve teżāyiḳları 5. ma'lūm olduḳda devlet-i 'aliyye ne rütbede devlet olup dīn-i 6. mübīn daḥi ne gūne āyīn oldıġı bilinmişdir her çend āḫar 7. mevād taḥrīri murād olunsa min-'indillāh eṭrāf mesdūd 8. olup sā'iḳ-i taḳdīr-i benān ve ḳalemi bu beyān olunan ḫuṣūṣa 9. cümleden aḳdem idrā itmekle işārete cesāret olundı 10. Nemçe çasarınıñ imperyo dāḫilinde mutaṣarrıf oldıġı düḳalıḳ 11. ve markizlik ve ġurūfluḳları īrādı kemāl-i taṣarruf ve imsākle 12. ancaḳ ḳırḳ biñ 'asker çevirmege vefā idüp lākin ṣoñradan 13. be-ḳażā'illāhi Te'ālā Macar ve Erdel ve Ḫırvat ve bu def'a

8-b

1. Eyalya ve Nederlund vilāyetlerine dest-res bulmaġla fi'l-cümle 2. tekṣīr-i sevād eylemişdir el-ḥāletü hāẕihī cemī'-i ḳılā' ve biḳā' ve ḥudūd 3. sınūrında taḳrīben altmış biñ piyāde ve ḳırḳ

biñ süvārī 4. ve yigirmi biñ daḫi ẕevi ʾl-ḥareketeyn yaʿni fi ʾ-aṣl süvārī 5. olup vaḳt-i ḥācetde nüzūl ve metrise duhūl eyler 6. ʿaskeri oldıġından īrād eylerler ḥaḳīḳati geregi gibi maʿlūm 7. olmadı bundan māʿadā Ṣırf ve Ḫırvat 8. ve Macar ḥaydūdları vardır lākin mesfūrlar ʿasker ʿad 9. olunmadıḳlarından başḳa vaḳt ü zamānıyla ḫıyānetleri daḫi 10. melḥūẓ olur anlar şöyle ṭursun aṣıl müntaḫab ve muʿallem 11. ʿaskerleri eger ḥudūdlar mesdūd olmasa taṣfiyet üzere 12. firār idüp bilād-ı İslāmiyānda ḳarār idecekleri meşhūddur 13. Perakpan-nām maḥalle geldigimizde ḳatı vāfiri firāra müteheyyi ʾ

9-a

1. olduḳları ru ʾesāsınıñ maʿlūmları olmaġla ḥudūdı 2. muḥāfaẓada dāmen-i der-miyān idüp ḫ ʿāb ü rāḥatı kendülere 3. ḥarām eyledikleri re ʾyü ʾl-ʿayn müşāhede olundı ʿaskerlerini 4. ġāyet taḥte ʾl-ḳahr ve ʿabd-i memlūkdan erzel istimāʿ idüp 5. ednā cerīme ile her neferi kendü żābiṭi ḳatl itmekle 6. żarūrī iṭāʿatden pāy-dār olmuşlar bu gūne żabṭ ü rabṭa 7. bāʿiṣ taḫmīnen keṣret-i rü ʾesā olmaḳ gerek zīrā istimāʿ olundıġı 8. üzere iki biñ beş yüz neferden biñ nefere dek tertīb 9. olunan ʿaskeri evvelā on sekiz ve yigirmi bir bayraġa taḳsīm 10. ve baʿdehū bir regmend taʿbīr idüp bu minvāl üzere piyāde ve süvārī 11. ve regmendleriniñ cenerallerinden beher Praḳda vāḳıʿ başḳara- 12. ḳolluḳçı meṣābesinde ḳrallara varınca yüz yigirmiden 13. ziyāde żābiṭān oldıġına ḳanāʿat itmeyüp her regmendi

9-b

1. daḫi dört veyā beş ḳıṭʿaya ṭarḥ ve tevzīʿ ve beher ḳıṭʿaya 2. bir baṭalyon taʿbīr eylemişlerdir bu żābiṭāndan ceneral ile 3. taḫt-gāhında dört żābiṭ cümleye ʿumūm üzere ḥüküm anlardan 4. māʿadā ḳapudāndan ḳrala varınca her żābiṭ kendü 5. bayraġına ḫuṣūṣan müteḥakkim eyler ve bu minvāl üzere olan 6. her regmendiñ ceneralinden seltatına varınca cümle libāsları 7. bir ve başḳa nevʿ ve bayraḳları birer gūne ve süvārīleriñ 8. atları daḫi mecmūʿ bir ṭonda olup ḥattā ḳondırup 9. ḳaldırmaġıçün piyādeniñ istiʿmāl eyledikleri ṭabl ve demürüñ 10. niġamātı ve süvārīleriniñ istiʿmāl eyledigi boru ve tırnaponuñ 11. āhengi bir āḫar regmende müşābih olmaḳ ḫilāf-ı ḳānūnlarıdır 12. bu ḳıyās ile ʿasker żābiṭini ve żābiṭ neferini ve neferāt 13. birbirlerini bilüp ittifāḳan biri ġā ʾib olsa ṭabl ve

10-a

1. borusunuñ ṣadāsından gelüp yoldaşlarını bulur 2. ve ceneral taʿbīr olunan kimesne ancaḳ böyle bir regmendiñ 3. reʾīsi olup böyle cenerallere ḫazīneleri ṭarafından ʿalā 4. merātibihim on biñ zoltadan ḳırḳ biñ zoltaya bedel 5. naḳden mevācib virilür andan māʿadā eyālet ve manṣıb ve sāʾir 6. maḥalden bir aḳça iktisābına ruḫsat virilmezler ḳırḳ biñ 7. zolta virilen ceneral ancaḳ ser-ʿaskerleri olup böyle 8. mevācibe mutaṣarrıf kimesne başvekīl ve andan māʿadā üç 9. dört ancaḳ bulunur ve ḫāricden devletlerine duḫūl murād 10. eyleyen kimesne gerek ceng ve gerek mīrī ve sāʾir umūrdan 11. ḳanġı ḳaleme duḫūl murād eylerse eylesün ruʾūs ve ḫilʿat 12. bedeli āyīnleri üzere bir dürlü çasara ve żābiṭāna 13. muḫālif eylemeyüp her hālde istiḳāmet üzere ḥareket

10-b

1. eylemege müʾekked yemīn virdikden ṣoñra deftere ḳayd ve baʿdehū 2. mertebeden mertebeye tenaḳḳul ve müceddiden bir işe meʾmūr olsa 3. bulundıġı işde tekāsül ve ihmāl eylememek üzere maḫṣūṣ 4. taḥlīf olunaraḳ ḳaṭʿ-ı merātib idüp ve beynlerinde falān beş 5. yemīnlü falān ve filān on yemīnlüdür diyü ṣāḥib-i iʿtibār ve şaḫṣ-ı 6. mesfūr daḫi iftiḫār eyler taḥlīf ḫuṣūṣı Nemçe niẓāmında 7. aḳdem umūrdan olup ḥattā seltatlara daḫi ḥīn-i taḥrīrde 8. yemīn virdikleri maʿrufdur ve bir ḳaç seneden berü İtalya 9. muḥāfaẓasıçun tekṣīr ʿaskere muḥtāc olup maṣārif 10. ve mevācibleri ḫuṣūsında ḳıllet-i ḫazīneye mübtelā olduḳları 11. cihetden muḳāṭaʿa iltizāmı beynlerinde bir dürlü maʿruf 12. degil iken büyük muḳāṭaʿaları ve gümrükleri iltizām idüp ḥāliyye 13. olan seneleriñ bedel-i iltizāmı aḫẕ olundıġından başḳa

11-a

1. tedāḫül ṭarīḳıyla aytalarıñ daḫi ekṣer emvāli taḥṣīl olunmuş 2. idi ve ne gūne teżāyıḳa bināʾen cemʿ-i memālikinde meʾkūlāt 3. ve meşrūbāt üzerine pey-der-pey bāclar ve maḳṭūʿlar vażʿ 4. olunup bu cihetden memleketinde ḳaḥṭ ve ġılā āşikār ve faḳr ü 5. fāḳa bedīdār olunmuşdur ḥattā ṭavāʾif-i ʿaskeriniñ rüʾesā 6. mevācibinden nıṣfı tenzīl eyledigi şüyūʿan mesmūʿ ḳavlleri 7. oldı bundan böyle şimdiki Nemçe çasarınıñ 8. Françа ve İspanyol ḳrallarına menāziʿun fīh olup İtalya 9. taʿbīr olunan Çeçelya ve Anapolya ve Milano ve İspanyol 10. nederlundı vilāyetleri ḫuṣūṣī ve sāʾir Naṣārā mülūki 11. ile olan ḳīl ü ḳālleri bir dürlü feyżal-pezīr olur 12. mevāddan

olmayacağın ifāde bir miḳdār basṭ-ı maḳāl iḳtiżā 13. itmekle żarūrī işārete cesāret olundı bu māddeler

11-b

1. tefaḫḫuṣ ve taḥarrī olundığı üzere şöyle maʿlūm olmuşdur ki 2. taḳrīben ṭoḳuz yüz tārīḫlerinde França ve Flemenk ve İspanya 3. ve Ḳolonya ḥudūdlarınıñ vasaṭından Aḳban-nām maḥalden 4. ġarūf maḳūlelerinden Ḳaralos Ġıvıntos yaʿni beşinci İspanya 5. Ḳralı didikleri şaḫıṣ ẓuhūr ve ṭavāʾif miṣillü mülūk 6. elinde ḳalan İspanyol ve İtalya ve İngiliz ve Flemenk vilāyetlerine 7. istīlā idüp kendü İspānīde ḳarār ve ḳarındaşı olan 8. Ferdenados Suḳondos yaʿni İkinci Ferdenandosı Nemçeye 9. çasar eyler bu iki birāderleriñ enṣāblarından biri çasariyet 10. ve biri daḫi İspanya ḳrallığı ile gelerek çasarlıḳ 11. bu Ḳaralos Sarsek babası olan Leypolta ve İspanya 12. ḳrallığı daḫi ḳoca ḳral taʿbīr olunan kimesneye müntehī 13. olup mesfūr ḳoca ḳral bilā-veled hālik olacağın

12-a

1. müşāhede eyledikde ḳarābet-i ʿumūmetlerine bināʾen hālik olduḳdan 2. ṣoñra İspanya ḳrallığı Nipoltuñ bir oġlı daḫi olur ise 3. aña tefvīż olunmaḳ üzere vaṣıyyet-nāme taḥrīr ve mesfūr 4. Lipolta irsāl eyler çünki Ḳatolik ṭāʾifesiniñ neẓāreti 5. Nemçede ve kenīseleri umūrı papasları niẓāmı tevliyet 6. şeklinde Françada olup her ḫuṣūṣda tertīb-i düvel 7. ve mīzān-ı merātib-i mesfūr França yedinde olmaġla Nemçe ṭāʾifesi 8. bu vech üzere İspanyaya dāḫi dest-res bulursa cümleye 9. teġallüb ve taḥakküm eylemesi muḳarrerdir diyüp França ḳralı iʿmāl-i fikre 10. mübāşeret eyler ḥāṣılı França ḳralı İspanya ricāl-i 11. devletine eger ḳrallıḳ vaḳt-i maʿlūma dek helāki ketm ve iḫfā 12. olunup oġlum Dö Ḳatḫanço Filibo Anto yaʿni Beşinci Filiboyı 13. size ḳral eylemek mümkin olursa şu gūne bu gūne

12-b

1. lüṭuflar müşāhede eylersiz diyü vaʿd ve Nemçe ṭāʾifesi 2. istīlā eyledikleri ṣūretde vehāmet-i ʿāḳıbet ẓuhūrından 3. taḥẓīr ü taḫvīf eyledigine bināʾen ricāl-i devlet-i mesfūra ḳralıñ 4. helākini üç sene miḳdārı ketm eṣnāsında "keennehū vaṣıyyetün 5. ṣāniyetün" olmaḳ üzere bir kāġıd daḫi França ḳralı düzüp 6. İspanyol taḫtını żabṭ irādesiyle ḥareket ve ḥālā ḳral olan 7. mesfūr Filibo Ġuntoyı muḳaddemce İspanyol ṭarafına irsāl 8. ve Nemçe ṭarafına tefarruḳa virmek içün kendü daḫi Nemçe üzerine 9. ʿazīmet eylemiş ittifāḳan bundan aḳdem mesfūr çasar Lipok 10. kendü

herseklerinden Parfaş hersegini baʿżı güne tekdīr 11. eylediginden mesfūr hersek dil-gīr olup França ḳralını 12. ḥareket üzere bulmaġla birāderi Ḳolonya hersegini daḫi 13. taḥrīk idüp Nemçeden rev-girdān ve França ṭarafına meyl

13-a

1. ile öñine düşüp ibtidā kendü vilāyetlerin taḫrīb iderek 2. Beçe otuz beş sāʿat miḳdārı mesāfesi olan Pasavor 3. Ḳalʿasını muḥāṣara ve metānetinden nāşī terk idüp şimāl 4. ṭaraflarına teveccüh ve öñine gelen ḳalʿa ve biḳāʿı taḫrīb ve ḥālā 5. yine Nemçeye ʿavdet eyleyen nidirlundı ve kendü taṣarruflarında 6. ḳalan āḫar nidirlundı baʿde ʾl-aḫż Flemenk vilāyetlerine 7. hücūm andan daḫi Mastırıġ ve Nemviġ ve Otraḫt-nām Ḳılāʿı 8. aḫż ve mecmūʿ-ı maʿārif ve ʿulūm olan Leyde Ḳalʿasını iki 9. aydan ziyāde muḥāṣara ve ahālīsi bir taḳrīb ile defʿ idüp 10. andan pāy-taḫtları olan Emistiradem-nām Ḳalʿayı muḥāṣara 11. eyledikde ḳalʿa-i mezbūreniñ eṭrāf-ı ṣülüṣesi baḥr ve zemīni bir ḳaç 12. ẕirāʿ aşaġa olmaġla eṭrāfından baʿżı sedlerle maḥfūẓ 13. eylemiş ahālīsi sedleriñ bendlerin irḫā ve Françaluyı

13-b

1. ġarīḳ-i girdāb-ı belā eylemeleri ile cümle ālāt ve edevātların 2. bıraġup França ḳralı kemāl-i ġayẓına bināʾen öñine gelen 3. ricāl ve nisāʾ ṣıbyān ne ise cümlesini tuʿme-i şemşīr-i 4. ḳatl ü dimāʾ ve ḳaṣabāt ve ḳurāların iḥrāḳ biʾn-nār iderek Françaya 5. gelür ẕükūrden māʿadā inās maḳūlesiniñ ḳatl-i ʿāmmına 6. ol vaḳt İngilize ḳraliçe bulunan zen-i ʿillet-i cinsiyet 7. taḳrībiyle müteʾellim ve pür-şīven olup França ḳralına tevbīḫāne 8. ḫaber gönderdikde nā-münāsib cevāb irsāl eyledigine bināʾen aḫż-i 9. intiḳām içün dāmen-der-meyān eyleyüp Flemenk ile müẕākere 10. ve Nemçeye daḫi İspanya velāyeti çasarıñ ikinci oġluna vaṣıyyet 11. olundıġı maʿlūm iken sükūta mūcib nedir diyü ilçiler irsāl 12. ḥāṣılı ittifāḳlarına niẓām ve lākin Nemçeniñ ḥarekete iḳtidārı 13. olmadıġı ecilden taḫmīnen Ḳarlobça vaḳtine dek imrār-i vaḳt

14-a

1. eylediler keennehū Nemçe ṭāʾifesi defʿ-i ġavāʾil idüp evn-i 2. tārīḫlerinde çasar Lipolt Pransuva Rekinosı bir miḳdār 3. ʿaskere ser-dār ve ḥālā çasar olan oġlı Ḳaralosı mesfūra 4. teslīm idüp İspanya żabṭına irsāl bunlar daḫi ibtidā 5. iṭāʿatlerinden ḫurūş eyleyen Parfaş ve Ḳolonya vilāyetlerin 6. teshīr iderek Flemenk ḥudūdına vardıḳlarında ittifāḳları 7. üzere Savaviya ve Flemenk ve İngiliz ve Burendeburġ 8. ʿaskerleri daḫi bunlara munżam ve

Françanıñ aḫẕ eyledigi 9. ḳılāʿı istirdād idüp Nederlund vilāyetlerine tamām istīlā 10. eylemişler França ḳralı daḫi şimdiki ḳral Ladüviḳiñ babası 11. ve ḥālā İspanyol ḳralınıñ ḳarındaşı oġlı olan Dolfini 12. bir miḳdār ʿaskere ser-dār ve ḫuṣūmeti istiḳbāl itdirüp 13. Ḳarliştot-nām ḳalʿa öñünde ʿaẓīm muḥārebe ve inhizām

14-b

1. Françalu ṭarafında ẓuhūr eylediginden ḳral-zāde ḳalʿaya 2. taḥaṣṣun ve yetmiş günden mütecāviz ṭarafeynden ʿaẓīm ceng ü ḥarb 3. olunup imdād ṭarafları mesdūd ve ḫaṣmıñ keṣretinden ʿadem-i 4. taḥammülin teyaḳḳun eyledigi ecilden maḥṣūren cenge daḫi rıżā virmeyüp 5. ʿaskerine istimālet virerek ḳalʿadan ḫurūc ve ḫaṣımları 6. daḫi yürişe āmāde bulunmaları ile merdāne cenge āheng 7. eyler vaḳt-i şurūḳdan ġurābü ʾl-beyn leylün nuʿūḳına dek 8. ve "هر كجاكه شودكشته سوداسلامت" mażmūnı 9. üzere ol iki ḫaṣm tābekār bir mertebe ceng ve peygār eylerler ki 10. felek-i aʿcūbe-nümā çeşm-i encümle naẓīrin görmemiş ve bād-ı bādiye- 11. peymā semʿ-i şems ve ḳamerle miṣlin işitmek ṭursun dāḫil-i dāru ʾl- 12. ceḥīm olan ervāḥ-ı ḫabīṣeniñ kemāl-i sürʿatinden ġubārına 13. irmemiş nihāyeti ser-ʿasker-i ḳral-zāde Dolfin ṭuʿme-i şemşīr-i

15-a

1. kīn olduġı ecilden yine inhizām Françalu ṭarafına 2. ʿaṭf-ı zimām idüp taḳrīrleri üzere Françalunuñ yetmiş 3. biñ miḳdārı ʿaskerinden altmış biñi telef ve ittifāḳla Nemçelü 4. ṭarafından daḫi yüz biñ miḳdārı kāfir-i dūzeḫ-ḳarār 5. azdır ṭop ve tüfeng ʿalef oldı dirler Nemçelü 6. bu defʿa Ḳarlştut Ḳalʿasına ẓafer ve França ḳralınıñ 7. bir āḫar veledi daḫi bir ḳalʿa-i uḫrāda muḥafaẓa bulunmaġla 8. üzerine varup ceng eṣnāsında ṭop dānesiyle 9. hālik oldıġından Nemçelü o ḥudūdda olan Niderlund 10. ḳılāʿınıñ cümlesine mālik ve bāʿdehū França ve İspanya 11. vilāyetlerine hücūm eylerler França ḳralı bu ḥavādiṣ-i şenīʿayı 12. istimāʿ itdikde yine ʿazīmetine aṣlā fütūr getürmeyüp 13. ve saʿy mertebesi levāzım-ı ceng ve ḥarbi tedārik ve ẕātında

15-b

1. bir kār-dān-ı ṣāḥib-i tedbīr ḥiyel-i ḥarbiyyede māhir aḫẕ-i intiḳāma 2. ḳādir kimesne oldıġından devren devren tedbīre mübāşeret 3. eyler evvelā Nemçe çasarı ṭarafında maḥbūs olan Rakoviçi 4. oġluna mektūb taḥrīr ve bir taḳrīble ḥabsden ḫurūc ve Macar 5. memleketlerine

vülūc itdirüp yanına cemʿ olan Macar ve Erdel 6. ʿaskeriyle Nemçe żabṭında olan ḳılāʿa hücūm ve bī-ḥad ü ḳıyās 7. Nemçelüyi ṭuʿme-i şemşīr eyledikden ṣoñra ḳatı vāfir ḳılāʿa ẓafer-yāb 8. olup sekiz sene miḳdārı bu minvāl üzere Nemçe ṭāʾifesine 9. teferruḳa ve Engürüs ḳılāʿından Budin ve Ḳomran ve anlara müşābih 10. bir ḳaç ḳalʿalardan māʿadāsını ḥavża-i taṣarrufa keşīde ḳılmışken 11. biʾl-āḫare baʿżı cenerallerinin̄ ḫıyāneti sebebi ile münhezim olup Leh 12. ṭarafına ve andan Mosḳov çasarına ve andan França cānibine 13. ru-be-rāh-ıʿazīmet bu esnāda ḳralin̄ babası Lipolt hālik

16-a

1. ve birāderi Yoseb çasar oldıġın istimāʿ itmekle yine 2. ʿazīmete fütūr getürmeyüp İspanya yedinden sāḥil-i baḥrde 3. vāḳiʿ Preslonya Ḳalʿasını aḫz ve bir miḳdār ʿaskerle prens 4. Okinosı İspanya taḫt-gāhı olan Madrit tesḫīrine 5. irsāl ve kendü Perslonyada mekṣ üzere iken França 6. ḳralı bir miḳdār ʿaskere oġlı Filibo Ġıvıntoyı ser-dār ve irsāl 7. idüp Ḳaralosuñ yanında kimesne bulunmadıġı ecilden der-ceng-i 8. evvel ḳalʿaya taḥaṣṣun ve baʿdehū giriftār olması tayaḳḳun olunmuşken 9. bir ḳaç ḳıṭʿa İngiliz sefāyini gelüp mesfūrı aḫz ve Niderlund 10. ṭaraflarına iḫrāc eylerler o esnāda birāderi Yoseb 11. daḫi hālik olup çasarlıḳ iskemlesi ḫālī ḳalmaġla firār-ı 12. zaḥmet ve meşaḳḳat ile Beçe vuṣūl ve nāʾil-i meʾmūl olur 13. ṣāniyen França ḳralı bu mertebe ẓafer ile mütesellī olmayup

16-b

1. mādām İngiliz Nemçe ṭarafında olur geregi gibi aḫz-ı intiḳām 2. mümkin olmaz diyüp İngilizi tefrīḳa bu vech üzere tedbīr 3. eyler ki çünki İngiliz ḳraliçesi bir zen-i sūzen-hevesdir 4. bināʾen ʿaleyh beg-zādelerinden bir ḫūb-rū ġulāmı ilçi 5. gönderüp vesāṭatıyla ṣulḥ ve mużāfāta ṭālib olduḳda 6. kendü rivāyetleri üzere mesfūr ḳraliçe ilçi-i mesfūra 7. ʿalāḳa ve mültesimini red idemeyüp murādı üzere ṣulḥ 8. ve Prens Okinos maʿiyyetinde olan ser-ʿaskerine emr-i āḫar 9. varmayınca Françalu ile bir dürlü muḥārebeye taṣaddī 10. eylemeyesin diyü muḥkem tenbīh-nāme irsāl eyler Ḳaralosuñ 11. firārından ṣoñra França Prens Okinos üzerine hücūm 12. ve muḥārebe eyleyüp ol daḫi tertīb-i ṣufūf ile İngiliz ṭāʾifesine 13. maḥal taʿyīn eyledikde ḳraliçemiz ṭarafından iẕn-i āḫar vārid

17-a

1. olmadıḳca cenge taṣaddī eylememek üzere me'mūr oldum 2. diyü a'rāżına binā'en prens neye uġradıġın bilüp altmış biñ 3. miḳdārı Nemçelü ile Françalu cenge āheng ve vehle-i ūlāda 4. nıṣfından ziyāde Nemçe 'askeri 'āzim-i semt-i sa'īr ve otuz iki 5. biñ miḳdārı Françaluya esīr olup Okinos daḫi bir ḳaç 6. yerinden zaḫm-dār olmuşiken maḥall-i ma'rekeden firār ve böyle 7. ḫüsrānile Becde ḳarār eyler vaḳ'a-i mezbūre rivāyetleri üzere 8. biñ yüz yigirmi beş tārīḫinde vuḳū' bulmuşdur ba'dehū Çasar 9. Ḳaralos França ile muḳāvemetde 'aczini bilüp muṣālaḥaya 10. ṭālib olmaġın França ḳralı daḫi mes'ūlüne müsā'ade idüp 11. França memleketinden aḫẕ eyledigi ḳal'alardan kef-i yed ve Nidirlund 12. memleketleriniñ ṣülüṣüne ḳanā'at ve İspanya Ḳrallıġı daḫi França ḳralınıñ 13. oġlı Filibo Ġıvantora ḳarār ve Parfa düḳası bilā-veled hālik

17-b

1. olursa taḫtı olan Fiyorinsa tevābi'i ile mesfūr 2. Filibo Ġıvantonuñ ikinci oġluna tefvīż olunup ancaḳ İspanya 3. memleketinden Çeçelya cezīresi çasar ṭarafında olan Savaviya 4. ḳralına ve Sardina ve Anapolya ve Milano vilāyetler yine çasar 5. yedinde ḳalup Nemçe ṭarafından França cānibine ilticā iden Elektor 6. Parfos ve ḳarındaşı Ḳolonya herseginiñ memleketleri ve bir ḳaç seneden 7. berü ḥāṣılātından ġaṣb olunan meblaġ aṣḥāblarına red ü teslīm 8. olunmak üzere teklīf ve çasar-ı mesfūr daḫi biñ cānile rāżı 9. olmaġla bu minvāl üzere 'aḳd-ı ṣulḥ eylemişler ba'dehū Varadin 10. vaḳ'ası ẓuhūrunda İspanya Ḳralı zamān-ı fırṣatı ġanīmet 11. bilüp bir miḳdār 'askerle Sardina ve Çeçelya cezīreleri üzerine 12. hücūm ve ednā taḫvīfle derūnlarında olan Nemçelü ve Savavya- 13. lu ṭā'ifelerin iḫrāc ve żabṭ eyledigi ḫaberi çasara

18-a

1. mün'akis olmaġla ṭaraf-ı Devlet-i 'Aliyye ile bu zūr ve füc'ede 2. olan muṣālaḥanıñ bir sā'at evvel itmāmına iḳdām ve maṣlaḥat-ı 3. mezbūreyi ber-ṭaraf eyledigi ḥīnde cümle 'askerini Mars-nām ceneral 4. ile Olsoya irsāl idüp ve ceneral-i mesfūr daḫi Ceneviz 5. ve Flemenk sefīneleri ile ẕikr olunan aṭalara mürūr ve 'aẓīm 6. ceng ü cidāl eyledikden ṣoñra ma'iyyetinde olan ḳırḳ sekiz 7. biñ 'askeriniñ otuz iki biñi miḳdārı fütāde-i hāk-i helāk 8. olmuşken İspanyalu ṭarafında ba'żı ihtilāl ẓuhūr itmekle 9. yine mezbūr aṭalara ẓafer-yāb olup bu def'a Çeçelya cezīresi 10. çasarda ve Sardina Savavya ṭarafında ḳalmaḳ üzere mübādele 11. iderler el-ḥāletü

hāẕihī mülūk-i Naṣārā beyninde olan iḫtilāf 12. ve ittifāḳa bālāda ẕikr olunan şiḳāḳ ve nifāḳdan mā'adā 13. sebeb-i āḫar oldur ki ḥālā França Ḳralı olan Ladvik İspanya

18-b

1. Ḳralı olan 'ammīsi Filibo Ġıvanto ile irāde-i muṣāheret idüp 2. ol daḫi 'ādetleri üzere duḫterini França ḳralına irsāl 3. eyledikde França Devleti ricāl-i mesfūra duḫter henüz ṣaġīrü'ssīn 4. olup vāriṣ-i taḫt taḫṣīli cümleden aḳdem ve bir veled ẓuhūrından 5. muḳaddem ḳralımaz bir ḥāl olursa mülūk-ı eṭrāfıñ hücūm eylemeleri muḳarrerdir 6. münāsib olan duḫter-i mesfūreyi pederine irsāl ve āḫar maḥalden 7. ḳābil-i zifāf bir duḫter bulunmaġa muḥtācdır diyü ittifāḳlarına binā'en 8. duḫter-i mesfūrı babasına ircā' ve irsālden ṣoñra sābıḳā 9. Leh ḳralı iken memleketini na'l-ḳıran didikleri kimesne yedinden nez' 10. ve kendü França Devletine firār iden İstanislav-nām 11. şaḫṣıñ duḫterini ḳrala tezvīc eylediklerinde İspanya ḳralı 12. küllī muẓṭarib oldıġından başḳa mesfūre duḫteriñ vālidesi 13. zevcine teġallüb belki 'āmme-i ḥal ü 'aḳdde tasalluṭ eylemiş

19-a

1. bir 'āḳıle ve mekkāre olmaġla bu bābda fitneye āġāz ve Françadan 2. aḫẕ-i intiḳāma mübāşeret idüp mülāḥaẓa eyledigi keyfiyet Nemçelü 3. ile ittifāḳ ve ittiḥāda muḥtāc oldıġın fikr itmekle çasara 4. Nidirlund ve tevābi'ī memleketlerin senünçün Françadan taḫlīṣ ve otuz 5. iki biñ piyāde ve süvārī 'askeri ki memleketimde ḳışlaḳ ta'yīn 6. ve yeñi dünyā ticāretinden İngiliz ṭā'ifesine kef-i yed ve saña 7. taḫṣīṣe ṣarf-ı ḳudret eyledigimden mā'adā ṭoḳuz milyon zolta 8. daḫi vireyim sen daḫi bundan aḳdem ẓuhūr iden ma'rekede 9. İngiliz ṭaṣarrufına giriftār olan Ceberalta Ḳal'asını baña alıvirüp 10. bundan böyle Françalu ile 'adāvetde yek-dil olalım diyü 11. nāme taḥrīr ve ilçi tertīb eyledikde İspanya Ḳralı vech-i meşrūḥ 12. üzere duḫteriniñ 'avdetinden gerçi münfa'il oldu ammā França 13. memleketi sebeb-i devletī olan babasınıñ vilāyeti olmaġla bīhūde

19-b

1. taḫrīb itdirmege ḥamiyyeti māni' oldıġından mā'adā birāder-zādesi 2. olan França ḳralı ile daḫi ḫuṣūmet üzere olmaġı münāsib 3. görmeyüp zevcesiniñ ru'yetine daḫi āşikāre muḫālefete ḳudreti 4. olmadıġından gidecek ilçiyi nihānīce da'vet ve Nemçe Devletine 5. vardıġıñda keyfiyyet ne ḳālıba ifrāġ olursa ḫufyeten França 6. ḳralını āgāh eylemede taḳṣīr eylemeyesin

diyü muḥkem tenbīh eyler ilçi-i 7. mesfūr baʿde ʾl-vuṣūl çasar mevād-ı meẕkūreyi bilā-mülāḥaẓa 8. cānına minnet bilmekle derḥāl İngiliz ḳralına ādem gönderüp muḳaddemā 9. Cebraltayı İspanyadan bī-vech ġaṣb itmişdiñiz yine ṣāḥibine red 10. eyleyesiz diyü taḥrīr eyledikde İngiliz ḳralı daḫi bizim Ceberaltayı 11. almamıza bī-vech oldıġı ṣūretde seniñ daḫi Nidirlund ve İtalya 12. ve tevābiʿī memleketlerini taṣarrufuñ ġaṣb ve ġadr olmuş olur sen 13. ol memleketleri İspanya ṭarafına teslīm eyle biz daḫi idelim diyü

20-a

1. cevāb virmegin beynlerinde bürūdet düşüp İngiliz tüccārı 2. baʿde ʾl-yevm memleketime çuḳa ve emtiʿa-i sāʾire maḳūlesi nesne 3. getürmesünler ve getürmek lāzım gelürlerse ḳıymetiniñ ṣülūṣi mertebesi 4. gümrük alına diyü İngiliz memerri olan maḥalleriñ gümrükcilerine tenbīh 5. ve İspanya donanması Ceberaltayı muḥāṣaraya taṣaddī eyledigi ḫaber 6. İngiliz ve Flemenk ṭaraflarına vāṣıl olduḳda muḳaddemā Nemçeniñ 7. İspanya taḫtı içün França ile muḥārebesi eṣnāsında ḳendüye 8. berren ve baḥren bu ḳadar iʿānet ve Nidirlund ve İtalya memleketleriniñ 9. temellükine ve França gibi düşmen-i ḳavī muḳāvemetine sebeb olmuşlar iken 10. o ḳadar ḥuḳūḳı ferāmūş idüp İspanya ṭarafına meyl ve īrād-ı 11. devletleri olan ticāretlerin ḳaṭʿ ve taṣarruflarında olan 12. Ceberaltayı ṣāḥibine teslīm eyle diyü teklīfinde tamām dil-gīr 13. ve çasardan ru-gerdān oldılar bālāda beyān olunan

20-b

1. İspanya ilçisi daḫi Nemçe ile olan mükālemeniñ 2. ḫulāṣāṣın ḳralınıñ nihānī tenbīhi üzere sırran Françaya ifāde 3. ve França ricāli daḫi ʿādetleri üzere teʾennī meslegine sülūk 4. ve ẓuhūr idecek fitne ne ṭarafdan yüz gösterür diyü bir buçuḳ 5. sene miḳdār meksden ṣoñra çasara nāme gönderüp beynimizde 6. olan muṣālaḥa ṣürūtına muġāyir ṭarafımızdan ḥareket ẓuhūr 7. eylememişken bu defʿa İspanya ḳralı ile üzerimize sefer 8. eylemege ʿazīmetiñiz istimāʿ olunmadadır bu ḫuṣūṣuñ mükāleme- 9. siçün ṭarafiñıza ilçi irsāl olunması gerekdir diyü taḥrīr eyledikde 10. França ilçisiniñ vürūdına ruḫṣat ve derḥāl İspanyaya 11. mektūb yazup bu māddeyi ben ve başvekīlim ve başreʾīsim olan 12. kimesneden ġayrı bir ferd bilmemekle ṭarafımızdan ifşāsı muḥāl 13. ẓāhiren ṭarafiñızdan eylemişdir diyü tevbīḫine bināʾen İspanya

21-a

1. ḳralı daḫi ilçisiniñ yanında olan evrāḳı memhūren ve ilçi-i 2. mesfūrı daḫi maḥbūsen muʿtemed ādemiñiz ile irsāl eyleyesiz 3. diyü ḫaber göndermekle çasar bu ḫuṣūṣı tetmīm içün ikinci 4. veḳīlin ṭarafından ilçi idüp İspanyaya irsāl eyler bu eṣnāda 5. França ilçisi Nemçeye vürūd ve ḳralımız ile beyniñizde muṣālaḥa 6. var iken İspanya ḳraliçesiniñ mekrine firīfte olup 7. naḳṣ-ı ʿahde bādī olmañız nā-münāsib görinür didikde taṣaddī 8. eyledigi kāra nevʿan iẓhār-ı nedāmet ve ilçiye ikrāmda mübālaġa 9. idüp ḥīle-i uḫrāya mübāşeret ve França ve İspanya kendü 10. ile ittiḥād eylerse İngiliz ve Flemenk üzerine sefer eylemek 11. içün başreʾīsini França irsāl eyledi ilçi-i 12. mesfūr Françaya varup ve França ve İspanya ve İngiliz 13. ve Flemenki o eṣnāda ittifāḳ ḫuṣūṣına istiḥkām virmiş

21-b

1. bulup bir miḳdār mükāleme żımnında bundan aḳdem İngiliz 2. ṭāʾifesi Nemçeye bu ḳadar dostluḳ eylemişken bī-vech naḳṣ-ı ʿahd 3. ve bī-vefālıḳ eylediginden nāmesine iʿtimād ve ilçisine raġbet 4. eylemedikleri çasara ʿaẓīm keder olup ḫuṣūṣ-ı merḳūmı ilçisiniñ 5. ḥamāḳatine ḥaml ve maṣlaḥat-ı mezbūreye ḥüsn-i ḫitām virmekiçün 6. İspanyaya ādem irsāl eyledigi ikinci vekīli o maḥalden Françaya 7. naḳl ve mesfūr daḫi varup ẕātında bir kār-āgāh kimesne olmaġla 8. Nemçeniñ İspanya ile França beyninde olan muṣālaḥalarına 9. nevʿan niẓām ve yine İṭalya ḥudūdında Fiyoransa düḳası 10. hālik olduḳda düḳalıġı İspanya ḳralınıñ ikinci oġlı 11. Ḍon Ḳarloya virilmek üzere işe ḫitām virüp sāʾir ḫuṣūṣa 12. daḫi temkīn virmek içün Françada ḳalup ammā bu defʿa 13. İngiliz ṭāʾifeleri īrād-ı devletleri olan ticāret ḫuṣūṣına niẓām

22-a

1. virmedikleri ecilden yine França reʾyi ile İspanyolu taḥrīk 2. ve her ḥālde iʿānet eylemek üzere bir ittifāḳ daḫi peydā idüp 3. Nemçeniñ ġaṣb itdigi İtalya vilāyetlerini taḫlīṣ içün otuz altı 4. ḳıṭʿa İspanya sefīnesine ḳırḳ pāre sefīne daḫi İngiliz ve Flemenk 5. sefīnelerinden imdād żam olunup mesfūr Ḍon Ḳarlo İtalya 6. vilāyetlerine istīlā ṣadedinde oldıġına Françada olan Nemçe 7. ilçisi vāḳıf olduḳda bu vech üzere França ve İngiliz 8. ve İspanya ve Flemenk müttefiḳ olduḳları ṣūretde encāmınıñ 9. veḫāmetin devletine beyān itmekle çasar mevcūd olan 10. ʿaskerle varup İtalyanıñ muḥafaẓasında ihtimām ve eger 11. düşmān ẓuhūr eylerse

muḥārebelerinde ḳıyām itmek üzere 12. bi'n-nefs başvekīliñ ʿaẓīmetini murād eyledikde iḫtiyārlıḳ 13. bahānesiyle iʿtiẓār eyledigine binā'en żarūrī Macar ve Aştayir

22-b

1. ve Aşlanarya ve Podolya-nām maḥallerde mevcūd ʿaskerinden 2. māʿadā müceddiden daḫi vāfir ʿasker yazup Mars-nām ceneral 3. ile irsāl ve Nidirlund ḥudūdı muḥāfaẓasıçün daḫi 4. bir miḳdār ʿaskerle Belġrad ser-ʿaskeri Prens Aleksandırı 5. taʿyīn eyledi çasar bundan māʿadā baʿżı ḥīleye daḫi sālik 6. olup münāziʿun fīh olan İtalya vilāyetleri kendüye temlīk olmaḳ 7. şarṭıyla mesfūr Ḍon Ḳarloyı dāmātlıġa ḳabūl ve papayı 8. tevsīṭ idüp mesfūr daḫi firīb-i maṣlaḥat-āmīz oldıġın 9. fehm idemediginden nāşī ʿazīmetinden ferāġat ve ḫuṣūṣ-ı merḳūm 10. şüyūʿ ve şöhret bulduḳda fi'l-aṣl İspanya devleti 11. bir māl-dār devlet olmaġla bu minvāl üzere İtalyaya daḫi 12. mālik olması çasarlıġa pā-nihāde olmaġa ʿillet-i müstaḳılle 13. olup niẓām buldıġı ṣūretde cümle Nemçe devleti

23-a

1. Françaya raġbet olmaḳ üzere iḳtiżā hele bir ḫudʿa ise 2. daḫi lisāna alınmaḳ nice muḫāṭarayı müstelzemdir diyü cümle hersekler 3. ve ministirler yek-zebān olup menʿine iḳdām eylediler vech-i 4. meşrūḥ üzere Mars İtalya ḥudūdın muḥāfaẓa 5. eṣnāsında ẕikri sebḳ iden Fiyoransa dūḳası ʿāzim-i nār 6. ve şürūṭ-ı muṣālaḥalarına binā'en ahālīsi mesfūr Ḍon Ḳarlonuñ 7. ḳudūmuna intiẓār üzere iken yine Nemçe ṭarafından ḫulfu 8. vaʿd olup mesfūr Mars on biñ ʿaskerle Parma vilāyetine 9. düḫūl ve Fiyoransayı żabṭ eyledigi ibtidā cümle ḳralları 10. ṣāniyā papayı küllī tekdīr eyledikde papa daḫi bu defʿa nizāʿa şürūʿ 11. ve Parma vilāyeti iki yüz seneden berü ṭarafımıza mensūb ve maḥlūli 12. Romaya ʿāyid iken niçün bī-vech ḥareket olunur diyü irsāl 13. eyledigi ḫaberi çasar ṭarafından vāhī cevāblar virilmekle papa daḫi

23-b

1. ʿaẓīm mütekeddir ve çasardan rū-gerdān oldıġı muḥaḳḳaḳdır 2. ḥattā bu faḳīr Becde iken ḫuṣūṣ-ı merḳūm içün papanıñ 3. maḫṣūṣ büyükilçisi gelmiş idi ne gūne ʿavdet eyledigi 4. maʿlūmumuz olmadı çünki Macar ve Erdelde ḳışlaḳ bahānesiyle 5. ol ḥavālīyi muḥāfaẓa eyleyen ʿaskerleriniñ İtalya ḥudūdlarına 6. irsāl ve Macar ve Sırf ṭavā'ifi daḫi küllī taaʿddiye mübtelā olup 7. baġteten bir fitne ẓuhūrundan Nemçelü kemāl-i mertebe ḫalecāna düşmeleriyle 8. müceddeden bir miḳdār ʿasker taḥrīr ve Engürüs vilāyetlerin 9. muḥāfaẓa itdirmek murād

eylediklerinde başvekīl keşret-i maşārife 10. ve müsāʿide-i vaḳt olmadıġı şöyle ṭursun bir ālāy mübtedī 11. ʿaskerine işe yarar Mosḳov çasarı ile muṣālaḥamız şurūṭunuñ 12. biri ḥīn-i iḳtiżāda o bize biz aña otuz ikişer biñ 13. ʿasker virmek üzere olmaġla ol miḳdār ʿasker Mosḳov

24-a

1. çarından getürdiler lākin ʿasākir-i mesfūreniñ maḥall-i mürūrı 2. yā Eflāḳ veyā Leh memleketleri olup Eflāḳdan mürūrına Devlet-i 3. ʿAliyye rıżā virmeyecegi maʿlūm ve ʾl-ḥāletü hāẕihī Leh ḳralı 4. bizim olmaġla aña taḥrīr ve ol maḥalden mürūrına ruḫṣat virildigi 5. ṣūretde münāsib maʿnā olur diyü tedbīr eyledigine bināʾen ḫuṣūṣ-ı 6. merḳūm Leh ḳralı Naʿlḳırana taḥrīr olunduḳda bundan aḳdem 7. Azuc vaḳʿasında Mosḳovlu Leh vilāyetlerine duḫūl itmek 8. taḳrībiyle ẓuhūr eyleyen ḫasāreti bu aña dek taʿmīr mümkin olmayup 9. bu defʿa yine mürūrları vāḳiʿ olursa bir dürlü taḥammül 10. olunmaḳ ḳābil olmaz ki ḫāṣılı ḫuṭamānlarımızla müşāvere olunduḳda 11. bir vechle rıżā virmediler diyü cevāb virdikden ṣoñra min-ʿindillāh 12. ḳulūb-ı nāsıñ çasardan tenfīrine esbāb-ı maʿneviyye pey-der-pey 13. ẓuhūr eyledigi ecilden bu mādde daḫi Naʿlḳırana bāʿiṣ-i ḫaşyet

24-b

1. olup şāyed çasar vaḳtiyle aḫẕ-i intiḳām sevdāsına düşe 2. deyü muḳaddemce França ḳralı ile mürāsele ve ḫuṣūṣ-ı meẕkūrla 3. ḳral-ı mesfūruñ daḫi França ṭarafına taḥavvülüne ʿillet-i müstaḳille 4. oldı bālāda meẕkūr olundıġı üzere Parma Düḳalıġı 5. mādde sinden papa ʿaẓīm dil-gīr olup Nemçeye bir raḫne itmek 6. sevdāsında iken França prenslerinden Ḳarditalda Filori- 7. nām bir benām papas papa ziyāretine gelüp eṣnā-yı muḥāverede Parma 8. mādde sini papas der-miyān eyledikde mesfūr papas çasarı 9. bir gūne ḳayd daḫi giriftār ve o taḳrīble Parma teslīminde nāçār 10. olur diyü şöyle īrād-ı kelām eylerler ki yedi ʿaded benām ḳalʿayı 11. müştemil Ḳorsiḳa cezīresi muḳaddemā İspanya taṣarrufunda olup 12. ol vaḳtde ḳıllet-i ḫazīneye bināʾen Cenevizden bir miḳdār aḳça istidāne 13. ve cezīre-i merḳūmeʾi rehn eylemişler idi devr ü vaḳtle meblaġ-ı

25-a

1. mezbūruñ ribḥi aṣlından ziyāde olmaġla França tavassuṭı 2. ile cezīre-i mezbūre Cenevize temlīk olunup ve ḥālā Ceneviz 3. ṭāʾifesiniñ ahālī-i cezīreye kemāl-i taʿaddīlerinden rū-gerdān 4. ve müteraḳḳib-i ʿiṣyān olduḳları maʿlūmdur vaḳtiyle tarafıñızdan 5. ve França ve İspanyol

ṭaraflarından kendülere nev'an i'ānet 6. olunması tefhīm olunsa bir iş ẓuhurına bādī olacaḳları 7. melḥūẓdur diyü ifādesine binā'en cümle ittifāḳ ile sırran Ḳorsiḳa 8. ahālīsi daḫi taḥrīk olunduḳda mülāḥaẓaları üzere Ceneviz 9. ṭā'ifesi Ḳorsiḳalu ile muḳāvemetde 'aczin bildigi ecilden 10. çasardan istimdād ve ol daḫi vāfir 'asker irsāl eylemişdi 11. vardıḳlarında Ḳorsiḳalı ġālib ve çasar 'askeriniñ üç biñden mütecāvizi ḥālik olup çasara bu bābda 'aẓīm 13. ıżṭırāb teveccüh eyledikden ṣoñra aḫẕ-i intiḳām içün

25-b

1. tekrāren 'asker irsāli murād iken ṣitā ḥulūli māni' olup 2. ibtidā-i bahārda o maḥalle daḫi kifāyet miḳdārı 'asker göndermege 3. 'āzim oldıġı bu faḳīre Becde iken ma'lūm olmuşdur 4. Nemçeniñ Françada olan ilçisi gelüp ḳral-ı erba'a böyle 5. muḫālefet üzere ḳalur Burendeburḳ hersegi İngiliz ile 6. ḳarābet ve Ḳalven meẕhebinde olmaḳ sebebi ile İngilize tabi'iyyet 7. ve Parfaş ve Ḳoloniya daḫi muḳaddemā pederleri devletimizden 8. raḫne görmeleriyle Françaya meyl eylemeleri muḥarrer Leh ḳralı daḫi 9. França ṭarafına rucū' eyledigi ma'lūm papas daḫi rū-gerdān 10. oldıġı muḥaḳḳaḳ bu ḫuṣūṣlara nev'an niẓām virilmedigi ṣūretde 11. nihāyeti ġāyet perīşānlıġa mü'eddī olur diyü beyān eyledigine 12. binā'en żarūrī Becde muḳīm Flemenk ilçisi tevsīṭ ve İngiliz 13. ve Flemenk ticāretlerine müdāḫale eylemek üzere fi'l-cümle

26-a

1. ṣulḥların bir ḳālibe ifrāġ ve Parma vilāyetinden daḫi 'askerin 2. çıḳarup İspanya ḳralınıñ ikinci oġlı Ḍon Ḳarloya teslīm 3. eylemek şarṭıyla İspanya ile daḫi ṣulḥuna niẓām ve Parma 4. rā'iyelerinde iken bi-ḥamdillāhi Te'ālā Becde Āsitāne-i ẓafer- 5. āṣiyāniye 'avdet olundı ḫulāṣa-i kelām minvāl-i 6. meşrūḥ üzere Nemçe ile França ve İspanyanıñ ḳırḳ 7. elli seneden berü beynlerinde muḳātele ve ṭarafeynden bellü başlu 8. nice kimesneler geşte olup ḫuṣūṣan ḥālā França ḳralına 9. babası Dolfin ve bir 'ammīsi Çasar Ḳaralosuñ Ḳarlaştot 10. Muḥārebesinde helāk ve birbirleriniñ ekṣer memālikin taḫrīb 11. eylemeleri ve França ḳralınıñ diger 'ammīsi olup ḥālā 12. İspanya ḳralı olan Filibo Ġıvantonuñ memleketi mużāfātından 13. Nidirlund ve İtalya vilāyetleriniñ çasarda ḳalması

26-b

1. ve İngiliz ve Flemenke daḫi bir ḳaç sene içinde gün-ā-gün kec 2. mu'āmele ve bī-vefālık eylemesi ve Parma māddesinde papayı 3. küllī tekdīri fīmā-ba'd beynlerinde muṣāfāta māni'

olup 4. ṣūretā muṣālaḥa daḫi eylerlerse yine derūnları āteş- 5. gīn ile meşḥūn ve vaḳtiyle aḫẕ-i intiḳāma muntaẓırlardır ve bundan 6. aḳdem Leh ḳralınıñ França ṭarafına taḥavvüli ve yine herseklerinden 7. Parfaş ve Ḳoloniye elekṭorlarınıñ ʿadāvet-i kāmineleri 8. ḥāṣılı cümleʾi birer taḳrīble tekdīr eylemesi ekṣer ḳrallarıñ 9. rū-gerdān olmasına bāʿiṣ olup cümlesi çasar-ı mesfūra 10. birer gūne raḫne eylemek üzere eṭrāfı taḥrīk ve rütbe-i ūlāsına tenzīl irādesiyle taḳayyüd eyleyüp lākin ibtidāʾ-i ḥareket 12. anıñ ṭarafından olsun diyü gū-nā-gūn Despeneye sülūk 13. eylerler ḥattā faḳīr Becde iken Nirinberk ṭaraflarında

27-a

1. olan baʿżı nevāḥī ahālīsinden yigirmi biñ miḳdārı 2. ḫāne ednā taḥrīkle Ḳatolik meẕhebinden ḫurūc ve Loṭaran 3. ṭarīḳine duḫūl eylediler çasarlara göre bu ḫuṣūṣ 4. ġāyet muḫal maʿnā olup derḥāl tedāriki lāzım ve üzerlerine 5. ʿasker taʿyīni muḳteżā iken Saḳsonya ve Burendeburḳ 6. ve Flemenk ve Leh ve şimdiki ḥālde mülūk-i Naṣārānıñ ekṣeri 7. Loṭaran olmaḳ taḳrībiyle sāʾir mesfūrlara nuṣret içün 8. bir ḥareket-i külliye ẓuhūr eyleye diyü żarūrī anları daḫi 9. ʿalā-ḥālihim ibḳāyı irtikāb eyledi mülūk-i Naṣārānıñ 10. aḥvāli böyle kendü taṣarrufunda olan Macar ve Ḫırvat 11. ile daḫi rivāyetleri üzere Raḳoviçi oġlını baʿdeʾl-iḫrāc 12. yigirmi dört mādde üzerine ṣulḥ ve taṭmīn eylemişken ḳıllet-i 13. ḫazīneye bināʾen beher yevm birer bidʿat iḥdāṣı ile şürūṭ-ı

27-b

1. ṣulḥuñ ekṣerin naḳż idüp ism-i māl iṭlāḳ olunur nesnelerin 2. pey-der-pey aḫẕ eyledigine ḳanāʿat eylemeyüp baḳıyye māllarınıñ ġaṣbına 3. vesīle olmaḳ içün ṭavāʾif-i mezbūreniñ Loṭran ve Ḳalvin 4. ve Aryevisler yine meẕheblerinden rücūʿ ve Ḳatolik olmaḳ 5. üzere teklīf ve muḫālefet eyleyenleriñ mālların aḫẕ ile 6. anları daḫi tenfīr ve bir fitne ẓuhūrına intiẓāra muḥtāc 7. eylemişlerdir ve rüʾesā-yı ʿasākiriñ nıṣf-i mevāciblerin 8. virmediklerine bināʾen anlarda daḫi ʿalāʾim-i faḳr āşikāre 9. oldıġı bālāda ṣebt olundı bunlardan māʿadā nesebi inḳıṭāʿına 10. bināʾen vaḳtiyle cümle mülūk-i Frenk birbirine düşecegi maʿlūm 11. olmaġla muḳaddemā Lavrine dūḳasınıñ oġlı çasar -ı 12. mesfūruñ oġulluġı meṣābesinde terbiyesinde iken babası 13. hālik ve ġulām-ı mesfūr varup Lavrinede dūḳalıġa

28-a

1. mutaṣarrıf olmuş idi andan mā'adā ve her kimi dāmād ve veliy-i 'ahd 2. eylemek murād eylediyse birer māni'-i küllīsi ẓuhūrından oġulluġı 3. mesfūrı getürüp yā Macar veyā Çeh ḳrallığı ile terfī' ve yoluna 4. gerdekden ṣoñra dāmād ve veliyy-i 'ahd eylemek irādesini iẓhār 5. eyledikde yine hersekleri ḫilāf-ı ḳānūndur diyü rıżā virmedikleri 6. şāyi'dir zīrā ḳā'ideleri üzere çasarıñ nesebi munḳatı' 7. olduḳda dört 'aded ehl-i ḥarb elekṭordan biri çasar 8. olmaḳ iḳtiżā eylermiş bu daḫi şimdiki ḥālde imkāndan 9. ḫāric bir ma'nā olmuş zīrā imparaṭorlar Roma ḫādimi 10. ve nāẓırları olmalarıyla Ḳatolik ṭarīḳinde olmaḳ lāzım iken 11. baş hersekleri Saḳas ve Burendeburḳ 12. Loṭaran ve üçüncisi Hanover Ḳalvin olup dördüncisi 13. Parfaş bundan aḳdem bir def'a Françaya taḥavvül sebebiyle

28-b

1. i'tibār ve i'timātdan sāḳıtdır papas hersekler ise ẕātında 2. impataṭor olmaḳ 'ādet olmamaġıla eylemezler çasar-ı 3. mesfūr melḫūẓī üzere oġulluġı Lavrine düḳasını 4. veliyy-i 'ahd eylemek ḫuṣūṣuna ihtimāmından nāşī bu āna dek 5. Beçe büyüce elekṭor geldigi yoḳ iken papas 6. herseklerinden kendü ṭayısı olan Mantes hersegin 7. da'vet idüp on beş gün miḳdārı ḫuṣūṣ-ı merḳūmı 8. müẕākere ve müşāvere ve ba'dehū sā'ir hersekleri irżā içün 9. Saḳsonya ṭarafına irsāl eyledigi faḳīr Becde iken 10. vāḳi' olmuşdur en-netīce Nemçe Devletine vücūh 11. ile iḫtilāl teveccüh idüp gerek mülūk-ı Naṣārā ve gerek 12. kendü ra'iyyetleri olan Macar ve Ḫırvat ṭavā'ifi bir ṭarafdan 13. ḥarekete muntaẓır olduḳları ẓan-ı ġālibdir gerçi düşmen-i

29-a

1. mūr maḳūlesi daḫi olursa merdāne bilüp ḥazm 2. ve iḫtiyād üzere ḥareket muḳteżā-yı 'aḳl ü rü'yetdir 3. ancaḳ Nemçe ṭā'ifesi bu Devlet-i Āsumān-rütbeye göre çendān 4. ḫaṣm-ı ḳavī olmadıġı şimdi degil ḳadīmden daḫi öyle 5. imiş irādet-i İlāhiyyeye söz yoḳ lākin ḳırḳ elli seneden 6. berü İspanya geregi gibi teşebbüs olunmadıġı ma'lūm-ı żamīr-i ḫurşīd- 7. naẓīrdir Becde ba'żı müte'ayyin kimesnelerle kerrāren Devlet-i 8. 'Aliyyeniñ vüs'ati ve 'aẓamet-i şānı müẕākere olunup Devlet-i 9. 'Aliyye dīnetden ḫāric otuz kere yüziniñ Naṣārā 10. Yehūd re'āyāsına mālik oldıġın edille-i ṣaḥīḥa 11. ile iṣbāt ve böyle iken yine memālik-i 'aliyyede olan 12. Naṣārā keṣret-i İslāmiyāna göre baḥrden ḳaṭre miṣillü 13. olmaḳ taḳrībiyle bir nesne 'ad olunmayup herkes pister-i

29-b

1. rāḥatda kemāl-i emniyet ile ġunūde olurlar āyā mecmūʿ-ı 2. Frengistānda beş on biñ ehl-i İslām müseyyeb āmed-şüd 3. eylemek mümkündür didigimizde ʿadem-i imkānıyla cevāb 4. ve bu beyāndan ġarīḳ-i iżṭırāb olmuşlardır bundan māʿadā 5. ḳuvvet ve miknet-i devlet beyānında baʿżı iʿtirāż eyleyenlere 6. böyle īrād olundı ki Bec vaḳʿasından ṣoñra Nemçe 7. ve Venedik ve Leh ve Mosḳov ṭavāʾifi ṭaraf ṭaraf Memālik-i 8. ʿAliyyeye hücūm idüp anlardan başḳa Başra ʿurbanı 9. ṭuġyān ve Anaṭoluda baʿżı eşḳıyā ve belki Āsitānede 10. erbāb-ı baġy ve şeḳā ẓuhūr eylemişken bu Devlet-i ebed-ḳarīn 11. cümlesine ceste ceste ʿaskerler taʿyīn ve manṣūr 12. olduḳları ḥālde febihā ve bi-emrillāhi Teʿālā ḫilāfı ẓuhūr 13. eyledikde yine sene-i ūlādan ziyāde mühimmāt āmāde olunup

30-a

1. bir ḳāʿide her ṭarafa tesyīr olunaraḳ on altı sene mütevāliyen 2. bütün dünyā ile keş-ā-keş ve bi-ḥamdillāhi Teʿālā cümleye cevāb 3. virüp ġāyeti bir sübḥān miḳdārı maḥal-i āḫara naḳl eyledi 4. inṣāf ilk bu hücūm bütün Frengistān mülūkine 5. teveccüh eylese ṭāḳat getürmeleri mümkin olur mı 6. didikde cümle istimāʿ idenler inṣāf üzere pāy-dār 7. ve ḳadīm ve cedīd Devlet-i ʿAliyyeye muʿādil bir devlet 8. olmadıġın iḳrār eylemişlerdir el-ḥāletü hāẕihī feḥamden 9. ṯümme ḥamden ṯümme ḥamden ṣīyṭ ü sedā-yı şevket-i şehenşāhı 10. ve āvāze-i baḫt-ı hümāyūn-ı cihān-bānī şarḳan 11. ve ġarben ʿālem-gīr olup Āṣaf-ı zamān ve Rüstem-i devrān 12. ʿināyetlü Efendimiz Ḥażretleriniñ daḫi tedbīr-i 13. umūr ve tanẓīm-i ʿasākir-i cumhūrda olan reʾy-i iṣābet-

30-b

1. pezīrleri gün gibi cümleye ẓāhir ve bāhirdir evvelā 2. bāʿiṯ-i sāʿādet-i dünyā ve ʿuḳbā olan dīn-i mübīne 3. ve ṯāniyā cümleniñ veliy-i niʿmeti olan Devlet-i Ebed-ḳarīne 4. lillāhi ve fillāhi ḫulūṣ-ı niyyet ve ṣafā-yı ṭaviyyet ile ḫidmet eylemege 5. irādet-i cüzʾiyyelerin ṣarf eylemede taḳayyüd 6. ve ihtimām buyururlar ise Nemçe degil cümle düşmen-i 7. dīnden aḫẕ-i intiḳām ve iş bu dünyā-yı fānīde 8. İskender miṯillü bir nīgū-nām 9. bıraḳmaları emr-i muḳarrerdür 10. inşāallāhü Teʿālā 11. ḥarrarahū el-faḳīr Meḥmed Emīn Birāder-zāde-i Kāmil Aḥmed Pāşā 12. ġufira lehümā sene iḥdā ve tisʿīne ve miʾetün 13. ve elfün sene-i Hicret min lehüʾl-ʿiz veʾş-şeref

VIII

NAẒĪF MUṢTAFĀ EFENDİ ĪRĀN SEFĀRET-NĀMESİ

2

1. Rehberī-i tevfīḳāt-ı ḫayriyet ġāyāt-ı Cenāb-ı perverdigārī ve meded- 2. kārī teveccühāt-ı meymenet-simāt Ḥażret-i Ḫüdāvendigārī ile elli 3. ṭoḳuz senesi māh-ı cemāẓi 'l-ūlāsınıñ yigirmi ikinci güni Baġdād-ı 4. dāru 's-selāmdan me 'mūriyet-i çākerānem üzere cānib-i Īrana ʿaṭf-ı zimām-ı 5. iʿtizām ve sene-i merḳūme Cemāẓi 'l-āḫiresiniñ dördinci penç-şenbe güni re 's-i 6. ḥudūd-ı Īrān olan Ṭaḳayaġı-nām maḥalde vażʿı evtād-ı ḫıyām-ārām 7. olunduḳda cānib-i cenāb-ı şāhīden mühimmāt-dār taʿyīn olunan vāḳıf-ı 8. ḥużūr Meḥmed Ḥüseyin Beg ṭarafından vürūdumuzı istiḫbār içün mebʿūs 9. olan ʿAli Naḳḳī-nām bir muʿteber biñbaşı beş on nefer nesāḳçı taʿbīr 10. olunur ādemleriyle bizleri ol maḥalde istiḳbāl ve der-ʿaḳab re 's-i 11. ḥudūdda vuṣūlümüz ḫaberini mühimmāt-dār mūmā ileyhe irsāl eylediler 12. bizler daḫi yevm-i mezbūruñ ertesi Cumʿa güni Baġdād ve Baṣra vālīsi

3.

1. düstūr-ı Aristo-şuʿūr saʿādetlü Aḥmed Pāşā Ḥażretleri ṭaraflarından 2. refāḳatimize taḫṣīṣ ḳılınan dīvān kātibleri Velī Efendiyle maʿan 3. müsteʿīnen billāhi Teʿālā cāy-ı merḳūmdan taḥrīk-i eʿinne-i üştür ve sütūr 4. ve Rūm ve Īrān memleketleri mābeyninde ḥadd-i fāṣıl meṣābesinde olan Cebel-i Ṭāḳ-ı Gendere mürūr idüp dāḫil-i memleket-i Īrāna pā-nihāde 6. oldıġımızda ibtidā mūmā ileyh mühimmāt-dār beg bir ḳaç münteḫab muʿteber 7. yüzbaşılar ve yüz nefer miḳdārı şāh ḳulları ile ve baʿdehū Āsitāne-i 8. Aliyyeden ʿavdet iden ilçi Feṭḥʿali Beg daḫi kendü ādemleriyle istiḳbā- 9. limiz ismini icrā ve ḥāl ü ḫāṭır su 'āli levāzımını ikrām-ı evfā ile īfā 10. ve edā iderek öñümüze düşüp Gerend-nām ḫarābe ḳarye civārında 11. vāḳiʿ çayırlıḳda ḳurılan çādırlarımıza bizleri īṣāl ve bu bendeniñ 12. obasında kendi ṭaraflarından destūrları üzere yemeklik tertībine ṣarf 13. ü saʿy ü mecāl eyleyüp ve hemān ol günden kifāyet miḳdārı taʿyīnātımızı 14. daḫi tertīb ve tebyīn ve rūz-merre ḫidmetimizde olmaḳ üzere on nefer 15. nesākçı ve gicelerde dā 'iremiz muḥāfaẓasıçün daḫi ellişer nefer keşkçi

4.

1. taḥṣīṣ ve taʿyīn eyledikden ṣoñra ertesi sebt güni maḥal-i mezbūr 2. dan ḳalḳılup siyāḳ-ı muḥarrer üzere ḳaṣabāt ve ḳurā civārlarında ḳo- 3. nılaraḳ Kirmān-şāhān-nām maḥalle taḳrībimizde Kirmān-şāhān şāhı 4. bulunan ʿAbdülkerīm Ḫān ki bundan aḳdem ʿAbdülbāḳī Ḫān ketḫüdālığı 5. ve beglik nāmıyla bir iki defʿa Āsitāne-i ʿAliyyeye gelmişidi kendi ḫastaca 6. bulunmaḳdan nāşī oġlı ve ketḫüdāsı ve şehriñ müftī ve ḳāḍısı yedi 7. sekiz yüz piyāde ve süvārī neferāt ve kerenāy ve sāʾir tecemmülāt ile 8. istiḳbālimiz içün sevḳ ve tesyīr ve şehre bir sāʿat mesāfe ḳala maḥalde 9. yemeklik tertīb itdirmekle nüzūl ve baʿdeʾṭ-ṭaʿām ḫān-ı mūmā ileyh ṭarafından 10. bu bendeleriyle refīḳım efendi mūmā ileyhe sādece sīm raḫt ve bisāṭ-ı 11. Īrānī ile birer at çekilüp şehre ṭoġrı ʿaṭf-ı zimām ve iki 12. gün anda istirāḥat ve ārām olundı pes-ezīn maḥal-i merḳūmdan 13. daḫi Nehżat ve Hemedān ve Ḳazvin üzerlerinden ordu-yı şāhīye 14. ʿazīmet olunmaġla Hemedān Ḫānı ve Ḳazvin Begi daḫi bu resm ü reviş üzere 15. istiḳbāl ve ikrāmımız icrāsına saʿy ve gūşişlerin ber-kemāl idüp lillāhiʾl-ḥamd

5

1. veʾl-minne cemīʿ-i emkine ve ezminede āṣār-ı ḳuvvet ve baḫt-ı hümāyūn ḥażret-i 2. ẓıllullāhī müşāhede olunaraḳ ṭayy-i menāzil ve merāḥil ile māh-ı 3. meyāmin-i iktināh şaʿbānüʾl-muʿaẓẓamıñ altıncı çehār-şenbe güni ki Ṭāḳayaġından 4. hareketimiziñ altmış birinci günidir Ḳazvin ile Tahrān mābeyninde vāḳiʿ 5. Kerden-nām ṣaḥrāda ordu-yı şāhīye ḳarīb maḥallere vāṣıl oldıġımızda 6. muḳaddemā Ḥacı Ḫān ile Devlet-i ʿAliyye-i übhet-ʿünvāna gelen vāḳıf-ı 7. ḥużūr Rıżā Ḫān cānib-i şāhīden mihmān-nüvāz nāmıyla istiḳbālimize 8. meʾmūr ve taʿyīn olunmakdan nāşī yigirmi otuz nefer biñbaşı ve yüz 9. başılar ve üç yüz miḳdārı münteḫab süvārī ʿasker ile bizleri istiḳbāl 10. ve ṭaraf-ı şāhīden istifsār-ı ḫāẓırımızı müşʿir ḳāl ü maḳāl ile 11. ordularına bir sāʿat mesāfe maḥalde vażʿ olunan yemeklik çādırlarına 12. īṣāl idüp bir sāʿat miḳdārı ārām ve tenāvül-i ṭaʿāmdan soñra 13. ḫān-ı mūmā ileyh ṭarafından olmaḳ üzere ḳulları ile refīḳam efendiye 14. muḫtaṣarī bisāṭ-ı Īrānī ile birer at keşīde ḳılınmaġla süvār olup 15. ālāy ile orduları dāʾiresine duḫūl ve iki cānibinde ceste ceste

6.

1. ṣaf-beste olan piyāde ʿasker aralarından güẕer iderek Maṣīr Ḫān 2. ile monlabaşınıñ dāʾireleri vasaṭında bizim içün tehiyye ve iʿdād 3. eyledikleri çādırlara nüzūl olundı der-ʿaḳab Maṣīr

Ḫānıñ istek 4. aġası birḳaç ḫ̆ānçe mīve ve şekerleme ile gelüp ḫānları cānibinden 5. merāsim-i ḫoş-āmedī icrāsına müsāraʿat ve bunuñ ʿaḳabinde mihmān-dārımız 6. mumā ileyh daḫi gelüp ṭarafımıza sebḳat iden ḫidmeti cānib-i şāhīden 7. istiḥsān olundıġını ve Fetḥ ʿAli Beg yediyle vürūd iden nāme-i hümāyūn-ı 8. mevhibet-makrūnuñ ḥāvī oldıġı taʿbīrāt-ı meʿālī-ʿünvāndan şāhlarınıñ 9. maḥẓūẓiyetini iʿlān ve işāʿat eylemişdir rūz-ı mezbūruñ aḫşamı yine 10. mihmān-dār beg gelüp cumʿa güni ḥużūr-ı şāhīye daʿvetimiz muṣammem oldıġını 11. iş̱ʿārdan ṣoñra Maṣīr Ḫānıñ bizim ile görüşmege kemāl-i ḫ̆āhiş ve şitābların 12. ve evvel emirde daʿvetimiz ḫuṣūṣında şerm ü ḥicābların ifāde ve işrāb 13. itmekle ḳulları daḫi ḫān-ı muʿizzī ile şāh ḥażretleriniñ iʿtimādüʾd- 14. devleleri meş̱ābesinde oldıġı meczūm ve ez-cümle eṭvār-ı müstaḥseneleri 15. meşhūd ve maʿlūm olmaġla ne mānīʿ daʿvetlerine icābet olunur diyü cevāb

7

1. virmişidim keẕālik irte penç-şenbe güni Maṣīr Ḫānıñ nāẓırı ve istek 2. aġası ile mihmān-dārımız gelüp ḫānlarınıñ daʿvet ve intiẓārını ifāde 3. ve iḫbār itmeleriyle ṭaḳımımız ile süvār olup ḫaymelerine vardıġımızda 4. kendüsi ve monlabaşı Mehdī Ḫān ve Naẓar ʿAli Ḫān ve Rıżā Ḫān 5. ḳıyām ve ḥareket ve muṣāfaḥaya iẓhār-ı şevḳ ü raġbet idüp otu- 6. rulduḳdan ṣoñra ṭaraf-ı evliyā-yı nuʿamādan bu çākerlerine emr ü teveccüh 7. buyuruldıġı üzere Devlet-i ʿAliyyeniñ şimdiye dek kendülere müsāʿade- 8. gūne muʿāmeleleri ve bu defʿa daḫi emr-i muṣālaḥa ḳarār-gīr olmadıġı ḥālde 9. fīmā-baʿd ibrāz-ı liyāḳat ve iḳtidāra ṣarf-ı himmet buyurılacaġı eṭrāfıyla 10. taḳrīr ve inhā olunmaġla ḫān-ı muʿizzī ile iẓhār-ı beşāşet ve inbisāt 11. iderek şāhlarını dāʾimā muṣālaḥa-i ḫayriyet-i iḥtivāya raġbetden ḫālī 12. olmadıġını iş̱ʿār ve īmā itmegin bu bendeleri daḫi öteden berü Rūm 13. ve Īrān beynlerinde münāzeʿun fīh olan eṭvār-ı nā-revā veʾl-ḥāletü hāẕihī himem-i 14. maḫṣūṣa-i ḥażret-i şāhī ile izāle ve imḥā ḳılınmaġla min-baʿd iki 15. devlet-i İslāmiyye beynlerinde ʿaḳd-ı revābıṭ-ı muvālāt vuḳūʿı ṭarafeynde

8

1. her vechle enfaʿ ve aḫrā ve bu ḥāletiñ ednā vesīle ile ṣūret-nümā 2. olması melḫūẓ-ı bende-i bī-merādır diyüp ḫān-ı mūmā ileyh daḫi ednā degil 3. aʿlā vesīleye mevḳūfdur ve be-minne Teʿālā ve o vesīle-i cemīle cenāb-ı 4. dirāyet-meʾābıñız olmaḳ içün dāʾimā saʿy ve ihtimāmımız maṣrūfdur diyü 5. cevāb eyledi bu eş̱nāda muʿtādları üzere ṭaʿām çekilüp tenāvülden 6. ṣoñra ḳullarıyla refīḳım mūmā ileyhe birer at keşīde ḳılınmaġla çādırlarımıza 7. ʿavdet olundı māh-ı

merḳūmuñ sekizinci cumʿa güni yigirmi otuz 8. nefer çārçı ve şāh ḳulları ile mihmān-dārımız gelüp ṭulūʿdan iki sāʿat 9. mürūrunda ḥużūr-ı şāhīye medʿūsız dimekle nāme-i hümāyūn-ı mehābet- 10. maḳrūn ḥażret-i ẓıllullāhı tevḳīrāt-ı nā-mütenāhī ile ḥāżır ve āmāde 11. ḳılındıḳdan ṣoñra vaḳt-i merḳūm ḥulūlinde erkān kürki ve kātibī destār 12. yigirmi beş çuḳa-dār ile bu çāker-i be-miḳdārları süvār olup refīḳım 13. mūmā ileyh ile maʿan çādırlarımız arasından çıḳıldıḳda iki nefer taʿyīn 14. ḳaraval biñbaşıları yüz elli miḳdārı münteḫab süvārī ile ve bunlarıñ 15. verāsında ber-vech-i niẓām nesāḳçıbaşı daḫi elli altmış nefer nesāḳçı

9.

1. ile bizleri istiḳbāl ve öñümüzce yürüyerek orduları vasaṭından 2. güẕer birle köşk-ḫāne öñüne īṣāl idüp kār-bendān-ı merāsim diyü anları 3. delāletiyle ol maḥalde atlardan inilmekle mihmān-dār-ı mūmā ileyh bizleri 4. köşk-ḫāne ile serā-perde-i şāhī mābeyninde maḫṣūṣ ikrāmen vażʿ olunan 5. ḫaymeye götürdi yalñız Maṣīr Ḫān cenābları ẕikr olunan çādırda 6. olmaġla kahve ve çay merāsimini itmām ve nıṣf sāʿat miḳdārı ṣoḥbet 7. ve ārām üzere iken ḫān-ı muʿizzī ileyh ṭaraf-ı şāhīden daʿvet olunup 8. gitdiginiñ ʿaḳabinde ferrāşbaşı bir boġçede sāde zer-beft ṭılā 9. bāft ve noḳra bāft iki ḫilʿat getürüp şāh ḥażretleri sizlere 10. pālāpūş iḥsān eyledi diyü birini ḳullarına ve birini refīḳım mūmā ileyhe 11. ilbās eyledikden ṣoñra şāh ḥażretleriniñ ḳanşarına buyuruñ didiler 12. ʿabd-i saffi ʾl-bāl daḫi nāme-i hümāyūn-ı mehābet-meʾāli bir dāste-i taʿẓīm 13. ve iclāl idüp Naẓar ʿAli Ḫān ve ferrāşbaşı delāletleriyle 14. serā-perdeye ṭoġrı ʿāzim olduḳ serā-perdeden içerü ṭūlī 15. taḫmīnen yigirmi ve ʿarżī on zirāʿ altı sütūnlı ṭarz-i ʿAcem üzere bir

10

1. dībā otaḳ naṣb ve üçünci sütūnuñ öñünde müstedīruʾş-şekl 2. kürsī heyʾetinde bir taḫt vażʿ olunup şāh-ı müşārun ileyhiñ başındaki 3. ḳalpaġıñ üzerinde bir elmāslı istefān ve bir otāġa ve ḳollarında 4. incü ve zümürrüd ile rabṭ ve tanẓīm olunmuş bāzū-bendler ve gerdeninde bir elmās 5. tesbīḥ ve yemīnā ve yesārā dervīşler çilesi gibi ve sāḥalar ve bellerinde 6. incü ve zümürrüd ile tezyīn kemer ḳuşaḳ olup bu heyʾet 7. üzere bir elmāslı debbūse ittikāʾ orṭa kuşaḳ taḫtınıñ üzerinde 8. oturmuşlar ve taḫt-ı meẕkūruñ öñünde bir kebīr mücevher buḫūr-dān ve ṣaġ 9. ṭarafında başında muraṣṣaʿ otāġa ve gerdeninde ṭopaḳ mervārīd ve miyānında 10. mücevher seyf ile taḫmīnen pānzde ve şānzde yaşında ḥafīdi 11. Şāhruḫ Mīrzā ve ṣol cānibinde ḫayli aşaġıca Maṣīr Ḫān ve Monla 12. başı durmuşlar ve verāsında altı yedi nefer zer-beft kisveli

Hindī 13. ḫādimleri daḫi dururlar idi bu bende-i Devlet-i ʿAliyye daḫi ẕikr olunan 14. ḫaymeye dāḫil ve taḫt-ı meẕkūra yedi sekiz ḫaṭve ḳarīb maḥalle vāṣıl 15. oldıġımda Naẓar ʿAli Ḫān Devlet-i ʿAliyye-i ʿOṡmāniyyeden gelen ilçi Muṣṭafā

11

1. Efendi ḥażretleridir ve refīḳım içün daḫi Baġdād vālīsi saʿādetlü 2. Aḥmed Pāşā Ḫażretleriniñ kātib-i dīvānlarıdır diyüp şāh-ı müşārun 3. ileyh yaḫşī ve edīb Muṣṭafā Efendi ṣafā gelmişdir didiginiñ 4. ʿaḳabinde ḫān-ı mūmā ileyh daḫi ḫalīfe-i devrān ve şehr-yār-ı ḳadr-tüvān 5. şevketlü ʿaẓametlü mehābetlü ḳudretlü veliyyi ʾn-niʿam-ı zamān Sulṭān Maḥmūd Ḫān 7. Ḫażretleriniñ nāme-i hümāyūn-ı mevhibet-ʿünvānlarıdır muḳaddimesiyle 8. ārāyiş-i dest-i iftiḫār-ı çākerānem olan nāme-i hümāyūn-ı mehābet- 9. maḳrūnı rusūm ve ādāb ile baʿde ʾt-telsīm ḫān-ı mūmā ileyhiñ yedine 10. teslīm idüp mūmā ileyh daḫi şāha ḳarīb maḥalle vardıḳda şāh-ı 11. müşārun ileyh iki ellerini uzadup kemāl-i ḫ ʿāhiş ve iḳbāl ile 12. nāme-i hümāyūn-ı hidāyet- me ʾāli alup zānūsuna berāber vażʿ ve hemīşe 13. ṣaġ olsunlar diyerek dest-i rāstī ile bir ḳaç defʿa mes 14. eyledi baʿdehū Muṣṭafā Efendi şevketlü mehābetlü büyük ḳarındaşım 15. ḫalīfe-i İslām ve pādişāh-ı enām ḥażretleriniñ dimāġ-ı mülūkāneleri

12.

1. yaḫşi ve çaġ mıdır diyü su ʾāl itmegin ʿavn-i ʿināyet-i Rabbü ʾl-ʿizzet 2. ile vücūd-i hümāyūn-ı mevhibet-nümūn-ı ẓıllullāhīleri kemāl-i tendürüstī 3. ve ʿāfiyetde olup ʿādet-i müstemirre-i selāṭīn-i ʿadl-i āyīn üzere 4. evḳāt-i müteberrike-i bāḥiru ʾl-berekeleri gāh tanẓīm-i umūr-ı memleket ve gāhī terḳīh-i 5. aḥvāl-i reʿiyyete maṣrūfdur bu defʿa ḥācete istifsār-ı meʿālī 6. iştimāl-i şāhīleriyle ʿaḳd-i revābiṭ-i muṣāfāt içün bu bendeyi 7. taʿyīn ve irsāl buyurdılar denildikde eyā o pādişāh-ı gerdūn- 8. cāh ḥażretleriniñ bu bende-i dergāh-ı İlāh ṭarafına nev-ʿımmā maḥabbet ve raġbet-i 9. hümāyūnları var mıdır diyü su ʾāl ṣadedinde olmalarıyla bu çāker-i kemīne 10. cānibinden daḫi şevketlü ʿaẓametlü ḳudretlü pādişāh-ı gerdūn-miknet 11. ve şehr-yār-ı Felāṭūn-rü ʾyet ḥażretleriniñ mübārek ṭabʿ-ı hümāyūn-ı cihān-dā- 12. rīleri dā ʾimen ʿadl ü re ʾfete mā ʾil ve maḥabbet-i ʿadāletiñ cüzʿ-i aʿẓamı 13. olup ve ʿinde ʾl-ʿuḳalā maḥabbet ḫuṣūmetden ehven ve aḥsen oldıġına 14. ʿilm-i ʿālem-pesend-i mülūkāneleri muḥīṭ ve şāmil olmaḳ ḥasebiyle her bābında 15. şerʿ ve ḳānūna muvāfaḳātı olan maḥabbeti ʿadāvet ve baʿżen üzerine

13.

1. tercīḥ ʿādet-i müstaḥsene-i pādşāneleri oldıġından başḳa bu bendeyi 2. ṭaraf-ı şāhīlerine taʿyīn buyurduḳları eşnāda iʿṭāf-ı ʿaliyye-i bī-pāyānlarından 3. ḫiṭāb-ı müsteṭāb-ı ḫüdāvend-gārlarına şāyān buyurup sen ki ḳulum Naẓīf 4. sen maʿlūmuñ olsun ki benim şāh-ı vālā-cāh ḥażretlerine derūnumda 5. aṣlā buġż ü ʿadāvetim ve emlāklerinden bir ḫaṭve maḥalle raġbetim olmadığına 6. bināʾen şimdiye dek külliyet üzere ibrāz-ı ḫuṣūmetden ittiḳā ve hemān ancaḳ 7. ḥudūd ve sınurlarıñ muḥāfaẓasıyle iktifā olunur idi bu defʿa taḥrīr 8. üzere fī-nefsiʾl-emr ʿaḳd-ı revābiṭ-i muvālāta meyl ve raġbetleri sūret- 9. nümā olur ise anıñ daḫi muḳteżāsı icrā olunur diyü nuṭḳ-ı pāk-i 10. hümāyūn-i mevhibet-maḳrūnları şeref-baḫşā-yı ṣudūr olmuşdur cevābı 11. virildikde hemān Muṣṭafā Efendi berü gel berü gel diyüp çend 12. ḫaṭve ve ilerü varıldıḳda bizim seniñle bir dürlü teklīfimiz yoḳdur 13. daḫi berü gel dimekle çāḳ-ı taḫtınıñ öñüne varıldı Muṣṭafā Efendi 14. Ḫüdāyı seversen şevketlü mehābetlü pādişāh-ı ḫūrşīd-tāc ḥażeretleri 15. bu bende-i İlāh ḥaḳḳında şimdi lisānen böyle mi buyurdılar didi belī luṭfen

14.

1. ve ʿaṭfen ʿaynı ile böylece buyurdılar didigimde Ḫüdā güvāh-ı ʿādildir ki 2. bu nevāziş-i mülāṭıfet-i āmīziş-i pādişāhāneleriyle bu ḫulūṣ-kārı 3. memnūn ve minnet-dār buyurmuşlardır imdi o pādişāh-ı ʿālī-cāh ḥażretleri 4. ulu pādişāhdır ve ḫalīfetuʾllāh-i Mekke ve Medīne pādişāhıdır biz 5. anları büyük bilürüz eger büyük bilmez isek şerʿi ve peyġamberi bilmemiş 6. oluruz benim rükn ü meẕheb ve mülk ü māl manẓūrum degildir 7. ve ol ulu ve ʿazīz ḳarındaşım ḥażretlerine bir dürlü ḫuṣūmetim yoḳdur 8. fīʾl-aṣl maḳṣad ve merāmım iki İslām devleti mābeynini tevfīḳ 9. oldugına bināʾen bu devletden refʾin veʾl-ḥādī refʿ idüp ve 10. aralıḳdan seyfi daḫi ḳaldırmaġla fī-mā baʿd bīgāneligi yegānelik ṣūretine 11. ifrāġ itmek üzere iki aralıġa pīş ādemler girüp baʿżı ḥarekāt-ı 12. nā-şāyeste ẓuhūr eyledi ben daḫi Yegen Meḥmed Pāşā Vaḳʿasından ṣoñra 13. o pādişāh-ı ʿālī-cāh ḥażretlerine maḫṣūṣ nāme yazup gönderdim 14. ve bir muʿtemed ve ṣādıḳ ḳullarınıñ irsālini der-ḫāst eyledim devletleri 15. dāʾim ve ḳarār-gīr olsun ḥaḳḳa rāżı olup seni intiḫāb ve tesyīr buyurmuşlar

15.

1. ġāyet ḥaẓ eyledim ve ez-cümle Feṭḥ-ʿAli ile gelen nāme-i hümāyūn 2. ḥaḳḳāniyet taḥrīrleri baña ġāyet teʾṣīr eyledi inşāʾallāh Teʿālā 3. mābeyninde binā-yı ḫulūṣ ve maḥabbet o gūne

muḥkem ve üstüvār ola ki 4. o pādişāh-ı felek-cāhıñ ve aḫlāf ve aʿḳābınıñ bu daḫi maẓhar-ı 5. ḥimāyet ve ṣıyānetleri ola diyü Şāh-ruḫ Mīrzāyı işāret eyledi 6. cānib-i bende-gīden daḫi ḥamdi ʾllāhi ʾl-meliki ʾl-müteʿāl şāh-ı bülend-cāh ḥażretleriniñ 7. himem-i seniyyeleriyle Īrān ahālīsiniñ eṭvār-ı nā-şāyesteleri ser-cümle 8. refʿ ü izāle ve ṣīṭ ü ṣadā-yı ḳuvvet ve iclāl-i şāhīleri eṭrāf 9. ve eknāfa resīde olmaġla şimden ṣoñra ibrāz-ı ḳuvvet ve celādet 10. ḳaydlarına bir dürlü iḥtiyāc olmayup keẕālik Devlet-i 11. ʿAliyye-i bāhiru ʾl-liyāḳa-i ʿOṯmāniyye daḫi ḳadīmī bir devlet-i ʿuẓmā olmaḳ 12. ḥasebiyle tevsīʿ-i dāʾire-i şān ü şükūha iḥtiyācdan her ḥālde müstaġnī 13. olduḳlarına bināʾen bu miṯillü iki devlet-i cesīme-i İslāmiyyeniñ beynlerinde 14. ʿaḳd olunacaḳ muṣālaḥa-i ḫayriyet ilā-māşāallāhü Teʿālā bāḳī 15. ve pāy-dār olacaġından ġayrı bu emr-i ḫayrıñ vuḳūʿıyla iki ṭaraf

16.

1. düşmenleriniñ sīne-i pür-kīneleri daḫi dāġ-dār olacaġı rūşen 2. ve āşikārdır diyü cevāb olunduḳda belī ḥaḳ söylersiz söziñiz 3. gerçekdir ve luṭf-i Bārī Teʿālā ile böyle olur diyü baʿdehū 4. monlabaşı ile Maṣīr Ḫāna ḫiṭāb ve bu resme cevāb eyledi ki 5. benim şevketlü kerāmetlü ḫalīfetullāh ḥażretlerine derūnī maḥabbetim ne rütbe 6. lerde oldığını ve benden memleket-i Īrānı der-ḫāste eylese dirīġ 7. itmek olmayacaġını bilürsiz imdi be-minne Teʿālā bu Muṣṭafā Efendiniñ 8. reʾy ü maʿrifetiyle iki devlet arasında dostluḳ ber-naḥv ile ʿaḳd olsun ki 9. hem büyük ḳarındaşım şevketlü mehābetlü ḫalīfe-i İslām-penāh ḥażretleriniñ 10. muḫtārları üzere ve hem Īrān Devletiniñ ʿarż ve şānı ṣıyānetine 11. daḫi ihtimām-ı bī-şumār oluna diyü mūmā ileyhimāyı żımnen mükālemeye meʾmūr 12. ve taʿyīn eyledi pes-ezīn refīḳım efendi bendelerine ḫiṭāb idüp 13. Baġdād Vālīsi Aḥmed Pāşā Ḫażretleriniñ keyifleri ḫoş mıdır didiklerinde 14. efendi-i mūmā ileyh daḫi devlet-i pādişāhīde ġāyet ṣafāları olup 15. ḫāṣṣaten ṭaraf-ı şāhīlerine ʿarż-ı iḫlāṣ itmişlerdür didi şāh-ı

17.

1. müşārun ileyh bu bendeye teveccüh idüp pāşā ḥażretleri yaḫşi ve ṣādıḳ 2. vezīrdir didiklerinde taʿẓīmāt-ı lāyıḳa birle taṣdīḳ olundı 3. baʿdehū yine ṭaraf-ı tāmmüʾş-şeref-i ḫüdāvend-gārī olan ʿalāḳa 4. ve iḫlāṣını beyāna şürūʿ idüp diñle Muṣṭafā Efendi benim 5. ol ʿālī-cāh ḳarındaşıma meyl ü maḥabbetim ber-naḥv üzeredir ki fiʾl-aṣl 6. memleketim olan Ḫorasanı bir çuḳadāra vir diyü baña yazsa dirīġ 7. itmezem hemān bu emr-i ḫayra ṣarf-ı

ihtimām-ı bī-şümār ile ber-ḫūrdār ol 8. her ṭavrıñdan ṣadāḳatiñ āşikār olmaġla be-minne Teʿālā bu işde daḫi 9. ḥarekāt-ı muʿtedile ve merżiyye ẓāhir ve bedīdār olur diyüp baʿdehū refīḳım 10. mūmā ileyhe daḫi efendi sen öziñi firāġa çekme Naẓīf Efendiniñ 11. ḥicābı ve ādābı her şeyʾi ifādeye şāyed mānīʿ olsa baʿżı ḫuṣūṣları 12. saña söylesün sen daḫi monlabaşı ve Maṣīr Ḫāna ifāde eyle didikden 13. ṣoñra tekrār bu bendeye teveccüh idüp ʿavn ü ʿināyet-i Ḳādir-i Muṭlaḳ 14. ile bu ḫayırlu işler maḫṣūṣ vesāṭatıñız ile encām-pezīr olacaġı muḥaḳḳaḳdır 15. diyüp bizleri meclisden ʿavdete muraḫḫaṣ eylediler kemā-fiʾl-esbaḳ Naẓar ʿAli Ḫān

18.

1. ve ferrāş-başı öñümüze düşüp ḳullarını Şāhruḫ Mīrzānıñ 2. ḫaymesine getürdiler der-ʿaḳab Maṣīr Ḫān ve monlabaşı daḫi gelüp 3. destūrları üzere ṭaʿām ve ikrāmdan ṣoñra mīrzā-yı müşārun ileyh ṭarafından 4. olmaḳ üzere ḳullarıyla refīḳım bendelerine tefāvütlice donanmış birer at 5. çekilüp çādırlarımıza ʿavdet olundı ertesi gün monlabaşı çādırından 6. ʿaḳd-ı meclis-i mükālemeye mübāşeret içün bu bendeyi daʿvetlerine bināʾen icābet 7. olunduḳda mükālemeye meʾmūr Maṣīr Ḫān ve monlabaşı ve Mehdī Ḫān ve Naẓar 8. ʿAli Ḫān ve Rıżā Ḫān merāsim-i ḳıyām ve ikrām edāsına müsāraʿat ve levāzım-ı 9. ḫoş-āmedī ve nevāziş icrāsına mübāderet eylediklerinden ṣoñra evvel emirde 10. cānib-i seniyyüʾl-merāḳıb ḥażret-i ḫilāfet-penāhīden dest-i raḳiyyet-peyvesteme iʿṭā 11. ve teslīm buyurılan ruḫṣat-nāme-i mehābet-i ʿallāmeniñ ruʿyetine ṭaleb ve ḫāhişlerin 12. ve işāʿat itmeleriyle cānib-i çākerīden daḫi ruḫṣat-nāme-i hümāyūnuñ iḥżārıçün 13. ḫademe ḳullarına işāret olunmaġın bir muʿtemed-i ʿaliyye ḳulları ol tumār-ı nāşiruʾl-envārı 14. bir boġçe-i zer-tār içinde başı berāberine alup pīşgāhında iki micmere ve eṭrāfında 15. yedi sekiz ḫademe ile çādır ḳapusına ḳarīb maḥalle geldikde bu ʿabd-i müstehāmları levāzım-i

19.

1. taʿẓīmāt-ı bī-ġāyāt ile istiḳbāline beẕl-i ihtimām ve meclisde bulunan 2. ricāl-i Īrān daḫi biʾl-cümle ḳıyām idüp tevḳīrāt-ı bī-nihāye ile baʿdeʾl-aḫẕ 3. nice kere rūy-ı raḳiyyetime mālīde ḳalaraḳ el ve nüsḫa-i nümāyiş-i taḥrīk-i 4. enāmil-i iftiḫār ile ṣubḥ-ı bahār-veş güşāyiş bulup girībān-ı 5. maṭlaʿından mübārek ḫaṭʿ-ı hümāyūn-ı dāver-i devrān mānend-i ḫūrşīd-i 6. ʿālem-efrūz-ı neşr-i envār-ı mehābet ü şān iderek lāmiʿ ü dıraḫşān 7. olduḳda ḳıyām üzere bulunan nüvvāb-ı mūmā ileyhim taḳbīl ve ziyāret 8. içün birbirlerine müsābaḳat ve bārakallāh şimdiye

dek pādişāh-ı eslāfiñ 9. ve şāhān-ı maʿārif-i ittişāfdan biriniñ bu güne ḥüsn-i ḫaṭ-ı mehābet-nüḳaṭ-ı 10. imlāsına muvaffaḳ olduḳları mesmūʿ ve manẓūr olmamışdır diyü her biri inṣāf 11. ve istiḥsānda muvāfaḳat idüp baʿde'l-ḳuʿūd miṣāl-i lāzimü'l-imtiṣāl 12. mehābet-i iştimāli münşī-i memālikleri olan mūmā ileyh Mehdī Ḫān ṣavt-ı 13. bülend ile ḳırā'at ve meziyyāt-ı mevhibet-pīrāsını ḥużżār-ı meclise tefehhüm ve işāʿat 14. ve baʿdehū Maşīr Ḫān daḫi ṭaraf-ı şāhīden kendüye virilen ruḫṣat-nāmesini 15. ʿarż ve irā'et eyledikden ṣoñra monlabaşı taḳdīm-i merāsim-i duʿā ve ṣenā 16. mükālemeye ibtidār ve bu emr-i ḫayrıñ ucını ve ortasını bulalım muḳaddimesiyle

20

1. bir ḳaç marażī ve nā-marażī mevād-ı muḫtelife īrād ve inhā eyleyüp bu çāker-i 2. bī-merā daḫi el-minnetullāhi Teʿālā iki devlet-i İslāmiyyeniñ ʿaḳd-ı ṣulḥ ü ṣalāḥa 3. rıżā ve raġbetleri ṣūret-nümā olmaġla min-baʿd ṭarafeynden taʿaṣṣubı ḥāvī 4. mevād-ı nā-şāyeste endāḫte-i vādī-i ferāmūşī ve nisyān ve iʿżār-ı şerʿiyye 5. ve ḳānūniyyeden muʿarrā mevād-ı lāzime-i müstaḥsene-i inṣāfāne der-miyān ḳılınmaḳ maṭlūb 6. ve merġūb görilür ise ruḫṣat-nāme-i hümāyūnda mestūr olup henüz 7. mesmūʿuñuz olan esās ve şarṭ-ı evvel ve māddeleri ḳıṣṭās-ı ʿadālet- 8. ʿıyār-ı Devlet-i ʿAliyye-i dā'imü'l-ḳarārda sencīde olmuş iki mādde-i ḫayriyyet-āṣār 9. dır ki her biri dā'ire-i muṣālaḥanıñ ḥāṣır-ı vasaṭında bulunmuş merkezleridir 10. merkezde vaḥdet-i muḳarrer ve eṭrāfında vāḳiʿ ifrāṭ ve tefrīṭ vādīlerine 11. nihāyet olmadıġı daḫi şems ve ḳamerden eclā ve eẓher olmaġla siziñle 12. her ḥālde ifrāṭ ve tefrīṭ vādīlerinde temāyülden taḥarrī ve ittiḳā ve maṣlaḥatıñ 13. cihet-i vaḥdetinden şürūʿ ve ibtidā idelim diyü cevāb eyledigimde mūmā ileyh 14. Monlabaşı eyā bizim ṭarafdan nev-ʿummā cānib-i ifrāṭa temāyül olunmaḳ revā 15. görülmez mi deyüp bunda daḫi dünki gün şāh-ı vālā-cāh ḥażretleri 16. siziñ muvāceheñizde şevketlü ḳudretlü mahābetlü kerāmetlü pādişāh-ı rūy-ı zemīn

21

1. ve ḫalīfe-i Rabbü'l-ʿālemīn efendimiz ḥażretleri içün anlar 2. ḫalīfetullāhdırlar diyü buyurduḳlarına binā ile cānib-i ifrāṭa 3. temāyüli biz ṭaleb ve iddiʿā itmek daḫi enseb ve evlā olmaz mı 4. didigimde mūmā ileyh tīz cevāb bulamayup telʿaṣüm üzere iken 5. hemān Maşīr Ḫān āġāz-ı kelām idüp efendi siziñ sözleriñiz 6. ḥaḳ ve iki ṭarafıñ ḥaḳlarını berāberce ṣıyānet itmek 7. cümlemize elzem ve elyaḳdır lākin bu ṣūret üzere daḫi mubāḥaṣe 8. ve mükālemeye

ġāyet ve encām olmayacaġı nümāyān olmaġla bu muṣālaḥa-i 9. ḫayriyeye teveccühle ḥüsn-i ḫitām virilmek eshel ve āsān ise siz 10. bize īżāḥ ve beyān idiñ diyü cevāb itmegin bu bende daḫi ve lillāhi 'l- 11. ḥamd ve 'l-minne iki devlet-i İslāmiye arasında imtidād-ı ḳīl ü ḳāle 12. bā' iş olacaḳ ḥālet ḳalmamaġla benim bildigim ṭarafeynden inṣāf 13. ve i' tidāl üzere ḥareket ve bu def' a da hemān bi 'l-külliye bu emr-i ḫayrıñ 14. pezīrā-yı ḥüsn-i ḫitām olmasına ṣarf-ı liyāḳat ü himmet olunup bi 'l-cümle 15. işler mebde' inden maḳṭa' ına dek gerek Mehdī Ḫān cenāblarınıñ 16. ve gerek bu muḫliṣlarınıñ ma' lūmlarımız olmaġla ḳanġımız iḫtiyār olunur

22.

1. ise meẓkūruñ 'alā-vechi 's-suhūle ḥuṣūli içün evvelā murād-ı 2. lāzimeyi ḥāvī bir temessük ṣūreti temsīḳ ve terḳīm ve ba' dehū 3. bir yere gelüp münāsib görülmeyen maḥallerini rıżā-yı ṭarafeyn üzere 4. taṣfiye ve tenḳīḥ iderek bu emr-i ḫayrı hemān tekmīl ve tetmīm idelim 5. diyü cevāb virdigimde ḫān-ı mu' izzī ileyh temessük-i mezbūruñ ṣūretini 6. ibtidā' bu çāker kim biżā 'a tesvīd itmek şarṭıyla bu re 'yi istişvāb 7. ve monlabaşı daḫi ḫān-ı mumā ileyhe muvāfaḳat idüp ancaḳ 8. şāhlarınıñ ibtidā-yı cülūsından bu ana gelince vāḳi' olan ḥālāt 9. ve keyfiyyātıñ ve ba' żı nā-münāsib mevāddıñ tesvīd-i meẓkūre derc 10. olunması murād-ı şāhī oldıġını ifāde ve işrāb eyleyüp bu bende-i 11. bī-merā ṭarafından daḫi inşā 'allāhü Te' ālā işiñ heyūlāsı bir kere 12. ḳalemü 'n-nūn elbette ittifāḳ-ı cānibeyn ile bir ṣūret bulacaġı hüveydādır 13. denilüp ba' de 'l-fātiḥa def' -i meclis olundı ve hemān ol gice tā-be-ṣabāḥ 14. dil-ḫ'āh-ı devlet-i 'aliyye-i devām-iktināh üzere temessük-i mezbūr tesvīd ve imlā 15. ve ḥāżır ve müheyyā ḳılınmışdır irtesi gün mihmān-dār ve Maṣīr Ḫānıñ ādemleriyle 16. ṭaraf-ı şāhīden bu bende-i Devlet-i 'Aliyyeye iki biñ eşrefī ta' bīr eyledikleri

23.

1. altun ile iki biñ iki nādirī 'aṭıyye gelmişdir ki 2. kendi hisābları üzere min-ḥayṣü 'l-mecmū' yalñız altmış dört 3. kīse-i Rūmī aḳça ider cānib-i çākerīden daḫi meblaġ-ı mezbūruñ bilā- 4. tevaḳḳuf beş kīsesi 'aṭıyye getürenlere ve yigirmi üç kīsesi daḫi etbā' -ı 5. bendegīye tevzī' ve taḳsīm olunmuşdur ba' dehū yine ol gün ve irtesi 6. gün Maṣīr Ḫān ḫaymesinde ve ḳullarınıñ obasında mün' aḳid olan 7. meclislerde envā' -ı mükāleme ve mübāḥaṣe ile tesvīd-i mezbūruñ iḳtiżā 8. iden maḥalleri maḥv ve iṣbāt olunaraḳ emr ü fermān evliyā-yı ta' ammīye 9. muṭābıḳ vechle ṣūret-yāb-ı niẓām ve pezīrā-yı ḫitām olduḳdan ṣoñra 10. Mehdī Ḫān Cenābları daḫi

Maşīr Ḫān cānibinden virilecek temessüki 11. ṣūret-i merḳūma muṭābıḳ olmaḳ vechi üzere tesvīd idüp iki maḥalde 12. daḫi mūmā ileyhiñ tesvīdi basṭ-ı muḳaddimāt-ı leyyine ile tenḳīh ve taṣfiye 13. olunmaġla ʿavn ü ʿināyet-i ẕi ʾl-minne ile mecmūʿı beş meclis-i mükāleme ile 14. umūr-ı muṣālaḥa encām ü pāyān bulup māh-ı Şaʿbān-ı ḫayr-ı iḳtirānıñ 15. on yedinci güni tārīḫiyle ṭarafeyniñ temessükleri tebyīż ve taḥrīr olunmuşdur 16. rūz-ı merḳūmda ṭaraf-ı şāhīden nāme-i hümāyūn-ı hidāyet-maḳrūnıñ cevābı

24.

1. teslīm olunmaḳ içün yine bu ḳulları ḥużūr-ı şāhīye daʿvet 2. olunmaġın resm-i sābıḳ üzere sālifü ʾẕ-ẕikr çādıra vardıġımızda 3. Maşīr Ḫān Cenābları baʿżı muḳaddimāt-ı nezāket-āmīz ile şāhlarınıñ 4. ol gün cālis oldıġı taḫtı ṭaraf-ı vāżıḥu ʾş-şeref-i tāc-dārīye 5. ʿalā-ṭarīḳı ʾl-hediye irsāl itmek üzere oldıġını ifāde ve beyān 6. eyledikden şoñra ḳullarıyla refīḳım efendi bendelerine birer ḫilʿat ve ḫaftān 7. ilbās olunup muʿtād üzere ḥużūr-ı şāhīye varıldıḳda bu bendeye 8. ḫitāb idüp efendi saña Allāh ve Resūli emāneti olsun benim ḫulūṣ-ı 9. maḥabbetimi şevketlü kerāmetlü ʿazīz büyük ḳarındaşım ḥażretlerine ne ṭarīḳla olur 10. ise ʿarż ve ifāde eyle benim murādım iki devlet-i İslāmiyyeniñ ittifāḳlarıyla 11. dīn-i İslāmıñ taḳviyeti ve o devlet-i ʿaliyye ile bu devletiñ her ḫuṣūṣda 12. maḥabbet ve ittiḥādlarıdır ġayr degildir bunı geregi gibi ḥużūr-ı hümāyūn-ı 13. Ḫüsrevānīye teblīġ ve ifāde itmeyorlar egerçi mābeynde be-ḥasbe ʾl-iḳtiżā 14. baʿżı ḥālāt-ı nā-revā rū-nümā olmuş ise daḫi māżī mā māżī ile 5. ʿamel olunup lillāhi ʾl-ḥamd ve ʾl-minne bu defʿa da ʿaḳd ve temhīr eyledügüñüz 16. emr-i muṣālaḥa o pādişāh-ı felek-cāh ḥażretleriniñ nezd-i hümāyūnlarında

25.

1. daḫi maḳbūl ve merżī olacaġı rūşen ve āşikār ve ilā-āḫiri ʾl-eyyām 2. bāḳī ve pāy-dār olması ẓāhir ve bedīdārdır el-ḥāletü hāẕihī şevketlü 3. mehābetlü pādişāh-ı enām ḥażretleriniñ nāme-i hümāyūnlarına cevāb yazdım 4. ve sizi ʿavdete muraḫḫaṣ eyledim ḫidmetiñiz ve ḥareketiñiz maḳbūlümüz olmuşdur 5. deyüp nāmelerin teslīm itmeleriyle ʿādet üzere serā-perdeden 6. ṭaşra çıḳılup on beş ḫaṭve miḳdārı gidildikde Naẓar ʿAli Ḫān 7. gelüp nāme-i şāhīyi bir ādemiñize teslīm eyleñ sizi yalñızca şāh 8. ḥażretleri ister dimekle nāme-i şāhī ketḫüdā nāmına olan ḳullarına 9. virilüp rücūʿ olunduḳda şāhdan ġayrı çādırda aṣlā kimesne 10. yoḳ ḥalvet itmişler bu bendeye ḫiṭāb idüp Muṣṭafā Efendi 11. çāḳ yanıma gelmelüsün didügüne binā ʾen vāḳıʿa çāḳ-

ı taḫtınıñ kenārına 12. varıldıḳda yine basṭ-ı muḳaddimāt-ı ṭavīle ile ṭaraf-ı hümāyūn-ı ḥażret-i 13. ḫilāfet-penāhīye olan ṣadāḳat ve iḫlāṣını ḥāvī kelimātınūn bi-ʿaynihā 14. ḥużūr-ı lāmiʿu'n-nūr-ı ḥażret-i tāc-dārīye ʿarż ve inhā olunmasını yarım 15. sāʿat miḳdārı taḳrīr ve tavṣiyeden ṣoñra bu bendeyi ʿavdete me'zūn 16. ve muraḫḫaṣ eyledi yanından çıḳdıḳda kemā fi'l-evvel Naẓar ʿAli Ḫān

26

1. ve ferrāş-başı önümüze düşüp şāh ḥażretleri kimse ile bu gūne 2. ḥalvet buyurduḳları mesmūʿ ve meşhūd olmamışdır diyerek ḳullarını 3. Şāhruḫ Mīrzā çādırına götürdiler sābıḳı üzere ṭaʿām ve ikrāmdan 4. ṣoñra bu çākerleriyle refīḳım efendi bendelerine incerek altun raḫtlı 5. ve ḳalb-dān ʿabā-pīlī tefāvütlice birer at çekilüp çādırlarımıza varıldı 6. ve hemān irtesi gün ḥamd ü ṣenā-yı Ḫālıḳ-ı bī-çūn iderek ordularından ḥareket 7. ve ʿavdet ve Āsitāne-i ʿaliyye-i ʿināyet-āşiyān cānibine ṭoġrı teveccüh ve ʿazīmet 8. olunup ḥamden ṣümme ḥamden basṭ ü imlā olunan vech üzere biñ yüz elli 9. ṭoḳuz senesi Ṣaferu'l-ḫayriyyeniñ yigirmi dördinci günidir Devlet-i ʿAliyye-i 10. ebed-müddetden nehżat ü ḥareket birle on ay altı gün ẓarfında tekmīl 11. ḫidmet ile sene-i meẕkūre ẕi'l- ḥicceti'ş-şerīfesiniñ ġurre-i ġarrāsında 12. ḫāk-pāy-ı meyāmin-peymā-yı evliyā-yı nuʿamāya ruḫsūde-i ruḳiyyeyet müyesser ve muḳadder 13. olmuşdur deyü mūmā ileyh Naẓīf Efendiniñ rikāb-ı müsteṭāba ʿarż 14. eyledigi taḳrīr bi-ʿaynihā iş bu mecelle-i veḳāyiʿa ṣebt ve tasṭīr olundı 15. tezyīlü'l-münşi'e iş bu taḳrīr-i ṣadāḳat-semīrde basṭ ve taḥrīr olunan 16. taʿbīrāt-ı dil-pezīrden mersūm ṣaḥīfe-i ẕihn-i derrāk olan manṭūḳ

27

1. ve mefhūm-ı muḳaddemātın māżiye-i veḳāyiʿi cerāyidinde mażbuṭ ve merḳūm 2. olan ḥālāt-ı nārvā ve ḥarekāt-ı nābecāya naẓaran egerçi tebāʿud ve tenāḳuṣ 3. görinür lākin bu defʿa terk-i tenāfüs ve tebāġuż ile bilā-idāre-i esbāb-ı 4. meẓāhir velev fī-ṣūreti'ẓ-ẓāhir bu gūne muʿarrıż-ı iḫlāṣda ʿarż 5. ü iẓhārı bedīdār olan levāzım-ı ṣıdḳ ü meveddet ve maḳām-ı ʿubūdiyyet-i 6. rıżā-cūyı ve merkez-i iṭāʿat ve tekāpūyīde ibrāz ve iʿlānına mubāderet 7. ḳılınan merāsim-i dostī ve maḥabbet ḫuṣūṣā şāh-ı müşārun ileyhiñ emr-i müsālemeye 8. bu gūne kemāl-i ḫ̆āhiş ve raġbet birle sefīr-i Devlet-i ʿAliyye efendi mūmā 9. ileyhe mezīd tevḳīr ve ikrām żımnında ẓuhūr iden muvāneset ve ülfetiñ 10. muḳteżāsı ve'l-ḥāṣıl taḳrīr-i mezbūruñ ḥāvī oldıġı ḥālāt-ı 11. ġarībe ve keyfiyyāt-ı ʿacībeniñ bu nehīc-i ġayr-ı me'mūl üzere ṭaraf-ı şāhīden 12. burūz ve ẓuhūrunuñ

ʿillet-i rū-nümā ve neş'et-i ʿibret-i intimāsı diḳḳat ve tedbīr 13. ve te'emmül ve tefekkür olunsa "کاربدکردیم مااکنون بیشمانی سزاست" 14. me'āliniñ medlūli olup fī-nefsi'l-emr muḳaddemā der-miyān olan 15. ḫayāl-i muḥāle gūşiş ve iştiʿāliñ encām-ı nedāmet iştimāli bi-eyyi 16. ḥāl ʿāḳıbet-kārda giriftār-ı ʿiḳālü'l-fiʿāl ve vādī-i peşīmānīde

28

1. ser-gerdān-ı bī-meʿāl olmaḳdan ġayrı netīce virmeyecegi ẓāhir ve evvel 2. emirde daḫi mütebādir-i ḫavātır-ı erbāb-ı başā'ir idi fe-emmā bunca 3. eyyām-ı mütemādī ẕātü'ż-żırām olan āteş-i tünd-ḫīz-i sitīr-engīziñ 4. bu gūne ednā mertebe isāle-i āb-ı teveccühden inḫimād ve inṭifāsıyla ḳāṭıʿu'n- 5. nizāʿ olan cevāb-ı şāfīden ḥibāle-i cidāl ve ḫuṣamānıñ inḳıṭāʿ 6. ve infiṣāmı ḥabāb-āsā maġlūb-ı hevā olan zücāce-i ġurūr ve iʿtinānıñ 7. imtinā ve inʿidāmı ile kān-ı emkānda perveriş-yāfte-i mihr-i hidāyet olan 8. cevāhir-i ülf ve iltisāmıñ bu vechle zīb-efzā-yı girībān-ı teḥāb ve nevvār 9. olaraḳ ḥis-i intiẓāmı ḫāṭıra ḫuṭūr ider mānīʿ degil iken bi-tevfīḳıhī 10. Sübḥānehū ve Teʿālā bu defʿa bilā-külfet fevḳal'l-me'mūl cilve-ger sāḥa-i 11. ḥuṣūl olmasıyla meydān-ı veġā ʿarṣa-i gülşen-i ḥab ü vāleh ve deste 12. çūb-ı hīçā şāḫ-ı gülbün-tırāz-ı ṣıdḳ ü ṣafā olup gül-i yek-reng 13. ve dād-ı pīrāye-i destān-ı ittiḥād ve baʿdezīn şemşīr-i fūlād-ı ġazve 14. ve cihād ḥaṣren ḥavāle-i ḫār-ı dāmen-gīr-i aʿdā-yı ḍalālet-iʿtiyād 15. olmaḳ üzere beyit "zehr olur düşmene pā zehr-i dil-i eḥibbāya 16 eṣer-i şevḳ-ı. yarāʿa meded dü-ḫāṣıyyet-vār" mażmūnı mütevessiṭ-i miyān olan

29

1. erbāb-ı yerāʿa-i bāhiru'l-berāʿadan rū-nümūn oldı çünki bidāyet-i 2. ḥālde der-kār olan vaḥşet ve iḫtilāf nihāyet-i aḥvālde ẓuhūr 3. iden ḥis-i i'tilāf sebebi ile siperde-i ṭāḳçe-i nisyān ve ḳabūl-i ʿilāc 4. itmeyen nāsūr-i zaḫm-ı şiḳāḳ pezīrā-yı iltitām-ı vifāḳ-ı ittifāḳ ile 5. rāḥat-resān-ı ebdān-ı cihān-bān olmuşdur lā-cerem keyfiyet-i merḳūmeniñ 6. bu gūne ṣūret-i aḥsen vech-i müstaḥsen üzere mir'āt-ı ʿālemden rū-nümā 7. ve ẓuhūrı rūznāmçe-i devrānıñ ḥāvī oldıġı veḳāyiʿ-i eslāfda 8. mażbūṭ ve mesṭūr olmayup ve ʿale'l-ḫuṣūṣ deryā-yı fitne ve şūr 9. ve gürūh-ı mekrūh rafż ve ilḥād ile maḥṣūr olan Īrān zemīniñ ʿahd-i 10. baʿīdden bu vaḳt-i saʿīde gelince keyfiyyet-i aḥvālini muḥtevī olan kütüb-i 11. tevārīḫiniñ birinde meşhūr ü manẓūr olmadıġından bu aḥvāl-i ḫayriyet-āṣār 12. ve muhādene-i meserret-diṣār ḥayret-efzā-yı tecrübe-kārān-ı rūzgār olmaġla 13. "sübḥāne men teḥayyera fī-ṣunʿihī sivāhü" me'ālini yād ve teẕkār iderek ḫuṣūṣ-ı

14. meẕkūruñ nehc-i mestūrda ber-vech-i dil-ḫᵘāh-ı pezīrā-yı niẓām ẓuhūr olmuş 15. degildir illā elṭāf-ı İlāhiyyeye maẓhariyet-i mü'ebbede ile mü'eyyed-i min ʿindillāh 16. olan bu Devlet-i ʿAliyye-i ebed-iktināhıñ mücerred ḫāṣṣa-i lāzimesi iḳtiżāsı

30.

1. oldıġına ittifaḳ-ārā ile imżā-ārā-yı taḥḳīḳ oldılar ḫuṣūṣā 2. beyt-i ḥażret-i şehr-yār-ı heft-iḳlīm-i zīnet-i tāc ü revnaḳ-ı 3. dīhīm cenāb-ı ẓıll-i İlāh pādişāh-ı İslām-penāh ḳuṭb-ı devrān-ı taḳavvī 4. dest-gāh-ı dām-ı mādāmü'd-dünyā fī-ḥıfẓ-i illā lehū ḥażretleriniñ ʿavn ü te'yīd-i 5. Sübḥānī ve imdād-ı tevfīḳ-i Samedānī her ḥālde ḳarīn-ḥāl ve şānī 6. olmaġla kerīme-i "ve'l-ʿāḳıbetü li'l-mütteḳīn" mefādı üzere ezmān-ı 7. sālifeden bu evān-ı saʿd-i iḳtirāna gelince bi'l-külliye āmūz-ı cumhūr-ı 8. dīn ü devlet ve ʿale'l-ʿumūm şu'ūn-ı mülk ü salṭanat-ı ebed-müddet-i mülūkāne 9. leriniñ ʿāḳıbet ü encāmı ʿale'd-devām fevz ve ẓafer-i yümn ü ḫayr-ı 10. evḳār ile ḥüsn-i ḫitām olagelmekle ḫuṣūṣ-ı sālifü'l-beyān-ı ṣulḥ 11. ü ṣalāḥ daḫi berekāt-ı teveccühāt-ı sīne-i şehen-şāhāneleri te'ṣīr 12. ile bu vechle netīce-pezīr olmuşdur hemān ḥażret-i Ḥaḳ ve Cenāb-ı Feyyāż-ı 13. Muṭlaḳ Celle şānuhū ve behre bürhānehū ḥażretleri her ḥālde dīn-i mübīn 14. ve Devlet-i ebed-ḳarīne imdād ve zībende-sāz-ı tāc-ı salṭanat olan gevher-i 15. yektā-yı ẕāt-ı mehmedet-āyāt-ı ḫidīvāneyi çār-bāliş-nişīne ʿāfiyet 16. ve miknet-i ḫilāfetlerin ebed-müddet eyleyüp sāye-i

31

1. ḫüsrevānelerinde āsūde-mekīn-i rāḥat ü rehīn-i emniyet olan 2. ahālī ve raʿiyyeti hemīşe ḳarīn-i sürūr ü behcet eyleye āmīn 3. be-cāhi's-seyyidi'l-emīn

IX

VĀṢIF EFENDİ İSPANYA SEFĀRET-NĀMESİ

2.

1. Biñ iki yüz senesi māh-ı Ramażānü'l- mübāregiñ on beşinci yevmü'l-eḥad 2. tārīḫinde Ṭop-ḫāne öñünde fek-i lenger-i iḳāmet olunup şevvāl-i şerīfiñ 3. ṭoḳuzuncı çehār-şenbe güni sevāhil-i İspanyadan Ḳatalonya eyāletiniñ ḳāʿidetü'l- 4. mülki olan Barşelona-nām belde mukābiline vüṣūl ve ṭoplarımız ile iʿlān 5. olunduḳda Lezarte umūrına gelüp māddeyi istiḫbār itdikde iḳtiżāsı 6. üzere cevābı virilüp ʿavdet idüp vaḳt-i mevʿūdda ẓuhūr 7. itmediginden intiẓārı ḥaddi

tecāvüz idicek ṭop atup yine ol kimse 8. gelmedi bu teʾḫīriñ aṣlı nedir diyü suʾāl eyledik emr-i Lezarte 9. vilāyetimizde aʿẓam-ı umūrdur Minorḳa cezīresinde ḫastelik ẓuhūr10. itdi Fransa ḳralınıñ ve ḳralımızıñ bu ḫuṣūṣda ʿaẓīm ihtimāmları 11. vardır ḥattā Mışır ve Āsitāne ve Afriḳadan gelenleri bilā- lezarte mürūr 12. itdirmemek üzere ʿaẓīm tenbihleri vardır ʿale'l-ḫuṣūṣ siziñ

3.

1. vürūd idecegiñiz devletimiz ṭarafından henüz bize iḫbār olunmadı 2. ḳadriñize lāyıḳ ikrām nedir henüz mechūlümüzdür ḥayretdeyüz deyüp 3. ceneral ṭarafından hezār iʿtiẓār ile maḥal-i ārāmıñız Minorḳa cezīresidir 4. didi lākin Āsitānede bu ṣūret ẓuhūr idecegi 5. ve Minorḳa baʿīd maḥal oldıġı maʿlūmumuz oldıġından İspanya ilçisinden 6. Barşelonada lezarte olunmaḳ üzere kāġıdımız oldıġından ġayrı nice nice 7. ḳīl ü ḳāl ve eger Barşelonadan ġayrı maḥalde lezarte itdirmek dilerseñiz 8. ʿavdet itmek ve hedāyāmız fenā-pezīr olmaḳ ḥāletleri muḥaḳḳaḳdır 9. diyerek ne ḥāl ise Barşelonada lezarteye ḳarār virildi bir gün 10. daḫi mālzemeyi tedārik idinceye dek sefīnede iḳāmet idüp 11. maḥal-i lezarteye niẓām virdiler ol gün on ḳadar etbāʿ ile kendümüz 12. çıḳup müceddiden yapılan köpriden ʿubūr ve maḥal-i iḳāmete düḫūl müyesser 13. oldı cümle tevābiʿ çıḳdılar ve Barşelona muʿteber yerleri olup vāfir 14. ʿaskeri olmaġla idāreleriçün bir muʿteber ceneralleri dāʾimā Barşelona'da 15. imiş mesfūr ve sāʾir vilāyet ẓābitleri cümlesi deryā kenārına ḳarīb 16. gelüp iʿtiẓār-ḥāl itdiler ve āşinālıḳ eylediler biz daḫi ʿöẓürlerin

4.

1. ḳabūl ve nüzūl eyledik maḥal-i lezarte eṭrāfı şaranpo ile muḥāṭ olup 2. seyirciler eṭrāfdan gelüp uzakdan merḥabā iderler idi ve müddetü'l- 3. ʿömrde devletimiziñ ādemini ve libāsını görmediklerinden ʿaẓīm istiġrāb iderler 4. idi yol üzere yigirmi yedi gün maḥall-i mezbūrede iḳāmetden 5. ṣoñra eṭıbbāsı gelüp ferden ferdā ādemlerimizi baḳup baʿdehū şān-ı devlet-i 6. aliyye üzere ālāy ile çıḳaraḳ ve maḥal-i lezarte şehre çār-ı yek 7. sāʿat iken izdiḥām-i nāsdan ḳonaġımıza beş sāʿatde ancaḳ varıldı 8. bu şehir güzīde şehirleri olup herḳıl bināsı oldıġını ḫaber virürler 9. ve ehl-i İslām vaḳti cennet şehri dimekle meşhūr imiş iki ḳat sūr 10. ile muḥāṭ ḫandeḳı ʿamīḳ ve limanı maḥfūẓ olup Cezāʾirli ḫavfından 11. dāʾimā muḥāfaẓada ve sevāḥili muḥāresede ʿaẓīm tekellüfāt itmişler ve ḳral 12. ve oġlı mülāḳātımıza ṭālib olup ḫaberler

göndermekle altı yedi gün 13. iḳāmetden ṣoñra ḳral muḳīm oldıġı maḥalle ʿazīmet olundı - derkenar- ḥareketimiziñ beşinci güni Tartoşa-nām şehre nüzūl olundı ve onuncı güni Belfeya-nām şehre nüzūl olundı ve anda daḫi 14. izdiḥām-ı nāsdan zaḥmet çekildi ḳralıñ fi'l-aṣl anda cemʿiyyetli 15. memleketi olmayup şehir ve ḳurādan ictimāʿ iden seyirciden ḳat-ender 16. ḳat ḳonaġımız muḥāṭ idi edānī-i nāsı selṭatlar menʿ iderdi

5.

1. ve Belfeya şehrine İngilizden Mayorḳa cezīresini nezʿ iden ceneral 2. ḥükm idüp ḳral ṭarafından reʿāyetiñize meʾmūruz atçılarıñızı irsāl 3. itdik ʿādetiñizce size ṭaʿām ḥāżır eylesünler ki żiyāfetimiz vardır 4. didi gönderdik ve mesfūruñ ḳonaġına varılup żiyāfet itdi 5. ve daʿvet olundı ve muḳaddemā Berşilon ceneraline bir mükemmel boġça virilmiş idi 6. bu daḫi ikinci yaʿni başvekīliñ ṣānīsi olmaġla şān-ı devlet içün 7. bir mükemmel boġça daḫi aña virildi muḳābili iki şīşe ravġan-ı zeyt irsāl 8. eylemiş İspanya ahālīsiniñ denāʾet ve redāʾeti 9. bundan fehm oluna ve bu şehir deryā nehri kenārında olup deryāya üç 10. mīl ve bāġ bāġçeli bir yerdir Ṣaṭıba ve ḥıṣn-ı mekrān ve ḥıṣn-ı bīrān bu 11. memleket aʿmālinden ʿadd olunur bir gice iḳāmet ve baʿdehū ʿazīmet olunup 12. ḳral oldıġı Ġaranḳaya Barşelonadan yigirmi altıncı güni vüṣūl bulduḳ 13. yarım sāʿat şehre bir ḳonaḳ āmāde olunmuş idi teşrīfātçıları 14. ve tercemānları gelüp ḳralıñ hinṭovını getürdiler ḳonaġ-ı mezbūra anıñla 15. geldik bir muʿteber kimesne mihmān-dār idi nerdübān başından ḳarşuladı 16. ve ḳral ṭarafından istifsār-ı ḫāṭır itdi bir sāʿat ṣoñra otuz

6.

1. ṭabla envāʿ-ı şekerlemelerle bir müteʿayyin kimesne geldi ve teşrīfātçılar ḳadrini 2. ḫaber virmekle bir mücevher enfiye ḳuṭısı ile tefrīḥ olundı ferdāsı 3. yine teşrīfātçıları gelüp ālāy vesāʾir ʿādetlerini bir kāġıda yazmış 4. bize ʿarż itmek ṣadedinde oldı nihāyet lāyıkı icrā olunur didik 5. ve Avrupa ʿādetleri bizim devletimizde cārī degildir didik başvekīl 6. ile evvel görüşmek muʿtāddır didi biz daḫi tebdīlen varılur 7. yoḫsa ḳrala bulaşmadıḳca varılmaz didik ve bu bābda çoḳ mücādelemiz 8. geçdi ve fi'l-ḥaḳīḳa ol vechle görüşüldi ve kendüleri ziyādesiyle ḫavf-nāk 9. olmalarıyla āyā nedir diyü istifsārda mübālaġa itdi biz daḫi defʿ-i 10. şübhe idüp maḥżā dostluġı teʾkīd içün geldik didik ve ḫānemize 11. ʿavdet eyledik Ġaranḳada bize bir küçük ḳonaḳ tedārik eylediler 12. ālāy ile ve hedāyāmız ile ricā eylediler vech-i suhūlet

olmağla müsāʿade 13. olundı velākin Avrupada orta ilçilere olagelen muʿāmeleyi 14. rusūmda icrā murād eylediler ve düvel-i sāʾire ilçileri ḫuṣūṣā Mosḳov 15. ilçisi bizim ʿādetimiz ʿOṯmānlı ilçilerine ḫuṣūnet eylediklerinde cebrile 16. sözümüzi icrā itdirürüz ibrāma ṭāḳātleri yoḳdur dimekle bizi orta ilçi

7.

1. pāyesine tenzīl murād eylediler miyānede nice ḳīl ü ḳāl olup 2. bizim egerçi orta ilçilik ʿunvānımız vardır amma sāʾirleri gibi 3. degiliz müceddiden muṣāfāta meʾmūruz ve ilçilik bir ʿarż-ı nesnedir 4. bizim Devlet-i ʿAliyyede ẕāten de ḳadrimiz vardır ve hem her devletiñ 5. ḳāʿidesi kendüye maḫṣūṣdur diyü envāʿ-ı ebḥāṯ cereyān eyledikden 6. ṣoñra bi-ʿavniʾllāhi Teʿālā maṭlūbumuz olan büyükilçi muʿāmelesine ḳarār 7. virildi ve ḥaḳḳımızda öyle taʿẓīm eylediler ki sāʾir ilçilere böyle 8. olmamış idi ḥattā İspanyada bulunan sāʾir düvel ilçileri 9. meşʾeme oldılar ve nār-ı ḥasedden sūzān oldılar ve Madrid vilāyeti 10. Ġaranḳaya on dört sāʿat mesāfe iken ḳral irādesiyle 11. ne ḳadar beg-zādeleri var ise Madridden getürdüp mülāḳāt 12. gününe ḥāżırlatdı ve pāzār gününi taʿyīn eyledi ve yevm-i mezkūrda 13. teşrīfātçılar gelüp on beş miḳdārı müzeyyen atlar gönderdi 14. ve hedāyā-yı hümāyūnuñ muḳaddemce irsālini taṣvīb itmeleriyle ibtidā 15. yigirmi ferde yemiş ḳahvesini münāsib nesneler ile ʿarabalara taḥmīl 16. idüp gönderildi baʿdehū ḳral üç reʾs kendi esblerinden

8.

1. göndermekle hediye-i hümāyun olan raḫtlar ile tezyīn olunup 2. mücevher ve sāde donadıldı ve her birine bir ādem taʿayyün olunup 3. ve mīrāḫūrumuz bir başḳa müzeyyen ata süvār olundı öñüne düşüp āheste 4. reftār ile ḳral sarāyına ʿazīmet ve sāʾir hedāyā-yı mülūkāneyi daḫi birer birer 5. ādemlere ve bürūdet hevā müsāʿid olup bārende olmadığından cümle 6. temāşā idenleriñ gözleri ḫīre olaraḳ girildi ve memleketleri 7. o maḳūle tuḥfeden ʿārī olmağla beş biñ kīse akçe taḥmīn eylediklerini 8. taṣḥīḥ eyledik nihāyet hedāyā sarāya varıcaḳ kemāl-i inbisāṭlarından ḳral 9. ve oġulları seyr içün sāḥa-i sarāya indikleri ḫaber alındı bir sāʿatden 10. ṣoñra nāme-i hümāyūnı ketḫüdāmız maḳāmında olan müzeyyen atlu ādemiñ 11. eline virüp ālāy-ı vālā ve ṭaḳım-ı bī-intihā ile gitdik ve nāme-i hümāyūnı 12. başına beraber ṭutup ve eṭrāfını müzeyyen çuḳa-dārlar almış idi 13. bu faḳīr daḫi üst kürk ve kātibī destār ile yigirmi beş ḳadar ādem 14. pīş ü pesimizde ve ḳavvāṣ ve üç nefer çāvuş sīm-çevgān ve libās-ı 15. maḫṣūṣ

ile gidüp ve ḳralıñ aḳrabāsından altı nefer beg-zādegān 16. ve bir miḳdār süvārī ve piyāde öñünce yürüyüp kendülere maḫṣūṣ

9.

1. olan ṭabl ve sūrnalarını çalarlar idi ve ṣağımızda ve ṣolumuzda 2. birer muʿteber ādemleri ve aramızda bizim tercemānımız ile baştercemānları 3. yürüyüp sarāya taḫmīnen yüz elli adım miḳdārı yerde ön ḳat 4. selṭatları ṣaf-beste olup cā-be-cā żābiṭleri gelüp serīr-i zemīn ider 5. ler idi seyirci keṣreti ise taʿrīf olunmaz yol üzerinde vāḳiʿ 6. ḫāneleri ve revāndelerinde beşer altışar ḳat müctemiʿ olduḳlarından māʿadā 7. beş ʿaraba yan yana küncīde olan ṭarīḳa bir mertebe istīʿāb itmişler 8. idi ki at ile miyānelerinde güç ile geçilürdi ḥaṭṭā bir pencereyi 9. yüz ġuruşa istikrā eyledikleri rivāyet olundı bu ḥāl ile sarāya dāḫil 10. olduḳ nerdübān başından erbāb-ı istiḳbāl olanlar bizi ḳarşulayup 11. kendi taʿẓīmleri üzere bizi oṭaya idḫāl eylediler ḳral ayaḳ 12. üzerinde bulundı ṣağında başvekīl ṣolunda ḥind-i ġarbī vekīli 13. vesāʾir ceneralleri ve aḳrabā ve ricāl-i devleti mütevekkif olup biz daḫi nāme-i 14. hümāyūnı ġāyet taʿẓīm ile ketḫüdamız elinden aldıḳ üç kere telṣīm 15. ile baş üzere ḳoyduḳdan ṣoñra başımızdan yuḳarı ṭutaraḳ 16. teneccüz ve nerm-reftār ile ḳrala ṭoġrı ʿazīmet eyledik muḳābeleye gelindikde

10.

1. bülend-āvāz ile ḥālā yeryüzi mevcūd cümle pādişāhıñ aʿẓam 2. ü ekremi şevketlü ʿaẓametlü kerāmetlü pādişāhım veliyy-i niʿmetim efendimiz 3. es-sulṭān ʿAbdülḥamīd Ḫān ibni's-sulṭān Aḥmed Ḫān ibni's-sulṭān 4. Meḥemmed Ḫān Ḥażretleriniñ ḫaşmetlü menziletlü İspanya Ḳralı Cenāblarına 5. nāme-i hümāyun-ı ʿināyet-meşḥūnlarıdır muḳaddemā İspanya devletiniñ rāġīb 6. oldığı ṣulḥuñ teʾkīdi ve miyānede ḥāṣıl olan dostluḳ ve āşinālıḳ 7. rābıṭasınıñ teşyīdi irādesiyle nāme ve hedāyā-yı hümāyūn ile bizi 8. ilçi taʿyīn buyurdılar ḳral yetmiş beş yaşında bir pīr-i raʿşe-dār olmağla 9. nāme-i hümāyūna el uzatdıḳda mehābet- nāme daḫi ʿilāve olunup 10. iki daḳīḳa miḳdārı almağa saʿy itmiş iken muḳtedir olamadı 11. başvekīl iʿānet itdi aldı ve ḳral muḳaddemā küçük İspanyol 12. ḳralı iken Devlet-i ʿAliyye ile aḳd-i muṣālaḥa idüp bu muṣālaḥa daḫi 13. kendi maʿrifetiyle oldığına teşekkürler idüp bükā eyledigi meşhūd-ı ḥużżār oldı 14. ve maḥabbete lāyıḳ taʿbīrler ile iẓhār-ı teşekkür idüp inşāallāhü Teʿālā iki 15. devletiñ tüccārı reʿāyāsı istirāḥat iderler bizim Āl-i ʿOṣmān pādişāhına 16. muḫliṣ oldığımız cāy-ı iştibāh degildir zīrā küçük İspanyada iken

11.

1. ʿaẓīm düşmenimiz ẓuhūrı Devlet-i ʿAliyyeniñ imdād ṣūretinde ʿasker irsāli 2. vaʿdi kıyāmete dek ferāmūş olunmaz idi biz daḫi Devlet-i ʿAliyye mürüvvetli 3. bir devletdir diyü iḳtiżā ideni söyledikden ṣoñra nāme-i hümāyūn ile 4. vedāʿ şeklinde evżāʿ ile ʿavdet-i ḫānemize revān olur iken 5. ḳral oġullarım size pek müştāḳdır dimekle yol üzerinde olduḳlarından 6. üç nefer oġullarına ve ḳızlarına uġradıḳ ʿaẓīm taʿẓīm eylediler ve ḳral hinṭovını 7. āmāde itmeleriyle anıñla ḫānemiz ḳufūl olundı ve İspanyaya gelen ilçiler 8. Madridde olan cemīʿ düvel ilçilerine ve beg-zādelere żiyāfet muʿtād- 9. larından olmaġla ḳral bizi meṣārifden ṣıyānet içün başvekīl ṭarafından 10. icrā-yı rüsūm olunmaġı tenbīh itmişler bize ḫaber virdiler ve defʿ olunur mādde 11. olmadıġından ʿavdetimizden bir sāʿat geçdikde daʿvetçi gelmekle ḳalḳup 12. başvekīle gidildi ve żiyāfet-i rüsūmī ber-ṭaraf oldı ve başvekīl 13. ḳapusından istiḳbāl eyledi zer ü sīm evānı ile ṣofra tezyīn itmişler idi 14. ḥattā ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleriniñ başvekīle olan mektūbları ol gün 15. virildi ve bunlarıñ ḫuṣūneti ziyāde bir ṭāʾife olduḳlarından māʿadā 16. merāsim-i şān ü devletden henüz bī-ḫaber olduḳlarından sāʾir Avrupa ilçileri

12

1. gibi bize muʿāmele murād eylediler ve ḥattā ḳançalarları ve teşrīfātçıları 2. Ḳudüsli Ermeniʾl-aṣl ve fesād ve şeyṭanatda naẓīri nāyāb idi ve 3. baştercemānları evvel emirde konaġımıza gelüp Devlet-i ʿAliyye ṭarafından olmaḳ 4. üzere üç oġullarına ve ʿavratlarına ve başvekīle ve Ḥind-i ġarbī vekīline 5. ve ḳançalarlarına ve sāʾir ricāline ʿalā merātibihim hediye virilmek ḫuṣūṣını der-beyān 6. eylediler ve bizim ilçimiz Āsitānede şevḳ-dār virdi beher-ḥāl muḳābeleten 7. siz daḫi tedārik ider virürsiz didiler ve Devlet-i ʿAliyye ṭarafından 8. imparaṭorlara ve sāʾir Ḳrallara ilçi gönderildikde kendülerden māʿadā 9. bir şey virilmemek devletimiziñ ḳavāʿidinden oldıġı cümleniñ maʿlūmıdır 10. bulunan ilçilere suʾāl olunsun muḥaddeṯ bir şey ile taġyīr-i ḳānūn 11. istemezler egerçi düvel-i āḫardan gelenler devletimiz ricāline virirler 12. ancaḳ devletimiziñ virdigi mesbūḳ degildir ve ilçiler kendüler baʿżı nesne 13. virirler ise mürüvvete menūṭ bir ḥāletdir rüsūmumuzdan degildir didik 14. ve ṭarafımızdan nice ola ve nice nice ṭāḳatsiz ṭaʿn ü taʿyīb olundı 15. lākin bir nice muḳaddimāt-ı bāṭıla ile kelāmların tervīc idüp defʿi bir vechle 16. mümkin olmadı nihāyet böyle olmaz ise ḳrala bulaşmaḳ bir daḫi mümkin

13.

1. olmayacaġını ve hedāyā-yı hümāyūnuñ ʿadem-i ḳabūlüni serd ü beyān eylediler 2. biz daḫi hemān ʿavdetimiz esbābını görerek diyüp cevāb virdik 3. bir iki sāʿate dek cevāb irsāl olunur diyü ḳalḳup gitdiler baʿżı 4. ḫayr-ḫ˘āh-ı devlet olan ilçiler ṭarafından bize ḫaber gelüp bunlar bir ʿanūd 5. ve mütekebbir ṭāʾifedir bir ṭarīḳ ile ḳrala māddeyi ismāʿ münāsibdir 6. dimeleriyle baʿżı vesāʾiṭ ile ḳrala ismāʿ eyledik ricāline münfeʿil olup 7. ḫuṣūṣā bir daḫi buluşulmaz taʿbīrine tehevvür itmiş ve dimiş ki ilçimiziñ 8. bu teklīfāt ile müzʿic olması revā degildir devleti ṭarafından merḳūmlara 9. hedāyā virmek muʿtād degil ise daḫi kendi ṭarafından olmaḳ üzere 10. İstanbulun baʿżı tuḥafından ʿalā muḳteżiʾl-imkān ṭatyīb ve ceẕlān 11. itmek bāʿiṣ-i memnūniyetim olur didigini ḫaber virmeleriyle ʿilācımız ḳalmayup 12. İstanbulda tedārik ve iştirāk eyledigimiz eşyādan veliyy-i ʿahdi olan 13. oġluna donanması altun bir ṭabak ḳılıç ve yek-pāre sīm ile donanmış zer- 14. efşānlı bir tüfeng ve hind-kārī beş ṭāḳa zerli ve çiçekli ve iki 15. destār ve bir ṭulum ḳaḳum ve depesi ser-ā-pā elmas ile müzeyyen mīnā-kārī 16. bir ḫançer ve bir miḳdār ʿıṭriyāt tertīb olunup ʿavratına daḫi ḫançer ve tüfeng

14.

1. māʿadāsı ile bir ḳat aʿlā ḥammām ṭaḳımı ve başvekīle daḫi ḫançerden 2. māʿadā ḳral oġluna ne virildi ise virilüp ve ḳançılarlarına ve güvār 3. da ḳapudānı olup miyānelerinde ṣāḥib-i iʿtibār olan birinci 4. muṣırrāneye ve baştercemānlarına ve mühimmāt-dārlara başḳa başḳa hedāyā 5. tertīb ve ṭarafımızdan iʿṭā olundı gerek ḳral ve gerek sāʾirleri muḳābele-i 6. biʾl-miṡl itmediklerinden ġayri virdikleri taʿyīnāt bahāları meṣārifimize 7. medār olmadı memleketleri bir mertebe ḳaḥṭ ve ġılā üzeredir ki taʿrīf 8. olunmaz yevmiye üç ḳoyun alınurdı her ḳoyun on ikişer ġuruşa 9. ve ravġan-ı sāde iki ġuruşa ve bir ʿaraba ḥaṭab ḳırḳ ġuruşa lākin ʿarabaları 10. anlara maḫṣūṣ kebīr ʿarabadır ve bir ṭavuḳ ḳırḳ pāreye ve fī ʿaleyhiʾl-bevāḳī 11. bir gün ḳralıñ meşhūr bāġçesine işāretleriyle revān olduḳ çoḳ eşcār 12. var idi ve ḥavżlar ve heyākil-i ʿacībe var idi temāşādan ṣoñra ʿavdet 13. eyledik ve ṭop ve ḫumbara ve cebe-ḫāne umūrına müʾekkil ṭopcıbaşı olan 14. ceneral ḳral ṭarafından īmā itmekle Ġaranḳaya iki sāʿat mesāfe olan 15. Sakoya-nām maḥalle seyr ü temāşā içün ʿazīmet olundı ceneral istiḳbāl 16. idüp żiyāfetden ṣoñra taʿlīm-ḫāneye varıldı elʾān hendese ile māl-ā-māl

15

1. oldığından ġayri muḥāṣara-i ḳılāʿ ve aḫż-ı biḳāʿ ve tertīb-i ordu 2. ve taṣfīf-i ʿasker resimleri cidār-ı taʿlīm-ḫānede menḳuş olup ṭālib 3. olanları muʿallimleri taʿlīme meşġūl idi ve bu muʿallimleriñ ve ṭāliblerin 4. merʿetleri ḳral ṭarafından ve ekser beg-zādegān meşġūllerdir ve bir māhir nīrū 5. tertīb eyledikleri laġım ve ṭop ve ḫumbara ṣanāyiʿini gösterdiler hevā-bāzī 6. olmaġla egerçi cümlesi fiʿle gelemedi lākin mehābetleri maʿlūm oldı 7. ve Saḳorya ʿatīḳ maḥal olmaġla mülūk-i İslāmdan ve sāʾirden ḳalma 8. ʿacāʾib āṣārlar müşāhede olundı ve bunda laṭīf çuḳalar nesc 9. olunur ve āb ile işlenürmiş ve bir ʿatīḳ ve ḫarābe ḍarb-ḫānesini seyr eyledik 10. ve ḳral Ġaranḳadan Esküryа-nām maḥalde vāḳiʿ sarāyına ʿazīmet itdiginden 11. bir gün evvel Esküryaya ʿazīmetimizi taṣvīb ve levāzım-ı rāhī techīz itmeleriyle 12. ẕi'l-ḥicceniñ on yedinci güni Ġaranḳadan ḥareket ve Esküryaya vüṣūl 13. ve muḳaddemce āmāde eyledikleri ḫāneye nüzūl olundı İspanyada ḳıllet-i 14.bārgīrden hinṭolara ḳatır ḳoşmaḳ żarūriyyātdan olup ḳatırları yürük 15. ve ḳuvvetlidirler ve ücretleri iʿtimād gelmeyecek derecede bahā-menddir 16. Ġaranḳadan Esküryа sekiz sāʿat mesāfede olmaġla üç yerde

16

1. ḫānelerimizi degişdirdiler altışar ḳatır idi yetmiş yedi riyāl ücret 2. aldıḳları meşhudumuz oldı tamām yüz ṭoḳsan iki buçuḳ ġuruş ider 3. ferdāsı ḳral daḫi maḥal-i mezbura geldi iki günden ṣoñra bizi daʿvet 4. itdi ve Esküryayı begendiñiz mi didi ve yarın şikāre gidelim didi 5. inşāʾallāh didik ḳral pīr-i köhne-sāl iken senede üç günden māʿadā 6. her gün ṣayd ü şikār ile evḳāt-güẕār olup umūrını vükelāya tefvīz 7. eylemiş ve başvekīl cümle umūra müstevlīdir ve ḳral vükelāsınıñ ʿaksi 8. olup ġāyet mütebaṣbıṣ ve mücerreb kimesnedir her ne Ruḫan-nām pādişāhīyi 9. beyān itse pādişāh ʿünvānıyla yād iderdi irtesi şikāra gidildi 10. cemʿan altı ricāli ve ilçiler mevcūd idi kendi veliyy-i ʿahdi bize ṣāyiḳa 11. āşinālıḳ itdiler biz daḫi dostluġa lāyıḳ muʿāmeleler eyledik ʿaẓīm sürgün 12. avı itdiler ḳral bir geyik burñunı yardırup içinden diş gibi 13. bir kemik çıḳardı dest-mālini çıḳarup ḳanını sildi ve ceybinden bir parça 14. kāġıd çıḳarup ṣarup ḥaḳīra virdi ʿusret ve lādene nāfiʿdir didi 15. ve bir miḳdār istiʿmāletin ḫaber virdi eṭrāf ilçileri ve vükelāsı sāpāşı 16. taḥsīn ve ḥased eylediler biz ḳralıñ bu ḳadar iltifātıçün memleketimizi virirdik

17

1. didiler baʿdehū ḳral ṣayd-ı māhīye semt-i āḫara gitdi biz daḫi ḳonaġımıza 2. geldik ve Eskürya didikleri aṣl bir manastır olmaġla derūnunda kütüb-ḫānesi 3. var memleket-i Endülüse Frenk müstevlī olduḳda kütüb-i ehl-i İslāmı cemʿ 4. ve manastırda iki maḥalle vażʿ itmişler biri muḥteriḳ olmuş ki on iki 5. biñ cilde ḳarīb imiş şimdi mevcūd olan beş biñ cilde ḳarīb 6. olmaġla başma esāmīʿ-i kütüb risālesi taḥṣīl olundı ve kütüb-i ehl-i İslām 7. ṭabaka-i ʿulyāda ve kendi kitābları ṭabaḳa-i süflāda idi kitāblarımız ziyāret 8. olundı on ḳadar eski ḫaṭ ile muṣāḥif-i şerīf var idi fiḳıḥ ve kelām 9. ve eḥādīṣe dāʾir kütüb bī-ḥad idi ḫayli müteḥassir ve müteʿessif olduḳ ve Eskürya- 10. nām maḥalden Berdav-nām mesīreye ḳral ḥareket üzere bizi Madride 11. irsāl ṣadedinde oldıġını ifāde itmeleriyle ḳraldan bir gün evvel 12. varılup ol maḥalde bir sarāya nüzūl olundı ʿaẓīm tekellüflü mesīrelü 13. ve ḥavżlu maḥaller var idi ve maḳar-ı ḳral olmaġla cemʿiyyetlü memleket idi 14. ve müddet-i iḳāmet tamām olunca seyircilerden teneffüse mecāl muḥāl idi 15. ḫuṣūṣā ṭaʿām rusūmātına nigeh-endāz-ı ḥayret olurlar idi 16. ve müteṣaḥḥibimiz olan sāzende ve ḫānendeleri ʿaẓīm taḥsīn iderler idi

18

1. ve ḳral emriyle cemīʿekābiri bir kere bizi ṭaʿāma daʿvet ve kendü 2. lere maḫṣūṣ sāzlarıyla mübtelā-yı ṣiḳlet olurduḳ ve ḫilāf-ı ḳānūnları 3. iken vezīr-i aʿẓamları olan başvekīlleri üç defʿa ḳonaġımıza 4. gelüp devlet-i ʿaliyyeye maḫṣūṣ ikrām olundıġını işrāb eylediler 5. ʿan-aṣl Ṭalyata şehri ḳral maḳarrı iken āb ü hevā ciheti ile Madridi 6. intiḫāb eylemişler idi ve ḳral sarāyı kenārda idi ve bināları cümle 7. aḥcārdan idi ve yeñi dünyādan baʿżı ẕū-ḫāṣṣa nebātāt ve eşcār 8. ġars olunmuş idi ve bir nevʿ-i şükūfe gördük insānıñ parmaġı ṭoḳundıġı 9. gibi lerze ve ḥareket ʿārıż olurdı ve Fransalunuñ ḥavżları gibi 10. bunlar daḫi şehre bir sāʿat maḥalde şehr-i minḳārda ḥavżlar yapup 11. sefīneleri ḥavżlardan aşurduḳlarını gördük Madridden Portuḳal 12. ḳralınıñ dāruʾḍ-ḍalāli olan Lizbona-nām şehre dek bu vechle sefīne 13. lerini ṭatlı ṣudan geçürüp baḥr-i oḳyanusa yol bulmak fikrindedirler 14. ve dāʾimā ʿamele işlemekde olup ḳuvve-i ḳurbiyyeye getürmişler ve Madridiñ 15. mīvesi ḳıllet üzeredir Endülüsden getürürler ve ḥattā üzümünüñ ḳışrı 16. ġalīẓdir dört buçuḳ ay iḳāmet ve baʿdehū ruḫṣat-ı ʿavdet ṭaleb eyledik

19.

1. nāme-i hümāyūn cevābını virdiler ve sāḥile ḳarīb Karṭacana İskelesine 2. ʿazīmet olundı ġarāʾibdendir ki evvel vürūdumuzda mihmān-dār gelüp 3. devlet-i ʿaliyyeniñ ilçilere kürek ve at iḥsānı devletimizde resm 4. degildir size kürek ve donanmış esb bahāsı irsāl itdiler diyü üç 5. biñ beş yüz riyāl getürmiş idi şimdi anı taʿyīnāt bahāmıza maḥsūb 6. eylediler ve ilçi tercemānlarına devlet-i ʿaliyye yevmiye onar ġuruş virmek 7. muʿtād iken tercemānımıza bir ḥisbe virmediler biz altı yüz ġuruş virdik 8. ḥareketimiziñ on altıncı güni Marsiya-nām beldeye vāṣıl olduḳ İşbilya 9. ya müşābih bir beldedir ve müferriḥdir ḫalḳı lehv ü luʿba māʾildir ḫalīʿuʾl- ġaddār 10. lardır ve cerrārlardır on beşinci güni Karṭacana iskelesine nüzūl olundı 11. maʿiyyetimizde bir nefer biñbaşı ve dört nefer muḥteşem ādemler ḳoşmuşlar idi 12. ḥāllerine münāsib hediyeler virilüp şān-ı devlet tekmīl olundı Karṭacana 13. metīn sāḥilde bir ḳalʿadır vāsiʿ limanı vardır ve mükemmel tersānesi ve aña 14. göre levāzımāt-ı tersāne ve ʿamelesi ve maḥzenleri vardır ve ʿarż-ı 15. ḳafrāya müşābih zerʿ ü żarʿdan ḫālī olmaġla levāzimāt ve meʿkūlāt 16. Marsiyadan celb olunur ahālīsi gemici ve lüṣūṣ ḳabīlinden olmaġla şehirde

20.

1. ahālī leylen geşt ü güẕār itmezler muḳaddemā tehyiʾe eyledikleri Ferḳatona süvār olduḳ 2. muvāfıḳ hevā iken muḫālif olup Malṭa cezīresine uġradıḳ tanẓīm-i edevāt 3. içün üç gün iḳāmet itdik ve isrā-yı ehl-i İslāma üsʿ mertebe 4. ikrām olundı ẕikr-i memleket-i Endülüs bin Yunān bin yāfeṯ bin Nūḥ 5. ʿaleyhiʾs-selām şekl-i murabbaʿa ḳarīb bir iḳlīm-i vāsiʿ olup ḳavm-i İspanya 6. vāsitüʾl-ḳāme esmerüʾl-levn ṭabʿları ḥār ü yābisdir sevdāya meylleri ziyāde 7. ṣāḥib-i ṭafra ve cebāndırlar kendülerin medḥ idüp teṭayyür ve teşeʾʾümde 8. cümle ḫalḳa ġālibdirler ve birbirlerine maḥabbet ve ḫulḳları fevḳaʾl-ġāye olup 9. āyīn-i bāṭıllarında taʿaṣṣubları bī-ḥad-i lisān yehūda mesneddir ḳalʿaları metīn 10. ve muḥkemdir ve reʿāyāsı aḥvāli perīşān ve dirhem-i ṭaʿāmları ḳalīl 11. ü kemdir cümle ḫalḳı iltizām-ı mā-lāyülzem ṣūretinde umūr-ı salṭanatı miyānelerinde 12. müẕākere idüp düşmānlarına ḥīle fikrin iderler ve umūr-ı ḥarbī tʿalīm içün 13. bir ḳaç yerde taʿlīm-ḫāneleri vardır piyādesi süvārīden yeg olup 14. ekẕerīsi ecnebī āḫar diyār ḫalḳıdır bu iḳlīmde ḳatı çoḳ medāris olup 15. ancak ḫalḳı fünūn ve maʿārife māʾil degildir ḥattā miyānelerinde bir 16. ṭabīb-i ḥāẕuḳ yokdur İslāmdan evvel bu memleketler cumhūr yedinde

21.

1. olup şoñra İspanya ḫalḳı Rūm ṭā'ifesine muṭīʿ oldılar 2. baʿdehū Ġot ḳavmi yaʿni İsveç ṭā'ifesi İspanya ve Romayı aldılar 3. ve Ġot ḳralı İspanyolların begleriniñ bir ḥüsnā ḳızını cebren almaḳ diledi 4. ol daḫi İslāma ḫaber gönderüp istimdād eyledi siz gelüp bu memleketi 5. alasız didi aña binā'en Ṭārık bin Ziyād ve Mūsā bin Nuṣayr ʿasker ile 6. Septe boġazından Endülüs cezīresine geçdiler Ġot ḳralı yüz biñ 7. ʿasker ile ḳarşuladı İslām manṣūr olup ḳral meded oldı 8. ve meşhūr şehirlerini ṭoḳsanıncı tārīḫ-i hicriyesinde ehl-i İslām istīlā 9. eyledi yedi sekiz yüz ḫilālinde nice ẓuhūr idüp cümlesi 10. İslāmdan olmaḳ üzere ḥükm eylediler ve Endülüsden daḫi nice memālik fetḥ 11. eyledikden şoñra derūnlarına iḫtilāl girüp ümerā-yı İslām birbirlerine 12. düşdiler ve küffārdan istinṣār iderek birbirine ḳahr iderek mużmaḥil 13. olup ṭoḳuz yüz tārīḫine gelince bi'l-cümle diyār-ı Endülüs yed-i küffāra giriftār 14. oldı nice meşhūr cenkler ve vaḳʿalar olmuşdur ki kütüb-i tevārīḫde 15. meṣṭūrdur bālāda ẕikr olunan dāru'l-küfr ḳralı İspanya Madrid 16. ve Portuḳal taḫt-gāhı Lizbon ki ehl-i İslāmda iken Eşyüz tesmiye

22

1. olunurdı ve Fransalunuñ iftiḫār eyledikleri Marsilya ve küçük İspanya 2. olan Çimpelye ve Minorḳa ve Mayorḳa ve Sardunya vesā'ir cezā'ir ve sevāḥil 3. Endülüs pādişāhlarınıñ ellerine geçüp İslām taṣarrufunda ḳalmış idi 4. cezā'ir-i Faliya ve Sudandan Kenya ve Mülūke aṭaları ḳurbında vāḳiʿ 5. cezā'ir-i ṣıġār İspanyalunuñ ḥükminde olup yeñi dünyāda mutaṣarrıf 6. olduḳları yerler Fransa ve İngiliz ve Portuḳal ve Flemenk devletleriniñ yeñi 7. dünyāda ḥükm itdikleri memleketlere ʿadīl belki daha ezyed oldūġın rivāyet 8. iderler ve deryāda ḳuvvetleri fi'l-cümle ziyāde olup müteʿaddid limanlarda 9. yüzer pāre kebīr sefīneleri rabṭ olunageldigi meşhūrdur yeñi dünyādan 10. baʿde'l-ḫurūc ve'l-maṣraf senevī ṭoḳuz milyon īrādları olup bundan 11. māʿadā aṣḥāb-ı muḳāṭaʿātdan daḫi senevī on bir milyon aḳça teslīm 12. olunurmuş milyon diyü biñ kere biñ riyāle iṭlāḳ olunur 13. velākin İngiliz ile olan muḥārebelere ḳatı çoḳ meṣārife dūçār 14. olup el-yevm ḳatı çoḳ deynleri oldıġı muḥaḳḳaḳdır İspanya maʿdenlerine 15. iʿtibār itmeyüp bıraḳmışlar ve yeñi dünyādaki maʿdenlerine iʿtibār itmişlerdir 16. üç senede bir defʿa beş altı biñ ʿamele maʿdenci gönderirler umūr-ı

23.

1. żarūriyye-i devletlerinden olmuşdur zīrā yeñi dünyā hevāsıyla ekserī 2. ülfet idemeyüp mürd olurlar ve bu taḳrīb memleketlerinde izdiḥām-ı nās 3. yokdur sīm ü zer küllīce gelür ḍarb-ḫāneleri Madriddedir ve yeñi dünyānıñ 4. ekser ḫalḳı maʿden ḫidmetine taʿyīn olundıġından ḥarş ve zirāʿat ḳıllet 5.üzere olup ḥattā zeḫāʾiri biʾl-cümle Afriḳadan almaġa muḥtācdırlar 6. bu sebeble İspanyalunuñ Fas ḥākimine ġāyet müdārālu temelluḳları bī-ḥaddir 7. ḥākim müşārun ileyh ẕaḫīreyi girān bahā ile fürūḫat idüp sīm-i ḫām ü zer 8. ġayr-ı meskūk olur ve ḍarb-ḫāne meṣārifinden ḳurtulmaḳ içün ṭarafeyni āyet 9. naḳş olunmuş sikkesini İspanya ḳralınıñ ḍarb-ḫānesine gönderüp 10. kāfirlere ḳaṭʿ itdirdigi ve ḥāṣıl olan mebāliġi bilā-ücret memleketine 11. celb ve iktināz eyledigi Madridde meşhūr ve mütevātirdir 12. ***aḥvāl-i cezāʾir*** 13. Cezāʾirlü İspanya ile muṣālaḥa idüp küllī ittiżāʿları vāḳiʿ olmuşdur 14. ol muṣālaḥada İspanyanıñ biñ iki yüz elli esīri Cezāʾirde bulunmaġla 15. her birini biñ riyāle fürūḫat eylediler ġarābet bunda ki muḳāveleden ṣoñra 16. aḳça Cezāʾire varınca mürd olan esīrleriñ muḳarrer olan bahāsını tamāmen

24.

1. aldılar muḫālefete ḳudretleri olmadı ve ḳral Cezāʾir ḥākimine beş 2. yüz kīselik mücevherāt ve emtiʿa-i sāʾire ihdā eyledikden ṣoñra muḳābili 3. vāfir nuḳūd daḫi iʿṭā ve beher sāl İspanyalu ṭarafından edevāt-ı sefīne 4. ve cebe-ḫāneye müteʿallik levāzım daḫi virilmek ʿahd-nāmelerinde mündericdir 5. ve biz Madridde iken Cezāʾir beginiñ ḳrala üç reʾs ve iki arslan 6. ve bir ḳaç deve ḳuşı hediyesi gelüp ḥattā İspanyaluya iḥānet ḳaṣdıyla 7. maḫṣūṣ ādemle göndermeyüp Cezāʾirde muḳīm İspanya ḳonsolosına virüp 8. göndermişdir ve biʾn-nefs ḳonsolosı getürmüşdür żarūrī taḥammül eylediler 9. ve Cezāʾirliniñ daḫi İspanyada yüzden mütecāviz esīrleri olup 10. akçe ile fekkāklerini muḳāvele itmişler iken o maḳūle ḫāyin ve cebān yoldaş 11. bize lāzım degildir ḥācetleri ise esīr olmayaydı didiler İspanyalu 12. bu bābda müteḥayyir olup sāʾir düvelden ḥicāb eylediler encām-ı kār Fas ḥākimine 13. yazarsañız siziñ ḫāṭırıñız içün iṭlāḳ ideriz diyü maḫṣūṣ kāġıd 14. irsāl eylediler mezbūr daḫi cihet-i vaḥdet-i İslām içün merḳūmları taḫlīṣ 15. idüp ṭarafına celb idüp bir miḳdār ḫarclıḳ ve kisvet iʿṭāsıyla Cezāyire 16. irsāl eyledi İspanyalu Fas ḥākimi ricā eyledi diyü kendülere tesellī eylediler

25.

1.ve ḫalḳa işāʿa eylediler ḫulāṣa-i kelām Cezāyiriñ ṣalābet-i dīniyye- 2. leri küffāra teʾṯīr idüp İspanyaluyı mecbūr itmişlerdir ve ṣulḥden 3. ṣoñra ʿahd-nāmede muṣarraḥ ʿalāmet vażʿ itmediler diyü İspanyalunuñ 4. iki ḳalyonunı aldılar her ne ḳadar feryād eylediler mümkin olmadı biʾl-āḫare 5. ḳırḳ biñ riyāl virüp taḫlīṣ eylediler ve Barşelonada iken Ceneviz 6. lünüñ iki gemisini gözümüz öñünde aldılar ḫüdāya ḥamd eyledik yüksek 7. yerlerden seyreylediler ve keder eylediler Ṭrablus-ı ġarb ile daḫi ʿaḳd-ı sulḥ 8. eylediler biz Madridde iken hediyeleri geldi ve henüz Ṭunuslı ile ḳaṭʿ-ı 9. ṣulḥ idemediler tekālīf-i keṯīre itmededirler ancaḳ mürāselāt gidüp 10. gelmekle muṣālaḥa meʾmūldür bir gün Madridde bir muʿteber Cezāʾirlü kimesneye 11. didik siziñ intifāʿıñız bunlardan iken ṣulḥa sebeb ne oldı diyü cevāb 12. virdi ki ʿaẓīm intifāʿımız oldı zīrā bu ṣulḥ çoḳ sürerse üç sene 13. sürer yine evvelki kesb bāḳīdir şimdi ise iki üç sene içün 14. bu ḳadar māl cemʿ olundı hīç żararımız yoḳdur didiler yaʿni ṣulḥları 15. daḫi naḳṣ-ı bir āb ḳabīlindendir Mosḳov seferi istimāʿ olunduḳda Peste boġazında 16. şarāb yükli iki ḳıṭʿa kebīrce sefīnelerini aldılar ḥamūlelerini İspanyaluya

26

1. ʿarż eylediler ve bu kebīrce sefīneleri biz idāre idemiyoruz size lāzımdır 2. diyerek digerinden ziyāde bahā ile aḳçasını aldılar ḥattā Ḳarṭacana iskelesinde 3. gemileri biz gözümüz ile gördük

KAYNAKLAR

Acarlar, Kevser, "*Çıkma Durumunda ("den halinde) Sözcüklerin Tümcede Türlü Kullanışları*", Türk Dili, S. 297, Nisan 1971.

Adalı, Oya, **Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler**, TDK Yayınları, Ankara, 1979.

Akalın, Şükrü Halûk,"*+lA- Ekinin Çatı Ekleriyle Kullanılış Konusundaki Görüşler Ve Ekin Yabancı Kaynaklı Kelimelere Getirilişi Üzerine*", Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı (22-23 ekim 1993), TDK Yayınları, Ankara, 1995.

Alyılmaz, Cengiz, "*Zamir N'si Eski Bir İyelik Ekinin Kalıntısı Olabilir mi?*" Türk Gramerinin Sorunları II, TDK Yayınları, Ankara, 1999.

Akar, Ali, "*-Gan Eki*", **V. Uluslarası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I,** TDK Yayınları, Ankara, 2004.

Aktaş, Ayfer, "*-DIktAn / -DUktAn sonra Zarf-fiili Üzerine Bir Araştırma*", Türk Dili, S. 597, Eylül 2001.

Atabay, Neşe, Kutluk, İbrahim, Özel, Sevgi, **Sözcük Türkleri**, TDK Yayınları, Ankara, 1983.

Atalay, Besim, **Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme**, TDK, İstanbul, 1941.

Baba, M. Okan, "*E Durumu Eki Üzerine Bir Deneme*" Türk Dili Dergisi, C. 15, s. 880, Ocak-Şubat 2002.

Banguoğlu Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, Ankara, 1998.

Bayraktar, Nesrin, **Türkçede Fiilimsiler**, TDK Yayınları, Ankara, 2004.

Bilgegil, Kaya, **Türkçe Dilbilgisi**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1984, s.263.

Bilim, Cahit, "*Mustafa Rasih Paşan'ın Rusya Sefaretnamesi*,"OTAM (Osmanlı Tarih Araştırmaları Merkezi Dergisi), Ankara. 1996, S. 7.

Biray, Himmet, **Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim**, TDK Yayınları, Ankara, 1999.

Bolulu, Osman, "*Türkçede Eklerin Önemi ve -den Eki*", Türk Dili Dergisi, C. 4, S. 23.

Boz Erdoğan, "*Bir Birleşik Zarf-fiil Yapısı Üzerine*", Türk Dili, S. 642, Haziran 2005.

Boz, Erdoğan, "*Eski Anadolu Türkçesinde +lU Eki Üzerine*", TDAY Belleten 2001 / I-II, TDK Yayınları, Ankara, 2003.

Bozoklu Osman Şakir, **Musavver İran Sefaretnamesi**, Millet Kütüphanesi, Ali Emirî Bölümü, Tarih 822.

Buran Ahmet, **Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri**, TDK Yayınları, Ankara 1996.

Buran, Ahmet, "*Türkçede İsim Çekimi Ekleri*", Türk Gramerinin Sorunları II, TDK Yayınları, Ankara, 1999.

Canpolat, Mustafa, " *Eski Anadolu Türkçesinde Belirtme Durumu (accusativus) Ekinin Kökeni Üzerine*", Türkoloji Dergisi, Ankara, 1992, C. 10, S. 1.

Cin, Ali, "*Türkçede +sIz / +sUz Eki Üzerine*", TDAY Belleten 2004 / I, TDK Yayınları, Ankara, 2006.

Delice, İbrahim, "*Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi Denemesi*", Türklük Bilimi Araştırmaları, IX-2000.

Delice, İbrahim, "*Yüklem Olarak Türkçede Fiil*", C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2002, C. 26, No:2.

Demir, Nurettin, "*Osmanlı Türkçesi*" Türkler Ansiklopedisi, II. cilt, Ankara, 2002.

Develi Hayati "*18. Yüzyıl Türkçesi Üzerine*", Doğu Akdeniz Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, S.1,1998.

Develi, Hayati, *"{sA} Morfemli Yardımcı Cümleler Ve Bunlarla Kurulan Birleşik Cümleler Üzerinde Bir İnceleme"*, TDAY-Belleten, 1995, TDK Yayınları, Ankara, 1997.

Develi, Hayati, **Evliya Çelebi Seyahatnamesine göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar**, TDK Yayınları, Ankara, 1995.

Dilaçar, Agop, "*Gramer*", TDAY-Belleten 1971, Ankara, 1989.

Durgut, Hüseyin, "*Türkçede Yalın Hâl Kavramı Üzerine*", TDAY, Belleten 2004/II, Ankara, 2006, s.71-78.

Ediskun, Haydar, **Türk Dilbilgisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.

Eraslan Kemal, "*-sar / ser İsim-Fiil Ekinin Yapısı ve Fonksiyonları*", Hasan Eren Armağanı, TDK Yayınları,Ankara, 2000.

Eraslan, Kemal, "*Çıkma Hâli (Ablativ) Ekinin Oluşumu*", 3. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı 1996, Ankara, 1999.

Eraslan, Kemal, "*Türkçede İsim-fiiller*", Türk Gramerinin Sorunları, TDK Yayınları, Ankara,1999.

Ercilasun, Ahmet Bican, "*Türkçe'de Emir ve İstek Kipi Üzerine*", Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı (22-23 Ekim 1993), Ankara, 1995.

Ercilasun, Ahmet Bican, "*Türkçe'de Emir ve İstek Kipi Üzerine*", Türk Dili, S. 505, Ocak 1994.

Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1989.

Ertane Baydar, Arzu Sema-Baydar Turgut, "*+ki Eki Üzerine*", TDAY Belleten, 2004 / II, TDK Yayınları, Ankara, 2006.

Gabain, A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**", (Çev: Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995.

Gencan, T. Nejat, **Dilbilgisi**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2001, s. 259,

Gökçe, Aziz, "**Osmanlı Türkçesi Metinlerinde Dil ve İmlâ (XVI,XVII.ve XVIII. Yüzyıl)**", Ankara 2002, (Yayınlanmamış doktora tezi).

Gökşen, Enver Naci, "*Çıkma Durumu (-den) ve Kapsamı*", Türk Dili, C. 30, S. 279.

Gülsevin, Gürer, " *Türkçe'de -sA Şart Gerundiumu Üzerine*", Türk Dili, S. 467, Kasım 1990.

Gülsevin, Gürer, "*Eski Türkiye Türkçesinde "İstek Kipi" Üzerine",* TDK-Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, Osmanlı Türkçesi Öncesi: Eski Türkiye Türkçesi Toplantısı, İstanbul, Aralık 1999.

Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997.

Gülsevin, Gürer, Boz, Erdoğan, **Eski Anadolu Türkçesi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2004.

Gülsevin, Gürer, Gülsevin, Selma, (**Kamûs-ı Türkî'ye Göre) Türkçede Yapım Ekleri ve Kullanılışları I. Fiilden İsim Yapan Ekler**, Malatya, 1993.

Gülsevin, Gürer. "*Eski Anadolu (Türkiye) Türkçesinde 3. Kişi İyelik Ekinin Özel Kullanılışı*",Türk Dili, S. 466, Ankara, 1990.

Gümüşkılıç, Mehmet, ,"*Osmanlı Türkçesinin Yeni Harflere Çevrilmesinde Karşılaşılan Problemler ve Çözüm Yolları*", Akademik Araştırmalar Dergisi, 2000, sayı 4-5.

Günşen, Ahmet, "*Göster- ve Görset- / Körset- Fiillerinin Yapısı Üzerine*", Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 20, 2006/1.

Hacıeminoğlu, Necmettin, "*Eski Türkçenin Gramer Yapısı ve Örnek Olarak Fiilden İsim Yapan -l Eki*" TDAY- Belleten 1990, TDK Yayınları., Ankara, 1994.

Hacıeminoğlu, Necmettin, **Türk Dilinde Edatlar**, MEB Yayınları, İstanbul, 1992.

Hacıeminoğlu, Necmettin, **Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

Hatiboğlu, Vecihe, "*Türkçede Eklerin Kökeni*", Türk Dili, S. 268, 1974.

İlhan, Nadir, "*Türkçede Olumsuzluk*", ss. 6, http://turkoloji.cu.edu.tr/

İyigünler, Uğur, **Mustafa Rasih Efendinin Rusya Sefareti ve Sefaretnamesi**, Kırıkkale 1998, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Kahraman, Tahir, "Çağdaş *Türkiye Türkçesinde Ad Çekim Eklerinin Kullanım Özellikleri Ve İşlevleri*" Türk Gramerinin Sorunları II, TDK Yayınları, Ankara, 1999.

Kalkan, Uğur, **Türkiye Türkçesinde Hal (Durum) Kavramı Ve Hal (Durum) Eklerinin İşlevleri,** Afyon, 2006, (Basılmamış yüksek lisans tezi).

Karadoğan, Ahmet, "*Eski Anadolu Türkçesinde Yuvarlaklaşan Ekler*", TDAY Belleten, 2001/I-II, Ankara, 2003.

Karahan, Leylâ, "*-sa / -se Eki Hakkında*", Türk Dili S. 516, Aralık 1994.

Karahan, Leylâ, "*Yükleme (Accusative) Ve İlgi (Gentive) Hâli Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler*", 3 Uluslarası Türk Dil Kurultayı 1996, TDK Yayınları, Ankara, 1999.

Üstünova, Kerime, "*Ad Tamlaması-İyelik Öbeği Ayrımı*", Türk Dili, S. 641, Mayıs 2005, 418-425.

Koç, Nurettin, "*-ca Eki Üzerine*" Türk Dili, Sayı 582, Haziran 2000.

Koç, Nurettin, **Yeni Dilbilgisi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1996.

Korkmaz, Zeynep, "*Gramer Konularıyla ilgili Bazı Sorunlar*", Türk Dili, Temmuz 1996, S. 355.

Korkmaz Zeynep, "*Türkçe'de -acak / -ecek Gelecek Zaman (Futurum) Ekinin Yapısı Üzerine*" Türk Dili Üzerine Araştırmalar, I. C., TDK Yayınları, Ankara, 1995.

Korkmaz Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003.

Korkmaz, Zeynep, "Gök*türkçede İsimden Fiil Türeten Ekler Ve Köken Yapıları Üzerine*" TDAY-Belleten, 1990, Ankara 1994.

Korkmaz, Zeynep, "*-sa / -se Dilek-Şart Kipi Eklerinde Bir Yapı Birliği Var mıdır?*", Türk Dili Üzerine Araştırmalar, I.Cilt, TDK Yayınları, Ankara, 1995.

Korkmaz, Zeynep, "*Türkiye Türkçesindeki -madan / -meden < -madın < -medin Zarf-fiil (Gerundium) Ekinin Yapısı Üzerine*", Türk Dili Üzerine Araştırmalar, I. Cilt, TDK Yayınları, Ankara, 1995.

Korkmaz, Zeynep, **Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları**, TDK Yayınları, Ankara, 1994.

Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** TDK Yayınları, Ankara, 2003.

Korkmaz, Zeynep," *Türk Dilinde +çA Eki ve Bu Ek ile Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme*",TDAY-Belleten (1953).

Kükey, Mazhar, **Türk Dilbilgisi 3 (Türkiye Türkçesinde Bütün Yönleriyle Eylemler)**, Cem Yayıncılık, tarihsiz.

Mustafa Hatti Efendi Viyana Sefaretnamesi, (Haz. Savaş, İbrahim), TTK, Ankara. 1999.

Nalbant, Mehmet Vefa, "*Türkçede Enklitik Edatı la*", V. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II, TDK Yayınları, Ankara, 2004.

Önler, Zafer, "*Türkçede -lA Zarf Eki*", Uluslar arası Türk Dili Kongrsi 1992, Ankara, 1996, s.15.

Özçelik, Sadettin, "*Türkçede İsimden Fiil Ve Fiilden Fiil Yapım Eki Olarak (I)k*" Zeynep Korkmaz Armağanı, TDK Yayınları, Ankara, 2004.

Özdemir, Emin, "*Türkçede Fiillerin Çekimlenmesine Toplu Bir Bakış*", TDAY Belleten 1967, TDK Yayınları, Ankara, 1968.

Özel, Ali, **Türkçede Eklerin Tasnifi**, Sivas 2003, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Özkan, Mustafa, *"Tarihî Türkiye Türkçesi Metinlerinde İstek Eki -A / -E'nin Kullanılışı Üzerine"*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. XXX, 2001-2003, İstanbul, 2003.

Özmen, Mehmet, "*Gerek Gerekmek ve Gereklilik Çekimleri Üzerine*", Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu, Mustafa Canpolat Armağanı, Ankara, 2003..

Pakalın, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri**, III. cilt, MEB Yayınları, İstanbul, 1993,

Pala, İskender. "*Osmanlı Harfleri Döneminde Türk Dilinin Latin Harfleri ile İmlâsı ve Kullanımı*", Uluslar arası Türk Dili Kongresi 1992, Ankara.,TDK Yayınları,1996.

Sertkaya, O. Fikri, "*-an / -en Ekli Yeni Şekiller ve Örnekleri Üzerine*", TDAY Belleten, 1989, Ankara, 1994.

Sertkaya, O. Fikri, "*Direk Kelimesinin Kökeni Üzerine Düşünceler*", Türk Dili, Sayı:662, 2 / 2007.

Sertkaya, Osman Fikri, " *Türkçede Kelime Çekimlenmesi Üzerine İki Eser*", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten 1994, TDK Yayınları, Ankara, 1996.

Sev, Gülsel, **Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007.

Sinanoğlu, Samim, "*Yöneliş Düşümlü Ad*" Türk Dili, S. 103, Nisan 1960.

Suzan Duran, "*Türkçede cihet ve mekan gösteren söz ve ekler*", TDAY-Belleten, (1956).

Şahin Hatice, **Eski Anadolu Türkçesi**, Akçağ Yayınları, Ankara 2003.

Şahin, Hatice, "*Eski Anadolu Türkçesi'nde Şart Cümlelerinin Durumuna Bir Bakış*", IX. Millî Türkoloji Kongresi, (15-19 Eylül 1997).

Şahin, Hatice, *"+lA Türetme Ekinin İşlevlerine Dair Bazı Gözlemler"*, Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:8, Cilt:8, Yıl:6, 2005/1.

Şahin Hatice, "*Evet ve Hayır Kelimeleri Üzerine*", Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi, S.593 Mayıs 2001.

Şahin, Hatice, "*Türkçe'de Şimdiki Zaman Eklerinin Zaman Belirleyicilerle Kullanımı*," Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, C.11, S.11, 2006/2

Tanpınar , A. Hamdi, **19. Asır. Türk Edebiyatı Tarihi**, (8. baskı), Çağlayan Kitabevi. İstanbul, 1997.

Tekin Şinasi, "*Eski Türkçe*", Türk Dünyası El Kitabı, II. Cilt, Ankara, 2002.

Tekin, Talat, **Orhon Türkçesi Grameri**, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9, Ankara, 2000.

Timurtaş, Faruk Kadri, **Eski Türkiye Türkçesi**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994.

Topaloğlu, Ahmet, **Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1989.

Tuncer, Hadiye,-Tuncer, Hüner, **Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler**, (2.baskı), Ümit Yayın evi, Ankara, 1998.

Turan, Zikri "*Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeninde Yer Alan Eklerin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır?*", 4. Uluslarası Türk Dil Kurultayı, 25-29 Eylül 2000, Çeşme-İzmir.

Türkyılmaz, Fatma, **Tasarlama Kiplerinin İşlevleri**, TDK Yayınları, Ankara, 1999.

Uğurlu, Mustafa, "*-AraK ve -p ile Kurulan Zarf-fiilli Parçalarda Sınır Vurgulayışın Rolü*", 3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996, TDK Yayınları, Ankara, 1999.

Unat, Faik Reşit, **Osmanlı Sefirleri ve Seyahatnameleri**, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), TTK Yayınları, Ankara,1992.

Üstüner, Ahad, **Anadolu Ağızlarında Sıfat-fiil Ekleri**, TDK Yayınları, Ankara, 2000.

Üstünova, Kerime, "*Dilek Kipleri ve Zaman Kavramı*", Türk Dili, S. 635.

Yalçınkaya, Mehmet Alaaddin, "*Osmanlı Zihniyetindeki Değişimin Göstergesi Olarak Sefaretnamelerin Kaynak Defteri*", OTAM (Osmanlı Tarih Araştırmaları Merkezi Dergisi), Ankara, 1996, S. 7.

Yeşilöz, Zafer, **Türkiye Türkçesinde Fiil Çekim Ekleri, Görevleri ve Kiplerle Bağlantısı**, Kayseri 1998, (Basılmamış doktora tezi.).

Yücel, Bilal, "*Türkiye Türkçesinde Zarf-fiil Eklerinin Yapı Bakımından Sınıflandırılması Üzerine*", Türklük Bilimi Araştırmaları, 9. sayı, Sivas, 2002.

Zülfikar, Hamza, **Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları**, TDK Yayınları. Ankara, 1991, s.101-103.

FAYDALANILAN DİĞER KAYNAKLAR

Ahmet Vefik Paşa, **Lehçe-i Osmanî**, (Haz. Recep Toparlı), TDK Yayınları, Ankara, 2000.

Devellioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1993.

Korkmaz Zeynep, "*-arak / -erek Ekinin Yapısı Üzerine*",Türk Dili Üzerine Araştırmalar, I. Cilt, TDK Yayınları, Ankara, 1995.

Mehmed Bahaeddin, **Yeni Türkçe Lûgat**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.

Musa Duman, **Evliya Çelebi Seyahatnamesine göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri**, TDK Yayınları, Ankara, 1995.

Öner Mustafa, "*Türkçede Edatlı (Sentaktik) İsim Çekimi,*Türk Dili, S. 565, Ocak 1999.

Önler, Zafer, "*Türkçede -lA Zarf Eki*", Uluslar arası Türk Dili Kongrsi 1992, Ankara, 1996.

Özkan, Fatma,"*Mak, -Mek Ekiyle Yapılan Kalıcı İsimler*", V. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II, TDK Yayınları, Ankara, 2004.

Özmen, Mehmet, "*-Icı / -Ucu Ekinin Gelecek Zaman Eki Olarak Kullanılması Üzerine*", 'Bir' Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, (9-10), 1998.

Sağol, Gülden, "*Köken Bilgisi Araştırmalarına Katkılar*", V. Uluslarası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II, TDK Yayınları, Ankara, 2004.

Sertkaya, O. Fikri, "*Bolsungıl Tep Tediler*", I. Uluslar Arası Türk Dili Kongresi, TDK, Ankara, Eylül, 1998.

Şahin, Hatice, "*-Ip Ulaçlı Fiiller* ",Uludağ Üniversitesi,Fen- Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, C.3, S.3, 2003.

Şahin Hatice, "*Türkçe'de Önek*", Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, C10, S.10, 2006/1).

Şemsettin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Tıetze, Andreas, **Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı**, Cilt 1 A-E, Simurg, İstanbul-Wien, 2002, s. 490.

Torun, Yeter, "*+dır / +dur Bildirme Ekiyle Oluşturulan Bazı Yapıların Cümledeki Kullanımları Üzerine*", TDAY-Belleten, 2003 / I, Ankara, 2006.

Tulum, Mertol, "*-la / -le Ekine Dair*" İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, İstanbul, 1993.

Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, 10. Baskı, Ankara, 2005.

Üstünova, Kerime, "*Yüklem Yalnız Özneyi mi İçinde Taşır?*", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 11, C.11, yıl: 7, 2006 / 2.

Üstünova, Kerime, "*{-sİz}, {-lİ} Ekinin Olumsuzu mu?*", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2001, S.1.

Yeni Tarama Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara 1983.

Yıldız, Özlem Deniz, "*Türkiye Türkçesinde Sıfatsı-İsimsi Şekiller Üzerine*", TDAY-Belleten, 2003 / I, Ankara, 2006, s.151-170.

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Yeri ve Yılı :	Eskişehir 1970		
Öğr.Gördüğü Kurumlar :	**Başlama Yılı**	**Bitirme Yılı**	**Kurum Adı**
Lisans :	1991	1995	Uludağ Üniversitesi
Yüksek Lisans :	1995	1998	Uludağ Üniversitesi
Doktora :	2001	2007	Uludağ Üniversitesi
Medeni Durum :	Evli		
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi:	: İngilizce-orta		
Çalıştığı Kurum (lar) :	**Başlama ve Ayrılma Tarihleri**		**Çalışılan Kurumun Adı**
1.	1995	1998	Milli Eğitim Bakanlığı
...	1998		Uludağ Üniversitesi

Yurtdışı Görevleri :

Kullandığı Burslar :

Aldığı Ödüller :

Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Topluluklar :

Editör veya Yayın Kurulu Üyelikleri :

Yurt İçi ve Yurt Dışında katıldığı Projeler :

Katıldığı Yurt İçi ve Yurt Dışı Bilimsel Toplantılar:

Yayımlanan Çalışmalar :

Diğer :

22/11/2007
Mustafa Uluocak